

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
IQTISODIYOT VA MOLIYA
VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
RAQOBATNI RIVOJLANTIRISH VA
ISTE'MOLCHILAR HUQUQLARINI
HIMOYA QILISH QO'MITASI

TOSHKENT DAVLAT
IQTISODIYOT UNIVERSITETI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE COLLECTION OF THESES

“Prospects of innovative development of the national corporate governance system based on international standards and modern best practice”

“Milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar va zamonaviy ilg'or amaliyot asosida innovatsion rivojlantirish istiqbollari”

**XALQARO ILMIIY-AMALIIY ANJUMAN
TEZISLAR TO'PLAMI**

TOSHKENT
2023-yil, 30-may

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE**

COLLECTION OF THESES

**Prospects of innovative development of the national corporate
governance system based on international standards and modern best
practice**

**Milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar va
zamonaviy ilg'or amaliyot asosida innovatsion rivojlantirish
istiqbollari**

**XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN
TEZISLAR TO'PLAMI**

30 MAY 2023

UDK: 658.01: 6.01 (575.1)

“Milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar va zamonaviy ilg‘or amaliyot asosida innovatsion rivojlantirish istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman tezislari to‘plami. – T.: TDIU, 2023. – 644 bet.

Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman tezislari to‘plamiga magistrantlar, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borayotgan izlanuvchi va tadqiqotchilar, mazkur soha mutaxassislari hamda professor-o‘qituvchilar, xorijiy ekspertlarning ilmiy ishlari kiritilgan. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to‘plamini Milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish, davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish, moliya sektori tashkilotlarida korporativ boshqaruvni xalqaro tamoyillar asosida takomillashtirish, O‘zbekiston korxonalarida CSR (korporativ ijtimoiy mas’uliyat), ESG (ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv omillari) va SDG (barqaror rivojlanish maqsadlari) tamoyillarini joriy qilish va “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim” yilida mamlakatni rivojlantirishning iqtisodiy-ijtimoiy masalalariga bag‘ishlangan tezislari tashkil etgan.

Tahrir hay'ati raisi:

K. Sharipov – t.f.d., professor

Tahrir hay'ati a'zolari:

G. Abdurahmanova – i.f.d., professor

S. Mirzaliev – i.f.f.d. (PhD), dosent

U. Xalikov – i.f.f.d. (PhD), dosent

B. Urinov – i.f.f.d. (PhD), dosent

Z. Ashurov – i.f.f.d. (PhD), dosent

F. Djalilov – i.f.n.

D. Fayzieva – i.f.f.d. (PhD)

Taqrizchilar:

R. Karlibayeva – i.f.d., professor

N. Rasulov – i.f.d., dosent

Ushbu nashrda keltirilgan barcha ma'lumotlar va fikr-mulohazalar mualliflarga tegishli bo‘lib, tahrir hay'ati a'zolarining fikriga mos kelmasligi mumkin. Nashrda keltirilgan raqamlar, statistik ma'lumotlar, fikr-mulohazalar uchun mualliflar mas'ul hisoblanadi.

© Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2023

KIRISH SO‘ZI

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 28 fevraldagi PF-27-son farmoni bilan tasdiqlangan “Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim yili” davlat dasturi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29-martdagi 16-son qarori bilan tasdiqlangan “2021-2025 yillarda davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarish va isloh qilish strategiyasi” ga muvofiq Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida 2023 yil 30-may kuni “Milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar va zamonaviy ilg‘or amaliyot asosida innovatsion rivojlantirish istiqbollari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjumanini o‘tkazish rejalashtirilgan.

Butun dunyoda aksiyadorlar manfaatlarini rag‘batlantirish va aksiyalar qiymatini oshirish uchun sog‘lom korporativ boshqaruvning o‘rni beqiyosdir. Shuning uchun, mamlakatimizdagi korporativ boshqaruvni ilg‘or tajribalar va so‘nggi tendensiyalar asosida takomillashtirish anjumanning asosiy g‘oyasi bo‘lib hisoblanadi.

Mazkur xalqaro anjuman yirik ilmiy tadbir bo‘lib, uni o‘tkazishdan ko‘zlangan asosiy maqsad – 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan maqsadli ko‘rsatkichlarga erishish uchun milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar asosida innovatsion rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, xalqaro va milliy ekspertlarning ilmiy g‘oyalar hamda ilmiy-amaliy tajriba almashinuvi platformasini yaratish hamda ilmiy asoslangan natijalarni keng jamoatchilikka yoyishdan iborat.

Anjumanda quyidagi mavzular muhokama qilinadi:

1. Milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish.
2. Davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish.
3. Moliya sektori tashkilotlarida korporativ boshqaruvni xalqaro tamoyillar asosida takomillashtirish.
4. O‘zbekiston korxonalarida CSR (korporativ ijtimoiy mas‘uliyat), ESG (ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv omillari) va SDG (barqaror rivojlanish maqsadlari) tamoyillarini joriy qilish.
5. “Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim” yilida mamlakatni rivojlantirishning iqtisodiy-ijtimoiy masalalari.

Mazkur anjumanda O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy talim, fan va innovatsiyalar vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligi, O‘zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish qo‘mitasi, “Toshkent” respublika fond birjasi kabi tashkilotlar rahbarlari va o‘ndan ortiq oliy ta‘lim hamda ilmiy tadqiqot muassasalari rahbarlari va mutaxassisleri qatnashmoqdalar.

Bundan tashqari, xorijiy davlatlardan Koreya universiteti (Janubiy Koreya), AMITY universiteti (Hindiston), Krakov iqtisodiyot universiteti (Pol‘sha), Xalqaro

malaka qo'mitasi, Rossiya Federatsiyasi Hukumati huzuridagi Moliya universiteti (Rossiya), Ural davlat iqtisodiyot universiteti (Rossiya), Tomsk davlat universiteti (Rossiya), Davlat Federal Oliy ta'lim byudjet muassasasi (Peterburg) dan vakillari tashrif buyurishgan va ma'ruza qilishadi.

Ushbu xalqaro anjuman davomida anjumanga tashrif buyurishgan xorijiy davlatlar vakillari va mutaxassislari bilan kelgusida korporativ boshqaruv muammolarini tadqiq etish sohasida hamkorlikni kengaytirish masalalari yuzasidan uchrashuvlar o'tkaziladi.

YALPI YIG‘ILISH

APPRAISING CSR REPORTING PRACTICES AS AN INDICATOR OF CORPORATE HEALTH WITH REFERENCE TO UZBEKISTAN

Dr Shobhit Goel

Associate Professor,

Amity University in Tashkent

Email.: drshobhitgoel@gmail.com

Abstract

In the developing world, governments and businesses understand that their respective competitive positions and access to capital increasingly depend on being able to respect the highest global standards. At one end of the spectrum, CSR can be viewed simply as a collection of good citizenship activities being engaged by various organizations. At the other end, it is a way of doing business resulting in a significant impact on community and long-term sustainability. The present paper is an attempt to deliberate the significance of adequate disclosure of CSR practices as an indicator of corporate health.

Keywords: CSR (Corporate Social Responsibility), Stakeholders, Corporate Reporting, Corporate Responsibility Index, PAT

Over the past few years CSR, as a concept, has been the focus of many deliberations and research. It captures a spectrum of values and criteria for measuring a company’s contribution to social development. A widely cited definition of CSR in the business and social context has been given by the **European Union (EU)**. It describes CSR as “*the concept that an enterprise is accountable for its impact on all relevant stakeholders.*” It is the continuing commitment by business to behave fairly and responsibly and contribute to economic development while improving the quality of life of the work force and their families as well as of the local community and society at large.

In other words, CSR refers to confirming the success of the business by inclusion of social and environmental considerations into a company’s operations. It means satisfying your shareholders’ and customers’ demands while also managing the expectation of other stakeholders such as employees, suppliers, and the community at large. It also means contributing positively to society and managing your organization’s environmental impact.

Hence, CSR is a contribution to sustainable development, inferring the way a company balances its economic, environmental, and social objectives while taking care of stakeholder expectations and incrementing shareholder value.

CSR not only includes the activities but also includes the ways by which the company employs to earn these profits including society responsible investments ensuring transparency to various stakeholders. The basic objective of CSR is to maximize the company’s overall impact on the society and stakeholders while considering environment and overall sustainability.

CSR Policy Initiatives at global platform

As the importance of being socially responsible is being recognized throughout the world, governments are aware of the national competitive advantages won from a responsible business sector. Large corporations have gradually realized the benefit of implementing CSR initiatives in their business operations. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) established a set of guidelines for multinational enterprises in 1976 and was thus a pioneer in developing the concept of CSR globally. The purpose of these guidelines was to improve the investment climate and encourage the progressive contribution of multinational enterprises to ensure economic and social progress. In addition to the OECD's 30 member countries, 11 observer countries have validated the guidelines.

CSR Reporting

It is observed that, transparency in reporting enhances the focus on economic, social, and environmental factors. Several efforts have been taken by various governments, to encourage CSR reporting, such as incentivizing companies who voluntarily report their CSR activities or by taking measures such as mandating CSR reporting. In 2007, the Malaysian government passed a regulation to mandate all publicly listed companies to publish their CSR initiatives in their annual reports on a "comply or explain" basis. Accordingly, all public listed companies (PLCs) in Malaysia must either publish CSR information or they need to explain why they should be exempted. In another example, in 2009 Denmark mandated CSR reporting, asking all state-owned companies and companies with total assets of more than €19 million, revenues more than €38 million and more than 250 employees, to report their social initiatives in their annual financial reports.

Mandatory and Voluntary Reporting

Although some CSR standards are mandatory, there are others, which comprise of both, mandatory and voluntary standards. For instance, in 2006 the British Companies Act mandated all companies listed in the UK to include information about their CSR activities in their annual reports; however, a full-length CSR reporting was made voluntary.

Corporate Responsibility Index (CRI)

CRI challenges and supports large organizations to integrate responsible business practices. Emerging markets such as Brazil, China and South Africa have become forerunners in CSR reporting in the developing world in terms of their involvement in CSR-related activities to promote the listed companies' credibility, transparency, and endurance. The Johannesburg stock exchange was the first emerging market stock exchange to create a socially responsible investing (SRI) index in 2004. China has also encouraged CSR reporting in guidelines released through the Shanghai and Shenzhen Stock Exchange.

Evolution of CSR in Uzbekistan

Corporate Social Responsibility (CSR) is becoming increasingly important in Uzbekistan as businesses strive to be more socially responsible and sustainable. In recent years, there has been a growing awareness of the need for companies to take responsibility for the impact they have on society and the environment. This has been

reflected in the increasing number of Uzbek companies who are adopting CSR initiatives.

One area where CSR is particularly important in Uzbekistan is in the agricultural sector. Uzbekistan is one of the largest cotton producers in the world, and the cotton industry has been the subject of much criticism due to environmental and human rights concerns. Many companies are now implementing initiatives to address these issues, including reducing water usage, and eliminating child labor.

Another area where CSR is important in Uzbekistan is in the promotion of education and training. Many companies are now investing in education programs for their employees and in local communities, as they recognize the importance of a well-educated workforce for the long-term success of their businesses.

In addition, CSR initiatives are also focusing on environmental sustainability. Companies are investing in renewable energy sources, reducing waste, and implementing green policies in their operations.

Overall, CSR is becoming an increasingly important aspect of business in Uzbekistan. Companies are recognizing the importance of social responsibility and sustainability and are taking action to address key issues in the country. This is a positive development for Uzbekistan, as it will help to promote a more equitable and sustainable society.

Review of Related literature

Corporate Social Responsibility in Uzbekistan: Current State and Future Prospects by **Shakhnoza Khashimova and Sarvaroy Olimjonova (2019)**.

This article analyzes the legal and policy framework of CSR in Uzbekistan and assesses the level of awareness and practice among businesses and civil society organizations. The authors argue that while there is some progress, more needs to be done to promote CSR as a sustainable and strategic approach to business development and societal well-being.

The Role of Small and Medium-Sized Enterprises in Corporate Social Responsibility in Uzbekistan by **Nargiza Yakubova and Feruza Qodirova (2018)**.

This study explores the challenges and opportunities of integrating CSR into the operations of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Uzbekistan, based on a survey and interviews with SME owners and managers. The authors suggest that CSR can enhance the competitiveness, reputation, and social impact of SMEs, but requires supportive policies, capacity-building, and stakeholder engagement.

Corporate Social Responsibility Reporting in the Mining Sector of Uzbekistan by **Zilola Hadjieva and Mukhammadullo Khojimetov (2017)**.

This research investigates the transparency and accountability of CSR reporting practices in the mining industry of Uzbekistan, focusing on the environmental, social, and governance (ESG) indicators used by the top mining companies in their annual reports. The authors find that there is a gap between the rhetoric and reality of CSR in the mining sector and suggest that more independent and robust monitoring and regulatory mechanisms are needed to ensure compliance and responsiveness to stakeholders.

The Impact of Corporate Social Responsibility on Brand Image: Evidence from Uzbekistan by **Dilnoza Sobirova and Shakhzod Abdullaev (2016)**.

This paper examines the relationship between CSR activities and brand image of companies in Uzbekistan, using a survey of consumers' perceptions and attitudes towards selected firms. The authors find that CSR can enhance the reputation and loyalty of brands, especially in terms of ethical and social dimensions such as environmental protection, community involvement, and employee welfare.

The Business Case for Corporate Sustainability in Uzbekistan: Challenges and Solutions by **Lola Palavandishvili and Rustam Turaev (2015)**.

This article argues that corporate sustainability, which encompasses CSR, environmental management, and social entrepreneurship, can create shared value for companies, society, and the environment in Uzbekistan, but requires a systemic and transformative approach. The authors propose a framework for integrating sustainability into business strategy, operations, and governance, and provide examples of best practices and barriers to overcome.

Mandatory requirements for CSR

In Uzbekistan, the mandatory requirements for Corporate Social Responsibility (CSR) are outlined in the Law on Corporate Social Responsibility, which came into force on January 1, 2020. The law requires companies with more than 100 employees or a turnover of more than 5 billion soums (approximately \$500,000) to implement corporate social responsibility programs.

Some of the mandatory requirements for CSR in Uzbekistan include:

1. Companies are required to establish a CSR committee or working group to oversee the implementation of their CSR programs.
2. Companies must allocate at least 3% of their net profit towards corporate social responsibility programs.
3. The law requires companies to disclose their CSR activities in their annual reports and on their websites.
4. Companies are required to give priority to social and environmental issues related to their industry and locality.
5. CSR programs must focus on areas such as education, health, environmental protection, social welfare, and support for vulnerable groups.
6. Companies are encouraged to collaborate with local communities and NGOs to implement their CSR programs.

It is important to note that failure to comply with the mandatory CSR requirements in Uzbekistan can result in administrative fines and other penalties.

Compliance Procedure

In anticipation of the change, companies now need to put in place some compliance procedures and introduce an adequate governance framework which commences with

1. Establishing a CSR committee
2. Defining a CSR policy
3. Identification of projects based on the proposed thematic areas. (Projects that have a high social impact and are measurably addressing a social development issue will have to be undertaken.)
4. Identify capable implementation partners based on a sound due diligence process and determine accountability of an organization before engaging with them.

5. Companies will also have to monitor projects, evaluate effectiveness, and measure the impact created.

6. All these actions will be required to be documented, reported, and disclosed formally to all stakeholders.

Companies in Uzbekistan are required to comply with CSR guidelines and report their CSR reporting practices:

1. Know the applicable laws and guidelines: Companies should understand the local laws and guidelines related to CSR in Uzbekistan, such as the Uzbekistan National Concept on Corporate Social Responsibility.

2. Identify CSR priorities: Companies should determine their CSR priorities and align them with the local and national development goals, such as poverty reduction, environmental protection, and social inclusion.

3. Implement CSR programs: Companies should implement CSR programs to tackle specific issues related to their business operations and supply chains in Uzbekistan. For example, a company could launch a sustainable sourcing program to support local farmers and reduce the environmental impact of its products.

4. Monitor and evaluate CSR programs: Companies should monitor and evaluate the effectiveness of their CSR programs regularly. This could involve setting up key performance indicators (KPIs) and conducting impact assessments.

5. Report on CSR practices: Companies should report on their CSR practices to stakeholders, including investors, customers, and employees. This could involve publishing CSR reports or disclosing information on the company's website.

In summary, companies operating in Uzbekistan can comply with CSR guidelines and report on their CSR practices by following the above steps. However, it is important to note that specific compliance procedures and reporting practices may vary depending on the company's size, sector, and operations.

The relevance of CSR within an organization

CSR is not only relevant because of a changing policy environment but also because of its ability to meet business objectives. Undertaking CSR initiatives and being socially can have a host of benefits for companies such as the following:

- Strengthening relationships with stakeholders
- Enabling continuous improvement and encouraging innovation
- Attracting the best industry talent as a socially responsible company
- Additional motivation to employees
- Risk mitigation because of an effective corporate governance framework
- Enhanced ability to manage stakeholder expectations.

These benefits are important and most companies that are engaged in CSR are revamping their strategies and expanding their operations to reap enhanced benefits and contribute to inclusivity in growth.

What the companies in Uzbekistan are doing as a part of CSR initiatives

The analysis regarding the CSR initiatives which the companies in Uzbekistan are undertaking are done on three parameters which are.

The **Design** category focuses on understanding the partnership preference and the implementation mechanism for CSR activities. The **Deliver** category aimed at identifying the thematic areas that best describe the company’s activities and their geographic focus. The **Disclose** category provides an insight on how companies are disclosing their CSR activities and sharing their learning with the public.

DESIGN

There are several platforms in use by companies to manage CSR. The survey was conducted using an online questionnaire with closed-ended and open-ended questions. A total of 150 companies were invited to participate in the survey, of which 75 responded. The survey was conducted in April 2021, and the respondents were from various industries, including manufacturing, retail, and services.

Most of the companies surveyed (68%) consider CSR as important or particularly important for their businesses. However, only 34% of the respondents have a formal CSR strategy, indicating that there is a gap between awareness and implementation of CSR.

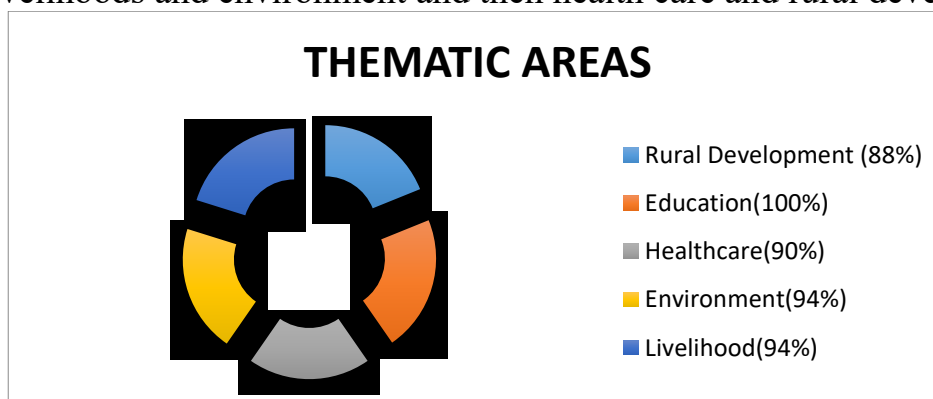
When asked about the types of CSR activities they engage in, the most common response was community engagement (71%), followed by environmental protection (55%) and employee welfare (49%). In contrast, only 26% of the companies surveyed reported engaging in activities related to human rights and social justice.

The survey revealed that there are several constraints to the implementation of CSR in Uzbekistan. These include a lack of knowledge and understanding of CSR principles (reported by 67% of respondents), insufficient financial resources (55%), and a lack of supportive legal and regulatory frameworks (31%).

The survey also highlighted several opportunities for companies to engage in CSR activities. These include enhancing their brand reputation and image (reported by 82% of the respondents), improving employee motivation and productivity (69%), and aligning with international standards and expectations (47%).

DELIVER

The research focused on understanding broad thematic areas such as education, health care, environment, livelihood, rural development, and disaster relief as a focus of CSR initiatives. Most common thematic area covered by the companies include health, education, livelihoods, environment, and rural development. Of these thematic areas, education is the most common and research indicates that 100% of the companies included in the research were found to have some initiatives on education followed by livelihoods and environment and then health care and rural development,

DISCLOSE

One of the key focus areas of research was to determine whether companies disclose their CSR initiatives in the public domain either through a sustainability report or a specialized CSR report. The research also determined whether the allocated budget or the total expenditure for CSR activities was disclosed in the public domain. Approximately 66% of all the considered companies had compiled a report regarding their CSR activities. Among these, 19 publish a sustainability report and 5 publish a business responsibility report whereas 9 report their CSR activities under other titles such as CSR Activity report, CSR Brochure, Report of Inclusive growth, amongst others. Out of the 75 companies only 36% had specified details about the funds allocated/spent on CSR activities.

FRAMEWORK FOR EFFECTIVE CSR

Companies are contributing to the foundation of CSR in Uzbekistan. They have, with their desired methods of intervention, been addressing national concerns such as livelihood promotion, community development, environment, making health services more accessible, creating inclusive markets and so on. However, the efforts are not coordinated and a strategic national level policy framework with the involvement of all stakeholders is needed to ensure that the efforts made by companies, individuals, organizations, and the government are synergistic and create a snowball effect.

The mandatory reporting standards being introduced will aid in creating uniformity and accountability of actions and become a measure of the impact these activities will have, and the ability measure the impact will be a step in a positive direction. Even the tools that have been developed for measuring social return on investment can be employed more effectively. Law on Corporate Social Responsibility 2020 will cover more than 2,500 companies in Uzbekistan. It is imperative that the Law on Corporate Social Responsibility will be a game changer and infuse new investments, strategic efforts and accountability in the way CSR is being conceived and managed in Uzbekistan.

The key to maximizing returns for all the stakeholders in the given situation is to emphasize on developing effective and need-based CSR strategies so that the investments can yield intended results. Effective CSR can be achieved by aligning CSR initiatives to the extent possible with business objectives. As far as possible, the CSR initiatives should be designed in a sustainable manner and should be scalable and result oriented. Therefore, creating indirect advantages such as brand visibility, social capital, partnerships, business opportunities, long-term community relationships and most importantly nation building.

Framework for effective CSR

Conclusion

The above analysis indicates that companies in Uzbekistan need to revisit their CSR policies and strategies to adequately adapt their activities to the requirements of the Law on Corporate Social Responsibility. Once the guidelines related to the CSR clause are finalized, companies will have adequate information related to the terms of permissibility of the expenses that will be counted as CSR and possible thematic areas and activities that could be considered for CSR. However, Law on Corporate Social Responsibility is noticeably clear on the requirement of reporting of the CSR activities and expenses. This is one area where many companies must focus and evolve mechanisms to regularly document, collate and analyze data regarding CSR activities and prepare a CSR report to share at the public domain for all stakeholders.

Corporate social responsibility (CSR) has become increasingly relevant in the context of Uzbekistan, particularly in sectors such as textiles and agriculture where environmental and social issues are not always given sufficient attention. The government has recognized the importance of CSR, including holding various conferences and workshops, and promoting CSR in relevant sectors. However, there is still a long way to go to ensure that all businesses are fully engaged in CSR activities.

Corporate Social Responsibility (CSR) has become an increasingly prominent issue in the modern business world, where companies are viewed as responsible for the social and environmental impact of their activities. In Uzbekistan, the concept of CSR is still relatively new, despite the country's growing economic significance in Central Asia. This literature review examines the current state of CSR in Uzbekistan, focusing on the opportunities and challenges faced by companies operating in the country.

Uzbekistan has made significant strides in recent years towards adopting international business standards and improving business practices. This is reflected in the country's increasing openness to foreign investment and ongoing economic reforms. However, there is still a significant gap between the potential for CSR in Uzbekistan and its actual implementation. Many companies in the country are still focused primarily on achieving their financial targets, without taking the social and environmental impact of their operations into account.

A study conducted by the United Nations Development Programme (UNDP) found that there is a general lack of awareness about CSR among Uzbek businesses. Furthermore, the same report highlights the need for greater involvement of government and civil society organizations in promoting CSR practices in the country. The lack of institutional support for CSR presents a significant challenge for companies that want to implement CSR practices in Uzbekistan. In addition, companies operating in the country must navigate complex regulations and often opaque business practices.

Despite these challenges, there are some positive developments to be noted in Uzbekistan. For example, many companies are beginning to recognize the importance of promoting sustainable practices and are taking steps to reduce their environmental footprint. In addition, civil society organizations are increasingly active in promoting CSR in Uzbekistan, organizing conferences and workshops to raise awareness and promote best practices.

Overall, the current state of CSR in Uzbekistan remains in its infancy. While there are some positive developments to be noted, there are significant challenges to

overcome for the country to fully embrace the concept of CSR. For CSR to take root in Uzbekistan, greater institutional support is needed, as well as stronger partnerships between businesses, government, and civil society organizations. Only through these efforts can Uzbekistan move towards a more sustainable and responsible business culture.

This report has highlighted the initiatives taken by various companies operating in Uzbekistan in terms of their CSR activities. Companies are undertaking various initiatives such as investing in education, healthcare, and environmental protection, and are working to ensure sustainable and equitable development.

However, there are still challenges that need to be addressed, such as overcoming a lack of awareness and understanding amongst companies about the importance of CSR, and the need for more comprehensive CSR reporting and accountability mechanisms.

This report has demonstrated the importance of CSR in Uzbekistan and the positive impact it can have for both businesses and society. It is essential for all stakeholders, including the government, non-governmental organizations, and businesses themselves, to work together to create a more socially and environmentally responsible business environment in Uzbekistan.

The Present paper shows that there is an increasing awareness of the importance of CSR among companies operating in Uzbekistan. However, there is a need for more training and education programs to increase knowledge and understanding of CSR principles, and for supportive legal and regulatory frameworks to encourage companies to engage in CSR activities. The paper also demonstrates that companies can benefit from the implementation of CSR with improved brand reputation, employee motivation, and alignment with international standards.

References

1. "A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility," European Commission press release.
2. http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=7010, accessed on 25 October 2015.
3. "Current Corporate Social Responsibility Disclosure Efforts by National Governments and Stock Exchanges," The Hauser Center website, <http://hausercenter.org/iri/wp-content/uploads/2011/08/CSR-Disclosures-Update-6-27-13.pdf>
4. Matthew Maguire, "The future of Corporate Social Responsibility Reporting," Boston University website, The Frederick S. Pardee Center for the Study of Longer-range future
5. Ibragimova, S. M., & Ravshanova, A. Z. (2018). Corporate Social Responsibility in Uzbekistan: Practices and Problems. *Journal of Economics, Business and Management*, 6(1), 22-26.
6. Petrov, V., Mirzaev, A., & Atabaev, I. (2019). Corporate Social Responsibility in Uzbekistan: Perception and Practice. *Journal of Central Asian Studies*, 4(1), 29-46.

7. Abdullaev, U., Yuldashev, A., & Iskandarov, D. (2018). Corporate Social Responsibility in Uzbekistan: Practices and Challenges. Proceedings of the International Conference on Social Sciences and Humanities, 6, 32-38.
8. Akhundjanov, S., Iskandarova, Z., & Saidov, B. (2020). Corporate Social Responsibility Practices of Uzbekistan's Companies. In Proceedings of the 6th International Conference on Modern Trends in Social Sciences (pp. 17-22).
9. Yusupov, A. (2019). Corporate Social Responsibility as an Important Component of Sustainable Development in Uzbekistan. In Proceedings of the International Conference on Green Energy and Environmental Technology (pp. 126-131).
10. Nabiullaev, U., & Khalikova, L. (2018). Corporate Social Responsibility: A Case Study of Uzbekistan. Economics, Management and Sustainability, 3(2), 57-66.
11. Akbarov, O., & Karimov, E. (2019). Corporate Social Responsibility in Uzbekistan: Constraints and Opportunities. The Journal of Social Sciences Research, 5(5), 1092-1097.
12. Kuznetsova, N., & Mamanova, L. (2019). Corporate Social Responsibility in Uzbekistan: Current State and Prospects for Development. Journal of Social Science Research, 11(2), 463-470.
13. Kozimov, S. (2018). Corporate Social Responsibility Practices in Uzbekistan: A Case Study of Private Sector. World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development, 14(2), 141-149.
14. Karimov, A., & Karimova, S. (2019). Corporate Social Responsibility in Uzbekistan: A Comparative Analysis. Al-Farabi Kazakh National University Bulletin. Series: Economics and Management, 2(63), 39-47.

IMPROVING THE EFFICIENCY OF CORPORATE GOVERNANCE IN STATE-OWNED COMPANIES

Sachdev Ramakrishna

CEO of Marco Polo mVentures company

Email: Sachdev.Ramakrishna@gmail.com

Abstract

This research paper aims to uncover the best corporate governance practices through the evolution of this sphere over 30 years of improved management approaches in some of the largest Central Public Sector Entities (CPSEs). The paper traces the development of public-sector or state-owned companies in India and then moves to contemporary approaches to improving corporate governance in these companies. The methodology used is secondary research of publications and resources from agencies such as the World Bank, OECD, the Government of India, Ministry of Finance etc.

Keywords: Corporate Governance, India, Public Sector Undertakings, PSU, Central Public Sector Entities (CPSEs), State-Owned assets, Corporate Governance Scorecard

"Good corporate governance is not an end in itself. It is a means to create market confidence and business integrity, which is essential for companies that need access to equity capital for long-term investment."

G20/OECD Principles of Corporate Governance

History of the State-Owned Companies/Public Sector Undertakings (PSUs)/Central Public Sector Entities(CPSEs)

PSUs are government-owned enterprises, government-owned corporations, statutory corporations, or nationalized corporations. The Government of India or one of the many state governments of India wholly or partly owns these establishments.

The public sector undertakings are established either by nationalization or an executive order from the Central Government or state government and selected through an act passed in the parliament in the case of the union government and the Act of the state legislature in the case of state government.

Their purpose is to earn profit for the Government and control market-dominating or monopolistic behaviours of private players in the economy. They also aim to offer products & services at an affordable price to the citizens. These entities ensure general public welfare through the implementation of government schemes and deliver products & services to remote locations of the country.

In 1951, four years after the country's independence from Britain in 1947, there were five PSUs under the ownership of the Central Government. A count in March 2021 indicated that the number of such government entities had increased to 365.

These government entities are substantial from a financial standpoint. They represented a total investment of about USD 250 billion as of March 31 2019. As of March 31 2019, they had a total paid-up capital of USD 2.75 trillion. Their revenue in 2018–19 was nearly USD 400 billion.

When India achieved independence in 1947, it was primarily an agricultural entity with a weak industrial base. The eighteen state-owned entities were mainly ordnance factories previously established to reduce the dependency of the British Indian Army on imported arms.

The British also left agricultural production to the Private sector, as in the case of Tea processing firms and Jute mills. Even the railways, electricity utilities, banks, coal mines, and steel mills were some economic entities owned mainly by private individuals like the industrialist Jamsetji Tata. The Bombay Stock Exchange listed other commodities.

There were critics of private sector companies owning India's agricultural and industrial entities. Foremost among them was Mahatma Gandhi, a significant contributor father of India's independence movement. They chose a model of local self-governance, pushing for a self-sufficient, largely rural, communal village-based existence for India in the first half of the 20th century. The other serious concern was the need for more focus on essential nation-building public services such as well-funded schools, public libraries, universities, hospitals and medical and engineering colleges, all essential to building a modern industrial society.

Post-Independence, the national consensus turned in favour of rapid industrialization of the economy, a process seen as the key to economic development, improved living standards and economic sovereignty. A fundamental principle of

national self-sufficiency came from the Bombay Plan. The Plan, mooted by India's eight top industrialists, was core to Prime Minister Nehru's foundations for developing the post-independence economy and was premised on an import-substitution and industrialization policy.

A Cabinet resolution created the Planning Commission in March 1950, and the Industrial (Development and Regulation) Act was enacted in 1951 to empower the Government to take necessary steps to regulate the industry.

India chose a mixed economy model under its first Prime Minister, Jawaharlal Nehru, who was influenced by seeing large industrial undertakings during his visit to the Soviet Union in the 1950s. He believed establishing essential and heavy industry was fundamental to developing and modernizing the Indian economy.

India's second five-year Plan (1956–60) and the Industrial Policy Resolution 1956 emphasized the development of public sector enterprises to meet Nehru's national industrialization policy. Dr V. Krishnamurthy, known as the "Father of Public Sector undertakings in India" and an internationally renowned Indian statistician P.C. Mahalanobis carried forward Nehru's vision.

In furtherance of this vision, in 1969, Indira Gandhi's Government nationalized fourteen of India's largest private banks and an additional six in 1980. This government-led industrial policy, with corresponding restrictions on private enterprise, was the dominant pattern of Indian economic development until the 1991 Indian financial crisis of having just two weeks' cover of foreign exchange reserves. India embarked on a path of greater globalization to attract foreign investment and greater privatization through relinquishing government controls in state-owned assets. After the crisis, the Government began divesting its ownership of several PSUs to raise capital and privatize companies facing poor financial performance and low efficiency.

The Indian Landscapes of State-Owned AssetsAs of October 2021, there were 12 Maharatnas, 13 Navratnas and 75 Miniratnas (divided into Category 1 and Category 2). Ratna means a precious jewel or stone; therefore, the categorization of PSU units is by their strategic value and importance, size, revenues and strength of their financials. Maha implies big, and Mini denotes small undertakings.

For example, as of September 2022, nine out of the 11 listed Maharatnas—state-owned enterprises (SOEs) with exceptionally high net worth and annual turnover—dominate the energy sector. They are profitable businesses providing regular dividends to the Government, employ millions of people, offer energy security, and act as a vehicle of social development in communities where they operate. They are politically and administratively linked to critical ministries and retain high investor confidence.

Similarly, 28 stock exchanges, 15 nationalized banks and seven insurance companies are significantly state-owned.

Management of CPSEs

The head of the board of directors, also known as chairperson cum managing director cum chief executive officer, and a vice chairperson cum deputy managing director cum co-chief executive officer, along with the members of the board of directors, also known as executive director cum c-level officer who are Group 'A' gazetted officers.

These appointments are by the President of India in case of central public sector undertakings, its subsidiaries & its divisions and by the Governor of states of India in case of state public sector undertakings, its subsidiaries & its divisions.

Corporate Governance in Public Sector Undertakings

There are **three** forms of public sector undertakings in India.

Firstly, there are **Departmental Undertakings**, such as railways, postal departments etc. which are under the control of a ministry of the Government and financed and controlled directly by the Government.

Secondly, there are **Statutory Public Corporations**. The Parliament or State Legislature creates these by passing an Act which defines the powers, functions, management, organizational and administrative structures of such corporations, such as the Food Corporation of India, Life Insurance Corporation of India, etc.

Thirdly, there are Government Companies registered under the Companies Act, wherein the Government holds 51 per cent or more of the paid-up capital, such as in entities Hindustan Machine Tools Limited, Steel Authority of India Limited, etc.

The Central Public Sector Enterprises (CPSEs) must comply with the corporate governance rules made from time to time by the Department of Public Enterprises (DPE) under the Ministry of Heavy Industries and Public Enterprises, New Delhi. The Department of Public Enterprises (DPE) constantly strives to improve corporate governance practices in Central Public Sector Enterprises (CPSE).

In June 2007, DPE issued guidelines on corporate governance for CPSEs on an experimental basis which CPSEs adopted voluntarily in 2008-09. In May 2010, the adoption of these guidelines was mandatory. These guidelines aim to protect the interest of shareholders and relevant stakeholders.

These guidelines on corporate governance apply to both listed and unlisted CPSEs. These cover issues like:

- Composition of Board of Directors,
- Setting up Audit Committees,
- Role and powers of Audit Committees,
- Setting up of Remuneration Committee,
- Matters relating to subsidiary companies,
- Disclosures, accounting standards, and risk management,
- Report, compliance and schedule of implementation.

In addition to the corporate governance guidelines issued by the Department of Public Enterprises, public sector undertakings registered under the Companies Act have to follow the provisions of the Act.

The listed public sector enterprises are required to comply with various SEBI regulations, including Clause 49 of the listing agreement. Besides these, the respective Acts also regulate CPSEs, the Comptroller and Auditor General of India (CAG) rules, the Central Vigilance Commission (CVC), the Administrative Ministry and other model Ministries. The Parliament of India and various Parliamentary Committees exercise the power of oversight and overall control over the CPSEs.

The **peculiar features of corporate governance in public sector enterprises** include:

- Appointment of directors, managing director and chairman through a prescribed procedure;
 - Appointment of Statutory Auditor by the Comptroller and Auditor General of India;
 - Remuneration of directors and employees based on recommendations of the Pay Committee constituted by the Government;
 - Annual Report on both the Houses of the Parliament;
 - Scrutiny of working by the Parliamentary Committees.
1. The Guidelines on Corporate Governance for CPSEs
- Guidelines on Corporate Governance apply to two groups of CPSEs:
- those listed on the Stock Exchanges;
 - those not listed on the Stock Exchanges.

The listed CPSEs must follow the Securities Exchange Board of India (SEBI) Guidelines on Corporate Governance. In addition, they shall observe those provisions in these Guidelines that do not exist in the SEBI Guidelines and do not contradict any of the provisions of the SEBI Guidelines.

Non-listed CPSEs should strive to institutionalize good corporate governance practices broadly per the SEBI Guidelines. Some of the non-listed CPSEs may also list on the stock exchanges within a reasonable time frame to be set by the Administrative Ministry concerned in consultation with the CPSEs. The non-listed CPSEs shall follow the Guidelines on Corporate Governance, which are mandatory.

The Indian Companies Act 2013 confers several rights to the shareholders. Broadly, these are:

Right of access to Documents and Books. Members of a company have the right to obtain copies of the Memorandum of Association; Articles of Association; Annual Report including the Director's Report; Balance Sheet and Profit and Loss Account, and the Annual General Meeting (AGM) minutes.

Right to make Fundamental Corporate Decisions. Certain fundamental corporate decisions are the exclusive power of the meetings of the members of the company wherein the members make decisions by passing of resolution (ordinary or extraordinary as the case may be): changing registered office; authorizing capital increases; waiving preemptive rights; buying back shares; amending articles of association; delisting; acquisitions, disposals, mergers and takeovers; changes to company business or objectives; making loans and investments beyond prescribed limits; authorizing the board to: sell or lease significant assets; borrow money over paid-up capital and free reserves, and appoint sole selling agents and apply to the court for the winding up of the company.

Right of participation in General Meeting. Members have the right to receive notice of the general meetings specifying the meeting place and time and the agenda of the meeting. They can attend the public meeting in person or through proxy.

Right to appoint Directors. Members have the right to select the directors (at least two-thirds of directors of a public company need approval by members of the company). They also have the right to remove the director(s).

Right as to Accounts and Audit. Members have the right to appoint the auditor and fix his remuneration. The company members can remove auditors by passing a

resolution at the general meeting. The company's annual accounts need approval at the annual public meeting of the company.

Right to participate in the profits of the company. The dividend payout needs approval by the company's members at the annual general meeting.

Shareholding Rights. Members have the right to receive a share certificate (in case shares are in physical form); to transfer shares; to obtain a right offer of shares (in case of a public company); and to receive bonus shares.

There are many provisions in the Indian Companies Act directed at protecting the interest of **minority or retail shareholders**. Some of these are:

- **Appointment of the Small Shareholders' Director.** The Companies Act provides for the election of a small shareholders' director from amongst small shareholders.

- **Protection against Oppression and mismanagement.** The Companies Act confers rights to shareholders in matters of Oppression by the majority or mismanagement.

- **Appointment of Directors by Proportional Representation.** The Companies Act allows companies to adopt a proportional representation system for appointing directors, either by a single transferable vote or by a cumulative voting system.

Therefore, these entities have laid the foundations of sound governance and protection of shareholder rights.

Improvements in Corporate Governance

As governments worldwide, including in India, are becoming citizen-centric and more transparent, fair and inclusive in approach, state-owned companies are also more in the public eye in terms of their performance and governance. The improvement in corporate governance in these institutions is not only because of significant oversight from multiple bodies but also because of alignment with global governance practices and standards. The Indian economy is significantly integrated with the global economy and therefore needs to show improved corporate governance of its state-owned companies to attract international investor attention.

The commentary below has a few contemporary approaches from across the world further to improve governance practices in state-owned companies in India.

6A. Whistle Blowing

The term whistleblower derives from the whistle a referee uses to indicate foul play and is coined in the 1970s by Ralph Nader, a U.S. civic activist, to avoid the negative connotations found in other words such as "informers", "snitches", or "tattler".

What is Whistle Blowing?

Whistle-blowing is a term used to describe the disclosure of information that one reasonably believes to be evidence of an infringement of any laws or regulation or information that involves mismanagement, corruption or abuse of authority within an organization. A whistleblower is a person who exposes misconduct, alleged dishonest or illegal activity occurring in an organization. Whistleblowers may make their allegations internally (for example, to other people within the organization) or externally (to regulators, law enforcement agencies, the media or groups concerned with the issues).

Components of a Whistleblower Policy

The critical aspects of whistleblower policy are as follows:

Define Individuals Covered. A whistleblower policy should cover individuals within the organization and external parties who conduct business with the organization.

Non-Retaliation Provisions. The whistleblower policy should prevent discrimination or retaliation against employees who report wrongdoings.

Provision of a Disclaimer. A whistleblower policy should include a release that anyone filing a claim must reasonably believe that an issue exists and that they are acting in good faith.

Confidentiality. Protecting whistleblowers' confidentiality is an essential part of any whistleblower policy. The whistleblower's identity is to be kept confidential.

Process. A whistleblower policy should address the process employees should follow in filing their claims, such as directing their claims to a particular person, such as a compliance officer, or following a hierarchy until they reach the audit committee or the board of directors.

Communication. The company must communicate the whistleblower policy to employees, vendors, customers, and shareholders.

Whistle Blowing Mechanism

Similar to the U.S. Corporate Governance law, Sarbanes-Oxley Act, 2002 and the U.K.'s Public Interest Disclosure Act, 1998, the Public Interest Disclosure and Protection to Persons Making the Disclosures Bill, 2010, was introduced in the Indian Parliament. The Bill passed by the Lok Sabha in 2011 was renamed the 'Whistle Blowers Protection Bill, 2011'.

The Bill contains provisions to provide adequate safeguards against victimization of the person disclosing any allegation of corruption or wilful misuse of power or wilful abuse of discretion against any public servant. However, the Bill does not address the protection of whistleblowers in the private sector.

Corporate Governance Voluntary Guidelines, 2009, issued by the Ministry of Corporate Affairs, provide:

"The companies should ensure the institution of a mechanism for employees to report concerns about unethical behaviour, actual or suspected fraud, or violation of the company's code of conduct or ethics policy. The companies should also provide adequate safeguards against victimization of employees who avail of the mechanism and allow direct access to the Chairperson of the Audit Committee in exceptional cases".

As it is not mandatory, the choice of adoption of the policy on whistle-blowing is left to the listed company to decide. Unfortunately, only a few companies have opted for this policy. Fear of abuse of such a mechanism by people to settle scores or personal vendetta seems to hold back most companies from implementing the policy.

The Companies Act, 2013 Section 177 has specific provisions for establishing a whistle-blowing mechanism by a listed public company.

6B. Insider Trading

Insider trading refers to purchasing or selling shares by someone based on non-public price-sensitive information and using confidential information to make a profit

or avoid a loss at the expense of other co-investors. In various countries, insider trading based on inside information is illegal.

Insider Trading Regulations

Guided by the United States' The Securities Act of 1933, the Securities Exchange Act of 1934, and other regulations of the Securities and Exchange Commission (SEC) and the U.K.'s Criminal Justice Act of 1993 and the Financial Services and Markets Act of 2002, Insider trading is regulated in India by the SEBI (Prohibition of Insider Trading) Regulation, 1992, which criminalizes insider trading and abusive self-dealing.

In 1995, SEBI directed the stock exchanges to set up surveillance departments. Listed companies and other entities must frame internal policies and adopt a code of conduct to prevent insider trading by directors, employees, partners, etc.

6C. Dubious Role of Credit Agencies

Rating agencies assess companies' financial strength and creditworthiness, particularly their ability to meet the interest and principal payments on their debts and other securities. After evaluating the financial strength and terms and conditions of the deposit to be issued by a company, the rating agency expresses its assessment by way of 'rating' for that specific security. The rating for a given security issue reflects the agency's degree of confidence that the issuer (*i.e.* the company) will be able to meet its promised payments of interest and principal as scheduled. The rating is technically an 'opinion' on the relative degree of risk associated with the timely payment of interest and principal on a security instrument.

Thus, the rating given by an agency is:

- An opinion on the probability of default on the rated obligation.
- Forward-looking.

In India, credit ratings started with the setting up the Credit Rating Information Services of India (now CRISIL Limited) in 1987. Premier financial institutions like ICICI, HDFC, UTI, SBI, LIC and Asian Development Bank promoted CRISIL. Now CRISIL is an S&P company with a majority shareholding of the latter. Besides CRISIL, four more rating agencies have registered themselves with SEBI in India. These are ICRA, promoted by IFCI and now controlled by Moody's; CARE, promoted by IDBI; Fitch India, a 100% subsidiary of Fitch; and Brickworks.

Credit rating agencies in India rate a large number of financial products. These are:

- Bonds/debentures
- Commercial paper
- Structured finance products
- Bank loans
- Fixed deposits and bank certificates of deposits
- Mutual fund debt schemes
- Initial Public Offers (IPOs)

Credit rating agencies provide a check and balance on companies seeking to raise debts from the market. The credit rating agencies assess the creditworthiness and financial strength of the companies and express opinion to meet the interest and principal obligations of the issuers. In most countries, including India, it is a statutory

requirement that a rating agency rates every issue of debt securities. As a result, the credit rating agencies' role has become crucial.

Unfortunately, in many instances, the role of rating agencies is dubious.

The following are the factors/reasons behind the dubious role of credit rating agencies.

Competitive Pressure. Rating agencies often compete with each other in providing rating services to the securities companies issues. These pressures may lead to lowering the rating standards, as indicated in the case of Enron and the subprime crisis in 2008.

Conflict of Interest. The rating agencies' business model involves income realization from the companies they rated. This model creates a conflict of interest as the pressure always exists on the rating agencies to grow their profits. Rating agencies often also provide ancillary services to the companies, giving rise to more conflicting interests.

Improvements

Rating agencies must keep their sales and research functions segregated by the Chinese Walls-like structures so that income received by the agencies from their clients does not affect their ratings.

The rating agencies must not render non-rating services to their clients.

The agencies must disclose their rating fee income.

There should be closer monitoring of rating agencies by market regulators.

The rating agencies must improve their corporate governance to enhance accountability and transparency.

6D. Shareholders Activism

Shareholder activism is how shareholders can influence a corporation's behaviour by exercising their rights as owners. There are numerous ways in which shareholders may affect the board of directors and management, ranging from dialogue with management to voice their concerns about a particular issue to formal proposals voted on by all shareholders at a company's annual meetings².

The engagement of shareholders in corporate governance is gradually capturing the attention of policymakers and corporate governance activists. A recent positive phenomenon is that of the institutional investors who have started voicing their voices and concerns, often forcing the reversal of the resolutions adopted by companies.

Shareholders' activism is getting manifested through the following:

6D.1 Institutional Investors

Institutional investors are essential in monitoring the controlling groups to ensure that the company runs in the interest of all the investors.

Most corporate codes worldwide, including the OECD Principles of Corporate Governance, the U.K. Combined Code and the Malaysian Code, advise institutional investors to intervene, state their voting policies and exercise voting power at the general meetings of the companies.

Presently, the role of institutional investors in corporate governance is minuscule in India compared to developed nations. The mutual fund houses must disclose their participation and voting in the companies where they have parked a large chunk of their funds raised from several investors. Such an act would force companies to follow

the best corporate governance practices in their businesses, benefiting the entire investors class.

In March 2010, SEBI issued a circular asking all Asset Management Companies (AMCs) to formulate guidelines for exercising voting rights held by them by their shareholding in the companies. In practice, however, mutual funds and other institutional investors don't believe in questioning or confronting the company management. They prefer 'voting with their feet', *i.e.* selling the shares and walking away in case of 'smell' of governance or other major problem.

6D2. Proxy Advisory Firms

'Proxy advisor' refers to any individual or any organization that prepares recommendations and gives advice to institutional investors or shareholders to aid them in the casting of their vote in respect of any policy issues or a public offer [Regulation 2(1)(p) of SEBI (Research Analyst) Regulations, 2014]

Proxy advisory firms are independent research outfits that provide voting recommendations for their clients after weighing any proposal's pros and cons. Some shareholders, particularly institutional investors and high net-worth individuals, need an independent analyst to evaluate the decision taken by the company, and here, the proxy advisory firms act as a helping hand and provide recommendations to shareholders according to which they can cast their vote on issues such as executive compensation, corporate governance, etc.

SEBI incorporated the SEBI (Mutual Funds) (Amendment) Regulations in 2010, requiring more transparency in institutional investors' voting and disclosure of the norms. This regulation gave rise to the emergence of proxy advisory firms in India. The 'In Govern Research Services' was India's first proxy advisory firm, started in June 2010. Since then, several firms like the Institutional Investors Advisory Services (IIAS) and Stakeholders Empowerment Services (SES) have established themselves.

Role of Proxy Advisory Firms

The enhanced corporate governance standards laid down by the Indian Companies Act, 2013 and SEBI (Listing Obligations and Disclosure Requirements) Regulations, 2015, have made the role of proxy advisors very significant. The proxy firms act as the driving force for the companies in complying with the stringent corporate governance norms. Proxy advisor firms act as the watchdog for the companies by keeping a check on companies whether they are adhering to the rules and regulations and working in the interest of shareholders. In the absence of such advisories, investors generally acted as passive members in the companies as they needed help to analyze the pros and cons of the decisions or proposed decisions of the companies.

SEBI Norms on Proxy Advisory Firms

Proxy advisory firms affect the voting by the shareholders in the companies. To minimize conflict of interest and faulty recommendations by these firms, the SEBI issued guidelines for regularising the powers of proxy firms on August 3, 2020, which came into force on January 1, 2021.

6E. Class Action

A **class action** or **class suit** is a lawsuit that allows many persons with a common cause in a matter to sue as a group. In this suit, a group member represents a group of

persons. Such a suit differs from a traditional lawsuit, where one party sues another for redressing a wrong, and all parties are in court.

Class action suits for company law cases, a well-established principle in Western countries, originated in the U.S. The Indian Companies Act, 2013, Section 245 introduced class action suits to protect the investors by enabling them to file lawsuits for claiming damages from unscrupulous promoters and directors of companies. Section 245 of the Act provides:

Such number of member or members, depositor or depositors or any class of them, if they believe that the management conducts affairs of the company in a manner prejudicial to the interests of the company or its members or depositors, file an application before the Tribunal on behalf of the members or depositors for seeking all or any of the following orders, namely to restrain the company from committing an act which is *ultra vires* the articles or memorandum of the company; or from committing a breach of any provision of the company's message or pieces; to restrain the company from taking action contrary to any resolution passed by the members; or to claim damages or compensation or demand any other suitable action from or against-

7. Additional Best Practices

The following are some other best practices that could further enhance the efficiency of corporate governance in these entities.

7A. Board succession planning

The boards of most Indian companies have several long-serving directors. While there is no tenure limitation or appointment barriers for executive or non-independent directors, there is a statutory limitation of serving a maximum of two continuous terms of five years each for independent directors (IDs). Most reappointed I.D.s will retire in 2024 as the extant law was enacted in 2014 (Section 149(10) of the Companies Act 2013).

Colloquially described as the "[great refresh](#)," this will force most Indian companies to appoint new directors. Companies with a soon-to-rotate flock of I.D.s must start identifying their next set of I.D.s.

7B. Board continuity

Companies should plan or revisit their board strategy and consider adopting a "[staggered board](#)" model: a board with directors having overlapping terms such that there is a certain extent of continuity, and the entire board does not become due for retirement at the same time. This model has also proven to be effective in defending against hostile takeovers.

A policy for rotating board members and committee chairs would be worthwhile. The rotation frequency and related aspects would be specific to the company, as no "one size fits all" established practice exists. It is also worthwhile to periodically evaluate directors and the board collectively.

7C. Board diversity

Board diversity is not only ideal but also a statutory requirement. Appointing at least one female director as a board member in listed companies and certain other companies is mandatory based on paid-up capital and turnover metrics.

7D. Board Member's Remuneration

The Statutory limits on board members' remuneration need a review. The nomination and remuneration committees and shareholder approval should set the proper compensation.

There have been instances of proposed remuneration resolutions of shareholders denying directors due to being deemed excessive or reflecting a skewed ratio of remuneration in favour of promoter directors. Companies should consider benchmarking the compensation paid by similarly placed companies and proposing payment in the same range.

7E. Increasing scrutiny by auditor

Due to several factors, statutory auditors have been on the regulatory radar. The law governing auditor-company relationship in terms of, among other things, tenure, auditor fees, and restrictions on the receipt of non-auditor services from entities related to auditor has tightened. Also, new regulatory authorities investigate fraud and auditors, such as the National Financial Reporting Authority and multi-disciplinary Serious Fraud Investigation Office, in addition to supervision by the existing professional cohort of the Institute of Chartered Accountants of India.

Such regulations and their consequences have a trickle-down effect on the company, as the auditor adopts a "play it safe" policy and begins nitpicking into the company's affairs, including some issues involving purely commercial judgement, to ensure an elaborate audit trail should there be a need for a forensic audit later. This trend makes it tedious, especially for the audit committee.

The legal regime for auditors needs an overhaul, which might make the audit process even more cumbersome. There is a possibility that auditing itself might not remain a lucrative option for the "[Big 4](#)" audit firms, with non-auditing services being a better revenue stream, increased regulatory supervision on audit, increased uncapped auditor liabilities, and regulatory expectations of forensic audit in the name of statutory audit. The companies should prepare to brave the lack of auditors in the coming future.

7F. Commercial transactions under scanner

Related-party transactions ("RPT") have always been of keen interest to regulators. The recently amended laws address the RPTs of listed entities, which has an overarching application to subsidiaries of the listed entities and cross-jurisdictional operation.

The extant law requires approval by the audit committee (now limited to voting only by the I.D.s) and shareholder approval if the RPT breaches materiality thresholds in the transaction itself or if there is a change in a previously approved RPT.

The increased disclosure requirements add further burden, including line-item disclosures justifying the RPT. In such a rigid regime, the board needs to draw boundaries between protecting shareholders' and stakeholders' interests and the commercial viability and welfare of running the company.

7G. Values assimilation

Environment, social, and governance (ESG) and diversity equity inclusion (DEI) are trending topics in the boardrooms. In many cases, companies are in a race to be sustainable and provide equal opportunity without fully understanding the meaning and implications of these terms. This has led to greenwashing, "[woke washing](#)," and "[rainbow capitalism](#)," which are unethical and antithetical to ESG and DEI.

There is also a recent trend in several Indian listed companies to [voluntarily constitute an ESG committee of the board](#) either as a separate ad hoc committee or grouped with other existing statutory committees of the board like the CSR committee, the risk management committee, or the stakeholders' relationship committee, to strengthen their resolve towards matters of ESG and DEI.

Companies should adopt a purpose-driven approach to ESG, DEI, and corporate social responsibility statutory requirements instead of surface-level efforts.

7H. Resilience planning

COVID-19 brought the gaps in governance to the forefront. Boards of these companies faced testing times as each company faced its own peculiar set of challenges. A key takeaway from these times was the significance of business continuity planning, including disaster management and recovery, remote access technology, and digitization of business processes.

Directors under Indian law hold a fiduciary duty and, by extension, are responsible for undertaking precautionary, preventive mitigation, and remedial measures to ensure the company's seamless operations and financial agility.

Given this context, the companies must remember the vital lessons learnt from these VUCA times (Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity). Business continuity planning needs to become a periodic agenda for boards to deliberate on, such that companies are prepared to deal with the following business disruption.

The Future of Indian corporate governance

India is conscious of improving its perception as a country to do accessible business. The regulatory regime and scrutinies will increase as the government poizes to adopt and inculcate the spirit of sustainability and higher corporate governance benchmarks.

References:

1 Annual Report on the Performance of Central Public Sector Enterprises, Public Enterprises Survey, Volume II, Government of India, Ministry of Finance, Department of Public Enterprises (2019-20) Pages 1-380

2 Anne Molyneaux (2016). Indian Corporate Governance Scorecard, International Finance Corporation (World Bank Group), the Bombay Stock Exchange, Japan Ministry of Finance and the Institutional Investor Advisory Services, Pages 1-91

3 Gian Piero Cigna; Pavle Djuric; Zsoka Koczan and Yuliya Zemlytska (2021). Corporate Governance of State-Owned Enterprises: Can They Rise to the Challenge?, Law in Transition Journal, Pages 1- 8

4 Neelam Bhardwaj and CMA Dr Batani Raghavendra Rao (2014). Corporate Governance Practices in India- A case study, The Management Accountant, Pages 1- 7

5 Khanna T. and Palepu K. (2004). Globalization and Convergence in Corporate Governance: Evidence from Infosys and the Indian Software Industry, Journal of International Business Studies, Vol. 35, No. 6, p. 484-507.

6 Chattopadhyay C. (2011). Corporate Governance and Public Sector Units in India: A Review, International Conference on Humanities, Society and Culture. IPEDR Vol.20, IACSIT Press, Singapore.

7 Becht M., Bolton P., Röell A. (2005). Corporate Governance and Control ,ULB Institutional Repository 2013/13330, ULB -- Universite Libre de Bruxelles.

8 Millar C., Eldomiaty T., Choi C. and Hilton B. (2005). Corporate Governance and Institutional Transparency in Emerging Markets, Journal of Business Ethics. Vol. 59, 2005, p. 163-174.

9 Selarka E. (2005). Ownership Concentration and Firm Value: A Study from the Indian Corporate Sector, Emerging Markets Finance & Trade, 2005, vol. 41, issue 6, p. 83-108.

10 Wikipedia: en.wikipedia.org/wiki/Public_sector_undertakings_in_India, Pages

THE ROLE OF THE STATE IN CREATING A COMPETITIVE ECONOMY

Eshov Mansur Pulatovich

Tashkent state university of econocmis

Urinov Bobur Nasilloevich

Tashkent state university of econocmis

One of the most important tasks of state regulation is to ensure a balance of interests of all market participants - market relations should contribute to the maximum satisfaction of needs, an increase in output, setting prices in accordance with effective demand, maintaining the competitiveness of enterprises, etc. In this regard, competition policy is becoming an important direction of government regulation of sectoral market structures and the behavior of firms in the economy.

The state competition policy is designed to promote the development of competition in the markets, stimulate the creation and development of a competitive environment and competitive mechanisms, and ensure equal competitive conditions.

The objectives of the state competition policy are as follows:

- achieving economic efficiency in all its forms;
- improving public welfare;
- economic development, expressed, including: in sustainable economic growth;
- increasing the competitiveness of business in the foreign and domestic markets;
- improving the image and investment attractiveness of the country.

At the same time, speaking about economic development as one of the value goals of competition policy, one should not forget about such an important characteristic as the quality of economic development. It is obvious that improving the quality of economic development should also be the value goal of competition policy. The implementation of this goal can be achieved by managing the proportions of economic development.

State competition policy measures can be classified as follows: incentive measures (measures to create and develop competition), restrictive measures, and

measures to protect competition. Measures that stimulate the creation and development of competition include various tax preferences and benefits, the provision of loans and preferential lending terms, the elimination of administrative barriers, the unbundling of enterprises in order to create competing structures, as well as a number of other measures. Restrictive measures, which should be additional to the development of competition, are, in particular, the actions of the antimonopoly body, carried out in order to control economic concentration.

Competition protection measures consist in the suppression of actions that violate the norms of competition law, they provide for liability for these violations. Thus, proceeding from the values of competition, the activities of the state should consist both in the promotion of competitive relations and in the regulation of competition in the directions necessary for society and the state. Naturally, there must be reasonable restrictions on government interference in competitive relations.

If we talk about the legal limits of the implementation of competition policy, the state competition policy should not contradict such constitutional principles as: freedom of movement of goods, services and financial resources; freedom of economic activity; support for competition.

As part of the conduct of competition policy, the rights of business entities to compete should not be limited, except for cases when such restrictions are introduced on the basis of laws to protect public and state interests. An effective competition policy cannot be imagined without separate components - industrial, investment, innovation, fiscal, pricing policies - in the part in which they affect the state of the competitive environment and the creation of competitive advantages.

The state's competition policy should include two main directions.

The first is the active development of competition in product markets. Moreover, it must be borne in mind that competition cannot be viewed as a panacea for all market problems, as some priceless ideal to strive for. In specific conditions, the role of natural monopolies and the institution of state monopoly is important. Competition is seen as a tool for achieving social welfare, sustainable economic growth, increasing the competitiveness of business, the image and investment attractiveness of the country. Currently, these value goals should become the main goals of competition policy.

The second direction of competition policy is the further improvement of mechanisms for protecting competitive relations: improving the law on competition, improving sanctions for violations in the field of competition, creating mechanisms to protect the affected entities. A feature of the current stage of state policy in the field of competition protection is the need to go beyond the protective function with a focus on measures of systemic macroeconomic nature, which should lead to the formation of a pro-competitive legal and institutional environment in key sectors of the economy.

Optimization strategy of the antimonopoly authority:

1. Creation of a favorable institutional and organizational environment for effective protection and development of competition.
2. Reducing administrative barriers to the development and free functioning of markets

3. Ensuring non-discriminatory access of consumers to the services of natural monopolies, the formation of effective mechanisms for tariff setting.

4. Creation of conditions for effective competition in the placement of state and municipal orders and sale of state property at auctions.

Among the tasks that have a serious social effect, it is worth noting a decrease in prices for services of natural monopolies, an increase in their quality.

Equalization of conditions for competition, active state antimonopoly policy are key factors in ensuring a favorable environment for the development of small businesses. Small business occupies a special place in the country's economic system, not only providing employment growth and reducing social tension, but also being the most important factor in ensuring the sustainability and innovative nature of economic growth. The development of small business increases the flexibility and adaptability of the economy, provides the basis for the formation of a mass middle class.

The judicial system also needs significant improvement, which is necessary to ensure effective protection of private property rights and to assist in resolving economic and administrative disputes. Appropriate state regulation of tariffs for products and services of natural monopoly entities is required. A sign of a competitive economy is the completeness of information - about the market, competitors, prices - provided at the disposal of business entities and necessary for them to make economic decisions. Therefore, an important component of state competition policy is the creation (assistance in the creation) of appropriate information systems. Finally, there is a need for constant government action to eradicate corruption and protectionism as factors that significantly distort the market situation.

The main task in the field of investment policy is to create the most favorable conditions conducive to an active inflow of investment capital into the economy.

The solution to this problem is supposed to be carried out by:

- minimizing government interference in the economic activities of investors within the legally defined framework;
- implementation of a protected and predictable legal regime of economic activity of investors, ensuring the stability of economic conditions for investment;
- transparency of the investment policy, openness and accessibility for all investors of the information necessary for the implementation of investment activities;
- mutual responsibility and unconditional fulfillment of obligations on the part of both the republican executive authorities and other participants in the investment process.

Another task in this area is to ensure maximum efficiency from investment of budgetary funds, priority, transparency, careful assessment of investment projects. State investment is planned to be carried out on the basis of program-targeted mechanisms that ensure the most efficient provision of budget loans and subsidies for part of the interest rate on loans from commercial banks.

The key mechanism for increasing the level of competitiveness is seen as the competitive strategy and competition policy of the state, which, through strategically correct determination of the vectors and priorities of reform focused on resilience, will make it possible to effectively use competitive advantages and resources, and achieve

the level of competitiveness of the country necessary for a decent existence in a tough global environment. competitive environment.

References

1. Уринов Б.Н. ПРОБЛЕМА КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ //Проблемы экономики. – 2014. – №. 5. – С. 21-22.
2. Urinov B. Corporate approach of personnel management: theory and analysis //Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2016. – №. 5-6.
3. Уринов Б. Н. Основные аспекты оценки эффективности премирования персонала предприятий //Проблемы экономики. – 2014. – №. 5. – С. 18-20.
4. Urinov B. Evolution of corporate management of the personnel in national economy //2nd Student Conference of MDIS Tashkent. – 2017. – С. 39.

ISSUES OF APPLICATION OF FOREIGN PRACTICE OF CORPORATE CULTURE IN ORGANIZATIONS

Tashkhodjaev Mukhtorkhon Makhsudovich
Tashkent state university of economics

Urinov Bobur Nasilloevich
Tashkent state university of economics

Abstract

In the given article discussed difference of corporate environment and issues of application best practice of developed countries in the sphere of corporate culture, reviewed main approaches of economic literatures, explained stages of development of organizational behavior and corporate culture, analyzed context of organizational behavior and corporate culture.

Key words: personnel management, organizational behavior, corporate culture, organizational performance.

The restructuring of the country's economy is a serious challenge of the ability of organizations to adapt to dynamic changes in the external environment. The problems of stability, solvency, financing and, as a rule, manageability that arise in this regard for enterprises are resolved if they manage to streamline the process of the internal structural organization of personnel.

This allows to create new organizational conditions for interactions between management and personnel. In the context of globalization, integration processes in the sphere of interaction of various types of organizational structures of banks and industrial capital are activated, to a large extent determining the structure of industry and determining the vector of its further development. From foreign experience it is clear that most large enterprises in any country coordinate their actions taking into account the trends emerging in the world market, organizationally adjusting to changes in external factors. This, in turn, predetermines a wide variety of organizational structures, corporate strategies they use, and, as a consequence, the development of corporate cultures, the formation and improvement of organizational behavior.

At the current stage of the country's economic development, it is extremely important, based on the existing experience, to analyze the characteristic features of the functioning and development of various types of organizational behavior, to focus on the development and improvement of the integration mechanisms of its formation.

Corporate behavior is literally the behavior of a corporation or company; concept used primarily in relation to commercial enterprises, while the concept of "organizational behavior" is used for organizational structures that do not aim to achieve economic efficiency through profit.

The characteristics of corporate behavior may vary; their strength and importance change for many reasons. For example, a nonprofit organization can grow at a faster rate if it has branches in other countries. The main reasons for the change in corporate behavior can be presented as follows:

- Economic downturn
- Low activity efficiency
- Changes to the size and type of organization
- Management decisions that transform the structure of the organization
- Competition

The main characteristics that influence corporate behavior in specific organizations are as follows:

Profit. Profitability is the ultimate goal of corporate solutions. Corporations prefer to generate higher profits, at least in the long term, and this influences the formation of the workforce and their norms of behavior.

Internal structure. Corporations tend to be hierarchical, although the structure of the hierarchy changes. Very few corporations are largely democratic, for example, Ricardo Semler, who owns a corporation in Brazil, allows all employees to choose managers and determine development strategies.

Methodologically, the study of organizational behavior is based on the following studies:

- ✓ problems of development and integration of enterprises: Y. Vinslav, V. Dementyev, B. Erznkyan, V. Tsvetkov;
- ✓ enterprise management: theory and economics of management, psychology and acmeology of management;
- ✓ in the field of studying management problems and improving the efficiency of corporate structures: G. Kleiner, B.Z. Milner, A.G. Movsesyan and others;
- ✓ in the field of economic psychology: V.D. Popov, V.P. Poznyakov;
- ✓ various aspects of the formation of corporate culture, including within the framework of the following approaches: socio-psychological: V.N. Voronin, M.V. Iontseva, N.G. Panferov, psychological and acmeological: I.A. Smirnov.

Today, corporate culture is studied in the framework of the following main approaches¹:

¹ Лукьянова Л.Ю. Развитие корпоративной культуры. — М., 2004.

- systemic or structural-functional, within the framework of which the corporate culture is viewed as a kind of integrity, in which each component reflects its certain qualitative characteristics²;
- symbolic or phenomenological (E. Hoffman, A. Schutz), which is based on the following: the meaning and interpretation of what is happening in the organization is more important than what is in reality; instability and uncertainty negatively affect corporate relations; people use symbols and traditions to reduce the level of uncertainty³;
- cognitive, based on the concepts of "collective thinking", "group consciousness", "organizational mind", "social representation", etc.

Today, in economics, a special place is occupied by the analysis of the problems of corporatism in management and corporate culture as a scientific and applied interdisciplinary category and its individual types, in particular, "corporate culture of management entities", "corporate culture of entrepreneurs", "corporate culture of personnel of organizations"; "Corporate behavior". The economic analysis of corporate culture and corporate behavior in specific types of organizations is becoming increasingly important.

But in reality, things are even more complicated. Culture is refracted in each individual in different ways, and this is not a random, but a natural process. Culture is, as it were, distributed among its carriers. Moreover, this distribution is functional and has intracultural conditioning. One can agree with Robin Williams that "the problem of values is relevant in many spheres of social science," since "values serve as a criterion for the framework within which the dynamics of a social phenomenon is going"⁴.

The management style in our organizations differs significantly from the Western European and American ones, which, in turn, affects the order and sequence of implementation of managerial innovations, and the formation of corporate behavior in companies - various economic entities. The main differences can be formulated in a number of features.

In our organizations, in comparison with Western ones, parochialism is strong. Quite often, the management apparatus is a conglomerate of competing clans of deputies who constantly prove to each other and to the head of the organization that they are more competent than their colleagues, and on this basis require more authority (but not always responsibility). When discussing issues related to improving the organization's management system, in the event of a conflict of interest, a discussion of the knowledge of a particular specialist and his awareness of a particular issue often begins. Thus, the subject of the conversation (ways of improving the control system) is replaced by the discussion of specific people. In this situation, it is very difficult to introduce managerial innovations and especially the strategic planning system. The interests of various groups may not coincide, each of them may pursue its own goals, and this contradicts the ideas of a strategic planning system focused on uniting different

² Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind. New York., 2004.

³ Шо. Роберт Б. Ключи к доверию в организации: результативность, порядочность, проявление заботы. - М.: Дело, 2000.

⁴ Williams R.M. International Encyclopedia of the Social Science. New York., 1968.

characters into a single team, collective efforts in generating ideas and implementing a plan.

Managers, in contrast to Western European and American, are more focused on ready-made recipes. In the US, the trend is opposite. Managers often seek to understand the principle and then independently develop a management procedure and forms of documents, negatively perceiving the teacher's attempts to impose ready-made recipes on them.

Managers are literally drowning in current affairs. Perhaps the point is in the inability of leaders to organize themselves, to distribute powers and not to do small things. Maybe the subordinates do not know how to organize themselves and their work. Most likely, the truth is somewhere in between. In any case, the strategic planning system is a powerful weapon in the fight against organizational chaos. The leader who decides to implement it must be ready to change, first of all, himself, his methods of work. Only then will the system be effective. The activities of the strategic plan should ideally be of equal importance to the operational issues.

Compared to Western companies, organizations pay less attention to the analysis of corporate culture and its systematic propaganda among staff and customers, strategic thinking, lead to underestimation or even neglect of competitors. "We know them, they are not our competitors, we are simply better than them." As a result - passivity instead of studying competitors, intercepting their achievements; excessive optimism, calm drift, until, as they say, "thunder breaks out."

Organizations often ignore customer needs or confine themselves to slogans. Technology matters more. Extensive application of the old principle of planning "from achieved".

Introducing a new culture and adapting to new norms of corporate behavior is often a difficult and painful process. Adaptation is one of the most difficult moments after coming to a new place. Usually the main help is provided by the HR manager. Some companies specifically conduct adaptation trainings, but the minimum requirement in this case is that the new employee should not be in conditions of information hunger or receive incorrect information.

The idea of cultivating a corporate culture, imported from abroad, was rather uncritically accepted by the business as a guide to action. How successfully this can be determined by analyzing the main mental characteristics and fundamental foundations that form the peculiarities of the formation of corporate cultures, as well as formal principles formed at enterprises.

Thus, the basis for future conflicts in the team is being laid, because people of interest and people of salary speak different languages, but are cooked in one team. Most of today's commercial enterprises find themselves in such a chronic state of smoldering conflict. Cohesion occurs where the interests of the participants coincide. Cohesion lives on as long as the interests of the participants coincide. In commerce, obviously, this is money, earnings. As long as each one individually is able to produce the final product (what is sold), no cohesion is needed: you just need more market space so that colleagues are not cramped and they do not turn into competitors. Here the cement of cohesion is personal likes and dislikes, but another firm producing a "simple"

product does not need another: the firm will never overpay an employee (this is the property of interest).

When a firm's product is too complex to be produced by one person, it is time for a team and division of labor. Cohesion is necessary here, and an important parameter when hiring is "the ability to work in a team". And here the percentage principle of payment from the engine of the company turns into its problem: after all, if a team earns on a percentage, all its participants need to divide the proceeds from the product among all. This causes mutual discontent, envy of those whose work or qualifications were rated higher, contempt for related specialties. The salary system allows the implementation of the Mission. But the salary system becomes appropriate, effective and even the only possible if what the company produces and sells is not done alone. This is not obvious to many leaders, but from this moment it is possible (and worthwhile) to think about the Mission. The mission is a kind of more global than earnings and one's own well-being, an idea that is declared by the company as a priority. Thus, the methodology for managing organizational behavior is based on the methodological foundations of the study of corporate culture, but it has its own specifics, determined by the economic factors of corporate behavior.

References

1. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind. New York., 2004.
2. Williams R.M. International Encyclopedia of the Social Science. New York., 1968.
3. Milchen J. Inherent Rules of Corporate Behavior: A Primer. Reclaim Democracy.org, Bozeman, Montana, USA., 2002
4. Уринов Б. Н. ПРОБЛЕМА КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ //Проблемы экономики. – 2014. – №. 5. – С. 21-22.
5. Уринов Б. Н. Основные элементы корпоративной системы управления персоналом //Проблемы современной экономики. – 2016. – С. 96-98.
6. Nasilloevich, Urinov Bobur. "Corporate approach of personnel management: theory and analysis. "Austrian Journal of Humanities and Social Sciences 5-6 (2016).
7. Urinov, B.N. (2020) "THEORETICAL ASPECTS OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR AND CORPORATE CULTURE" Economics and Innovative Technologies: Vol. 2020: No. 2, Article 7. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/vol2020/iss2/7>

RELATION BETWEEN THE INTERNAL QUALITY ASSURANCE & STRATEGY DEVELOPMENT

Aqim Emurli
International IQA expert

In order to develop a shared ownership of and responsibility for the educational processes, their quality and IQA system, there should be a common understanding of what ‘quality’ means. This starting point also bears further consequences on the choice of the IQA system, model and tools used, as well as possible culture.

In research⁵ there are mainly 5 descriptions distinguished. The Table 1⁶ below describes the notions of ‘quality’ and relates them to the concepts of QA systems.

Table 1 - Comparative table of concepts of quality and QA systems

‘Quality’ labelled as	Concept of quality	Related quality management concepts
‘exceptional’	Quality is axiomatic special, with 2 variations: Traditionally: high class, one would recognise when they saw it... Excellence: exceeding high standards which are objective and static	‘Scientific quality control’: checking conformance to standards; Benchmarking
‘perfection or consistency’	Democratises quality as something that everybody can have: Focus on the process: doing things right; Zero defects, meeting specifications. No absolutes or universal benchmarking.	Creating a global quality culture in the organisation (TQM); Process control & process evaluation; Training.
‘fitness for purpose’	The meaning lays in the purpose of a good or service, quality is functional, two alternatives (of mix of): Meeting customer requirements; Meeting the needs determined by the producer (mission statement).	Creating a service satisfaction framework; PDCA circles; Strategic management; Quality assurance systems (TQM).
‘value for money’	Is a ‘high standard specification at reduced cost. Accountability and effectiveness are the central notions.	Create change and quality through competition; Performance indicators controlled by audits; Customer charters.
‘transformation’	Rooted in the notion of ‘qualitative change’, a fundamental change of form. Especially useful concept for the service sector (education).	Create transformative quality by: Enhancing the participant; Empowering the participant.

⁵ Harvey, L. & Green, D. (1993), “Defining Quality”, *Assessment and Evaluation in Higher Education: An International Journal*, vol. 18, no. 1, pp. 9-34

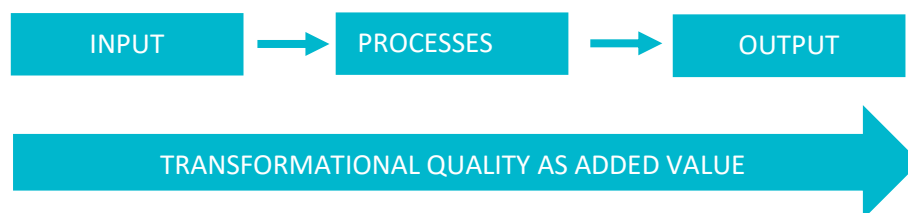
⁶ Bollaert, L. (2019), *A Manual for Internal Quality Assurance in Higher Education: Looking for a new quality in HE in a new world*, EURASHE: Brussels, p. 26

The above five concepts of quality can be present at the same time and differ among stakeholders. Students whose student grants have been replaced by student loans and who have to pay high tuition fees, may take the side of ‘value for money’, while teachers are still focussing on the transformational concept in the learning process. Even students who regard themselves as participants, instead of consumers in the learning process, can adhere to the same transformational concept of quality in their learning, while they take the ‘value for money’ side regarding the HEI’s students services.

Through the history the concept of ‘quality’ and the views on QA have been changing. The **Ошибка! Источник ссылки не найден**.below summarises the paradigm shifts and compares the early opinions with the new ones.

Early opinions on quality and QA	New views on quality and QA
Quality is absolute and fixed.	Quality is a relative and multi-layered changing concept.
One standard is dominant... and determined by the producer.	Quality assessment has many aspects. Starting point is the customers’ needs.
The final product is central... and should be inspected.	Service is vital.
Quality requirements are fixed.	Quality is the result of processes.
Quality is controlled by the quality unit.	Quality requirements change and increase.
	Quality is everybody’s business.

The most generic definition of quality in its transformational meaning is *quality is the added value between input and output*.

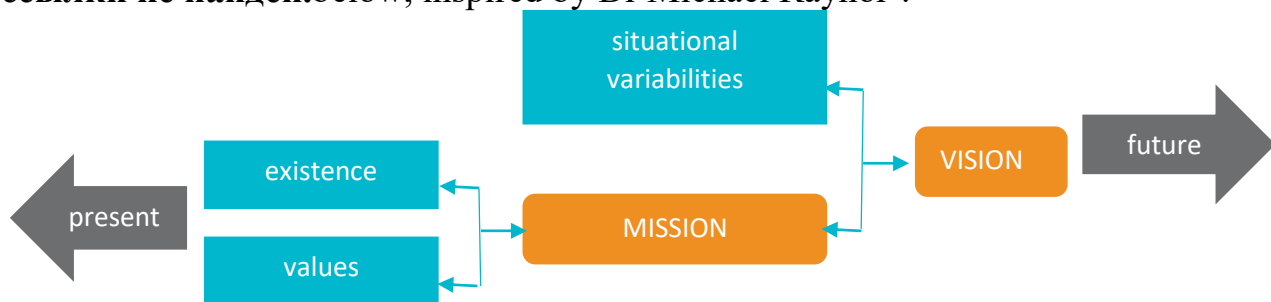

IQA starting from vision, mission and strategy of HEI

For a long time, particularly in (post-Soviet) countries with a tradition of top-down policies in which the HEIs responsibilities are quite limited to implement and deliver what is asked for by the national policy and administration, HEIs have not been used to develop their own visions, missions and strategies. Therefore, HEIs need to be given new space, together with competencies, knowledge and responsibilities on how to develop their own visions, missions and strategies.

There is a plenty of literature, especially management books and manuals on vision and mission, their interrelation and their translation into strategy. Starting from the essential difference that “the mission tells what we do” while “the vision tells what

we want to do”, the relationship may be summarised in the **Ошибка! Источник ссылки не найден.**below, inspired by Dr Michael Raynor⁷.

Since the two arrows clearly point in opposite directions it should be clear that the vision deals with the future considering the situational variabilities, while the mission refers more to the present and the organisation’s current, as well as wished profile and activities. The mission is thus a combination of what is aimed at in the short term and what is characteristic in the present.

Briefly, it can be said that a vision states the reason of the organisation’s existence in a desired future (10 years or more) and thus making clear its unique aims. A mission on the other hand formulates the organisation’s present objectives that it wants to realise in a shorter term (5 years) taking into consideration the existing contexts and abilities or resources, making clear its own profile. In chapter 4 of this report we will insert in the figure above the essential questions Why? How? and What? in order to develop them.

A strategy can thus be easily defined as an overall policy with actions, responsible actors and timeline or deadlines by which the aims of the mission can be realised. The relationship between vision, mission, strategy and QA stems from the optimistic managerial approach of the so-called New Public Management (NPM) since 1990s. Although this concept, in which managerial approaches from industry have been transferred to the social sector and education, can rightly be called too constructivistic, as far as realistic achievement is concerned, it should certainly help to identify the organisation’s profile and core activities for all stakeholders, and enable to measure or at least signal the degree of their realisation. Yet, precisely because it has become clear that this managerial approach is not an automatic certainty, the importance of the dimensions of the organisational culture and quality culture(s) have been discovered (see 3.9).

The most recent research⁸ also deals with the phenomenon of ‘emergence’ in QA. It is a term that was already used by ancient philosophers and related to science in quantum physics. In 1999, economist Jeffrey Goldstein provided a current definition of emergence in the journal *Emergence*⁹. Goldstein initially defined emergence as: "the arising of novel and coherent structures, patterns and properties during the process of self-organization in complex systems". Emergence can thus be described as the unforeseen and unplanned appearance of something new during or after the self-

⁷ Raynor, M.E. (1988), “The Vision Thing: Do we need it?”, in *Long Range Planning*, vol. 31 No 3, pp. 368-376

⁸ See e.g. Van Kemenade, (2019), *Emergence in TQM, a Concept Analysis*, available in pdf at https://www.researchgate.net/publication/336387844_Emergence_in_TQM_a_concept_analysis

⁹ Goldstein, Jeffrey (March 1999). "Emergence as a Construct: History and Issues". *Emergence*. 1 (1): 49–72. doi:10.1207/s15327000em0101_4.

organization in complex systems and which cannot be reduced to the sum of its previous elements. In QA it often refers to a new collaboration or culture after e.g. a self-evaluation (report), a site-visit (report) or decision of evaluation. It is therefore close to the complex structures within eco-systems.

A IQA system that takes all those items, levels and dimensions into consideration can be rightly called a new kind of Total Quality Management (System) in HE, even if we keep to the comprehensive ISO definition of QA as “*QA is a managerial approach to focus on the quality of an organisation and is based on participation of all stakeholders in order to satisfy their expectations and aims for as long as possible.*”

КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В РОССИЙСКИХ КОМПАНИЯХ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ

Харчилава Хвича Патаевич

*заместитель декана по стратегическому развитию Факультета экономики и бизнеса, к.э.н., доцент, доцент Департамента корпоративных финансов и корпоративного управления, Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации
HPHarchilava@fa.ru*

На современном этапе развития экономики Российской Федерации происходят структурные изменения в процессах роста частного капитала, увеличения сегментации рынков и отраслей, наблюдается рост доли государства в управлении рыночной экономикой. Тем не менее, несмотря на приватизацию, государство сохраняет контроль над стратегическими отраслями и предприятиями страны. В частности, это касается крупнейших корпораций, где государство имеет определенную долю собственности и права на прибыль.

Участие государства в работе системы корпоративных отношений – в качестве не только регулятора и законодателя, но и участника, субъекта – является объективным требованием устойчивого функционирования рыночной экономики. Деятельность государства в сфере корпоративных отношений осуществляется посредством пребывания в числе акционеров отечественных компаний за счет владения значительными пакетами акций. Принципы данной формы реализации экономической и социальной функций государства закреплена положениями нормативно-правовой базы Российской Федерации.

Отечественный рынок характеризуется высокой степенью присутствия государства. Так, наиболее крупные активы частично или полностью принадлежат Российской Федерации, тогда как доля компаний с государственным участием в индексе Московской биржи достигает не менее следует определить содержание понятия «компании с государственным участием»: таковой признается акционерное общество, значительная доля пакета акций которого принадлежит государству – либо напрямую, либо через подконтрольные предприятия, в качестве которых могут выступать фирмы, институты и даже субъекты. Такая модель участия обеспечивает государству

право на участие в управлении деятельностью компании, а также получение части прибыли от деятельности акционерным обществом в виде дивидендов [1].

В рамках существующего законодательства деятельность акционерных обществ с государственным участием нацелена не только на извлечение прибыли, но и реализации мероприятий по совершенствованию механизмов обороноспособности государства, продвижению принципов нравственности и безопасности граждан. В то же время такая поляризованность областей деятельности государства в корпоративном секторе российской экономики может вызывать конфликт интересов. Скажем, если центральной целью частного акционерного общества являются получение и максимизации прибыли, то к мотивам деятельности государства в рамках подконтрольных акционерных обществ относятся и те, что связаны с векторами политического, социального и стратегического развития государства. Неудивительно, что такие благородные цели не всегда грамотно соотносятся с коммерческими началами, присущими большинству акционерных обществ. Как следствие, в корпоративном секторе все чаще встречается практика, при которой государства не обращает особого внимания на финансовые результаты предприятия и остается лояльным руководством организации даже при значительных убытках и долгах [2].

Компании и корпорации с эффективным управлением пополняют государственный бюджет дивидендами, обеспечивают доверие к рынку ценных бумаг, создают рабочие места, обеспечивают социальную ответственность предприятий, а также многое другое, тем самым внося серьёзный вклад в экономику страны.

Успех деятельности российских компаний с государственным участием во многом зависит от их инвестиционной привлекательности, наличия стратегии развития, профессионального менеджмента. Необходимо обратить внимание на то, что инвесторы не будут вкладывать свои денежные средства в компанию, у которой отсутствует эффективная система корпоративного управления.

Ключевым фактором, определяющим принятие решений об инвестициях - является корпоративное управление. Около 80% инвесторов отмечают, что они готовы платить больше за акции с высокой эффективностью корпоративного управления.

Следует отметить, что благодаря корпоративному управлению эффективность деятельности компании повышается, а риск заключения сделок в пользу менеджмента, а также мошенничества, наоборот, минимизируется.

Управление собственностью компании — это процесс преобразования (анализа, организации, учета, регулирования, стимулирования, планирования, контроля и т.д.) структуры собственности с целью увеличения ее рыночной стоимости и повышения доходности ценных бумаг.

В условиях современной рыночной экономики собственник (акционер) должен постоянно повышать эффективность управления активами, применять и применять инновационные управленческие практики для максимизации окупаемости инвестиций.

Российская Федерация, выступая в качестве акционера, тоже совершает подобные действия, поэтому организации государственного сектора часто являются ориентиром для всего делового сообщества. [3]

Одним из важнейших показателей деятельности государственных предприятий является достижение поставленных перед ними целей и задач, а также положительных результатов финансово-хозяйственной деятельности (ФХД).

В то же время, отрицательные результаты ФХД не всегда являются результатом неправильного подхода к управлению государственным предприятием. Принимая во внимание финансово-экономическую ситуацию в Российской Федерации и необходимость совершенствования системы стратегического планирования государственных предприятий, очень важно уточнить некоторые аспекты этого процесса.

Использование современных практик корпоративного управления и опыта зарубежных компаний позволяет сформулировать определенные принципы стратегического планирования в госкомпаниях, в том числе при подготовке базовых стратегических документов [5].

Необходимо отметить, что стратегическое планирование в государственных компаниях также должно учитывать принципы, определенные в Федеральном законе от 28.06.2014 № 172-ФЗ «О стратегическом планировании в Российской Федерации»:

– единство и целостность (единство методологии и принципов функционирования и организации системы стратегического планирования, единство формирования отчетности о реализации документов стратегического планирования и порядка осуществления стратегического планирования).

– преемственность и непрерывность (осуществление участниками планирования стратегии с учетом результатов имплементации ранее утвержденных документов, а также этапов реализации и разработки документов стратегического планирования).

– уравновешенность системы стратегического планирования (сбалансированность и согласованность документов стратегического планирования по целям, приоритетам, задачам, показателям, мероприятиям, ресурсам и срокам реализации).

– результативность и эффективность стратегического планирования (выбор методов и способов решения задач социально-экономического роста должен основываться на требованиях с наименьшими затратами ресурсов достичь заданных результатов в соответствии с документами стратегического планирования, разрабатываемыми в рамках программирования и проектирования).

- прозрачность (открытость) стратегического планирования.
- ответственность участников стратегического планирования.
- реалистичность.
- обеспеченность ресурсами.
- Возможность измерения целей.

- соответствие имеющихся показателей целевым.
- программно-целевой принцип.

Срок долгосрочной программы развития организации не может быть определен менее чем на 5 лет, а также не менее, чем на срок, на который утверждена стратегия развития организации.

Долгосрочная программа должна в прогнозируемом периоде содержать конкретные мероприятия, перечни средств, обеспечивающие достижение стратегических целей, определенных в стратегии развития компании, объемы и источники финансирования этих мероприятий, а также в разрезе по годам ожидаемые показатели деятельности компании, а также ее дочерних и зависимых предприятий.

В настоящее время вопросы корпоративного управления остро звучат на различных площадках среди научного и бизнес сообщества. Среди наиболее обсуждаемых вопросов встречаются такие как: оценка эффективности корпоративного управления, деятельности органов управления акционерных обществ, совершенствование корпоративного управления в публичных компаниях и прочие. Однако особый интерес вызывают вопросы повышения эффективности корпоративного управления в компаниях с государственным участием, ввиду специфики участия в таких компаниях государства, как акционера, а также занимаемых компаниями отраслей экономики.

С момента принятия в 2014 году российского Кодекса корпоративного управления, утверждения новых Правил листинга Московской биржи, многие компании активно перестраивают свою практику корпоративного управления под новые требования[4].

Применение норм Кодекса корпоративного управления позволяет компаниям получить ориентиры по своему дальнейшему развитию и внедрению передовых практик и стандартов в области корпоративного управления. При этом ключевым аспектом является учет специфики российского правового контура, сформировавшегося законодательства и сложившейся к настоящему времени на российском рынке практики взаимоотношений между такими группами стейкхолдеров как акционеры, члены органов управления (исполнительные органы, совет директоров), а также работниками и иными заинтересованными при планомерном совершенствовании и внедрении новых рекомендаций и правил [6].

Более того, корпоративное право в Российской Федерации совершенствуется, формируя новый правовой контур для деятельности отечественных компаний. Активное участие в данном процессе наряду с государственными органами, Банком России принимают также профессиональные сообщества и различные экспертные группы.

Использованная литература

1. Беляева И.Ю., Харчилава Х.П., Пухова М.М. Система корпоративного управления в непубличных акционерных обществах с государственным участием// Вестник Академии, научный журнал Московской академии предпринимательство при Правительстве Москвы № 3 -2015 (45)

2. Бутова Т.В., Харчилава Х.П. Стейкхолдерская модель корпоративного управления в непубличных акционерных обществах с государственным участием// Журнал «Научные записки молодых исследователей» № 4-2015.
3. Государственная программа РФ «Управление федеральным имуществом» (на период 2013-2018 годы). Утверждена Постановлением Правительства РФ от 15 апреля 2014 г. № 327.
4. Официальный сайт Федерального агентства по управлению государственным имуществом. URL: <http://www.rosim.ru>.
5. Гражданского кодекса Российской Федерации ст. 185, 186.-2014. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: Справочная правовая система «Консультант Плюс».
6. Механизм агрегированной оценки качества управления непубличными российскими компаниями с государственным участием: монография/колл. авторов; под. ред. И.Ю.Беляевой и Х.П.Харчилавы- М.: Издательство «Русайнс», 2016. -146с.

КОРХОНАЛАРДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ УСУЛИНИ САМАРАЛИ ОШИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ

*Абдурахманова Гульнора Каландаровна
Тошкент давлат иқтиодиёт университети
Файзиёва Дилафруз Шухратовна
Тошкент давлат иқтиодиёт университети*

Аннотация

Ушбу тезисда корхоналарни самарали ривожлантиришда аҳолини иш билан банд этиш жараёнлари мамлактни барқарор ривожланиш асоси бўлиб ушбу муоммага бўлган талаблар сезиларли ўзгарганлиги, ҳар хил фаолият турларини меҳнат шартномалари билан қамраб олиш соҳаси кенгайганлиги ва уларнинг турлари сони ортишида янги рисклар юзага келтирилганлиги изоҳланган.

Калит сўзлар: корпоратив бошқарув, иш билан бандлик, меҳнат бозори, менежерлар, корпоратив маданият, стратегия.

Ҳозирги кунда аҳолини иш билан бандлиги ва меҳнат бозорига бевосита таъсир кўрсатади ва аввалги тушунчалар ва анъанавий концепцияларни шубҳа остига қўяди. Улар кўпинча ишга жойлаштириш учун янги имкониятлар очади ва иш берувчиларга ҳам, ходимларга ҳам кўпроқ мослашувчанликни таъминлайди.

Ҳамда корхоналарда корпоратив бошқарув усуллари қарор топишининг кўрсатиб ўтилган хусусиятлари, бир томондан: Ўзбекистон Республикасида ўтиш даврининг асосий юқини “ўзига олган”лиги алоҳида роли билан белгиланади, бу юқ миллий иқтисодиётни қайта қуришнинг кардинал тузилмасига ҳамда ижтимоий ишлаб чиқаришни ташкил қилишда анъанавий ёндашувларнинг ўзгаришига боғлиқдир[1].

Бундан ташқари, акциядорлик жамиятларининг раҳбарияти ва менежерлари томонидан бизнесни корпоратив бошқариш бўйича илғор хорижий тажрибани етарли даражада ўрганилмаганлиги, шунингдек мазкур муаммо назорати ҳамда корхона фаолиятини бошқариш органлари томонидан комплекс ёндашувнинг йўқлиги кооперация жараёнларига салбий таъсир кўрсатди. Мазкур назорат ва бошқарув органлари акциядорлик жамиятларини бошқариш жараёнларини реализация қилишнинг ўзига хос томонларини етарлича ҳисобга олмайди.

Корхоналар ишлаб чиқариш занжирида технологик тараққиёт туфайли одамлар фақат технологик жараён узлуксизлигини таъминлаш ва автоматлаштирилган дастурларни назорат [2] қилиш учун талаб қилиняпти. Ишлаб чиқариш занжирида узоқ йиллар давомида ананавий касблардан йиғувчи-чилангарлар, токарлар, пайваднчилар, монтажчилар ёки оддий ишчиларни излаш тобора кўпроқ бефойда бўлиб бормоқда. Корхонани ривожлантиришда менежерлар ташкилотда кўп ўлчамли ва узоқ муддатли кадрлар жараёнларида унинг барча ходимлари юқори даражада жавобгарлиги ва инсон салоҳиятининг ўзига хослиги ҳисобига фирма учун рақобатли устунликларни [3] таъминлайдиган «катализатор» ролини ўйнаши кўзда тутилган.

Рақобатли маданият масъулият ҳиссини юзага келтиради, одамларнинг қобилиятлари эса рақобатли устунликлар яратади. Шу сабабли персонал бўйича менежер иккита стратегик вазифани ҳал қилиши лозим:

1) корпоратив маданиятни бошқариш воситаларидан фойдаланган ҳолда, ходимларнинг жавобгарлик даражасини ошириш орқали компаниянинг рақобатдош устунликларини яратиш. Кучли корпоратив маданият сизга ходимларни жалб қилиш ва сақлаб қолиш, компаниянинг юқори обрўсини яратиш, янги мижозлар ва юқори малакали ишчиларни жалб қилиш имконини беради. Корпоратив маданиятни янгиланиши ва доимий равишда атроф-муҳит шароитларига мослашиши меҳнат шароитлари сифатини яхшилашга, ходимлар ва истеъмолчиларга фикр билдиришга қаратилган. Семинар, форумлар, давра суҳбатлари ва реклама компаниялари шу мақсадга хизмат қилади. Ходимларни маркетинг фаолиятига жалб қилиш уларнинг ташаббуси ва касбий ўзини ўзи англаш даражасига ёрдам беради;

2) ходимларнинг касбий маҳоратини оширишга ёрдам берадиган инсон салоҳиятини шакллантириш орқали компаниянинг рақобатдош устунликларини таъминлаш. Корпоратив маданият қанчалик жозибали бўлмасин, бироқ, жаҳон бозорининг талаблари ва ташкилотнинг салоҳияти ўртасидаги тафовут асосан корпорация ходимларининг касбий маҳоратини ривожлантириш туфайли бартараф этилиши мумкин. Ходимларнинг инсоний қобилиятлари, касбий маҳоратини ривожлантириш нафақат ходимларни бошқариш хизматлари, балки менежерлар фаолиятининг асосий йўналишига айланади.

Бугунги кунда мамлакат даражадаги стратегияларнинг дерли барчаси барқарор ривожланиш, фуқаролар фаровонлигини ошириш, турмуш сифатини яхшилаш ва ҳ.к. мақсадларда ишла чиқилади. Бундай стратегиялар ишлаб чиқиш учун эълон қилинган муаммоли [4] асослар ва таклиф қилинган стратегик

ечимлар ҳамда бу ечимлар ва кутилаётган натижалар ўртасида аниқ ва оддий мантиқий боғлиқлик топиб бўлмайди.

Замонавий ташкилотлар фаолиятида [5] корпоратив бошқарув режалаштиришнинг ўрни турли назариялар: тизимлар, ахборот ва қарор қабул қилиш назариялари кесимида кўриб чиқилиши зарур. Тизимлар назариясига кўра, ташкилот мураккаб очиқ тизим, яъни ташқи муҳит билан боғлиқ ўзаро боғланган ва ўзаро алоқадор элементлар йиғиндиси сифатида кўриб чиқилади. Ушбу тизимда режалаштириш ташкилотни динамик ташқи муҳитнинг ўзгарувчан шароитларига мослаштириши асосий механизми сифатида намоён бўлади. бунда унинг структураси эҳтиёжларини акс эттирадиган режалар тизими ташкилотни режалаштиришнинг асосий элементи саналади.

Хулоса қилиб шуни айтишни мумкинки, корхонада стратегик режалаштиришда мақсадларни белгилаш башорат қилиш, дастурлаш ва лойиҳалаш жараёнларининг мувофиқлиги, мувозанати, ўзаро боғланганлиги, шунингдек тегишли стратегик режалаштириш ҳужжатларининг (стратегия, башоратлар, дастурлар/лойиҳалар ва режалар) ўзаро боғлиқлигини таъминлайди. Келажакни мақсадли кўриш стратегик режалаштириш учун ҳам асос, ҳам негиз, ҳам бириктиргичдир. Мақсадли нишон бўлмаган тақдирда, стратегия тузилиши ўзгариб кетади, фойдаланиш учун яроқсиз бўлиб қолади ва ўз-ўзини йўқ қилади. Шундай қилиб, стратегиялар мақсад - мамлакат келажакининг тасвирини кўрсатмасдан, эришиш воситаларини батафсил тавсифлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. <https://asaxiy.uz/product/gulnora-abdurahmonova-inson-resurslarini-boshqarish>
2. . Абдурахмонов Қ.Х. Мехнат иқтисодиёти. Назария ва амалиёт. Дарслик.– Т.: “Фан”, 2019 йил. - 590 б.
3. Ташпулатов А. Миллий иқтисодиётда рекрутинг хизматлари бозорини шакллантириш ва ривожлантириш: Монография/ А. Ташпулатов,
4. Э. Мўминова. - Фарғона: Фарғона, 2015. - 96 б.: табл. 100 экз.
5. Ковалев В.В. Управление финансами.- М.: «Пресс», 2014 г. 44. В.В.

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МИЛЛИЙ ШИОРЛАР ШАКЛЛАНИШИ: ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ ВА ЎЗБЕКИСТОН

Шухрат Ғойибназаров

*Г.В.Плеханов номидаги Россия иқтисодиёт университетининг
Тошкент шаҳридаги филиали директори ўринбосари
сиёсий фанлар доктори, профессор*

Аннотация

Ушбу мақолада жаҳондаги аксарият ривожланган давлатларнинг ўз миллий ғоялари ва шиорлари мавжуд бўлиб улар мамлакатдаги халқларни ягона эзгу мақсад йўлида бирлаштиришга, фаровон ҳаёт кечирши учун сафарбарлик

билан, қўлни қўлга бериб меҳнат қилиб умумий миллий юксалишга эришаётганликлари ёритилган.

Калит сўзлар; таълим, фан, технологиялар, хориждаги университетлар, тадбиркорлар, ахборот технологиялари, миллий ғоялар.

Ўз тарихи, маданияти, ментал хусусиятларига кўра бизга яқин бўлган, Япония, Жанубий Корея, Хитой каби мамлакатлар халқларини бирлаштирувчи миллий ғоялари шаклланиб ривожланганлиги ва ушбу давлатлар ғоялари асосини айнан илм-фан, технологиялар ташкил этишини кўришимиз мумкин.

Тарихдан маълумки, иккинчи жаҳон урушидан сўнг Япония бутунлай вайрон этилган эди. Миллат оғир дамда бирлашиб мамлакатни тиклади, ёшлар таълим-тарбиясига жиддий эътибор қаратилиб, минглаб фуқаролар фарзандларини хориждаги университетларда ўқиттирди ва бугунги кундаги юксалишининг асосий омили – таълим, фан, технологиялар ривожига ҳисобига дунёнинг етакчи ривожланган мамлакатлари сафидан ўрин олди.

Жанубий Корея миллий ғояси ўтган асрнинг 60-йилларида генерал Пак Чжон Хи раҳбарлиги пайтида шаклланди. Ёш олим ва тадбиркорлар иштирокида миллий юксалишнинг етти устувор йўналиши орасида таълим соҳаси ҳам бўлиб, уни молиялаштириш, фан ва корейс миллий маданият институтлари ривожига муҳим эътибор берилди. Давлатнинг тарғибот қудрати халқ онгига миллий уйғониш ғоясини сингдиришга қаратилди.

Қадимий тарихий-маданий омиллар, ютуқлар ва оғир синовлар Хитой халқларини бирлаштириб Хитойнинг азалий орзуси — мамлакатни юксалтириш умуммиллий ғоясини шакллантириш имкониятини берди. Бу ҳақда батафсил тўхталамиз. Бундан ўн йил муқаддам, яъни 2013-йилда Хитой раҳбари Си Цзиньпин Хитой орзуси — мамлакат юксалиши, миллат яшариши ва халқ бахти ғояси барча мамлакатлардаги инсонларга ҳам яқиндир, деб таъкидлаганди. Хитой миллий ғояси Ғарб цивилизациясига муқобил бўлган, минг йиллар давомида анъанавий асосга эга кучли ва юксалаётган жамият қуриш эканлиги эълон қилинганди.

Миллий ғоя бутун халқ ҳаётининг асоси бўлиб, олдинги ва ҳозирги авлодларнинг орзу-юксалтириш умумий миллий ғоясини шакллантириш имкониятини берди. “Халққа хизмат қиламиз” шиори ҳанузга қадар ўз таъсир кучига эга.

Орадан 10 йил ўтиб, Хитой раҳбари ташаббуси билан 2023 йил 19 май куни Сиан шаҳрида “Хитой-Марказий Осиё саммитидаги дастурий нутқида бундан 2100 йил илгари Буюк ипак йўли Хитой шарқий нуқтаси бўлган Сиан шаҳридан бошланган бўлиб, Марказий Осиё мамлакатлари билан бирга ушбу тарихий йўлга солиниши натижасида жаҳон цивилизациялари ривожланиши ва алмашинувига буюк ҳиссаларини ва қўшганликлари ва ушбу минг йиллик анъаналарни давом эттириш ва янги истиқболлар очиш жуда муҳим аҳамиятга эга бўлди деб эътироф этди.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки ҳар бир мамлакатнинг миллий ғояси билан бирга миллий шиорлари ҳам мавжудлиги боис, биз “Ўзбекистон -

Марказий Осиё Маркази” шиори сифатида тақлиф этамиз ва уни қуйидаги омиллар билан изоҳлаймиз:

1. Ўзбекистоннинг Марказий Осиёдаги муҳим геосиёсий ва геостратегик ўрни ва аҳамияти билан;

2. Худуди, қадимий тарихи, маданияти - жаҳон цивилизациясининг марказларидан бири сифатида бўлганлиги;

3. Ўзининг 3000 йиллиги тарихида Марказий Осиёнинг илм, фан ва таълим маркази бўлиб келганлиги, азалдан ҳориждан ва минтақадаги барча халқлар вакиллари Самарқанд, Бухоро, Хива, Тошкент Шахрисабз, Қўқон, Термез ва бошқа шаҳарларидаги мадрасаларда азалдан ҳатто XX асрда ҳам жаҳондан, шуниндек, Марказий Осиёдаги барча мамлакатлари вакиллари келиб илм ўрганиб, таълим ва таҳсил олиб мутахасислар бўлиб етишганликлари;

4. Янги Ўзбекистонни барпо этиш ва Учинчи Ренессанс пойдеворини яратишга қодир олимлари ва зиёлилари, илм – фан, таълим ўқув юртлари мавжудлиги;

5. Ўзбекистоннинг янгиланган Конституциясида илм, фан, таълим юксалишига оид ҳуқуқий асослар яратилганлиги.

Янги Ўзбекистоннинг янги миллий ғояси ва янги шиори асоси сифатида билдирилган ушбу тақлиф ва фикрлар Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Янги Ўзбекистонни барпо этиш ва Учинчи Ренессанс пойдеворини яратиш борасидаги ғояси ва ташаббусларига ҳамоҳанг бўлиб, авлодларнинг орзу-умидлари ва келажақдаги имкониятлари, манфаатлари, мақсадларини ўзида акс эттиради деб ўйлаймиз.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ АДАПТАЦИИ РОССИЙСКОЙ МОДЕЛИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ К СОВРЕМЕННЫМ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИМ ВЫЗОВАМ

Ткаченко Ирина Николаевна

*доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой корпоративной
экономики и управления бизнесом*

*Уральский государственный экономический университет Российская
Федерация*

Email: Tkachenko@usue.ru

Аннотация

Публикация посвящена изменениям, произошедшим в российской системе корпоративного управления после февраля 2022 года. Адаптация советов директоров российских компаний к беспрецедентным глобальным гуманитарным и экономическим вызовам 2022-2023 годов, новые аспекты в раскрытии информации позволяют корпоративному управлению в России демонстрировать устойчивость и функционировать как эффективная система.

Ключевые слова: корпоративное управление в России, советы директоров, геополитические вызовы.

В условиях глобальных гуманитарных и экономических вызовов, произошедших после февраля 2022 года, для российской системы корпоративного управления актуализируется значимость поиска новых эффективных подходов, механизмов и инструментария, значимых для управленческих решений, способных в условиях неопределенности позволить находить новые векторы устойчивого развития. Под воздействием внешних вызовов, мощного санкционного давления российские корпоративные структуры вынуждены были адаптироваться, ведя превентивную по отношению к возрастающим рискам политику. В 2022-2023 годах корпоративному управлению приходится адаптироваться к кардинальным изменениям и высокой неопределенности в экономике, деструктивному влиянию наложенных на нее санкций. В эти непростые времена в корпоративном бизнесе многое зависит от тех решений, которые принимают собственники и от их лица наблюдательные советы или советы директоров ведь именно советы директоров являются тем органом корпоративного управления, который определяет приоритетные направления развития компании. Мы знаем, что совет директоров в «спокойные» времена играет основную роль в системе корпоративного управления, осуществляет общее руководство деятельностью акционерного общества, определяет его стратегию. В состав совета директоров входят представители собственников компании (обычно мажоритарных акционеров), представители менеджмента компаний, представители коммерческих и инвестиционных организаций. Надлежащей практикой корпоративного управления является превалирование неисполнительных директоров над исполнительными. Особую роль в совете директоров всегда играли независимые директора, то есть такие директора, которые способны выполнять свои функциональные обязанности независимо от генерального директора компании, членов правления, независимо от «давления» крупных акционеров. В условиях высокой степени неопределенности задача советов директоров состоит в том, чтобы поддерживать организацию, умело действовать, предвидя и прогнозируя последствия происходящих изменений для бизнеса. Члены совета директоров должны быть коллективным эффективным лидером в это беспрецедентное время.

После февраля 2022 года в деятельности советов директоров российских компаний произошло очень много изменений, в частности:

- уход из органов управления иностранных независимых директоров;
- выбытие из СД российских бизнесменов, попавших под санкции (чаще всего - это собственники бизнеса);
- уход из проектов иностранных инвесторов;
- изменение управленческих горизонтов совета директоров – от стратегических к текущим задачам вплоть до введения антикризисного управления.

От членов советов директоров в новых условиях потребовалась адаптивность, технологичность, способность к переходу от чисто контрольных, надзорных функций в режим работы с исполнительной дирекцией, менеджментом как с партнерами, умение выстраивать диалог с партнерами.

Перед советами директоров часто остро в нынешних условиях стоит вопрос об организационных преобразованиях, о трансформации архитектуры бизнеса, что позволяет и членам советов директоров, и менеджерам увязать между собой различные инициативы по развитию, перевести стратегию в действия и обеспечить согласованность различных элементов бизнес-организации, найти новые методы и инструменты управления. Остро в нынешних условиях встал вопрос и скорости таких трансформаций.

Почему это так? Что произошло в системе корпоративного управления и в советах директоров?

По данным исследования Московской биржи¹⁰, опубликованным в феврале 2023 года до начала специальной военной операции и ввода санкций против России в 2021 году на иностранцев приходилось примерно 1/3 мест в советах директоров отечественных публичных компаний. В компаниях с гос.участием иностранцев было около 10%, в частных компаниях этот показатель был около 40%. Среди компаний с наибольшей долей иностранцев в советах, по данным на момент до введения санкций - TCS Group (10 директоров), Polymetal (7), Globaltrans и "Роснефть" (по 8). Больше всего, по данным Ассоциации независимых директоров (АНД), в советах директоров российских компаний было иностранных граждан: из США (более 30), Великобритании (20) и Германии (15). После введения санкций в 2022 году в 75% компаний число иностранных директоров снизилось, причем в половине из них - до нуля. Доля иностранных граждан в составе советов сократилась более чем вдвое - до 14% в 2022 году (в 2021 году 30%). На конец 2022 года иностранцы присутствовали в менее чем 50% советах директоров компаний. В результате этого процесса 30% компаний обновили составы советов на 50% и более. У некоторых доля новых директоров составляет 80%.

Понятно, что в этих условиях регулятор – Центробанк РФ не мог не принять серьезных мер для сохранения устойчивости в развитии экономики. В 2022 году регулятором – Банком России было сделано ряд послаблений в отношении СД. В частности, попавшие под санкции компании могли временно не избирать советы директоров. Банк России рекомендует публичным акционерным обществам, акции которых допущены к организованным торгам, уделять особое внимание формированию советов директоров (наблюдательных советов), а именно: принять все возможные меры, направленные на обеспечение вхождения в состав совета директоров независимых директоров, в частности осуществить поиск кандидатов, отвечающих критериям независимости.

В целях подбора независимых кандидатов, советуем регулятор, могут быть рассмотрены представители российских профессиональных объединений директоров, а также представители бизнес-сообществ дружественных иностранных юрисдикций, обладающие необходимыми публичному обществу

¹⁰ Обзор практик корпоративного управления. Совместное аналитическое исследование за 2022 год. Режим доступа: <https://nokc.org.ru/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-issledovaniya.pdf>

компетенциями и опытом (Информационное письмо Банка России от 17 января 2023 г. №ИН-02-28/5¹¹).

В 2022 году был принят целый ряд изменений законодательства, касающихся вопросов формирования и работы совета директоров. 14 июля принят Закон № 292-ФЗ, позволяющий подвергнутым санкциям компаниям не формировать совет директоров (полномочия – между Правлением и ОСА); были приняты поправки в Федеральный закон «Об акционерных обществах» (до 3 чел. В СД, кворум – не менее половины); 19 декабря 2022 года также принят Федеральный закон, позволяющий акционерным обществам в 2023 году избирать совет директоров на 3 года.

В текущей геополитической обстановке одной из ключевых задач становится непрерывность деятельности публичных обществ. Особое значение в связи с этим приобретает способность их органов управления принимать взвешенные решения, отвечающие быстро меняющейся рыночной конъюнктуре, а также определять приоритеты, поддерживать и вовремя адаптировать зарекомендовавшие себя в корпоративной практике механизмы и инструменты корпоративного управления. Возрастает роль совета директоров как органа стратегического управления, обеспечивающего широту видения и разносторонний подход к решению задач. При этом эффективность выполнения им своих функций зависит от его совокупной компетенции, а профессионализм каждого из членов совета директоров способствует принятию наиболее взвешенных решений в условиях нестабильности, ограниченности ресурсов и многозадачности. В связи с этим актуальным остается вопрос формирования сбалансированного совета директоров, в первую очередь с точки зрения его профессионализма и независимости. Объективный подход и возможность члена совета директоров выносить суждения, независимые от влияния исполнительных органов, отдельных групп акционеров, способствуют повышению качества и глубины проработки вопросов компетенции совета директоров, в решении которых имеются разнонаправленные интересы общества, отдельных групп акционеров и иных заинтересованных лиц.

По данным исследования консультантов КФР (российская консалтинговая компания, сфокусированная на повышении качества управления в корпоративном секторе России) при поддержке Московской биржи и Национального объединения корпоративных секретарей (НОКС)¹² 34% членов советов директоров работают меньше года; 46% - доля независимых директоров среди впервые избранных в 2022 году. Среди председателей советов директоров независимых директоров стало на 9% меньше; на 4% стало меньше директоров-иностранцев; зато - на 2% больше женщин-председателей советов директоров.

Советам директоров необходимо было формировать максимальный фокус внимания на сложных проблемах и быстро реагировать на них. В начальный период после ввода санкций против России произошло изменение

¹¹ Информационное письмо ЦБ РФ о формировании советов директоров (наблюдательных советов) публичных акционерных обществ. Режим доступа: <https://www.cbr.ru/Crosscut/LawActs/File/6125>

¹² Обзор практик корпоративного управления. Совместное аналитическое исследование за 2022 год. Режим доступа: <https://nokc.org.ru/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-issledovaniya.pdf>

управленческих горизонтов совета директоров – от стратегических к текущим задачам вплоть до введения антикризисного управления, однако затем советы директоров вернулись к своим основным функциям в сфере стратегического планирования. Продолжается поиск оптимального баланса в коммуникации между менеджментом и членами советов директоров. Наблюдается безусловный фокус на управлении рисками непрерывности бизнеса. Перед членами советов директоров остро стоит выбор: либо перейти к сокращению операционных издержек, выбрать стратегию избегания рисков, либо в какой-то мере рисковать, принимать повышенный риск, иначе ничего не приобретёшь в будущем, иметь в виду долгосрочные интересы связанных с компанией заинтересованных сторон, нацелиться на будущее, на стратегию развития, активно осваивать новые сегменты рынка, рассматривая их как новые возможности. В этом контексте возрастает роль комитета по стратегическому планированию в составе совета директоров, возрастает роль тех членов совета директоров, входящих в данный профильный комитет, кто готов тщательно продумывая, опираясь на свой профессионализм и квалификацию, предлагать такие варианты решений советам директоров, которые окажутся перспективными и для восстановления компании, и для развития. Безусловными лидерами организаций в столь беспрецедентное время будут такие члены советов директоров и топ-менеджеры, которые и сами могут продуцировать новые знания, и внимательно относятся к идеям, высказываемым другими, те люди, которые способны развивать культуру, ориентированную на новшества, на вариативность, на гибкость, демонстрируя при этом заботу о процессе изменений. Лидеры, чьи стили ориентированы на обучение, цели и заботу о позитивных изменениях, особенно хорошо подготовлены к тому, чтобы лидировать в этих быстро изменяющихся условиях неопределенности.

По раскрытию информации также были приняты своевременные решения. Правительство Российской Федерации предоставило возможность ограничить раскрытие информации для защиты участников фондового рынка (в марте 2022 года Правительство РФ приняло постановление, позволяющее компаниям отказаться от раскрытия информации на рынке ценных бумаг полностью или частично в целях снижения санкционных рисков¹³). Компании получили право самостоятельно оценивать целесообразность отказа от раскрытия, определять объемы нераскрываемой информации и оценивать риски наступления неблагоприятных последствий (поэтому часть компаний публиковала отчетность, как это было и ранее; часть компаний вообще не публиковала отчетность; часть компаний раскрывали только часть отчетности). Таким образом, компании использовали предоставленное им право на ограниченное раскрытие информации.

¹³Постановление Правительства РФ от 12 марта 2022 г. N 351 "Об особенностях раскрытия и предоставления информации, подлежащей раскрытию и предоставлению в соответствии с требованиями Федерального закона "Об акционерных обществах" и Федерального закона "О рынке ценных бумаг", и особенностях раскрытия инсайдерской информации в соответствии с требованиями Федерального закона "О противодействии неправомерному использованию инсайдерской информации и манипулированию рынком и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями). Режим доступа: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202203140028>

В качестве выводов можно отметить, что несмотря на беспрецедентные вызовы 2022-2023 годов система корпоративного управления в России сохранилась. Совет директоров сохранил свои функции важнейшего органа стратегического управления (более половины советов директоров сохранили свой прежний состав); в большинстве советов директоров сохранилась высокая доля независимых директоров; большинство компаний сохранили ранее созданные профильные комитеты. Компаниям пришлось оперативно перестраивать систему принятия решений, взаимодействуя с исполнительной дирекцией.

От советов директоров в нынешних условиях требуется коммуникативность, честность, принципиальность, сочетание коллегиальности с быстротой и обоснованностью принятия решений. Еще большее внимание будет уделяться проработанности решений советов директоров и их подготовленности в рамках обсуждений профильными комитетами советов директоров. Усиливается роль советов директоров во взаимодействии с разнообразными внутренними и внешними стейкхолдерами, делается ставка на внутренних инвесторов. Востребованы новые механизмы корпоративного управления, ориентированного на широкие интересы заинтересованных сторон, базирующиеся на умных решениях советов директоров, ориентированных на трансформацию бизнеса с целью удовлетворения национальных интересов, поддержание суверенитета в ближайшем будущем и в долгосрочном развитии.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ ИНДУСТРИЙ КАК ФАКТОР РОСТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ОБЗОР ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Божко Л.М.

*ФГБОУ ВО «Петербургский государственный университет путей
сообщения Императора Александра I» (г. Санкт-Петербург),
профессор кафедры «Менеджмент и маркетинг», д.э.н., доцент
E-mail: lemib@rambler.ru*

Аннотация

Актуальность исследования творческих индустрий обосновывается их все возрастающей ролью. В статье на основе зарубежного для Республики Узбекистан опыта изучен вклад творческих индустрий в экономику, определены направления реализации перспектив развития творческих индустрий в Узбекистане.

Ключевые слова: творческие индустрии, креативные индустрии, креативная индустрия, креативная экономика, рост национальной экономики, развитие индустрии, экономика Узбекистана, развитие экономики Узбекистана.

Актуальность исследования развития творческих индустрий связана с тем, что традиционные промышленные сферы, добыча полезных ископаемых, даже сельское хозяйство стали дополняться новым подходом к предпринимательству и развитию бизнеса, основанному на творчестве. Возможность создавать уникальный товар, выгодно отличающийся от массовой продукции, и заниматься

творчеством, совмещать работу и хобби в бизнесе, относительно невысокие с материальной стороны барьеры входа стали вовлекать в эти области все новых и новых участников бизнеса. Показатели развития творческих индустрий вызвали интерес у исследователей креативных отраслей экономики. В данной статье раскроем виды творческих индустрий, рассмотрим зарубежный для Республики Узбекистан опыт развития творческих индустрий и определим перспективы развития креативной экономики для Республики Узбекистан.

К творческим индустриям относятся изобразительное, исполнительское искусство, дизайн, архитектура, маркетинг, ремесленное, издательское дело, медиаиндустрия, теле-, аудио-, музыкальная индустрия, разработка программного обеспечения – достаточно широкий, разительно варьирующийся по видам деятельности, но не полный список.

Отмечается, что «развитие креативных отраслей – один из способов повышения конкурентоспособности не только отдельных секторов экономики, но и стимул для развития экономики страны в целом и повышения ее устойчивости» [3, с. 485].

Известно, что интеллектуальный труд выступает залогом социально-экономического развития и в масштабах организации, и в масштабах страны. Успешность деятельности компании зависит от творческих способностей ее лидера – руководителя, который при обилии информации и изменении влияющих факторов способен сгенерировать управленческое решение, обеспечивающее преодоление проблем и развитие бизнеса. Менеджер выступает изобретателем, формируя видение и генеральные цели, моделируя модель бизнеса, проектируя деловые процессы. Именно из-за разницы в творческом потенциале сотрудников и генеративных способностях руководителя компании при одинаковом размере уставного капитала, материальных активах имеют разные финансовые результаты и стоимость на рынке. Интеллектуальные и креативные качества руководителей определяют качество принимаемых управленческих решений, что особенно значимо при нестабильном окружении. По этой причине в странах с переходной экономикой предпринимательское образование должно быть направлено на формирование умений работы с рыночной информацией [4], на систему профессиональных навыков при подготовке будущих управленцев [5].

На уровне национальной экономики следует отметить, что креативная экономика наряду с инновационной активностью продолжают привлекать внимание со стороны исполнительной власти, делового сектора, профильных сообществ.

Можно сказать, что наступает эпоха креативной экономики, которая характеризуется следующими чертами:

- сновополагающая роль интеллектуальной деятельности;
- использование новых и возрождение утрачиваемых технологий, осуществление открытий в различных областях деятельности;
- инжиниринг и оптимизация бизнес-процессов;
- креативный подход к созданию ценностного предложения, построению модели бизнеса, отличающийся проектным мышлением, воображением (моделированием) и практической направленностью;

ерсонифицированный подход к клиенту, который проявляется в предложении уникальных продуктов, подчеркивающих личность потребителя; специальных условий сделки, обеспечивающих доступность товара; гибкости при разработке и продаже товара.

Креативная экономика основывается на человеческом потенциале, способном создавать новые идеи. Значимая часть добавленной стоимости в секторах креативной экономики формируется за счет творческой деятельности и прав на интеллектуальную стоимость. Креативная экономика сама по себе характеризуется динамичной предпринимательской средой и представлена креативными индустриями [1, с. 9]. Это подтверждает опыт г. Москва, где на 2021 г. было создано в креативном секторе в течение предыдущих трех лет почти 17 % организаций и 41 % индивидуальных предпринимателей; в экономику Москвы вклад креативного сектора в 1,5 раза выше, чем у строительства [2, с. 6].

Результаты недавно проведенного исследования экономики творческих индустрий в США показывают, что валовая добавленная стоимость сферы искусства и культуры имеет тренд роста, за 2001 по 2019 гг. она в постоянных ценах 2001 г. изменилась от примерно 500 млрд дол. до примерно 800,7 млрд дол.; численных занятых в этой сфере из года в год растет и на 2019 г. составляет

Результаты деятельности в креативном секторе могут выступать объектами торговли. На примере США с 2001 по 2005 гг. объем импорта превышал объем экспорта, но с 2005 г. объемы экспорта стали превышать импорт и к 2019 г. его существенно превысили: в 2005-2019 гг. импорт не превышал 40 млрд долл., экспорт за указанный период увеличился почти в 2 раза [3, с. 488-являются фильмы и телешоу (более 16 млрд дол. на 2019 г.), реклама (также преодолевает отметку в 16 млрд дол.), программное обеспечение, связанное с искусством, ювелирные изделия, web-публикации, звукозаписи, книги. В исследовании отмечается, что «искусство и культура могут принести многочисленные выгоды экономике не только США, но и любой другой страны»

В Республике Узбекистан с учетом богатого культурного наследия, владения и передачи редких ремесел, сохранности этнической культуры и самобытности, потенциала развития туризма для иностранных граждан, культуры заключения сделок имеются огромные перспективы развития творческих индустрий.

Перспективы развития креативной индустрии для Республики Узбекистан могут быть реализованы по ряду направлений. Отметим некоторые из них. Развитие площадок (базаров) для реализации продукции креативной индустрии для жителей страны. Здесь могут быть оформлены места продаж по тематическому принципу (предметы интерьера, сувенирная продукция, оказание услуг по изготовлению на месте и т.п.), рассчитанные на местных жителей или для внутренних туристов. Имеются в виду не работа стихийных рынков, а оформление торговых рядов на знаковых базарах, улиц мастеров, специализированных объектов торговли.

ормирование электронной коммерции для продажи товаров и услуг креативной направленности. Речь идет, во-первых, об Интернет-площадках (маркет-плейсах), где могут быть размещены изделия как отдельных авторов, ремесленников, так и электронных магазинов. Такое средство распространения должно обходиться дешевле и по времени менее затратнее каждому участнику, чем если бы он создавал свой сайт, Интернет-магазин. Во-вторых, для более крупных игроков можно говорить уже о собственном сайте и его продвижении. На таких площадках могут быть представлены образцы продукции и воплощения оказанных услуг, может даваться указание на весь перечень продукции/услуги, размещаться прайс-листы, информация о возможностях производителя.

оздание международных организаций/проектов. Перспективы развития креативной индустрии для Республики Узбекистан, как, впрочем, и для других стран-участниц СНГ, видятся в создании международных организаций, обеспечивающих развитие данного направления индустрии для экономики каждой страны. Разработка совместных проектов, их осуществление на регулярной, ежегодной основе в виде фестивалей, конкурсов, ярмарок, выставок позволила бы не только развивать отдельные виды творчества и искусства, сохраняя культурные традиции каждого народа, но и приносить экономическую пользу, обеспечивая сбыт на международном уровне.

При относительно устойчивом развитии креативного сектора экономики государственная поддержка все же не будет лишней, тем более в Узбекистане. Средствами поддержки могут стать налоговые льготы, субсидии на стартапы, мероприятия, направленные на повышение квалификации в сферах креативных индустрий, на взаимодействие представителей отрасли с целью передачи опыта, демонстрации результатов и их продажи.

Результатами развития творческих индустрий для экономики Узбекистана могли бы стать новые рабочие места, привлечение инвестиций, налоговые отчисления, развитие туризма, гостиничного бизнеса и смежных отраслей, а также сохранение культурных традиций, ремесел, и развитие ряда направлений с применением инновационных технологий.

Использованная литература

ожко Л.М. Методика принятия стратегических решений в условиях повышенной динамичности внешнего окружения // Перспективы и тенденции развития менеджмента в XXI веке: Сборник трудов III Международной научно-практической конференции, 10 ноября 2022 г. / Под ред. Т.Ю. Ксенофонтовой, Л.А. Кравченко. – СПб.: ФГБОУ ВО ПГУПС, 2022. – С. 7-10.

реативная экономика Москвы в цифрах / В.В. Власова, М.А. Гершман, Л.М. Лахберг [и др.] ; под редакцией Л.М. Лахберга. – Москва : НИУ ВШЭ, 2021. –

иконова М.А. Роль творческих индустрий в экономике страны // Новое индустриальное общество второго поколения (НИО.2): проблемы, факторы и перспективы развития в современной геоэкономической реальности (СПЭК-

4. Market information and entrepreneurship education: A case of transition economies / N.T. Israfilov, E.A. Shnyreva, E.E. Panfilova, L.M. Bozhko, V.A. Konstantinov. – Текст : непосредственный // Journal of Entrepreneurship Education. – 2019. – Vol. 22. – Issue 3, 1528-2651-22-3-383 – P. 1–10.

5. System of Professional Skills in Training Managers / A. Istomina, M. Vinogradova, A. Lukyanova, L. Bozhko, N. Prodanova. – Текст : электронный // TEM Journal. 2022. – Vol. 11 (3). – P. 1073–1082. – URL: <https://doi.org/10.18421/TEM113-12>. DOI: 10.18421/TEM113-12.

I-SHU'BA.

MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

XXI ASRDAGI KORPORATIV BOSHQARUV ISLOHOTLARI

Kenjayeva Umriya Faxritdinovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Korporativ boshqaruv kafedrası
u.kenjayeva@tsue.uz

Annotatsiya

Ushbu tezisda korporativ boshqaruvning xorij tajribasi, 21-asr korporativ boshqaruviga oid yangicha qarashlar va islohotlar o'rganilib, korporativ boshqaruv amaliyotining rivojlanish tendensiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy korporativ boshqaruv, korporativ boshqaruv modellari, korporatsiya, korporativ boshqaruvning zamonaviy tendensiyalari.

Butun dunyoda aksiyadorlar manfaatlarini rag'batlantirish va aksiyalar qiymatini oshirish uchun zamonaviy korporativ boshqaruvning o'rni beqiyos. Zamonaviy korporativ boshqaruv qonun ustuvorligiga asoslangan samarali bozor iqtisodiyotini yaratishda asosiy masala hisoblanadi. Menejerlar, mulkdorlar va nazorat aksiya paketiga egalik qiluvchi aksiyadorlar tomonidan korporativ hokimiyatni suiiste'mol qilish yoki oshirib yuborish mahalliy hamda xorijiy investorlarga ziyon yetkazadi. Shuning uchun, korporativ boshqaruv amaliyotini yaxshilash uchun adolatli korporativ munosabatlarni o'rnatadigan zamonaviy standartlar va tamoyillarni, shuningdek korporativ boshqaruvning xorijiy ilg'or tajriba va amaliyotini joriy etish talab etiladi.

Bugungi kunda jahonda korporativ boshqaruv amaliyotida yetuk va zamonaviy tajriba, hamda shakllangan malakalarni o'rganish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

XX asr davomida strategik menejmentning katta muvaffaqiyatga erishishi, deyarli barcha korporativ tuzilmalar boshqaruvga muhtojligini namoyon qildi. "Biroq, menejment XX asrning diqqat markazida bo'lgan bulsa, XXI asrda korporativ boshqaruv asosiy e'tiborda bo'lmoqda"[1] deb ta'kidlaydi korporativ boshqaruvning otasi – Bob Triker o'zining asarlarida."

Butun dunyoda aksiyadorlar manfaatlarini rag'batlantirish va aksiyalar qiymatini oshirish uchun sog'lom korporativ boshqaruvning o'rni beqiyos. Shuningdek, iqtisodiy, madaniyat va hatto diniy yondashuvlarning rivojlanishiga ham ta'siri mavjud. Korporatsiyalar faoliyatida kuzatuv kengashi direktorlarining o'rni muhim ahamiyat kasb etishi korporativ boshqaruv tizimi uchun ulkan burilish bo'ldi.

Jumladan, Avstraliyalik akademik Fred Hilmer o‘z xisobotida “Kengashning asosiy roli korporativ boshqaruvning tavakkalchiligini hisobga olgan holda o‘rtacha ko‘rsatkichdan yuqori ko‘rsatkichlarga doimiy va samarali intilishini taminlashdan iborat... bu aksiya egalarini himoya qilish bo‘yicha kengashning qo‘shimcha rolini inkor etmaydi”[2] deb ta’kidlaydi.

Samarali korporativ boshqaruv tizimini tashkil etishda korxonalar mulkini suiste‘mol qilishning oldini olish, haqiqiy mustaqil direktorlardan kengroq foydalanish, qaror qabul qilishda ijroiya organining hukmronligini oldini olish va kuzatuv kengashi raisi vazifasini ijrochi direktordan ajratish, aksiyadorlarning, xususan, minoritar aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahonda korporativ boshqaruvni rivojlanishida xalqaro korporativ boshqaruv standartlari va tamoyillarini joriy etish, dunyo mamlakatlaridagi korporativ boshqaruv xususiyatlarini, xorijiy tajribasi va amaliyotini o‘rganish asosiy vazifalarimizdan hisoblanadi.

Jahon mamlakatlarida korporativ boshqaruv tizimini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda AQSH, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Kanada, Germaniya, Avstriya, Niderlandiya, Skandinaviya mamlakatlari, Fransiya, Yaponiya, Xitoy, Hindiston, Janubiy Koreyada, Rossiya kabi rivojlangan mamlakatlarning tajribasi asosida ustuvor maqsadlarni belgilashimiz lozim. Ushbu mamlakatlardagi korporativ boshqaruv tizimi, modellari va amaliyoti bir-biridan farq qiladi. Bu hol mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi, jamiyatning tarixiy urf-odati, madaniyati va an‘analari, korporativ huquqiy normalari, kompaniyalar faoliyatini boshqarishdagi farqlar bilan izohlanadi. Hozirgi kunda iqtisodchi olimlar korporativ boshqaruvning anglo-amerika, nemis (kontinental), yapon va oilaviy kabi asosiy modellarini ajratib ko‘rsatadi.

Anglo-amerika, nemis (kontinental), yapon modellari ichki boshqaruvning turli xil tuzilmalariga na‘muna sifatida asos bo‘ladi. Bu modellar aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatining samaradorligini baholash va korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirishni o‘zida aks ettirishi mumkin. Korporativ boshqaruv modellarining bir qator asosiy elementlari mavjud: aksiyadorlik jamiyatining asosiy ishtirokchilari; asosiy ishtirokchilar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir kuchlari; model asosida aksiyalarga egalik qilish tartibi; moliyaviy mablag‘larini jalb qilish imkoniyati; kuzatuv kengashi tarkibi; korporativ qonunchilik doirasi; axborotlarni oshkor qilish bo‘yicha talablar; aksiyadorlarning korporativ munosabatlari.

“Jahon amaliyotida korporativ boshqaruvning beshta tan olingan bazaviy modellari mavjud. Jumladan: amerika modeli; birlashgan qirollik (umum tan olingan tamoyillarga asoslangan) model; ikki pog‘onali kontinental Yevropa modeli; Yapon modeli; oilaga tayangan Osiyo modeli”[1] haqida talqin qiladi korporativ boshqaruvning otasi Bob Triker. Amerika va Birlashgan qirollik modellarining xususiyatlari bir-biriga yaqin, ikki pog‘onali kontinental Yevropa modeli nemis modeli asosida shakllangan, yapon modeli amerika va nemis modellarining ayrim xususiyatlari qamrab olgan bo‘lib hisoblanadi.

Yigirmanchi asrda biznesning asosiy yo‘nalishlaridan biri boshqaruv bo‘lgan, ya‘ni boshqaruv maslahatchilari, boshqaruv nazariyalari va menejment gullab yashnagan. Tashkilot nazariyalari yaratilgan bo‘lsada, direktorlar kengashi

kompaniyaning tashkiliy jarayonlarida kamdan-kam hollarda qatnashgan. Strategik rejalashtirish, moliyaviy menejment va marketing, hammasi rivojlangan. Korporativ boshqaruv yigirma birinchi asrning boshlanishi bilan diqqat markazida bo'ldi. Jahonda sog'lom korporativ boshqaruv tizimi aksiyadorlar manfaatlarini rag'batlantirish va aksiya qiymatini oshirish uchun tan olingan. Kompaniyalarni boshqarishda kodekslar, tamoyillar va eng yaxshi korporativ boshqaruv amaliyotidan foydalanishi natijasida ko'plab korxonalarda direktorlar faoliyatini baholash uchun ular o'qitilib bilim ko'nikmalarini rivojlantirildi. Amerika Qo'shma Shtatlarida korporativ boshqaruv tartibga solinib, muvaffaqiyatli korporativ boshqaruv shakllana boshlandi.

Keyinchalik AQSH ning eng yirik kompaniyalaridan biri Enron muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Aksiyadorlar umumiy yig'ilishi listing qoidalarining barcha talablariga javob berishiga qaramay kompaniya quladi. AQSHning yirik korporatsiyalaridan farqli o'laroq, Enron kompaniyasida nufuzli, tajribali mustaqil direktorlar, zarur boshqaruv qo'mitalari bor edi, hattoki boshqaruv kengashi raisi va bosh direktor vazifalari ajratilgan edi. Biroq, keyingi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yuqori rahbariyat energiya yetkazib berishdagi korporativ strategiyani o'zgartirgan. Bir muddat bu yaxshi natijalar bergan. Ammo boshqaruv kengashi yangi strategiyani tushuna olmaganligi sababli kompaniyaning xavf profilini nisbatan past xavfli energiyadan o'zgartirgan. Moliya bozori sharoitlari o'zgarishi natijasida Enron qulab tushdi. Aksiyadorlar kapitalidan mahrum bo'lib, ba'zi rahbarlar firibgarlik uchun qamog'ga tashlandi.

“Xalqaro beshtalik firmalariga kiruvchi buxgalteriya firmasi auditori Artur Andersenni, mijozlar o'zgartirganligi sababli Enron qulab, boshqa hamkor firmalar qo'shildi va “katta beshlik” “katta to'rtlik”ga aylandi. Qo'shma Shtatlar bilan bir vaqtda ko'plab rivojlangan mamlakatlar kompaniyalarida ham boshqaruvga oid muammolar vujudga keldi. Buyuk Britaniyada Markoni, British Rail, Independent Sug'urta va Tomkins tashkilotlari; Avstraliyada HIH sug'urtasi; Italiyada Parmalat; Germaniyada esa Vodafon Mannesman kabi ko'plab kompaniyalarning hammasida boshqaruv muammolari mavjud edi. Kompaniyani nazorat qiluvchi organlar har bir holat bo'yicha surishtiruv ishlarini boshladi. AQSH ning Vast Menejment, Worldkom va Tayso kabi davlat kompaniyalari ham korporativ boshqaruv muammolari sababli qulab tushdi”[3].

AQSH kompaniyalarida ko'proq aksiyadorlar huquqlari himoya qilinib, audit va to'lov qo'mitalarida faqat mustaqil direktorlar xizmat qilishlari mumkin edi. Yillik hisobotlarda ichki nazorat, moliyaviy nazorat ma'lumotlarni e'lon qilish natijasida korporativ boshqaruv samaradorligi oshdi.

XXI asrning dastlabki yillarida Yevropa va Birlashgan Davlatlar mamlakatlarda foiz stavkalari pastligi, moliyaviy bozorlar likvidligi yuqoriligi va pul-kredit siyosati sust ekanligi natijasida, ko'chmas mulk bo'yicha kreditlar ko'payib, uy-joy narxlari ko'tarildi, ko'chmas mulkni sotib olish uchun ko'proq qarz olishga to'g'ri keldi. Uy-joy narxining oshishi bilan kredit kartalaridagi shaxsiy qarzlarni ko'paydi. Dunyoning boshqa moliya institutlari bilan savdo qilinib, kreditorlar o'z mablag'larini kamaytirish maqsadida ssuda aktivlarini qimmatli qog'ozlarga birlashtirishdi. Asta-sekinlik bilan uy-joy narxlari tusha boshladi, banklar qarzlarni undirish uchun garovga qo'yilgan, uy-joy narxini yanada pasaytiradi. Qimmatli qog'ozlar bilan savdo qilishda moliyaviy

vositalardan foydalanish murakkabligi, banklar tashqi direktorlarni qadrlamanligi bankning xavf-xatarga duchor bo'lishiga va bankka nisbatan ishonchni yanada pasayishiga olib keldi. Ayrim banklar majburiyatlarini bajara olmasligi oqibatida omonatchilar o'z mablag'larini qaytarib olishni xohlashdi.

Markaziy bank tomonidan banklarni qo'llab-quvvatlash uchun mablag' ajratila boshladi. 2007 yilda AQSH hukumati tomonidan yirik moliya instituti, yirik sug'urta va kredit tashkilotlari qutqarildi. Shu yillarda boshqa mamlakatlardagi banklar ham likvidli muammolarga to'qnashdi. Britaniyadagi Norzen Rosk banki, Gonkongdagi Sharqiy Osiyo banki, Islandiyadagi banklar ham muvaffaqiyatsizlikka uchradi. AQSH hukumati banklardagi aksiyalarni sotib olish uchun 700 milliard AQSH dollari sarmoya kiritdi. Buyuk Britaniya hukumati amaldagi uchta bankni milliylashtirdi.

“Global moliyaviy inqiroz natijasida korporativ boshqaruv xavf-xatarlarga duchor bo'lib, kengashda mustaqil direktorlarning bo'lishi, boshqaruvini nazorat qilish kabi ayrim muammolari namoyon bo'ldi. Mustaqil auditorlar banklarning moliyaviy hisobotlaridagi xavfni oshkor qilmasdan tasdiqlashi natijasida, yuqori reytingli kredit agentliklari kredit olishda moliyaviy halokatga duchor bo'ldi”[4]. Moliyaviy sohani har tomonlama tartibga solish, yuqori mas'uliyat va oshkorlikni ta'mindash maqsadida AQSH hukumati “Istemolchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida”gi qonunni qabul qildi. Ommaviy kompaniyalarda kengashlarni joriy qilish, qo'mitalar kompaniya tavakkalchiliklarini hisobga olishi, har yili direktorlarni saylash, korporativ boshqaruv kodeksini joriy qilish kabi masalalar muhokama qilindi, lekin amalga oshirilmadi.

Birlashgan Qirollikda aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish, kengash tuzilishini ta'minlash va samaradorligini oshirish maqsadida Buyuk Britaniyaning korporativ boshqaruv kodeksiga o'zgartirishlar kiritish taklif qilindi. Korporativ risk strategiyasi bo'yicha kengashlarning mas'uliyati ta'kidlandi. Buyuk Britaniya tomonidan nashr qilingan korporativ boshqaruv kodekslari dunyoning boshqa mamlakatlari tomonidan ham tezda qabul qilindi. Shu bilan birga, Janubiy Afrika Direktorlar Instituti tomonidan yana ikkita korporativ boshqaruv hisobotlari nashr etildi.

XXI asrning ikkinchi o'n yilligida mamlakatlar o'zlarining korporativ boshqaruv kodekslarini ishlab chiqishda korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KIM), etika, direktorni mukofotlash, korporativ boshqaruv tamoyillari kabi tavsiyalarga e'tibor qaratdi. Global moliyaviy inqiroz sababli 2004 yilda IHTT tomonidan korporativ boshqaruv tamoyillari e'lon qilindi. Keyinchalik 2015 yilda G20/IHTT tomonidan korporativ boshqaruv tamoyillari yangi tahrirda nashr etildi. G20/IHTT ning korporativ boshqaruv tamoyillari majburiy emas, balki tavsiyaviy xarakterga ega bo'lib, hukumatlar tomonidan amaldagi milliy qonunchilikni baholash va takomillashtirish uchun, shuningdek korporatsiyalar tomonidan korporativ boshqaruv tizimini yaratish va korporativ boshqaruv sohasida “ilg'or tajriba”ni ishlab chiqish uchun qo'llanilishi mumkin.

2016 yilda Yevropa Ittifoqi va Buyuk Britaniya hukumati tashabbusi bilan nomoliyaviy ma'lumotlarni oshkor qilish amaliyoti joriy qilindi. Shuningdek, 2010 yilda Buyuk Britaniya rahbarlik lavozimlarida ayollar sonini ko'paytirishni talab qildi va kompaniyalarining kengashlarida 2020 yilgacha ayollar salmog'ini 33 foizga yetkazish maqsad qilindi. Buyuk Britaniyaning korporativ boshqaruv kodeksi 2018

yilda yangi tahrirda nashr qilinib, kodeksda 2006 yildagi Kompaniyalar to'g'risidagi qonunda aks etgan kompaniyalar o'rtasidagi munosabatlar, aksiyadorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga doir tavsiyalarga urg'u berilgan. Kompaniyalarni yaratishga kompaniya strategiyasiga mos keladigan korporativ madaniyat va xilma-xillikni qadrlash kerakligi, kengashni qadrlash, kengash manfaatdor tomonlarning manfaatlarini ko'rib chiqishi, kengashdagi nomzodlarni kengaytirish natijasida xilma-xil kengashlikni yaratish kabi tavsiyalardan iborat. Kompaniyalarning uzoq muddatli strategiyasida biznes modellar va moliyaviy strategiya, boshqaruv kengashining javobgarligi tamoyillarini o'rnatish, kengash raisini har yili qayta saylash, noijrochi direktorlarning malakasi va mustaqilligiga e'tibor qaratish, kamida har uch yilda bir marta tashqi ekspertlar yordamida kengashni baholash kabi takliflar yoritilgan.

2016 yilda Janubiy Afrikadagi Direktorlar instituti tomonidan nashr etilgan Korporativ boshqaruv bo'yicha hisobot "Ilg'or" deb tan olindi. Hisobotda boshqaruv organlarining axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni ta'minlaydigan qo'mitani joriy qilish taklif qilindi. Xususiylar va davlat sektorlari, tijorat va notijorat tashkilotlarining korporativ ishtirokchilarni boshqarishda ushbu hisobotni qo'llash natijasida korporativ boshqaruv tizimini har tomonlama rivojlantirishni ta'minlash uchun lozimdir.

Ushbu tahlillar turli mamlakatlar va madaniyatlarda korporativ boshqaruvning kelajakda rivojlanishini o'rganish madaniy ta'sirlar va mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, korporativ boshqaruv tizimini yanada rivojlantirish, aksiyadorlarning mulki bo'lgan biznes subyektlarini samarali boshqarishda korporatsiyani samarali va axloqiy tarzda boshqarish, yuqori malakali xodimlarni ish bilan ta'minlash va ular bilan adolatli munosabatda bo'lish, kengashning mas'uliyati rahbariyat tomonidan tayyorlangan moliyaviy hisobotlarni tekshirishda mustaqil buxgalteriya firmasini jalb qilish va umume'tirof etilgan audit standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlarni ishlab chiqish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.

[2] Hilmer, Frederick G. (1993) Strictly Boardroom – Improving Governance to Enhance Business Performance. Business Library <https://librariesaustralia.nla.gov.au>

[3] Bob Tricker. The Evolution of Corporate governance. – UK.: Cambridge university press, 2020. – P. 70.

[4] Кенжаева У.Ф. Ўзбекистонда корпоратив бошқарув тизимини такомиллаштиришнинг асосий йўллари //Монография. – Т.: Иқтисодиёт, 2023. – 77 бет.

[5] Уринов Б.Н. Проблема корпоративного управления //Проблемы экономики-2014 - <https://elibrary.ru/item.asp?id=22927452>

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TAKOMILLASHTIRISH

Elyorbek Baxtiyor o'g'li Egamberdiyev
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Elyor_10397@mail.ru

Ilmiy rahbar: i.f.n., dot. A.A. Temirov

Annotatsiya

Ichki audit - aksiyadorlik jamiyatlarining moliya xo'jalik va moliyaviy holatini yaqindan tekshirish imkonini beruvchi xizmat turi bo'lib, uning asosiy vazifasi kompaniya kuzatuv kengashiga uning faoliyati to'g'risida muntazam axborot berib turishdan iborat. Ichki audit xizmatining afzalliklari shundan iboratki, u kompaniya faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kamchilik va muammolarni tezda aniqlash hamda unga yechim ko'rsatishdir. Ushbu tezisda mamlakatimiz aksiyadorlik jamiyatlarida ichki audit xizmatini tashkillashtirishga oid masalalarni ko'rib chiqamiz.

***Kalit so'zlar:** audit, ichki audit, ichki nazorat, aksiyadorlik jamiyatlar, tijorat*

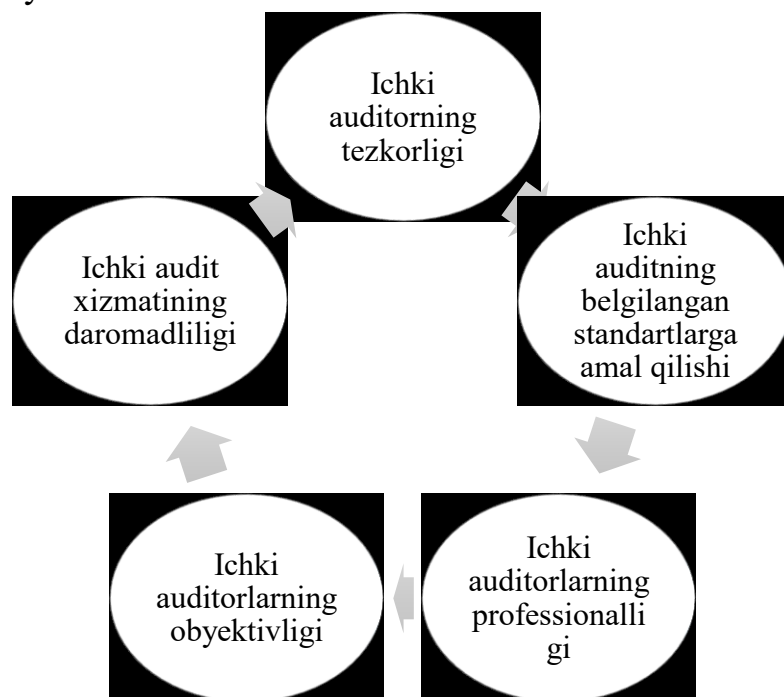
Raqamli iqtisodiyot rivojlanayotgan ekan hozirgi sharoitida ichki audit xizmatining kompaniyalarni boshqarishda, ularning faoliyatini doimiy nazorat qilishda faol ishtirokchi bo'lishi, axborot kommunikatsiya texnologiya vositalari orqali uni muntazam nazorat qilishi, tahlilini ta'minlashi hamda tashkiliy-iqtisodiy qarorlarni rejalashtirishi, uning faoliyat natijalarini baholashi kabi bir qancha vazifalari yotibdi. Shunday ekan, xo'jalik yuritish shart sharoitlariga muttasil hamda to'liq mos keluvchi, shuningdek aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammo va xatarlarni imkon qadar kamaytiruvchi nazorat shakllarini, xususan, ichki auditning o'ziga xos ish uslubiyatini va texnikasini tashkil qilishni doimiy takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Mamlakatimiz aksiyadorlik jamiyatlarining yanada takomillashishi aynan mana shu faoliyat bilan bevosita bog'liq bo'lgan muammolar audit va tahlilni samarali tashkil etish, ularning yechimini ilmiy qarashlar asosida bartaraf etish alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur obyektiv jarayonlarning barchasi aksiyadorlik jamiyatlarida ichki auditning uslubiyatini yanada takomillashtirishni, uning bozor iqtisodiyotiga asoslangan, erkin iqtisodiyotga monand nazariy va tashkiliy muammolarini tadqiq etishni talab etadi. Ichki audit xizmatlarini o'z ichiga olgan kompaniyaning zamonaviy ichki nazorat tizimi korporativ boshqaruv va nazoratni tashkil etishda ajralmas boshqaruv vositalaridan biridir. Yuqoridagilardan kelib chiqib mazkur tadqiqot ishi mavzusining yo'nalishi va dolzarbligini belgiladi.

Ma'lumki, mamlakatimizda barcha sohalarini rivojlantirishda jahon tajribalaridan foydalanish kerakligi bot bot ta'kidlanib kelinmoqda, xususan auditorlik faoliyatini ham. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning "O'zbekiston respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"[1] gi qarori, hamda "Auditorlik faoliyati to'g'risida"[2] gi

qonunida auditorlik faoliyatini xalqaro standartlar asosida tashkil etish belgilab qo'yildi.

Auditni takomillashtirishning vazifasi mahalliy auditor firmalarining raqobatbardoshligini oshirishda, auditorlik faoliyatini standartlashtirishda xalqaro audit standartlariga rioya qilishdir. Ichki auditning xalqaro professional standartlari "Xalqaro professional amaliyot doirasi" bo'lgan IPPFning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanib, ushbu standartlar tamoyillar sifatida belgilangan va ichki audit xizmatini tashkil qilishda asos yaratadi.

1-rasm. Ichki audit xizmatining faoliyat samaradorligi oshiruvchi omillar.*

**Ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi*

Aksiyadorlik jamiyatlarida ichki auditni takomillashtirishda samaradorlik eng muhim omillardan biri bo'lib, xalqaro standartlarning ahamiyat kattadir. Bu borada xalqaro ichki audit standartlari bilan bir qatorda tashqi audit standartlari ham muhim sanaladi. Xalqaro standartlar auditorlarga ichki audit tekshiruv sifatining alohida tarkibiy bo'linmalarini baholashda ichki auditorlarning faoliyatiga ishonishdan oldin bajarilishi kerak bo'lgan jarayonlar to'g'risida yetarlicha ko'rsatmalar beradi.

Ichki audit samaradorligini oshirishda ichki auditorlarning professionalligi, ya'ni ularning bilim darajasining yuqoriligi hamda ko'p yillik tajribaga ega bo'lishidir. "Ichki auditning Xalqaro professional standartlarida ham ichki auditorlar o'z vazifalarini bajarish uchun kerakli bo'lgan bilim, ko'nikma va boshqa vakolatlariga ega bo'lishlari kerakligi belgilangan". [3]

Ichki audit tekshiruvining muhim ahamiyatlaridan biri yangi loyihalarni ishlab chiqish va ularni tadbiq etishda kutilayotgan har qanday xatarlarni aniqlash hamda tahlil etish, ushbu xatarlar darajasini va keltiradigan zararlarni kamaytirishga imkon beradigan taklif va tavsiyalar berishdir. Shu bilan birga ichki audit xizmati ushbu loyiha va dasturlar uchun sarf xarajatlarni monitoring qilib boradi, kompaniyaning moliyaviy hamda boshqaruvga oid hisobotlari, ularning haqqoniyligi va o'z vaqtida samarali bajarilayotganligini ham tekshirib boradi. Ichki audit xizmati tomonlar

o'rtasida tuzilayotgan shartnomalar va ularning o'z majburiyatlarini bajarishlariga baho beradi. Shuningdek, amalda bo'lgan bo'lgan va joriy etilayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari doirasidagi nazorat tizimini baholashga jalb etiladi.

Ichki audit tekshiruvi o'z maqsadlari yo'lida kompaniya uchun katta xarajatlar bilan bog'liq bo'lmasligi, dalillarning kompaniya moliyaviy holati va haqidagi fikrlarni shakllantirishda yetarlicha to'planishi, hisobga olish jarayonida yaratilgan axborotlar qimmatini oshirishi va sog'lom fikrga asoslangan bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 25.02.2021 yildagi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-677-sonli Qonuni;

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 19.09.2018 yildagi PQ-3946-son qarori;

3. Xalqaro ichki audit professional standartlari.1210 A3.[https:// na.theiia.org / standards](https://na.theiia.org/standards).

4. Temirov A.A. Improvement of corporate governance in the banking sector of the Republic of Uzbekistan // Modern school of Russia. Issues of modernization. No. 1 (38, v2), 2022, pp. 28-30.

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMI MEXANIZMINI SHAKLLANTIRISH IQTISODIYOTNING ASOSIY MEZONIDIR

Gavhar Yo'ldashova Xusnitdinovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

yuldashevagavhar1984@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisdagi aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimi mexanizmini shakllantirish iqtisodiyotning mezoni va korxonalarining rivojlanishi ko'p jihatdan amalga oshirilgan islohotlar iqtisodiyotining taraqqiyoti, shakllangan iqtisodiy tizim shart-sharoitlariga bog'liqligi yoritilgan

Kalit so'zlar: Aksiya, aksiyadorlik jamiyati, korporativ boshqaruv, korporativ sektor, iqtisodiy mexanizm, shaffoflik.

Hozirgi kunda milliy aksiyadorlik jamiyatlarida shakllangan korporativ boshqaruv respublikamizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan islohotlarning turli bosqichlarida rivojlanib bormoqda. Lekin ushbu rivojlanish, jahon amaliyotida korporativ boshqaruvning evolyutsion taraqqiyoti bilan qiyoslanganda, qisqa davrda sifat jihatidan takomillashib borganligini kuzatish mumkin.

Mamlakatimizda olib borilgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar davrida aksiyadorlik jamiyatlari korporativ boshqaruvi mexanizmining kompleks samaradorligini oshirishga va jamiyat aksiyadorlariga individual yondashuvlar asosida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Biroq aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv

mexanizmlari tizimi yetarli darajada tashkil etilmaganligi sababli korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati va investitsiyalarni jalb etish darajasi pastligicha qolmoqda. Shu bois, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan “Ko‘plab kompaniyalarimiz moliyaviy hisobot yuritish, ichki nazorat va audit o‘tkazish, boshqaruvga mustaqil a‘zolari kiritish kabi masalalarda oqsayotgani sababli kompaniyalarda korporativ boshqaruvni keng joriy etish ” kerakligi ta’kidlab o‘tildi¹⁴. [1]

Korporativ boshqaruvning shakllanishi va rivojlanishi ko‘p jihatdan amalga oshirilgan islohotlar natijasida bozor iqtisodiyotining taraqqiyoti, shakllangan iqtisodiy tizim shart-sharoitlariga bog‘liq bo‘lib, undagi institutsional birliklar o‘zaro munosabatlarining iqtisodiy mexanizmi asos hisoblanadi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimining asosiy jihatlari sifatida korxonaning barcha ishtirokchilari o‘rtasidagi ijtimoiy hamkorlik muhitini shakllantirish va ular o‘rtasida ishonchni oshirish maqsadida korporativ boshqaruvda xulq tamoyillariga rioya qilish va shaffoflikka asoslangan tizimli boshqarishga o‘tish yo‘llarini ishlab chiqilmoqda. Korporativ boshqaruv mexanizmlari tizimi rivojlanishining bir necha ming yillik tarixini hisobga olgan holda hozirgi kundagi korporativ boshqaruv tizimining shakllanish jarayoni o‘rganish hamda sheriklik munosabatlarida ishtirokchilar o‘rtasida umumiy maqsad va mulkka egalik xissining vujudga kelishi, ularning bir maqsad ortida birlashishi, sherikchilik asosida erishilgan natijadan manfaatdorlik va sheriklarning har birining vazifasi hamda bajargan amallariga qarab yakuniy natijani o‘zaro taqsimlash lozim.

Xususan, bugungi kunda korporativ boshqaruv mexanizmi tizimi sifatini oshirishni rivojlantirishda har bir aksiyadorlik jamiyatining quyidagi omillari muhim ahamiyatga ega:

- aksiyalarga egalik qilishi;
- moliyaviy tizimi va manbalari;
- mavjud bozor munosabatlari;
- davlatning korxonalar boshqaruviga aralashuv darajasi;
- makroiqtisodiy barqarorlik hamda iqtisodiy islohotlarning davomiyligi va jadalligi bilan uzviy bog‘liqlikda shakllanadi. Yuqorida sanab o‘tilgan omillar aksiyadorlik jamiyati tizimining yaralishiga bilvosita ta’sir qiladi.[2]

Korporativ boshqaruv tizimi sifatini oshirish mexanizmi ishlab chiqarish jamiyat korxonalarining asosiy poydevori bo‘lganligi sababli, ularni mulkchiligidan qat’iy korxonalar va aholi mablag‘laridan foydalanishni rivojlantirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.[3] Shundagina korxonalar jamoasini manfaatdorligi oshadi va uning salohiyati kuchayib boradi.[4] Bu korxonalar va aholi mablag‘laridan foydalanishni kuchaytirishning bir tomoni bo‘lsa, ikkinchi tomoni korxonalar aksiyalariga egalik ortib boradi. Bunda dividenni asosiy qismi korxonalar jamoasida qoladi. Kimyo sanoati korxonalarida investitsiya faoliyatini rivojlantirish, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

¹⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 dekabrda Davlat ishtirokidagi korxonalarini isloh qilish natijadorligi va bu yo‘nalishdagi ustuvor vazifalarga bag‘ishlangan yig‘ilishidagi nutqi // <https://president.uz/uz/lists/view/3130>

O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanishi ko‘p jihatdan ustuvor sohalarni, jumladan kimyo, biokimyo, gaz va neft-kimyo sanoati taraqqiyotiga bevosita bog‘liqdir. So‘nggi yillarda sohada yaratilgan poydevor kimyo sanoati salohiyatini yaqin 3 – 5 yil davomida barqaror o‘shish dinamikasini ta‘minlay oladi. Biroq, kimyo sanoatining barcha yo‘nalishlarini uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga mustahkam zamin yaratish uchun sohani transformatsiya qilish jarayonlarini, eng ilg‘or xorijiy tajribalardan kelib chiqqan holda korporativ boshqaruv tizimi sifatini oshirish mexanizmini shakllantirish zarurligini taqozo etmoqda.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda mamlakatimizda kimyo sanoati mahsulotlarini ishlab chiqarish tendensiyasi, korporativ boshqaruvni joriy etish hamda iqtisodiy sikllar ta‘sirini o‘rganish maqsadida “O‘zkimyosanoat” AJ faoliyatini o‘rganib chiqish lozim. Korporativ boshqaruv tizimi sifatini oshirish mexanizmini keng joriy qilish bo‘yicha amaliy ishlar natijalarini aniq raqamlar asosida qarab chiqish maqsadida respublikamizda kimyo mahsulotlari ishlab chiqarishning rivojlanish ko‘rsatkichlarini statistik tahlillar asosida tahlil qilish lozim. (1- jadval)

1- jadval

Respublikamizda kimyo mahsulotlari ishlab chiqarishning rivojlanish ko‘rsatkichlari¹⁵

Ko`rsatkichlar	Yillar					2021 yilda 2017 yilga nisbatan o`zgarishi
	2017	2018	2019	2020	2021	
Sanoat mahsulotlari hajmi, mlrd. so`m	148816,0	235340,7	322535,8	368740,2	451633,9	302817,9 mlrd. so`m
Sanoat mahsuloti ishlab chiqarishni o`shishi, %	105,2	110,8	105,0	100,9	108,7	3,5 foiz
<i>Kimyo mahsulotlari ishlab chiqarish, mlrd. so`m</i>	9893,8	15078,4	18974,3	21213,5	27577,9	17684,1 mlrd. so`m
<i>Kimyo mahsulotlari ishlab chiqarishni o`shishi, %</i>	94,0	97,2	102,3	107,6	105,7	11,7 foiz
<i>Kimyo mahsulotlarining sanoat mahsulotlaridagi ulushi, %</i>	8,2	8,0	7,4	6,9	7,4	-0,8 foiz

Yuqorida keltirilgan ko‘rsatkichlarga asoslangan holda tahlil qiladigan bo‘lsak, respublikamizda sanoat mahsuloti hajmi 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 302 817 mlrd. so‘mga oshgan. Sanoat mahsuloti ishlab chiqarish esa 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 3,5 foizga o‘zgargan. Shu jumladan, kimyo mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 17 684 mlrd. so‘mga ko‘payganligini kuzatishimiz mumkin.

¹⁵ <https://stat.uz/uz/> Statistika vazirligi ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi

Kimyo mahsulotlari ishlab chiqarishni o‘sishi esa 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 11,7 foizga oshgan. Kimyo mahsulotlarining sanoat mahsulotlaridagi ulushi 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 0,8 foizga kamayganligini ko‘rishimiz mumkin.[5]

Yuqorida keltirilgan tahlil natijalariga asoslangan holda xulosa chiqaradigan bo‘lsak, korporativ boshqaruv tizimi sifatini oshirish mexanizmini keng joriy qilinishi sanoatda mahsulot ishlab chiqarishni o‘shir sur‘atlarini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, kimyo mahsulotlari ishlab chiqarish tarmog‘ida asosiy mahsulotlarni ishlab chiqarish miqdori hamda ularning barqarorligini ta‘minlash bilan korporativ boshqaruvni joriy qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar orasida bog‘liqlik mavjud ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 dekabrda Davlat ishtirokidagi korxonalarini isloh qilish natijadorligi va bu yo‘nalishdagi ustuvor vazifalarga bag‘ishlangan yig‘ilishidagi nutqi // <https://president.uz/uz/lists/view/3130>

2. D.X. Suyunov, E.A. Xoshimov Korporativ boshqaruv modellari:konseptual jihatlar, zamonaviy tendensiyalar va konvergensiyaimkoniyatlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektronjurnali. № 4, iyul-avgust. –2017– 10-13 b.

3. Zaynutdinov Sh.N., Rahimova D.N. Korporativ boshqaruv asoslari. – T.:Akademiya, 2007. – 62 b.

4. Jean-Michel Sahut, Marta Peris-Ortiz & Frédéric Teulon. Corporate social responsibility and governance. Journal of Management and Governance Published:

26 June. –2019 – 917 p. doi: 10.1007/s 10997-019-09472-25. <https://uzkimyosanoat.uz/uz/company/department> сайти маълумотлари.

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUV FAOLIYATINI TAHLIL QILISH USULLARI

i.f.f.d. dots. Xo‘jamurodov Asqarjon Jalolovich
TKTI “Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti” kafedrasini mudiri
[*khujamurodovaskarjon@gmail.com*](mailto:khujamurodovaskarjon@gmail.com)
Maxmutaliyev Sunnatilla Muhammadali o‘gli
TDIU Magistri

Annotatsiya

Ushbu maqolada aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv faoliyatini tahlil qilish shakllari va ularni takomillashtirish bugungi kunda mamlakatimizdagi dolzarb mavzulardan biridir. O‘rganilgan va taxlil qilingan ma‘lumotlar asosida aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv faoliyatini tahlil qilish shakllari va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy va amaliy asoslangan hulosa, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: korporativ boshqaruv, aksiyadorlik jamiyati, tahlil usullari, ekspert tahlil usullari, samaradorlik.

Bugungi globallashtirish jarayonlarida milliy iqtisodiyotni rivojlantirish, raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro integratsiyasini faollashtirishda aksiyadorlik jamiyatlari ishtiroki tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, bozor munosabatlarining takomillashuvi va tezkor oʻzgarishlarning hozirgi davrida aksiyadorlik jamiyatlarining samarali moliya-xoʻjalik faoliyatini ular tomonidan puxta ishlab chiqilgan moliyaviy siyosati va uni amalga oshirish mexanizmsiz taʼminlab boʻlmaydi. Bu aksiyadorlik jamiyatlarida samarali korporativ boshqaruvni tashkil etishda bugungi kunda jiddiy eʼtibor qaratilayotgan muhim jihatlardan hisoblanadi. Milliy iqtisodiyotimizda keng koʻlamli islohotlar amalga oshirilayotgan hozirgi davrda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini rivojlantirish, ularning xorijiy kapital bozoriga chiqishini taʼminlashga erishish, tashqi bozordagi raqobatbardoshligini taʼminlash korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish va bu borada ilgʻor xorij tajribalaridan samarali foydalanishni dolzarb vazifa qilib qoʻymoqda.

Bugungi kunda korporativ boshqaruvning zamonaviy standart va usullarini joriy etish, korxonalarni strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini kuchaytirish, kapitalni jalb qilish hamda korxonalar, moliyaviy institutlar va aholining erkin mablagʻlarini joylashtirishning muqobil manbai sifatida moliya bozorini rivojlantirishga qaratilgan Oʻzbekiston Respublikasi moliya bozorini oʻrta muddatli va uzoq muddatli istiqbolda rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish, unda alohida milliy korxonalar aksiyalarining xorijiy nufuzli fond birjalarida dastlabki tarzda joylashtirilishiga erishish (IPO), ularning xorijiy kapital bozoriga chiqishini taʼminlashga erishish, iqtisodiyot tarmoqlari uchun samarali raqobat muhitini yaratish hamda mahsulotlar va xizmatlar bozorida bosqichma-bosqich monopoliyani qisqartirishga erishish yoʻlida ustun mavqega ega boʻlgan korxonalarining aksiya va ulushlarini sotib olishda tadbirkorlik subʼektlarining hujjatlarini koʻrib chiqish tartibini soddalashtirishni taʼminlashga qaratilgan chora tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Mahalliy va xorijiy olimlarning asarlarini har tomonlama oʻrganish shuni koʻrsatadiki, boshqaruv qarorlarining iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari ikkinchi darajali boʻlib qolgan, vaholanki boshqaruv iqtisodiy samaradorligini baholashning anʼanaviy usullarini mahalliy korporatsiyalarga nisbatan amalga qoʻllab boʻlmaydi. Shunday ekan, ushbu murakkab muammoning echimini topishga bagʻishlangan ilmiy tadqiqotlar dolzarbligi juda yuqori hisoblanadi.

Hozirgi paytda korporativ boshqaruv samaradorligini baholash uslubiyatlarining ikkita guruhi mavjud: boshqaruv va iqtisodiy uslubiyatlar. Boshqaruv mezonlaridan foydalangan holda korporativ boshqaruv samaradorligini baholash usullari asosan turli reytinglar bilan ifodalanadi.

«RID–Ekspert RA» korporativ boshqaruv reytingi mulkdorlar manfaatlariga rioya qilinishini: kompaniyaning korporativ boshqaruv sohasidagi Rossiya qonunchiligi talablariga javob berishi, korporativ boshqaruv Kodeksi tavsiyalariga rioya qilinishi, kompaniya aksiyadorlarining huquqlari buzilishi risklari mavjudligi va

h.k.ni baholaydi. Ushbu usulning kamchiligi shundaki, u kompaniyaning daromad keltirish qobiliyatini hisobga olmaydi. Asosiy e'tibor mulkdorlar manfaatlariga huquqiy rioya qilishga qaratiladi.

CORE-reyting, reyting «PRAYM-TASS», korporativ boshqaruv reytingi, Standart&Poor's, Brunswick UBS Warburg – ushbu baholash usullarining barchasi har bir baholash ko'rsatkichiga ekspertlarning sub'ektiv fikrlariga asoslangan vazn beradi. Tahlil qilinayotgan kompaniyalar guruhining oliy natijalarini taqqoslash integratsiyalangan ko'rsatkichi foydalaniladi, bu tahlil qilinayotgan korxonalar me'yorlashtirilgan ko'rsatkichlaridan koordinata nuqtasidan etalon korxonalar yolg'iz holdagi koordinata nuqtasigacha bo'lgan masofani ko'rsatadi. Ushbu usullar kamchiligi shunga borib taqaladiki, reyting baholari kam axborot beradi, chunki korxonaning boshqa firmalar orasida egallab turgan o'rnini ko'rsatadi, xolos. Bu usullar faqat korporativ boshqaruv mexanizmlari samarali ishlayotgan kompaniyalarga nisbatan qo'llanishi mumkin. Mahalliy uslubiyatlar qaramaqarshi xarakterga ega, chunki ekspertlarning fikrlariga asoslanadi, xorijiy uslubiyatlarni esa mahalliy korxonalar nisbatan doimo qo'llab bo'lmaydi, chunki ular axborot shaffofligi borasida xorijiy baholovchilar talablariga javob bermaydi. Etalon korxonalar ko'rsatkichlarini shakllantirish ancha shubhali hisoblanadi, chunki vaqt o'tishi bilan yo'nalishni ko'rsatuvchi belgilar o'zgaradi. Shuningdek, ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar hisobga olinmaydi.[1]

Korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning ushbu usullari mulkdorlarning manfaatlarini differentsiatsiya qilishga imkon bermaydi va tahlil qilinayotgan korxonalar faoliyatini baholashning iqtisodiy mexanizmlarini aniqlashtirmaydi.

Iqtisodiy mezonlardan foydalangan holda korporativ boshqaruv samaradorligini baholash usullari:

- korxonaning berilgan vaqt oralig'ida bankrotga uchrash ehtimolini bashorat qilishning statistik asoslangan modellari;
- korxonalar reytinglashning rang uslubiyatlari;
- korxonalar rangga ajratishning tarmoq usullari;
- kreditlash maqsadida korxonalar reytingini aniqlash uslubiyati.

Bu usullarning kamchiligi shundaki, ular iqtisodiy foydani baholashga asoslanadi. Ular mulkdorlarning korxonalar ishidan manfaatdorligini, misol uchun, korxonalar faoliyati ustidan nazorat o'rnatish manfaati, boshqaruv qarorlariga ta'sir etish imkoniyati va h.k.ni hisobga olmaydi. Shuningdek, zamonaviy amaliyotda korxonalar korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning korxonaning bozor qiymati va moliyaviy holatini tahlil qilish asosida boshqaruv samaradorligini baholash natijalarini olishga asoslangan turli miqdoriy usullari ham qo'llanadi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida ularning faoliyatlari, xususan minaritar aksiyadorlar huquqlari, moliyaviy faoliyatlariga taalluqli hisobotlar va ma'lumotlar, so'rovnomalar o'tkazish va intervyu olish orqali ma'lumotlar olish jarayonida bir qancha muammolarga duch kelinishi tabiiy.

Bugungi kunga qadar O'zbekistonda korporativ boshqaruv standartlarini joriy qilish va uning samaradorligini oshirishga barcha korxonalarda ham etarlicha e'tibor qaratilayotgani yo'q. Bu holatning sababi, quyidagilardan iborat:

- korxonalar korporativ boshqaruv standartlarini joriy qilish zaruratidan xabardor emas;
- aksiyadorlik qonunchiligi sohasidagi normativ-huquqiy baza mukammal emas;
- korporativ boshqaruv samaradorligini baholash mezonlarini qo‘llash qiyin .

Bundan tashqari, korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning ilmiy asoslangan apparati yo‘q ekanligi korporativ standartlarga rioya qilish zaruratini tushunishni qiyinlashtiradi.

Shunday qilib, xorijdan o‘zlashtirilgan va mahalliy sharoitlarda qo‘llanayotgan korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning barcha usullari doim ham samarali bo‘lavermaydi. Korporativ boshqaruvning iqtisodiy samaradorligini baholashga yangicha yondashuvlar yaratishga asoslangan tamomila boshqa usul talab qilinadi.

Bu vazifani Norton va Kaplan muvozanatlangan ko‘rsatkichlar tizimi usuli yordamida hal etish mumkin, chunki unda miqdoriy hisob-kitoblarni sifat baholari bilan to‘ldirishga qaratilgan harakat amalga oshirilgan. Ular korporatsiyaning umumiy strategiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan boshqaruv samaradorligining barcha oshkora va yashirin omillarini baholashga yordam berishi mumkin. Bu usullarning asosiy kamchiligi shundaki, ularni samarali qo‘llash uchun korxonada o‘zining mufassal ko‘rsatkichlar tizimini mustaqil ravishda ishlab chiqishi va uni qo‘shimcha qiymat yaratish butun zanjiri bo‘ylab barcha bo‘linmalarda joriy qilishi zarur. Ko‘rsatkichlar tizimini tanlashga sub‘ektiv fikrning ta‘sir omili usulning boshqa bir zaif nuqtasi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak korporativ boshqaruv samaradorligini kompleksli baholash uchun baholashning iqtisodiy mezonlarini o‘z ichiga oladigan uslubiyat ishlab chiqish zarur.

O‘zbekistonda korporativ boshqaruv tizimi shakllangan va u hozirda rivojlanib bormoqda, degan xulosaga kelindi. Biroq, milliy korporativ boshqaruv tizimida aniqlangan muammolarni hal etish, uni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

uzoq muddatga mo‘ljallangan «Korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish konsepsiyasi» ni ishlab chiqish va amalga oshirish;

korporativ boshqaruvni rivojlanishini targ‘ib qiluvchi va ko‘maklashuvchi jamoat tashkilotlarini yaratilishiga sharoitlar yaratish; korporativ boshqaruv va respublika fond bozori o‘rtasidagi uzviy aloqani fond birjasining listing mexanizmi orqali ta‘minlash;

korporativ qonunchilikka minoritar aksiyadorlar huquqlarini samarali himoyalash, korporativ boshqaruv organlari faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan normalarni kiritish;

aksiyadorlik jamiyatlarining investitsion jozibadorligini oshirish bo‘yicha tadbirlarni amalga oshirish; xodimlarning aksiyalarga egalik qilish rejasi (ESOP) orqali ularni korporativ boshqaruvda ishtirok etishi mexanizmini rivojlantirish.

Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv faoliyatini tahlil qilish korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi samaradorligini miqdoriy jihatdan aniqlash maqsadida uni reyting asosida baholash metodikasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Metodikaning afzalligi shundan iborat bo‘lishi kerakki, u

aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmining muammoli elementlarini yuzaga chiqarishga imkon berishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xonkeldieva G Korxonalar korporativ boshqaruvining baholash usullarini tahlil qilish “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2017 yil

2. Khujamurodov A., Jumanova Z. Methodological Aspects of the Bank's Information Security //Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN. – 2020. – T. 2249. – №. 0892.

3. Хамидулин М.Б Развитие финансового механизма корпоративного управления, Автореферат дисс...доктора. экон. наук.-Ташкент, БФА, 2009.

4. Бутиков И.Л. Проблемы формирования и функционирования рынка ценных бумаг в Узбекистане, Автореферат дисс...доктора. экон. наук.-Ташкент, БФА, 2009.

5. Шоҳазамий Ш.Ш. Методологические основы и приоритеты стратегического развития рынка ценных бумаг в Узбекистане, Автореферат дисс...доктора. экон. наук.- Ташкент, БФА, 2011.

6. Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatining samaradorligini oshirish va korporativ boshqaruv tiziminitakomillashtirish bo'yicha komissiyaning 31.12.2015 yildagi majlisi (bayonnoma №02-02/1-187, 11.02.2016y.) asosan tasdiqlangan Korporativ boshqaruv kodeksi.

7. Khujamurodov, A. (2020). Development and formation of the securities market in Russia. Архив научных исследований, 35

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH

Mo'minov Shohjahon Suyun o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Korporativ boshqaruv kafedrasida assistenti
shohjahon091@mail.ru

Annotatsiya

Maqolada korporatsiyalarda korporativ boshqaruvni rivojlantirish, ularning faoliyatini takomillashtirish va yangi zamonaviy loyihalarda ishtirokini oshirish hamda korporativ boshqaruv orqali iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyatlari, kapital bozori, investitsiya, korporativ boshqaruv, heyj fondlar, kompaniyalarni korporativ boshqaruv tamoyillari orqali rivojlantirish, texnologik yangiliklar, iqtisodiy rivojlanish.

Bugungi kunda korporatsiyalar, aksiyadorlik jamiyatlari va banklar iqtisodiyotni rivojlantiradigan asosiy tizimlardir. Korporatsiyalar mamlakat iqtisodiyotiga hissa qo'shishda asosiy rol o'ynaydi. Bular asosan aksiyadorlik jamiyatlari hisoblanadi va bu yuridik shaxslar kompaniya yoki tijorat banklari hisoblanadi. Bugungi bozor iqtisodiyotida korporatsiyalarning ahamiyati juda muhim. Korporatsiyalarning va

xususiy banklarning faoliyati ancha rivojlanyapti. Respublikamiz kompaniyalari va banklari faoliyatini yanada rivojlantirish uchun zamonaviy korporativ boshqaruvni to'laqonli ishlashini taminlashimiz kerak. Investitsiyalar oqimini kuchaytirish kerak. Aksiyadorlik jamiyatlari ya'ni kompaniyalardan tashqari tijorat banklari ham aksiyadorlik jamiyati hisoblanadi. Bu tashkilotlarda korporativ boshqaruvni yo'lga qo'yish orqali ham ularni faoliyati tizimlashtiriladi ham rivojlanadi va bu o'z o'rnida mamlakat iqtisodiyotiga juda katta foyda keltiradi. Korporativ boshqaruv bu hamkorlik va tizimlashtirish ustiga qurilgan boshqaruv hisoblanadi. Rivojlangan davlatlarda deyarli barcha kompaniyalarda korporativ boshqaruv tizimi to'laqonli ishlaydi. Ushbu maqolada investitsion korporativ boshqaruv faoliyatini yo'lga qo'yish orqali aksiyadorlik jamiyatlarini hamda mamlakatimiz iqtisodiyotni rivojlantirish uchun bir qancha takliflar berilgan.

Bugungi kunda qaysi davlatda kompaniyalar o'zlarining boshqaruvida korporativ boshqaruv tamoyillari asosida boshqaruvni yo'lga qo'ygan bo'lsa iqtisodiyotning barqaror o'sishiga erishayotgan hisoblanadi. Korporativ boshqaruvning rivojlanib borishi o'tgan asrning 70 yillariga to'g'ri keladi lekin bundan ancha oldin korporativ boshqaruv mavjud bo'lgan. AQSH va G'arbiy Yevropa davlatlarida korporativ boshqaruv o'tgan asrning 50 yillaridan keyin juda tez rivojlangan. Aslida buning boshlanishi feodalizm tugab sanoat davrining boshlanishi bilan paydo bo'lgan. Sanoat davrida korporatsiyalarni tizimli va tartibli boshqarish uchun korporativ boshqaruv kerak bo'lgan. Ya'ni mulkdorlar mulkka egalik qilgan holda uning boshqaruvini yollanma boshqaruvchilarga topshirgan va nazorat qilgan. Bu esa kompaniya faoliyatining tez rivojlanishiga hamda kompaniya egasining vaqtini tejashga hamda mas'uliyatini cheklashga olib kelgan. Rivojlangan mamlakatlarda bu tizim ishlaydi. Ularda kompaniyalar ayniqsa yirik aksiyadorlik jamiyatlari boshqacha boshqaruvni bilmaydi. Investitsion banklarning boshqaruvi ham shunga asoslangan. Respublikamizda tijorat banklaridan tashqari investitsion banklarni tashkil qilish kerak. Tasavvur qiling tijorat banklari investor vazifasini bajaradi. U o'z resurslari bevosita real aktivlarni tashkil etish va moliyaviy aktivlarni xarid qilishga yo'naltiradi. Shu orqali tijorat banklari bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik subektlarining pul kredit shaklida yuzaga keluvchi investitsion talablarini amalga oshirishini rag'batlantiradi. Korporativ boshqaruvning ham Yapon modelida korporatsiyalarning yirik ulushiga Investitsion banklar egalik qiladi. Ular kompaniyalarni kredit orqali emas balki investitsiya orqali moliyalashtiradi va har doim korporatsiyalarning o'ziga tegishli ulushini doimiy o'zida saqlab keladi. Bugungi kunda Yaponiya iqtisodiyoti eng kuchli 10 davlatlar qatoriga kiradi hamda investitsion loyihalar, robototexnika, suniy intellekt va startaplar mamlakati hisoblanadi. Buning barchasi investitsion faoliyat to'g'ri yo'lga qo'yilgani uchun va ilm fan loyihalariga asosan investitsiyalariga mablag'lar yo'naltirilganligi evaziga bo'lmoqda.

Investitsiya asosida turli soha va tarmoqlarga yangi texnologiyalar, tajribalar va malakali kadrlar kirib keladi. Isroil davlatini misol tariqasida olsak, bu davlat startaplar davlati deyiladi chunki bugungi kunda Isroil davlatining iqtisodiy o'sishi yangi texnologiyalarga asoslangan. Bunda investitsion banklarning, heyj fondlarning va xususiy investorlarning o'zni katta. Isroil muntazam yangi startaplarni, ayniqsa raqamli loyihalarni moliyalashtirib keladi va bu davlatda juda ham jozibali investitsion muhit

mavjud. Bu moliyalashtirishlar investitsion banklar, fondlar yoki xususiy investorlarning hisobiga bo'ladi bank kreditlari hisobiga emas. O'zbekistonda iqtisodiyot rivojlanishi uchun kapital bozori rivojlanishi kerak. Buning uchun biz rivojlangan mamlakatlar kapital bozori tajribasini o'rganishimiz kerak. Bugungi kunda respublikada fond bozorining ulushi iqtisodiyotda juda kam. Ko'p kompaniyalar moliyalashtirishda bank kreditidan foydalanadi. Bu juda foydali usul emas. Buning o'rniga heyj fondlar, investorlar yoki investitsion banklarning mablag'laridan foydalansak kompaniyalar iqtisodiy tez o'sadi. O'zbekiston fuqarolari O'zbekistonga jo'natadigan pul jami 10 milliard dollardan oshadi. Agar bu pullarni Respublika fond bozoriga yo'naltirsak qo'shimcha 10 milliard dollar mablag' paydo bo'ladi va bu fond bozorining rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bu odamlar fond bozorida aksiyalar sotib olishi uchun iqtisodiyotda davlatning ishtiroki kamayishi kerak. Yangi startap loyihalar rivojlanishi kerak. Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv yo'lga qo'yilishi kerak hamda erkin va shaffof faoliyat yuritishi kerak. Shunda respublikamiz aholisi o'zining pullariga fond bozorida aksiya sotib oladi. Bundan tashqari biz xorijiy fond bozorlar tajribasini o'rganishimiz kerak.

O'zbekistonda iqtisodiyotni rivojlantirish uchun banklar singari boshqa aksiyadorlik jamiyatlarida ham korporativ boshqaruv tizimini joriy qilish kerak. Buning uchun biz rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganishimiz kerak. O'zbekistonda korporativ boshqaruv yo'lga qo'yilgan birinchi tashkilot tijorat banklari hisoblanadi. Lekin biz bugungi kunda boshqa faoliyatlarni ham rivojlantirishimiz kerak. Korporativ boshqaruv rivojlangan jamiyatlarda heyj fondlar, investorlar yoki investitsion banklarning faoliyati juda rivojlangan va bu iqtisodiyotning tez o'sishiga olib keladi. Rivojlanayotgan kompaniyalar uchun birinchi navbatda investitsiya kerak. Shuning uchun bizning davlatimiz ham Isroil kabi davlatlarning iqtisodiy tajribasini qo'llashi muhim hisoblanadi. Yangi startap loyihalar rivojlanishi kerak. Aksiyadorlik jamiyatlari erkin va shaffof faoliyat yuritishi kerak. Korporativ boshqaruvni rivojlantirish orqali bizning davlatimizda ham quyidagi kompaniyalar kabi yirik rivojlangan kompaniyalar paydo bo'ladi:

- Yandex- Russia
- Tinkoffbank- Russia
- Kaspi- Kazakhstan
- Freedom Finance- Kazakhstan

Bu kompaniyalar iqtisodiy jihatdan ancha rivojlangan va bu kompaniyalarda korporativ boshqaruv juda zo'r yo'lga qo'yilgan. Bizning davlatimizda ham shunday loyihalar bo'lishi kerak. Shunda xorijiy investorlar ko'payadi.

Davlatimiz kompaniyalari faoliyatini va iqtisodiyotni rivojlantirish uchun korporativ boshqaruv singari muhim yo'nalishlar bor:

1. Kompaniyalarda davlatning ulushini kamaytirish;
2. Obligatsiya turlarini ko'paytirish;
3. Fond bozoriga mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish;
4. Sug'urta kompaniyalarini rivojlantirish;
5. Emitentlar sonini ko'paytirish;
6. Investitsion fondlarni tashkil qilish;

Kompaniyalarning xalqaro miqyosda rivojlanishini taminlaydigan asosiy omil mavjud. Bu kompaniyalarning xorijiy fond bozorlarida listingdan o'tishi hamda IPO o'tkazishi hisoblanadi. Aksiyadorlik jamiyatlari moliyaviy jihatdan ustun bo'lishi uchun bu bosqichlardan o'tishi kerak. Xorijiy fond bozorlarida listingdan o'tish va IPO o'tkazish oson jarayon emas. Buning uchun har bir davlatning o'zining listing talablari va to'lovi mavjud. London fond bozori yoki New York fond bozorlari ma'lum bir listing talablari, to'lovlar, adolatli va shaffof faoliyatni talab qiladi. Banklarimiz manashu talablarga javob bergan holda kelajakda xalqaro fond bozorlariga chiqishi mumkin. Fond bozorlari va IPO jarayonlari investitsiyalar jalb qilishning eng foydali usuli hisoblanadi. Manashu singari faoliyatni yo'lga qo'ya oladigan kompaniyalar kelajakda muvaffaqiyatli bo'ladi. Bizning kompaniyalarimiz ham shu bosqichlarni amalga oshirgan holda yangi loyihalarni va startaplarni moliyalashtirishi mumkin hamda iqtisodiyotga katta foyda keltiradi.

Rivojlangan davlatlarning fond bozorlarida ya'ni London fond bozori, New York fond bozori va Hong Kong fond bozorlarida kompaniyalarimiz aksiyalari joylashtirilishi uchun bizning aksiyadorlik jamiyatlarimizda korporativ boshqaruv to'laqonli yo'lga qo'yilishi bu- yirik fond bozorlarning eng muhim talablaridan biri hisoblanadi. Chunki korporativ boshqaruv o'zida muhim tamoyillarni jamlaydi. Bular- Adolatlilik, shaffoflik, hisobdorlik va javobgarlik hisoblanadi. Bu tamoyillar asosida faoliyat yurituvchi kompaniyalar shubhasiz iqtisodiy tez rivojlanadi va bunda tizim ishlagani uchun kompaniya faoliyati barqaror bo'ladi va uzoq yillar faoliyat yuritadi. Bu o'z o'rnida 100-150 yillik tarixga ega kompaniyalar paydo bo'lishiga olib keladi. Bugungi kunda shunday kompaniyalar mavjud:

1. JP Morgan
2. Nestle
3. Coca Cola
4. Ford
5. Pepsi
6. General Electric

Bu kompaniyalar 100 yil va undan ham ko'proq tarixga ega hamda o'z qadriyatlariga ega kompaniyalar hisoblanadi.

Korporativ boshqaruvning xodimlarning karyera qilishi va rivojlanishida ham juda katta o'rni bor. Adolatlilik, shaffoflik, hisobdorlik va javobgarlik kabi korporativ boshqaruv tamoyillari yo'lga qo'yilgan kompaniyalarda endigina ish boshlagan xodim ham hech qanday korrupsiyasiz va tanish bilishlarsiz karyera qila oladi. Chunki kompaniyada tizim ishlaydi va kompaniyaning qonun qoidalariga amal qilib o'z ustida ishlab tinimsiz rivojlanib borgan hamda kompaniyaga foyda keltirgan oddiy xodim ham karyera qilib CEO darajasigacha chiqishi ham mumkin va shu o'rinda kompaniya aksiyadori ham bo'lishi mumkin. Bunga misol qilib Hindistonlik Sundar Pichai ni keltirishimiz mumkin. U oddiy talaba bo'lib Hindistondan AQSH ga kelgan va universitetni bitirib Google ga ishga kirgan. Bugungi kunda u Google da CEO hisoblanadi ya'ni kompaniyani u boshqaradi.

Korporativ boshqaruvning bir necha modellari mavjud. Amerika, Germaniya va Yaponiya singari dunyo tan olgan modellar mavjud. Chunki bu davlatlar korporativ boshqaruvni samarali yo'lga qo'ya olgan. Shuning uchun bu davlatlarning o'zi ham

kompaniyalari ham dunyoda yetakchi hisoblanadi. Birgina Yaponiyaning o'zi texnologiyada dunyoda yetakchi hisoblanadi va bu davlatda kuchli investorlar hamda juda yirik fondlar rivojlangan korporatsiyalar bor. Yaponiyalik investor Masayoshi Son hisoblanadi. U o'zi asos solgan fondga biznesmenlardan katta miqdorda mablag'larni jalb qilgan holda startaplarga pul tikadi va yangi loyihalarni kash etadi. Softbank ma'lumotlariga ko'ra uning har yigirmatadan bitta loyihasi muvaffaqiyatli bo'ladi va qolgan muvaffaqiyatsiz 19 ta loyihaning zararini qoplab, foydaga chiqadi. Uning eng muvaffaqiyatli loyihalaridan biri Alibaba Group hisoblanadi. Shuning uchun biz davlatimizdagi har bir kompaniyada korporativ boshqaruvni mukammal yo'lga qo'yishimiz kerak. Afsuski bugungi kunda bizning davlatimizdagi aksiyadorlik jamiyatlari qo'l boshqaruvida ish yuritadi. Bu bugungi davr talabiga umuman mos kelmaydi. Bu boshqaruv tartibsiz boshqaruv hisoblanadi va bu kompaniya rivojlanishini va barqaror faoliyat yuritishini sekinlashtiradi. Qo'l boshqaruvidan voz kechib tizimli boshqaruvga o'tish kerak va kompaniyalarimizda korporativ boshqaruvni hamda korporativ madaniyatni rivojlangan davlatlar tajribasi asosida va zamon talablariga mos ravishda takomillashtirib borish kerak

Kompaniyalarimiz faoliyatini rivojlantirish uchun bir qancha omillar mavjud. Buning uchun alohida heyj fondlar va investitsion banklar tashkil qilinishi kerak va ular o'z fondlariga ega bo'lishi kerak. Har bir kompaniyada u Mas'uliyati cheklangan jamiyatmi, aksiyadorlik jamiyatimi yoki bankmi ya'ni qanday kompaniya bo'lishidan qat'iy nazar ularda korporativ boshqaruv yo'lga qo'yilishi kerak va bu kompaniyalar fond bozorlariga chiqishi kerak. Fond bozori rivojlanishi kerak va banklarning bunda ishtirokini kuchaytirish kerak. Banklar investitsion faoliyat bilan shug'ullanishi uchun ularning o'zi moliyaviy jihatdan kuchli va mustaqil bo'lishi kerak. Banklar mustaqil holda va zamon talablariga to'la javob beradigan holda faoliyatini tashkil qilishi kerak. Banklarning investitsion faoliyati kredit faoliyatidan ancha ustun bo'lishi kerak. Banklarning xalqaro miqyosda rivojlanishini taminlaydigan asosiy omil mavjud. Bu banklarning xorijiy fond bozorlariga chiqishi hamda IPO o'tkazishi hisoblanadi. Banklar moliyaviy jihatdan ustun bo'lishi uchun bu bosqichlardan o'tishi kerak. Xorijiy fond bozorlarida listingdan o'tish va IPO o'tkazish oson jarayon emas. Buning uchun har bir davlatning o'zining listing talablari va to'lovi mavjud. London fond bozori yoki New York fond bozorlari ma'lum bir listing talablari, to'lovlar, adolatli va shaffof faoliyatni talab qiladi. Bundan tashqari ular kompaniyalarda korporativ boshqaruv mukammal yo'lga qo'yilganligini talab qiladi. Banklarimiz manashu talablarga javob bergan holda kelajakda xalqaro fond bozorlariga chiqishi mumkin. Fond bozorlari va IPO jarayonlari investitsiyalar jalb qilishning eng foydali usuli hisoblanadi. Softbank va Alibaba Group kompaniyalari misolida investitsiya va IPO ning kuchi haqida tasavvurga ega bo'lishimiz mumkin. Manashu faoliyatni yo'lga qo'ya oladigan kompaniyalar kelajakda muvaffaqiyatli bo'ladi. Bizning kompaniyalarimiz ham shu bosqichlarni amalga oshirgan holda yangi loyihalarni va startaplarni moliyalashtirishi mumkin hamda iqtisodiyotga katta foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. lex.uz
2. wikipedia.org

3. investing.com
4. Google

ASSESSMENT OF RISK CLASSIFICATIONS IN THE NATIONAL CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM

Sadriddinova Nigora Xusniddin qizi

PhD Senior teacher at Tashkent state university of economics

nigfrance@mail.ru

Abstract

Risk is an ever-present factor in business and life, and effectively managing risk is critical for organizations that wish to succeed in an uncertain world. To do this, it is important to have a clear understanding of the different types of risks that an organization may face. Risk can be classified in many ways, each with its own benefits and drawbacks. This article explores the various systems of risk classification and their interdependence. It looks at the different categories of risk, the economic significance of risk, the various systems of risk classification, and the interdependence of risks. By understanding these concepts, organizations can develop more effective strategies for managing their exposure to potential losses.

Keywords

The Category of Risk, The Economic Significance of Risk, The System of Risks and Their Classification, The Interdependence of Risks.

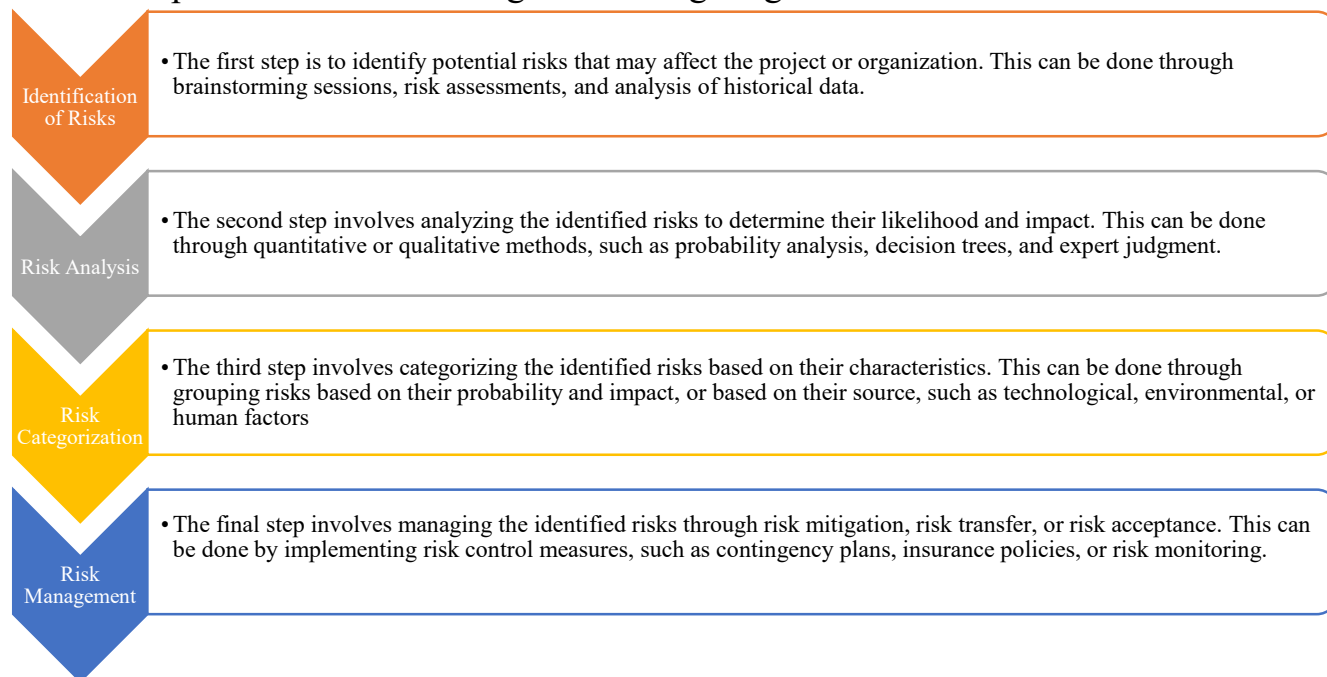
When it comes to managing risk, it is important to have a clear understanding of the different types of risks that an organization may face. Risks can be classified in a variety of ways, each with its own benefits and drawbacks. In this article, we will explore various systems of risk classification and their interdependence. At its core, risk can be defined as the potential for loss or damage. However, the nature of that loss or damage can vary widely depending on the context in which it occurs. Some risks may be related to financial loss, while others may relate to operational disruptions or reputational harm. In order to effectively manage risk, it is important to understand the different categories of risk that an organization may face.

There are many different ways to classify risks, and different systems may be more or less appropriate depending on the context in which they are used. Some systems classify risks according to their likelihood, while others focus on their potential impact. Still others may use a combination of different factors to create a more nuanced classification system.

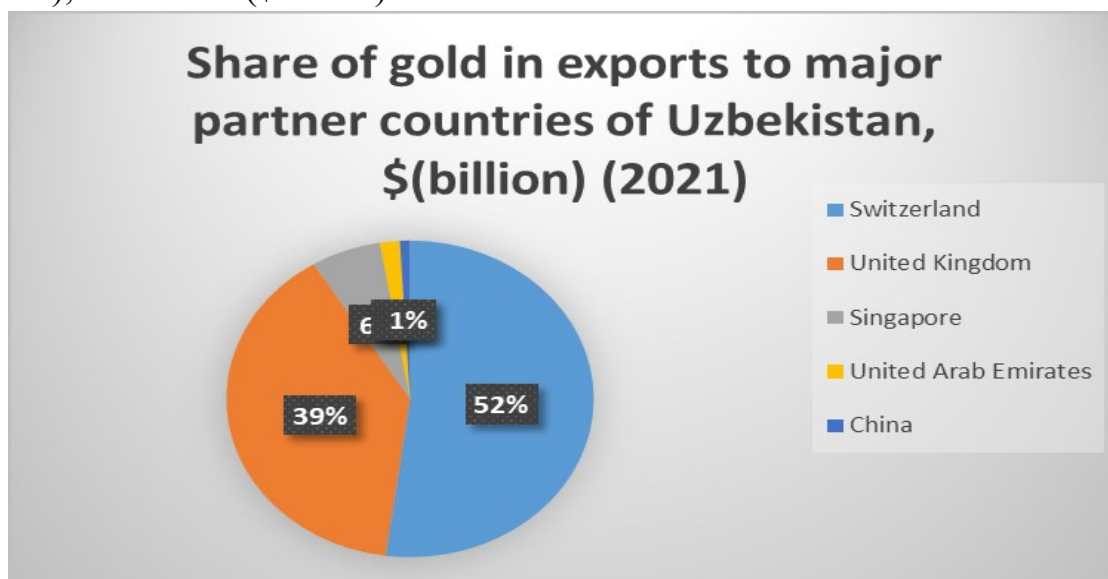
One popular system for classifying risks is the risk matrix, which plots risks on a two-dimensional grid based on their likelihood and impact. Risks that fall into the upper-right quadrant of the grid (i.e., those that are both high-impact and likely to occur) are considered to be the most critical, and should be given the greatest attention by risk managers.

Risks do not exist in isolation, and the failure to properly manage one risk can lead to the creation of additional risks. For example, a failure to properly manage compliance risk may lead to legal or regulatory penalties, which in turn can lead to reputational damage or financial losses. Similarly, a failure to properly manage operational risks can lead to disruptions in service delivery, which may damage the organization's reputation and lead to financial losses.

Understanding the interdependence of risks is critical for effective risk management, as it allows organizations to more accurately assess their exposure to risk and develop more effective strategies for mitigating that risk.

In 2021, Uzbekistan exported \$4.53B in Gold, making it the 20th largest exporter of Gold in the world. At the same year, Gold was the 1st most exported product in Uzbekistan. The main destination of Gold exports from Uzbekistan are: Switzerland (\$2.36B), United Kingdom (\$1.77B), Singapore (\$279M), United Arab Emirates (\$78.5M), and China (\$40.1M).

The fastest growing export markets for Gold of Uzbekistan between 2020 and 2021 were Switzerland (\$2.36B), Singapore (\$279M), and China (\$40.1M). Switzerland accounts for 52% of total gold imports, Great Britain 39%, Singapore 6%, UAE 1.7%, China 0.88%. (The data were taken from “<https://oec.world/en/profile/country/uzb>”).

There are such disadvantages of selling gold too much. For instance, If Uzbekistan widely offers gold at a higher price than the market value, other countries may seek out alternative sources of gold, which could reduce government's gold reserve. If it sells too much of its gold reserves to those countries, it may deplete its own reserves, leaving it vulnerable to fluctuating market prices and economic instability. Also, If Uzbekistan selling the gold does not receive payment in its own currency, it may be exposed to foreign exchange rate risks. Fluctuations in exchange rates could result in a significant loss in value of the payment received for the gold. If Uzbekistan sells too much gold to those countries, it may have difficulty meeting future domestic demand for gold, especially if economic conditions or social customs encourage gold ownership.

Risk can be categorized in a number of ways, but most systems of classification will include some combination of the following categories:

Strategic Risk

- Risk associated with the long-term objectives of an organization, including changes in the market or competitive landscape.

Operational Risk

- Risk associated with the day-to-day functioning of an organization, including issues related to technology, staffing, or internal processes.

Financial Risk

- Risk associated with financial transactions, including investments, lending, and cash management.

Compliance Risk

- Risk associated with the organization's legal or regulatory obligations, including issues related to data privacy or product safety.

Reputational Risk

- Risk associated with damage to an organization's brand or reputation, including issues related to public relations or social media.

Understanding the economic significance of risk is critical for organizations that wish to effectively manage their exposure to potential losses. Risks can have a significant impact on an organization's bottom line, as well as its ability to achieve its strategic objectives.

Risks in the business sector can be classified into two categories: systematic and unsystematic risks. Systematic risks are those that affect the entire market or economy, such as changes in interest rates or global economic trends. Unsystematic risks, on the other hand, are specific to an individual organization or industry and are inherently more difficult to predict.

Risks can also be classified according to their impact. Low-impact risks may be relatively minor and have little effect on an organization's operations, while high-impact risks can be catastrophic and may threaten the organization's very survival.

In conclusion, risk classification is an essential process for effective risk management. It involves the identification, analysis, and categorization of risks based on their characteristics. The literature suggests that various criteria can be used for risk classification, including probability, severity, uncertainty, and impact. The methodological approach presented in this essay involves four steps: identification of risks, risk analysis, risk categorization, and risk management. By applying this methodology, organizations can effectively manage risks and minimize their impact on stakeholders.

References

1. Chapman, R. (2016). Simple tools and techniques for enterprise risk management. John Wiley & Sons.
2. Hillson, D., & Murray-Webster, R. (2017). Understanding and managing risk attitude. Routledge.
3. ISO 31000:2018. (2018). Risk management – Guidelines.
4. Nocco, B. W., & Stulz, R. M. (2016). Enterprise risk management: Theory and practice. *Journal of Applied Corporate Finance*, 28(2), 8-18.
5. Simmons, J. (2018). Strategic risk management: A primer for directors and executives. Springer.

АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИДА ДИВИДЕНД СИЁСАТИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ

Акмал Шермухамедов

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Корпоратив бошқарув кафедраси катта ўқитувчиси

skazka.6313@gmail.com

Аннотация

Дивиденд сиёсатининг мақсади фойданинг истеъмол қилинган ва капиталлаштирилган қисмлари ўртасидаги оптимал нисбатни аниқлашдан иборат бўлиб, бу келажакда акциядорлик жамиятининг стратегик ривожланишини таъминлайди, унинг бозор қийматини максимал даражада оширади ва бозор қийматини оширишга қаратилган аниқ чора-тадбирларни белгилайдиган улушлардан иборат.

Таянч иборалар: дивиденд, компания, улуш, акция, муддат, инвестиция, адолатлилик.

Корпоратив бошқарув сифатининг даражаси компанияга инвестиция қилиш имконияти тўғрисида қарор қабул қилишга таъсир қилади ва унинг капиталлашувининг ўзига хос хусусияти ҳисобланади. 2023 йилда энг йирик 10 та компаниялар ва тижорат банклар акциялари аҳоли учун очик ва шаффоф савдога чиқарилади. Унинг хабарида Олий Мажлис, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев “Бугун кўнглимдаги битта ниятимни сизларга очик айтмоқчиман.

Менинг катта ниятим – юртдошларимиз орасида юз минглаб мулкдорлар, акциядорлар пайдо бўлсин. Одамларимиз ўз омонатларини инвестиция қилиб, юқори даромадларга эга бўлсин.

Бу чинакам Халқ “Ай-Пи-О” (IPO) си бўлишига ишонаман”, дейди давлат раҳбари ".^[16]

Маълумки, дивиденд сиёсати компания раҳбариятининг молиялаштириш соҳасидаги қарорларининг ажралмас қисми ҳисобланади. Компаниянинг дивиденд сиёсатининг энг муҳим жихати дивиденд тўловлари ва унинг ривожланиши учун компанияда қоладиган қисми ўртасидаги фойда тақсимотининг оптимал нисбатини топишдир.

Терешина Н. Р., Сорокина А. V. Корпоратив бошқарув: дарслик. - М.: МГУПС (МИИТ), 2014. Дарслик корпоратив бошқарувнинг асосий масалаларини очиб беради: уни шакллантириш, шакллантириш, қўллаш ва баҳолаш. Амалдаги Қонунчилик асосида мамлакатда корпоратив бошқарув тамойиллари кўриб чиқилади. Ҳам тижорат компаниялари, ҳам давлат иштирокидаги компанияларнинг корпоратив бошқарув сифатини баҳолаш батафсил кўриб чиқилади. Корпоратив ижтимоий жавобгарлик тизими тақдим этилган.

Ашууров З. А. Замонавий корпоратив бошқарув (хорижий тажриба): Ўқув қўлланма. Тошкент: "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi", 2021. Ушбу китобда ушбу компаниянинг бозорда ишлашининг стратегик ва тактик мақсадларига эришишга қаратилган компаниянинг замонавий корпоратив бошқаруви акс этирилган. Замонавий корпоратив бошқарувнинг асосий масалалари компания капиталини шакллантириш ва ундан максимал даражада самарали фойдаланишни таъминлаш билан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикаси акциядорлик жамиятларининг дивиденд тўловлари сиёсати беқарор бўлиб қолмоқда ва компанияларнинг молиявий аҳволи ва инвестиция имкониятларини акс еттирмайди. Концентрланган мулкка эга бўлган компанияларда дивиденд сиёсати кўпчилик акциядорларга боғлиқ бўлиб, уларнинг манфаатлари атроф-муҳитнинг ноаниқлиги, мулк ҳуқуқларининг заиф ҳимояси ва ривожланмаган институтлар томонидан шакллантирилади.

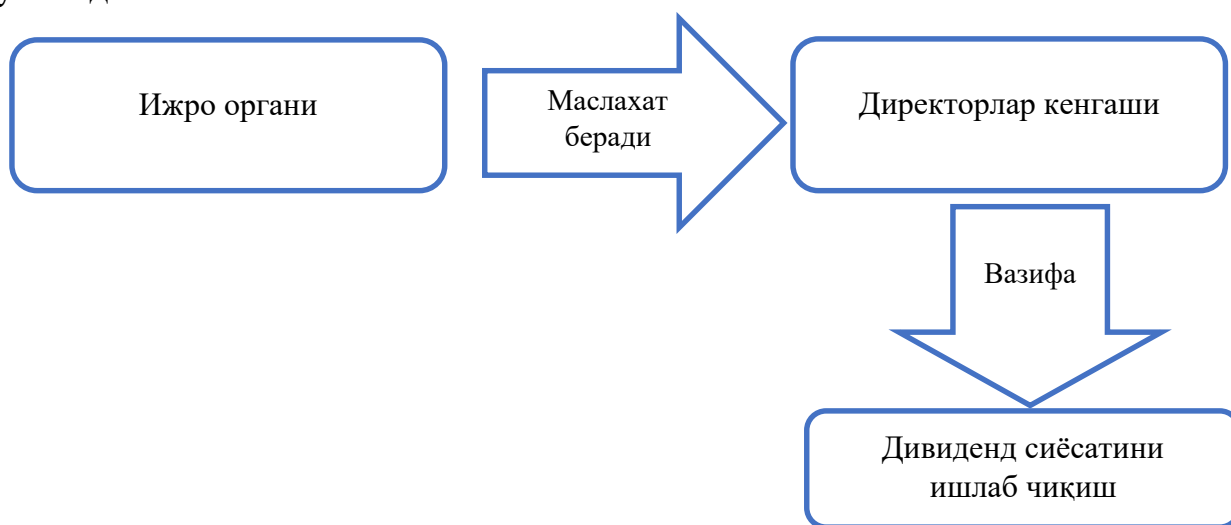
¹⁶ <https://sputniknews-uz.com/20221220/shavkat-mirziyoev-30885939.html>

Замонавий молиявий нотинчлик бизни корпоратив бошқарув муаммоларига еътибор беришга мажбур қилди. Корпоратив бошқарув сифати даражаси компанияга сармоя киритиш имконияти тўғрисида қарор қабул қилишга таъсир қилади, унинг капиталлашувининг ўзига хос хусусияти ҳисобланади. Корпоратив бошқарувнинг муҳим элементи компаниянинг бозор қийматини максимал даражада ошириш учун истеъмол қилинган ва капиталлаштирилган фойда ўртасидаги нисбатларни оптималлаштиришга қаратилган дивиденд сиёсати ҳисобланади. Компанияларнинг корпоратив бошқарув амалиётини акциядорларнинг даромад олиш ҳуқуқи нуқтаи назаридан ўрганишда қуйидаги жихатлар таҳлил қилинади:

- тасдиқланган дивиденд сиёсатининг мавжудлиги ва ички хужжатларда дивидендлар тўлаш ва дивидендлар тўлаш учун ажратиладиган соф фойданинг минимал улушини ҳисоблаш тамойилларини белгилаш;
- оддий ва имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар тўлаш амалиёти;
- дивидендлар тарихи.

Компаниянинг дивиденд сиёсатини расмийлаштириш акциядорларга дивиденд тўловларини башорат қилиш имконини беради. Ўрганиш жараёнида корхоналарда дивиденд сиёсатини тартибга солувчи хужжатлар мавжудлиги ижобий баҳоланди. Дивиденд сиёсатининг асосий мақсади фойданинг жорий истеъмоли ва унинг келажакдаги ўсиши ўртасидаги зарур мутаносибликни ўрнатиш бўлганлиги сабабли, бу инвестицияларни молиялаштиришни таъминлайди, шунинг учун дивиденд сиёсати ёрдамида корхонанинг бозор қийматини максимал даражада ошириш мумкин ва стратегик ривожланишни таъминлаш.

Дивиденд сиёсатининг мақсадига асосланиб, у корхонанинг бозор қийматини максимал даражада ошириш учун истеъмол қилинган ва капиталлаштирилган фойда ўртасидаги нисбатни оптималлаштиришдан иборат бўлган корхонанинг умумий молиявий сиёсатининг ажралмас қисми сифатида тушунилади.

1-расм. Директорлар Кенгашининг дивиденд сиёсатини ишлаб чиқиш бўйича иши

Расмдаги маълумотлар шуни кўрсатадики, дивиденд сиёсатини ишлаб чиқиш директорлар Кенгаши учун муҳим вазифа бўлиб, унга маслаҳат беришда умуман ижроия органи, хусусан, молия менежери асосий рол ўйнайди.

Корхоналарнинг дивиденд сиёсати қуйидаги асосий тамойилларга асосланади:

– ошкоралик тамойили, яъни дивиденд сиёсатини амалга оширишда иштирок этувчи томонларнинг мажбуриятлари ва масъулияти, шу жумладан дивидендлар тўлаш ва миқдори тўғрисида қарор қабул қилиш тартиби ва шартлари тўғрисидаги маълумотларни аниқлаш ва ошкор этишни англатади;

- ўз вақтидалик тамойили, дивидендларни тўлашда муддатларни белгилашни назарда тутати;

- дивидендлар тўлаш ва миқдори тўғрисида қарор фақат компаниянинг реал молиявий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда ривожланиш режалари ва инвестиция дастурларини ҳисобга олган ҳолда ижобий молиявий натижага эришган тақдирдагина қабул қилиниши мумкинлигини назарда тутадиган адолатлилик тамойили;

- адолатлилик тамойили, дивидендларни тўлаш, миқдори ва тўлаш тартиби тўғрисида қабул қилинган қарорлар тўғрисида маълумот олишда акциядорларнинг тенг ҳуқуқларини таъминлашни назарда тутати;

- дивиденд сиёсатининг тартиб ва тамойилларини қатъий амалга оширишни назарда тутувчи изчиллик тамойили;

- корпоратив бошқарув тартиб-қоидаларини такомиллаштириш доирасида дивиденд сиёсатини доимий равишда такомиллаштириш ва Компаниянинг стратегик мақсадларидаги ўзгаришлар муносабати билан унинг қоидаларини қайта кўриб чиқишни назарда тутувчи ривожланиш тамойили;

- Барқарорлик тамойили Компаниянинг дивидендлар тўлашнинг барқарор даражасини таъминлаш истагини билдиради.

Дивиденд сиёсатининг асосий турлари ва дивидендларни тўлаш усуллари Қуйида келтирилган.

1-жадвал

Дивиденд сиёсатининг асосий турлари ва дивидендларни тўлаш усуллари

№	Дивиденд сиёсатининг турлари	Дивидендларни тўлаш усуллари
1.	Агрессивная сиёсат	А. Фойдани доимий фоизда тақсимлаш усули
		Б. Дивиденд тўловларининг доимий ўсиши методологияси
2	Мўътадил сиёсат	Кафолатланган минимал ва қўшимча дивидендларни тўлаш методикаси
3	Консерватив сиёсат	А. Қолдиқ дивидендлар методологияси
		Б. Белгиланган тўлов методологияси

Жадвалдаги маълумотлар шуни кўрсатадики, дивиденд сиёсатининг асосий турлари агрессив, мўтадил ва консервативдир. Ушбу турдаги сиёсатда дивидендларни тўлашнинг ўзига хос турлари мавжуд. Келинг, батафсил кўриб чиқайлик.

Агрессив сиёсат фойдани доимий фоиз тақсимлаш усулига эга. Ушбу техниканинг моҳияти Дивиденд рентабеллиги = const. Оддий акциялар бўйича дивидендларни тўлашга йўналтирилган Узоқ вақт давомида соф даромаднинг барқарор фоизини назарда тутати. Акциянинг бозор нархининг ўсишига исса ўшмайди, чунки. олинган дивидендлар миқдорида тебранишлар бўлиши мумкин. Аммо бу 1 оддий акцияга тўғри келадиган даромад бироз ўзгариб турадиган барқарор ишлайдиган тармоқлар учун қулайдир.

Иккинчи усул дивиденд тўловларининг доимий ўсиши деб аталади. Дивиденд ишлаб чиқариш кўрсаткичининг режалаштирилган даражасида 1 та акцияга дивидендни ошириш. Бу акцияларнинг юқори бозор қийматини таъминлаш ва потенциал инвесторлар ўртасида ижобий имиджни шакллантириш билан бирга, ар бир акция учун дивидендларнинг барқарор ўсишини таъминлайди.

Мўтадил сиёсат кафолатланган минимал ва экстрадивидентларни тўлаш усулидан фойдаланади. Бир акция учун дивиденд = const, мунтазам дивидендлар учун мукофот. У қуйидаги тамойилларга асосланади: хар бир акция учун белгиланган миқдорда дивидендларни доимий, мунтазам тўлаш; энг муваффақиятли иш даврида - белгиланган дивидендларга қўшимча равишда навбатдан ташқари дивиденд тўлаш. Бу энг мувозанатли усул, чунки дивидендларни тўлаш барқарорлигини таъминлайди ва иқтисодий ўсиш даврида уларнинг қийматини оширишга имкон беради ва шу билан акциядорларни рағбатлантиради. Акцияларнинг бозор қийматидаги тебранишларни юмшатишга ёрдам беради.

Компаниянинг дивидендларни тўлаш амалиётини баҳолашда дивидендлар қачон тўланиши ва улар эълон қилинганда компаниялар дивидендлар тўлаш бўйича ўз мажбуриятларини қанчалик тўғри бажаришини ҳисобга олади.

Экстрадивиденд - бу белгиланган ставканинг ўзгариши билан боғлиқ бўлмаган, мунтазам дивидендлар тўлашдан ортича ҳисобланган мукофот. Ушбу тўлов бир марталик. Унинг роли акцияларнинг Барқарор бозор қийматини сақлаш, АЖ фаолияти ва ривожланиш истиқболлари ҳақида ижобий маълумотларни яратишдан иборат.

Консерватив сиёсатда дивидендларни тўлашнинг қуйидаги турлари мавжуд:

1. Дивиденднинг қолдиқ усули. Ушбу техниканинг моҳияти қуйидагилардан иборат: Йилда дивиденд тўловлари $t = \text{Соф фойда} - \text{Инвестиция дастурларини молиялаштириш учун зарур бўлган тақсимланмаган фойда}$. У инвестиция фаоллигининг кучайиши даврида, корпорация ҳаётининг даврабди босқичларида қўлланилади. Бу дивидендларни тўлаш самарали инвестиция лойиҳалари молиялаштирилгандан сўнг амалга оширилишини назарда тутати. Агар лойиҳанинг ички даромадлилик даражаси WACC дан ёки молиявий рентабеллик даражасидан юқори бўлса, уни қўллаш тавсия этилади.

Ушбу техникани қўллаш Акциядорлик жамиятининг юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлайди, унинг бозор қийматини оширади.

Ушбу техниканинг камчиликлари дивидендларни тўлашнинг кенг доираси, дивидендларни тўлашнинг тартибсизлиги ва акцияларнинг бозор нархининг пастлигидир.

2. Белгиланган тўловлар усули. Бир акция учун дивиденд = const. Акция бахоси динамикасидан қатъий назар, Узоқ вақт давомида 1 та оддий акция бўйича дивидендлар тўлашнинг мунтазамлигини таъминлайди. Одатда, турли молиявий институтларнинг инвестицияларига таянган ҳолда, паст даражадаги хавфга эга корпорациялар томонидан қўлланилади.

Афзалликлари акция бахосидаги тебранишларни юмшатиш, қимматли қоғозлар бозоридаги барқарор котировка, акцияларнинг юқори ликвидлиги, акциядорлар томонидан жорий доимий даромад олиш ва АЖнинг барқарор бозор қиймати.

Ушбу техниканинг камчиликлари - корпорациянинг молиявий кўрсаткичлари билан кенг заиф боғлиқлик, фойда кескин камайган тақдирда ликвидликнинг сезиларли даражада ёмонлашиши эҳтимоли.

Акциядорлик жамияти дивидендларни эълон қилиш ва тўлаш, шунингдек дивидендлар тўлаш тўғрисида қарор қабул қилишга ҳақли эмас, агар:

- устав капитали тўлиқ тўланмаган;
- акциядорлик жамиятининг соф активларининг қиймати унинг устав фонди ва захира фондлари миқдоридан кам бўлса ёки дивидендлар тўлаш натижасида уларнинг миқдоридан кам бўлади.

Сармоя киритган корхона акциядорларимолиявий ресурсларунинг ҳаракатларида, бир томондан, оқилона манфаатдордивиденд сиёсатионарли миқдорда дивидендлар олиш учун, бошқа томондан, мақсадга мувофиқдиришлаб чиқаришни ривожлантириш сиёсати билан нуктаи назарлари инвестиция даромадингизни максимал даражада ошириш.

Барча корпоратив тузилмаларда оптимал нисбатларни излаш фойда тақсимоти дивидендлар ва ривожланиш бўйича қуйидагилар белгиланади:

- бир томондан, даромадни ишлаб чиқаришни ривожлантиришга йўналтириш зарурати;
- бошқа томондан, акциядорларнинг ўз даромадларини максимал даражада ошириш истаги.

Акциядорлик жамияти капиталлашувнинг ўсишини жамият акцияларидан даромад олишда акциядорларнинг мулкӣ манфаатларини қондиришнинг асосий усули деб ҳисоблайди. Дивиденд сиёсатини амалга ошириш тартиби босқичларининг мазмуни Ўзбекистон Республикасини 2-жадвалда кўриш мумкин.

Дивиденд сиёсати акцияларнинг бозор қийматини ошириш мақсадида компания олган фойданинг истеъмол қилинган ва капиталлаштирилган қисмлари ўртасидаги нисбатни оптималлаштиришдан иборат.

Акциядорлик жамиятининг дивиденд сиёсати масаласини Халқ этишнинг замирида дивидендларни тўлаш ёки тўламасликнинг асосий муаммосини ал қилиш ётади. Дивиденд сиёсати ва ишлаб чиқаришни ривожлантириш сиёсати

муаммолари корхона ихтиёрида қоладиган соф фойда миқдорига боғлиқ. Соф фойда тадбиркорликнинг, шу жумладан корхонанинг инвестицион фаолиятининг молиявий манбаи ҳисобланади.

Корпоратив бошқарувнинг муҳим элементи компаниянинг бозор қийматини максимал даражада ошириш учун истеъмол қилинган ва капиталлаштирилган фойда ўртасидаги нисбатни оптималлаштиришга қаратилган дивиденд сиёсатидир.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида дивиденд сиёсатини амалга ошириш тартибининг босқичлари

Босқичлар	Муайян босқичда процедуранинг мазмуни
1	Компаниянинг инвестиция имкониятларини аниқлаш, корхонанинг тўлов қобилияти даражасини, рақобатдош компанияларнинг дивидендлар тўлаш даражасини баҳолаш ва бошқалар
2	Дивиденд сиёсати турини танлаш (консерватив, мўътадил, агрессив)
3	Танланган турдаги дивиденд сиёсатига мувофиқ фойда тақсимоти.
4	Дивидендлар тўлаш даражасини ва бир акцияга тўланадиган дивидендлар миқдорини аниқлаш
5	Дивидендларни тўлаш шаклини аниқлаш (пул маблағлари, бошқа мол-мулк ёки ўз акцияларини сотиб олиш)
6	Компаниянинг бозор фаоллиги кўрсаткичлари (бир акция бўйича соф фойда, дивиденд тўлаш коэффициенти, акциялар бўйича дивиденд даромади ва бошқалар) асосида дивиденд сиёсатини таҳлил қилиш

Дивиденд сиёсати, шунингдек, капитал тузилмасини бошқариш компаниянинг капитал бозоридаги мавқеига, хусусан, унинг акциялари нархининг динамикасига сезиларли таъсир кўрсатади. Дивидендлар акциядорларнинг пул даромадларини ифодалайди ва маълум даражада уларга пулларини акцияларига қўйган компания муваффақиятли ишлаётганлигидан далолат беради. Акциядорлик жамиятининг дивиденд сиёсатига кўра дивидендлар тўлаш ва уларнинг манбасини белгилаш тартиби Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади. Дивидендларни тўлаш манбаи акциядорлик жамиятининг ўтган даврдаги соф фойдаси ҳисобланади. Соф фойда етарли бўлмаган тақдирда имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар ўтган йиллар фойдаси ҳисобидан шу мақсадда махсус ташкил етилган маблағлар ҳисобидан тўланиши мумкин.

Маълумки, дивидендлар компания соф фойдасининг бир қисми бўлиб, акциядорлар ўртасида уларга тегишли акциялар сони ва турига қараб

тақсимланади. Бошқача қилиб айтганда, дивиденд - бу акциядорлар ўз акцияларидан оладиган фойданинг бир қисми.

Ўзбекистон Республикасининг "Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида"ги қонунига мувофиқ дивиденд дэганди акциядор (иштирокчи) ташкилотдан солиқ солишдан кейин олган фойдани тақсимлашда (шу жумладан, акциядорлик жамиятида) оладиган ҳар қандай даромад тушунилади. акциядорга (иштирокчига) тегишли бўлган имтиёзли акциялар бўйича фойзалар шакли, акциялар (улушлар), бошқа мажбурий тўловлар, бошқа акциядорлар томонидан тақсимланган ҳолда қайта инвестициялар.

Дивиденд сиёсатининг моҳияти айланмадан олинган ва дивидендлар шаклида тўланган фойда улуши билан бизнесни кенгайтириш учун ажратилган улуш ўртасидаги оптимал нисбатни танлашдан иборат. Компаниянинг дивиденд сиёсатига таъсир этувчи омилларнинг қуйидаги гуруҳларини ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

1. Ҳуқуқий чекловлар.
2. Шартнома характеридаги чекловлар.
3. Ликвидликнинг етарли эмаслиги сабабли чекловлар.
4. Ишлаб чиқаришни кенгайтириш билан боғлиқ чекловлар.
5. Акциядорлар манфаатларидан келиб чиқадиган чекловлар.
6. Реклама ва молиявий чекловлар.

Дивидендлар маълум бир частота билан ҳисобланади ва оддий инвесторнинг онгида, қоида тариқасида, улар компания томонидан олинган фойда билан боғлиқ. Дивидендларни тўлаш муддати ва тартиби жамият уставида ёки акциядорлар умумий йиғилишининг қарори билан белгиланади. Дивидендларни тўлаш муддати бундай қарор қабул қилинган кундан бошлаб 60 кундан ошмаслиги керак.

Дивиденд сиёсати директорлар Кенгаши томонидан шакллантирилади. Компаниянинг мақсадларига ва жорий прогноз қилинган вазиятга қараб, компаниянинг фойдаси компаниянинг активларига қайта инвестиция қилиниши, тақсимланмаган фойдага ҳисобдан чиқарилиши ёки дивидендлар шаклида тўланиши мумкин.

Дивиденд сиёсати компаниянинг умумий молиявий мақсади, яъни акциядорларнинг бойлигини максимал даражада ошириш нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Бу шуни англатадики, дивиденд сиёсати бўйича қабул қилинган ҳар қандай қарор акциядорлар учун энг яхши нарсага асосланиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Терешина Н.П., Сорокина А.В. Корпоративное управление: Учебное пособие. –М.: МГУПС (МИИТ), 2014. – 218 с.
2. Бурков В.Н., Дорохин В.В., Тихомиров Е.Ф. Финансовый менеджмент: Управление финансами предприятия. Учебное пособие. М.: Academia, 2013
3. Темиров А. А. Дивидендлар ва дивиденд сиёсати: Учебное пособие. – ТОШКЕНТ. ТГЭУ 2021. –160 с. [2].

4. Shermuxamedov A. Необходимость цифровой оценки акций компании в пандемическом состоянии //Архив научных исследований. – 2020. – Т. 35.
5. Muxtorxon Tashxodjayev, Muyassar Umarxodjayeva, Akmal Shermuxamedov, Kayumova Mekhribonu. Корпоратив маданият: Учебное пособие. - "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi" 2022. – 221 с.
6. Shermuxamedov, Akmal. "МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ КЛАСТЕРАМИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ." Архив научных исследований (2021).
7. З.А. Ашуров. Современное корпоративное управление (Зарубежный опыт) Учебное пособие. – "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi", Ташкент. 2021. –222 с.
8. Д.Н.Хусанов, А.Ж.Хўжамурадов, Б.Н.Уринов. Биржалар ва стратегиялар: Учебное пособие. – ТОШКЕНТ. ТГЭУ 2021. –232 с.
9. Ф.А.Джалилов. Хулқ атвор иқтисодиёти: Учебное пособие.- "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi", 2022. – 124 с.
10. Shermukhamedov A. K. Factors Affecting the Cluster Management Mechanism Agriculture //Экономика и финансы (УКРАИНА). – 2018. – №. 9. – С. 132-136.

THE ROLE OF CORPORATE GAMES AND IN DEVELOPMENT OF CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM

Khujamqulov Murodulla Salohiddin o'g'li
Student of Tashkent state university of economics
murodxojamqulov@gmail.com

Abstract

The first thing that comes to everyone's mind when they think of a game is to have fun and win. What if I told you that you can win in the economy through gambling? The founder of game theory, John Nash, proved this in 1950 through the n-person game. This method, now widely known as Nash Equilibrium, is one of the most important parts of modern economics, and method of John Nash widely use unknownly in modern economy.

Key words: Nash Equilibrium, game theory, game, oligopoly, pricing structure, strategy

John Nash is a founder of game theory and widely that theory known as Nash equilibrium. In this equilibrium economic situations are seen as a game. Nash Equilibrium shows an action profile for all players in a game and is used to predict the outcome of their decision-making interaction. Of course, all players want to get a profit and they choose beneficial part, however all players are expected to converge to the state represented by the equilibrium if they are all rational – that is, each player aims to choose the strategy that maximizes its utility function. It does not mean every situation exist Nash equilibrium. Some games have only one or do not have any Nash

equilibrium. According to the different types of games and situations there are different definitions of Nash equilibrium.

There are two types of strategy of Nash equilibrium:

1. A pure-strategy Nash equilibrium
2. A mixed-strategy Nash equilibrium

A mixed strategy Nash equilibrium involves at least one player playing a randomized strategy and no player being able to increase his or her expected payoff by playing an alternate strategy. A Nash equilibrium without randomization is called a pure strategy Nash equilibrium.

The classical example of game theory in the business world arises when analyzing an economic environment characterized by an oligopoly. Competing companies have the option to accept the basic pricing structure agreed upon by the other companies or to introduce a lower price schedule. Despite it being in the common interest to cooperate with competitors, following a logical thought process causes the firms to default. As a result, everyone is worse off. Although this is a fairly basic scenario, decision analysis has influenced the general business environment and is a prime factor in the use of compliance contracts.

Game theory has branched out to encompass many other business disciplines. From optimal marketing campaign strategies to waging war decisions, ideal auction tactics, and voting styles, game theory provides a hypothetical framework with material implications. For example, pharmaceutical companies consistently face decisions regarding whether to market a product immediately and gain a competitive edge over rival firms, or prolong the testing period of the drug. If a bankrupt company is being liquidated and its assets auctioned off, what is the ideal approach for the auction? What is the best way to structure proxy voting schedules? Since these decisions involve numerous parties, game theory provides the base for rational decision making.

Conclusion

In my opinion Nash equilibrium is underestimated in many companies and in their opinion Nash equilibrium does not work. Feasibly they are right Nash equilibrium may not be available in all cases, but among companies that are able to compete with each other in terms of products or services, or to be able to set an alternative price. I have seen Nash Equilibrium condition with government departments at.... With interaction and experience, decision taker from almost all department wants individual's welfare. They do not form cartel, as financial vulnerability with each department breaks their cartel in case even, they try to form. They have developed Nash equilibrium by ending with all individual's interest costing social welfare. We keep the Nash equilibrium in a state that we don't even know during our life, even when we make any decision. Let's take a single chess game as an example, in order to beat the opponent, we predict his/her moves and make decisions based on the opponent's moves. Now imagine if it works like government did, how it would be change in companies and at work place?

References:

1. <https://www.sciencetcredit.com>
2. movie:” Beautiful mind”- Ron Howard 2001
3. <https://www.investopedia.com/terms/n/nash-equilibrium.asp>
4. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/nash-equilibrium-game-theory/>

DEVELOPMENT OF CORPORATE GOVERNANCE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Valieva Vazira Renatovna

Student of Tashkent state university of economics

Ismailova Nilufar Sabitdjanovna

science advisor, Tashkent state university of economics

Abstract

Corporate governance is currently a popular academic subject. The country's economic development today places a high priority on corporate governance. In this respect, the author of this paper primarily takes into account the idea of corporate governance, its applications, and its growth in Uzbekistan. The evolution of corporate governance and the significance of incorporating its principles into business operations are taken into account. Discusses the fundamental issues surrounding the emergence and growth of corporate governance and corporate production, as well as the disclosure of the category of corporate governance, the emergence and growth of corporate production, and the naming of strategies for the efficient operation of corporate production. Numerous issues have been noted, and the solution is for Uzbekistan to move faster toward corporate manufacturing. In conclusion, it can be said that corporate production, one of the key contemporary organizational structures for production, is a useful instrument for the consistent, long-term operation of the business.

Keywords: *corporate governance, corporate production, functions, equity, functional services, corporation, production unit, leadership, investment, organizational structure.*

Corporate governance currently plays a key role in the economic development of the country. The emergence and development of corporate production, the beginning of the functioning of the corporation refers to the mid-nineteenth century and early twentieth century. During this period, the corporate form of production did not extend to many industries. Since it was financed by private equity capital and performed several interrelated functions, the implementation of which required a staff of professionally trained employees, solving both administrative and special tasks, control, coordination, technical, accounting, and financial, service. Management was centralized and built according to the hierarchical level. At the beginning of the twentieth century, the concept of corporate governance entered the lexicon. Therefore, the science of corporate governance became one of the achievements of the twentieth

century in the field of management theory. It became a new direction in improving the synthesis of theory and practice of analysis and intuition of functional units, and skillful effective leadership-management composition determines the success of corporations engaged in mass production and sales. The main characteristic of the modern stage of development of managerial management is that using the principle of hierarchical management began with the lowest units of functional departments (shop, warehouse, store) of the middle level (management of the most functional departments and their coordination). Reducing costs per unit of production by increasing productivity and supply, and their coordination, gave a competitive advantage. Corporate management was becoming the most important factor in high profits for corporations.

Many definitions explain the concept of corporate governance. Definitions of corporate governance can be explained by dividing them into two main categories. The first category definitions of corporate governance are mainly related to a group of behaviors. In particular, it relates to the actual behavior of corporations, the interaction between corporations and members of stakeholders. Another category, definitions relate to the legal framework. To be more precise, it relates more to the regulatory framework under which firms operate. It can be stated that the first category of definitions relating to corporate governance is more applicable to the cases of studying firms or groups of firms that operate in a particular country. Thus, the first category refers to the board structure, stakeholder responsibilities, and the relationship between employees and firm performance. The definition of corporate governance from a broader perspective shows that it is seen as a set of mechanisms that separate ownership from governance. Thus, corporate governance is a system through which companies and firms can be controlled and managed. Based on the definition of corporate governance, we can say that the goal of good corporate governance is to maximize the company's contribution to the economy as a whole, especially for all stakeholders. In other words, the concept of corporate governance can be described in terms of the relationship between a firm's stakeholders, namely creditors, and the company or shareholders and corporations.

The importance of corporate governance has recently increased. It is the critical aspects of corporate governance that are believed to have a positive impact on the economic development of countries. One of the reasons for the growing importance of corporate governance is privatization. Most firms are now turning to the public sector for capital and most partnerships are converting their type of business ownership into corporations. A second important reason explaining the development and critical importance of the corporation may be related to technological advances. This can be explained in more detail by the liberalization and openness of more and more countries to international trade [2]. As a result, resource allocation has become quite commonplace and difficult to control, leading to the formulation of corporate governance. Last but not least, the growing popularity of corporate governance can be explained by the increasing importance of financial intermediaries, which have been formed by mobilizing capital from the main owner. Moreover, a critical review of the literature has led to the identification of various channels that can influence the growth and development of corporate governance. First, the increasing access and availability of external financing options for firms lead to increased investment and growth. It can

also lead to the creation of more jobs. Second, lower cost of capital and high firm valuations are seen as the next important aspect that can be explained by the increasing popularity of corporate governance. Improved conditions for operational performance, leading to a better allocation of resources and greater wealth. Good corporate governance practices are thought to reduce the risk of a financial crisis, which is considered important for a country's economic growth.

Corporate Governance in Uzbekistan

In recent years in Uzbekistan large-scale reforms have been carried out to develop the national system of corporate governance, which are aimed mainly at introducing modern methods of corporate governance, radical improvement of the efficiency of joint stock companies; broad attraction of foreign investment to joint stock companies; ensuring their openness and investment attractiveness; radical change of principles and approaches to the system of corporate governance and giving it a real character, inherent in the modern state of affairs.

In the republic in January-December 2020, 842 enterprises and facilities were privatized (including program and non-program facilities).

In the reporting period, the largest quantity of privatized objects was in the Tashkent region - 117 objects (13.9% of the total number of privatized objects in the country), Fergana region - 112 objects (13.3%), Andijan region - 111 objects (13.2%), Namangan region - 77 objects (9.1%), Republic of Karakalpakstan - 67 objects (8.0%), Kashkadarya region - 64 objects (7.6%).

In the structure of privatized state assets, the largest specific weight falls on objects of local authorities - 574 objects (68.2% of the total number of privatized objects in the country), Ministry of Housing and Communal Services - 80 objects (9.5%), Ministry of Health - 59 objects (7%), State Assets Management Agency - 35 objects (4.2%), Ministry of Public Education - 19 objects (2.3%), Ministry of Finance - 16 objects (1.9%).

Moreover, foreign investors were offered some preferences and benefits; they were exempted from paying dividends and income taxes, which created favorable conditions for their business.

Stages in the Development of corporate governance practices in Uzbekistan

The process of introducing and implementing the principles of corporate governance in Uzbekistan can be studied by dividing them into seven stages, which are critical for understanding the uniqueness and peculiarities of each phase of development.

The history of the formation of corporate governance in Uzbekistan dates back to several legislative acts. One of the first laws on this issue is the Law "On Joint Stock Companies and Protection of Shareholder Rights" (adopted in 1996, revised in 2014) [12]. This law defines the formal steps to be taken to establish corporations, the principles of management and operation of companies, and the principles of interaction between executive bodies and stakeholders. It also outlines the basic rights of shareholders, defines the participants of the securities market, and provides measures to protect the rights of enterprises and investors, thus formulating the legal structure of corporate governance in Uzbekistan.

The basic principles of corporate governance in Uzbekistan are outlined in this law, taking into account the specifics of the nation, management, and control. The adoption of this law led to the positive development of market relations in Uzbekistan.

The law spelled out specific cases of joint stock companies, their reorganization, liquidation, management of the company, securities of the joint stock company, and distribution of profits and dividends. Some amendments were made to the following legislation in 2014.

Also in 2016, the Presidential Decree "On measures to further improve corporate governance in joint-stock companies with a dominant share of the state" was adopted.

The uniqueness of corporate governance operations can be characterized by the role of various stakeholders involved in the process.

At present, the producers of Uzbekistan are facing several problems, the solution to which is to speed up the process of transition to corporate production, which will accelerate the process of transition to corporate production. These include the following:

1. Low level of investment and working capital.
2. Weakness of domestic demand.
3. Depreciation of fixed assets and completion of their service life.
4. Low specificity of features. (Low quality of productivity, fund-intensiveness, lagging in technology, in technical development).
5. Low degree of manufacturing industries in the export of products.
6. Import substitutability of the domestic market.
7. Efficiency of innovation mechanisms.
8. Lack of long-term stable development strategy.

Thus, corporate production, is one of the important modern It is an important modern form of production organization, and is an effective tool for the stable It is an effective tool of stable long-term functioning of a corporation.

References

1. <https://1economic.ru/lib/112020>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-korporativnogo-proizvodstva-v-uzbekistane>
3. Mahamasiddiq A. et al. Establishing Stock Market Attractiveness and Investment Infrastructure in Uzbekistan through Effective Implementation of Corporate Governance Mechanisms // International Journal of Innovation and Economic Development. 2018
4. Ashurov Z. Improvement of Corporate Governance System in Conditions of Economy Modernization of Uzbekistan // The 3rd International Conference on "Economy Modernization: New Challenges and Innovative Practice. 2015.

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM BASED ON BEST PRACTICE OF INTERNATIONAL COMPANY (Hermes Investment Management)

Utbasarov Oybek

Student of Tashkent state university of economics

oybekutbasarov410@gmail.com

Abstract

In this thesis, it is mentioned that for the development of the national corporate governance system, the use of strategically important ways used in the corporate governance system of a foreign company and the use of practices used by this foreign company play an important role.

Key words. Hermes Investment Management, public and private markets, stewardship, board of directors, shareholders.

Hermes Investment Management is an [investment management firm](#) providing public and private markets investment strategies and engagement services to institutional and wholesale investors, operating worldwide. Hermes public markets investment capabilities include: equities, credit and multi asset. Its private markets capabilities include: [real estate](#), infrastructure, private debt and [private equity](#). The company's engagement services aim to mitigate strategic, environmental, social and governance risks of companies invested in. The company manages fifteen [offshore funds](#). In January 2016, Hermes Investment Management announced that David Stewart would replace Paul Spencer as chairman. Stewart, who was previously on the board as a non-executive director took up the chairmanship position on 1 April.^[11] In June 2016 Hermes spoke out against short-termism in the industry, pushing fund managers to focus on long term performance. Hermes Investment Management is a fund manager wholly owned by the largest British pension fund. Hermes believes that in the long-term good governance adds value to its clients' equity investments. The following principles will be used to guide Hermes' voting decisions and will apply to all publicly quoted companies in which Hermes' clients invest outside the United Kingdom. Hermes will be pragmatic in applying these principles, which are goals for strong corporate governance, and which may, at times, have to be adapted for local laws. Hermes acknowledges, on behalf of its clients, that shareholders have responsibilities as owners to participate in the stewardship of companies and that, in companies outside their home market, the primary way of achieving this is through proxy voting. Accordingly, Hermes will endeavor to lodge proxies at company general meetings, subject to excessive costs or administrative difficulties, in accordance with the principles outlined in this document. Companies, for their part, can promote good practice and system development in their own market, thus minimizing the obstacles to shareholder voting. [1,2] We recommend following the International Corporate Governance Network's Global Share Voting Principles to achieve this end. Management of companies run in the long-term interests of shareholders can be confident of Hermes' continuing support. Hermes is committed to applying its corporate governance and voting policies with thought, giving due consideration to the

specific circumstances of individual companies, and will adopt a pragmatic approach where appropriate. Hermes will reconsider, at the request of a company, any company-specific circumstances that may make it inappropriate to apply Hermes' standard policies. Hermes will contact companies to explain its reasons for voting against or abstaining on resolutions. Hermes prefers these discussions to be kept private. Hermes welcomes correspondence from companies in which its clients invest and where appropriate wishes to encourage discussions with company directors and executives.

Corporate Governance Principles of HIM

Corporate objective

The overriding objective of the corporation should be to optimize over time the returns to its shareholders. Where other considerations affect this objective, they should be clearly stated and disclosed. To achieve this objective, the corporation should endeavor to ensure the long-term viability of its business, and to manage effectively its relationships with stakeholders.

Communications and reporting

Corporations should disclose accurate, adequate and timely information, in particular meeting market guidelines where they exist, so as to allow investors to make informed decisions about the acquisition, ownership obligations and rights, and sale of shares.

Voting rights

Corporations' ordinary shares should feature one vote for each share. Corporations should act to ensure the owners' rights to vote. Fiduciary investors have a responsibility to vote. Regulators and law should facilitate voting rights and timely disclosure of the levels of voting.

Corporate boards

The board of directors, or supervisory board, as an entity, and each of its members, as an individual, is a fiduciary for all shareholders, and should be accountable to the shareholder body as a whole. Each member should stand for election on a regular basis. Corporations should disclose upon appointment to the board and thereafter in each annual report or proxy statement information on the identities, core competencies, professional or other backgrounds, factors affecting independence, and overall qualifications of board members and nominees so as to enable investors to weigh the value they add to the company. Information on the appointment procedure should also be disclosed annually.

Boards should include a sufficient number of independent nonexecutive members with appropriate competencies. Responsibilities should include monitoring and contributing effectively to the strategy and performance of management, staff key committees of the board, and influence the conduct of the board as a whole. Accordingly, independent non-executives should comprise no fewer than three members and as much as a substantial majority. Audit, remuneration and nomination board committees should be composed wholly or predominantly of independent non-executives. [3]

Major strategic modifications to the core business(es) of a corporation should not be made without prior shareholder approval of the proposed modification. Equally, major corporate changes which in substance or effect materially dilute the equity or

erode the economic interests or share ownership rights of existing shareholders should not be made without prior shareholder approval of the proposed change. Shareholders should be given sufficient information about any such proposal, sufficiently early, to allow them to make an informed judgement and exercise their voting rights.

Shareholder returns

Corporate governance practices should also focus board attention on optimizing over time the returns to shareholders. In particular, the company should strive to excel in comparison with the specific equity sector peer group benchmark. Corporations should adhere to all applicable laws of the jurisdictions in which they operate. Boards that strive for active co-operation between corporations and stakeholders will be most likely to create wealth, employment and sustainable economies. They should disclose their policies on issues involving stakeholders, for example workplace and environmental matters. [4,5]

Where codes of best corporate governance practice exist, they should be applied pragmatically. Where they do not yet exist, investors and others should endeavor to develop them. Corporate governance issues between shareholders, the board and management should be pursued by dialogue and, where appropriate, with government and regulatory representatives as well as other concerned bodies, so as to resolve disputes, if possible, through negotiation, mediation or arbitration. Where those means fail, more forceful actions should be possible. For instance, investors should have the right to sponsor resolutions or convene extraordinary meetings. [6]

Hermes Fund Managers Limited, doing business as Hermes Investment Management, provides investment management services. The Company offers investment solutions in public and private markets such as equities, fixed income, commodities, real estate, hedge funds, private equity, and infrastructure. Hermes Investment Management conducts business worldwide.

Hermes is one of the UK's most activist and vocal institutional investors. The site includes the full set of Hermes voting principles, a dedicated section on corporate governance, and details of the Hermes Lens UK Focus Fund. Hermes Investment Management has been amongst the frontrunners in implementing sustainable and responsible investment practices in the investment industry. In terms of corporate governance, Hermes Investment Management has contributed by developing a robust set of principles to guide their own corporate governance practices, which in turn are shared with their clients as best practice guidelines for responsible investing. [7]

Hermes is a founding signatory to the Principles for Responsible Investment (PRI), which is an investor initiative in partnership with UNEP Finance Initiative and the UN Global Compact. This initiative helps investors integrate environmental, social and governance factors into their investment practices. Hermes also leads the way on shareholder engagement and activism, encouraging and leading movements to improve corporate governance practices across the companies in which they invest. They also work with regulatory bodies and policymakers to help shape policy and regulations around corporate governance.

Overall, the contribution of Hermes Investment Management in the area of corporate governance highlights their strong commitment towards responsible investing as well as shaping the investment industry for the better.

References

1. <https://athenarium.com/theory-firm-jensen-meckling-agency-costs/>
2. https://thebusinessprofessor.com/en_US/business-governance/berle-means-thesis-definition
3. «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601 // // // // \\ \\ \\ \\ Volume: 1, ISSUE: 6 ISLAMIC BANK AND UZBEKISTAN, Oybek Utbasarov (p 773-780) <http://scientificprogress.uz/storage/app/media/6-142.%20773-780.pdf>
4. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR) ISSN: 2643-9603 Vol. 5 Issue 4, April - 2021, Pages: 221-224 The Greats of Uzbekistan, Utbasarov Oybek www.ijeais.org/ijaar <http://ijeais.org/wp-content/uploads/2021/4/IJAAR210444.pdf>
5. INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2021: a collection scientific works of the International scientific conference (10th October, 2021) – Chelyabinsk, Russia: “CESS”, 2021. Part 2, Page 115-121, XUSUSIY TIJORAT BANKLARINING ICHKI VA TASHQI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIDAGI O’RNI, Utbasarov Oybek
6. IQTISODIYOTNING BOSH MUAMMOSI: EHTIYOJLARNING CHEKSIZLIGI VA RESURSLARNING CHEKLANGANLIGI, Oybek Utbasarov, VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2021 ISSN: 2181-1601 Page 269-275, <http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-6.%20050.%20269-275.pdf>
7. Utbasarov Oybek. (2021). KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINING BANKLAR FAOLIYATINI YAXSHILASHDAGI AHAMIYATI. Eurasian Journal of Academic Research, 1(7), 48–52. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5571745>

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM BASED ON INTERNATIONAL STANDARDS

Abdullayev Mag'rurbek Nodirbek o'g'li
Student of Tashkent state university of economics
magrurbekabdullayev03@gmail.com

Abstract

The development of a national corporate governance system based on international standards in Uzbekistan signifies a commitment to improving transparency, accountability, and investor confidence in the country's business environment. Aligning corporate governance practices with international standards helps create a level playing field for domestic and foreign investors, promotes sustainable economic growth, and enhances the overall competitiveness of the business sector.

Key Words: Corporate Governance Code, Foreign Investment, External Audits, Mechanism

Uzbekistan has been making significant progress in the development of its national corporate governance system based on international standards. The country is

taking a proactive approach to improving corporate governance practices and promoting transparency, accountability, and responsibility in the business sector.

Prior to the adoption of the new Corporate Governance Code in 2019, Uzbekistan's corporate governance framework was outdated and did not meet international standards. The country recognized the need for reform and began working towards developing a new corporate governance system that would align with global best practices. In 2019, Uzbekistan adopted a new Corporate Governance Code that is aligned with international standards and best practices. Likewise, the code sets out principles and guidelines for corporate governance, including board composition, risk management, and disclosure requirements.

The implementation of the new Corporate Governance Code is being overseen by the Central Bank of Uzbekistan and the Ministry of Finance. Companies are required to comply with the code and report on their corporate governance practices annually.

The new corporate governance system is expected to have a positive impact on Uzbekistan's economy by improving transparency, accountability, and investor confidence. It will also help attract foreign investment and promote sustainable economic growth.

In fact, developing a national corporate governance system can be challenging due to differences in legal frameworks, cultural norms, and business practices across countries. Other challenges include limited awareness and understanding of corporate governance principles among companies and regulators, weak enforcement mechanisms, and the need for capacity building and technical assistance.

A national corporate governance system based on international standards can have numerous benefits for a country's economy and society. These benefits include improved investor confidence, better access to capital, increased accountability and transparency, enhanced business ethics, and reduced risk of corporate scandals and failures.

The development of a national corporate governance system based on international standards is essential for promoting economic growth, attracting foreign investment, and ensuring the long-term sustainability of businesses. While there are challenges to developing such a system, the benefits are clear and countries that invest in corporate governance reform are likely to see positive results.

Companies operating within a strong corporate governance framework are more attractive to investors and lenders. They are perceived as less risky and more likely to generate sustainable returns. As a result, these companies enjoy easier access to capital, whether through equity financing or debt instruments. This access to capital enables companies to fund their growth initiatives, invest in research and development, and seize new market opportunities.

Corporate governance mechanisms, such as independent boards of directors, external audits, and robust reporting systems, promote accountability and transparency. Clear lines of responsibility and effective oversight mechanisms ensure that decision-making processes are fair, ethical, and aligned with the interests of stakeholders. This, in turn, reduces the likelihood of fraudulent activities, mismanagement, or conflicts of

interest. Transparent reporting practices foster trust among stakeholders, including investors, employees, customers, and the public.

A national corporate governance system based on international standards promotes ethical conduct in business operations. Companies are expected to adhere to principles of integrity, fairness, and responsibility in their interactions with all stakeholders. By establishing ethical guidelines and codes of conduct, companies contribute to the development of a healthy business culture that upholds the highest standards of ethics and corporate citizenship. This not only benefits individual companies but also improves the overall reputation of the country as a place to do business.

In conclusion, the establishment of a comprehensive national corporate governance system in Uzbekistan, built upon international standards, stands as a pivotal stride towards fostering economic growth and ensuring long-term sustainability. Through a proactive approach and the implementation of the new Corporate Governance Code, Uzbekistan is actively fostering transparency, accountability, and responsibility within its business landscape. This will engender heightened investor confidence, improved access to capital, and elevated standards of ethical conduct. By aligning its corporate governance practices with global best practices, Uzbekistan will attract foreign investment, fuel economic expansion, and fortify its reputation as a highly desirable business destination. Although challenges persist, the manifold advantages of a robust corporate governance framework are indisputable, and nations that prioritize such reforms are poised to enjoy enduring benefits.

References

1. <https://uzbekistan.un.org>
2. <https://www.imf.org>
3. <https://researchleap.com>

DIVIDEND SIYOSATI: TO‘LASH TURLARI VA TO‘LAY OLMAGANDAGI QILINADIGAN ISHLAR KETMA KETLIGI

O‘tkirov Shahzodbek

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Ilmy rahbar: Mo‘minov Shohjaxon

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi kompaniyada dividend siyosatini o‘rni va uning to‘ash ketma-ketligi, agar kompaniya dividend to‘lay olmay qolsa nima ish qilishi kerak va foyda ka bo‘lga vaqtda kompaniya dividend to‘lamay turishi haqida gaplashib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: dividend, aksiya, aksiyadorlar, moliyaviy holat, naqd pul va professionllar maslahati

Kompaniyalar o'z aktsiyadorlariga to'lashlari mumkin bo'lgan bir necha turdagi dividendlar mavjud. Dividendlarning eng keng tarqalgan turlari:

Naqd dividendlar: Bu dividendlarning eng keng tarqalgan turi bo'lib, kompaniya o'z aksiyadorlariga naqd pulni aksiya boshiga taqsimlaydi. Naqd pul kompaniyaning dividend siyosatiga qarab har chorakda, yarim yilda yoki yilida to'lanishi mumkin.

Aksiyadorlik dividendlari: Aksiyadorlik dividendlari kompaniyaning mavjud aksiyadorlariga naqd pul o'rniga qo'shimcha aksiyalarni tarqatishidir. Qabul qilingan qo'shimcha aksiyalarning soni kompaniyaning dividend siyosatiga va aksiyador allaqachon egalik qilgan aksiyalar soniga bog'liq.

Mulk bo'yicha dividendlar: kompaniyaning naqd pul o'rniga o'z aksiyadorlariga mahsulot yoki asbob-uskunalar kabi naqd bo'lmagan aktivlarni taqsimlashi mulkiy dividenddir.

Maxsus dividendlar: Maxsus dividendlar aksiyadorlarga bir martalik to'lov bo'lib, odatda ortiqcha pul zaxiralari yoki sho'ba korxonalar yoki aktivni sotish kabi muayyan hodisadan olingan foyda hisobidan to'lanadi.

Tugatish dividendlar: tugatish dividendlari kompaniya faoliyatini to'xtatganda yoki uning aktivlarini tugatganda aksiyadorlarga to'lanadi. Bu kompaniya o'z faoliyatini to'xtatgunga qadar aksiyadorlarga investitsiyalari uchun kompensatsiya qilish uchun mo'ljallangan.

Shuni ta'kidlash kerakki, barcha kompaniyalar dividendlar to'lamaydilar va to'lanadigan dividendlar turlari kompaniyaning dividend siyosati va moliyaviy holatiga qarab farq qilishi mumkin. Bundan tashqari, dividendlar miqdori va muddatiga iqtisodiy sharoitlar va sanoat tendentsiyalari kabi tashqi omillar ham ta'sir qilishi mumkin.

Ba'zida kompaniyalarda shunday holat yuzaga keladiki, yuqoridagi dividend to'lash turlaridan hech qaysi birida qaytarmaydi. Bunday holatda kompaniya birinchidan ishonchsizlikka uchraydi va kelajakda aksiya chiqarganda uni sotilishi ehtimoli anchagina kamayib ketadi. Ya'ni dividend siyosatini to'g'ri amalga oshirmagan kompaniya kelajakda salbiy oqibatlarga such kelishi mumkin. Dividendlar - bu kompaniya foydasining aksiyadorlarga, odatda naqd pulda yoki qo'shimcha aksiyalarda taqsimlanadigan qismi xisoblanadi. Izchil va to'g'ri dividend siyosatini amalga oshirish kompaniyaga investorlarni jalb qilish va ushlab turishga yordam berish bilan birga, uning aksiyalari narxini yaxshilaydi va bozorga moliyaviy barqarorlik haqida signal beradi qaysiki bu kompaniyada moliyaviy tomondan hammasi yaxshi degandek. Biroq, agar kompaniya dividend siyosatini to'g'ri amalga oshira olmasa, bu kompaniyaning moliyaviy sog'lig'i va faoliyatiga ishonchsizlikka olib kelishi mumkin. Misol uchun, agar kompaniya doimiy ravishda yuqori dividendlar to'layotgan bo'lsa va kelajakda o'sish imkoniyatlari hisobiga shunday qilsa, tadqiqot va ishlanmalarga sarmoya kiritish, yangi bozorlarni kengaytirish yoki yangi bizneslarni sotib olish qobiliyatini cheklashi mumkin. Bu uzoq muddatda raqobatbardoshlikning pasayishiga va o'sishning sekinlashishiga olib kelishi mumkin. Boshqa tomondan, agar kompaniya doimiy ravishda kam dividendlar to'layotgan bo'lsa yoki hech qanday dividend to'lamasa, bu investorlarga kompaniya aksiyadorlarga taqsimlash uchun yetarli foyda keltirmayotganligini ko'rsatishi mumkin. Bu investorlarning qiziqishini yo'qotadi va

kompaniya aksiyalari narxining pasayishiga olib kelishi mumkin. Bir soʻz bilan aytganda, dividend siyosatini toʻgʻri amalga oshirish kompaniyaning moliyaviy salomatligi va faoliyati uchun muhimdir. Dividend siyosat foydani aktsiyadorlarga taqsimlash zarurati bilan kelajakdagi oʻsish imkoniyatlariga sarmoya kiritish zaruratini muvozanatlashi kerak. Siyosatni toʻgʻri amalga oshirmaslik salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin, masalan, investor ishonchining pasayishi, qimmatli qogʻozlar narxining pasayishi va uzoq muddatda raqobatbardoshlikning pasayishi va boshqalar.

Ana endi keling kompaniyada qanday qilib moliyaviy siyosatni toʻgʻri yoʻlga qoʻyish haqida gaplshsak. Dividend siyosatini toʻgʻri belgilash kompaniyaning moliyaviy salomatligi va faoliyati uchun muhim xisoblanadi. Kompaniya oʻziga mos keladigan dividend siyosatini yaratish uchun bir nechta asosiy qadamlar ketma ketligini koʻrib chiqamiz:

Moliyaviy maqsadlarni aniqlash: Birinchi qadam kompaniyaning moliyaviy maqsadlarini va kelajakdagi oʻsishni qoʻllab-quvvatlash uchun biznesga qayta sarmoya kiritishi kerak boʻlgan foyda miqdorini aniqlashdir. Kompaniya, shuningdek, dividendlar toʻlash imkoniyatini taʼminlash uchun pul oqimini, qarz majburiyatlarini va kapitalga boʻlgan talablarni baholashi ham kerak.

Dividend siyosatini ishlab chiqish: moliyaviy maqsadlari va mavjud resurslariga asoslanib, kompaniya aniq va izchil dividend siyosatini ishlab chiqishi kerak. Ushbu siyosat toʻlanishi kerak boʻlgan dividendlarning chastotasi, miqdori va turini, shuningdek qoʻllanilishi mumkin boʻlgan har qanday shart yoki cheklovlarni koʻrsatishi kerak.

Aktsiyadorlar bilan muloqot qilish: Dividend siyosati oʻrnatilgandan soʻng, kompaniya uni aktsiyadorlarga aniq va muntazam ravishda yetkazishi kerak. Bu dividendlarni toʻlash tarixi, kelajakdagi dividendlarni kutish va dividendlar toʻlanishiga taʼsir qilishi mumkin boʻlgan har qanday omillar haqida maʼlumot berishni oʻz ichiga olishi mumkin.

Moliyaviy holatni kuzatib borish va toʻgʻrilash: Kompaniya oʻz siyosatiga muvofiq dividendlar toʻlashni davom ettirishini taʼminlash uchun oʻzining moliyaviy koʻrsatkichlarini muntazam ravishda kuzatib borishi kerak. Agar kompaniyaning moliyaviy ahvoli yoki bozor sharoitlarida oʻzgarishlar boʻlsa, dividend siyosati ushbu oʻzgarishlarni aks ettirish uchun oʻzgartirilishi kerak boʻlishi mumkin.

Professional maslahat soʻrash: Nihoyat, kompaniya dividend siyosati moliyaviy maqsadlari va aktsiyadorlarining ehtiyojlariga mos kelishini taʼminlash uchun moliyaviy maslahatchilar yoki boshqa mutaxassislardan professional maslahat olishni xohlashi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kompaniyaning moliyaviy maqsadlariga mos keladigan aniq va izchil dividend siyosatini ishlab chiqish uning moliyaviy salomatligi va uzoq muddatli muvaffaqiyatini taʼminlashda muhim qadamdir. Aktsiyadorlar bilan muntazam aloqada boʻlish va moliyaviy koʻrsatkichlarini monitoring qilish orqali kompaniya investor ishonchini saqlab qolish va kelajakdagi oʻsishni qoʻllab-quvvatlash uchun kerak boʻlganda dividend siyosatini oʻzgartirishi mumkin.

Lekin yana bir holat bor. Ya'ni kompaniya haqiqatan ham dividend to'lay olmasa nima qilishi kerak va qanday yo'l tutishi kerak. Shu muammo ham ba'zi bir kompaniyalarda mavjuddir.

Agar kompaniya dividendlarni to'lay olmasa, vaziyatni hal qilish uchun bir nechta ketma ketliklarni qilishi kerak:

O'zining moliyaviy holatini ko'rib chiqinsh: Kompaniya nima uchun dividendlar to'lay olmasligini aniqlash uchun moliyaviy holatini ko'rib chiqishi kerak. Bu uning daromadlarini aksiyadorlarga taqsimlash qobiliyatiga ta'sir qiladigan har qanday muammolarni aniqlash uchun uning pul oqimi, daromadlari, xarajatlari va boshqa moliyaviy ko'rsatkichlarini tahlil qilishni o'z ichiga olishi mumkin.

Aksiyadorlar bilan muloqot qilish: Kompaniya nega dividendlar to'lay olmasligini tushuntirish va moliyaviy ahvoli to'g'risida ma'lumot berish uchun aksiyadorlari bilan bog'lanishi kerak. Bu umidlarni boshqarishga va investor ishonchini saqlab qolishga yordam beradi.

Dividend qaytarishning muqobil shakllarini ko'rib chiqish: Agar kompaniya dividendlarni naqd pulda to'lay olmasa, u aksiyalarni qaytarib olish yoki kapitalni qaytarishning boshqa shakllari kabi muqobil daromad shakllarini ko'rib chiqishi mumkin. Bu kompaniyaga foydani naqd dividendlar to'lamasdan aksiyadorlarga taqsimlash usulini taqdim etishi mumkin.

Dividend siyosatini ko'rib chiqish va to'g'rilash: Kompaniya o'zining joriy moliyaviy holatini aks ettirish uchun dividend siyosatini ko'rib chiqishi va tuzatishi kerak bo'lishi mumkin. Bu dividendlarni to'lashni qisqartirishni yoki to'lovlar vaqtini yoki chastotasini o'zgartirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, agar kompaniya dividendlar to'lay olmasa, u o'zining moliyaviy holatini ko'rib chiqishi, aksiyadorlar bilan muloqot qilishi, daromad olishning muqobil shakllarini ko'rib chiqishi, dividend siyosatini o'zgartirishi va kerak bo'lganda mutaxassislardan maslahat olishi kerak. Ushbu qadamlarni qo'llash orqali kompaniya dividendlarni to'lash bilan bog'liq muammolarni hal qilish va investorlarning ishonchini saqlab qolish uchun ishlashi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dividendlar va dividend siyosati | A.A. Temirov
2. Moliya asoslari: moliya va investitsiyalar | N.G'.Karimov A.S.Axmedov
3. Maqolalar
4. Wikipedia
5. Google
6. Yandex

GLOBALLASHUV JARAYONIDA KORPORATIV BOSHQARUV TAMOYILLARI

Sodikov Zokir Rustamovich

*i.f.n., O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi dotsenti
a_mail:zokirsodiqovl@gmail.com*

Annotatsiya

Global iqtisodiyotning rivojlanish korporativ boshqaruvning vujudga kelishiga asos bo'ldi. Bu maqolada korporativ boshqaruvning jahon amaliyotidagi tamoyillari va uning o'ziga xos jihatlari ilmiy abstraksiya va qiyosiy tahlil metodlari orqali o'rganilgan.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, boshqaruv tamoyillari, boshqaruv kengashi, audit, mustaqil auditor, savdo aylanmasi, transmilliy kompaniyalar, aksiyadorlar, shaffof, kompaniya strategiyasi, risk, aktivlar, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot.

Jahonda texnologiyaning jadal rivojlanishi, milliy iqtisodiyotlarning o'zaro integratsiyalashuvining kuchayishi va transmilliy kompaniyalarning xalqaro bozordagi rolining ortib borishi XXI asrning eng muhim hodisalaridan biri sifatida yangidan shakllanishni va globallashuvni keltirib chiqarmoqda. Bugungi globallashuv erishgan muvaffaqiyat hayratlanarli darajaga chiqdi. 1970-yillarda jahon erkin savdosidagi aholi jami dunyo aholisining 1/3 qismini tashkil qilgan bo'lsa, bugungi kunda bu ko'rsatkich 80% dan oshgan. Oxirgi yillarda xalqaro va chegaralararo pul oqimlari miqdori kundalik 1,5 trillion AQSh dollariga yetdi. Bundan tashqari, jahon savdosi so'nggi o'n yillikda o'rtacha 6-7% ga o'sib bormoqda.

Globallashuvning eng xarakterli xususiyatlaridan biri bu transmilliy kompaniyalarga asoslanishi va tayanishi hisoblanadi. Zero, 1970-yillarda transmilliy kompaniyalar soni bir necha yuzdan oshmagan bo'lsa, bugungi kunda ularning soni 50 mingdan oshganligi tahmin qilinadi. Bundan tashqari, dunyodagi 200 ta yirik kompaniyaning global miqyosdagi savdo aylanmasi butun dunyodagi iqtisodiy faoliyatning 1/4 qismidan ko'proqni tashkil qiladi. Bu holatning yana bir yorqin misoli shundan iboratki, General Motorsning savdo aylanmasi Daniya yalpi ichki mahsulotidan, Toyotoning savdo aylanmasi esa Norvegiya yalpi ichki mahsulotidan ko'p bo'lmoqda.

Ko'p millatli kompaniyalar globallashuvning eng muhim belgilovchilari sifatida qabul qilinadi. Shuningdek, globallashuv tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishni ko'paytirishning eng muhim vositasi sifatida ko'riladi. Bu kompaniyalar jahon iqtisodiyoti va ishlab chiqarishini belgilab berishda hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Transmilliy kompaniyalar butun dunyoda ishlab chiqarish faoliyatini ommalashtirib, mehnat bozorlari va ularning hajmini kengaytirmoqda. Ko'p millatli kompaniyalar o'zlarining yuritayotgan ishlab chiqarish siyosati bilan mamlakatlarning umumiy daromadlariga va uning taqsimlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Boshqa tomondan, ko'pmillatli kompaniyalar texnologik o'zgarishlar tufayli juda tez harakat qila olishi, bu kompaniyalarning moliyaviy bozorlarda ham samarali pozitsiyaga ega bo'lishiga zamin yaratmoqda.

Aslida, Korporativ boshqaruv kontseptsiyasi bilan maydonga chiqqan kompaniyalarda “yaxshi” boshqaruv fenomeni yoki voqeasi, Kompaniya rahbarining to'g'ri qarorlar qabul qila olishi, demokratik ma'noda ishtirok etish kanallarining ochiqligi, kompaniya menejerlari tomonidan qabul qilingan qarorlardan aksiyadorlar boshchiligida manfaatlariga salbiy ta'sir qiladigan har bir kishi boshqaruvchilarni nazorat va monitoring qila olishlari, kompaniya boshqaruvi o'zboshimchalikdan uzoq, qonun va qoidalarga rioya qilinib, shaffof shaklda boshqarilishi kerakligi talqin qilinadi. Korporativ boshqaruv makroiqtisodiy siyosatdan tortib to mahsulot bozorlaridagi raqobat darajasigacha bo'lgan kompaniyalar faoliyatlarini tartibga soluvchi keng-ko'lamli iqtisodiy munosabatlar doirasida namoyon bo'lmoqda.

Korporativ boshqaruv, kompaniyalarning bozorlar tomonidan barqaror tarzda moliyalashtirilishiga imkoniyat yaratadi. Zero, Kompaniyalarning korporativ boshqaruv tamoyillarini qabul qilishlari bilan ularning investitsiya perfonmanlari o'rtasidagi bog'liqlik ham diqqatga sazovor hisoblanadi. Bunda muhim bo'lgan jihat Korporativ boshqaruv amaliyotlari bilan investitsiyalarning xalqaro ahamiyati o'rtasidagi bog'liqlikdan iborat. Xalqaro miqyosda sarmoyaning harakatchanligi yaxshi boshqariladigan kompaniyalarning juda ham katta hajmdagi investitsion (hovuzi) fond hisobidan moliyalashtirish manbalariga erishishlariga imkoniyat yaratmoqda. Muhokama mavzusi bo'lgan kompaniyalarning global iqtisodiyotda baynalmilallashuvi bilan bir qatorda bu qadar ahamiyat kasb etishlari va o'zaro bir-birlariga nisbatan bog'liqliklarining ortib borishi, ularning tuzilishlari va ma'muriyatlari borasida yanada ko'proq e'tibor qaratilishini kun tartibiga chiqargan yoki dolzarblashtirgan.

Milliy kompaniyalar va transmilliy kompaniyalarning bir-birlari bilan bo'lgan yaqin aloqalari va bog'liqliklari, ko'pmillatli yoki milliy bo'lgan barcha kompaniyalar uchun korporativ boshqaruv nomi ostida ba'zi tamoyillarning aniqlashtirilishi borasida turli-tuman xalqaro tashabbuslarni yoki faoliyatlarni boshlash majburiyatini keltirib chiqargan. Xususan, 1997 yildagi Janubi-Sharqiy Osiyo inqirozidan keyin turli xalqaro tashkilotlar, Korporativ boshqaruv nomi ostida kompaniyalarni yaxshiroq boshqarilishiga imkon beruvchi tamoyillar borasida tadqiqotlar olib borgan va kompaniyalarga joriy etish mumkin bo'lgan umumiy yoki mushtarak tamoyillar ishlab chiqish harakatlari boshlanganlar. Ushbu tadqiqotlardan biri Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan amalga oshirildi. Xususan, OECD Vazirlar Kengashi uning Kotibiyatidan 1998 yilda korporativ boshqaruv bo'yicha xabardorlikning ortishi munosabati bilan ushbu mavzu bo'yicha bir qator standartlar va boshqaruv tamoyillarini ishlab chiqish zarurligini qayd qilgan. Shundan so'ng, OECD tomonidan "Korporativ boshqaruv tamoyillari" tayyorlandi va 1999 yilda OECD Vazirlar Kengashiga taqdim etilgan. OECD tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda tamoyillar beshta yo'nalishni qamrab olgan bo'lib, jumladan:

Korporativ boshqaruvda aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish muhim hisoblanadi. Aksiyadorlarning asosiy huquqlari - bu mulkni ro'yxatdan o'tkazish usullarini kafolatlash, aksiyalarni olis va o'tkazish (berish), to'g'risida o'z vaqtida va muntazam ravishda kompaniya faoliyati haqida shaffof ma'lumotlarni olish, aksiyadorlarning umumiy yig'ilishida qatnashish va ovoz berish, boshqaruv kengashi a'zolarini saylash va kompaniyaning foydalaridan ulush olish kabi huquqlarni qamrab

olmoqda. Aksiyadorlar kompaniya bilan bog'liq ravishda, ustavda yoki ta'sis shartnomasida yoki kompaniyaning boshqa shunday asosiy hujjatlariga kiritilgan o'zgartirishlar, qo'shimcha aksiyalar chiqarish vakolati va kompaniyaning savdosi bilan natijalanadigan favqulotta operatsiyalar kabi, kompaniya bilan bog'liq fundamental o'zgarishlarga tegishli bo'lgan qarorlarda ishtirok etish va bu qarorlar borasida yetarlicha ma'lumot olish huquqiga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, aksiyadorlar, aksiyadorlarning umumiy yig'ilishida samarali yoki ta'sirchan tarzda qatnashish va ovoz berish usullari bilan birgalikda ovoz berish imkoniyatiga ega bo'lishi, aksiyadorlarning umumiy yig'ilishini tartibga soluvchi qoidalar to'g'risida xabardor bo'lishi kerak. Ba'zi aksiyadorlarning o'z ulushlari bilan nomutanosib ravishda muayyan nazorat qilishlariga imkoniyat beradigan sarmoya tarkiblari va tartibotlari oshkor etilishi kerak. Korporativ nazorat bilan tegishli bozorlarning samarali va shaffof ishlashiga imkoniyat ta'minlab berish kerak. Korporativ investorlar bilan birga aksiyadorlar, o'zining ovoz berish huquqlarini amalga oshirishda xarajatlarini va foydalarini ham hisobga olishlari zarur.

Aksiyadorlarga nisbatan adolatli munosabat bo'lishi kerak. Korporativ boshqaruv ozchilik va xorijiy aksiyadorlar bilan birga barcha aksiyadorlarga teng munosabatda bo'linishini kafolatlashi lozim. Barcha aksiyadorlar huquqlari buzilganligi uchun tegishli kompensatsiya yoki qoplama olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bir xil turdagi aksiyadorlarga teng munosabatda bo'lish talab etiladi. Ichki ma'lumotlarni olish yo'li bilan amalga oshiriladigan noqonuniy savdo va noqonuniy shaxsiy bitimlar taqiqlanishi zarur. Menejerlar va boshqaruv kengashi a'zolari, kompaniyaga ta'sir qiladigan operatsiya va mavzular bilan bog'liq moddiy manfaatlarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan har qanday jarayonlarni oshkor qilishlari talab etiladi.

Korporativ boshqaruvda bevosita manfaatdor tomonlarning roli muhim hisoblanadi. Korporativ boshqaruv to'g'ridan-to'g'ri manfaatdor tomonlarning qonun hujjatlarida belgilangan huquqlarini tan olishi, qiymat va yangi ish o'rinlarini yaratishda kompaniyalar bilan bevosita manfaatdorlar o'rtasida samarali hamkorlikni va moliyaviy jihatdan kuchli korxonalarni rag'batlantirishi kerak. Korporativ boshqaruv bevosita manfaatdor tomonlarning qonun bilan qo'riqlanadigan huquqlari hurmat qilinishini kafolatlashi zarur. To'g'ridan-to'g'ri manfaat sohibi bo'lgan toifalarning manfaatlari qonun bilan himoyalangan taqdirda, barcha manfaatdor tomonlar o'z huquqlarining har qanday buzilishi uchun tegishli kompensatsiya yoki qoplama olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Korporativ boshqaruv manfaatdor tomonlarning bevosita ishtiroki nuqtayi-nazaridan voqealarni va performansini rivojlantiruvchi mexanizmlarga ruxsat berishi lozim. To'g'ridan-to'g'ri manfaatdor tomonlar kompaniyani boshqarish jarayonida ishtirok etgan vaziyatlarda, ular zaruriy ma'lumotlarga ega bo'lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Kompaniy faoliyatini jamiyatga oshkor qilish va shaffoflikni ta'minlash ustuvor hisoblanadi. Korporativ boshqaruv, moliyaviy holat, performans va faoliyat, mulk va boshqaruvni ham qamrab olgan holda kompaniya bilan bog'liq barcha moddiy masalalarni to'g'ri va o'z vaqtida oshkor qilinishini kafolatlashi zarur. Oshkora qilinadigan ma'lumotlar, kompaniyaning moliyaviy va operatsion holati, korxonaning foyda va zararlari hisobi, kompaniyaning maqsadlari, ko'pchilikning ulushlarga egaligi

va ovoz berish huquqlari, boshqaruv kengashi a'zolari, asosiy rahbarlar va ularga to'lanadigan to'lov hamda ish haqi tizimlari, taxmin qilinishi mumkin bo'lgan moddiy risk omillari, ishlaydigan ishchi-xodimlar va boshqa bevosita manfaatdor bo'lgan kishilar bilan bog'liq moddiy masalalar, boshqaruv tuzilmasi va siyosatlarini kabi axborotlarni qamrab olishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Axborot tayyorlanishi, nazorat qilinishi va sifatli buxgalteriya hisobi standartlariga, moliyaviy va nomoliyaviy bayon va auditga muvofiq oshkor etilishi zarur. Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish usullari borasida tashqaridan va obyektiv ishonchni hosil qilish uchun yillik audit mustaqil auditor tomonidan o'tkazilishi zarur bo'ladi. Axborotni tarqatish kanallari tegishli ma'lumotlarga foydalanuvchilar tomonidan adolatli tarzda, o'z vaqtida va kam xarajat bilan qo'lga kiritilishini ta'minlash lozim.

Korporativ boshqaruv, kompaniyaning strategik rahbarligini, boshqaruv kengashi tomonidan boshqaruvning o'z vaqtida samarali nazoratini, boshqaruv kengashining kompaniya va uning aksiyadorlar oldida hisob berish majburiyatini kafolatlashi talab etiladi. Boshqaruv kengashi a'zolari to'liq ma'lumotga ega bo'lgan holda, yaxshi niyat, zaruriy diqqat-e'tibor bilan kompaniya va aksiyadorlarning eng maqbul manfaatlari borasida harakat qilishlari kerak. Kengash qarorlari turli aksiyadorlar guruhlariga turlicha ta'sir ko'rsatsa, kengash barcha aksiyadorlarga adolatli munosabatda bo'lishi zarur. Boshqaruv kengashi amaldagi qonunlarga muvofiqligini kafolatlashi va to'g'ridan tegishli manfaat egalari manfaatlarini hisobga olishi kerak.

Ayni paytda, Boshqaruv kengashi, xususan, boshqaruvdan mustaqil ravishda korxonalar operatsiyalarida obyektiv muhokama qila olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Majburiyatlarini bajarish uchun Boshqaruv kengashi a'zolari to'g'ri, zarur va asosli ma'lumotlarga o'z vaqtida ega bo'lishlari muhim hisoblanadi.

Boshqaruv kengashi o'ziga xos muhim funktsiyalarni bajaradi. Xususan, kompaniya strategiyasini, asosiy harakat rejalarini, risk siyosatlarini, yillik byudjetlarni va korxonalar rejalarini yo'naltirish va ko'rib chiqish, samaradorlik maqsadlarini aniqlash, ijroat va korxonalar performansini o'z vaqtida nazorat qilish va yirik sarmoya xarajatlarini, aktivlarni sotib olish va sotishni boshqarish, asosiy rahbarlarni saralash va tanlash, ish haqlarini to'lash, nazorat qilish, zaruriyat bo'lgan vaziyatda o'zgartirish va boshqaruvchi xodimlarning silliq shaklda almashuvi rejalarini nazorat qilish, boshqaruv darajasini, kengash a'zolariga qilingan to'lov va ish haqi tizimini qayta ko'rib chiqish hamda rasmiy va shaffof tayinlov jarayonini amalga oshirish, kompaniya aktivlarini noto'g'ri foydalanishdan tortib tegishli tomonlarning operatsiyalarida suiiste'mol qilishlarigacha bo'lgan holatlarni qamrab olish bilan bir qatorda, boshqaruv, boshqaruv kengashi a'zolari va aksiyadorlarning ehtimolli manfaat to'qnashuvlarini o'z vaqtida nazorat qilish va boshqarish kerak bo'ladi. Shuningdek, kompaniyaning mustaqil auditorlardan tortib, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimlarini ishonch asosida kafolatlash va xususan, risk nazorati, moliyaviy nazorat va qonunlarga rioya qilish nuqtayi nazaridan maqbul monitoring tizimlarining ishlashini ta'minlash, Boshqaruv kengashi amal qiladigan boshqaruv usullarining muvofiqligini nazorat qilish va zaruriyat bo'lganda ularda o'zgartirishlar qilish, ommaga ma'lumotlar berish va muloqot hamda aloqa jarayonlarini nazorat qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni (28.01.2022-yil, PF-60-son).
2. Elmirzayev S.E. Zamonaviy korporativ boshqaruv. Darslik. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2019. – 416 b.
3. OECD Corporate Governance Principles, OECD Publication Center, Paris, 1999.

ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL ETISH VA UNING SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Elyorbek Baxtiyor o'g'li Egamberdiyev

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Elyor_10397@mail.ru

Ilmiy rahbar: i.f.n., dot. A.A. Temirov

Annotatsiya

Ichki audit xizmatini tashkil etish aksiyadorlik jamiyatlari uchun zarur bo'lib, ularning faoliyati samarali bo'lishiga va raqobatbardoshligi oshishiga hissa qo'shadi. Ichki audit xizmati korxonada faoliyatida kutilayotgan xavf-xatarlarni oldindan aniqlash, ularni bartaraf etish yoki yengillashtirishda katta yordam beradi. Ushbu tezisda O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlari ichki audit xizmatini tashkil etish va uning faoliyati samaradorligini baholashga oid masalalar bilan tanishib chiqamiz chiqamiz.

Kalit so'zlar: audit, ichki audit, aksiyadorlik jamiyatlar, tijorat banklari, buxgalteriya balansi, xalqaro standartlar, samaradorlik, moliyaviy natijalar.

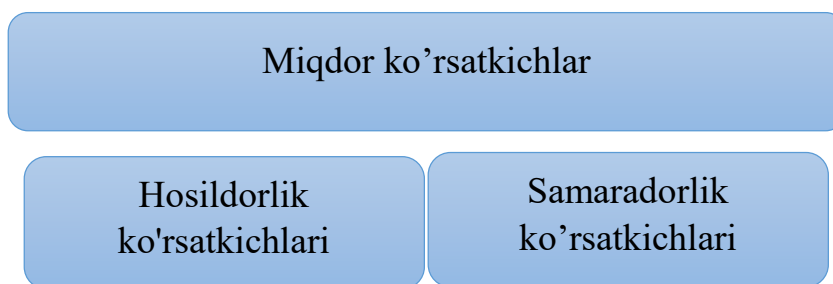
Raqobat muhitida ichki audit xizmati faoliyatini sifatli va samarali tashkil etish dolzarb masalalardan biri bo'lib hisoblanadi. Yurtimizda hozirgi kunda buxgalteriya hisobi va auditorlik faoliyatini takomillashtirish bo'yicha bir necha ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Prezidentimizning "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018 yil 19 sentyabrdagi PQ-3946-sonli Qarori va 2020 yil 24 fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4611-son Qarorlari negizida "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonun yangi tahrir ostida qabul qilindi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2021 yil 5-maydagi "Ichki audit xizmati xodimlarini tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 280-sonli Qarori qabul qilindi. Mazkur qarorlarda ichki audit xizmatini ham xalqaro standartlar muvofiq tashkil etishga urg'u berilgan bo'lib, bu o'z navbatida ichki audit xizmati faoliyatini samarali tashkil etishning bir omili sifatida xizmat qiladi.

Ichki audit – korxonaning alohida tarkibiy bo'linmasi sifatida faoliyat yurituvchi xizmat bo'lib, uning vazifasi ijroiya organi va korxonaning tarkibiy bo'linmalari ishini nazorat qilish va baholash, ularning qonun hujjatlari, ta'sis va ichki hujjatlarga rioya etilishini tekshirish va monitoring qilish, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarda

ma'lumotlarning to'liq va ishonchli aks ettirilishini, xo'jalik operatsiyalarini amalga oshirishning belgilangan qoidalari va tartib-taomillarini ta'minlash, aktivlarning saqlanishi, shuningdek korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etishdir.

Ichki audit xizmatiga ega korxonalarining zamonaviy ichki nazorat tizimi korporativ boshqaruvni tashkil etishda ajralmas boshqaruv vositalaridan biri hisoblanadi. Ichki audit va nazorat xizmatining samarali faoliyati kompaniya menejerlarga qonun hujjatlari va kompaniyaning ichki reglamentlari talablariga amal qilishi, aktivlarning xavfsizligi, barcha turdagi hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash, ichki va tashqi xavf-xatarlarni oldindan aniqlash va ularga barham berish yoki qisman bartaraf etishga qaratilgan maqbul qarorlar qabul qilishga imkon beradi.

Tizimda auditorlarning yillik ish rejasining bajarilish darajasi va tekshirish xarajatlari baholanishi uchun kengaytirilgan ko'rsatkichlar shakllantirilishi kerak. Batafsil ko'rsatkichlar yirik va o'rta kompaniyalar tomonidan qo'llanilishi mumkin. Ularni sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarga bo'lish mumkin.

1-rasm. Miqdor ko'rsatkichlari 2 ga bo'linadi.*

**Ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi*

Hosildorlik ko'rsatkichlar. Bitta auditor tomonidan o'tkazilgan tekshiruvlarning o'rtacha soni, bitta tekshiruvning o'rtacha davomiyligi, ichki audit xizmatining tasdiqlangan ish rejasining bajarilishi, belgilangan muddatlarda o'tkazilgan ichki auditorlik tekshiruvlarining foizi, tekshiruv tashabbuskorlariga berilgan tavsiyalar soni, bajarilmagan buyurtmalar soni tekshirish uchun;

Samaradorlik ko'rsatkichlar. Tekshirilayotgan bo'linma rahbariga ilgari noma'lum bo'lgan faktlar bo'yicha auditorlarning sharhlari soni, mijozlarning ichki audit xizmatiga murojaatlari soni, mijozlarning qoniqish darajasi, ichki auditorlarning bajarilgan tavsiyalari foizi, auditorlik tavsiyalarini bajarishning bevosita iqtisodiy samarasi.

Sifat ko'rsatkichlari - auditorlarning umumiy malaka darajasi, ularning ichki audit xizmatida ishlarining o'rtacha davomiyligi, yiliga bitta auditorning malakasini oshirishga sarflangan o'rtacha soatlar soni; auditorlarning kasbiy va malaka ega bo'lgan xodimlari soni, ichki audit standartlarining mavjudligi va joriy etilishi.

	Ichki auditning belgilangan standartlarga amal qilishi
	Ichki auditorlarning professionalligi
	Ichki auditorlarning obyektivligi
	Ichki audit xizmatining daromadliligi
	Ichki auditorning tezkorligi

2-rasm. Ichki auditni samaradorligini ta'minlovchi omillar.*

**Ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi*

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ichki auditning mamlakatimiz aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatidagi ahamiyatini inobatga olgan holda shuni aytish kerakki, aksiyadorlik jamiyatlar faoliyatini ichki audit tekshiruvidan maqsad eng avvalo korxonalar o'z faoliyatlarini muntazam ravishda kuzatib borish, aniqlangan kamchilik va xatolarni tezkorlik bilan o'z vaqtida bartaraf etish, shuningdek kutilayotgan xavf xatarlarni ham bartaraf etish yoki ularni minimal darajaga tushurishdir. Bu esa o'z navbatida aksiyadorlik jamiyatlarga uning faoliyati samaradorligi va raqobatbardoshligi kabi ustuvorlik beradi. Aksiyadorlik jamiyatlarida ichki audit kompaniyaning, xarajat manbalarini moliyaviy xo'jalikni nazorat qilish, boshqaruv tizimini tahlil qilish, zaxiralarni aniqlash va ma'muriyatni kompaniya iqtisodiyoti samaradorligini ko'tarish bo'yicha tavsiyalar bilan ta'minlashga mo'ljallangandir. Shundan kelib chiqib, ichki audit aksiyadorlik jamiyatlarining iqtisodiy rivojlanishida katta hissa qo'shadi deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 25.02.2021 yildagi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-677-sonli Qonuni;
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 19.09.2018 yildagi PQ-3946-son qarori;
3. Xalqaro ichki audit professional standartlari.1210 A3.[https:// na.theiia.org / standards](https://na.theiia.org/standards).
4. Temirov A.A. Improvement of corporate governance in the banking sector of the Republic of Uzbekistan // Modern school of Russia. Issues of modernization. No. 1 (38, v2), 2022, pp. 28-30.

IMPROVING CORPORATE GOVERNANCE STRATEGIES IN LOCAL ORGANIZATIONS IN CASE OF AMAZON?

Bakhtiyorov Akhmadbek Feruz-ogli

Student at Tashkent state university of economics

akhmadbekbakhtiyorov@gmail.com

Abstract

the following paper is devoted to the study of why corporate governance is incredibly significant for raising capital and attracting more investors to the company and how it should be directed in order to gain as much as possible profit for further businesses via the real case study of one of the world's giant companies Amazon with real data analysis.

Key words: Corporate Governance, shareholders, stock, board of directors, corporations, investment, Amazon.

Opinions and ideas about how corporations should be run have also spread as investor power and the impact of corporations on society have grown. The system of direction, control, and purpose used by corporations is known as corporate governance. It identifies who is in a position of authority, who is responsible, and who makes decisions. In essence, it equips the board and management with the means to conduct business more successfully.

Therefore, the development of shareholder power, simultaneously, increasingly more inspired companies to think about having more profit and of course about catching more investors' attentions to raise their capital and having more stable economic performance. So, depending on first researches and scientific recommendations, experts worked on developing corporate governance theories and concepts as well.

Corporate governance, at its core, differs from the day-to-day operational management of the company in that it is concerned with what the board of a company does and how it sets the values the company adheres to.

That is why implementing successful Corporate Governance strategies of big corporations to Uzbek companies can lead them to raising more capital and attract more investments which can be a basic source of good profit later on.

Now even there are special websites and agencies for shares and stock, companies are not ready to fulfill all requirements in a real life and this causes the barrier to appeal customers' belief on buying their share.

Accordingly, strategy of Corporate Governance in one of the giant companies of the world, namely Amazon is the case in the thesis that can be a real good role-model to learn how to attract more investors and work with them well.

Even though there are many candidates for being a CEO and controller of Corporate Governance system in Amazon, the person with most numbers of shares, meaning owner, Jeffrey Bezos opts for doing it himself.

It is clear that American stocks are famous for their quick bulls and bears during trade, however, Bezos strategy is something different from that. That is why company offers long-term growth in stock for their shares but not quick changes, ups or downs.

And this sometimes demotivates some trades along with investors as long as they want quicker profits. Then this company is, obviously, not for them.

Therefore, shares of company has boosted steadily and now

The period during Pandemic created a chance for Amazon to boost and make unbelievable amount of profit. At that time, they could win many of their competitors due to their digitally developed service.

But pick capital was 1.82 trillion in 2021, so because of different factors it went down. The only annual fall was only in 2022 in last decade, but in general they have financial development.

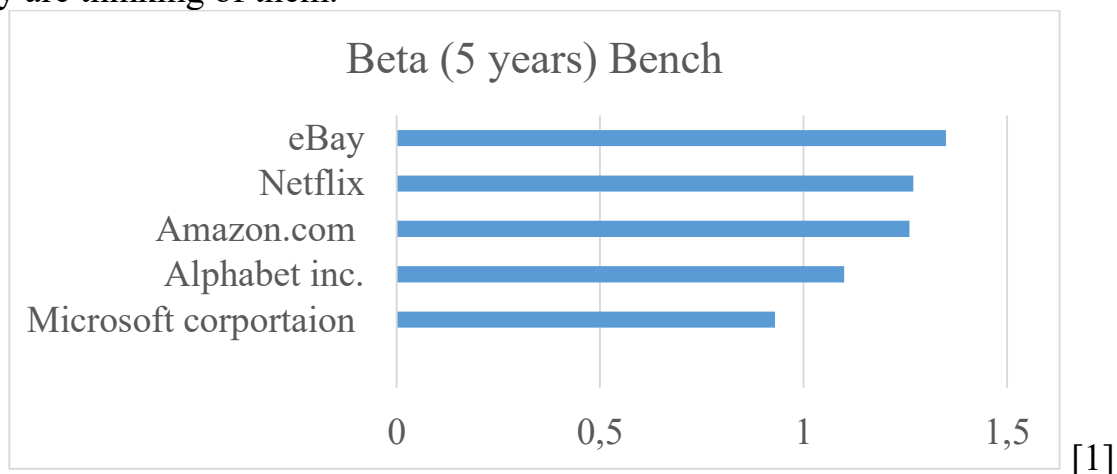
Annual Capital in last 5 years of Amazon [3]		
Year	Price	Growth
2023	\$1.049 T	22.46%
2022	\$856.94 B	-49.32%
2021	\$1.691 T	3.48%
2020	\$1.634 T	77.58%
2019	\$920.22 B	24.78%

As the weakness of company is usually considered its high-volume investments on low operating margin (just 4.1 % in early 2000s) for reinvesting to new technological advancements that worries many investors. However, company professionally concerns about that upcoming little issue and prevents them by increasing valuation of its shares.

They fully think about Corporate Governance principles and concepts and ensure accuracy with quarterly and annual financial reports for their present and future investors as vivid proof.

Threat is only about lack of green actions of Amazon but it is also enhanced by having a first sustainability executive Kara Hartnett Hurst in 2014. And today Amazon has been involved tens of social projects, including Energy Consumption by Amazon, Water Consumption by Amazon, Waste Reduction and Recycling by Amazon and taking really good green actions.

And Beta Benchmark of giant companies, which can be considered somehow competitors, for the next five years and could investing them be beneficial for investors if they are thinking of them:

All data and analysis held above about how Amazon could achieve such a well-made Corporate Governance strategy can be role model for any local Uzbek organizations. Therefore, it is time to take a serious action, because market in terms of investment volume is ready for buying real and reliable shares of companies and it is nearly impossible to change the condition of dead market position to positive side without learning and implementing real life successful cases of international big corporations.

References

1. Roddy Sunguro, "Corporate Governance Analysis of Amazon.com, Inc.", ResearchGate, 2020, DOI: 10.13140/RG.2.2.26875.34083
2. Naramta Singh, "Purpose of Corporate Governance & What are their codes?" London Institute of Business and Technology, November 2018,
3. Mark Hall, "Amazon.com", Britannica, May 2023 (<https://www.britannica.com/topic/Amazoncom>)

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMI VA UNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Ruziboyev Azizbek Abdurahmon o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Ruziboyevaziz02@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi xorij amaliyotida korporativ boshqaruv tizimining o'ziga xos xususiyatlari, korporativ boshqaruvning Yaponiya, Germaniya, Janubiy Koreya modellari o'rganilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida xususiylashtirishning asosiy ko'rsatkichlari hamda korporativ boshqaruvni asosiy modellarining taqqoslama xususiyatlari tahlil qilingan. O'zbekistonda korporativ boshqaruvning milliy modeli shakllanishi xususida fikr yuritilgan. Tezis xorij amaliyotida korporativ boshqaruv tizimining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga, ta'assischilar kapitalidagi davlat ishtirokidagi korxonalarini boshqarish, korporativ boshqaruvning xorijiy modellariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, aksionerlik jamiyatlari, korporatsiya, ingliz-amerika modeli, yapon-germaniya modeli, Janubiy Koreya modeli, insayder modeli, autsayder modeli.

Xorijiy mamlakatlarda aksiyadorlik kapi talniboshqarish tizimi muayyan mamlakatning shart-sharoitlari va o'ziga xosliklariga muvofiq rivojlanmoqda. Korporativ boshqaruvning ingliz-amerika, germaniya (kontinental) va yapon modellari ajratib ko'rsatish an'anaviy hisoblanadi. Ingliz-amerika modeliga tarqoq, autsayderlik aksiyadorlik mulki, korporativ boshqaruvning ikki pog'onali tizimi (direktorlar kengashi va ijroiya direksiyasi) mavjudligi, korporatsiyalar faoliyati ustidan nazorat qilishning liberal vositasi sifatida fond bozorining roli muhim ekanligi xosdir. Germaniya modeli qoidaga ko'ra, markazlashtirilgan xarakterga ega bo'lgan katta hajmdagi insayderlik mulki mavjudligi bilan tavsiflanadi. Germaniya modeli doirasida uch pog'onali korporativ boshqaruv tizimi o'ringa ega bo'lib, unda direktorlar

kengashi va ijroiya direksiyasidan (korporasiyani joriy boshqarish organi) tashqari, korporativ boshqaruv tizimi ustidan mustaqil nazorat funksiyasini amalga oshiradigan kuzatuv kengashi ham mavjud. Yaponiya, Ingliz-amerika va Germaniya modeli bilan taqqoslaganda, korporativ boshqaruvning axborot jihatidan ko'proq «yopiq»ligi bilan tavsiflanadi.

Ushbu model doirasida korporatsiyalarni boshqarish tizimini shakllantirish va rivojlantirishga moliya institutlari, birinchi navbatda, sanoat korporatsiyalari faoliyatini moliyalashtirish sohasida ham, korporativ nazorat sohasida ham keng doiradagi funksiyalarni bajaradigan yirik bank tuzilmalari jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, korporativ sektorda davlat mulki ulushining ancha kichikligi va korporatsiyalar rivojlanishi ustidan davlat nazoratining yetarli emasligi, xususan, Dj.Stiglisning fikriga ko'ra, 2008-2009 yillarda global moliyaviy iqtisodiy inqirozga olib kelgan 2007 yilda AQSh iqtisodiyotidagi moliyaviy inqirozning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Germaniya iqtisodiyoti uchun mintaqaviy darajada shakllantiriladigan odatiy korporatsiyalar aksiyalarining jiddiy paketi mintaqaviy hukumatlarga tegishli bo'lgan, hamda bir vaqtning o'zida ham yuridik, ham jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan – qoidaga ko'ra, shu hududning rezidentlari aksiyadorlar sanalgan kompaniyalar hisoblanadi. Bunda Germaniya mintaqaviy hukumat vakillari, qoidaga ko'ra, bu turdagi korporatsiyalarning direktorlar kengashida ham, Kuzatuv kengashida ham ishtirok etadi. Bu esa, uning rivojlanishi ustidan nazoratni amalga oshirishga ham, muayyan hududning iqtisodiy tizimini takomillashtirish yo'nalishidagi investision faoliyat ustuvor yo'nalishini ta'minlashga, ijtimoiy vaziyatning yomonlashuviga yo'l qo'ymaslikka ham imkon beradi. Jismoniy shaxslar uchun esa, davlatning bu turdagi kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimidagi ishtirok etishi, korxonalarining nisbatan samarali faoliyat ko'rsatishining qo'shimcha kafolati hisoblanadi va mos keluvchi mintaqalar aholi guruhlarining ijtimoiy farovonlik darajasi bevosita unga bog'liq bo'lib, ular uchun bunday korporatsiyalar ham ish beruvchi, ham dividend va qimmatli qog'ozlar qiymatining o'sishi ko'rinishida qo'shimcha daromad olish manbasi hisoblanadi.

Janubiy Koreya modeli doirasida davlat, qoidaga ko'ra, yangi, birinchi navbatda, innovatsion-sanoat korporativ tuzilmalarining normal rentabellik darajasiga chiqishini ta'minlaydi, shundan keyin esa aksiyalar davlat paketini tashqi investorlarga sotishni amalga oshiriladi. Shu tariqa, Janubiy Koreya modeli doirasida korporativ mexanizmlar norasmiy mexanizmlar bilan almashinadi. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda korporatsiyalar rivojlanishida jiddiy risklarga olib kelishi mumkin.

Davlatning korporatsiyalar kapitalida ishtirok etishi borasida Skandinaviya modelini boshqalardan ajratib turadigan asosiy xususiyat korporativ boshqaruv mexanizmi va davlat vakillarining direktorlar Kengashida ishtirok etishi vositasida muayyan aksiyadorlik jamiyatlari va butun milliy iqtisodiyot, uning yetakchi tarmoqlari va hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirish strategiyalarining muvofiqligini ta'minlash hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi davlat aktivlarini boshqarish agentligining ma'lumotiga ko'ra, 2020-yilning yanvar-iyun oylarida 462 ta korxonalar va ob'ektlar xususiy lashtirildi. Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, eng ko'p xususiy lashtirilgan ob'ektlar soni Toshkent viloyatida 82 ta (17,8 %), Farg'ona viloyatida – 63 ta (13,6 %), Qashqadaryo viloyatida – 52 ta (11,3%), Jizzax viloyatida

– 51 ta (11,0%), Toshkent shahrida – 34 ta (7,4 %), Samarqand viloyatida – 33 ta (7,1%), Buxoro viloyatida – 25 ta (5,4%) ni tashkil etdi. Umuman, bizning fikrimizcha, davlat ishtirokidagi kompaniyalarda korporativ boshqaruv mahalliy tizimini takomillashtirish jarayonida ko'rib chiqilgan xorijiy modellarning quyidagi elementlaridan foydalanish mumkin:

– ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni boshqarishni mintaqaviy darajada rivojlantirish (Germaniya modeli);

– davlat boshqaruv sohasidagi kadrlarni korporatsiyalar Direktorlar Kengashi va top menejmenti sohasiga tizimli, oshkora va ob'ektiv rotasiya qilish amaliyotini rivojlantirish (Yaponiya modeli);

– korporativ mexanizmlar orqali davlat vakillarining ta'sirini maqsadli yo'naltirilgan tarzda oshirish vositasida korporatsiyalar rivojlanish strategiyasi va tarmoqlar, hududlar faoliyati strategiyalarining muvofiqlik darajasini oshirish (Skandinaviya modeli)

Korporativ boshqaruvning xalqaro tan olingan tamoyillari mavjud bo'lib, O'zbekistonda unga amal qilinishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu o'z navbatida istiqbolda respublikamiz iqtisodiyotida korporativ tashkilotlar faoliyatini yanada rivojlantirish va takomillashtirish asosida milliy iqtisodiyotimizni mustahkamlanishiga va raqobatbardoshligini oshishiga olib keladi.

Insayder modeli ko'proq Germaniya va Yaponiya kompaniyalari uchun xos, ya'ni bu yerda banklar, kredit-moliya muassasalari va boshqa kompaniyalar (masalan, asosiy yetkazib beruvchilar yoki firmaning mijozlari) ko'pincha kompaniya aksiyalari ning egalari hisoblanishadi. Ushbu model autsayder modelidan shunisi bilan farq qiladiki, korporativ moliyalash moliyaviy va savdo aloqalari tufayli kompaniyada uzoq muddatli strategik manfaatlarga ega bo'lgan strategik sarmoyadorlar tomonidan amalga oshiriladi.

Autsayder modeli moliya bozorlarining jadal o'sishiga ko'maklashadi, chunki unda axborot oshkora va teng taqsimlanadi, bunda, ayniqsa, mayda aksiyadorlarni himoyalashga jiddiy e'tibor qaratiladi. Autsayder modeli ko'proq ingliz saksoniya modeli deb ataladi hamda AQSh va Buyuk Britaniyaga xosdir, ya'ni ushbu mamlakatlarda ko'pchilik o'rta va yirik kompaniyalar o'z sarmoyasini katta miqdorda aksiyalar chiqarish hisobidan ko'paytiradi. Korporatsiya aksiyalari paketining maydalanishi ushbu holatda aksiyadorlardan hech biri menejmentning harakatini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'lmasligini anglatadi. Nazorat faqatgina aksiyadorlarning jamoaviy sa'y harakatlari bilan amalga oshiriladi.

Ingliz-amerika modelida korporatsiya faoliyatiga direktorlarning unitar kengashi rahbarlik qiladi. AQShda korporatsiya to'g'risidagi davlat qonunlari direktorlar kengashi a'zolarining boshqarish va kuzatish funksiyalarini ajratmaydi, ular faqat korporatsiyaning umumiy ishi uchun javob beradi. Ijrochi va mustaqil direktorlar (ya'ni, kompaniya manfaatlarini namoyon etuvchi ma'murlar va chetdan taklif etilgan, mustaqil ma'murlar) o'rtasida kengash a'zolarining funksiyalarini taqsimlash to'g'risidagi qaror kompaniya aksiyadorlari tomonidan qabul qilinadi yoki direktorlar kengashining a'zolari va menejerlar tomonidan hal etiladi. Sharqiy Yevropa va sobiq ittifoqning aksariyat mamlakatlarida korporativ boshqaruv tizimining qonunchilik bazasini shakllantirishda ko'proq Germaniya modelidan foydalanildi va direktorlar

kengashining ikki pog'onali tizimi qabul qilindi. O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimi qonuniy jihatdan ko'plab o'tish iqtisodiyotiga asoslangan mamlakatlarda qabul qilingan ikki pog'onali (insayder) modelga asoslanadi (Kuzatuv kengashi va boshqaruv). Biroq, mamlakatda korporativ boshqaruvning hozirgi holati sarmoyadorlar (aksiyadorlar)ning kompaniyani (ayniqsa, xususiy lashtirish natijasida tashkil etilgan aksiyadorlik jamiyatlarini) boshqarishdagi passiv roli bilan tavsiflanadi.

Jahon amaliyoti shundan dalolat bermoqdaki, korporativ boshqarish mexanizmlari davlat tartibga soluvchi organlari, sud organlari, ishbilarmon doiralarning o'zlari tomonidan ishlab chiqilgan ma'lum bir qoidalar, me'yorlar doirasida faoliyat ko'rsatadi. Ushbu qoidalar, me'yorlar va andozalar yig'indisi korporativ boshqaruvning institusional asosini tashkil qiladi. Uning asosiy elementlarini quyidagicha ajratish mumkin: qonuniy huquqlar me'yorlari va qoidalari; ixtiyoriy ravishda qabul qilingan korporativ boshqarish andozalari haqidagi kelishuvlar va uning kompaniyalar darajasida amalga oshirilishini tartibga soluvchi ichki me'yorlar; biznesni yuritishning umumiy qabul qilingan amaliyoti va madaniyati.

Bugungi kunda O'zbekistonda korporativ boshqaruvning milliy modeli shakllanish bosqichida turibdi. Milliy qonun hujjatlarida korporativ boshqaruvning ko'plab umumiy qabul qilingan tamoyillari o'z aksini topgan. Biroq, ularni amalga oshirish amaliyoti va korporativ xulq-atvor an'analari endigina shakllana boshladi. Korporativ xulq-atvor bilan bog'liq ko'plab masalalar qonun doirasiga kirmagan va yuridik xususiyatga ega emas, balki axloqiy xususiyatga ega. Shuning uchun chet el tajribasi hamda korporativ boshqaruv milliy amaliyoti xususiyatlarini hisobga olgan holda korporativ xulq-atvor kodeksini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Unda esa korporativ boshqaruv va korporativ madaniyat sohasidagi axloqiy andozalarni shakllantirish uchun asos solingan bo'lishi kerak. Bu ham milliy kompaniyalarning investisiyaviy jozibadorligi oshishiga ko'maklashadi.

Korporativ boshqaruvning mashhur ingliz-amerika modeli bilan yapon-german modeli o'rtasidagi mavjud farqlar menejmentning mavjud maktablari doirasida yuzaga keladi. Agar korporativ boshqaruvning ingliz-amerika modeliga chuqur va tor ixtisoslashuv xos bo'lsa, yapon maktabining asosida universallashtirish yotadi. Kelgusida korporativ nazoratning ta'sirchan milliy modelini shakllantirish uchun ikkala tizim asosiy unsurlarining optimal tarzda uyg'unlashuvi yo'lini faol qidirish tufayli ularning o'zaro chambarchas bog'lanib ketishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Яушев Р.И. Состояние и проблемы управления государственными пакетами акций корпораций// Корпоративное управление в Узбекистане. Материалы научно-практической конференции.Т.: 2004. С.15.
2. Xamidulin M.B. – Korporativ madaniyat va korporativ boshqaruv-T.: Akademiya, 2007. -224 b
3. Berle A., Means G. The modern Corporation and Private Property – New York: Macmillan, 1932. – 478 p.
4. Madiyorov T.K. Dehqonchilik-sanoat majmuida ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar tizimi va korporativ boshqaruvni joriy etish xususiyatlari: iqt. fan.dok. ... dis. ishi. - T.: 1993

5. Zaynutdinov Sh.N., Rahimova D.N. Korporativ boshqaruv asoslari. – T.: Akademiya, 2007. – 48 b.
6. Jonathan P. Charkham. Keeping Better Company: Corporate Governance Ten Years On. «Oxford University Press», 2005. P.127.
7. Стиглиц Дж. Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса. М.: Эксмо, 2011. С.54.
8. Ханкелдиева Г.Ш. Особенности корпоративного управления в акционерных обществах с государственным участием// Бюллетень науки и практики. №11, 2017 г. Научный журнал. Нижневартовск. С.357-363. (Open Academic Journals Index 0.350).
9. Xankeldieva G.Sh. Jahon moliyaviy -iqtisodiy inqirozi sharoitida korporasiyalar boshqaruvi samaradorligini oshirish masalalari //Iqtisodiyot va ta'lim 2009 y. №3. B.64-67

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA ICHKI AUDIT XUSUSIYATLARI

Ilxamov Shavkat Islamovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori, DSc.

Annotatsiya

Maqolada korporativ boshqaruv tizimida ichki audit jarayonida auditor hisob tizimini va hisobotni tashkil etishni nazorat qilish, turli ko'rsatkichlarni hisoblashni, soliq stavkalarini, koeffitsientlarini, qonuniy hujjatlarni va turli me'yoriy hujjatlarni, shuningdek, hisob yuritishda turli ko'rsatkichlarni hisoblash amallarini qo'llash xususiyatlari, jumladan, ichki audit jarayonini avtomatlashtirish, me'yoriy-huquqiy axborotlarini kompyuter xotirasida saqlash kabi masalalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, ichki audit, buxgalteriya hisobi, hisob yozuvlari, ichki xo'jalik nazorati, moliyaviy holat, xarajatlar manbai, zaxiralarni aniqlash, boshqarish tizimi

Korporativ boshqaruv uchun xarakterli ichki audit o'tkazish tartibiga ta'sir qiluvchi bir qator o'ziga xos xususiyatlar mavjud.

Bu xususiyatlar quyidagi omillar ta'sirida kelib chiqadi:

- a) hisobotni tayyorlash va hisobni yuritishga javobgar tarmoq ishchilarining yo'qligi yoki cheklanganligi;
- b) bunday iqtisodiy subyekt faoliyatiga yakka boshqaruv yoki mulkdorning har tomonlama ta'siri bo'ladi.

Amaliy ichki audit nomli o'quv qo'llanmada korporativ boshqaruv ichki auditi vaqtida asosiy e'tiborni quyidagi omillarga qaratish mumkinligi e'tirof etilgan:

- a) hisob yozuvlarining muntazam yuritilmasligi, formal talablarga rioya qilinmasligi, buxgalteriya hisobotida kamchiliklar paydo bo'lish havfini oshiradi.
- b) iqtisodiy subyekt rahbarlari audit vaqtida auditorlik xulosasini beruvchilarni, hisobni qayta tiklash, yo'l qo'yilgan xatoliklarni to'g'rilash, buxgalteriya hisobotini tayyorlash kabi ishlarni auditorlik tashkiloti qo'shimcha xizmat tariqasida qilib beradi, deb noto'g'ri fikrlashadi.

i) boshqa subyektlarga qaraganda ishchilar hisobdagi tarkibi, miqdori obyektiv sabablarga ko'ra javobgarlikni ta'minlay olmaydi.

g) korporativ boshqaruvda buxgalteriya hisobini yurituvchi xodimlar bir vaqtning o'zida oson yashirish, musodara qilish, sotish mumkin bo'lgan qimmatliklardan to'g'ridan-to'g'ri foydalanish huquqiga ega bo'ladilar va bu suiste'molliklar kelib chiqishiga imkon yaratadi;

d) agar naqd pulga ko'p miqdorda operatsiyalar bajarsa, shunday holat bo'lishi mumkinki, bunda tushum aks etmaydi (soliq qonunchiligi shartlarini buzish maqsadida), xarajatlar esa oshiriladi (ishlab chiqarish vositalari xarajatlarini shaxsan boshqaruvchi ishchilar tomonidan o'zlashtirish maqsadida);

e) buxgalteriya hisobini yurituvchi ishchilar soni chegaralangan bo'lsa, hisob ma'lumotlarini muntazam tekshirib borish qiyin yoki mumkin emas, bu buxgalteriya hisobotida kamchiliklar va xatoliklar kelib chiqish xavfini oshiradi [1, 130 b].

Korporativ boshqaruv faoliyatiga boshqaruvchining har tomonlama ta'siri shu korxonadagi buxgalteriya hisoboti ishonchliligiga va ichki nazorat tartibiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bir tomondan ba'zi hollarda rahbarning nazorati ostida subyekt hisoboti ishonchliligi oshishi mumkin.

Obyektiv sabablarga ko'ra qo'shimcha (muqobil) ichki nazorat vositalari qiyin yoki mumkin bo'lmasa, boshqa tomondan boshqaruvchining ko'p tomonlama ta'sirida umumqo'llaniladigan nazorat ishlari buzilishi mumkin. Qonunchilik buzilish hollari ko'payishi buxgalteriya hisobotida ataylab uyushtirilgan kamchiliklar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Yirik xo'jalik subyektlari munosabatlarida qo'llaniladigan ko'pchilik ichki nazorat vositalarini (tashkilot bo'limlari sifatida ichki audit xizmatini tashkil qilish) korporativ boshqaruvga qo'llash maqsadga muvofiq emas. Masalan, kichik ishlab chiqarish subyektlarida buxgalteriya hisobi jarayoni kam sonli odamlar yordamida amalga oshiriladi, ular buxgalteriya hujjatlarini tayyorlash bilan birga ularni saqlash majburiyatini ham bajarishadi. Bundan ko'rinadiki, majburiyatlarni taqsimlash imkoni bo'lmaydi yoki chegaralangan bo'ladi.

Ba'zi hollarda tekshirilayotgan korxonada xodimlari orasida majburiyatlarning etarlicha taqsimlanmaganligi jiddiy boshqaruv nazorati ostida sezilmay ketishi mumkin, bu nazorat mulkdor va boshqaruvchi bir kishi bo'lgan hollarda kuzatiladi. Ya'ni, mulkdor bir vaqtning o'zida boshqaruvchi bo'ladi, u operatsiyalarda o'zi ishtirok etadi va xo'jalik subyekti faoliyatiga taalluqli bilimlarga ega bo'ladi.

Kichik va katta biznes tashkilotlari shtat jadvaliga ichki auditor lavozimini kiritishi yoki outsorsing sharoitida auditor-konsultantlarni jalb qilishi yaxshi samara beradi.

Nazoratning bunday vositalari xususiy tashkilotlar (aksionerlar, paychilar) uchun ayniqsa qulaydir. Bular kapital qo'yishda ishtirok etmaydigan yoki unda kichik payga ega bo'lgan boshqaruvchi tomonidan boshqariladigan tashkilotlardir.

Bizning fikrimizcha, ichki audit ichki xo'jalik nazorati uchun korxonada moliyaviy holati, xarajatlar manbai, zaxiralarni aniqlash, boshqarish tizimini tashxislashga qaratilgan bo'lib, u rahbariyatni korxonada iqtisodining samaradorligini oshirish bo'yicha ko'rsatmalar bilan ta'minlaydi [2, 151 b.].

Ichki audit xizmati korxonaning hisobotini tahlil etadi, kelgusidagi rivojlanish yoʻnalishini aniqlaydi va rahbariyatga qaror qabul qilishda yordam beradi. Nazoratning alohida korxonada miqyosida rejalashtirilishi, hisob, marketing, mahsulotni yaratish ishlarini umumlashgan holda qarashga yordam beradi.

Ichki audit faoliyatini kompyuterlashtirish zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan boʻlib, u nafaqat auditni amalga oshirish uchun vaqtni va vositalarni tejashga, balki qoʻlda hisoblab topish murakkab boʻlgan axborotni ham olish imkonini beradi. Bu axborotlar avvalambor korxonada strategiyasi, moliya-xoʻjalik holatini yaxshilash yoʻllari va vositalariga tegishlidir. Kompyuterlashning hisoblash imkoniyatlaridan foydalanish oʻtgan davr axborotlariga asoslanib, hisobot davrida rahbariyat qanday yoʻl tutishi kerakligi, hisobot davri axborotiga asoslanib esa kelgusida qanday harakat qilish kerakligini aniqlash imkoni beradi. Bu axborot korxonada va tashkilotlar rahbariyati tomonidan qabul qilinadigan qarorga obyektiv baho berish uchun asos boʻladi.

“Auditorlik faoliyatini kompyuterlashtirish tizimi quyidagi komponentlardan tashkil topgan boʻladi:

audit jarayonini aks ettiruvchi iqtisodiy matematik, iqtisodiy-tashkiliy va axborot modellaridan;

modellarni amalga oshiruvchi texnik dastur, axborot va boshqa vositalardan.

Kompyuter tizimi funksional va taʼminot qismlaridan iborat boʻladi. Funksional qismi auditni bajarishda ishlatiladigan axborotlar va matematik modellarda, standartlarda, meʼyorlarda va boshqalarda aks etgan usullardan, uslubiyatlardan va koʻrsatmalardan tashkil topgan” [3, 275 b.].

Taʼminot qismi esa audit funksiyasini amalga oshirishga qaratilgan axborot, dastur, texnik va boshqa taʼminotlardan iborat boʻladi.

Kompyuter tizimining funksional qismini kengroq qaraydigan boʻlsak, u funksional quyi tizimlardan va maʼlum belgilar boʻyicha ajratilgan kompleks masalalardan iborat boʻladi, masalan:

audit turi boʻyicha (tashqi, ichki);

audit funksiyasi boʻyicha (nazorat-taftish, baholash-maslahat, maslahat-prognozlash va hokazo);

audit uchastkasi boʻyicha (hisob xodimlari, hisob tizimi, hisobot hujjatlari, maʼmuriyat va hokazo).

Ichki audit xizmati quyidagi ikkita kompleksga boʻlinadi:

«Hujjatlar» (hisob tizimini va hujjatlarni baholash);

«Maslahat berish» (korxonani tashxislash va keyingi davrdagi harakati uchun koʻrsatmalar berish).

«Hujjatlar» kompleksi moliyaviy-xoʻjalik operatsiyalarining buxgalteriya hujjatlari va hisobotlarida toʻgʻri aks ettirilganligini tekshirishga moʻljallangan. Bu kompleks «Personal» va «Hisobot» kompleksi masalalarini ham oʻz ichiga oladi.

«Personal» kompleksi korxonadagi moliyaviy-xoʻjalik hisobi tizimini baholash uchun, shuningdek, hisob xodimlarining qasddan yoki tasodifiy qilgan xatolarini aniqlashga qaratilgan. Kompleksga ikki turdagi masalalar kiradi. Birinchisi, korxonada balansining u yoki bu moddasiga tegishli boʻlgan buxgalteriya hujjatlarini tekshirishga qaratilgan. Shuning uchun auditor xohishiga koʻra hisobdagi maʼlum bir yoʻnalish

tanlab olinadi. Ma'lum modda bo'yicha hisob operatsiyalarini to'g'ri aks ettiradigan hujjatlarining tahlili masala deb yuritiladi. Har bir masala yechimi hujjatlarini quyidagi tartibda tekshirish imkonini beradi:

- birlamchi hujjatlar;
- jurnal-order va yig'ma qaydnomalar;
- bosh kitob;
- korxonalar balansi.

Kompleksning ikkinchi qismi moliyaviy muomalalar auditi uchun mo'ljallangan bo'lib, ular quyidagicha tasniflangan:

- asosiy vositalar auditi;
- valyuta mablag'lari hisobi va hisob-kitob muomalalar auditi;
- korxonalar mablag'lari manbalari auditi;
- ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxi kalkulyasiyasi auditi;
- mehnat hisobi va ish haqi auditi.

Agar xato aniqlangan bo'lsa, uning sababini aniqlash lozim (qasddanmi, tasodifiy yoki hisob tizimi sababli). Xatoning sababini mutlaq aniq ta'kidlash qiyin. Shuning uchun ishonch koeffitsientlaridan yoki noaniq mantiq nazariyasining ishonch o'lchovlaridan foydalanish mumkin.

Bu koeffitsientlar xatoliklarni 0 dan 1 gacha bo'lgan shkalada baholash imkonini beradi.

Tekshiruv natijalari maxsus fayllarda saqlanadi va tizim ishi oxirida auditorlik xulosasi uchun foydalaniladi.

Kompleksning ishlashi nazorat-maslahat tizimi tamoyiliga asoslangan bo'lib, bu kiritiladigan axborot hajmini keskin kamaytirish imkonini beradi va demak, ishning narxini kamaytiradi, ammo ikkinchi tomondan esa hisob tizimida xatoga yo'l qo'yish xavfini vujudga keltiradi. Buning sababi hisob personali harakatini to'liq emas, tanlab tekshirish ekanligidir.

"Hisobot" kompleksi korxonalar hisobotining to'g'ri tuzilganligi va haqqoniyligini tekshirish masalalarni o'z ichiga oladi.

- Unga asosan quyidagi masalalar kiradi;
- hisobot hujjatlari ko'rsatkichlari mosligini tekshirish;
- hisob-kitobning to'g'riligini tekshirish.

So'nggi masala o'z navbatida auditorni qiziqtiradigan bir nechta quyidagi masalalarga bo'linishi mumkin.

Birinchi masala maxsus test jadvallari, tekshirish qoidalari, standartlar va me'yorlar yordamida yechiladi.

Jadvallar, ko'rsatkichlar, provodkalar, hisob registrlari yozuvlari orasidagi arifmetik va mantiqiy bog'liqliklarni o'z ichiga oladi.

Qoidalar ekspertning bilimi asosida tuziladi va hisob personali harakatini tekshirishdagi auditor bajaradigan ishlar ketma-ketligini aks ettiradi. Standart va me'yorlar audit qilinadigan ko'rsatkichlarning chegaraviy qiymatlarini (soliq stavkalari, kredit foizlari va hokazo) ifodalaydi. Xatoliklar sabablari turlicha bo'lishi mumkin: hisob operatsiyalarni bajarishda yetarlicha e'tibor berilmaganligi, qasddan faktlarni o'zgartirish, yoki hisobning noto'g'ri qo'yilganligi.

Ichki auditda axborot bazasi korxonada tatbiq etilgan hisob quyi tizimlariga tegishli bo'lganligi uchun nafaqat nazorat-maslahat tizimini ishlatish, balki barcha buxgalteriya hujjatlarini to'liq tekshirish mumkin.

Ichki auditda asosiy vazifa ikkinchi kompleksga – “Maslahat berish”ga yuklanadi.

Kompleks quyidagi masalalardan tarkib topgan bo'ladi:

moliyaviy holatini kompleks tashxislash;

rentabellikni tashxislash;

moliyaviy-mulkiy holatni tashxislash [4, 155 b.].

Har bir masala tashxisi ikki bosqichda, ya'ni lokal va umumiy_bosqichlarda bajariladi. Lokal tashxislash ayrim “tor” doiradagi kamchiliklarni aniqlash imkonini bersa, umumiy si butun korxonaga uchun ko'rsatma beradi. Ikkala holda ham ko'rsatmalar qisqa yoki batafsil tarzda bo'lishi mumkin.

Lokal tashxislash iqtisodiy holatini yomonlashtiradigan alohida omillarni aniqlash imkonini beradi va ularni tuzatish yo'llarini ko'rsatadi. Bu bosqichning afzalligi bir tomondan tizimning ishlashidagi nisbatan oddiylik bo'lsa, ikkinchi tomondan natijalarining aniqligidir.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, tashqi auditni komp'yuterlashtirish tizimi ichki audit tizimidan funksiyalari hamda axborot manbalari bilan va eng asosiysi foydalanuvchilari bilan farq qiladi. Tashqi auditga mo'ljallangan tizim tekshiriladigan korxonaning umumiy standartlari va qoidalarini hisobga olishi kerak. Bular korxonaga tashqaridan keladi va ma'lum umumiy xususiyatga ega bo'ladi. Bunday muammo tashqi auditni bajaradigan kompyuter tizimining korxonada mavjud bo'lgan dasturlar vositasi muhitiga (operatsion tizimi, servis vositalari va hokazo) mos kelishidir.

Ichki auditni kompyuterlashtirish tizimi esa, aksincha, u aynan ushbu korxonaga uchungina yaratilgan bo'lib, uning hisob xususiyatlarini, moliyaviy va boshqa ko'rsatkichlarini hisoblashni aks ettiradi. Masalan, rentabellik turlicha usullar bilan hisoblanadi, ammo, bu korxonada aniq bir usul qo'llanilishi mumkin. Tashxislash va ko'rsatmalarni berish ham maxsus tarzda amalga oshirilishi mumkin. Bular korxonaning rahbariyati qo'ygan maqsad va masalalarni ifodalaydi.

Ichki audit faoliyatini komp'yuter texnologiyalari asosida tashkil etish faqatgina mablag' va vaqtni tejamasdan, qo'lda olinishi qiyin bo'lgan axborotlarni ham tezkorlik bilan olishga yordam beradi. Bu axborotlar asosan xo'jalik yurituvchi subyektning butun strategiyasini, moliyaviy-xo'jalik faoliyatini yaxshilash yo'llarini aniqlashga taalluqlidir. Kompyuterning hisoblash quvvatidan foydalanish natijasida o'tgan hisobot davri ma'lumotlari asosida hisobot davrida xo'jalik yurituvchi subyekt rahbariyati qanday yo'l tutishi lozim, hamda hisobot davridan keyingi davrda rahbariyat qanday yo'l tutishi kerakligi haqida aytib berish mumkin.

Elektron hisoblash mashinalari hozirgi vaqtda hisob-kitob ishlarini amalga oshirishda qo'llanilishi bilan birga hisob ma'lumotlarini yig'ish, ularni qayta ishlash, jamlama va tahliliy hisob registrlarini tuzish, hisobot shakllarini to'ldirish, auditorlik ishchi hujjatlarini yuritish, auditorlik xulosalari va hisobotlarini to'lg'azish va boshqa bir qancha ishlarni bajarishda keng qo'llanilmoqda. Amaliyotda kompyuterlardan keng foydalanish buxgalteriya hisobi va auditni tashkil qilishning yangi shakllarini vujudga keltiradi.

Hisob tizimi va hisobotni shakllantirishni tashkil etilishini nazorat qilishda auditor turli ko'rsatkichlarni metodik hisoblash tartiblarini, jumladan, soliq stavkalarini, koeffitsientlarni, qonunchilikni va boshqa me'yoriy hujjatlarni bilishni talab etadi. Yana hisobning turli tomonlarida hisoblanadigan ko'rsatkichlar tizimini bilishi lozim. Nazorat muolajalarining tipik shakllarini mavjudligi audit jarayonini avtomatlashtirish imkoniyatini yuzaga keltiradi, bu esa albatta auditorlik tashkilotlarining ish sifati samaradorligini oshirishga imkon tug'diradi. Kompyuterning xotirasida ko'plab me'yoriy-hujjatlarni saqlab qolishi, bir tarafdin auditor imkoniyatlarini kengaytirsa, boshqa tarafdin auditor qo'lida kuchli dastak bo'luvchi maslahat-nazorat tizimini yaratadi.

Jahon amaliyotida auditorlik faoliyatini avtomatlashtirishda dasturlar quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lishi lozim:

audit jarayonida aks etuvchi iqtisodiy-matematik, iqtisodiy-tashkiliy va axboriy modellardan;

modellarni shakllantirishni ta'minlovchi texnik, dasturiy, axborot va boshqa vositalar.

Yuqoridagi tarkiblardan kelib chiqib, kompyuterlashgan tizim ikki qismdan funksional va ta'minlovchi qismdan iborat bo'ladi, deyishimiz mumkin. Funksional qismida audit o'tkazish jarayonining axborot va matematik modellarining metodikalari va yo'llari metodik jamlanmasidan tashkil topadi. Ta'minlovchi qismi esa audit funksiyalarini amalga oshirishda zarur bo'luvchi, dasturiy, axboriy, texnik va boshqa to'ldiruvchi qismlardan iborat bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedjanov K.B., Ilxamov Sh.I., Ahmadjonov A.K. Amaliy ichki audit. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2022. - 202 b.

2. Ilxamov SH.I. Audit. 1-qism. Darslik. T.: Iqtisodiyot, 2018y.

3. Ilxamov SH.I. Amaliy audit. Darslik. T.: Iqtisodiyot, 2018y.

4. Audit. Darslik. Mualliflar jamoasi. M.Tulaxodjaeva va SH.Ilxamov umumiy tahririda tayyorlangan. T.: Iqtisodiyot, 2018 y.

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA SHVETSARIYA TAJRIBASI

i.f.n. Djalilov F.A.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Korporativ boshqaruv kafedrasida katta o'qituvchisi

farkhoddjalilov@gmail.com

Saidqulov A.B.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistri

avazbeksaidqulov14@gmail.com

Annotatiya

Ushbu tesizda shvetsariya konfederatsiyasining korporativ boshqaruv tizimi, korporativ boshqaruvni joriy etish va rivojlantirishdagi tajribasi va yondashuvlari, yaqin oraliqdagi qonunchilikdagi o'zgartirishlari tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyati, korporativ boshqaruv, Kuzatuv kengashi, direktorlar kengashi, ijroi organi, aksiyadorlar, fond birjasi

Shveytsariyada korporativ boshqaruv tizimi shaffoflik, hisobdorlik va aksiyadorlar huquqlariga urg'u berilganligi bilan alohida ajralib turadi. Shveytsariyadagi korporativ boshqaruv tizimining asosiy xususiyatlari:

1. Huquqiy asos: Shveytsariyada korporativ boshqaruvning huquqiy asoslari, birinchi navbatda, Shveytsariya majburiyatlar kodeksi (CO) va Shveytsariyaning fond birjalari va qimmatli qog'ozlar savdosi to'g'risidagi Federal qonuniga (SESTA) asoslanadi. Ushbu qonunlar korporativ boshqaruv tamoyillari va qoidalari uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Ikki pog'onali direktorlar kengashi tuzilmasi: Shveytsariya korporativ boshqaruv tizimi odatda boshqaruv kengashi (operativ boshqaruv) va kuzatuv kengashidan (strategik nazorat) iborat ikki tomonlama kengash tuzilishiga amal qiladi. Ushbu ikki bosqichli tizim qarorlar qabul qilish va nazorat qilish funksiyalarini ajratish, nazorat va muvozanatni ta'minlashga qaratilgan.

3. Aksiyadorlar huquqlari va himoyasi: Shveytsariya aksiyadorlar huquqlarini himoya qilishga katta ahamiyat beradi. Aksiyadorlar umumiy yig'ilishlarda qatnashish, muhim masalalar bo'yicha ovoz berish, boshqaruv kengashi a'zolarini saylash huquqiga ega. Ishonchli ovoz berish va aksiyadorlarning faolligi ham rag'batlantiriladi.

4. Direktorlar kengashi: Direktorlar kengashi Shveytsariya korporativ boshqaruvida markaziy rol o'ynaydi. U kompaniyaning strategik yo'nalishini belgilash, boshqaruvni nazorat qilish, huquqiy va axloqiy me'yorlarga rioya etilishini ta'minlash uchun javobgardir. Kengashlar odatda ijrochi va mustaqil direktorlardan iborat bo'lib, ularning aksariyati mustaqil direktorlardir. Shuningdek, Shveytsariya kengash mustaqilligiga urg'u beradi. Shveytsariyaning eng yaxshi amaliyot kodeksi kengash a'zolarining ko'pchiligi, shu jumladan rais ham mustaqil direktorlar bo'lishini tavsiya qiladi. Boshqaruv qo'mitalari, masalan, audit, kompensatsiya va nomzodlarni qo'yish qo'mitalari umumiy bo'lib, nazorat va qarorlar qabul qilishning muayyan sohalari uchun mas'uldirlar.

Shveytsariya kompaniyalari korporativ ijtimoiy mas'uliyatni o'zlarining boshqaruv amaliyotlariga tobora ko'proq integratsiya qilmoqdalar. Ko'pgina Shveytsariya kompaniyalari ixtiyoriy ravishda barqarorlik bo'yicha hisobot tizimini qabul qiladi va o'zlarining ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) amaliyotlarini oshkor qiladi.

Shveytsariyaning majburiyatlar kodeksida (CO) belgilangan korporativ qonunchilik Shveytsariya korporativ boshqaruvini tartibga solishning asosiy manbai bo'lib, xususiy va davlat kompaniyalariga nisbatan qo'llaniladi. Kodeks qoidalari shaffoflik, aksiyadorlar huquqlari va kompaniyaning korporativ organlari o'rtasidagi paritet tamoyiliga qaratilgan. Majburiyatlar kodeksi boshqaruv qoidalari ancha liberal bo'lib, kompaniyalarda mustahkam boshqaruv tuzilmasi tuzilishini ta'minlaydi.

SIX Shveytsariya birjasi (SIX) o'zining Listing qoidalarini (SIX-LR) joriy qilgan. Ushbu qoidalar davriy moliyaviy hisobotlar bo'yicha majburiy qoidalar va xususan, barcha SIX ning listing kompaniyalari uchun qo'llaniladigan axborotni oshkor

qilish qoidalari bilan yaxshi boshqaruv uchun asos yaratadi. Unga ko'ra listing kompaniyalari yillik hisobotiga korporativ boshqaruv bo'limini kiritishni talab qiladi. Shuningdek kompaniyalardan direktorlar kengashi yoki boshqaruv kengashi a'zolari tomonidan o'z aksiyalari va tegishli vositalar bo'yicha operatsiyalarni oshkor qilishni talab qiladi.

Bundan tashqari, «Economiesuisse», Shveytsariyaning milliy Shveytsariya korporativ ittifoqi bo'lib biznes hamjamiyatining manfaatlarini ifodalaydi.

Direktorlar kengashi bir yoki bir nechta a'zoldan iborat bo'lishi mumkin. Agar kompaniya turli xil aktsiya toifalarini chiqargan bo'lsa, har bir aktsiya sinfi direktorlar kengashiga kamida bitta vakilni saylashi mumkin. Amalda, direktorlar kengashi bir necha a'zoldan iborat. Kodeksda kengash tarkibi mutaxassisligiga va jinsiga qarab xilma-xil bo'lishini tavsiya qiladi.

Bundan tashqari, Kodeks direktorlar kengashida mustaqil, noijrochi a'zolarning ko'pchilik bo'lishi muhimligini ta'kidlaydi. Kengashning barcha a'zolari bir xil huquq va majburiyatlarga ega. Samaradorlikni ta'minlash uchun Kodeks direktorlar kengashi tarkibi juda katta bo'lmasligini tavsiya qiladi. Kengash kotibini tayinlash majburiy emas. Listingda kompaniyalari uchun vakolat muddati bir yil bilan cheklangan (aksiyadorlarning yillik yig'ilishida boshlanadi va tugaydi). Direktorlar kengashi a'zolari aksiyadorlar yig'ilishi tomonidan saylanadi.

SIX qoidalariga ko'ra, listing kompaniyalari auditdan o'tgan yillik moliyaviy hisobotlarni va auditdan o'tmagan yarim yillik hisoblarni Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari yoki AQShning umumiy qabul qilingan buxgalteriya hisobi tamoyillari kabi e'tirof etilgan hisobot standartlariga muvofiq nashr etishlarini talab qilinadi. Korporativ boshqaruv to'g'risidagi hisobotda e'lon qilinishi kerak bo'lgan ma'lumotlar SIX-DCG da bayon etilgan bo'lib, guruh va uning kapital tuzilishi, aksiyadorlar, nazorat qoidalari va mudofaa choralarning o'zgarishi, shuningdek direktorlar kengashi va ijroiya kengashi a'zolari to'g'risidagi ma'lumotlarni, kompensatsiyaning asosiy qoidalari, ulush va opsiyon rejalarini o'z ichiga oladi. Obligatsiyalar kodeksiga muvofiq, listing kompaniyasining direktorlar kengashi, qo'shimcha ravishda, kompensatsiya hisobotini tayyorlashi shart. Direktorlar kengashi yoki ijroiya kengashining amaldagi yoki sobiq a'zolariga bevosita yoki bilvosita to'langan haq to'lash to'g'risidagi ma'lumotlar hisobotda ko'rsatilishi kerak. Evropa Ittifoqidan farqli o'laroq, Shveytsariyadagi listingda bo'lmagan kompaniyalar yillik hisobotlarini e'lon qilishlari shart emas.

Aksiyadorlar ham ma'lumotni oshkor qilish majburiyatlariga ega. Agar shaxs (yakka o'zi yoki boshqalar bilan kelishilgan holda) listing kompaniyasining aksiyalarini to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita sotib olsa yoki tasarruf qilsa va 3, 5, 10, 15, 20, 25, 33,33, 50 yoki 66,66 chegaralaridan biriga erishsa yoki kesib o'tsa(kompaniyaning ovoz berish huquqining foizi) bu shaxs kompaniyaga va SIX fond birjasiga oshkor qilish majburiyatini oladi.

Direktorlar kengashi kompaniyaning yakuniy boshqaruvi uchun javobgardir va kompaniya manfaatlarini ko'zlab harakat qilishi kerak. Kengashning Risk bo'yicha qo'mitasini tashkil etish talabi faqat ayrim moliya institutlari uchun majburiydir. Aksariyat Shveytsariya kompaniyalari Kuzatuv kengashi darajasida mas'uliyatni audit qo'mitasiga taqsimlaydi yoki turli xavf toifalari uchun risk egalarini belgilaydi.

Majburiyatlar kodeksi va Kodeksda direktorlar kengashining ichki nazorat tizimini tashkil etish majburiy etib belgilangan. Kodeksni to'ldirish uchun economiesuisse "Muvofiqlikni samarali boshqarish asoslari" nizomini chop etgan.

Shveysariyaning hushtak chalish borasidagi nuqtai nazari juda ehtiyotkor. Economiesuisse o'zining "Muvofiqlikni samarali boshqarish asoslari" nomli maqolasida xabar berish tizimi muvofiqlikni samarali boshqarishning bir qismini tashkil etishini ta'kidlaydi. Garchi Yevropa Ittifoqi hushtak chalish va hushtak chaluvchilarni himoya qilish bo'yicha maxsus direktivani qabul qilgan bo'lsa-da, Shveysariya qonunchiligida hushtak chalish masalasi alohida belgilanmagan. Bundan tashqari, Shveysariyaning mehnat qonunchiligi hushtak chalish harakati asosli bo'lsa, hushtakchini ishdan bo'shatish yoki boshqa kamsitishlardan himoya qiladi.

Shveysariya kompaniyalari aktsiyadorlari moliyaviy va nomoliyaviy huquqlarga ega. Moliyaviy huquqlar aktsiyadorlar yig'ilishi tomonidan hal qilingan dividendlarni olish huquqini o'z ichiga oladi. Dividendlar faqat bo'sh zaxiralardan taqsimlanishi mumkin. Erkin zahiralarga bir martalik balans foydasi va maxsus ajratilgan zaxiralar kiradi. Jamiyat tugatilgan taqdirda, aktsiyadorlar tugatishdan tushgan mablag'larni olish huquqiga ega.

2023-yil 1-yanvardan kuchga kirgan korporativ qonunning qayta ko'rib chiqilishi texnologiyadan foydalanishni osonlashtirish orqali aktsiyadorlar bilan aloqani yaxshiladi. Masalan, kengash aktsiyadorlarga masofaviy elektron ovoz berishdan foydalanish imkoniyatini taqdim etishi mumkin.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, yaqin va o'rta kelajakda kompaniyalar va ularning kengashlarini band qiladigan soha bu Korporativ ijtimoiy ma'suliyat. Ushbu sohadagi o'zgarishlar ham ichki, ham xalqaro miqyosda jadal sur'atlarda.

2024 yildan boshlab yirik listing kompaniyalari va boshqa "jamoaviy kompaniyalar" ekologik jihatlar (ayniqsa, karbonat angidrid gazi maqsadlarida) hamda ijtimoiy masalalar va bandlik masalalari, shuningdek, inson huquqlari va korrupsiyaga qarshi kurash masalalari bo'yicha yillik moliyaviy bo'lmagan hisobotni e'lon qilishi kerak bo'ladi.

Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqida mavjudligi yoki savdoga ega Shveysariya kompaniyalari, muayyan shartlar ostida, Yevropa ittifoqi tomonidan 2022-yil noyabr oyida qabul qilingan Korporativ Barqarorlik hisoboti direktivasining hisobot talablariga javob berishi kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, Shveysariya mustahkam korporativ boshqaruv tizimiga ega bo'lsada, ayrim kompaniyalar o'ziga xos huquqiy tuzilmasi, sohasi va hajmiga qarab boshqaruv amaliyotida o'zgarishlarga ega bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, Shveysariyadagi korporativ boshqaruvning ayrim jihatlariga Yevropa Ittifoqi (Yevropa Ittifoqi) qoidalari ta'sir qilishi mumkin, chunki Shveysariya Yevropa Ittifoqi bilan yaqin iqtisodiy aloqalarga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O'rmonov N.T., Ismailov A.R. "Korporativ boshqaruv: prinsiplar, siyosat va amaliyot". – T.: Iqtisodiyot, 2019 y. – 254

[2] Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.

[3] З.А. Ашуров, Ф.А. Жалилов, Б.Н. Уринов “Замонавий корпоратив бошқарув (хорижий тажриба)”. – Т.: Иқтисодиёт, 2021. – 195

[4] Bob Tricker. The Evolution of Corporate governance. – UK.: Cambridge university press, 2020. – P. 70.

[5]

http://www.economiesuisse.ch/sites/default/files/publications/compliance_e_web.pdf

[6] http://www.six-swiss-exchange.com/shares/companies/sustainability_reporting_en.html

[7] <http://www.ser-ag.com/en/topics/corporate-reporting.html>

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

*Yuldasheva Saida Ne'matovna,
Musayeva Jamila Karomatovna
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti,
“Menejment” kafedrasida katta o‘qituvchilari
jmk_1973@mail.ru*

Аннотация

Мақоллада корпоратив бошқарувнинг bugungi kundagi ahamiyati, zarurligi, korxonalar xo‘jalik faoliyatining samaradorligini oshirishdagi roli kengroq yoritilgan. Xorijiy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari hamda izlanishlar natijalarini solishtirish va tahlillar asosida takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: korporativ, investitsiya, boshqarish, harakat, mexanizm, hamkorlik, qoida, vazifa, aksiya, korporatizm, mulk

Korporativ boshqaruvni takomillashtirib borish, ishlab chiqarish jarayoniga investitsiyalar jalb qilish jahon andozalariga talabiga mos keladigan mahsulotlar ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan texnologiyalarni qo‘llash asosida sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishni, korporativ boshqaruv sub‘ektlari faoliyatini moliyalashtirish darajasini yuksaltirishni ta‘minlaydi. O‘zbekistonda raqamlashtirish sharoitida korxonalar va tashkilotlarni korporativ boshqaruv tizimini shakllantirish va shu orqali ular faoliyatining samaradorligini oshirish tadbirlari takomillashtirilmoqda. Jumladan, aksiyadorlik jamiyatlarida ikki bo‘g‘inli boshqaruv tashkil etilib, kuzatuv kengashlariga katta huquq va majburiyatlar yuklatildi.[1]. Korporatsiya va birlashmalar o‘zaro harakatlarni tashkillashtirishni va shunga muvofiq vazifalarni taqsimlash mexanizmlari, qoidalari, mehnat jarayonlarini koordinatsiyalashga ehtiyoj tug‘iladi. hamkorlikdagi harakatlarni tashkillashtirish shakllari va usullari jamoat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, siyosiy sohalardagi o‘zgarishlar bilan bog‘liqlikda o‘zgarib boradi[2]. Korporativ boshqaruv kompaniyani to‘g‘ri boshqarishga qaratilgan qoidalar va vazifalardir.

Korporativ boshqaruvning zaruriyati korporatsiya tashkiliy tarkibining murakkabligi, ko‘p qirraligi va mehnat taqsimoti bilan bog‘liq. Zamonaviy korporatsiyalarning o‘ziga xos xususiyati mulkni boshqaruv funksiyasidan ajratish, ishlab chiqarish va kapital egasini boshqarish tizimidan ajratishdir. Boshqaruvchilar

ijrochi va tashkilotchi sifatida korxonaning tashkiliy tarkibini ta'minlash, xodimlar va bo'limlari faoliyatini samarali tashkil qilish, korxonani boshqarish, strategiyasini ishlab chiqarish va amalga oshirish asosida korporatsiyaning samarali faoliyat yuritish va maksimal darajada foyda olish hissa qo'shadi[3]. Korporativ boshqaruv tizimi korporatsiyaga moliyaviy resurslarni qo'ygan investorlarning manfaatlarini himoya qiladigan tashkiliy model sifatida o'rganiladi. Tor ma'noda korporativ boshqaruv menejerlar, direktor va aksiyadorlar o'rtasidagi o'zaro munosabatning investitsiya xatari, baholash, foiz stavkalari va investitsiyalarni nazorat qilishdir. Korporativ boshqaruv keng ma'noda –moliyaviy (aksiyadorlar va kreditorlar), ham moliyaviy bo'lmagan (ishchilar, davlat, korxonalar – sheriklar va boshqalar) investorlar manfaatlarini himoyalashdir.

Jahon amaliyotida korporativ munosabatlarni tartibga solishning boy tajribasi to'plangan. Ko'pgina rivojlangan davlatlarda ishbilarmonlik va hukumat doiralari milliy iqtisodiyotida korporativ boshqaruv jarayonlarini tartibga soluvchi yig'ma qoidalar, maxsus tamoyillarni ishlab chiqdilar va tadbiq etdilar.[4]. Bu yig'ma qoidalar (korporativ xulq-atvor Kodeksi) shunday tamoyillarni aks ettiradiki, ularga korxonalar korporativ boshqaruv sohalarida rioya qilishlari zarurdir. Ular tarkibiga Buyuk Britaniyada moliyaviy axborotlar bo'yicha kengash tomonidan va buxgalteriya xizmatchilari kasaba uyushmalari hamda London birjasi tomonidan 1991 yilda tayyorlangan «Kedberi Kodeksi»ni, 2000 yil yanvarida korporativ boshqaruv bo'yicha Germaniya guruhi tomonidan tayyorlangan «Germaniya korporativ boshqaruvi uchun eng yaxshi amaliyot Kodeksi»ni; fransuz sanoati Milliy Kengash guruhlari tomonidan tayyorlangan «M.Veno raisligidagi korporativ boshqaruv bo'yicha qo'mita tavsiyalari» (1995 va 1999 yillardagi nashrida)ni kiritish mumkin [5].

Korporatsiyada boshqaruv kapital egalari manfaatini ko'zlab amalga oshiriladi, ya'ni yuqori natijalarga erishish maqsadida erishish, samarali boshqarishni tadqiq qilish va tayyorlash, amaliy vazifalarini echish, boshqaruv tizimi funksiyalariga takomillashtirish, bular o'z navbatida uning sifat mezonini sifatida ko'riladi.[6]. Korporativ boshqaruvning investitsiyani jalb qilishda o'z o'rniga ega.[7]

Korporativ boshqaruv tizimining asosiy maqsadi:

- iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasining samaradorligini ta'minlash;
- aksiyadorlik jamiyatlari faoligini ta'minlash;
- aksiyadorlar oldida hisobot berish;
- aksiyadorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish;
- iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasining samaradorligini ta'minlash;
- aksiyadorlik jamiyatlari faoligini ta'minlash;
- aksiyadorlar guruhining barcha a'zolariga, teng huquqlilikni ta'minlash;

Barchaga ma'lumki, korporatizm korporativ hamjamiyat mulkiga birgalikda egalik qilish yoki undan shaxsiy yoxud jamiyat manfaatlarini qondirish yo'lida hamkorlik qilish munosabatlaridir. Konsensus esa murosa qilish asosida manfaatlarining nisbiy muvozanatiga erishish imkoniyati, korporatist modelining alohida xususiyatidir. "Korporatsiya" tushunchasi - "korporatizm" so'zining xosilasi bo'lib, umumiy maqsadlarga erishish, birgalikda faoliyat yuritish va mustakil xo'jalik sub'ektini - yuridik shaxsni tashkil qilish uchun birlashgan shaxslar majmuasi, ulushiy mulkchilikni, huquqiy maqom va yollanish asosida ishlaydigan professional

menejerlarning yuqori esheloni qo'lida boshqaruv funksiyalarining jamlanishini nazarda tutgan holda tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilishning rivojlangan mamlakatlarda keng tarqalgan shakli hisoblanadi.[8]. Iqtisodchi olimlar va professorlari K.R.Makkonnell va S.L.Bryu fikriga ko'ra, korporatsiya - biznesning huquqiy shakli bo'lib, unga egalik qiluvchi alohida shaxslardan farqlanadi va ajratiladi. Mazkur davlat tomonidan tan olingan yuridik shaxslar resurslar sotib olishi, aktivlarga egalik qilishi, mahsulot ishlab chiqarishi va sotishi, qarz olishi, kredit berishi, sudda da'vogar va javobgar bo'lishi hamda har qanday boshqa turdagi korxonalar bajaradigan barcha funksiyalarni bajarishi mumkin.[9].

Tadqiqotlarda odatda tashqi va ichki korporativ nazorat vositalari o'rganiladi. Xorijlik tadqiqotchilarning ko'pchiligi menejerlar ishini va yirik aksiyadorlarni to'liq nazorat qilib bo'lmasligini etirof etsalarda, biroq, intizomga soluvchi tashqi va ichki korporativ nazorat vositalarining umumiy ta'siri yuqori raxbariyatni, korporatsiya va uning aksiyadorlari manfaatini ko'zlab faoliyat ko'rsatishini ta'minlashga imkon beradi.[10].

Aksiyadorlik munosabatlari subektlarining iqtisodiy manfaatlarini ro'yobga chiqarish va muvofiqlashtirish muammosining markazida mulkchilik munosabatlari yotadi.[11]. Ana shu nuqtai nazardan olganda, mulkchilik munosabatlarini ikki yo'nalishda isloh qilish maqsadga muvofiq: Sub'ektlar manfaatlarini ta'minlash yaxshilanishi bilan bir qatorda mulkning mavjud taqsimlanish samaradorligi oshishiga yordam beradigan institutsional muhitni takomillashtirish, ya'ni:

-ko'pchilik ochiq aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalari savdoga qo'yiladigan likvidli fond bozorini yaratish, shuningdek korxonalar yanada ochiq-oydin ishlashiga erishish va axborotni e'lon qilish tizimini rivojlantirish zarur;

-korxonaning nochorligi, boshqa barcha jixatlaridan tashqari, samarasiz ishlaydigan rahbarlar va mulkdorlarni elakdan o'tkazadigan jiddiy mexanizm ham bo'lmog'i kerak;

-rahbarlarning iqtisodiy javobgarligini joriy etish. Korporativ boshqaruv institutlari yaxshi ishlamayotgan bir sharoitda rahbarlarning o'z boshqaruv faoliyati natijalari uchun iqtisodiy javobgarligini joriy etish menejerlarni samarali ishlashga rag'batlantiruvchi ta'sirchan chora bo'lishi mumkin;

-aktivlarni qoniqarsiz boshqarish xatarlarini o'z zimmasiga oladigan maxsus boshqaruvchi kompaniyalarni tashkil etish;

Reytinglar va baholash tizimini qo'llash.[12].

Tadqiqotlar va axborotlar tahlillaridan kelib chiqib quyidagilar taklif etildi:

<i>Taklif va tadbirlar</i>	<i>natijalar</i>
tashqi va ichki korporativ nazorat vositalarini qo'llash	yuqori raxbariyatni, korporatsiya va uning aksiyadorlari manfaatdorligi ta'minlanadi
mulkchilik munosabatlarini takomillashtirish	Mulk egalarining manfaatdorligi oshib, foydaning o'sishiga olib keladi
rahbarlarning iqtisodiy javobgarligini joriy etish	Samarali ish faoliyati va mehnat taqsimotiga erishiladi

Reyting tizimini joriy etish va keng qo'llash	Sog'lom raqobat sharoiti shakllanadi va samaradorlik ko'rsatkichlarining oshishiga erishiladi
---	---

Shu bilan bir qatorda korporatsiyalardagi korporativ boshqaruv sifatiga doir ma'lumotlarni oshkora tarqatish aksiyadorlar manfaatlarini ko'zlab, boshqarishni yaxshilashning muhim mexanizmidir;

-yuksak darajali menejerlar haqidagi ma'lumotlar bazasini tashkil etish tajribasiz raxbarlarni ajratib olish hamda o'z mahorati va yuksak obro'-e'tiborga egaligini isbot qilgan direktorlarni yuqori lavozimlarga ko'tarish imkonini beradi;

-yuksak darajali menejerlar bilan tuziladigan kontrakt shartlarini moslashuvchan, layoqatli raxbarlar daromadlarini erishilgan natijalarga qarab belgilash imkonini beradigan tarzda ishlab chiqish;

-yirik aksiyadorlarning javobgarligi oshadi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida yirik aksiyadorlarning menejment siyosatiga ta'sir ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan, korxonani to'lovga qobiliyatsizlikka olib boradigan yoki olib borayotgan o'z harakatlari uchun yanada aniq va to'la javobgarligini joriy etish aksiyadorlarning manfaatlarini himoya qilishni yaxshilashi mumkin.[13]. Mulkning taqsimlanishini takomillashtirish, sub'ektlarning manfaatlarini himoya qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan mavjud institutsiyaviy muhitga mos bo'lishiga erishish, ya'ni korxonalarning mulkiy huquqlari yanada samarali taqsimlanishini rag'batlantiradigan yangi tashkiliy-huquqiy shakllarini ishlab chiqish, mulkni taqsimlashning samarali shakllari ishlab chiqilishini davlat tomonidan rag'batlantirish, korporatsiyalarning kapital konsentratsiyalashuviga qaratilgan siyosatini rag'batlantirishni talab etadi [15].

Xulosa, korporativ boshqaruvning o'ziga xos xususiyati korporatsiyani tashkiliy tarkibining murakkabligi, ko'p qirraligi va undagi mehnat taqsimoti bilan bog'liqligidir [14].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mukhsinov B., Yuldasheva S. Jamila Musaeva International journal of advanced science and technology vol. 29, no. 5, (2020) //issn. – 2005. – Т. 4238. – С. 1922-1926.
2. Musaeva J. K., Elmurodov S. S., Yuldasheva S. N. ROLE OF CURRENCY RELATIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UZBEKISTAN //Бенефициар. – 2019. – №. 44. – С. 22-25.
3. Мусаева Ж. К. САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА АСОСИЙ КАПИТАЛДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ //Журнал Инновации в Экономике. – 2021. – Т. 4. – №. 6.
4. Мусаева Ж. К., Халилова М. А. Қ. КОРХОНАЛАРНИНГ АСОСИЙ КАПИТАЛИНИ БАҲОЛАШ ВА УЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 200-217.
5. Мусаева Ж. К., Жумаева Д. Х. Особенности анализа основных фондов и инвестиций на предприятиях //Бенефициар. – 2019. – №. 52. – С. 7-10.

6. Мусаева Ж. К. ОЦЕНКА ОСНОВНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОСНОВНЫЕ ПУТИ ИХ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ //Журнал Инновации в Экономике. – 2022. – Т. 5. – №. 3.
7. Karomatovna M. J. Efficiency of introducing innovative approaches in higher education in uzbekistan //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 4. – С. 1266-1275.
8. Karomatovna M. J. MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 9. – №. 12. – С. 1434-1441.
9. Мусаева Ж. К., Халилова М. А. РОЛЬ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА //ББК 65.0501 А 43. – 2022. – С. 283.
- 10.. Мусаева Ж. К. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА //ББК 65.0501 А 43. – 2022. – С. 288.
11. Karomatovna M. J. Economic thoughts in the works of alisher navoi and their role in the development of society //ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. – 2021. – Т. 11. – №. 1. – С. 1524-1531.
12. Мусаева Ж. К. РОЛЬ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКЕ УЗБЕКИСТАНА //Интернаука. – 2019. – №. 9-1. – С. 76-78.
13. Karomatovna M. J. WAYS TO INCREASE THE INVESTMENT POTENTIAL OF THE REGION IN MODERN CONDITIONS //Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976-9595). – 2023. – Т. 3. – №. 2.
14. Musayeva J. K. O ‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA AKTIVLARNI BOSHQARISHNING O ‘RNI VA ROLI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 554-564.
15. Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – 546 p.

**KORPORATIV BOSHQARUVNING ZAMONAVIY
MEKANIZIMLARI, JORIY TENDENSIYALARI VA SAMARADORLIGINI
OSHIRISH YO`LLARI**

*Axmedjonov Furkat,
Yo`ldoshev Dilshodbek
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi*

Annatatsiya

Ushbu tezisdagi korporativ boshqaruv hozirgi kunda korxonani boshqarishda samaradorligini ta`minlaydigan muhim mexanizimga aylanib ulgurganligini, zamonaviy standart prinsiplarini va usullarini joriy etish muhim vazifa ekanligi yoritib beriladi.

Kalit soʻzlar: “Korporativ boshqaruv”, jahonda korporativ boshqaruv zamonaviy xususiyatlari, ishlab chiqarish, modernizatsiyalash, koxona

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017-2021 yillarga Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning harakatlar strategiyasi muhimdir. Harakatlar strategiyasining “Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yoʻnalishlari”da aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini rivojlantirish va samarali boshqarishni tashkil qilish jarayonlariga “korporativ boshqaruvning zamonaviy standartlar prinsiplari va usullarni joriy etish, korxonalarni strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini kuchaytirish” muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Korporativ boshqaruv hozirgi kunga kelib korxonalarni boshqarishning nafaqat zamonaviy falsafasiga, balki samaradorlikni taʼminlaydigan muhim texnologiyasiga aylanib ulgurdi. Takomillashgan korporativ boshqaruv natijasida iqtisodiy qoʻshilgan qiymatning (economic value added – EVA) sezilarli darajada koʻpayishi, samaradorlikning ortishi va riskning kamayishi yuz berishi turli empirik tadqiqotlarda oʻz aksini topgan.

Zamonaviy korporativ menejmentning turli yoʻnalishlari va tarkibiy qismlarini ishlab chiqish boʻyicha xorijlik olimlarning fikr-mulohazalari atroflicha oʻrganilgan.

Korporativ boshqaruv boʻyicha tadqiqotlar olib borgan iqtisodchi olim A.Berlining tadqiqotlarida korporatsiyalarni boshqarishda strategiyani tanlash va korxonalar menejmentini rivojlantirish, investitsion faoliyatni boshqarish masalalari tadqiq etilgan.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan S.S.Gulyamov, D.N.Rahimova, N.M.Rasulov, M.S.Saidov, D.X.Suyunovlarning tadqiqot ishlari korporativ boshqaruv jarayonlarini ilmiy-nazariy asoslarini yaratishga qaratilgan. Ularning ilmiy izlanishlarida, mulk shakllari transformatsiyasi, korporativ boshqarish modellarini mukammallashtirish, aksiyadorlik korxonalarini rivojlantirish jarayonidagi masalalarda oʻz ifodasini topgan. Jumladan, A.A.Xashimovning tadqiqotlarida mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish sharoitida korporativ tuzilmalarni boshqarishni rivojlantirishning ilmiy- metodologik jihatlariga alohida eʼtibor qaratilgan. R.I.Yaushevning ilmiy izlanishlari integratsion korporativ tuzilmalar va taʼsischilar kapitalida davlat ishtirokidagi korxonalarini boshqarish muammolariga bagʻishlangan. M.B.Xamidulin fond bozorini rivojlanishi, aksiyadorlik jamiyatlarida Kuzatuv kengashining roli va ahamiyati masalalari ustida fikr yuritgan. Oʻzbekistonda aksiyadorlik jamiyatlarini xususiylashtirish masalalari B.Yu.Xodiyev, B.B.Berkinov kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida oʻz ifodasini topgan.

Korporativ boshqaruvning zamonaviy xususiyatlari mohiyatan ancha keng boʻlib, bir paytning oʻzida tashkilotlardagi turli funksiyalarni, jumladan, menejment, moliya, hisob, biznes huquqi, biznes etikasi va iqtisodiyotini mujassamlashtiradi. Shuningdek, korporativ boshqaruv hisobdorlik, shaffoflik, oshkoralik, ijtimoiy masʼuliyat, halollik (soflik) kabi jihatlarni hamda boshqaruv organlari, aksiyadorlar va manfaatdor tomonlar oʻrtasidagi munosabatlarni qamrab oladi. Bundan tashqari, ushbu xususiyatlar tashkilotlarni samarali boshqarish va nazorat qilish uchun tartib-qoidalar, siyosat, usullar va tarkibiy tuzilmalarni belgilab beradi. Korporativ boshqaruv

xususiyatining bunday keng qamrovliligi bois, bu borada yagona umumqabul qilingan atama mavjud emas.

Jahonda korporativ boshqaruvga bo'lgan munosabat XX asrning 90 yillaridan yanada ortib, korporativ tuzilmalarni shakllantirishga turli darajalarda taraqqiy etgan davlatlar alohida e'tibor qarata boshladilar. Bu davrga kelib, korporativ boshqaruv tamoyillari joriy etilib, xalqaro global transmilliy korporatsiyalar tashkil topdi, korporativ boshqaruv modellari joriy etildi. Xususan, jahon amaliyotida korporativ boshqaruv tizimining o'ziga xos bir-biridan ajralib turadigan 3 ta turi: ingliz-amerika, germaniya va yapon modellari keng qo'llanib kelinmoqda.

Bugungi kunda korporativ boshqaruv sharoitida modernizatsiyalash jarayonlarining nisbatan samarali amalga oshirilishiga imkon yaratuvchi omillar mavjud:

1. Modernizatsiyalash jarayonlarini amalga oshirish uchun taqozo etiluvchi katta hajmdagi moliyaviy mablag'larni jamlash va safarbar etish imkoniyati.

2. Eskirgan texnika va texnologiyani zamonaviy, yangi ishlab chiqarish vositalari bilan bosqichma-bosqich almashtirib borishda korporativ tuzilmaning ichki ishlab chiqarish va texnologik aloqalaridan foydalanish.

3. Tayyor mahsulot ishlab chiqarishning ko'p bosqichli texnologik jarayonlariga ega bo'lgan korporativ tuzilmalarda diversifikatsiyalash imkoniyatlarining kengligi.

4. Ishlab chiqarishni zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan ta'minlash va boshqaruv uslublarining yangi turlarini yaratuvchi ilmiy laboratoriyalar va tajriba konstruktorlik ishlarini moliyalashtirish va ular faoliyatini ta'minlash imkoniyatlarining kengligi va hokazolar.

Shuningdek, xo'jalik faoliyatini korporativ tashkil etish va boshqarishning keng imkoniyatlari korporatsiyalarning ustunliklaridan foydalanishga asoslanib, ularni tuzishning ko'plab variantlaridan foydalangan holda firmalararo munosabatlarni modellashtirish imkonini beradi. Ulardan asosiylari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Aksiyalarni chiqarish orqali pul mablag'larini jalb etish qobiliyati investorlarning cheklanmagan sonining mablag'larini jamlash imkoniyatini beradi. Bunda investorlarning ma'lum rag'batlantirish (pul mukofoti)ga umid qilishlari va jamiyatni boshqarishda ishtirok etishni ma'lum darajada tanlash imkoniyati yaratiladi.

2. Boshqarilish muammosini hal etish yengillashadi. Tashkiliy rasmiylashtirishning nihoyasiga yetganligi, mas'uliyat va vakolatlarni belgilashdagi reglamentlarning o'rnatilganligi aksiyadorlik jamiyatlari boshqaruv organlari o'rtasidagi nazorat funksiyasini taqsimlash imkonini beradi.

3. Aksiyadorlar tarkibiga kirish va undan chiqishning soddalashtirilgan tartibi manfaatdor shaxslar rotatsiyasining keng imkoniyatlarini hamda, tegishli ravishda, investitsion taklifning o'ta o'zgaruvchanligi sharoitida yuqori moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

4. Cheklangan mas'uliyat tamoyili risklarni kamaytirishga imkon yaratadi. Cheklangan mas'uliyat tamoyilining amal qilishi risklarni aksiyadorlar va boshqaruvchilar o'rtasida taqsimlash orqali yirik korporatsiyalarni tashkil etishni mumkin qilib qo'ydi.

Umuman olganda, yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalar asosida quyidagi taklif va xulosalar shakllantirildi:

1. Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash serqirra va murakkab jarayondir. U eng avvalo korxonalarda uzoq vaqtlardan buyon foydalanib kelinayotgan, bugungi kunda ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan eskirgan asbobuskunalarni foydalanishdan chiqarilishini taqozo etadi.

2. Korporativ boshqaruv korxonalarida modernizatsiyalash jarayonlarini takomillashtirish maqsadida: 1) modernizatsiyalash va texnik qayta qurollantirish dasturlarini ishlab chiqishda ularga eskirgan jihozlarni bosqichmabosqich muomaladan chiqarib borish bo'yicha chora-tadbir va talablarning kiritilishini ta'minlash; 2) korxonalarda eskirgan texnika va texnologik liniyalarning mavjudligi bo'yicha inventarizatsiya o'tkazilib, ularni bosqichmabosqich chiqarib borish yuzasidan monitoring tashkil etish; 3) korxonada ishlab chiqarish faoliyatiga yangi asbob-uskunalar va texnik jihozlarni muayyan davrda qiymati jihatidan bir tekisda hamda asbob-uskunalarining texnologik jihatidan jarayonlar uzviyligi va izchilligini hisobga olgan holda kiritilishini ta'minlash; 4) mahsulot sifatini oshirish vazifasiga alohida e'tibor qaratish; 5) korxonada asosiy vositalari tarkibidagi optimal proporsiyalarning saqlanishini ta'minlash zarur.

3. Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash jarayonlari uzoq muddatli istiqbolda korxonaning iqtisodiy va moliyaviy jihatdan yuksalishiga olib kelsada, ahamiyatli darajadagi sarf-xarajatlarni taqozo etishi sababli joriy natijalarga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunga ko'ra, iqtisodiy manfaatlar uyg'un va mushtarakligini turli darajada ta'minlovchi korxonalarda ushbu jarayonlarga bo'lgan munosabat ham bir-biridan farqlanadi va mazkur farq korporativ korxonalarda ham modernizatsiyalash jarayonlarini amalga oshirishning mavjudligidan darak beradi.

4. Mamlakatimizda keyingi yillarda innovatsion mahsulot, ish va xizmatlarni ishlab chiqarishda keskin o'sish ta'minlagan bo'lishiga qaramasdan bir qator muammolar ham aniqlandi. Xususan, birinchi marta o'zlashtirilgan korxonalarini innovatsion mahsulot, ish va xizmatlar ishlab chiqargan korxonalar sonidagi ulushi kamayish tendensiyasiga ega bo'lmoqda.

5. Korporativ asosda faoliyat olib borayotgan korxonalarda innovatsion faoliyatni barcha bosqichlarini amalga oshirish uchun tizimlashtirilgan qonunchilik bazasini yaratish, innovatsion infratuzimalarning elementlari: texnoparklar, kichik innovatsion korxonalar, texnik platformalar, innovatsion klasterlar faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-xuquqiy bazani takomillashtirish zarur.

6. O'zbekistonda ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiya qilish va texnik qayta jihozlashni ta'minlashga qaratilgan faol investitsiya siyosatini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Korporativ boshqaruv korxonalarining eksport salohiyatini oshirish hamda yangi ish o'rinlarini yaratish ko'p jihatdan samarali investitsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari orqali amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi // Xalq so‘zi, 2016 yil 15 dekabr, № 247 (6682).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi 4947-son farmonining 1-ilovasi «2017-2021 yillarda O‘zbekiston 52 Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi». www.lex.uz
3. Gulyamov S.S. Zadachi sovershenstvovaniya sistemn korporativnogo upravleniya v Uzbekistane. //Korporativnoye upravleniye v Uzbekistane. Materialn nauchno-prakticheskoy konferensii. T.: 2004. s.143-145;
4. Raximova, Sh.N. Zaynutdinov. Korporativ boshqaruv asoslari. - T.: Akademiya, 2006.- 47b.; Berkinov B.B. Korporativnoye upravleniye: seli i zadachi /Narodnoye slovo 15.05. 2004 g.
5. Rasulov N. M. Korporativ boshqaruvning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish negizida korxonalar rivojlanish samaradorligini oshirish (O‘zbekiston Respublikasi sanoat korxonalari materiallari misolida).08.00.13-“Menejment va marketing” ixtisosligi. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. - T., 2010. - 161 b.
6. Saidov M.S. Tabiiy monopoliyalar sohalarida menejmentning zamonaviy usullarini joriy etish masalalari (“O‘zbekenergo” Davlat aksiyadorlik kompaniyasi misolida). Ixtisoslik: 08.00.13 - “Menejment va marketing”. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. - T., 2009. - 176 b
7. Xashimov A.A. Korporativ boshkaruv shaklidagi tuzilmalarni rivojlantirish istiqbollari. - T.: Fan, 2003. - 111 b.

KORPORATIV MADANIYAT TAMOYILLARI

Shamuratov Ibrohim Azamat o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talaba

Ibrohimshamuratov472@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada korporativ madaniyat tamoyillari hamda manfaatdor tomonlar o‘rtasida manfaatlar toqnashuvini oldini olish yollari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zi: madaniyat, etika, me'yor, xulq-atvor, axlogi, kodeks, korrupsiya, idealistik, pragmatik, paternalizm, xarizmatik, xutor xo'jaligi, majoritar aksiyador, minoritar aksiyador.

Korporativ madaniyatni shakllantirish usullarini amalda qo'llash ushbu sohadagi mutaxassislarning nazariy hisob-kitoblaridan sezilarli darajada farq qiladi, chunki har bir kompaniyaning o'ziga xosligi nazariyani amaliy qo'llashda u yoki bu iz qoldiradi.

Tarix shuni o'rgatadiki, eng sog'lom va eng muvaffaqiyatli kompaniyalarda strategiya va menejment nafaqat aksiyadorlar qiymatini hisobga olgan holda belgilanadi va tashkil qilinadi.

Tadqiqotchilar tomonidan qayd etilgan asosiy muammo shundaki, korporativ madaniyatni yuqoridan kelgan buyruqlar bilan o'zgartirib bo'lmaydi. Maqsadli madaniy o'zgarishlar (agar buning iloji bo'lsa) faqat rahbariyat shunday ko'rsatma bergani uchun sodir bo'lmaydi. Bunday holda, na asosiy qadriyatlar deklaratsiyasi, na kun tartibini o'zgartirish, na tashabbuslar kombinatsiyasi yordam bermaydi.

Odatda, tashkilotdagi odamlarning korporativ madaniyatga qiziqishi va uning ijobiy xususiyatlarini maqsadli ravishda rivojlantirish uchun iqtisodiy inqiroz yoki janjal kabi keskin zarba kerak. Har qanday sharoitda ham chuqur madaniy o'zgarishlarni amalga oshirishga urinish qiyin va og'riqli jarayondir.

Manfaatdor shaxslar deganda kompaniya faoliyati ularning manfaatlariga daxldor bo'lgan har ganday guruhlar: aksiyadorlar, menejerlar, hamkorlar, iste'molchilar va hokazo tushuniladi. Manfaatdor shaxslar orasida ular o'rtasida manfaatlari turli yo'nalishga ega obyektiv ziddiyatlar mavjud bolgan uchta asosiy guruh: aksiyadorlar, menejerlar va direktorlar alohida ajratib ko'rsatiladi.

Aksiyadorlar, o'z navbatida, ikki toifaga - majoritar va minoritar aksiyadorlarga ajratilib, ularning manfaatlarini ham o'zaro taqsimlanadi. Majoritar aksiyadorlar, minoritariylardan farqli ravishda, kompaniya rivojlanishining uzoq muddatli istiqbollarga va kichikroq risklarga yo'naltirilgan bo'ladi.

Agar ularning dividend to'lash va foydani kapitallashtirish o'rtasida birini tanlashiga to'g'ri kelsa, ular foydani kapitallashtirishni afzal ko'radi.

Majoritar aksiyadorlar uchun korporativ xulq-atvorning quyidagi tamoyillarini tavsiya etish mumkin.

Minoritariylarning mulkiy manfaatlariga bepisand bo'lmashlik va o'ylab ko'rilgan dividend siyosati yuritish:

- direktorlar Kengashi bilan birgalikda menejerlar faoliyatining chuqur o'ylab chigilgan motivatsiyasini amalga oshirish, bu menejerlar tomonidan suiiste'mol riskini pasaytiradi;

- direktorlar Kengashi professionalligi va faoliyati mustagilligini reja asosida oshirib borish.

Minoritariylar uchun korporativ madaniyat tamoyillari:

- kompaniya manfaatlariga ziyon yetkazgan holda aksiyadorlarning o'z huquqlarini suiiste'mol qilishga yo'l go'yimaslik;

- kompaniya tijorat sirlari gatoriga kiruvchi axborotni oshkor qilmaslik;

- kompaniya direktorlari, menejerlari va yirik aksiyadorlaridan gabul qilingan axloqiy goidalarga amal qilishni talab etish.

Kompaniya direktorlari uchun korporativ madaniyat tamoyillari. Aksiyadorlar va menejerlar o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf qilish - direktorlarning asosiy vazifasidir.

Buni hal qilish uchun direktorlar Kengashi aksiyadorlardan ham, menejerlardan ham rasman emas, balki haqiqatda alohida ajratilgan va ulardan mustaqil bo'lishi lozim. Direktorlar uchun quyidagi tamoyillarni tavsiya etish mumkin:

- kompaniyada axloqiy goidalar ishlab chiqish va tasdiqlash;

- direktorlar Kengashining faoliyati davomida kompaniyaning barcha manfaatdor shaxslari manfaatlarini hisobga olish;

- kompaniya «shaffof»ligi monitoringini amalga oshirish, jamiyat aksiyadorlari, menejerlar va xodimlar tomonidan gonunchilik talablari, jamiyatning ta'sis va ichki hujjatlariga rioya qilish;

- ogilona dividend siyosati bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish va aksiyadorlarga taqdim etish;

- menejerlar faoliyati samarali motivatsiya tizimini ishlab chiqish;

- aksiyadorlar oldida hisobot berish va ularga kompaniyadagi ishlarning holati haqida to'liq va ishonchli axborot taqdim etish. Kompaniya menejerlari uchun korporativ madaniyat tamoyillari: Menejerlar faqat mulk egalarining pullarini riskka go'yib, o'z mulkini yo'gotish riskiga duch kelmaydi. Ular uchun quyidagilarni tavsiya qilish mumkin:

- o'z vakolatlarini suiiste'mol qilmaslik;

- kompaniya aksiyadorlariga atayin qilingan harakatlar bilan zarar yetkazmaslik;

- kompaniya uchun zarar ko'rish riski yuzaga kelganda kompaniyaning direktorlar Kengashini bundan xabardor qilish;

- kompaniya faoliyatiga direktorlar Kengashi tomonidan ishlab chigilgan axloqiy qoidalarni joriy qilish;

- o'z majburiyatlarini chin ko'ngildan, vijdonan va tashabbuskorlik bilan bajarish;

- direktorlar Kengashiga tegishli tarzda hisobot berish;

- o'z faoliyatida kompaniyaning ta'sis va ichki hujjatlariga, gonunchilik talablariga rioya qilish va kompaniya xodimlaridan ham xuddi shuni talab qilish;

- xodimlarning manfaatlarini himoya qilish, ular uchun munosib mehnat sharoitlari ta'minlash.

Korporativmadaniyat tamoyillari. Kompaniya va uning ragobatchilarning o'zaro aloqalari umumiy axloqiy me'yorlari orasida quyidagilari ajratib ko'rsatish mumkin:

- bir-birini hurmat qilish;

- ragobat kurashi olib borishning noaxloqiy usullaridan voz kechish,;

- savdo va investitsiyalash uchun ochiq bozorlarni rivojlantirishga xizmat qilish. Tovar va xizmatlar ta'minotchilari bilan munosabatlar tamoyillari:

- to'g'ri narx shakllanishi, litsenziyalash;

- keraksiz sud muhokamalarini istisno qilish;

- uzoq muddatli va barqaror munosabatlarni rivojlantirish;

- maxfiy bo'lmagan axborot bilan o'rtoqlashish;

- tuzilganshartnomalar shartlariga muvofiq tolovlarni o'z vaqtida amalga oshirish.

Iste'molchilar bilan munosabatlar tamoyillari:

- iste'molchilarni ularning ehtiyojlari va xohish-istaklariga muvofiq yuqori sifatli tovar va xizmatlar bilan ta'minlash;

- to'g'ri muomala, iste'molchilarga aksiyadorlik jamiyatining tovar va xizmatlari ularning salomatligi, xavfsizligi, atrof-muhitning ahvolini yaxshilash va qo'llab-quvvatlashni kafolatlash;

- aksiyadorlik jamiyatining tovar va xizmatlar iste'molchilarini ularning jinsi, yoshi, irqi va hokazo bo'yicha kamsitmaslik;

- iste'molchilarga taklif etilayotgan tovar va xizmatlarda, jumladan, ularning marketing va reklamasida inson gadr-gimmatiga hurmatni kafolatlash;
- iste'molchilar madaniyati yaxlitligini hurmat qilish.

O'z vaqtida Yaponiya AQSH armiyasi tomonidan egallangani va iqtisodiy tizim to'liq izdan chiqqanbo'lishiga qaramay, iqtisodiyotni o'zgartirishni maqsad qilgan yetakchi arboblari, Yaponiya ijtimoiy madaniyatiga muvofiq bo'lgan holda turli boshqaruvchilik tizimlari moslashtirish ustida ishlay boshladilar.

Yapon modeli deb ataluvchi model hozirgi vagtga kelib birmuncha eskirib qoldi va global iqtisodiyotga muvofiqlashtirish uchun unga o'zgartirishlar kiritish kerak. Biroq, nima bo'lganda ham, o'z paytida yaratilgan boshqaruvchilik tizimlari, 1970 dan 1980-yillargacha bo'lgan oraliqda Yevropaga yetib olish va jahon iqtisodiyotida ikkinchi o'ringa erishishga muvaffaq bolishda ilhom baxsh kuch edi.

Ushbu holda kompaniya va daraxt o'rtasida o'xshatish keltirilgan. Kompaniya poydevori nozik tomonlari to'g'ri tushunilgan madaniyat asosida quriladiki, bunda ratsional dalillardan ko'ra ko'proq ruhiy ishonch omili katta rol o'ynaydi (14-rasm).

Kompaniya madaniyati moliyaviy-xo'jalik faoliyatni va g'anday tadbirlar joriy qilinishini aniqlaydi. Marketing va innovatsiyalar kompaniya konsepsiyasi va uning asosiy siyosatidan keyin amalga oshiriladigan asosiy faoliyat turlaridir.

Avtomobilsozlikda Toyota, Honda, elektronika sohasida Toshiba, Matsushita (Panasonic), Sony yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqaradigan kompaniyalar sifatida dong taratdilar. 1950-yillarda bu kompaniyalar kichik korxonalar bo'lib, 1960-1980-yillarda davomida jahon bozoriga sekin-astalik bilan kirib keldi. 1980-yildan 1990-yillar oralig'idagi davr yapon sanoati uchun yo'qotilgan o'n yillik deb hisoblanadi. 90-yillarda yapon iqtisodiyoti pasayishga qarab harakatini davom ettirdi va global iqtisodiyot sharoitiga moslasha olmaganligi bois ko'pchilik kompaniyalar bozordan chiqib ketdi.

Shu bilan birga, ko'pchilik baquvvat kompaniyalar «eski po'stinni tashlash orgali» hatto shu davrda ham o'sishni davom ettirdi. Bu kompaniyalarga o'sish va o'zini saqlab qolishga imkon beruvchi qator omillar mavjud bo'lib, shular jumlasida madaniyat ular uchun asosiy hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qildi.

Madaniyat kompaniya shakllanishining o'zagi bo'lib, unidaraxtning ildizlariga qiyoslash mumkin. Ildiz ko'rinmaydi, biroq agar chirik bo'lsa daraxt qulaydi.

Buni faqat hissiyot darajasida anglash mumkin. Madaniyat muhit yoxud iqlimga o'xshaydi. Yapon kompaniyalarining xususiyatlari shundan iboratki, madaniyatga juda katta e'tibor garatiladi.

Yoshi ulug'lik tizimi shunga asoslanadiki, oylik ish haqi xodimning yoshiga va kompaniyadagi ish tajribasiga qarab belgilanadi.

Bir umrga yollash deganda, kompaniya tomonidan xodim uzoq muddatga, masalan, 60 yoshigacha ishga qabul qilinishi tushuniladi. Kompaniyalardagi mehnat uyushmalari tizimida ijrochi direktorlar va boshqaruvchi xodimlardan tashqari barcha xodimlar o'z kasbiy yo'nalishlaridan qat'i nazar kompaniyaning mehnat uyushmasi a'zosi bo'lishlari kerak.

Keyrestu - aksiyador bo'lgan kompaniyalar guruhi bo'lib, doimo axborot almashinish va bir-biriga qulay imkoniyatlar yaratish orqali o'zaro yagindan munosabatlarni saqlab qoladilar.

Qo'llab-quvvatlash tizimida sanoat tarmog'i vazirliklari tomonidan kompaniyalar faoliyati muvofiqlashtiriladi va nazorat qilinadi, me'yoriy va qoida hujjatlari ishlab chiqiladi hamda kompaniyalarni himoya qiladilar va ustunliklarga ega bo'lishlari uchun sharoit yaratadilar.

1945-yilda Yaponiya AQSHarmiyasi nazorati ostida turgani holda AQSH Bosh armiya shtabi nazorati ostida bozor iqtisodiyoti tizimiga o'ta boshladi. Yaponiya xalqi uchun ushbu vaqt tubdan burilishni anglatuvchi va juda muhim bo'ldi.

Urushgacha iqtisodiyot Mitsubishi, Mitsu, Sumimoto va boshqalar kabi bir necha oilaviy guruhlar qo'lida edi. Asosan kichik do'konlar va ishchi jamoalari mavjud edi. Urushdan keyin oilaviy guruhlar bartaraf qilindi, ularning boshliqlari yo'q qilindi.

U paytlarda yapon iqtisodiyoti juda og'ir sharoitda edi, biroq shu bilan birga, vaziyatning bunday o'zgarishi eski tizimdan qutulishga imkon berdi.

Yapon tadbirkorlari o'z kompaniyalarini yangi iqtisodiy tizim sharoitida shakllantira bordilar, yapon jamiyatida chuqur ildiz otgan madaniyat jabhasida ham sezilarli o'zgarishlar bo'lib o'tdi. Yapon jamiyati oilaga asoslanar edi. Fermerlar oqsoqollar rahbariyatiga bo'y- sungani holda katta oila sifatida yashar va ishlar edilar. Geografik joylashishi bo'yicha Yaponiya boshqa davlatlardan dengiz bilan ajratilgan bo'lib, o'ziga xos madaniyatga ega bo'lgan mono millatga asoslanadi.

Shunga garamay, yangi ijtimoiy tizimni korxonalarda joriy qilish ancha oson kechdi.

Ilgarigi tizim oilaviy an'analarga asoslangan bo'lib, unda rahbarga aka sifatida, kompaniya boshlig'iga esa ota sifatida garalar edi. Kompaniya, katta oila sifatida qaralib, unda a'zolar kompaniya faoliyati uchun o'zini bagishlagan hisoblanardilar. Yapon kompaniyalarida ishchi eng muhim resurs sifatida garalar edi.

Gohida ushbu g'oya kompaniya guruhlariga va hatto davlat hamda kompaniya orasidagi munosabatlarga ham tatbiq qilinardi. Ijtimoiy ta'minot, bonuslar, uniforma (kompaniyaning o'z ishchi kiyimi), kompaniya emblemasini taqib yurish, Kayzen kichik faoliyat guruhlarini ana shu madaniyat asosida paydo bo'lgan hodisadir. Biznesda iomonlar o'rtasidagi iliq munosabatlar yapon iqtisodiyotida 1987-yilgacha asosiy o'rin tutgan hodisadir.

Ushbu tizim shubhasiz ravishda kuchli ragobatchilikning oqibati bo'lib, yapon iqtisodiyotini dunyoda ikkinchi o'ringa olib chigardi. Odamlarni o'qitish, yo'llanma berish va ish yuzasidan ko'rsatma berish kerak.

Aks holda ular ishlamaydilar. Agar ularda ishlashga moyillik bo'lmasa, ayrim hollarda jazolash yoki po'pisa qilish ham foydalidir. Inson o'z tabiatiga ko'ra ko'p ishlashga moyildir. Agar ular ko'p ishlashni xohlamasalar demak bunga qandaydir sabab bor.

Odamlar o'z holicha ko'p ishlay oladi deb hisoblaysizmi? Odatda, ikki javob bor «Ha» va «Yo'q». Yaponlar ikkinchi javobni to'g'ri deb hisoblaydilar. Ehtimol bu yuqorida aytib o'tilgan madaniyat ta'siri

ostidadir. Ikkinchi jahon urushidan keyin amerikacha fikr yuritish kirib keldi.

Amerika nuqtayi nazari eskirgan deb hisoblash mumkin. Hozirgi kunda ham ko'pchilik boshqaruvchilar suddi shunday fikrni ma'qul- lamoqdalar.

Biroq odamlar bunday vaziyatda o'zlarini noqulay sezadilar. Agar Yaponiyada qandaydir kuchli yetakchi odamlari o'z yo'riga iga yuritmoqchi (manipulyatsiya)

bo'lsa, odamlar o'zlarini uning orgasidan erga- shayotgandek nomiga tutadilar. Mohiyatan, bu usul juda samarasiz. Yangi madaniyat sifatlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- o'zgarishlarga tayyorlik;
- muhimi sifat va mijozdir;
- innovatsiyalar va marketing;
- baynalminallik;
- aniqlik va t olovga gobiliyatlilik.

Yangi madaniyat o'zgarishlarga juda ham sezuvchan bo'lib, sifat, mijoz, innovatsiyalar, marketing, baynalminallik va ravshanlik, javob- garlik birlamchi ahamiyatga ega. Biz kiyimimizni o'zgartirganimizda eski kostyumimizni yangisiga almashtiramiz, biroq kostyum ostidagi narsa joyida goladi.

Shuningdek, Yaponiya madaniyati o'zgarishsiz va tirikligicha goladi. Sifat xaridor uchun qimmatini doimo saqlab goladigan xislatdir.

Eng yaxshi kompaniyalar nuqsonli tovarlarni sotmaydilar, ular ancha vaqtdan beri ko'p ko'ngilsiz hodisalardan holi bo'lib, doimo o'z mijozlariga quloq tutib keladi.

Innovatsiyalar va marketing hozirgi kunda yapon kompaniyalari kundalik faoliyatiga kirib kelgan. Mazkur tadbirlarni o'tkazmasdan kompaniyalar bozorda omon golishi amri mahol edi.

Baynalminallik o'zi bilan zamonaviy kompaniyalarning yana boshga xususiyatini ifoda etadi. Hattoki, kichik va virik biznesga ham doimo investitsiya qilib turiladi va kelajakda investitsiya jalb qilish bo'yicha rejalari mavjud.

Jahon bozori sharoitida tirik golish uchun kompaniyalar global bozor muhitini sezishlari kerak. Boshqa mamlakat bozoriga chiqishda kompaniyalar madaniyatlardagi farqlar bilan bog'liq muammolarga to'gnash kelmoqdalar, ular yangi madaniyatni o'rganmoqdalar va o'z mijozlari talablariga muvofiq kelish usullarini topmoqdalar. Bozor iqtisodiyotining kelajakda tirik golishi uchun xulqiy omilni saqlab golish muhim bo'lib, uni ravshanlik va javobgarlik orgaligina kafolatlash mumkin.

O'zgarishlar tushunchasi keng ma' noda qo'llanilishi mumkin, ya'ni:

- «O'zgarishlar» global dunyoda asosiy tushuncha;
- ishlab chiqarish tizimidagi o'zgarishlar;
- mahsulotlarning o'zgarishi;
- Tovarlarni bozorda o'tkazishdagi o'zgarishlar;
- logistikani o'zgartirish;
- tashkilotni o'zgartirish va hokazo.

Yurtimizda faoliyat olib borayotgan ko'plab Korporativ boshqaruv tizimiga ega bo'lgan korxonalarining samarali faoliyat yuritishini ta'minlash maqsadida o'z boshqaruv tizimiga korporativ madaniyat tamoyillarini singdirishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] B.Yu.Xodiyev , R.X.Karlibayeva, N.I.Akromovalarning Korporativ Boshqaruv kitobi, Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent-2011, 264-268 b.

[2] A.A.Temirov, U.R.Xalikov, S.B.Maxmudovlarning “Korporativ Boshqaruv Faoliyatini Tahlili va Baholash”, Toshkent- “Innovatsion Rivojlanish Nashriyot-Matbaa Uyi”-2021, 150-151 b.

[3] <https://chrome-effect.ru/uz/decor-and-design/principiy-formirovaniya-korporativnoi-kultury-glava-ii-effektivnaya-korporativnaya-kultura-kak-fakto/>

KORPORATIV MADANIYAT VA UNING KORXONA IMIDJINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

i.f.n., dosent M.G. Umarxodjaeva
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Korporativ boshqaruv kafedrası
muyassarkhon.ganievna@gmail.com

Annotatsiya

Hozirgi kunda korxonalar yetakchilari va zamonaviy tadqiqotchilar korxonalarni samarali boshqarishda korporativ madaniyat masalasiga duch kelishadi. Korporativ madaniyat kompaniyaning haqiqatda qanday biznes yuritishini tasvirlaydi, obro' esa tashqi manfaatdor tomonlar buni qanday qabul qilishini anglatadi. Obro'-e'tiborni oqlashdan ko'ra yomonroq obro'ga ega bo'lish bilan bog'liq xarajat bor, yuqori kredit xarajatlardan tortib, sifatsiz ariza beruvchilargacha, shuning uchun kompaniyalar ko'pincha o'z obro'sini omma oldida yaxshilash uchun sarmoya kiritadilar.

Kalit so'zlar: Korporativ madaniyat; strategiya; korxonalar; obro'.

Zamonaviy menejmentda korporativ madaniyat ma'lum bir korxonalar va tashkilotga xos bo'lgan moddiy va ma'naviy qadriyatlar tizimi bo'lib, uning o'ziga xosligini, xatti-harakatlarini va atrof-muhitdagi shaxslarning ular tomonidan kompaniyani idrok etishini aks ettiradi.

Korporativ madaniyat tashkilotning muvaffaqiyati va samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, taniqli gullab-yashnagan kompaniyalar yuqori darajada tashkillashtirilgan korporativ madaniyatga ega bo'lib, ular barcha manfaatdor tomonlar manfaati uchun korporatsiya ruhini rivojlantirishga qaratilgan puxta o'ylangan sa'y-harakatlar natijasida shakllanadi [1].

O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishga oid islohotlar, asosan, milliy korporativ boshqaruv tizimida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy qilish, korxonalar va tashkilotlar faoliyatining samaradorligini tubdan oshirish, ularga xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish, ularning ochiqligi va jozibadorligini ta'minlash, korxonalarni strategik boshqarishda korporativ madaniyat rolini kuchaytirish uchun qulay sharoitlar yaratish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirishga qaratilmoqda, korporativ boshqaruv tizimidagi tamoyil va yondashuvlarni tubdan o'zgartirish, unga bozor iqtisodiyotiga xos bo'lgan haqiqiy tusni berish borasida katta ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 2014-yilda yangi tahrirdagi “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish to'g'risida”gi qonun qabul qilindi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi PF-4720-sonli “Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish

chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni asosida "Korporativ boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar[1]" Dasturi tasdiqlandi hamda unda belgilangan vazifalar va chora-tadbirlar amalga oshirildi. O'zbekistonda korporativ boshqaruvni zamonaviylashtirish doirasida Korporativ boshqaruv kodeksi qabul qilinib, uning tavsiyalari juda ko'plab korxonalarining faoliyatida joriy qilindi[2].

Kompaniya muvaffaqiyati uchun korporativ madaniyat juda muhim, chunki u kompaniyaga o'z xodimlari o'rtasida o'ziga xoslik va birlik hissini saqlab qolishga yordam beradi va barcha uchun ijobiy ish muhitini osonlashtiradi. Kompaniya madaniyati kompaniyaning tuzilishi va boshqarilishi hamda uning xodimlari bir-birlari bilan qanday munosabatda bo'lishlari natijasidir. Kompaniya madaniyatiga ega bo'lishning ahamiyatini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi: bu jamoalarning uyg'unligini va motivatsiyasini ta'minlashga yordam beradi, shu bilan birga uning xodimlari o'rtasida o'ziga xoslik va birlik hissini ta'minlaydi. Kompaniyalar o'zlarining korporativ madaniyati haqida ham qayg'urishlari kerak, chunki u xodimlarning ma'naviyati va unumdorligida muhim rol o'ynaydi, bu esa o'z navbatida kompaniyaning daromadiga - ularning samaradorligiga ta'sir qiladi.

Kompaniya madaniyati biznesning nomoddiy, lekin juda muhim qismidir. Bu xodimlarning qanchalik baxtli ekanligini va ular kompaniyada qolishni qanchalik xohlashlarini aniqlaydi[3]. Yaxshi kompaniya madaniyati xodimlarni saqlab qolish va jalb qilish, yangi xodimlarni jalb qilish va barcha ishtirokchilar uchun ijobiy ish muhitini saqlashga yordam beradi.

Kuchli kompaniya madaniyati mijozlar bilan ishonchni mustahkamlashga, shuningdek, brendga sodiqlikni oshirishga yordam beradi. Kompaniyaning madaniyati xodimlarning qoniqishi, ushlab turishi, ma'naviyati va mahsuldorligiga ta'sir qiladi.

Ijobiy kompaniya madaniyati biznesning butun faoliyati davomida e'tiborga olinishi kerak bo'lgan eng muhim narsalardan biridir. Bu xodimlarga ishda qulay va baxtli his qilishlariga yordam beradi. Shuningdek, bu ularning samarali va innovatsion bo'lishiga turtki beradi. Salbiy korporativ madaniyat xodimlarni stress, baxtsiz va samarasiz his qilishlariga olib kelishi mumkin[4]. Agar ular boshliqlari yoki umuman ish muhiti tomonidan yaxshi munosabatda bo'lmasalar, ular hatto yangi ish qidirishni boshlashlari mumkin.

Ijobiy korporativ madaniyatni yaratish xodimlaringiz o'zlarini xavfsiz va qo'llab-quvvatlanayotganini his qilishlari uchun yaxshi ish muhitini yaratishdan boshlanadi. Kompaniyaning madaniyatini tashkilotning barcha boshqaruv darajalarida aks ettirish muhimdir. Hokimiyatdagi odamlar o'rnak bo'lishi kerak. Kuchli kompaniya madaniyatini ham inklyuziv, ham haqiqiy madaniyat sifatida aniqlash mumkin.

Ish joyidagi inklyuzivlik degani, kelib chiqishi, irqi, jinsi yoki ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, har bir kishi ish joyida o'zini xush kelibsiz, qabul qilinadi, hurmat qilinadi va qadrlanadi. Haqiqiy, o'z ishlarida va boshqalar bilan munosabatlarida o'ziga sodiq bo'lgan odamlarni anglatadi.

Brend obro'si - iste'molchilar kompaniyangiz, mahsulot yoki xizmatga qanday qarashlari. Bu iste'molchilar ko'z o'ngida brendni idrok etishdir. Kompaniya mahsulot sifati va mijozlarga xizmat ko'rsatish nuqtai nazaridan qanchalik yaxshi ishlashiga qarab ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin[5].

Ijobiy brend obro'si - bu iste'molchilar orasida yaxshi obro'ga ega. Brendning obro'sini auditoriya bilan muloqot qilish va ularga kompaniya mahsulotlari yoki xizmatlaridagi o'zgarishlar haqida ma'lumot berish orqali boshqarish mumkin. Brend obro'siga mijozlarga xizmat ko'rsatishdan tortib mahsulot sifatigacha bo'lgan keng ko'lamlil omillar ta'sir qilishi mumkin. Kompaniyalar brend obro'sini qozonish yoki yo'qotishning bir necha yo'li mavjud. Ulardan ba'zilari salbiy obro'ga ega bo'lishi mumkin, natijada yomon sharhlar va baxtsiz mijozlar paydo bo'ladi, ikkinchisi esa salbiy sharhlar orqali.

Yaxshi kompaniya madaniyati brendning obro'siga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, ayniqsa yangi xodimlarni jalb qilish va hozirgi xodimlarni saqlab qolish haqida gap ketganda. Kompaniyalar yangi xodimlarni jalb qilish va hozirgi xodimlarni saqlab qolish uchun kuchli kompaniya madaniyati muhimligini tushunib yetmoqda.

Misol uchun, Google kabi kompaniyalar cheksiz ta'til vaqti va moslashuvchan ish soatlari kabi siyosatlarni amalga oshirish orqali am ish, ham hayot muvozanati uchun qulay muhit yaratdilar. Kompaniyaning madaniyatiga ko'pincha uning jamoatchilik bilan aloqalar strategiyasi ta'sir qiladi[6].

Jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha mutaxassislar jamoatchilik bilan muloqot qilish orqali kompaniyalarga ijobiy imidj yaratishga yordam beradi. Shuningdek, ular kompaniyalarga veb-saytlari yoki ijtimoiy media kanallari uchun kontent yaratish orqali o'z imidjini saqlab qolishga harakat qilishadi.

Boshqa tomondan, zaharli kompaniya madaniyati korxonalar brend obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Buning sababi shundaki, odamlar salbiy madaniyatga ega kompaniyada ishlashni xohlamaydilar va ular boshqa joyga borishadi. BrewDog kompaniyasi shu sababli mashhurlikka erishgan, chunki sobiq xodimlar ijtimoiy tarmoqlarda brend ishlash uchun zaharli joy ekanligini va ko'pchilik u erda ishlaganlarida "qoldiq qo'rquv hissi"ni his qilishdi.

Kompaniya madaniyati xodimlar va nomzodlar uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, ayniqsa 2020 yildan hozirgi kungacha biz ko'rgan iste'folarning ko'payishi davrida.

Zaharli madaniyat paydo bo'lishining oldini olish usullari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin: xodimlar nima uchun umidsizlik yoki baxtsiz bo'lishi mumkinligini tushunish, xodimlarning tashvishlarini tinglash va ularni hal qilishga urinish va qo'llab-quvvatlovchi, ochiq, halol va adolatli bo'lish orqali ijobiy ish muhitini yaratish

Korxonalar obro'si - bu ko'p o'lchovli tushunchalar bo'lib, boshqalar kompaniyani qanday qabul qilishini va kompaniyaga qanday qarashni o'z ichiga oladi. Bu obro' ham bozor kuchi, ham raqobatdosh ustunlik manbai bo'lishi mumkin. Kuchli brendlarga ega kompaniyalar marketing yoki reklamaga sarmoya kiritmasdan bozorda raqobatlasha oladi. Kompaniya madaniyati kompaniya obro'sini shakllantirishda ham muhim rol o'ynashi mumkin. Xodimlar o'zlarining ish joylarida kuch va motivatsiyani his qilishlari va ularning ishi muhimligiga ishonishlari muhimdir.

Proaktiv korporativ madaniyat - bu doimiy ravishda rivojlanib boradigan va o'z xodimlarining ehtiyojlariga moslashadigan madaniyat. U brend obro'sini qo'llab-quvvatlaydi, bunda asosiy e'tibor xodimlarni jalb qilish, shaxsiy o'sish va martaba rivojlanishiga qaratilgan. Proaktiv korporativ madaniyatga ega bo'lgan

kompaniyalarda mehnatga jalb qilingan ishchi kuchi va yuqori samarali xodimlarga ega bo'lish ehtimoli ko'proq. Shuningdek, ular mijozlarning qoniqish darajasi yuqori bo'lib, rentabellikni oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ouchi, W.G., Johnson, J. Types of organizational control and their relationship to emotional well-being // Administrative Science Quarterly, 2018, Vol. 24. - pp.293317.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 18 январдаги ПФ-4720-сонли «Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони.

3. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. - СПб: Питер, 2005

4. Камерон К.С., Куинн Р.Э Диагностика и изменение организационной культуры: Пер. с англ./СПб.: Питер, 2001 г. - 311 с.: - Пер. изд.: Diagnosing and changing organizational culture/Cameron K.S., Quinn R.E.. - Reading et al., 2009.

5. Rashid, M.Z.A., Sambasivan, M. and Johari, J. (2003) The Influence of Corporate Culture and Organisational Commitment on Performance. Journal of Management Development, 22, 708-728.

6. Ташходжаев М.М., Бегматова Д.Б. Корпоративная культура. Тошкент-Иқтисодиёт. 2019

KORPORATIV TUZILMALAR FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHDA KORPORATIV BOSHQARUVNING O'RNI

Kenjayeva Umriya Faxritdinovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Korporativ boshqaruv kafedrasida

u.kenjayeva@tsue.uz

Kuchkarov Nodirbek Jasur o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi korporativ tuzilmalar faoliyatida korporativ boshqaruvning o'rni, unga ta'sir etuvchi omillar haqida fikrlar yuritilgan. Shuningdek korporativ tuzilmalar faoliyatini takomillashtirishda samarali korporativ boshqaruv tizimini joriy qilish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Korporativ boshqaruv, korporativ tuzilmalar, aksiyadorlar, investitsiya, rentabellik, samarali korporativ boshqaruv.

Korporativ boshqaruv butun dunyoda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki u kompaniya faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Korporativ boshqaruv kompaniya faoliyati o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga qaratilgan tizim bo'lib, korporativ tuzilmalarda tizimni samarali joriy qilinishi jamiyat faoliyatining yaxshilanishiga olib keladi. Ushbu maqsadga erishishda avvalo, boshqaruv qarorlarini

qabul qilish jarayonlarida shaffoflik, hisobdorlik, javobgarlik va adolatlikni ta'minlash korporativ boshqaruv uchun muhimdir.

Korporativ boshqaruv deganda, kompaniyalarda aksiyadorlar qiymatini maksimal darajada oshirish va shu bilan birga boshqa manfaatdor tomonlarning manfaatlarini hisobga olgan holda boshqarilishini ta'minlash uchun o'rnatilgan qoidalar, mexanizmlar va jarayonlar to'plami tushuniladi. Korporativ darajadagi boshqaruv ijtimoiy, tartibga solish va bozor muhiti kontekstida kompaniya maqsadlarini belgilash va kompaniyaning mas'uliyatini ta'minlash uchun qoidalar, nizomlar, siyosat va protseduralar to'plamiga asoslanadi. To'g'ri amalga oshirilganda, u menejmentning barcha sohalarida kompaniya maqsadlariga erishish uchun asos yaratadi. Shuningdek, u aksiyadorlarning muhimligini tan oladi. Aksiyadorlar kompaniya boshqaruvi a'zolarini saylaydilar, kompaniya faoliyatini moliyalashtiradilar va biznes faoliyatida bevosita tasiriga ega bo'lib hisoblanadi. Yaxshi boshqaruv kompaniyaning yaxlitligini, umumiy yo'nalishini, risklarni boshqarishni va muvaffaqiyatni rejalashtirishni ta'minlaydi. Bu, o'z navbatida, kompaniyalarning moliyaviy jihatdan barqaror bo'lishiga va kuchli hamjamiyat, aksiyadorlar va investor munosabatlari va ishonchini o'rnatishga yordam beradi. Yaxshi korporativ boshqaruvni namoyish etish ko'pincha biznes uchun rentabellik kabi muhim hisoblanadi.

Korporativ boshqaruvning kompaniya faoliyatiga ta'siri bo'yicha xorijiy olimlar tomonidan bir qancha tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, Gompers (2003) "yaxshi boshqariladigan firmalar yomon boshqariladigan firmalarga qaraganda yuqori bozor qiymati va foydaga ega"[1] ekanligini ta'kidlagandi. Shuningdek, korporativ boshqaruvni baholash uchun boshqaruv chora-tadbirlari, jumladan, kengash hajmi, direktorlarning mustaqilligi va aksiyalarga egalik huquqi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, samarali korporativ boshqaruv tuzilmalari yaxshi samaradorlikka va yuqori rentabellikka olib keladi.

Bob Tricker 1984-yilda nashr etilgan "Korporativ boshqaruv: Britaniya kompaniyalari va ularning direktorlar kengashlaridagi amaliyotlari, tartiblari va vakolatlari" asarining sarlavhasiga birinchi bo'lib "Korporativ boshqaruv" iborasini kiritgan. Uning ushbu atamaga ta'rifi, hatto o'sha paytda ham aniq edi. "Boshqaruv roli o'z-o'zidan kompaniyani boshqarish bilan bog'liq emas, balki korxonaga umumiy yo'nalish berish, boshqaruv va boshqaruvning ijro etuvchi harakatlarini nazorat qilish va nazorat qilish bilan bog'liq. Korporativ chegaralardan tashqarida manfaatlar tomonidan javobgarlik va tartibga solishning qonuniy talablarini qondirish"[2] degan edi. Shuningdek ko'pchiligimizga korporativ boshqaruv sohasi sifatida tanishtirishga yordam berdigan inson sifatida tarixda qolgan.

Berle va Meansning (1932) Zamonaviy korporatsiya va xususiy mulk haqidagi asarlari "Korporativ boshqaruv" firmalarga egalik qilish va boshqarishni tartibga soluvchi umumiy tizimni tavsiflash uchun ishlatilgan. "Tashkilotlar mulki va nazoratini ajratishga asoslangan korporativ boshqaruvning ushbu an'anaviy ta'rifi ikkita dominant modelni keltirib chiqardi: aktsiyadorlar modeli va manfaatdor tomonlar modeli"[3] deb aytgan edi.

Fama va Jensen (1983) tomonidan olib borilgan yana bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, korporativ boshqaruv agentlik xarajatlarini kamaytirishi, korporativ

maqsadlarga erishish ehtimolini oshirishi va kompaniya faoliyatini yaxshilashi mumkin. Ushbu tadqiqotda mustaqil direktorlar kabi korporativ boshqaruv mexanizmlari menejerlar va aksiyadorlar manfaatlarini moslashtirishi, agentlik xarajatlarini kamaytirishi, bu esa o'z navbatida ish faoliyatini yaxshilashga olib kelishi ta'kidlangan.

Korporativ boshqaruv mexanizmlari kompaniya faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Samarali boshqaruv tuzilmalari kompaniyaning umumiy faoliyatini va moliyaviy barqarorligini yaxshilaydi. Shuningdek, kompaniyalarga agentlik muammolarini kamaytirish va menejerlar va aksiyadorlar manfaatlarini moslashtirish uchun mustahkam boshqaruv tuzilmalarini qabul qilishni tavsiya qiladi. Bu sog'lom raqobatni, ishonchlilikni va investorlarni ushlab turishni kuchaytirishi mumkin.

Korporativ boshqaruv har qanday kompaniyada muhim rol o'ynaydi, chunki u barcha qarorlarni qabul qilish jarayonlarida shaffoflik, hisobdorlik va adolatni ta'minlaydi.

O'zbekistonda davlat tomonidan sanoatlashtirish va markazlashgan iqtisodiy rejalashtirishning uzoq tarixi mavjud. 1991-yilda mustaqillikka erishgandan so'ng, hukumat mamlakat iqtisodiyotini markazlashgan rejali iqtisodiyotdan bozorga yo'naltirilgan iqtisodiyotga aylantirishga qaratilgan qator iqtisodiy islohotlarni boshladi. Davlat korxonalarini xususiylashtirish va xususiy investitsiyalarni rag'batlantirishga qaratilgan qonun va me'yoriy hujjatlarni joriy etish shular jumlasidandir. Mamlakatimizda korporativ boshqaruv qoidalari va me'yorlariga amalda rioya etish darajasi pastligicha qolmoqda. Buning sababi kompaniya rahbariyati va aksiyadorlar o'rtasida xabardorlikning yo'qligi, shuningdek, ijro mexanizmlarining zaifligidir. Noto'g'ri moliyaviy hisobot, manfaatlar to'qnashuvi va mulkchilik tuzilmasi to'g'risida yetarlicha ma'lumot bermaslik kabi umumiy qoidabuzarliklar mavjud. Bu investorlar ishonchining yomonlashishiga va kapital bozorlariga kirishning cheklanishiga olib keldi.

O'zbekistonda korporativ boshqaruvning huquqiy va institutsional asoslari so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. 2014-yilda hukumat "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"[4] gi qonunni qabul qildi. Buning natijasida aksiyadorlarning huquqlari mustahkamlanib, kompaniyalar uchun axborotni oshkor qilish talablari yaxshilandi. Shuningdek, qimmatli qog'ozlar bozorini mustaqil tartibga soluvchi Kapital bozorini rivojlantirish agentligini tashkil etilib va qonunchilikka rioya etilishini ta'minlash uchun normativ hujjatlarni ishlab chiqildi. Bundan tashqari, 2015-yilda O'zbekiston Xalqaro moliya korporatsiyasining korporativ boshqaruv bo'yicha ilg'or tajribalarni ilgari surish maqsadida korporativ boshqaruv global tashabbusiga qo'shildi.

Shuningdek, korporativ boshqaruvni isloh qilish, mamlakat aksiyadorlik jamiyatlarning transformatsiya jarayonini jadallashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"[5] gi Farmoniga ko'plab vazifalar belgilandi. Bunga ko'ra korporativ qimmatli qog'ozlar bozorida likvidlikni oshirish davlat ulushi mavjud korxonalarda xususiylashtirish jarayonlariga xorijiy investorlar va xalqaro moliya institutlarini jalb qilish, rezidentlar tomonidan chet mamlakatlarda aktivlarni sotib olish va ularni deklaratsiya qilish tartibini belgilashni nazarda tutadi.

Shuningdek, korporativ boshqaruvni optimallashtirish maqsadida ishlab chiqarish va boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirish (ERP) tizimlarini joriy etish mamlakatimizdagi aksiyadorlik jamiyatlari moliyaviy-iqtisodiy faoliyati samaradorligini oshiriladi.

Ta'kidlash joizki, samarali korporativ boshqaruv yaxshi samaradorlikka, yuqori rentabellikka olib keladi va aksiyadorning ishonchini oshiradi. Kompaniyalarga uzoq muddatli investitsiyalarni, moliyaviy barqarorlikni va biznesni halol olib borishni rag'batlantirish uchun hamda o'z navbatida tez sur'atrivojlantirishni ta'minlash uchun lozimdir. Korporativ tuzilmalar amaliyotiga samarali korporativ boshqaruvning joriy etilishi, ulardagi mavjud muammolarni o'z vaqtida bartaraf etadi va istiqbolli loyihalarga poydevor qo'yiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Gompers (2003) states that “well-managed firms are poorly managed firms

[2] Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.

[3] Berle and Means. The Modern Corporation and Private Property. Economics Business 2017. – P. 380.

[4] O'zbekiston Respublikasi Qonuni “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida”, O'RQ-370-son bilan 2014 yil 06-mayda tasdiqlangan - <https://lex.uz/docs/-2382409>

[5] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni “2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” PF-60-son bilan 2022-yil 28-yanvarda tasdiqlangan - <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

KORPORATIV BOSHQARUV MUAMMOLARINI HAL ETISH- RIVOJLANISH MEZONODIR

Maxamatova Nargiza Shuhrat qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

rushanarashidovna@gmail.com

Ilmiy rahbar: R.Mamarayimova

Annotatsiya

Tezida muallif tomonidan korporativ boshqaruv modellari xususiyatlari va o'zni, ahamiyati, kompaniyaning strategik qarorlarini qabul qilishda direktorlar kengashining o'zni, shuningdek, hodimlarni tanlashning boshqaruvdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: rivojlanish, korporativ boshqaruv muammolari, milliy model, korporativ munosabat, boshqaruv samaradorligi.

Korporativ boshqaruv sohasidagi asosiy masalalardan biri hozirgi zamon iqtisodiyotida eng maqbul milliy modellarni tanlashdir. Korporativ boshqaruvning milliy modellarini yanada chuqurroq taxlillar asosida o'rganish, korporativ boshqaruvni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy imkoniyatlarni aniqlashga imkon beradi. Turli mamlakatlarda korporatsiyalarni boshqarish tarkibi korporativ

munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik asoslari, mamlakatda yuzaga keladigan boshqaruv tarkibi kabi omillar bilan belgilanadi. Samarali korporativ boshqaruv huquq va manfaatlarini himoya qilish, adolatlilik, teng ta'minlash kabi darajalari bilan belgilanadi. Korporativ boshqaruv samaradorligi uning tamoyil va me'yorlari darajasi va manfaatdor tomonlar oldidagi korporativ ijtimoiy mas'uliyat bilan belgilanadi.

Korporativ boshqaruvning yuqori samaradorligi nafaqat korporativ munosabatlar ishtirokchilarining ko'nikmalari oshishiga, shu bilan birga kompaniyalarning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari xam ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kompaniya intilishi lozim bo'lgan asosiy ko'rsatkich korporativ boshqaruv samaradorligi hisoblanadi. Samarali korporativ boshqaruvning o'ziga xos jihatlari:

1. shaffoflik,
2. kompaniya faoliyat haqida moliyaviy va boshqa axborotlarning ochiqqligi;
3. menejment faoliyatida ichki nazorat jarayonlari;
4. aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish va ta'minlash;
5. direktorlarning kompaniya strategiyasini belgilash, biznes-rejalar tasdiqlash, boshqa asosiy qarorlar qabul qilish, menejerlar tayinlash, ularning faoliyatini nazorat qilishdir.

Hozirgi raqamli iqtisodiyot sharoitida samarali korporativ boshqaruvni ta'minlash uchun quyidagilarni:

- xalqaro tajribalar va bu tajribalar asosida korporativ boshqaruvning zamonaviy usullarini joriy etib, raqamli iqtisodiyot sharoitiga ko'ra ishlab chiqish va investitsiya, moliyaviy, mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish;

- aksiyadorlar, investorlar, aksiyadorlik jamiyati boshqaruv organlari va boshqaruv jarayonida rahbariyat va barcha hodimlar manfaatlar to'qnashuvi vujudga kelishi mumkin bo'lgan sohalarda faoliyat yuritish;

- aksiyadorlik jamiyatlariga xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun qulay sharoitlarni yaratish;

- aksiyadorlik jamiyatlari boshqaruv tuzilmasini o'zgartirish, ya'ni eski bo'linmalar va lavozimlarni tugatib, zamonaviy xalqaro standartlarga javob beradigan va raqamli iqtisodiyot uchun yangi bosqichlarini joriy etish;

- sifatli ta'lim, malakali kadrlarni ko'paytirish xorijiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda boshqaruv kadrlari va aksiyadorlik jamiyatlariga malakali menejerlarni jalb etish lozim.

Ushbu muammolarni hal qilishning asosiy usullari quyidagi chora tadbirlarni o'z ichiga oladi:

- korporativ qonunchilikni takomillashtirish, korporativ munosabatlarni barcha ishtirokchilari manfaatlarini ta'minlash;

- huquqlarini himoya qilish, aksiyadorlar, boshqaruvchilar, kreditorlar manfaatlari va korporativ boshqaruv tamoyillariga qat'iy rioya qilishi;

- aksiyadorlar bilan munosabatlari, aksiyadorlar manfaatlarini ifodalovchi organ sifatida - direktorlar kengashi uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini belgilashi va nazorat qilishi;

- raqamli texnologiyalardan foydalanib kompaniya va unung faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlari oshkor qilinishi, axborot shaffofligi, korporativ boshqaruv yangi standartlarini rivojlantirish;

-korporativ strategiyalarni belgilab, menejerlar faoliyatini nazorat qilishda, kompaniya faoliyatida samarali boshqaruvni tashkil etishda aksiyadorlik jamiyatlarida innovatsion faoliyatni tashkil etish.

Bozorlar mukammal bo'lmaganda va bozor intizomi zaif bo'lsa, korporativ boshqaruv muammosini hal qilishda davlat tomonidan tartibga solish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Hukumat me'yorlari investorlar uchun huquqiy himoyani ta'minlashi kerak, bu odatda korporativ va qimmatli qog'ozlar to'g'risidagi qonunlarga kiritilgan. Biroq, tegishli rag'batlantirish tuzilmalarini yaratish orqali agentlik muammosini yumshatish va huquqiy himoya qilish xarajatlarini kamaytirish mumkin bo'lgan boshqa mexanizmlar ham mavjud. Bularga mulkchilikning konsentratsiyasi, korporativ nazorat bozori va kreditorlar tomonidan intizom kiradi.

Korporativ mulk huquqi yo'qolganda aksiyadorlar monitoringining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Direktorlar kengashi tashkilotning umumiy strategiyasini ishlab chiqish va yuqori rahbariyat tomonidan ushbu strategik maqsadlarga erishish uchun qabul qilingan qarorlarni nazorat qilib, tashkilotning strategik yo'nalishiga mos keladigan ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan shaxslar taqdim etilishi kerak. Bundan tashqari, kengash o'z direktorlarining mustaqilligi bo'yicha aniq ko'rsatmalarni ishlab chiqishi kerak. Yuqori boshqaruv biznes strategiyasini belgilash, kundalik qarorlarni nazorat qilish va bu qarorlar kengash tomonidan belgilangan uzoq muddatli maqsadlar va siyosatlarni qo'llab-quvvatlashini ta'minlash kerak.

Shuni aytish mumkinki, bugungi kunda korporativ boshqaruv barcha mamlakatlarda samarali o'zgarishlarga, bu esa birinchi navbatda korporativ qonunchilikka bog'liq. Korporativ qonunchilik yangi iqtisodiy jarayonlarga, yirik korporativ birlashish, shuningdek davlatlararo biznes jarayonlar miqyosida ham integratsiya va globalashuv jarayonlariga yordam beradi. Hozirgi paytda, mamlakatimizda kompleksli yondashuvga asoslangan va asosiy ustuvorliklarni belgilab beradigan korporativ qonunchilikni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, unda yuridik shaxslarni qayta tashkil qilish masalasiga ham alohida e'tibor qaratilgan. Qayta tashkil qilish haqidagi qonunchilikni takomillashtirishda yuridik shaxslarni qayta tashkil qilish masalasiga umumiy qonun qabul qilish zarur. Yuridik shaxslarning tashkiliy-huquqiy shakllarini takomillashtirish korporativ qonunchilikning asosiy muammosi hisoblanadi. Korporativ boshqaruvning konsepsiyasiga asosan kompaniyalar farovonligi o'sishi bilan uning aksiyadorlarning farovonligi ham o'sadi.

Korporativ boshqaruvning rivojlanishi bilan bog'liq quyidagi zamonaviy tendensiyalariga nazorat qiluvchi aksiyadorlar va menejerlarning birlashuvi va tashqi aksiyadorlik moliyalashtirish ehtimolining pastligi samarali korporativ boshqaruvning yo'nalishi sifatida ko'rsatish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, korporativ boshqaruv asosida faoliyat olib borayotgan korxonalarda innovatsion boshqaruv faoliyatni amalga oshirish uchun tizimlashtirilgan qonunchilik bazasini yaratish, innovatsion infratuzilmalarni joriy etish, kichik innovatsion boshqaruvdagi korxonalar, innovatsion klaster faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy huquqiy bazani takomillashtirish zarur. Direktorlar va ijrochi menejment oldida turgan muammolardan biri boshqaruv kengashida kompaniya

biznesi haqida ma'lumotga ega bo'lgan tashqi direktorlarni topishdir deb o'ylayman. Mustaqillik obyektivlik, tajriba, idrok va xarakter kuchi fazilatlarini aks ettiradi. Aksariyat biznes faoliyatining texnik murakkabligi va moliyaviy bozorlar va amaliyotlardagi o'zgarishlarning tez sur'atlarini inobatga olgan holda, direktorlarning ushbu bilim va mustaqillikka ega bo'lish zarurati juda muhimdir.

Samarali buxgalteriya tizimlari investorlarga korxonalar qiymatini aniqlash imkonini beradi. Bunda tizimlar xorijiy va mahalliy kapitalni jalb qilishga yordam beradi, shuning uchun butun dunyo bo'ylab buxgalteriya hisobi standartlarini takomillashtirish va uyg'unlashtirish lozim. Korporativ boshqaruv korxonalarining boshqaruv salohiyati oshishi va yangi ish o'rinlarini yaratish ko'p jihatdan samarali investitsion faoliyatga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.T.O'rmonov, A.Ismailov, "Korporativ boshqaruv: prinsiplar, siyosat, amaliyot". O'quv qo'llanma IQTISODIYOT nashriyoti, 2019 yil
2. Marc Georgen. Corporate Governance: A Global Perspective, 1 st Edition 2018 yil
3. Xankeldieva G.SH., Korxonalar korporativ boshqaruv usullarini baxolash taxlil qilish "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali №5 2017 yil
4. Berle A.A., Means G.C. The Modern Corporation and Private Property. Clearing House, Chicago, IL 1992-pp
5. Corporate Governance. Book by Chris A, Mallin 2019.
6. SH.N.Zaynutdinov. Korporativ boshqaruv asoslari - T, Akademiya, 2006

LISTING KOMPANIYALARDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Asqarov Davron

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi
rushanarashidovna@gmail.com*

Ilmiy rahbar: R.Mamarayimova

Annotatsiya

Korporativ boshqaruv zamonaviy biznes boshqaruvining muhim jihati bo'lib, aktsiyadorlar, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning listing kompaniyalariga ishonchi va ishonchini saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. So'nggi yillarda listing kompaniyalarida korporativ boshqaruv mavzusiga, xususan, yaxshi boshqaruv amaliyotlarining muhimligini ta'kidlagan korporativ janjallar va muvaffaqiyatsizliklar nuqtai nazaridan ko'proq e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, listing kompaniyalari, moliya bozorlari, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, direktorlar kengashi, moliyaviy infratuzilma, inson kapitalini rivojlantirish, firma hajmi, kapital tuzilishi, moliyaviy ko'rsatkichlar.

Samarali korporativ boshqaruv listing kompaniyalarining shaffof va axloqiy tarzda ishlashini ta'minlashga yordam beradi, shu bilan birga hisobdorlik va

mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. U kengash tarkibi, boshqaruvchi kompensatsiyalar, aktsiyadorlar huquqlari va ichki nazoratni o'z ichiga olgan bir qator amaliyot va tuzilmalarni o'z ichiga oladi.

Korporativ boshqaruv deganda kompaniyani boshqaradigan va boshqaradigan qoidalar, amaliyotlar va jarayonlar tizimi tushuniladi. Bu kompaniyaning ko'plab manfaatdor tomonlari, masalan, aktsiyadorlar, boshqaruv, mijozlar, etkazib beruvchilar, moliyachilar, hukumat va jamiyat manfaatlarini muvozanatlashni o'z ichiga oladi. Ro'yxatga olingan kompaniyalarda korporativ boshqaruv alohida ahamiyatga ega, chunki ular egalik qilish va faoliyat yuritishning ochiq xususiyatiga ko'ra ko'proq nazorat va qoidalarga bo'ysunadi.

Samarali korporativ boshqaruv kompaniyaning shaffof, axloqiy va mas'uliyatli tarzda ishlashini va uning rahbariyatining o'z harakatlari uchun javobgarligini ta'minlashga yordam beradi. Bu manfaatdor tomonlar bilan ishonchni mustahkamlashga yordam beradi va moliyaviy ko'rsatkichlarning yaxshilanishiga, kapitalga kirishning yaxshilanishiga va huquqiy va obro'ga zarar yetkazish xavfini kamaytirishga olib kelishi mumkin.

Listinglangan kompaniyalarda korporativ boshqaruvning asosiy tarkibiy qismlariga boshqaruv kengashi nazorati, boshqaruvning hisobdorligi, aktsiyadorlarning ishtiroki, risklarni boshqarish, shaffoflik va oshkoralik va axloqiy xulq-atvor kiradi. Direktorlar kengashi boshqaruvni nazorat qilish va yo'l-yo'riq ko'rsatish, kompaniyaning aktsiyadorlar va manfaatdor tomonlar manfaatlarini ko'zlab ishlashini ta'minlash uchun javobgardir. Rahbariyat kompaniyaning strategiyasini amalga oshirish, uning faoliyatini boshqarish va maqsadlariga erishish uchun javobgardir.

Ro'yxatga olingan kompaniyalarda aktsiyadorlarning ishtiroki muhim ahamiyatga ega, chunki aktsiyadorlar kompaniyaning faoliyati va muvaffaqiyatidan manfaatdor. Aktsiyadorlar bilan samarali muloqot va hamkorlik kompaniyaning strategiyalari va qarorlari uchun ishonch va qo'llab-quvvatlashni mustahkamlashga yordam beradi.

Risklarni boshqarish korporativ boshqaruvning muhim jihati hisoblanadi, chunki u kompaniya faoliyatiga yoki moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan xavflarni aniqlash, baholash va kamaytirishga yordam beradi. Shaffoflik va oshkoralik ham korporativ boshqaruvning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi, chunki ular manfaatdor tomonlar bilan ishonchni mustahkamlashga yordam beradi va ularga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etadi.

Axloqiy xulq-atvor korporativ boshqaruvning muhim tarkibiy qismidir, chunki u kompaniyaning ijtimoiy mas'uliyatli va barqaror ishlashini ta'minlaydi. Bu qonunlar va qoidalarga, shuningdek, halollik, halollik va inson huquqlarini hurmat qilish kabi axloqiy me'yorlar va tamoyillarga rioya qilishni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, listing kompaniyalarida korporativ boshqaruv kompaniya faoliyatiga, shuningdek, manfaatdor tomonlarga va kengroq iqtisodiyotga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan muhim mavzudir.

Umuman olganda, listing kompaniyalarida korporativ boshqaruvni o'rganish zamonaviy iqtisodiyotda korxonalar qanday boshqarilishini va boshqarilishini

tushunish, shuningdek, ilg'or tajribalar va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun zarurdir. Yaxshi boshqaruvni rag'batlantirish orqali biz listing kompaniyalari barcha manfaatdor tomonlar uchun foydali va barqaror iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadigan tarzda ishlashini ta'minlashga yordam bera olamiz.

Korporativ boshqaruv har qanday listing kompaniyasining muhim jihati hisoblanadi. U kompaniyani boshqaradigan va boshqaradigan qoidalar, tizimlar va jarayonlar doirasini o'z ichiga oladi. Samarali korporativ boshqaruv amaliyoti kompaniyaga o'z maqsadlariga erishish, aksiyadorlar qiymatini oshirish va obro'sini oshirishga yordam beradi.

Biroq, korporativ boshqaruv muvaffaqiyatsizlikka uchraganda, bu kompaniya va uning manfaatdor tomonlari uchun og'ir oqibatlarga olib kelishi mumkin. Korporativ boshqaruvning yomonligi moliyaviy yo'qotishlarga, huquqiy oqibatlarga, obro'ga putur etkazishga va hatto bankrotlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli, listing kompaniyalarida korporativ boshqaruvni doimiy ravishda tekshirish va takomillashtirish zarur.

Bundan tashqari, so'nggi yillarda ro'yxatga olingan kompaniyalarda korporativ boshqaruv mavzusiga korporativ huquqbuzarliklar va janjallarning shov-shuvli holatlari tufayli ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Bunday e'tibor natijasida korporativ boshqaruv amaliyotini takomillashtirishga qaratilgan yangi me'yoriy hujjatlar va standartlar joriy etildi.

Umuman olganda, listing kompaniyalarida korporativ boshqaruv murakkab va ko'p qirrali mavzu bo'lib, kompaniya va uning manfaatdor tomonlarining uzoq muddatli muvaffaqiyati va barqarorligini ta'minlash uchun doimiy e'tibor va takomillashtirishni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, korporativ boshqaruv listing kompaniyalarining muhim jihati hisoblanadi, chunki bu ularning faoliyatida shaffoflik, hisobdorlik va samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Samarali korporativ boshqaruv amaliyoti investorlarning ishonchini oshirishga, moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilashga va xavflarni kamaytirishga olib kelishi mumkin. Biroq, yomon korporativ boshqaruv amaliyoti investorlar o'rtasida ishonch yo'qligi, raqobatbardoshlikning pasayishi va moliyaviy yo'qotishlar kabi turli xil salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, kompaniyalar obro'sini, samaradorligini va uzoq muddatli barqarorligini oshirish uchun yaxshi korporativ boshqaruv amaliyotlariga ustuvor ahamiyat berishlari muhimdir.

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, listing kompaniyalariga korporativ boshqaruv bo'yicha ilg'or tajribalarni qo'llash tavsiya etiladi. Bunga kengash nazoratini kuchaytirish, oshkoralik va oshkoralikni oshirish, risklarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish, kompaniya va uning manfaatdor tomonlari manfaatlari o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash orqali erishish mumkin. Bundan tashqari, kompaniyalar axloqiy xulq-atvor va javobgarlikni targ'ib qilish uchun xulq-atvor va axloq kodeksini yaratishi kerak. Bundan tashqari, tartibga soluvchi organlar kuchliroq me'yoriy-huquqiy bazani joriy etishi va kompaniyalarni axloqsiz amaliyotlar bilan shug'ullanishiga yo'l qo'ymaslik uchun rioya qilmaslik uchun qattiqroq jazo choralarini qo'llashi taklif etiladi.

Bundan tashqari, kelgusida olib boriladigan tadqiqotlarda korporativ boshqaruvning turli mamlakatlar va sohalardagi listing kompaniyalarining moliyaviy ko'rsatkichlari va barqarorligiga ta'sirini o'rganishga e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, keyingi tadqiqotlar yaxshi korporativ boshqaruv amaliyotlarini targ'ib qilishda korporativ boshqaruv kodeksi va qoidalarining samaradorligini va ularning listing kompaniyalari xatti-harakatlariga ta'sirini o'rganishi kerak. Va nihoyat, ro'yxatga olingan kompaniyalarda iqlim o'zgarishi, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy dilemmalar kabi paydo bo'ladigan muammolarni hal qilishda korporativ boshqaruvning rolini o'rganish uchun tadqiqotlar o'tkazilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cadbury, A. (1992). Korporativ boshqaruvning moliyaviy jihatlari qo'mitasining hisoboti. Gee Publishing Ltd.
2. OECD. (2004). Korporativ boshqaruv tamoyillari. OECD nashriyoti.
3. Becht, M., Bolton, P. va Roell, A. (2002). Korporativ boshqaruv va nazorat. Moliya iqtisodiyoti bo'yicha qo'llanma, 1, 1-109.
4. Shleifer, A. va Vishny, R. W. (1997). Korporativ boshqaruv bo'yicha so'rov. Moliya jurnali, 52(2), 737-783.
5. Yermak, D. (2006). Kichik direktorlar kengashiga ega kompaniyalarning yuqori bozor bahosi. Journal of Financial Economics, 80(1), 185-211.
6. Fama, E. F. va Jensen, M. C. (1983). Mulkchilik va nazoratni ajratish. Huquq va iqtisodiyot jurnali, 26(2), 301-325.

MAMLAKATIMIZDA KICHIK VA OILAVIY KORXONALAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KORPORATIV BOSHQARUV AMALIYOTINI JORIY QILISH

Karimova Sumaya Abdurasul qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Kenjayeva U.F.

E-mail: umriyakenjayeva91@gmail.com

Annotatsiya

Tezisdan O'zbekiston sharoitida kichik va oilaviy korxonalar faoliyatini rivojlantirishda korporativ boshqaruv tizimini qay darajada qo'llash mumkinligi va natijada kompaniyalarda qanchalik raqobatbardoshlikning oshishi hamda boshqaruvni joriy etishdagi muhim jihatlarni ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: Kichik va oilaviy korxonalar, korporativ boshqaruv, zamonaviy korporativ boshqaruv tizimi.

Rivojlangan mamlakatlar milliy iqtisodiyotining asosiy tarkibiy qismini kichik, o'rta va oilaviy korxonalar tashkil etadi. Albatta, o'z navbatida yirik korxonalar mamlakatning ilmiy-texnikaviy va ishlab chiqarish salohiyatini, tadbirkorlik hayotining eng keng tarqalgan shakllarini belgilaydi. Ular ijtimoiy va iqtisodiy element sifatida mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. O'sish dinamikasi,

moslashuvchanlik, innovatsion faollik, yangi ishlab chiqarishlarni tezda yaratish va yangi ish o'rinlarini yaratish qobiliyati kichik va oilaviy korxonalar sektori o'rtasidagi asosiy farqdir. Har qanday davlat iqtisodiyotining asosi kichik va o'rta biznesni rivojlantirishdir. Mamlakatda tadbirkorlik rivojlanmagan ekan, davlatdagi makroiqtisodiy vaziyatning barqarorligi haqida gapirib bo'lmaydi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng darhol kichik va oilaviy biznesni rivojlantirishni iqtisodiyotning muhim yo'nalishi sifatida belgiladi. Kichik va oilaviy korxonalar biznesini har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'ldi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlardan ko'zlanayotgan asosiy maqsad mulkiy xilma-xillik asosida iqtisodiy faoliyatni yanada jadallashtirish, mulklarni davlat tasarrufidan chiqarib, nodavlat sektorga o'tkazish va shu orqali turli o'z-o'zini boshqaruvchi xususiy iqtisodiy xo'jalik birliklarini vujudga keltirish ekanligi bugungi kunda hech kimga sir emas. Davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoning 3-bandida iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab, "Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish"[1] lozimligini ta'kidladilar. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan bunday iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan davlat tasarrufidan chiqarilgan mulklarni samarali tarzda qayta harakatga keltirish, qo'shma korxonalar tuzish, korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish, ayniqsa, kichik hamda xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga bog'liqdir. Shu asosda davlat tasarrufidagi aksariyat korxonalar va tashkilotlarni aksionerlik jamiyatlariga aylantirish orqali iqtisodiyotning korporativ boshqariluvchi bo'g'inlarini tashkil etishga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

Bugungi kunda, korporativ boshqaruv - mulkchilikning hissadorlik shaklining zamonaviy ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Unda bir necha mulkdorlar manfaatlari birlashadi, yagona maqsad doirasida investorlar kapitallari birlashtiriladi. Mamlakat iqtisodiy - huquqiy tizimida mohiyatiga ko'ra kichikroq shartliliklar bilan, aynan aksiyadorlik jamiyatlari jahon xo'jalik va huquqiy amaliyotida umum qabul qilingan korporatsiya tushunchasi bilan tenglashtiriladi.

Korporativ boshqaruvda aynan korporatsiyalar faoliyatini rivojlanish darajasi biznesni iqtisodiy o'sishini, unumdorligini, shug'ullanishlilikini va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda jahonda korporativ boshqaruv amaliyotida yetuk va zamonaviy tajriba va shakllangan malakalarni o'rganish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Jahon amaliyotida korporativ boshqaruvning turli xil modellari mavjud. Har bir davlat o'ziga xos xususiyatlardan kelib chiqib, korporativ boshqaruv modelini shakllantiradi. Jahondagi barcha korporativ boshqaruv modellari uch xil modelga asoslanadi. "Korporativ boshqaruv shunday tushunchaki, o'zida menejerlar, direktorlar kengashi, aksiyadorlar va kompaniyani boshqarish bo'yicha manfaatdor bo'lgan shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlari tizimini ifoda etadi. Bunday tizim nafaqat

ta'sislar daromadlariga, balki kompaniyaning kelgusi investitsiyalariga ham ta'sir ko'rsatadi"[2].

Korporativ boshqaruv bo'yicha tadqiqotlar olib borgan iqtisodchi olim A.Berlining tadqiqotlarida "korporatsiyalarni boshqarishda strategiyani tanlash va korxonalar menejmentini rivojlantirish, investitsion faoliyatni boshqarish masalalari"[3] tadqiq etilgan.

Korporativ boshqaruv kodeksining muallifi Ser Edrian Kadberi (1992) "Korporativ boshqaruv– bu kompaniya faoliyatini boshqarish va nazorat qilishni amalga oshirishni ta'minlovchi tizimidir"[3] deb ta'kidlagan.

Korporativ boshqaruvni isloh qilish orqali to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay muhit yaratish, kompaniya samaradorligini oshirish, aksiyadorlik jamiyatlarida ta'minlovchi muassasalar faoliyatining ochiqligi va shaffofligini oshirish, ularning salohiyatli investorlarga, jumladan, chet ellik hamkorlarga jozibadorligini ko'rsatib berish, korporativ boshqaruvning zamonaviy uslublarni joriy etish, korporativ boshqaruv, strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini mustahkamlash, kompaniyalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda mustaqil Markaziy Osiyo davlatlaridan biri bo'lgan O'zbekistonda zamonaviy korporativ boshqaruv tizimini isloh qilish va takomillashtirishga rahbarlik qildi va islohotlar dasturini amalga oshirish natijasida mamlakat korporativ boshqaruv tizimiga sezilarli o'zgarishlar kiritildi. Shunga qaramay, korporativ boshqaruv sohasida global tamoyillarga muvofiq qator o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda korporativ boshqaruv islohotlari jadal sur'atlar bilan amalga oshirilayotgan bo'lsa ham, korporativ boshqaruv tizimida bir qator hal etilmagan muammolar yuzaga keldi. Eng asosiy muammo - aksiyadorlik jamiyatlarining aksariyat qismi davlat ulushiga to'g'ri kelib, davlat asosiy aksiyador bo'lib hisoblanadi. Mavjud korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali mahalliy biznes tuzilmalari o'z aksiyalari narxiga qo'shimcha mukofot puli olishni kutishlari mumkin.

"Zamonaviy korporativ boshqaruvni ixtiyoriylik tamoyiliga qat'iy tayanishga nisbatan turli xil fikrlar mavjud. Ammo ko'pchilik ekspertlar, ilg'or korporativ boshqaruv tamoyillari davlat boshqaruv organlari, investorlar tashkilotlari, moliyaviy vositachilar va uyushmalarning sa'y-harakatlarini birlashtirish asosida joriy etilishi kerak, deb hisoblaydilar. Rivojlanayotgan 27 ta davlatlarda korporativ boshqaruv tizimining IHTT tamoyillariga mosligi darajasiga berilgan bahoga ko'ra, O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimi o'rtacha talablarga javob beradi"[4].

"Oilaviy tadbirkorlik oila a'zolari tomonidan tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olish maqsadida amalga oshiriladigan tashabbuskorlik faoliyatidir"[5].

Statistika qo'mitasining ma'lumotlariga asosan 2023-yilning 1-may holatiga ko'ra Respublikamizda faoliyat yuritayotgan oilaviy korxonalar jami 47 813 ta ni tashkil etadi.

1-jadval

"Hududlar kesimida faoliyat yuritayotgan oilaviy korxonalar soni"[6]

№ Hududlar OK soni

1	Samarqand viloyati	8 477
2	Farg‘ona viloyati	5 261
3	Xorazm viloyati	4 878
4	Qashqadaryo viloyati	4 642
5	Surxondaryo viloyati	4 302
6	Toshkent viloyati	3 990
7	Navoiy viloyati	3 690
8	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	1 996
9	Jizzax viloyati	1 734
10	Andijon viloyati	1 645
11	Namangan viloyati	1 082
12	Sirdaryo viloyati	246

Xususiy yoki oilaviy nazorat ostida bo‘lgan korxonalarni o‘rganish har doim ham oson emas. Ko‘pgina hollarda, ular moliyaviy hisobot talablariga bo‘ysunmaydi va moliyaviy natijalar to‘g‘risida kam ma‘lumot jamoatchilikka yetkaziladi.

Kichik va oilaviy korxonalarda korporativ boshqaruvni yanada rivojlantirib, quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin:

- korxonaning investitsiya jozibadorligini oshirish;
- faoliyat samaradorligini oshirish;
- bank kreditlarini olish xarajatlarini kamaytirish;
- korxonaning bozor qiymatini oshirish;
- kapital bozorlariga kirishni osonlashtirish;
- kompaniyaning obro'sini yaxshilash.

Bundan tashqari, kichik va oilaviy korxonalarda korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillarini joriy etish va faol ravishda qo‘llash bevosita iqtisodiy samara berishi mumkin.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida kichik va o‘rta biznes korxonalarining rivojlanishi va raqobatbardoshligini oshirishda korporativ boshqaruv elementlarini joriy qilish, nafaqat korxonalarining moliyaviy barqarorligini oshirishda ko‘makchi bo‘ladi balki, mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanishida ham zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 07 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” <https://lex.uz/docs/-3107036>

[2] Urinov B.N., Kenjaeva U.F. KORPORATIV BOSHQARUVNING ILG‘OR AMALIYOTI VA MODELLARI // “Iqtisodiyot va ta‘lim” ilmiy jurnal. № 3/2022.

[3] Adrian Cadbury., Korporativ boshqaruv kodeksi 1992 yil

[4] G20/OECD Principles of Corporate Governance <https://www.oecd.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-ENG.pdf>

[5] “Oilaviy tadbirkorlik to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 2012 yil 26-apreldagi O‘RQ-327-son . Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi <https://lex.uz/docs/-2004956?ONDATE=01.01.2017%2010>

[6] Davlar statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga asosan mualliflar tomonidan tuzildi <https://stat.uz/uz/>

MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATLARDA KORPORATIV BOSHQARUV

Jumayeva Go'zal

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti
guzaljumayeva19@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu tesizda mas'uliyati cheklangan jamiyatlarni tashkil etish, korporativ boshqaruvni joriy etish va rivojlantirishda xorij tajribasi va milliy yondashuvlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Masuliyati cheklangan jamiyat, korporativ boshqaruv, amerika modeli, nemis modeli, o'zbek modeli

Korporatsiyalar singari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar (MChJ) ham tashkiliy tuzilmadir. Korporatsiyadan farqli o'laroq, MChJ uni boshqarish va faoliyat yuritish bo'yicha katta moslashuvchanlikka ega. Ya'ni, agar siz kapitalni jalb qilmoqchi bo'lsangiz, bir nechta tavsiya etilgan ko'rsatmalarga amal qilish oqilona bo'ladi.

MChJning boshqaruv hujjati operatsion shartnoma deb ataladi. Ko'pgina shtatlar MChJdan operatsion shartnomaga ega bo'lishini talab qiladi va har qanday holatda, MChJning ikki yoki undan ortiq a'zosi bo'lsa, operatsion shartnoma juda tavsiya etiladi. Bu egalari o'rtasidagi tushunmovchiliklarni bartaraf etishi mumkin.

Operatsion shartnomasi MChJ a'zolari o'rtasida shaxsiy hujjatdir. U davlatga topshirilmagan. MChJning har bir a'zosi operatsion shartnomani imzolashi kerak, chunki u mohiyatan a'zolar o'rtasidagi shartnomani ifodalaydi.

MChJda qarorlar a'zolar, bir yoki bir nechta menejerlar yoki boshqaruv kengashi tomonidan qabul qilinishi mumkin, ular korporatsiya direktorlar kengashi kabi ishlaydi. Agar MChJ a'zolari tomonidan boshqarilsa, ular odatda ovoz berishadi

Har bir a'zoning kompaniyadagi foiz ulushiga ko'ra. Yig'ilishlar muntazam ravishda o'tkaziladi va qaror qabul qilish jarayonida hamma ishtirok etadi. Bir nuqtada, bu tizim noqulay bo'lishi mumkin, ayniqsa a'zolar ko'p bo'lsa.

Agar qarorlar menejer yoki boshqaruv kengashiga topshirilsa, MChJ a'zolari odatda qaror qabul qilishning barcha jarayonlarida qatnashmaydi. Menejerlar kompaniyani boshqaradi va a'zolar ko'proq passiv rol o'ynaydi. Ushbu tizim odatda a'zolar investor bo'lgan va kompaniya faoliyatida faol rol o'ynashni istamaganda qo'llaniladi.

MChJda korporatsiya kabi ofitserlar bo'lishi mumkin. Agar zobitlar bo'lsa, ular odatda menejerlar tomonidan tayinlanadi yoki operatsion shartnomada belgilanadi va ular kompaniyaning kundalik faoliyati uchun javobgar bo'ladi. Keyin menejerlar korporatsiya direktorlar kengashiga o'xshab, zobitlarning faoliyatini nazorat qiluvchi va a'zolar oldida javob beradigan rol o'ynaydi.

Turli mamlakatlardagi mas'uliyati cheklangan jamiyatning (MChJ) boshqaruv organlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Quyida xorijiy modellar va MChJning o'zbek modelining xususiyatlari keltirilgan.

1. Amerika modeli

Amerika korporatsiyasida aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi Germaniya aksiyadorlari yig'ilishiga qaraganda ancha kam vakolatlarga ega. Umumiy huquq tizimi mamlakatlari boshqaruv va nazorat funksiyalarining birlashishi bilan tavsiflanganligi sababli, direktorlar kengashi korporatsiya faoliyati uchun to'liq javobgar bo'ladi va korporatsiyani boshqaradi ("kuzatuv kengashi" atamasi Rossiya va O'zbekiston qonunchiligida mavjud). Direktorlar kengashi korporatsiyaning kollegial ijro etuvchi organi bo'lib, unga boshqa ijro etuvchi organ bo'ysunadi. Va bu organlarning tepasida aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi joylashgan. Amerika modeli aslida ikki bosqichli. Hozirgi vaqtda direktorlar kengashi kuchli organ hisoblanadi.

2. Nemis modeli

Boshqarish tizimining nemis modeli uch bo'g'inli hisoblanadi. Aksiyadorlar yig'ilishi va ijroiya organi o'rtasida boshqaruv kengashi (ijroiya organi)ga nisbatan nazorat funksiyasiga ega bo'lgan kuzatuv kengashi mavjud. Bu Romano-Germaniya huquqiy oilasi mamlakatlari aksiyadorlik qonunlarida boshqaruv va nazorat institutlarining ajratilishi bilan bog'liq. Nemis modeli zaif boshqaruv kengashiga ega.

3. Rossiya modeli

Rossiya modeli to'rt yoki uch bosqichli bo'lib, u umumiy yig'ilish, ixtiyoriy kuzatuv kengashi, kollegial boshqaruv kengashi va yagona ijro etuvchi organni o'z ichiga oladi. Kuzatuv kengashining joriy etilishi bilan boshqaruv kengashi va yagona ijroiya organi ustidan nazorat kuchaytirilmoqda. Bu ishtirokchilarga ko'proq moslashuvchanlik berish uchun amalga oshiriladi.

4. O'zbek modeli

MChJdagi boshqaruv organlarining o'zbek modeli ikki darajali yoki uch darajali bo'lishi mumkin.

Ikki darajali boshqaruv organlari:

(1) oliy organ - aksiyadorlar darajasi (bir nechta aksiyadorlar yoki yagona ta'sischining yig'ilishi); va

(2) ijro etuvchi (individual yoki jamoaviy);
yoki

Uch darajali boshqaruv organlari:

(1) oliy organ - aksiyadorlar darajasi (yig'ilish yoki yagona ta'sischi);

(2) vositachi organ - kuzatuv kengashi (ixtiyoriy); va

(3) ijro etuvchi (individual yoki jamoaviy);

4.1. Ijro etuvchi organ

Ijroiya organi - bu bosh direktorning funksiyalarini bajaradigan organ - kompaniyaning kundalik boshqaruv operatsiyalarini amalga oshiradigan haqiqiy boshqaruv organi. Ushbu organ majburiydir. Bu individual yoki jamoaviy bo'lishi mumkin.

4.1.1. Yakka tartibdagi ijro etuvchi organ

Ijroiya organi individual bo'lsa, u barcha ijro funksiyalarini bajaradigan yagona direktor hisoblanadi va boshqa hech qanday organ kundalik ijro etuvchi boshqaruvni amalga oshirmaydi. Ushbu tizim yagona direktor yoki boshqaruvchidan yuqori organ sifatida alohida nazorat organi bo'lishi mumkinligini istisno qilmaydi. Keyin direktor nazorat organiga bo'ysunadi.

Garchi ta'sis hujjatlarida kollegial ijroiya organi a'zolari o'rtasida vakolatlar taqsimlanganligi va hatto kollegial ijroiya organi a'zolaridan birining mustaqil faoliyat yuritishiga imkon beradigan alohida vakolatlariga ega bo'lgan bosh direktor etib tayinlanishi kamdan-kam uchraydi. Biroq, ikkinchisi to'g'ri bo'lmaydi, chunki kollegial ijroiya organi kollektiv qarorlar qabul qilishni nazarda tutadi. Kollektiv ijroiya organining a'zolaridan biri, hammasi yoki bir nechtasi kompaniya nomidan ish yuritish va uchinchi shaxslar oldida vakillik qilish huquqiga ega bo'lib, jamiyatni imzolagan shaxsning vakolatiga ega, shu jumladan bank operatsiyalarida. Ijroiya organi funktsiyalarini yakka tartibda yoki birgalikda bajaruvchi jismoniy shaxs Jamiyat xodimi bo'lishi kerak. Agar ular xorijda rezident bo'lsalar, ishlash uchun ruxsatnoma olishlari va kamida vaqti-vaqti bilan O'zbekistonda bo'lib, kundalik mehnat vazifalarini bajarishlari nazarda tutilgan.

4.1.2. Kollektiv ijroiya organi

Agar kompaniyaning ijro etuvchi organi kollegial organ bo'lsa, uni "boshqaruv", "direktorlik" yoki "direktorlar kengashi" yoki boshqa tarzda atash mumkin. Ijroiya organi kollegial bo'lsa, u barcha qarorlarni ovoz berish yo'li bilan qabul qiladi. Garchi ta'sis hujjatlarida kollegial ijroiya organi a'zolari o'rtasida vakolatlar taqsimlanganligi va hatto kollegial ijroiya organi a'zolaridan birining mustaqil faoliyat yuritishiga imkon beradigan alohida vakolatlariga ega bo'lgan bosh direktor etib tayinlanishi kamdan-kam uchraydi. Biroq, ikkinchisi to'g'ri bo'lmaydi, chunki kollegial ijroiya organi kollektiv qarorlar qabul qilishni nazarda tutadi. Kollektiv ijroiya organining a'zolaridan biri, hammasi yoki bir nechtasi kompaniya nomidan ish yuritish va uchinchi shaxslar oldida vakillik qilish huquqiga ega bo'lib, jamiyatni imzolagan shaxsning vakolatiga ega, shu jumladan bank operatsiyalarida. Ijroiya organi funktsiyalarini yakka tartibda yoki birgalikda bajaruvchi jismoniy shaxs Jamiyat xodimi bo'lishi kerak. Agar ular xorijda rezident bo'lsalar, ishlash uchun ruxsatnoma olishlari va hech bo'lmaganda vaqti-vaqti bilan kundalik mehnat vazifalarini bajarish uchun O'zbekistonda bo'lishlari nazarda tutilgan.

4.1.3. Ijrochi direktorning majburiyatlari (vakolatlari).

Ijrochi direktor quyidagi majburiyatlarga ega:

- jamiyat nomidan ishonchnomasiz ish olib boradi, shu jumladan uning manfaatlarini ifodalaydi va bitimlar tuzadi (shartnomalarni imzolaydi);
- jamiyat nomidan vakillik qilish uchun ishonchnomalar beradi;
- korxonada xodimlari bilan mehnat shartnomalarini tuzadi va bekor qiladi, ularga nisbatan rag'batlantirish choralarini qo'llaydi va ularga nisbatan intizomiy jazo choralarini qo'llaydi;

O'zbekiston qonunchiligi va jamiyat ustavida jamiyat ishtirokchilari umumiy yig'ilishi va jamiyat kuzatuv kengashining vakolatiga kiritilmagan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

4.2. Nazorat organi

Nazorat organi vositachi organ bo'lib, u kundalik operatsiyalarni va kompaniyaning ijro etuvchi boshqaruvini amalga oshirmaydi, lekin muayyan dasturlarni, siyosatlarni, bitimlar toifalarini (hajmi yoki yo'nalishi bo'yicha) aniqlash kabi yuqori darajadagi ma'lum boshqaruv funktsiyalarini bajaradi, ijro etuvchi organni, ichki boshqaruvni tayinlaydi. auditorlik organi, ma'qullashlar, ruxsatlar beradi va

hokazo. Bunday funktsiyalarning barchasi aksiyadorlar umumiy yig'ilishining vakolatlariga yaqinroqdir. Aslida, kuzatuv kengashi aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi tomonidan berilgan vakolatlar doirasida ishlaydi. Nazorat organining a'zolari Jamiyat xodimlari emas, lekin ko'rsatgan xizmatlari uchun haq olishlari mumkin. Nazorat organining a'zolari hech qachon ijroiya organining vakolatlariga ega emaslar va kompaniyani uchinchi shaxslar oldida vakillik qilmaydilar va Kompaniyani imzolagan shaxsning vakolatiga ega emaslar, shu jumladan bank operatsiyalarida. Agar kuzatuv kengashi a'zolari chet el fuqarolari bo'lsa, ularda ishlash uchun ruxsatnoma bo'lishi shart emas.

4.2.1. Kuzatuv kengashining tuzilishi va vakolatlari

Kuzatuv kengashi kompaniyaning kollegial boshqaruv organi hisoblanadi. Barcha qarorlar ovoz berish orqali qabul qilinadi. Tashkilot ustavida kuzatuv kengashini tuzish va uning vakolatlari belgilab qo'yiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, kuzatuv kengashi yagona Ijroiya organi (direktor) huquqlariga ega emas. Xususan, kuzatuv kengashi quyidagi huquqlarga ega emas:

- Jamiyat nomidan ishonchnomasiz ish yuritish, shu jumladan uning manfaatlarini ifodalash va bitimlar tuzish (shartnomalarni imzolash);
- Jamiyat nomidan vakillik qilish uchun ishonchnoma berish;
- Korxonaga xodimlari bilan mehnat shartnomalarini tuzish va bekor qilish, ularga nisbatan rag'batlantirish va intizomiy jazo choralarini qo'llash;
- Qonunda va jamiyat ustavida jamiyat ishtirokchilari umumiy yig'ilishining vakolatiga kiritilmagan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

Bundan tashqari, jamiyatning yagona ijro etuvchi organi (direktori) va kollegial ijroiya organining a'zolari, uning sho'ba va qaramog'idagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning boshqaruv organlari, jamiyat tomonidan tashkil etilgan unitar korxonaga rahbari, shuningdek, mehnat shartnomasi bo'yicha ishlayotgan shaxslar. bir xil sho'ba, qaram xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va unitar korxonaga jamiyat kuzatuv kengashining a'zosi bo'lishi mumkin emas.

4.2.2. Kuzatuv kengashi a'zosining majburiyatlari

Kuzatuv kengashi a'zosining mas'uliyati O'zbekiston qonunchiligiga muvofiq jamiyat ustavi bilan belgilanadi. Jamiyat ustavida jamiyat kuzatuv kengashi a'zosining majburiyatlariga quyidagilar kiradi:

- jamiyatlarning ijroiya organlarini shakllantirish va ularning vakolatlarini muddatidan oldin tugatish;
- ichki audit xizmatini tashkil etish va uning xodimlarini tayinlash;
- belgilangan hollarda yirik bitimlar tuzish, aksiyadorlarning umumiy yig'ilishini tayyorlash, chaqirish va o'tkazish bilan bog'liq masalalar bo'yicha qarorlar qabul qilish; va
- O'zbekiston qonunchiligida nazarda tutilgan boshqa masalalarni hal etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O'rmonov N.T., Ismailov A.R. "Korporativ boshqaruv: prinsiplar, siyosat va amaliyot". – T.: Iqtisodiyot, 2019 y. – 254

[2] Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.

[3] З.А. Ашуров, Ф.А. Жалилов, Б.Н. Уринов “Замонавий корпоратив бошқарув (хорижий тажриба)”. – Т.: Иқтисодиёт, 2021. – 195

[4] Bob Tricker. The Evolution of Corporate governance. – UK.: Cambridge university press, 2020. – P. 70.

[5] <https://msd.com.ua/financing-your-small-business/corporate-governance-for-limited-liability-companies/>

[6] <https://www.mycorporation.com/learningcenter/corporation-vs-llc-governance.jsp>

[7] <https://azizovpartners.uz/en/memos/llc-management-organs-in-uzbekistan/>

MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Zoxidov Muhammadsulton Shavkatbek o'g'li
Andijon davlat universiteti talabasi
muhammadsulton.zahidov@mail.ru

Annotatsiya

O‘zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini yuqori darajada tatbiq etish va rivojlangan davlatlarning tajribalaridan milliy korporativ boshqaruv tizimimizni modernizatsiyalash, iqtisodiyotni diversifikatsiyalash sharoitida korporativ boshqaruvni rivojlantirish chora tadbirlarini ishlab chiqish.

Kalit so‘zlar: Korporativ boshqaruv, Korporativ boshqaruv prinsiplari, dividendlar, bazaviy modellar

Ayni paytda jahonda korporativ boshqaruv sohasi jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Davlatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlardan ko‘zlangan asosiy maqsad mulkchilikning xilma-xillik asosida iqtisodiy faoliyatini yanada jadallashtirish, mulklarni davlat tasarrufidan chiqarib, xususiy sektorga o‘tkazish va bu orqali turli xususiy iqtisodiy xo‘jaliklarni vujudga keltirish hech kimga sir emas. Davlatimizda amalga oshirilayotgan bunday iqtisodiy-ijtimoiy islohotlarning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan davlat tasarrufidan chiqarilgan mulklarning samarali shaklda qayta rivojlantirish va harakatga keltirish, chet el sherikchiligidagi qo‘shma korxonalar tuzish, korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish, eng asosiysi, kichik hamda xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga bog‘liqdir. Shu o‘rinda davlat aktividiga ayrim korxonalar va tashkilotlarni xususiy sektorga berish va aksionerlik jamiyatlariga aylantirish orqali iqtisodiyotning korporativ boshqariluvchi bo‘g‘inlarni tashkil etishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Keyingi yillarda iqtisodiyotning mutlaqo yangi tarmoqlariga asos solish, ayniqsa, ularni boshqarish uslublarini modernizatsiyalshtirishga ustuvor ahamiyat berilmoqda. Aksionerlik jamiyatlarini rivojlantirish strategiyasi va samarali boshqarish borasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi muhimdir.

Davlatimizda aksiyonerlik jamiyatlariga chet el sarmoyadorlarni jalb qilish, ularning korporativ boshqaruv tizimi, ishlab chiqarishni zamonaviylashtirish, texnik va

texnologik qayta jihozlash, raqobatbardosh mahsulotlar tayyorlash va tashqi bozorga chiqarish jarayonlarida faol ishtirok etishi uchun qulay sharoit yaratish, aksiyadorlik jamiyatlari ustav kapitalidagi davlat aktivlari va ulushlarini qisqartirish orqali davlatning iqtisodiyotdagi ishtirokini kamaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

2015 yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan "Korporativ boshqaruv prinsiplari" qayta e'lon qilindi. Bunda korporativ boshqaruvning jahon iqtisodiyoti uchun muhimligini ko'rsatuvchi omillardan biridir. Har ikki yilda G20 rivojlangan mamlakatlarning korporativ boshqaruv tamoyillarini qay darajada amalga oshirayotganini monitoring qilish maqsadida, "OECD Corporate Governance Factbook" hisoboti ishlab chiqiladi. Oxirgi e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, "2020 yil yakunida global bozor kapitallashuvining 95% korporativ boshqaruv asosidagi 54 ta yirik korxonalar va tashkilotlar xissalariga to'g'ri kelgan. Shuningdek o'sha korxonalarda davlat ulushi 20% bo'lib, ularning bozor kapitallashuvidagi ulushi 13 % tashkil etadi. Xususiy korxonalarining ulushi esa 41% ga teng bo'lgan"

Korporativ korxonalar o'z faoliyati yo'lida turli xil subyektlar bilan iqtisodiy munosabatga kirishadi. Ularning har biri o'zining manfaati va faoliyat xususiyatlari va boshqa tavsiflari bilan bir-biridan tubdan farq qiladi. Umumiy korporativ boshqaruv subyektlari quyidagilar:

- emitent ko'rinishida aksiyadorlik jamiyatlari
- aksiyadorlar, ya'ni investorlar
- korporativ tuzilma menejrlari;
- davlat;
- kreditorlar va boshqa manfaatdor shaxslar

Umumiy holda, iqtisodiy munosabatga kiruvchi birinchi o'rindagi subyektlar bular aksiyadorlar hisoblanadi. Ular mulk egasi sifatida korporatsiya qimmatli qog'ozlarini sotib oladilar va albatta, bundan foyda (dividend) kutadilar. Aksiyadorlik jamiyatlarini boshqarish, ularning moliyaviy holatini tartibga solish va nazorat qilish har bir korporatsiyaning samarali faoliyat yuritishi uchun muhimdir.

Rivojlangan davlatlar iqtisodiyoti tajribasidan shuni anglashimiz mumkinki, har bir davlatning o'zining milliy iqtisodiyotiga mos ravishda korporativ boshqaruv modellari mavjud. Hozirgi globallashuv davrida rivojlangan davlatlardagi korporativ boshqaruv modellari asos qilib olinadi va o'rganilib kelmoqda. Xususan, "Jahon amaliyotida korporativ boshqaruvning beshta tan olingan bazaviy modellari mavjud. Ular:

- amerika modeli;
- Birlashgan Qirollik modeli;
- Ikki pog'onali kontinental yevropa modeli;
- yapon modeli;
- oilaga tayangan osiyo modeli

Amerika modeli va Birlashgan Qirollik modellari bir-biriga juda o'xshash va ular oldin anglo-amerika modeli deb nomlangan. Uning asosiy xususiyati fond bozoriga kirishning erkinligidir. Bunda jamiyatning ustav kapitaliga kirish va undan chiqish uchun hech qanday baryerlarning yo'qligi, bu model orqali boshqariluvchi korporatsiyalarda xatto eng yirik aksiyadorlarning ulushi umumiy aksiya miqdorining 1-2% oshmasligiga sabab bo'lishi mumkin.

Ikki pog'onali kontinental yevropa modeli asosi nemis modeliga tuzilgan bo'lib, bu modelda boshqaruv ikki pog'onada: boshqaruv va kuzatuv kengashi orqali olib boriladi. Modelning asosiy afzalliklari – uzoq muddatli maqsadlarga e'tibor qaratish, korxonaning yuqori moliyaviy barqarorligi, korxonaning turli ishtirokchilari manfaatlarini ta'minlash.

Korporativ boshqaruvning yapon modeli bir kesishma asosida qimmatli qog'ozlarga egalik qilishga yo'naltirilgan. Bu esa nihoyatda yirik moliya-sanoat korporatsiyalarining paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Moliya va sanoat guruhlarida boshqaruv organi bosh korporatsiya prezidenti yig'ilishi hisoblanadi. Korporatsiya qimmatli qog'ozlariga egalik qiluvchi aksiyonerlar insayderlar hisoblanadi va ularning 70% institutsional investorlar deb hisoblanadi.

Korporatsiyalarning boshqaruvining oilaviy modeliga asoslangan shakli ko'plab davlatlarda keng tarqalgan. Unda oilaviy biznes mamlakat miqyosida biznesning 70 foizidan ortiqroq qismini tashkil etadi, iqtisodiy taraqqiyot va aholini ish bilan ta'minlashda muhim o'qin tutadi. Jahonning eng yirik pul daromadiga ega bo'lgan oilaviy bizneslarning ro'yxati keltirilgan "2021 Family Business Index"da Wal-Mart Stores Inc korporatsiyasi yillik daromadi 559.1 mlrd AQSh dollari bilan birinchi o'rinda turibdi.

Trading economics saytining ma'lumotlari shuni bermoqdaki, AQSH da korporativ foyda 2022 yilning 2 kvartalida 9,1 foizga o'sib, o'tgan davrda 4,9 foizga pasayganidan so'ng 2,62 trillion AQSH dollarini tashkil etib, yangi rekord darajaga erishdi. Korporativ tashkilotlar investitsiya uchun mavjud bo'lgan ichki pullar, inventarizatsiyani baholash bilan sof mablag'lar oqimi 5,8 foizga o'sib, 3,34 trillion dollarni tashkil etdi, sof dividendlar esa 0,2 foizga tushib, 1,47 trillion dollarni tashkil etdi. Shu bilan birga, taqsimlanmagan foyda 23,8 foizga oshib, 1,15 trillion dollarni tashkil etdi.

Bozor iqtisodiyoti davrida aksiyadorlik jamiyatida dividend siyosatini ishlab chiqish korporativ boshqaruvning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Dividend siyosatining asosiy maqsadi mulkdorlar tarafidan foydaning joriy iste'mol qilinishi va uning kelajakdagi o'sishi o'rtasida optimal mutanosiblikni o'rnatishdan iboratdir. Dividend sohasidagi siyosatni kuzatuv kengashi shakllantiradi. Shuni e'tiborga olishimiz lozimki, qimmatli qog'ozlarni xarid qilishdan asosiy maqsad dividend olish hisoblanadi.

Birinchidan keyingi yillardagi milliy korxonalarni isloh etish natijasida korporativ sektor iqtisodiyotidagi umumiy muammolar bevosita mulkdorlar, aksiyadorlar va menejerlar o'rtasidagi manfaatlar qaramagarshiliklarini o'zida ifodalovchi korporativ boshqaruv tizimidagi mavjud muammolarga ham bevosita bog'lig bo'lmoqda. Buni xususiyashtirishdan so'nggi biznes sharoitida "xo'jalik demokratiyasi"ni shakllantirish bilan bog'lig iqtisodiy va huquqiy hamda ijtimoiy muammolar ta' sirida hamon mahalliy aksionerlik korxonalarida yuqori korporativ boshqaruvni shakllanmaganligi bilan izohlash mumkin.

Ikkinchidan bizning fikrimizcha, ayni sharoitda aksariyat yirik aksiyonerlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvni rivojlanib borayotgan bo'lsada, ammo ularni jamiyat hayotiagi ta'sirchanligi sezilarli darajada emasdir. Korporativ boshqaruvni rivojlantirish orqali nafaqat kompaniya nufuzi ko'tarilishiga erishiladi, balki, uning

aksiyanerlari, menedjerlari va mehnat jamoasi a'zolari o'rtasidagi ixtiloflar ham bartaraf etiladi, sog'lom muhitning vujudga kelishi ular taraqqiyotining bosh omiliga aylanadi.

Uchinchidan korporativ boshqaruvning kompleks mexanizmi: korporativ strategiya, korporativ boshqaruvni, moliyaviy va axborot shaffofligi, aksiyanerlar, kreditorlar va boshqa aksiyalar egalari huquqlarini himoya qilish tizimining mavjudligi kabi tarkibiy elementlarni o'z ichiga olib, ularning har biri korporativ boshqaruvning samaradorligi uchun ahamiyatlidir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, eng keng tarqalgan korporativ biznes shakli va iqtisodiyotda salmoqli o'rniga ega korporatsiyalar AQShda joylashganini ko'rishimiz mumkin. Milliy iqtisodiyotimizda korporativ boshqaruv bilan bog'liq bilimlar va ko'nikmalarning nisbatan kamligi bu sohada ildamlab ketishga to'siq bo'layotgan muammolardan biridir. Shunday ekan, bu borada rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish ayrim muammoli masalalarni hal qilish imkonini yaratadi. Ulardagi boshqaruv ko'rinishi va xalqaro korporativ boshqaruv tamoyillarini o'rganish va ularni iqtisodiyotimizga tatbiq etish bo'yicha chora-tadbirlar joriy etish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.:Oxford university press,2015. – p.408
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF 60-sonli farmoni “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”.
3. <https://www.oecd.org/daf/ca/G20-Report-Implementation-Corporate-Governance-Principles-2019.pdf>
4. <https://www.oecd.org/corporate/OECD-Corporate-Governance-Factbook.pdf>
5. <https://familybusinessindex.com/> - intro EY and University of St.Gallen Global Family Business Index
6. United States Corporate Profits - 2022 Data - 2023 Forecast - 1950-2021 Historical (tradingeconomics.com)
7. <https://uza.uz/oz/posts/korporativ-boshqaruv-sohasidagi-xalqaro-hamkorlik-23-02-2016>

MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Dadamuxamedova Mushtariy Maxmudjon qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Turizm va servis kafedrasi assistenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada so'nggi o'zgarishlar va joriy islohotlar dasturini amalga oshirishdan kelib chiqqan holda, milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish orqali boshqaruv tizimini iqtisodiyotni diversifikatsiyalash sharoitida korporativ kodeksga mos ravishda yanada

takomillashtirish, hamda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida korporativ boshqaruv bo'yicha taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar: *aksiyadorlik jamiyati, mas'uliyati cheklangan jamiyat, tamoyillar, diversifikatsiya, korporativ kodeks, strategik boshqarish.*

Yirik korporativ tuzilmalarning tashkil etilishi XX asrda iqtisodiy rivojlanishning muhim tendensiyasi bo'ldi. Kopnoratsiyalar o'z rivojlanish yo'lida va ularning jamiyat tomonidan qabul qilinishida fan-texnika, iqtisodiyotning rivojlanishi, aholi malakasi, ma'lumot darajasi bilan bog'liq qator bosqichlarni bosib o'tdi. Mazkur bosqichlarning har birida korporatsiyalar vujudga keleshiga har bir mamlakatda yuzaga kelgan korporativ madaniyat katta ta'sir ko'rsatdi. Hozirgi vaqtda korporativ sektorda mahsulot va xizmatlarning asosiy qismi ishlab chiqarilmoqda. Son nisbatiga k.o'ra sanoati rivojlangan mamlakatlarda korporatsiyalar, korporatsiyalarning umumiy sonida katta salmoqqa ega[1].

Yirik sanoat korporatsiyalarining shakllanishi rivojlangan mamlakatlarda turlicha yo'llar bilan kechdi. U G'arbiy Yevropa va AQSHda erkin bozor sharoitida kompaniyalarning qo'shib olinishi va qo'shilishi yo'lidan bordi. Osiyo mamlakatlari (Xitoy, Yaponiya, Janubiy Koreya, Tayvan)da ko'p tarmoqli savdo-sanoat birlashmalari davlatning yordami bilan tashkil etildi. Davlat ularga hozir ham iqtisodiy beqarorlik holatlarida yordam ko'rsatib turadi. Hozirgi paytda jahonda xo'jalik subyektlari korporativ integratsiyalashuvining faol jarayoni kechmoqda. Korporativ integratsiyalashuv tadbirkorlikni tashkil etishning nafaqat samarali, balki jahon xo'jaligidagi zamonaviy o'zgarishlarga tez moslashadigan shakli bo'lib qoldi. Bugungi kunda yirik integratsiyalashgan korporativ tuzilmalar iqtisodiyotning turli tarmoq va sektorlarida faoyat ko'rsatmoqda. Shu birga, ular ikkita muhim tendensiya bilan tavsiflanadi[2]:

— sanoat va kredit-moliya muassasalari, korporatsiyalar doirasida integratsiyalashuvi, ya'ni banklar va bank bo'lmagan kredit-moliya muassasalarining korporatsiyalar tarkibidagi ishtiroki;

— transmilliylik, ya'ni chet elda shu'ba kompaniyalar va filiallar tashkil etib, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni amalga oshirgan holda o'z faoliyati sohasini kengaytirishga intilish.

Korporativ boshqaruvning iqtisodiy mohiyati uzoq yillardan buyon o'rganilib kelinmoqda va bu borada tadqiqotchilarning fikrlari xilma-xilligiga guvoh bo'lish mumkin. "Korporativ boshqaruv - korporatsiya mulkdorlarining korporatsiya kapitalini shakllantirishga, undan foyda olish maqsadida yanada samarali foydalanishga hamda olingan daromadlarni korporativ munosabatlarning barcha ishtirokchilari o'rtasida adolatli taqsimlashga qaratilgan strategik muhim qarorlarni belgilash, ta'riflash va qabul qilishga doimiy va real ta'sirini ta'minlashdagi ongli, bevosita ishtirokidir", deb izohlanadi.

Tashkiliy huquqiy shakl sifatida korporatsiyalar barcha mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda ham keng hajmda qo'llanilmaydi. Shu nuqtai nazardan korporatsiyalar, kompaniyalar, aksiyadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlari va boshqalarni umumlashtirgan holda korporativ tuzilma tushunchasi bilan ifodalanadi[3].

Yuqoridagi olimlar va boshqa olimlar tomonidan korporativ boshqaruv tizimining ayrim jihatlari nazariy metodologik asoslari tadqiq qilingan. Biroq, aktsiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimini tatbiq qilish masalasi qamrab olinmaganligini va respublikamizda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish uchun yetarli tadqiqot ishlari mavjud emasligini ko'rsatib turibdi. Korporativ boshqaruvni isloh qilish orqali to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay muhit yaratish, kompaniya samaradorligini oshirish, aktsiyadorlik jamiyatlarida ta'minlovchi muassasalar faoliyatining ochiqligi va shaffofligini oshirish, ularning salohiyatli investorlarga, jumladan, chet ellik hamkorlarga jozibadorligini ko'rsatib berish, korporativ boshqaruvning zamonaviy uslublarni joriy etish, korporativ boshqaruv, strategik boshqarishda aktsiyadorlarning rolini mustahkamlash, kompaniyalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashlashga xizmat qilishi kerak[4].

Bugungi kunda mustaqil Markaziy Osiyo davlatlaridan biri bo'lgan O'zbekiston korporativ boshqaruv tizimini isloh qilish va takomillashtirishga rahbarlik qildi va islohotlar dasturini amalga oshirish natijasida mamlakat korporativ boshqaruv tizimiga sezilarli o'zgarishlar kiritildi. Shunga qaramay, korporativ boshqaruv sohasidagi so'nggi o'zgarishlar va yaxshilanishlarga qaramasdan, korporativ boshqaruv amaliyoti korporativ boshqaruvning global tamoyillariga muvofiq amalga oshirilganligini bilmaymiz. Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda korporativ boshqaruv islohotlari jadal sur'atlar bilan amalga oshirilayotgan bo'lsa ham, korporativ boshqaruv tizimida bir qator hal etilmagan muammolar yuzaga keldi[5]. Eng asosiy muammo - davlat asosiy aktsiyador bo'lgan aktsiyadorlik jamiyatlari. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, korporativ boshqaruvni yanada rivojlantirish zarurati, uning yordamida ijobiy natijalarga erishish mumkinligi bilan bog'liq:

- kompaniyaning investitsiya jozibadorligini oshirish;
- moliyaviy resurslarni uzoq muddatli sarmoyalashga tayyor investorlarni jalb qilish;
- faoliyat samaradorligini oshirish;
- bank kreditlarini olish xarajatlarini kamaytirish;
- korxonaning bozor qiymatini oshirish;
- kapital bozorlariga kirishni osonlashtirish;
- kompaniyaning obro'si va obro'sini yaxshilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF 60-sonli farmoni "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi".

2. Mirziyoev Sh. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar.

3. O'zbekiston Respublikasi Qonuni №233-I "Aktsiyadorlik jamiyatlari va aktsiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida (yangi tahriri)", 1996 yil 26 aprel. Yangi tahriri O'RQ-370 son bilan 2014 yil 06 mayda tasdiqlangan.

4. Arguden, Y. (2011). Measuring the Effectiveness of Corporate Governance Available from Internet: <http://knowledge.insead.edu/corporate-governanceeffectiveness100415.cfm>.

5. Berle A.A., Means G.C. The Modern Corporation and Private Property. Commerce Clearing House, Chicago, IL, 1992- pp. 68-87

THE IMPACT OF CORPORATE GOVERNANCE ON ECONOMIC AND FINANCIAL PERFORMANCE IN EGYPT: A LITERATURE REVIEW

PhD. Muhammad Eid BALBAA

Tashkent state university of economics

Associate Professor of World Economy Department

m.balbaa@tsue.uz

Abstract

This study examines the impact of corporate governance on economic and financial performance in Egypt. The analysis shows that corporate governance contributes to improving firms' production level, reducing financial risks, and increasing capital. The study makes a scientific and practical contribution to the literature on corporate governance in Egypt.

Keywords

Corporate Governance, Egypt, Financial Performance, Foreign Investment, Transparency, Accountability, Risk Management.

Corporate governance is a crucial aspect of any economy, as it ensures transparency, accountability, and effective management in companies. In recent years, Egypt has made significant efforts to enhance its corporate governance framework, particularly through the implementation of the Egyptian Corporate Governance Code (ECGC). The ECGC was introduced in 2005 by the Egyptian Institute of Directors (EIoD) as a voluntary set of guidelines for listed companies, with the aim of promoting transparency, accountability, and shareholder protection.

Despite the implementation of the ECGC and other corporate governance reforms in Egypt, there is limited empirical evidence on the impact of these initiatives on the country's economic performance. Therefore, the research question of this study is: What is the economic impact of applying corporate governance in Egypt, particularly in terms of financial performance, foreign investment, transparency, accountability, and risk management?

This study employs a quantitative approach and analyzes data from various sources, including financial statements, reports, and academic studies. The findings of the study indicate that companies that comply with the ECGC have higher financial performance than non-compliant companies. Additionally, the implementation of corporate governance reforms in Egypt has attracted increased foreign investment, improved transparency and accountability, and enhanced risk management practices.

These findings are consistent with previous studies on the impact of corporate governance on economic performance (Elsayed and Abdel Fattah, 2019; World Bank, 2020; EIoD, 2021; IMF, 2018).

However, the study also has some limitations. Firstly, the lack of comprehensive data on corporate governance practices in Egypt may limit the generalizability of the findings. Secondly, the impact of corporate governance on non-financial outcomes, such as social and environmental performance, was not analyzed in this study. Nonetheless, this study provides valuable insights for policymakers, investors, and stakeholders in Egypt on the importance of corporate governance in improving economic performance and attracting foreign investment.

Overall, this study contributes to the literature on corporate governance in emerging economies and highlights the need for further research on the impact of corporate governance on non-financial outcomes. The rest of the paper is structured as follows: the next section provides a literature review on corporate governance in Egypt, followed by the methodology section, results, and discussion.

This study utilized a literature review approach to examine the impact of corporate governance on the economic and financial performance of firms in Egypt. The research questions guiding this study were: What is the current status of corporate governance in Egypt? What is the impact of corporate governance on firm performance in Egypt?

The literature review was conducted using various online academic databases, including Google Scholar, ProQuest, and EBSCOhost, as well as relevant reports from international organizations such as the World Bank and the International Monetary Fund. Keywords used in the search included "corporate governance," "Egypt," "firm performance," and "economic impact."

Articles and reports were selected based on their relevance to the research questions and the quality of their methodology and analysis. The articles and reports were analyzed qualitatively to identify key findings, trends, and gaps in the literature.

The limitations of this study include the potential for selection bias in the articles and reports included in the review and the subjectivity of the analysis. Additionally, the study only focuses on the impact of corporate governance on economic and financial performance, and does not examine other potential outcomes, such as social and environmental impacts.

Overall, this study contributes to the literature on corporate governance in Egypt by providing a comprehensive review of the existing literature and identifying areas for future research.

Based on the literature review, it was found that corporate governance in Egypt has undergone significant improvements in recent years, particularly since the adoption of the Egyptian Code of Corporate Governance in 2005. The Code established standards for corporate governance practices in publicly listed companies and was updated in 2018 to address emerging issues and global best practices.

The review also found evidence of a positive correlation between good corporate governance practices and firm performance in Egypt. Several studies have shown that firms with better corporate governance practices tend to have higher financial

performance and lower risk, as well as increased access to financing and better relationships with stakeholders.

However, the review also revealed several challenges facing the implementation and enforcement of corporate governance practices in Egypt. These challenges include weak regulatory frameworks, limited awareness and understanding of corporate governance among stakeholders, and inadequate mechanisms for monitoring and enforcing compliance with corporate governance standards.

Overall, the results suggest that while corporate governance has the potential to positively impact the economic and financial performance of firms in Egypt, more efforts are needed to overcome the challenges and ensure effective implementation and enforcement of corporate governance practices.

The findings of this study suggest that corporate governance plays an important role in promoting economic and financial performance of firms in Egypt. The adoption of the Egyptian Code of Corporate Governance in 2005, and its subsequent updates, has resulted in significant improvements in corporate governance practices in publicly listed companies.

The positive correlation between good corporate governance practices and firm performance in Egypt is consistent with previous research in other countries. The evidence suggests that better corporate governance practices lead to improved financial performance, reduced risk, and increased access to financing. Additionally, stakeholder relationships are enhanced when firms adopt good corporate governance practices, which can lead to greater social legitimacy and a better reputation for the company.

However, the challenges facing the implementation and enforcement of corporate governance practices in Egypt cannot be ignored. Weak regulatory frameworks, limited awareness and understanding of corporate governance, and inadequate mechanisms for monitoring and enforcing compliance with corporate governance standards are major obstacles to the effective implementation of good corporate governance practices.

Moreover, the limitations of this study should be acknowledged. This study only examined the impact of corporate governance on economic and financial performance, and did not explore other potential outcomes, such as social and environmental impacts. Additionally, the literature review approach used in this study may not provide a complete picture of the impact of corporate governance in Egypt, as some relevant studies may have been missed.

In conclusion, this study highlights the importance of corporate governance in promoting economic and financial performance of firms in Egypt. While the evidence suggests that good corporate governance practices lead to improved financial performance and stakeholder relationships, more efforts are needed to overcome the challenges facing the implementation and enforcement of corporate governance practices in Egypt. Future research could explore the impact of corporate governance on social and environmental outcomes, as well as investigate potential strategies for improving the regulatory framework and increasing awareness and understanding of corporate governance among stakeholders.

In summary, this study aimed to explore the impact of corporate governance on economic and financial performance of firms in Egypt. The literature review revealed

that corporate governance practices in Egypt have improved significantly in recent years, with the adoption of the Egyptian Code of Corporate Governance in 2005 and its subsequent updates. The evidence also suggests a positive correlation between good corporate governance practices and firm performance, including improved financial performance, reduced risk, and increased access to financing.

However, the study also identified several challenges facing the implementation and enforcement of corporate governance practices in Egypt, including weak regulatory frameworks, limited awareness and understanding of corporate governance, and inadequate mechanisms for monitoring and enforcing compliance with corporate governance standards.

Therefore, this study recommends that policymakers and stakeholders in Egypt take steps to address these challenges, including improving the regulatory framework, increasing awareness and understanding of corporate governance among stakeholders, and developing effective mechanisms for monitoring and enforcing compliance with corporate governance standards.

In conclusion, corporate governance is an essential aspect of good business practices that can have a positive impact on economic and financial performance. While Egypt has made progress in this area, more work needs to be done to overcome the challenges and ensure the effective implementation and enforcement of corporate governance practices.

References:

1. Elsayed, A., & Abdel Fattah, M. (2019). The impact of corporate governance on financial performance: Evidence from Egypt. *Journal of Accounting and Taxation*, 11(2), 11-20.
2. Egyptian Institute of Directors (2021). Corporate governance in Egypt: The current status and the way forward. Retrieved from <https://www.eiod.org.eg/>
3. Hammad, M. A., & Youssef, M. A. (2018). Corporate governance in emerging markets: Evidence from Egypt. *Corporate Governance*, 18(2), 351-364.
4. Ibrahim, A. A., & Mady, S. S. (2017). Corporate governance in Egypt: An analysis of the status quo and future prospects. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 17(1), 19-34.
5. International Monetary Fund (2018). Egypt: Financial system stability assessment. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/08/29/Egypt-Financial-System-Stability-Assessment-46104>
6. Salem, R., & Touny, A. (2020). Corporate governance and transparency in Egyptian banks: An empirical study. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 18(2), 207-221.
7. World Bank (2020). Investing across borders 2020: Charting a course for economic recovery. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34285>

THE ROLE OF FINANCIAL STRATEGY IN ENHANCING CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM

Kholikova Rukhsora Sanjarovna,

Tashkent state university of economics

Phd, Associate Professor of Department of Economy of Branches,

Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli

Student of Tashkent state university of economics.

Abstract

In recent years, as a result of extensive reforms implemented in our country, a healthy competitive environment has been formed and the number of competitive companies has been increasing year by year, positively influencing the volume of gross domestic production. In addition to this, the financial and corporate management system of companies located in our country has been growing year by year, attracting foreign and local investments in the leading economic sectors of our country. This article discusses the importance and role of corporate management in companies through their financial strategies.

Key words: corporate governance, financial strategy, transparency, accountability, shareholders, company's profit

In the economic conditions of competition, analyzing the financial situation of companies, determining their profitability and not only for themselves, but also for creditors and investors, is of great importance. Financial analysis performs the task of opening up the company's performance indicators to all interested parties. Financial analysis can show not only the financial condition of the company, but also its various activities and trends.

Companies set clear goals for themselves and determine their achievement strategy. However, relying solely on strategic methods and techniques does not guarantee success in practice, as developing and implementing a strategy does not guarantee achieving the desired results. Developing a company's development strategy begins with identifying its main directions of entrepreneurial activity. Based on this, its implementation forms are determined and a final decision is made. The strategy itself is a detailed plan that outlines every aspect to achieve any goal set by the company.

Teamwork, corporate governance system, analysis and synthesis methods were used in this thesis.

The strategic corporate planning within economic fundamentals and milestones of companies' development has special theoretical and practical importance. In market economics conditions maximizing profits and increasing their financial resources is considered as the main goal of any company. This requires identifying the needs for financial resources, finding sources for them, and developing a financial strategy that explores internal capabilities to increase them. Its development includes several stages such as:

- Expressing the purpose of the company and analyzing its strong and weak sides.

- Evaluating long-term opportunities and develop a growth forecast.
- Developing and optimizing general measures for corporate coverage system.
- Selecting the optimal strategy and implementing the plan for the company's corporate governance system.

Moreover, if we move to financial strategy, it is a part of the economic strategy that contributes to the implementation of the company's overall strategy [1]. The overall structure of investment and credit strategies shapes the company's financial strategy. The development of companies currently depends directly on well-established financial activity, as well as direct credit and corporate governance. The restructuring and formation of corporate governance system by a large number of legal entities leads to actions related to each other, which, in turn, requires that this system determines long-term monitoring, financial and investment strategies.

Once the general financial strategy is developed, specific departments develop investment and credit strategies based on the company's overall strategy and market conditions. These decisions align departmental activities with a common goal while also allowing for adjustments to other business directions at the discretion of management. The purpose of a company's financial strategy is to ensure its financial stability. Therefore, its goals are aligned with both financial and strategic management, expressing long-term directions for financial progress. In addition, developing and implementing a sound financial strategy ensures sustainable benefits from available financial resources, increasing demand for products, maintaining liquidity levels, preserving risk levels.

Choosing a solid analytical basis is essential when selecting a financial strategy for a company. The process of selecting a financially viable corporate strategy relies on analysis after comprehensive research has been completed at all stages in accordance with accepted methods [2].

Learning the process of corporate system in companies involves understanding its individual elements and analyzing the practical tasks involved in implementing them within the framework of the company's financial strategy. Such an approach allows for a more comprehensive decision-making process when formulating a financial strategy for the company. The following are some of its main elements:

1. Gathering information.
2. Taking into account external constraints and opportunities.
3. Conducting internal audits and assessing the impact of the external socio-economic environment on achieving strategic goals.
4. Choosing specific financial strategy.
5. Implementing chosen corporate system to the company.

It is important to note that a company's corporate strategy should not be based lonely, on individual decisions, but rather on a system of decisions that are aimed at achieving a single goal, with each decision reflecting different aspects of the overall strategy. Based on our presented ideas, it can be emphasized that financial decisions in business activities can be divided into two groups: investment decisions and financing decisions [3]. The first group highlights how necessary financial resources can be obtained through various channels to support the company's goals while the second group focuses on how to allocate these resources effectively to solve problems

encountered by the company during its operations. Investment decisions determine what investments are needed to solve issues identified by the company's strategic plan; these will also identify what resources are required for their implementation[4]. Such decisions will guide what projects should be prioritized as well as how they should be evaluated financially, including determining which projects will provide viable and productive results for the company. Once the type of investment appropriate for the project related to the company has been identified, the amount of money necessary to finance the project is determined. If none of the investment options proposed are suitable for the company's goals, then additional financing may not be necessary and any benefits can be distributed among all stakeholders[5].

In conclusion, it is evident that financial strategy plays a critical role in enhancing the corporate governance system of a company. A sound financial strategy can contribute to effective decision-making, risk management, and overall performance of the organization. By aligning financial goals with the company's objectives and values, a well-planned financial strategy can promote transparency, accountability, and ethical behavior within the organization. Furthermore, it can help build trust with stakeholders such as investors, creditors, customers, and employees. Therefore, companies should focus on developing and implementing robust financial strategies that support their corporate governance goals to achieve long-term success in today's highly competitive business environment. Financial strategy is the main part of corporate governance. An effective financial strategy ensures that a company is able to manage its finances effectively, make informed decisions and achieve its goals. The implementation of an effective financial strategy requires alignment with the company's overall objectives, a clear understanding of the market dynamics, and proactive risk management.

Real-life examples of companies that have successfully implemented financial strategies to enhance their corporate governance include Apple Inc. and Amazon.com Inc. Apple implemented a financial strategy that focused on product innovation, cost optimization, and efficient capital allocation. This resulted in the creation of new products such as the iPhone and iPad, cost reduction measures such as outsourcing production to countries with lower labor costs, and efficient capital allocation through share buybacks and dividend payments. Amazon.com Inc. also implemented a successful financial strategy that focused on innovation, customer satisfaction, and risk management. The company invested heavily in new technologies such as cloud computing services, expanded its product offerings beyond books to include music, movies, and electronics, while also managing risks associated with changes in market dynamics. In both cases, the companies' financial strategies were aligned with their overall objectives and enabled them to achieve significant growth while maintaining strong financial health. Overall, an effective financial strategy is crucial for enhancing corporate governance. Companies that implement successful financial strategies are better positioned to manage risks effectively while achieving their goals. By aligning their financial strategies with their overall objectives and proactively managing risks, companies can achieve long-term success in today's dynamic business environment.

References

1. Ashurov Z.A. Improvement of the organizational and economic mechanism of corporate management. Doctor of Philosophy (PhD) Dissertation in Economics. T.: 2019
2. "Financial strategy: Managing the key drivers of value"- Richard A. Brealey and Stewart C. Myers
3. "The impact of Financial Strategy on Corporate Governance : Evidence from Emerging Markets"- a research paper by Naliniprava Tripathy
4. Cadbury A. The Report of the Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance (Cadbury Report). –London: Gee Publishing Ltd., 1992
5. Бандурин А., Гуржиев В., Нургалиев Р. Финансовая стратегия корпорации. – М.: Алмаз, 2014

YEVROPA ITTIFOQIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING ILG'OR AMALIYOTI VA UNI O'ZBEKISTONGA JORIY ETISH IMKONIYATLARI

Kenjayeva Umriya Faxritdinovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Korporativ boshqaruv kafedrası
u.kenjayeva@tsue.uz

Avazov Shahzod Baxriddin o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya

Bugungi kunda korporativ boshqaruv biznes yuritishning eng muhim ustunlaridan biri sifatida qaralib, kompaniyalarning shaffof va barqaror tarzda faoliyat yuritishini ta'minlaydigan tizimga aylanib ulgurdi. Xususan, Yevropa Ittifoqi kompaniyalar muvaffaqiyatini ta'minlash va aksiyadorlarning manfaatlarini himoya qilish uchun muhim bo'lgan kuchli korporativ boshqaruv amaliyotiga ega. Ushbu maqolada Yevropa Ittifoqi korporativ boshqaruvining muhim xususiyatlari hamda ularni O'zbekistonga joriy etish orqali shaffof ishbilarmonlik muhitini yaratish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Yevropa Ittifoqi, korporativ boshqaruv, xorijiy tajriba, shaffoflik, strategiya, manfaatdor tomonlar, ijtimoiy mas'uliyat, kompaniya qiymati, axborotni oshkor qilish, rag'batlantirish, investor, iqtisodiy rivojlanish.

Korporativ boshqaruv kompaniyalarning samarali va axloqiy jihatdan uzoq muddatga faoliyat yuritishiga yordam beradigan tizimdir. Yevropa Ittifoqida shaffoflik, hisobdorlik hamda kompaniya va aksiyadorlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan yetuk korporativ boshqaruv reglamenti mavjud. Xususan, Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruv so'nggi o'n yilliklarda muhim bir masalaga aylandi, chunki u iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy farovonlikning asosi sifatida qaralmoqda. Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruv amaliyoti barqaror ishbilarmonlik muhitini yaratish va kompaniyalarning o'z manfaatdor tomonlarini har tomonlama e'tiborga olishini ta'minlashga qaratilgan. Agar O'zbekiston ushbu

amaliyotlarni o'zlashtirsa, bu investitsiyalar va iqtisodiy rivojlanish uchun ishonchli va shaffof ishbilarmonlik muhitini yaratishga yordam berishi mumkin.

Umuman olganda, Yevropa Ittifoqidagi ushbu korporativ boshqaruv amaliyotlari kompaniyalar muvaffaqiyati va manfaatdor tomonlarning ushbu kompaniyalarga bo'lgan ishonchi uchun juda muhimdir. Samarali korporativ boshqaruv tuzilmalari risklarni boshqarishni yaxshilash, shaffoflikni oshirish, korrupsiya va huquqbuzarliklarning oldini olish va korporativ qiymatni oshirishga yordam beradi. So'nggi paytlarda raqamlashtirishga e'tibor qaratilayotgani Yevropa Ittifoqining doimiy o'zgarib turadigan biznes muhitida global miqyosda korporativ boshqaruvda yetakchi rol o'ynashga tayyor ekanligini ko'rsatadi.

Kuchli korporativ boshqaruv amaliyoti Yevropa Ittifoqi kompaniyalari va moliya bozorlarining uzluksiz faoliyat yuritishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Korporativ boshqaruvning asosiy maqsadlari aksiyadorlar huquqlarini mustahkamlash, shaffoflikni yaxshilash, javobgarlikni oshirish hamda moliya tizimining yaxlitligini saqlashdan iborat. Natijada, "Yevropa Ittifoqidagi kompaniyalar ma'lum korporativ boshqaruv qoidalariga rioya qilishlari shart va shu bilan yuqori darajadagi mas'uliyatni namoyon etadilar. Bunga misol qilib, hisobot berishning shaffofligini keltirish mumkin, bu esa kompaniyalarni o'z tadbirkorlik faoliyati to'g'risida keng qamrovli hisobotlar yaratish va ularni muntazam nashr etish majburiyatini oladi"[1].

Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruvning ahamiyatini, shuningdek, tartibga solish va nazoratni kuchaytirish zarurligini keltirib chiqargan turli xil nizolar bilan ham ko'rsatib o'tish mumkin. Bunga yirik transmilliy kompaniyalarning soliqqa oid suiiste'mol amaliyotlarining fosh etilishi va banklardagi bozor narxlarini manipulyatsiya qilish bilan bog'liq mojarolar misol bo'la oladi.

Shuningdek, korporativ boshqaruv Yevropa Ittifoqida muhim rol o'ynaydi hamda adolatli va shaffof bozorni yaratish uchun muayyan qoidalar va tartiblarga rioya qilish zarurligini anglatadi. Korporativ boshqaruvni kuchaytirish investorlar va manfaatdor tomonlarning Yevropa Ittifoqi kompaniyalari va bozorlariga bo'lgan ishonchini oshirishga yordam beradi.

Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruvning muhim amaliyotlari sifatida quyidagilarni keltirib o'tishimiz mumkin:

- Alohida kengash va boshqaruv: Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruvning muhim qismi kengash va boshqaruvning ajratilishidir. Kuzatuv kengashi strategiya va qonun-qoidalar uchun mas'uldir, boshqaruv organi esa ushbu strategiya va qonun-qoidalarning realizatsiyasi uchun javobgardir. Ushbu taqsimot aniq struktura va javobgarlik uchun muhimdir.

- Mustaqil qo'mitalar tashkil etish: Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruvning yana bir muhim qismi mustaqil qo'mitalar tashkil etishdir. Ushbu qo'mitalar moliya, muvofiqlik, inson resurslari va atrof-muhit masalalari kabi muayyan sohalarni nazorat qilish uchun javobgardir. Bu kompaniyalarning amaldagi qonunlar va qoidalarga muvofiq ishlashini va axloqiy me'yorlarga rioya qilishini ta'minlaydi.

- Axborotni oshkor qilish: Axborotni oshkor qilish ham Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruvning muhim jihati hisoblanadi. Korxonalar o'z faoliyati, moliyasi va muvofiqligi to'g'risida muntazam hisobotlarni taqdim etishlari shart. Axborotning

oshkor etilishi kompaniyaga nisbatan shaffoflik va ishonchni oshiradi hamda kompaniyani investorlar uchun yanada jozibador qiladi.

- Kompensatsiya va rag'batlantirish: Yevropa Ittifoqidagi yana bir muhim korporativ boshqaruv amaliyoti tegishli kompensatsiya va rag'batlantirish sxemalaridan foydalanish hisoblanadi. Bu rahbariyat va xodimlarning munosib va adolatli tarzda taqdirlanishini hamda biznesni muvaffaqiyatli yuritish uchun rag'batlarning mavjudligini ta'minlaydi.

- Boshqaruv kengashini saylash: Yevropa Ittifoqida aksiyadorlar kengash a'zolarini saylash huquqiga ega. Bu aksiyadorlar va kompaniya o'rtasida mustahkam aloqa o'rnatadi va aksiyadorlar manfaatlari hisobga olinishini ta'minlaydi.

Bu amaliyotlar O'zbekistondagi kompaniyalar uchun ham foydali bo'lishi mumkin. Boshqaruv va menejmentni ajratishni qabul qilish orqali kompaniyalar aniq struktura yaratishi va nazorat mexanizmlarini kuchaytirishi mumkin. Mustaqil qo'mitalar tashkil etish esa kompaniyaning mahalliy qonunlar va xalqaro standartlarga muvofiq ishlashini hamda axloqiy me'yorlarga rioya etishini ta'minlashga yordam beradi. Axborotni oshkor qilish kompaniyaga bo'lgan ishonchni oshirishi va uni investorlar uchun yanada jozibador qilishi mumkin.

Shuningdek, O'zbekistonda korporativ boshqaruvga oid barcha me'yoriy-huquqiy hujjatlar va standartlar samarali bo'lishi va mamlakatning o'ziga xos ehtiyojlariga mos kelishini ta'minlash uchun Yevropa Ittifoqining tajribali boshqaruv kengashi a'zolari va boshqa ekspertlari bilan ishlash orqali ilg'or tajribalarni o'zlashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 24-martdagi "Davlat aktivlarini boshqarish agentligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"[2] gi PQ-101-son Qarorida Davlat ishtirokidagi korxonalarda zamonaviy korporativ boshqaruv tizimini joriy qilish, ularning faoliyat samaradorligini oshirish va dividend siyosatini takomillashtirish maqsadida Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki tomonidan jalb etilgan ekspertlar bilan hamkorlikda Davlat ishtirokidagi korxonalar uchun yangilangan Korporativ boshqaruv qoidalari va Axloq kodeksi ishlab chiqilishi belgilangan.

"Yevropa Ittifoqida korporativ boshqaruvning yana bir muhim jihati ekologik va ijtimoiy standartlarni qo'llab-quvvatlashdir. Kompaniyalar nafaqat iqtisodiy jihatdan harakat qilishlari, balki ularning ijtimoiy va ekologik ta'siri uchun javobgarlikni ham o'z zimmalariga olishlari shart. Barqarorlik manfaatlaridan kelib chiqqan holda, kompaniyalar o'zlarining biznes amaliyotlarini ekologiyani asrash va ijtimoiy mas'uliyat maqsadlariga mos kelishini ta'minlashga mas'uldirlar"[3].

Umuman olganda, Yevropa Ittifoqidagi korporativ boshqaruv amaliyotlari O'zbekistondagi kompaniyalar uchun korporativ boshqaruvni yaxshilash va xalqaro standartlarga mos kelishda qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin. "Samarali korporativ boshqaruv investorlarning ishonchini oshirishi, huquqbuzarlik va korrupsiya xavfini kamaytirishi va pirovardida kompaniyaning o'sishi va rentabelligini oshirishiga xizmat qiladi. Qat'iy korporativ boshqaruvga amal qiladigan kompaniyalar ko'proq investitsiyalar va umumiy iqtisodiy farovonlikning oshishiga erishishlari mumkin"[4]. Yana bir muhim sabab shundaki, samarali korporativ boshqaruv korrupsiyani kamaytirishga ham yordam beradi. Bunda tizim shaffoflikni yaxshilaydi

va noqonuniy savdo operatsiyalarini yashirishni qiyinlashtiradi. O'zbekistonda korrupsiya bilan bog'liq muammolar hamon saqlanib qolmoqda, uni korporativ boshqaruvni joriy etish orqali kamaytirish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, O'zbekistonda Yevropa korporativ boshqaruv amaliyotining joriy etilishi ko'plab afzalliklarga ega. Bu orqali mamalakatimiz imijini yaxshilash hamda xalqaro nufuzli investorlar va tashkilotlarning mamlakatimizga bo'lgan ishonchini oshirishimiz mumkin. Tizimning samarali va maqsadga muvofiq bo'lishini ta'minlash uchun me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda hukumat va biznes vakillari birgalikda ishlashi ham muhim o'rin tutadi. Agarda bu jarayon muvaffaqiyatli kechsa, iqtisodiyotni mustahkamlash, korrupsiyani kamaytirish va mamlakat obro'sini yaxshilashga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bolshakov S. N. Corporate Governance and Social Responsibility in Europe // Corporate governance and innovative economic development of the North: Bulletin of the Research Center of Corporate Law, Management and Venture Capital of Syktyvkar State University. 2018. №1. P. 90-99.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 24-martdagi "Davlat aktivlarini boshqarish agentligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-101-son Qarori / O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (<https://lex.uz/uz/docs/-6417153>)

3. European Confederation of Directors' Associations. "A Guide to Corporate Governance Practices in the European Union". (www.ifc.org)

4. Kenjayeva U.F. O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirishning asosiy yo'llari // Monografiya. – T.: Iqtisodiyot, 2023. – 77 b.

КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИЧКИ АУДИТНИНГ АҲАМИЯТИ

Тошпулатов Фаррух Бахтиёрович

Тошкент Кимё халқаро университети мустақил изланувчиси

Аннотация

Корпоратив бошқарув самарадорлигини ошириш ички аудит жараёнида молиявий-хўжалик фаолиятини турли жиҳатларини акс эттирувчи меҳнат унумдорлиги, фонд самарадорлиги, таннарх, ялпи даромад, рентабеллик кўрсаткичларини ўрганиш, ҳар бир кўрсаткични ҳисоблаб чиқиш ва умумий таъсирини баҳолаш асосида аниқланади. Пировардида корпоратив бошқарувнинг молиявий-хўжалик фаолияти унинг ишончлилиги, барқарорлиги ва истиқболли эканлигидан далолат бериши керак. Юқоридагилар ўз навбатида муаммони ўрганишнинг услуб ва усуллар мажмуасини ўз ичига олади.

Калит сўзлар: корпоратив бошқарув, молиявий таҳлил, ички аудит, ташқи аудит, соф активлар рентабеллиги, молиявий ҳолат таҳлили, молиявий ҳолат

аудити, молиявий барқарорлик таҳлили, маълумотлар манбаи, омилли таҳлил, молиявий ҳисобот, активлар ва уларнинг шаклланиш манбалари.

Иқтисодий ислохотларни амалга ошириш жараёнида корпоратив бошқарув самарадорлигини оширишда молиявий-хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш ва ички аудитдан ўтказиш муҳим аҳамият касб этади. Буни корпоратив бошқарувни иқтисодий мустақилликка эга бўлиб, ишлаб чиқариш, тадбиркорлик ва молиявий-хўжалик фаолияти натижалари учун мулкдорлар, ходимлар, кредиторлар, инвесторлар ва бошқа буюртмачилар олдида тўлиқ масъулиятга эга бўлиши билан изоҳлаш мумкин.

Фикримизча, ички аудит тизимида корпоратив бошқарув самарадорлигини аниқлаш, молиявий ҳолатини бошқариш воқеаларнинг ривожланиш йўналишларини аниқлашга имкон беради, бу эса, ишлаб чиқариш фаолиятининг молиявий натижалари ва уни амалга оширишга сарфланадиган харажатлар ўртасида шаклланадиган салбий таъсирни камайтиришга қаратилган тўғри, самарали бошқарув қарорлари қабул қилинишига олиб келади.

Юқорида қайд этилган жиҳатлар ички аудит тизимида корпоратив бошқарувнинг молиявий ҳолатини баҳолаш бўйича таҳлилий амалларни бажариш, молиявий ҳолатни яхшилашнинг ички резервларини аниқлаш заруратини келтириб чиқаради.

Б.А.Ҳасанов молиявий ҳолат таҳлилинини учта босқичда амалга оширишни таклиф этади: 1) олдиндан баҳолаш ва таҳлилни режалаштириш; 2) ички назорат тизими ва таҳлил ҳолатини баҳолаш; 3) мустақил аудиторлик тестларини ўтказиш, аудиторлик хулосаларини тузиш [1, Б.18].

А.Д.Шеремет “Корпоратив бошқарувнинг молиявий ҳолати маблағларни (активларни) ва уларни шакллантириш манбаларини (ўзлик капитали ва мажбуриятлар, яъни пассивларни) жойлаштириш ва улардан фойдаланиш билан белгиланади” [2, Б.144] деб ёзади.

Т.Ш. Шагиясов, З.А. Сагдиллаева, Б.В. Файзиевларнинг фикрича “Корпоратив бошқарувнинг молиявий ҳолати, бу – унинг қарз мажбуриятларини қоплай олиш лаёқатини акс эттирадиган жами кўрсаткичларидир” [3, Б.139]. Ушбу жумла мазмуни корпоратив бошқарувнинг фақат қарз мажбуриятинини қоплай олиш доирасида чегараланиб қолмоқда.

Е.Ергешев эса “Хўжаликнинг молиявий ҳолати унинг айланма маблағлар билан таъминланганлигида, барча турдаги маблағлари тўғри жойлаштирилиши ва улардан талаб даражасида фойдаланишида, давлат бюджети, банклар, товар етказиб берувчилар, бошқа ташкилот ва корпоратив бошқарувлар ишчилари билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар ҳолатида ўз аксини топади” [4, Б.163] деб ўз фикрини билдиради. Бу ерда хўжалик фаолиятини узлуксиз юритиш жиҳати тўлиқ ва равшан очиб берилмаганлиги кўзга ташланади.

Биз муаллифларнинг таҳлилий ишларини ташкилий босқичларга бўлиш лозимлиги ҳақидаги фикрларига қўшилган ҳолда, таклиф этилаётган босқичлар таҳлилий ишнинг ташқи аудиторлар томонидан олиб борилиши учун мос келади, ушбу вазиятда бизни корпоратив бошқарувнинг молиявий ҳолатини ички фойдаланувчилар томонидан ички аудит жараёнида таҳлил қилишдаги таҳлилий

амаллар қизиқтиради. Шу муносабат билан молиявий ҳолат таҳлилида қуйидаги тўртта босқични ажратиш таклиф этилади: 1) таҳлил объектлари ва субъектларини белгилаш, тадқиқотнинг ташкилий шакллари таниш ва турли ижрочилар ўртасида мажбуриятларни тақсимлаш; 2) таҳлилий иш дастурини ишлаб чиқиш, уни ахборот ва услубий таъминоти; 3) олинган натижаларни қайта ишлаш, умумлаштириш ва расмийлаштириш; 4) молиявий барқарорликни таҳлил қилиш асосида бошқарув қарорларини қабул қилиш.

Фикримизча, ишончлилик корпоратив бошқарувнинг узлуксизлигини ва унинг тўлов мажбуриятларини қоплай олишини билдиради. Иқтисодий адабиётлардаги турли ёндашувларни таҳлил қилган ҳолда ушбу тушунчага қуйидагича таъриф бериш мумкин. “Молиявий-хўжалик фаолияти корпоратив бошқарувнинг муайян вақтдаги барқарорлиги фаолиятини узлуксиз юритиш ва қарз мажбуриятларини кўрсатилган муддатда қоплаш учун молиявий ресурслар билан таъминлаганлик лаёқатлилигининг акс эттирилишидир”.

Корпоратив бошқарувнинг молиявий-хўжалик фаолиятини ҳаққоний ва ишончли баҳолашнинг энг мақбул усули уни таҳлил қилиш, ривожланиш йўналишини кузатиш, хўжалик фаолиятига комплекс баҳо бериш орқали тўғри бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш, унинг ишлаб чиқариш фаолияти ўртасидаги ўзига хос кўприк вазифасини бажарувчи жиҳатларга аниқлик киритишдан иборатдир.

Бизнингча, иқтисодиётни ислоҳ қилиш шароитида фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектлар молиявий-хўжалик фаолиятини таҳлил қилишнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат бўлиши мақсадга мувофиқдир: молиявий ҳолат ва унинг ҳисобот давридаги ўзгаришига умумий баҳо бериш; активлар ва уларнинг шаклланиш манбалари, уларни оқилона жойлаштириш ва самарали фойдаланиш ўртасидаги мувофиқликни ўрганиш; айланма капитал миқдорининг кўпайиши (камайиши)ни ҳамда жорий мажбуриятларга мувофиқлигини аниқлаш; молиявий-тўлов ва кредит интизомига риоя қилиш; корпоратив бошқарув активлари тузилмаси ва унинг мажбуриятларини ўрганиш; жорий активларнинг, шу жумладан, дебиторлик қарзи ва захираларнинг айланувчанлигини ҳисоблаб чиқиш; корпоратив бошқарув баланси ликвидлилигини, молиявий барқарорлик ва тўлов қобилиятининг мутлақ ва нисбий кўрсаткичларини аниқлаш; корпоратив бошқарув даромадлилигини баҳолаш; корпоратив бошқарув молиявий ҳолатининг барқарорлигини узоқ ва қисқа муддатли башоратлаш, яъни унинг молиявий стратегиясини ишлаб чиқиш лозим.

Корпоратив бошқарув молиявий фаолиятининг нормал кечиши, ўз навбатида, қўйилган мақсадларга эришиш учун зарур шарт-шароитлар яратади, маҳсулот ишлаб чиқариш узлуксизлиги ва корпоратив бошқарувнинг тўлов қобилиятига, молиявий барқарорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Фикримизча, молиявий-хўжалик фаолияти таҳлилинини молиявий барқарорликни таҳлил қилишдан бошлаш керак ва бундай таҳлил қуйидагиларни ўз ичига олади: баланс активлари таркиби ва тузилмаси таҳлили; баланс активларининг шаклланиш манбалари таркиби ва тузилмаси динамикаси

тахлили; корпоратив бошқарув молиявий барқарорлиги тахлили; баланс ликвидлиги тахлили; корпоратив бошқарув тўловга қобилиятининг тахлили.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, бошқарув ходимлари молиявий барқарорликка фақат корпоратив бошқарув доирасида таъсир кўрсатиши, буни ички барқарорлик деб, ташқи омилларга эса, корпоратив бошқаруви фақат “мослашиши” мумкин, деган хулосага келиш мумкин.

Корпоратив бошқарув молиявий-хўжалик фаолиятининг ички аудит тизимини шакллантириш куйидаги уч элементдан ташкил топган: аудит муҳити, ҳисоб тизими ва аудит тартиби. Барча ҳолларда юқорида кўрсатилган мақсадларга эришиш учун ишлаб чиқилган қоидалар, услублар, низомлар ва меъёрий ҳужжатларнинг мавжудлиги кўзда тутилади. Ички аудит тизимининг барча элементлари биргаликда корпоратив бошқарувнинг молиявий-хўжалик фаолиятидаги таваккалчилик даражасини пасайтиради ва бухгалтерия ҳисобининг янада мукамал бўлишини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Хасанов Б.А., Алибоев З.А., Зокирова М.Ш. Ички аудитни автоматлаштириш асослари.-Т.:«ФАН», 2003.- Б. 18.

2. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М, 2002. – с. 144.

3. Финансовый и управленческий анализ: Учебник/ Т.Ш.Шагиясов, З.А. Сагдиллаева, Б.В.Файзиев; Министерство высшего и среднего специального образования РУз. –Т.:IQTISOD-MOLIYA, 2008. - 139 с.

4. Ергашев Е. “Иқтисодий ва молиявий тахлил”. –Дарслик –Т.: “Консаудитинформ - Нашр” нашриёти, 2005. -163 б.

КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ НА ПРИМЕРЕ ЮЖНОЙ КОРЕИ

Н.А.Алиева

ТФИ, PhD. доц кафедры “Менеджмент и маркетинг”

М.Д.Тлеумуратова

Студент ТФИ

Аннотация

В данной статье анализируются организации корпоративного контроля и управления финансово-промышленных групп Южной Кореи на примере одного из самых выдающихся корейских бизнес-конгломератов «Хёндай». Сегодня чеболи превратились в международные корпорации, оставив свой след в мировой экономической истории, а Южная Корея может похвастаться высоким местом в рейтинге стран по объему ВВП.

Ключевые слова: корпоративное управление, акционеры, чеболь, Южная Корея, промышленность, стратегия, компания.

Корпоративное управление относится к структуре правил, процедур и практики, которые компания использует для управления и надзора за своей

деятельностью. Оно также определяет роли, обязанности и подотчетность совета директоров, руководства и других заинтересованных сторон. Основная цель корпоративного управления-обеспечить, чтобы компании действовали в интересах своих акционеров, клиентов и других заинтересованных сторон, тем самым максимизируя долгосрочную ценность и устойчивость.

На самом деле, термин «корпоративное управление» вообще не использовался вплоть до середины 1980-х годов. В учебниках и курсах по менеджменту рассмотрению советов уделялось минимум времени. В «Управлении» Кунца и О'Доннела, одном из бестселлеров по общему управлению, роли совета посвящено всего несколько страниц. Неудивительно, что Альфред Чандлер, вероятно, самый крупный тогда специалист по стратегии и менеджменту, в своих знаменитых классических работах «Стратегия и структура: страницы истории промышленных предприятий» и «Видимая рука: управленческая революция в американском бизнесе» останавливается на роли менеджмента и почти не придает значение советам. Это еще раз подтверждает, что по сути советы мало влияли на управление большинства корпораций.

Южнокорейское экономическое чудо стало возможным благодаря агрессивной экономической стратегии, основанной на создании и развитии гигантских промышленных конгломератов или чеболей. Во всем мире известно около 30 чеболей, их основные финансовые данные, в соответствии с законом о честной торговли, публикуются каждый год [1]. Наиболее известные чеболи: «Самсунг Груп», «ЭлДжи», «Хёндай», «Лотте» (Lotte), «СК Груп» (SK Group). Общепринятое определение в различных источниках гласит: "Чеболь - это форма финансово-промышленной группы в Южной Корее. Чеболь - это группа формально независимых компаний, принадлежащих одной семье и находящихся под общим административным и финансовым контролем". Исследователи выделяют три основные характеристики чеболей: их важная роль в развитии национальной экономики, особая модель корпоративного управления и многочисленные филиалы в различных секторах бизнеса [2].

Первая компания группы Hyundai была создана в 1947 году, как мастерская по ремонту автомобилей, а в последующем она стала инженерно-строительной компанией. Группой компаний управляет основной держатель акций и члены его семьи. Во главе Hyundai до 1987 года стоял основатель компании Чон Се Ен. Таким образом, все посты топ менеджмента чеболей занимают близкие родственники руководителя, либо его ближайшее окружение.

Чеболь Hyundai на протяжении всей своей деятельности динамично развивается, используя механизм диверсификации. В 1967 году в составе группы образован Hyundai Motor Company – один из крупнейших автопроизводителей в мире. В 1973 году была основана Hyundai Heavy Industries - крупнейший производитель микросхем в мире. В 1983 году основан Hyundai Electronics. Кроме того, Hyundai является одним из крупнейших девелопером Азии и ведет свою деятельность не только на территории Южной Кореи, но и Гуама, Таиланда и Вьетнама.

Hyundai Motor Company (НМС) стремится практиковать разумное корпоративное управление, которое имеет важное значение для максимизации

устойчивой корпоративной ценности и повышения доверия заинтересованных сторон к компании. Ниже приведены некоторые из ключевых аспектов модели корпоративного управления Hyundai:

-Hyundai имеет Совет директоров, состоящий из 11 членов, включая трех независимых директоров. Совет директоров управляет и контролирует деятельность компании, предоставляя стратегические консультации и рекомендации исполнительному руководству. Совет директоров также осуществляет надзор за управлением рисками и соблюдением нормативных требований.

-Hyundai имеет четкое разделение полномочий между советом директоров и исполнительным руководством. Генеральный директор отвечает за общее управление компанией, в то время как Совет директоров контролирует и контролирует деятельность исполнительного руководства.

-Hyundai уважает права акционеров и обеспечивает справедливое отношение к акционерам. Все акционеры имеют право участвовать и голосовать на Общих собраниях акционеров, а компания способствует прозрачности в общении с акционерами.

-Hyundai ценит прозрачность на всех уровнях организации. Компания обеспечивает точное и своевременное раскрытие финансовой, операционной и другой соответствующей информации заинтересованным сторонам. Hyundai также управляет независимым Комитетом по аудиту, который занимается тщательной и независимой оценкой корпоративного управления и процессов принятия решений в компании.

-Hyundai придает большое значение этическим стандартам и социальной ответственности. Компания внедрила Кодекс поведения, чтобы гарантировать, что все сотрудники соблюдают этические и правовые принципы, и создала программу корпоративной социальной ответственности для реализации устойчивой социальной, экологической и общественной деятельности.

Производство современного инновационного продукта требует сочетания нескольких технологий. А если в состав компании входят подразделения, занимающиеся разработкой в разных направлениях, то затраты на приобретение оборудования или комплектующих значительно снижаются, так как они покупаются у самих себя по себестоимости и без наценки. При крупносерийном производстве цена конечного продукта значительно ниже за счет того, что соотношение затрат на производство и разработку к объему производства также снижается. Помимо качества продукции, чеболи уделяют внимание продвижению бренда, рекламе товара, созданию уникального дизайна.

Чеболи сыграли важную роль во внедрении Южной Кореи в мировую экономику. Благодаря поддержке государства чеболи смогли добиться высокой конкурентоспособности и крепко закрепились на международном рынке [3]. Финансовая организация этих групп позволяет им в кратчайшие сроки переводить огромные средства во входящие в их состав компании, что позволяет экстренно реагировать на изменения состояния рынка и немедленно внедрять в производство новейшие технологии. Например, Hyundai к середине 1990-х годов имела более 60 дочерних компаний и занимала важное место в различных

отраслях экономики, в том числе автомобилестроение, производстве электротоваров, строительстве, химической промышленности, в сфере финансовых услуг, судостроении и тяжелой промышленности. В этот же период компания Hyundai имела общий годовой доход около 90 млрд. Долл. США и более 200 000 сотрудников.

В заключение, Hyundai известна своей сильной и эффективной практикой корпоративного управления, которая помогла компании сохранить репутацию прозрачности, ответственности и надежности. Эта практика также способствовала успеху Hyundai в построении прочных отношений с заинтересованными сторонами, как на местном, так и на международном уровне.

Список использованной литературы:

1. Трофимова Е. М. Роль чеболей в развитии экономики Республики Корея // Актуальные исследования. 2023. №12 (142). Ч.II. С. 45-49.
2. Федоровский А. Н. Феномен Чэболь. Государство и крупный бизнес в Республике Корея. М.: ИД Стратегия, 2008 -320 с.
3. Jwa S. H., Lee I. K. Competition and corporate governance in Korea: Reforming and restructuring the Chaebol. USA: Edward Elgar. 2014. -207 p.

НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ В АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВАХ

Акрамова Назокат Исраиловна

Ташкентский государственный экономический университет

Старший преподаватель кафедры Менеджмент и маркетинг

nazokat8067@gmail.com

Аннотация

В условиях глобализации внедрение эффективных элементов корпоративного управления для победы акционерных компаний в здоровой конкуренции является услугой, которая повысила прибыльность компаний. Компании навязывают индивидуальную корпоративную культуру в зависимости от их вида деятельности, характера. В данной статье рассматривается систематизация концептуального содержания функциональных аспектов корпоративной культуры в акционерных обществах, а также профилактика и ресурсные возможности социальных проблем и конфликтов в акционерных обществах. Рассмотрено влияние различных факторов на определение корпоративной культуры в акционерных обществах. Она заключается в разработке предложений и рекомендаций по дальнейшему совершенствованию национальной системы корпоративного управления в соответствии с корпоративным кодексом в контексте диверсификации экономики и формирования корпоративной культуры в акционерных обществах.

Ключевые слова: корпоративная культура, корпоративное управление, удовлетворенность сотрудников, миссия компании, организационное поведение,

трансформация, эффективность компании, акционерное общество, здоровая конкурентоспособность, анкета, органы управления, цифровизация.

В современных условиях акционерные общества являются частью экономической системы со своими особенностями. В экономическом смысле понятие акционерного общества - это хозяйствующий субъект, образованный несколькими физическими или юридическими лицами путем консолидации капитала. Акционерное общество - это компания, объединяющая множество юридических и физических лиц с материальной и управленческой точек зрения, в конечном итоге получающая основные экономические и финансовые выгоды от деятельности предприятия. Акционерные общества как хозяйствующий субъект представляют собой социально-экономическую систему, которая объединяет экономические элементы своей структуры, различающиеся по своим задачам, вокруг единой стратегически важной цели.

На сегодняшний день мировая экономика стремительно развивается. Роль крупных предприятий, корпораций и компаний в этом несравнима. Правильная и эффективная организация их управленческой деятельности, в частности, остается одним из актуальных вопросов. Оптимальный способ - внедрить корпоративное управление для обеспечения прозрачности собственности. Корпоративное управление к настоящему времени стало не только современной философией управления предприятием, но и важной технологией, обеспечивающей эффективность. В результате улучшения корпоративного управления значительное увеличение экономической добавленной стоимости и чистой прибыли, повышение эффективности и снижение риска отражены в различных исследованиях. В частности, результаты исследования, проведенного рядом ведущих экспертов, показали, что в компаниях, где было налажено эффективное корпоративное управление, добавленная экономическая стоимость была на 8,5 процента выше, чем в компаниях, где стандарты корпоративного управления не применялись.

Предприятия с аналогичной деятельностью в глобальном масштабе, именуемые корпорациями, могут выходить за рамки национальных территорий и расширять свою экономическую деятельность до международного, глобального масштаба, и проблема социокультурных противоречий в их деятельности становится все более актуальной. То есть естественно, что в будущем расширение деятельности акционерных обществ будет расширяться в соответствии с уровнем транснациональных корпораций. Благодаря сложным корпоративным стратегиям и связанным с ними сетям транснациональные корпорации вовлечены в международное производство, характеризующееся сложным разделением труда внутри предприятия, каждая из его ветвей определяет свою корпоративную миссию. В результате они создают интегрированную международную производственную систему, включающую примерно треть производственных активов мирового частного сектора под управлением транснациональных корпораций. То есть сегодня в Узбекистане акционерные общества с десятками и сотнями тысяч сотрудников играют решающую роль в современной экономической и социальной жизни с доходом,

соответствующим валовому внутреннему продукту компаний и объединений в форме собственности.

Объединение составляющих акционерных обществ осуществляется с использованием механизмов, которые представляют собой разработку правил и норм его управления, формальных и неформальных рычагов-действий, влияющих на рыночную стоимость акционерных обществ. Основное отличие акционерных обществ от других предприятий заключается в том, что они носят характер использования целенаправленных методов управления и процессов с экономической мотивацией.

Экономические отношения в акционерных обществах состоят из специфического механизма распределения, направленного на формальный иерархический механизм существующего в них корпоративного управления, включая управление конфликтами в корпоративной среде.

Другим важным направлением при изучении управленческой деятельности в акционерных обществах является анализ субъектов управленческой деятельности, то есть физических лиц (акционеров), рассматриваемых как руководство. Как субъект управления, корпоративная система рассматривается как рычаг, оказывающий определенное влияние на управленческое подразделение посредством существующих правил и норм. Анализ взаимодействия между объектом и субъектом управленческой деятельности приводит к пониманию акционерного общества как социальной инфраструктуры с формальными и неформальными связями. Бюрократические и личные неформальные отношения могут быть конфронтационными и, таким образом, создавать конфликт. Корпоративная культура, состоящая из системы норм, правил и ценностей, присущих акционерным обществам, может служить как средством смягчения подобных противоречий, так и катализатором споров. Любое акционерное общество со временем неизбежно разовьет свою собственную культуру, то есть оно будет обладать набором специфических знаний, навыков и процедур, которые регулируют его деятельность и передаются новым членам этого предприятия. Собственно, это обычно и является причиной проникновения понятия "корпоративная культура". В то же время на предприятиях существуют два принципиально разных регулятора. С одной стороны, это правила технического характера, а с другой, учитываются их значения. Первый определяет путь, выбранный предприятием для достижения цели. На самом деле, сюда включены различные технологии и технические правила. С другой стороны, на предприятиях будут действовать правила, которые носят "идеологический" характер. В рамках этих правил эффективно используются определенные инструменты, причина которых кроется в ценностях, выдвигаемых в данном предприятии. Социальная функция корпоративной культуры заключается в создании фирменного стиля, согласовании правил коллективного порядка, установлении границ корпоративной культуры и формировании солидарной социальной среды Акционерного общества посредством достижения его целей. Управленческой функцией корпоративной культуры является формирование сильной социальной среды в акционерных обществах. Социальная среда акционерных обществ - это

система социальных контактов, взаимодействий и взаимоотношений на предприятии, регулирование которых осуществляется через корпоративную культуру. Социокультурный аспект деятельности акционерного общества, его социокультурная среда определяет сферу охвата экономических вопросов при изучении этих бизнес-структур и процессов.

Большинство ученых определяют корпоративную культуру как систему ценностей, которые определяют направление для социальной системы при выборе пути к тому или иному развитию. На наш взгляд, понятие "социокультура" - это, прежде всего, сложная взаимосвязь между культурой и обществом. Такая связь определяет состояние общества и особенности социального поведения составляющих его индивидов. Во-вторых, эта концепция указывает на то, что культура должна определяться через ее нормативные элементы.

Такой подход к пониманию культуры неразрывно связан с важностью корпоративной культуры. По мере усложнения отношений в обществе возникают двусторонние противоречия из-за социокультурного, недифференцированного понятия, различие которого в первом случае определяет нормы, регулирующие взаимодействие и взаимоотношения людей, во втором понимается культура индивидов, осуществляющих эти отношения. Тем не менее, идеи о том, что между ними существуют границы, считаются абстрактными, поскольку, помимо социальной и культурной сферы, существование реальных сфер, которые вчера были социальными, сегодня могут быть культурными или наоборот.

Корпоративная культура неформальные отношения социальной солидарности сотрудников внутри акционерных обществ можно дифференцировать по принципу естественности. Процесс "творческого созидания" культуры применительно к акционерным обществам можно интерпретировать как управление социальными процессами корпоративной культуры, определяющими аспекты социально-экономической стабильности и ее развития с целью влияния на эти отношения, поведение, взаимодействие членов акционерных обществ. В этом смысле процесс создания и воспроизведения корпоративных норм и ценностей является важным компонентом управленческой деятельности. Такое целенаправленное управление является основным критерием деятельности акционерных обществ.

Следует отметить, что корпоративная культура, влияющая на социальную среду Акционерного общества, также положительно влияет на производственный процесс предприятия. Корпоративная культура может быть использована для эффективного осуществления экономической деятельности, а также для выявления причин различных корпоративных конфликтов в акционерных обществах, которые могут быть изучены как ресурс предотвращения конфликтов. Корпоративная культура не рассматривается как отдельная надстройка над экономическими основами предприятий, но применительно ко всем аспектам деятельности акционерного общества мы считаем, что внутрикорпоративное взаимодействие связано со сложившимися ценностями и нормами, а акционерные общества важны для достижения целей

бизнеса, которые они бросают перед собой. В связи с этим зарубежные и отечественные исследователи корпоративной культуры рассматривают в своих работах широту представлений о сущности и функциях корпоративной культуры в корпорациях. Целесообразно проанализировать функции корпоративной культуры в связи с деловой и социальной составляющими деятельности акционерных обществ. Важность корпоративной культуры для эффективного функционирования и стабильности предприятий была широко признана различными учеными и менеджерами. Однако существует альтернативная точка зрения, согласно которой сильная корпоративная культура может не повысить эффективность акционерных компаний, а, скорее, значительно снизить их способность "вносить качественные изменения и критически размышлять", и это может привести к их "слабости в плане убыточности". Другими словами, влияние корпоративной культуры также может иметь неопределенные последствия для бизнеса. По этой причине тема корпоративной культуры является спорной и остается одним из наиболее распространенных аспектов в исследованиях. Зарубежный ученый З. Согласно позиции фрейдистской теории, воплощенной в "неудовлетворенности культурой", культура носит репрессивный характер по отношению к личности. Акционерные общества все чаще основываются на принципах стабилизации внешнего вида и поведения сотрудников, развития взаимодействия внутри предприятия.

В акционерных обществах требования могут состоять из поведения, внешнего вида, одежды и т.д. Это также может достигать уровня строгой формализации, начиная от неофициальных требований. Это проявляется в широко распространенной практике составления внутренних этических стандартов и других корпоративных документов предприятия, в этих документах содержатся строгие правила поведения корпоративных сотрудников. Процедура формализации или культурной стандартизации поведения на основе строгих документов должна основываться на индивидуальных особенностях человека, поскольку это условие может вызвать конфликты между предприятием и отдельным лицом.

В современном менеджменте акционерных обществ используется распространенная практика составления моральных норм. Это, в свою очередь, предполагает введение новых глобальных правил. На наш взгляд, важной задачей менеджмента является принятие риска цивилизации или работа по его развитию, что приводит к позитивному изменению корпоративной культуры в акционерных обществах. Многие предприятия, изучив особенности корпоративной культуры при внедрении успешной деятельности предприятия в систему управления, считают, что мотивация сотрудников, актуальность идей и экономический результат корпорации будут положительными. Взаимосвязь между экономической эффективностью акционерного общества и состоянием корпоративной культуры существует эмпирически. В деятельности акционерных обществ определено, что индивидуальные параметры корпоративной культуры определяются для них такими показателями, как участие в культурных процессах акционерных обществ, гибкость, последовательность.

В последние годы дискуссии о концепциях привели к формированию различных подходов к феномену культуры на предприятии и взаимосвязи между терминами "организационная культура" и "корпоративная культура". Эти концепции различаются по-разному. В понимании корпоративной культуры в акционерных обществах организационная и корпоративная культуры также имеют аспекты, отличающиеся по своему содержанию и генезису во-первых, различие между понятиями организационной и корпоративной культуры возникает из-за различий на предприятиях, сформированных в разных формах собственности. Во-вторых, организационная культура предприятия может возникнуть сама по себе, но корпоративная культура создается руководством акционерных обществ на основе миссии производства или службы предприятия, идеологии работающих в нем сотрудинок.

На наш взгляд, продуктом сознательных действий руководства корпоративной культуры в акционерных обществах является формирование определенных ценностей и норм, основанных на четкой миссии. Исследование корпоративной культуры в акционерных обществах показало, что использование различных инновационных методов для изменения этой сферы приводит к эффективному экономическому результату.

Эффективность корпоративной культуры можно рассматривать с использованием различных критериев, например:

- а) соответствие культуры и структуры акционерного общества стратегическим целям, характеру деятельности, стадии ее развития;
- б) зависимость корпоративной культуры от направленности деятельности акционерного общества.- Акционерные общества и стабильность отношений;
- в) наличие.

Определения корпоративной культуры в вышеупомянутых акционерных обществах основаны на полном охвате всех аспектов деятельности предприятия. Заключается в систематизации концептуального содержания функциональных аспектов корпоративной культуры и предотвращении социальных проблем и конфликтов в акционерных обществах и более глубоком изучении ресурсных возможностей. Все изученные типологии изучаются и обсуждаются в формате западной модели экономики и бизнеса, а выявленные авторами типы культуры основаны на особенностях ведения бизнеса и управления определенными предприятиями.

Давайте рассмотрим влияние различных факторов на определение корпоративной культуры в акционерных обществах:

- 1) уровень знаний сотрудников, работающих в акционерных обществах, - это их интеллектуальная культура;
- 2) профессиональная культура - сумма профессиональных навыков и квалификаций или уровень размера капитала предприятия;
- 3) межличностные отношения и ценности в акционерных обществах, т.е. моральная и правовая культура предприятия;
- 4) корпоративные символы - это корпоративные символы с определенными зашифрованными значениями.

Рассматривая процедуру внедрения корпоративной культуры, важно обратить внимание на наличие трех основных аспектов в деятельности любых корпораций: производство, бизнес, социальные отношения. Производственная культура регулирует процесс производства товаров и услуг, деловая культура - процесс получения и распределения дохода от деятельности предприятия, а социальная культура регулирует процесс социального взаимодействия между всеми членами предприятия и его акционерами.

В то же время необходимо также учитывать социокультурные факторы внешней среды для деятельности акционерных обществ. Корпоративная культура проистекает из национальных культур головных компаний предприятий и может радикально отличаться друг от друга в зависимости от среды, в которой они работают. Любая корпоративная культура возникает на основе национальной культуры. Таким образом, современные акционерные общества отличаются не только своей специфической корпоративной культурой, но и общими национально-культурными особенностями. Согласно этой точке зрения, предпринимательское предприятие представляет собой социокультурную инфраструктуру - комплекс деловой культуры, производственной культуры и социальной культуры, а корпоративная культура воплощает в себе социокультурные аспекты акционерного общества (рис. 1).

Сегодня в большинстве акционерных компаний не готовы повышать корпоративную культуру, ориентированную на экономический рост. Приоритет отдается задаче создания надежной основы для качественной повседневной работы, усиления конкурентных преимуществ и обеспечения стабильного денежного потока. Задача изменения корпоративной культуры, обеспечения устойчивого роста, заключается в установлении и поддержании баланса между различными направлениями.

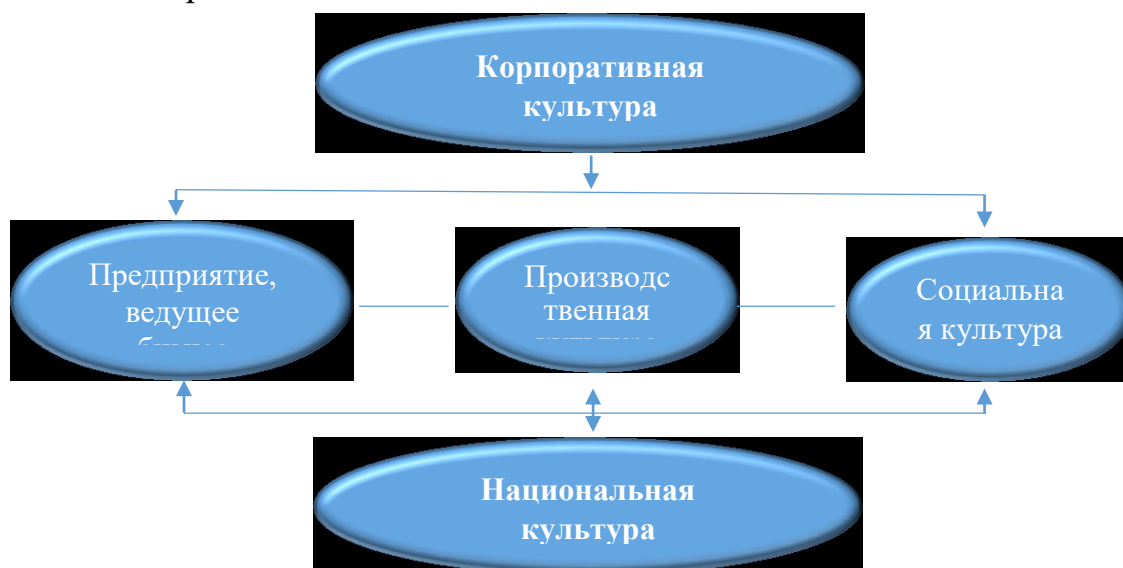

Рисунок-1. Типы корпоративной культуры в акционерных обществах¹⁷

Сбалансированность означает готовность внедрять инновационные методы роста в рамках правильного процесса. Потребуется гибкий подход,

Авторская разработка.

особенно в таких вопросах, как направления бизнеса, объем инвестиций и распределение управленческих решений. Обычно рассматриваются направления бизнеса, связанные с акционерными обществами, и определяются их текущие направления на сегодняшний день, поскольку они планируют обеспечить развитие бизнеса в краткосрочной перспективе, а основная часть доходов или денежных потоков обеспечивает правильное распределение ресурсов для формирования, а затем и роста. Это, в свою очередь, укрепляет позиции предприятия в текущих сферах деятельности. Это позволит вам найти еще один новый способ расширить ассортимент выпускаемой продукции, защитить бизнес от конкурентов. Поскольку направления деятельности акционерных обществ требуют много времени и ресурсов, основной задачей Акционерного общества будет формирование новых источников получения прибыли. В некоторых случаях слияния и поглощения, осуществляемые в акционерных обществах, будут направлены на консолидацию и диверсификацию бизнеса. Благодаря этому они предпринимают решительные шаги, чтобы занять более высокие позиции на основных рынках, а приобретение предприятий в соответствующих областях или консолидация прямых предприятий происходит в наиболее перспективных областях, и после того, как они растут, возможности для получения новых источников дохода появляются также на близлежащих зарубежных рынках.

Акционеры акционерных обществ, с точки зрения корпоративной культуры, решают, что их вклад в защиту бизнеса заключается в максимизации их богатства и стоимости предприятия. Соответственно, законной целью любого бизнеса является получение дохода для его акционеров. Таким образом, главной целью управления и применения корпоративной культуры является максимизация ценности, создаваемой внедрением и развитием корпоративной культуры. Почему сильная и эффективная корпоративная культура важна для акционеров и владельцев акционерных компаний? Причина в том, что сегодня бизнес-среда меняется очень быстро, даже рядовым исполнителям приходится постоянно принимать решения, поэтому им желательно быть в курсе работы, проводимой на постоянном предприятии, чтобы они могли ознакомиться с ситуацией, принимать решения и донести их до исполнителей. Корпоративные планы, процессы и требования быстро меняются. По этой причине единственной строгой и неизменной опорой принятия решений на всех уровнях управления в акционерных обществах является именно корпоративная культура, то есть это система широко распространенных и стабильных ценностей и целей, принципов и правил поведения. Мы можем видеть это на картинке.

Рисунок-2. Формирование корпоративной культуры в акционерных обществах¹⁸

Наличие сильной и стабильной, но гибкой корпоративной культуры, которая вписывается в быстро меняющуюся среду, считается одним из важнейших факторов будущего успеха ее бизнеса. Поэтому формирование и укрепление корпоративной культуры должно стать неотъемлемой частью стратегического и оперативного управления акционерными обществами и постоянно находиться в поле зрения топ-менеджеров предприятия. Для того чтобы принимать эффективные управленческие решения в области корпоративной культуры, руководство любых акционерных обществ должно правильно использовать рыночные принципы. Принципы формирования корпоративной культуры включают в себя:

- 1) корпоративная ответственность;
- 2) корпоративная дисциплина;
- 3) единица действия;
- 4) преимущество корпоративных интересов над личными;
- 5) справедливое вознаграждение;
- 6) стабильность персонала;
- 7) ориентация на клиента;
- 8) точность;
- 9) удобство;
- 10) универсальность.

Содержание корпоративной культуры проявляется в ее следующих функциях:

- анализ конкурентов;
- формирование единой системы ценностей;

¹⁸ Авторская разработка.

- пусть каждый сотрудник развивает репутацию компании и культуру в действиях сотрудников акционерных обществ;

- утверждение программы антикризисного реагирования по связям с общественностью;

- повысить высокую эффективность работы сотрудников офиса;

- формирование лояльности сотрудников к Акционерному обществу;

- укрепление системы социального обеспечения на предприятии;

- внедрение профессиональных и моральных стандартов;

- определение системы отбора кадровых резервов компании;

- формирование, переподготовка и поддержка дополнительного профессионального образования руководящего состава Департамента образования;

- мотивация сотрудников;

- формирование системы внутренних коммуникаций на текущий момент.

Формирование корпоративной культуры в акционерных обществах проявляется в аспектах развития предприятия, которые будут зависеть от специфики сети, продуктового предложения, его характера, уровня инноваций и социальной и корпоративной ответственности предприятия, механизма мотивации.

Благодаря корпоративной культуре инвестиции в акционерные компании могут повысить привлекательность и улучшить этот процесс для внешних партнеров, повышая уровень внимания клиентов.

В заключение можно сделать следующие выводы. Культура корпоративной организации состоит из ее элементов, которые должны быть должным образом встроены друг в друга. Для каждой компании корпоративная культура должна представлять собой набор индивидуализированных элементов. Корпоративная культура оказывает огромное влияние на деятельность организации. Целенаправленное формирование корпоративной культуры может быть эффективным. Используйте человеческие ресурсы для реализации корпоративной культуры, организационных стратегий, повышения уровня управления организацией, усиления солидарности групп сотрудников, используемых в качестве стратегического стимула, который направляет сотрудников на достижение целей компании.

Не каждый элемент корпоративной культуры связан с другими, для каждой компании набор элементов корпоративной культуры должен быть индивидуальным. Формирование и развитие корпоративной культуры - необходимый процесс для всех организаций, которые ставят перед собой цели. В сегодняшних быстро меняющихся рыночных условиях участие акционеров и сотрудников акционерных обществ, действующих в нашей стране, позволило начать применять объединенную корпоративную культуру при реализации социально значимых проектов. Социальные сети запускают популяризацию лучшего бизнес-опыта, примеров корпоративной социальной ответственности, концепций корпоративной культуры, внедренных в различных зарубежных компаниях.

Список литературы

1. Н.И.Акрамова. Ўзбекистонда корпоратив бошқарув тизимини татбиқ этиш ва ривожлантириш. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий-электрон журнали. 3 /2022 may, iyun (№ 0005 9).
2. Н.И.Акрамова. Директорлар кенгаши фаолияти самарадорлигини оширишда аёлларнинг роли: халқаро тажриба ва замонавий тенденциялар. “Логистика ва иқтисодиёт” илмий-электрон журнали 4/2022 ISSN 2181-2128 . 8-15 b.
3. Н.И.Акрамова. Акциядорлик жамиятлари кузатув кенгаши фаолиятимда мустақил директорлар ролини ошириш масалалари. “Иқтисодиёт ва таълим” илмий-электрон журнали. 4/2022; 2022-08-31.
4. Н.И.Акрамова. Акциядорлик жамиятларида корпоратив маданиятнинг шаклланиш зарурлиги. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий-электрон журнали. 1 /2023 may, февраль (№ 1).
5. Н.И.Акрамова. Акциядорлик жамиятларида корпоратив маданиятни самарали бошқаришнинг мақсади, вазифалари ва тамойиллари. “Иқтисодиёт ва таълим” илмий-электрон журнали. 1/2023; 2023.
6. Спивак В.А. Корпоративная культура. - СПб.: Питер, 2001. - 345с.
7. Lustig Myron W., Koester Jolene. Intercultural competence: interpersonal communication across cultures. - 5thed. - New York: Pearson, 2006. - 27p.
8. Томилов В.В. Культура предпринимательства. СПб.: Изд-во «Питер», 2017.
9. Г.Л.Хаев, О.Л.Еськов. Корпоративная культура: Учебное пособие/ Киев, 2003.
10. Шейн Э. Корпоративная культура и лидерство. – СПб: Питер, 2011.
11. Deal T. E. and Kennedy, A. A. (1982, 2000) Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life, Harmondsworth, Penguin Books, 1982; reissue Perseus Books;2000.
12. Смирнов Э. А. Основы теории организации М. : ЮНИТИ, 2008.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ АСОСИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ ТИЗИМИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

*Ашуров Зуфар Абдуллоевич
и.ф.ф.д. (PhD), к.и.х.*

*Хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш
муаммоларини тадқиқ этиш маркази директори ўринбосари
E-mail: zufara@mail.ru*

Аннотация

Бугунги кунда ҳукумат қарорлари асосида Ўзбекистон Республикасининг акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш асосида акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув тизимини инновацион ривожлантириш жараёнлари бошланган ва амалга оширилмоқда. Шу муносабат

билан, ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш юзасидан айрим таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: акциядорлик жамияти, акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунчилик, корпоратив бошқарув, корпоратив бошқарув тизими

Бугунги кунда Ўзбекистонда акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш асосида корпоратив бошқарув тизимини инновацион ривожлантириш жараёнлари бошланган ва амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 28 февралдаги ПФ-27-сон Қарори [1] билан тасдиқланган “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини «Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили»да амалга оширишга оид Давлат дастури”нинг 93-бандига мувофиқ, акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарувни такомиллаштириш чора-тадбири доирасида янги таҳрирдаги «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш белгиланган. Шу муносабат билан ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасининг акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги янги таҳрирдаги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш юзасидан айрим таклиф ва тавсияларни бериб ўтишни жоиз топдик.

Хорижий мамлакатлар акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунчилик бўйича таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, кўпгина акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунлар қўлланиладиган асосий тушунчалар ва уларнинг таърифлари билан бошланган. Шунинг учун “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунини жиддий қайта кўриб, янги таҳрирда ишлаб чиқар эканмиз, авваламбор, қонуннинг бошида янги модда киритиб, унда қонун матнида қўлланиладиган асосий тушунчалар ва уларнинг қисқа таърифини киритиши лозим.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Қонунига кўра норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини юридик-техник жиҳатдан расмийлаштириш қоидаларига мувофиқ, лойиҳада кўп маротаба қўлланилган уч ва ундан ортиқ тушунчага таъриф бериш зарурати бўлганда, улар алоҳида моддада кўрсатилади ва лойиҳа матнининг бошида келтирилади. Хусусан, ушбу лойиҳа матнининг бошида келтириладиган алоҳида моддага қуйидаги асосий тушунчалар киритилиб, таърифланиши лозим: акциядорлик жамияти; жойлаштирилган акция; оммавий акциядорлик жамияти, жойлаштирилмаган акция; оддий акция; дивиденд; имтиёзли акция; дивиденд сиёсати; акциядор; кумулятив овоз бериш; миноритар акциядор; корпоратив котиб (маслаҳатчи); йирик (мажоритар) акциядор; корпоратив вебсайт; акция назорат пакети; корпоратив бошқарув кодекси; акция номинал қиймати; аффилиланган шахс; овоз берувчи акция; кузатув кенгаши; акциядорларнинг умумий йиғилиши; ижроия органи; кузатув

кенгашининг мустақил аъзоси; оддий кўпчилик овоз; йирик битим; малакали кўпчилик овоз ва ҳ.к.

Корпоратив бошқарувда акциядорлар, айниқса миноритар акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалалари диққат марказида туради. Шунинг учун уларнинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини кенгроқ таъминланиши, жумладан акциядорларнинг ҳуқуқлари қаторига жамиятга унинг фаолияти билан боғлиқ бўлган масалалар юзасидан ёзма сўровлар билан мурожаат қилиш ва қонун ҳужжатларида белгиланган тартиб ва муддатда ёзма шаклда асосланган жавоблар олиш, акциядорлик жамиятининг уставига мувофиқ эмитентнинг молия-хўжалик фаолияти натижалари тўғрисида, шунингдек жамиятнинг аффилланган шахслари тўғрисида тўлиқ ва тўғри ахборот олиш, қонунда белгиланган ҳолларда ўзларига қарашли акцияларнинг ҳаммаси ёки муайян қисми жамият томонидан қайтариб сотиб олиншини талаб қилиш каби ҳуқуқларни ҳам киритиш мақсадга мувофиқ. Шу билан бир қаторда, миноритар акциядорларнинг умумий йиғилиш кун тартибига таклифлар киритишга бўлган ҳуқуқларини кенгроқ таъминлаш мақсадида улар томонидан умумий йиғилиш кун тартибига таклифлар киритилиши жамиятнинг молия йили тугаганидан кейин узоғи билан 30 кун ичида эмас, балки кузатув кенгашининг акциядорлар йиллик умумий йиғилишини чақириш бўйича ўтказиладиган мажлис куни белгиланган вақтгача бўлишини белгилаб қўйиш зарур.

Ҳар қандай акциядорлик жамиятида кузатув кенгаши энг муҳим ва асосий ўрин тутувчи корпоратив бошқарув органи бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун қонунда кузатув кенгаши аъзоларининг ваколатлари аниқ белгилаб қўйилиши ҳамда масъулиятини оширадиган қатъий талаблар қўйилиши лозим. Жумладан, кузатув кенгашининг ваколатлари қаторига қуйидаги ваколатларни киритиш таклиф этилади: кузатув кенгаши таркибига қўмиталар тузиш ва улар фаолиятини ташкил этиш; корпоратив маслаҳатчи лавозими учун тўланадиган ҳақ миқдори ва уни мукофотлаш шартларини белгилаш; жамият дивиденд сиёсатини белгилаш ва акциялар бўйича дивидендлар миқдори ва уларни тўлаш тартиби юзасидан акциядорларга тавсиялар бериш.

Корпоратив бошқарув халқаро стандартларига мувофиқ, акциядорлик жамиятининг кузатув кенгаши аъзолари ўз фаолиятлари учун мукофотлаб турилишига ҳақли. Чунки кузатув кенгаши аъзоларини мукофотлаш улар фаолиятини янада рағбатлантириб турилишига, улар фаолияти самарадорлигини ошишига имкон беради. Шу тўғрисида қонунда жамият кузатув кенгаши аъзоларини мукофотлаш нормалари ўрнатилиши даркор. Шу билан бирга, корпоратив бошқарувда акциядорлик жамиятларида ишлайдиган оддий ишчилар (ишловчилар) манфаатлари ҳам юқори ўринда туради. Чунки жаҳон амалиётида корхона ишчи (ишловчи)лари корпоратив бошқарувда қатнашадиган манфаатдор томонлардан бири эканлиги тан олинган. Шунинг учун кузатув кенгаши таркибига улар манфаатларини ҳимоялайдиган корхона касоба уюшмасидан вакил киритилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Корпоратив бошқарувнинг халқаро амалиёти шуни кўрсатмоқдаки, жамият фаолияти билан боғлиқ муҳим масалаларни кўриб чиқиш ва кузатув кенгашига улар бўйича тавсиялар тайёрлаш учун кузатув кенгаши таркибида

махсус қўмиталар тузилиши кенг тарқалган. Акциядорлик жамиятларида кузатув кенгаши фаолиятини қўмиталар асосида ташкил этиш зарур, деб ўйлаймиз. Чунки бундай қўмиталар фаолияти жамият кузатув кенгашлари томонидан қабул қилинадиган қарорлар сифатини оширишга имкон беради, унинг аъзоларини кенгаш ишига масъулият билан ёндашишга йўналтиради, ва шу тариқа, кузатув кенгашининг иш фаоллиги ҳам ошади. Шу боис, қонунга алоҳида “кузатув кенгашининг қўмиталари” нормаси киритилиб, унда қандай қўмиталар тузиш мумкинлиги, қўмиталарнинг асосий вазифалари, уларнинг таркиби ва фаолият тартибини белгилаб қўйилиши мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистонда компания директорлари ва раҳбарларининг жавобгарлигини суғурта қилиш механизмини (D&O-суғуртаси) жорий этиш ҳамда D&O-суғуртаси институтини қонунчиликда ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш мақсадида, акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунчиликда “Жамият кузатув кенгаши аъзолари, жамият директори ва бошқарув аъзолари жавобгарлигини суғурта қилиш” деб номланган янги моддани киритишни ва унда қуйидаги нормаларни назарда тутишни таклиф қиламиз:

«Жамият жамиятнинг кузатув кенгаши аъзолари, жамият директори ва бошқаруви аъзоларининг жавобгарлигини суғурта қилиш шартномасини тузишга ҳақли, унга кўра кўрсатилган шахсларнинг жамиятга, унинг акциядорларига, жамиятнинг бошқа эмиссиявий қимматли қоғозлари эгаларига ва (ёки) бошқа шахсларга ўзларининг эҳтиётсиз ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) натижасида зарар етказиши оқибатида юзага келадиган мажбуриятлари бўйича жавобгарлик таваккалчилиги суғурта қилиниши мумкин.

Жамият суд ва эҳтиётсизлик ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) учун фуқаролик жавобгарлигига тортилиши билан боғлиқ бошқа харажатларнинг жамият кузатув кенгаши аъзоларига, жамият директори ва бошқаруви аъзоларига қопланиши муносабати билан жамиятнинг мол-мулкани йўқотиш таваккалчилиги суғурта қилиниши мумкин бўлган суғурта шартномасини тузишга ҳақли.

Жамият кузатув кенгаши аъзолари, жамият директори ва бошқаруви аъзоларининг жавобгарлигини суғурта қилиш шартномасининг муҳим шартлари, шу жумладан суғурта мукофотининг энг кўп миқдори, суғурта суммасининг энг кам ва (ёки) энг кўп миқдори, шартноманинг амал қилиш муддати, суғурта ҳодисалари рўйхати, шунингдек, бошқа шартлар жамият кузатув кенгашининг қарори билан тасдиқланиши керак».

Акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунчиликка акциядорлик жамиятлари кузатув кенгашлари аъзоларининг фидуциар мажбуриятларини юридик жиҳатдан мустаҳкамлаш зарур. Фикримизча, мазкур қонунда кузатув кенгаши аъзоларининг фидуциар мажбуриятлари давлат инвестиция сиёсатининг устувор йўналишларидан, инвесторларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдан ва республикада давлат активларини бошқариш тамойилларидан келиб чиққан ҳолда белгиланиши лозим. Шунга кўра, қонунда “Жамият кузатув кенгаши аъзоларининг фидуциар мажбуриятлари” деб номланган модда қўшиб, унда қуйидаги нормаларни назарда тутиш лозим:

«Жамият кузатув кенгаши аъзолари ўз функцияларини бажариш ва ваколатларини амалга ошириш чоғида қуйидагиларга мажбурдирлар:

ўз ваколатлари доирасида жамият манфаатларини кўзлаб виждонан ҳаракат қилиш;

оқилона ғамхўрлик, меҳнатсеварлик ва профессионалликни амалга ошириш;

шахсий манфаатлар ва жамоат манфаатлари ўртасидаги зиддиятларга йўл қўймаслик, манфаатдор шахсларнинг битимларини эълон қилиш;

жамиятга оид қарорлар қабул қилишда эҳтиёт бўлиш;

ўз ҳукмларида мустақил бўлиш;

жамиятнинг махфий маълумотларини, хусусан унинг позицияси туфайли маълум бўлган тижорат сирини ошкор қилмаслик».

Умуман олганда, корпоратив бошқарувнинг халқаро тамойилларига мувофиқ, акциядорлик жамиятининг ҳар қандай раҳбарига виждонан ва оқилона ишлаш хосдир. Ўйлаймизки, ушбу тамойилни миллий қонунчиликда акс эттирилиши жамият кузатув кенгашининг аъзолари, ижроия ва назорат органлари аъзолари ўз ҳуқуқларини амалга оширишда ва ўз бурчларини бажаришда жамият манфаатларини кўзлаб иш тутишлари, жамиятга нисбатан виждонан ва оқилона фаолият юритишларига асос бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон қонунчилигида кузатув кенгашининг мустақил аъзоларининг ваколатлари ёзиб қўйилмаган, ва улар нима учун масъул эканлиги аниқ эмас. Кўпгина, шу жумладан давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятлари амалиётда ўз кузатув кенгашларининг мустақил аъзолари фаолиятини тўғри ва самарали ташкил этиш муаммоси билан дуч келмоқда. Шунинг учун кузатув кенгашининг мустақил аъзолари қандай минимал вазифаларни бажариши тўғрисидаги нормаларни белгилаб олиш зарур.

G20/ИХТТ нинг Корпоратив бошқарув тамойилларининг [2] VI.E1-бандига мувофиқ мустақил директорлар қандай вазифаларни бажариши лозимлиги белгилаб қўйилган. Жумладан, бундай муҳим вазифаларга мисол бўлиб, молиявий ва номолиявий ҳисоботлар яхлитлигини таъминлаш, аффилиланган томонлар билан битимларни текшириб кўриш, кенгаш аъзолигига ва асосий ижрочи раҳбар лавозимларига номзодлар кўрсатиш ҳамда кенгаш аъзоларини мукофотлаш ҳисобланади.

Бундан келиб чиққан ҳолда, қонун лойиҳасида қуйидаги жумлани киритиш мақсадга мувофиқ бўлади:

«Жамият кузатув кенгашининг мустақил аъзоси жамият молиявий ҳисоботлари яхлитлигини таъминлайди, аффилиланган шахслар билан тузилган битимларни текшириб кўради, аудит қўмитасига раҳбарлик қилади, жамият кузатув кенгаши аъзоларининг фаолият самарадорлигини баҳолайди, шунингдек жамият уставида назарда тутилган бошқа вазифаларни бажаради».

Ўйлаймизки, юқоридаги таклиф ва тавсиялар Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқишда инобатга олиниши, миллий корпоратив бошқарув тизимини инновацион ривожлантиришга туртки беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 28 февралдаги ПФ-27-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини «Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги Фармони. / www.lex.uz
2. G20/OECD Corporate Governance Principles, Paris, 2015.

II-SHU'BA.

DAVLAT ISHTIROKIDAGI KORXONALARDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH

DAVLAT ISHTIRIDIGI KORXONALAR AKTIVLARINI XUSUSIY SEKTORGGA O`TKAZISH VA BU BORADA OLIB BORILAYOTGAN ISHLAR

B.A. Tojiyev

Toshkent davlat iqtisodiyot univesiteti

Korporativ boshqaruv kafedrası

tojievbilol55@gmail.com

Annatatsiya

Bu tezis davlat ishtirokida bo`lgan korxonalar aktivlarini xususiy sektorga o`kazishda qilinayotgan ishlar va bu harakatlarning mamlakatimiz iqtisodiyotiga ta`siri yoritib berilgan.

Kalit sozlar: Raqobatbardosh mahsulotlar, xususiy kapital, davlat ulushi, transformatsiya, xususiy tadbirkorlik subyektlari

So`nggi yillarda mamlakatimizda qulay investitsiyaviy muhitni yaratish, xususiy mulk egalarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish yuzasidan tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, davlat ulushi saqlanib qolayotgan ayrim tarmoqlar va yirik korxonalarda bozor mexanizmlariga o`tishning kechikayotganligi yangi turdagi raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni yo`lga qo`yish, ilg`or texnologiyalarni joriy etish, mehnat unumdorligini oshirish, xususiy kapitalni faol jalb qilgan holda yangi ish o`rinlari yaratishga to`squinlik qilmoqda.

Davlat ishtirokidagi korxonalarda iste`molchiga yo`naltirilgan zamonaviy boshqaruv usullari, ochiqlik, shaffoflik va bozor tamoyillarini jadal joriy etish, tannarxni pasaytirish orqali daromadlarni oshirish, islohotlar jarayonida xususiy kapital ishtiroki uchun kengroq imkoniyatlar yaratish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va raqobat muhitini yanada yaxshilash maqsadida hukumatimiz tomonidan bir qator ishlar amalga oshirilmoqda

O`zbekiston Respublikasi Bosh vaziri boshchiligida tuzilgan ishchi guruhlari tomonidan uch mingga yaqin davlat ishtirokidagi korxonalar faoliyati to`liq o`rganilganligi va iqtisodiyotda davlat ishtirokidagi korxonalarining ulushini keskin qisqartirish va ularning faoliyati samaradorligini oshirish bo`yicha takliflar ishlab chiqish maqsad qilib belgilangan. Transformatsiya qilinadigan yirik davlat korxonalari va xo`jalik birlashmalari hozirgi kundagi davlat ulushini xususiy sektorga berilishi rivojlangan davlatlar tajribasidan iqtisodiyot uchun ancha samarali yo`l sifatida ko`riladi.

Korporativ boshqaruv va moliyaviy audit joriy etiladigan, operatsion samaradorligi oshiriladigan davlat ishtirokidagi korxonalar xususiylashtirishdan oldin tayyorlash va investitsiyaviy jozibadorligini oshirishning manzilli dasturlari orqali ommaviy savdolarga chiqariladigan davlat aktivlari ro'yxatiga qo'yilishi belgilab qo'yilgan

Davlat aksiya paketlari (ulushlari) to'lig'icha ommaviy savdolar orqali xususiy sektorga sotiladigan korxonalar ro'yxati, xususiy sektorga sotiladigan davlat ko'chmas mulki obyektlari ro'yxati tasdiqlangan .

Transformatsiya qilishning maqsadi sifatida quyidagini aytishimiz mumkin: Transformatsiya qilish xususiy tadbirkorlik subyektlarining sanoatga kirishiga imkon berish orqali mahsulot va xizmatlar tannarxini pasaytiradi. Shunday qilib, ular o'rtasida sog'lom raqobat paydo bo'ladi, ular o'zaro raqobatlashadi, ular sifatli tovarlar va xizmatlarni yaxshiroq narxlarda taqdim etadilar.

Ilmiy adabiyotlarda xususiylashtirish tushunchasi bu davlat sektori tarmoqlaridagi (hukumat nazorati ostidagi tarmoqlar) egalik qilish va boshqarishning xususiy sektorga o'tkaziladigan chora-tadbirlar sifatida talqin etiladi. Xuddi shu narsaga bunday korxonalarining aktivlarini to'g'ridan-to'g'ri sotish yoki xususiy shaxslarga bunday sanoat yoki korxonada cheklovlarni olib tashlash orqali ishtirok yetishiga ruxsat berish orqali erishish mumkin.

Yuqoridagi rasmdan quyidagilarni ko'rishimiz mumkinki, 2022 yilning mart oyi yakunlariga ko'ra davlat ulushidagi o'zgarishlar dinamikasi ko'ra AJlarning umumiy soni 9 taga ortib, 634 tani tashkil etdi, ustav fondlarida davlat ulushi mavjud bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari soni 0,7 foizga kamaydi va AJlar umumiy sonining 230 tasini yoki 36,3 foizini tashkil etdi. Chiqarilishlar umumiy hajmining o'sishi fonida davlat ulushining hajmi ham o'sdi, ammo foiz hisobida esa 0,1 foizga kamaydi va 82,0 foizini tashkil etdi. Moliya vazirligining, Davlat aktivlarini boshqarish agentligining, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining va boshqa davlat organlarining ulushlarda foiz hisobida o'zgarishlar yuz berdi

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bu hukumatga sanoatda raqobatni yaratish va samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Biroq, har qanday hukumat xususiylashtirishdan tiyilishi kerak bo'lgan ba'zi sohalar mavjud, xususan, ta'lim va mudofaa, sog'liqni saqlash, chunki bular har qanday davlatning yeng muhim ustunlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni.

2. «Davlat ishtirokidagi korxonalarni isloh qilishni jadallashtirish hamda davlat aktivlarini xususiylashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida»gi 2020 yil 27 oktyabrdagi PF-6096-sonli Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.04.2022 yildagi PF-101-sonli "Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sish uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi navbatdagi islohotlar to'g'risida"gi Farmoni.

4. www.deponet.uz

DAVLAT ISHTIROKIDAGI KOMPANIYALARDA KORPORATIV BOSHQARUVNING OCHIQLIGI VA SAMARDORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Xoliqov Nozir Nozim o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Kenjayeva U.F.

Annotatsiya

Tezida davlat ulushi mavjud korxonalarda korporativ boshqaruv, uning ochiqliligi va IHTT ning davlat ulushi mavjud korxonalarni boshqarishda korporativ boshqaruvning yetakchi tamoyillari keng talqin qilingan. Shuningdek, davlat ulushi mavjud kompaniyalarning samaradorligini oshirishda ochiqlik bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Korporativ boshqaruv, IHTT, korporativ samaradorlik, kompaniya faoliyati ochiqligi, davlat korxonasi, Davlat ulushi mavjud korxonalar korporativ boshqaruvi uchun yagona xalqaro standart.

“O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” 2022 yil 28 yanvardagi PF-60 sonli Farmoni bilan xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilash maqsadida: “2022–2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirishning yettita ustuvor yo'nalishi bo'yicha Taraqqiyot strategiyasi tasdiqlandi. Ushbu hujjatda iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy sektor uchun keng yo'l ochish maqsadida eksklyuziv huquqlarni bekor qilish va davlat ishtirokidagi kompaniyalarni xususiylashtirish hisobiga 25 dan ortiq faoliyat turi bo'yicha monopoliyalar tugatiladi”. So'nggi yillarda mamlakatimizda keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar olib borilmoqda. Bundan tashqari kompaniyalarda davlat ulushini qisqartirish va xususiy sektor ulushini oshirish bo'yicha rivojlangan davlatlar tajribasi asosida islohotlar bosqichma bosqich amalga oshirilyapti. Ammo, shunga qaramasdan ba'zi kompaniyalarda davlat ulushi yuqoriligicha qolmoqda. Shiddat bilan rivojlanayotgan ayni bir davrda ushbu kompaniyalar boshqaruvini zamon bilan hamnafas rivojlantirib borish davlat oldida dolzarb vazifalardan biridir. Bu borada biz bevosita xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari va tajribalariga murojaat qilamiz.

“Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (Organisation for Economic Cooperation and Development) fond birjalari, investorlar, kompaniyalar va boshqa ishtirokchilar uchun ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqqan va ushbu tavsiyalar samarali korporativ boshqaruvni rivojlantirish, shuningdek a'zo bo'lgan va a'zo bo'lmagan davlatlar uchun korporativ boshqaruvni huquqiy va instutsional tartibga solish uchun asos bo'ib xizmat qiladi”.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) dastlab Yevropa iqtisodiy hamkorlik tashkiloti qoshida tashkil etilgan. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot

tashkiloti unga a'zo bo'lgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sishni ta'minlash, iqtisodiyotni yuksaltirish va aholi turmush darajasini yaxshilash, moliyaviy barqarorlikni saqlashni tatbiq etadi. "IHTT ning davlat ishtirokidagi korxonalarni korporativ boshqarish bo'yicha tavsiyalari 2005-yilda taqdiqlangan va 2015-yilga kelib Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining davlat ishtirokidagi korxonalarni korporativ boshqarish bo'yicha tavsiyalari yangi tahrirda qabul qilingan".

Hozirgi kunda davlat ulushi mavjud korxonalar uchun yagona hisoblangan tavsiyalar – IHTT ning Davlat ulushi mavjud kompaniyalar uchun korporativ boshqarish bo'yicha tavsiyalari biz uchun ham dastur ul-amal hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida korporativ boshqaruv uchun andoza qilib Yevropa korporativ boshqaruv modeli tanlab olinganini hisobga olsak, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) ga bir qator Yevropa mamlakatlari a'zo hisoblanadi va ushbu tashkilot tavsiyalariga amal qilishadi. O'z o'rnida mamlakatimiz uchun ushbu tashkilot tavsiyalari ham aktualligini saqlab qoladi.

IHTT ning Davlat ishtirokidagi korxonalarni korporativ boshqarish bo'yicha yetakchi tamoyillari (OECD Guidelines on Corporate Governance of state-owned Enterprises) quyidagi bo'limlardab iborat:

- Davlatning kompaniyaga egalik qilish asoslari.
- Davlatning egalik qilishdagi roli.
- Davlat ulushi mavjud korxonaning bozordagi ulushi.
- Davlatning boshqa aksiyadorlar va investrolar bilan teng huquqli munosabatda bo'lishi
- Manfaatdor tomonlar bilan munosabat qilish Davlatning mas'uliyati.
- Axborot oshkorligi va shaffofligi
- Davlat ishtirokidagi korxonalar boshqaruv organlarining majburiyatlari.

Ushbu tamoyillar Davlat ulushi mavjud korxonalar uchun yozilgan tavsiyalar ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Davlat korxonasi va davlat ishtirokidagi korxonalar tushunchalari bir – biridan farq qiladi. Davlat korxonasi davlatning mutlaq mulchilik shakli hisoblanadi.

"Davlat korxonasi - davlat mulkidagi, o'ziga tezkorlik bilan boshqarish uchun berilgan mulk negizida tashkil etilgan davlat unitar korxonasi shaklidagi tijorat tashkilotidir, u o'ziga birkutilgan mulkdan qonunda belgilangan doirada, o'z faoliyati maqsadlariga, mulkdorning (yoki uning topshirig'iga ko'ra u vakolat bergan davlat organi — muassisning) topshiriqlariga hamda egalik qilish huquqidagi mulkning maqsadiga muvofiq mulkdan foydalanishni va uni tasarruf etishni amalga oshiradi". Shunday qilib Davlat korxonasi ushbu korxonani boshqarish huquqi berilgan muassis tomonidan boshqariladi.

Qonuniy-huquqiy hujjatlarda davlat ishtirokidagi korxonada quyidagicha ta'riflar berilgan bo'lib, IHTT ning Davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarishda korporativ boshqaruvning yetakchi tavsiyalarida "Davlat ishtirokidagi korxonalar – davlat mulkchilik huquqini to'liq yoki qisman amalga oshiradigan, davlat ulushi bo'lgan korporativ (yuridik) shaxs. Bularga aksiyadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar, xo'jalik shirkatlari va h.k. kiradi" deb ta'rif berilgan.

Davlat ulushi mavjud kompaniyalarda boshqa investorlar bilan teng huquqli tartibda Davlatning ishonchli vakili orqali IHTT tavsiyalari asosida va mamlakatimiz

qonunchiligida belgilangan tartibda boshqaruv tashkil etiladi. Davlatning ishonchli vakili va boshqa aksiyadorlarning egalik qiluvchi hissalarini doirasida teng huquqli bo'lishi raqobatni rivojlantirishga yordam beradi hamda boshqa korxonalar bilan teng raqobat qilishi uchun zamin yaratadi.

Yuqoridagi jarayonda biz albatta kompaniya faoliyati ochiqligi va shaffofligiga e'tibor qaratishimiz zarur, bu haqida IHTT ning Davlat ishtirokidagi korxonalarini boshqarishda korporativ boshqaruvning yetakchi tavsiyalaridan 6-bo'limida alohida to'xtalib o'tilgan. Albatta, bu borada ham keng ko'lamli ishlar amalga oshirilib, listingda turgan barcha kompaniyalar uchun axborot oshkorligi bo'yicha bir xil talab qo'yilgan. IHTT tavsiyasi asosida Davlat ulushi mavjud kompaniyalarda ham ochiqlik standartlariga rioya qilish asosiy vazifalardan bo'lib hisoblanadi. Listingdagi kompaniyalar singari Davlat ulushi mavjud korxonalarida ochiqlikni ta'minlash maqsadida, mustaqil auditorlik tashkilotlari tomonidan milliy va xalqaro standartlar asosida shakllantirildan buxgalteriya hisobotlarining yuritilishi bo'yicha taqdim etilgan audit xulosalari muntazam oshkor etib boriladi.

Bundan tashqari mamlakatimizda keng ko'lamli xususiylashtirish ishlari olib borilmoqda. Xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqqan holda xususiy mulk ulushini oshirish orqali biz raqobatni rivojlantirishimiz undan keyin esa axborot oshkorligi va shaffoflikni bundanda yuqori darajaga chiqarishimiz mumkin. Birgina shu bilan cheklanibgina qolmay, kompaniya samaradorligini oshirishga sezilarli darajada erishishimiz mumkin. Davlat ulushi mavjud kompaniya faoliyati samaradorligini oshirish uchun kompaniyalar boshqaruvidagi davlatning ishonchli vakili va ushbu shaxslar hisobdor bo'lgan yuqori turuvchi organlar orasida mustahkam aloqa o'rnatish kerak. Albatta, ushbu jarayon birmuncha mashaqqat talab qilishi mumkin. Ammo xalqaro tashkilotlar tavsiyalari asosida tashkil etilgan korporativ boshqaruv bilan ushbu jarayon birmuncha osonlashadi va shaffoflik ta'minlanadi.

Xorij tajribasidan kelib chiqib mamlakatimizda Davlat ulushi mavjud korxonalarida davlat ulushi qisqartirilishi va butunlay xususiylashtirilishini aytishimiz mumkin. Shunga qaramasdan hozirgi kunda ushbu korxonalar faoliyatini o'z holiga tashlab qo'yish yaramaydi va bunday loqaydlikka mamlakatimizda also yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmonida belgilab qo'yilgan ustuvor yo'nalishlarning uchinchi ustuvor yo'nalishi — "milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash" hisoblanadi. Ushbu ustuvor yo'nalish doirasidagi vazifalarda davlat ulushiga ega tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlab, 2026-yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushi 60 foizgacha chiqarilishi" belgilab qo'yilganligi mamlakatimizda bu borada qilinayotgan ishlar dolzarbligidan dalolat beradi.

Mamlakatimizda davlat korxonalarida oshkorlikni ta'minlash orqali davlat korxonalarini sektorining korporativ boshqaruv mexanizmlarini mustahkamlash, ularning boshqaruv kengashi oldidagi aniq hisobdorlik muhitini yaratish hamda kengashning samaradorligini oshirish, davlat korxonalarida mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish orqali sektor raqobatbardoshligini oshirish, davlat korxonalarini va xususiy sektor korxonalarini o'rtasida teng sharoit yaratish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-sonli Farmoni “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” - <https://lex.uz/docs/5841063>

[2] Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.

[3] Z.A. Ashurov, F.A. Jalilov, B.N. Urinov Zamonaviy korporativ boshqaruv (xorijiy tajriba). – T.: Iqtisodiyot, 2021. –195 s

[4] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 215-sonli Qarori “Ustav fondida Davlat ulushi bo‘lgan korxonalarining samarali boshqarilishini va Davlat mulkining zarur darajada hisobga olinishini ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” - <https://lex.uz/uz/docs/-1072916>

[5] OECD (2016), OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition: (Russian version), OECD Publishing, Paris

IMPROVING THE EFFICIENCY OF CORPORATE GOVERNANCE IN STATE OWNED ENTERPRISES

Fayziyev Zohir Faxriddin o‘g‘li

student of Tashkent state university of economics

zohirfayziyev1108@gmail.com

Annotation

The state has more impact on both private and on corporations which has direct link with state. Their influence might not always give growth to corporation. In the process we will discuss what problems these corporations facing under state control and how it can be mitigated while improving CSR and CG in them.

Key words: Corporate governance, shares, stakeholders, golden share.

Beginning of 2017, Uzbekistan initiated a comprehensive set of structural reforms designed to revitalize key sectors, liberalize its markets, and introduce market mechanisms into the economy. Given the continued importance of state-owned enterprises (SOEs) across a number of sectors in the country, any package of economic reforms must necessarily take into account the high dominance of these enterprises across multiple sectors and address issues specifically related to or stemming from this dominance.

In Uzbekistan, state-owned enterprises (SOEs) have traditionally been regarded as a crucial tool for achieving the country's industrial policy goals. During the past two decades, Uzbekistan has implemented a variety of activist industrial policies aimed at bolstering existing industrial capacities and developing new ones. SOEs have been an integral part of this strategy, and the state's production, export, and import substitution goals for a vast array of goods have typically been translated into specific objectives for significant SOEs. The legislation also specifies that SOEs in a number of sectors are of strategic significance to the nation's economic development. Significant SOEs overseeing economic sectors can trace their origins to sector ministries. Historically,

enterprises in Soviet-style economies were managed by sector-specific ministries (also known as "line ministries"), which was the standard method for coordinating the work of enterprises around state development plans and policies. Following the dissolution of the Soviet Union, these ministries were abolished in many former Soviet states. In Uzbekistan, sector ministries were frequently transformed into holding companies, associations, or so-called "concerns," which largely retained the responsibilities of the original sector ministries with regard to the management of sector enterprises, their supervision, and the overall implementation of industrial development policies.

Impact of governance can be seen in every part of CG in Uzbekistan, particularly decision making process fully held by state. In these data sectors which Uzbekistan need to improve has been displayed.

The state should act as an informed and engaged owner, ensuring that the governance of SOEs is conducted in a transparent, accountable, highly professional, and effective manner.

A. Governments should standardize and simplify the legal structures under which SOEs operate. Their operational practices must adhere to generally acknowledged corporate standards.

B. The government should grant SOEs complete operational autonomy to accomplish their predetermined goals and refrain from interfering with SOE management.

As a stakeholder, the government should avoid redefining SOE objectives in an opaque manner.

C. The state should allow SOE directors to carry out their responsibilities and respect their autonomy.

D. The state administration should explicitly identify the exercise of property rights. The exercise of ownership rights should be centralized in a single entity or, if this is not feasible, by a coordinating body. This "ownership entity" should have the capacity and skills necessary to fulfill its responsibilities.

E. The ownership entity should be held accountable to the appropriate representative bodies and have clearly defined relationships with the appropriate public bodies, including the state's supreme audit institutions.

F. The state should exercise its ownership rights in accordance with the legal structure of each enterprise as an informed and engaged proprietor. Its principal responsibilities include:

1. Being represented at general shareholders' meetings and effectively exercising voting rights;

2. Establishing well-structured, merit-based, and transparent board nomination processes in fully- or majority-owned SOEs, actively participating in the nomination of all SOEs' boards, and contributing to board diversity;

3. Establishing and monitoring the implementation of broad mandates and objectives for SOEs, including financial targets, capital structure objectives, and governance objectives;

4. Establishing and monitoring the implementation of broad mandates and objectives for SOEs, including financial targets and capital.

5. Establishing reporting systems that permit the ownership entity to regularly monitor, audit, and evaluate SOE performance, as well as oversee and monitor their compliance with pertinent corporate governance standards;

Developing a disclosure policy for SOEs that identifies what information should be disclosed publicly, the appropriate channels for disclosure, and mechanisms for ensuring information quality;

6. When appropriate and permitted by the legal system and the level of state ownership, maintain a continuous dialogue with external auditors and particular state control organs;

7. Establishing a compensation policy for boards of state-owned enterprises that promotes the enterprise's long- and medium-term interests and can attract and motivate qualified professionals

Consistent with the rationale for state ownership, the legal and regulatory framework for SOEs should assure a level playing field and fair market competition when SOEs engage in economic activities.

A. There should be a clear distinction between the state's ownership function and other state functions that may influence the conditions for state-owned enterprises, especially market regulation.

Stakeholders and other interested parties, including creditors and competitors, who believe that their rights have been violated should have access to efficient legal or arbitration processes.

C. Where SOEs combine economic activities and public policy objectives, high standards of transparency and disclosure regarding their cost and revenue structures must be maintained, enabling the allocation of costs and revenues to principal activity areas.

D. Costs associated with public policy objectives should be funded and disclosed by the state.

E. As a general rule, SOEs engaging in economic activities should not be exempt from general laws, tax codes, and regulations.

The laws and regulations should not discriminate unfairly between SOEs and their market rivals. The legal structure of SOEs should permit creditors to pursue their claims and initiate insolvency proceedings.

F. The economic activities of state-owned enterprises should be subject to market-consistent conditions for access to debt and equity financing. In particular:

Relationships between SOEs and all financial institutions, as well as non-financial SOEs, should be based solely on commercial considerations.

The economic activities of SOEs should not receive any indirect financial support that gives them an advantage over their private competitors, such as preferential financing, tax arrears, or trade credits. The economic activities of state-owned enterprises (SOEs) should not receive commodities (such as energy, water, or land) at prices or conditions more favorable than those offered to private competitors.

The economic activities of SOEs should be required to earn rates of return comparable to those obtained by competing private enterprises, taking into account their operational conditions. When SOEs engage in public procurement, whether as

bidders or procurers, the procedures should be competitive, nondiscriminatory, and safeguarded by appropriate standards of openness.

The same accounting, disclosure, compliance, and auditing standards should apply to state-owned enterprises as they do to publicly traded companies.

State-owned enterprises (SOEs) should report material financial and non-financial information on the enterprise in accordance with high-quality, internationally recognized standards for corporate disclosure, including areas of significant concern to the state as owner and the general public. This includes activities conducted by SOEs in the public interest. Taking into account the enterprise's capacity and size, examples of such information include:

1. a clear statement to the public of enterprise objectives and their accomplishment (for fully-owned SOEs, this would include any mandate developed by the state ownership entity);

2. the enterprise's financial and operational results, including, where applicable, the costs and funding arrangements related to the achievement of public policy objectives;

3. The governance, ownership, and voting structure of the enterprise, including the content of any applicable corporate governance codes or policies and the implementation procedures;

4. The compensation of board members and executive officers;

5. Board member qualifications, selection process, including board diversity policies, roles on other company boards, and whether they are considered independent by the SOE board;

6. Any materially foreseeable risk factors and measures taken to manage such risks;

7. Any financial assistance, including guarantees, received from the state and commitments made on behalf of the SOE, including contractual commitments and liabilities arising from public-private partnerships;

8. Any financial assistance, including guarantees, received from the state and commitments made on behalf of the SOE, including contractual commitments and liabilities

The annual financial statements of state-owned enterprises (SOEs) should be subject to an independent external audit based on rigorous quality standards. Specific state control procedures do not substitute for an independent external audit.

The entity with ownership should develop consistent reporting on SOEs and publish an annual report on SOEs as a whole. Good practice requires the use of web-based communications to facilitate public accessibility.

References

1. OECD (2015), OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264244160-en>
2. STATE-OWNED ENTERPRISES IN UZBEKISTAN: TAKING STOCK AND SOME REFORM PRIORITIES by Umidjon Abdullaev in

MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH VA DAVLAT ISHTIROKIDAGI KORXONALARDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Tursunboyev Ziyodbek Xolmurod o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi global biznes muhitida, xalqaro standartlarga muvofiq kuchli va samarador milliy korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish zarurligi haqida yoritilgan. Hamda milliy korporativ boshqaruvning tasnifiga va xalqaro standartlarga mosligini yanada tushuntirish maqsadida, yaralgan qonun hujjatlari, mas'uliyat, ochiqlik, muhit ishtiroki va risk boshqaruv kabi turli tomonlarini ko'rib chiqish maqsadida, milliy korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish jarayoniga doimiy tajribalar kursatilgan [1].

Kalit so'zlar: milliy korporativ, iqtisodiy o'sish, xalqaro standartlar, aktsiyadorlar, xodimlar, mijozlar, integratsiya, davlat korxonalari.

Milliy korporativ boshqaruvning iqtisodiy o'sishga, investitsiya ishtiyochilari ishonchiga va umumiy tashkilot mustahkamlanishiga qanday ta'sir qilishini tushuntiradi. Bu fanning xalqaro standartlarga mos bo'lgan milliy korporativ boshqaruv tizimiga ega bo'lishning zarurati va bu tadqiqotning asosini tushuntirish maqsadida tushuniladi.

Hamda milliy korporativ boshqaruv amaliyotini tartibga soluvchi qonun hujjatlarni va tartiblarni ko'rib chiqishni [2] o'z ichiga oladi. Bunda xalqaro standartlarga mos keladigan qo'shimcha qonun va tartiblarni qayta ko'rishning, mas'uliyat, ochiqlik va etnik amaliyotlarni ta'minlashda ahamiyatiga e'tibor beriladi.

Kuchli korporativ boshqaruv tizimi uchun samarali muhit ishtiroki o'zgaras tomondan muhimdir. Ushbu bo'limda aktsiyadorlar, xodimlar, mijozlar va keng ahamiyatga ega bo'lgan jamiyat bilan qanday ishtirok etish strategiyalari ko'rib chiqiladi. Ochiqlik va mas'uliyatni ta'minlash maqsadida, odatiy hisobotlar, ma'lumotlarni ifodalash talablar va mustaqil tekshirishlarni ta'minlash kabi mas'uliyat mehniniyatini ta'minlash vositalari muhimdir [3].

Har qanday tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun risklarni samarali boshqarish muhimdir. Milliy korporativ boshqaruv tizimiga risk boshqaruv amaliyotini integratsiya qilishni ko'rib chiqadi. Ushbu bo'limda samarali ichki nazorat, risk baholash metodikalari va eng yaxshi amaliyotlarni qo'llash orqali risklarni miyab olish va muvofiqlashtirish uchun turli usullar o'zgartirish va kafolatlanish vositalarini ko'rib chiqadi.

Xalqaro standartlarga mos keladigan milliy korporativ boshqaruv tizimini muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirgan mamlakatlarning ko'rsatmalarini o'z ichiga

oladi. Ularning tajribalari, o'rgangan darslar va o'tkazilgan jarayonlarni ko'rib chiqib, boshqa kontekstlar uchun o'xshash [4]. tizimlarni rivojlantirish va amalga oshirish uchun muhim ma'lumotlar to'plami beriladi.

Davlat ishtirokida faoliyat yuritadigan korxonalarda korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirish bugungi zamonning katta talablari bilan muhim muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Davlatning korxonalaridagi korporativ boshqaruvning o'zining [5] samaradorligini oshirish, xususiyatlarini tushuntirish va joriy ishtirokda mavjud bo'lgan mas'uliyat va imtiyozlar muammolarini muhokama qilish maqsadida, muhim manbalardan foydalanib korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishga doir qator tajribalar keltiriladi.

Korporativ boshqaruvning aniq maqsad va strategiyalari:

Korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishda asosiy tamoyil aniq maqsad va strategiyalarni belgilashdan o'tkaziladi. Davlat korxonalari boshqarish organlarining belgilangan maqsadlar, strategiyalar va ularning muvaffaqiyat kriteriyalari bilan birga korporativ boshqaruvni amalga oshirish maqsadida tizimga ega bo'lishi kritik muhimlikka ega.

Korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishda rivojlanish va ta'lim muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Davlatning o'ziga xos korporativ boshqaruvni rivojlantirish va ta'lim dasturlari orqali korxonalarining rahbarlari va xodimlari o'rtasidagi samaradorlikni oshirishga imkon berish muhimdir. Bu muhim manbalardan foydalanish, korxonalarda xalqaro tajribani o'rganish, yangiliklarni kuzatish va korxonalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan yuqori sifatli kadrlarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Innovatsion texnika va texnologiyalarni yaratish ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan riskni kamaytiradi, uzoq muddatga mo'ljallangan tadqiqot va ishlab chiqarish sikllari moliyalashtirilishi takomillashadi hamda xorijiy firmalar bilan strategik hamkorlik rivojlanadi. Mamlakat iqtisodiyotida integratsiyalashgan korporativ tuzilmalarning shakllanishi va rivojlanishi nafaqat milliy iqtisodiyotimizning strategik raqobatbardoshligini oshiradi, balki moliyaviy va ishlab chiqarish tarmoqlarida paydo bo'ladigan inqirozni yengib o'tishda ko'makdosh ham bo'ladi. Shu bilan birga, integratsiyalashgan korporativ tuzilmalar faoliyatining samaradorligini oshirish uchun: integratsiyalashgan korporativ tuzilmalar tarkibiga nafaqat yirik korxonalarni, balki kichik korxonalarni qo'shish va ular o'rtasida uzviy aloqadorliklarni tashkil etish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Integratsiyalashgan korporativ tuzilmalarning tarkibida moliya tashkilotlarining faoliyat turlari va shakllarini ko'paytirish, ularning tarkibiga tijorat banklari bilan bir qatorda, investitsion fondlar, sug'urta kompaniyalarni kiritish mumkin, buning hisobiga vaqtincha bo'sh mablag'larni tez jalb qilish va ulardan samarali foydalanishga hamda istiqboldagi risklarni pasaytirishga (turli xildagi inqirozlarda ro'y beradigan salbiy iqtisodiy hodisalardan sug'urtalanishga) erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berle A.A. and Means G. The Modern Corporations and Private Property, 1st ed., Macmillan, New York, NY. 1932.
2. Глушкова Л.А. К вопросу о применении модели корпоративного

управления в российских коммерческих банках. Банковское дело, октябрь-декабрь, №4. 2004. сс. 2-11.

3. Crystal G., 1991. In Search of Excess: The Overcompensation of American Executives. W.W. Norton and Company, New York.; Jensen M., 1993. The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. Journal of Finance 48, 831-880.

4. Freeman R.E. Strategic Management: A Stakeholder Approach, Cambridge University Press, Cambridge. 2010.

5. Salvioni D.M.; Gennari F. Corporate governance, sustainability and capital markets orientation. Int. J. Manag. Sustain. 2014, 3, 469–483.

MODERN APPROACHES OF CORPORATE GOVERNANCE IN STATE-OWNED ENTERPRISES (SOEs): PROBLEMS AND SOLUTIONS

Fayzullayev Fayoz Hikmatulla o'g'li

Student of Tashkent state university of economics

fayzullayev.fayoz418@gmail.com

Supervisor: Urinov Bobur Nasilloevich

Abstract

Answers were given to the questions about which aspects of state enterprises serve as the main and auxiliary directions for improving the efficiency of corporate management. International experience has been studied and recommendations and solutions to the problems encountered have been presented for implementation in Uzbekistan.

Key words: State enterprises; corporate governance; efficiency; international experience; enterprise; transparency; accountability; justice; responsibility; accounting; accounting software; international experience; problems; solutions;

Corporate governance is a critical aspect of managing any organization, including state-owned enterprises (SOEs). SOEs are unique in that they are owned by the government, which means that their governance structure is subject to scrutiny from multiple stakeholders, including the government, regulators, and the public. In recent years, there has been growing concern about the efficiency of SOEs, and many have argued that improving their corporate governance could help increase efficiency. This essay explores the role of corporate governance in improving efficiency in SOEs.

Corporate governance refers to the systems and processes by which an organization is directed and controlled. It encompasses a wide range of activities, including decision-making, risk management, compliance, and accountability. In the case of SOEs, corporate governance is particularly important, given their unique ownership structure. The government is the ultimate owner of these companies, and as such, it has a responsibility to ensure that they are run efficiently and effectively.

One of the main reasons why corporate governance is important for SOEs is that it helps to ensure that decision-making is based on sound principles and is not influenced by political considerations. This is particularly important for SOEs, as they

often operate in sectors that are heavily regulated, such as energy, transportation, and telecommunications. In these sectors, there is a risk that political considerations could override economic and financial considerations, leading to decisions that are not in the best interests of the company or its stakeholders.

Effective corporate governance can also help to improve risk management in SOEs. These companies are often exposed to a range of risks, including market, operational, and reputational risks. By implementing effective risk management processes, SOEs can mitigate these risks and protect their assets and reputation. This, in turn, can help to increase efficiency, as it reduces the likelihood of costly mistakes and the need for corrective action.

Another key benefit of good corporate governance in SOEs is that it can help to improve accountability. Accountability is important for any organization, but it is particularly important for SOEs, given their public ownership. By establishing clear lines of accountability and ensuring that all stakeholders are aware of their responsibilities, SOEs can help to build trust and confidence in their operations. This, in turn, can help to increase efficiency, as it encourages stakeholders to work together towards common goals.

There are several steps that can be taken to improve corporate governance in SOEs. These include establishing clear governance structures, developing effective risk management processes, implementing strong internal controls, and ensuring transparency and accountability. Additionally, SOEs can benefit from having independent directors on their boards, who can provide objective advice and guidance.

Corporate governance is a critical component of managing SOEs, and improving it can help to increase efficiency. By ensuring that decision-making is based on sound principles, risks are managed effectively, and accountability is maintained, SOEs can operate more effectively and deliver better outcomes for their stakeholders. Governments and regulators have an important role to play in ensuring that SOEs have effective governance structures in place, and should work together to promote best practices in this area.

Corporate governance is a critical aspect of business management that ensures that companies are run efficiently and effectively. The primary objective of corporate governance is to protect the interests of stakeholders, including shareholders, employees, customers, and the broader community, by promoting transparency, accountability, and ethical behavior. There are several main and auxiliary directions for improving the effectiveness of corporate governance, which are discussed below.

The first direction for improving corporate governance is ensuring transparency and accountability. Transparency requires companies to provide regular and timely disclosures of financial and operational information to stakeholders. This information should be accurate, complete, and easily accessible to all stakeholders, including investors, analysts, and regulators. Additionally, companies should establish an independent board of directors that is responsible for oversight and ensuring that management is accountable for its actions. The board should provide regular updates to stakeholders and hold management accountable for meeting established goals and objectives.

The second direction for improving corporate governance is strengthening risk management. Effective risk management is critical to the success of any company. It involves identifying, assessing, and managing the various risks that a company faces, including market, credit, operational, and reputational risks. Companies need to have a robust risk management framework that provides for regular risk assessments and the implementation of appropriate risk mitigation strategies. By doing so, companies can ensure that they are well-prepared to manage risk and can minimize the negative impact of any potential risks.

The third direction for improving corporate governance is enhancing the board of directors. The board of directors plays a crucial role in providing oversight and strategic direction to the company. As such, it is essential to ensure that the board is composed of qualified and experienced individuals who are independent and have no conflicts of interest. This requires establishing clear criteria for board appointments and implementing a transparent nomination and election process. Additionally, the board should regularly evaluate its performance and make changes as necessary to ensure that it is functioning effectively.

The fourth direction for improving corporate governance is fostering stakeholder engagement. Effective stakeholder engagement is critical to the success of any company. It requires establishing effective communication channels and mechanisms for stakeholder input, feedback, and consultation. Companies should also consider establishing stakeholder committees to facilitate engagement and dialogue. By engaging stakeholders, companies can better understand their needs and concerns, which can help to guide decision-making and promote better outcomes.

The fifth direction for improving corporate governance is fostering a culture of ethics and integrity. Corporate governance should promote a culture of ethics and integrity throughout the organization. This involves establishing a code of conduct that outlines ethical standards and expectations for all employees, as well as implementing effective compliance and ethics programs. Companies should also provide regular ethics and compliance training to employees to ensure that they understand the importance of ethical behavior and their responsibilities in this regard.

Improving the effectiveness of corporate governance requires a multi-faceted approach that involves transparency, accountability, risk management, board effectiveness, stakeholder engagement, and a culture of ethics and integrity. By prioritizing these aspects, companies can ensure that they are run efficiently and effectively, and generate greater long-term value for their stakeholders. Ultimately, effective corporate governance is essential for building and maintaining trust, promoting sustainable growth, and achieving long-term success.

Corporate governance plays a pivotal role in shaping the efficiency, transparency, and accountability of companies, ultimately fostering economic growth and investor confidence. In recent years, Uzbekistan has demonstrated a commitment to economic reform and attracting foreign investment. As part of this journey, the introduction of international best practices in corporate governance is essential for the sustainable development of the country's business landscape. This essay presents recommendations for enhancing the Uzbek corporate governance structure by adopting international practices.

Strengthening Board Independence and Composition: One fundamental aspect of effective corporate governance is ensuring the independence of the board of directors. Uzbekistan should focus on implementing regulations that promote a higher percentage of independent directors on boards. By doing so, companies can avoid conflicts of interest and promote unbiased decision-making. Additionally, greater gender diversity on boards should be encouraged to tap into a wider range of perspectives, which has been linked to improved financial performance.

Enhancing Transparency and Disclosure: Transparency is a cornerstone of good corporate governance. Uzbek companies should enhance transparency and disclosure standards by aligning with international practices. Companies should be required to disclose relevant and timely information to shareholders, potential investors, and the public. This includes financial statements, board members' remuneration, executive compensation, related-party transactions, and corporate social responsibility initiatives. Clear guidelines should be established to promote consistent reporting and ensure compliance.

Strengthening Shareholders' Rights and Protection: To build investor confidence, Uzbekistan should implement measures to protect shareholders' rights. This can be achieved by improving transparency in the shareholder identification process, enhancing the ease of voting and participation in general meetings, and enabling shareholders to hold board members accountable. Robust mechanisms for minority shareholders to voice their concerns and seek redress should also be established. A comprehensive legal framework and an independent regulatory body would ensure the enforcement of these rights.

Implementing Effective Risk Management Practices: Uzbek companies should adopt robust risk management practices to identify and mitigate potential risks. Establishing an enterprise risk management framework that aligns with international standards would help companies identify and manage risks more effectively. It is crucial to encourage companies to adopt risk management policies that are tailored to their specific business models and industries, while ensuring regular assessment and reporting of risks to the board and stakeholders.

Promoting Ethical Conduct and Corporate Social Responsibility: Embedding ethical conduct and corporate social responsibility (CSR) within the fabric of corporate governance is essential. Uzbek companies should adopt codes of ethics that clearly outline expected standards of behavior for board members, executives, and employees. Promoting CSR initiatives, such as environmental sustainability and community engagement, will enhance companies' reputation and long-term viability. Reporting on CSR activities should be encouraged to promote transparency and accountability.

The successful implementation of international best practices in corporate governance is crucial for Uzbekistan's economic development and attractiveness to foreign investors. By strengthening board independence, enhancing transparency and disclosure, protecting shareholders' rights, implementing effective risk management practices, and promoting ethical conduct and CSR, Uzbek companies can improve their corporate governance structures. It is imperative for the government, regulatory bodies, and businesses to work collaboratively to establish a legal framework, provide education and training, and enforce compliance. Through these efforts, Uzbekistan can

create an environment that fosters sustainable growth, attracts investment, and enhances the overall reputation of its corporate sector.

References

[1] Sayyar, H., Basiruddin, R., Rasid, S. & Elhabib, M., "The impact of audit quality on firm performance: Evidence from Malaysia. International of Management research, vol. 45, no. 2, pp. 34-4, 2013.

[2] Klein, A. (2002). Audit committee, board of director characteristics, and earnings management. Journal of Accounting & Economics, 33(3), 375–400. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(02\)00059-9](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(02)00059-9)

[3] Baber, W. R., Kang, S.-H., & Kumar, K. R. (1999). The explanatory power of earnings levels vs. earnings changes in the context of executive compensation. The Accounting Review, 74(4), 459–472. <https://doi.org/10.2308/accr.1999.74.4.459>

[4] Dechow, P. M., Kothari, S. P., & Watts, R. L. (1998). The relation between earnings and cash flows. Journal of Accounting and Economics, 25(2), 133–168. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(98\)00020-2](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(98)00020-2)

[5] Martin, J., & Kloot, L. (2001). Local government accountability: Explaining differences. Accounting, Accountability & Performance, 7(1), 51–72. Retrieved from <https://researchbank.swinburne.edu.au/file/65be2558-b6b1481cbf119fd6c463327b/1/PDF%20%28Published%20version%29.pdf>

QURILISH SANOATI KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV

Mirzayev Sarvarbek Avazbekovich
Andijon mashinasozlik instituti, doktorant

Abstract

Maqolada korporativ boshqaruv boyicha bir qator mahalliy va chet el tarjibalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: korporativ, korporatsiya, omil, iqtisodiyot.

Xozirgi kunda mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarining salohiyatini o‘rganish, kuzatilayotgan mavjud muammo, kamchilik va sohadagi to‘siqlarni tahlil qilish xozirgi kunda o‘ta muhim masala hisoblanadi. Yurtimiz shahar hamda qishloqlarida qurilish va rekonstruksiya ishlari tobora ko‘payib bormoqda, bu shuni ko‘rsatadiki, qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida ishlab chiqarayotgan materiallarni sifatiga e‘tibor qaratish muhim bo‘lib qolmoqda.

Amaliyotda korporativ boshqaruv toifalarini uning mohiyati nuqtai nazaridan ham, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimidagi aniq o‘rni va roli nuqtai nazaridan ham kengaytirib talqin qilish ommaviylashgan. Bu holatda muayyan ko‘p qatlamli, ko‘p funktsionalli hodisa mavjud bo‘lib, uni birgina «korporativ boshqaruv» atamasi bilangina ta’riflash mumkin emas[1].

Rivojlangan mamlakatlarda sanoat korporativ tuzilmalarni boshqarish tizimi quyidagi ko‘rinishlarga ega:

- yakuniy mahsulot bo'yicha vertikal integratsiya qilingan bo'linmalar va divizionlarga ega 100-200 ta yirik korporatsiyalarning mavjudligi;

- ishlab chiqarishning diversifikatsiyasi (funktional majmua bo'yicha o'z ishlarining hajmi 80-90% va to'liq funksional yakuniy mahsulotning keng assortimenti);

- rivojlangan ichki korporativ dasturiy (maqsadli) va joriy (tezkor) rejalashtirish;

- korporatsiyada yuqori texnologiyalarning etarli miqdori (5 va undan ortiq);

- korporatsiyalararo aloqalar bo'yicha ishlab chiqarishning kichik hajmlari (ishlab chiqarilayotgan mahsulotning 10—15 % tashkil etuvchi)[2].

Respublikamiz qurilish korxonasi va tashkilotlari rahbarlari faoliyatining asosiy mezonini korporativ boshqaruvdir. Buning dolzarbligi shundaki, uzoq muddatga korxonaning raqobatbardoshligini saqlab qolish zarurati bilan belgilanadi. Raqobat, axborot texnologiyalari, biznesning globalashuvi va boshqa ko'plab korporativ boshqaruvni takomillashtirishga ta'sir etuvchi omillarning rivojlanishi bilan bog'liqdir. O'zbekiston qurilish korxonalarining ishbilarmonlik muhitidagi juda tez o'zgarishlar aynan korporativ boshqaruvning ahamiyatini oshirishga olib keladi.

Qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarini korporativ boshqaruvni ishlab chiqarishda ta'sir qiluvchi quyidagi ayrim omillarni xal qilinishida kerak bo'ladigan asosiy masalalar quyidagilardan iborat:

- qanday faoliyatga o'zgartirish kerak;

- qanday faoliyatni davom ettirish yoki vaqtincha to'xtatish kerak;

- qaysi faoliyat sohasini davom ettirish kerak.

Shunday qilib, korxonalarda korporativ boshqaruv quyidagi jihatlarga e'tiborni qaratishi lozim:

- korxonani nima qiladi va nima qilmaydi;

- korxonada amalga oshiriladigan tadbirlarda eng muhimi nima.

Yuroridagi keltirib o'tilgan asosiy takliflarni qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonasi va tashkilotlari o'zining faoliyatida to'la o'rganib chiqsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Aktsiyadorlik jamiyatlari faoliyatining samaradorligini oshirish va korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish komissiyasi yig'ilishining 2015 yil 31 dekabrda 9-son bayonnomasi bilan tasdiqlangan "Korporativ boshqaruv kodeksi" ham yuqoridagi omillarni hal qilishda juda kerak hisoblanadi.

Korporativ boshqaruv strategiyaga muvofiq, ko'pincha kompaniya faoliyatining ustuvor yo'nalishlari, dasturlari, loyihalari va korxonalarini to'g'risida qaror qabul qilish kerak: ulardan qaysi birini tanlash kerak, ular qanday amalga oshirilishi va nazorat qilinishi kerak. Kompaniya qaysi biznesga kiradi yoki kirmaydi? Kompaniya qaysi loyihalarga sarmoya kiritishi kerak? Turli xil biznes bo'linmalari qanday qilib bir-birini to'ldiradi, ularni qanday qilib birlashtirish kerak? Xatarlarni diversifikatsiya qilish orqali qanday kamaytirish kerak? Qanday qilib daromadlarni optimallashtirish kerak? Shunday savollarni qo'yib ishlash, bu korxonani ishlab chiqarish faoliyatini yanada rivojlantirishga sabab bo'ladi.

Bugunda Yaponiya sanoat majmuasi ma'lum umumiy tamoyillar bo'yicha tashkil etilgan oltita teng kattalikdagi iqtisodiy majmualar - korporatsiyalar (yaponcha variant - syudanlar)dan iborat: «Mitsubishi», «Mitsui», «Sumitomo», «Daishi

Kangin», «Fue», «Sanwa». Syudanlar ma'lum umumiy tamoyillar bo'yicha tuzilgan universal ko'p tarmoqli iqtisodiy majmualardir. Tashkiliy tuzilmaga xalq ho'jaligi barcha sohalarining to'liq spektridan iborat moliyaviy muassasalar (banklar, sug'urta va trast kompaniyalari), savdo firmalari, hamda ishlab chiqarish korporatsiyalari to'plami kiradi. Barcha syudanlarda kompaniyalar bir birining kapitallarida o'zaro ishtirok etadi va bank guruhdan yetakchi rolni bajaradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, korporativ boshqaruvni hozirgi kunda mahallaiy qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalariga keng joriy qilish kerak bo'lib qolmoqda, bunday jamoaviy uyushgan korxonalarni (korporatsiya) ko'payishi qurilish sanoatini yanada rivojlantirib, raqobatbardosh mahsulotlarni sonini hamda sifatni ortishi olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Korporativ boshqaruv: o'quv qo'llanma/B.Xodiyev, D.Qosimova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012.

2.. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия: Пер. с англ. - СПб., Питер, 1999.

DAVLAT KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH STRATEGIYALARI

Alimova Dilafruz

Gulistan State University

Ph.D, Department of Economics

dilafruzxasanovaalimova@gmail.com

Abdusalim Shavkatov

Researcher of Master's Degree, Department of World Economics

Tashkent state university of economics

a.shavkatov@tsue.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada davlat korxonalarida (DK) samarali korporativ boshqaruvning iqtisodiy rivojlanish va muhim davlat xizmatlarini taqdim etishdagi ahamiyati muhokama qilinadi. U korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish uchun bir qancha strategiyalarni taklif qiladi. Ushbu chora-tadbirlar davlat korxonalari faoliyatini yaxshilashga yordam beradi.

Key words: SOEs, corporate governance, stakeholders, management, enterprises, risk.

While the process of globalization is taking place, organizational value cannot be increased without taking into account the interests of shareholders, employees, and business partners. However, these interests might clash, leading to internal conflicts that could negatively impact on entity's performance. In order to avoid such

discrepancies, managers have to adopt a responsible behaviour and implement a corporate governance model.

A state-owned electricity company operating in a developing country has implemented a comprehensive internal control and risk management framework to ensure that it operates transparently and efficiently. The company has established procedures and policies that cover all aspects of its operation, including finance, procurement, human resources, and operations.

To prevent potential fraud, the company has implemented strict financial controls that require clear segregation of duties, regular internal audits, and strict authorization policies for financial transactions. The company has also put in place a whistleblowing policy to encourage employees and stakeholders to report any fraudulent activities.

In terms of risk management, the company has identified the potential risks to its operations and developed a mitigation plan to ensure that any risks are addressed in a timely manner. The company has also established a crisis management team to handle any unexpected events that may threaten its operations.

As a result of implementing the internal control and risk management framework, the company has been able to operate confidently, transparently, and efficiently, delivering uninterrupted electricity supply to its customers in a sustainable manner. Additionally, the company has gained the confidence of investors, regulators, and other stakeholders, which has facilitated its growth and expansion in the energy sector.

State owned enterprises (SOEs) play a vital role in economic development and provide essential public services to citizens. However, they are often criticized for poor management and inefficient operations. In order to improve the efficiency of corporate governance in SOEs, the following strategies can be implemented:

1. Clearly define the roles and responsibilities of the board of directors and management team: The board of directors should be responsible for setting the strategic direction of the company, ensuring compliance with relevant laws and regulations, and providing oversight of management. The management team should be responsible for executing the strategy and managing day-to-day operations.

2. Hire competent and independent board members: SOEs should recruit board members who have relevant industry experience, financial expertise, and a deep understanding of corporate governance. It is also important to ensure that board members are independent and do not have any conflicting interests.

3. Establish strong internal controls and risk management frameworks: SOEs should establish robust internal controls and risk management frameworks to prevent fraud and ensure that risks are identified and addressed in a timely manner.

4. Implement performance-based incentives: SOE management should be incentivized to achieve specific performance targets, such as increasing revenue or reducing costs. Performance-based incentives can help align the interests of management with those of the company and its stakeholders.

5. Increase transparency and accountability: SOEs should regularly report their financial and non-financial performance to their stakeholders, including

shareholders, employees, customers, and the general public. Transparency can help build trust, improve accountability, and reduce corruption.

6. Strengthen the legal framework: In order to ensure that SOEs are subject to appropriate oversight and accountability mechanisms, it is important to have a strong legal framework that clearly defines the rights and obligations of all stakeholders involved in the company's governance.

7. Code of conduct: A code of conduct should be established which outlines the rules and regulations that all employees, including board members and senior management, must follow.

8. Regular reviews: Regular reviews of the corporate control structure and practices should be conducted to identify areas for improvement and to ensure that the company is operating in a transparent and ethical manner.

9. Independent auditor: An independent auditor should be appointed to oversee the financial reporting process. This will help prevent any traceable errors.

Effective corporate governance is critical for ensuring that State-Owned Enterprises (SOEs) operate efficiently, transparently, and ethically. It requires clear definition of roles and responsibilities, recruitment of competent and independent board members, establishment of strong internal controls and risk management frameworks, implementation of performance-based incentives, and increased transparency and accountability. It also involves strengthening the legal framework, establishing a code of conduct, conducting regular reviews, and appointing an independent auditor. By implementing these measures, SOEs can improve their operations and build trust with their stakeholders, ultimately contributing to overall economic growth and development. Implementing these strategies can help improve the efficiency of corporate governance in SOEs and improve their overall performance.

References

[1] Shleifer A, Vishny RW. A survey of corporate governance. *Journal of Finance*. 1997

[2] Ungureanu M. Models and practices of corporate governance worldwide. Centre for European Studies, Working Papers, 2012

[3] OECD Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. G20/OECD Principles of Corporate Governance, Report 2015

[4] Shtern GU. Corporate Governance. Kharkiv: Kharkiv National Academy of Urban Economy; 2009

[5] Ram Charan, Dennis Carey, Michael Useem. *Boards That Lead: When to Take Charge, When to Partner, and When to Stay Out of the Way*. Harvard Business Review Press, 2013

THE IMPORTANCE OF GOOD GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION

Sanjar M. Mirzaliev

Head of Research and Innovations department

Tashkent state university of economics

s.mirzaliev@tsue.uz

Abstract

Good governance in higher education is critical for ensuring that universities are able to fulfill their missions and meet the needs of their stakeholders. Effective governance structures and processes can help ensure that universities are transparent, accountable, and collaborative, which can lead to improved outcomes for students, faculty, staff, and the wider community.

One of the key challenges facing universities is balancing competing interests and priorities. For example, universities may need to balance the demands of research with teaching or balance the needs of different departments or programs. Effective governance can help ensure that these competing interests are balanced in a way that benefits all stakeholders.

Another challenge facing universities is ensuring that all members of the university community have a voice in decision-making. This can be particularly challenging in large institutions where there may be many different groups with different perspectives and priorities. However, effective governance structures can help ensure that all voices are heard and that decisions are made collaboratively.

Transparency is also an important aspect of good governance in higher education. Universities must be transparent about their policies, procedures, and decision-making processes so that stakeholders can understand how decisions are made and why they were made. This transparency can help build trust between the university and its stakeholders.

Accountability is another critical element of good governance in higher education. Universities must be accountable for their actions and decisions, both to internal stakeholders such as faculty, staff, and students as well as external stakeholders such as donors or government agencies. Effective governance structures can help ensure that this accountability is built into the decision-making process.

In order to improve governance structures and processes, universities may need to engage in ongoing self-reflection and evaluation. This could involve regular reviews or assessments of governance structures or processes to identify areas for improvement. Additionally, universities may need to invest in training or professional development programs for members of the university community so that they have the skills needed to participate effectively in decision-making processes.

Good governance is critical for ensuring that universities are able to meet the needs of their stakeholders and fulfill their missions. While there are many challenges associated with achieving good governance, universities that invest in effective governance structures and processes are likely to see improved outcomes for all stakeholders.

Key words: Good governance, Higher education, Quality education, Transparency, Accountability, Inclusivity, Ethical leadership, Academic standards.

Good governance in higher education refers to the effective management and leadership of academic institutions to ensure that they operate efficiently, ethically, transparently, and accountably. It encompasses a range of practices and policies that are designed to promote institutional excellence, academic freedom, and social responsibility.

The importance of good governance in higher education cannot be overstated. Firstly, it ensures that academic institutions are run effectively, efficiently and with transparency. This helps to establish the trust of stakeholders - including students, faculty members, staff, taxpayers and donors - in the institution.

Secondly, good governance contributes to the quality of education by ensuring that academic institutions are focused on providing high-quality teaching and research. This helps to attract talented students and faculty members who can contribute to the growth and development of the institution.

Thirdly, good governance promotes accountability by ensuring that academic institutions are held responsible for their actions. This helps to prevent corruption and unethical behavior within the institution.

Good governance is crucial for the success of higher education institutions. By promoting ethical conduct, transparency, accountability and efficiency within these institutions, we can ensure that they continue to serve as centers of learning and innovation that contribute positively to society as a whole.

Good governance in higher education also involves promoting diversity, equity, and inclusion. Academic institutions should strive to create a welcoming environment for students, staff, and faculty members from all backgrounds. This includes developing policies and practices that address issues such as discrimination, harassment, and bias.

Another important aspect of good governance in higher education is financial management. Institutions must operate within their budget while ensuring that they have the necessary resources to provide quality education and research. They should also be transparent about their financial activities and use funds responsibly.

Good governance also involves promoting collaboration and partnerships with other academic institutions, industry partners, government agencies, and community organizations. This helps to encourage knowledge sharing, innovation, and the development of practical solutions to real-world problems.

Finally, good governance in higher education requires effective leadership at all levels of the institution. Leaders must be accountable for their actions and decisions while also fostering a culture of collaboration, respect, and ethical behavior.

In summary, good governance is essential for the success of higher education institutions. It promotes transparency, accountability, efficiency, diversity, equity, inclusion as well as effective leadership that ensures academic institutions continue to serve as centers of learning and innovation that contribute positively to society.

Good governance plays a critical role in ensuring quality education. It involves the formulation and implementation of policies, strategies, and systems that promote

excellence in teaching, learning, research, and innovation. Effective governance ensures that educational institutions operate efficiently, transparently, and accountably. It also guarantees the provision of adequate resources and infrastructure to support academic programs and student welfare.

One of the significant ways through which good governance maintains high standards of education is by ensuring that institutions recruit qualified faculty members who are committed to delivering quality education. The recruitment process should be merit-based, transparent, and free from political interference. The faculty members should also receive regular training to enhance their teaching skills.

Another way good governance maintains high standards is by setting clear academic standards that guide the curriculum development process. The standards should be regularly reviewed to ensure they remain relevant to current trends in the job market. Institutions should also provide student-centered learning environments that promote critical thinking, problem-solving, and creativity.

Effective governance in universities can be exemplified by institutions that have embraced technology to enhance their academic programs' quality. For instance, some universities have adopted online learning platforms that enable students to access course materials anywhere, anytime. Additionally, some institutions have invested heavily in research facilities to support cutting-edge research projects that contribute significantly to society's development.

Moreover, good governance ensures ethical conduct among stakeholders within the education system. This includes ensuring accountability for public resources allocated towards education and promoting transparency in decision-making processes. This helps build trust between stakeholders within the educational system leading to a better learning experience for students.

Good governance plays a crucial role in maintaining high standards of education by setting clear academic standards for curriculum development; providing adequate resources and infrastructure; recruiting qualified faculty members; providing student-centered learning environments; embracing technology; promoting ethical conduct among stakeholders within the educational system; and ensuring accountability for public resources allocated towards education.

To further increase the effectiveness of good governance in maintaining high standards of education, there are several actions that can be taken. Firstly, there should be a focus on inclusivity and diversity to ensure that all students, regardless of their background, have access to quality education. This can be achieved by providing scholarships and financial aid to disadvantaged students and implementing policies that promote diversity and inclusion.

Secondly, there should be a continuous assessment of the performance of educational institutions to identify areas that require improvement. This can be done through regular evaluations by external bodies or through self-assessment mechanisms.

Thirdly, there should be a collaboration between educational institutions and industry players to ensure that academic programs are aligned with the needs of the job market. This will help graduates secure employment opportunities after graduation and contribute meaningfully to society's development.

Lastly, there should be a focus on innovation in education. Institutions should embrace new teaching methods and technologies to enhance learning outcomes. This includes the adoption of artificial intelligence, virtual reality, and other emerging technologies that can transform the way students learn.

In summary, increasing the effectiveness of good governance in maintaining high standards of education requires a focus on inclusivity and diversity, continuous assessment of performance, collaboration with industry players, and innovation in education. By adopting these strategies, educational institutions can provide quality education that prepares students for future challenges while contributing meaningfully to society's development.

The importance of promoting diversity and inclusivity on college campuses cannot be overstated. It enhances the learning experience for everyone and prepares students to succeed in an increasingly diverse world. Good governance plays a crucial role in achieving this goal by creating policies and practices that promote diversity, equity, and inclusion.

One example of good governance is the creation of a diversity and inclusion office on campus. This office can provide resources, support, and programming that promote diversity and inclusivity within the student body, faculty, staff, and administration. The office can also work with other departments on campus to create initiatives that foster a more inclusive environment.

Another example is ensuring that the hiring process for faculty and staff is inclusive. This means actively seeking out candidates from diverse backgrounds and creating a welcoming environment during the interview process. It also means providing ongoing training for current employees to ensure they are aware of their biases and able to promote inclusivity in their roles.

Some universities have already implemented inclusive policies and practices. For example, the University of California system has implemented a policy that requires all students to take a course on diversity as part of their graduation requirements. The University of Michigan has created an Office of Diversity, Equity & Inclusion that works to create an inclusive campus climate through programming, outreach, education, research, and policy development.

In conclusion, promoting diversity and inclusivity on campus is crucial for creating a positive learning environment. Good governance can play a significant role in achieving this goal by creating policies and practices that foster diversity, equity, and inclusion. By highlighting examples of universities with inclusive policies and practices, we can inspire others to follow suit in promoting diversity on college campuses.

Transparency and accountability are two important values that are essential for any organization or government to function effectively. Transparency refers to the openness and accessibility of information related to decision-making processes, policies, and actions taken by the organization or government. Accountability, on the other hand, refers to the responsibility of individuals and organizations to ensure that they use resources efficiently and effectively.

Transparency is important because it helps build trust between citizens and the government or organizations. When people have access to information about how

decisions are made, they can better understand why certain policies are put in place, and how they can participate in the decision-making process. This can help increase citizen participation in governance processes and reduce corruption.

Accountability is also essential for ensuring efficient use of resources. When individuals or organizations are held accountable for their actions, they are more likely to use resources responsibly. This helps prevent waste and ensures that resources are used in a way that benefits everyone.

Transparency and accountability are crucial values that should be upheld by all organizations and governments. They help promote trust, participation, efficiency, and effectiveness in decision-making processes.

There are several ways to increase transparency and accountability in organizations and governments. Here are some ideas:

1. Implement open data policies: Governments and organizations can release data on their operations, budgets, and decision-making processes to the public. This helps increase transparency and allows citizens to hold them accountable.

2. Conduct regular audits: Regular audits help ensure that resources are being used effectively and efficiently. Audits should be conducted by independent third-party organizations.

3. Create whistleblower protection programs: Whistleblowers should be protected from retaliation so they can report any wrongdoing or unethical behavior without fear of losing their jobs.

4. Hold public hearings: Public hearings allow citizens to voice their opinions and concerns about policies or decisions.

5. Use technology: Technology can be used to increase transparency by providing easy access to information through websites, mobile apps, and other digital platforms.

6. Encourage citizen participation: Citizens should be encouraged to participate in decision-making processes through public forums, surveys, and other means of engagement.

By implementing these strategies, organizations and governments can increase transparency and accountability, which ultimately leads to better decision-making and more trust from the public.

Throughout this discussion, we have highlighted several key points related to good governance in higher education. We have emphasized the importance of having clear and well-defined roles and responsibilities for various stakeholders, including governing boards, administrators, faculty members, and students. We have also discussed the need for effective communication channels to ensure that all stakeholders are informed and engaged in decision-making processes.

Furthermore, we have examined some of the challenges that can arise when governance structures are not properly designed or implemented. These include issues related to conflicts of interest, lack of transparency and accountability, and ineffective decision-making processes.

Given the importance of good governance in higher education, it is imperative that institutions continue to prioritize this area of focus. This includes ongoing efforts to review and refine governance structures as needed, as well as investing in training

opportunities for stakeholders to develop their skills and understanding of effective governance practices.

In summary, good governance is vital to the success of higher education institutions. By prioritizing this area of focus and continuing to invest in its development over time, we can help ensure that our educational institutions remain strong and successful for years to come. In conclusion, it is clear that good governance in higher education is essential for the success of educational institutions. Effective governance leads to better decision-making, greater transparency, and accountability, and ultimately results in positive outcomes for students and faculty members alike.

REFERENCES

1. <https://www.boardeffect.com/en-gb/blog/the-importance-of-good-governance-in-higher-education/>
2. <https://www.advance-he.ac.uk/governance/what-good-governance-higher-education>
3. https://www.researchgate.net/publication/365597134_The_Relation_between_Good_Governance_and_Improving_Performance_in_the_Higher_Education_HE-Institutions
4. https://www.researchgate.net/publication/365597134_The_Relation_between_Good_Governance_and_Improving_Performance_in_the_Higher_Education_HE-Institutions
5. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405883116000022>
6. [https://www.chieflearningofficer.com/2018/05/03/future-corporate-university/C_Tansley - Industrial and commercial training, 2011 - emerald.com](https://www.chieflearningofficer.com/2018/05/03/future-corporate-university/C_Tansley_-_Industrial_and_commercial_training,_2011_-_emerald.com)
7. <https://www.wyb.ac.lk/wp-content/uploads/2020/11/7-TB-final.pdf>
8. <https://www.shrm.org/hr-today/news/hr-magazine/pages/0412tyler2.aspx><https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1090951610000684>
9. <https://www.igi-global.com/dictionary/learning-industry/5979><https://doc1.bibliothek.li/aap/FLMF016020.pdf>
10. <https://www.iseazy.com/blog/corporate-university-lms/><https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1090951610000684>

TRANSPORT TARMOG‘I KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Shermuhammedov Akmal Komiljonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Korporativ boshqaruv kafedrasida katta o‘qituvchisi
Rahmatullayev Kamronbek Baxtiyor o‘g‘li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya

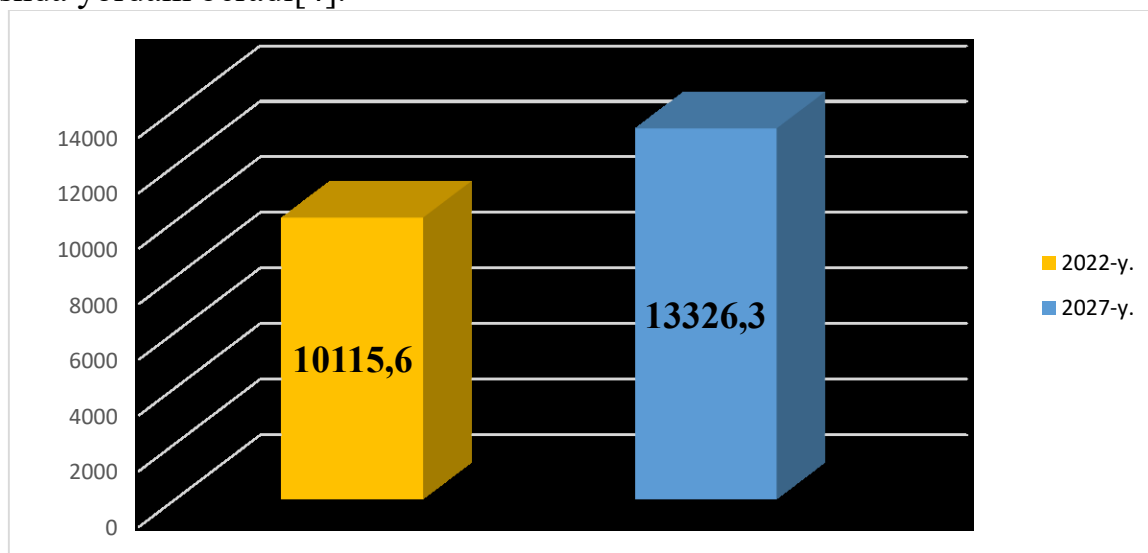
Ushbu tezisda mualliflar tomonidan transport tarmog‘ida faoliyat yurituvchi korxonalarda korporativ boshqaruvni rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish yo‘llari to‘g‘risida ma’lumotlar berilgan.

Kalit soʻzlar: iqtisodiyot, korporativ boshqaruv, transport tarmogʻi, korporativ boshqaruv tamoyillari.

Hozirgi kunga kelib butun dunyoda aktual sohaga aylanib boʻlgan, shu jumladan Oʻzbekistonda ham oʻz mohiyatini tobora topib borayotgan korporativ boshqaruv tizimi korxonalar va kompaniyalarning samarali faoliyat yuritishida alohida ahamiyatga ega. Korporativ boshqaruv hozirda mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol oʻynamoqda va u sanoati rivojlangan mamlakatlar uchun ham, rivojlanayotgan mamlakatlarning koʻpchiligi uchun ham muhim ahamiyat kasb eta boshladi[1].

Korporativ boshqaruv konsepsiyasi kompaniyaning faoliyatini, obroʻsini va barqarorligini oshirish salohiyati tufayli soʻnggi yillarda katta eʼtiborga sazovor boʻlmoqda[2]. Uning uch tarmoq – aksiyadorlar umumiy yigʻilishi, kuzatuv kengashi va ijroiya organidan iborat boʻlgan strukturasi korxonaning manfaatdor tomonlari va ishchi xodimlar orasida oʻzaro ishonchni mustahkamlashga yordam beradi. Ushbu (korporativ boshqaruv) tizim kompaniyaning aksiyadorlari, kuzatuv kengashi, mijozlar, ishchi xodimlar, hamkorlar, moliyaviy institutlar, hukumat va jamiyat kabi manfaatdor tomonlarning oʻzaro manfaatlarini muvozanatlashni oʻz ichiga oladi[3].

Korporativ boshqaruv transport kompaniyalarida ayniqsa muhimdir, chunki ular isteʼmolchilar, tovarlar va maʼlumotlarni chegaralar va qitʼalar boʻylab olib oʻtish, tashish orqali global iqtisodiyotda muhim rol oʻynaydi (1-rasm). Samarali korporativ boshqaruv transport kompaniyalariga strategik maqsadlariga erishishda, ularning obroʻsini oshirishda, risklarni boshqarishda va manfaatdor tomonlar uchun qiymat yaratishda yordam beradi[4].

1-rasm. Global yuk tashish salmogʻining oʻsish prognozlari (mlrd dollarda)¹⁹

Maʼlumki, har bir mamlakat iqtisodiyotida transport tarmogʻi alohida muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridan farqli oʻlaroq, transport sektori ishlab chiqarish sohasida zaruriy shartlardan biridir, yaʼni xomashyosiz ham muvaffaqiyatli tovar va xizmatlar yaratish mumkin, lekin asosiy tarkibiy qismi

¹⁹ Global Logistics Market Report and Forecast 2022-2027. Expert Market Research. 2021.

transport infratuzilmasi bo'lgan transport kompleksisiz uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tasavvur qilib bo'lmaydi[5].

Transport sanoati xilma-xil bo'lib, havo, quruqlik, dengiz va temir yo'l kabi turli xil usullarni o'z ichiga oladi. Har bir usulda ko'pgina o'ziga xos holatlar – xavfsizlik, ekologik barqarorlik va innovatsiyalar kabi muammo va imkoniyatlar mavjud bo'lib, har bir transport kompaniyasi korporativ boshqaruvda o'zlarining maqsad va qadriyatlarini aks ettiruvchi moslashtirilgan yondashuvni qo'llashlari lozim bo'ladi.

Transport kompaniyalarida korporativ boshqaruvning ahamiyati. Korporativ boshqaruv transport kompaniyalarida o'z faoliyatining xususiyatiga ko'ra ayniqsa muhimdir. Transport kompaniyalari murakkab va qattiq tartibga solinadigan muhitda ishlaydi, bunda xavfsizlik masalasi muhim ahamiyatga ega. Samarali korporativ boshqaruv amaliyoti transport kompaniyalariga xavfsizlikni yaxshilash, risklarni boshqarish va qoidalarga rioya qilishga yordam beradi. Biroq korporativ boshqaruv amaliyotda muhim tizim ekanligiga qaramay, transport kompaniyalari samarali boshqaruv amaliyotlarini joriy etishda bir qator muammolarga duch kelishmoqda. Jumladan:

1. Mulkning “parchalanganligi”: Transport kompaniyalari ko'pincha tarqoq mulk tuzilmalariga ega bo'lib, kompaniyaning kichik ulushlariga bir nechta aksiyadorlar egalik qilishadi. Bu boshqaruv masalalarida konsensusga erishishni qiyinlashtirishi mumkin;

2. Murakkab tashkiliy tuzilma: Transport kompaniyalari tarkibida bir nechta sho'ba korxonalari, qo'shma korxonalar va sherikchilikda tashkil etilgan xo'jalik yurituvchi subyektlari mavjud bo'ladi. Bu javobgarlikning aniq chegaralarini belgilashda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin;

3. Normativ talablar: Transport kompaniyalari xavfsizlik, atrof-muhit va mehnat qoidalarini o'z ichiga olgan keng ko'lamli tartibga soluvchi talablarga bo'ysunadi. Ushbu qoidalarga rioya qilish murakkab va ko'p vaqt talab qilishi mumkin;

4. Madaniy to'siqlar: Transport kompaniyalari ko'pincha turli madaniy xilma-xillikda faoliyat yuritadi, bu esa samarali boshqaruv amaliyotlarini amalga oshirishda nizolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun transport kompaniyalari korporativ boshqaruv bo'yicha bir qator yondashuvlar va eng yaxshi amaliyotlarni qo'llashlari mumkin. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Kengash tarkibi: Transport kompaniyalari o'z kengashlari tarkibini turli xil ma'lumotga va tajribaga, jumladan, transport sanoati, moliya, huquq va iqtisodiyot sohasidagi tajribaga ega bo'lgan kadrlardan iborat bo'lishini ta'minlashi mumkin;

2. Risklarni boshqarish: Transport kompaniyalari o'z faoliyati bilan bog'liq xavflarni aniqlash, baholash va boshqarish uchun samarador risklarni boshqarish tizimini yaratishi mumkin;

3. Shaffoflik va oshkoralik: Transport kompaniyalari o'z faoliyati, moliyasi va boshqaruv amaliyoti haqida muntazam va keng qamrovli hisobotlarni taqdim etish orqali shaffoflik va oshkoralikni oshirishi mumkin;

4. Manfaatdor tomonlarni jalb qilish: Transport kompaniyalari manfaatdor tomonlarni, jumladan, mijozlar, investorlar bilan hamkorlik qilishlari mumkin.

Xulosa va takliflar. Samarali korporativ boshqaruv transport kompaniyalari muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, korporativ boshqaruvga yo'naltirilgan tadbirkorlik uzoq shakllanish davrini bosib o'tgan va dunyoning barcha mamlakatlarida ushbu faoliyatning samarali shakli sifatida e'tirof etilgan[6].

Kuchli boshqaruv amaliyotini joriy qilish orqali transport kompaniyalari mas'uliyatli va axloqiy tarzda ish olib borishlarini ta'minlashi mumkin. Bu esa, o'z navbatida ularga investorlar, mijozlar va iqtidorli xodimlarni jalb qilishda yordam beradi. Samarali boshqaruv amaliyotlari transport kompaniyalariga risklarni boshqarish, ish faoliyatini yaxshilash va manfaatdor tomonlar uchun qiymat yaratishda ham yordam berishi mumkin.

Korporativ boshqaruvga ustuvor ahamiyat beradigan transport kompaniyalari aniq siyosat va tartiblarni ishlab chiqishga, turli va mustaqil direktorlar kengashini tashkil etishga hamda butun tashkilotda shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlashga e'tibor qaratishlari kerak.

Bugungi kunda tobora murakkab va raqobat kuchayib borayotgan biznes muhitida transport kompaniyalari korporativ boshqaruvning ahamiyatini e'tibordan chetda qoldira olmaydi. Eng yaxshi tajribalarni o'zlashtirib, mas'uliyatli biznes yuritish madaniyatiga sodiqlik bilan ular o'zlarini uzoq muddatli muvaffaqiyat va o'sish uchun zamin yaratishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Ashurov Z. The corporate governance in Uzbekistan: a special focus on the board's supervisory role compared with German practice. // Corporate Board: Role, Duties & Composition // Volume 10, Issue 3, 2014.

[2] Castrillón M.A.G. The concept of corporate governance. // Revista Científica "Visión de Futuro", vol. 25, núm. 2, pp. 178-194 – 2021.

[3] Rahmatullayev K. Transport tarmog'i korxonalarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish. // Talqin va tadqiqotlar, 1(21), 2023.

[4] Riyandi B. Financially Good Corporate Governance: Case in Transportation Sector in Indonesia. // Universitas Padjadjaran, Indonesia – 2016.

[5] Jalolova M., Amirov L., Askarova M., Zakhidov G. Territorial features of railway transport control mechanisms. // Transportation Research Procedia – 2022.

[6] Шермухамедов А.К. Механизмы эффективного корпоративного управления акционерными обществами. // Аспирант учредители: ООО "Приоритет", (8), 64-68, 2021.

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА АСОСАН РИВОЖЛАНТИРИШ

Раунова Сарвиноз Ғайрат-қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, магистр

Аннотация

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари асосида бухгалтерия ҳисоби тизимини такомиллаштириш ҳисоб юритишни услубий

жиҳатларини халқаро амалиётда умумқабул қилинган меъёрларга мослаштириш асосида мамлакат рейтингини янада ошириш; давлат молиясини бошқаришда ҳисоботларни ахборот қамрови ва шаффофлигини ошириш; молиявий ва статистик ҳисоботларни интеграциялашувини таъминлаш; халқаро муносабатларни глобаллашувини шароитида чет эл инвестициялари ҳажмини кўпайтиришдан иборат.

Калит сўзлар: Бюджет, бюджет ташкилоти, бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари (БҲХС), давлат сектори, молия йили, пассив счёт, актив счёт, молиявий натижалар, шартнома.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз бюджет ва солиқ сиёсатида олиб борилаётган ислоҳотлар шароитида бюджет ташкилотларини бюджетдан молиялаштиришни қисқартириш учун олиб борилаётган тадбирлар, бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари аҳамиятининг юқори эканлигини кўрсатиб бормоқда. Бу борада қабул қилинаётган меъерий-ҳуқуқий асослар олиб борилаётган ишлар бунинг яққол далили ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2019 йилда мамлакатимизни ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифаларига бағишланган Олий Мажлисга қилган Мурожаатномасида "Бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш тизимини янада такомиллаштириш зарурлиги, бюджет ҳисобидан маблағ ажратиладиган ҳар қандай дастур ёки лойиҳанинг сифат ва миқдор кўрсаткичларидан иборат натижага йўналтирилган индикаторлари бўлиши кераклиги таъкидлаб ўтилди. Маълумки, солиқ ставкалари пасайтирилиши ёки айрим солиқлар бекор қилиниши билан бюджетга тушадиган маблағ албатта камаяди. Буни самарали солиқ маъмуриятчилиги орқали бартараф этиш ва бюджет барқарорлигини таъминлаш мумкин. Айнан шунга эришиш биринчи галдаги вазифамиз" эканлиги Президент Ш. Мирзиёев томонидан айтиб ўтилди.

Бюджет ижроси жараёнида Давлат бюджети маблағлари ва бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари шаклланиши ҳамда сарфланишини узлуксиз ҳисобга олиш, уларни хужжатлаштириш ва ахборотларни тизимли шакллантириш учун бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тизими ташкил этилган.

Бюджет маблағларидан оқилона ва самарали фойдаланиш, бюджет тақчиллигини олдини олиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади. "Албатта, Давлат бюджети ўлчовсиз эмас, маблағларни қаттиқ тежаш, белгиланган мақсад учун ва оқилона ишлатишни таъминлаш зарур. Бу - ҳаммага равшан ва рад этиб бўлмайдиган ҳақиқат" - дейди Президентимиз Ш.Мирзиёев ўз нутқларида.

Бюджет ташкилотлари бюджет маблағларининг асосий истемолчисини ҳисобланиб, давлат бюджети харажатларини ташкил этади ва харажатлар сметаси асосида бюджетдан молиялаштирилади. Шунингдек, бюджет ташкилоти қонунчиликка мувофиқ бюджетдан ташқари маблағлар юзасидан ташкил бўлиш манбалари ва фойдаланиш йўналишлари кўрсатилган ҳолда бюджетдан ташқари маблағлар бўйича сметалар доирасида харажатларни амалга оширади. Кейинги йилларда давлат молиясини ислоҳ қилиш лойиҳасини амалга

ошириш доирасида сўнгги натижага йўналтирилган бюджетлаштириш тамойилларининг жорий қилиниши, бюджетнинг ғазна ижросига ўтилиши, ўрта муддатли бюджет истиқболларини белгилаш сиёсатининг илгари сурилиши, давлат ҳамда бюджет сиёсатидаги бошқа ўзгаришларнинг амалга оширилиши бюджет ташкилотларида ўз харажатларини аниқлаш ва сметаларни ишлаб чиқиш, бюджетдан ташқари маблағларни сафарбар қилиш тартибларини такомиллаштиришни талаб этмоқда.

Бюджет тизимида амалга оширилаётган ислохотлар жараёнида маблағлардан мақсадли ва оқилона фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада бюджет ҳисобининг хориж тажрибаларини ўрганиш илмий тадқиқот ишларини олиб боришда алоҳида аҳамият касб этади. Шунингдек, бюджет ҳисобини такомиллаштиришда бюджет ҳисобининг хориж тажрибалари, уларни қўллашнинг афзаллалликлари ва босқичларини чуқур ўрганишни талаб этади.

Ўзбекистон Республикаси давлат секторида бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш Бюджет тизимида амалга оширилаётган ислохотларни асосий йўналишларидан бири сифатида белгиланди ва концепция қабул қилинди. Концепцияга кўра бюджет ҳисоби стандартларини қабул қилиш белгиланди.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартларини мамлакатларда қўллаш янада юқори сифатли молиявий ҳисоботлар давлат сектори фаолияти натижаларини баҳолашга катта имконият яратади, ахборотларни шаффофлигини оширади, бюджетга молиявий ҳисобот ва статистик ҳисоботларни юқори даражада интеграциялашувини таъминлайди, ахборотларни ишончлилиги ва тўлиқлигини ошиши ҳисобига давлат активларини самарали бошқариш имконини беради, молиявий ҳисоботларни бошқа мамлакатлар молиявий ҳисоботлари билан солиштириш имконияти яратилади, халқаро муносабатларни глобаллашуви шароитида мамлакат мажбуриятлари қандайлиги ва уни ўз ресурслари билан қандай бошқараётганлиги шунингдек молиявий ҳолатни тушуниш асосида чет эл инвестицияларини ҳажмини ошиши ва донорлик маблағларини кўпайиши имконини беради.

Юқоридагилардан айтиш мумкинки давлат секторида бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари бутун жаҳонда янада кенгрок фойдаланилмоқда ва тан олинмоқда. Ҳатто баъзи мамлакатлар давлат секторида бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартларини ўз миллий стандартларидек ўзгаришларсиз фойдаланишмоқда, баъзилари эса мамлакат хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда маълум бир ўзгаришларни киритмоқдалар.

Маълумки, бюджет тушунчаси кенг қўлланиладиган тушунчалардан бири ҳисобланади. Шундай экан, энг аввало бюджет тушунчасига аниқлик киритиб олишимиз зарур. Бюджет - мақсад учун мўлжалланган пул жамғармаси бўлиб, унда даромадлар ва харажатлар манбалари ва йўналишлари назарда тутилади. Шу жиҳатдан бюджетнинг турлари бўлиб оила бюджети, корхона бюджети, давлат бюджети, давлат жамғармалари бюджети ва бошқалар бўлиши мумкин. Ҳисоб - жараён, ҳодисаларни миқдор жиҳатдан тавсифлаш сифат жиҳатдан акс эттиришдир. Ҳисобни ҳам бир қанча турларга ажратиш мумкин, яъни тезкор

ҳисоб, статистик ҳисоби, бухгалтерия ҳисоби ва бошқалар. Ҳисобни ташкил этиш асосида ахборотлар шакллантирилади. Бу ахборотлар жараёни боришини назорат қилишга, бошқарув қарорларини қабул қилишга, жорий ва узоқ муддатли режалар тузишга асос бўлиб хизмат қилади.

Бюджет ҳисоби - бюджет тизими бюджетларини ижро этишда ҳисобга олинадиган, пулда ифодаланган активлар ва мажбуриятларнинг, шунингдек мазкур активлар ва мажбуриятларни ўзгартирувчи муомалаларнинг ҳолати тўғрисидаги ахборотни тўплаш, рўйхатдан ўтказиш ва умумлаштиришнинг тартибга солинган тизимидир.

Бюджет ҳисоби стандарти - бюджет ҳисобини юритишга белгиланган талабларни акс эттирадиган ҳужжатдир.

Бюджет ҳисоби стандарти миллий ҳамда халқаро стандартларга бўлинади.

Ўзбекистон Республикаси "Бюджет кодекси"га мувофиқ бюджет ҳисобини ягона услубиёти бюджет ҳисобининг халқаро стандартларига, шунингдек бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари (ДСБҲҲС) - давлат секторидаги ташкилотларда (давлат иштирокидаги тижорат корхоналаридан ташқари) юқори сифатда жаҳон стандартлари асосида молиявий ҳисоботларни тузиш бўйича халқаро миқёсда умумқабул қилинган қоидалардир.

Бюджет ижроси жараёнида активлар ва мажбуриятларнинг, шунингдек мазкур активлар ва мажбуриятларни ўзгартирувчи муомалаларнинг ҳолати тўғрисидаги ахборотни тўплаш, рўйхатдан ўтказиш ва умумлаштиришнинг тартибга солинган тизими бўлган бюджет ҳисобини юритишга қўйилган ягона талабни бюджет ҳисоби стандартлари белгилайди.

Жумладан, бюджет ташкилотларида ҳисоб сиёсатини шакллантиришга қўйиладиган талаблар, ҳисоб объектлари (асосий воситалар, захиралар ва бошқалар)ни тан олиш меъзонлари, баҳолаш тартиби, ҳисоботларда акс эттириш меъёрларини белгилаб беради.

Бюджет ҳисоби стандартларининг бўлимлари қуйидагилардан иборат:

- Ҳисоб объекти - ҳисоб объектини аниқлаш, умумий тушунчалар;
- Ҳисоб объектини тан олиш - ҳисоб объектини ҳисобот элементларига ўтказиш тартиблари;
- Ҳисоб объектини баҳолаш - ҳисоб объектини баҳолаш усулларини қўллаш бўйича тавсиялар ҳамда талаблар;
- Молиявий ҳисоботда акс эттириш - ҳисоб объекти ҳақида ахборотларни молиявий ҳисоботда очиб бериш ва акс эттириш тартиби.

Бюджет ҳисоби ва ҳисоботи тизимини тартибга солувчи давлат органи - Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳисобланади ва бюджет ҳисоби стандартларини тасдиқлайди.

Ўзбекистон Республикаси давлат секторида бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш бюджет тизимида амалга оширилаётган ислохотларни асосий йўналишларидан бири сифатида белгиланди ва концепция қабул қилинди. Концепцияга кўра бюджет ҳисоби стандартларини қабул қилиш белгиланди.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари халқаро бухгалтерлар уюшмаси таркибидаги давлат секторида бухгалтерия ҳисоби

халқаро стандартлари Кенгаши томонидан ишлаб чиқилади. Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари Кенгаши аъзолари халқаро бухгалтерлар уюшмаси томонидан тайинланади. Жами 18 аъзо бўлиб 15 таси халқаро бухгалтерлар уюшмаси томонидан, 3 таси жамоатчиликдан тавсия этилади. Кенгашнинг жамоатчилик аъзолари ҳар қандай шахсдан ёки ташкилотдан тавсия этилиши мумкин. Бундан ташқари давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари кенгашига чекланган миқдорда давлат секторида молиявий ҳисоботга манфатдор органлардан кузатувчилар тайинланади ва улар йиғилишда фикр билдириш ҳуқуқига эга, лекин овоз бериш ҳуқуқига эга бўлмайдилар.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари Кенгаши томонидан маслаҳат гуруҳи ташкил этилади ва улар ишчи гуруҳ ҳисобланиб, улар овоз бериш ҳуқуқидан фойдаланмайди. Маслаҳат гуруҳи раҳбари бўлиб Кенгаш раиси ҳисобланади.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари Кенгаши қуйидагиларни ишлаб чиқади:

- ҳисоблаш усулида қўлланиладиган Давлат секторида молиявий ҳисобот халқаро стандартлари;
- касса усулида қўлланиладиган Давлат секторида молиявий ҳисобот халқаро стандартлари.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари бутун дунёда молиявий ҳисобот стандартларининг яқинлашишида, келишувида ва янада яхшиланишида муҳим рол ўйнади. Улардан қуйидаги мақсадларда фойдаланилади:

- қўпчилик мамлакатларда ҳисоб ва ҳисоботга қўйиладиган миллий талаблар учун асос бўлиб хизмат қилиш;
- ҳисоб ва ҳисоботга нисбатан ўз талабларини ишлаб чиқаётган алоҳида мамлакатлар учун халқаро еталон сифатида ишлатилиши;
- ҳисобни юритишда тўла фойдаланиш учун қабул қилиш (стандартлардан ўзгартиришларсиз фойдаланиш).

Жаҳон амалиётида давлат сектори учун бухгалтерия ҳисобининг касса усули, модификациялаштирилган касса усули, модификациялаштирилган ҳисоблаш усули ва ҳисоблаш усули мавжуд.

Бугунги кунда мамлакатимизда Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари асосида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи тизимини такомиллаштириш концепциясига мувофиқ бюджет ҳисобининг стандартлари лойиҳалари ишлаб чиқилмоқда ҳамда тегишли соҳа мутахассислари иштирокида муҳокамалардан ўтказилмоқда.

Ҳозирги кунда Бюджет ҳисоби стандартларини қабул қилиниши:

- Бухгалтерия ҳисобини юритиш бўйича миллий қонунчилик талабларини эътиборга олиш;
- Ортиқча харажатларсиз бухгалтерия ва молия ходимларини тайёрлаш, ўқитишни ташкил этиш;
- Амалдаги автоматлаштирилган бухгалтерия дастурини (УЗАСБО) баъзи кичик ўзгартиш ва қўшимчалар билан фойдаланиш;

- Янги ўзгаришлар жараёнини ташкил этишни осонлаштириш имконини беради.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари асосида ички стандарт қабул қилган мамлакатлар: Австралия, Латвия, Финландия, Буюк Британия, Янги Зеландия, Франция, Канада, Сингапур, Чили, Колумбия, АҚШ ва Швеция.

Бу мамлакатларда Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари талаблари асосида миллий ҳисоб стандартлари шакллантирилган. Юқорида келтириб ўтилган мамлакатлар ичида Ўзбекистонни Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари асосида ички стандартларини қабул қилаётган мамлакатлар сафига қўшиш мумкин.

Ўзбекистонда давлат секторида бухгалтерия ҳисобини ислоҳ этиш босқичма-босқич ёндашуви асосида халқаро даражада умумқабул қилинган нормаларга мувофиқлаштирилмоқда.

Бюджет ҳисобини ислоҳ этишнинг кейинги босқичларида Давлат бюджети даромадлари ва харажатлари ҳисоби, шунингдек Давлат мақсадли жамғармалари ҳисобини касса усулидаги Давлат сектори молиявий ҳисобот халқаро стандартларига ва шу асосда давлат сектори ҳисоби ва ҳисоботи тизимини ҳисоблаш усулидаги Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартларига мослаш амалга оширилади.

Юқорида келтириб ўтилган ислохотлар бюджет ҳисоби стандартларини қабул қилиш асосида амалга оширилиши белгиланди.

Давлат секторида бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартларини мамлакатларда қўллаш янада юқори сифатли молиявий ҳисоботларни тузишга шунингдек давлат сектори фаолияти натижаларини баҳолашга катта имконият яратади, ахборотларни шаффофлигини оширади, бюджетга молиявий ҳисоб ва статистик ҳисоботларни юқори даражада интеграциялашувини таъминлайди.

ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ФАОЛИЯТИ ДАВОМИЙЛИГИНИ (BUSINESS CONTINUITY) ТАЪМИНЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Хайдаров Бахтиёр Халимович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчи
b.khaydarov1@gmail.com*

Аннотация

Мақолада фаолияти давомийлигини (business continuity) таъминлаш бўйича чет эл тажрибаси ва халқаро стандартлар ўрганилган, мазкур механизмни Ўзбекистонда жорий этиш таклиф этилган.

Калит сўзлар: корхона фаолияти давомийлиги (business continuity), давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятлари, корпоратив бошқарув.

Охирги йилларда республикамиздаги давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларида илғор хорижий тажрибада қўлланиладиган корпоратив бошқарувнинг замонавий механизмларини жорий этиш бўйича бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва амалий ишлар амалга оширилди.

Айтиш жоизки, давлат иштирокидаги корхоналарда корпоратив бошқарувни жорий этиш ва такомиллаштириш бўйича иккита концептуал ҳужжат қабул қилинган. Жумладан, биринчи [1] ҳужжат доирасида 623 та акциядорлик жамиятларининг ташкилий тузилмаси қайта кўриб чиқилди,

17 та акциядорлик жамиятлари номидан “давлат” сўзи чиқариб ташланди, яъни олдин давлат акциядорлик компанияси деб номланган барча ташкилотлар акциядорлик жамияти деб қайта номланди, хорижий менежерлар иштирок этиши мумкин бўлган раҳбар танлови тўғрисидаги қоида акциядорлик жамиятлари уставларига киритилди, Германия ва бошқа ривожланган давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб Корпоратив бошқарув кодекси тасдиқланди, замонавий менежерларни тайёрлаш ва ўқитиш мақсадида Олий бизнес мактаби негизида Корпоратив бошқарув илмий-таълим маркази ташкил этилиб, Европа менеджмент ва технологиялар мактаби (Германия) билан биргаликда 160 раҳбар ўқитилди ва 80 таси Германиянинг йирик компанияларида тажриба орттирди, давлат улуши мавжуд корхоналарда ижроия органи фаолияти самарадорлигини баҳолашга талаблар тасдиқланди, “Корпоратив ахборот ягона Интернет портали” яратилди.

Бундан ташқари, иккинчи ҳужжат бу Давлат иштирокидаги корхоналарни ислоҳ қилиш стратегияси бўлиб, унинг доирасида Ўзбекистон Республикасининг “Давлат мулкни бошқариш тўғрисида” ва “Хусусийлаштириш тўғрисида”ги Қонунлари лойиҳасини ишлаб чиқиш, давлат иштирокидаги корхоналарга эгалик қилиш мезонларини (табiiй монополия, стратегик манфаат соҳасида фаолият юритадиган ва бошқ.) белгилаш, ҳар йили ушбу мезонлардан келиб чиқиб, “сот ёки тушунтир” тамойилини жорий этиш, давлат иштирокидаги корхоналарга нисбатан тижорат ва нотижорат мақсадларни белгилаш, давлат иштирокидаги корхоналар ва нодавлат юридик шахслар учун тенг шароит яратиш, жумладан барча давлат унитар корхоналарини хўжалик жамиятларига айлантириш, давлатнинг мулкдор (акциядор, иштирокчи, муассис) ва тартибга солувчи функцияларини ажратиш ва бошқа бир қатор амалиёт чора-тадбирлар белгиланди.

Шу билан бирга, иқтисодий глобаллашув ва бугунги кун шароитида давлат улуши мавжуд акциядорлик жамияти фаолияти давомийлигини таъминлаш ва янада такомиллаштириш долзарб ҳисобланади.

Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотининг давлат иштирокидаги корхоналар учун корпоратив бошқарув бўйича Раҳбарлик тамойиллари да рискларни бошқариш ва уларнинг олдини олиш бўйича кўрилаётган чоралар тўғрисидаги ахборотларни ошкор қилиш белгиланган бўлиб, илҳор хорижий тажрибада корхона фаолияти давомийлигини таъминлашга қаратилган бир қатор механизмлар, жумладан Корхона фаолияти давомийлигини ривожлантириш (Business Continuity Management) тизими мавжуд.

1950 йилда Эдвард Деминг томонидан илгари сурилган Деминг цикли (Deming cycle) ҳозирги кундаги Корхона фаолияти давомийлигини ривожлантириш учун асос ҳисобланади. Деминг цикли 4 қисмдан (Plan, Do, Check, Act) иборат бўлиб, ишлаб чиқариш жараёнини доимий такомиллаштириб туриш учун ишлаб чиқилган.

1970 йилларга келиб, дунё бўйлаб бизнес операциялари кескин равишда компьютерлаштирила бошланди. Компютерлаштирилган бизнес операциялари тез-тез техник носозликлар, маълумотлар йўқотилишига сабаб бўлди, натижада “BCM”ни ривожлантиришга бўлган талаб янада ортди.

Корхона фаолияти давомийлиги корхонанинг ўз бизнес фаолиятини кутилмаган фалокат ёки ҳодиса сабаб жиддий зарар кўришидан сақлаб қолиш қобилияти бўлиб, мазкур механизмни жорий этиш инструменти бўлиб режалаштириш ҳисобланади.

Корхона фаолияти давомийлигини режалаштириш (business continuity planning (BCP) – компаниянинг потенциал таҳдидларни олдини олиш

ва тиклаш тизимини яратиш режаси ҳисобланиб, корхона/ташкилот томонидан ўз бизнес фаолиятдан келиб чиқиб ишлаб чиқилади ва одатда йилда бир марта тест (симуляция) дан ўтказилади. BCP моҳияти жихатидан суғуртага яқин ва харажатли бўлиб, менежерлар одатда уни корхонага тадбиқ қилишни унчалик ҳам хуш кўришмайди.

Корхона фаолияти давомийлиги режаси корхонанинг фаолиятига зарар етказадиган табиий (зилзила, тайфун, эпидемик касаллик) ва инсон омили билан содир бўладиган (киберхужум, террористик ҳаракат) ҳодиса/фалокатлар содир бўлган пайтда, корхонанинг асосий бизнес фаолияти ва кунлик операцияларини тезлик билан тиклаш ва кутилмаган моддий зарарларни юмшатиш имконини беради.

Халқаро тажрибада корхона фаолияти давомийлиги ҳукумат ёки нодавлат ташкилотлар, стандартлаштириш ташкилотлари (мисол учун ISO) орқали тартибга солинади. Одатда стратегик аҳамиятга эга соҳаларда (нефт, газ, энергетика, телекоммуникация, транспорт) фаолият юритаётган корхоналар учун КФДни режалаштириш ва уни узлуксиз янгилаб бориш мажбурий ҳисобланади.

КФДни тартибга солиш учун Халқаро стандартлаштириш ташкилоти (ISO) томонидан халқаро стандартлар ишлаб чиқилган бўлиб, Россия, Қозоғистон, Буюк Британия ва бошқа кўплаб давлатлар ўз миллий стандартларини ишлаб чиқишган.

АҚШда 2001 йил 11 сентябрда юз берган воқеалар КФД режасини тузиш нақадар аҳамиятлилигини исботлади, ва натижада дунё бўйлаб кўплаб молиявий институтлар, корхона ва ташкилотлар ўз КФД менежментини қайта кўриб чиқишга мажбур бўлди. Шунингдек, АҚШда маълум бир корхонада ўз фаолиятига салбий таъсир қиладиган кутилмаган ҳодиса содир бўлганда, бошқалар билан тажриба алмашиш мақсадида уни оммага ошкор қилиш (disruption disclose) белгиланди.

Амалиётда бир қатор ҳолатларда мазкур механизм ўзининг ижобий натижасини берган. Жумладан, Хюстонда (АҚШ) содир бўлган кучли тўфон

сабабли, Капкейк ошхонасининг истемолчиларига хизмат кўрсатадиган бино-иншоотлари буткул вайрон бўлган. Бироқ, олдиндан тайёрланган КФД режасига асосан, ошхона эгаси ўз истемолчилари билан ижтимоий тармоқда доимий алоқада бўлиб турган. Истемолчиларга ошхона тез орада қайта очилишини ва ошхонанинг янги манзили қаерда бўлишини хабар берган ҳолда, ўз истемолчиларини сақлаб қолган ва ошхона тезлик билан савдони қайта тиклаган.

Ўрганилган хорижий тажриба шундан далолат берадики, республикамизда фаолият кўрсатаётган давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларининг кўпчилиги стратегик аҳамиятга эга бўлганлиги учун уларнинг фаолиятига корхона фаолияти давомийлигини режалаштириш тизимини жорий этиш жуда муҳим ҳисобланади.

Бунда, корхона фаолияти давомийлигини режасида ВСРни тузишдан мақсад, асосий вазифалар, тузишга асос, уни тарқатиш рўйхати, муқобил сайт режаси (Alternate Site Plan), алоқа режаси (Communications Plan), бизнесга таъсирни таҳлил қилиш (Business impact analysis), қайта тиклаш гуруҳи (Recovery team) ва ВСР ни тестдан ўтказиш масалаларини киритиш таклиф этилади.

Умуман олганда, ВСРни республикамизда фаолият кўрсатаётган давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятлари фаолиятига жорий қилиш улар фаолияти самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 24 апрелдаги “Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4720-сон Фармони //www.lex.uz

2. Вазирлар Маҳкамасининг 28.07.2015 йилдаги “Давлат улуши бўлган акциядорлик жамиятлари ва бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти самарадорлигини баҳолаш мезонларини жорий этиш тўғрисида”ги 207-сон қарори//lex.uz

3. Вазирлар Маҳкамасининг 29.03.2021 йилдаги “2021 — 2025 йилларда давлат иштирокидаги корхоналарни бошқариш ва ислоҳ қилиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 166-сон қарори//lex.uz

4. OECD (2016), OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition: (Russian version) OECD Publishing, Paris.

5. ISO 22300:2018 Security and resilience – Vocabulary; ISO 22301:2019 Security and resilience – Business continuity management systems – Requirements; ISO 22313:2013 Security and resilience - Business continuity management systems - Guidance on the use of ISO 22301; ISO/TS 22315:2015 Societal security – Business continuity management systems – Guidelines for business impact analysis (BIA); ISO/PAS 22399:2007 Guideline for incident preparedness and operational continuity management (withdrawn); ISO/IEC 24762:2008 Guidelines for information and communications technology disaster recovery services; ISO/IEC 27001:2013 (formerly BS 7799-2:2002) Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements, ISO/IEC 27002:2013

ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИТОРЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ ЖАРАЁНИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ ТУТГАН РОЛИ

Маматов Баҳромжон Шавкат ўғли

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси, PhD.

mamatov-bahrom@mail.ru

Аннотация

Ушбу мақолада маҳаллий ва хорижий олимларнинг мавзуга доир илмий қарашлари шунингдек, давлат мулкани хусусийлаштиришнинг институционал асослари ва тенденциялари тадқиқ қилинган, давлат мулкани хусусийлаштиришга инвесторларни жалб қилишнинг амалдаги механизмини баҳолаш орқали мавжуд муаммолар тизимлаштирилган ҳолда хусусий капитал жалб қилиш орқали давлат активларини самарадорлигини ошириш йўллари тўғрисида илмий хулосалар келтирилган

Калит сўзлар: Акция, акцияларни оммавий жойлаштириш амалиёти, капитал жалб қилиш, давлат иштирокидаги корхоналар, давлат активларини хусусийлаштириш, фонд бозори.

Сингапур 90-йилларнинг ўрталарида дунёнинг энг ривожланган 10 та давлатлари қаторига кирган бўлса, 60-йилларнинг бошларида мамлакатнинг ривожланиш даражаси жуда паст даражада бўлган. 1960 йилда Сингапурда жон бошига ЯИМ 2530 долларни, 1995 йилда эса 21 652 долларни ташкил этди. Ўртача иқтисодий ўсиш суръати йилига 8 фоизни ташкил этган ҳолда, ўртача умр кўриш 65 ёшдан 76 ёшгача кўтарилди. Катта миқдордаги табиий ресурсларга бой бўлмаган ушбу мамлакат ўсиш динамикасининг асосий сабаблари тўғри йўлга қўйилган савдо сиёсати, Трансмиллий компанияларда чет эл сармоясини жалб қилишга йўналтирилган фаол инвестиция сиёсати, шунингдек, олиб борилаётган саноат сиёсати ва самарали иқтисодий бошқарувдир. Сингапурнинг саноат сиёсати учта стратегик мақсадни амалга оширишни ўз ичига олди:

- 1) минтақада халқаро иқтисодий фаолиятда етакчи давлатга айланиш;
- 2) ахборот технологияларини ривожлантириш ва қўллашда етакчилик;
- 3) иқтисодиётни минтақалаштириш

Одатда хусусийлаштириш давлат корхоналарини ривожлантириш ва унинг самарадорлигини ошириш ёки мамлакат иқтисодиётига солиқ босимини пасайтириш учун ташқи капитални жалб қилиш мақсадида амалга оширилади. Сингапурга келсак, тўғри йўлга қўйилган саноат ва иқтисодий сиёсат туфайли хусусийлаштириш мақсадлари тубдан фарқ қилди. Тўғри танланган таркибий ислохотларга қаратилган сиёсат Сингапурни импортга қарам бўлган мамлакатлар қаторидан янги инновацион тармоқлар ва умуман олганда илмий тадқиқотлар ва ишланмаларга асосланган юқори технологияли ишлаб чиқариш

ривожланган иқтисодиётга айлантирди. Натижада 1960-1990 йилларда иқтисодий ўсишнинг ўртача суръати 8% га етди ва давлат корхоналарининг фаолияти юқори самарадорлик ва инвестицияларнинг қайтарилиши билан ажралиб турди. Давлат мулкисининг катта қисми икки турдаги ташкилотлардан иборат эди: давлат улуши иштирокидаги корхоналар ва давлат қўмитаси назорати остидаги ташкилотлар.

Тўлиқ ёки кўпчилик улуши давлатга тегишли бўлган, давлат улуши иштирокидаги корхоналар хусусий сектордан кўп фарқланмаган. 1990 йилда Сингапур Статистика қўмитасининг ҳисоб-китобларига кўра, давлат улуши иштирокидаги корхоналарнинг умумий сони 500 тани ташкил этган, улардан 142 таси давлат улуши мажоритар (50%+1) бўлган. Корхоналарнинг тугатилиб кетиш ҳавфининг мавжудлиги ва давлат ёрдамидан фойдаланишнинг имкони йўқлиги, иқтисодий фойдани бош мақсад сифатида кўриб, мустақил қарорлар қабул қилишга ундайди.

Бунинг яққол намунаси 1990-ларда содир бўлган СингТел телекоммуникация компаниясининг қисман хусусийлаштирилишидир. Компаниянинг улушини сотиш тўғрисида қарор қабул қилинган вақтда, СингТел Жанубий минтақада етакчи ўринни эгаллаган ҳолда йиллик даромади 1 миллиард АҚШ долларни ташкил этарди. Сингапур ҳукумати бирламчи IPOда телекоммуникация компаниясида давлат улушини камайтириш орқали, бир қатор мақсадларга эришди:

- 1) компаниянинг мослашувчанлигини ошириш ва уни глобаллаштириш;
- 2) тижоратлаштириш ва рақобатбардошликни ошириш;
- 3) Сингапур фонд биржасини ривожлантириш;
- 4) телекоммуникация саноатини эркинлаштириш.

1993 йил кузида СингТел IPOга қўйилди. Давлатнинг 11 фоиз акциялари савдога чиқарилди, қолган қисми Темасек холдинг назорати остида қолди. Ушбу савдо Сингапур фонд биржаси тарихидаги энг йирик IPOбитими эди. Сотиш учун акциялар 3 турга бўлинди: А ва В - аҳолининг фаровонлигини ошириш ва иқтисодий бошқарувда янада фаол иштирок этишини таъминлаш мақсадида аҳолига имтиёзли нархда (нархнинг 50 фоизи) сотилади; С - хорижий инвесторларга сотиш учун мўлжалланганди. 1996 йилда фонд биржасида иккиламчи оммавий акцияларни жойлаштириш савдоси амалга оширилди, бу эса компаниядаги давлат улушини 82 фоизга туширишга олиб келди. 2000 йилда Сингапурда телекоммуникация бозорининг тўлиқ либераллашуви рўй берди ва СингТел табиий монополияни тўхтатди. 2001 йилда Австралиядagi иккинчи энг йирик телекоммуникацион компания Оптус сотиб олинди. Шу билан бирга, компания минтақа бозорларига (Индонезия, Филиппин, Ҳиндистон, Бангладеш), шунингдек турли хил инновацион компаниялар ва йўналишларга инвестициялар киритди. Натижада, СингТелга 2015 йилда нафақат Сингапур бозорини бошқаришни, балки жаҳон бозорида 20 та энг катта иштирокчилардан бири бўлишга имкон берди, «2019 йилда 17.37 млрд АҚШ доллари миқдорида даромад кўради». Хусусийлаштиришни аниқ ва пухта режалаштирилган ривожланиш стратегиясини ҳисобга олган ҳолда амалга ошириш иқтисодиётга нафақат ташқи

капитал олиб келиши, балки, иқтисодиётнинг самарадорлигини ошириш, шунингдек, ички ва ташқи бозордаги ўрнини мустаҳкамлаши мумкин

ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИТОРЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ

Маматов Бахромжон Шавкат ўғли
Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси, PhD.
mamatov-bahrom@mail.ru

Аннотация

Ушбу мақолада Хитойнинг давлат секторини ислоҳ қилиш йўллари келтирилган. Давлат компанияларини сотишга эмас, балки рақобатбардошлик ва бошқарув самарадорлигини оширишга қаратилган комплекс чора-тадбирлар кетма кетлиги ўрганилган. Ўзбекистонда давлат улуши мавжуд корхоналарга хусусий капиал жалб қилиш орқали самарадорликни ошириш йўллари тўғрисида илмий хулосалар келтирилган.

Калит сўзлар: давлат улуши, капитал самарадорлиги, активлар самарадорлиги, инвестициявий жозибадорлик.

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси унда яратилган инвестиция муҳитига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Инвестиция муҳитининг қулайлиги инвестиция фаолиятининг ривожланиши, ички ва ташқи инвестицияларни жалб қилишнинг кўлами, йўналишлари ва самарадорлигига таъсир қилади. Шунинг учун, юқори инвестиция жалб қилиш меъёрига эга бўлган мамлакатлар, бошқа шарт-шароитлар бир хиллиги ҳолда, одатда, юқори иқтисодий ўсиш суръатларига эга бўлмоқдалар.

Хусусий секторнинг мавжуд бўлиши бозорда молиявий рағбат учун рақобат шаклланишини таъминласа, давлат сектори кўпчилик ҳолларда иқтисодий мақсадларга эришишни ўзининг бош мақсади сифатида кўрмайди. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, давлат сектори ишлаб чиқаришни максимал даражада ошириш ва ресурсларни самарали тарзда тақсимлаш учун етарли даражадаги юқори мотивация эга бўлмайди, бу эса ҳукуматнинг кўп харажатли, кам даромадли корхоналарни бошқаришга сабаб бўлади.

Хусусийлаштириш тўғридан-тўғри иқтисодий мақсадларнинг сиёсий мақсадлардан устун бўлишига йўналтирилади, бу бозор иқтисодиётини ривожлантиришга олиб келади. Хусусийлаштириш орқали ҳукуматнинг иқтисодиётдаги ўрни қисқаради, шунинг учун ҳукуматнинг иқтисодиётга салбий таъсир кўрсатиши эҳтимоли камроқ бўлади.

Давлат тасарруфидан чиқариш давлатга иқтисодий муносабатларда фаол иштирок этиш имконини берадиган иқтисодий механизмлардир. Хусусийлаштириш ва давлат тасарруфидан чиқаришнинг асосий омили мулкни бошқариш самарадорлиги ҳисобланади.

Жаҳон амалиётида, иқтисодиётнинг истиқболли ва юқори технологияларга асосланган тармоқларидаги давлат корхоналарига хорижий инвестицияларни

жалб қилиш механизмларини такомиллаштириш борасида кўплаб илмий тадқиқот ишлари амалга ошириб келинмоқда. Ушбу тадқиқотларда жаҳон инвестициялар бозорларига кучли интеграциялашувни таминлаш, хорижий инвестицион банклар ва фондлар билан инвестициявий йўналишда ҳамкорликни ривожлантириш, ҳамда, халқаро фонд бозорларидан мамлакатга портфел инвестицияларни жалб қилишни ривожлантириш муаммолари ва давлат активларини тўғридан-тўғри хорижий инвесторларга сотиш афзалликлари белгилаб берилган.

Эллиот ва Склар томонидан нашр этилган илмий ишларида, хусусий корхоналар давлат корхоналарига қараганда самаралироқ, чунки хўжалик юритиши жиҳатидан тежамли, меҳнат унумдорлиги юқори ва қонунчилик чекловлари кам бўлади деган назария илгари сурилган. Хусусийлаштириш тарафдори бўлган Савас хусусийлаштиришнинг турли хил усулларидан тўғри фойдаланишни намоён этиш этувчи хусусийлаштириш назарияси, амалиётини ва хизматларни алтернатив равишда тақдим этиш механизмларини тавсифлайди²⁰.

Бозор иқтисодиётидаги давлатнинг институционал ёндошувдаги ролини ўрганишда Ж.Стиглицнинг хизматлари катта аҳамиятга эга бўлиб, унда «бозор камчиликлари»ни аниқлаган иқтисодиётнинг давлатдаги тутиш мотивлари ўрганилган.²¹

Марказий осий мамлакатлари орасида давлат корхоналари орқали хорижий инвестицияларни жалб қилиш Тожикистонлик олим Р.Б. Бердиев томонидан ўрганилган бўлиб, Р.Б. Бердиев фонд бозорлари ривожланмаганлигини давлат улуши мавжуд корхоналарга хорижий инвесторларни жалб қилишда асосий тўсқинлик қилувчи фактор сифатида кўради²².

Тарихда мамлакат, давлат секторини ислоҳ қилиш туфайли нафақат кўшимча молиялаштиришни жалб қилиш, балки янада самарали бошқарув ва ишлаб чиқариш жараёнларини жорий этиш орқали иқтисодий ривожланишнинг янги босқичига ўтишга қодир бўлганига бир қатор мисоллар мавжуд. Ижобий ўзгаришларга эришган давлатлар орасида Хитой, Сербия, Венгрия ва Полшани ажратиб кўрсатиш мумкин. Бошқа томондан, Россияда давлат секторининг сотилиши хусусийлаштиришнинг бундай усулда амалга оширилмаслиги кераклигининг намунаси.

Хитойнинг давлат секторини ислоҳ қилиш йўллари Шарқий Европа тажрибасидан сифат жиҳатидан фарқ қилди. Дастлаб, Хитойда давлат компанияларини сотишга эмас, балки рақобатбардошлик ва бошқарув самарадорлигини оширишга эътибор қаратилди. Бу жараённи уч босқичга амалга оширди:

1. 1978-1983. Давлат компанияларининг автономлигини (мустақиллигини) ошириш ва молиявий марказсизлаштириш.

²⁰Sclar, Elliot, 2000. Вы не всегда получаете то, за что платите: экономика приватизации. Ithaca, Нью-Йорк: Издательство Корнелльского университета.

²¹Андрефф В. Российская приватизация: подходы и последствия. Вопросы экономики № 6, 2004; Россия – 2015 / Под ред. акад. Л.И. Абалкина. М.: ММВБ, 2000; Сажина М.А. Научные основы экономической политики государства: Учебник. М.: НОРМА, 2001;

²² Бердиев Р.Б. Роль приватизации в привлечении иностранных инвестиций (на материалах Республики Таджикистан): дис. – Таджикский государственный аграрный университет, 2006. - С. 135.

Асосий ғоя давлат секторида ўзини ўзи бошқариш даражасини ошириш ва уларнинг самарадорлигини таъминлаш учун рағбатларни кучайтириш эди. 1978 йил октябр ойида Сичуан провинцияси ҳукумати танланган 6 корхонада автономияни кенгайтириш бўйича эксперимент лойиҳани бошлади. Ушбу корхоналарда маркетинг, инновацион ривожланиш, ишлаб чиқариш ҳажмини мустақил белгилаш, режадагидан ортиқча даромадларни тасарруф этиш имконияти берилди. Келгусида тушган маблағлар учта йўналишда тақсимланиши мумкин эди: ижтимоий фаровонликни ошириш, инвестиция киритиш ва ходимларга бонусларни тўлаш. «Тажрибавий амалиётда қатнашаётган корхоналар сони 6 тадан 1979 йилда 4,200 тагача ўсди ва 1980 йилда деярли 10000 тага етди ва ўз ичига ўрта ва йирик корхоналарни қамраб олди»²³.

1980 йилдан бошлаб фискал номарказсизлаштириш босқичма-босқич амалга оширила бошланди. Шу пайтгача фискал даромадларнинг катта қисми маҳаллий ҳокимият томонидан тўпланган ва юқори бюджетларга юборилган. Кейинчалик марказий ҳокимият провинцияларнинг эҳтиёжлари учун маблағларнинг бир қисмини маҳаллий ҳокимият органларига қайтарарди.

2. 1984-1991. Икки томонлама нархлар тизими ва “шартномавий мажбуриятлар тизими».

Давлат корхоналарининг автономлигини ошириш мақсадида 1984 йилда икки томонлама нархлар тизими (режали ва бозор) жорий этилди. Шундай қилиб, бир томондан, давлат компаниялари сотиш, фойда ва маҳсулдорликни ошириш бўйича белгиланган режаларни бажаришлари керак эди. Бошқа томондан, режалаштирилган маҳсулотларни сотиш учун бозор механизмларидан фойдаланиш имконияти юзага келди.

3. 1992-1996 йиллар. Бозор иқтисодиётини шакллантиришга ва акциядорлик жамиятларини шаклланиришга йўналтириш.

Дэн Сяопин расмий равишда Хитой иқтисодиётида бозор механизмларини яратишга эътибор қаратишни эълон қилди. Шунини таъкидлаш керакки, айрим сиёсий сабабларга кўра улар «хусусийлаштириш» атамасини ишлатмасликка ҳаракат қилишди ва хусусийлаштириш атамасини "иқтисодий тизимни ўзгартириш" билан алмаштиришди. 1993 йилда давлат корхоналарининг капитал таркибини диверсификация қилиш механизми қабул қилинди ва шу орқали хусусий инвесторга мулкдорлардан бири бўлишга имконият яратилди²⁴.

1995 йилда Хитой ҳукумати «Катталарни сақлаб, кичикларга йўл беринг»²⁵ деган ислохот дастурини эълон қилди. Асосий мақсад давлат секторини ислох қилиш ва унинг мамлакат иқтисодиётидаги улушини камайтириш эди. Асосий ғоя шундан иборат эдики, давлат назорати фақат стратегик соҳалардаги йирик давлат корхоналари устидан сақланиши керак.

²³Tsui, A. S., Bian, Y., & Cheng, L. K. H. (2006). China's domestic private firms: Multidisciplinary perspectives on management and performance. MESHARPE.

²⁴Wang S. S., Jiang L. Location of trade, ownership restrictions, and market illiquidity: Examining Chinese A-and H-shares //Journal of Banking & Finance. – 2004. – Т. 28. – №. 6. – С. 1273-1297.

²⁵Wu J. Market socialism and Chinese economic reform //A paper submitted to the IES's Round Table on "Market and Socialism Reconsidered". Available at bm. usk. hk. – 2004.

1990-1991 йилларда Шанхай ва Шензжен биржалари очилди²⁶, кейинчалик улар хусусийлаштириш бўйича амалга оширилган битимларнинг асосий савдо майдонларига айланди.

Хитойда акцияларнинг 4 асосий тури ажратиб кўрсатилган. Жисмоний шахслар учун сотишга мўлжалланган акциялар (А-акциялар) фақат хитой юанига сотилган. 1993 йилда қабул қилинган «Корхоналар тўғрисида» ги қонунга биноан, А-акциялари IPOга кирган компаниянинг эмиссия қилинган барча акцияларининг камида 25 фоизини ташкил қилиши керак эди (яъни компаниянинг камида тўртдан бир қисми маҳаллий мулк эгаларига тегишли бўлиши керак). Ўз навбатида, хорижий инвесторлар учун мўлжалланган Аакциялари (Гонконг долларларида Макао, Гонконг ва Тайван резидентлари томонидан сотилган) ҳамда Н ва Н-акцияларга (Гонконг ва Нью-Йорк биржаларида сотилган) бўлинган. Хитой компанияларининг чет эл инвесторлар учун мўлжалланган акциялари (В-, Н- ва Н-тип) А туридаги акциялар нархига чегирма билан хорижий инвесторларга сотилган²⁷.

Умуман олганда, «акцияларни сотиш орқали хусусийлаштириш, капитал таркибини сезиларли даражада диверсификациялаш ва Хитой иқтисодиётидаги давлатнинг ролини 78% дан 30% гача камайтириш имконини берди. 4000 га яқин давлатнинг ўрта ва кичик корхоналари қайта тузилди. Гао ва Меггинсон ҳисоб-китобларига кўра, қисман хусусийлаштириш натижасида Хитой 566 миллиард АҚШ долларига яқин маблағни қўлга киритди»²⁸.

Хитойда давлат секторини қайта қуриш, бир томондан, иқтисодий ўсишнинг ўзига хос манбасига айланди, аммо бошқа томондан, меҳнат бозорида сезиларли ўзгаришларга олиб келди. Лийнинг томонидан ўтказилган тадқиқотлар маълумотларига кўра «1998 йилдан 2004 йилгача ўтказилган ислохотлар натижасида давлат корхоналарида ишловчиларнинг қарийб 60% қисқарган. Ушбу даврда давлат ва коммунал мулк корхоналаридаги пасайишларнинг умумий сони қарийб 30 миллион кишини ташкил этди»²⁹.

Хитой ҳукумати менежмент амалиётида ривожланган мамлакатлардан сезиларли даражада ортда қолаётганини аниқ билган ва менежмент соҳасидаги Ғарб тажрибаси ва билимларини қабул қилиш учун барча имкониятлардан фойдаланишга ҳаракат қилган.

Юқоридагилардан хулоса қилиш мумкинки, Хитой тажрибасидан келиб чиққан ҳолда тижорат банкларида хусусийлаштириш жараёнларини тугаллаш, банк капиталини оширишга акциялар дивидендига қизиқадиган хорижий портфель инвесторларни жалб қилиш учун, аввал тижорат банкларининг рентабеллик кўрсаткичларини кўтариш керак.

Давлат улуши юқори бўлган банклардаги мавжуд менежментдан ушбу вазифанинг бажарилишини кутиш қийин. Шунинг учун, ушбу ҳолда ҳам Хитой

²⁶Tian L. Government shareholding and the value of China's modern firms. – 2001.

²⁷Sun Q., Tong W. H. S. China share issue privatization: the extent of its success //Journal of financial economics. – 2003. – Т. 70. – №. 2. – С. 183-222.

²⁸Huang Y., Kalirajan K. P. Enterprise reform and technical efficiency of China's state-owned enterprises //Applied economics. – 1998. – Т. 30. – №. 5. – С. 585-592..

²⁹Van Quan N., Giao V. C. E-government and State Governance in the Morden Time //VNU Journal of Science: Legal Studies. – 2019. – Т. 35. – №. 3.

тажрибасидан келиб чиққан ҳолда банклар устидан самарали ташқи бошқарувни ташкиллаштириш учун хусусийлаштирилиши лозим бўлган банклардаги давлат акциялар пакети халқаро молия институтларига ишончли бошқарувга берилиши мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин. Халқаро молия институтлари зиммасига тижорат банки капитал рентабеллигининг кўтарилиши масъулияти юкланиши учун унга корпоратив бошқарув усуллари доирасида кенг ваколатлар берилиши лозим. Бундай ёндашув давлат улуши юқори бўлган корхоналарга ҳам қўлланилиши мумкин. Уларнинг хорижий инвесторлар назарида инвестицион жозибadorлигининг ошишига сабабчи бўлиши мумкин экан.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Sclar, Elliot, 2000. Вы не всегда получаете то, за что платите: экономика приватизации. Ithaca, Нью-Йорк: Издательство Корнелльского университета.

2. Savas, ES 1987. Приватизация: ключ к лучшему правительству . Чатем, штат Нью-Джерси: Чатем Хаус.

3. Андрефф В. Российская приватизация: подходы и последствия. Вопросы экономики № 6, 2004; Россия – 2015 / Под ред. акад. Л.И. Абалкина. М.: ММВБ, 2000; Сажина М.А. Научные основы экономической политики государства: Учебник. М.: НОРМА, 2001;

4. Бердиев Р.Б. Роль приватизации в привлечении иностранных инвестиций (на материалах Республики Таджикистан): дис. – Таджикский государственный аграрный университет, 2006. - С. 135.

5. С.Э. Элмирзаев, Б.Ш. Маматов Давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув - Иқтисодиёт ва таълим №1. 2020;

6. Mikhail Khamidulin, Dilfuza Rakhimova, Shakhlo Abdullaeva, Muyassarhon Ganieva, and Bahramjon Mamatov. Successful privatization of state property: factors and their impact on efficiency.

ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЁТДАГИ РОЛИ

Хайдаров Бахтиёр Халимович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчи
b.khaydarov1@gmail.com*

Аннотация

Мақолада давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларининг иқтисодиётдаги роли юзасидан чет эл олимларининг қарашлари, республикада фаолият кўрсатаётган акциядорлик жамиятларининг иқтисодиётдаги ўрни кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятлари, корпоратив бошқарув, ялпи ички маҳсулот, стратегик соҳалар

Кўплаб мамлакатларда стратегик аҳамиятга эга коммунал, транспорт, энергетика ва бошқа соҳаларда фаолият кўрсатаётган давлат улуши мавжуд

акциядорлик жамиятларининг фаолияти фуқароларнинг кундалик ҳаётига ва иқтисодиётнинг ривожланишига тўғридан-тўғри таъсир қилади. Жаҳон банки [1] маълумотларига кўра, давлат корхоналари COVID-19 пандемиясидан олдин муҳим роль ўйнаган ва пандемиядан кейинги даврда ҳам шундай бўлади. Давлат корхоналари сўнгги йигирма йил ичида энг йирик ва энг тез ривожланаётган трансмиллий компаниялардан бўлди. Халқаро валюта жамғармаси[2] тадқиқоти шуни кўрсатдики, сўнгги 10 йил ичида дунёнинг энг йирик корпорациялари орасида давлат корхоналарининг аҳамияти икки баравар ошган: уларнинг активлари 45 триллион АҚШ доллари миқдорида ҳозирда жами глобал ялпи ички маҳсулотнинг 50 фоизини ташкил этади.

Бир қатор чет эл профессор олимлари томонидан давлат улуши мавжуд корхоналарнинг иқтисодиётдаги роли тадқиқ этилган бўлиб, жумладан, Ж. Жонсон, К. Шоулз ва Р.Уиттингтонларнинг[3] хулосасига кўра, давлат иштирокидаги корпорацияларнинг асосий функцияси бўлиб, миллий иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг стратегик устуворликларини корпоратив механизмлар орқали амалга ошириш ҳисобланади.

Р.Кловиен, Э.Гимзаускиен ва Д.Мисиунаслар [4] Болтиқбўйи мамлакатларидаги давлат иштирокидаги корхоналар энергия, сув, жамоат транспорти, алоқа, соғлиқни сақлаш, таълим ва ижтимоий хизматлар каби давлат хизматларининг асосий субъектлари сифатида тан олган. Муаллифлар томонидан давлат иштирокидаги корхоналар мамлакат ялпи ички маҳсулотига сезиларли ҳисса қўшишини ҳисобга олиб, уларнинг фаолиятини тўғри баҳолаш тизими зарурлигини таъкидланган.

Фикримизча, Ўзбекистонда ҳам давлат иштирокидаги корхоналарда корпоратив бошқарувни жорий этиш ва унинг ҳолатини баҳолаб бориш жуда муҳим ҳисобланади.

Л.Путтерман ва Х.Донг [5] томонидан олиб борилган тадқиқотда Хитойда давлат корхоналарининг иқтисодиётдаги роли ўрганилган бўлиб, уларнинг хулосасига кўра, давлат корхоналари иқтисодий ўтиш даврида кенг кўламли бандликни таъминлагани, ижтимоий барқарорлик ва умумий фаровонликни оширгани қайд этилган.

Худди шундай К.Нақви ва Э.Гинтинг [6] хулосасига кўра, давлат корхоналари энергия, транспорт, сув ва табиий ресурсларни ўрганиш каби кўплаб соҳаларда муҳим инфратузилма ва давлат хизматларини тақдим этишда катта ҳисса қўшади.

Юқорида номлари келтирилган хорижий олимлар томонидан аҳоли учун зарур, хусусий сектор учун норентабел бўлган, таянч хизматларни кўрсатишда давлат иштирокидаги корхоналарнинг роли муҳим эканлигини эътироф этишган.

Ф.Нита, С.Тегух [7] томонидан Индонезиядаги давлат иштирокидаги корхоналарнинг иқтисодиётдаги ўрни ва роли ўрганилиб, улар корхоналарнинг давлат даромадидаги ҳиссаси 24 фоизни, давлат корхоналарининг даромад, соф фойда ва капитал ҳажми бўйича иқтисодиётга қўшадиган ҳиссаси нисбатан пастлигини таъкидлаб, тадқиқотчиларнинг хулосасига кўра, кўплаб давлат корхоналари ҳали самарали ишламаганлиги қайд этилган.

А.Адеми ва Б.Аккерс [8] томонидан давлат иштирокидаги корхоналарнинг иқтисодиётга потенциал муҳим ҳиссасига қарамай, улар кўпинча корпоратив бошқарув билан боғлиқ жиддий муаммоларга дуч келишини кўрсатиб ўтишган.

Папенфуб [9] ўз ишида давлат корхоналарида корпоратив бошқарув муаммолари кўлами хусусий корпоратив тузилмаларга қараганда юқори эканлигини таъкидлаб ўтган.

А.Якимовнинг фикрига кўра, давлатнинг иштирокидаги корпорацияларнинг ролини куйидагича тавсифлайди: “давлат иштирокидаги акциядорлик жамиятлари давлат назорати ва иқтисодиётнинг турли тармоқларини стратегик ривожлантириш устуворликларини таъминлаш функцияларини корпоратив механизмлар орқали амалга оширади, давлат бюджети даромадларининг маълум қисмини дивидендли даромад ҳисобидан шаклланишига кўмаклашади” [10].

Номлари юқорида зикр этилган иқтисодчи олимлар давлат иштирокидаги корхоналарнинг асосий функцияларидан бири сифатида давлатнинг иқтисодий ва ижтимоий сиёсатини корпоратив механизмлар орқали амалга ошириш ҳамда уларда корпоратив бошқарувнинг замонавий услубларини жорий этиш зарурлигини эътироф этишади.

Республикада фаолият кўрсатаётган акциядорлик жамиятлари ва уларнинг иқтисодиётдаги ролини баҳолаш учун дастлаб уларнинг сони ва улардаги давлат улуши миқдорини таҳлил қиламиз.

1-жадвал

Акциядорлик жамиятларининг сони ва уларнинг акциялари³⁰

Т/р		2002	2005	2008	2011	2014	2017	2020	2022	2002 й.га нисбатан
1.	АЖ сони	4 716	2 114	1 826	1 309	1 090	606	599	628	13%
2.	Давлат улуши мавжуд АЖ	2 660	293	465	427	395	177	254	223	8%
2.1	Умумий АЖ сонига нисбатан	56,4	13,9	25,5	32,6	36,24	29,2	42,4	35,5	-20,9
3.	Акциялар номинал қиймати, трлн сўм	1,9	2,8	4,5	7,6	12,7	48,6	149,5	166,7	8 773%
3.1	давлат улуши, фоизда	46,1	36,4	51	49,3	56,3	79,1	85,3	80,7	34,6

Мазкур жадвалдан кўриниб турибдики, давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятлари сони 2002 йилнинг бошида 2 660 та ёки акциядорлик жамиятлари умумий сонидан 56,4 фоизни (акциялар умумий номинал қийматидан 46,1 фоиз) ташкил этган бўлса 2023 йилга келиб улар сони жиҳатдан 12 баробардан зиёдроқ камайган бўлсада, акцияларнинг умумий номинал қийматига нисбатан 34,6 фоизга кўпайганлигини кўришимиз мумкин.

³⁰ Қимматли қоғозлар марказий депозитарийси маълумотлари асосида шакллантирилди.

Мазкур давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларида 2023 йилнинг 1 январь ҳолатига 183 минг 705 нафар шахс иш билан банд³¹, ушбу жамиятларнинг 149 таси давлат улуши 50 фоиздан ортиқни ташкил этса, 74 тасида 50 фоиздан кам ҳисобланади. Масалан, “Жондор пахта тозалаш” АЖ (0,16 фоиз), “Намангандонмахсулотлари” АЖ (0,52 фоиз), “Гарантбанк” АТБ (0,01 фоиз), “Трак Уо‘ли” АТБ (0,1 фоиз) ва бошқалар.

Халқаро тажриба шуни кўрсатдики, акциядорлик жамиятлари қимматли қоғозларининг листингга киритилиши мазкур жамиятларда корпоратив бошқарув нисбатан юқори даражада йўлга қўйилганидан ва юқори талабларга жавоб беришидан далолат беради.

Республикамизда қимматли қоғозлари “Тошкент” РФБ листингга киритилган жамиятлар таҳлил қилинганда, листингга киритилган жамиятларнинг кўпчилигида давлат улуши мавжудлиги аниқланди. Жумладан, давлат улуши назорат пакетидан, яъни 50 фоиздан кам бўлган “Товар хом ашё биржаси” АЖ (давлат улуши 26 фоиз) уч йилдан бери листингни энг юқори тоифасига киритилган.

2-жадвал

**“Тошкент” РФБда листингга киритилган
қимматли қоғозлар эмитентлари³²**

Т/р	Листингга киритилган	2019й.	2020й.	2021й.	2022й.	2022 йилнинг 2019 йилга нисбатан
1	Қимматли қоғозлар сони	112	144	136	107	95
1.1	шундан давлат улуши мавжуд жамиятлар қимматли қоғозлари	73	89	72	60	82,2
2.	Давлат улуши мавжуд жамиятлар қимматли қоғозларнинг умумий листингга киритилганга нисбатан, фоизда	65,2	61,8	52,9	56,1	

2019 йил якуни бўйича листингга жами 112 та қимматли қоғозлар киритилган бўлса, шундан 73 тасининг ёки 65 фоизининг эмитенти давлат улуши мавжуд корхона ҳисобланади. 2019 йил якунига нисбатан 2022 йил якуни бўйича листингга киритилган қимматли қоғозлар сони 5 фоизга давлат улуши мавжуд корхоналар қимматли қоғозлари сони 18 фоизга камайган. Давлат улуши мавжуд жамиятларга тегишли қимматли қоғозлар сонининг камайишини амалга оширилаётган хусусийлаштириш жараёнлари ва хусусий секторнинг фонд бозорига қизиқиши ортиши билан изохлаш мумкин.

³¹ Статистика агентлиги маълумот (www.stat.uz)

³² “Тошкент” РФБ сайти (www.uzse.uz) маълумотлари асосида шакллантирилди.

**“Тошкент” РФБда амалга оширилган
битимлар ҳажми³³**

Т/р	Кўрсаткичлар	2020й.	2021й.	2022й.	2022 йил 2020 йилга нисбатан, фоизда
1	Қимматли қоғозлар билан амалга оширилган битимлар ҳажми, млрд сўмда	504,4	1 145,4	4 705,7	932,9
1.1	шундан давлат улуши мавжуд жамиятлар қимматли қоғозлари иштирокида, млрд сўмда	128,1	275,2	374,6	292,4
1.2	шундан давлат улуши мавжуд жамиятлар қимматли қоғозлари иштирокида, фоизда	25,4	24,0	8,0	
2.	Қимматли қоғозлар билан амалга оширилган битимлар сони	35 784	71 182	80 650	225,4
2.1	шундан давлат улуши мавжуд жамиятлар қимматли қоғозлари иштирокида, млрд сўмда	29 970	57 664	64 805	216,2
2.2	шундан давлат улуши мавжуд жамиятлар қимматли қоғозлари иштирокида, фоизда	83,7	81,0	80,3	

“Тошкент” РФБда амалга оширилган битимлар ҳажми ва сони таҳлили натижасида, давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятлари қимматли қоғозлари билан амалга оширилган битимлар ҳажми тегишлича 2020 йилда 25,4 фоиз, 2021 йилда 24,0 фоиз ва 2022 йилда 8,0 фоизни ташкил этган бўлсада, битимлар сони деярли ўзгармаган (2020 йилда 83,7 фоиз, 2021 йилда 81 фоиз, 2022 йилда 80,3 фоиз). Фонд бозори ривожланган мамлакатларда асосий эътибор битимлар сонига қаратилишини инобатга олиб, республикамизда котировка учун асос ҳисобланган асосий нархлар давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятлари қимматли қоғозлари ҳисобига шаклланаётганлигини кузатишимиз мумкин. Бу албатта, фикримизча, яхши тенденция, сабаби давлат улуши мавжуд бўлган акциядорлик жамиятларида миноритар акциядорлар қанча кўп бўлса, уларнинг фаолияти очиклиги ва шаффофлиги шунча юқори даражада таъминланади.

Экспертларнинг фикрига кўра, Ўзбекистон ялпи ички маҳсулотида давлат иштирокидаги корхоналарнинг улуши 55 фоизни ташкил этади. Россияда бу кўрсаткич 35 фоиз, Сингапурда 15 фоиз, ривожланган мамлакатларда ўртача кўрсаткич – 20-25 фоиз³⁴.

Давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларининг иқтисодиётдаги улуши юқори деган хулосага келган ҳолда, уларни босқичма-босқич қисқартириш ва стратегик муҳим аҳамиятга эга бўлган давлат ихтиёрида қоладиган жамиятларда корпоратив бошқарув тамойилларини жорий этиш иқтисодиётнинг асосий кўрсаткичларига ижобий таъсир кўрсатади.

³³ “Тошкент” РФБ сайти (www.uzse.uz) маълумотлари асосида шакллантирилди.

³⁴ <https://www.spot.uz/ru/2020/03/17/business-vs-gov/>

Фойдаланилган адабиётлар

1. Building SOE Crisis Management And Resilience Emerging Practices and Lessons Learned during the COVID-19 Crisis, 2022, World Bank Group, Page 3
2. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/05/07/blog-state-owned-enterprises-in-the-time-of-covid-19>
3. Джонсон Дж., Шоулз К., Уиттингтон Р. Корпоративная стратегия. Теория и практика. – М.: Вильямс, 2007. – С. 71.
4. Kloviene Ruta, Edita Gimzauskiene and Dalius Misiunas. 2015. The Significance of SOEs Performance Measurement as Policy Instrument in Baltic Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 213: 286–92.
5. Putterman, Louis, and Xiao-Yuan Dong. 2000. China's State-Owned Enterprises: Their Role, Job Creation, and Efficiency in Long-Term Perspective. *Modern China* 26(4): 403–47.
6. Naqvi K, Ginting E. 2020. State Owned Enterprises and Economic Development in Asia. ADB Publication: Reforms, Opportunities, And Challenges For State Owned Enterprises, Chapter 1: 1-44
7. Nita Ferdiana, Teguh Sugiyarto 2022: State-Owned Enterprises (SOEs): The Role in Economic Development and The Determinant of Its Performance, *Jurnal Ekonomi dan Kebijakan Pembangunan* 11(2): 91-107
8. Adeyemi Adebayo and Barry Ackers, 2022: Insights on Corporate Governance Practices of State-Owned Enterprises (SOEs). *Journal of Accounting and Investment* Vol. 23 No. 1, January 2022
9. Papenfuß, U. (2020). Corporate governance of state-owned enterprises: Conceptualization, challenges and perspectives for the public corporate governance field. In Bernier, L., Florio, M., & Bance, P. (Eds.), *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises (1st ed.)*
10. Якимов А.В. Корпорации с государственным участием//Инвестиции и инновации в промышленности. – 2014. – № 7. – С. 12.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ АКТИВАМИ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Нуралиев Рустам Тургунович

к.э.н., заведующий отделом

*Центра исследования проблем приватизации
и управления государственными активами*

E-mail: nuraliev2306@mail.ru

Аннотация

Учитывая возрастающую в последнее время роль и значение управления государственными активами, нами проведена аналитическая работа, что показала, насколько управление государственными активами имеют существенное значение в экономике любой страны. Были изучены опыт некоторых зарубежных стран в управлении государственными активами, методы и подходы по его управлению, сделаны выводы и предложения.

Ключевые слова: государственные активы, рыночные отношения, государственные предприятия, зарубежный опыт, приватизация, корпоративное управление, наблюдательный совет, ОЭСР.

Вопросы управления государственными активами и пути дальнейшего совершенствования, методы и принципы его преобразования в другие формы собственности, во всех странах рассматривались в первоочередном порядке с целью создания рыночных отношений в своей экономике.

Однако в каждой отдельно взятой стране при управлении и преобразовании государственного имущества имеются свои отличия и особенности. В мире существуют страны с высоким уровнем развития рыночных отношений, такие как США, Великобритания, Япония, Италия, Франция, Германия и Канада и в этих странах государственный сектор экономики в большей или меньшей степени присутствуют в зависимости от необходимости их сохранения.

Сторонники госсектора экономики указывают, что он позволяет создавать естественные монополии (электро-, газо-, водоснабжение и т. д.), обеспечивать национальную безопасность (оборонный сектор), общественные услуги (почта, образование, наука и т. д.), преодолевать отрицательные внешние эффекты (экологические и др.), способствует достижению социальной справедливости, что проявляется в перераспределении национального богатства [1].

Государственные активы имеют существенное значение в экономике любой страны. Несомненно, они являются неотъемлемой частью государства, его опорным звеном в системе хозяйственных отношений. Они обладают уникальными свойствами, с помощью которых практически неограниченно удовлетворяются основные общественные потребности, и экономика функционирует в согласии с национальными экономическими интересами. Именно с их помощью решаются сложные макроэкономические проблемы, осуществляются крупные инвестиционные программы, обеспечиваются условия для непрерывного процесса воспроизводства национального капитала.

В целях более эффективного управления государствами активами такие объекты публичной собственности (государственная и коллективная собственность) в некоторых странах Организации Экономического Сотрудничества и Развития (ОЭСР) группируются согласно их сферам деятельности. Затем в рамках каждой сферы деятельности они ранжируются согласно важности социальных задач, которые выполняют данные предприятия. Доля владения государством собственности в государственных предприятиях зависит от степени важности принятия решения по таким предприятиям.

В целом больше половины государственных предприятий в странах ОЭСР (их 36) полностью принадлежат государству, в 20 % государственных предприятиях государство имеет преобладающую долю собственности [2].

В Германии, к примеру, государство владеет предприятиями полностью или частично согласно решениям Бундестага Германии, Бюджетного Комитета и Комитета по аудиту, а также на основе рекомендаций и предписаний Федерального суда аудиторов. Одновременно существует коллективная

собственность на некоторые объекты. Такие предприятия могут принять правовую форму в виде акционерных обществ и товариществ с ограниченной ответственностью, а также иные формы коллективной собственности. Законодательство Германии запрещает участие федеральных властей в качестве акционеров в Открытых торговых ассоциациях и в Партнерствах с ограниченным владением доли.

В Швеции большинство государственных предприятий зарегистрировано в качестве акционерных обществ и товариществ с ограниченной ответственностью, и они действуют согласно закону «О предприятиях». Одновременно существуют Управление аэропортами и Национальная энергетическая система, функционирующие как государственные предприятия в рамках отдельных законодательных актов. Права собственности сконцентрированы в одном или нескольких госорганах и холдингах. Этот орган коммерчески ориентирован и профессионален, организован в качестве поставщика общественных услуг, подотчетен вышестоящим государственным органам. Интересы государства как собственника реализовываются через механизмы корпоративного управления, в том числе назначение совета директоров, утверждение стратегий развития, планов развития (бизнес-планов), одобрения инвестиций, финансовых инструментов, ключевых фигур управления, через систему найма и оплаты труда работников, дивидендную политику и другое [3].

В Великобритании государственные предприятия имеют три вида правовой формы: а) компании с ограниченной ответственностью и акционерные общества, работающие согласно закону «О предприятиях»; б) корпорации, учрежденные на основании особого акта Парламента; в) торговые фонды, которые также являются исполнительными органами различных министерств. Деятельность данных торговых фондов регулируется отдельными законами по категориям государственных предприятий [4].

Система контроля объектов государственной собственности за рубежом является всеобъемлющей и охватывает не только контроль использования бюджетных средств, но и деятельность объектов государственной собственности.

Исследования показывают, что наличие государственных предприятий считается необходимым в случаях, когда:

- существует необходимость содержать низкорентабельные или капиталоемкие, но жизненно важные для общества производства и предприятия, не выгодные для частного сектора (инфраструктура, экологические предприятия, некоторые виды наукоемких производств и тому подобное);
- государство стремится контролировать те отрасли, которые оно считает важными для экономики или обороны страны [5].

В целом в мире организационно-правовая форма акционерного общества признана более эффективной для компаний, действующих в рыночных условиях. Они позволяют государству быть полноценным участником рыночных отношений, сформировать механизм воспроизводства и использования госсобственности, иметь дополнительный доход от продажи акций. При этом

сохраняют контроль над предприятием, увеличивают капитал за счет дополнительных эмиссий, расширяют возможности слияния и концентрации, привлекают долговое финансирование без переноса обязательств на другие активы государства, имеют дополнительные механизмы контроля и оценки эффективности деятельности [6].

Мировой опыт свидетельствует о множестве задач, решаемых с помощью приватизации предприятий. Сюда можно отнести повышение рентабельности предприятий, сокращение правительственных расходов, увеличение поступлений в бюджет, ликвидацию внутренней и внешней задолженности, борьбу с монополизмом, расширение рынка капиталов, увеличение инвестиционного спроса населения, привлечение работников к участию в капитале компании, что в итоге приведет к повышению эффективности управления государственными активами. В соответствии с ними будет проведена оптимизация структуры государственной собственности, активизирована работа по приватизации и ограничению участия государства в тех сферах, где сегодня представлен частный сектор.

Таким образом, опыт управления государственными активами различных странах показал важность государственной собственности. Правительства многих развитых стран все еще сохраняют контроль над государственной собственностью.

Вместе с этим необходимо отметить, что приватизация государственной собственности - это очень серьезное и ответственное мероприятие, может иметь как положительные, так и отрицательные результаты.

Во многих странах (Европа, США, Китай) большинство активов продавалось иностранным инвесторам, которые принесли с собой новые технологии и управленческие модели. Причем им продавалась не часть предприятия, а пакет акций целиком. Другой, куда более важный связующий фактор — это хорошая институциональная среда, которая обеспечивала права собственности и их полноценную защиту, помогла демонополизировать отрасли экономики и поддерживать их справедливое регулирование.

Вместе с этим имеется и отрицательная сторона приватизации государственного имущества, например в 90-х годах многие латиноамериканские страны стремились приватизировать телекоммуникационные активы и авиакомпании. Распродажа последних уже через два года показала негативный эффект, а примерно то же произошло и с телекоммуникационным сектором все вышло иначе. На волне бума интернет-компаний эти активы пользовались высоким спросом, из-за чего их стоимость безосновательно завышалась. Первое время частным управленцам удавалось повысить операционные и финансовые результаты компаний, но из-за системного кризиса в интернет отрасли и череды банкротств компаний по всему миру достижения быстро сошли на нет.

Анализируя состояние управления государственными активами в различных странах, положительные и отрицательные последствия приватизации, зарубежный опыт управления государственными активами дает несколько основных выводов для применения их в Узбекистане.

1. Необходимо организовать управление сравнительно малым количеством больших по размеру государственных предприятий, то есть сохранить государственный контроль над деятельностью крупных предприятий.

2. Организовать слияния и объединения схожих предприятий, приватизацию малых предприятий. Так, успешный опыт управления имеется в Швеции. При этом необходимо обратить внимание на системную организацию управления государственными предприятиями после их приватизации или преобразования в другие формы собственности. Это касается предприятий, как сказано выше крупных и важных для экономики страны госпредприятий.

3. Уполномоченному государственному органу нужно ежегодно контролировать выполнение целей и задач предприятий после их приватизации или преобразования и проводить мониторинг и оценку достижения этих целей (виды и масштабы деятельности, экспорт и импорт, привлечение инвестиций, доход и ожидаемые дивиденды, соглашения с поставщиками и работниками, соответствие требованиям уполномоченного органа и другое).

4. Интересы государства как собственника необходимо реализовывать через механизмы корпоративного управления, в том числе назначение совета директоров, утверждение стратегий развития, планов развития (бизнес-планов), одобрения инвестиций, финансовых инструментов, ключевых фигур управления, систему найма и оплаты труда работников, дивидендную политику и другое. Такой эффективный опыт имеется в Швеции.

Таким образом, изучение международного опыта управления государственными активами свидетельствует о наличии различных подходов к управлению ими в разных странах. При этом считали бы необходимым при выборе конкретной модели обращать внимание на соответствии особенностей модели специфике национальной экономики Узбекистана.

Использованная литература

1. Как повысить эффективность управления государственными организациями? М.М. Ковалев, А.А. Авдонин. Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь.

2. Сотрудничество России и ОЭСР // Мировая экономика и международные экономические отношения. Тарлецкая Л. — 2011. — № 10. — С. 268.

3. О Регулирование коллективных инвестиций в странах ОЭСР // Мировая экономика и международные экономические отношения. Хмыз — 2003. — № 10. — С.

4. Официальный сайт ОЭСР. — Электронный ресурс. Режим доступа: www.oecd.org.

5. Функционирование предприятий государственной и частной формы собственности // Таймановские чтения: материалы междунар. науч.-практ. конф. ЗКГУ. — Уральск, 2013.

6. Мировые тенденции развития государственной собственности на объекты стратегических отраслей экономики в условиях глобализации // Экономические проблемы вхождения Казахстана в число наиболее

конкурентоспособных стран мира: материалы междунар. науч.-практ. конф. ЗКГУ. — Уральск, 2010.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Атажанов Акмалжан Музаффар угли
Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация

Данное исследование направлено на изучение путей повышения эффективности корпоративного управления на государственных предприятиях путем освещения важности корпоративного управления в госпредприятиях, выявления проблем, с которыми они сталкиваются при внедрении эффективных практик корпоративного управления, и предоставления рекомендаций по улучшению корпоративного управления на госпредприятиях.

Ключевые слова: корпоративное управление, стандарты корпоративного управления, основные факторы развития.

Государственные предприятия (госпредприятия) играют значительную роль в экономике, и их эффективное управление имеет решающее значение для их успеха. Корпоративное управление относится к набору процессов, политик и практик, которые определяют управление и контроль организации. Повышение эффективности корпоративного управления на государственных предприятиях имеет важное значение для обеспечения прозрачности, подотчетности и эффективного принятия решений. В этом эссе рассматриваются пути повышения эффективности корпоративного управления на государственных предприятиях.

Одним из способов улучшения корпоративного управления на государственных предприятиях является содействие прозрачности и подотчетности. Прозрачность предполагает предоставление информации заинтересованным сторонам и общественности. Для достижения этой цели государственные предприятия должны публиковать годовые отчеты, финансовую отчетность и другую соответствующую информацию на своих веб-сайтах. Более того, государственные предприятия должны разработать кодекс поведения, в котором излагаются этические стандарты и наилучшие практики. В этом кодексе также следует подчеркнуть важность подотчетности и последствий за несоблюдение.

Еще одним способом улучшения корпоративного управления на государственных предприятиях является укрепление независимости советов директоров. Совет директоров играет решающую роль в надзоре и руководстве деятельностью государственных предприятий. Однако эффективности правления часто препятствует политическое вмешательство или отсутствие независимости. Чтобы решить эту проблему, государственные предприятия должны создавать независимые советы директоров, которые не подвержены политическому влиянию. Кроме того, в состав правления должны входить люди с различным опытом работы.

Государственным предприятиям также следует применять подход к корпоративному управлению, основанный на результатах деятельности. Такой подход предполагает установление четких целевых показателей эффективности и мониторинг прогресса в их достижении. Целевые показатели эффективности должны быть приведены в соответствие со стратегическими целями организации и регулярно пересматриваться, и обновляться. Кроме того, государственным предприятиям следует внедрить систему стимулирования, основанную на результатах деятельности, которая вознаграждает сотрудников и менеджеров за достижение целевых показателей.

Доктор экономических наук, профессор Воронова Э.Б. и ст. преподаватель Петрова Н.А., Сургутского государственного университета, отметили в своей статье – «Корпоративное развитие предприятий приведет к необходимости внедрения стандартов корпоративного управления, и, как следствие, к повышению качества и культуры корпоративного управления в целом, что в итоге позволит понизить уровень ряда проблем корпоративного управления, которые могут быть решены только при внедрении стандартов корпоративного управления в практическую деятельность компаний.»

Наконец, государственные предприятия должны расширять взаимодействие и участие заинтересованных сторон. Заинтересованные стороны, включая сотрудников, клиентов, поставщиков и общественность, проявляют значительный интерес к деятельности государственных предприятий. Поэтому государственные предприятия должны взаимодействовать с заинтересованными сторонами и запрашивать их мнение при принятии важных решений. Этого можно достичь путем регулярного общения и консультаций с заинтересованными сторонами, включая собрания в мэрии, опросы и фокус-группы.

В заключение следует отметить, что повышение эффективности корпоративного управления на государственных предприятиях имеет важное значение для их успеха. Прозрачность, подотчетность, независимость, подходы, основанные на результатах деятельности, и вовлечение заинтересованных сторон являются ключевыми для достижения этой цели. Принимая эти меры, государственные предприятия могут повысить свою эффективность, укрепить доверие к заинтересованным сторонам и внести свой вклад в развитие экономики.

Использованная литература

1. Воронова Э.Б., Петрова Н.А. Основные направления повышения эффективности корпоративного управления в открытых акционерных обществах. – 2012
2. Эшбаева Ш.Р. Развитие корпоративного управления в Узбекистане на основе современных мировых стандартов \ УДК 338.2 – 2022
3. Radosław Miążek. Corporate governance in state-owned enterprises. A systematic literature review: an international perspective. \ International Journal of Contemporary Management. 2022

СТРУКТУРА АГЕНТСТВА ПО УПРАВЛЕНИЮ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ АКТИВАМИ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ

*Каюмов Равшан Исмаилович,
Центр исследований Агентства по
управлению государственными активами РУз,
ачальник отдела, к.э.н.,
Галкин Вадим Юрьевич,
Центр исследований Агентства по
управлению государственными активами РУз,
старший научный сотрудник, к.э.н.,
galkin.1963@mail.ru;*

Аннотация

В тезисе рассматриваются вопросы совершенствования структуры Агентства по управлению государственными активами Республики Узбекистан. На основе логических, эмпирических и других методов исследования даны предложения по повышению эффективности корпоративного управления на предприятиях с государственной долей.

***Ключевые слова:** корпоративное управление, организационная структура, предприятия с государственным участием, государственные активы, эффективность.*

Вопросы повышения эффективности функционирования предприятий с государственным участием всегда находились в центре внимания руководства страны, так, в соответствии с [Указом](#) Президента Республики Узбекистан от 21 декабря 2022 года № УП-269 [1] и в целях определения первоочередных мер, направленных на эффективную организацию деятельности министерств и ведомств, была утверждена общая предельная численность всего управленческого персонала республиканских органов исполнительной власти - министерств, комитетов, агентств и инспекций, а также их территориальных и районных (городских) подразделений, финансируемых за счет средств Государственного бюджета и средств внебюджетных фондов.

Задача ставилась таким образом, чтобы проводимая реорганизация не только не снизила темпы проводимых экономических реформ, но и дала дополнительный импульс для реализации принятых программ, стратегий и концепций развития экономики страны, в том числе посредством повышения эффективности корпоративного управления.

Во исполнение данного Указа Агентством по управлению государственными активами Республики Узбекистан (далее – Агентство) была утверждена временная структура центрального аппарата и его территориальных подразделений. Несмотря на использование при ее разработке соответствующего методологического подхода, учета особенностей и специфики направлений деятельности Агентства и перспектив его развития,

изучение предложенной структуры выявило возможности ее дальнейшего совершенствования уже в настоящее время. Здесь основные предложения, на которые, по нашему мнению, следовало бы обратить внимание, сводятся к следующему:

1. Главной задачей Агентства является обеспечение эффективного использования государственных активов, часть из которых, зачастую, объективно не могут быть рентабельными. Прежде всего, это актуально для системно-значимых предприятий, в силу специфики своей деятельности или установленных заниженных тарифов на их продукцию или услуги, неспособных приносить прибыль. Для более продуктивного решения данной задачи целесообразно разделить активы на две группы: доходоприносящие активы и активы не приносящие дохода. Основными доходоприносящими активами являются предприятия с государственным участием. Анализ деятельности таких предприятий показал, что у большинства из них очень низкая рентабельность. Такие предприятия являются не только неконкурентоспособными, но и находятся в зоне экономического риска потери платежеспособности. Однако, при сложившейся ситуации, в новой структуре Агентства отсутствует подразделение, которое как раз и должно заниматься вопросами финансового оздоровления предприятий с государственным участием. Можно предположить, что эти функции возложат на «Управление анализа показателей бизнес-планов, эффективности и ведения дивидендной политики», но утвержденная численность сотрудников данного управления, круг задач которого и без того достаточно широк, не позволит уделять должного внимания решению вопросов повышения эффективности работы предприятий с государственной долей. Передача же функций мониторинга деятельности определенной части предприятий с государственным участием территориальным подразделениям Агентства проблему не решит, т.к. уровень подготовки специалистов этих подразделений зачастую не является достаточным. Кроме того, нуждается в совершенствовании и сама система оценки эффективности деятельности предприятий с госучастием, что требует разработки новых нормативно-методических документов. Авторами были подготовлены и представлены в Агентство по управлению государственными активами Методические рекомендации по анализу и расчету финансово-экономических показателей (коэффициентов) для оценки деятельности предприятий. Данные методические рекомендации целесообразно апробировать на нескольких предприятиях и, исходя из результатов, разработать специальную методику оценки и сопутствующие ее внедрению документы. Внедрение методики потребует внесения изменений в постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 28 июля 2015 года № 207 [2].

На наш взгляд, численность сотрудников вышеуказанного Управления можно было бы увеличить за счет сокращения численности сотрудников «Управления обеспечения прав и функций собственников». В условиях достаточно четко разработанного законодательства и введения возможности онлайн голосования, обеспечение работы данного управления возможно и с

меньшей численностью сотрудников. Так же можно сократить численность сотрудников «Управления ведения процессов неплатежеспособности».

2. Будучи правопреемником Государственного комитета Республики Узбекистан по содействию приватизированным предприятиям и развитию конкуренции Агентство реализует государственную политику по делам о банкротстве, осуществляет разработку и участвует в реализации программ финансового оздоровления экономически несостоятельных предприятий, повышения эффективности их деятельности и привлечения новых инвесторов. На наш взгляд, компетенции Агентства в вопросах неплатежеспособности и экономической несостоятельности должны ограничиваться только деятельностью предприятий с государственной долей. Вопросами неплатежеспособности остальных субъектов хозяйствования должны заниматься судебные органы, Торгово-промышленная палата и некоммерческие объединения.

Согласно информации из Портала открытых данных Республики Узбекистан в среднем в год количество ликвидированных и (или) ликвидируемых обанкротившихся предприятий с государственной долей составляет менее десяти единиц [3]. При повышении эффективности деятельности предприятий с государственной долей их количество сократится еще больше.

3. Предлагается в корне пересмотреть политику приватизации предприятий с государственной долей. Агентство по управлению госактивами обнародовало данные о том, что количество предприятий с долей государства в Узбекистане составляет 2 541 ед., почти половина из них (1 210) создана в форме унитарных предприятий. По данным Агентства, в Стратегии управления и реформирования предприятий с государственным участием на 2021-2025 годы [4], предполагается сокращение количества предприятий с участием государства на 75 процентов в течение четырех лет [5]. Соглашаясь с доводами автора данной статьи о преимуществах приватизации, следует отметить, что в статье проблема рассматривается односторонне, не раскрывая всех нюансов и глубины процесса.

Осуществляемые в стране реформы направлены на повышение конкурентоспособности национальной экономики на мировых рынках, вхождение Узбекистана в число экономически развитых стран. Но, как показывает практика, экономика развитых стран основывается на деятельности крупных компаний, которые являются ее «локомотивами», а малый и средний бизнес выступает в роли их помощников. Приватизация крупных предприятий влечет их реструктуризацию, дробление, изменение профиля деятельности. В республике принято много законодательных и нормативных актов по развитию малого бизнеса, но уже настало время принять новый курс развития предпринимательства – стимулирование растущего бизнеса, всемерная поддержка предприятий, способных выходить на мировые рынки и быть на них устойчиво конкурентоспособными.

С другой стороны, предприятия с государственной долей должны выступать примером для предприятий других форм собственности в организации эффективной деятельности. Однако на практике этого не

происходит, что обуславливает целесообразность их приватизации вследствие низкой эффективности и даже убыточности.

Вместе с тем, сокращение предприятий с государственной долей уменьшает неналоговые поступления в бюджеты страны, увеличивает налоговое бремя для других налогоплательщиков.

В завершение нашего анализа эффективности вновь созданной организационной структуры Агентства по управлению государственными активами, следует отметить, что, несмотря на всю актуальность своевременного проведения административной реформы, частые структурные изменения снижают возможность последовательной реализации основных задач, стоящих перед органом государственного управления.

Список литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по реализации административных реформ Нового Узбекистана» от 21 декабря 2022 года № УП-26 // <https://lex.uz/ru/docs/6324798>.

2. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О внедрении критериев оценки эффективности деятельности акционерных обществ и других хозяйствующих субъектов с долей государства» от 28 июля 2015 года № 207// <https://lex.uz/docs/2712349> .

3. Портал открытых данных Республики Узбекистан // <https://data.egov.uz/rus/data/6110b855db32b99538e0814b?page=1>

4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении стратегии управления и реформирования предприятий с государственным участием на 2021-2025 годы» от 29 марта 2021 г. № 166 // <https://lex.uz/docs/5351244?query>.

5. Количество предприятий с долей государства за 4 года сократится на 75 процентов. Для чего нужна приватизация? // <https://kun.uz/ru/news/2021/05/31>.

III-SHU'BA.

MOLIYA SEKTORI TASHKILOTLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI XALQARO TAMOYILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

BANKLARDA KORPORATIV BOSHQARUVNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI SAMARASINI OSHIRISH YO'LLARI

*Xo`janafasov Lazizbek Shuxratjon o`g`li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi
Ilmiy raxbar: Mamarayimova R.*

Annotatsiya

Samaradorlik banklarning bugungi tezkor ishbilarmonlik muhitida raqobatbardoshligini saqlab qolish uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Banklarda korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalari vaqt o'tishi bilan rivojlanib bordi va samaradorlikni oshirish uchun ularni doimiy ravishda takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot banklarda korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalari samaradorligini oshirish yo'llarini o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: moliya bozorlari, institutsional asoslar, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, qonunchilik va me'yoriy-huquqiy bazalar, moliyaviy infratuzilma, inson kapitalini rivojlantirish, iqtisodiy o'sish, barqaror rivojlanish, to'lov tizimlari, kliring va hisob-kitob mexanizmlari.

Tadqiqotda birinchi navbatda banklarda korporativ boshqaruvning zamonaviy yo'nalishlari, jumladan, ularning xususiyatlari va afzalliklari haqida umumiy ma'lumot beriladi. Keyinchalik asosiy e'tibor ushbu boshqaruv tendentsiyalarining joriy samaradorligi darajasini tahlil qilishga, ularni amalga oshirishga to'sqinlik qilayotgan mavjud muammolar va cheklovlarni ta'kidlashga qaratiladi.

Tezida banklarda korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalari samaradorligini oshirish uchun amalga oshirilishi mumkin bo'lgan turli strategiyalar ko'rib chiqiladi. Bunga jarayonlarni avtomatlashtirish va qarorlar qabul qilishni yaxshilash uchun sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va blokcheyn kabi ilg'or texnologiyalardan foydalanish kiradi. Bundan tashqari, tadqiqot korporativ boshqaruvda samaradorlikni oshirishda samarali muloqot, hamkorlik va etakchilikning ahamiyatini o'rganadi.

Bundan tashqari, tadqiqot samaradorlikni oshirishning muhim omillari sifatida, ayniqsa, raqamli savodxonlik va mijozlarga xizmat ko'rsatish sohalarida xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning ahamiyatini o'rganadi. Bundan tashqari, tadqiqot korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalarida innovatsiyalar, tezkorlik va

moslashuvchanlikni rivojlantirish uchun banklarda doimiy takomillashtirish madaniyatini joriy etishning afzalliklarini tahlil qiladi.

Ushbu tadqiqot natijalari banklarning o'z faoliyatini optimallashtirish, samaradorligini oshirish va bugungi dinamik biznes muhitida raqobatbardoshligini saqlab qolish usullari haqida tushuncha beradi. Topilmalar bank muassasalari, siyosatchilar va bank sohasida korporativ boshqaruv amaliyotini takomillashtirishdan manfaatdor tomonlar uchun katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Korporativ boshqaruvdagi samaradorlik banklar uchun juda muhim, chunki bu ularning faoliyati, rentabelligi va barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi. Banklarda korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalari yillar davomida rivojlanib bordi va ular endi raqamli transformatsiya, mijozlarga yo'naltirilganlik va tezkor metodologiyalarni o'z ichiga olgan keng ko'lamli amaliyotlarni o'z ichiga oladi.

Raqamli transformatsiya jarayonlarni avtomatlashtirish, operatsion samaradorlikni oshirish va mijozlar tajribasini yaxshilash uchun texnologiyadan foydalanishni o'z ichiga oladi. Mijozlarga yo'naltirilganlik mijozlarning ehtiyojlari va afzalliklarini tushunish va qondirishga qaratilgan, bu esa mijozlarning sodiqligi va ularni ushlab turishiga olib keladi. Agile metodologiyalari muammoni hal qilishda iterativ va hamkorlikdagi yondashuvlardan foydalanishni o'z ichiga oladi, bu esa banklarga o'zgaruvchan bozor sharoitlariga tezda moslashish imkonini beradi.

Korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalarining afzalliklariga qaramay, ularning samaradorligi turli qiyinchiliklar va cheklovlar bilan to'sqinlik qilishi mumkin. Bu muammolarga eski tizimlar, me'yoriy hujjatlarga muvofiqlik, kiberxavfsizlik tahdidlari va o'zgarishlarga qarshilik kiradi. Shu sababli, ushbu muammolarni bartaraf etish va ularning samaradorligini oshirish uchun ushbu boshqaruv tendentsiyalarini doimiy ravishda takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalari samaradorligini oshirish usullaridan biri ilg'or texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va blokcheyn jarayonlarni avtomatlashtirish, qarorlar qabul qilishni yaxshilash va xavfsizlikni kuchaytirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan texnologiyalarga misoldir. Bundan tashqari, samarali muloqot, hamkorlik va etakchilik korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalarida samaradorlikni oshirishda xodimlarni o'qitish va malakasini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Banklar o'z xodimlariga sanoat talablarini qondirish uchun zarur raqamli savodxonlik va mijozlarga xizmat ko'rsatish ko'nikmalariga ega bo'lishlari uchun sarmoya kiritishlari kerak. Bundan tashqari, banklarda doimiy takomillashtirish madaniyatini joriy etish korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalarida innovatsiyalar, tezkorlik va moslashishni rivojlantirishi mumkin.

Umuman olganda, banklarda korporativ boshqaruvning zamonaviy tendentsiyalari samaradorligini oshirish yo'llari xilma-xil bo'lib, yaxlit yondashuvni talab qiladi. Yuqorida sanab o'tilgan strategiyalarni amalga oshirish orqali banklar o'z faoliyatini optimallashtirishi, samaradorligini oshirishi va bugungi dinamik biznes muhitida raqobatbardoshligini saqlab qolishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shamsuddin, A. va How, S. E. (2021). Bank sektoridagi raqamli transformatsiyani tizimli ko'rib chiqish: rivojlanayotgan manzara, muammolar va oqibatlari. *Biznes tadqiqotlari jurnali*, 132, 951-971.
2. Brey, E. va Dervojeda, K. (2020). Agile Banking: Bank ishida tejamkor va tezkor tamoyillar va usullarni amalga oshirish. *Informatika kitoblari*, 175, 225-231.
3. Minoiu, C. va Reyes, J. A. (2013). Jahon bankinging tarmoq tahlili: 1978–2009. *Moliyaviy barqarorlik jurnali*, 9(2), 168-184.
4. Rahman, M. A. va Zailani, S. (2020). Blockchain texnologiyasining ta'minot zanjiri, logistika va transportga ta'siri: tizimli tahlil. Ta'minot zanjiri boshqaruvi xalqaro jurnali, 9(1), 219-230.
5. Krambia-Kapardis, M. va Zopiatis, A. (2019). Bank sohasida etakchilikning roli: tizimli adabiyotlarni ko'rib chiqish. *Journal of Financial Services Marketing*, 24(2), 64-75.
6. Vang, L. va Xu, J. (2018). Katta ma'lumotlar va uning bank sohasida qo'llanilishi. *Katta ma'lumotlar jurnali*, 5(1), 1-18.
7. Bhatti, T., Ali, M. va Raza, S. A. (2019). Pokiston bank sektorida xodimlarni o'qitish va rivojlantirish amaliyoti. *Menejment Excellence xalqaro jurnali*, 9(1), 1077-1088.
8. Sathyanarayana, S. va Kakarla, S. K. (2017). Banklarda doimiy takomillashtirish madaniyati: tadqiqot. *Xalqaro mahsuldorlik va samaradorlikni boshqarish jurnali*, 66(2), 218-233.

CORPORATE GOVERNANCE IN COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN

Temirov Abdulaziz Alimjanovich

Tashkent state university of economics

Associate Professor of Department of Corporate Governance

abdulaziz38@mail.ru

Abstract

In the thesis, the author highlights the basics of organization and features of corporate governance in commercial banks. The author explains the complexity of the situation with bank risk management by the low level of corporate governance, draws attention to the fact that with the large role of the bank's depositors in the formation of a significant part of the bank's financial resources, their rights to participate in the corporate governance of the bank are practically not taken into account, and tries to reveal its reasons.

Keywords: commercial banks, corporate governance, stakeholders, banking supervision, Basel Committee, board of Directors, depositors, banking management, financial aspects, financial intermediation.

Today, as one of the most important institutional changes taking place in the activities of commercial banks of the Republic of Uzbekistan, the formation of a corporate management system should be especially noted. “The banking system of the

Republic of Uzbekistan is currently represented by 31 commercial banks that provide the traditional range of banking services - lending, deposit operations, settlement and cash services, etc. The state has a dominant position in the banking sector - 13 out of 31 banks have state participation in the capital, their capital is more than 87% of total capital, and assets - more than 85% of the total assets of the banking system".[1].

Corporate governance organized in commercial banks is the main factor in building the confidence of legal entities and individuals who place their funds in them, as well as counterparty banks in the interbank credit market, investors operating in the securities market. Considering the role of commercial banks as a financial intermediary, attention is paid to the issue of effective organization of corporate governance in banks as the main goal of economic reforms carried out in the banking system of our republic.

According to the legislation of the Republic of Uzbekistan, "Corporate governance is understood as a set of relations between the bank's management bodies and other interested parties, providing the necessary organizational structure for determining the strategic goals of the bank and controlling them, as well as the possibility of making management decisions, including the distribution of powers and responsibilities of management bodies" [2].

A review of the literature devoted to the study of corporate governance in banks shows that various studies have considered certain aspects of corporate governance of commercial banks. Therefore, corporate governance is understood as a set of relations between the bank's management bodies and other interested parties, providing the necessary organizational structure for determining the strategic goals of the bank and controlling them, as well as the possibility of making managerial decisions, including the distribution of powers and responsibilities of management bodies. As a result of the research, it became clear that corporate governance is a complex concept that should be considered as a management system.

In our opinion, corporate governance in commercial banks is a system of interaction between the bank's stakeholders, which establishes the rules and determines the mechanism for the relationship between the bank's shareholders and its board, staff and other stakeholders that influence the bank's activities.

The corporate governance of commercial banks is the main factor in building the confidence of business entities and the population placing their funds in them, as well as counterparty banks in the interbank lending market, investors operating in the securities market. Issues of a comprehensive assessment of risks associated with the activities of commercial banks are also important for improving the reliability and stability of the banking system, ensuring the transparency of banking activities and fully protecting the legitimate interests of all its participants [3].

Nowadays, the distinctive features of corporate governance in commercial banks of our republic can be characterized as follows:

A significant role in banking corporate governance is played by the Central Bank of the Republic of Uzbekistan and other regulatory bodies such as the State Tax Committee, the State Customs Committee, etc., which are one of the hallmarks of banking corporate governance. In this regard, a relationship is established between the

financial system and the role of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, which is the regulator of corporate governance.

Corporate relations between shareholders and boards of commercial banks (ie executive bodies) are more complex than in other economic entities of the country's economy. This complexity is mainly due to factors such as a large state share in the capital of commercial banks, banking secrecy, strict regulation of the activities of commercial banks by the Central Bank and other regulatory bodies of the Republic of Uzbekistan,

To carry out intermediary operations, mainly credit operations, commercial banks attract deposits from legal entities and individuals. An increase in credit funds leads to an increase in the level of banking risks. A temporary significant discrepancy between the structure of bank liabilities and assets, in turn, may lead to a loss of confidence of the bank's depositors. For this reason, the risk appetite of banks makes deposit insurance mandatory.

“When the corporate governance system of a commercial bank in Uzbekistan is defined, the state should be recognized as one of the stakeholders. At the same time, the state should be understood not only as the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, but also other state bodies that influence the activities of banks” [4].

The difficulty in managing banking risks in developing countries like Uzbekistan is due to the low level of corporate governance. For example, this manifests itself in serious conflicts of interest and their ineffective resolution, insufficient attention of supervisory boards to the problem of risk management within the internal control system, in shortcomings in information disclosure, an insufficient number of national firms capable of conducting a qualified and independent external audit, etc. [5].

Poor corporate governance at a bank means an increase in certain credit, operational and reputational risks, which in turn leads to a decrease in the value of the bank's shares. Based on the conducted research, it can be said that the features of corporate governance in commercial banks of the Republic of Uzbekistan are as follows:

1. Although its depositors occupy a significant place in the activities of commercial banks, their role and rights to participate in the corporate management of the bank are practically not taken into account. The main reason for this is the lack or weakness of theoretical foundations, problems with the place and role of depositors in the corporate governance of the bank, which allows the Central Bank, as well as the shareholders and the board of the bank, to ignore their rights in the corporate governance of the bank.

2. The role of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan in the corporate management of the bank is too great, so it acts as a regulator of corporate relations in the entire banking sector.

3. Transparency of banking operations plays an important role in the corporate governance of the bank. However, in this respect too, the presence of confidential information, as well as the fact that banks carry out complex, technologically non-transparent operations, overshadows the issue of transparency.

In recent years, the following main trends have been observed in the corporate governance system of commercial banks of the Republic of Uzbekistan:

1. Concentration of ownership. Most commercial banks are owned by the state. This situation is observed on the example of large joint-stock commercial banks such as “Uzmilliybank” JSC, “Agrobank” JSC, “Ipoteka-Bank” JSCIB, “SQB” JSC, “Asaka Bank” JSC, etc. They not only control GDP and the volume of financial services but also act as a major investor [6].

2. Increase in the share of external shareholders (outsiders) in commercial banks, both individuals and legal entities. It is believed that this is due to the placement of shares on the country's stock market, especially the IPO.

3. The high concentration of capital and the presence of large shareholders are characterized by the emergence of a practice of insufficient attention to the rights of minority shareholders in the corporate governance of the Bank.

4. Low level of transparency of the property composition of commercial banks. The practice of corporate governance in banks is also characterized by a relatively low level of transparency and transparency of the banking business. Here the concept of relativity is used to refer to certain trends in the field, indicating an increase in the level of transparency in recent years.

According to the legislation of the Republic of Uzbekistan, the number of members of the Bank's Supervisory Board is determined by its charter. “For a company with more than five hundred shareholders, the number of members of the supervisory board of the company cannot be less than seven members, and for a company with more than one thousand shareholders, at least nine members” [7]. Consequently, the number of members of the Bank's Supervisory Board must be at least seven people. In order to ensure the effectiveness of its work, the Supervisory Board forms special committees, in particular the Audit Committee, the Risk Management Committee, the Remuneration Committee, as well as other committees for preliminary consideration of the most important issues within the competence of the Board.

The main task of these committees is to study in depth the issues within their competence and develop proposals and recommendations on them, as well as assist the Council in the performance of its oversight functions. According to the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision, banks should establish at least four committees under the Supervisory Board, in particular committees for audit, remuneration, appointments, and risk management [8].

Below is information on the committees established under the Supervisory Boards of some commercial banks of the Republic of Uzbekistan.

The provided table is based on the data of individual commercial banks of the Republic of Uzbekistan. This indicates that, on the recommendation of the Basel Committee on Banking Supervision, the above-mentioned committees were created within the Supervisory Board of Commercial Banks. All commercial banks have established audit and risk management committees. As for other committees, the situation is different, and the reason may be that in some commercial banks the committees for appointments, remuneration and corporate governance are organized as one committee, and in others they are separate. Most importantly, all commercial banks have a separate corporate governance committee, at least a corporate consultant. The absence of one or another special committee does not mean that there is no

possibility of carrying out activities in the relevant areas, but in such cases, certain responsibilities can be assigned to other committees of the Bank's Supervisory Board.

Table 1

Committees established under the Supervisory Boards of some commercial banks of the Republic of Uzbekistan*

№	Commercial banks	Committees established under Supervisory Boards			
		Internal audit	Rewards	Appointments	Risk management
1	JSC National Bank	+			+
2	JSC People's Bank	+		+	+
3	JSC Asaka bank	+	+	+	+
4	JSCIB Ipak Yuli	+	+		+
5	JSCB Asia Alliance Bank	+			+
6	JSC Agrobank	+	+	+	+
7	JSC Qishloqqurilishbank	+	+		+
8	PJSCB Davrbank	+	+		+
9	PJSCB "Invest Finance Bank"	+	+		+
10	Korean Development Bank Uzbekistan	+			+

* Developed by the author based on data from commercial banks

In recent years, the weight of independent directors has increased in the corporate governance system in the Republic of Uzbekistan. As the main reason, one can point out that they have qualities that are fully aware of the specifics of the company's activities and can contribute to its strategic development. Joint stock companies are recommended to have an independent member of supervisory boards, the requirement for its size is at least one (but not less than 15% of the number of members of the Supervisory Board established by the charter of the company) independent member in each supervisory board. Therefore, this state leads to openness, transparency, objectivity of corporate governance and, consequently, transparency and reliability of information [9].

Summing up, it is necessary to pay attention to the fact that in the corporate governance of the Republic of Uzbekistan it is necessary:

1. Implementation of banking corporate governance in accordance with the requirements of regulatory legal documents, ensuring the reliability of banking activities.

2. Increase the share of external shareholders of the bank, both individuals and legal entities. This is due to the placement of shares on the Tashkent stock exchange, by issuing an IPO.

3. With a high concentration of capital and the presence of large shareholders, there is a case of insufficient attention to the rights of minority shareholders in the corporate governance of the Bank. Therefore, further expansion of their rights is necessary.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the strategy for reforming the banking system of the Republic of Uzbekistan for 2020-2025" PF-5992, 05/12/2020.
2. "Regulations on Corporate Governance in Commercial Banks". No. 3254, 06/30/ 2020.
3. Temirov A.A. Improvement of corporate governance in the banking sector of the Republic of Uzbekistan // Modern school of Russia. Issues of modernization. No. 1 (38, v2), 2022, pp. 28-30.
4. Temirov A. Features of corporate governance in commercial banks // State, municipal and corporate management: theory and best practices: Proceedings of the Seventh International Scientific and Practical Conference, November 11–12, 2022.
5. Yuldasheva G. Prospects for the development of corporate governance in commercial banks // Finance and banking. № 4, 2020. -34-41 p.
6. Law of the Republic of Uzbekistan "On Joint Stock Companies and Protection of Shareholders' Rights", 05/06/ 2014.
7. The principle of corporate governance for banks. Basel Committee on Banking Supervision. July 2015. www.bis.org.
8. Improving corporate governance in credit institutions / Basel Committee on Banking Supervision. Basel, September 1999.
9. Murichev A. Status and Improvement of corporate banking management in Russia. Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Economics. M., 2007.- 38 p.
10. Kaspina, R.G. Influence on the formation of author's reporting of corporate governance mechanisms / R. G. Kaspina // Finance and credit. - 2004. - No. 7 (145). - S. 50-55.
11. Law of the Republic of Uzbekistan "On banks and banking activities". No. 580, 05.11.2019.

XALQARO STANDARTLAR ORQALI MOLIYA MUASSASALARINING KORPORATIV BOSHQARUVINI KUCHAYTIRISH

Shavkatov Abdusalim, Khalilov Abdugani, Zaylobiddinov Shukurillo

Researchers of Master's Degree, Department of World Economics

Tashkent state university of economics

a.shavkatov@tsue.uz

a.khalilov@tsue.uz

sh.ZAYLOBIDINOV@tsue.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliyaviy sektorda, xususan rivojlangan mamlakatlardagi korporativ boshqaruv muhokama qilinadi. U barcha manfaatdor tomonlarning manfaatlarini hisobga olgan holda mas'uliyatli va barqaror operatsiyalarni ta'minlash uchun kompaniyalar amalga oshirishi mumkin bo'lgan bir nechta amaliyotlarni ta'kidlaydi.

Key words: Management, financial sector, corporate governance, risk, stakeholders

Corporate governance in the financial sector of a company refers to the set of principles, policies, and procedures that guide the way the company is managed, directed, and controlled. The financial sector plays a critical role in ensuring that a company's finances are properly managed, risk is effectively managed, compliance is upheld, and ethical standards are maintained. Effective corporate governance ensures that these key areas are managed with transparency, accountability, and integrity, which helps to build trust among stakeholders and investors.

In the financial sector, corporate governance includes the composition and independence of the board of directors, the roles and responsibilities of the board and senior management, financial reporting and disclosure policies, risk management policies, and compliance with laws and regulations. The board of directors in the financial sector should include members with strong financial expertise and experience, who are independent from the company's management team and have the ability to provide effective oversight.

In addition, the financial sector should have adequate risk management policies and procedures in place to identify, assess and manage risks in a systematic and comprehensive way. This involves setting up effective risk management structures, processes, and systems, as well as establishing risk measurement and reporting mechanisms to provide timely and accurate information to the board of directors and senior management.

Corporate governance in the financial sector should also ensure that the company complies with legal and regulatory requirements, such as financial reporting requirements, anti-money laundering regulations, and consumer protection laws, among others. This involves developing policies and procedures for compliance and ensuring that the company's activities are monitored and reported on in accordance with applicable laws and regulations.

If we summarize and analyze the corporate governance in the field of finance of the enterprises and organizations of the developed countries of the world, a company may appoint an independent board of directors who have relevant experience in finance and governance, and who can provide unbiased oversight of the company's activities. They may also develop a code of ethics that clearly outlines the company's values and expectations for behavior, and ensure that this is communicated to all employees and stakeholders.

Increasing transparency in financial reporting ensures that shareholders and other stakeholders are fully informed about the company's financial performance and risks. Implementing effective risk management practices can help to identify and mitigate potential risks, protecting the company from potential harm. Encouraging whistleblowing and promoting diversity can help to create a culture of openness and inclusivity, while engaging with stakeholders can help to build relationships and improve the company's reputation.

Overall, these practices are essential for building a responsible and sustainable company, and for ensuring that the interests of all stakeholders are taken into account.

There are several steps that companies in the financial sector can take to improve corporate governance:

1. Appoint an independent board of directors: The board should be composed of individuals who have no conflicts of interest and are not involved in day-to-day operations of the company. They should have experience in the financial sector and be well-versed in corporate governance practices.

2. Develop a code of ethics: A code of ethics should be developed that outlines the company's guiding principles and sets standards for behavior and decision-making.

3. Increase transparency: Companies should be transparent in their financial reporting, providing clear and accurate information to shareholders and other stakeholders.

4. Implement risk management practices: Effective risk management practices should be implemented to identify, assess, and manage risks associated with the company's operations.

5. Encourage whistleblowing: The company should establish a mechanism for employees and other stakeholders to report any unethical or illegal behavior without fear of retaliation.

6. Promote diversity: The company should promote diversity in its board, management, and workforce, reflecting the diversity of the communities it serves.

7. Engage with stakeholders: Companies should actively engage with stakeholders, including shareholders, customers, regulators, and communities.

By implementing these measures, companies in the financial sector can improve their corporate governance practices and build trust with stakeholders.

In the financial sector, it is important to have efficient corporate governance to maintain the confidence of investors and stakeholders, guarantee the company's financial stability, and reduce risks. Prioritizing strong corporate governance principles in this sector can prepare companies to handle economic downturns, regulatory changes, and other difficulties.

References

[1] Byrd, J. W. Hickman, K. A. "Do outside directors monitor managers?". *Journal of Financial Economics*. 1992. 32. 185-221.

[2] Scherer, G. Palazzo. "Globalization and corporate social Responsibility" *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility* Eds. Oxford University Press. 2008.

[3] Wright, H. Etemad SMEs and the Global Economy. *Journal of International Management*, 7. 2001. 145-164

[4] Global Edition of *the New York Times*, May 9-10, 2009.

[5] Jeffers, E. Corporate governance: Toward converging models?, *Global Finance Journal*, 2005. Volume 16, Issue 2.

ENHANCING THE WAY FINANCIAL SECTOR ORGANIZATIONS ARE GOVERNED BY IMPLEMENTING GLOBAL PRINCIPLES

Ismoilova Shaxzoda Alisherovna

Student of Tashkent state university of economics

shaxzodaismoilova0910@gmail.com

Abstract

This article discusses the importance of implementing global principles to improve corporate governance in the financial sector. It highlights the significance of transparency, accountability, and risk management practices in maintaining public trust and confidence in financial institutions. The article also explores the benefits of adopting global principles, such as improving overall stability and sustainability of the financial sector. However, it acknowledges the challenges and limitations of implementation, including the need for consistent implementation across different jurisdictions and the need for balancing global standards with local flexibility. Overall, this article provides valuable insights into the importance of implementing global principles to enhance the way financial sector organizations are governed.

Key words: corporate governance, financial sector, global principles

The financial sector is a critical component of the global economy, and effective corporate governance is essential for its stability and growth. In recent years, there has been a growing recognition of the need to enhance the way financial sector organizations are governed by implementing global principles. This article explores the significance of implementing global principles to improve corporate governance in the financial sector.

Corporate governance is the set of regulations, customs, and procedures that govern the direction and management of a company. In the financial sector, corporate governance is of utmost importance due to the potential impact of financial institutions on the broader economy. However, the financial crisis of 2008 exposed significant flaws in the governance practices of many financial institutions, resulting in a loss of public trust and confidence in the sector.

Since then, there have been significant efforts to enhance corporate governance in the financial sector. Several countries have introduced new regulations and guidelines, and international organizations such as the Financial Stability Board (FSB) and the International Organization of Securities Commissions (IOSCO) have established global principles and standards.

Implementing global principles can bring significant benefits to financial sector organizations. Firstly, it can enhance transparency and accountability, which are crucial for maintaining public trust and confidence. By adhering to global principles, financial institutions can demonstrate their commitment to best practices and show that they are accountable to a broader range of stakeholders.

Secondly, implementing global principles can improve risk management practices. Financial institutions operate in a complex and rapidly changing environment, and effective risk management is essential for their long-term

sustainability. Global principles can provide a framework for identifying and managing risks, helping financial institutions to avoid past mistakes.

Finally, implementing global principles can enhance the overall stability and sustainability of the financial sector. By adopting best practices and standards, financial institutions can contribute to a more stable and resilient global financial system.

Despite the benefits of implementing global principles, there are also significant challenges and limitations. Firstly, there is the challenge of ensuring that global principles are implemented consistently across different jurisdictions and financial institutions. This requires a coordinated effort from regulators, financial institutions, and other stakeholders.

Secondly, there is the challenge of balancing the need for global standards with the need for local flexibility. Financial institutions operate in different markets and face different challenges, and it is important that global principles are flexible enough to accommodate these differences.

Finally, there is the challenge of ensuring that global principles are effective in practice. Simply adopting global principles is not enough; financial institutions must also ensure that they are implemented effectively and that they lead to real improvements in governance practices.

In conclusion, enhancing the way financial sector organizations are governed by implementing global principles is essential for the stability and sustainability of the global economy. By improving transparency, accountability, and risk management practices, financial institutions can contribute to a more stable and resilient financial system. However, there are also significant challenges and limitations to implementation, and it is important that these are addressed in order to ensure that global principles are effective in practice.

Reference

1. <https://www.fsb.org/> - official website of the International Organization created by the countries of the Big Industrial Twenty
2. <https://www.iosco.org/> - An international financial organization that brings together national securities regulators.
3. Emily Jones¹ and Peter Knaack². Blavatnik School of Government. University of Oxford “The Future of Global Financial Regulation”.

IMPROVEMENT OF CORPORATE MANAGEMENT IN FINANCIAL SECTOR ORGANIZATIONS BASED ON INTERNATIONAL PRINCIPLES

Nurseitov Mirzabek

Tashkent state university of economics

nurseytov2002@gmail.com

Abstract

Corporate governance is an essential function of financial sector organizations, as it ensures transparency, accountability, and ethical management practices. The purpose of this paper is to examine the ways through which corporate management in financial sector organizations can be improved based on international principles. The paper analyzes the current state of corporate management in financial sector

organizations and discusses the challenges faced in implementing international principles. It also highlights the benefits of implementing international principles in corporate management and provides recommendations for financial sector organizations to improve their corporate management practices.

Key words: Corporate governance, financial sector organizations, international principles, accountability, ethical practices, risk management, oversight mechanisms

Corporate governance is a critical aspect of financial sector organizations, as it ensures that the management practices are transparent, ethical, and accountable. Corporate governance refers to the set of rules, regulations, and processes that govern the behavior of the board of directors, senior management, and other stakeholders involved in the decision-making process of the organization. In the financial sector, corporate governance practices are especially important, as the sector deals with the public's money and trust. Therefore, the implementation of international principles in corporate governance is crucial in ensuring the stability and sustainability of financial sector organizations.

This paper employs a qualitative research methodology to analyze the current state of corporate management in financial sector organizations and identify the challenges and recommendations for improvement based on international principles. This methodology involves a review of relevant literature, including academic journals, reports, and other publications related to corporate governance in the financial sector.

The literature review provides a comprehensive understanding of the current state of corporate management in financial sector organizations, the challenges faced in implementing international principles, and the benefits of implementing these principles. The literature review also identifies relevant international principles and guidelines, including the OECD Principles of Corporate Governance, Basel Committee on Banking Supervision Principles, International Financial Reporting Standards (IFRS), United Nations Global Compact Principles for Responsible Investment, and Securities and Exchange Commission (SEC) Final Rule.

The analysis of the literature review is based on a thematic approach, wherein the data is analyzed based on key themes related to corporate governance in the financial sector. The analysis identifies the key challenges faced by financial sector organizations in implementing international principles, including the lack of awareness and understanding, resistance to change, complexity, and lack of resources and expertise. The analysis also identifies the benefits of implementing international principles, including improved transparency, risk management practices, accountability, and ethical practices.

The recommendations for improving corporate management in financial sector organizations are based on the findings from the literature review and analysis. These recommendations include increasing awareness and understanding of international principles among boards of directors and senior management, creating a culture of transparency and accountability, establishing effective risk management practices, and establishing effective oversight mechanisms.

Overall, this methodology provides a comprehensive understanding of the current state of corporate governance in financial sector, the challenges faced in implementing international principles, and the recommendations for improvement. The findings and recommendations of this study can be useful for financial sector organizations in improving their corporate management practices and ensuring transparency, accountability, and ethical practices.

Current State of Corporate Management in Financial Sector Organizations:

The current state of corporate management in financial sector organizations is characterized by a lack of transparency, accountability, and ethical practices. The financial crisis of 2008 highlighted the weaknesses in corporate governance practices in financial sector organizations, which led to the collapse of several financial institutions. The crisis exposed the lack of oversight by boards of directors and senior management, which resulted in excessive risk-taking and unethical practices. The crisis also exposed the need for more effective risk management practices, which could have prevented the collapse of financial institutions.

Challenges in Implementing International Principles:

There are several challenges in implementing international principles in corporate management in financial sector organizations. The first challenge is the lack of awareness and understanding of international principles by boards of directors and senior management. The second challenge is the resistance to change and the reluctance to adopt new principles and practices. The third challenge is the complexity of international principles, which makes it difficult for financial sector organizations to implement them effectively. The fourth challenge is the lack of resources and expertise to implement international principles, which can be costly and time-consuming.

Benefits of Implementing International Principles:

Implementing international principles in corporate management in financial sector organizations has several benefits. The first benefit is improved transparency, which enhances the public's trust in financial sector organizations. The second benefit is improved risk management practices, which reduce the likelihood of financial crises. The third benefit is improved accountability, which ensures that boards of directors and senior management are held responsible for their actions. The fourth benefit is improved ethical practices, which enhances the reputation of financial sector organizations.

Recommendations for Improving Corporate Management in Financial Sector Organizations:

To improve corporate management in financial sector organizations, the following recommendations are suggested. The first recommendation is to increase awareness and understanding of international principles among boards of directors and senior management. This can be achieved through training and education programs. The second recommendation is to create a culture of transparency and accountability, which encourages open communication and ethical practices. The third recommendation is to establish effective risk management practices, which identify, assess, and mitigate risks effectively. The fourth recommendation is to establish

effective oversight mechanisms, which ensure that boards of directors and senior management are held accountable for their actions.

The current state of corporate management in financial sector organizations is characterized by a lack of transparency, accountability, and ethical practices. The financial crisis of 2008 exposed the weaknesses in corporate governance practices in financial sector organizations, which led to the collapse of several financial institutions. The crisis highlighted the need for more effective risk management practices and oversight mechanisms to prevent the recurrence of such crises in the future.

One of the main challenges faced by financial sector organizations in implementing international principles in corporate management is the lack of awareness and understanding of these principles among boards of directors and senior management. Many financial sector organizations are not familiar with the international principles, guidelines, and best practices related to corporate governance in the financial sector. As a result, they may not be aware of the benefits of implementing these principles in their organizations.

Another challenge is the resistance to change and the reluctance to adopt new principles and practices. Many financial sector organizations may be hesitant to adopt new principles and practices due to the fear of the unknown. They may believe that their current practices are adequate and that the implementation of new principles may be costly and time-consuming. The complexity of international principles is also a challenge for financial sector organizations. The international principles related to corporate governance in the financial sector are often complex and difficult to understand. Financial sector organizations may require additional resources and expertise to implement these principles effectively.

Despite these challenges, there are several benefits of implementing international principles in corporate governance in financial sector organizations. Implementing international principles can improve transparency, risk management practices, accountability, and ethical practices. These improvements can enhance the public's trust in financial sector organizations and reduce the likelihood of financial crises.

To improve corporate management in financial sector organizations, it is recommended to increase awareness and understanding of international principles among boards of directors and senior management. This can be achieved through training and education programs. Financial sector organizations should also create a culture of transparency and accountability, which encourages open communication and ethical practices. They should establish effective risk management practices, which identify, assess, and mitigate risks effectively. Finally, they should establish effective oversight mechanisms, which ensure that boards of directors and senior management are held accountable for their actions.

In conclusion, corporate governance is a critical function of financial sector organizations, as it ensures transparency, accountability, and ethical management practices. Implementing international principles in corporate governance is crucial in ensuring the stability and sustainability of financial sector organizations. However, there are several challenges in implementing international principles, including the lack of awareness and understanding, resistance to change, complexity, and lack of

resources and expertise. The benefits of implementing international principles include improved transparency, risk management practices, accountability, and ethical practices. To improve corporate management in financial sector organizations, it is recommended to increase awareness and understanding, create a culture of transparency and accountability, establish effective risk management practices, and establish effective oversight mechanisms.

References:

1. OECD Principles of Corporate Governance, 2015
2. Basel Committee on Banking Supervision, Principles for Enhancing Corporate Governance, 2010
3. International Financial Reporting Standards (IFRS), 2018
4. United Nations Global Compact, Principles for Responsible Investment, 2015
5. Securities and Exchange Commission (SEC), Final Rule: Disclosure of Proxy Voting Policies and Proxy Voting Records, 2020.

IMPROVING DIVIDEND STRATEGY IN THE CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM OF COMPANIES

Jumadullayeva Durdona Shukhrat qizi

Tashkent state university of economics

Supervisor: Ph.D., Associate professor Urinov B.N.

Abstract

This thesis aims to analyze current situation and problems of dividend strategy in corporate governance system of companies and refers to analytical methods rather than theoretical. We have analyzed the essence and importance of dividend policy, the place of dividend policy in the corporate management system of companies, the theories of dividend policy, the company's dividend strategy, issues of dividend policy development in joint-stock companies of the Republic of Uzbekistan.

In order to increase the practical significance of the scientific work, we studied the state of dividend policy and the extent to which dividend payments are made in joint-stock companies of our Republic, in particular, in the activities of the Republic stock exchange with foreign capital, based on statistical data analysis. Based on the studied and analyzed information, we have developed scientific and practical conclusions, proposals and recommendations related to dividend strategy and dividend policy.

Key words: Dividend Policy, Dividend Strategy, Joint Stock Companies, Corporate Governance, Stock Exchange, Shareholders, Decisions, Financing, Broker, Listing Companies.

In the current period of economic development in our country, serious attention is being paid to the issue of effective organization of enterprise activities, and a number of reforms are being implemented in this regard. As the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev noted, "It is necessary to study the international experience and open the way for the private sector to the monopoly areas where it is possible to

introduce competition and thereby create a competitive environment. In this regard, it is necessary to update the laws on natural monopoly and competition and develop a strategy for creating a competitive environment in the economy.³⁵

The level of competitiveness of the country is provided by the competitiveness of the products, enterprises, and industries produced by its national companies, which in turn leads to an increase in the competition of economic entities for sources of financing. In order to effectively organize the activities of joint-stock companies, the dividend policy, which is one of the main criteria of their activity, is important at the time when economic reforms are being implemented at the country level.

The quality level of corporate management affects the decision on the possibility of investing in the company, which is a characteristic of its capitalization. An important element of corporate governance is the dividend policy, which includes maximizing the company's market value.

A dividend strategy involves buying stocks primarily based on their dividend income, rather than waiting for their share price to rise. This type of strategy is considered to be more conservative and less risky than the strategies focused only on the direction of speculation on changes in share price. Investing in stocks is primarily investing in a business. In other words, to get a share of a certain business, you need to invest in its activity and become the owner. Of course, owning shares in a business naturally involves making a profit from it.

One of the main features of using a long-term dividend strategy is that the investor does not need to constantly monitor the value of the stock. After all, as mentioned above, this situation is of the second degree, and the regularity of payments and the amount of dividends are of the first degree.

Dividend policy is an integral part of the company's financial strategy, and choosing it is a very complicated process. Because one of the most important tasks of the dividend policy is to ensure the optimal combination of the interests of shareholders with the need for a sufficient level of financing for the development of the company.

The source of payment of dividends is the net profit of the joint-stock company for the past period. If the company does not have a net (retained) profit, dividends on preferred shares are paid from the retained profits of previous years from the reserve funds specially created for this purpose.

In addition, the dividend strategy is the general financial of the enterprise is an integral part of the policy, and it is the market value of the enterprise to maximize consumption and the ratio between reinvested profits consists of optimization. This in turn of joint stock companies reveals the need to research issues of dividend policy. This necessity shows the urgency is related to the company's dividend policy of in-depth study and improvement of activities

The key issue in the choice of dividend policy is the choice between whether the amount of dividends affects the general condition of the enterprise, its financial stability.

³⁵ Address of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev to the Oliy Majlis // People's word, 25.01.2020.

It is known that one of the important factors that ensure the successful implementation of the dividend policy of JSCs is the stability of the exchange rate of the national currency (soum) and the level of inflation. Each shareholder is interested in the preservation of the real value of the funds invested in the authorized capital of JSC. The real value of this amount depends on inflation and exchange rate fluctuations. An increase in the level of inflation and a decrease in the national currency exchange rate will lead to a decrease in the real value of shares denominated in the national currency. If the level of dividends paid by the JSC does not cover the value that will decrease due to inflation and changes in the exchange rate of the national currency, then the demand for the shares of this JSC will decrease sharply.

This, in turn, leads to a decrease in the market value of JSC's outstanding shares and limits the possibility of increasing the authorized capital by issuing new shares. In addition, a certain number of shareholders will be forced to sell their ordinary shares. This situation, in turn, leads to a decrease in the authorized capital of JSC. Therefore, in the practice of developed foreign countries, the rate of inflation is necessarily taken into account when paying dividends to shares.

Based on the study of the organizational features of JSC's dividend policy, the following conclusions and proposals were formed:

1. JSC should pay attention to the issue of inflation rate and market profitability when announcing dividends. In this case, if the dividend is lower than the yield on deposits and bonds, the attractiveness of shares is underestimated.

2. In order to effectively organize and successfully complete the practice of privatization of JSCs with state participation, it is necessary to prepare them for privatization first. For this purpose, it is appropriate to pay attention to the regularity of dividend payments. This aspect in itself will serve as a promotion of promotions.

3. We believe that it is appropriate for JSCs to organize public placement operations of their shares at the national and international level after regularity of dividends is achieved. In this process, dividends act as an important barometer and serve as a guarantee of successful stock placement.

References

1. Tricker. B, Oxford. Corporate Governance: Principles, Policies, and Practices. 4th edition. UK, 2019.
2. Corporate Finance: Textbook / Ed. Shokhina E.I. - M.: KnoRus, 2018. - 768 p.,
3. Arnold G. Guide to corporate finance: Allowance. in finance. markets, resh.i method.. Per. from English. M.A. Epanov. - Balance Business Books, 2012. - 722 p.
4. Baldin, K.V. Risk management in the innovation and investment activities of the enterprise: Textbook / K.V. Baldin. - M.: Dashkov i K, 2013. - 420 p.
5. Ziwei Zhang, Hu Fu, Shiqi Xie, Javier Cifuentes-Faura, Urinov Bobur Nasilloevich, Role of green finance and regional environmental efficiency in China, Renewable Energy, 2023, ISSN 0960-1481, <https://doi.org/10.1016/j.renene.2023.05.076>.

IMPROVING THE CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM IN COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN USING DIGITAL TECHNOLOGIES BASED ON INTERNATIONAL PRINCIPLES

Mirpulatova Luiza Mansurovna

Researcher

Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

Luizamirpulatova94@gmail.com

Abstract

The article discusses the issues and prospects for the formation of a digital transformation of commercial banks in Uzbekistan. In this paper, the author presents materials on the current state of the corporate governance system in commercial banks, briefly analyzes the corporate governance of the banking system of the Republic of Uzbekistan, and makes proposals for improving the methods of corporate governance of commercial banks by using digital technologies based on international principles.

Keywords: digital banking, banking sector, online communication, digital platform, corporate governance, banking system

Banks are vital institutions in any society as they make a significant contribution to the development of the economy through business development. Banks also contribute to the development of savings plans and are, among other things, instruments of the government's monetary strategy.

According to the Law "On Banks and Banking Activities", the Bank is a credit institution that has the exclusive right to carry out the following banking operations in aggregate: attraction of funds from individuals and legal entities to deposits, placement of these funds on its own behalf and at its own expense on a repayment basis, payment, urgency, opening and maintaining bank accounts of individuals and legal entities. By their nature, banks are designed to perform many special functions. Such as: carrying out settlement and cash transactions, investing, lending, storing money and other funds and managing them, i.e. those services that are necessary in the life of every citizen.

The banking system plays an important role in modern economic relations. It is banks that accumulate money, the accumulation of which is the main condition for expanded reproduction and the development of consumption.

The most important part of the financial system is the Uzbek banking sector, therefore, the Government of the Republic of Uzbekistan has created the necessary legal and other conditions for the formation of a modern, highly developed and competitive banking sector in Uzbekistan, which meets the interests of the domestic economy and provides the population and organizations with a high level of banking services.

State regulation of the banking system is a complex and multifaceted phenomenon, the basis of which is objective, real-life social relations between the state, society, consumers of banking services and economic institutions that make up the banking system. The need to attract the attention of the state to the processes taking place in the banking system follows from the essence of the activities of banks and

their leading positions in the financial market. A high level of financial interdependence, confidence in easily withdrawn funds, a multiple excess of assets over equity capital always threatens the bank with a loss of liquidity and a solvency crisis. It should be noted that if one bank has problems, then they may turn out to be problems of the entire banking system, since the bankruptcy of a bank as a result of the confiscation of attracted banking resources can cause a chain reaction throughout the entire banking system.

With the rapid and competitive evolution of such service-oriented offerings, the future of all commercial banks suddenly looks much more open. Digitally empowered banks of all sizes can compete and win more effectively in commercial banking, becoming indispensable financial and digital transformation partners for their customers.

The banking system is, first of all, a system of commercial banks. Therefore, the financial stability indicators of each bank should be considered in order to assess the stability of the entire banking system, in which banks are its generic elements. This approach is usually used in the framework of ensuring the stability of the banking system. The essence of this approach is that the aggregate indicators of all banks can be considered as a sufficient characteristic of the entire banking system

One of the effective ways to increase the stability and reliability of the banking system is to further improve the corporate governance system in commercial banks, which allows creating the necessary prerequisites for an adequate assessment of risks and increasing the transparency of commercial banks.

Today, corporate governance has become a hot topic for most researches. Corporate governance currently plays a key role in the country's economic development. In this regard, in this article, we mainly consider the concept of corporate governance and proposals for improving it in commercial banks of Uzbekistan by using digital technologies based on international principles.

As the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev emphasized: “A reliable and stable banking and financial system plays an important role in the development of the economy. Without increasing the confidence in it of the population and business entities, we will not be able to completely free ourselves from the "shadow" economy. In the implementation of the tasks set for the development of the banking system in 2018, the main attention should be paid to ensuring fruitful and mutually beneficial cooperation between banks and business entities” [1].

One of the effective ways to increase the stability and reliability of the banking system is to further improve the corporate governance system in commercial banks, which allows creating the necessary prerequisites for an adequate assessment of risks and increasing the transparency of commercial banks. Commercial banks are actively implementing the basic principles of corporate governance in the banking management system, but there are still a number of unresolved problems that require additional study of issues of increasing the role of corporate governance in the banking system.

Based on our research's findings, it seems that there is a significant and positive relationship between corporate governance and bank performance. Particularly, the study pointed that it was concluded that corporate governance is very critical for

enhancing bank performance. Additionally, commercial banks should pay more attention to all principles of corporate governance.

The banking system of the Republic of Uzbekistan is represented by 30 commercial banks. The commercial banks operating in our country can be divided into four categories according to the capital structure. Compared to the size of the economy and the population of Uzbekistan, the total number of banks is relatively small and the structure of their assets does not provide a true competitive environment, as it is highly concentrated: at the beginning of 2023, the 3 largest state-owned banks accounted for 54.9% of total assets.

It is known that in recent years the banking and financial sector in Uzbekistan has been gradually reformed, a number of measures have been taken, and as a result, the necessary legal conditions have been created for conducting an advanced banking business and strengthening the competitive environment. In particular, the Law “On the Central Bank of the Republic of Uzbekistan”, “On Banks and Banking”, “On Currency Regulation” and “On Payments and Payment Systems” were adopted, which comply with international standards and create an attractive legal environment for foreign investment in financial sector [2].

At the same time, an analysis of the current situation in the banking sector shows the existence of a number of systemic problems that hinder the development of the banking sector in accordance with economic transformations and the needs of society, such as a high share of state presence in the banking sector, insufficient quality of management and risk management in banks with the participation of the state, low level of financial intermediation in the economy.

The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 12, 2020 "On the Strategy for Reforming the Banking System of the Republic of Uzbekistan for 2020-2025" was an important step towards resolving these issues [3]. Additional steps need to be taken to increase the popularity of the financial services provided by banks today, expand the access of banks to regions and ensure the provision of the same type of services in all localities. It is no coincidence that the head of state held a meeting on the implementation of the strategy for reforming the banking system and accelerating the transformation of commercial banks in the country. It should be noted that today 15% of total banking assets belong to private banks, and 85% - to banks with a direct or indirect state share.

In this regard, systemic restructuring in the banking and financial sector, the introduction of modern market mechanisms in this area is becoming an integral part of a broad campaign to reform and revitalize the Uzbek economy, carried out by the Government of the Republic of Uzbekistan under the leadership of the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev. In his message to the Oliy Majlis on December 28, 2018, the President noted, that “The main problem in the banking system today is that 83 percent of the capital of banks belongs to the state. This hinders healthy competition in the banking sector and negatively affects the quality of services provided...” In turn, the President called for a gradual reduction in the share of state-owned banks due to the influx of private and foreign capital into the banking system” [4].

In fact, digital transformation is becoming the mainstream of global economic development, providing benefits to both consumers and businesses adapting to

technological change. Uzbekistan, like many other countries, is currently developing a digital economy strategy to support sustainable economic growth and increase labor productivity.

In a broad sense, digital transformation means a change associated with the application of digital technologies in all aspects of human society, it is seen as a key trend that is penetrating many industrial and social spheres. Digital transformation strategies often focus on the transformation of products, processes and organizational aspects through innovative technologies, they create new opportunities to attract customers and meet their needs.

The high potential of digital transformation in terms of promoting economic growth and social prosperity makes the digital economy a key development priority in both developed and developing countries, promoted by the international community.

Today, the world is undergoing significant changes in the banking sector, caused by the influence of information technology. Modern services provide customers with more and more opportunities every day. Previously topical banking issues regarding maintaining liquidity at the required level, fluctuations in interest rates, etc. no longer arouse such heated discussion.

The main trend in banking should be the transition to the virtual space. Growth in demand to perform the maximum number of banking transactions in online services, regardless of the location of the client, causes this trend. Using digital technologies in the banking sector is a natural process in the age of the widespread introduction of high technologies and Internet provision. The banking sector is undergoing radical changes both in the provision of its services and in the expansion of its client base and the unification of all banks and their partners into a single financial system.

To date, the digital revolution in the banking sector has led to the fact that the largest credit institutions are implementing online solutions, artificial intelligence, creating marketplaces and entire ecosystems that are easy to use, fast in service, carry a huge flow of information and, most importantly, already a third of Uzbek people actively use them. Digitalization has become a strategic priority for the global banking industry. Following global trends, banks of the Republic of Uzbekistan are increasingly beginning to master technologies such as API or artificial intelligence, and mobile banking is becoming a mandatory minimum for any “decent” commercial bank.

The relevance of the research topic lies in the fact that in modern economic conditions there is a total digitalization of the economic activities of subjects. The banking sector, and the activities of financial organizations in general, have found themselves in the center of global changes, the transition to a completely new plane of relationships with customers, the banking community and the state.

The Platformization of the Banking Industry is one of the trends in IT banking in 2023. Thus, through the introduction of marketplace platforms, customers will be able to access various financial services and products in real time, and all participants in the transaction will be collected on the platform for registering financial transactions in a single register. Opportunity implementation of instant transfers through the use of social networks, instant messengers, QR-code will be provided by the fast payment platform.

Thus, the active use of digital technologies provides the banking sector of our country with a stable competitive position in the market not only due to economies of scale, but also by increasing the satisfaction of broad customer needs.

Also, in the words of the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, along with the transition to a digital economy, the commercial banks of Uzbekistan have accelerated the introduction of new types of digital and remote banking services in order to create convenience for consumers. An electronic queue, a call center, biometric identification of individuals by fingerprints and Face ID, making payments using QR technology, accepting payments via a smartphone using the “One touch” system and 3D security have been introduced, and a DIG ID device (customer identification system by Face ID technology) system and software [5].

As we know, each commercial bank of the Republic of Uzbekistan has its own Corporate Governance Code, which contains recommendations that the Bank follows voluntarily, demonstrating its commitment to honest and transparent business conduct. This document is a set of recommendations on key areas for the efficient organization of the work of the Bank's management bodies. It was noted, that the system of corporate governance in commercial banks of Uzbekistan is the system by which banks are directed and controlled. Boards of directors are responsible for the governance of their banks. The shareholders' role in governance is to appoint the directors and the auditors and to satisfy themselves that an appropriate governance structure is in place [6].

We came to conclusion that the corporate governance practices are essential to achieving and maintaining the public trust and confidence in the banking system, as a result they are critical to the proper functioning of the banking sector and economy as a whole.

The relevance of our study is also due to the fact that the introduction of scientific achievements and inventions in the organization of banking services ensures the continuous improvement of banking products and applied consumer service technologies. A special need for the development of scientific research on this issue appears in the context of the financial crisis, when leading financial institutions experience problems with liquidity and outflow of customers, there are reductions in funding for innovation and investment projects and a narrowing of innovation and investment activities in general. Therefore, in modern conditions, the problem of a detailed study of the role and place of innovative technologies in the total set of operations of commercial banks, the reasons for the emergence and development of new products and services, as well as their impact on profitability and liquidity of banks is particularly relevant.

It should be noted that the further implementation and development of digital transformation processes in the banking sector of Uzbekistan will significantly improve the efficiency of banks, stimulate the use of new technological solutions, and create new improved processes in the offered banking products and services. These transformations in the banking sector can contribute to the overall development of information technology and ensure sustainable economic growth in other sectors of the economy.

The main vectors for the development of the digital transformation of the banking sector of Uzbekistan are the biometric identification of customers, the creation

and operation of digital banks, the development and application of artificial intelligence and machine learning. The use of the indicated directions helps to improve the information processing process, increase the level of security, minimize financial risks, reduce operating costs in banks, and optimize proper customer service in real time [7].

Thus, given the entry of Uzbekistan into the ranks of advanced countries in the development of banking technologies, it should be noted the importance of further development of IT banking to increase competitiveness, attractiveness and minimize costs through business automation [8].

In conclusion, we can say that the formation of a modern banking system, increasing the investment attractiveness of banks and the introduction of new standards of banking services will help in the implementation of comprehensive transformations in the banking system. In addition, it plays an important role in the development of the country's economy, support for entrepreneurship and strengthening the positions of the banking system of Uzbekistan in international ratings.

References

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated July 03, 2018, No. 3832 "On measures for the development of the digital economy in the Republic of Uzbekistan".
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 09, 2018 No.5296 "On measures to radically improve the activities of the central bank of the Republic of Uzbekistan"
3. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on "Strategy for reforming the banking system of the Republic of Uzbekistan in 2020–2025". No. UP-5992 dated 12 May 2020.
4. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 21, 2018, N PP-4022 "On measures to further modernize the digital infrastructure in order to develop the digital economy".
5. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 05, 2020 No. 5296 "On Approval of the Strategy" Digital Uzbekistan-2030 "and Measures for its Effective Implementation". 6.Regulation on corporate governance in commercial banks. "The importance of management and corporate governance in shaping the digital economy of Uzbekistan". Registered under No. 3254 by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan on June 30, 2020. www.cbu.uz
7. Temirov A. Ways to improve Corporate Governance in Commercial Banks of the Republic of Uzbekistan. <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article.2020>.
8. Umarkhojaeva M. Features of corporate governance in commercial banks of the republic of Uzbekistan. <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article.2022>.

KORXONALARNI KAPITAL BOZORIDAGI ISHTIROKINI OSHIRISH

Mo'minov Shohjahon Suyun o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
shohjahon091@mail.ru

Annotatsiya

Maqolada korporatsiyalar faoliyatini rivojlantirish, ularning kapital bozoridagi faoliyatini oshirish va yangi zamonaviy loyihalarni investitsion jihatdan moliyalashtirish hamda kapital bozori orqali iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyatlari, kapital bozori, investitsiya, startaplar, heyj fondlar, kompaniyalarni investitsion banklar orqali rivojlantirish, texnologik yangiliklar, iqtisodiy rivojlanish.

Bugungi kunda korporatsiyalar, fond bozorlari va banklar iqtisodiyotning qon tomirlari desak bo'ladi. Korporatsiyalar mamlakat iqtisodiyotiga hissa qo'shishda asosiy rol o'ynaydi. Bular asosan aksiyadorlik jamiyatlari hisoblanadi va bu yuridik shaxslar kompaniya yoki tijorat banklari ham bo'lishi mumkin. Globallashuv sharoitida mamlakatlar o'rtasidagi integratsiya ham rivojlantirib bormoqda. Bugungi bozor iqtisodiyotida korporatsiyalarning ahamiyati juda muhim. Korporatsiyalarning va investitsion banklarning ahamiyati ortib bormoqda. Respublikamiz banklari moliyalashtirishda faqat kredit tizimiga tayanadi. Investitsion xizmatlar mavjud emas ya'ni davlatimizda banklarning investitsion xizmatlari kreditga asoslangan. Kapital bozorini rivojlantirish orqali bu muammoni hal qilsa bo'ladi. Misol uchun biror bir yangi loyiha va startapga moliyalashtirish kerak bo'lsa u bankdan investitsiya olmaydi balki kredit olishga majbur bo'ladi. Rivojlangan davlatlarda yangi loyiharni moliyalashtirishda kreditning foizi juda past miqdorda bo'ladi. Ular dastlabki moliyani kapital bozorlari yoki fondlar orqali investitsiya sifatida oladi. Investitsiya kompaniyalarni rivojlantirishdagi asosiy vosita hisoblanadi. Loyihalarni moliyalashtirishda rivojlangan davlatlar asosan kredit tizimidan emas balki investitsiya instrumentidan keng foydalanishadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda investitsion banklar faoliyati keng rivojlangan. Yaponiya, Aqsh, Isroil kabi davlatlar kompaniyalarni ayniqsa startaplarni moliyalashtirish va rivojlantirish uchun investitsiyaga tayanishadi. Kredit tizimi bu davlatlarda allaqachon eskirib ketgan tizim hisoblanadi. Rivojlangan va bir necha yillardan beri stabel faoliyat yuritib kelayotgan kompaniyalar keyingi bosqichga o'tish uchun yoki aylanma mablag'ini oshirish uchun past foizlarda kredit olishi mumkin. Yangi loyihalar, yangi xizmatlar, startaplar yoki IT kompaniyalarning asosiy moliyaviy ta'minoti investitsiya hisoblanadi. Ushbu maqolada investitsion faoliyat orqali iqtisodiyotni rivojlantirish uchun bir qancha takliflar berilgan.

Bugungi kunda qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritayotgan bo'lsa iqtisodiyotning barqaror o'sishiga erishayotgan hisoblanadi. Bunda fond bozorining o'rni juda muhim. Respublikamizda juda ko'p loyihalar moliyalashtirilyapti lekin faqat kredit evaziga. Tasavvur qiling bir yangi loyiha yoki startap tashkil qilindi. Endi uni ishga tushirish uchun mablag' zarur. Bu mablag'ni tadbirkor qayerdan oladi, albatta bankdan oladi. Bank tizimimiz esa kreditga qurilgan. Ya'ni bu moliyalashtirish usuli

tadbirkor uchun unchalik maqul emas. Yangi loyiha ishga tushgandan keyin birdan foydaga kirishi qiyin chunki har bir yangi startap bu tavakkal degani. U rivojlanib ketishi uchun yillar kerak bo'lishi mumkin. Ba'zi loyihalarning 5-10 yillik strategik rejalari bo'ladi, ularga yilma yil rivojlanishi uchun faqat pul kiritib borishga tog'ri keladi. Bu degani kiritilgan pul birdan birdan qaytmaydi va loyiha bir necha yildan keyin o'zini oqlashi mumkin. Lekin bunday loyihalar kelajakda juda katta o'sish beradi faqat ularning rivojlanishi uchun vaqt kerak bo'ladi. Bunday loyihalarga kredit kerak emas balki investitsiya kerak. Rivojlangan mamlakatlarda bu tizim qanday ishlaydi, ularda yangi loyihalarni moliyalashtirishning ko'p usullari mavjud. Bular fond bozorlari, heyj fondlar va investitsion banklar hisoblanadi.

Respublikamizda ham investitsion banklarni tashkil qilish kerak. Investitsiya asosida turli soha va tarmoqlarga yangi texnologiyalar, tajribalar va malakali kadrlar kirib keladi. Isroil davlatini misol tariqasida olsak, bu davlat startaplar davlati deyiladi chunki bugungi kunda Isroil davlatining iqtisodiy o'sishi yangi texnologiyalarga asoslangan. Bunda investitsion banklarning, heyj fondlarning va xususiy investorlarning o'rni katta. Isroil muntazam yangi startaplarni, ayniqsa raqamli IT loyihalarni moliyalashtirib keladi va bu davlatda juda ham jozibali investitsion muhit mavjud. Bu moliyalashtirishlar investitsion banklar, fondlar yoki xususiy investorlarning hisobiga bo'ladi bank kreditlari hisobiga emas. Bank kreditlari ham kerak lekin u moliyalashtirishda juda kam foizga ega bo'lishi kerak.

O'zbekistonda iqtisodiyot rivojlanishi uchun kapital bozori rivojlanishi kerak. Buning uchun biz rivojlangan mamlakatlar kapital bozori tajribasini o'rganishimiz kerak. Bugungi kunda respublikada fond bozorining ulushi iqtisodiyotda juda kam. Ko'p kompaniyalar moliyalashtirishda bank kreditidan foydalanadi. Bu juda foydali usul emas. Buning o'rniga heyj fondlar, investorlar yoki investitsion banklarning mablag'laridan foydalansak kompaniyalar iqtisodiy tez o'sadi. Buning uchun bir nechta yechimlar bor:

1. Kapital bozori investorlar uchun qulay bo'lishi kerak;
2. Startaplar uchun soliq chegirmalari bo'lishi kerak;
3. Mahalliy fuqarolar pullarini fond bozoriga jalb qilish kerak;
4. Masuliyati cheklangan jamiyatlariga obligatsiya chiqarish huquqini berish kerak;

Kapital bozorida talab va taklif qanchalik ko'p bo'lsa investorlar ham ko'p bo'ladi. Bugungi kunda O'zbekiston fuqarolarining ko'p qismi chet davlatlarda ishlaydi. Rossiyada 3 million, Turkiyada 3 million, Yevropada 1 million va Amerikada 300 ming aholi ishlaydi. Ular O'zbekistonga jo'natadigan pul jami 10 milliard dollardan oshadi. Agar bu pullarni Respublika fond bozoriga yo'naltirsak qo'shimcha 10 milliard dollar mablag' paydo bo'ladi va bu fond bozorining rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bu odamlar fond bozorida aksiyalar sotib olishi uchun iqtisodiyotda davlatning ishtiroki kamayishi kerak. Yangi startap loyihalar rivojlanishi kerak. Aksiyadorlik jamiyatlari erkin va shaffof faoliyat yuritishi kerak. Shunda respublikamiz aholisi o'zining pullariga fond bozorida aksiya sotib oladi. Bundan tashqari biz xorijiy fond bozorlar tajribasini o'rganishimiz kerak.

Masalan: Nyu York fond bozori, London fond bozori, Hong Kong fond bozori.

Bular rivojlangan fond bozorlari hisoblanadi. Bundan tashqari biz Rossiya va Qozog'iston fond bozorlari tajribalarini ham o'rganishimiz kerak. Bu davlatlar fond bozorlari ancha rivojlangan. Bu davlatlarda yirik investitsion banklar, texnologik kompaniyalar va brokerlar bor.

1. Yandex- Russia
2. Tinkoffbank- Russia
3. Kaspi- Kazakhstan
4. Freedom Finance- Kazakhstan

Bu kompaniyalar iqtisodiy jihatdan ancha rivojlangan. Bizning davlatimizda ham shunday loyihalar bo'lishi kerak. Shunda xorijiy investorlar ko'payadi.

Rivojlanayotgan kompaniyalar uchun birinchi navbatda investitsiya kerak. Shuning uchun bizning davlatimiz ham Isroil kabi davlatlarning iqtisodiy tajribasini qo'llashi muhim hisoblanadi. Chunki bugungi kunda davlatimiz fond bozori faoliyatini zamon talablariga to'la mos deb bo'lmaydi. Faqat kredit evaziga yangi muvaffaqiyatli loyihalarni kashf qilib bo'lmaydi.

Zamonaviy loyihalarni moliyalashtirishning zamonaviy turlari:

1. Fond bozori
2. Investitsion banklar
3. Heyj fondlar
4. Angel investorlar
4. Venchur fondlar

Tasavvur qiling tijorat banklari investor vazifasini bajaradi. U o'z resurslari bevosita real aktivlarni tashkil etish va moliyaviy aktivlarni xarid qilishga yo'naltiradi. Shu orqali tijorat banklari bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik subektlarining pul kredit shaklida yuzaga keluvchi investitsion talablarini amalga oshirishini rag'batlantiradi.

1-jadval

Jahondagi mashhur investitsion banklar:

INVESTITSION BANK	DAVLAT
JPMorgan Chase	Unated States
Goldman Sachs	Unated States
Morgan Stanley	Unated States
Citigroup	Unated States
UBS	Switzerland
Credit Suisse	Switzerland
Deutsche Bank	Deutschland
HSBC	United Kingdom
RBC Capital Markets	Canada
Mitsubishi UFJ Financial Group	Japan

Manba: wikipedia.org

Bu ro'yhatda keltirilgan banklar hammasi keng investitsion faoliyat bilan shug'ullanadi. Bular loyihalarni fond bozorlari orqli moliyalashtiriladi. Agar bu

banklar moliyalashtirgan har 10-20 loyihalardan bittasi muvaffaqiyatli bo'lsa ham bankning barcha xarajatlarini qoplaydi va juda katta foydaga chiqadi va eng asosiysi bank hissador bo'lganligi uchun investitsiya kiritgan loyihalari orqali har doim foyda oladi.

Shu o'rinda kredit va investitsiyaning farqli tomonlarini ko'rib chiqsak.

Kredit berilgandan keyin albatta qaytarilishi kerak va bu yangi tashkil qilingan kompaniya uchun juda katta yuk hisoblanadi. Kelajakda bu kompaniya muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz bo'lishi aniq emas. Shuning uchun kredit moliyalashtirishning unchalik yaxshi usuli emas va kredit faqat bankning foydasini ko'zlaydi hamda kredit qaytarilgan kunda bankning shu kredit orqali olgan foydasi tugaydi.

Investitsiya- bu bir qancha loyihalarga kiritiladi va shartnomaga ko'ra yangi tuzilgan startup yoki kompaniyalar qachonki foydaga chiqqanda investor kiritgan investitsiyasiga qarab doimiy foydada bo'ladi. Shuningdek aynan investitsiya so'mmasi qaytarilishi shart emas va bu tadbirkor uchun ancha xotirjam faolitini olib borish imkoniyatini beradi. Investitsiya har ikki tomonni ya'ni bankni ham kompaniyani ham foydasini ko'zlaydi.

Kapital bozorini rivojlantirishda bir nechta yo'nalishlar bor:

1. Kompaniyalarda davlatning ulushini kamaytirish;
2. Obligatsiya turlarini ko'paytirish;
3. Islom moliyasini rivojlantirish;
4. Davlatning ulushi bor kompaniyalarni IPO orqali xususiylashtirish;
5. Kompaniyalarda korporativ boshqaruvni rivojlantirish;
6. Fond bozoriga mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish;
7. Aholining moliyaviy bilimini rivojlantirish;
8. Sug'urta kompaniyalarini rivojlantirish;
9. Emitentlar sonini ko'paytirish;
10. Investitsion fondlarni tashkil qilish;

Yaponiyada **SOFTBANK** deb nomlanadigan juda katta investitsion kompaniya mavjud va o'zining venchur fondiga ega. Uning egasi yaponiyalik investor Masayoshi Son hisoblanadi. U fondga biznesmenlarda katta miqdorda mablag'larni jalb qilgan holda startaplarga pul tikadi va yangi loyihalarni kash etadi. Softbank ma'lumotlariga ko'ra uning har yigirmatadan bitta loyihasi muvaffaqiyatli bo'ladi va qolgan muvaffaqiyatsiz 19 ta loyihaning zararini qoplab, foydaga chiqadi. Uning eng muvaffaqiyatli loyihalaridan biri Alibaba Group hisoblanadi. U vaqtda Alibaba Groupga 25mln\$ miqdorida investitsiya kiritgan. Bugungi kunda bu kompaniyaning kapitalizatsiyasi 500mlrd \$ dan ortiq hisoblanadi va bu kompaniya 2014-yilgacha o'tkazilgan tarixdagi eng yirik IPO hisobladi. Shunda bu kompaniya IPO orqali 25mlrd \$ lik aksiyalar sotgan va IPO dan keyin kompaniya 250mlrd \$ ga baholangan. Investitsiyaning kuchi shundaki bugungi kunda Alibaba Group Softbankning o'zidan ham yirik korporatsiya hisoblanadi va bu orqali Masayoshi Son kiritgan investitsiyasi darajasida doimiy foyda olib kelmoqda.

Korporativ boshqaruvning ham Yapon modelida korporatsiyalarning yirik ulushiga Investitsion banklar egalik qiladi. Ular kompaniyalarni kredit orqali emas balki investitsiya orqali moliyalashtiradi va har doim korporatsiyalarning o'ziga tegishli ulushini doimiy o'zida saqlab keladi. Bugungi kunda Yaponiya iqtisodiyoti eng

kuchli 10 davlatlar qatoriga kiradi hamda investitsion loyihalar, robototexnika, suniy intellekt va startaplar mamlakati hisoblanadi. Buning barchasi investitsion faoliyat to'g'ri yo'lga qo'yilgani uchun va ilm fan loyihalariga asosan investitsiyalariga mablag'lar yo'naltirilganligi evaziga bo'lmoqda.

Largest venture capital in the world

1. Sequoia Capital
2. Andresson Horowitz
3. Accel Partners
4. Kleiner Perkins
5. Benchmark Capital
6. Index Ventures
7. Greylock Partners
8. Founders Fund
9. 500 Startups
10. New Enterprise Associates

MDH davlatlarida ham bugungi kunda brokerlik kompaniyalari, investitsion banklar mavjud. Rossiyada Tinkoffbank, Gruziyada TBC bank, Qozog'istonda Freedom finance bor. Freedom finaceda O'zbekiston va Xorijiy kompaniyalar aksiyalarini sotib olsa bo'ladi. Tinkoffbank asosan bugungi kunda cryptovalyutalar va ularni ishlab chiquvchi loyihalarga pul tikadi. Cryptoindustriya bugungi kunda eng tez o'sayotgan industriya hisoblanadi. TBC ham bir qancha IT loyihalarga investitsiya kirgizgan, shuningdek O'zbekistonda Payme loyahasining 5mln \$ lik ulushini sotib olgan. Payme loyihasi ham bugungi kunda muvaffaqiyatli bo'lib kelayotgan loyiha hisoblanadi va investorlariga katta foyda olib kelmoqda. Bizning davlatda ham investitsion banklar tashkil qilinishi kerak hamda startaplar va yangi loyihalar investitsiyalar orqali moliyalashtirib borilishi zarur. Shunda iqtisodiyot tez rivojlanada va O'zbekistonning rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shilishi tezlashadi.

Kapital bozori faoliyatini rivojlantirish uchun bir qancha omillar mavjud. Buning uchun alohida heyj fondlar va investitsion banklar tashkil qilinishi kerak va ular o'z fondlariga ega bo'lishi kerak. Tijorat banklari ham fond bozorlariga chiqishi kerak. Fond bozori rivojlanishi kerak va banklarning bunda ishtirokini kuchaytirish kerak. Banklar investitsion faoliyat bilan shug'ullanishi uchun ularning o'zi moliyaviy jihatdan kuchli va mustaqil bo'lishi kerak. Banklar mustaqil holda va zamon talablariga to'la javob beradigan holda faoliyatini tashkil qilishi kerak. Banklarning investitsion faoliyati kredit faoliyatidan ancha ustun bo'lishi kerak. Banklarning xalqaro miqyosda rivojlanishini taminlaydigan asosiy omil mavjud. Bu banklarning xorijiy fond bozorlariga chiqishi hamda IPO o'tkazishi hisoblanadi. Banklar moliyaviy jihatdan ustun bo'lishi uchun bu bosqichlardan o'tishi kerak. Xorijiy fond bozorlarida listingdan o'tish va IPO o'tkazish oson jarayon emas. Buning uchun har bir davlatning o'zining listing talablari va to'lovi mavjud. London fond bozori yoki New York fond bozorlari ma'lum bir listing talablari, to'lovlar, adolatli va shaffof faoliyatni talab qiladi. Banklarimiz manashu talablarga javob bergan holda kelajakda xalqaro fond bozorlariga chiqishi mumkin. Fond bozorlari va IPO jarayonlari investitsiyalar jalb qilishning eng foydali usuli hisoblanadi. Yuqorida Softbank va Alibaba Group kompaniyalari misolida investitsiya va IPO ning kuchi haqida aytili. Manashu

faoliyatni yo'lga qo'ya oladigan kompaniyalar kelajakda muvaffaqiyatli bo'ladi. Bizning banklarimiz ham shu bosqichlarni amalga oshirgan holda yangi loyihalarni va startaplarni moliyalashtirishi mumkin hamda iqtisodiyotga katta foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. lex.uz
2. wikipedia.org
3. softbank.jp
4. alibabagroup.com
5. Google

MAMLAKATIMIZDA INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHDA XALQARO MOLIYA INSTITUTLARINING O'RNINI

M.Siddiqov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Q.Chinqulov

Investitsiya, iqtisodiy taraqqiyotning yirik shakllaridan biri hisoblanadi. Bu shuhratli so'zning ma'nosi aslida egulikka kirmasdan o'z o'rnini topgan. Investitsiyalar, moliya rivojlantirish va iqtisodiy rivojlanishga yordam berishdir. Yaxshi xodimlar, yaxshi mahsulotlar va xavfsiz yuridik muomallar - shu bo'limda investitsiyalar uchun kerakli sharoitlardan faqat ba'zilari hisoblanadi. Investitsiya bilan bir qatorda, loyihalarni moliyalashtirish ham o'z o'rniga ega. Bu yo'nalishda jamg'arma tizimining ahamiyati juda katta.

Investitsiya loyihalari ko'plab turli xil sohalardan tashkil topishi mumkin, masalan, yuqori tezlikda uzayda qonun qo'yish loyihasi, yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarish uchun yangi zavodni qurish loyihasi, yangi foydali moddalar ochilishini ta'minlovchi loyiha va hokazo. Ularning barchasi amalga oshirish uchun, moliya rivojlantirishning yuqori darajadagi mutaxassislarining o'zlariga kerak.

Moliyalashtirish jarayonida, investitsiya loyihalarining tushuntirilishi, qo'llanilishi va bajarilishi zarur. Bunday loyihalar asosan, ishlab chiqarish va tayyorlashning barcha bosqichlarini o'z ichiga oladi. Ularning bajarilishi, loyihalarni amalga oshirishda o'tkaziladigan ishlar, moliyalashtirish jarayoni va bu jarayonning takomillashtirilishi, bozor rivojlanishi va hokazo haqida ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish lozim.

Bunda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi yordam beradi. Bu jamg'arma, loyihalarni baholash, qo'llanishga olib kelish va moliyalashtirishning asosiy ko'rsatkichlarini tahlil qilishda hamda loyihalarni bajarish jarayonini kuzatib borishda katta hissa qo'shadi.

Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi o'zining yuqori darajadagi mutaxassislarini yig'ib olib, loyihalarni amalga oshirish jarayonini bajarishni boshqarish, moliyalashtirish jarayonini ko'rsatish, loyihalarni bajarish natijalarini baholash va takomillashtirish uchun tahlil qilish, moliyalashtirishga qo'llanishga olib kelishni rejalashtirish, bozor rivojlanishini prognozlash va shunga o'xshash ishlar bilan shug'ullanadi.

Investitsiya loyihalarni moliyalashtirishda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining o'рни juda muhimdir. Bu tashkilot, o'z kasb-hunariga ega mutaxassislar tomonidan loyihalarni samarali va samimiylilik bilan tahlil qilish, baholash va ularni amalga oshirishda yordam beradi. Bu bilan birga, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, moliyalashtirishning muhim tashkil etuvchilaridan biri sifatida hisoblanadi.

Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, investitsiya loyihalari va moliyalashtirishning kerakli miqdorlarini ta'minlash uchun banklar va boshqa moliyaviy tashkilotlar bilan ham ishlaydi. Ushbu yordam bilan, investitsiya loyihalari moliyalashtirishning kerakli resurslarini ta'minlashda qiyinliklarga duch kelmasligi mumkin. Bundan tashqari, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, investitsiya loyihalarining samarali amalga oshirilishiga ham yordam beradi.

Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, loyihalar va investitsiyalar sohasidagi rivojlanishni ham ta'minlashga yordam beradi. Bu tashkilot, investitsiya loyihalari va moliyalashtirish jarayonining eng yaxshi vaqti va yo'nalishlarini aniqlaydi va ularni o'z kasb-hunariga ega mutaxassislar yordamida amalga oshiradi.

Investitsiya loyihalari, kompaniyalar va boshqa tashkilotlar uchun juda muhimdir. Ular, bizning moliyalashtirishning muhim tashkil etuvchilaridan biri bo'lgan Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasidan yordam olishlari mumkin. Bu jamg'arma, investitsiya loyihalarini yaxshi tahlil qilish, baholash va ularni amalga oshirishda yordam beradi. Ular, investitsiya loyihalarining samarali amalga oshirilishini ta'minlash uchun kerakli moliyalashtirish miqdorlarini ta'minlashda ham yordam beradi.

Investitsiya loyihalari, bizning iqtisodiyotimizning rivojlanishida juda muhim o'рни bor. Ularni amalga oshirishda, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi bilan ishlash, loyihalarni moliyalashtirish jarayonida yo'l harakatini aniqlash va loyihalarni samarali ravishda amalga oshirishda juda muhimdir. Shuningdek, moliyalashtirish va investitsiya sohasidagi yangiliklarni ham nazorat qilish, ularning yanada rivojlanishiga o'z hissamizni qo'shishga imkon beradi.

Jamiyatimizda investitsiyalar va moliyalashtirishning muhim ahamiyati oshib ketmoqda. Investitsiya loyihalari va moliyalashtirish jarayonida amalga oshiriladigan qarorlarimiz va harakatlarimiz, bizning iqtisodiyotimiz va jamiyatimizning yanada rivojlanishida muhim o'rin o'ynaydi.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning yanada rivojlanishi uchun shu kabi tashkil etuvchilarning boshqarilishiga yordam beradi. Ularga o'z muvofiqlarini topishda va investitsiya loyihalarini samarali ravishda amalga oshirishda qo'llanadigan zaruriy ko'rsatkichlar beriladi.

Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda bir nechta xizmatlar ko'rsatadi. Ularning o'zgaruvchan sifati, o'zlashtirilishi va boshqarilishi loyihalar hamda moliyalashtirishni aniqlashda juda muhimdir. Ularning foydali samarali vaqtida yuzaga kelishini taminlash uchun shu kabi xizmatlar katta yordam beradi.

Natijada, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish jarayonida katta yordam beradi. Ularning bizga beradigan xizmatlari, ko'rsatkichlari va innovatsion yondashuvlari, bizning investitsiya loyihalarimizni

samarali ravishda moliyalashtirishni ta'minlaydi va ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga yordam beradi. Shuningdek, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining yuqori sifatli xizmatlari, bizning investitsiya loyihalarimizni boshqarish va ulardan olingan foydani ko'rsatishda ham yordam beradi. Investitsiya loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi bilan hamkorlik katta ehtimollik bilan samarali natijalarga olib keladi. Investitsiya loyihalarni moliyalashtirishda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining o'rni juda muhimdir. Bu jamg'arma, bizning investitsiya loyihalarimizni rivojlantirishda, ularning amalga oshirilishida, ulardan olingan foydalarini hisoblashda va ulardan moliyalashtirishda yordam beradi. Ularning xizmatlari va ko'rsatkichlari, bizning investitsiya loyihalarimizni moliyalashtirish va ulardan olingan foydaning maksimal darajada bo'lishini ta'minlaydi.

Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, bizning investitsiya loyihalarimizni maqsad va mazmuni bo'yicha tahlil qilishda ham yordam beradi. Ularning xizmatlari, bizning investitsiya loyihalarimizni qulaylik va samarali ravishda boshqarish imkonini ta'minlaydi. Ularning ko'rsatkichlari, investitsiya loyihalarimizni moliyalashtirish jarayonida foydali savollar va kamchiliklarni aniqlashda yordam beradi.

Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, investitsiya loyihalarimizni moliyalashtirish jarayonida xizmat ko'rsatishni kengaytirishni ham rejalashtiradi. Ularning innovatsion yondashuvlari, bizning investitsiya loyihalarimizni yanada rivojlantirishga yordam beradi va ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga olib keladi. Natijada, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, investitsiya loyihalarimizni samarali ravishda moliyalashtirish uchun kerakli xizmatlarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 iyundagi "Xalqaro moliya institutlari va donor mamlakatlar ishtirokidagi investitsiya loyihalarini boshqarish mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3796-sonli qarori.

2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. // uza.uz. 16.01.2017

3. Миркин Я. М. Рынок ценных бумаг: учеб. пособие. М., 2002. –с. 56-57.

4. Шарп У. и др. Инвестиции. Пер. с англ. – М. ИНФРА-М, 2001. – С. 9-10

MECHANISMS OF INCREASING THE ROLE OF INSTITUTIONAL BASIS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF COMMERCIAL BANKS

Mirhaydarova Mahira Mirakbar qizi
independent researcher
Tashkent state university of economics
m.mirkhaydarova@mail.ru

Abstract

The article presents practical proposals and recommendations for improving the efficiency of banks' activities in the context of institutional changes in the system of commercial banks.

Key words: banking system, commercial banks, institutional framework, interbank competition, efficiency.

Commercial banks are very important in the process of supporting all branches and sectors of the economy through lending and managing money circulation. The level of development of the economy depends to a large extent on the extent to which commercial banks are able to fulfill the tasks assigned to them. As the head of state Sh.Mirziyoev has emphasized, there are still many problems that need to be solved in this regard. For example, "due to the influx of private and foreign capital into the banking system, we are gradually reducing the share of state banks. This will serve to improve the competitive environment in the industry, improve the activity of commercial banks, the quality and culture of lending in all aspects. Also, the development of financial markets, including the stock market, should be one of our main goals in the new economic environment. By introducing new financial instruments and issuing bonds, it is necessary to further expand the scope of banking services, develop the banking system based on advanced information technologies" [1].

In the conditions where digital and innovative technologies are rapidly entering the banking practice, it is necessary for commercial banks to prepare and conduct appropriate activities in order to fulfill the above-mentioned tasks at the level of demand. The result of the necessary actions is closely related to the extent to which commercial banks' activities are organized rationally and efficiently. For the same reason, there is a need to evaluate the efficiency of commercial banks.

Therefore, evaluating the efficiency of commercial banks in the new economic conditions and improving it in the conditions of interbank competition are important scientific and practical issues.

The process of ensuring that the results of the economic reforms implemented in our country are at the required level requires the creation of an objective evaluation system of commercial banks' efficiency. A positive solution to this problem will have a positive effect on increasing the solvency and liquidity of banks. On this basis, an economic basis will be created for further increasing the possibilities of banks to financially support the economy.

It is appropriate to pay special attention to issues such as financial difficulties caused by the coronavirus pandemic that began in 2020 and the restrictions introduced due to it, including an increase in the share of problem loans, an increase in credit risks, and a sharp drop in demand for certain bank services.

The procedure for determining the rating of commercial banks is determined as follows:

- bank activity is analyzed, all key indicators are calculated and all positive and negative aspects of the bank are determined;
- creditworthiness is determined based on the rating scale and threshold indicators.

Rating - without relying on statistical data, requires the study of specific aspects of indicators with their risk factors [3]. The bank's rating is determined by a rating agency specializing in banking. In this case, the operating banking institution works on

the basis of the agreement with the rating agency and performs the task of protecting the negative sides of the bank [4].

The most important elements for determining the rating of commercial banks are the reliability and objectivity of the provided information. Determining the bank rating is carried out by independent rating agencies, which determines the need for commercial banks to ensure their transparency in the market when conducting banking business.

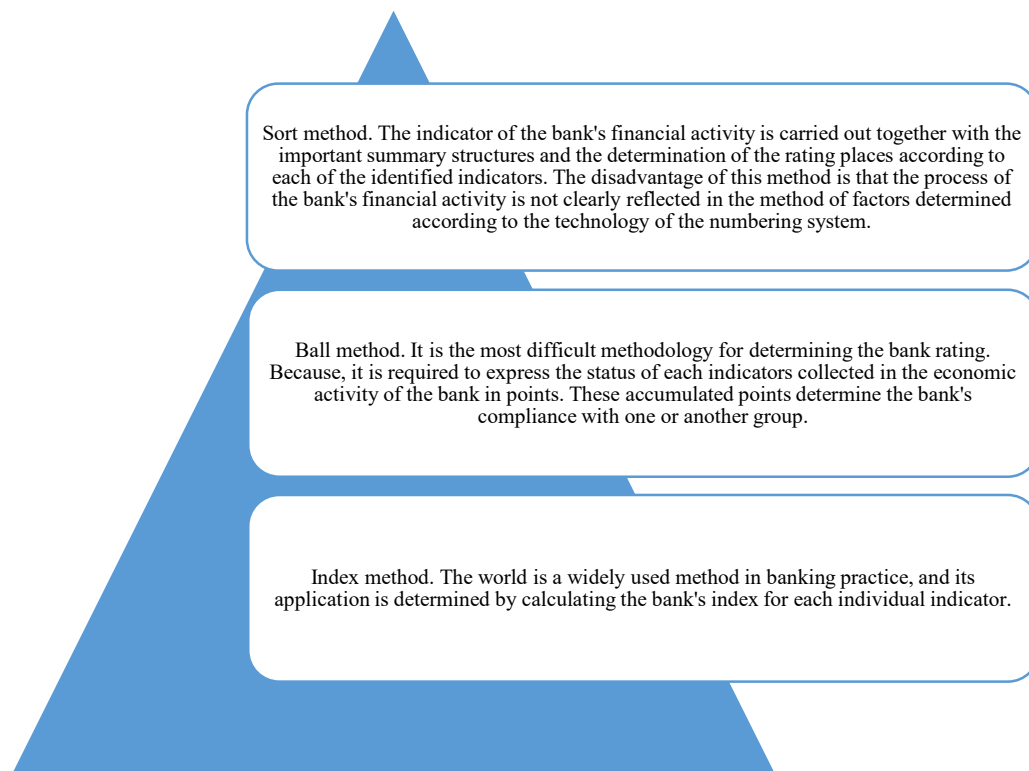

Figure 1. Approaches to determining the rating in world practice [2].

In the conditions of increasing healthy competition between banks, the system of evaluating the effectiveness of their activity becomes important in the sustainable development of commercial banks.

A new approach to assessing the efficiency of commercial banks and researching issues of its improvement based on the new requirements of interbank competition allows:

- in the conditions of interbank competition, the theoretical views on the essence and importance of the effectiveness of commercial banking activities are summarized, the effectiveness of commercial banking activities is defined as "the competitive results of activities that express the improvement of the well-being of business owners, the creation and increase of bank value in the regime of compliance with banking legislation and prudential norms of regulation" is given and based on this, the scientific apparatus of this concept is filled and expanded;

- in the process of taking appropriate measures in time to prevent the bankruptcy of a commercial bank, a comprehensive classification of commercial banks is proposed, taking into account the identification of the author's parameter "efficiency of activity", which is of practical importance in the regulatory activities of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan and from the point of view of owners and investors;

- a methodology for assessing the efficiency of commercial banks, including calculating the efficiency of commercial banks, based on integrated indicators, will be developed.

References

1. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoev to the Oliy Majlis, December 28, 2018. "People's Word", December 29, 2018.
2. Ermatov M.K. Problems of improving bank control and audit. "Economy-Finance" 2005, p. 41.
3. Spyros Pagratisa, Marco Stringab. Modeling Bank Senior Unsecured Ratings: A Reasoned Structured Approach to Bank Credit Assessment//International Journal of Central Banking/ June 2009.
4. Morgan, D. (2002). 'Rating banks: risk and uncertainty in an opaque industry', The American Economic Review, 92, 874-888.

MOLIYA SEKTORI TASHKILOTLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI XALQARO TAMOYILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Kenjayeva Umriya Faxritdinovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Korporativ boshqaruv kafedrasida

u.kenjayeva@tsue.uz

Xoliqov Nozir Nozim o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya

Tezisdagi moliya sektori tashkilotlarida, xususan tijorat banklarida korporativ boshqaruvning xalqaro tamoyillari asosida boshqaruvni tashkil etish, hamda tijorat banklarini xalqaro standartlarga javob berishini taminlash yo'llari haqida fikr yuritilgan. Xalqaro standartlarga mos kelishini taminlash orqali xorijiy investitsiyalar jalb etish va bank moliyaviy aktivlarini likvidligini nazorat qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

***Kalit so'zlar:** Korporativ boshqaruv, Tijorat banklari, Korporativ boshqaruvning xalqaro tamoyillari, moliyaviy aktivlar, investitsiya jozibadorligi, Korporativ boshqaruvning milliy standartlari.*

XX asrda dunyoda menejmentning mohiyatida katta o'sish kuzatildi va ushbu jarayon XXI asrda ham jadal rivojlanmoqda. Bundan tashqari menejment va korporativ boshqaruv tushunchalari mohiyati jihatidan o'xshash bo'lsada vazifalari har xil ekanligi o'z tasdig'ini topmoqda. Dunyo olimlari korporativ boshqaruv haqida shunday fikrlarni aytib o'tgan: "Korporativ boshqaruv eski tushuncha faqat ibora yangi"³⁶. Haqiqatda ham inson paydo bo'lgandan to hozirgi davrgacha qabila, urug, hudud, millat va mamlakatlarda doimo boshqaruvchi bo'lgan. Yillar davomida ushbu

³⁶ Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices.

boshqaruv jarayonlari korporativ boshqaruv negizida shakllanib kelgan. Hozirgi jadal rivojlanayotgan zamonda kompaniyalarni boshqarishda korporativ boshqaruv muhim o'rin tutadi.

Moliya sektori tashkilotlari uchun korporativ boshqaruvni xalqaro standartlar asosida tashkil etish esa undanda muhim hisoblanadi. Xalqaro standartlar asosida tashkil etilgan korporativ boshqaruv kompaniyaning ishonchligini va investitsiya jozibadorligini oshirishga juda katta yordam beradi. Ishonchli kompaniyaga xalqaro moliya tashkilotlari, xorijiy banklar, xorijiy investorlar va boshqa investitsiya manbalari investitsiya kiritishi mumkin bo'adi.

O'zbekiston Respublikasining 05.11.2019-yildagi O'RQ-580 sonli "Bank va banklar faoliyati to'g'risida"gi qonunida O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari Aksiyadorlik jamiyati (AJ) shaklida tashkil etilishi belgilab qo'yilgan. Aynan shu qonun imzolanmasidan oldin Tashqi Iqtisodiy Faoliyat Milliy Banki Davlat Unitar korxonasi (DUK) shaklida bo'lgan. Bizga ma'lumki Aksiyadorlik Jamiyatlari korporativ boshqaruvning asosiy bo'gini bo'lib xizmat qiladi. Xuddi shunday sug'urta tashkilotlari ham Aksiyadorlik Jamiyatlari shaklida tashkil etiladi.

Moliya sektori tashkilotlari misolida biz Tijorat banklarini ko'rib chiqamiz. O'zbekiston Respublikasida Tijorat banklari avvalo Shveysariyaning Bazal shahrida tashkil etilgan Bazal qo'mitasi (Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) standartlari asosida boshqaruv va ijroiya organlari ishini tashkil qiladi.

Avvalo barcha xalqaro tashkilotlar tomonidan berilgan barcha tavsiyalarning har birida uchraydigan va hammasi uchun bir xil dolzarb bo'lgan axborot oshkorligi va boshqaruv va quyi bo'g'inlarning har birida shaffolik tamoyillarini ko'rib chiqamiz.

Bazel qo'mitasining oshkorlik tamoyollarida banklarda "Komplayens nazorat" tizimi joriy etilishi belgilab qo'yilgan. Komplayens nazorat kompaniyada har xil korrupsion risklar va korrupsion holatlarni oldini olish uchun muhim o'rin tutadi. O'z o'rnida tijorat banklarida komplayens nazorat bo'limlari, komplayens nazorat departamentlari va sho'balari tashkil etilgan. Qo'mita tavsiyalari asosida "Whistleblowing"ni rag'batlantirish va ularning huquqlarini himoyalash tizimlari yo'lga qo'yilgan. Whistleblowing (ing. – hushtak chalish) – kompaniyadagi har xil korrupsiyaviy holatlar haqida yuqori turuvchi organga murojaat qilgan shaxs hisoblanadi. Ushbu xodimlarni huquq va erkinliklarini himoya qilish va rag'batlantirish yo'lga qo'yilgan.

Bundan tashqari Yevropa Taraqqiyot va Tiklanish banki tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillarning yettinchi tamoyili quyidagicha: "Korporativ boshqaruv tizimi aniq va tasdiqlangan axborotni barcha manfaatdor tomonlarga o'z vaqtida oshkor etilishini ta'minlashi lozim"³⁷. Ushbu tavsiyaga amal qilish esa o'z o'rnida kompaniyaning aksiyadorlari, affillangan shaxslari, boshqaruv organlari hamda xodimlar uchun kerakli ma'lumotlar e'lon qilinishi orqali axborot shaffofligi taminlanadi.

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida ham aynan oshkorlik va shaffolik tamoyillariga alohida to'xtalib o'tilgan. Kompaniyaga tegishli ma'lumotlar qay tartibga kimlarga qaysi muddatda oshkor qilinishi aniq bayon qilib o'tilgan. Shu

³⁷ Z.A. Ashurov, F.A. Jalilov, B.N. Urinov Zamonaviy korporativ boshqaruv

bilan birga aksiyadorlik jamiyatlari uchun amal qiladigan har bir jamiyatning nizomi yani ustavi bo'lishi belgilab qo'yilgan. Jamiyat ustavida kompaniya haqida kerakli yo'riqnoma va ma'lumotlar belgilab qo'yiladi. Shundan ayrim misollar keltiramiz: [Jamiyat kuzatuv kengashining son tarkibi jamiyat ustavi bilan belgilanadi, bunda kuzatuv kengashi tarkibiga kiritiladigan mustaqil a'zolar soni alohida ko'rsatilishi kerak].³⁸ Ushbu turdagi tartiblar xorij tajribasi asosida hamda Korporativ boshqaruvning milliy standartlari asosida shakllantirilgan.

Tijorat banklari korporativ boshqaruvning xalqaro standartlari bilan bir qatorda moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlariga javob beradigan tizimni ham yo'lga qo'yishi kerak bo'ladi. Hozirda Korporativ boshqaruv yaxshi yo'lga qo'yilgan va kelajakda bundanda yaxshi natijalarga erishilishi kutilmoqda. Ammo investorlar kompaniyaning faqatgina korporativ boshqaruvini emas, moliyaviy aktivlar holatini, sof foydasini va sof foydaning jami aktivlar yoki pul aylanmasiga nisbatini ham inobatga oladi. Buning uchun moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlariga murojaat qilinadi. Agar kompaniya ushbu standartlar asosida hisobotlarini yuritsa, har bir investor uchun o'z hisobotlarini xalqaro standartlarga o'girishiga hojat qolmaydi va o'z hisobotlarini to'g'ridan to'g'ri investorga yoki xalqaro moliya tashkilotlariga taqdim etadi. Shu bilan birga bunday turdagi hisobotlarni korxonaning rasmiy saytlarida yoki sahifalarida e'lon qilish orqali ham korxonada ish samaradorligini boshqalarga yetkazishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida chet el banklarining vakolatxonalari mavjud bo'lib, ushbu banklar chet eldagi banklarning filiallari emas. Bunga asos qilib "Bank va banklar faoliyati to'g'risida"gi qonunni ko'ratish mumkin. Ushbu qonunda chet el banklarining filiallarini O'zbekiston Respublikasida ochishga yo'l qo'yilmasligi belgilab qo'yilgan. Agar ushbu banklar hamda O'zbekistondagi xususiy va Davlat ishtirokidagi banklar xalqaro hisobot standartlariga o'tsa ular o'zaro hamda chet el bilan ma'lumot almashishi osonlashadi. Albatta bu borada "Bank siri" oshkor etilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Hozirda arab mamlakatlarining investitsiya qudrati kuchligini hisobga oladigan bo'lsak, har bir bank o'z tarkibida Islom moliyasi asosida ishlaydigan bo'lim joriy etishi yuqoridagi davlatlar bilan hamkorlikka keng yo'l ochadi. Islom moliyasi asosida ishlaydigan bo'lim ochish uchun yangi resurs yangi kadrlar kerak bo'ladi. Negaki Islom moliyasi boshqa bir tizim va ushbu tizimdagi mablag'lar boshqa pul manbalar orqali tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Korporativ boshqaruvni xalqaro normalar asosida tashkil etish orqali biz mamalakatga tashqi investitsiya jalb qilishimiz, mamlakat hududida samarali korporativ boshqaruv tashkil etish orqali milliy iqtisodiyotni rivojlantirishimiz mumkin bo'ladi. Mamlakat iqtisodiyotini jadal rivojlantirish rivojlanayotgan mamalakatlar qatoridan rivojlangan mamalakatlar qatoriga chiqish bizning oldimizdagi ustuvor vazifa hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida belgilab qo'yilgan uchinchi ustuvor yo'nalish -

³⁸ O'RQ-814. "Korporativ boshqaruv tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"

“milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘shish sur‘atlarini ta‘minlash”³⁹ ekanligi bu masalaning qanchalik dolzarbligini ko‘rsatadi. Bunda biz ko‘zlagan natijaga erishish uchun mamlakatimiz rivojlanishida xalqaro normalar asosida tashkil etilgan samarali korporativ boshqaruvni tashkil etish va yuritish shart va zarur hisoblanadi.

Mamlakat rivojlangan sari tashqi savdo aloqalari va tashqi iqtisodiy aloqalar yanada rivojlana boradi. Bu o‘z o‘rnida mamlakat miqsoyida va xalqaro tashkilotlar hamda xorijiy mamlakatlar bilan pul bilan bog‘liq aloqalar hajmi oshishiga olib keladi. O‘z o‘rnida esa moliya sektori kompaniyalari uchun juda katta masuliyat talab qiladi. Chunki mahsulot va xizmatlar o‘z o‘rnida va o‘z vaqtida bajarilishi va bitimlar muddati kechikmasligi uchun moliya sektori korxonalari aniq va tezlikda ishlashlari va ushbu zanjirni uzilib qolmasligi uchun xizmaty qilishi zarur. Hozirgi biz tashkil etgan va yanada rivojlantirishda davom etayotgan korporativ boshqaruvning milliy standartlari ushbu sohada uzilish va kamchiliklar keltirib chiqarishga also yo‘l qo‘ymaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.

[2] Z.A. Ashurov, F.A. Jalilov, B.N. Urinov Zamonaviy korporativ boshqaruv (xorijiy tajriba). – T.: Iqtisodiyot, 2021. –195 s

[3] O‘zbekiston Respublikasining 18.01.2023 yildagi O‘RQ-814-sonli Qonuni “Korporativ boshqaruv tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida” - <https://lex.uz/uz/docs/-6362296>

[4] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-sonli Farmoni “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” - <https://lex.uz/docs/5841063>

[5] Toshkent Respublika fond birjasining rasmiy sayti – www.uzse.uz ma‘lumotlariga asosan muallifkar tomonidan ishlab chiqildi

[6] Hilmer, Frederick G. (1993) Strictly Boardroom – Improving Governance to Enhance Business Performance. Business Library <https://librariesaustralia.nla.gov.au>

[7] Ziwei Zhang, Hu Fu, Shiqi Xie, Javier Cifuentes-Faura, Urinov Bobur Nasilloevich, Role of green finance and regional environmental efficiency in China, Renewable Energy, 2023, ISSN 0960-1481, <https://doi.org/10.1016/j.renene.2023.05.076>.

³⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”

MOLIYA SEKTORIDA KORPORATIV BOSHQARUV

Nazirova Maftuna Salimovna
Buxoro davlat universiteti magistri
ilhomovabdoqodir@gmail.ru

Annotatsiya

Korporativ boshqaruv bugungi kunda mamlakat iqtisodiy rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Shu munosabat bilan ushbu tezisda asosan korporativ boshqaruv konsepsiyasi va uning qo'llanilishi hamda O'zbekistonda korporativ boshqaruv tuzilmasi, shuningdek boshqaruvning nazariy asoslari va modeli mavzusiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Korporativ boshqaruv, korporativ boshqaruv modeli, korporativ boshqaruv tizimi

O'zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy tizimini barcha tarmoq va sohalarda rivojlantirishga qaratilgan. Ayniqsa yangi zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu tezisda O'zbekistondagi moliyaviy sektorning asosiy tarkibiy qismlari hisoblangan bank sektori va fond bozori kabilarning tizimli ahamiyati va iqtisodiy rivojlanishi haqida ma'lumot berilgan. Bundan tashqari, korporativ boshqaruv va uning asosiy va huquqiy rivojlanish jarayonlari ya'ni korporativ boshqaruv nazariyalari, modellari va mexanizmlari mahalliy va xalqaro miqyosda keng muhokama qilinadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng, 1991 yildan boshlab O'zbekiston bank sektorini rivojlantirishda fond bozori juda muhim rol o'ynadi. Xuddi shunday, moliya sektorlarining, asosan, bank sektori va fond bozorining hal qiluvchi roli moliya sektori rivojlanishini jadallashtirish, natijada iqtisodiyotni yuksaltirishga e'tibor qaratildi. Shu nuqtai nazardan mamlakatimizda faoliyat yuritayotga kompaniyalar va barcha mulkchilik shakldagi korxonalarda korporativ boshqaruvning ilg'or usullarini joriy etish, uning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida umuman boshqarish tizimini rivojlantirish hozirda mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini belgilab beradigan asosiy omillardan biri bo'lmoqda. Mamlakat korporativ sektorini joriy etish va rivojlantirish standartlariga o'tishni taqazo etadi. Mamlakatimizdagi mavjud milliy korporativ boshqaruv mexanizmi shakllanishini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa korporativ boshqaruv tushunchasini chuqur ilmiy-uslubiy jihatdan uning mazmun-mohiyatini milliy xususiyatlarini inobatga olgan holda kengroq yoritish va takomillashtirish zarurligini anglatadi.

O'zbekiston Sobiq Ittifoq mamlakatlari orasida markazlashgan rejali iqtisodiyotidan bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida o'zining iqtisodiy modelini tanlagan o'n beshta davlatdan biridir. Bunda iqtisodiy islohotlarning asosiy maqsadi inson manfaatlariga va tanlangan ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga qaratilgan. Bundan tashqari, O'zbekistonda mustaqillik yilidan boshlab moliya sohasi va uni rivojlantirishga, asosan, iqtisodiyotning lokomotivi bo'lgan bank sektoriga katta e'tibor qaratildi. Shunisi e'tiborga loyiqki, O'zbekistonda bank sohasini rivojlantirish

bosqichlarining asosiysidan biri 1995 yildan boshlab yangi muhim qonunlar va bank islohotlariga asoslangan ikki bosqichli bank tizimini barpo etishdan boshlandi. Bu yangi bank tizimining birinchi bo'g'ini hisoblangan O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki asosida ikkinchi darajali tijorat banklari ustidan nazoratni amalga oshirgan holda shakllantirildi. O'zbekiston iqtisodiyotidagi moliyaviy islohot jarayonlarini tahlil qilib, O'zbekiston moliya sektori rivojlanishining to'rtta asosiy bosqichini ajratib ko'rsatish mumkin:

Birinchi bosqich: 1991-1997 yillarda O'zbekistonda moliya sektorini isloh qilish doirasida ikkita asosiy me'yoriy hujjat, jumladan "O'zbekiston Markaziy banki to'g'risida"gi va "Bank va bank faoliyati to'g'risida"gi qonunlar ishlab chiqildi..

Ikkinchi bosqich: 1998 yildan boshlab 2001 yilgacha O'zbekiston hukumati tomonidan har tomonlama erkinlashtirish siyosati davom etgan. Ushbu siyosatning asosiy ustuvor yo'nalishlari qatoriga davlat banklarini xususiylashtirish orqali davlat aralashuvini qisqartirish, ushbu banklarning bunday intervensiyadan huquqiy himoyasini kuchaytirish va xorijiy banklarning mamlakatga kirishini liberallashtirish kiradi.

Uchinchi bosqich: 2002 yildan 2017 yilgacha bo'lgan davrni o'z ichiga olgan bu bosqichda bir qator samarali moliyaviy islohotlar va korporativ boshqaruv siyosati amalga oshirildi. 2002 yilda hukumat tomonidan olib borilgan asosiy siyosatlardan biri – qattiq pul-kredit siyosati – o'zbek valyutasini barqarorlashtirish, shuningdek, iqtisodiyotdagi inflyatsiya darajasini pasaytirish orqali mahalliy va xorijiy kompaniyalarni qo'llab-quvvatlash.

To'rtinchi bosqich: 2017-yilda boshlangan bank sektorida valyuta siyosatini keng ko'lamda liberallashtirishni nazarda tutadi. Ushbu siyosatda yangi kurs siyosati faqat bozor mexanizmlaridan foydalangan holda milliy valyutaning xorijiy valyutalarga nisbatan kursini belgilashdan iborat edi. Bundan tashqari, ushbu davr bank sektorining yangi davri deb nomlanadi va davlat mulki bo'lgan tijorat banklarini o'zgartirish va xususiylashtirish jarayonini tugatish, qonunchilik bazasini takomillashtirish, bank nazorati bo'yicha Bazel III ning yangi standartlarini joriy etish nuqtai nazaridan sektorni qayta qurish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va boshqalar. Eng muhimi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yangi qabul qilingan "2020-2025-yillarda O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi farmoniga asosan bank tizimi samaradorligini oshirish va moliya bozorida teng raqobat sharoitlarini yaratish, shuningdek, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va bank tizimida xalqaro amaliy tajribaga ega menejerlarni jalb qilish kabi moliyaviy islohotlarni amalga oshirish zaruriyatini belgilab beradi. Albatta, O'zbekiston bank tizimining yangi davrida ushbu maqsadlarni amalga oshirishda Markaziy bank muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston Markaziy bankining asosiy maqsadi milliy valyuta – so'mning mahalliy va xalqaro miqyosda barqarorligini ta'minlashdan iborat. O'tgan davr mobaynida Markaziy bank o'zbek valyutasining asosiy xorijiy valyutalarga nisbatan uzoq muddatli barqarorlashuviga erishish maqsadida ko'plab samarali moliyaviy islohotlar va siyosatni qabul qildi. Darhaqiqat, bu yangi mamlakat uchun odatda oson ish emas yangi. Ayni paytda so'mning real ayirboshlash kursi indeksi 2017-yildan buyon eksport qiluvchilarni asosan bank moliyalashtirish orqali O'zbekistonda ishlab

chiqarilayotgan mahsulot va xizmatlarni xorijiy mamlakatlardagi asosiy savdo sherigiga nisbatan arzonlashtirish uchun qo'llab-quvvatlash bo'yicha barqarorlashmoqda.

Markaziy bankning asosiy vazifalari quyidagi vazifalardan iborat:

- mamlakatning pul-kredit va valyuta siyosatini amalga oshirish;
- O'zbekistonda samarali to'lov tizimini joriy etish;
- bank va nobank moliya tashkilotlari faoliyatini litsenziyalash va tartibga solish;
- O'zbekiston Moliya vazirligi bilan birgalikda davlat byudjetining kassa xizmatlarini tartibga solish;
- davlat oltin-valyuta zaxiralarini boshqarish va boshqalar.

O'zbekiston bank tizimida eng muhim siyosatlardan biri pul-kredit siyosati hisoblanadi. Pul-kredit siyosatining uchta vositasi mavjud bo'lib, ulardan birinchisi qayta moliyalash stavkasi (foiz stavkasi) bo'lib, 2023-yilda 15 foizga teng bo'ldi. Ushbu belgilangan stavkadan foydalanishning makro va mikro maqsadlari bor. Makro maqsadlar uchun Markaziy bank odatda ushbu sur'at yordamida iqtisodiyotdagi inflyatsiyani tartibga soladi va maqsadli darajada ushlab turadi. Mikro maqsadda barcha tijorat banklari o'z faoliyatida kreditlash va depozit stavkalarini belgilashda ushbu qat'iy belgilangan stavkadan muhim vosita sifatida foydalanadilar.

Ikkinchi monetar vosita - majburiy zahiralar 1992 yildan boshlab qo'llanila boshlandi.

Hozirgi vaqtda ushbu pul vositasi milliy va xorijiy valyutadagi bank depozitlari uchun mos ravishda 4% va 14% stavkalari bilan qo'llaniladi. Ushbu majburiy zaxira koeffitsienti mamlakatning qarz olish va foiz stavkalariga ta'sir ko'rsatish uchun banklar uchun kredit berish uchun mavjud bo'lgan mablag'lar miqdorini o'zgartirish orqali qo'llaniladi. Biroq Markaziy bank odatda ushbu zaxiralangan depozitlar bo'yicha foizlarni to'lamaydi, bu banklarning rentabelligiga ozgina salbiy ta'sir ko'rsatdi. Aksariyat xorijiy mamlakatlarda Markaziy banklar kamdan-kam hollarda rezerv talablarini oshiradilar, chunki bu ortiqcha zahiralar past bo'lgan banklar uchun zudlik bilan likvidlik muammosini keltirib chiqaradi; ular odatda pul-kredit siyosatini amalga oshirish uchun ochiq bozor operatsiyalaridan (davlat tomonidan chiqarilgan obligatsiyalarni sotib olish va sotish) foydalanishni afzal ko'radilar.

Hozirgi kunda ushbu "Toshkent Respublika Fond Birjasi" aksiyadorlik jamiyatida (TRFB) o'z kapitalini moliyalashtirish orqali banklarning kapitallashuv darajasini oshirish uchun amalda keng foydalanilmoqda.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston tijorat banklarini mulkchilik tuzilishiga ko'ra to'rt toifaga bo'lish mumkin³:

- ❖ davlat banklari
- ❖ davlat va aksiyadorlik mulkiga ega bo'lgan aksiyadorlik banklari
- ❖ xususiy mulkka ega xususiy banklar.
- ❖ xorijiy mulkka ega xorijiy banklar.

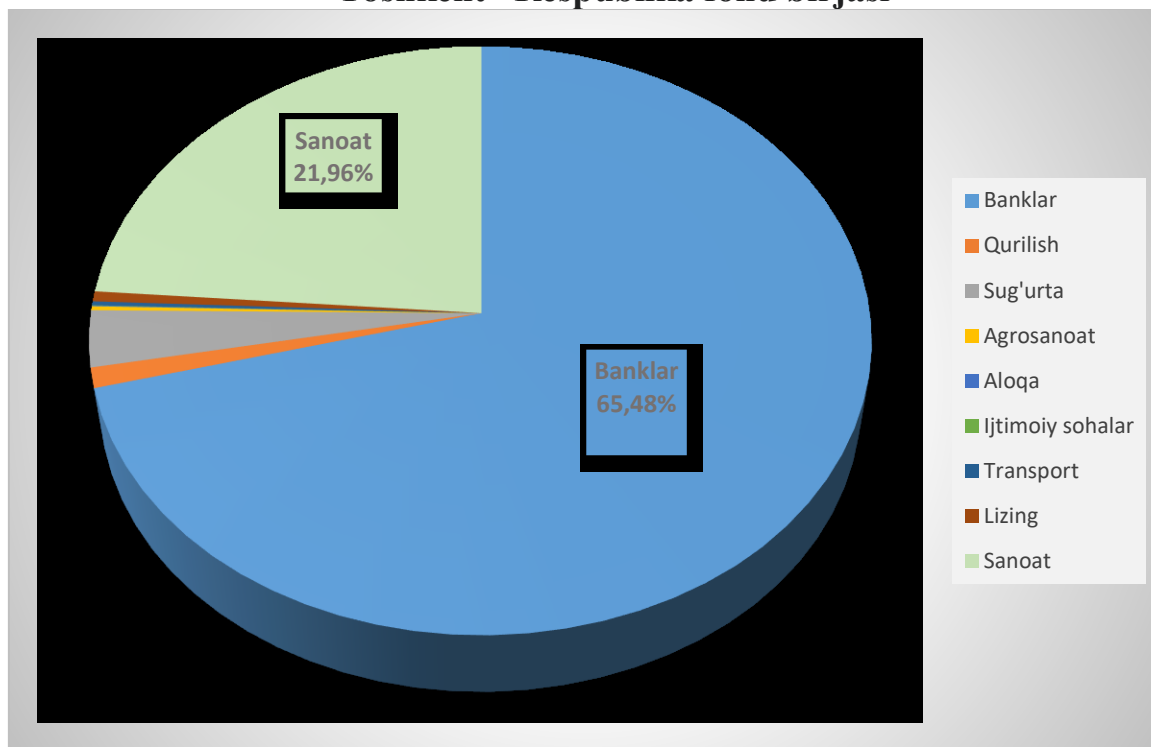
O'zbekistonda 31 ta litsenziyalangan to'rt turdagi banklar, jumladan, 2 ta davlat banki, 15 ta aksiyadorlik banki, shulardan 11 tasi davlat ulushidagi banklar, 4 ta xorijiy banklar va 10 ta xususiy banklar, 883 ta shahar va tuman filiallari, 1115 dan ortiq xizmat ko'rsatish shoxobchalari va mini -banklar, 1384 ta o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish

shoxobchalari barcha shahar va tumanlarda faoliyat ko'rsatmoqda. Hozirgi kunda barcha tijorat banklari operatsion harajatlarni kamaytirish va tashkiliy tuzilmasini takomillashtirishni nazarda tutuvchi zamonaviy axborot texnologiyalari tizimlarini joriy etish orqali o'z faoliyatini va moliyaviy mustahkamligini oshirish yo'lida katta qadamlar qo'ymoqda, shu bilan birga o'z faoliyatiga xorijiy tajriba va korporativ boshqaruv amaliyotini joriy etish orqali chakana va ulgurji bank xizmatlari ko'rsatish ko'lamini kengaytirmoqda. Ta'kidlanishicha, bank sektori moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichi bo'lishi bilan birga, banklar hukmron bo'lgan har qanday iqtisodiyotda iqtisodiy rivojlanishga olib keladigan moliyaviy rivojlanishni jadallashtirishda asosiy rol o'ynaydi. Bundan tashqari, bank sektori va fond bozori mablag'lar va resurslarni o'tkazish va taqsimlash amalga oshiriladigan moliya bozorining asosiy ajralmas qismi hisoblanadi. Oxirgi tadqiqotlarda moliya sektorida banklar va fond bozori o'zaro to'ldiruvchi va o'rinbosarligi ta'kidlangan. Har ikkala tizimning oraliq jamg'armalari va investitsiyalar uchun mablag'lari tufayli ularni moliya bozorida bir-birini almashtiruvchi yoki to'ldiruvchi sifatida ko'rish mumkin.

Oxirgi paytlarda "Toshkent" Respublika fond birjasi (TRF) ham anchagina o'zgarishlarni boshdan kechirdi, siyosatchilar tomonidan ko'rilgan sa'y-harakatlar O'zbekiston moliya bozoriga mahalliy va xorijiy investorlarning ishonchini qozonishda muvaffaqiyatli yordam berdi. Ma'lumki, fond bozori iqtisodiyotdagi uzoq muddatli investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun asosan listing banklari mahalliy va xorijiy kapitalni ko'proq jalb etishi mumkin bo'lgan bozor sifatida qaraladi. Hozirgi vaqtda bank sektori iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga qaraganda fond bozorida faolroq ishtirok etmoqda(1-rasm qarang.).

IQTISODIYOT TARMOQLARI BO'YICHA SAVDO HAJMINING ulushi

"Toshkent" Respublika fond birjasi

O'zbekiston iqtisodiyoti banklar ustunlik qiladigan iqtisodiyot bo'lganligi sababli, uning rivojlanishi ko'p jihatdan TRSEda ro'yxatga olingan banklar va O'zbekiston moliya sektoriga listingga kirmagan banklardan olinadigan bank sektorining hissasiga tayanadi. Ushbu 1-rasmga ko'ra, listing banklarining YaIMdagi ulushi 2020-2023 yillar mobaynida keskin o'sib bormoqda, biroq O'zbekistonda listingga kirmagan banklarning ulushi yalpi ichki mahsulot hajmida pasayib bormoqda.

Har qanday iqtisodiyotda korporativ boshqaruvning ahamiyati tufayli milliy va xalqaro adabiyotlarda korporativ boshqaruv masalalari bo'yicha turli xil tadqiqotlar mavjud: kontseptual, empirik, normativ va boshqalar. Shunga qaramay, korporativ boshqaruv mavzusidagi o'zbek adabiyoti tadqiqoti xalqarolarga nisbatan kam rivojlangan, ayniqsa, moliyaviy sektorda korporativ boshqaruv sohasida. Ko'rib chiqilgan adabiyotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, faqat bir nechta tadqiqotlarda korporativ boshqaruvning faqat kontseptual va me'yoriy jihatlari ko'rib chiqilgan. O'zbekiston. Afsuski, hozircha hech bir muallif O'zbekiston sharoitida korporativ boshqaruvning moliyaviy sektor orqali iqtisodiy o'sishga ta'sirini o'rganmagan. Korporativ boshqaruv bo'yicha dastlabki tadqiqot Broadman H. (1999) tomonidan "Markaziy Osiyoda raqobat, korporativ boshqaruv va tartibga solish: O'zbekistonning tarkibiy islohot muammolari" mavzusida o'tkazildi. Ushbu hujjat hukumat va biznes o'rtasida biroz bo'linish, noto'g'ri belgilangan korporativ boshqaruv tizimi, firma faoliyati bo'yicha zaif intizom mavjudligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, O'zbekistonda korporativ boshqaruvni rag'batlantirish va institutlarini kuchaytirish hamda samarali korporativ boshqaruv bo'yicha xorijiy amaliyotni joriy etish bo'yicha ayrim siyosiy takliflar mavjud. Yana bir dastlabki ish Akimov A. (2001) tomonidan qisman kapital bozorining huquqiy asoslari va korporativ boshqaruv mexanizmlarining O'zbekistonda moliya tizimini rivojlantirishdagi roliga bag'ishlangan.

Bundan tashqari, o'zbek tadqiqotchilari O'zbekiston misolida korporativ boshqaruvning ayrim xususiyatlariga ham to'xtalib o'tishga harakat qildilar. Jumladan, M. Vohidov (2004) O'zbekistonda korporativ boshqaruvning rivojlanishi kapitalning samarali taqsimlanishi va moliya bozorlarining rivojlanishiga, mamlakatga xorijiy investitsiyalar oqimining jadallashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini ta'kidladi.

Kurtbedinov E. (2009) ta'kidlashicha, uning tadqiqoti O'zbekistonda korporativ boshqaruvni tartibga solishga bag'ishlangan va uni boshqa o'tish davri mamlakatlari amaliyoti bilan solishtirgan. Bundan tashqari, Ashurov Z. (2010, 2015, 2017) o'z asarlarida korporativ boshqaruv muammolarini baholash, korporativ boshqaruv mexanizmlari va tamoyillari, korporativ boshqaruvni rivojlantirishdagi konseptual muammolarning mavjudligi hamda korporativ boshqaruvning ta'sirini keng muhokama qilishga harakat qildi. O'zbekistonda fond bozori faoliyatining rivojlanishi. Xuddi shunday, Rasulov N., Amonboyev M. (2016) o'z maqolalarida korporativ boshqaruv kontseptsiyasi va uning O'zbekiston misolida qo'llanilishiga e'tibor qaratadi. Bundan tashqari, ular korporativ boshqaruv muammolari bilan bog'liq mavjudlik nazariyalarini hamda rivojlangan mamlakatlar, jumladan, Germaniya, AQSh va Buyuk Britaniyaning korporativ boshqaruv tamoyillarini qo'llash bo'yicha xorijiy tajribalarni o'rganadilar. Bundan tashqari, ular, shuningdek, banklarda yaxshi korporativ boshqaruv iqtisodiyotning mustahkamligi va doimiy barqarorligida muhim

rol o'ynashini ta'kidlaydilar, bu esa har bir mamlakatda umumiy jamoatchilik manfaatlariga olib keladi. Darhaqiqat, aksariyat mualliflar va tadqiqotchilar korporativ boshqaruv va iqtisodiy o'sish o'rtasida kuchli va ijobiy bog'liqlik mavjudligiga rozi bo'lishadi. Biroq, ayniqsa, O'zbekistonda korporativ boshqaruv va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatlarga oid nazariy va empirik tadqiqotlar hali ham yetarli emas. Bundan tashqari, bank sohasida korporativ boshqaruv asoslari, shuningdek, samarali korporativ boshqaruv mexanizmlari va ularning iqtisodiy o'sish va rivojlanishga ta'sirini o'rganish O'zbekiston misolida haligacha o'rganilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23- dekabr 2019 yil.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz./ Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi.(2016-yil 14-dekabr kuni).
3. [Making Public in a Privatized World David A. McDonald](#) London, United Kingdom ZED-BOOKS-LTD 2016 Paperback
4. Mamarasulov U.M. Iqtisodiyot va bozor munosabatlari. - T.: «Navruz», 2016.
5. Кузнецова А.И. Инфраструктура: Вопросы теории, методологии и прикладные аспекты современного инфраструктурного обустройства. Геоэкономический подход. М.: Кой Книга, 2016.

PUL MABLAG'LARI HISOBOTLARINI TUZISHDA BIZNES QIYMATNI YARATISH

Yusupov Xasan Bektoshevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, magistr

Annotatsiya

Pul oqimi to'g'risidagi hisobot ma'lumotlari asosida tashkilotning pul oqimlarini tahlil qilish tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Hisobotning axborot ahamiyati kompaniyaning potentsial muammolarini va iqtisodiy xavflarini aniqlashga imkon beradigan birinchi ko'rsatkichlardan biri bo'lgan pul oqimlari ekanligi bilan bog'liq. Milliy va xorijiy buxgalteriya (moliyaviy) hisobotlarining bir qismi sifatida pul oqimi to'g'risidagi hisobotning axborot ahamiyatini va pozitsiyasini baholashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: pul oqimlari, pul oqimi hisoboti, pul oqimlarini aks ettirish usullari, axborotni oshkor qilish, muqobil ko'rsatkichlar, moliyaviy hisobot.

Mamlakatimizda iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga bosqichma-bosqich o'tish har bir tarmoq iqtisodiyotini jadal rivojlantirish, investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirishga bog'liq bo'ladi. Investitsiyalarni bozor iqtisodiyotiga moslashtirish investitsion siyosatni ham tubdan o'zgartirishni talab qilmoqda. Shu bilan birga investitsion siyosatni amalga oshirish chog'ida bozor munosabatlariga mos dastaklardan foydalanishni, ya'ni investitsion jarayon ishtirokchilarining huquq va

majburiyatlarini belgilashni, mamlakatda investorlar uchun to'laqonli raqobatni ta'minlashni, moddiy va intellektual boyliklarni boshqarishda batamom erkin harakatlarni amalga oshirishni taqozo etmoqda.

Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot investitsiyalarni tahlil qilish uchun zarur bo'lgan eng muhim hujjatdir. Ushbu hisobotga moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotga qaraganda chiqarilgan qarorlar va taxminlar kamroq ta'sir qiladi.

Doimiy o'zgaruvchan iqtisodiy voqeliklar tufayli tashkilotning moliyaviy holatini ushbu o'zgarishlarga eng sezgir ko'rsatkichlardan biri sifatida pul oqimlari to'g'risidagi hisobotni tahlil qilish va o'rganishga asta-sekin o'tilmoqda.

Hozirgi davrda investitsion kompaniyalari uchun pul oqimi to'g'risidagi hisobotning foydali ma'lumotlarini ahamiyatini oshirish, baholash va uni takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash maqsadida amalga oshirilgan ko'plab professional tadqiqotlar mavjud. Investitsiyalarning naqadar katta ahamiyatga egaligini Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev quyidagi nutqidan ham anglab olish mumkin: “jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, mamlakat o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishdi, bu esa faol investitsiya siyosatini olib bormoqda.

Shuning uchun investitsiyalar iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, o'zbek tilida, iqtisodiyotning yuragi, agar shunday deb aytsak, hech qanday mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya, yangi texnologiyalar, turli soha va tarmoqlarda ilg'or tajribalar bilan bir qatorda, yuqori malakali mutaxassislar viloyatlarga keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi” deb atagan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi farmonida investitsiyalash uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlar belgilangan: xalqaro iqtisodiy hamkorlikni yanada rivojlantirish, jumladan, yetakchi xalqaro va xorijiy moliya institutlari bilan aloqalarni kengaytirish, tashqi qarzlarning puxta o'ylangan siyosatini davom ettirish, undan samarali foydalanish.

“Investitsiya” atamasi lotin tilidagi “Invest” so'zidan kelib chiqqan bo'lib, “qo'yish”, “mablag'ni safarbar etish” ma'nosini bildiradi. Aksariyat hollarda “Investitsiya” tushunchasi iqtisodiy va boshqa faoliyat ob'ektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga doir huquqlar tarzida tariflanadi.

Mamlakat iqtisodiyotida investitsiyalarning ahamiyati to'g'risida fikr yuritadigan bo'lsak, bu o'rinda “Investitsiya” tushunchasining moliyaviy, mulkiy va intellektual qadriyatlarini takror ishlab chiqarishning inikosi bo'lmish dastlabki va asosiy tushuncha bo'lib maydonga chiqishini unutmazlik kerak.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda har bir xo'jalik yurituvchi sub'ektning faoliyati uning faoliyati natijalaridan manfaatdor bo'lgan bozor munosabatlari ishtirokchilari (tashkilotlar va shaxslar) ning keng doirasi ye'tiboridir. Mulkdorlar kapitalning rentabelligini oshirish, firma pozitsiyasining barqarorligini ta'minlash maqsadida moliyaviy hisobotlarni tahlil qiladilar. Kreditorlar va investorlar kreditlar va depozitlar bo'yicha risklarni kamaytirish uchun moliyaviy hisobotlarni tahlil qiladilar. Qabul qilingan qarorlarning sifati asosan ularning analitik asoslash sifatiga bog'liq bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar iqtisodiy tizimning mustaqil yeleменти sifatida biznes, turli darajadagi byudjetlar, kapital yegallari va boshqa sub'ektlar bilan

o'zaro hamkorlik qiladi, bu jarayonda ular bilan moliyaviy munosabatlar paydo bo'ladi. Shu munosabat bilan firmaning moliyaviy boshqaruvi, ya'ni tashkilotning taktik va strategik maqsadlariga yerishish uchun moliyaviy resurslarni tartibga solish tamoyillari, ko'rinishlari va usullarini ishlab chiqish zarurati paydo bo'ladi.

Korxonaning holatini baholashning asosiy vositasi tahlil qilinadigan ob'ektning ichki va tashqi munosabatlarini ob'ektiv baholash imkonini beradigan tahlil bo'lib xizmat qiladi: uning to'lov qobiliyatini, samaradorligi va rentabelligini, rivojlanish istiqbollari tavsiflash, so'ngra uning natijalari bo'yicha qarorlar qabul qilish.

Shuning uchun, pul oqimi tahlili korxonaga boshqarish uchun dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Hisobot pul mablag'larini hisobga olish ma'lumotlari asosida tuziladi va hisobot davrining boshida va oxirida qolgan qoldiqlarni hisobga olgan holda pul oqimlari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Pul oqimlari to'g'risidagi ma'lumotlar hisobotda joriy, investitsiya va moliyaviy faoliyat bo'yicha taqdim etiladi.

Tashkilotlarning moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini shakllantirish tartibi to'g'risidagi uslubiy tavsiyalar hisobot tuzish maqsadida tushuntirildi:

- hozirgi faoliyat asosiy maqsad sifatida foyda olish yoki faoliyati predmeti va maqsadlariga muvofiq, deb tushuniladi, ya'ni sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish, qurilish ishlari, qishloq xo'jaligi, tovarlar sotish, umumiy ovqatlanish xizmatlari ko'rsatish, mol-mulkni ijaraga berish va boshqalar;

- investitsiya faoliyati yer, binolar va boshqa ko'chmas mulk, asbob-uskunalar, nomoddiy aktivlar va boshqa uzoq muddatli aktivlar, shuningdek, ularni sotish sotib qachon tashkilotning kapital qo'yilmalar bilan bog'liq tashkilot faoliyati tushuniladi; boshqa tashkilotlarga uzoq muddatli moliyaviy investitsiyalarni amalga oshirishda, obligatsiyalarni va boshqa uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarni chiqarish;

- moliyaviy faoliyat qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar amalga oshirish bilan bog'liq tashkilot faoliyati, obligatsiyalar va boshqa qisqa muddatli qimmatli qog'ozlar chiqarish, 12 oygacha muddatga ilgari sotib qimmatli qog'ozlar tasarruf tushuniladi.

Pul oqimi to'g'risidagi hisobotni tuzishdan maqsad tashqi foydalanuvchilarning keng doirasiga kerakli ma'lumotlarni taqdim yetishdan iborat. Moliyaviy hisobot foydalanuvchilari miqdori cheklangan, ammo foydali, tashkilotning pul kapitalining holati va harakati haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lishni nazarda tutadi, ular boshqa hisobot shakllarining ko'rsatkichlari bilan birgalikda:

- tashkilotning pul aylanmasining hajmini aks ettiradi;
- tashkilotning mulkdorlarga bo'lgan majburiyatlari qanday bajarilganligi aniqlanadi;

- pul mablag'lari va tashkilotning sof foydasi o'rtasidagi farqlarning sabablari va miqdorini aniqlash imkonini beradi;

- qarz majburiyatlarini bajarish jarayonini nazorat qilish va qarzning asosiy miqdorini to'lash uchun zarur zahiralarni yaratish imkonini beradi.

Pul mablag'lari oqimi to'g'risidagi hisobotni tuzishda tashkilot standart jadval shaklida indikatorlarning belgilangan formatini va asosiy kitobda aks ettirilgan ko'rsatkichlarni, yordamchi buxgalteriya registrlarini "kassa", "hisob-kitob hisoblari", "valyuta hisoblari", "banklardagi maxsus hisoblar" va boshqa hisobot ko'rsatkichlari

texnik tomonga qisqartiriladi.

Tadqiqot maqsadlari uchun biznesning qiymatini baholash va investitsion qarorlar qabul qilish asosida qiymat yaratishning asosiy moliyaviy drayverlari tizimlashtirildi

Qiymat yaratishning moliyaviy drayverlari an'anaviy ravishda model yordamida investitsiya tahlilida ishlatiladigan ko'rsatkichlardir, ular orasida birinchi navbatda operatsion faoliyatdan sof pul oqimi va erkin pul oqimi ko'rsatkichlari ta'kidlanishi kerak.

Biznes qiymati erkin pul oqimlari va kapitalning o'rtacha qiymati bilan shakllantiriladi hamda ular operatsion foyda, sof kapitaldagi o'zgarishlar, soliq to'lovlari, kapital qo'yilmalar va amortizatsiya ajratmalari orqali o'zaro hisob-kitob ishlari amalga oshiriladi.

Pul oqimlarini tahlil qilish va prognozlash investitsiya qarorlarini asoslashning eng muhim vositasi bo'lib, ko'rsatkichlarning o'zi moliyaviy modellarni ishlab chiqishning asosiy elementlari sifatida ishlatiladi.

O'tkazilgan o'rganishlar shuni ko'rsatdiki, tashkilotlarda pul oqimi ko'rsatkichlarini shakllantirish uslubiyotiga bir qator ob'ektiv va sub'ektiv omillar ta'sir ko'rsatadi ya'ni jumladan moliyaviy hisobot standartlari talablari, buxgalteriya siyosatini tanlash, korporativ boshqaruv tizimi, biznes modelining o'ziga xos xususiyatlari, kapital yetkazib beruvchilarning talablari, direktorlar Kengashining mustaqilligi, kompaniyaning ichki nazorat va audit tizimining samaradorligi va boshqalar.

Xulosa qiladigan bo'lsak, pul oqimi to'g'risidagi hisobot ko'rsatkichlari bilan bir qatorda investorlar va kompaniyalar o'zlari tashqi foydalanuvchilarga tashkilotning qiymat yaratish qobiliyatini ochib beradigan ma'lumotlarni taqdim etishga imkon beradigan muqobil ko'rsatkichlardan faol foydalanadilar.

QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORINING HOZIRGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI

Jomurodov Hasan Dilmurod o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

hjomurodov9@gmail.com

Ilmiy rahbar: dots. Shomansurova Z.A

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada fond bozorining O'zbekistondagi hozirgi holati haqida, shuningdek xorij va mahalliy bozordagi bo'layotgan o'zgarishlar va tendensiyalar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: "Toshkent" RFB, marketmaker, SPAC, fond bozori, manfaatdor tomon (stakeholder), UCI indeksi, ESG

Barchaga ma'lumki, fond bozori bo'sh turgan pul mablag'larni to'plash, ularni mavjud infratuzilma orqali kapitalga aylantirish, so'ngra uni ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonlari ishtirokchilari (banklar, korxonalar, firmalar, shu bilan

birga mamlakat aholisi) o'rtasida taqsimlash munosabatlarini, qimmatli qog'ozlar, shu jumladan aksiyalar hamda obligatsiyalar bilan oldi-sotdi operatsiyalarini olib boradi. "Qimmatli qog'ozlar bozorining ishtirokchilari, bular emitentlar, investorlar, investitsiya muassasalari, shuningdek, ularning birlashmalari (uyushmalari), fond birjalari (birjalarning fond bo'limlari), davlat tomonidan vakil etilgan qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini nazorat qilish idoralaridan iborat. Fond bozorining barcha ishtirokchilarini professional, noprofessional hamda davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilish idoralariga bo'lish mumkin.

Fond birjasi birja oldi-sotdisi vaqtida bitimlar tuzish, bitimlarni tekshirib ko'rish va ular yuzasidan hisob-kitob qilish tartibini mustaqil ravishda ishlab chiqadi va tasdiqlaydi. Fond birjalari va fond bo'limlari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishib olingan qimmatli qog'ozlar muomalasi bitimlarini amalga oshirish nizomlari va ichki qoidalari, fond birjasi ustavi (fond bo'limi to'g'risidagi Nizom) asosida ish tutadilar. Fond birjasida amallarni uning a'zolarigina amalga oshira oladilar. "Fond birjasi faoliyatining pul ta'minoti:

- fond birjasi aksiyalari va paylarini sotish;
- fond birjasidagi brokerlik o'rinlarini sotish;
- fond birjasi a'zolari muntazam to'lab boradigan a'zolik badallari;
- birja bitimlarini ro'yxatdan o'tkazishda olinadigan yig'imgilar;
- qimmatli qog'ozlar muomalasida vositachilik haqi;
- birja ustavida nazarda tutilgan axborot xizmati va boshqa oid xizmatlar ko'rsatishdan keladigan daromadlar hisobidan amalga oshirilishi mumkin"[1].

Yuqorida fond birjasining asosiy mazmuni va pul manbalari haqida tanishib chiqqan bo'lsak, endi fond birjasi hozirgi paytga asosiy ko'rsatkichlari bilan tanishib chiqsak. 2022 yil 26 noyabr holatiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida aksiyadorlik jamiyatlari umumiy soni **631** ta tashkil etib, hududlar kesimida tahlil qilinganda quyidagi holatni ko'rish mumkin. 2022 yil 1 iyul holatiga jamiyatlar tomonidan jami **165,549 trln.** so'mlik hajmda aksiyalar emissiya qilingan bo'lib, har bir jamiyat bir dona aksiyasining o'rtacha nominal qiymati **1 755,29** so'mni tashkil etadi. Emitentlar tomonidan emissiya qilingan aksiyalar soni **13,3 trln.** dona bo'lib eng yuqori ulushi bank sektoriga to'g'ri keladi. Joriy yilning 1 iyul holatiga **33 ta** aksiyadorlik tijorat banklari tomonidan **57,5 trln.** so'mlik nominal qiymatga ega bo'lgan jami **3,4 trln.** dona aksiyalar emissiya qilingan. Emissiya qilingan aksiyalarning qiymat jihatidan umumiy hajmining yuqori ulushi "O'zmilliybank" AJga (22,1 foiz) to'g'ri keladi. Emissiya qilingan aksiyalarning soni jihatidan esa eng yuqori ulush "Ipoteka bank" ATIBga (87,5 foiz) to'g'ri keladi. Shuningdek, 12 ta emitent tomonidan chiqarilgan **770,9 mlrd.** so'm umumiy miqdoriga ega 368 ming dona korporativ obligatsiyalar hisobi olib borilmoqda.

2022 yil I yarim yil davomida aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan chiqarilgan qimmatli qog'ozlarning jami miqdori **12,8 trln.** so'm bo'lib, **2,2 trln.** dona aksiyalar emissiyasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan davlat ro'yxatidan o'tkazildi

O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida 2022 yilning I yarim yilligida savdo aylanmasining umumiy hajmi jami **12,6458 trln.** so'mni tashkil qildi va bitimlar

hajmining **73 foizi**, qimmatli qog'ozlarning uyushmagan bozoriga, 26 foizi fond birjasiga va 1 foizi "Elsis savdo" AJ ulushiga to'g'ri keldi. Bitimlar soni bo'yicha umumiy bozor aylanmasi 46 293 taga yetdi va **351,5 mlrd.** dona qimmatli qog'ozlar bilan bitimlar amalga oshirildi.

"Toshkent Respublika fond birjasi faoliyatida 2022 yilning I yarim yilligida sezilarli jonlanish kuzatilib, savdo aylanmasining umumiy hajmi **3 347,1 mlrd.** so'mni tashkil qildi. Mazkur davrda fond birjasida qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshirilgan bitimlar soni **41 450** tani tashkil etgan holda, joriy yilning birinchi yarim yili davomida birja savdolari orqali 101 ta aksiyadorlik jamiyatining 5 518 mln. dona qimmatli qog'ozlari bilan birja bitimlari amalga oshirildi. Jumladan, "Artel Electronics" MChJning 30 mlrd. so'mlik, "O'zmetkombinat" AJning 98 mln. so'mlik va "Chust RIR mikro kredit tashkilot" MChJning 436 mln. so'mlik obligatsiyalari savdosi amalga oshirildi. Fond birjasi savdo aylanmasida so'nggi oylarda katta darajada o'sish kuzatilmoqda, biroq qimmatli qog'ozlarga bo'lgan talab va takliflarning uyushgan bozorda jamlanishi yetarli darajada emas. Bu esa, o'z navbatida qimmatli qog'ozlarning yuqori likvidligini oshirish imkoniyatini bermaydi"[2].

O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorining 2021 yil I yarim yilligidagi savdo aylanmasining umumiy hajmi 5 362,4 mlrd. so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2022 yilning mazkur davrida savdo aylanmasi jami 12 645,8 mlrd. so'mni tashkil etdi, ya'ni savdolar 2 barobardan ortig'iga oshgan. E'tiborlisi, agar 2021 yil I yarim yilligida savdo aylanmasining faqatgina 16 foizi "Toshkent" fond birjasi orqali amalga oshirilgan bo'lsa, 2022 yilning shu davrdagi bitimlar hajmining 26 foizi "Toshkent" fond birjasiga to'g'ri keldi. Bu ko'rsatkich albatta fond birjasi savdo aylanmasida so'nggi davrda katta darajada o'sish borligini ko'rsatadi.

Fond birjasining bugungi kundagi asosiy maqsadlaridan biri – respublikamizdagi moliyaviy barqaror va likvidli aksiyadorlik jamiyatlarini listingga jalb qilishdir. Aksiyadorlik jamiyatlarining rasmiy birja listingiga kiritilishi bu – ushbu jamiyatlarning ma'lum darajada ishonchliligidan va moliyaviy barqarorligidan darak beradi hamda ular to'g'risidagi axborotlarning doimiy oshkor qilinib borilishi esa investorlarning investitsiya kiritishga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Bundan tashqari, aksiyadorlik jamiyatlarining fond birjasi listingiga kiritilishi, ularning xalqaro fond bozorlariga integratsiyalashuvida keng imkoniyatlar yaratadi, ya'ni xorijiy investorlar birinchi navbatda listingga kirgan kompaniyalar aksiyalarini afzal deb hisoblaydilar. Chet el fond birjalari esa asosan o'z mamlakati fond birjasi listingiga kirgan aksiyadorlik kompaniyalariga tegishli qimmatli qog'ozlarnigina savdoga chiqaradilar.

Aksiyadorlik jamiyatlarini birja listingiga jalb qilish maqsadida "Toshkent" Respublika fond birjasi tomonidan amaldagi listing jarayonlari tartibiga tegishli o'zgartirishlar kiritildi, ya'ni aksiyadorlik jamiyatlarini listing kiritish jarayoni soddalashtirildi va listing to'lovlari miqdori qayta ko'rib chiqildi.

"Shuning natijasida, hozirga kelib birja listingiga kirgan korxonalar soni ko'paymoqda. 2022 yil 1 noyabr holati bo'yicha birja listingi tartib taomilidan **107** ta aksiyadorlik jamiyati muvaffaqiyatli o'tgan. Shundan, 11 ta aksiyadorlik jamiyatining qimmatli qog'ozlari 2022 yilning I yarim yil davomida birja kotirovkalash varag'iga kiritildi. Listing kompaniyalari tarkibiga tijorat banklari, sug'urta kompaniyalari, neft

va gaz sanoati, agrosanoat kompleksi, energetika va metallurgiya tarmog'i, qurilish mollari ishlab chiqaruvchi hamda boshqa bir qator sohalarda faoliyat yurituvchi aksiyadorlik jamiyatlari kiritilgan. Bugungi kunda birja kotirovkalash varag'idagi aksiyadorlik jamiyatlarining 1 tasi "Premium" toifa, 67 tasi "Standart" toifa, 35 tasi "Tranzit" toifa hamda 4 tasi "Bond" toifaga mansubdir.

O'zbekiston Fond bozorida UCI indeksi eng asosiylaridan biri hisoblanadi. Bu indeks "Toshkent" respublikasi fond birjasi tarafidan ishlab chiqilgan bo'lib, listinga kiritilgan barcha aksiyalar asosida hisoblanadi. 2022-yil 18 apreldan (1 211,62) 2022-yil 22-aprel (737,56) sanasigacha indeks (474,06) 39,13 foizga pasaygan. Bu yerda o'zgarishlarga asosiy sabab sifatida "O'zmetkombinat" AJning aksiyalari narxining ta'sirini ko'rsatish mumkin. Emitent 15 aprel sanasida o'zining oddiy va imtiyozli aksiyalarini 1/10 nisbatda ko'paytirilishi ortidan kapitalizatsiya hajmi 68 196,3 mlrd. so'mga yetdi va shu kungi umumiy birja kapitallashuvining 44,84 foizini qayd etdi. Bu hodisa tabiiyki indeksga o'z ta'sirini ko'rsatdi va 18-apreldan - 22-aprelgacha emitentning oddiy aksiyalarining narxi 149 500,00 so'mdan 15 002,00 so'mgacha, imtiyozli aksiyalarining narxi esa 46 125,33 so'mdan 4 800,00 so'mga pasaydi. UCI indeksining o'zgarishiga savdo hajmi va soniga emas, emitentning bozor kapitallashuviga (narx o'zgarishiga) uzviy bog'liq va narx o'zgarishi o'z-o'zidan indeksning tebranuvchanligiga olib keladi"[3].

"Hozirgi global dunyoda fond bozorida bo'layotgan o'zgarishlar va tendensiyalarni bir tadqiq etsak. Hozirgi paytda eng rivojlangan tendensiya **ommaviy bozorlarni demokratlashtirishdir**. Yanvar oyida Reddit'ning WallStreetBets'dagi bir guruh chakana savdogarlar (professional bo'lmagan treyderlar) bozordagi to'polonga tenglashtirilgan bir qancha ommaviy savdo kompaniyalari narxlariga keskin ta'sir ko'rsatdi. Ushbu epizodlar xedj-fondlar va professional investorlar uchun qimmatga tushdi - ularning aksariyati bir xil aksiyalarga qarshi tikish - milliardlab dollarlar va bozor amaliyoti va barqarorligi haqida savollar tug'dirdi. Tarixan, fond bozorlariga kirish juda qiyin bo'lib, faqat brokerlar va moliyaviy maslahatchilar yordamida o'z aktivlarini boshqarish uchun vaqt, pul va resurslarga ega bo'lgan firma yoki shaxslar uchun mavjud edi. Bugungi kunda bozor ma'lumotlarini onlayn rejimda osongina olish mumkin va yangi texnologiyalar savdo xarajatlarini va bozorga kirish uchun boshqa to'siqlarni sezilarli darajada kamaytirdi. Bu shuni anglatadiki, ko'proq odamlar istalgan vaqtda, istalgan joyda savdo qilishlari mumkin. Misol uchun, 2021 yilda chakana investorlar AQSH birja savdolari hajmining taxminan 23 foizini tashkil etadi, bu 2010 yildagidan ikki baravar ko'p. Bozorga kengroq kirish - bu ijobiy holat, ammo bu xavf-xatarsiz emas. Bu bozor va institutsional barqarorlik, investorlar uchun kafolatlar haqida muhim savollarni tug'diradi, shuningdek, moliyaviy ta'lim yetishmasligi natijasida kapitalning yo'qotilishiga olib kelishi mumkin"[4].

Insonlarda bu bozorga nisbatan **Yangi boylik yaratish imkoniyati** sifatida qarash hissi kengroq yoyilmoqda. Xususiy bozor investitsiya imkoniyatlari, o'zlarining likvidliroq daromadlari bilan tarixan faqat institutsional va akkreditatsiyalangan investorlar uchun mavjud bo'lgan. Ushbu eksklyuziv kirish investorlar tomonidan qabul qilingan murakkablik darajasi va risklarni boshqarish tajribasiga asoslangan edi. Bugungi kunda chakana investorlarga kapitalni muqobil xususiy bozorlarga yo'naltirish imkonini beruvchi yangi mahsulotlar ishlab chiqilmoqda va bu yerda

yanada institutsional investorlar uchun ushbu mahsulotlarni savdosiga ishtirok etishda muammolar mavjud. Va bu yangi mahsulotlarga nisbatan odamlar an'anaviy aksiyalar va obligatsiyalarga investitsiya qilish qaraganda xavf-xatarlar haqida ogoh bo'lishlari kerak.

“Keyingi tendensiya **davlat va xususiy bozorlarning eroziyasi**. Global miqyosda har qachongidan ham ko'proq kompaniyalar ommaga oshkor bo'lmoqda, ammo Qo'shma Shtatlarda biz kompaniyalar uzoqroq xususiy bo'lib qolishlarini va boshqa korxonalar esa ommaviydan xususiy sektorga o'tishni afzal ko'rishyabdi. Ushbu tendensiya oshkoralik talablari va davlat kompaniyalari faoliyatini tartibga soluvchi nazoratning kuchayishi, shuningdek, investorlarning xususiy kompaniyalarni moliyalashtirish istagi bilan kuchaymoqda. Shuningdek, kompaniyalar kapitalni jalb qilish va qimmatli qog'ozlar bozoriga ta'sir qilishni kamaytirishning boshqa variantlarini ham o'rganmoqda. So'nggi paytlarda biz an'anaviy ommaviy taklifga (IPO) muqobil sifatida ixtisoslashgan sotib olish kompaniyalari SPAC (maxsus maqsadli sotib olish platformasi) bozorida ancha ijobiy o'sishni ko'rib turibmiz”[5].

Ma'lumotlar va kiberxavfsizlik bilan bog'liq tashvishlar. Kapital bozorlaridagi jarayonlar tobora raqamli tus olmoqda, chunki bozor ishtirokchilari tranzaksiyalarning tezroq bajarilishini va axborotdan uzluksiz foydalanishni talab qilmoqdalar. Ushbu texnologiyalar sanoatdagi o'zgarishlarni tezlashtirmoqda, biroq ayni paytda kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha xavotirlarni kuchaytirmoqda. Ma'lumotlar o'zining aktivlari sinfiga aylanib bormoqda, ma'lumotlarni boshqarish infratuzilmasi an'anaviy moliyaviy kompaniyalar uchun asosiy o'sish sohasidir. Tashkilotlar tezkorlik va o'sishni rag'batlantirish uchun tahlillardan foydalanish yo'llarini faol ravishda izlamoqda. Biroq, kompaniyalar xavfni kamaytiradigan holda ma'lumotlardan tezroq foydalanishdan foyda ko'rgan holda qanday qilib xavfsiz innovatsiyalar qilishlari mumkinligi haqida savollar qolmoqda.

ESG atrofidagi shaffoflik. Hozirgi paytga kelib ESG moliya kompaniyalari uchun ustuvor vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Sarmoyadorlar, investorlar va korporatsiyalar nol balans va manfaatdor tomonlar kapitalizmiga o'tishni qo'llab-quvvatlashda o'z rollarini, shu jumladan izchil ESG hisobot standartlarini qabul qilishni yoqlaganlarida, barqaror investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun qanday bozor tuzilmalari va vositalari kerakligi haqida muhim savollar kelib chiqmoqda.

Yuqoridagi tadqiq etilgan masalalar bo'yicha quyidagilarni taklif sifatida kiritamiz:

- Birinchi tavsiya hisob-kitoblarni takomillashtirishdir. Bitimlarni joylashtirish va hisob-kitob qilish tartibini soddalashtirish likvidlikni oshirishi kerak. Qog'ozbozlik jarayonlarini qisqartirish kerak har qanday amaliyotda. Hozirgi paytda dunyoning aksariyat davlatlarida savdoni tasdiqlash va hal qilish uchun, shuningdek brokerlik hisob raqami ochish uchun jismoniy qog'oz amaliyotidan foydalanmaydi;

- Fond-bozorida qiziqishni yanada ortirish uchun resident va norezident bo'lishidan qat'iiy nazar dunyoning istalgan nuqtasidan masofadan brokerlik hisob raqami ochish imkoniyatini yaratish;

- Rivojlangan bozor amaliyotlarini o'zimizga qo'llagan holda, marketmaker tajribasi yanada samarali foydalanish buning uchun qo'lay bo'lgan infratuzilma va ortiqcha risklarni kamaytirish imkoniyatini yaratib berish regulyator

tomonidan. Marketmaker bozorda likvidlikni oshirib beradigan eng muhim ishtirokchilardan biridir. Shuningdek, bozordagi minimum va maksimum narxga qo'yiladigan cheklovni ham qaytadan ko'rib chiqish va erkinlashtirish siyosatini olib borish.

- Xorij tajribasiga mutanosib ravishda, "Toshkent" RFB alternativ daromad manbalari shakllantirish orqali (misol uchun: treyderlar uchun muhim bo'lgan ma'lumotlarni pullik asosda xizmat ko'rsatish, yoki pullik o'quv kurslari tashkil qilish orqali) birjada savdolaridagi ustama miqdorini bosqichma-bosqich 0 stavkaga tushirish;

- Fond bozori hamda kapital bozori haqidagi ma'lumotlarni (choraklik, yillik) dunyoning eng yaxshi moliyaviy jurnallariga (Bloomberg, Financial Market) chiqarish orqali chet el investorlarini va birja ishtirokchilarini O'zbekiston bozoriga qiziqishini ortirish;

- Birja savdolarining professional ishtirokchilari xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash va ommaviy tele-dasturlarda investitsiya haqidagi asos tushunchalarni jamiyatga yetkazish, va bu orqali jamiyat moliyaviy salohiyatini ko'tarish hamda birja savdolariga qiziqishni ortirish;

- Bozordagi kapital miqdorini oshirish va tranzaksiyalar miqdorini oshirish uchun Davlat Suveren Fondlariga hamda Banklarga investitsion faoliyatni amalga oshirish qulay shart-sharoitlarini yaritib berish;

- Investorlarni talab-takliflarini o'rgangan holda, uyushmagan bozordagi savdo amaliyotlarini "Toshkent" RFB platformasida amalga oshirish imkoniyatlarini ko'rib chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] "Toshkent" Respublika Fond birjasining samarali faoliyat ko'ratishini ta'minlash va qimmatli qog'ozlar bozori infrastrukturasi rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" qonun <https://lex.uz/docs/-749986>

[2] "Toshkent Respublikasi Fond Birjasi" rasmiy veb saytidagi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi <https://uzse.uz/>

[3] O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya Vazirligi rasmiy ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi <https://mf.uz/>

[4] Capital Markets in Developing Countries The State of Play <https://milkeninstitute.org/sites/default/files/reports-pdf/Capital-Markets-in-Developing-Countries2.pdf>

[5] Jahon Banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2020/02/10/capital-market-driven-development-and-the-role-of-the-world-bank-group>

THE IMPORTANCE OF CORPORATE FINANCE IN EFFECTIVE CASH FLOW MANAGEMENT

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldikhuja ugli

Tashkent state university of economics

Deputy Dean of the Corporate Governance Faculty, Ph.D.

ifoziljonov@tsue.uz

Abstract

In this article, the importance of corporate finance in the effective management of cash flows of joint-stock companies, modern methods of cash flow forecasting are explained in detail. Accounting for the time factor in corporate financial relations is carried out using discounting and growth methods based on interest calculation techniques. The essence of these methods reflects the determination of the amount of money required for different periods in the present or future.

Key words: corporate finance, cash flow forecasting, joint stock company, free cash flow, discounted cash flow, time value of money, interest rate.

Corporate finance means financial relations related to the creation of a commercial organization and the activities of the established commercial organization through the voluntary pooling of their property by legal entities and individuals and is an independent area of the financial system. It is in this area of finance that the main part of the income distributed to various sectors of the economy is formed, and these incomes serve as the main source of economic development and social development. In this case, the income of enterprises is distributed to self-financing, obligations to employees and the state, and other directions. Based on the above, we can see the emergence of corporate finance as a central link of the financial system, and we must emphasize that the effective organization of corporate finance requires constant attention in the socio-economic development of society. In the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021, tasks such as "developing the stock market as an alternative source for the deployment of free resources of the population", "achieving the initial placement of shares of individual national enterprises in prestigious foreign stock exchanges (IPO), ensuring their access to the foreign capital market" also increases the importance of corporate finance.

It is no exaggeration to say that corporate finance serves as the basis of the international financial system today. In such a case, the effective organization of corporate finance in our country will increase the economic development of our country, as well as increase the process of international economic integration.

Today, joint stock companies are widely using modern methods in forecasting cash flows. Calculating cash flow indicators and forecasting them is one of the most important elements in running a business. Several indicators should be taken into account in joint-stock companies when forecasting cash flows. In particular, it is necessary to make a forecast taking into account free cash flows and discounted cash flows of joint-stock companies.

In general, researchers and analysts perform cash flow forecasting by calculating the expected cash flows from joint stock companies and the present value of their future

income-producing assets. Many aspects of assessing the financial condition of joint-stock companies depend on its prospects. When forecasting cash flows of joint-stock companies, it is necessary to take into account cash flows from capital, cash flows from assets and cash flows from creditors. It is also important for companies to consider the risks associated with the factors influencing cash flow forecasting. The method of discounted cash flows takes into account the influence of factors affecting joint-stock companies' cash flow forecasting.

The concept of time-value of money is one of the fundamental foundations of corporate finance. According to this concept, the money we own at different times has different values. Moreover, in business and in our daily lives, the time of possession of money has a large effect on the amount of money. For example, the national currency is worth more today than it was some time ago. That is, it can be used to satisfy current consumption or put as an investment to get additional income in the future. After a certain time, in order to have the required amount of funds, the administration of the enterprise will have to direct the available funds right now. When making a decision, it is necessary to evaluate future cash flows based on the present value (PV) of funds. To estimate the current value and future value of funds, financiers use a special method of discounting cash flows.

In the market economy, the time factor plays an important role in the process of financial transactions. Based on this, the following idea, which is considered the golden rule of business, was formed: The amount of money received today is higher than the equivalent amount of money received tomorrow.

Accounting for the time factor in corporate financial relations is carried out using discounting and growth methods based on interest calculation techniques. The essence of these methods reflects the determination of the amount of money required for different periods in the present or in the future. In this process, the rate of interest is used as a measure of increasing value. In a narrow sense, the interest rate reflects the amount paid for the use of borrowed funds. But in corporate financial relations, this concept is interpreted more broadly. That is, the interest rate is reflected in:

- as a means of determining the level of profitability, which is calculated as the ratio of the profit received from the operations carried out to the amount of invested funds and is reflected in percentages or unit shares;
- as an alternative value of capital.

The concept of growth refers to the process of increasing the initial amount as a result of interest calculation. The economic meaning of the growth method is to determine the amount of money that can be received or can be received as a result of operations in addition to the initial amount. In other words, the growth method allows you to determine the future value of the present value (PV) based on the specified interest rate r for certain n times. The r rate used in this is sometimes called the growth rate. The concept of discounting reflects the determination of the amount of money that is required to be placed in order to receive (own) a certain fixed amount in the future in the process of investing funds. In the economic sense, the amount of PV obtained by discounting is determined by the future value of the FV determined at the moment.

Today, the processes of reducing the state's share in joint-stock companies in Uzbekistan are at the stage of development, and based on our research, we can see that

there are some problems related to cash flows of joint-stock companies, in particular, cash flow forecasting. In our view, the following are the main problems:

1. Not using the method of determining discounted cash flows when forecasting the cash flows of joint-stock companies in Uzbekistan.

2. Not using the method of free cash flows to determine the cash flows of joint stock companies in Uzbekistan.

3. Non-wide use of cash flow efficiency coefficients of joint stock companies in Uzbekistan.

4. The absence of coefficients related to the profitability of joint-stock companies in our country.

The first problem is that in our country, we can clearly see that the discounted cash flow method is not used in forecasting the cash flows of joint-stock companies. In developed countries, in particular, joint-stock companies whose financial statements have moved to international standards, cash flows are forecasted using the discounted method of cash flows. In particular, when forecasting the cash flow of joint-stock companies, we should do the following:

- first, choose the forecasting period of the joint-stock company;

- secondly, retrospective analysis of the income from the sale of products and the cost of products of the joint-stock company;

- thirdly, to forecast and analyze the costs of the joint-stock company;

- fourth, forecasting and analysis of investments of joint-stock companies;

- fifth, calculating the amount of cash flows for each year selected for the forecast period of joint-stock companies;

- sixth, to determine and analyze the discount rate for joint-stock companies;

- seventh, to determine the current value of cash flows of joint-stock companies during the forecast period.

Unfortunately, when forecasting cash flows of joint-stock companies in our country, the above indicators are hardly taken into account. There is a procedure and guidance for forecasting the cash flow of joint-stock companies. In our opinion, the forecasting of cash flows of joint-stock companies is appropriate if it is carried out in the order of table 1.

Table 1 shows what we need to determine in the first step and what we need to determine in the last step when forecasting the cash flows of joint stock companies. In general, joint-stock companies in our country prepare only a cash flow report, and based on this report, the company's cash flow situation is determined.

Table 1

The procedure for forecasting discounted cash flows of Joint-Stock Companies⁴⁰.

On the first stage	
<p>The share of the revenue from the sale of the product is forecasted, taking into account the growth of the revenue from the sale of the product compared to the previous year.</p>	$R = \frac{C}{P} - 1$ <p>here: R– increase in revenue from product sales; C– income from product sales in the current year; P– income from sales of products of the previous year in the current year.</p>
On the second stage	
<p>Determine the operating margin</p>	$OM = \frac{GP}{IPS}$ <p>here: OM – Operating margin; GP – gross profit. IPS - of income from product sales</p>
On the third stage	
<p>Determine the net income from the main activity</p>	$IMA = GP(1 - tax\ rate)$ <p>here: IMA– net income from the main activity; The tax rate - the ratio of the income from the sale of the product to the taxes paid.</p>
On the fourth stage	

⁷² Prepared by the author

Determine the free cash flow	$SFC = PBT \times (1 - \text{tax rate}) + AA - CCA - NWC$ <p>Here: SFC - sum of free cash flows; PBT – amount of profit before tax; AA – the amount of changes in the amount of depreciation of assets; CCE– amount of change in capital expenditure; NWC - change in net working capital. This is determined based on the following calculations: $(M_i + D_i - K_i) - (M_0 + D_0 - K_0)$; here: M – inventory; D - receivables; K - creditor debt. Index of indicators for the current year is marked with i, index of indicators for the previous year is marked with 0</p>
	On the fifth stage
Determine discount rate	$DR = C_B(1 - \text{tax rate}) \times C_{CS} + C_P \times C_{PC} + C_O \times C_{OC}$ <p>C_B- the cost of the Joint-Stock Company to the borrowed capital; Tax rate – income tax rate of a joint-stock company; C_{SC}- share of the debt capital of a joint-stock company in the total capital; C_P- the value of preferred shares of a joint-stock company; C_{PC} - share of preferred shares of a joint-stock company in total capital; C_O- the value of ordinary shares of a joint-stock company; C_{OC}- the share of ordinary shares of a joint-stock company in the total capital.</p>

However, in developed countries, determining and forecasting the cash flow of joint-stock companies, cash flow forecasting is carried out based on the stages in table 1.

In particular, at the first stage, the forecast of income from the sale of products of joint-stock companies is carried out. The increase in the company's revenue from the sale of products is determined by dividing the revenue from the sale of products of the current year by the revenue from the sale of products of the previous year, and subtracting one from the resulting number. At the second stage, the operating margin of the joint-stock company is determined, that is, it is determined by dividing the current year's gross profit by the revenue from product sales. Earnings before interest and taxes (EBIT) are determined by multiplying the operating margin by the current year's sales revenue. Earnings before interest and taxes (EBIT) minus corporation tax is used to determine net operating profit after taxes. In the fourth step, net operating profit after taxes is added to the amount of the change in the amount of depreciation of assets, and the amount of the change in capital expenditures and the change in net

working capital are subtracted to determine the free cash flow of the joint-stock company.

In determining the net working capital, the change in the inventory of the joint-stock company is added to the change in the receivables, and the amount of the change in the payables is subtracted from the resulting equity. At the fifth stage, the discount rate is determined by the average weighted cost of capital method. The present value of the free cash flows is calculated after the discount rate is determined. The use of the discounted cash flow method for joint-stock companies provides an opportunity to determine the discount rate using the weighted average cost of capital method when forecasting the discounted cash flow of the company, and to calculate the income before interest and taxes through the operating margin when evaluating the cash flow. It also makes it possible to forecast the income and expenses of the company and to determine the terminal value of the joint-stock company and the value of the company. Determining the income of a joint-stock company before taxes and interest expenses serves to attract investors to the joint-stock company and assess business risk.

In conclusion, it can be said that using the free cash flow method in joint-stock companies makes it possible to estimate the amount of the company's net investment funds through changes in capital costs, working capital and depreciation costs. As a result, it is possible to forecast capital expenditure, working capital and operating expenses in a joint-stock company, as well as to determine the internal value of the company, the discount rate of cash flows. Also, by using the method of discounted cash flows in assessing the dividend paying ability of the joint-stock company, it will be possible to estimate future cash flows in present value.

References

1. Dechow, P., Kothari, S., Watts, R.L., 1998. The relation between earnings and cash flows. *J. Account. Econ.* 25, 133–168.
2. Cheng, C., Hollie, D., 2008. Do core and non-core cash flows from operations persist differentially in predicting future cash flows? *Rev. Quant. Finance Account.* 31, 29–53.
3. Orpurt, S., Zang, Y., 2009. Do direct cash flow disclosures help predict future operating cash flows and earnings? *Account. Rev.* 84, 893–935.
4. Badertscher, B.A., Phillips, J.D., Pincus, M., Rego, S.O., 2009. Earnings management strategies and the trade-off between tax benefits and detection risk: to conform or not to conform? *Account. Rev.* 84, 63–97.
5. Elmirzaev S. *Corporate finance. Textbook.* - T.: Economy-Finance, 2019, 371 p.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIJORAT BANKLARI AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR

Nigmatova Munisa Saidali qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi
nigmatovamunisa199@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada bank tizimidagi qator yangiliklar, tijorat banklarining bugungi kundagi muammolari, ekspertlarning taklif va xulosalari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, raqamli bank, fintech, depozit bazasi, ustav kapitali

Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan iqtisodiy jarayonlarda bank faoliyatining ahamiyati yuqoridir. Bejizga tijorat banklariga nisbatan 'iqtisodiyotning qon tomiri' iborasi ishlatilmaydi. Shu bilan birga rivojlanayotgan O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari xalqaro standartlarga mos kelishi iqtisodiy tizimning talabidir. Bugungi kunda bank tizimida qator yangi qonunlar yaratilayotganligi va amalga oshirilayotganligini ko'rishimiz mumkin. Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi, "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi hamda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi yangilangan qonunlari qabul qilindi. "2020-2025- yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi" amalda borayotgani bu tizimda qator qulayliklarga yo'l ochmoqda.

Kenjayev M.G'. Ernazarov N. S.larning "Bank hisobi, tahlil va audit" darsligida keltirilganidek- "Banklar faoliyatini izchil, chuqur va ilmiy asoslangan ravishda uzluksiz tahlil etib borish, ular faoliyatining barqarorligini ta'minlash muhim iqtisodiy masalalardan bir bo'lib qolaveradi va ulkan ahamiyat kasb etadi".

Hozirgi kunga kelib yangilangan konsitutsiyamizning 41-moddasida "bank mijoz haqidagi ma'lumotlarni uchinchi shaxsga oshkor qilmasligi" bosh qonun bilan ta'minlanganligi bank tizimimizdagi mijozning xavfsizligini ta'minlash uchun muhim qadam sanaladi. Biroq bu tizimda qator kamchiliklar ham mavjuddir.

O'zbekiston bank sohasidagi muammolar ekspertlar tomonidan o'rganilanda, asosiy muammolar sifatida sohada davlat ulushining yuqoriligi, to'lov kartalaridan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi keltirilgan. Hozirgi kunda 33 ta bank, jumladan davlat ulushi mavjud bo'lgan 12 ta bank iste'molchilarga xizmat ko'rsatib kelmoqda. Iqtisodiyotga ajratilgan kreditlarning 85%i davlat ulushi mavjud banklar hissasiga to'g'ri keladi.

Tijorat banklari tomonidan mijozlarga xizmat ko'rsatuvchi bank filiallari soni 876 taga, mini-banklar 4177 taga yetdi.

Ekspertlarning tahliliga ko'ra, sohadagi asosiy muammo va kamchiliklar quyidagilar:

bank sohasida davlat ulushining yuqoriligi (bank aktivlarining 80% davlat ulushi mavjud banklarga tegishli);

infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi sababli to'lov kartalaridan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi va bankomatlar sonining Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo davlatlaridagi o'rtacha ko'rsatkichdan pastligi (har 100 000 kishiga 48 ta bankomat);

kreditlashda jismoniy shaxslarni qamrab olish darajasining pastligi (kreditlarning faqat 19%i jismoniy shaxslarning ulushiga to'g'ri keladi, dunyo mamlakatlarida esa o'rtacha 40%).

Shu bilan birga kreditlarning asosiy salmog'i davlat dasturlari asosida berilayotganligi, kredit ko'lamlarining diversifikatsiya darajasining pastligi, jami kreditlar salmog'ida imtiyozli kreditlar ulushining ko'pligi, mamlakatda inflatsiya riskining yuqoriligi, banklar depozit bazasining barqaror emasligi, foiz stavkalari va ajratilgan kreditlar orasidagi ijobiy bog'liqlik kuchsiz ekanligi, zamonaviy bank kredit xizmat turlarining rivojlanmaganligi, bank faoliyatining asosiy qismi faqat kredit va depozit operatsiyalaridan iborat bo'lib qolganligi, tizimda innovatsiyaning kamligi tijorat banklari faoliyatining asosiy kamchiliklaridir.

- Muammolarni bartaraf etish uchun ekspertlar raqamli bank va fintech kompaniyalari kirishiga yanada ko'proq imkoniyat yaratish, hamda banklarda xizmat ko'rsatish shoxobchalarini kengaytirish kerakligini qayd etishgan.

Shuningdek muammoning yechimi sifatida bank xizmatlari ko'rsatishning muqobil usullarini joriy etish bilan iste'molchilarga qulaylik yaratish va bank xizmati tranzaksiya vaqti, narxini kamaytirish hamda mijozlar uchun firibgarlik xavfini kamaytirish takliflarini berilgan.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, raqamli bank va fintech kompaniyalari sonini oshirish, online banking xizmatlarini takomillashtirish yo'llari bilan moliyaviy xizmatlar sohasini yanada rivojlantirishga erishish mumkin. Natijada qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, bandlikni oshirish, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish bilan birga kambag'allikni qisqartirish imkoniyati yaratiladi.

Shu bilan birga xalqaro banklar tizimini o'rganish va amaliyotda qo'llash, xalqaro hamkorlik munosabatlarini kengaytirish va kadrlar almashinuv jarayoniga asosiy e'tiborni qaratish, xodimlar malakasini oshirish tizimda ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. O'z navbatida bank boshqaruv tizimidagi aksionerlar yig'ilishida o'z xodimlariga ham qisman bo'lsada ulush berish xodimlar ishining samaradorligiga olib kelgan bo'lar edi.

Bugungi kunda "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonunga kiritilgan o'zgarishlarda tijorat banklar ustav kapitaliga qo'yilgan talab 2023-yil 1-sentyabrdan 200 mlrd so'mni, 2025-yil 1-yanvardan esa 500 mlrd so'mga oshirilayotganligi banklar depozit bazasining barqarorligini ta'minlaydi. Shuning bilan birga hozirgi kunda sohadagi 14 ta bankda islom darchalarini ochishga qaratilgan ishlar ham bank tizimida mijozlar ishonchi uchun asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1) *Kenjayev M. G'. Ernazarov N. S. "Bank hisobi, tahlil va audit" Darslik Toshkent-2019*

2) <https://www.spot.uz/oz/2022/07/05/banks1/sayti>

3) F-5992-сон 12.05.2020. 2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida <https://lex.uz/ru/docs/-4811025>

4) "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonun

АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ МОЛИЯВИЙ-ХЎЖАЛИК ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Мўминов Шерали Шавкатович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети магистри

Илмий раҳбар: и.ф.н. доц. Ш.С.Егамбердиев

Аннотация

Тезисда муаллиф томонидан акциядорлик жамиятларида молиявий хўжалик фаолиятини назорат қилиш механизмлари, уларнинг турлари, амалга ошириш механизмларининг таҳлили ёритилган. Шунингдек, акциядорлик жамиятларида молиявий-хўжалик фаолиятини назорат қилишни такомиллаштиришга оид фикр-мулоҳазалар баён қилинган

Калит сўзлар: акциядорлик жамияти, корпоратив бошқарув, молиявий ҳолат, молиявий стратегия, стратегик таҳлил, қарорлар қабул қилиш, маълумотларни йиғиш, ташиқи чекловлар, ички текширув, икки ёқлама назорат.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида ҳар қандай хўжалик юритувчи субъект ўз тасарруфидаги барча ресурслар – молиявий, моддий ва меҳнат ресурслари ҳаракати ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигини тўғри бошқаришни таъминлаши зарур бўлади. Самарасиз бошқарув усулларида фойдаланиш уларни иқтисодий ночорлик ҳолатига олиб келиши мумкин. Акциядорлик жамиятлари молиявий ресурсларини тўғри ва моҳирона бошқариш учун биринчи навбатда, унинг молиявий аҳволи, ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини аниқлаш учун молиявий-хўжалик назорати ҳамда таҳлили лозим бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлагандек, "Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича республика кенгаши фаолияти давр талабига жавоб бермаяпти. Буни очик тан олиш керак. Шу муносабат билан текширишлар ўтказишга рухсат беришнинг махсус электрон ахборот тизимига ўтиш ва унинг назоратини Бош прокуратурага юклаш мақсадга мувофиқ, деб ўйлайман... назорат қилувчи органлар раҳбарлари ҳар ойда намунали, фаол тадбиркорлар билан учрашувлар ташкил этиб, уларни қийнаётган муаммоларни эшитиш, қонуний фаолиятига тўсқинлик қилаётган камчиликларни аниқлаш ва бартараф этиш чораларини кўриб бориши талаб этилади"[1].

Акциядорлик жамиятлари молиявий ҳолатининг назорат қилиш молия-хўжалик фаолиятини ҳар томонлама чуқур ўрганишни назарда тутати. Ушбу таҳлил жараёни учун аниқлаб олинган мақсади назорат ва таҳлилнинг йўналиши, батафсиллик даражаси, таҳлил жараёнида фойдаланилган маълумотлар, назорат

ва таҳлил амалларининг қўлланиши кабиларга таъсир кўрсатади. Акциядорлик жамиятлари молиявий ҳолати таҳлилининг мақсадидан келиб чиққан ҳолда таҳлилий амаллар танланади Бу ўз навбатида акциядорлик жамиятларининг молия-хўжалик фаолиятини назорат қилиш механизмларини тадқиқ этиш заруриятини юзага чиқаради.

Акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳолати ва инвестицион жозибадорлиги билан қизиқувчи субъектларнинг ахборотга бўлган талабини янада тўлиқроқ қондириш учун янада кўпроқ кўрсаткичлар тизимидан фойдаланиш мумкин. Бунда ҳар бир ахборотдан фойдаланувчининг қизиқишидан келиб чиқиб у ёки бу кўрсаткичларни баҳолаш асосида бошқарув, инвестицион ва молиявий қарорларни қабул қилишга асос бўладиган хулосаларга эга бўлиш мумкин.

Демак, корпоратив бошқарувнинг замонавий усулларини жорий қилиш шароитида компанияларнинг инвестицион жозибадорлиги ва уларнинг молиявий ҳолати тўғрисидаги ишончли ахборотга талаб янада ортади. Бундай ахборот самарали бошқарув, инвестицион ва молиявий қарорлар қабул қилишда муҳим асос бўлиб хизмат қилади. Компаниялар молиявий ҳолати ва инвестицион жозибадорлигини комплекс назорат қилиш ва баҳолаш услубларини такомиллаштириш асосида бошқарув қарорларининг самарадорлиги ортиб, молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш имкониятлари аниқланади.

Компаниялар молиявий хўжалик фаолиятини назорат қилишнинг турли шакллари мавжуд бўлиб, улар ичида давлат бюджетига тушумларнинг ўз вақти тўғри ҳисобланиш ва тўланишини бўйича назорат муҳим ҳисобланади.

Молия-хўжалик фаолиятини текшириш (тафтиш қилиш) - солиқ ва валюта тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни амалга ошириш мақсадида хўжалик юритувчи субъектларнинг бухгалтерия, молия, статистика, банк ҳамда бошқа ҳужжатларини ўрганиш ва таққослашдан иборат текширув ҳисобланади. “Давлат молия назорати молия тизими барча бўғинлари ресурсларининг шаклланиши, тақсимланиши ва фойдаланиши устидан назорат бўлиб, давлат томонидан амалга оширилади ва ижтимоий характерга эгадир. Молиявий назоратни амалга оширишда давлатнинг асосий назорат органлари иштирок этади, корхона ва ташкилотларнинг молиявий фаолияти зарур ҳолларда текширилади ҳамда уларни фаолияти қандай даражада эканлиги аниқланади” [5].

Акциядорлик жамиятларнинг молия-хўжалик фаолиятини текшириш фақат давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилиши мумкин, мазкур органлар текширишлар давомида солиқ ва валютага оид жинойтлар аломатларини аниқлаганида эса Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ ва валютага оид жинойтларга қарши курашиш Департаменти томонидан амалга оширилади. Акциядорлик жамиятларининг молиявий фаолияти устидан мажбурий (ташқи) назорат қонун асосида амалга оширилади. Булар, масалан, асосан ташқи, мустақил назоратчилар томонидан амалга ошириладиган солиқ текширувларига, бюджет ресурсларидан мақсадли фойдаланиш устидан назоратга, корхона ва ташкилотларнинг молия-

бухгалтерия ҳисоботлари маълумотларини мажбурий аудиторлик тасдиқланишига ва ҳ.к.ларга тегишли бўлиши мумкин.

Акциядорлик жамиятларнинг молия-хўжалик фаолиятини текширишда Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги, Марказий банк, Давлат солиқ кўмитаси ва уларнинг қуйи органлари алоҳида ўрин тутади. Молия-кредит тизими муассасалари томонидан амалга ошириладиган назоратларнинг мазмуни ва мақсади белгиланган ваколат доирасидаги амалий эҳтиёжлар билан белгиланади. Молия органларининг кўп қиррали назорат фаолияти бюджетни режалаштириш, молиявий режалар ва сметалар лойиҳаларини кўриб чиқиш, бюджет барча даромадларини тўплаш, давлат бюджети билан тегишли молия йили учун назарда тутилган чора-тадбирларни молиялаштириш жараёнида амалга оширилади.

Солиқ назорати солиқ солиш субъектлари ва объектлари ҳисобини юритиш ҳамда солиқ қонунчилигига риоя этилишини назорат қилишнинг ягона тизимидир. У давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиққа тортиладиган субъектлар ва объектлар ҳисобини юритиш, солиқ текширувларини ўтказиш, солиқ тўловчилар ва қонунчилик билан назарда тутилган бошқа шаклларда амалга оширилади. Давлат солиқ кўмитасининг молиявий назорат соҳасидаги асосий вазифаси солиқ тўловчилар томонидан солиқ қонунчилигига риоя этилиши, солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисоблаб ёзилиши, уларнинг тўлиқ ва ўз вақтида тўланиши устидан назоратни амалга ошириш ҳисобланади.

Компаниялар фаолиятида давлат назорат органларининг бевосита иштирокисиз амалга ошириладиган молиявий назоратнинг турлари мавжуд. Буларга молиявий назоратнинг нодавлат турлари- ички корпоратив назорат, тижорат банклар томонидан эса керакли ҳолатларда мижоз-ташкилотлар устидан назорат, аудиторлик назоратлари ташкил қилади.

Ички молиявий назорат корпорациялар ўзининг иқтисодий хизматлари, яъни бухгалтерия, молия бўлими, молиявий менежмент хизматлари ва бошқалар томонидан ўз корхонаси, филиаллари ва шуъба тузилмаларининг молиявий фаолияти устидан назорат амалга оширилади. Ички назорат хизматлари доимий равишда пул маблағларини ишлатилишининг самарадорлиги ва мақсадга мувофиқлиги кузатади, режалаштирган молиявий натижалар билан ҳақиқий молиявий натижалар қиёслаб, таҳлил қилади, инвестицион лойиҳаларнинг натижаларига молиявий баҳо беради, корхонанинг молиявий ҳолатини назорат қилади.

Ички аудит хўжалик юритувчи субъект молиявий-хўжалик фаолияти самарадорлигини ошириш имкониятларини аниқлашнинг энг қулай воситаларидан бири бўлиб, у, ўз навбатида, корхонанинг рақобат жиҳатдан устунлигини таъминлаши мумкин. Ички аудит – корпоратив бошқарувнинг замонавий тизимида муҳим функция, айниқса – йирик корхоналар, акциядорлик жамиятлари ва ижтимоий аҳамиятга эга ташкилотлар учун. У корхона фаолиятининг барча соҳаларини чуқур ўрганиш, хатарни баҳолаш ва уларни камайтириш бўйича чора-тадбирлар таклиф этиш имконини беради ва шу билан бизнес-жараёнларни яхшилашга кўмаклашади. Ички аудит хизмати корхонанинг

кузатув кенгаши томонидан ташкил этилади ва унинг ходимлари у томондан тайинланади ҳамда кузатув кенгашига ҳисобот беради.

“Корхоналардаги ички аудит хизмати тўғрисида” низом активларининг баланс қиймати 1 млрд. сўмдан ортиқ бўлган корхоналарда ички аудитни ташкил этишга қўйиладиган ягона талабларни ҳамда унинг ишини ташкил этишнинг методологик асосларини белгилайди, шунингдек активларининг баланс қиймати БҲМнинг 100 минг қаррасидан кўпроқ бўлган акциядорлик жамиятларида бўлиши шарт [2].

Ички аудитга бўлган эҳтиёж йирик корхоналарда раҳбарият қуйи бошқарув тузилмасининг кундалик ва умуман корхона фаолиятини назорат қилиш билан шуғулланмаганлигида намоён бўлади. Бинобарин, “акциядорлик жамиятларида раҳбариятнинг юқори бўғини корхонани кундалик фаолиятини назорати билан шуғулланмайди, бунинг оқибатида энг қуйи бўғиндаги ёки қуйи бўғин менежерларининг ҳисоботларини ҳаққонийлигини тасдиқлаш учун йўғиладиган унинг фаолияти ҳақидаги ахборотга эҳтиёж сезилади” [3].

Ички аудит ушбу фаолият ҳақида ахборот беради ва менежерлар ахборотининг тўғрилигини тасдиқлайди. Ички аудит асосан ресурслар йўқотилишининг олдини олиш ва корхона ичида керакли ўзгаришларни амалга ошириш учун зарур.

Компанияларда ички аудитга нисбатан қизиқишнинг ортиб боришига қатор омиллар сабаб бўлади.

1. Ички аудит ҳозирги шароитда фойдаланиш мумкин бўлган, лекин айни пайтда етарлича баҳоланмаган кам сонли ресурслардан бири ҳисобланиб, улардан тўғри фойдаланиш компаниянинг самарадорлигини ошириши мумкин.

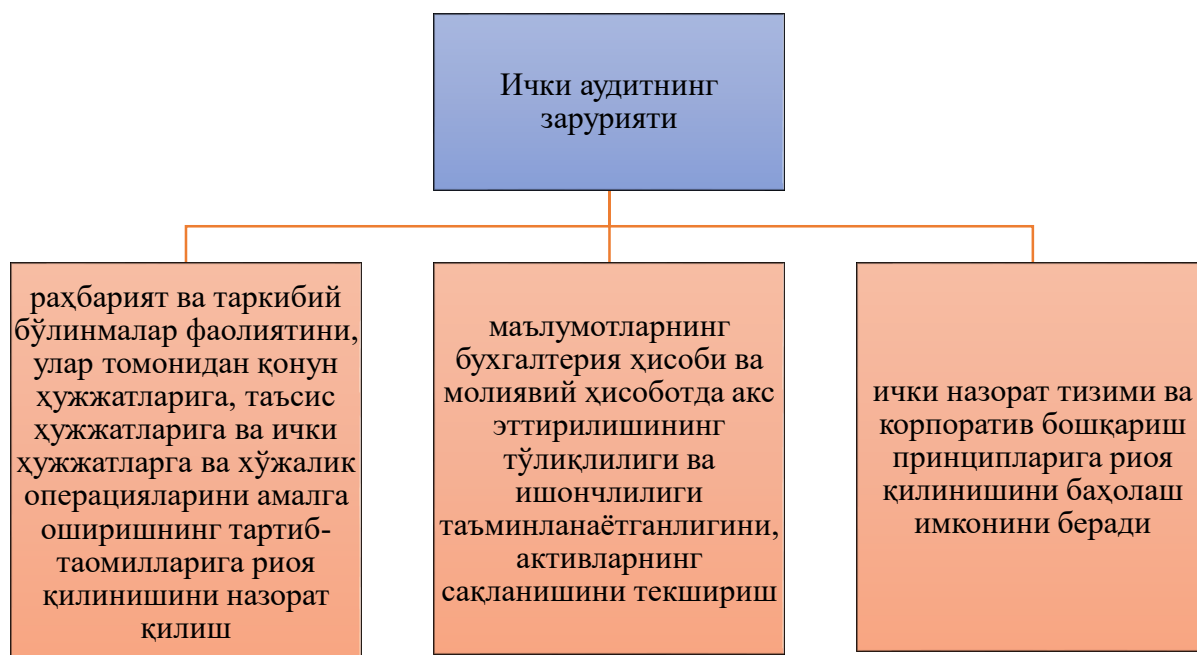
2. Ташқи аудит институти жаҳонда содир бўлаётган молиявий иқтисодий инқироз, корпоратив тортишув ва жанжаллар, улар оқибатида ҳатто йирик фирмалар ҳам банкротга учраши мумкин бўлган жиддий хатоларга йўл қўйиши мумкин, деб ҳисоблашга асос беради.

3. Компанияда ҳозирда ички аудит унинг ажралмас бўғинларидан бирига айланиб бораётган яхши корпоратив бошқарувнинг йўлга қўйилиши потенциал инвестор ва кредиторлар учун компаниянинг инвестицион жозибadorлигини оширувчи ижобий ҳолат ҳисобланади.

Қуйидаги жадвалда эса ички аудитнинг зарурияти келтирилган.

Ташқи аудиторлик текшируви молиявий ҳисобот ва бошқа молиявий ахборот тўғрилиги ва бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мослигини аниқлаш мақсадида хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботини ҳамда у билан боғлиқ молиявий ахборотини аудиторлик ташкилотлари томонидан текширишдир. Ўзбекистон Республикаси “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонунга биноан акциядорлик жамиятлари мажбурий аудиторлик текширувидан ўтиши керак [5].

Аудиторлик хизматларини кўрсатаётганда текширилаётган корхонанинг бевосита иштироки ва унинг ресурсларидан фойдаланилган ҳолда амалга оширилади. Ресурсларнинг чекланганлиги аудитнинг самарадорлигига салбий таъсир қилади, қўшимча ажратилган ресурслар эса самарадорликни оширади.

1-расм. Компанияларда ички аудитнинг зарурияти *

Маълумотлар асосида муаллиф ишланмаси

Ташқи аудит ўтказиш жадвали аудит текширувнинг таъсирчан инструменти бўлиб ҳисобланади. Амалиётда у шартномага киритилмайди, ёки номигагина ёзиб қўйилади. Аудит ўтказиш жадвали самарали инструмент бўлиши учун, у:

- аудитнинг айрим таомилларини аниқлаштириш ва деталлаштириш лозим, умумлаштирилган ҳолда тайёрлаш мақсадга мувофиқ эмаслиги;
- аудит ўтказишда аудит таомилларнинг тутатиш жойига эътибор қаратиш керак, чунки олдинги таомил тугамасдан кейингиси бошланмаслиги;
- параллел таомилларни алоҳида ажратиш; белгиланган ишларни бажариш учун аниқ саналарни белгилаш; назорат нуқталарини аниқланиши шарт [4].

Аудит ўтказиш жадвали фақат аудиторлар учун учун тузилмайди, балки мижоз учун ҳам тузилади. Томонлар аудит ўтказиш жадвалига риоя қилиши аудит ўтказишнинг самарадорлигини таъминлайдиган омил ҳисобланади. Аудит ўтказиш жадвалининг асосий жиҳати бўлиб, аудиторга молиявий ҳисоботни текшириш учун тақдим қилиш муддати ҳисобланади.

Маълумки, 2021 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикасидаги барча акциядорлик жамиятлари молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МҲХС) асосида ҳисобот тайёрлашлари белгиланган. Шу сабабли ҳам тайёрланган ҳисобот аудити тез ва самарали ўтказилиши учун мижоз қўидагиларни тайёрлаши керак:

-МҲХС бўйича молиявий ҳисобот драфтини (дастлабки варианты) тайёрлаш. Драфтда солиштириш мақсадида олдинги ҳисобот даври учун тақдим қилинган маълумотлар, олдинги ҳисобот йили учун аудиторлик текширувидан ўтказилган ҳисоботга мос келиши шарт;

-барча ҳисоб-китоблар, трансформация, консолидация доир файлллар. Молиявий ҳисоботдаги маълумотлар ўзаро боғлиқ бўлиши шарт.

Фаолиятнинг узлуксизлиги ҳақида тахмин қилиниши молиявий ҳисоботни тайёрлашнинг асосий принцидир. Ушбу тахмин шуни англатадики, компания

якин келажакда ўз бизнесини давом эттиради ва корхонани тугатишга зарурияти ёки ниятларининг йўқлиги, қонун ёки меъёрий ҳужжатларга мувофиқ фаолиятни тўхтатиш ёхуд кредиторлардан ҳимоя сўраш нияти ҳам йўқлигини аниқлатади. Фаолиятнинг узлуксизлиги тўғрисидаги тахминнинг етарлиги ёки йўқлигини баҳолашда раҳбарият ҳисобот санасидан кейинги қадамда ўн икки ой камраб олган, келажак тўғрисида мавжуд бўлган барча маълумотларни кўриб чиқади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси // Халқ сўзи, 29.12.2018.
2. Корхоналардаги ички аудит хизмати тўғрисида Низом. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Қимматли қоғозлар бозорини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" 2006 йил 27 сентябрдаги ПҚ-475-сон қарорига илова.
3. Илхомов Ш. Хўжалик юритувчи субъектларда ички аудит ва унинг самарадорлигини баҳолаш хусусиятлари // "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" № 1, 2019.
4. Суюнов Д. Акциядорлик жамиятларини ривожлантиришга замонавий назорат тизимини жорий қилиш йўллари // "Халқаро молия ва ҳисоб", № 3, 2020 й.
5. Темиров А. Корхоналар фаолиятида самарали молиявий бошқарувни ташкил этиш хусусиятлари // "Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни шакллантиришда менежмент ва корпоратив бошқарувнинг аҳамияти" мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Т.: ТДИУ, 2020, 120-123 б.

АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИНИ КАПИТАЛ БОЗОРИДАГИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Норбоев Дилхушбек Нуриддин ўғли

Тошкент давлат иқтисодиёт университети талабаси

dilkhushbek_norboev@tsue.uz

Хамзаев Азизбек Нематович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети таянч докторанти

aziz1984x@gmail.com

Аннотация

Ушбу мақолада мамлакатимиз акциядорлик жамиятларининг капитал бозоридаги инвестиция фаолиятини такомиллаштириш йўллари, шунингдек, унинг афзалликлари таҳлили ва ривожлантириш истиқболларини такомиллаштириш ҳақида сўз боради. Шунингдек мақолада тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолиятини ривожлантириш истиқболларидаги мавжуд муаммолар ҳамда уларни бартараф этиш бўйича муаллиф ёндашувлари ва таклифлари келтирилган.

Калит сўзлар: тижорат банки, инвестиция, қимматли қоғоз, корпоратив қимматли қоғоз, давлат қимматли қоғозлари, акциялар, эмитент

Капитал бозорини янада ривожлантириш, қимматли қоғозлар чиқарилишини кўпайтириш, жисмоний ва юридик шахсларнинг фонд бозоридаги иштирокини ошириш мақсад қилиб олинган. Капитал бозорининг рақобатбардошлигини ошириш ва унинг капиталлашувини 2023 йил якунига қадар 45 трлн сўмга етказиш, банк томонидан кредитлашга муқобил бўлган самарали молиялаштириш механизмини яратиш. Бугунги кунда Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида “...иқтисодиётда молиявий ресурсларни кўпайтириш мақсадида, келгуси 5 йилда фонд бозори айланмасини 200 миллион АҚШ долларидан 7 миллиард АҚШ долларига етказиш. Мамлакатимизда капитал ҳаракатини босқичма-босқич эркинлаштириш ҳамда йирик корхоналарни ва улардаги улушларни (акцияларни), шу жумладан фонд биржаси орқали хусусийлаштириш. Давлат улушига эга тижорат банкларида трансформация жараёнларини якунлаб, 2026 йил якунига қадар банк активларида хусусий сектор улушини 60 фоизгача етказиш...” [1] белгилаб қўйилган.

Шунингдек, бугунги кунда тижорат банклари муҳим молиявий институт сифатида бўш пул маблағларини маълум шартлар асосида жалб қилиш орқали иқтисодиёт тармоқларини молиялаштириш, субъектлар ўртасидаги ўзаро ҳисоб-китобларни амалга ошириш, аҳоли даромадларини кўпайтиришда муҳим аҳамият касб этади. Бунда тижорат банкларининг фонд бозоридаги фаолиятининг самарали ташкил этилганлиги юқори келтирилган жиҳатларнинг тўлиқ шаклланишида муҳим омил ҳисобланади. Бундай шароитда иқтисодиётни глобал пендемия инқирозидан катта талофатларсиз олиб чиқишдаги асосий омил сифатида мамлакатимиз тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолиятини янада ривожлантириш талаб этилади. Тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолиятини ривожлантириш иқтисодиётнинг ҳар қандай даври ва босқичида доимо бош таянчи бўлиб қолаверади. Бу эса, ўз навбатида, чекланган ресурслар ва чекланган вақт шароитида улардан энг самарали фойдаланиш йўллари аниқлаш, барча имкониятларни ўз вақтида ва тўлиқ ишга солиш заруриятини оширади ҳамда илмий асосда тадқиқ қилиш зарурлигини юзага келтиради.

Таъкидлаш лозимки, бугунги кунга қадар тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолияти билан боғлиқ муаммоларни ўрганишнинг айрим назарий-концептуал жиҳатларини ишлаб чиқишда маҳаллий ва хорижлик олимлар томонидан бир қатор илмий-тадқиқот ишлари олиб борилган ҳамда назариялар илгари сурилган.

Жумладан, проф. Ҳ.Марковицнинг назариясига кўра, йўл қўйиладиган хатоликлардан бири шундаки, инвестор ҳар доим даромадлиликнинг мақбул даражаси шароитида кам рискни таъминлайдиган ёки рискнинг мақбул даражаси шароитида юқори даромадни таъминлайдиган портфелни таъминлайди. Ушбу хатога йўл қўймаслик учун инвестор шундай портфелни танлаши керакки, бунда кутилаётган даромад риск ошмасдан туриб ошиши мумкин эмас ёки аксинча, риск кутилаётган даромад камаймасдан туриб камаймаслиги керак [2]. Яна бир гуруҳ олимлар проф. Ю.Морозкин ва доц. Е.Свистуноваларнинг фикрига кўра, фонд бозори конъюнктурасини динамик ўзгариши шароитида оптимал қимматли

қоғозлар портфелини шакллантириш ҳар доим ҳам етарли бўлавермайди. Бундай шароитда тижорат банкига қимматли қоғозлар портфелини шакллантиришнинг такомиллашган стратегиясини шакллантириш зарур бўлади. Бошқарув фонд бозоридаги ҳолатлар тўғрисида хулосалар шакллантириш имконини берадиган у ёки бу омилларни мониторинг қилиш асосида қимматли қоғозлар портфелига тузатиш киритиш имконини беради. Бу эса, инвестициялаш стратегияси ва портфелнинг таркиби бўйича замонавий ва аниқ қарорларни қабул қилиш учун имконият яратади [3]. Шунингдек, доц. М.Чекулаевнинг фикрига кўра, жалб қилинган маблағларнинг қиймати, яъни уларга тўланадиган фоизларнинг ставкалари “колл” опционларнинг премияси миқдорига ижобий таъсир кўрсатади. Аммо, бунда ушбу омилнинг таъсирини чекланганлигини ҳисобга олиш зарур, яъни портфелда опцион позициясининг унча катта бўлмаган улуши ҳам фоиз ставкалари даражасини ўзгартира олади [4]. Проф. Е.Жуковнинг хулосасига кўра, техник таҳлилни амалга оширишда шунга эътибор қаратиш керакки, баҳолар динамикасига ташқи омиллар таъсир кўрсатади ва биржа курсининг тебраниши маълум қонуниятларга бўйсунган бўлиб, улар барқарор мазмунга эга бўлиши лозим. Аниқланган қонуниятлар асосида биржа курсининг келгусидаги тебраниши, бошқа омилларни таъсири ҳисобга олинган ҳолда, прогноз қилинади [5].

Жаҳон амалиётида тижорат банклари инвестиция фаолияти ўз активларини диверсификация қилиш мақсадади қимматли қоғозларга инвестиция киритиш, қўшимча даромад олиш ва банк ликвидлигини сақлашдан иборат бўлмоқда [6].

Капитал бозори мамлакат иқтисодиётига инвестицияларни жалб қилишда муҳим аҳамиятга эга бўлган асосий институтлардан биридир. Мустақилликни қўлга киритганидан сўнг замонавий бозор муносабатларини ривожлантиришни мақсад қилган Ўзбекистонда фонд бозорини шакллантириш эҳтиёжи юзага келиб, ҳозирги кунда у ўз иштирокчиларига ва ривожланган инфратузилмага эга бўлган барқарор фаолият юритувчи институтга айланди [7].

Номлари юқорида зикр этилган иқтисодчи олимларнинг илмий ишларида инфляция ва девальвация даражаси нисбатан юқори бўлган шароитда тижорат банкларининг қимматли қоғозлар билан амалга ошириладиган инвестицион операцияларини ривожлантириш имкониятлари тадқиқ қилинмаган.

Мақолада илмий абстракциялаш, грухлаш, қиёслаш, ретроспектив ва истиқболли, эмпирик таҳлил натижаларини тизимлаштириш асосида илмий асосланган хулоса ва тавсиялар ишлаб чиқишда индукция ва дедукция услубларидан фойдаланилди. Хусусан, қиёсий таққослаш усулида тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолиятини ривожлантириш усулларининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини мамлакатимиздаги мавжуд асослар билан таққослаб тегишли хулосалар шакллантирилди.

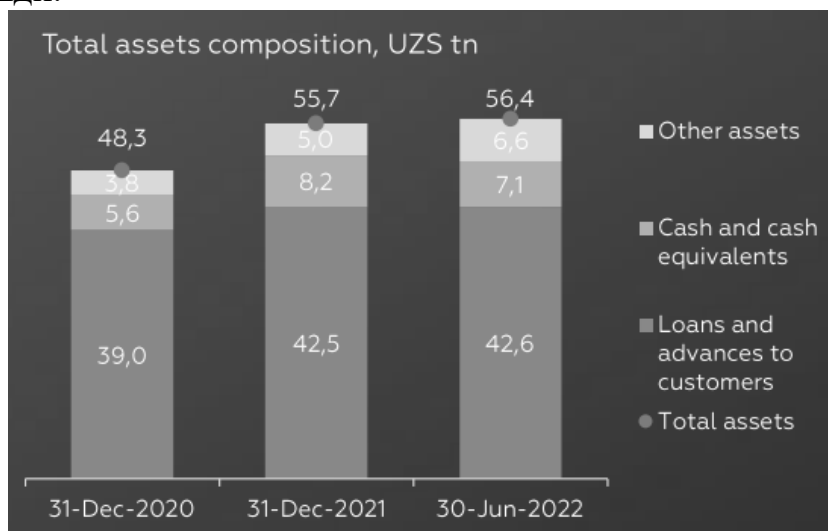
Ҳозирги кунда мамлакатимиз акциядорлик жамиятларининг қимматли қоғозларга қилинган инвестициялардан оладиган даромадлари дивидендлар ва фоизлар шаклида бўлиб, улар банкларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, тижорат банкларининг улушли тарзда иштироки инвестициялари дивиденд кўринишида даромад олинишини таъминласа, уларнинг облигациялар, имтиёзли акциялар, депозит ва

жамғарма сертификатларига қилинган инвестициялари фоиз кўринишида даромад олишларини таъминлайди. Тижорат банкларининг инвестиция фаолияти банк ўз маблағлари, жалб қилинган ва қарз олинган маблағларни тўғридан-тўғри инвестицияларга ёки портфел инвестицияларга йўналтириш шаклида олиб боради. Мамлакатимиздаги тижорат банклари инвестиция фаолиятининг асосий йўналишлари бўлиб, инвестиция учун маблағ жамғариш; инвестицион кредитлар ажратиш; қимматли қоғозларга, улушларига инвестициялар киритиш ҳисобланади. Тижорат банкларнинг инвестиция фаолияти бу – иқтисодий муносабатларни амалга ошириши тизимининг капитал бозорида воситачилик операцияларидир.

Ривожланган мамлакатларда тижорат банкларининг инвестиция фаолияти даромад келтириш нуқтаи назаридан банк даромадлари таркибида кредит фоизидан кейинги иккинчи муҳим манба ҳисобланади ва банк жами даромадлари таркибида сезиларли ўрин тутади. Бунда банкнинг қимматли қоғозлар портфелини бошқариш жараёни, унинг инвестиция сифати ва инвесторнинг манфаатларига хос хусусиятларни ўзида мужассамлаштирилиши ва йўналтирилишига катта аҳамият берилади.

Саноат Қурилиш Банкнинг умумий акривларининг таркиби куйидаги таркибий тузилишга эга (1-расм)

Унга кўра 2020 йил якунларига нисбатан 2022 йилда дебиторлик қарзлари умумий активларига нисбатан 39.0% дан 42.6% га ошган, нақд ва нақд пул кўринишдаги маблағлар эса 2019 йилга нисбатан 2022 йилга мос равишда 5.6% дан 7.1%га ошди.

1-расм. “Sanoat Qurilish Bank” АЖ нинг активларидаги нақд пуллар, дебиторлик қарзлари ва бошқа активларининг таркиби⁴¹

Бугунги кунда тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозорида фаолиятини ривожлантиришнинг яна бир устун томони шундаки, банк активларини қимматли қоғозлар билан бойитган ҳолда унинг умумий молиявий рискинни пасайтириш мумкин. Шунингдек, инвестицион активлар ҳажми ошиб бориши билан инвестиция рисклари даражаси ҳам ошиб боради. Бироқ, банкларнинг инвестиция портфелини диверсификация қилиш орқали

⁴¹ Иқтисодий адабиётларни ўрганиш жараёнида муаллиф томонидан томонидан ишлаб чиқилди.

инвестиция билан боғлиқ рискларни пасайтириш мумкин. Инвестиция портфелини диверсификация қилиш банкларнинг инвестиция портфелида турли хил кўпдан-кўп қимматли қоғозларнинг мавжудлигига эришишни билдиради. Тижорат банкларининг қимматли қоғозлар портфелини диверсификация қилишнинг қуйидаги турлари мавжуд. Булар қимматли қоғозларнинг турлари, муддати бўйича диверсификация қилиш, қимматли қоғозларнинг эмитентлари бўйича диверсификация қилиш ва бошқалар.

Тижорат банкларининг қимматли қоғозлар портфелини бошқариш жараёни, унинг инвестиция фаолиятининг сифати ва инвесторнинг манфаатларига хос хусусиятларни ўзида мужассамлаштирилиши ва йуналтирилиши лозим. Портфелни бошқаришда қўлланиладиган методлар ва техник имкониятлар портфелни бошқариш усулларини ўзида намоён этган ҳолда актив ва пассив моделларига булинади. Актив модели портфелнинг инвестицион мақсадларига жавоб берадиган инструментларини синчковлик билан кузатиб боришни ва тезда қўлга киритишни, ҳамда портфелга кирувчи фонд инструментларининг таркибини тез ўзгаришини кўзлайди. Пассив модели эса узок муддатга мўлжалланган, олдиндан риск даражаси аниқланган яхши диверсификацияланган портфелларни яратишни кўзлайди.

Тижорат банки учун юқорида баён қилинган имкониятлардан фойдаланиш жами активларининг рентабеллиги ва ликвидлигини оширишга олиб келар эди. Бироқ, Ўзбекистон банк секторида ушбу соҳада ҳали сезиларли ютуқларга эришилмаганини кўрамыз. Охириги бир ярим йилнинг ўзида Ўзбекистон барча кредит ташкилотларининг жами инвестициялари ва бошқа қимматли қоғозлар ҳажмининг улари жами активлардаги улуши барқарор ўсиш динамикасига эга бўлмоқда (2-расм). Бироқ, якуний натижа (5,2 фоиз) жаҳон амалиётидаги кўрсаткичлардан анча паст бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикасига чет элдан тўғридан-тўғри инвестицияларнинг соф ҳажми 2,0 млрд. долларни ташкил қилди (1,7 млрд. доллар 2020 йилда). Портфель инвестициялари бўйича соф мажбуриятлар 2,0 млрд. долларга ўсиб давлат (895,3 млн. доллар) ҳамда бошқа секторлар (1,1 млрд. доллар) томонидан халқаро бозорларда қарз инструментларини евробондларни) жойлаштириш билан изоҳланади.

Бугунги кунда акциядорлик жамиятлари томонидан акциялар эмиссия қилиш билан бир қаторда корпоратив облигацияларни ҳам эмиссия қилинишига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Корпоратив облигациялар - акциядорлик жамиятлари, масъулияти чекланган ва қўшимча масъулиятли жамиятлар томонидан чиқариладиган облигациялардир.

**2021 йил биринчи чорагида мамлакатимиздаги акциядорлик жамиятлари
томонидан эмиссия қилинган корпоратив облигациялар сони ва эмиссия
ҳажми тўғрисида маълумот⁴²**

№	Эмитентлар номи	Облигациялар сони (млн. дона)	Чиқарилган облигациялар ҳажми (млрд. сўм)
1	“Ўзбекистон саноат-қурилиш банк” АТБ	0,15	60,00
2	“Asia Alliance bank” АТБ	0,05	45,18
3	“Kapitalbank” АТБ	0,05	50,00
4	“Ўзавтосаноат” АК	0,05	50,00
5	“IMKON FINANS” микрокредит ташкилоти АЖ	0,004	4,00
6	“First developing group” МЧЖ	0,005	5,13
7	“MIND ASIA” МЧЖ	0,013	126,00
8	“CHUST RIR MIKROKREDIT TASHKILOTI” МЧЖ	0,002	2,00
9	“AKFA MEDLINE” МЧЖ	0,021	211,00
10	“UZREPORT” ахборот агентлиги МЧЖ	0,001	30,00
	Жами	0,341	583,30

Корпоратив облигациялар очик ёки ёпиқ обуна орқали чиқарилиши мумкин. Уларнинг асосий фарқи шундаки, очик обуна бўлган тақдирда, қимматли қоғозларни жойлаштириш чексиз кўп инвесторлар ўртасида, ёпиқ обуна билан эса олдиндан маълум бўлган чекланган инвесторлар орасида амалга оширилади.

Жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки мамлакатимиз тижорат банклари, акциядорлик жамиятлари ва масъулияти чекланган жамиятлари томонидан жами 0,341 миллион дона корпоратив облигациялар чиқарилган бўлиб, уларнинг умумий ҳажми 583,30 миллиард сўмни ташкил қилган. Корпоратив облигациялар чиқаришда масъулияти чекланган жамиятларнинг улуши юқори эканлигини жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин. Бундан кўриниб турибдики акциядорлик жамиятлари томонидан корпоратив облигацияларга нисбатан акциялар эмиссия қилиш амалиёти кўпроқ амалга оширилиб келинмоқда.

Бизга маълумки кўпгина сабабларга кўра тадбиркорлар камдан-кам ҳолларда корпоратив облигацияларни қарз ҳисобидан молиялаштиришнинг рақобатдош усули деб билишади. Шу билан бирга, корпоратив облигацияларни чиқаришда қарз олувчи компаниянинг ўзи фойиз ставкасини ва эмиссия

⁴² www.deponet.uz – Қимматли қоғозлар марказий депозитарийси йиллик ҳисоботлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

муддатини белгилайди. Бу компанияга кўпроқ имкониятлар беради, қарзни янада мослашувчан қилади.

Корпоратив облигациялар очик ёки ёпиқ обуна орқали чиқарилиши мумкин. Уларнинг асосий фарқи шундаки, очик обуна бўлган тақдирда, қимматли қоғозларни жойлаштириш чексиз кўп инвесторлар ўртасида, ёпиқ обуна билан эса - олдиндан маълум бўлган чекланган инвесторлар орасида бўлади.

Шундай қилиб, қарз олувчи компания ўз мақсадларидан келиб чиқиб, потенциал инвесторларни олдиндан танлаши мумкин. Ёпиқ обунани танлаш облигациялар эмитентини оммавий эълон ва реклама кампаниясидан халос қилиши ва шу билан харажатларни камайтириши мумкин. Очик ва ёпиқ обуналар учун корпоратив облигацияларни чиқариш жараёни фарқ қилади. Облигацияларни очик обуна орқали чиқариш учун қарз олувчига аудиторлик текширувидан ўтган молиявий ҳисобот ва рейтинг баллари керак бўлади. Бундан ташқари, компания сўнги молиявий йилда рентабеллик, тўлов қобилияти, молиявий барқарорлик ва ликвидликнинг ижобий кўрсаткичларини намоиш этган бўлиши керак.

Мамлакатимиз тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолиятини такомиллаштириш жаҳон хўжалигининг барқарорлигига эришишга ҳамда молия бозори соҳасидаги муносабатларнинг узлуксизлигини таъминлашга ёрдам беради.

Иқтисодиётни трансформациялаш жараёнида мамлакатимиз иқтисодиётида мамлакатимиз тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолиятини такомиллаштириш тизимини яратиш долзарб аҳамият касб этаётганини ҳисобга олган ҳолда, қуйидаги таклиф ва тавсиялар шакллантирилди:

1. Мамлакатимиз тижорат банкларининг қимматли қоғозлар бозоридаги инвестиция фаолиятини ривожлантиришда илғор халқаро амалиётни жорий қилиш, ортиқча тўсиқлар ва чекловларни бартараф этиш орқали фонд бозорида ривожланиш мақсадларига йўналтирилган инвестицияларни фаол молиялаштириш учун зарур шарт-шароитларни яратиш лозим.

2. Миноритар инвесторлар, капитал бозорининг бошқа иштирокчилари ҳамда аҳоли кенг қатламларининг билимлари, кўникмалари ва молиявий саводхонлигини оширишни қўллаб-қувватлаш дастурларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

3. Андеррайтерларга акциядорлик жамияти билан тузилган шартнома асосида акциялар тақсимланадиган инвесторларни танлаш, шунингдек, инвесторларга IPO ва SPO доирасида харид қилинган акцияларни сотиш тақиқланадиган муддатни белгилаш ҳуқуқини зарур.

4. Аҳоли ва тадбиркорлик субъектларининг молиявий саводхонлигини ошириш, уларни молиявий хизматлар ва маҳсулотлар, жумладан, капитал бозори ҳамда молиявий инструментлар ҳақида хабардор қилиш билан боғлиқ ташаббусларни ҳамжиҳатликда амалга оширган ҳолда мутасадди ташкилотлар билан фаол ҳамкорликни йўлга қўйиш молия бозори ўрнининг янада ошишига асос бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28 январь 2022 йилдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ – 60 сонли Фармони.
2. Markowitz, H. 'Portfolio Selection/ The Journal of Finance, 1952 – №7. – P. 77- 91.
3. Морозкин Ю.Н, Свистунова Е.С. Управление портфелем ценных бумаг в коммерческом банке//Вестник Челябинского государственного университета. – Челябинск, 2011. – №6. – С. 138.
4. Чекулаев М. Загадки и тайны опционной торговли. М.: ИК Аналитика, 2001. – С. 10.
5. Жуков Е. Ф. Рынок ценных бумаг: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям. — 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА. - 567 с.,
6. Леонтьев В.Е, Бочаров В.В, Радковская Н.П. Инвестиции — М.: Юрайт, 2014, 127-131 с.
7. Ҳайдаров Ў.А. “Ўзбекистон иқтисодиётига инвестицияларни жалб қилишда фонд бозорларининг таъсири”. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2015 йил.
8. <https://sqb.uz/uz/for-investors/reports-and-presentations-uz/>

ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИҲАЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДАГИ РИСКЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Норов Акмал Рузидаматович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Банк иши ва инвестициялар кафедраси профессори в.б., DSc

a.norov@tsue.uz

Аннотация

Мақолада лойиҳавий молиялаштиришда юзага келадиган рискларини бошқаришнинг механизмлари, назарий ва амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Рискларни бошқаришнинг жорий ҳолати таҳлил этилиб, тижорат банклари амалиётида янада ривожлантириш бўйича амалий таклиф ва тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш, риск, рискларни бошқариш, риск-бошқаруви, сифат кўрсаткичлари.

Бугунги кунда дунёда юз бераётган ижтимоий-иқтисодий жараёнлар, жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви, шунингдек халқаро ва маҳаллий бозорларда рақобатнинг кескинлашуви шароитида тижорат банкларида инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш, мавжуд бўлган муаммолар, рискларни бошқаришда қўлланиладиган механизмларни такомиллаштириш долзарблигини кўрсатмоқда.

Мамлакатимиз иқтисодиёт тармоқларини жадал ривожлантиришни таъминлашга қаратилган инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришни

самарали ва ўз вақтида амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги [1], «Ўзбекистон Республикаси Инвестиция дастурини шакллантириш ва амалга оширишнинг сифат жиҳатидан янги тизимга ўтиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги [2] фармонлари, Ўзбекистон Республикасининг «Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги [3] янги таҳрирдаги қонуни, ҳамда «Халқаро молия институтлари ва донор мамлакатлар иштирокидаги инвестиция лойиҳаларини бошқариш механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги [4] қарори қабул қилинди ва маблағларини фаол жалб этиш бўйича изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Шундан келиб чиққан ҳолда, мазкур чора-тадбирлар доирасида иқтисодий жиҳатдан асослантирилган лойиҳавий молиялаштириш манбалари аниқ белгиланган ҳолда мамлакатни ривожлантириш давлат дастурлари ва молиялаштиришнинг сифат жиҳатдан янги тартиби жорий этилди.

Айтиш мумкинки, сўнгги йилларда мамлакатимиз банк тизими жами кредит портфелида инвестицион кредитларнинг янада ўсаётганлигини кўришимиз мумкин. Бу эса, тижорат банкларининг инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда рискларни бошқариш механизмларини такомиллаштириш заруратини юзага келтиради ва долзарблигини оширади.

Мамлакатимиз истиқлолга эришгунга қадар аксарият тижорат банкларининг давлат мулки асосида ташкил қилинганлиги, шунингдек, ўз фаолиятини асосан давлат корхона ва ташкилотлари билан ҳамкорликда амалга оширганлиги сабабли банкларда риск муаммоси муҳим тарзда юзага келмаган. Замонавий банк мустақил банк тизимининг шаклланиши, банк тизимида хусусий ва акциядорлик тижорат банкларининг ташкил этилиши банклар фаолиятини халқаро миқёсда интеграциялашувига кенг йўл очиб берди. Бу эса, банк операциялари ва хизматлари самарадорлигига салбий таъсир этувчи омиллар хусусан, инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда юзага келадиган банк рисклари омилига алоҳида эътибор қаратиш заруратини келтириб чиқарди.

1-расм

Асосий капиталга инвестицияларнинг асосий фондлар турлари бўйича таркиби

млрд. сўм

Асосий фондлар	2019 й.	2020 й.	2021 й.
Жами	195927,3	210195,1	239552,6
Тура-жой бинолари	20621,9	23200,8	29851,0
Нотура-жой бинолари	33408,1	38172,7	50894,5
Бошқа иншоотлар	23148,7	27039,0	30290,6
Ерни яхшилаш	127,3	285,9	277,1
Машина ва ускуналар, жами:	107305,8	110493,8	113863,9
Транспорт ускуналари	16588,2	12415,2	14574,5

Ахборот, компьютер ва телекоммуникация (АКТ) ускуналари	3194,8	7347,0	5325,6
Бошқа машина ва ускуналар	87522,7	90731,6	93963,8
Бир неча марта маҳсулот берувчи, хайвонлар ресурслари	2418,9	2843,0	3656,8
Бир неча марта маҳсулот берувчи дарахтлар, қишлоқ хўжалик экин ва кўчатлар ресурслари	372,0	880,7	838,6
Ноишлаб чиқариш активларга мулк ҳуқуқини бериш билан боғлиқ харажатлар	198,1	225,0	138,2
Компютер дастурий таъминоти ва маълумотлар базалари	28,7	25,2	98,6
Кўнгилочар, адабий ва бадиий асарларнинг асл нусхалари	3,7	1,6	0,8
Илмий тадқиқотлар ва ишланмалар	5,9	86,5	30,8
Фойдали қазилмалар захираларини разведка қилиш ва баҳолаш	763,7	26,7	96,4
Бошқа интеллектуал мулк маҳсулотлари	330,1	229,0	292,3

Иқтисодийни модернизациялаш, техник ва технологик янгилаш, унинг рақобатдошлигини кескин ошириш, экспорт салоҳиятини юксалтириш, энергия тежамкорлигига эга янги технологияларга асосланган янги ишлаб чиқаришларни ташкил этиш, жаҳон бозорида талаб мавжуд бўлган янги турдаги товарлар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш ва шу орқали мамлакатимизнинг молиявий-иқтисодий барқарорлигини таъминлашда инвестицион сиёсат ўз самарасини бермоқда. Хусусан, охириги йилларда асосий капиталга инвестицияларнинг асосий фондлар турлари таркиби бўйича таҳлилин кўриб чиқамиз (1-расм) [5].

Тижорат банкларида инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда рискларни бошқариш механизмларини такомиллаштириш мақсадида қуйидаги тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- Инвестицион лойиҳаларга ажратилаётган молиявий маблағлар мақсадли сарфланишини доимий равишда таҳлил ва мониторинг қилиб бориш, лойиҳа ишга тушурилгандан сўнг тушумларни ўз муддатида амалга ошириш, муддати ўтган дебиторлик ва кредиторлик қарздорликларга йўл қўймаслик чораларини мунтазам кўриб бориш.

- Инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш маблағларидан самарали фойдаланиш устидан дастлабки назоратни тўғри ва мукамал амалга ошириш, бу жараёнда биринчи навбатда, унинг мавжуд молиявий ҳолатига, ушбу соҳадаги билим ва тажрибаларига ҳамда лойиҳа сифат кўрсаткичи ҳолатларига алоҳида эътибор қаратиш.

Хулоса қилиб айтганда, инвестицион лойиҳаларини молиялаштиришда рисклар ва уларни бошқариш механизмлари кўп қиррали жараён бўлиб, ушбу жараённинг самарали йўлга қўйилиши тижорат банклари томонидан инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш самарадорлигини ошириш, унинг

натижасида тижорат банкларининг фоизли даромадлари даражасини ошириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ-60-сон фармони. ҚХММБ: 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 14 майдаги «Ўзбекистон Республикаси Инвестиция дастурини шакллантириш ва амалга оширишнинг сифат жиҳатидан янги тизимига ўтиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5717-сон фармони. ҚХММБ: 15.05.2019 й., 06/19/5717/3132-сон; 18.08.2020 й., 06/20/6042/1190-сон.

3. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги ЎРҚ-598 қонуни. 25.12.2019 й. ҚХММБ: 03/19/598/4221-сон.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 июндаги «Халқаро молия институтлари ва донор мамлакатлар иштирокидаги инвестиция лойиҳаларини бошқариш механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПК-3796-сонли қарори. 22.06.2018 й. ҚХММБ: 07/18/3796/1379-сон.

5. 11. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг расмий веб-сайти <https://stat.uz/uz/#> (www.stat.uz)

ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ БОШҚАРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Норов Акмал Рузимамамович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Банк иши ва инвестициялар кафедраси профессори в.б., DSc

a.norov@tsue.uz

Бердиев Акрам Ўктамович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Банк иши ва инвестициялар кафедраси катта ўқитувчиси, илмий тадқиқотчи

a.berdiyev@tsue.uz

Норов Акбар Рузимамамович

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги Давлат

харидларини рақамлаштириш бўлими бошлиғи

a.norov@mail.ru

Аннотация

Мақолада инвестиция фаолиятини молиялаштириш, қулай инвестиция муҳитини яратиш, инвестиция фаолиятига таъсир этувчи омиллар, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятини таҳлили ва уларни такомиллаштириш масалалари юзасидан хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: инвестиция, инвестицияларни молиялаштириш, инвестиция сиёсати, инвестиция муҳити, инвестиция фаолияти, инвестицион фаоллик сифат кўрсаткичлари.

Мамлакатимизда кейинги даврда иқтисодиёт тармоқларида таркибий ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва ҳудудий корхоналарнинг инновацион фаолиятини жадаллаштириш, давлат мулки улушининг салмоғи камайиб, ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) қийматида нодавлат сектори ҳиссасининг ошиш тенденцияси таъминланди. Натижада давлат бюджети даромадлари шаклланишида молиявий манбалари таркиби кўпайди, капитал маблағларининг мараказлашган тақсмотидан инвестиция фаолиятининг марказлашмаган бозор субъектларини шакллантириш механизмларини ривожлантириш, давлатнинг инвестиция сиёсати асосида янги тармоқларни ташкил этиш ва ривожлантириш, аҳолининг истеъмол товарлари, янги хизматларга ҳамда иш жойларига бўлган талабини имкон қадар юқори даражада таъминлашга имконият яратилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг **2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон** «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги [1] **фармони** қабул қилинди. Бундан ташқари, 2019 йил 25 декабрда «Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги [2] янги таҳрирдаги қонуни ҳамда мазкур соҳага тегишли бўлган бошқа бир қанча меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди ва белгиланган вазифаларни амалга оширилишида муайян даражада хизмат қилиб келмоқда.

Бугунги кунда жаҳоннинг 50 дан ортиқ мамлакати Ўзбекистонга барқарор тарзда инвестиция киритмоқда. Улар иқтисодиётимизнинг асосан металлургия, энергетика, кимё саноати, электротехника, машинасозлик, енгил саноат тамоқларида фаолият юритаяпти.

Тижорат банклари томонидан асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг алоҳида иқтисодий фаолият турлари бўйича улушини кўриб чиқадиган бўлсак, бунда саноат ҳамда жисмоний шахсларга ажратилган инвестицион маблағлар ҳажми юқори салмоққа эга эканлигини кўриш мумкин бўлади (1-диаграмма) [3].

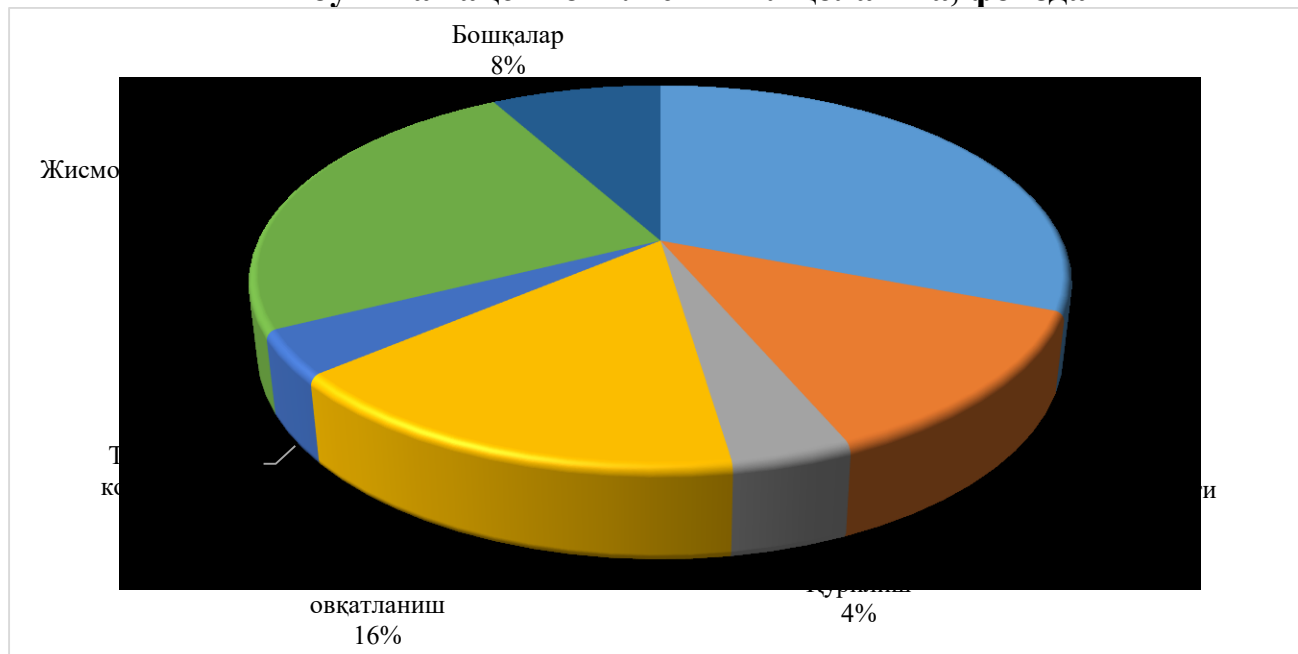
Маълумотлардан кўринадики, асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг 31 фоизи ёки 51,3 трлн. сўми саноатга йўналтирилган. Шунингдек, бошқа иқтисодий фаолият турларидан ташқари: жисмоний шахсларга ажратилган инвестициялар ҳажми умумий киритилган инвестицияларнинг 24 фоизини ёки 40,5 трлн. сўмни ташкил этган.

Бугунги кунда тижорат банкларининг иқтисодиёт тармоқларига инвестицион маблағларни йўналтириш фаолиятини янада ривожлантириш ва самарадорлигини оширишда йиллик инвестиция дастурларини, жумладан, хорижий инвестициялар иштирокидаги лойиҳаларни молиялаштириш, иқтисодиёт тармоқларига инвестициялар киритиш ҳажмини кенгайтириш, республикада инвестиция муҳитини янада такомиллаштириш, инвестиция лойиҳаларининг амалга оширилишини тизимли назорат қилиш, шунингдек, хорижий инвестициялар иштирокидаги инвестиция лойиҳаларининг ўз вақтида ва самарали амалга оширилишига тўсқинлик қилаётган омилларни аниқлаш

ҳамда уларни бартараф этиш бўйича тезкор чоралар кўриш асосида мамлакатимиз иқтисодиётига жалб этилаётган хорижий инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш инвестицион фаолиятни молиявий бошқариш механизмини таъминлайди.

1-диаграмма

Тижорат банклари томонидан асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг алоҳида иқтисодий фаолият турлари бўйича тақсимоти. 2022 йил ҳолатига, фоизда

Инвестицион фаолиятни молиявий бошқариш механизмини такомиллаштириш мақсадида қуйидаги тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- Инвестиция лойиҳаларига ажратилаётган маблағлар мақсадли сарфланишини доимий равишда таҳлил қилиб бориш, инвестицияларни молиялаштиришнинг ташқи манбаларини кенг жалб этиш, мамлакатга янги лойиҳалар ва қўшма корхоналар ташкил этиш учун тўғридан-тўғри чет эл инвестициялари келишини рағбатлантириш, ишлаб чиқариш қувватларини тўлиқ ўзлаштириб олгунига қадар барча турдаги божхона тўловлари, солиқлар, йиғимлардан имтиёз ва преференцияларни қўллаш мақсадга мувофиқ.

- Инвестицион фаолиятни молиявий бошқариш маблағлардан самарали фойдаланиш устидан дастлабки назоратни тўғри ва мукамал амалга ошириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг ўз фаолият йўналишларини инновациялар асосида мустақил ва эркин белгилаш муаммолари бозор муносабатларига мос ҳолда ҳал этилиши ва сифат кўрсаткичлари ҳолатига алоҳида эътибор бериш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ-60-сон фармони. ҚХММБ: 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги ЎРҚ-598 қонуни. 25.12.2019 й. ҚХММБ: 03/19/598/4221-сон.

3. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг расмий веб-сайти <https://cbu.uz/oz/statistics/> (www.cbu.uz)

4. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги расмий веб-сайти <https://uza.uz/posts/448928> (www.uza.uz)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Отабоев Нодирбек Ойбек угли

*Ассистент кафедры цифровой экономики и информационных технологий
Ташкентский государственный экономический университет
n.otaboyev@tsue.uz*

Аннотация

Внедрение цифровых технологий в организации финансового сектора может улучшить корпоративное управление и повысить эффективность бизнес-процессов. Это достигается за счет автоматизации задач, повышения прозрачности и точности данных, а также улучшения коммуникации между сотрудниками и клиентами. Кроме того, цифровые технологии могут обеспечить лучшую защиту конфиденциальной информации и улучшить контроль за рисками.

Ключевые слова: Совершенствование , корпоративное управление, организации финансового сектора, цифровые технологии, автоматизация.

Совершенствование корпоративного управления является важной задачей для любой организации, включая организации финансового сектора. Эффективное корпоративное управление помогает организациям достигать своих целей и обеспечивает устойчивый рост. Международные принципы корпоративного управления (Corporate Governance Principles) разработаны ОЭСР и представляют собой набор рекомендаций и принципов, которые могут быть использованы организациями для совершенствования своего корпоративного управления.

Некоторые из основных принципов включают:

1. **Транспарентность:** организации должны обеспечивать своевременную и точную информацию о своей деятельности и финансовых результатах, чтобы заинтересованные стороны могли принимать информированные решения.

2. **Ответственность:** руководство организации должно нести ответственность за свои действия и решения, а также за результаты деятельности организации.

3. **Равноправие акционеров:** акционеры должны иметь равные права и возможности влиять на решения организации.

4. Независимость директоров: директора организации должны быть независимыми и не иметь конфликта интересов.

5. Эффективность совета директоров: совет директоров должен быть эффективным и иметь необходимые навыки и знания для принятия важных решений.

Организации финансового сектора могут использовать эти принципы для совершенствования своего корпоративного управления. Например, они могут обеспечить большую прозрачность в своей деятельности, чтобы уменьшить риски для своих клиентов и акционеров. Они также могут обеспечить независимость директоров и эффективность совета директоров, чтобы улучшить принятие решений и управление рисками. Кроме того, организации финансового сектора могут рассмотреть использование других международных стандартов и рекомендаций, таких как Basel III и MiFID II, для совершенствования своих процессов и соблюдения регулирующих требований. Basel III - это набор рекомендаций по управлению капиталом и ликвидностью банков, разработанный Базельским комитетом по банковскому надзору. Банки могут использовать эти рекомендации для улучшения своей финансовой устойчивости и снижения рисков. MiFID II - это директива Европейского союза, которая регулирует инвестиционные услуги и продукты. Организации финансового сектора, которые предоставляют инвестиционные услуги, должны соблюдать требования этой директивы, чтобы защитить интересы своих клиентов. Кроме того, организации финансового сектора могут рассмотреть использование лучших практик, таких как управление рисками и устойчивость бизнеса, для улучшения своего корпоративного управления. Управление рисками поможет организациям финансового сектора уменьшить возможные убытки, связанные с рисками, такими как кредитный, рыночный, операционный и репутационный риски. Устойчивость бизнеса обеспечит долгосрочную устойчивость организации финансового сектора и ее способность адаптироваться к изменяющимся условиям рынка. В целом, совершенствование корпоративного управления в организациях финансового сектора на основе международных принципов поможет им обеспечить устойчивый рост и достижение своих целей, а также улучшить защиту интересов и безопасность своих клиентов и акционеров.

Совершенствование корпоративного управления в организациях финансового сектора может быть улучшено с использованием цифровых технологий. Это позволяет повысить эффективность и прозрачность управления, снизить риски и обеспечить безопасность данных. Ниже приведены несколько примеров, как использование цифровых технологий может помочь улучшить корпоративное управление в организациях финансового сектора:

1. Внедрение блокчейн-технологий для улучшения прозрачности и безопасности данных. Блокчейн-технология позволяет создавать цепочки блоков информации, которые невозможно изменить без согласия всех участников. Это позволяет повысить прозрачность операций и сделать их более безопасными, что особенно важно для финансовых организаций, которые работают с крупными объемами конфиденциальной информации.

2. Использование ИИ (искусственного интеллекта) и машинного обучения для анализа данных и прогнозирования рисков. ИИ и машинное обучение могут помочь организациям финансового сектора анализировать большие объемы данных и выявлять риски, связанные с финансовыми операциями, что позволяет предотвращать возможные проблемы и повышать эффективность управления.

3. Создание электронных платформ для взаимодействия с клиентами и управления финансовыми операциями. Электронные платформы могут улучшить процесс взаимодействия между клиентами и финансовыми организациями, обеспечивая быстрый и удобный доступ к финансовым услугам. Кроме того, они могут помочь улучшить процессы управления финансовыми операциями, такими как расчеты и переводы.

4. Использование цифровых платформ для управления акциями и голосованиями акционеров. Цифровые платформы могут упростить процесс голосования акционеров и повысить их участие в управлении компанией. Они также могут улучшить процессы управления акциями, такие как регистрация, торговля и хранение акций, что позволит сократить затраты на управление акциями и повысить прозрачность и надежность процессов.

Использование цифровых подписей для обеспечения безопасности и подлинности документов. Цифровые подписи позволяют удостовериться подлинность документов и повысить безопасность их передачи и хранения. Это особенно важно для финансовых организаций, которые работают с конфиденциальными документами, такими как договоры и соглашения. Развитие кибербезопасности и защиты от кибератак. Финансовые организации являются приоритетными целями для киберпреступников, поэтому безопасность данных и защита от кибератак являются основополагающими аспектами управления. Цифровые технологии, такие как машинное обучение и анализ больших данных, могут помочь обнаруживать потенциальные угрозы и предотвращать кибератаки. Использование цифровых технологий может помочь финансовым организациям улучшить корпоративное управление, повысить эффективность и прозрачность операций, снизить риски и обеспечить безопасность данных. Однако, внедрение цифровых технологий требует значительных инвестиций и изменений в процессах управления, поэтому компании должны тщательно оценить свои потребности и возможности, прежде чем принимать решение о внедрении этих технологий.

Использованные литературы

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_economy
2. <http://xs.uz/uzkr/post/davlatimiz-rahbari-2030-jilgacha-raqamli-ozbekiston-2030-dasturini-amalga-oshirishni-taklif-etdi>
3. Gulyamov, S.S. va b. (2019). Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. -T.: Iqtisod-Moliya. 396 b.
4. Ayupov, R.X., Baltabaeva, G.R. (2018). Raqamli valyutalar bozori: innovatsiyalar va

rivojlanish istiqbollari. –T: Fan va texnologiya. 172 b.

5. <https://www.texnoman.uz/post/raqamli-iqtisodiyot-nima.html>

6. <https://www.hse.ru/>

7. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Digital economy report 2019.

8. <file:///C:/Users/user/Downloads/global-top-100-companies-2019.pdf>

СУВЕРЕН ФОНДЛАР ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ

Садиқова Нозимахон Омонуллохоновна

ТМИ магистри

Nn.sa@mail.ru

Аннотация

Жамғарма ёрдам бериш ва ёрдам олишга бўлган эҳтиёжни қондириш учун зарур бўлган ресурсларни яратувчи ва амалга оширувчи восита ҳисобланади. Жамғарма ўзининг уставида белгиланган мақсадларда тўпланган маблағларни тақсимлаш мақсадида тузилган юридик мақомга эга бўлган нотижорат ташкилот ҳисобланади. Оддий тилда айтганда жамғарма (фонд) қайсидир маънода йиғиш воситасидир. Ушбу мақолада фондлар (жамғармалар) ҳақида умумий маълумотлар, республикамиздаги ва жаҳондаги йирик суверен фондлар ҳақида маълумотлар келтирилган.

Таянч сўзлар: Фонд, суверен, суверенд фондлар, иқтисодиёт, молиявий ёрдам, тикланиш ва тараққиёт жамғармаси, инвестиция, тадбиркорлик, модернизация.

Фондлар ҳозирги даврдаги кенг тарқалган молиявий ёрдам кўрсатувчи иқтисодиётнинг тармоғи сифатида ривожланган. Жамғармалар фуқароларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал этиш, касалликларни даволашда кўмаклашиш, таълим олиш ва истеъдодларни ривожлантиришга хизмат қилади. Давлат миқёсида оладиган бўлсак жамғармалар мамлакат ижтимоий иқтисодий ривожланишига хизмат қилади.

Суверен фонд (миллий фаровонлик фонди) молиявий активлари акциялар, облигациялар, мулклар, қимматбаҳо металлар ва бошқа молиявий воситалардан иборат булган давлат инвестиция фондларидир. Кўпгина суверен фондлар мамлакатнинг экспорт операцияларидан тушган тушумлар орқали молиялаштирилади. Энг катта машҳур жамғарма сифатида Ногвегия Давлат пенсия жамғармасини эътироф этиш мумкин.

Тадқиқотчилар давлат суверен фондларини шакиллантиришнинг бир неча босқичлари борлигини таъкидлашади. Улардан бири иқтисодчи Руслан Ибраев⁴³ ривожланишнинг уч босқичи борлигин такидлайди. Улар 1953-60 йиллар, 1961-90 йиллар ва учинчи босқич 2000 йилдан бошланиб то ҳозирги кунгача бўлган даврни ичига олади.

⁴³ <https://ria.ru/20210603/blagosostoyanie-1735494319.html>

П.А. Левчаевнинг “Внебюджетные фонды” асарида нодавлат фондларнинг теоретик, методологик ва бюджетдан ташқари фондларнинг амалий асослари очиб берилган.⁴⁴

М.В. Данилина 2020 йилда чоп эттирган “Суверен фондлар мамалакат иқтисодий хавфсизлиги механизми” номли ўқув қўлланмасида асосий эътиборни суверен жамғармалар томонидан активларни тўғри тақсимлашнинг самарадорлигини ошириш, шунингдек, давлат бюджетига нефт ва газ орқали тушадиган тушумларни барқарорлаштиришга қаратиш келтирилган. Шу билан биргаликда юқорида келтирилган йўналишлар бўйича хорижий тажрибалар таҳлил қилинган⁴⁵.

Тижорат самарадорлиги - у ёки бу дастур ёки лойиҳанинг молиявий харажатларни қоплашни ифодаласа, бюджет самарадорлиги – қўйилган мақсадни амалга ошириш учун бюджет даромадлари харажатларидан юқори бўлишини ифодалайди. Ижтимоий самарадорлик эса – жамиятнинг қўйган ижтимоий мақсадлари ва манфаатларини қондириш учун ижтимоий неъматлар яратишнинг унумдорлигини ифодалайди.

Натижадорлик суверен фондларни ташкил қилишдан аввал, қўйилган мақсад ва вазифаларга эришиш даражасини ифодалайди. Натижадорликни ўлчаш учун “ҳисоб-китоб баҳолаш нуқтаси”ни уларсиз аниқлаш имкони бўлмайдиган аниқ режалар ва мақсадлар белгиланиши лозим. Ўз навбатида бошқарув самарадорлиги ва натижадорлиги – бир-бири билан боғлиқ эканлигини ҳам қайд этиб ўтишимиз лозим. Хусусан, бошқарув натижадорлигига эришиб, бироқ самарадорлик эса бошқарув харажатларининг ўсиши туфайли пасайиб кетиши мумкин. Бошқарув харажатлари турли жиҳатларда кўриб чиқилиши мумкин:

➤ хомашё билан боғлиқ бўлмаган бюджет тақчиллигининг кескин кўтарилиши ёки хомашё нархининг пасайиш тенденциясида суверен фондлар даромадлари пасайиши билан боғлиқ бюджет хавфсизлигининг пасайиши;

➤ суверен фондлари маблағларини жойлаштириш самарадорлиги кўзда тутилган бўлса, бошқарув харажатларининг доимий ўсиб бориши.

Илк маротаба суверен фонд атамаси 2005 йилда Андрю Розановнинг мақоласида иқтисодий термин сифатида ишлатилган⁴⁶.

Бутун дунёда йигирмадан ортиқ суверен фондлар фаолиятини олиб бориб келмоқда. Улардан энг йириклари молиялаштириш манбааси нефт бўлиб, Араб давлатларига тўғри келади.

Иқтисодиётнинг етакчи, энг аввало базавий тармоқларини модернизациялаш ва техникавий қайта қуроллантириш лойиҳалари амалга оширилишини таъминлаш, мамлакатни муттасил, барқарор ва мутаносиб равишда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга эришиш, шунингдек, самарали таркибий ва инвестициявий сиёсатни амалга ошириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 11 май кунидаги “Ўзбекистон

⁴⁴ П.А. Левчаев «Внебюджетные фонды» НИЦ ИНФРА-М. 2021й.

⁴⁵ Данилина М.В. “Суверенные фонды как механизм обеспечения экономической безопасности страны” Русайнс. 2020й.

⁴⁶ «Who holds the wealth of nations» Central Banking Journal май 2005 йил, 4-сон

Республикасининг тикланиш ва тарққиёт жамғармаси ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-3751-сонли Фармони имзоланиди. Мазкур фармонга асосан, ташкил этилган жамғарма шу кунга қадар ўз фаолиятини олиб бормоқда. Ташкилот юридик шахс ҳуқуқларига эга бўлиб, бевосита Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига бўйсунди ва унинг муассиси Вазирлар Маҳкамаси ҳисобланади.

Тикланиш ва тарққиёт жамғармаси ўз фаолияти давомида, ишлаб чиқариш

ва ноишлаб чиқариш инфратузилмасини, биринчи навбатда истиқболли лекин ривожланмаган ҳудудларда шакиллантириш, транспорт ва телекоммуникация инфратузилмасини модернизация ва ривожлантириш, ижтимоий аҳамиятга молик миллий ижтимоий аҳамиятга эга давлат дастурлари ва лойиҳаларини амалга оширишни молиялаштиради, бундан ташқари Республиканинг халқаро алоқа тармоғига интеграциялашуви учун шарт шароитлар яратиш, халқаро транспорт йўлакларига ва жаҳон бозорларига энг қисқа муддатларда чиқишини таъминлашни кафолатлайди. Ўзбекистон Республикаси тикланиш ва тарққиёт жамғармаси халқаро молия институтлари, республика ва хорижий давлатларнинг кредит ташкилотлари билан биргаликда лойиҳаларни молиялаштиришни ташкил этишда иштирок этиши мумкин.

Ташкилотининг энг йирик лойиҳаларидан баъзиларини кўриб чиқамиз:

✓ Тўрақўрғон иссиқлик электр станциясида ҳар бирининг қуввати 450 МВт бўлган иккита буғ-газ қурилмасини қуриш бўйича инвестицион лойиҳани амалга ошириш тўлалигича тугатилган. Ушбу лойиҳа Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 30 декабрдаги № ПҚ-2709-сон қарори асосида амалга оширилган. Лойиҳанинг асосий мақсади, Фарғона водийси истеъмолчиларини узлуксиз ва сифатли электр энергияси билан таъминлаш, электр энергия ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, ёқилғи ресурсларини тежаш ҳамда улардан самарали фойдаланишдан иборат эди. Лойиҳани амалга оширишда чел эллик мутахассислар ҳам жалб этилган бўлиб, Япониянинг “MITSUBISHI CORPORATION” ва “MITSUBISHI HITACHI POWER SYSTEMS” компаниялари томонидан ишлаб чиқарилган ГТ (газ турбинаси) ва БТ (буғ турбинаси) асосий ускуналари ўрнатилган.

✓ Тахиатош иссиқлик электр станциясида ҳар бирининг қуввати 280 МВт бўлган иккита буғ-газ қурилмасини қуриш инвестицион лойиҳасининг амалга оширилиши Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 11 сентябрдаги №ПҚ-3264 сон қарори асосида амалга оширилган. Лойиҳанинг асосий мақсади, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти истеъмолчиларини узлуксиз ва сифатли электр энергияси билан таъминлаш, электр энергия ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, ёқилғи ресурсларини тежаш ҳамда улардан самарали фойдаланишдан иборат бўлган. Лойиҳанинг умумий қиймати 678,2 миллион АҚШ долларини ташкил этиб, шундан 300 миллион АҚШ доллари Осиё тараққиёт банкнинг инвестиция маблағлари, 230,7 миллион АҚШ доллари Ўзбекистон Тикланиш ва тарққиёт жамғармасининг кредит маблағлари, 27,3 миллион АҚШ доллар ўз маблағлари ва 120,2 миллион АҚШ доллари Ўзбекистон Республикасининг лойиҳани қўллаб-қувватлашдаги улуши ҳисобланади.

Юқоридагилардан ташқари президент фармонлари асосида Сурғул кони негизида Устюрт газакимёкомплексини ташкил этишда иштирок этган. Ушбу комплекс 2015 йилдан бугунги кунга қадарн фаолият кўрсатиб келмоқда. Лойиҳанинг умумий қиймати 4 миллиард доллардан ортиқ бўлиб, уни 19 та халқаро банк ва молия институтлари, жумладан Hermes, China Development Bank (Хитой тараққиёт банки), Korean Export-Import Bank (Корея экспорт-импорт банки), K-Sure ва ADB (Осиё тараққиёт банки)дан иборат консорциум молиялаштирган. Лойиҳа “Project Finance International” журнали томонидан “Энг яхши газ-кимё йўналиши бўйича энг яхши битим” мукофоти ҳамда “Euromoney” журналининг “Йилнинг нефт-кимё битими” номинациялари ғолиби бўлган.

Мамлакатимизда ягона булган миллий “Uzbekistan Airways” АЖ авиакомпаниясига тегишли 2 та Dreamliner фонд томонидан молиялаштирилган. Ушбу самолётлар бошқа самолётларга нисбатан, 13 600 километрлик масофани 30 фоизга кам сарф харажат эвазига босиб ўтиш имкониятига эга.

Жаҳон бозорида ва мамлакатимиздаги фондлар фаолиятини ўрганиш якунида шуни хулоса сифатида айтиш мумкинки, фондлар барча мамлакатлари сингари мамлакатимиз иқтисодининг, ижтимоий ахволнинг ривожланишида катта аҳамиятга эга ва молия бозорининг ривожланишида ажралмас давлат бюджети кўмакчиси сифатида намоён бўлади. Бундан ташқари суверен фондларни ташкил қилиш бугунги кунда мамлакатимиз аҳолиси қўлида тўпланиб қолаётган бўш пул маблағлари, мамлакатимиздаги мавжуд юқори инвестицион манбаалар (арзон хомашё ва табиий бойликлар, қишлоқ хўжалиги соҳасидаги юқори имкониятлар, иқтисодий-ижтимоий сиёсат) инobatга олиб, иқтисодиётга инвестицияларни кенг ва самарали жалб қилишнинг дунё тажрибасидан келиб чиқиб энг синалган жамоавий инвестициялашнинг энг самарали тури бўлиб ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси президентининг 2016 йил 11 майдаги ПФ-3751 сонли “Ўзбекистон Республикасининг тикланиш ва тарққиёт жамғармаси ташкил этиш тўғрисида”ги қарори.
2. LEX.uz интернет портали.
3. Wikipedia.org
4. Ўзбекистон Республикаси банк-молия академияси ва Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.27.06.2017.I.15.01 рақамли кенгаши. Султонбоева М.Б. “Ўзбекистонда инвестиция фондларини ривожлантиришнинг концептуал жиҳатлари”
5. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2018 йил. Жуманиёзов И.Т. “Суверен фондлар фаолият самарадарлигини баҳолаш мезонлари”
6. П.А. Левчаев «Внебюджетные фонды» НИЦ ИНФРА-М. 2021й.
7. Данилина М.В. “Суверенные фонды как механизм обеспечения экономической безопасности страны” Русайнс. 2020й.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Хасанова Хуснорахон Фахриддиновна
Phd., катта ўқитувчи, ТМИ
xusnora4843@gmail.com

Аннотация

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғриси»даги ПҚ-4611-сон қарори Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига (МҲХС) ўтишни жадаллаштириш орқали мамлакатимиз иқтисодиётига инвестицияларни жалб қилиш муаммоси кўп йиллардан буён мавжуд бўлиб, бугунги кунда ҳам ўзининг аҳамиятини, долзарблигини йўқотмаган. Электр энергетикасига барқарор ишончни сақлаб қолиш ва инвестицияларни жалб қилиш учун нафақат кўп сонли инвестиция лойиҳаларини тузиш, балки молиявий ҳисоботларни МҲХСга мувофиқ тайёрлаш бўйича зарур механизмни ҳам яратиш лозим.

Калит сўзлар. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари, инвестиция, МҲХСга мувофиқ, инвестицияларни жалб қилиш, консолидацион молиявий ҳисобот

Ўзбекистон Республикасида консолидациялашган молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тақдим этиш, шу жумладан, консолидациялашган гуруҳ таркибини белгилаш тартиби куйидаги рўйхатда келтирилган бир қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар орқали тартибга солинади:

- 1) Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 13 апрелдаги «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги ЎРҚ-404-сон Қонуни (янги таҳрирда);
- 2) Ўзбекистон Республикасининг 2015 йил 3 июндаги «Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги ЎРҚ-387-сон Қонуни (янги таҳрирда);
- 3) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида»ги ПҚ-4611-сон қарори;
- 4) МҲХС (IFRS) 10 «Консолидациялашган молиявий ҳисобот»;
- 5) МҲХС (IAS) 28 «Таъсир остидаги ташкилотларга ва қўшма корхоналарга инвестициялар»;
- 6) МҲХС (IFRS) 3 «Бизнес бирлашувлари»;
- 7) МҲХС (IFRS) 11 «Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар»;
- 8) МҲХС (IFRS) 12 «Бошқа ташкилотлардаги улушларни ёритиб бериш».

Бизнингча, консолидациялашган молиявий ҳисобот ўзида бирлашган бош, шўъба, таъсир остидаги ташкилот ва қўшма назорат қилинадиган корхоналар шахслар гуруҳининг ҳисобот топшириш санасига мулкӣ ва молиявий ҳолати ҳамда ҳисобот даври ҳолатига молиявий натижаларини тавсифловчи кўрсаткичларнинг маълум қоидалар бўйича бирлашган тизимини ифодалайди.

Консолидациялашган молиявий ҳисобот- бу бош корхона ва унинг шўба корхоналарининг активлари, мажбуриятлари, капитали, даромад ва харажатлари, пул маблағлари оқимлари ягона иқтисодий фаолият субъектининг активлари, мажбуриятлари, капитали, даромад ва харажатлари, пул маблағлари оқимлари сифатида тақдим этиладиган компаниялар гуруҳининг молиявий ҳисоботидир. Айнан шундай таъриф МХХС (IFRS) 10 «Консолидациялашган молиявий ҳисобот»да келтирилган[1].

Юқорида биз консолидациялашган молиявий ҳисоботда инвестициялар ҳисобининг баъзи қисмларини кўрдик.

Қуйида эса хорижий олимларнинг фикрлари билан танишамиз.

Л.П.Краснов, Н.Г.Большаков, Л.Г.Кузнецов, С.И.Пучков, О.Б.Лихачев каби россиялик муаллифларнинг тадқиқотларида асосан чет элда консолидациялашган ҳисоботлар тузилмаслиги ва уларда «инвестициялар ҳисоби» ҳисобга олинмаслиги тўғрисида эслатма бор эди. Шунингдек, уларнинг ишларида назария, услуб ва услубиётнинг кўплаб саволлари ёритилмаган, консолидациялашган ҳисоботни тузиш саволлари эса юзаки кўриб чиқилган.

Бугунги кунда энергетика йўналишидаги акциядорлик компанияларида назария, услубиёт ва ҳисобот таъминотини ташкиллаштириш саволлари таҳлил қилинмасдан қолмоқда, консолидациялашган ҳисоботнинг предмети, вазифалари, тақдим этиш мазмунининг илмий асоси йўқ.

Авваламбор, консолидациялашган молиявий ҳисоботнинг тавсифланишига, унинг маҳаллий ва хорижий олимларнинг илмий ишларида тушунилишига, консолидациялашган молиявий ҳисоботнинг фарқлари билан аниқ қарор қабул қилинишига эътибор қаратиш зарур.

Илк бора консолидациялашган ҳисобот бухгалтерия ҳисобининг тизимостиси сифатида профессор В.С.Плотников томонидан ажратилган, у буни қуйидагича ифодалаган: «Биз яна бир «консолидациялашган ҳисобот» тушунчасини тадбиқ этамиз, бироқ консолидациялашган ҳисоботни ҳисоботнинг алоҳида тури сифатида эмас, балки молиявий ҳисоботнинг бир бўлими сифатида қараймиз»[2].

Иқтисодчи олимлар С.И.Пучкова ва В.Д.Новодворский томонидан консолидациялашган молиявий ҳисобот ишлаб чиқилган, шунингдек, консолидациялашган ҳисоботларга таърифлар берилган ва уларнинг қоидаларини келтириб ўтишган. Бу муаллифлар биринчилардан бўлиб «бирлаштирилган» ва «консолидациялашган» ҳисоботларни синонимлар деб ҳисоблаш нотўғрилигини таъкидлаб ўтишган[3].

Консолидация қоидаларини кўриб чиқишга В.В.Палий ўзининг «Консолидациялашган ҳисобот: корхоналарнинг бирлашиши билан боғлиқ операциялар ҳисоби» номли ишида катта эътибор қаратган. Хусусан, «бош корхона ва шўба корхоналар ўртасида ўзаро ҳисоб-китоблар сони бўйича баланс тўлови»ни кўриб чиққан.

Иқтисодчи олим Л.З.Шнейдман ўзининг «Йиғма бухгалтерия ҳисоботи» китобида консолидациялашган молиявий ҳисоботни тузишга доир кўпгина масалаларни ёритиб берган. Л.З.Шнейдман «гуруҳ», «йиғма ҳисобот» каби ибораларга тўхталиб ўтган. Халқаро стандартлар асосида ташкилотларнинг

консолидациясини ҳисобга олиш йўллариغا эътибор қаратган. Аммо олим ўз изланишларида консолидациянинг «биргаликда фаолият юритадиган» ёки «биргаликда назорат қилинадиган жамиятлар» сифатида тадқиқ этмаган[4].

О.В. Бурлакова консолидациялашган молиявий ҳисоботни «ўзида бирлашган бош, шўъба, таъсир остидаги ташкилотларга ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлар сифатида фаолият олиб бораётган юридик шахслар гуруҳининг ҳисобот топшириш санасига мулкӣ ва молиявий ҳолати ҳамда ҳисобот даврига молиявий натижаларини тавсифловчи кўрсаткичларнинг маълум қоидалар бўйича бирлашган тизими» сифатида таърифлайди[5].

З.М. Алиев ўзининг илмий тадқиқотида қуйидагича таъкидлайди: «МХХС Кенгаши ўзининг қарорини шу билан изоҳлайдики, ҳисобот (шу жумладан, консолидациялашган молиявий ҳисобот) асосли иқтисодий қарорларни қабул қилиш учун зарур бўлган маълумотлар, яъни компания (компаниялар гуруҳи)нинг молиявий ҳолати, фаолиятининг молиявий натижалари тўғрисидаги маълумотларда кенг доирадаги фойдаланувчиларнинг эҳтиёжларини қондириши шарт. Бундан ташқари, агар фаолияти гуруҳ ичидаги бошқа компаниялар фаолиятидан ажралиб турадиган компаниянинг молиявий кўрсаткичлари сезиларли даражада катта бўлса, бундай компаниянинг консолидация периметридан чиқарилиши молиявий ҳисобот фойдаланувчилари томонидан қабул қилинадиган иқтисодий қарорларга салбий таъсир кўрсатиши мумкин, яъни бунинг оқибати – консолидациялашган молиявий ҳисобот мақсадларининг бузилиши бўлиши мумкин»[6].

В.М. Голиковнинг фикрича, консолидациялашган молиявий ҳисобот ўзининг ҳажми, таркиби, мазмуни ва аҳамияти жиҳатидан мулкдорлар сони чекланган, бошқарув тизими содда, фаолияти ҳажми тор бўлган яқка ташкилотларнинг бухгалтерия (молиявий) ҳисоботига нисбатан анча кенг тушунча. Консолидациялашган ҳисобот кўп ҳолларда трансмиллий характер касб этади ва айнан шунинг учун уни халқаро даражада тартибга солиш талаб этилади[7].

Е.Ю. Волкова ўз илмий ишида консолидациялашган ҳисобот – бу халқаро стандартлар тамойиллари, талаблари, тахминлари асосида гуруҳ аъзоларининг молиявий ва номолиявий маълумотларини бирлаштириш ёрдамида шакллантирилган, молиявий-хўжалик фаолияти тўғрисидаги ахборотларни очиқлайдиган ва корхоналарнинг консолидациялашган гуруҳини ягона хўжалик субъекти сифатида тасаввур қилиш имконини берадиган молиявий ҳисобот эканлигини таъкидлайди[8].

Иқтисодчи олим О.Собиров таъкидлашича, республикамиздаги барча хўжалик юритувчи субъектларда молиявий ҳисоботларни халқаро стандартларни (МХХС) талаблар даражасида юритиш иқтисодиётга хорижий инвестициялар олиб кириш ҳажмининг ошишига олиб келади[9].

«Молиявий ҳисобот» тушунчаси бухгалтерия ҳисоботи маълумотларини ҳам ўз ичига олади. Консолидациялашган молиявий ҳисобот бухгалтерия ҳисоботининг гуруҳ, хўжалик субъектлари назорат муносабатларига асосланган фаолиятининг молиявий натижалари ва молиявий ҳолатини тавсифлаш учун мўлжалланган бир тури сифатида баҳоланади.

Бизнингча, илмий тадқиқотларда консолидациялашган молиявий ҳисоботни шакллантириш бўйича кўплаб амалий масалалар ҳали очиклигича қолмоқда ёки кўриб чиқилмаган, жумладан, энергетика тармоғида инвестицияларни ҳисобга олиш хусусиятлари ҳам етарлича тадқиқ этилмаган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, биз инвестициялар ҳисобини энергетика соҳасидаги жуда катта ва долзарб масала сифатида баҳолаймиз. Консолидациялашган молиявий ҳисоботда консолидациянинг барча усуллари аниқ-равшан акс этирилиши лозим. Ва албатта, МҲХСга мувофиқ консолидациялашган молиявий ҳисоботда инвестицияларни ҳисобга олишда ишлатиладиган ҳисобларни ёддан чиқариш мумкин эмас.

Фойдаланилган адабиётлар

1. <https://fin-accounting.ru/ifrs/ifrs10>. МСФО (IFRS) 10 Consolidated Financial Statements. Консолидированная финансовая отчетность.

2. Плотников, В.С., Шестакова, В.В. Финансовый и управленческий учет в холдингах / В.С. Плотников, В.В. Шестакова. - М.: ИД ФБК - ПРЕСС, 2004. - с. 336., с. 98.

3. Медведева Наталья Владимировна. «Консолидированная отчетность в организациях нефтегазовой отрасли». 2009 г.

4. <https://base.garant.ru/989516/>. Как пользоваться международными стандартами финансовой отчетности. Л.З.Шнейдман, «Бухгалтерский учет», №11. 2001 г.

5. О.В. Бурлакова «Современные методологические проблемы консолидированного учета». -М.: Бухгалтерский учет. -2008.-С.368.

6. З.М.Алиев . «Формирование консолидированной финансовой отчетности холдингов в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности». Автореферат. -2011.-С.4.

7. Голиков Виктор Михайлович. «Организация и методика аудита консолидированной финансовой отчетности, составленной в соответствии с МСФО». Автореферат. 2007 г. С.15.

8. В.Е Юрьевна. «Формирование и анализ консолидированной финансовой отчетности группы компаний». Автореферат.2010. стр.10.

9. О.Собиров. Молиявий ҳисоботларни халқаро стандартлар талаблари даражасида такомиллаштириш. «Халқаро молия ва ҳисоб» илмий журнали. № 3, июнь, 2021 йил. ISSN: 2181-1016.

ФОНД БОЗОРИ МЕХАНИЗМИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ТИЗИМДАГИ РОЛИ ВА УНИ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ

Хўжамуродов Асқаржон Жалолович
Тошкент кимё-технология институти
“Саноат иқтисодиёти ва менежменти” кафедраси мудури,
иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
asqar_86@mail.ru

Аннотация

Мақолада фонд бозорини тартибга солишнинг назарий ва услубий асослари, унинг миллий иқтисодиётдаги ўрни ва роли кўриб чиқилган, фонд бозорининг асосий воситаларидан фойдаланишнинг муаммоли томонлари кўрсатилган ҳолда тавсифланган, фонд бозорини ривожлантиришнинг ташқи шароитлари таҳлил қилиниб, миллий иқтисодиётда фонд бозори механизмининг ривожланиш хусусиятлари аниқланган. Шунингдек, Ўзбекистон иқтисодиёти ҳолатининг ҳозирги босқичига хос бўлган фонд бозори ресурсларини жалб қилиш тузилмасига эътибор қаратилиб, уларни такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калим сўзлар: *миллий иқтисодиёт, ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлар, барқарор ривожланиш, фонд бозори, қимматли қоғозлар, бозор тузилмаси тартибга солиш, асосий воситалар, фонд бозорини ривожлантириш, ташқи шароитлар, фонд бозори механизми, бозор ресурслари.*

Ҳозирги жадал ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлар шароитида Ўзбекистонда қимматли қоғозларнинг иккиламчи бозорини тўла ишга тушириш, фонд биржасида акциялар қийматини мунтазам эълон қилиб бориш, аҳолини аҳолида акциялар сотиб олишга иштиёқ ва интилишни ошириш, акцияларнинг ҳақиқий қимматли қоғозга айлантириш ҳамда муҳим даромад манбаи бўлиши таъминланмаганлиги, фонд бозори инфратузилмаси фаолияти самарали йўлга қўйилмаганлиги фонд бозорини ривожланишига тўсқинлик қилмоқда. Шунга кўра Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида «...юртимизда фонд бозори, фонд биржасини янада ривожлантириш учун Қимматли қоғозлар бозорини мувофиқлаштириш ва ривожлантириш маркази ишини тубдан қайта ташкил этиш лозим»[1] лигига катта урғу берилган.

Мақолани тайёрлашда, мамлакатимиз ва хорижлик етакчи иқтисодчи-олимларнинг илмий асарларини ўрганиш, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари ва асарлари, республикада фонд бозори инфратузилмасини ривожлантириш тамойиллари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, тегишли вазирликларнинг меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлари ва кўрсатмалари назарий, услубий асос қилиб олинган.

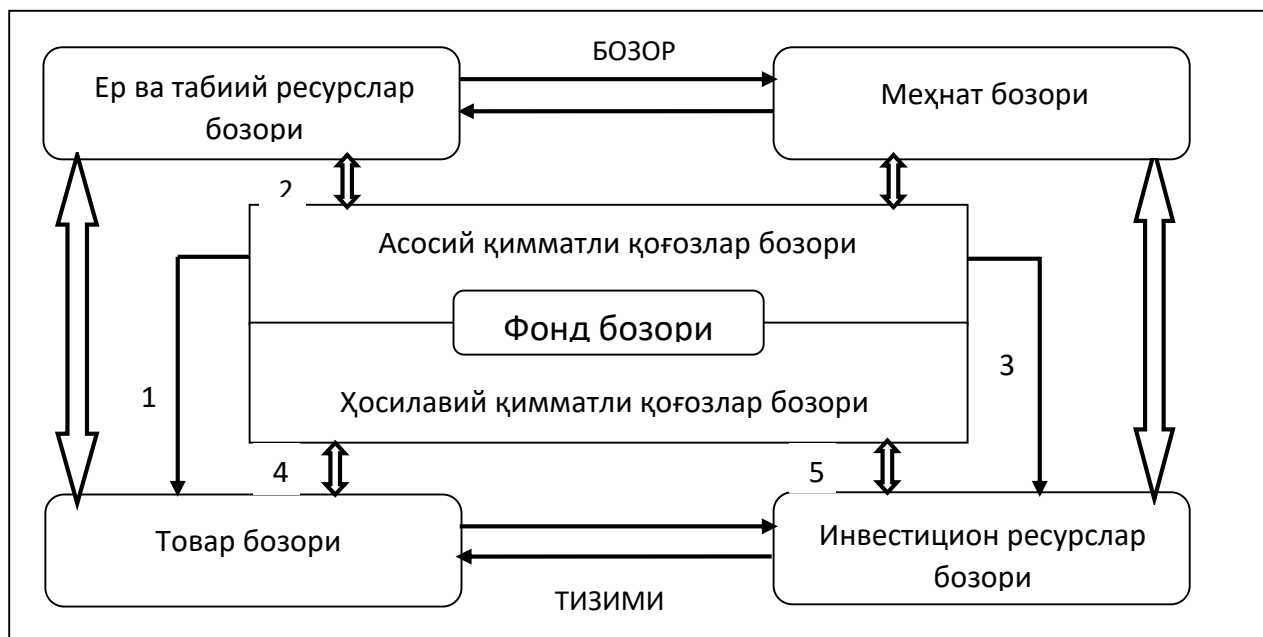
Фонд бозори муаммоларини инобатга олган ҳолда, унинг ривожланишини иқтисодий жиҳатдан асослаб бериб, бу масалани ўрганиш доирасида, бозор

имкониятларидан оқилона фойдаланиш чора-тадбирларини ва қатор амалий таклифларни бериш имконияти яратилган. Шундан келиб чиққан ҳолда, мақоладаги асосий ғоялар ва натижалар фонд бозори фаолиятини яхшилаш ва такомиллаштиришга қаратилган йўлланмаларни ишлаб чиқишда услубий асос ҳисобланиб, муаллифнинг тавсиялари ҳозирги замон фонд бозори тамойиллари ва бошқа бозор воситалари уни шаклланган ва такомиллашган ривожланишга етказиш бўйича назарий ва амалий қўлланма сифатида фойдаланилиши мумкин.

Фонд бозорининг табиати ўзига хос товар – қимматли қоғозлар чиқариши ва муомалага киритиши бўйича бозор қатнашчилари ўртасидаги жами иқтисодий муносабатларда ифодаланиб, ўзаро ишлаб чиқариши кучлари ва ишлаб чиқариши муносабатлари тарзида намоён бўлади. Фонд бозори тизимли хусусиятга эга бўлиб, у қимматли қоғозлар бозорга берилган тавсифда ўз аксини топган ва унга кўра, фонд бозори “...юксак даражада яхлик ва тугалланган технологик цикллардан иборат мураккаб ташкилий-иқтисодий циклдир”[3]. Қимматли қоғозлар бозорининг самарали фаолият юритиши барча таркибий элементлар, шу жумладан инфратузилманинг ривожланиш даражаси ва сифатига боғлиқ. Шундан келиб чиққан ҳолда, қимматли қоғозлар бозорининг асосий функциясини қуйидагилардан иборат деб билиш амалиётда қабул қилинган. Булар, омонатлар – инвестициялар – иқтисодий ўсишни таъминлашга қаратилган тизимдир ва унинг элементлари, яъни субъектлари ва объектлари инвестиция ресурсларини қайта тақсимланишини, инвестиция капиталидан имкон қадар самарали фойдаланилишини ва бозор талаби нуқтаи назаридан энг оптимал ижтимоий ишлаб чиқариш тузилмаси шаклланишини таъминлайди.

Шуни қайд қилиш лозимки, фонд бозори бошқа турдаги бозорлардан, авваламбор, унда муомалада бўладиган ўзига хос товар билан ажралиб туради, бу – қимматли қоғозлардир. Қимматли қоғозлар алоҳида тур ресурсларга (кўчмас мулк, ер, товарлар, пуллар ва ҳ.к.) бўлган эгалик ҳуқуқини ифодалайди, норматив-ҳуқуқий талабларга мувофиқ ҳужжат кўринишида расмийлаштирилади ва ўз нархига эга. Демак, ҳар бир ресурснинг турига мос турдаги қимматли қоғоз бор бўлиб, шу ресурсга эгалик ҳуқуқининг тасдиғи ҳисобланади. Фонд бозорининг иқтисодий тизимнинг бошқа бозорлари билан ўзаро алоқаси ва уларнинг иқтисодий тизимдаги ролини белгилайдиган ўзига хос функциялари 1-расмда ўз аксини топган.

Кўплаб бир турдаги молия инструментлари фонд бозорининг кичик тизимларини (акциялар бозори, муддатли бозор ва ҳ.к.) ташкил этади ва бу тизимлар белгиланган тартиб асосида ишлайди. Қимматли қоғозларнинг муайян турлари пайдо бўлиши бозорда уларга хизмат кўрсатадиган ихтисослашган институтлар пайдо бўлишига олиб келади. Фонд бозор тизими ўзини-ўзи ташкиллаштириши натижасида тизимнинг ўз ичида тузилмаларнинг иерархия даражалари вужудга келади, оқибатда кўплаб элементлар ичидан гуруҳлар ажралиб чиқадики, бозор капиталлашувининг асосий қисми шу гуруҳларга тўғри келади. ачилар ва бозорга хизмат кўрсатувчи ихтисослашган инфратузилма ташкилотлари.

1-расм. Фонд бозорининг иқтисодий тизимнинг бошқа бозорлари билан ўзаро алоқаси[2]

Қатор мамлакатларда “брокерлар-дилерлар” ёки “ҳисоб-китоб-клиринг марказлари” ва ҳоказолар иш юритади. Бироқ, бу ташкилотлар қандай номланиши муҳим эмас. Муайян ташкилотларнинг номи эмас, фаолият тури (брокерлик, дилерлик, ҳисоб-китоб, депозитар, биржа ва ҳ.к.) тўғрисида гапириш тўғри бўлади. Бу фаолият турларининг маълум бир тури ёки бир нечтаси билан турли юридик шахслар шуғулланиши мумкин.

Ўзбекистон республикаси қонунчилигида қуйидаги терминлардан фойдаланилади: дилерлик фаолияти – дилер, брокерлик фаолияти – брокер, савдони ташкил этиш фаолияти – савдо ташкилотчиси ва фонд бозори, депозитар фаолият – марказий депозитарий, реестр юритиш фаолияти – регистратор, қимматли қоғозлар бўйича клиринг фаолияти – клиринг маркази, қимматли қоғозлар бўйича ҳисоб-китоб фаолияти – ҳисоб-китоб маркази [4]. Бунда, битта юридик шахс бир неча турдаги фаолият билан шуғулланиши мумкин, албатта, маълум чекловлар билан. Ўзбекистон фонд бозорида турлича номаланадиган, аммо юқорида тилга олинган фаолият турларини бир нечтасини бирлаштирган ҳолда амалга оширадиган ташкилотлар мавжуд.

Фонд бозори тизимига қуйидагича тавсиф бериш мумкин: моддий, очик, жадал, мураккаб, ўзини ўзи ташкил этадиган. Фонд бозорининг муҳит билан ўзаро таъсирлашуви ўрганилар экан, шуни хулоса қилиш мумкинки, мазкур тизим нормал ишлаши учун, ёпиқ бўлмаслиги лозим, яъни пул ва ахборот узлуксиз ҳаракатда бўлиши учун тизим ва ташқи муҳит ўртасида доимий алмашув юз бериб туриши керак.

Бозорнинг ҳудудга қараб бўлиниши пул капиталини етказиб бериш ва истеъмол қилиш бўйича муайян ёпиқ оборотнинг ўзига хос жиҳатларини акс эттиради. Хусусан, минтақачилик инфратузилмаси шаклланмаган, мамлакат доирасида эътироф этилган савдо марказлари йўқ қимматли қоғозлар бозорига хос. Бирламчи бозорда жойлаштирилган қимматли қоғозларнинг муомаласи

давом этадиган иккиламчи бозорнинг асосий вазифаси ликвидлиликни таъминлашдан иборат. Шу тариқа омонатларни инвестицияларга айлантириш механизми самарали ишлаши учун шароит яратилади. Иккиламчи фонд бозорининг учта асосий ташкилий тури мавжуд: ташкиллаштирилган – бу биржа ва ташкиллаштирилмаган – биржадан ташқари ва муқобил (интерфаол) тури ва улар ҳам, ўз навбатида, турли ташкилий шаклларга эга.

Пул бозорининг қимматли қоғозлари (айланиш муддати 1 йилдан кам бўлган) юқори ликвидлилик ва курс баҳоси сезиларли ўзгармаслиги билан ажралиб туради ва миллий фонд бозори шароитида ишончли инвестицияга айланади. Мазкур сегмент қатнашчиларининг асосий мақсади – вақтинча эркин ресурслар ёрдамида фойда олиш ёки пул маблағларига бўлган қисқа муддатли эҳтиёжни қондиришдан иборат. Капиталлар бозорининг қимматли қоғозлари муайян муддатда пул маблағларига эга инвесторлар, шунингдек улушли воситалар бозорининг стратегик инвесторларида қизиқиш уйғотади[7].

Омонатларни инвестицияга айлантириш учун фонд бозорининг механизми самарали ишлаши керак бўлади. Фонд бозори механизмнинг трансформациялаш хусусияти кўп қиррали ва бозорнинг турли жиҳатларида: тузилмавий, функционал, генезис жиҳатларида намоён бўлади. Ушбу жиҳатларнинг ҳар бирида трансформация муайян ташкиллаштириш ва тартибга солиш, ҳаракат ва фаолият юритиш, ўсиш ва ривожланиш муносабатларини ўз ичига олади.

Муаллифнинг фикрича, юқорида баён этилганлардан келиб чиқиб, фонд бозори – бу субъектларнинг қимматли қоғозлар муомаласи доирасидаги муносабатлари тизими бўлиб, бу тизим фонд инфратузилмасининг фаолияти ёрдамида инвестиция ресурсларини қайта тақсимлаш функциясини бажаради ва бозор иқтисодиётининг барқарорлиги ва бутунлигини таъминлайди.

Фонд бозорининг тузилмаси унинг *моделли* билан белгиланади, шу боис дунёда мавжуд фонд бозори моделларини қиёсий таҳлил қиламиз ва уларнинг Ўзбекистон қимматли қоғозлар бозори тузилмаси шаклланишига қанчалик таъсир қилишини кўриб чиқамиз.

Дунёда ривожланган фонд бозорларининг иккита асосий модели шаклланган: Америка модели (банкдан ташқари) ва Германия модели (банк). Бу моделлар бир-биридан бозорда банк институтларининг қанташиши, инфратузилмаси ва бозорда муаомалада бўлган қимматли қоғозлар тури билан фарқ қилади.

Америка модели банкларни қимматли қоғозлар бозорида профессионал фаолиятга яқинлаштирмаслик принципига асосланган бўлиб, бозорнинг асосий операторлари вазифасини йирик брокерлик компаниялари ёки MorganStanley, Goldman Sachs, Merrill Lynch, Credit Suisse First Boston каби инвестицион банклар бажаради. Германия моделида эса, аксинча, фонд бозорида универсал тижорат банклар кенг кўламда иштирок этади. Шу икки моделга риоя қиладиган миллий фонд бозорларининг тақсимоти қуйидаги кўринишга эга: фонд бозори ривожланган мамлакатларнинг 40 фоизи банкдан ташқари моделга амал қилади, банк модели 10-15 фоиз мамлакатларда ривожланган. Қолган мамлакатларда банкларга кўпроқ ёки камроқ урғу берилган аралаш модель шаклланган.

Мазкур моделларнинг юзага келиши – дунё фонд бозорларини тартибга

солиш концепцияси ва сиёсати натижасидир. Хусусан, 1929 йилдаги Америка фонд бозори инқирозидан ва ундан кейин давом этган АҚШ иқтисодиёти стагнациясидан сўнг универсал тижорат банклари қимматли қоғозлар билан операцияларни амалга ошириши чекланган. Тижорат банк иши (депозитларни жалб қилиш ва кредит бериш) ҳамда инвестиция банк фаолияти (қимматли қоғозлар эмиссиясини тайёрлаш, қайта сотиш учун уларни сотиб олиш, андеррайтинг ва ҳ.к.) қонун асосида АҚШ, Канада ва бир неча Европа давлатларида алоҳида ажратилган.

Германия модели бир қатор Ғарбий Европа мамлакатларида (Австрия, Германия, Франция, Швейцария) ва Японияда иккинчи жаҳон урушидан кейинги тикланиш даврида ўрнашиб қолган. Маршалл режаси асосида АҚШ томонидан молиявий ёрдам кўрсатиш Европа давлатларининг банкларини тиклаш орқали амалга оширилган, бу банклар ривожланиши учун кучли туртки бўлган. Банкларнинг саноат капиталида иштирок этиши учун ҳеч қандай чеклов бўлмаган, натижада банклар фонд бозорининг асосий қатнашчиларига айланганлар.

Ривожланган сайин ушбу икки моделнинг тузилмаси ўзгариб борган. Бинобарин, Америка моделида турли институтлар кўплаб ривожланган бўлиб, улар у ёки бу тарзда қимматли қоғозларнинг бирламчи ва иккиламчи муомаласида иштирок этади. Фонд бозорини тартибга солувчи органларнинг тузилмаси ҳам фарқ қилади: банк моделида фонд бозорини мамлакатнинг Марказий банки ва Молия вазирлиги, банкдан ташқари тизимда – мустақил тартибга солувчи орган (масалан, АҚШда Қимматли қоғозлар бозори бўйича комиссия) тартибга солади.

Фонд бозоридаги мулкка эгаллик ҳуқуқининг тузилиши ҳамда улушли ва қарзли қимматли қоғозлар бозорининг нисбатидаги фарқни моделлар ўртасидаги принципиал фарқ деб аташ мумкин: Америка модели парчаланган акциядорлик капиталига ва акцияларга чакана инвестицияларнинг оммавийлигига асосланган. Бу моделда акциялар бозори қарз мажбуриятларидан устунлик қилади; Германия моделида, аксинча, қарз мажбуриятлари бозори ва йирик акция пакетлари эгалари устунлик қилади. Моделлар ўртасидаги фарқ фонд бозорлари объектларининг тузилмасида ҳам намоён бўлади: Америка моделида акцияларнинг асосий тури – эгасининг номи ёзилган сертификатлар; Германия моделида – кўрсатувчига пул тўланадиган акциялар.

Фонд бозорларининг моделларини қиёсий таҳлил қилиш дунё тажрибасидан Ўзбекистон фонд бозорини ташкил этишда фойдаланиш нуқтаи назаридан жуда муҳим. Масалан, инфратузилмани яратишда модель инфратузилманинг тузилмасига ҳам таъсир қилиши мумкинлигини инобатга олиш зарур. Хусусан, фонд бозорининг моделига қараб эмитентларга хизмат кўрсатадиган (қимматли қоғозларни рўйхатга олиш, трансферти, улар бўйича тўловларни амалга ошириш ва ҳ.к.) депозитарий ва клиринг тармоғи банк ёки банкдан ташқари хусусиятга эга бўлади.

Бугунги кунда Ўзбекистон фонд бозори шаклланган ва ўзини ўзи ташкил этадиган, ҳар қандай бозор сингари давлат томонидан тартибга солинишга, рақобат курашида қўллаб-қувватланишга ва амалга оширилаётган

операцияларнинг қонунийлиги таъминланишига муҳтож бўлган мураккаб тизим сифатида ишлаяпти дейиш мумкин.

Ўзбекистон фонд бозорининг модели келажакда ривожланишига ўтиш ва ривожланаётган иқтисодийларнинг кўпчилигига хос бўлган мавжуд мулкчилик тузилмаси ўз таъсирини ўтказди. Бу тузилмада парчаланган ва чакана Америка модели эмас йирик корпоратив мулкдорлар устунлик қилади. Хусусан, бугунги кунда Ўзбекистон фонд бозорига хос хусусиятлар ичида қуйидагиларни алоҳида қайд этиш мумкин: акциядорлик капиталлари йирик ва назорат пакетларида жамланиши (60-70%); назорат қилувчи акциядорларнинг улуши ўсиши; бозорда акциядорлик капиталларининг кичик қисмигина айланиши; акциялар бозорида талаб ва таклиф улгуржи тузилмага эгаллиги; аҳоли ташкиллаштирилган акциялар бозоридан узилиб қолганлиги. Бунинг натижаси ўлароқ Ўзбекистон қимматли қоғозлар бозори, асосан, қарз хусусиятига эга, акциялар бозори эса ҳозир ҳам, келажакда ҳам ҳажм ва ликвидлилик борасида чекланган бўлади.

Юқорида баён қилинганлардан хулоса қилиб шуни қайд қиламизки:

ҳозирги Ўзбекистоннинг иқтисодийтини модернизация қилиш жараёнида фонд бозори инфратузилмасини такомиллаштиришда фонд бозори инфратузилмаси сифатидаги фаолиятини кенгайтириш, бозорни ривожлантиришда инфратузилма фаолиятини самарадорлигини ошириш, рискларни бошқариш, давлат томонидан тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш, институционал инвесторларнинг ролини ошириш имконияти юзага келиши қайд қилинди.

фонд бозори инфратузилмасини такомиллаштиришга қаратилган янги методологик ёндашувни қўллашда фойдаланилади. Таклиф этилган методологик воситаларни кенг қўллаш орқали фонд бозорида қимматли қоғозлар савдо ҳажмини оширишнинг ва бу борада ривожланиш дастурлари ҳамда ахборот баъзаларини шакллантириш учун асос сифатида хизмат қилиши кўрсатиб берилди. Тадқиқот натижалари Ўзбекистон фонд бозор фаолияти ривожланишининг концептуал асослари, метод ва моделларини такомиллаштиришда ҳам қўлланилиши мумкин.

Республика фонд биржасининг халқаро бозорлардаги нуфузини ошириш, унда ўз мавқеини ўстиришнинг стратегик мақсадларини аниқлаш, булар асосида фонд бозори субъектларининг истиқболли дастурини шакллантириш ва прогнозлашда фойдаланиш жараёнларига эътибор қаратилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2017 йил 22 декабр. <http://www.uza.uz>
2. Миркин Я.М. Ценные бумаги и фондовый рынок. М.:Перспектива.-1995.-С.13.
3. Рубцов Б.Б. Современные фондовые рынки. -М.: Альпина Бизнес Букс, 2006.-382 с.
4. “Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 2015 йил 3 июн ЎРҚ-387-сон.
5. Шоҳаъзамий Ш.Ш. Методологические основы и приоритеты

стратегического развития рынка ценных бумаг в Узбекистане, Автореферат дисс...доктора. экон. наук. -Ташкент, БФА, 2011

6. Килячков А.А., Чалдаева Л.А. Рынок ценных бумаг и биржевое дело. – М.: Юристъ, 2005.- 687 с

7. Mishkin, Frederic S. The economics of money, banking, and financial markets/ Columbia University.-1989.-P47.

8. Khujamurodov A. Peculiarities of corporate strategy and risk prevention in joint stock companies //Архив научных исследований. – 2020. – Т. 35.

IV-SHU'BA. O'ZBEKISTON KORXONALARIDA CSR (KORPORATIV IJTIMOYIY MAS'ULIYAT), ESG (EKOLOGIK, IJTIMOYIY VA KORPORATIV BOSHQARUV MEZONLARI) VA SDG (BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI) TAMOYILLARINI JORIY QILISH

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN TOURISM: A COMPREHENSIVE EXPLORATION OF MOTIVATIONS, STRATEGIES, CHALLENGES, AND IMPACTS

Nurmukhammad Oppokkhonov

Senior Lecturer of Tashkent state university of economics

Abstract

Corporate Social Responsibility (CSR) has emerged as a critical component of sustainable development in the tourism industry. As the tourism sector faces increasing scrutiny regarding its environmental and social impacts, organizations are recognizing the importance of integrating responsible practices into their operations. This wide-ranging research article aims to provide a comprehensive exploration of CSR in tourism. It delves into the motivations driving CSR adoption, analyzes various strategies employed by tourism organizations, examines the challenges faced in implementing CSR initiatives, and evaluates the wide-ranging impacts of CSR on stakeholders and destinations. The findings of this study contribute to the understanding of CSR's significance in tourism and provide practical insights for industry practitioners, policymakers, and researchers.

Keywords: CSR, tourism industry, social responsibility governance, corporate governance

This research article aims to provide a comprehensive understanding of CSR in the tourism industry, highlighting its motivations, strategies, challenges, outcomes, and stakeholder perspectives. By examining the current landscape of CSR initiatives in tourism, this article seeks to contribute to the development of sustainable and responsible practices within the industry. Ultimately, the integration of CSR principles can lead to enhanced social, environmental, and economic outcomes, ensuring the long-term viability and success of the tourism sector.

Mobin Fatma, Zillur Rahman, Imran Khan (2016) have developed a new scale to measure consumer perception of corporate social responsibility (CSR) activities in the tourism industry. A qualitative research has been carried out and then this study

contributes to literature by offering a comprehensive framework based on a sustainable development approach for measuring consumer perception of CSR activities.

Willya Achmad and Yulianah (2022) explain the relationship between Corporate Social Responsibility in the hospitality industry, the benefits and innovation of good practice, and the achievement of long-term goals. It has been consolidated the most remarkable industry experiences to be utilized internationally with a strategic approach and without regard to the size of the enterprise involved.

Fang Deng and Chunbo Zhou (2022) found that most previous research on corporate governance mechanisms in tourism was conducted in developed regions and mostly used quantitative research methods. Shareholder governance, board governance, executive compensation incentives, social responsibility governance, reputation themes and corporate governance provisions received more academic attention than the themes of organizational structure governance and information disclosure.

Danielle Lyssimachou and Pawel Bilinski (2022) examine which corporate social responsibility dimensions affect H&T firms' ability to attract institutional equity capital providers. They document that firms with better social and governance performance have higher institutional ownership, particularly by investors focused on long-term growth and value creation, such as dedicated institutional investors, domestic investors and block holders.

Corporate Social Responsibility (CSR) initiatives in the tourism industry have significant impacts on various stakeholders and destinations. The following section examines the positive effects of CSR implementation on different actors involved in tourism and the overall well-being of destinations.

Environmental Impacts CSR initiatives focused on environmental sustainability have profound effects on the natural surroundings of tourism destinations. These impacts include:

- Biodiversity Conservation and Habitat Preservation Tourism organizations that embrace CSR commit to preserving and protecting the biodiversity and natural habitats of destinations. Through sustainable practices, such as minimizing pollution and preserving ecosystems, CSR contributes to the conservation of endangered species and fragile ecosystems.

- Climate Change Mitigation and Adaptation CSR initiatives address climate change challenges by promoting sustainable tourism practices that reduce greenhouse gas emissions, support renewable energy sources, and enhance energy efficiency. By minimizing the carbon footprint, CSR contributes to global efforts to mitigate climate change and adapt to its impacts.

- Environmental Education and Awareness CSR initiatives often involve educational programs and awareness campaigns focused on environmental issues. By raising awareness among tourists, local communities, and industry stakeholders, CSR contributes to increased environmental consciousness, responsible behavior, and the conservation of natural resources.

Social Impacts CSR initiatives in the tourism industry have significant social impacts, positively affecting local communities, cultural heritage, and social well-being. Some of these impacts include:

- Improved Quality of Life for Local Communities CSR initiatives that prioritize community engagement and empowerment lead to improved living conditions for local residents. This can be achieved through initiatives such as job creation, skills development, and capacity building programs that enhance the socio-economic opportunities and well-being of local communities.

- Enhanced Cultural Preservation and Authenticity CSR initiatives promote the preservation of cultural heritage, traditions, and indigenous knowledge. By supporting cultural initiatives and respecting local customs, CSR contributes to the authenticity of tourism experiences and safeguards the cultural identity of host communities.

- Empowerment and Social Inclusion CSR initiatives often focus on empowering marginalized groups, such as women, indigenous communities, and disadvantaged individuals. By providing economic opportunities, promoting fair employment practices, and fostering social inclusion, CSR contributes to reducing poverty, inequality, and social exclusion within destinations.

Economic Impacts CSR initiatives in tourism also generate positive economic impacts for stakeholders and destinations. These impacts include:

- Enhanced Competitiveness and Market Positioning Tourism organizations that prioritize CSR gain a competitive advantage by differentiating themselves as responsible and sustainable operators. This can attract environmentally and socially conscious tourists, leading to increased market share and improved financial performance.

- Local Economic Development and Employment Generation CSR initiatives often emphasize supporting local businesses, sourcing products and services from local suppliers, and stimulating local economies. By investing in local supply chains and creating employment opportunities, CSR contributes to economic development and poverty reduction within tourism destinations.

Corporate Social Responsibility (CSR) has gained significant recognition in the tourism industry as a means to address the environmental, social, and economic impacts associated with tourism activities. However, implementing CSR initiatives in the tourism sector is not without challenges. This literature review aims to provide an in-depth exploration of the existing research on CSR and its challenges in the tourism industry. It examines the key challenges faced by organizations in implementing CSR practices, identifies the factors contributing to these challenges, and highlights potential strategies to overcome them. By synthesizing the findings from previous studies, this review contributes to a better understanding of the complexities surrounding CSR implementation in the tourism sector.

This comprehensive research article provides a wide-ranging examination of CSR in the tourism industry, covering motivations, strategies, challenges, and impacts. By exploring the multi-dimensional aspects of CSR, this study contributes to a deeper understanding of its significance in promoting sustainability, responsible practices, and positive social and environmental impacts in tourism. The insights and recommendations presented here can inform the development of effective CSR strategies, foster collaboration among stakeholders, and guide policymakers in creating supportive regulatory frameworks, ultimately ensuring the long-term viability and positive contributions of the tourism sector to society and the environment.

References

1. Achmad, W., & Yulianah, Y. (2022). Corporate social responsibility of the hospitality industry in realizing sustainable tourism development. *Enrichment: Journal of Management*, 12(2), 1610-1616.
2. Deng, F., & Zhou, C. (2022). Sustainable Development of Corporate Governance in the Hospitality and Tourism Industry: The Evolution and the Future. *Sustainability*, 14(7), 4286.
3. Lyssimachou, D., & Bilinski, P. (2022). Does corporate social responsibility affect the institutional ownership of firms in the hospitality and tourism industry?. *Tourism Economics*, 13548166211069899.

ESG-ТРАНСФОРМАЦИЯ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Назарбаев Рамазан Азатович

студент, Ташкентский государственный экономический университет

Научный руководитель: Батирбекова Аида Маккамовна

e-mail: aida_0686@mail.ru

Аннотация

Данная статья посвящена теме устойчивого развития на железнодорожном транспорте, которое является балансом между экономическим, социальным и экологическим развитием страны. Она подчеркивает, что для достижения устойчивого развития на железнодорожном транспорте необходим сбалансированный подход к экономическому росту отрасли, который учитывает экологические и социальные аспекты. Важным инструментом для достижения этой цели являются ESG-критерии (Environmental, Social and Governance), которые позволяют оценить, насколько железнодорожные компании учитывают экологические, социальные и управленческие аспекты в своей деятельности.

Ключевые слова: устойчивое развитие, ESG, железнодорожный транспорт, экологические критерии, биоразнообразие, социальные критерии, образование, культура управленческие критерии, инновация.

Устойчивое развитие является одной из наиболее актуальных тем в современном мире. Оно представляет собой баланс между экономическим, социальным и экологическим развитием, обеспечивая удовлетворение потребностей текущего поколения, не ущемляя возможности будущих поколений удовлетворять свои потребности. [1]

Одним из ключевых факторов устойчивого развития на железнодорожном транспорте является экономический рост отраслей экономики. Однако, экономический рост может приводить к негативным последствиям для окружающей среды и социальной справедливости. Поэтому, достижение устойчивого развития требует сбалансированного подхода к экономическому росту, учитывающего экологические и социальные аспекты.

И ключом для достижения желанных показателей на пути устойчивого развития являются ESG - Environmental, Social and Governance (Экологические, Социальные и Управленческие) критерии. ESG критерии позволяют оценить,

насколько компания учитывает экологические, социальные и управленческие аспекты в своей деятельности. Исследования показывают, что компании, которые учитывают ESG критерии, имеют более высокие финансовые показатели и более устойчивые бизнес-модели. [2]

Экологические критерии устойчивого развития могут включать следующие аспекты:

- сохранение природных ресурсов: это включает в себя использование ресурсов таким образом, чтобы они были доступны для будущих поколений. Это может означать сокращение использования не возобновляемых ресурсов, таких как нефть и газ, и использование возобновляемых ресурсов, таких как солнечная и ветровая энергия.

- сохранение биоразнообразия: это включает в себя сохранение разнообразия живых организмов и экосистем, которые обеспечивают экологическую стабильность. Это может означать защиту природных зон и заповедников, а также устранение угроз, которые могут повредить биоразнообразию, такие как загрязнение окружающей среды и изменение климата.

- снижение выбросов и загрязнения: это включает в себя снижение выбросов вредных веществ, которые могут повредить окружающую среду и здоровье людей. Это может означать использование более чистых технологий и материалов, а также уменьшение объемов отходов и их переработку.

- сохранение здоровья человека: это включает в себя защиту здоровья людей от воздействия окружающей среды. Это может означать улучшение качества воды и воздуха, а также защиту от опасных веществ, таких как радиация и токсичные вещества.

Социальные критерии устойчивого развития могут включать следующие аспекты:

- равенство и социальная справедливость: это включает в себя обеспечение равных возможностей и прав для всех членов общества. Это может означать борьбу с неравенством и дискриминацией, а также уважение прав меньшинств и защиту их интересов.

- здравоохранение и благосостояние: это включает в себя обеспечение доступа к качественной медицинской помощи и социальным услугам, таким как жилье, питание и образование. Это может означать развитие социальной инфраструктуры и систем социальной защиты.

- образование и культура: это включает в себя доступ к образованию и культурным ценностям. Это может означать развитие системы образования и культурных институтов, а также поддержку местных культурных традиций.

- трудовые отношения: это включает в себя обеспечение справедливых условий труда и защиты прав работников. Это может означать борьбу с детским трудом, защиту прав женщин и меньшинств, а также улучшение условий труда

- участие и управление: это включает в себя участие граждан в процессе принятия решений и управления обществом. Это может означать развитие демократических институтов и участие граждан в общественной жизни.

Управленческие критерии устойчивого развития — это набор методов и стратегий, которые позволяют организациям и государствам управлять своими ресурсами и процессами таким образом, чтобы обеспечить устойчивость их развития в долгосрочной перспективе.

Вот несколько управленческих критериев, которые могут способствовать устойчивому развитию:

- стратегическое планирование: организация должна иметь долгосрочную стратегию, которая определяет цели и задачи, необходимые для достижения устойчивого развития.

- управление рисками: организации должны уметь оценивать и управлять рисками, связанными с их деятельностью, включая экологические, социальные и экономические риски.

- принципы устойчивости: организации должны придерживаться принципов устойчивого развития, таких как бережное использование ресурсов, минимизация отходов и эффективное использование энергии.

- социальная ответственность: организации должны быть ответственными перед обществом и окружающей средой, в которой они действуют, и учитывать интересы всех заинтересованных сторон.

- инновации: организации должны поощрять инновации и развивать новые технологии, которые могут способствовать устойчивому развитию.

- управление качеством: организации должны стремиться к постоянному улучшению качества своей продукции или услуг, учитывая при этом потребности и ограничения окружающей среды.

Компания АО «Узбекистон темир йуллари» активно использует экологический критерий ESG в своей деятельности. Кроме того, она ставит перед собой цель быть более устойчивой и экологически ответственной компанией. Компания АО «Узбекистон темир йуллари» придерживается стратегии, которая включает в себя множество элементов, связанных с ESG-критериями. В первую очередь, компания активно работает над снижением своего воздействия на окружающую среду в процессе производства своей продукции. Она использует экологически чистые материалы и технологии, снижает использование ресурсов и максимально сокращает отходы.

В целом, компания АО «Узбекистон темир йуллари» является примером компании, которая на высоком уровне использует экологический критерий ESG. Она придерживается стратегии устойчивого развития и активно работает над уменьшением своего отрицательного воздействия на окружающую среду. [3]

Однако, несмотря на все преимущества ESG, во многих странах мира еще не уделяется должное внимание этим критериям. Некоторые компании продолжают игнорировать экологические и социальные проблемы, что может привести к серьезным последствиям для окружающей среды и общества в целом. Поэтому, необходимо принимать меры на уровне компаний, государства и общества в целом, чтобы улучшить реализацию ESG критериев

Одним из способов улучшения реализации ESG критериев является создание стимулов для компаний, которые проявляют лучшие показатели по ESG критериям. Например, государства могут предоставлять налоговые льготы

и другие преимущества для компаний, которые учитывают экологические и социальные аспекты в своей деятельности. Кроме того, общество должно проявлять большую осведомленность и интерес к этой проблеме, чтобы стимулировать компании и государства к реализации ESG критериев.

В заключении, устойчивое развитие - это важная проблема для всего человечества, и достижение устойчивого развития требует сбалансированного подхода к экономическому росту, который учитывает экологические и социальные аспекты. Таким образом, устойчивое развитие и ESG критерии - это не только экологические и социальные проблемы, но и экономические. Проявляя ответственность и учитывая ESG критерии, компании могут повысить свою финансовую устойчивость и получить дополнительные преимущества на рынке. Однако, чтобы достичь устойчивого развития в мире, необходимо принимать меры на уровне компаний, государства и общества в целом. Только так мы сможем обеспечить удовлетворение потребностей текущего поколения, не нарушая возможности будущих поколений удовлетворять свои потребности.

Список литературы

1. Григорян М.Г., Каракулов Ф.З. Повышение эффективности корпоративного управления на железнодорожном транспорте Республики Узбекистан // Транспорт Российской Федерации. 2018. №6 (79). С.23-25.

2. Григорян М.Г., Каракулов Ф.З., Батирбекова А.М. Исследование факторов повышения результативности деятельности железнодорожной компании в процессе трансформации системы управления // Ученые записки Международного банковского института – СПб.: Изд-во МБИ, Вып. №3(33) 2020. С.21-308.

3. Марфенин Н.Н. Концепция «устойчивого развития» в развитии / Н.Н. Марфенин // Россия в окружающем мире: 2002. Аналитический ежегодник. – М.: Изд - во МНЭПУ, 2015. – С. 126 – 176.

4. Миркин Б.М. Устойчивое развитие: вводный курс: Учеб. Пособие / Б.М. Миркин. – М.:Логос, 2006. – 134с

5. <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-ustoychivoe-razvitie-osnovnye-polozheniya-kontseptsii/viewer>

6. <https://trends.rbc.ru/trends/green/614b224f9a7947699655a435>

7. <https://impactful.ninja/how-sustainable-is-patagonia/#:~:text=In%20the%20US%2C%20Patagonia%20uses,call%20the%20Advanced%20Denim%20technology.>

8. <https://cyberleninka.ru/article/n/esg-printsipy-i-ustoychivoe-razvitie-pravovye-aspekty/viewer>

IMPLEMENTATION AND DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS (SDGS) IN UZBEKISTAN

Qarshiboyeva Dilnozaxon Erkinboy's daughter
Student of Tashkent state university of economics
qarshiboyevadilnozaxon52@gmail.com

Abstract

In this article, Uzbekistan's adaptation to the SDGs and current work will be covered in more detail with examples. Information about its importance and role in the life of society is given, and companies in Uzbekistan are invited to implement SDG in their work. This ensures stability in their activities and business.

Keywords: Sustainable Development Goals (SDG); society; human indicators; gender equality; reducing poverty.

At the time of development in all aspects, Uzbekistan is also developing in every field. Especially after the many opportunities given to entrepreneurs in recent years, the number of businesses in various fields is also increasing. Let's see it in statistics: As of September 1, 2022, the total number of operating enterprises and associations (banning granges and dekhkan granges) amounted to 571,332, which is 43,479 further than in the same period last time, the growth rate was 108.2 percent. Number of operating enterprises and associations by times:

2017- 286,653

2018- 312,728

2019- 380,947

2020- 447,439

2021- 527,853

2022- 571,332.

The increase in the number of business organizations has a clear effect on the number of jobs for the population. This will have a positive effect, firstly, on the decrease of the unemployment rate in our country, and secondly, on the improvement of the living conditions of the population. After all, as our president **Shavkat Mirziyoyev Miromonovich** said: "If the people are rich, the state will be rich and powerful." But just like there are two sides to a coin, every field has its positive and negative sides. A well-thought-out and positive work will always be perfect and stable.

Despite the fact that business is currently the most extensive and developed field, it also has its advantages and disadvantages. For example, business expansion means the number of factories has increased. This leads to pollution of the environment, which is one of the most urgent global problems today, and the destruction of the atmosphere due to the toxic fumes emitted from the factory. Unfortunately, the society as well as our families and loved ones are breathing this polluted air. In addition, there may be corruptions in some cases (sometimes even in many cases) in business activities. This is one of the factors that have a negative impact on society. It is a pity that we have to face situations where various resources are wasted during business activities and thus harm the environment and nature. Above I have listed some of the problems that we

may face in our work. In order to prevent these and similar problems from occurring, the business should be active and well organized. This places great responsibility on organizers and businessmen. Leaders who feel their responsibilities and perform them perfectly can take their business to higher levels and at the same time ensure the stability of their business.

In order to solve some problems like the problems We mentioned above, The Sustainable Development Goals (SDGs), also known as the Global Goals, were adopted by the United Nations in 2015 as a global call to action to end poverty and protect the planet so that by 2030, all people will live in peace and prosperity. The 17 Sustainable Development Goals are united - they recognize that actions in one area will affect outcomes in others, and that development must balance social, economic and environmental sustainability. This goals contains all problems which people face over the whole world. Each of the seven goals have their own mission, vision and some actions so far. The SDGs consist of are: no poverty; zero hunger; good health and well-being; quality education; gender equality; clean water and sanitation; affordable and clean energy; decent work and economic growth; industry, innovation and infrastructure; reduced inequalities; sustainable cities and communities; responsible consumption and production; climate action; life below water; life on land; peace, justice, and strong institutions; and partnerships for the goals. The SDGs emphasize the interconnected environmental, social and economic aspects of sustainable development by placing sustainability at the heart. Many countries have already begun to adapt by implementing the Sustainable Development Goals. It is very important and necessary not only for the state or organizations, but also for ordinary people and society. Because the main goal of the Sustainable Development Goals (SDGs) is to transform our world. It is a call to action to end poverty and inequality, protect the planet, and ensure health, justice, and prosperity for all. It is essential that no one is left behind. Therefore, our companies need to implement and monitor the Sustainable Development Goals on a larger scale in their business activities. This will help them achieve clear rankings and strong growth in their businesses and goals on a larger scale in their business activities. This will help them achieve clear rankings and strong growth in their business. In 2015, the Uzbek government pledged to implement the 2030 Agenda for Sustainable Development. In 2018, 16 national sustainable development goals and 125 corresponding targets were adopted. At the same time, an interagency coordination council was established to implement the national roadmap for the SDGs. An online portal containing data on around 100 indicators has been launched, and work is underway to establish data collection on the remaining 100 indicators.

The bicameral parliamentary committee on the SDGs, civil society, youth, and key national NGOs are actively involved in the promotion and implementation of the SDGs, including the preparation of this first voluntary national report. The implementation of the Sustainable Development Goals in Uzbekistan coincided with extensive reforms under the National Action Strategy 2017–2021. This strategy and its five priority areas are proposed as a path towards achieving the SDGs. Work is underway to integrate the sustainable development goals into national and regional development strategies and programs, including the concept of comprehensive socio-

economic development in the Republic of Uzbekistan up to 2030. The government is assessing the results of the reforms by monitoring 23 global assessments (indicators), including the Global SDG Index, where Uzbekistan is currently ranked 52nd.

We can see from the reforms taking place in our country that our country pays great attention to the implementation of the SDGs. For example: glorifying the human value and putting it above everything else; to increase the value of women in our society and increase their participation in politics, even in public affairs; reforms to reduce poverty; attention paid to education and opportunities given to education, especially by young people. Uzbekistan has been making significant progress towards achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) since their adoption by the United Nations in 2015. Here are some examples of how Uzbekistan is practicing the SDGs:

1) Goal 1: No Poverty: Uzbekistan has implemented various social protection programs and initiatives to reduce poverty. The country has also launched a National Poverty Reduction Strategy, which aims to reduce poverty levels from 12.9% to 9% by 2030. Uzbekistan has reduced its poverty rate from 27.5% in 2010 to 11.6% in 2020, and has implemented social protection programs to support vulnerable populations.

2) Goal 2: Zero Hunger: Uzbekistan has made significant strides in reducing hunger and improving food security. The government has implemented policies to increase agricultural productivity, diversify crops and improve irrigation systems. The country has also implemented a national program to combat malnutrition.

3) Goal 3: Good Health and Well-Being Uzbekistan has made tremendous strides toward expanding its residents' access to healthcare, particularly in rural regions. To enhance the caliber and availability of healthcare services, the nation has started a national health reform initiative.

4) Goal 4: Quality Education: To increase access to education, particularly for girls and children from low-income households, Uzbekistan has undertaken a number of policies and programs. In order to raise the standard of education, the nation has also started a national education reform initiative. And also Uzbekistan has made significant progress in improving access to education and increasing enrollment rates. The country has also implemented reforms to improve the quality of education.

5) Goal 5: Gender Equality: To advance gender equality, Uzbekistan has put in place a number of laws and programs. The nation has passed legislation defending women's rights and boosted the involvement of women in economic and political decision-making.

6) Goal 6: Access to Clean Water and Sanitation Uzbekistan has undertaken policies and measures to increase access to clean water and sanitation, particularly in rural regions. To enhance water management and conservation, the nation has also created a National Water Strategy.

7) Goal 7: Accessible and Clean Energy Uzbekistan has adopted measures to boost the use of renewable energy sources and lessen its reliance on fossil fuels.

8) Goal 8: Decent Work and Economic Growth is the eighth goal, and Uzbekistan has taken steps to advance both of these goals by putting laws and programs in place. To increase job creation and lower unemployment, the nation also created a National Employment Strategy.

9) Goal 9: Industry, Innovation and Infrastructure: Uzbekistan has implemented policies and initiatives to promote innovation and modernize its infrastructure. The country has invested in infrastructure projects such as highways, railways, and airports to improve connectivity.

10) Goal 10: Reduced Inequalities: Uzbekistan has implemented policies and initiatives to reduce inequalities, particularly in access to healthcare, education, and economic opportunities.

In conclusion, Uzbekistan's commitment to achieving the SDGs is evident through its implementation of various policies and initiatives aimed at promoting sustainable development and improving the lives of its citizens. This is very important not only for the state, but also for all companies in Uzbekistan. Implementing these SDGs in their companies not only imposes obligations on them, but also gives them many opportunities. It increases its position among society and consumers and greatly helps to achieve sustainable development. Therefore, every company should implement the SDGs and set a clear and distinct mission for each of its goals and work to achieve it. I would like to give my suggestions in this regard, taking into account that most of the companies in Uzbekistan have not yet implemented SDG in their business activities, and this concept is only now spreading more widely throughout our country. In my opinion, instead of trying to hire a person with a higher degree, companies should provide an opportunity to support and train an employee who has been working with them for several years and has a lot of experience, who has made a significant contribution to the company's productivity. It is necessary to support financially and morally. This can be a motivation for the company's employees. That is, with the introduction of the 4 goals of SDG, the company can achieve several positive achievements. First, the specialist is increasing his knowledge and level; Second, it increases their respect for the company by letting other employees know how much they value dedicated and valuable employees who benefit the company; Third, by motivating one worker, it can motivate others, that is, other workers will start working harder and more efficiently to get such incentives. As a result, the company's work efficiency will increase and the growth rate will be higher. And on the other hand, theory and practice do not always match. Therefore, it may take a long time to train an inexperienced person who has no knowledge of the company and adapt him to this position, which may not always give the expected result, that is, an inexperienced employee may make more mistakes. This can certainly have a negative impact on the company, even if it is small. Therefore, it is more effective and correct way to make a small investment to increase the knowledge of an experienced person who knows about the company's work. In this case, the possibility of returning the invested investment with profit is higher. Above, I gave my opinion on only one goal of SDG. Now imagine how beneficial it will be for your company if you fully implement the SDGs in your business. Therefore, by implementing the SDGs, we can solve problems together with the whole world with one goal, which will benefit not only our company, but the whole world. And this is in our hands! Just we should do our best!

References:

1. Sobirovich, T. B. (2021). The implementation of human indicator reforms in Uzbekistan. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(9), 197-202.
2. Sobirovich, T. B. (2021). Issues of gender equality in Uzbekistan: Strategy of reforms. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(9), 203-207.
3. Azimovna, M. S. (2022). Topical issues and tasks of increasing the competitiveness of the agricultural sector of the Republic of Uzbekistan. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(01), 33-39.*

IMPLEMENTING SDGS (SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS) IN SMALL BUSINESS ENTITIES

Gafurov Ubaydullo

Tashkent state university of economics

Professor of “Business management and Logistics”

Ismoilov Narimonjon

Phd Doctorant at Tashkent state university of economics

ismoilov.tsue@gmail.com

Abstract

This article is here to illustrate the importance of small business in Uzbekistan's economy. With checking and analyzing how small business sectors' role in the national economy, we can say that there are still myriads of actions should be taken really. Among such actions, SDG (sustainable development goals) should be a real trend and we already can see its seeds in each and every part of the economic activities of SBE (small business entities).

Key words: sustainable development goals, small business, entrepreneurship, economic reforms

It is apparent from the practice of today's economy that small business plays an aorta role in any developing countries' economy. SB (Small business) provides myriads of minor and major economic benefits. They contribute directly and indirectly to national output, and at the same time with same manner to the society with the spendings and profit they generate. The role of SBEs is irreplaceable for the national economy— their number, employment capacity and value added constitute a large share of Uzbekistan economy as well. Providing the right conditions in which SBEs can flourish is paramount for ensuring a sustained recovery and achieving prosperity for all Uzbek citizens [1]. For many small businesses, at the moment going global in trendy is no longer just a focal point to reach but it has become an evident that new innovational and economical breakthroughs also must be important to survive in such fastly changing economic world. it has become the vital to nearly all that SDG (sustainable development goals) also should be all small business companies' strategy to enhance the health and performance of the company. Across Uzbekistan policies are being developed at regional, national and transnational government level that see SBEs

as the only positive way of creating employment and generating increased local growth for the community and SBEs should be employed with applicable SDGs.

Today, the industrial sector is one of the leading sectors that has made a significant contribution to the stable growth of the world economy. The use of the opportunities of small business enterprises has a significant effect on the demonstration of the potential of this network. After all, the use of socio-economic functions of small business in the organization of industrial production, such as ensuring the mobility and flexibility of the economy, strengthening the competitive environment in it, creating new jobs, increasing the efficiency of large enterprises through industrial cooperation, significantly increases the efficiency of the network. Accordingly, in the following years, special attention is paid to expanding the activities of small industrial enterprises in developed countries.

In modern economies economic activity by small firms is considerably vital as a life blood for any country for achieving economic growth. Small business is an economic activity carried out by its subjects by following a real legislation, aimed at obtaining income (profit) at its own risk and under its own property responsibility. Entrepreneurship entities are legal and physical entities that have been registered with the state in accordance with the established procedure and are engaged in business activities.

It should be noted that during the years of independence, a stable legal framework was already created in Uzbekistan, which strengthens the primacy of private property, which is the basis of the market economy. A favorable business environment and reliable legal guarantees have been created for the rapid development of small business and private entrepreneurship, which is an important factor for the formation of the middle owner class, the stable development of the country's economy, the creation of new jobs and the increase of the population's income.

Before diving into new actions to SBs we should remember the concept of Small business entities. Small business is a business activity which is an entrepreneurial activity carried out by its subjects in accordance with legislation, aimed at obtaining income (profit) at its own risk and under its own property responsibility. Entrepreneurial entities (entrepreneurial entities) are legal and physical entities that have been registered with the state in the prescribed manner and are engaged in entrepreneurial activity.

It is true that SDGs were come to practice in 2016. However, there are several proofs that such strategies interestingly were in power until 2016 in our country. Uzbekistan, which is considered one of the developing countries, is also in order to keep pace with the world, and in addition, there are a number of measures to radically update the existing types of business activities, production infrastructures in the country, to create a pure business environment in them, and to encourage the development of small business and private entrepreneurship (SBEs). is adopting legal documents and they are giving their results today. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 No. PF-60 "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" can be cited as a clear proof of this. In accordance with the purpose of Clause 29 of I - Appendix III - —Rapid development of the national economy and ensuring high growth rates| of this Decree, creation of

conditions for the organization of entrepreneurial activities and formation of permanent sources of income, private sector in the Gross Domestic Product (GDP) it is set to increase its share to 80% and its share in exports to 60%, to reduce the tax burden on business entities from 27.5% to 25% of the gross domestic product by 2026 [2].

As a result of numerous activities established in our republic to support small business and protect the rights and interests of entrepreneurs, as this sector is making more and more strengthened, its place in the economy of our republic, its value in employment and production is increasing year by year. Small business is forming such a competitive environment that the development of the market economy is becoming unreal without it. We are here to say that by employing tested experiences from developed countries such as Japan, Germany, Canada, small business sphere can be updated and be ready for market changes. One of such experience can be implementing SDG (sustainable development goals) in each small business entities in our country. By implementing, without any details we can say that Small business sphere only develops and pees its role in national economy and its benefits are so tremendous for national economy and population as well.

A major Grand Challenge facing the world is achievement of the Sustainable Development Goals (SDGs) by 2030 and better understanding the contribution of business to help meet this challenge (Muff et al., 2017). The article builds on this challenge by exploring the role for business academics in pursuit of the commitment of countries to attain the SDGs.[3]

What is SDGs ? Where was it firstly introduced? These questions are important here. By analyzing the role, it holds, we can note that small business sphere in our country should be mobilized with SDG principles and regulations.

On 1 January 2016, the 17 Sustainable Development Goals (SDGs) of the 2030 Agenda for Sustainable Development — adopted by world leaders in September 2015 at an historic UN Summit — officially came into force. Over the next eighteen years, with these new Goals that universally apply to all, countries will mobilize efforts to end all forms of poverty, fight inequalities and tackle climate change, while ensuring that no one is left behind.

The Sustainable Development Goals are a call for action by all countries – poor, rich and middle-income – to promote prosperity while protecting the planet. They recognize that ending poverty must go hand-in-hand with strategies that build economic growth and address a range of social needs including education, health, social protection, and job opportunities, while tackling climate change and environmental protection.

At the time being, SDGs are strategies taken seriously worldwide. Here we can see all 17 goals which were set for delivering meaningful progress for all economies, population and the planet by 2030.[4]

Goal 1	End poverty in all its forms everywhere
Goal 2	End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture
Goal 3	Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages
Goal 4	Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning

	opportunities for all
Goal 5	Achieve gender equality and empower all women and girls
Goal 6	Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all
Goal 7	Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all
Goal 8	Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all
Goal 9	Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization and foster innovation
Goal 10	Reduce inequality within and among countries
Goal 11	Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable
Goal 12	Ensure sustainable consumption and production patterns
Goal 13	Take urgent action to combat climate change and its impacts
Goal 14	Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development
Goal 15	Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss
Goal 16	Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels
Goal 17	Strengthen the means of implementation and revitalize the global partnership for sustainable development

Figure 1st. The Sustainable Development Goals.2019y.

These SDG goals differs in each country by analyzing the role of the government, entrepreneurships in the economy. Our country has their own targeted way to enhance the economy and this is so true way to fuel economy by affecting small business sector more thoroughly. There are several goals which we should borrow this international SDGs.

In the practice of the world economy, the overall wealth of small business compared to large enterprises, their share in the gross domestic product (GDP), the numbers, as well as their role in ensuring employment is ultimately high. For example, in developed countries USA, Germany, Canada for instance, the share of small and medium business in GDP is more than 50 percent, and in some countries, even up to 60-70 percent. Their share in the total number of enterprises is in some cases up to 95-98 percent, and their share in total employment is 60-80 percent. So, it is clear that this sphere should be first step to implement SDGs over national economy. Upon checking

abovementioned goals, though almost all these goals should be treated over government scale, all of them are really important for Small business's prosperity but look in more detail there are several prominent goals which small business itself can be armed strongly and be affected in more core truly way. They are listed below and can be implemented in our small business entities. As knowing the role of small business in our country, these goals are unreachable without the presence of small business in this long-taken strategy.

This year, on August 22, 2022, the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev's "Open Dialogue with Entrepreneurs" program, a meeting was held with representatives of the business community. During the meeting, the President expressed initiatives in 5 areas to support small business.

These are illustrated in table 2nd below:

Initiative 1	Categorizing enterprises and defining a special approach to support them. Enterprises are divided into categories according to their annual turnover.
Initiative 2	Creating a convenient financing system for expanding the activities of entrepreneurs, implementing new projects.
Initiative 3	Introducing special approaches for business based on the conditions of districts and cities.
Initiative 4	From now on, decisions on the division of land and property will be implemented only and only in court.
Initiative 5	Controlling the activities of entrepreneurs and holding them accountable

Figure 2nd. Five initiatives supporting small business entities in Uzbekistan.

When we look at the indicators of ours, according to the results of 2022, the share of small business in the GDP of the republic was 51.8%. Main indicators of small business and private entrepreneurship in economic sectors and GDP are given below 2nd graph. If we look at in detail to the graph, in 2017 SBE role in the economy was 65.3% which was the greatest upcoming five years. We can say that there were several factors which effected the SBE economic activity. In 2020, as a result of COVID 19, thousands of SBEs were closed and stopped their business for some reason and this brought a little downturn in their role in Economy. Nonetheless, the share was not dropped under 50%. This conclude that, the government tried to help and support in any directions of their business.

The current stage of economic reforms implemented in our country requires the development of small business and private entrepreneurship, giving it wide economic freedom and improving its efficiency. In order to achieve this goal, the development of several decrees and decisions by the head of our country will serve to increase the efficiency of small business and private entrepreneurship. These trends show how small business sector plays a giant role in the economy.

If we look at the 3rd graph below, it is clear that we can find nearly all SDGs in small business daily economic life.

Small business sphere plays a crucial role forming such a production chain. During the span of all 5 process, we can see basic forms of SDGs. These were formed as a result of different economic reforms, degrees and economic changes in Uzbekistan. All the time, authorities find it difficult to create job opportunities for unemployed people. In this issue, governments give an opportunities for small business sector and small business plays its role successfully here.

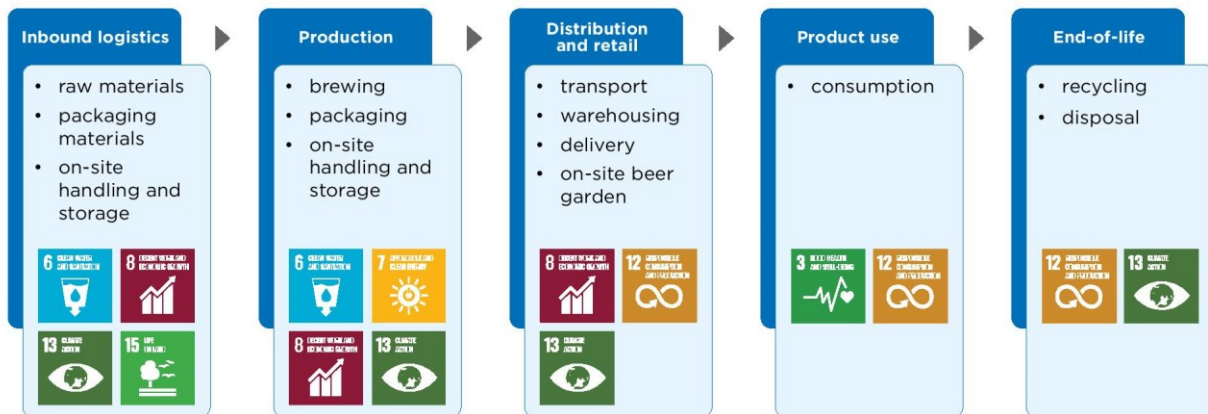

Figure 3rd Small business entities value chain (Example SDGs)

In our opinion, as a result of such noble works and the opportunities created, not only all types and forms of SBEs will flourish, but it will raise the economic growth of the country to new levels. Furthermore, their activities can be improved by SDGs which created locally and initiatives by authorities and only serve for the development of the country, the well-being of the population, create new opportunities in the new Uzbekistan, and entrepreneurship in our country environment will improve and our country will improve its position in international rankings.

References:

- [1] Shadibekova Dildor. "Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of Uzbekistan" 2020 ISSN: 0193-4120.
- [2] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022, No. PF-60 "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026".
- [3] Muff K, Kapalka A and Dyllick T (2017) The gap frame-translating the SDGs into relevant national grand challenges for strategic business opportunities. The International Journal of Management Education 15: 363–383.
- [4] The Sustainable Development Goals
<https://www.un.org/sustainabledevelopment>.

INTRODUCTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRINCIPLES IN UZBEK ENTERPRISES

Murodov Asrorbek Shonazarovich

student of Tashkent state university of economy

asrorbekmurodov002@gmail.com

Abstract

In this thesis, based on the latest changes and the implementation of the current reform program, the implementation and development of the system of corporate social responsibility in Uzbekistan and the widespread adoption of corporate social responsibility among companies and corporations. solving the problem of attracting investors, which is one of the most important problems in Uzbekistan. In addition, it includes recommendations for effective use of the Corporate Social Responsibility system in companies.

Key words: CSR, companies, international principles, TTXI, ESG

Today in this world, Corporate social responsibility is the integral part of business sphere. A lot of top and successful companies focus on to improve Corporate social responsibility(CSR). Corporate social responsibility (CSR) is a self-regulating business model that helps a company be socially accountable to itself, its stakeholders, and the public. By practicing corporate social responsibility, also called corporate citizenship, companies can be conscious of the kind of impact they are having on all aspects of society, including economic, social, and environmental.

Furthermore, CSR has benefits more. CRS initiatives strive to have a positive impact on the world through direct benefits to society, nature and the community in which a business operation. In addition, a company may experience internal benefits through the initiatives. Knowing their company is promoting good causes, employee satisfaction may increase and retention of staff may be strengthened. In addition, members of society may be more likely to choose to transact with companies that are attempting to make a more conscious positive impact beyond the scope of its business. Developing CSR in Uzbekistan will lead to high investment attractiveness that is considering as a big problem now. Also, countries other spheres including environmental

Last years, despite the creation of favorable conditions for attracting foreign investments to Uzbekistan, we cannot say that investments are coming in sufficiently. According to government experts, the size and growth rate of Uzbekistan's economy required an annual investment of approximately 12 billion dollars in 2020.However they could not achieve as expected. Furthermore, the rate of entry of enterprises from developed countries into Uzbekistan is not satisfactory. As of February 1, 2022, the number of enterprises and organizations with foreign capital registered in the republic is 13.8 thousand, of which 13.4 thousand carry out their activities., but most of the foreign investors are from Russia , Turkey and China and it is continuation. If you notice, there are very few European or American investors among the companies.

Initially, in accordance with several investigations, foreign investors notably prioritize the degree of transparency prevalent within a nation as a determinant of its investment appeal.

An enterprise that adopts a robust corporate social responsibility (CSR) policy is distinguished by a prominent level of transparency and endeavors to disseminate its CSR undertakings to a larger audience and interested parties through the release of non-financial reports. Business enterprises that adhere to the principles of transparency ensure that stakeholders, including investors and other parties with vested interests, are adequately furnished with relevant information pertaining to the organization. It is highly probable that corporations that disseminate their information to the public are more prone to garner attention from prospective investors.

Second, strong CSR strategies help entrepreneurs manage potential risks and thus gain an edge over their competitors in the market.

In order to succeed in the global market, companies and organizations need to progress a strong CSR policy and improve their economic, social and environmental standards. For example, the reason why the biggest investment companies are afraid to enter developing countries is because they fear that their investments will be used for unethical business activities, because it will damage their reputation.

Thirdly, now the concepts of responsible business and successful business have become related concepts. Research shows that among investors and financial markets, businesses that implement CSR activities and try to solve social problems are also recognized as businesses with good management. Information on an organization's environmental, social and governance (ESG) metrics is recognized by investors as a guarantee of companies' financial success.

In the West, there are specialized firms that collect and analyze information on companies' environmental impact, social problem solving and contribution to community development, and internal performance (ESG). Examples of these are Sustainable asset management, Morgan Stanley, Trucost, Sustainalytics. Investors use the services of these companies, choose the ones they like from the list of stable and responsible businesses and do business with them.

Fourth, the number of socially responsible investors is increasing day by day, and people are paying more attention to environmental and social issues. According to surveys conducted by the Boston Consulting Group, 44% of investors said they would not invest in a company if it had unsustainable performance. The remaining 60% of investment firm board members said they would withdraw their investment if the company they invested in engaged in irresponsible practices.

Therefore, in Uzbekistan, companies should focus on CSR and developing of this sphere leads to more benefits for this country, society also their employees and owners.

In order to develop CSR principles and responsible business requirements in Uzbekistan, the following can be recommended:

Develop laws that encourage business transparency and support those who follow this principle;

Providing CSR at the state level. In the conditions of passivity of our society, at the initial stage, the government should act as the main reformer for the development

of CSR. In this field, it is necessary to develop standards based on a number of international guides mentioned above;

To encourage the publication of non-financial reports and to develop guidelines in this regard;

Encouraging entrepreneurs to fulfill their responsibilities in supply chains based on international guidelines in order to expand their markets and ensure product quality;

Raising the public awareness of CSR principles (lectures, seminars, briefings, media interviews, etc.).

Encourage research and publications related to CSR principles and its development;

Organization of consulting services for business and organizations in order to develop CSR;

Require foreign and multinational companies to comply with the procedures for compliance with CSR and international standards implemented in other developed countries in the same way in Uzbekistan.

Enhancing corporate social responsibility (CSR) strategies and principles that align with prevailing economic conditions, cultural norms, and religious values, together with upholding principles of transparency, social responsibility, and accountability towards relevant stakeholders, can elevate the overall operational efficacy of businesses in Uzbekistan. Furthermore, such practices can cultivate predictability and stability, ultimately enhancing the appeal of these businesses to foreign investors and subsequently invigorating the economic development of the nation. Adopting authentic CSR practices enables businesses to fulfill not only their owners' philanthropic desires but also to gain a comprehensive understanding of what it means to operate as a responsible entity in every aspect whilst enjoying the benefits of doing so.

Reference

1. <https://dilmurad.me/social-responsibility-of-business-how-should-it-be-in-uzbekistan>
2. <https://review.uz/uz/post/korporativ-ijtimoiy-masuliyat-togridan-togri-xorijiy-investiciyalar-sonining-kopayishi-garovim>
3. <https://www.investopedia.com/terms/c/corp-social-responsibility.asp>
4. <https://jcsr.springeropen.com/articles/10.1186/s40991-022-00071-3>
5. <https://invest.gov.uz/mediacenter/news/the-number-of-enterprises-with-capital-from-which-countries-is-the-most-in-uzbekistan/>

KORPORATIV IJTIMOY MA'SULIYATNING KOMPANIYA MUVAFFAQIYATIDAGI O'RNI

Muxtorova Yoqutxon Ma'rufjon qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universitet talabasi
yoqutxonmuxtorova@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisda korporativ ijtimoiy ma'suliyat (KIM)ning biznesda tutgan o'rni va uning manfaatdor tomonlarga keltirgan foydalari to'g'risida so'z yuritilgan. Aytishimiz mumkinki, agar kompaniyalar o'z qarorlarini qabul qilish jarayonini nafaqat o'zining, balki, butun jamiyat va davlat manfaatlarini inobatga olgan holda amalga oshirsa buning natijasida ham kompaniyalar, ham davlat va jamiyat manfaatdor bo'ladi, ya'ni bu holat barcha tomonlarga ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jihatlardan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Albatta, bu kompaniyalar zimmasiga yuklatilgan o'g'ir yukdek ko'rinishi mumkin, lekin kichik-kichik tadbirlar (festivallar, xayriya tadbirlari) o'tkazish natijasida kompaniya yaxshigina muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

Kalit so'zlar: Korporativ ijtimoiy mas'uliyat, korporativ rivojlanish, ekologik javobgarlik, ekologik siyosat, korporativ imidj, ishbilarmonlik obro'si.

Avvalo, korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KIM) atamasiga ta'rif berib o'tsak. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KIM) - bu biznes modeli bo'lib, unga ko'ra kompaniyalar jamiyat va atrof-muhitni yomonlashtiradigan emas, balki rivojlantirish yo'llari bilan ishlash uchun birgalikda harakat qiladilar va bu jamiyatning turli jabhalarini yaxshilashga, shuningdek, kompaniyalarning ijobiy brend imidjini rivojlantirishga yordam beradi. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat keng tushuncha bo'lib, kompaniya va sohaga qarab turli shakllarni olishi mumkin. KSS dasturlari, xayriya va ko'ngillilar sa'y-harakatlari orqali korxonalar o'z brendlarini oshirish bilan birga jamiyatga foyda keltirishi mumkin. Kompaniyaning ijtimoiy mas'uliyatli bo'lishi uchun u birinchi navbatda o'zi va aksiyadorlari oldida javobgar bo'lishi kerak. KIM dasturlarini qabul qiladigan kompaniyalar ko'pincha o'z bizneslarini jamiyatga qaytarishlari mumkin bo'lgan darajaga ko'tardilar. Shunday qilib, KIM odatda yirik korporatsiyalar tomonidan amalga oshiriladigan strategiyadir. Axir, korporatsiya qanchalik ko'zga ko'ringan va muvaffaqiyatli bo'lsa, u o'z tengdoshlari, raqobat va sanoat uchun axloqiy xulq-atvor standartlarini belgilash uchun shunchalik mas'uliyatli bo'ladi.

Tashkilotning o'z sheriklari oldidagi javobgarligi:

- Mahsulot va xizmatlarni etkazib beruvchilar va xaridorlar bilan o'zaro munosabatlarning ijtimoiy jihatlari;
- Korporativ rivojlanish - kompaniyalar, xodimlar va jamoat tashkilotlarining yuqori rahbariyati vakillari ishtirokida qayta qurish va tashkiliy o'zgarishlarni amalga oshirish;
- Ish joyidagi xodimlarning salomatligi va xavfsizligi;
- Xodimlarning mas'uliyatli siyosati, kadrlar rivojlanishini boshqarish;
- Ekologik javobgarlik, ekologik siyosat va tabiiy boyliklardan foydalanish;

- O'zaro ta'sir mahalliy hokimiyat organlari hokimiyat, davlat idoralari va jamoat tashkilotlari umumiy ijtimoiy muammolarni hal qilish;
- Tashkilotning butun jamiyat oldidagi javobgarligi.

Korporativ ijtimoiy javobgarlik qonuniylikdan farqli o'laroq ma'lum darajada tashkilot rahbariyati tomonidan ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun moliyaviy va moddiy resurslarni ajratish ixtiyoriy istagini nazarda tutadi. Bu tendensiya qonun yoki nazorat qiluvchi organlar belgilagan talablardan tashqarida yoki tashqarisida bo'lgan narsalarga nisbatan sodir bo'ladi. Jamiyatning hayotiy ta'minoti hayot jarayonlarida iste'mol qilinadigan resurslar darajasi va moddiy ne'matlar ishlab chiqarish bilan belgilanadi. Hududlar, tabiiy boyliklar, aholining yashash muhitidagi jamiyati jamiyatning yashash maydoni, tashkilotlar faoliyatining maydonini tashkil qiladi. Shunday qilib, korporatsiya menejerlarining (top -menejerlarning) ijtimoiy javobgarligi biznesni tashkil etish va muvaffaqiyatli boshqarish, davlat bilan foydali o'zaro aloqalarni doimiy izlashdan iborat. Bu hamkorlikning samarasi muvozanatli va jadal rivojlanayotgan jamiyatdir, bunda jamiyatning har bir a'zosining ishi umumiy farovonlik uchun zarur shartdir. Rossiya menejmentida o'z xodimlari va jamiyat oldidagi ijtimoiy mas'uliyat alohida holat emas, balki tashkilot faoliyatining mohiyatidan kelib chiqadigan me'yor deb hisoblaydigan ishtirokchilar soni ortib bormoqda. Faoliyatning ijtimoiy jihatlari iqtisodiy jihatlar kabi undan ajralmas bo'lib qoladi. Korporativ imidj– bu odam tashkilot haqida rivojlanadi degan umumiy fikr. Ishbilarmonlik obro'si -bu mavjud korporativ imidjdan kelib chiqadigan qiymat xususiyatlari. Bu xususiyatlar halollik, mas'uliyat, odoblilik va h.k. [4]

So'nggi paytlarda ishbilarmonlik obro'sining kompaniya bilan nafaqat xaridorlar, sheriklar va mijozlar, balki umuman jamiyat munosabatlariga bog'liqligi oshdi. Hill va Knowlton konsalting kompaniyalarining Reputation Recovery hisobotida qayd etilishicha, so'rovda qatnashgan birja tahlilchilarining 90 foizi o'z obro'sini kuzatmaydigan kompaniya muqarrar ravishda moliyaviy tanazzulga yuz tutadi. Ishbilarmonlik obro'si, birinchi navbatda, jiddiy sheriklar va investitsiyalarni jalb qilish uchun kerak.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, KIM strategiyasining barchaga bir xil darajada mos keladigan aniq andozasi mavjud emas. KIM strategiyasi kompaniyaning o'z rivojlanish strategiyasiga muvofiq ishlab chiqilishi, jamiyat uchun ham, kompaniya uchun ham samarali bo'lishi va boshqa korxonalar siyosatidan ko'chirma bo'lmasligi kerak. Kompaniyalar KIM tamoyillarini o'z maqsadlari va vazifalari, qadriyatlar va barcha manfaatdor tomonlarining ehtiyojlarini, shuningdek, jamiyatdagi mavjud muammolarni chuqur anglagan holda ishlab chiqishlari kerak.[2]

Serene kompaniyasining rivojlanishida korporativ boshqaruvning ahamiyati va bu sohada kompaniya amalga oshirayotgan chora-tadbirlar haqida ko'rib chiqadigan bo'lsak. Korporativ Ijtimoiy Mas'uliyat Serene kompaniyasining jamiyat va atrof-muhit oldidagi mas'uliyatini bajarish tashabbusini anglatadi. Barqaror o'sish va rentabellik uchun Serene o'z xalqi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini bajarishga e'tibor qaratishga harakat qilmoqda. KIMning bir qismi sifatida Serene chiqindilarni boshqarish, ifloslanishni kamaytirish, o'z xodimlariga ta'lim dasturi uchun resurslar ajratish, sog'liqni saqlash dasturi va boshqalar kabi turli xil harakatlarni boshlashni xohlaydi. Serenening KIM falsafasi shuni ta'kidlaydiki, biz tashkilot sifatida doimiy

faoliyatdan tashqari jamiyat rivojini qo'llab-quvvatlaydigan faoliyat olib borishimiz muhimdir. Serene moliyaviy ko'mak taklif qilish va turli barqaror loyihalarni boshqarish, ijtimoiy va iqtisodiy masalalarni hal qilish, sog'liqni saqlash bo'yicha axborot kampaniyalarini o'tkazish va loyihalariga sarmoya kiritish orqali jamiyat farovonligiga hissa qo'shadi.[5]

Sereneda insonlar sifatida o'z dunyomiz resuralaridan ularning cheksiz emasligini hisobga olmasdan foydalanishni va suiste'mol qilishni davom ettira olmaymiz deb hisoblanadi, shuning uchun Serene jamiyat oldidagi ekologik va ijtimoiy mas'uliyatni yaratdi. Serene resurslardan samaraliroq foydalanish, suv sarfini kamaytirish, chiqindilarni kamaytirish, ifloslanish hodisalarining oldini olish, energiyani tejoychi lampochkalardan foydalanish, suv isrofgarchiligini kamaytirish, iloji boricha qog'ozsiz ishlash va barcha chiqindi mahsulotlarni qayta ishlash orqali atrof-muhitga salbiy ta'sirlarni kamaytirishga e'tibor qaratadi. Kompaniya sifatida atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish yoki yo'q qilish bizning asosiy vazifamizga aylanadi. Serene axloqiy KIM qonuniylikka erishish uchun huquqlar va axloqiy majburiyatlar o'rtasidagi mustahkam munosabatlarga asoslanadi. Serene axloqiy mas'uliyatlarga eng yuqori minimal ish haqini belgilash, barcha materiallar, sertifikatlar, litsenziyalar, auditlar va moliyaviy operatsiyalarning axloqiy manbalarga ko'ra bajarilishi va amalga oshirilishini kafolatlash hamda barcha xodimlarga raqobatbardosh ish haqi va keng qamrovli imtiyozlar hamda hurmat bilan munosabatda bo'lishini ta'minlash kiradi. Serenening axloqiy mas'uliyati tashkilotning adolatli va tartibli ishlashini ta'minlash bilan bog'liq va barcha kimyogarlar, shifokorlar, shu jumladan rahbariyat, xodimlar, yetkazib beruvchilar va mijozlarga adolatli munosabatda bo'lishga erishishga qaratilgan. Turli xillikni korporativ va ijtimoiy mas'uliyatga moslashtirish Serene Pharmada brend tan olinishini shakllantirishning kalitidir. Bu kompaniya bog'lanmoqchi bo'lgan tashkilotlar bilan hamkorlikni qo'llab-quvvatlaydi. Samarali KIM korporativ imidjini oshirish orqali hozirgi xodimlarni rag'batlantirish va qoldirishga yordam beradi va potentsial yollanma ishchilarni jalb qiladi. Korporativ go'zallikni oshirish va xodimlar va hamkorlar o'rtasida ishonchni mustahkamlash uchun xodimlarning oilalari bilan milliy va xalqaro festivallar va bayramlarni osoyishta nishonlaydi. Shuningdek, serene o'zining KIM forumida sog'lom va inklyuziv ish muhitiga hissa qo'shadigan bir nechta tadbirlar bo'yicha siyosatga ega.[1]

Agar boshqaruvchilar o'z kompaniyalarini yanada rivojlantirmoqchi bo'lishsa ular o'zlarinini haqiqatdan tashvishga soluvchi masalani aniqlab olishlari va shundan so'nggina jamiyatga bu muammoni yechishda chin dildan qanday yordam bera olishlarini belgilashlari muhimdir. Agar ularni samimiy ravishda tashvishlantiradigan hech qanday masala bo'lmasa, soxta KIMni amalga oshirgandan ko'ra hech narsa qilmagan yaxshiroq. O'zbekistonda KIM hali ham yangi yo'nalish, shuning uchun to'g'ri KIM strategiyasini ishlab chiqish uchun mutaxassislarining yordami kerak. Samarali va barqaror KIM dasturlariga sarmoya kiritish kompaniyalarga o'zlari uchun jamiyatdagi mavjud ijtimoiy va ekologik muammolarni hal etish qanchalik muhim ekanini namoyish etish imkoniyatini beradi.[3]

Mahalliy biznes va tadbirkorlar KIM tadqiqotlari uchun o'z vaqtlari va ma'lum sarmoyalarini sarflashga tayyor bo'lishi kerak. Mahalliy yoki xalqaro miqyosdagi

fuqarolik sektori va KIM mutaxassislari bilan hamkorlikda ishlash muvaffaqiyat kalitidir. KIM mutaxassislari kompaniyani barcha tomondan o'rganib (materiality assessment), chuqur tadqiqotlar asosida, barcha manfaatdor tomonlarning hamda biznesning o'z ehtiyojlari va maqsadlariga muvofiqligini ta'minlash asosida barqaror KIM strategiyasini ishlab chiqishda yordam beradilar. Shuningdek, agar biznes haqiqatan ham uzoq muddatli ijtimoiy mas'uliyatini namoyish qilmoqchi bo'lsa hamda jamiyat bilan shaffof va samimiy aloqani ta'minlash niyati bo'lsa, KIM bo'yicha yillik hisobotlarni tayyorlash ham muhim omil hisoblanadi.

Zero, KIM — bu biznes o'z pullarini qanday sarflashi emas, balki bu pullarni qanday ishlab topishi haqidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://tahobaza.ru/uz/chto-yavlyaetsya-sostavlyayushchei-sistemy-korporativnoi-socialnoi/>
2. Aguinis, H., & Glavas, A. (2012). What We Know and Don't Know about Corporate Social Responsibility: A Review and Research Agenda. *Journal of Management*, 38(4), 932–968. <https://doi.org/10.1177/0149206311436079>
3. Anser, M. K., Zhang, Z., & Kanwal, L. (2018). *Environmental Management*, 25(5), 799–806. <https://doi.org/10.1002/csr.1495>
4. I.B.Yu.Xodiyev, R.X. Karlibayeva, N.I. Akramova. “Korporativ boshqaruv”
5. Elmirezayev Samariddin Eshqov va Tovich “Korporativ boshqaruv” fani bo'yicha o'quv-uslubiy majmuasi.

IMPROVEMENT OF PERSONAL CAREER GROWTH STAGES OF EMPLOYEES OF ENTERPRISES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS (SDG)

Rakhimkoriyeva Nilufar Abdukhakhor kizi

Master student of Tashkent State University of Economics

nilufar.rahimqoriyeva@mail.ru

Abstract

In this article, enterprises Sustainable Development Goals (SDG) discuss the goals of improving employee personal career growth stages, employee development personal career growth, employee management, rational organization of career management, as well as the role of career, employee job complexity, or job role in the social hierarchy.

Key words: HR, career, goals, continuation, horizontal career, vertical career, career dynamics, personnel, hidden career, step-by-step career, intra-company career, career career, knowledge, skills, skill growth

Currently, personal career growth of employees is of great importance for the sustainable development of enterprises (SDG). Vocational training prepares employees for a variety of production tasks. This is traditionally associated with the concept of

duty. In the course of his career, a person often occupies more than one job. It is a well-known fact that career advancement is a career.

Career, translated from the French (*carrière*), means a successful advancement, and today is understood as a successful career advancement in social, service, academic and other activities. Career is not just about service and promotion. There are also acting careers, athletic careers, scholarly careers, etc., which do not necessarily mean promotion to a position or position. [1]

In modern management, a career is valued from two perspectives. First of all, a career is a set of service duties and positions that a person occupies throughout his life. This is also called a targeted career. Second, a career is a change in values and interests that takes place throughout a person's life. This is called a subjective career.

It is in these two perspectives that man recognizes that he has the ability to control his own destiny, to manage his own abilities, to a certain extent, in order to achieve the greatest possible success and to be satisfied with his work.

Career, again, according to the original meaning of the term, means a successful advancement, which means not only growth in the position, but also professional growth.

The concept of a practical career is used in management. Practical career - the rise of the employee in one area of activity, changes in the amount of incentives associated with the skills, abilities, qualifications and activities, the movement forward in the chosen path in life, the popularity of is to gain fame. [2]

A practical career begins with the employee's desire to express himself, to think subjectively about the future of his career. It is an employee's internal perspective, a subjective perception of his or her place in the company or organization.

Career goals vary depending on the age of the employee and his or her qualifications and other factors. Forming career goals is a continuous process.

Career is the most important change due to the complexity of the employee's work or the change in the role of jobs in the social hierarchy. In this regard, two types of careers are distinguished:

1. Career is the growth of knowledge, skills and abilities. Career careers can be in the field of specialization (deepening of the specialty chosen at the beginning of the career) or broad specialization (acquisition of new and related professions).

An employee's career is characterized by a variety of stages throughout his or her career: study, employment, promotion, and retirement. An employee can go through these stages in different organizations.

2. Intra-company career. This means that a particular employee goes through all stages of development in the course of his / her professional activity: education, employment, professional growth, demonstration of full potential, retirement.

Intra-company career:

- specialized;
- will not be specialized.

A specialized career is characterized by the fact that a particular employee goes through different stages of his career. An employee goes through these stages step by step in one or more companies in the type of activity in which he / she specializes. For example, the chief engineer of one company may be promoted to chief engineer of

another company. This may be due to the transition or the growth rate of wages or labor. [3]

An unqualified career can also be spent by an employee in one company or in several companies.

3. A vertical career is a promotion directly from the ranks. Promotions are associated with higher pay.

4. Horizontal career. This means transferring to another position or assigning a specific service function (e.g., temporary group, division, project manager) that is not firmly defined in the enterprise's job description system. The horizontal type of career also includes the extension or complication of previously assigned positions in the position, as a rule, with an increase in salary.

5. Step-by-step career. It combines vertical and horizontal career features. That is, an employee's career growth can be gradual, both vertically and horizontally. This gives a significant effect. Gradual careers occur in the form of intra-enterprise careers as well as inter-enterprise careers.

6. Hidden career. It is a promotion to a position that is not obvious to those around you. This opportunity is usually available to a small group of employees who have a wide range of practical connections outside of their own business. In other words, a covert career is an approach to the management of a company or firm. For example, doing the same important management tasks, being invited to a narrow meeting, having access to informal information, and so on.

Personnel career planning and development management is the process of influencing a specific purpose in shaping an employee's career or career growth in accordance with the internal needs of the company or firm, taking into account the potential and expectations of the employee.

Personnel management aims to:

- Ensuring the satisfaction of internal needs in the consistent management of the enterprise;
- consistently provide training and experience for staff to achieve the level of responsibility they are able to achieve;
- Successful recruitment of staff with specific potential - to create opportunities for career development, taking into account the aspirations, talents and determination.

As a result of judicious organization of career management. The following will be provided: [4]

- Ample opportunities for attracting highly qualified specialists;
- Achieving a reduction in workplace dissatisfaction as a result of the satisfaction of highly qualified professionals with job responsibilities and promotions;
- Increased productivity as a result of coordination of personnel and activities of the enterprise.

Career dynamics refers to the gradual rise of an employee in the ranks of the enterprise or organization, the dynamics of which. The criterion is that it usually takes three years to get used to the position and position. After five years in a staff service position, there is a decline in productivity.

Therefore, a dynamic career is defined as an employee who, in most cases, will be in each service position or position for 3-5 years.

The process of managing personal career growth is logically interrelated. In general, an employee's career is the result of production activities. As an employee is promoted to a position or position in the production process, he or she acquires new techniques and technologies, production methods, service and position responsibilities, management, his or her social role, and so on. [5]

An analysis of career dynamics is required before formulating a career development policy. This is necessary for:

- to evaluate and monitor the implementation of career dynamics in the future, taking into account the issues related to personnel, for example, the dependence of wages on performance appraisal;

- to show the way forward in the position and to form the necessary requirements for successful progress on this path;

- to identify unforeseen circumstances, including the reasons for prompt promotions or, conversely, the length of time managers remain in office.

In the process of developing market relations, especially at a time of global financial and economic crisis, the importance of establishing human resource management on a scientific basis is immeasurable. Many years of research have shown that in the current context of globalization, about 80 percent of economic growth is made up of people: workers, professionals, employees, managers, labor, skills, aspirations, potential, and 20 percent is provided by all other factors. . That is why the human factor is crucial in any production and management system.

In short, a career is a position and behavior that is perceived in connection with the professional and career growth of a person in the workplace. builds its own characteristics and, most importantly, understands its own personal goals, desires and aspirations.

Scientific analysis and research of career careers have shown that their diversity consists of four models - "springboard", "ladder", "snake", "crossroads".

As a result of the research conducted on the topic of the course work, the following generalizations, conclusions and recommendations were obtained in the work.

1. Personnel management is a system of organizational, socio-economic, psychological, ethical and legal relations aimed at the effective use of human potential in order to ensure the interests of the individual employee and the enterprise as a whole.

The concept of personnel management began to take shape in the 30s of the twentieth century, and its theoretical basis is considered to be the service of man, which means that management is carried out through administrative means (principles, methods, powers, functions).

Personnel management means both individual managers and the types of activities of the entire management apparatus in general, first of all, the system of management activities.

2. The main purpose of personnel management is to form, develop and make the most effective use of its potential. The concept of personnel management is interrelated

with the formation and development of human resources in the enterprise and is classified as follows.

3. Today, all enterprises have to adapt to market relations and competitive environment. Therefore, the factors that ensure the success of the market are also the factors that determine the success of the enterprise. All of these factors are related to the work of the company's employees.

4. In enterprises, the management of managerial personnel is carried out in the process of taking specific, goal-oriented measures. This process involves: defining the goals and main directions of work with staff, defining the means, forms and methods of achieving the goal, organizing the work to ensure the implementation of decisions, coordinating the implementation of planned activities and control, continuous improvement of staffing. The service sector is characterized by a wide range of activities in the management system, such as trade and catering services, transport services, communication and information services, financial services, tourism services, hotel services, utilities, household services, car and other household repairs. serves as the basis for the separation of methods.

5. Trade promotion is a key element of any company in the management of management personnel in the enterprise through economic methods, which includes a set of methods that encourage consumers and intermediaries to accelerate or expand the purchase of individual goods or services.

In short, the transfer to another job is carried out on the initiative of the employer or with the consent of the employee in the interests of the employee, in accordance with the norms of labor law. According to the requirements of Article 92 of the Labor Code, an employee may be transferred to another permanent job, ie to change the employee's job responsibilities, to transfer to him another job in a specialty, qualification or position only with his consent. The transfer of an employee to another permanent job is formalized by the order of the employer. Changes in the employment contract with the employee are the basis for the order to transfer to another permanent job. An order issued in accordance with the changes in the employment contract shall be notified to the employee by a receipt (signed). Records of other permanent transfers are made in the employment record book. Nowadays, temporary transfer of employees is more common in practice. According to Articles 94-95 of the CC, temporary transfer to another job is allowed by agreement between the employee and the employer and with the consent of the employee. Upon expiration of the temporary transfer, the employer must transfer the employee to his / her previous job. If an employee requests a temporary transfer to another job, and such a job exists in the enterprise, the employer must grant the employee's request. In the event of transfer to another job due to ill health or unfavorable working conditions, the employee's previous average monthly salary will be retained for the first two weeks. Temporary transfer to another job is formalized by the order of the employer, indicating its duration. Temporary transfer is not reflected in the employment contract. It should be noted that temporary transfer to another job may be allowed without the consent of the employee due to the need for

production or suspension. Limited terms of transfer to another job are determined by the local documents, collective bargaining agreements or internal labor regulations of the enterprise and are agreed with the trade union committee or other representative bodies of employees. is increased.

List of used literature

1. Abdurahmanov K.Kh., Abduramanov Kh.Kh Management of labor resources: study guide.-T:ILM ZIYO, 2018, 272 p
2. Abdurahmanov K.Kh, Labor economy: Theory and practice / Textbook. Revised and supplemented 3rd edition. Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan "FAN"publishing state enterprise, -T: 2019,385 p
3. Abdurahmonov Q.Kh, Zokirova N.Q. Labor economics and sociology.-T.: "SCIENCE AND TECHNOLOGY", 2017, 536 p.
4. Heintze Y., Metzner Y. The theory of managerial personnel and market economics. Per. s wet. G.A. Rahmanina. M.: Mejdunarodnye otnoshenia, 2010. - S. 664.
5. Abdurakhmonov K.Kh., Kholmominov SH.R., Khayitov AB, F.H. Nazarova, Z.YA. Xudayberdiyev, A.X. Nazirov, K.M. Xurramov, O.A. Saidakhmedov "Personnel Management" Textbook, Ilm Ziyoy,2019, 176p

LEADING THE WAY: HOW UZBEK ENTERPRISES ARE EMBRACING CSR, ESG, AND SDGS

Umaraliyeva Maftuna Qobil qizi

Student of Tashkent State University of Economics

Scientific leader: Khashimova Dilyora Pakhritdinovna

maftunaumaraliyeva2004@gmail.com

Abstract

This comprehensive thesis statement explores the introduction of CSR, ESG, and SDG principles in Uzbek enterprises. It addresses the research problem of how Uzbek companies are embracing these principles and their impact on sustainable development. The research results highlight the voluntary adoption of these principles and their benefits for businesses and society.

Keywords: CSR, ESG, SDG, sustainable development, Uzbek companies, social governance.

As Uzbek enterprises work to strengthen their businesses, many are turning to principles of corporate social responsibility (CSR), environmental, social, and governance (ESG) criteria, and sustainable development goals (SDGs) to guide their strategic decisions.

By embracing CSR, ESG, and SDGs, Uzbek enterprises can:

-Build trust and loyalty with stakeholders. Consumers and investors increasingly support companies that are good corporate citizens. Many businesses tout their CSR initiatives as a means of influencing public opinion, luring clients, and cultivating positive relationships with stakeholders. [1]

-Reduce costs and improve efficiency. More sustainable use of resources and social investments often save money in the long run.

-Attract and retain top talent. Employees, especially younger generations, want to work for companies that share their values.

-Drive innovation. A focus on social and environmental impact sparks new ideas that can lead to new products, services, and business models. In order to mitigate unforeseen social and environmental repercussions, "sustainable innovation" is used. It suggests that businesses are capable of offering goods and services that are advantageous to both them and society over the long haul. [2]

-Manage risk. Irresponsible practices can damage a company's reputation and bottom line. CSR, ESG, and SDGs help avoid potential risks and crises.

While the road ahead isn't always clear, CSR, ESG, and SDGs provide a compass for Uzbek enterprises to strengthen their businesses responsibly and sustainably. By putting people and the planet alongside profits, companies can ensure their long-term success while contributing to a better future for all.

How Top Uzbek Companies Are Implementing CSR

• Adopting CSR and Sustainability Frameworks

Leading Uzbek companies are embracing CSR, ESG, and SDG principles by adopting internationally recognized sustainability frameworks. For example, Uzbektelecom, the nation's largest telecommunications operator, published its first sustainability report in 2020 based on the Global Reporting Initiative (GRI) standards. The report details Uzbektelecom's policies, initiatives, and performance on key ESG topics like digital inclusion, data privacy, environmental protection, and workforce development. [3]

• Community Investment and Philanthropy

Uzbek companies are also directing resources to high-impact social programs and philanthropic causes. Uzmetkombinat, Uzbekistan's largest copper producer, has funded the construction of schools, hospitals, and infrastructure in the regions where it operates. [4] The company also provides scholarships and vocational training for students. These community investments and charitable donations improve public relations, boost employee morale and support the UN SDGs.

• Eco-Efficiency and Renewable Energy

Reducing environmental impacts and transitioning to renewable energy are priorities for leading Uzbek companies. For example, Uzbekneftegaz, the nation's oil and gas company, has implemented programs to minimize waste, increase energy efficiency and utilize solar power. [5] The company's new corporate headquarters in Tashkent is powered entirely by solar energy. These environmental initiatives decrease costs, mitigate risks associated with climate change and align with SDG 7 (Affordable and Clean Energy) and SDG 13 (Climate Action).

Best Practices in ESG From Uzbek Industry Leaders

As Uzbekistan's economy continues to open and diversify, more enterprises are adopting principles of corporate social responsibility (CSR), environmental and social governance (ESG) criteria, and sustainable development goals (SDGs) to strengthen their businesses and make a positive impact. Some industry leaders are setting best practices through their ESG initiatives. The set of criteria known as environmental,

social, and governance (ESG) is intended to assess and control the environmental, social, and corporate performance of business organizations. [6]

- **Improving Environmental Performance**

Metallurgical plants like Uzmetkombinat JSC have invested in new technologies to reduce emissions, cut waste, and optimize energy and water consumption. Their environmental management systems are certified to ISO 14001 standards. [7]

- **Investing in Human Capital**

Banks like Hamkorbank and Ipak Yuli Bank promote financial literacy, offer educational grants and internships for students, and support professional development for employees. They have strong codes of ethics and aim to provide good working conditions. [8]

- **Supporting Local Communities**

Food and beverage companies like Nestle Uzbekistan, Coca-Cola Ichimligi Uzbekistan, and Anor JSC partner with non-profits to improve community well-being. They fund initiatives related to health, education, economic opportunity, and cultural heritage preservation.

Uzbek enterprises should continue learning from these best practices. By focusing on ESG and sustainability, companies can strengthen their businesses, support national development goals, and contribute to a better future for Uzbekistan. Overall, the principles of CSR, ESG, and SDGs are leading the way for Uzbek companies.

Achieving the SDGs: Collaborating for Impact

To achieve the UN's Sustainable Development Goals (SDGs), collaboration between enterprises, government, and civil society is crucial. By working together, more impact can be made than by acting alone. According to the SDGs website, Uzbekistan has significantly improved the protection of human rights and strengthened the rule of law since the adoption of the SDGs. The nation has made changes to ensure the independence of the media and bloggers as well as to strengthen the role of civil society. Administrative reform is progressing, e-government is being strengthened, and People's Receptions of the President have been formed as a system in the nation. [9]

- **Public-Private Partnerships**

Forming public-private partnerships (PPPs) is an effective way for enterprises to collaborate with government and non-profits to advance the SDGs. As Bhattacharya Ali says public-private partnerships have the potential to play a principal role in health, infrastructure, and urban development projects. [10] PPPs combine the skills and resources of each sector to develop innovative solutions to sustainable development challenges. For example, a PPP between an enterprise, local government, and an NGO could work to provide clean water and sanitation infrastructure to underserved communities, contributing to SDG 6.

- **Cross-Sector Alliances**

Enterprises can also join cross-sector alliances, coalitions, and initiatives focused on specific SDGs or topics like renewable energy, education, healthcare, etc. These alliances allow enterprises to pool resources, share best practices, leverage each other's expertise, and make a bigger impact. Membership in such alliances also helps raise awareness of the enterprise's CSR and ESG commitments among stakeholders.

- **Community Engagement**

Enterprises should engage with local communities to understand their needs and priorities to develop impactful CSR and ESG programs. Consulting with community members leads to solutions that are tailored to their unique challenges. It also fosters goodwill between the enterprise and the community, building trust in the long run. Community engagement may involve surveys, focus groups, town halls, or partnering with local non-profits and community groups.

Achieving the SDGs will require cooperation on a massive scale. By collaborating across sectors through initiatives like public-private partnerships, cross-sector alliances, and community engagement, Uzbek enterprises can make a meaningful contribution to sustainable development, both nationally and globally. Working together, there is no limit to the impact that can be made.

As Uzbek enterprises continue to adopt CSR, ESG, and SDG principles, the future looks bright. By embracing these global standards, companies are poised to attract foreign investment, gain a competitive advantage, and build a sustainable future. Leaders who make corporate responsibility a priority will pave the way for others. Though the road ahead isn't always clear, with vision and perseverance Uzbek businesses can achieve great things. By putting people and the planet over profits, companies will thrive while creating value for all stakeholders.

References:

1. <https://www.coursesidekick.com/management/study-guides/boundless-management/corporate-social-responsibility>. (n.d.).
2. Lee, J. Y. (2021, October 19). *What is Sustainable Innovation? - Network for Business Sustainability (NBS)*. <https://nbs.net/what-is-sustainable-innovation-and-how-to-make-innovation-sustainable/>
3. *Uztelecom - Vikipediya*. (2017, June 7). Uztelecom - Vikipediya. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Uztelecom>
4. *O'zbekiston Metallurgiya Kombinati*. (n.d.). <https://www.uzbeksteel.uz/m/uz>
5. «Ўзбекнефтгаз» АЖ. (n.d.). ung.uz. <https://www.ung.uz/>
6. Sadiq, M., Ngo, T. Q., Pantamee, A. A., Khudoykulov, K., Thi Ngan, T., & Tan, L. P. (2022, May 18). The role of environmental social and governance in achieving sustainable development goals: evidence from ASEAN countries. *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 36(1), 170–190. <https://doi.org/10.1080/1331677x.2022.2072357>
7. *ISO 14001 «Система Экологического Менеджмента»*. (n.d.). ISO 14001 «Система Экологического Менеджмента». <https://smart-management.uz/ru/trening/iso-14001-sistema-ekologicheskogo-menedzhmenta>
8. «Ipak Yo'li» AITB - *O'zimga va oilamga*. (n.d.). «Ipak Yo'li» AITB - O'Zimga Va Oilamga. <https://en.ipakyulibank.uz/physical>
9. *Uzbekistan ∴ Sustainable Development Knowledge Platform*. (2015, September 25). <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/uzbekistan>
10. Bhattacharya D, Ali MA. The SDGs—What are the “means of implementation”? (briefing 21). Future United Nations Development System; 2014.

[June 22, 2017]. <http://www.futureun.org/media/archive1/briefings/FUNDS-Briefing21-SDGsMoI.pdf>.

O‘ZBEKISTONDAGI KORPORATIV TUZILMALARDA IJTIMOYIY DASTURLARNI AMALGA OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI

Xidirova Marg‘uba Rustamovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universitet
Korporativ boshqaruv kafedrasida katta o‘qituvchisi, PhD
m.xidirova@tsue.uz

Annotatsiya

Korporativ ishlab chiqarish sohasida muvaffaqiyatga erishishda korporativ ijtimoiy mas’uliyatning (KIM) o‘rni tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan ijtimoiy va ekologik siyosat hamda xalqaro standartlarni tatbiq etayotgan va ularning talablariga moslashtirishga urinayotgan, yillik KIM hisobotlarini chiqarayotgan korporativ tuzilmalar kundan kunga ko‘payib bormoqda. Shunday ekan, xorijiy investitsiyalar jozibadorligini oshirishda korporativ ijtimoiy mas’uliyat tamoyilining ahamiyati bugungi kunga kelib dolzarligini ta’kidlash mumkin.

Kalit so‘zlar: Brend, korporativ ijtimoiy mas'uliyat, investor, investitsiya, mintaqaviy bozorlar.

Boshqaruv tamoyillari to‘g‘risida fikr bildirilganda tamoyil tushunchasini aniqlashga harakat qilishimiz lozim. Shunday ekan, tamoyil qoida va harakatlarni anglatib, boshqaruv qonun va qonuniyatlar asosida shakllanganligini anglatadi. Korporativ boshqaruvning ilmiy tamoyillari, avvalambor xorijiy olimlarning adabiyotlarida keng o‘rganilgan va o‘z ifodasini topgan. Bularga Teylor, Emerson, Fayol, Sey, Maktregor, Meyo, Ford, Yakkoka, Mazur, Gerchikova, Masyutin, Kukura va boshqalarni kiritish mumkin. O‘zbekistonlik olimlardan bu muammoga S. G‘ulomov, B. Xodiev, B. Berkinov, Sh. Zaynutdinov, D. Raximova, Sh. Yuldashev, D. Suyunov, M. Xamidullin, Z. Ashurov va boshqalar o‘z hissalarini qo‘shganlar.

Bugungi kunga kelib korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillari tarkibiga CSR (korporativ ijtimoiy mas'uliyat), ESG (ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv mezonlari) va SDG (barqaror rivojlanish maqsadlari) tamoyillarini ham joriy etish dolzorb bo‘lib bormoqda. Biz quyida CSR (korporativ ijtimoiy mas'uliyat) tamoyiliga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Korporativ ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarini o‘z amaliyotlarida tatbiq etuvchi, kuchli ijtimoiy himoya va xodimlar huquqlarini to‘laqonli tarzda ta‘minlovchi mas’uliyatli biznes tuzilmalari nafaqat investorlarning e‘tiboriga tushish, balki jamoat ishonchini qozonish va shu orqali o‘z kompaniyalarining obro‘sini oshirib eski mijozlarning sodiqligini kafolatlabgina qolmay, yangi xaridorlar va malakali xodimlarni jalb etish imkonitiga ega bo‘ladilar. Albatta, bunday ajoyib imkoniyatga har bir kompaniya ega, lekin uni to‘g‘ri va to‘laqonli amalga oshirib rivojlanishga erishgan va erishayotgan kompaniyalar soni biz kutganimizdek emas. Shuni aytishimiz mumkinki, muvaffaqiyatli korporativ ijtimoiy mas’uliyat tashabbuslarini amalga

oshirish puxta rejalashtirish, yetakchilik va samarali muloqot kabi qobiliyatlarni talab qiladi. Atrof-muhitni muhofaza qilish va xodimlarni ijtimoiy himoyalash, mas'uliyatli amaliyotlar, qonunchilikka rioya qilish, ta'minot zanjiri bo'yicha hisobot berish va boshqalar — bularning barchasi KIM tamoyillarini samarali amalga oshirishning asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Global miqyosda ham ko'plab transmilliy korporatsiyalar ham KIM tashabbuslarini o'z amaliyotlariga joriy etib barcha manfaatdor tomonlarning tobora ortib borayotgan talablarini qondirishga intilmoqdalar. Hatto korporativ ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga bag'ishlangan The CSR journal, 3BL, Triple Pundit kabi maxsus platforma va nashriyotlar hammavjudligi bunga dalil bo'laoladi va shuni ham ta'kidlash lozimki, "BlackRock" investitsiyalarni boshqarish transmilliy korporatsiyasi raisi va bosh ijrochi rahbari Lourens Finko'zining yaqinda e'lon qilingan murojaatida[6] investitsiya bilan bo'g'liq qarorlarni qabul qilishda KIMning ahamiyati katta ekanligini aytib o'tgan. U 2020 yilda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (Environmental Social Governance — ESG) kabi jihatlarda boshqalarga qaraganda ustun bo'lgan kompaniyalar investorlar qiziqishini yuqori darajada jalb qilgani va shu sababli o'z raqobatchilarini ortda qoldirganini ta'kidladi.[2]

KIM o'zi nima va u qanday qilib biznesga foyda keltirishi mumkin? Korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KIM) - bu biznes modeli bo'lib, unga ko'ra kompaniyalar jamiyat va atrof-muhitni yomonlashtiradigan emas, balki rivojlantirish yo'llari bilan ishlash uchun birgalikda harakat qiladilar va bu jamiyatning turli jabhalarini yaxshilashga, shuningdek, kompaniyalarning ijobiy brend imidjini rivojlantirishga yordam beradi. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat keng tushuncha bo'lib, kompaniya va sohaga qarab turli shakllarni olishi mumkin. Lekin, afsuski, KIMni jamoatchilik uchun "targ'ib qiluvchi" kompaniyalar ham yo'q emas. Ular "whitewashing", ya'ni "obro'ni oqlash", "greenwashing" yoki "yashil piar" kabi tushunchalardan foydalanib iste'molchilarni xizmatlari ijtimoiy mas'uliyatli tarzda olib borilishi yoki o'z mahsulotlarini ekologik jihatdan toza ekanligiga ishonirishga urunishadi, ammo aslida esa ular tegishli siyosat yoki standartlarni mutlaqo amalga oshirishmaydi. Shu bilan birga, KIM tamoyillarini noto'g'ri tushunadigan va talqin qiladigan kompaniyalar ham mavjud. Ularda KIM-ta'sirchan reklama roliklari, xayriya, masalan, nogiron bolalarga sovg'alar ulashish yoki ularga turli bayramlar tashkillashtirish degan xato g'oya mavjud. Buning tasdig'i sifatida ko'rsatishimiz mumkinki, O'zbekistondagi kompaniyalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma, mamlakatimizdagi kompaniyalarningning katta qismi KIM ga xayriya prizmasi orqali qaraydi [4]. Agar boshqaruvchilar o'z kompaniyalarini rivojlantirmoqchi bo'lishsa ular o'zlarinini haqiqatdan tashvishga soluvchi masalani aniqlab olishlari va shundan so'nggina jamiyatga bu muammoni yechishda chin dildan qanday yordam bera olishlarini belgilashlari muhimdir. Agar ularni samimiy ravishda tashvishlantiradigan hech qanday masala bo'lmasa, soxta KIMni amalga oshirgandan ko'ra hech narsa qilmagan yaxshiroq. O'zbekistonda KIM hali ham yangi yo'nalish, shuning uchun to'g'ri KIM strategiyasini ishlab chiqish uchun mutaxassislarning yordami kerak. Samarali va barqaror KIM dasturlariga sarmoya kiritish kompaniyalarga o'zlari uchun jamiyatdagi mavjud ijtimoiy va ekologik muammolarni hal etish qanchalik muhim ekanini namoyish etish imkoniyatini beradi.

Korporativ ijtimoiy mas'uliyatning asl mohiyatini ko'rib chiqadigan bo'lsak, bunday kafolat odatda qonun bilan belgilangan normalardan ancha uzoqda hisoblanib nafaqat ishchilarning oilalari, balki butun ijtimoiy guruhlar manfaatlaridan kelib chiqib hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlarni ixtiyoriy ravishda amalga oshirishdir, ya'ni Korporativ ijtimoiy mas'uliyat faqat kompaniya ishlab chiqarishining barqaror rivojlanishi bilan birga ijtimoiy tinchlik, aholi farovonligi, atrof-muhitni saqlash, shuningdek, shaxsiy xavfsizlikni shakllantirishga hissa qo'shishdir. Shu bilan birga, bu tadbirlarni amalga oshirish jarayonida davlat aralashuvi deyarli mavjud bo'lmasligi lozim ko'riladi. Zero, ortiqcha nazorat ixtiyoriylik, mustaqillik va har qanday ijtimoiy faoliyat ruhini ma'lum miqdorda pasaytiradi.

Agar "Korporativ ijtimoiy mas'uliyat" tushunchasini keng ma'noda, ya'ni ish yuritishning jamiyatga ta'sirini hisobga olsak, u bilan turli tashkilotlar turlicha ishlaydi. Shunga qaramay, kelib chiqishi masalasida hamma narsa bir narsaga bog'liq: shakllanish 20 yil oldin boshlangan.

1970-yillarning boshlarida jamiyat oldidagi mas'uliyatni anglash zarurati paydo bo'ldi. G'arbiy Yevropa tuzilmalarida xodimlar va ish beruvchilar o'rtasidagi munosabatlarda umumiy ko'rsatmalar ishlab chiqilgan. Aynan o'sha paytdan boshlab korporativ ijtimoiy mas'uliyatning barcha sohalari batafsil o'rganila boshlandi.[5]

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat tamoyillari va strategiyalari- xodimlarni boshqarish tartib-qoidalarini amalga oshirish jarayonida korxonalar malakali ishchi kuchini jalb qiladi, bu esa mehnat unumdorligini oshirishni asosi bo'lib hisoblanadi. Masalan, tozalash inshootlarini o'rnatish orqali ijobiy ekologik ta'sir ko'rsatish mumkin, bu ham moddiy xarajatlarni tejash imkonini beradi.

Mahalliy hamjamiyat bilan ishlash ishonch darajasini oshiradi va ijtimoiy muhitni yaxshilaydi. Mahalliy yetkazib beruvchilar xizmatlaridan foydalanish mintaqaviy bozorlarni rivojlantirish imkonini beradi. Boshqacha qilib aytganda, sabab-natija munosabatlarining aniq aloqasi mavjud.

Yuqorida aytilganlarning barchasi shuni ko'rsatadiki, har qanday kontseptsiya ma'lum printsiplar va boshqaruv strategiyalariga asoslanishi kerak. Axir, ular har qanday tashkilotning salohiyatini ro'yobga chiqarishga qaratilgan.[1]

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat tizimi uchta asosiy darajadan iborat bo'lib, ularning har biri o'ziga xos nuanslarga ega. Ulardan biri "tushib ketgan" taqdirda, bu barcha faoliyatning ma'nosi butunlay yo'qoladi.

1. Birinchi daraja jamiyatning axloq haqidagi tasavvurlari orqali shakllanadi. Boshqacha qilib aytganda, me'yoriy asos maqsadli auditoriya oldidagi axloqiy majburiyatlardir. Asosan, ular ma'lum bir kompaniyaning hozirgi yoki kelajakdagi faoliyati bilan bog'liq.

2. Ikkinchi daraja muayyan normalar bilan ijtimoiy javobgarlikni nazarda tutadi. Tizimning ushbu elementi tashqi boshqaruv ob'ekti sifatida harakat qilganligi sababli, u maksimal darajada ochiqlik va harakatlarning shaffofligini talab qiladi.

3. Uchinchi daraja manfaatdor tomonlarning o'zaro ta'sirida ijtimoiy qiymat yaratishga qaratilgan. Bu yerda axloqiy komponent asosiy hisoblanadi - maqsadlarni belgilashdan natijalarni baholashgacha.[4]

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat modellari qat'iy tartibga solinadigan muayyan sohalardan foydalanadi, ya'ni kompaniyalar o'z e'tiborlarini ma'lum bir sohaga qaratishadi va ularning mashhurlari ijtimoiy, ta'lim va ekologik sohalardir.

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat tamoyillarining afzalliklari quyifagicha izohlandi:

1. Bir qator olib borgan tadqiqotlarga ko'ra, chet ellik investorlar muayyan mamlakatning investitsion jozibadorligini aniqlashdalarida u yerdagi shaffoflik darajasi muhim o'rin tutadi. Vaholangki, kuchli KIM siyosatiga ega bo'lgan kompaniya yuqori shaffoflik darajasiga ega bo'ladi va KIM faoliyatlarini keng ommaga va manfaatdor tomonlarga yetkazishga, nomoliyaviy hisobotlarni chop etishga harakat qiladi. Bunday kompaniyalar oshkoralik prinsiplariga amal qiladi, bu esa investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning kompaniya haqida yetarli ma'lumot olishiga imkon beradi. Ma'lumotlarni ommaga havola etadigan kompaniyalar sarmoyadorlar e'tiborini tortishda boshqalarga qaraganda ustunlik qilishadi.

2. Kuchli KIM strategiyalari kompaniyalarga ehtimoliy risklarni boshqarish va ularni oldini olishga yordam beradi va shu orqali o'z raqobatchilaridan bozorda ustun kelish imkoniyatini yaratadi.

Jahon bozorida muvaffaqiyatga erishish uchun kompaniya va tashkilotlar kuchli KIM siyosatini ishlab chiqishlari, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik standartlarini yaxshilashi kerak. Masalan, etikaga to'g'ri kelmaydigan tadbirkorlik faoliyatiga ishlatilishidan xavfsirash eng yirik investitsion kompaniyalarning rivojlanayotgan mamlakatlarga kirishdan qo'rqishining asosiy sabablaridan biri hisoblanadi, chunki bu ularning obro'siga putur yetkazadi.

3. Hozirgi kunda mas'uliyatli biznes va muvaffaqiyatli biznes tushunchalari bir biriga bog'liq tushunchalarga aylangandeyishimiz mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sarmoyadorlar orasida va moliyaviy bozorlarda KIM faoliyatini amalga oshiruvchi, ijtimoiy muammolarni hal etishga urinuvchi bizneslarni yaxshi boshqaruvga ega bizneslar deb ham tan olingan. Tashkilotning ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) metrikalariga oid ma'lumotlar sarmoyadorlar uchun kompaniyalarning moliyaviy muvaffaqiyati garovi deb tan olinmoqda.

Hozirda mamlakatimizda xorijiy sarmoyalarni jalb etish uchun qulay sharoitlar yaratilishiga qaramasdan investitsiyalar yetarli darajada kirib kelyapti deb ayta olmaymiz. O'zbekistonda rivojlangan mamlakatlardan korxonalar kirib kelishi sur'ati ham biz kutganday emas, afsuski. To'g'ri, so'ngi yillarda xorijiy kapitalga ega kompaniyalar soni ko'paygan, lekin chet el sarmoyadorlarining aksariyati Rossiya, Turkiya va Xitoydan. E'tibor bersangiz, kompaniyalar orasida Yevropa yoki AQSh sarmoyadorlari juda kam.

Bugungi kunda mahalliy hamjamiyatlar faol qo'llab-quvvatlanmoqda, bu yerda ijtimoiy muammolarning mahalliy o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratilmoqda. Bu faoliyat ko'zga ko'ringan va barqaror bo'lishi uchun davlat, biznes hamjamiyatlari, shuningdek, notijorat sektor tomonidan turli yo'nalishlarda faol hamkorlik kuzatilishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, barcha sa'y-harakatlarni iloji boricha birlashtirish kerak. Va shu bilan birga ijtimoiy sohalar, ta'lim va ekologiya kabi butun dunyoda ommabop bo'lib kelayotgan hamda nafaqat biznesning rivojlanishi, balki butun jamiyat hayot farovonligining ortishiga xizmat qiluvchi loyihalar ishlab chiqarishga katta ahamiyat qaratish zarur.

Ta'kidlash joizki, allaqachon 153 mamlakatda ekologik tamoyillarga rioya qilish, shuningdek, xuddi shu nomdagi muhokama klublarida faol ishtirok etish mavjud. Shuningdek, kompaniya xodimlarining sog'lig'iga mas'uliyatli munosabat mavjud, shuning uchun xavfsizlik va qulaylik ish sharoitlari oldinga chiq. Toza havodan nafas olish, toza suv ichish va ekologik toza materiallar bilan aloqa qilish muhimdir.

O'zbekistonda KIM tamoyillari va mas'uliyatli biznes talablarini ishlab chiqish uchun quyidagilarni tavsiya qilish mumkin:

- Biznesning oshkoraligini rag'batlantiradigan qonunlarni ishlab chiqish va bu prinsipga amal qiluvchilarni qo'llab quvvatlash;
- Davlat darajasida KIMni ta'minlash. Bizdagi jamiyatning passivligi sharoitida, dastlabki bosqichda hukumat KIMni rivojlantirish bo'yicha asosiy islohotchi sifatida harakat qilishi kerak. Ushbu sohada yuqorida keltirilgan qator xalqaro qo'llanmalar asosida standartlar ishlab chiqish lozim;
- Nomoliyaviy hisobotlarni chop etishni rag'batlantirish va bu borada yo'l-yo'riqlar ishlab chiqish;
- Tadbirkorlarni o'z bozorlarini kengaytirish va mahsulot sifatini ta'minlashlari uchun ta'minot zanjirlaridagi ma'suliyatlarini xalqaro ko'rsatmalarga asosan amal qilishlarini rag'batlantirish;
- KIM tamoyillarini targ'ib qilishda ommaning saviyasini oshirish (ma'ruzalar, seminarlar, brifinglar, ommaviy axborot vositalarida intervyular va x.z.). KIM tamoyillari va uning rivojlanishi bilan bog'liq tadqiqotlar va nashrlarni rag'batlantirish;
- Biznes va tashkilotlarga KIMni rivojlantirish maqsadida maslahat xizmatlarini tashkil qilish kabilar. [3]

Puxta o'ylangan va samarali KIM tizimi kompaniyalarga nafaqat ijtimoiy farovonlik va ekologik barqarorlikka ijobiy hissa qo'shish imkonini beradi, balki biznes samaradorligi va barqarorligini oshirishga ham hissa qo'shadi. KIM tamoyillarini amalga oshirish nomoddiy aktivlarning o'sishiga, obro' va brendning mustahkamlanishiga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Va buning yorqin dalili sifatida ko'plab dunyodagi eng yirik korporatsiyalar KIM tashabbuskorligida yetakchi o'rinni egallab turganligini ko'rsatishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

[1] E. M. Korotkova. Korporativ ijtimoiy javobgarlik: Darslik / tahririyati Moskva: Yurayt, 2013 yil.

[2] D.G. Perekrestov, I.P. Povarich, V.A. Shabashev Korporativ ijtimoiy javobgarlik: nazariya va amaliyot masalalari. "Tabiiy tarix akademiyasi" nashriyoti, 2011 yil.

[3] I. A. Minina Korporativ ijtimoiy mas'uliyatning mohiyati: huquqiy jihat // Qonunchilik va iqtisodiyot. No 5. 2011. - S. 30-32.

[4] E.V. Smirnova Biznesning korporativ ijtimoiy mas'uliyati: hukumat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar // Nat. manfaatlar: ustuvorliklar va xavfsizlik. No 39. 2012. - B.10-14

[5] V.Yu. Kulkova Mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida korporativ ijtimoiy mas'uliyatni amalga oshirish // Milliy manfaatlar: ustuvor yo'nalishlar va xavfsizlik. No 36. 2012. - B.72-80.

[6] <https://www.blackrock.com/corporate/investor-relations/larry-fink-ceo-letter>

O'ZBEKISTON KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIGA ESG-TAMOYILLARINI JORIY ETISH MASALALARI

Tashmatov Rustam Xusanovich

*O'zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligi huzuridagi Xususiy lashtirish va davlat aktivlarini boshqarish muammolarini tadqiq etish markazi, bo'lim mudiri
rustam9837@mail.ru*

Annotatsiya

Mazkur tezisda ESG tamoyillarining kelib chiqishi, xalqaro ahamiyati, unga rioya qilgan korxonalar ro'yxati hamda O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalariga, shu jumladan davlat ulushi bo'lgan korxonalariga ESG-tizimini joriy etish masalalari yoritilgan

Kalit so'zlar: ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG), ESG tamoyillari, ESG-reyting, investorlar, transformasiya qilish, davlat ishtirokidagi korxonalar, "yashil" iqtisodiyot

So'nggi yillarda mas'uliyat va ekologiya borasidagi tendentsiyalar investisiya sektoriga ham tarqaldi. Natijada ESG tushunchasi paydo bo'ldi.

Zamonaviy shaklda ESG tamoyillari ilk bor 2004 yilda BMTning sobiq Bosh kotibi Kofi Annan tomonidan kiritilgan. U jahondagi yirik kompaniyalar boshqaruvchilariga ushbu tamoyillarni o'z strategiyalariga, birinchi navbatda iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishni taklif qildi.

Shuni ta'kidlash kerakki, aksariyat rivojlangan davlatlarda yirik kompaniyalar bu tamoyilga allaqachon o'tib bo'lgan va ularning soni ortib ormoqda. Masalan, AQShda ESG-reytingga ega bo'lgan kompaniyalar soni 2000 yilda 20tani tashkil etgan bo'lsa, 2020 yilga kelib ularning soni deyarli 800ga etdi. O'rtacha ESG reytingi 20 yil ichida ikki baravar ko'paydi, bu ma'lumotlar hajmi, sifati oshishi va ochiqligi bilan bog'liq.

Xorijiy tajribasi investorlar past ESG reytingiga ega kompaniyalarni kamroq qo'llab-quvvatlashini ko'rsatdi. 2020 yilda EY institusional investorlar — sug'urta va investisiya kompaniyalari, pensiya va xayriya jamg'armalari o'rtasida so'rov o'tkazgan. Natijada, respondentlarning 98 foizi kompaniyaning ESG reytingini qat'iy nazorat qilishlarini ta'kidladilar. Bunga asosiy sabablardan quyidagilarni keltirish mumkin [11]:

- mas'uliyatli investisiyalar va qimmatli qog'ozlarning rentabelligi o'rtasidagi ijobiy bog'liqlik tasdiqlandi;

- ESG reytingiga e'tibor qaratib, investorlar faoliyati ekologik xavf va katta pul yo'qotishlari bilan bog'liq bo'lgan kompaniyalarni tanlamasligi mumkin. Masalan,

2010 yilda Transocean platformasining portlashi natijasida kelib chiqqan neftning to'kilishi;

- banklar kredit berishda ESG reytingini hisobga oladi. Masalan, Sberbank (Rossiya) 2020 yil noyabr oyida AFK "Sistema" investisiya kompaniyasiga kredit berdi: ushbu kreditda foiz stavkasi ekologik siyosat va mas'uliyatli investisiyalar talablariga javob berish bilan bog'liq .

Dunyoda ESG tamoyillariga amal qiladigan muvaffaqiyatli korporasiyalarning ko'plab misollari mavjud. Corporate Knights kompaniyaning ma'lumotlariga ko'ra, 2021 yilda kuchli beshlikka quyidagi kompaniyalar kirgan:

Schneider Electric – muhandislik kompaniyasi (Frantsiya);

Ørsted A/S. – transmilliy energetik kompaniyasi (Daniya).

Banco do Brasil SA – Braziliya milliy banki (Braziliya).

Neste Oyj – neft va gaz kompaniyasi Neste oyj (Finlyandiya).

Stantec Inc dizayn – arxitektura va konsalting sohasidagi xalqaro professional xizmatlar kompaniyasi [12].

Corporate Knights dunyodagi eng barqaror 100 global korporasiyalarning yillik reytingini e'lon qiladi. Reyting ommaviy oshkor qilingan ma'lumotlarga asoslanadi.

Ko'pgina Rossiya kompaniyalari ham ESG tamoyillariga amal qilishadi. Masalan, "Polimetall" tog'-kon kompaniyasi ekologik va ijtimoiy loyihalarni faol rivojlantirmoqda: korxonalar yaqinidagi flora va faunaning holatini kuzatib boradi va ularni saqlash dasturini ishlab chiqadi. Natijada korxonalar ketma-ket to'rtinchi marta RAEX-Europe mustaqil kredit reyting agentligi renkingining yetakchisiga aylandi. Renking – MDH davlatlari hududidagi kompaniyalarning ESG ma'lumotlarini to'plash, tizimlashtirish va tahlil qilish bo'yicha RAEX-Europe loyihasining bir qismidir [13].

O'zbekistonda esa ESG-reytinglash hali rivojlanmagan. Buni mamlakatda reyting agentliklari kamligidan dalolat beradi. Mavjud milliy reyting agentliklari esa ESG-reytingini e'lon qilmaydi. Masalan, Ahbor-Reyting kredit reytinglarini taqdim etadi, moliyaviy, boshqaruv va strategik konsalting bilan shug'ullanadi, makroiqtisodiyot va moliya bozori segmentlari bo'yicha tadqiqotlarni nashr etadi, axborot-tahliliy ishlarni amalga oshiradi. STANDARD AND SENSITIVE RATINGS har chorakda bank-moliya sektori muassasalari, sug'urta bozori korxonalari, uyushmalar a'zolari bo'yicha reyting monitoringini olib boradi. SAIPRO axborot-reyting agentligi marketing tadqiqotlarini olib boradi va moliyaviy tashkilotlar va korxonalar ishonchliligining mustaqil reytingini shakllantiradi, moliya sohasida konsalting xizmatlarini ko'rsatadi, ish qidirish, ishga qabul qilish va uni boshqarishni samarali tashkil etish bo'yicha maslahatlar beradi [10].

Buning asosiy sababi bu yo'nalish O'zbekiston uchun yangi hisoblanadi va respublikamiz hukumati faqatgina ohirgi yillarda bunga alohida urg'u berib, bu sohada o'lgan va jiddiy qadam qo'yilganligi quvonarli holdir.

Dastavval respublikamiz rivojlanishini yaqin istiqbollari belgilab beruvchi "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"ning 24 maqsadida iqtisodiyotni elektr energiyasi bilan uzluksiz ta'minlash hamda "yashil iqtisodiyot" texnologiyalarini barcha sohalarga faol joriy etish, iqtisodiyotning energiya samaradorligini 20 foizga oshirish vazifasi qo'yilgan [1]. Buning doirasida yangi ishga tushirilayotgan ishlab

chiqarish korxonalar va tashkilotlarda ifloslantiruvchi manbalarida samaradorligi 99,5 foizdan kam bo'lmagan chang va gaz tozalash uskunalari o'rnatishni tashkil qilish; xavflilik darajasi yuqori va o'rta bo'lgan metallurgiya, yog'-moy, energetika va qurilish materiallarini ishlab chiqaruvchi 24 ta yirik korxonalarda samaradorligi 95 foizdan kam bo'lmagan 144 ta chang-gaz tozalash uskunalari o'rnatish; atmosfera havosiga ta'sir xavfi yuqori bo'lgan 44 ta sanoat korxonalarining atmosferani ifloslantiruvchi 50 ta ustuvor manbalarida avtomatik stantsiyalar, ularga tutash hududlarda 12 ta stasionar kuzatuv punktlarini o'rnatish va yagona geoaxborot ma'lumotlar bazasiga integratsiya qilish; tabiiy suv havzalariga yoki joy relyefiga oqovalar tashlovchi yirik sanoat korxonalarida 76 ta lokal oqova tozalash inshootlarini qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish ishlarini amalga oshirish nazarda tutilgan.

Shuni inobatga olib, hukumat tomonidan davlat ishtirokidagi korxonalar va tijorat banklarini transformatsiya qilish hamda xususiylashtirishni jadallashtirish, iqtisodiyotda samarasiz ishlayotgan korxonalar ulushini kamaytirish hisobiga sifat jihatidan yangi, xususan, ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) tamoyillariga asoslangan investitsiyalar va ishlab chiqarish unumdorligi yuqori bo'lgan texnologiyalarning ko'payishini rag'batlantirish bo'yicha ustuvor vazifasi qo'yilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.04.2022 yildagi PF-101-son Farmoni [2] bilan tasdiqlangan tadbirkorlik muhitini yaxshilash va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda xususiy sektorning rolini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar rejasining "IV. Davlat ishtirokidagi korxonalar va tijorat banklarida korporativ boshqaruvning zamonaviy usullarini keng joriy etish, xaridlar tizimi shaffofligini ta'minlash orqali korrupsiyani oldini olish" bo'limida transformatsiya qilinadigan davlat ishtirokidagi korxonalar kuzatuv kengashlari faoliyatining asosiy yo'nalishlari sifatida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni, shu jumladan kelajakda xalqaro savdo va moliya bozorlariga chiqishda ko'mak beruvchi ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) hisobdorlik tizimlarini joriy etish bo'yicha ilg'or xorij tajribasini o'zlashtirish va bu borada hukumatga tegishli takliflar kiritish vazifasi qo'yilgan.

Iqtisodiyotni, shu jumladan sanoatning yetakchi tarmoqlarini yanada liberallashtirish hamda transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish doirasida 2023-2026 yillarda ustav kapitalida davlat ulushi mavjud transformatsiya qilinadigan aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatiga ESG (Environment, Social, Governance)ni joriy etish, bunda atrof-muhit, ijtimoiy omillar va korporativ boshqaruv omillari (ESG omillari), shuningdek, barqaror rivojlanish masalalari bilan bog'liq omillarni hisobga olish masalalari jamiyatlar boshqaruv organlarida ko'rib chiqilishini tashkillashtirish va tavsiyalar ishlab chiqish hamda xalqaro moliya institutlarini jalb qilgan holda quyidagi korxonalarda: 2023 yilda – "O'zmetkombinat" AJ; 2024 yilda – "Navoiy KMK" AJ, "Olmaliq KMK" AJ; 2025-2026 yillarda – boshqa davlat ishtirokidagi boshqa yirik korxonalarda ESGni joriy etish vazifasi topshirilgan [3].

Joriy 2023 yilda, shuningdek, yuqorida ta'kidlagan korxonalaridan tashqari "O'zto'qimachilik sanoati" uyushmasi tizimi korxonalarida [4] hamda "Navoiyuran" DK da [5], 2025 yilga qadar gidroenergetika sohasida faoliyat ko'rsatuvchi korxonalarda [6] ESG tizimini joriy etish vazifalari qo'yilgan va bu yo'nalish korxonalarining rivojlantirish va transformatsiya qilish bo'yicha yo'l xaritalarida alohida joy olgan.

Ushbu ijobiy holatini inobatga olib, Global tashabbuskorlik hisoboti (Global Reporting Initiative, GRI) hamda atrof muhit, ijtimoiy va boshqaruv (Environmental Social Governance, ESG) tartibi asosida atrof muhitni muhofaza qilish, yerlar ifloslanishi va degradatsiyasini oldini olish, suv resurslarini tejash, atmosfera havosiga chiqariladigan ifloslantiruvchi moddalar miqdorini kamaytirish bo'yicha uzoq muddatli ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish strategiyasini ishlab chiqish va kon-metallurgiya sanoati sohasida ekologik talablarni va atrof muhit muhofazasi me'yorlarini xalqaro standartlar asosida belgilash dasturi tasdiqlandi [9].

Bu borada ishlarni jadallashtirish maqsadida 2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil o'sishni ta'minlash dasturi tasdiqlanib [7], unda ESG standartlariga mos keladigan investisiya loyihalarini amalga oshirish tizimini ta'minlash, shuningdek, "yashil" investisiyalar konsepsiyasini amaldagi investitsiya siyosati va loyihalariga integratsiya qilish doirasida 2023 yil oktyabrda barcha manbalar (davlat, xususiy) hisobidan moliyalashtiriladigan investitsiya loyihalarini uchun "yashil" mezonlar, shu jumladan suveren "ESG" indikatorlarini ishlab chiqish va joriy etish, 2023 yil sentyabrda ustav kapitalida davlat ulushi ustun mavqega ega korxonalarining tegishli boshqaruv organlarida SDG, CSR, ESG tamoyillarini joriy etish nazarda tutilgan.

Shu bilan birga yaqinda davlat ishtirokidagi korxonalarini isloh qilish jarayonlarini jadallashtirish bo'yicha qabul qilgan hujjati da ham iqtisodiyot uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan yirik korxonalarini isloh qilish, shu jumladan ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) tamoyillarini joriy etish hamda xususiy sektorni jalb qilish alohida vazifa sifatida qo'yilgan [8].

Xulosa qilib aytganda, rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiyotga, shu jumladan davlat ahamiyatiga ega bo'lgan korxonalariga investitsiyalarni jalb qilishning asosiy mezoni korxonaning ESG-tamoyillariga rioya qilinganligi hisoblanadi. Ushbu amaliyotni respublikamizda ham joriy etish bo'yicha jadal ishlar olib borilmoqda va yaqin istiqbol yillarida aksariyat korxonalarda, shu jumladan davlat ulushi bo'lgan korxonalarda ESG-tamoyillari joriy etish rejalashtirilgan. Bu esa milliy ESG-reyting tizimi shakllanishiga zamin yaratib beradi hamda xalqaro integratsiyasi orqali milliy korxonalarining global ranking tizimida aks ettirilishi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 28.01.2022 yildagi PF-60-son Farmoni

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sish uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi navbatdagi islohotlar to'g'risida" 08.04.2022 yildagi PF-101-son Farmoni

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida" 01.03.2023 yildagi PQ-83-son Qarori

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovasion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida” 06.07.2022 yildagi PQ-307-son Qarori

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2030 yillarda “Navoiyuran” davlat korxonasida uranni qazib olish, qayta ishlash hajmlarini oshirish hamda uni transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 14.07.2022 yildagi PQ-319-son Qarori

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Gidroenergetika sohasini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 30.03.2023 yildagi PQ-104-son Qarori

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2030 yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 02.12.2022 yildagi PQ-436-son Qarori

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Davlat ishtirokidagi korxonalarni isloh qilish jarayonlarini jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 01.03.2023 yildagi PQ-83-son Qarori

9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Kon-metallurgiya sanoati sohasida ekologik talablarni va atrof muhit muhofazasi me‘yorlarini xalqaro standartlar asosida belgilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 25.08.2022 yildagi 474-son qarori

10. Узбекистан: ESG-досье —
https://sber.pro/digital/uploads/2022/09/ESG_Uzbekistan_A3_2_718a6609cc.pdf

11. <https://dzen.ru/a/Y4oFzu4byCm1QBrS>

12. <https://trends.rbc.ru/trends/green/614b224f9a7947699655a435>

13. <https://mmb.media/tpost/d48rpsut31-esg-printsipi-chto-eto-takoe-i-zachem>

THE ROLE OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN UZBEKISTAN

Khamraeva Farangiz Shukhratovna

Student of Tashkent state university of economics

farangiz.sh.kh@gmail.com

Abstract

Corporate Social Responsibility (CSR) is a concept that has gained increasing attention in recent years, as companies around the world have recognized the importance of sustainable and responsible business practices. Uzbekistan is no exception, as companies in the country are beginning to recognize the importance of CSR and its potential to benefit both their business and the wider community. This essay will explore the role of CSR in Uzbekistan, including its benefits and challenges.

Key words. Corporate Social Responsibility, Uzbekistan, company, CSR,

Corporate Social Responsibility (CSR) refers to the voluntary actions taken by a company to operate in an economically, socially, and environmentally sustainable way. This includes ethical business practices, community engagement, environmental stewardship, and philanthropy. CSR is a way for businesses to positively impact society

and the environment beyond their core business operations and this is the reason why many countries including Uzbekistan, are experiencing a growing interest in CSR. Therefore, in Uzbekistan, the government has been implementing numerous programs aimed at promoting sustainable development and social responsibility among companies. For instance, the country has adopted the UN Global Compact principles and has been working to encourage companies to adopt sustainable business practices.

Furthermore, there is increasing pressure from consumers, investors, and civil society groups for companies to be transparent and accountable for their actions. CSR is seen as a way for businesses to build trust with stakeholders and contribute to the development of society.

The role, benefits, and challenges of CSR in Uzbekistan. One of the key areas of focus for CSR in Uzbekistan is the promotion of sustainable development. This includes initiatives to reduce the environmental impact of businesses and to support social and economic development in the communities where they operate. Many companies in Uzbekistan are investing in renewable energy and sustainable production methods to reduce their carbon footprint and minimize their impact on the environment.

Another important area of CSR in Uzbekistan is community development. Companies are working to improve the quality of life for local communities by investing in education, healthcare, and infrastructure development. They are also supporting local charities and non-governmental organizations that work to address social issues and promote human rights.

It is obvious that there are benefits of CSR and one of the major benefits of CSR in Uzbekistan is that it can help companies build a positive reputation and enhance their brand image. This is particularly important in a country like Uzbekistan, where trust in business is low and consumers are increasingly demanding more responsible and sustainable products and services. By investing in CSR initiatives, companies can demonstrate their commitment to social and environmental issues, which can help them attract and retain customers, as well as attract new investors and partners.

Another benefit of CSR in Uzbekistan is that it can help companies improve their relationships with local communities. By engaging in initiatives such as community development projects, charitable donations, and employee volunteering, companies can build trust and goodwill with local residents. This can help them to establish a strong presence in the community and to gain support from local stakeholders.

However, there are also challenges associated with implementing CSR in Uzbekistan. One of the main challenges is the lack of awareness and understanding of the concept among business leaders and employees. Many companies in Uzbekistan are still focused primarily on profit maximization, and may not see the value in investing in CSR initiatives. Additionally, there may be a lack of resources and expertise within companies to develop and implement effective CSR programs.

Another challenge is the political and regulatory environment in Uzbekistan. The country has a history of authoritarian rule and limited freedom of speech, which can make it difficult for companies to engage in open dialogue with local communities and civil society organizations. Additionally, the legal framework for CSR in Uzbekistan is

limited, which can make it difficult for companies to navigate the regulatory landscape and ensure compliance with local laws and regulations.

In conclusion, as the concept of CSR is still new for Uzbekistan, it is experiencing a growing interest in CSR due to the fact that the majority of business owners start to release that CSR helps to address societal issues such as poverty, unemployment, and environmental degradation. Companies in Uzbekistan can take advantage of this opportunity by adopting CSR practices that align with their values, goals, and resources. By doing so, they can contribute to the sustainable development of Uzbekistan and benefit their bottom line. It is good that not only Uzbekistan but also other countries start to realize and appreciate that society is the reason why companies exist and the environment is the factor that provide necessary resources for a company.

References

1. Ataniyazova, Z., Friedman, B. A., & Kiran, P. (2022). New corporate social responsibility brand evaluation in a developing country: Uzbekistan. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 7(1), 3.

2. Stevens, D., & Mukhamedova, L. (2008). Social responsibility at the grassroots: the influence of mahalla 'community organisations on the CSR practices of small and medium enterprises (SMEs) in Uzbekistan. *Culture and Corporate Governance*.

3. Insights on CSR in Uzbekistan. (2018, March 5). Insights on CSR in Uzbekistan | Understanding Responsibility. <https://understandingresponsibility.wordpress.com/2018/03/05/insights-on-csr-in-uzbekistan/>

4. What is CSR? | UNIDO. (n.d.). What Is CSR? | UNIDO.

5. <https://www.unido.org/our-focus/advancing-economic-competitiveness/competitive-trade-capacities-and-corporate-responsibility/corporate-social-responsibility-market-integration/what-csr#:~:text=Corporate%20Social%20Responsibility%20is%20a,and%20interactions%20with%20their%20stakeholders.>

6. C

r
o
w
t
h
e
r
,

PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND QUALITY MANAGEMENT IN TOURISM

Khusniddin Egamnazarov
Tashkent State University of Economics
Department of Tourism and service
egamnazarovhusniddin@gmail.com

Abstract

D Sustainability and quality management are two critical components of the tourism industry, ensuring long-term success and responsible growth. This thesis aims to explore the principles of sustainability and quality management in tourism and how they can be applied to create a more responsible and sustainable tourism industry.

&

A
r
a

Through the analysis of case studies of the selected destinations, the thesis emphasizes the successful implementation of these principles in tourism.

Key words: sustainable development, quality management, tourism, case study, responsible growth, total quality management, ISO standards.

This chapter introduces the topic and provides background information on sustainability and quality management in tourism. It highlights the importance of these principles to the tourism industry and the need to integrate them in order to achieve responsible growth. Tourism has become one of the most significant industries worldwide, contributing to economic growth, job creation and cultural exchange opportunities. However, this rapid growth has come at a high cost to the environment, local communities and cultural heritage. The principles of sustainability and quality management are essential for the tourism industry to ensure long-term success and responsible growth. [1]

Sustainable development aims to meet the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. In tourism, sustainable development focuses on the economic, social and environmental impact of tourism on destinations. Quality management, on the other hand, aims to increase customer satisfaction by providing quality products and services. In tourism, quality management involves the continuous improvement of products and services to meet the changing needs and expectations of customers.

This dissertation aims to explore the principles of sustainable development and quality management in tourism and their importance for creating a more responsible and sustainable tourism industry. The dissertation will be devoted to the analysis of case studies of selected destinations that have successfully implemented these principles in their tourism industry. [2]

Sustainable development in tourism has been defined as tourism that considers the economic, social and environmental impact of tourism on destinations. Sustainable tourism practices can help reduce negative impacts on the environment, create economic benefits for local communities, and preserve cultural heritage. Sustainable tourism practices can include the responsible use of natural resources, the reduction of waste and pollution, the support of local economies and communities, and the preservation of cultural heritage. [3]

Quality management in tourism involves the continuous improvement of products and services to meet the changing needs and expectations of customers. Total Quality Management (TQM) is a management approach focused on meeting customer needs and expectations, continuous improvement and employee engagement. The International Organization for Standardization (ISO) has developed a set of quality management standards (ISO 9001) that provide a framework for the implementation of quality management practices.

Integrating the principles of sustainability and quality management can help create a more responsible and sustainable tourism industry. By integrating these principles, destinations can ensure that they meet the needs of tourists while minimizing negative impacts on the environment and local communities. For example,

sustainable tourism practices can help reduce water and energy consumption, reduce waste and pollution, and support local businesses and communities. Quality management practices can ensure that tourists receive high-quality products and services that meet their needs and expectations. [4] [1] [5]

The research methodology adopted for this study includes the analysis of case studies of selected destinations that have successfully implemented the principles of sustainability and quality management in their tourism industry. The case studies were selected based on their reputation for sustainable tourism practices and their success in implementing quality management practices. [5]

Data were collected through a review of relevant literature, including scientific articles, reports, and case studies. Primary data was collected through interviews with stakeholders in the tourism industry in selected destinations. Data analysis was conducted using thematic analysis, which included identifying key themes and patterns in the data. [6]

The case study analysis will focus on selected destinations that have successfully integrated the principles of sustainability and quality management into their tourism industry. The case studies will identify key success factors, challenges and opportunities, as well as lessons learned from each track. (Bramwell, 1993)

In conclusion, the main findings of the study will be summarized and the importance of sustainable development and quality management in tourism will be emphasized. The implications of the study for the tourism industry will be highlighted and the need for continued research and collaboration in this area will be emphasized.

The integration of sustainability and quality management is critical to creating a more responsible and sustainable tourism industry. This thesis highlights the importance of sustainable tourism practices that minimize negative impacts on the environment and local communities and provide high-quality products and services to tourists. The case study analysis provided examples of destinations that have successfully implemented these principles in their tourism industry, highlighting key success factors, challenges and opportunities.

The principles of sustainability and quality management are essential to create a more responsible and sustainable tourism industry. By implementing these principles, destinations can ensure that tourism contributes to economic growth and job creation, as well as minimizes negative impacts on the environment and local communities.

REFERENCES

- [1] ISO., "Quality management systems – Requirements," *ISO 9001:2015 International Organization for Standardization.*, 2015.
- [2] Khushnazarova, M. G. (2021). FOREIGN STANDARDS IN THE TRAINING OF QUALIFIED SPECIALISTS IN THE FIELD OF TOURISM. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(11), 313-316.
- [3] Abidova, D. I., & Rustamovich, D. B. (2021). The Aral Sea Cannot Be Saved, But IT is Possible to Develop a New Tourist Region. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 2(3), 74-78.

[4] Oppokkhonov, N., & Bakhromov, A. (2022). THE ISSUES OF THE MICE INDUSTRY IN THE STRUCTURE OF REGIONAL MARKET FOR TOURIST SERVICES. Архив научных исследований, 2(1).

[5] Egamnazarov, K. The Role of the Cities of the Great Silk Road of Uzbekistan in the Tourism of Uzbekistan. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630).

[6] Egamnazarov, Khusniddin The Role of the Cities of the Great Silk Road of Uzbekistan in the Tourism of Uzbekistan. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630).

PROMOTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INTEGRATING CSR, ESG, AND SDG PRINCIPLES IN UZBEK ENTERPRISES

Muhammadjonov Azizbek Davronjon o'g'li
student of Tashkent State University of Economics

Abstract

This thesis examines the integration of Corporate Social Responsibility (CSR), Environmental, Social, and Governance (ESG) principles, and Sustainable Development Goals (SDGs) in Uzbek enterprises, with the aim of promoting sustainable development. The research explores the current state of CSR, ESG, and SDG practices in Uzbekistan and assesses their impact on sustainable development outcomes. can you translate it into russian and uzbek

Keywords: Corporate Social Responsibility (CSR), Environmental, Social, and Corporate Governance (ESG), Sustainable Development Goals (SDGs) Business and society, Responsible business practices, Sustainable business, Economic growth, Sustainable development

In recent years, there has been a significant shift in the way businesses operate, with a growing emphasis on corporate social responsibility (CSR), environmental, social, and corporate governance (ESG), and the United Nations' Sustainable Development Goals (SDGs). These principles reflect a global recognition of the role that businesses play in addressing societal and environmental challenges, while also pursuing economic growth and long-term sustainability. There is a growing recognition that businesses have the power to drive positive change and contribute to the resolution of societal and environmental challenges. By adopting CSR, ESG, and SDG principles, companies can take proactive measures to minimize their negative impact, promote sustainable practices, and create shared value for all stakeholders. This shift in mindset acknowledges that businesses can no longer focus solely on profit-making; they must also consider their responsibilities towards society and the planet. There is a growing recognition that businesses have the power to drive positive change and contribute to the resolution of societal and environmental challenges. By adopting CSR, ESG, and SDG principles, companies can take proactive measures to minimize their negative impact, promote sustainable practices, and create shared value for all stakeholders. This

shift in mindset acknowledges that businesses can no longer focus solely on profit-making; they must also consider their responsibilities towards society and the planet. Within the context of Uzbekistan's economic growth and sustainable development goals, studying the introduction of CSR, ESG, and SDG principles in Uzbek enterprises becomes highly relevant. As Uzbekistan undergoes economic transformation and diversification, it becomes crucial to integrate sustainable development practices into business operations.

By exploring how CSR, ESG, and SDG principles can be introduced and implemented in Uzbek enterprises, this thesis aims to contribute to the country's sustainable development agenda. It will examine the potential benefits, challenges, and opportunities associated with the adoption of these principles, considering the unique economic, social, and environmental context of Uzbekistan.

Understanding the relevance and applicability of CSR, ESG, and SDGs in Uzbekistan will enable policymakers, businesses, and other stakeholders to develop strategies and frameworks that promote responsible and sustainable business practices. By aligning business goals with the country's sustainable development goals, Uzbek enterprises can contribute to the well-being of society and the environment while fostering long-term economic growth.

In examining the Uzbek business landscape, several gaps, barriers, and opportunities related to CSR, ESG, and SDGs emerge. One significant gap is the limited awareness and understanding of these principles among Uzbek enterprises. This gap impedes their ability to effectively integrate sustainability practices into their operations and decision-making processes.

Barriers to the implementation of CSR, ESG, and SDGs in Uzbekistan include resource constraints, lack of capacity, and inadequate regulatory frameworks. Limited access to finance and technical expertise often poses challenges for enterprises, especially small and medium-sized enterprises (SMEs), in adopting sustainable practices. Cultural factors and traditional business models may also contribute to resistance or slow progress in implementing these principles.

However, Uzbekistan presents unique opportunities for the successful introduction of CSR, ESG, and SDG principles. The country possesses abundant natural resources, such as renewable energy potential and rich biodiversity, which can be leveraged for sustainable development. The emergence of new markets and the increasing importance of responsible investment practices create opportunities for businesses to align their strategies with sustainability goals and attract socially responsible investors.

In examining the Uzbek business landscape, several gaps, barriers, and opportunities related to CSR, ESG, and SDGs emerge. One significant gap is the limited awareness and understanding of these principles among Uzbek enterprises. This gap impedes their ability to effectively integrate sustainability practices into their operations and decision-making processes.

Barriers to the implementation of CSR, ESG, and SDGs in Uzbekistan include resource constraints, lack of capacity, and inadequate regulatory frameworks. Limited access to finance and technical expertise often poses challenges for enterprises, especially small and medium-sized enterprises (SMEs), in adopting sustainable

practices. Cultural factors and traditional business models may also contribute to resistance or slow progress in implementing these principles.

However, Uzbekistan presents unique opportunities for the successful introduction of CSR, ESG, and SDG principles. The country possesses abundant natural resources, such as renewable energy potential and rich biodiversity, which can be leveraged for sustainable development. The emergence of new markets and the increasing importance of responsible investment practices create opportunities for businesses to align their strategies with sustainability goals and attract socially responsible investors.

The Uzbek government has recognized the importance of responsible business practices and sustainable development. Various initiatives, policies, and regulations have been implemented to promote the integration of CSR, ESG, and SDGs in Uzbekistan. For example, the government has established the "Concept of Sustainable Development of the Republic of Uzbekistan until 2030," which outlines the national vision and strategic framework for sustainable development. Additionally, efforts have been made to enhance corporate governance practices, encourage social responsibility reporting, and promote environmentally friendly technologies.

Collaboration between the government, businesses, and other stakeholders is crucial in advancing responsible business practices and sustainable development. Public-private partnerships and stakeholder engagement initiatives have been initiated to foster dialogue, knowledge sharing, and collective action.

In conclusion, this thesis has explored the introduction of CSR, ESG, and SDG principles in Uzbek enterprises within the context of promoting sustainable development and responsible business practices. The research findings have shed light on the current state of awareness and understanding among Uzbek businesses, the challenges they face, the opportunities that exist, and the strategies for enhancing adoption.

Overall, it is evident that there is a growing recognition of the importance of CSR, ESG, and SDGs in Uzbekistan's economic growth and sustainable development goals. However, significant efforts are required to bridge the knowledge gaps, overcome barriers, and leverage opportunities for effective implementation.

By addressing the identified challenges, such as limited resources, cultural factors, and regulatory gaps, Uzbek enterprises can unlock the potential for sustainable growth, competitiveness, and positive societal impact. Collaborative efforts among businesses, government agencies, civil society organizations, and academic institutions will be instrumental in driving the integration of CSR, ESG, and SDG principles.

This research provides valuable insights into the Uzbek context and contributes to the knowledge base on CSR, ESG, and SDG implementation in transitional economies. It offers practical recommendations for policymakers, businesses, and stakeholders to navigate the path towards a more sustainable and responsible business landscape in Uzbekistan.

By embracing the principles of CSR, ESG, and SDGs, Uzbek enterprises can not only contribute to the achievement of global sustainability goals but also position themselves as leaders in responsible business practices. Together, we can build a future

where economic prosperity and social well-being go hand in hand, creating a more sustainable and inclusive society for generations to come.

References

1. Carroll, A. B. (1999). Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. *Business & society*, 38(3), 268-295.
2. Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*. Capstone Publishing.
3. United Nations Global Compact. (2010). The Ten Principles of the UN Global Compact. Retrieved from <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>
4. United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda>
5. World Business Council for Sustainable Development. (2000). *Corporate social responsibility: Making good business sense*. Retrieved from <https://www.wbcsd.org/>

SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE (SME) ADVANCEMENT THROUGH ESG-LINKED LOANS: THE ROLE OF BANKS AND MICROCREDIT ORGANIZATIONS

Azimova Irodakhon Mo'minjon qizi

student of Tashkent state university of economics

Abstract

Small and Medium Enterprises (SMEs) account for more than half of Uzbekistan's GDP. A high share of SMEs is critical for economic development, and access to finance is a key factor in their success. The fund transfer process through ESG-linked loans will incentivize companies to fit into the ESG framework, thereby providing SMEs with access to affordable finance while promoting sustainable business practices. This study is mostly based on qualitative data taken from interviews with bank employees and debtors. The study suggests expanding the governance of banks beyond employees by providing guidance to customers for their type of business, thus reducing doubtful debts, solving agency problems and contributing to the green(circular) economy.

Key words: social responsibility, antifragility, SMEs, doubtful debts, circular economy, literacy campaigns, banks and MCOs

Efficiency is doing things right. Effectiveness is doing the right thing.

– Peter F. Drucker

In the modern world where globalization is accelerating economy at unprecedented speed, social responsibility and accountability have become vital. While large companies that account for most of the pollution are trying to reduce their waste through recycling, newly emerging start-ups (mainly SMEs) are attracting consumers through new products which have no side effects on the environment. The role of banks

and MCOs in promoting those activities is essential. First of all, low interest rate loan provision for green businesses will enhance circular economy development. Secondly, implementation of negative interest rates to boost shrinking economy will be no more necessary, because circular economy makes production cheaper and almost wasteless. These outcomes will definitely leave positive impression on consumers who are aware of their consumption and increase spending rate.[1]

Today, the European Union countries are pioneering in the field of green investment and promoting ESG-aware campaigns to globalize the idea of implementation and promotion of social responsibility. The Erasmus Centre of Excellence in Sustainable Business and Finance(ECESBF) co-founded by the European Union is the example of such ESG-literacy programs which is running in Uzbekistan.[2] Not so long after this program launch, decree of The President Of The Republic Of Uzbekistan “On Measures To Increase The Efficiency Of Reforms Aimed To Transition Of The Republic Of Uzbekistan To A "Green" Economy Until 2030” was adopted. However, the third chapter of decree, which states sources of green economy development does not emphasizes local banks and MCOs but foreign sources, despite the fact that foreign investors and financial institutions have more profit-oriented concerns than green economy development ones when it comes to invest in foreign countries. Furthermore, decree only *suggest* to participate for the locals. However, it is important to notice that voluntary participation can be achieved through promoting financial, economical and ecological literacy. [3] [4]

Banks and MCOs are distributors of the excess sources to effective channels. Their independent decisions on lending shape effective money circulation in the economy and the economy itself. During the interviews conducted with employees of banks, it is founded that doubtful debts are proportional to debtors’ financial and governance savviness. Bank staff must have expertise in the field of business the customer wants to launch. These are forcing banks and MCOs to expand their corporate governance beyond bank’s employees: bank customers. Thus, in order to promote SMEs and increase revenue streams money-lending financial institutions need to create consumers for their business. Financially and economically illiterate person can not manage business and eventually face bankruptcy.

To minimize the share of doubtful debts and increase efficient lending “Agrobank” conducted the presentation of "100 book collections" campaign. Conducted on April 2021, the project trains heads of farms and dekhkan farms, landowners and entrepreneurs, and teachers of agricultural universities, specialists and entrepreneurs cost-free. According do the information, 41 professors, teachers, and scientific staff of 7 scientific institutions were involved, and based on the scientific potential of local scientists, manuals suitable for the climate and nature of Uzbekistan were prepared.

Then the prepared manuals were reviewed by 52 experts in the field and by 4 editorial teams, and were brought to the final printing state by the designers. [5]

“In order to contribute to the development of the agricultural sector of the republic, it is important to invest in the agricultural sector not only financial, but also social investments.” - JSCB Agrobank.

The above non-financial decision of Agrobank is one of the best practices in Uzbekistan’s effective fund transmission policies. It helps to foster SMEs and, through SMEs, sustainable(i.e. efficient) agriculture. Negative sides are that government is the major shareholder (52.2%) and the complicated loan processing.

By contrast, microcredit organizations won the trust of people through providing collateral loans. The promoted accessibility which resulted in high revenue streams despite high interest rate in MCOs compared with banks. Increase in revenue is the result of effective transfer of funds to reduce poverty, because only people in severe need will get an accessible loan with high interest rate.

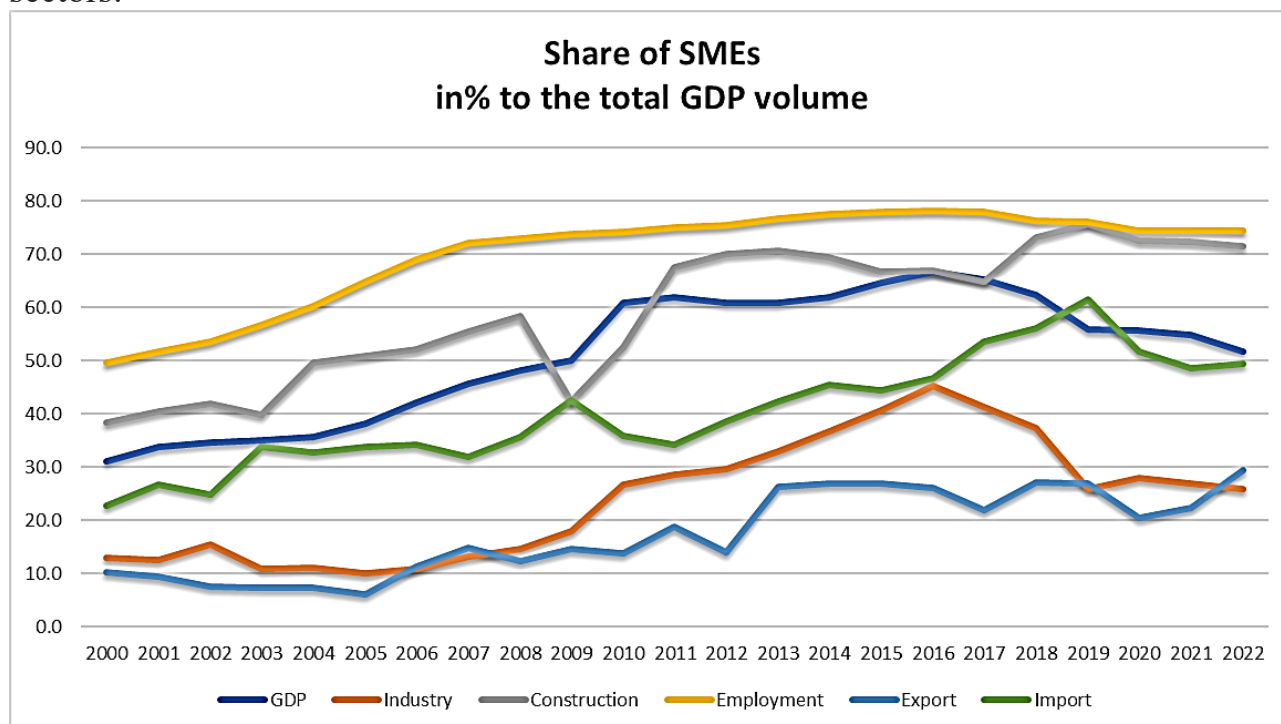
Both methods promote SMEs, but still there are ways to promote sustainable ESG-compliant businesses. Chart below provides insights on how to make a loan attractive to promote ESG principles:

	Banks	Microcredit organizations
Cons	complicated loan processing	high interest rate
Pros	lower interest rate	fast loan processing
ESG-linked loan architecture	customer guidance	lower interest rate

Table 1,

Source: Author

To look closely how important SMEs role in Uzbekistan’s economy: the graph below depicts the share of SMEs to total GDP and the share of SMEs by economic sectors:

The graphical representation is created from the official data in stat.uz website. It can be clearly observed that SMEs accounts for more than half of total GDP and the

share of employment sector is higher than 70%. The importance and effectiveness of SMEs in reducing unemployment rate can be observed from the graph above.

The second largest share belongs to construction sector, yet any civil engineering literacy campaigns are conducted by construction sector related bank: Sanoat Qurilish Bank(SQB). Uncontrolled construction of buildings lead to decrease in efficiency of the utilities supply: water and energy. The result is that government that provided advantages to private entities failed to control their actions regarding social responsibility.

Banks, MCOs and other loan providing institutions can become core channels to boost number of ESG compliant businesses. They can serve as the main controlling entity of their own legal customers and businesses. Unlike auditing companies, banks will be focused on broader version KYC law, controlling businesses' disclosure of non-financial reports. MCOs, on the other hand, will be the best promoter of green incentives among civilians. The architecture described resembles fragmented allocation of the government's budget. This type of fragmentation of control will enhance economy's antifragility and increase cost-efficiency.[6]

References

[1] OECD SME and Entrepreneurship Papers No. 35 "Financing SMEs for sustainability: Drivers, Constraints and Policies", Table 2.1 <https://dx.doi.org/10.1787/a5e94d92-en>

[2] <https://ecesbf.uz/>

[3] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan, dated December 2, 2022 No. PP-436, Chapter 3 -- <https://lex.uz/ru/docs/6303233#6304756>

[4] The Tragedy of the Commons Author: Garrett Hardin, Source: Science, New Series, Vol. 162, No. 3859 (Dec. 13, 1968), pp. 1243-1248 Published by: American Association for the Advancement of Science -- <http://www.jstor.org/stable/1724745>

[5] <https://agrobank.uz/ru/about/press-center/agrobank-100-kitob-to-plami-taqdimotini-o-tkazdi> <https://agrobank.uz/uz/agrobooks>

[6] Nassim Nicholas Taleb, "Antifragile : things that gain from disorder" ISBN 978-1-4000-6782-4 eISBN: 978-0-679-64527-6

YEVROPADA KORPORATIV IJTIMOIIY MAS'ULIYAT MEXANIZMLARI VA ULARNI O'ZBEKISTONGA JORIY ETISH IMKONIYATLARI

Avazov Shahzod Baxriddin o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universitet talabasi
Ilmiy rahbar: Kenjayeva U.F
u.kenjayeva@tsue.uz

Annotatsiya

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat Yevropa va butun dunyodagi kompaniyalar uchun muhim chora-tadbirlar to'plamiga aylanib bormoqda. Bu shuni anglatadiki, kompaniyalar nafaqat foyda olish, balki axloqiy va ijtimoiy standartlarga rioya qilish

mas'uliyatiga ham ega hisoblanadi. Biroq, bu amaliyot barcha mamlakatlarda bir xilda qo'llanilmaydi. Ushbu maqolada Yevropada korporativ ijtimoiy mas'uliyat xususiyatlari, hamda ularni O'zbekistonga joriy etish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: *Yevropa tajribasi, ijtimoiy mas'uliyat, barqaror rivojlanish, Yevrokomissiya, ekologiya, rag'batlantirish, homiylik, ijtimoiy loyihalar, rentabellik, strategiya*

“Pul topishdan boshqa hech narsa qilmaydigan biznes zaif biznesdir”

Genri Ford,

“Ford Motor Company” asoschisi

Zamonaviy kompaniyalar nafaqat maksimal foyda olishga yo'naltirilgan bo'lishi, balki ma'lum bir ijtimoiy va jamiyatdagi mas'uliyatni ham o'z zimmlariga olishlari kerak. Xodimlarga yo'naltirilgan kadrlar siyosati, mavjud resurslardan barqaror foydalanish hamda o'z mintaqasidagi ijtimoiy majburiyat bugungi kunda ko'plab kompaniyalar uchun juda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat yo'nalishlari ko'p yillardan buyon siyosatda muhim rol o'ynamoqda. Iqlim o'zgarishi va iqtisodiyotda barqarorlik haqidagi ko'plab munozaralarni hisobga olgan holda, Yevropa Komissiyasi 2011-yilda yangi Korporativ ijtimoiy mas'uliyat strategiyasini e'lon qildi. Keyinchalik korporativ ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha chora-tadbirlarini iloji boricha shaffof saqlash maqsadida Yevropa Parlamenti 2014-yilda korporativ ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha direktiva yaratadi.

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat kompaniyalarni ijobiy obro'ga ega bo'lish uchun muhim o'rin egallaydi.

“Korporativ ijtimoiy mas'uliyat” tushunchasi mehnat munosabatlari atrof-muhitni asrash va xayriya kabi iqtisodiy bo'lmagan omillar asosida kompaniyaning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda uning strategiyasi bo'lib hisoblanadi. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat ishchi-xodimlar, aksiyadorlar, mol yetkazib beruvchilar, istemolchilar, hamkorlar va jamoatchilikni manfaatlarini himoya qiladigan harakatlar hisoblanadi.

“Korporativ ijtimoiy mas'uliyatning asosiy maqsad yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin”[2]:

- *Iqtisodiyot.* Korporativ ijtimoiy mas'uliyatning iqtisodiy jihatlari birinchi navbatda moliyani mas'uliyat bilan boshqarish bilan bog'liq. Kompaniyalar eng kam xarajat evaziga jamiyat uchun eng katta foyda va eng yaxshi ta'minotni bera olishi kerak. Kompaniya hech bo'lmaganda iqtisodiy korporativ darajada xarajatlarni qoplash va manfaatdor tomonlarga ishonchli bo'lib ko'rinish majburiyatini oladi. Bu raqobatga va kompaniyaning yakuniy muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

- *Ekologiya.* Atrof-muhitga nisbatan xavfsiz iqtisodiyot ham korporativ ijtimoiy mas'uliyatning bir qismidir. Afsuski, bugungi kunda ko'pgina kompaniyalar uchun foyda va muvaffaqiyat hali ham birinchi o'rinda bo'lib qolmoqda. Ekologik barqarorlik va ishonchlilik iqtisodiy resurs bo'lib, ayniqsa iqlim faolligi davrida menejerlar o'z strategiyalariga korporativ ko'rsatmalar sifatida kiritishlari kerak. Bu ekotizimlarni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish, inson salomatligini muhofaza qilish va tabiiy

resurslardan oqilona foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu sohalar barcha biznes operatsiyalari uchun hisobga olinishi kerak.

● *Ijtimoiy masalalar.* Ijtimoiy adolat korporativ ijtimoiy mas'uliyatining yuqori qismida turadi. Teng imkoniyatlar, daromadlarni adolatli taqsimlash va ijtimoiy tizimlarni saqlash, bularning barchasi ijtimoiy darajaning bir qismidir. Shuningdek, ijtimoiy majburiyat barqaror korporativ strategiyaning muhim qismi sifatida ham qaraladi.

“Hozirgi vaqtda mijozlar uchun kompaniyalarning ekologik va barchaga foydali tarzda faoliyat yuritishi hamda o'z xodimlariga yaxshi munosabatda bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Bu ko‘proq mijozlarni jalb qilishga hamda foydani oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, kuchli korporativ ijtimoiy mas'uliyatga ega kompaniyalar xodimlar uchun sevimli ish beruvchi hisoblanadi. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat chora-tadbirlari malakali xodimlarni jalb qilishni va ularni uzoq muddatda saqlab qolishni osonlashtiradi. Malakali ishchilar yetishmovchiligi ortib borayotganini hisobga olsak, bu kompaniyalar uchun muhim omil hisoblanadi”[3].

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat turli darajalarda va turli sohalarda qo'llaniladi. Biroq, kompaniyaning hajmiga qarab, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy loyihalar juda farq qiladi. Yirik bir xalqaro kompaniya kengroq qamrovga ega bo'lishi va global loyihalarni qo'llab-quvvatlashi mumkin bo'lgan bir paytda, kichik kompaniya mintaqaviy loyihalarga e'tibor qaratishi va shu tarzda o'z hissasini qo'shishi mumkin.

Quyida ayrim kompaniyalarda korporativ ijtimoiy mas'uliyatning misollarini ko'rishimiz mumkin:

1. *“Deutsche Bahn”.* Deutsche Bahn atrof-muhit va ijtimoiy loyihalar uchun turli faolliklarni amalga oshiradi. Germaniyadagi eng yirik transport kompaniyalardan biri sifatida Deutsche Bahn o'zining ijtimoiy mas'uliyatini to'laqonli anglab yetgan deyish mumkin. Uning faoliyatida korporativ ijtimoiy mas'uliyat chora-tadbirlari sifatida quyidagilar ustuvor hisoblanadi:

a) Iqlimni muhofaza qilish bo'yicha: Deutsche Bahn yirik transport kompaniyasi sifatida iqlimni muhofaza qilishga katta e'tibor qaratadi va hisobotlarga ko'ra, 12 yil ichida o'zining CO₂ chiqindilarini chorak qismga kamaytirishga muvaffaq bo'lgan. 2020-yilgi iqlimni muhofaza qilish dasturi bilan kompaniya bu miqdorni yana 15 foizga qisqartirishni maqsad qilgan.

b) Xodimlarga bo'yicha: Deutsche Bahn ta'lim, madaniyat, sport va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi loyihalarda ishtirok etish orqali o'z xodimlarining bag'rikenglik, adolatlilik va ijtimoiy ko'nikma va majburiyatlarini qo'llab-quvvatlaydi.

c) Qo'llab-quvvatlanadigan loyihalar: "Off-Road-Kids fondi" (ijtimoiy ish), "Nafrat va zo'ravonlikka qarshi stajyorlar" (tinch hamkorlik), "Chance plus" (ta'lim), "Bahn basketbol akademiyasi" (sport va salomatlik) va "Energiya tejavchi haydash uslublari" loyihasi (iqlimni muhofaza qilish).

2. *Daimler Group.* Global miqyosdagi avtomobil konserni sifatida Daimler ham katta ijtimoiy mas'uliyatga ega. Shuning uchun Daimlarning korporativ ijtimoiy mas'uliyat chora-tadbirlari juda murakkab va global ta'sirga ega deyish mumkin:

a) Xodimlarga nisbatan majburiyat va ixtiyoriy ishlar: “ProCent” tashabbus loyihasi orqali Daimler ham xodimlar tomonidan xayriya qilingan har bir sent uchun bir sent xayriya qiladi. Shunday qilib, “ProCent” bolalar ta'limini, sog'liqni saqlash

sohasidagi infratuzilmani hamda boshqa ijtimoiy loyihalarni (masalan, uysizlar uchun “GoBanyo” dush avtobusi loyihasi yoki G'arbiy Afrikadagi Silly hamjamiyatida kasbiy ta'lim uchun “FOCUS” loyihasi) qo'llab-quvvatlaydi. Shuningdek, “Day of Caring” (G'amxo'rlik kuni) va “auf Augenhöhe” xayriya kampaniyasi kabi boshqa ijtimoiy loyihalar ham Daimler tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

b) Global tarzda: Bundan tashqari, Daimler butun dunyo bo'ylab yordam loyihalarini ishga tushirgan va yoki shunga o'xshash loyihalarni xayriya orqali qo'llab-quvvatlaydi. Bunga misol qilib, Kongodagi oilalar mustaqilligi uchun “Bon Pasteur” notijorat tashkilotini keltirish mumkin.

Shu o'rinda korporativ ijtimoiy mas'uliyatning afzalliklari va kamchiliklari haqida ham to'xtalib o'tishim joizdir. Tabiiyki, har bir kompaniya korporativ ijtimoiy mas'uliyatga turlicha yondashadi va buning natijasida ba'zi kamchiliklar ham kelib chiqishi mumkin. Hozirgi kunda kompaniyalar o'z jamiyatining farovon kelajagiga hech qanday hissa qo'shmasligi deyarli imkonsiz. Shuning uchun har bir kompaniya individual afzalliklar va kamchiliklarni bir-biriga bog'lab, qaysi chora-tadbirlar o'zi uchun eng ahamiyatli ekanligini baholay olishi kerak.

Korporativ ijtimoiy mas'uliyatning afzalliklari sifatida brend imijining yaxshilanishi, mijozlarning uzoq muddatga qolishi, yuqori savdo hajmi, mamnun xodimlar, samarali kadrlar siyosati, investorlarning oson jalb qilinishi hamda yuqori rentabellik kabi elementlarni keltirish mumkin bo'lsa, kamchiliklari sifatida esa ba'zi paytdagi yuqori xarajatlar (masalan, malaka oshirish va treninglar uchun), maqsadlarga ba'zan erishib bo'lmasligi (bu esa demotivatsiyaga olib kelishi mumkin), ijtimoiy loyihalar uchun xarajatlarning oshishi, ba'zan xodimlarni asosiy vazifalaridan chalg'itishi kabi holatlarni sanab o'tish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, korporativ ijtimoiy mas'uliyatning asosiy maqsadi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik manfaatlarni uyg'unlashtirishga qaratilgan barqaror biznes amaliyotini yaratishdir.

Rivojlanayotgan davlat sifatida O'zbekiston ham korporativ ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha sa'y-harakatlarini kuchaytirishi kerak deb hisoblaymiz. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat siyosati va dasturlarini rivojlantirish mamlakatimizdagi ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik sharoitlarni yaxshilash bilan bir qatorda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, O'zbekistonda korporativ ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishda ba'zi to'siqlar mavjud. Masalan, mehnat va inson huquqlarini hurmat qilish, ekologik ma'uliyatni oshirish va kompaniya tomonidan korporativ ijtimoiy mas'uliyat strategiyasini yuritish nuqtai nazaridan hali ko'p muammolar mavjud. O'zbekistondagi yana bir asosiy muammo bu korporativ ijtimoiy mas'uliyat boshqaruvi uchun institutsional asosning yo'qligidir.

O'zbekistonda korporativ ijtimoiy mas'uliyat mexanizmlarini samarali amalga oshirish uchun kompaniyalar, davlat organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining yaqin hamkorlikda ishlashi muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston hukumati kompaniyalar uchun korporativ ijtimoiy mas'uliyat monitoringini tizimlashtirishni joriy etishi kerak. Bunda kompaniyalar tomonidan korporativ ijtimoiy mas'uliyat ko'rsatmalariga rioya etilishini ta'minlovchi nazorat organlari hamda monitoring mexanizmlarini joriy etish ham muhim rol o'ynaydi.

Natijada O‘zbekistonda korporativ ijtimoiy mas’uliyatning samarali amaliyotini joriy etish orqali iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va mustahkamlanishiga erishish mumkin. Korporativ ijtimoiy mas’uliyat tashabbuslari mahalliy korxonalarni ishlab chiqarish va sotishda qo‘llab-quvvatlashga, atrof-muhit sharoitlarini yaxshilashga va ijtimoiy imtiyozlar yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1]. European Confederation of Directors’ Associations. “A Guide to Corporate Governance Practices in the European Union”. Elektron manba: (www.ifc.org)

[2]. “Was bedeutet Corporate Social Responsibility?”
<https://factorialhr.de/blog/csr/#:~:text=Der%20Begriff%20umfasst%20s%C3%A4mtliche%20soziale,auch%20die%20Unternehmensf%C3%BChrung%20mit%20ein>

[3]. “Corporate Social Responsibility (CSR): Maßnahmen & Beispiele”.
<https://blog.hubspot.de/sales/corporate-social-responsibility#:~:text=CSR%2DMA%C3%9Fnahmen%20f%C3%BCr%20die%20Umwelt&text=Nutzung%20erneuerbarer%20Energien,Kurze%20Transportwege%20und%20Lieferketten>

[4]. Bolshakov S. N. Corporate Governance and Social Responsibility in Europe // Corporate governance and innovative economic development of the North: Bulletin of the Research Center of Corporate Law, Management and Venture Capital of Syktyvkar State University. 2018. №1. P. 90-99.

[5]. Z.A. Ashurov “Korporativ ijtimoiy ma’suliyat”. – T.: Innovatsion rivojlanish nashriot-matbaa uyi, 2022. –164 s

[6]. Ziwei Zhang, Hu Fu, Shiqi Xie, Javier Cifuentes-Faura, Urinov Bobur Nasilloevich, Role of green finance and regional environmental efficiency in China, Renewable Energy, 2023, ISSN 0960-1481, <https://doi.org/10.1016/j.renene.2023.05.076>.

ВНЕДРЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ESG НА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Сайфуллаева Мадина Исматовна

докторант Ташкентского государственного экономического университета

madina.sayfullaeva@gmail.com

Аннотация

Статья освещает сущность и основные принципы действия принципов ESG, данные критерии (environmental, social and governance) стали важными инструментами для улучшения экологических и социальных условий и повышения устойчивости предприятий. Особо уделяется внимание применению принципов ESG в строительстве, которое имеет значительный эффект для компаний и всего общества.

Ключевые слова. Принципы ESG, строительство, экологические условия, социальных условий, корпоративная ответственность.

Современное общество сталкивается с серьезными экологическими проблемами, которые становятся все более острой. Рост населения, изменения климата, опустынивание, загрязнение воды и воздуха и другие экологические проблемы ставят под угрозу жизненно необходимую инфраструктуру и экономическое развитие.

Критерии ESG (environmental, social and governance) стали важными инструментами для улучшения экологических и социальных условий и повышения устойчивости предприятий. В последнее время в сфере строительства также все большее внимание уделяется применению принципов ESG, чтобы сократить негативное воздействие строительных работ на окружающую среду и обеспечить устойчивое развитие строительной сферы в целом.

ESG – это совокупность характеристик управления компанией, при котором достигается вовлечение данной компании в решение социальных проблем, включая проблемы реализации «зеленой экономики», проблемы снижения социального неравенства, непрозрачности бизнеса, низкой социальной ответственности.

Рисунок 1. Взаимосвязь факторов ESG.

Критерии ESG включают в себя следующие характеристики:

1. Экологические критерии ESG

Одной из главных задач строительной компании в настоящее время является сокращение экологического следа от строительных работ. Не выбирая подход к строительству, любая строительная компания должна являться ответственным игроком на рынке, включая экологически чистые материалы при строительстве зданий и инфраструктуры, а также рациональное использование энергии.

Если взглянуть на всех игроков, вовлеченных в строительные работы - от развития проекта до строительства и эксплуатации, компаниям необходимо экологически сфокусироваться на использовании водных и энергетических ресурсов, материалов и процессов, которые не вызывают загрязнения окружающей среды и не влияют на здоровье человека.

Определение наиболее уязвимых экосистем, расположенных рядом с местом строительства, является первым шагом обеспечения экологической безопасности. Далее необходимо разработать стратегию рационального использования ресурсов и управления отходами, проанализировать возможности для генерации чистой энергии.

2. Социальные критерии ESG

Как часть общества, строительные компании должны быть ответственными за социальное благосостояние. Обеспечение безопасности работников и местных жителей, а также фокус на устойчивых результатах, является основной задачей ответственных компаний.

Строительная компания также должна демонстрировать честность и справедливость в своих деловых практиках, чтобы конкурировать на рынке. В частности, компания должна соблюдать правила и договоренности о труде, защищать права и привлекать представителей местного сообщества. Для этих целей могут быть проведены программы социальной ответственности.

Кроме того, многие компании сейчас ориентированы на соответствие международным стандартам управления, чтобы гарантировать социальное и экологическое развитие предприятия.

3. Корпоративные критерии ESG

Такие программы довольно сложны в реализации и адаптированные к местным условиям. Однако запуск корпоративной программы социальной ответственности подразумевает, что компания обладает ясными целями и описывает основные направления деятельности. В результате компания сможет доказать свою ответственность по отношению к долгосрочному успеху истории.

К середине 2019 года в мире количество компаний, придерживающихся указанных ESG-принципов, в 50 с лишним странах достигло 2 5001.

Таблица 1.

Критерии входящие в структуру ESG

Критерии ESG		
Экологические критерии ESG	Социальные критерии ESG	Корпоративные критерии ESG
<ul style="list-style-type: none"> - оценку экологической политики компании; - влияния деятельности компании на атмосферу; - влияние на водную среду; - влияние на почву; 	<ul style="list-style-type: none"> - оценку политики компании в области корпоративной социальной ответственности; - оплату труда сотрудников; 	<ul style="list-style-type: none"> - оценку деловой репутации, - стратегию развития, - эффективность Совета директоров, - деятельность исполнительных органов,

<ul style="list-style-type: none"> - обращение с утилизацией отходов; - использование компанией в своем управлении показателей, для оценки влияния деятельности компании на окружающую среду; - наличие в компании плана по снижению негативного влияния на окружающую среду; - наличие «зеленых проектов» в кредитном портфеле (рейтинга деятельности банков). 	<ul style="list-style-type: none"> - социальную защищенность и профессиональное развитие сотрудников; - текучесть кадров; - охрану труда и производственную безопасность; - работу с клиентами; - наличие плана по улучшению социально значимых показателей. 	<ul style="list-style-type: none"> - наличие системы управления рисками, - степень прозрачности (прозрачности) информации, - защиту прав собственников.
---	---	--

Применение принципов ESG в строительстве имеет значительное количество преимуществ для компаний и всего общества. Ожидаемые положительные результаты от применения критериев ESG в строительстве:

1. Сокращение экологического следа строительства и повышение использования возобновляемых источников энергии:

- Оптимизация правил планирования и строительства должна являться частью финансовых договоренностей;

- Дальнейшее сокращение экологического следа строительства и использование чистых энергоресурсов более приоритетно при финансовой поддержке строительства. Такой подход повышает ответственность за окружающую среду и улучшает экологический статус городов и деревень в целом;

- Снижение рисков для здоровья людей;

- При строительстве зданий и инфраструктуры здоровье людей также должно признаваться важным фактором. Внедрение мероприятий по предотвращению загрязнения воздуха, воды и других видов окружающей среды избавляет от здоровья и жизни в связи с опасностью контакта с загрязненными веществами.

2. Улучшение социальной результативности:

- Социальные принципы ESG могут помочь компаниям удерживать таланты, усиливать бренд и повышать имидж. Дадим немного примеры: компания исправно выплачивает должные зарплаты вовремя, а также гарантирует социальную поддержку - в этом случае работник мучительно ищет другие ответственные вакансии.

- Компании также могут использовать данные критерии для своего благополучия, что обеспечивает компетентную конкуренцию в конкурентной среде. Оценка социальных, экологических и корпоративных мероприятий в

рамках ESG может помочь компаниям выявить уязвимые места и разработать стратегию развития.

3. Организация лучших отношений к инвесторам

Наконец, применение критериев ESG может помочь компаниям лучше построить отношения с инвесторами и завоевать доверие новых инвесторов. Компания, которая ясно показывает, что следует ESG критериям, будет привлекать больше инвестиций, чтобы расти при сохранении устойчивого благосостояния.

Таким образом, автор делает вывод, что ESG критерии могут помочь строительным компаниям внедрить практики, направленные на увеличение экономического и экологического благосостояния. Это может оказаться длинным процессом, но в конечном итоге приведет к устойчивому и устойчивому развитию строительной сферы в стране. Ответственность за экологическую и социальную природу нашей деятельности лежит на нас всех, и только соответствующее применение стандартов ESG может гарантировать преодоление глобальных экологических вызовов.

Список использованной литературы

1. Что такое ESG, и почему это актуально для вашего бизнеса / Calltouch Blog // [электронный ресурс] — <https://blog.calltouch.ru/chto-takoe-esg-i-pochemu-eto-aktualno-dlya-vashego-biznesa/>
2. Report «ESG and corporate financial effectiveness: Display of a picture of the world» [Electronic resource]. — Mode of access : https://institutional.dws.com/content/_media/K15090 .
3. Хаирова Д. Р., Сайфуллаева М. И. Оценка экспортного потенциала цементной промышленности Узбекистана //Иновационная экономика. – 2014. – С. 206-208.
4. Rimovna K. D., Ismatovna S. M. INNOVATIVE MARKETING SOLUTIONS AND THEIR EFFICIENCY IN DETERMINING THE MARKET CAPACITY OF CONSTRUCTION PRODUCTS //INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES WITH HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. – 2022. – Т. 1. – №. 25.10. – С. 52-57.
5. Хаирова Динара Римовна, Сайфуллаева Мадина Исмаатовна ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЦЕМЕНТНОЙ ИНДУСТРИИ В УЗБЕКИСТАНЕ // Бюллетень науки и практики. 2021. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-tsementnoy-industrii-v-uzbekistane> (дата обращения: 09.03.2023).
6. Сайфуллаева, М., & Хаирова, Д. (2023). КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В СТРОИТЕЛЬНОЙ ИНДУСТРИИ: ТЕНДЕНЦИИ, ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ. *Economics and Education*, 24(2), 115–120. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss2/a18

КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК ОПОРА РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНЫХ СТРУКТУР В УСЛОВИЯХ ТРЕТЬЕГО РЕНЕССАНСА

Рахмедова Мадинахон Нусрат кизи

Р

финансы и ценные бумаги»

Ташкентского финансового института

и о доцент кафедры «Корпоративные

Президентом Шавкатом Мирзиёевым на торжественной церемонии, посвященной 29-й годовщине независимости Республики Узбекистан было сказано следующее: «...Сегодня, когда в полную силу реализуется мощный потенциал нашего народа, в Узбекистане закладывается фундамент новой эпохи Возрождения - третьего Ренессанса. Ведь сегодняшний Узбекистан - это не

в
ч
е
р
а
ш
н
и
й
у
з
б
е

к В нашей стране хорошо развиваются такие направления как и «Корпоративное управление» и «Корпоративное право» в деятельности акционерных обществах. Но, такое направление как «Корпоративная социальная ответственность» начала внедряться в деятельность отечественного бизнеса относительно недавно. Из этого следует, что данная направленность окажет положительное влияние в эффективности работы корпоративных структур нашей страны.

н Основоположником теории КСО считается профессор Иллинойского университета США Говард Боуэн. В 1953 году он опубликовал монографию и «Социальная ответственность бизнесмена», в которой определил корпоративную социальную ответственность как «обязательства бизнесменов проводить такую политику, чтобы ее выполнение было направлено на деятельность, желательную с точки зрения целей и ценностей всего общества».

о Сегодня ключевые принципы КСО принято включать в концепцию устойчивого развития компаний — сбалансированного развития одновременно в трех аспектах: экологическом, социальном и корпоративном (ESG —

ж

е

⁴⁷ <https://president.uz/ru/lists/view/5696>

⁴⁸ <https://lex.uz/ru/docs/5841077>

е

т

о

т

Современный прогрессивный бизнес отражает три основные характеристики (E, S, G), которые определяют экологическую/социальную политику и корпоративное управление компании. Их используют, чтобы повысить лояльность общества, улучшить расположение к бренду.

Концепция устойчивого развития ESG включает три стандарта:

Р

На основе отчетов крупных международных компаний с 2014 года формируются и ежегодные ESG-индексы «Ответственность и открытость» и «Вектор устойчивого развития». Для составления первого анализируется нефинансовая отчетность компаний, для второго — рассчитываются 12 показателей: производительность труда, безопасность, оплата труда и социальная поддержка персонала, текучесть кадров, обучение персонала, выбросы в атмосферу, энергопотребление и энергоэффективность, водопотребление и сбросы в водные источники, обращение с отходами, социальные инвестиции, вовлеченность высшего руководства в управление в области устойчивого развития, целенаправленность деятельности в этой области.

Для полноценного развития этой области важны заинтересованность инвесторов в компаниях с сильным ESG-профилем, развитие модели ответственного потребления, экономия на операционных издержках, привлечение талантливых сотрудников, возможность участия в производственно-сбытовой цепочке крупных компаний. В то же время барьерами служат ограниченность финансовых ресурсов, дефицит человеческого потенциала, необязательность прохождения ESG-сертификации, отсутствие единообразия в подходах к ESG, неочевидность возврата финансовых вложений в ESG.

о

А также, с учетом имеющихся практик для активного масштабирования не хватает партнерских проектов. Совместная реализация проектов в городах и регионах, когда объединяются компании, находящиеся на разной стадии корпоративной зрелости, позволит не только расширить имеющиеся практики, но и создавать новые программы по всем принципам разнообразия и инклюзии.

н

ы

⁴⁹ Рисунок подготовлен автором с использованием экономической литературы.

Тенденция к социальной ориентированности, экологичности и прозрачности корпоративного управления становится руководством к действию. Компании, которые используют инструменты устойчивого развития, смогут легко адаптироваться к экономике будущего. ESG охватывает глобальный интерес мирового сообщества к развитию социальных решений и усилению мер по защите окружающей среды. Изменения затрагивают политику каждого государства, компаний, которые хотят соответствовать новым стандартам. Потребители, партнеры, акционеры отдают предпочтение брендам с высоким уровнем социальной, экологической и финансовой ответственности. Использование ESG дает дополнительное конкурентное преимущество, обеспечивает устойчивое развитие бизнеса и доверие общества к бренду.

V-SHU'BA.

“INSONGA E'TIBOR VA SIFATLI TA'LIM” YILIDA MAMLAKATNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY – IJTIMOIIY MASALALARI

“INSONGA E'TIBOR VA SIFATLI TA'LIM” YILIDA MAMLAKAT TARAQQIYOTINING IQTISODIY VA IJTIMOIIY MASALALARI

*To'raboyev Islomjon Ilhomjon o'g'li,
Zokirov Farrux Furqatjon o'g'li
Andijon davlat universiteti talabalari
toraboyevi0@gmail.com
farruxzokirovfz21@gmail.com*

Annotatsiya

Yurtimizda hozirgi paytda inson qadri qadirlanmoqda, shuningdek ta'lim sifatini oshirish uchun ko'p ishlar amalga oshirilmoqda. Ko'plab imkoniyatlar yaratilmoqda, mamlakatimizda ta'lim va tarbiyani yetarli darajada yetkazish yoshlarga bilim ko'nikmalardan iboratdir.

Kalit so'zlar: Ta'lim, odob-axloq, tabiya, inson qadri, yoshlar, insonga e'tibor

Avvalambor mamlakatimizda 2023-yil “Insonga e'tibor –sifatli ta'lim” deb prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan e'lon qilindi. Va shu yerda bir fikr yangraydi: Shu yurtda yashayotgan har bir insonning tinch va baxtli hayot kechirishi, uning sog'lig'i joyida bo'lishi, yaxshi ta'lim olishi, oilasini tebratishi uchun qanday sharoit kerak bo'lsa, hammasini yaratib berishga harakat qilyapmiz va bu yo'ldan aslo to'xtamaymiz.

Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir.

Ko'rib turibmizki hozirgi paytda mamlakatimizda inson qadri ulug'lanib kelmoqda va butun dunyoni o'ziga qaratmoqda. Shundan kelib chiqadigon bo'lsak yurtimizdagi bu o'zgarish va islohatlar natijasini berib kelmoqda. Oldingi davrlardan o'laroq hozirgi davrda hamma narsa inson qadri uchun amalga oshirilmoqda. Yurtimizda insonga e'tibor va sifatli ta'lim sohasidagi muammolarga o'zimzning fikrlarni bildirib o'tsak.

Insonlarga qaratilayotgan e'tibor ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga olib keladi. Prezidentimizning ijtimoiy sohani rivojlantirish uchun 2023-yildagi dasturida 2024 yil 1 yanvardan boshlab pensionerga hisoblangan, lekin o'z vaqtida olinmagan pensiyani to'lash muddati 12 oydan 24 oyga uzaytiriladi.⁵⁰

⁵⁰ <https://review.uz/uz/post/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoyevning-2023-yil-uchun-murojaatnomasi-toliq-matn>

2023 yil 1 apreldan boshlab nogironlik idoralararo elektron ma'lumotlar almashinuvi asosida nogironlik belgilari aniq ko'rinib turgan, anatomik nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, noxush klinik prognozga ega kasalliklar va asoratlarda fuqarolarning ishtirokisiz belgilanadi.

“Yangi O‘zbekiston” massivlarini rivojlantirish va aholining uy-joyga bo‘lgan talabini qondirish maqsadida 2023 yilda “Yangi O‘zbekiston” massivlari va 161 ta boshqa massivlarda yangi uy-joylar qurishning hajmlarini 1,6 baravarga oshirish nazarda tutilmoqda.

Tashabbusli byudjet amaliyotini hamda mahallalarning moliyaviy mustaqilligini kengaytirish maqsadida:

- 2023 yilda jamoatchilik fikri asosida shakllantiriladigan loyihalarni moliyalashtirish uchun Davlat byudjetidan 8 trln so‘m, shundan “Obod qishloq” va “Obod mahalla” dasturlari uchun 4 trln so‘m yo‘naltiriladi;
- 2023 yilda mahallalar infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha loyihalar dasturlari doirasida amalga oshiriladigan tadbirlarni moliyalashtirish uchun Davlat byudjetidan 4 trln so‘m ajratiladi.

Ko‘rib turibmizki qilinayotgan ishlarni salmog‘i yo‘q. Bizning fikrimizcha insonga e‘tibor har doim shu masalalar bilan o‘rinlidir. Insonga e‘tibor, insonning qizqishlari, o‘zaro munosabatlari va ijtimoiy ahamiyati bilan bog‘liqdir. Bu insonning o‘ziga, oilasiga, do‘stlariga va jamoatga qulaylik ko‘rsatishga va ularning rivojlanishiga olib keladi.

Shu bilan teng ravishda sifatli ta‘limni ijtimoiy-iqtisodiy taraflarini dasturda ko‘rsak: Ta‘lim sifatini oshirish, sohani ilg‘or xorijiy tajriba asosida isloh qilish maqsadida:

- 2023 yil 1 sentyabrdan boshlab har bir tuman (shahar)ning bittadan umumiy o‘rta ta‘lim muassasasida o‘quvchilarni ikkita xorijiy til va bitta kasb-hunarga o‘rgatish amaliyoti bosqichma-bosqich yo‘lga qo‘yiladi;
- 2023/2024 o‘quv yilidan boshlab quyidagilar amaliyotga kiritiladi:
 - umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarining 1-4-sinflarida o‘quvchilarni ilg‘or xorijiy tajriba asosida ishlab chiqilgan darsliklar bo‘yicha o‘qitish;
 - 5-9-sinflarda o‘quvchilarga umumta‘lim fanlaridan tayanch bilimlar berish;
 - 10-11-sinf o‘quvchilarining qiziqish va qobiliyatiga mos bo‘lgan ixtisoslashgan dasturlar asosida bilim berish.

2023/2024 o‘quv yilidan boshlab respublikaning barcha viloyatlari va Toshkent shahrida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bepul ovqat bilan ta‘minlanadi.

2023/2024 o‘quv yilidan boshlab davlat grantlari kollej va texnikumlarning dual ta‘lim shakli bo‘yicha ham ajratiladi.⁵¹

Yana bir masala, o‘qituvchilarni yurtimizdagi qadrini qanchalik yuksaltirsak shunchalik kelajak avlod bilimli va o‘z ishini usatasi bo‘ladi.

Bunda ham e‘tibor beradigan bo‘lsak ta‘limni rivojlantirish bu kelajakni ta‘minlash bilan barobar hisoblandadi. Ta‘lim zo‘r bo‘lsa millatning kelajagi yorqin ravishda bo‘ladi deb hisoblaymiz.

⁵¹ https://uza.uz/uz/posts/2022-2026-yillarga-molzhallangan-yangi-ozbekistonning-taraqkiyot-strategiyasini-insonga-etibor-va-sifatli-talim-yilida-amalga-oshirishga-oid-davlat-dasturi-togrisida_458521

Ta'lim sohasiga ham o'zimizning kuzatishlarimiz natijasida ko'plab qarashlarga ega bo'ldik.

1. O'qish va o'rganish: Boshlang'ich sifatini oshirish uchun, ilmiy kitoblar yoki onlayn ma'lumotlar o'qib tushuntirish kerak. Bu, ta'limning yaxshi bir qismidir.

2. Amaliy mashg'ulotlar: Sifatni oshirish uchun amaliy mashg'ulotlarni bajarish kerak, bu kabi yo'llar orqali o'zini sinab ko'rishingiz mumkin.

3. Tashqi intizom: Ta'lim sifatini oshirish uchun tashqi intizomning muhim ahamiyati bor. Bu, shaxsiy tarzda qabul qiluvchi tomonidan kuzatuvchi yoki mentorlikni olishni tashkillashtirishi mumkin.

4. Ozoddan ko'ra ustoz bilan ishlash: Sifatni oshirish uchun bir ozodlik holatida ishlash muhimdir, shuningdek ustoz bilan ham ishlash kerak.

5. Izohlash: Ta'lim sifatini oshirishda boshqa odamlarning fikrlari va mulohazalari juda muhimdir. Izohlash orqali yangi fikrlar va yondashuvlar topilishi mumkin.

6. Mustaqil ish: Mustaqil ish yaxshi ta'lim tizimining asosiy qismidir. Bu sizga endi nima bilasiz, nima bilmasangiz ham mustaqil ish orqali o'rganganingizni sinab ko'rishga imkon beradi.

7. Sabr va istiqomatlilik: Ta'lim sifatini oshirish uzluksiz sabr va istiqomatlilik talab qiladi. Yangi narsalarni o'rganishda xatoga tushish va qayta urinish kerak boladi, shuning uchun sabrli va istiqomatli bo'lish kerak.

8. Ta'limga muhtojlikni tanishish: Sifatni oshirish uchun ta'limga muhtojlikni tanishingiz kerak. Bu sizga nima bilasiz, nima bilmasangiz ham mustaqil ish orqali o'rganganingizni sinab ko'rishga imkon beradi.

9. Maqsadlarga erishish: Ta'limga muhtojlikni aniqlashdan so'ng, maqsadlarga erishish uchun bir rejalashtiruvchi yo'l belgilashingiz kerak. Bu sizning ta'lim jarayonida qaysi bosqichda ekanligingiz haqida tushuntirishi mumkin.

Shu maqsadlar bilan ta'limni olib boradigon bo'lsak ta'lim sifatimiz yanada oshisshi mumkin.

Mamlakatimizda yangi davr boshlanmoqda buni har bir fuqaro his qilishi lozim. Bizning maqsadimiz yurtimizda bo'layotgan islohatlarni insonlarni ongiga singdirib ularga o'z huquq-erkinliklari, ularga qilinayotgan e'tibor tushunchalarini yetkazib berishdan iboratdir.

Hurmatli ustozlar, har bir erishilayotgan natija ostida ustozlar turadi. Yurtimizda o'qituvchilarni qadri baland bo'lasa ta'lim sifati bundanda yuqori bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://president.uz/uz> Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти

2. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ijodiy-madaniy masalalar bo'yicha targ'ibotchilari uchun uslubiy qo'llanma.: qo'llanma / S.Xafizov, T.Arslonov, Sh.Jumanov, A.Halimov, B.Aminov, M.Zohidova. – Toshkent: Zarvaraq nashriyoti. 2022

3. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/insonga_etibor_va_sifatli_talim_yilida_nimalar_belgilangan

4. <https://review.uz/uz/post/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoyevning-2023-yil-uchun-murojaatnomasi-toliq-matn>

“INSONGA E'TIBOR VA SIFATLI TA'LIM” YILIDA INVESTITSİYALARNI JALB ETISH JOZIBADORLIGI

Bauyetdinov Majit Janizaqovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Moliya kafedrası dotsenti, iqtisod fanlari bo'yicha filozofiya doktori (Phd),

Djumaniyazov Ubbiniyaz Ismayl uli

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar institute tayanch

doktoranti

ubbiniyaz@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu tezisda joriy yilda investitsiyalarni jalb etish jozibadorligi hamda dolzarb vazifalar qayd etilgan.

Kalit so'zlar: investitsiya, qishloq xo'jaligi investitsiyalar, suv resurslari, forum

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-sonli 2022-2026 yillarda mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida farmoni qabul qilingan. Mazkur dasturning 26 maqsadida: Mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish, kelgusi besh yilda 120 milliard AQSH dollari, jumladan 70 milliard dollar xorijiy investitsiyalarni jalb etish choralarni ko'rish to'g'risida aks etgan.

Davlat dasturining 72-bandida Davlat organlari va investorlar o'rtasida tuzilgan investitsiya shartnomalaridagi investitsiya majburiyatlarini elektron tarzda ro'yxatga olish tizimini ishlab chiqish.

73-bandta Respublikaning sanoat va ishlab chiqarish salohiyatini oshirish, iqtisodiyot tarmoqlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni kengaytirish orqali hududlarda yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish ifoda etilgan. Amalga oshirish mexanizmi sifatida 11 mlrd dollarlik xorijiy investitsiya o'zlashtirilishi buning evaziga 304 ta yirik ishlab chiqarish obyektlari va quvvatlarini ishga tushirish orqali 48,7 mingta yangi ish o'rinlarini tashkil etish ko'zda tutilgan.

74-bandida hududlarning investitsiya jozibadorligi har tomonlama baholash va hududlar o'rtasida investitsiyalarni jalb etishda sog'lom raqobatni shakllantirish uchun investitsiya standarti tizimi va investitsiya muhiti reytingini amaliyotga joriy etish hamda Toshkent shahrida II Toshkent xalqaro investitsiya Forumini o'tkazish belgilangan.[1]

Prezident Shavkat Mirziyoyev 27 fevral investitsiyalarni jalb qilish va sanoatni rivojlantirish masalalari yuzasidan yig'ilish o'tkazildi.

So'nggi yillarda barcha tarmoqlardagi dasturlarga 31 milliard dollarlik to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qilindi. Natijada o'tgan 5 yilda sanoat 1,4 barobar, eksport 1,5 barobarga oshdi.

Kelgusi 5 yilda iqtisodiyot barqaror o‘sishi uchun sanoatni yana 1,5 barobarga oshirish, eksportni 30 milliard dollarga yetkazish maqsad qilib qo‘yilgan. Buning uchun 120 milliard dollar sarmoya, jumladan, 70 milliard dollar xorijiy investitsiya zarur.

Yig‘ilishda jahon moliya bozorlaridagi vaziyatdan kelib chiqib, soha oldidagi muhim vazifalar ko‘rsatib o‘tildi.

Joriy yilda 11 milliard dollarlik to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni o‘zlashtirish, yirik investorlar bilan manzilli ishlash bo‘yicha vazifalar belgilandi. Investitsiyalarni jalb qilishda iqtisodiy diplomatiyani va chet eldagi diplomatik vakolatxonalar ishtirokini kuchaytirish muhimligi qayd etildi.

Yil yakunigacha 304 ta yirik va 3 mingta hududiy loyiha ishga tushirilishi rejalashtirilgan. Ularning natijasida qo‘shimcha 10 trillion so‘mlik mahsulotlar ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yiladi.[2]

Barchangizga ma‘lumki joriy yilning 27-28 aprelida II Toshkent xalqaro investitsiya forumi bo‘lib o‘tdi. Forum doirasida “Suv resurslarini kompleks boshqarish: qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirish, Markaziy Osiyoda oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash” mavzuida panel munozarasi o‘tkazildi.

Mutaxassislarining fikricha, 2040-2050 yillarga kelib suv resurslariga talab ortib borishi jahon iqtisodiyotida tarkibiy o‘zgarishlarga olib kelishi muqarrar. Jahon meteorologiya tashkiloti hisobotiga ko‘ra, 2050 yilga borib Yer yuzida 5 milliarddan ortiq odam u yoki bu darajada suv tanqisligini boshdan kechiradi. Panel sessiya ishtirokchilari suv tanqisligi qishloq xo‘jaligi va umuman iqtisodiyotni rivojlantirish uchun jiddiy muammoga aylanishi mumkinligini ta‘kidladilar.

Ekspertlar Markaziy Osiyoda qishloq xo‘jaligining barqaror rivojlanishi va oziq-ovqat xavfsizligi uchun suv resurslarini kompleks boshqarishning ahamiyatini muhokama qildilar. Shuningdek, suv resurslarini kompleks boshqarish mexanizmlarini samarali joriy etish bo‘yicha ko‘riladigan chora-tadbirlar ham muhokama qilindi.

O‘zbekiston suv xo‘jaligi vaziri o‘rinbosari Azimjon Nazarov suv resurslarining 80 foizi boshqa mamlakatlardan oqib kelishi, atigi 20 foizi mamlakatimizda hosil bo‘lishini ta‘kidladi. Bundan 30-40 yil avval yaratilgan infratuzilma esa jiddiy modernizatsiyani talab qiladi. Suv resurslari bilan ta‘minlanishning kamayishi, yangi obyektlar sonining ko‘payishi natijasida aholi soni o‘sib bormoqda, bu esa suv resurslarining yangi miqdori va sifatini talab qiladi. Bizning hisob-kitoblarga ko‘ra, 2030 yilga borib bizga 7 milliard kub metr suv yetishmaydi. Suvdan oqilona foydalanish zarur.

Boston Consulting Group boshqaruvchi direktori va hamkori Igor Alekseev buni quyidagi takliflar bilan tasdiqlaydi:

“Agar O‘zbekistonda suvni tejash bo‘yicha barcha tashabbuslarni to‘plash, taxminan 19 milliard dollar sarmoya talab etiladi. Shundan 4 mlrd. nasos stansiyalari va 6 mlrd.ga yaqini xo‘jalik subyektlariga suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish uchun subsidiyalar uchun ketadi. Moliya vazirligi va Suv xo‘jaligi vazirliklari bilan birgalikda ushbu kanallar funksiyasini baholagan holda kanallar tizimining modelini ishlab chiqdik. Eng muhimi esa - ma‘lum bir hududda suvni iqtisodiy ta‘minlash tizimini ishlab chiqish.

Respublika hududlarida suv resurslarining qo'shimcha hajmlarini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ustuvor bo'lishi kerak. Bular yangi to'g'onlar va yangi suv omborlari.

Panel sessiya ishtirokchilari bunday mexanizmlarni amalga oshirish uchun to'g'ri huquqiy va institutsional shart-sharoitlar yaratish muhimligini ta'kidladilar. Tadbirda qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanishini ta'minlaydigan chora-tadbirlar ham muhokama qilindi. Mutaxassislar suv resurslaridan foydalanishni yaxshilash, qishloq xo'jaligida suvdan foydalanish texnologiyalari va usullarini takomillashtirish zarurligini ta'kidladilar.

Panel sessiya forumning muhim qismiga, ekspertlar va Markaziy Osiyoda suv resurslarini boshqarish bilan shug'ullanuvchi davlat organlari vakillari o'rtasida tajriba va bilim almashish uchun ajoyib platformaga aylandi. Tadbir viloyatda agrar tarmoqni barqaror rivojlantirish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladigan yangi g'oya va tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Shuningdek forum doirasida "Qishloq xo'jaligi uchun sifatli investitsiyalar" mavzusida davra suhbatlari zarur ko'rsatmalar, takliflar va fikr-mulohazalarga boy bo'ldi.

Zamonaviy qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish jarayoniga innovatsion texnologiyalarini keng joriy etishni taqozo etmoqda. Shu bois mamlakatlar ilmiy-texnikaviy taraqqiyotga, ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilishga va kadrlar tayyorlashga katta miqdorda investitsiya jalb etmoqda. Mazkur sohaga yo'naltirilayotgan investitsiyalar qishloq aholisining turmush darajasini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish va qishloqda ekologik vaziyatni yaxshilashga qaratilgan. O'zbekiston qishloq xo'jaligi yerlaridan imkon qadar samarali foydalanish uchun qanday choralar ko'rishi kerak? Mazkur davrada mana shu masalalar muhokama qilindi.

– So'nggi yillarda O'zbekistonda qishloq xo'jaligi sohasida katta o'zgarishlar yuz berdi, – deydi Aziz Voitov. – Xususan, 2 yilda 4000 dan ortiq tadbirkorlarga 200 ming gektar yerlar bo'lib berildi, kichik fermerlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida 30 turdan ortiq subsidiyalar ajratildi. Ilgari yerni taqsimlash jarayoni mahalliy hokimiyatlar orqali amalga oshirilgan bo'lsa, hozirda bu ish ochiq portal orqali onlayn tarzda amalga oshirilmoqda. Mamlakatimiz iqlim sharoitini hisobga olsak, bizga bugun suv tejovchi texnologiyalar juda ham zarur. Aynan mana shunday texnologiyalarni olib kelish uchun ham tadbirkorlarga subsidiya mablag'lari ajratilmoqda. So'nggi yillarda paxta to'qimachilik klasterlari borasida ham manfaatga erishdik, ilgari bu borada ham muammolar ko'p bo'lgan. Bolalar mehnati va majburiy mehnatdan ozod etilgani ham jahon hamjamiyatida imidjimizni yaxshilashga hissa qo'shdi. Fermer xo'jaliklari va paxta to'qimachilik klasterlari bilan dehqonchilikda xosildorlik oshirilmoqda. Shu maqsadlarda 5 yilda 5 milliard dollar investitsiya kiritildi.

Davra suhbatlari davomida Yevropa Ittifoqining O'zbekistondagi elchisi Charlotta Adriaen xonim mehnat bozoriga kirib kelayotgan yosh fermerlarni, kichik fermer xo'jaliklarini rivojlantirish, ularning bilim va malakasini, ma'lumotlilik darajasini oshirish kerakligi haqida so'zladi.

– So'nggi yillarda O'zbekiston qishloq xo'jaligi sohasida liberallashtirish ko'zga tashlanyapti, – deydi Charlotta Adriaen. – Har bir kichik tadbirkorga ham imkoniyat berilyapti. Birinchi navbatda yetishtirilayotgan oziq-ovqat sifatini yaxshilashga, jahon

bozorida bu mahsulotlar o'z o'rniga ega bo'lishga erishish zarur. Hozirda kichik fermerlardan ham yaxshi loyihalar chiqyapti, biz ularni qo'llab-quvvatlash bilan birga, investorlar va ular orasida ko'prik bo'lishimiz kerak.

O'zbekiston issiq iqlim sharoiti kuchayib borayotganini ta'kidlar ekan MDH va Turkiya tijorat direktori Sergey Stefanov shunday dedi:

– 2030-yilda O'zbekistonda suv oqimi 25 foizga qisqaradi, bu degani hosildorlik ham shunchaga qisqaradi. Tomchilab sug'orish texnologiyasi suvni tejaydi. Bu sug'orish bo'yicha yangi texnologiyalarni olib kirish, ular bilan ishlash ko'nikmasini oshirish, fermerlar va ishchilar malakasi, salohiyatini rivojlantirishni taqazo etadi. Har bir davlatning o'z brend mahsuloti bo'ladi, men O'zbekiston pomidorini brend deb hisoblayman, Moskvadagi biror do'konga kirib har xil mamlakatlardan kelgan pomidorlar turgan joyda O'zbekistondan keltirilganining bozori “chaqqon” ekanini ko'rasiz. Yerni yaxshi saqlash, suvdan oqilona foydalanish, yangi texnologiyalar va raqamlashtirish jarayonini yo'lga qo'yib, jahon bozoriga mana shunday brend mahsulotlarning turini ko'paytirish va talab darajasiga qarab yetkazib berishga erishish mumkin.[3]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-sonli Farmoni
2. <https://joqargikenes.uz/oz/15947.html>
3. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi
Miit.uz internet sahifasidagi ma'lumotlar asosida

“YASHIL IQTISODIYOT”NI JORIY ETISH O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA’SIRI, O‘RNI VA ROLI

*Quybaqova Mohiniso Zokirjon qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi
mkuybakova@mail.ru*

Annotatsiya

Ushbu maqolada so'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotining baqqraror rivojlanishi uchun turli bo'limlar, tarmoqlari va sohalari o'rtasida o'zaro mutanosiblikni taminlashda “Yashil iqtisodiyot”ning o'rni va roli hamda bu borada mamlakatimizda bugungi kunda olib borilayotgan ishlar to'g'risida ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Ekologiya va iqtisodiyotning o'zaro ta'siri, iqtisodiy ta'sir, atrof-muhit va tadqiqot natijalari bo'yicha faoliyat muhokama qilinadi. Ekologik xavflarni sezilarli darajada kamaytirish uchun iqtisodiyotda davlat ishtiroki yomonlashishi va mamlakatda ishlab chiqarishdan keladigan zararlarning oldini olish hamda “yashil iqtisodiyot”ning afzalliklari ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: “Yashil” iqtisodiyot, muqobil energiya, “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi, atrof-muhit, iqtisodiy o'sish.

Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash uchun barcha sohalarda “yashil iqtisodiyot” texnologiyalarini faol joriy etish 2022-

2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi vazifalari doirasidagi maqsadlardan biri[1]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot"ga o'tish Strategiyasini amalga oshirishning ustuvor yo'nalishlari etib iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida energiya samaradorligini oshirish, energiya resurslari iste'molini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish, iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tabiiy ekotizimlarni asrash, "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqishlar belgilangan.

Avvalambor "yashil iqtisodiyot" tushunchasiga to'xtalib o'tsak, ilmiy tadqiqotlarda "Yashil iqtisodiyot" tushunchasi ilk marotaba 1989-yilda[2] qo'llanilganligiga qaramasdan uning mohiyati hozirga qadar turlicha talqin etiladi. Ayrim manbalarda "Yashil iqtisodiyot" mamlakat tabiatini yaxshilashga ko'maklashuvchi iqtisodiyotning yangi tarmoqlari sifatida tadqiq qilinsa, ba'zi tadqiqotlarda "Yashil iqtisodiyot" tabiatga yordam beruvchi va foyda keltiruvchi yangi texnologiyalar, ekotizimlar sifatida o'rganiladi, uchinchi guruh tadqiqotlarda esa "Yashil iqtisodiyot" – bu ekologik toza mahsulotlar yaratishga yo'naltirilgan rivojlanishning yangi bosqichiga o'tish, uning asosini sof yoki "Yashil" texnologiyalar tashkil etadi deyiladi. "Yashil iqtisodiyot" tushunchasining keng tarqalgan, nisbatan to'liq ta'rifi BMTning Atrof-muhiti muhofaza qilish dasturi (UNEP) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, "Yashil iqtisodiyot" – bu "odamlar farovonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik risklar va ekologik taqchilliklarni sezilarli darajada kamaytirish"ga olib keluvchi iqtisodiyotdir[3]. Mazkur tushunchaning mohiyatini yoritib berishda umumqabul qilingan yondashuvlar mavjud emasligi "Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi hali shakllanish bosqichida ekanligidan dalolat beradi.

Ushbu konsepsiya iqtisodiyot tarmoqlari, "Yashil iqtisodiyot" nazaryasi, tamoyillari yoki "yashil iqtisodiyot" siyosatiga nisbatan ham qo'llanilishi mumkin. "Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasining asosiy maqsadi barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va investitsiyalarni oshirish bilan bir vaqtda atrof muhit muhofazasi va ijtimoiy integratsiya sifatini yaxshilash hisoblanadi[4]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mazkur maqsadga erishish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni barqaror rivojlanishning ekologik va ijtimoiy omillarga keng miqyosda yo'naltirish zarur bo'ladi. "Yashil iqtisodiyot"ning maqsadi tabiiy resurslardan oqilona foydalangan salbiy ekologik ta'sirlarni nisbatan kamaytirgan holda barqaror iqtisodiy o'sishga erishishdir. "Yashil iqtisodiyot" haqida so'z borar ekan, uni atrof-muhit bilan uzviy bog'liq ekanligini unutmasligimiz lozim, aynan ekologiyaning tobora yomonlashib borishi butun insoniyatni ushbu global muammoning yechimini topishga undaydi. "Agar biz atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda, "Yashil iqtisodiyot" o'sishiga o'z hissamizni qo'shsak, dunyo bo'ylab quyosh energiyasiga yo'naltirilgan investitsiyalarning ajoyib o'zgarishlari qanchalik ko'p narsalarga erishishimiz mumkinligini ko'rsatib bermoqda", deydi BMTning Atrof-muhit bo'yicha rahbari Erik Zolhaym.

Xalqaro hamjamiyatda "yashil iqtisodiyot" Strategiyasiga insoniyat rivojlanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatuvchi ekologik, energetik, oziq-ovqat va iqtisodiy muammolarni hal etishga qaratilgan asosiy yechim sifatida qaralmoqda.

O'zbekistonning iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij bitimiga qo'shilishi munosabati bilan issiqxona gazlarini qisqartirish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish bilan bog'liq bo'lgan majburiyatlarni zimmasiga oldi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi doirasida 2019 yil uchun qabul qilingan davlat dasturining 250-bandida mazkur Strategiya ishlab chiqish ko'zda tutilgan[5].

"Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi tarafdorlari amaldagi iqtisodiy tizim aholi turmush darajasining yaxshilanishida muayyan ijobiy natijalarga olib kelganligiga qaramasdan takomil emas, deya hisoblashadi. Ekologiyaning buzilishi (iqlim, o'zgarishi, cho'llanish, bio xilma-xillikning yo'qotilishi), tabiiy kapitalning tugab borayotganligi, kambag'allik miqyosining ortib borishi, chuchuk suv oziq-ovqat, energiyaning yetishmasligi, odamlar va mamlakatlar o'rtasida tengsizlik kabi muammolar amaldagi iqtisodiy tizimning mukammal emasligi sabablidir.

Zamonaviy ekologiyaning bosh maqsadlaridan biri bo'lgan qayta tiklanish xususiyatiga ega manbalar va atrof-muhitga zararli bo'lgan chiqindilardan oqilona foydalangan holda olinadigan biogazlardan mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida keng foydalanishdir. Qayta tiklanuvchi energiya – bu atrof-muhit energiya oqimidan olinadigan energiya manbaidir. Bularga quyosh, shamol, suv, resurslari, geotermal manbalar, sanoat va munitsipal, qishloq xo'jalik chiqindilaridan olingan biogaz kiradi. Muqobil energiya manbalari shaharlarda birlamchi uglevodorodlar resurslarini tejash, mamlakat energetika xavfsizligini ta'minlashda katta rol o'ynaydi.

Sanoatda va binolarda energiya tejankor texnologiyalardan foydalanish, transport tizimini rivojlantirish "Yashil iqtisodiyot" shakillanishida muhim o'ringa ega. Ushbu choralar nafaqat energiya sarfini kamaytirish orqali atrof muhitga zararli chiqindilar chiqarilishini kamaytiradi va energiyaga sarflanayotgan xarajatlar qisqarishiga olib keladi. Atmosferaga uglerod chiqarishda sanoatdan keyingi o'rinda turuvchi transport tizimida elektromobillar ishlab chiqarish (ularga xizmat ko'rsatuvchi infratuzilmani rivojlantirish), jamoat transportini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chiqindilarni qayta ishlash ularning ekologiyaga salbiy ta'sirini kamaytiradi, resurslarni tejash, mahsulot tannarxini kamaytirish, ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, chuqur qayta o'ylab chiqilgan takliflar quyidagilardan iborat:

- 1) investitsiyaviy loyihalarning jozibadorligini oshirgan holda ishlab chiqish;
- 2) mamlakatimizga kiritilayotgan sarmoyalar tarkibida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning salmog'ini oshirish;
- 3) xususiy mulkchilik va tadbirkorlikni yanada rivojlantirish;
- 4) eksportga mo'ljallangan, chuqur qayta ishlangan tovar va mahsulotlarni ishlab chiqarishni rag'batlantirish;
- 5) soliq, bank-moliya tizimini chuqur qayta isloh qilish, samarasiz kredit va subsidiyalardan voz kechish;

- 6) mavjud resurslardan oqilonava samarali foydalanishni yo'lga qo'yish;
- 7) "yashil" energiyadan keng foydalanish bo'yicha hukumat va hududiy hokimliklar qarorlarini qabul qilish;
- 8) aholi va davlat energiya iste'molida energiya tezamor texnologiyalarni qo'llash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;
- 9) "yashil" uy va binolar qurish bo'yicha amaliy taklif va ishlanmalar ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, kelajakda iqtisodiyot taraqqiyotini innovatsion texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu yo'nalishda esa muqobil energiya manbalaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Demak, davlatimiz rahbarining yangi qarori asosida bu borada boshlangan ishlar miqyoslari yanada kengayadi, samaradorligi esa ortaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Prezidentning 02.12.2022 yildagi «2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-436-son qarori <https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda yangi/uzbekiston qanday qilib yashil iqtisodietga utadi>

[2] Blueprint for a green economy: David Pearce, Anil Markandya and Edward B. Barbier. Earthscan, London, Great Britain, 1989. 192 pp

[3] Навстречу «зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности / Штайнер А., Айрис Р., Бэсса С. И др: ЮНЕП/ГридАрендаль, 2011. С. 17

[4] Навстречу «зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности / Штайнер А., Айрис Р., Бэсса С. И др: ЮНЕП/ГридАрендаль, 2011. С. 20

[5] <https://lex.uz/docs/-4168749?ONDATE=18.01.2019%2000>

AGROSANOAT KORXONALARIDA TOK KO'CHATLARNI INTENSIV YETISHTIRISH USULLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Xidirova Rushana Rustam qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

m.xidirova@tsue.uz

Annotatsiya

Bugungi kunda dunyoning yalpi uzum ishlab chiqarish bo'yicha yetakchi o'rinlarini egallab kelayotgan Xitoy, Italiya, AQSH va Fransiya kabi davlatlarda sanoat tokzorlari barpo qilish uchun viruslardan holi sog'lomlashtirilgan, yuqori mahsuldor, fillokseraga bardoshli sertifikatlangan ko'chatlarini yetkazib berish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Kalit so'zlar. Tok ko'chatlari, fitosanitar, intensiv texnologiyalar, mikroqalamcha biotexnologik usul.

Qator davlatlarda tok ko'chatlari hanuzgacha sanoat tokzorlaridan olingan qalamchalardan yetishtirilgan sifatsiz ko'chatlar hisobiga qondirilmoqda. Bunday ko'chatlar bilan barpo qilingan tokzorlar hamma vaqt ham yuqori va barqaror hosil olish imkonini beravermaydi. Shu bois, sog'lomlashtirilgan tok ko'chatlari yetishtirish imkonini beruvchi sog'lom ona tokzorlar barpo etish, birlamchi ekish materiali – qalamchalar tayyorlanadigan ona tokzorlarning fitosanitar holatini yaxshilash, biotexnologik usulda in vitro sharoitida ko'chat olish, shuningdek noyob va qimmatli tok navlarini ko'paytirishning intensiv texnologiyalarini ishlab chiqishga alohida e'tibor berilmoqda.

Tok ko'chatlarini yashil va yog'ochlashgan qalamchalaridan jadal ko'paytirish texnologiyalarini takomillashtirish, tokning sog'lomlashtirilgan ko'chatlarini yetishtirish va ularni mikroqalamchalash usulida ko'paytirish uchun eng maqbul ozuqa muhitlari tarkibini ishlab chiqish bo'yicha AQSH, Germaniya, Turkiya, Hindiston, Rossiya va boshqa mamlakatlarda Debora Golino, Balo E., Prilesrhy G., Cansellier S., Cossio F., Galzy H., Compan D., L.V.Kravchenko kabi olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, buning natijasida tok ko'chatlarini parxishlash yo'li bilan tezkor ishlab chiqarish usuli, tok ko'chatlarini biotexnologik usulda in vitro sharoitida mikroqalamchalab ko'paytirish uchun samarali ozuqa muhitlari, tok ko'chatlarini yashil va yog'ochlashgan qalamchalaridan jadal ko'paytirish texnologiyalari hamda tizimlari ishlab chiqarishga tatbiq etilmoqda.

Ona tokzorlarni himoyalangan va ochiq yer sharoitlarida barpo etish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar qalamchalarni himoyalangan yer sharoitlarida yetishtirish usulining afzalligini ko'rsatdi.

Yashil qalamchalarning realizatsiya bahosining 70 so'm/dona va yog'ochlashgan qalamcha bahosining 50 so'm/dona ekanligi hisobga olinsa, u holda ochiq yerda barpo etilgan ona tokzorlardan chiqqan yalpi daromad 15,865 mln. so'm/ga, himoyalangan joyda esa 29,330 mln. so'm/ga ni tashkil etdi. Ko'rinib turibdiki, uch yoshli ona tokzordan himoyalangan yerda 6,472 mln. so'm/ga sof daromad olish mumkin, bu esa ochiq yerdagi ona tokzordan olingan daromadga nisbatan 1,9 marta yuqoridir.

Har bir yetishtirilgan qalamcha materialining tannarxi ochiq maydonda 33,54 so'm/donaga teng bo'ldi. Himoyalangan yerda qalamcha materialining birqancha ko'p chiqishiga bog'liq ravishda uning tannarxi ham ochiq yerdagiga nisbatan kamroq bo'ldi va u 18,71 so'm/donani tashkil etdi.

Etishtirish sharoitlariga bog'liq ravishda tok ko'chatlarini ishlab chiqarishga sarflanadigan moddiy xarajatlarni iqtisodiy jihatdan tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, himoyalangan yerda ham, ochiq yerda ham parxish usulida ko'chat yetishtirish texnologik jarayoniga sarflanadigan moddiy va mehnat xarajatlari amalda bir-biriga yaqin ko'rsatkichlarda bo'ldi va u 28,049-31,234 mln. so'm/ga oralig'ida o'zgardi. Tok ko'chatlari bahosining akademik M.Mirzayev nomidagi bog'dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy-tadqiqot institutining ulgurji narxi bo'yicha 800 so'm/dona ekanligi hisobga olinsa, eng yuqori moddiy daromad ko'chatlarni himoyalangan yer sharoitida yetishtirilgan variantda qayd etiladi. Ko'chatlar vertikal parxishlash usulida yetishtirilgan variantda u 107,078 mln. so'm/ga ni tashkil etgan bo'lsa, gorizontal parxishlash usulida ko'chat olingan variantda ushbu ko'rsatkich 135,986 mln. so'm/ga

ni tashkil etdi. Tok ko‘chatlari ushbu ikki usulda ochiq yer sharoitida yetishtirilganda esa olingan yalpi daromad himoyalangan yerdagi ko‘rsatkichlardan birqancha kamroq bo‘ldi.

Tok ko‘chatlari respublikada umumqabul qilingan texnologiya bo‘yicha yog‘ochlashgan qalamchalaridan yetishtirilganda (nazorat varianti) standart ko‘chatlarning chiqishi eng kichik o‘lchamda bo‘ldi va 42577 dona/ga ni tashkil etdi. Demak, bunga bog‘liq ravishda yalpi daromad ham eng quyi ko‘rsatkichda bo‘lib, ko‘chatlar realizatsiyasidan olingan jami mablag‘ 51,056 mln so‘m/ga ga teng bo‘ldi.

Ko‘chat yetishtirishdan olingan eng yuqori sof foyda himoyalangan yerdagi ona tuplarni gorizontal parxishlash usulida qayd etildi, bunda ko‘chatlarning realizatsiyasidan olingan sof foyda 104,751 mln. so‘m/ga ni tashkil etdi. Aynan ushbu usul bilan ochiq yer sharoitlarida ko‘chat yetishtirilganda sof foyda 67,275 mln. so‘m/ga gacha yetdi. Ko‘chatlarning respublikada umumqabul qilingan texnologiya bo‘yicha yog‘ochlashgan qalamchalardan yetishtirilganda olingan sof foydaning 23,864 mln so‘m/ga ga ekanligi qiyoslansa, tavsiya etilayotgan uslubga nisbatan u qariyb 3 barobar kam ekanligi qayd etiladi (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Ochiq va himoyalangan yer sharoitlarida tok ko‘chatlarini parxishlash usullarida yetishtirishning iqtisodiy samaradorligi, so‘m/ga

Iqtisodiy ko‘rsatkichlar	Tajriba varianti – parxishlash usullarida ko‘chat olish				An’anaviy texnologiya – nazorat
	Himoyalangan joyda		Ochiq yerda		
	vertikal	gorizonta l	vertikal	gorizont al	
Tok tuplarini kesish va ko‘mish	5805000	5805000	5805000	5805000	5805000
Bahorda tok tuplarini ochish	5950000	5950000	5950000	5950000	5950000
Tuproqqa ishlov berish va o‘g‘itlash	2975000	2975000	2975000	2975000	2975000
Novdalarni gorizontal parxishlash va ko‘mish	-	3185000	-	3185000	-
Maydonni sug‘orishga tayyorlash	665000	665000	665000	665000	665000
Vegetatsion sug‘orish (8 marta)	168000	168000	168000	168000	168000
Egatlarni kul’tivatsiya qilish va tuplarni okuchka qilish	420000	420000	420000	420000	420000
Mineral o‘g‘it berish	175000	175000	175000	175000	175000
Sug‘orish egatlarini ochish	392000	392000	392000	392000	392000
Ona tuplarni kuzgi qazish	5950000	595000	595000	595000	-
Tuplardan ildiz olgan parxishlarni kesish	2625000	262500	262500	262500	-
Parxish ko‘chatlarni qazish, saralash va saqlash uchun	1277500	1277500	1277500	1277500	1277500

ko'mish					
Mineral o'g'itlar bahosi	1647000	1647000	1647000	1647000	1647000
Jami xarajatlar	2804950 0	3123450 0	2804950 0	3123450 0	2719200 0
Standart ko'chat chiqishi, dona/ga	133848	169983	115038	123138	42547
Ko'chatlarning realizatsiya bahosi, so'm/dona	800	800	800	800	1200
YAlpi daromad, so'm	1070784 00	1359864 00	9203040 0	9851040 0	5105640 0
Sof foyda, so'm	7902890 0	1047519 00	6398090 0	6727590 0	2386440 0
Ko'chatlarning tannarxi, so'm/dona	209	184	244	254	639
Ko'chat yetishtirish rentabelligi, %	281	335	228	215	87

Etishtirilgan ko'chatlarning tannarxi tadqiqotlarimiz natijasi asosida tavsiya etilgan uslublarda 209-254 so'm/dona atrofida o'zgardi, nazoratda esa ushbu ko'rsatkich 639 so'm/donaga teng bo'ldi.

Ko'chat ishlab chiqarishning rentabelligi tavsiya etilgan uslubda (himoyalangan yerda vertikal va gorizontal parxishlash) eng yuqori bo'ldi va 215-335% atrofida o'zgardi. Tok ko'chatlari ushbu usulda yetishtirilganda ishlab chiqarish uchun sarflanadigan har mablag' birligi hisobiga qariyb 3-4 marta ko'proq foyda olish imkoniyati yuzaga keladi (2-jadvalga qarang).

2-jadval

Tok ko'chatlarini sun'iy substratlarda yashil qalamchalardan yetishtirishning iqtisodiy samaradorligi, so'm/ga

Iqtisodiy ko'rsatkichlar	Substrat		
	qum + chirindi (1:3)	qum + taxta qirindi (1:2)	qum + sholi kepagi (1:3)
Elektr energiyasi	2739959	2739959	2739959
Suv	24000000	24000000	24000000
Polietilen plyonka	53200000	53200000	53200000
Kanop mato	59952000	59952000	59952000
Qum	10795440	10192000	10295300
CHirindi, taxta qirindi, sholi kepagi	10780000	5303703	7160544
Ammiakli selitra	369000	378425	385565
Superfosfat	1400000	1461712	1490976
Kaliy tuzi	200000	244429	218964
Qalamchalarni tayyorlash	3799980	3799980	3799980
Qalamchalarni ekish	6330000	6330000	6330000

Ko'chatlarni kavlash va saralash	3496800	3235280	3070300
<i>Umumiy xarajatlar</i>	177062178	167602208	162573278
Standart ko'chat chiqishi	582803	539214	511717
Bir ko'chat bahosi	1200	1200	1200
YAlpi daromad	699363600	647056800	614060400
Sof foyda	522301422	479454592	451487122
Bir ko'chatning tannarxi	303,8	310,8	331,3
Rentabellik, %	295	286	277

Tok ko'chatlarini mikroiklimi boshqariladigan maxsus inshootda yashil qalamchalardan yetishtirishning iqtisodiy ko'rsatkichlarini tahlil qilish ham ushbu usulning rentabelli ekanligini ko'rsatdi. Tajribada tok ko'chatlari yetishtiriladigan maxsus inshootning foydali maydoni 9500 m² ni tashkil etdi. Tayyorlangan substrat aralashmasi inshoot yeriga 15 sm qalinlikda to'shaldi. Mavjud maydonni ta'minlash uchun ushbu substrat aralashmasi 1425 m³ miqdorida tayyorlandi.

Dissertatsiya tadqiqoti bo'yicha iqtisodiy ko'rsatkichlar eng maqbul deb tan olingan substrat kombinatsiyasi – darayo qumi + chirindining 1:3, qum + taxta qirindisining 1:2 va qum + sholi kepagining 1:3 nisbatidagi aralashmalari bo'yicha hisob qilindi

Daryo qumining chirindi, taxta qirindisi va sholi kepagi bilan aralashmasidan iborat substratlar tayyorlash uchun har bir variantga 53,97 m³ qum va 161,93 m³ miqdorida boshqa komponentlardan olindi. Ularning bahosi tajribada 15495703 dan 21575440 so'm/ga gacha o'zgardi.

Ozuqa substratlarining o'simlik talabiga to'la mos kelishi uchun ularga quyidagi miqdorda o'g'itlar aralashtirildi: ammiakli selitra – 246 kg, superfosfat – 279,8 kg, kaliy tuzi – 39,8 kg. Tajriba variantlari bo'yicha ushbu o'g'itlarni xarid qilish uchun 1969000 dan 2095505 so'm/ga gacha moddiy xarajatlar sarf qilindi. Inshootning ustini berkitish uchun polietilen plyonka va kanop mato talab etildi, ularning bahosi mos holda 53200000 va 59952000 so'm/ga ni tashkil etdi

Qalamchalarni tayyorlash, ekish, elektr energiyasi va suv uchun jami 30539939 so'm mablag' sarflandi. Ko'chatlarni kuzda kavlab olish gektariga 3070300 dan 3496800 so'mgacha moddiy mablag' sarflashni taqozo etdi.

Etishtirilgan ko'chatlarning realizatsiya bahosi 1200 so'm/dona, bu esa gektaridan 647,056 mln. dan 614,060 mln. so'mgacha yalpi daromad olish imkonini beradi. Tok ko'chatlarini daryo qumi va chirindining 1:3 nisbatidan iborat sun'iy substratda maxsus inshootda yetishtirish, ishlab chiqarish rentabelligini 295% gacha yetkazish imkonini berdi. Bu esa har bir sarflangan mablag' hisobiga o'n bir marta ko'proq foyda olish demakdir.

Qumning taxta qirindisi va sholi kepagi bilan aralashmasidan iborat substrat qo'llanilgan tajriba variantlarida iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari avvalgi tajribaga nisbatan birmuncha pastroq bo'ldi, ammo shunday bo'lsada, ushbu usullar ham har bir sarflangan mablag' hisobiga o'n martagacha ko'proq foyda olish imkonini berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] X.Ch. Buriyev, N.Sh. Yenileyev va b. Mevali va rezavor mevali o‘simliklar bilan tajribalar o‘tkazishda hisoblar va fenologik kuzatuvlar metodikasi. – Toshkent, 2014. – 64 b.

[2] A. Mozafari, O. Ghoraishi, N. Ghaderi, T. Javadi Micropropagation of grape cultivars (*Vitis vinifera* L.) on Different Basal Media Supplemented with Benzyl Adenine. // *Agriculturae Conspectus Scientificus*. – Vol. 81. (2016). – No. 3. – P. 123-129.

[3] A.A. Batukayev, K.V. Smirnov Biotexnologicheskiye metodi uskorennoy razmnoveniya vinograda (in vitro). // *Sel’skoxozyaystvennaya biotekhnologiya*. – Moskva, 2001. – T-2. – S. 142-158.

[4] <http://stainformation.ru/sel/vinograd.html>

CORPORATE UNIVERSITY MODEL IN THE CONTEXT OF ECONOMIC TRANSFORMATION

Nasriddinov Xasan Baxtiyor o‘g‘li

PhD candidate of Tashkent state university of economics

x.nasriddinov@tsue.uz

Abstract

A corporate university is an educational system or educational support as a company or organization that enables teaching, development and learning for its own development. It corresponds to the quality of education, which focuses on the workforce, knowledge and skills for internal competence.

Key words: marketing, management, customer service,

Corporate universities are established to manage learning and management of organizations and organizations. They offer a wide range of training programs, courses and resources tailored to the company's strategic goals and tools. Take a variety of areas such as wellness programs, technical sales and marketing, management training, sales and marketing, customer service, and other job-related competencies.

The structure and activities of corporate universities differ in different organizations. Some corporate universities have physical campuses or training centers where classes, workshops or seminars can be attended. Others examine online learning platforms or a mix of in-person and online learning. Courses and programs offered may be facilitated by a combination of internal subject matter experts, organizational trainers, or a combination.

To employees of corporate universities:

Well, improving the skills and qualifications of the universities: It helps to get a new look and fix the existing opportunities by the corporates by providing their targeted programs. This allows them to perform their roles more effectively and contribute to the organization.

Development of continuous learning: The corporate promotes continuous learning and professional culture within the company. Encourages them to pursue

lifelong learning and take advantage of industry trends, technological advances and best practices.

Aligning education with organizational goals: Corporate universities' educational initiatives are designed to align with the organization's strategic goals. By eliminating specific skill and knowledge requirements, ensure that communications are equipped with the tools necessary to support the company's growth and support.

Increase future opportunities: Increase opportunities for high-quality university and training for corporate development. These programs help develop critical management skills such as decision making, communication, strategic thinking, and team management.

Encouraging their attraction and retention: Investing in corporate regeneration through the university can increase commitment to growth and attract and retain employees. Employers feel valued and motivated when they invest in their professional development.

Effective Performance Enhancement: Influencing organizational performance by producing well-run universities and enabling corporations, improving overall business.

Companies or companies that pay particular attention to corporate universities are common. They serve as a dedicated resource for learning and growth, helping them develop new knowledge and advance their careers in the organization.

There are different types of corporate universities, each designed to meet the specific needs and goals of the organization. Here are some common types:

1. *Generalist Corporate Universities:* These corporate universities offer a wide range of learning and development programs across various disciplines. They cover areas such as leadership development, technical skills training, business acumen, and other essential competencies applicable to different roles within the organization.

2. *Leadership Development Institutes:* These corporate universities focus primarily on developing leadership skills and nurturing future leaders within the organization. They offer programs that enhance leadership capabilities, strategic thinking, decision-making, and other critical leadership competencies.

3. *Technical or Functional Academies:* Technical or functional academies provide specialized training and education in specific technical or functional areas. They cater to employees who require in-depth knowledge and expertise in fields such as IT, engineering, finance, marketing, or other specialized disciplines.

4. *Sales and Customer Service Academies:* These corporate universities concentrate on improving sales skills, customer service, and relationship management. They provide training programs to enhance sales techniques, negotiation skills, customer-centricity, and other competencies essential for sales and customer service professionals.

5. *Digital and Technology Institutes:* With the increasing importance of digitalization and technology, some corporate universities focus on providing training and education related to digital skills, emerging technologies, data analytics, cybersecurity, and digital transformation strategies.

6. *Onboarding and New Employee Development Programs:* These corporate universities focus on orienting new employees to the organization's culture, values,

policies, and job-specific skills. They help new hires quickly adapt to their roles and foster their professional development from the beginning.

7. *Franchise or Partner Academies*: Some corporate universities extend their learning programs to external stakeholders, such as franchisees, partners, suppliers, or customers. These academies aim to enhance collaboration, knowledge sharing, and consistent standards across the organization's ecosystem.

8. *Global or International Academies*: Global or international corporate universities provide training and development opportunities to employees across different countries and cultures. They focus on building global leadership competencies, cross-cultural understanding, and effective collaboration in a multinational context.

It's important to note that these types of corporate universities may overlap or be customized to suit the specific needs of an organization. The structure and offerings of a corporate university can vary depending on the industry, size of the company, and strategic objectives.

Corporate universities offer several benefits to organizations and their employees. Here are a few key benefits:

Corporate universities provide targeted training programs that improve the skills, knowledge and skills of employees. This leads to increased work efficiency, increased productivity and the ability to adapt to changing business needs.

Corporate universities align their educational initiatives with the organization's strategic goals. By offering relevant and customized training programs, they ensure that employees have the specific skills and knowledge they need to contribute to the company's success.

Corporate universities help establish consistent learning standards across the organization. By providing centralized and standardized training programs, companies can ensure that all employees receive the same level of education and training.

Corporate universities can offer cost-effective education solutions compared to external education providers. By leveraging in-house expertise and resources, companies can design and deliver training programs tailored to their specific needs, which can reduce training costs.

A corporate university that invests in employee development can be a powerful tool for attracting top talent. This demonstrates commitment to employee growth and provides a competitive advantage in the labor market. Additionally, employees are more likely to stay with organizations that offer continuous learning and development opportunities.

Ultimately, the benefits of a corporate university translate into improved organizational performance. Well-trained and skilled employees contribute to increased productivity, customer satisfaction, innovation and overall business success.

In general, the corporate university plays an important role in developing employee capabilities, aligning learning with organizational goals, fostering a culture of continuous learning, and improving organizational performance.

References

1. https://www.researchgate.net/publication/241701946_Corporate_universities_A_catalyst_for_strategic_human_resource_development
2. <https://oro.open.ac.uk/23734/>
3. <https://www.corporateuniversity.org.uk/>
4. <https://blog.coursify.me/en/the-importance-of-a-corporate-education/>

HOW UZBEKISTAN USED NPM TO ENSURE ROAD SAFETY AND WHY IT IS SUCCESSFUL?

Diyor Umarov

*Head of International and national rankings unit
at Ministry of Higher education, science and innovations of the Republic of
Uzbekistan
d.umarov@edu.uz*

Abstract

The situation on the roads is one of the main problems in Uzbekistan. Every year In Uzbekistan, the number of deaths on the roads has been increased and systemic solutions are required in order to solve all the problems. This thesis uses the application of the model of the new public management in the field of road safety in Uzbekistan and provides evaluation of whether it was successful or not.

Key words: New Public Management (NPM), road safety, government, public policy.

The situation on the roads of Uzbekistan can be described as a chaos, since day by day it is getting worse and one can see news about road accidents on a daily basis, in which children are very often become victims. According to a survey conducted by UNICEF and the State Road Safety Administration within the framework of the UProject, 60% of respondents in Tashkent consider the road to school unsafe [1]. In order to tackle arise issues government of Uzbekistan has decided to develop a strategy of maintaining road safety with the support of UN. The strategy's main feature was to radically change the approach to the road safety. In other words, it was decided to transfer some of state functions and services to the public sector. Over the past 3 years, in order to eliminate problems and radically change the situation on the roads, 7 laws, 30 resolutions of the Cabinet of Ministers, 5 presidential resolutions, more than 50 internal regulatory documents have been adopted aimed at revising such issues as the development of road infrastructure, driver training, creating conditions for urban transport and bicycles, as well as establishing control over compliance with traffic rules, including through the transfer of certain functions of the state the private sector [2]. The analysis of the implementation of the New Public Management (NPM) in maintaining of the road safety in Uzbekistan will be provided in the following thesis.

Unacceptable condition of cars

Obviously, it is not safe to drive a car without making sure that your breaks work properly, your lights are not blinding other road users and etc. However, before 2021 there were no proper technical inspection centres in Uzbekistan that are able to monitor

the condition of the cars starting from the period when motorised vehicles appeared in the country.

Road infrastructure

When designing and constructing roads, international standards are not observed, for example, a pedestrian crossing should be at least 2,4 meters wide, however, it is extremely hard to find such pedestrian crossings.

Impunity of local drivers

Non-compliance with traffic rules by drivers in Uzbekistan was commonplace, any driver could easily break the rule and be completely unpunished, this impunity led to the fact that drivers systematically violate traffic rules. Until recently, there were no cameras on the roads of Uzbekistan, violations were recorded manually by inspectors of the Patrol Service, who stand on the road, as a result of which, only a small part of offenses were recorded, since due to high level of corruption drivers could easily avoid fines by giving bribes to inspectors [3].

Uneducated drivers

As mentioned earlier, problems with drivers in Uzbekistan were relevant for many years, obtaining a driver's license was so easy that it was possible to give a driver's license as a gift. For many years, thousands of people received rights without proper training and without passing theoretical and practical exams [4]. Because of this, a generation of drivers up who do not know the rules of the road well has grown, which is one of the reasons for the high mortality rate on the roads of Uzbekistan.

Analysis of NPM implementation

When analyzing the actions of the Government of Uzbekistan regarding road safety, it can be highlighted that the basic idea and principles of *NPM* have been well studied and used.

Analyzing the measures taken, it can be concluded that the public sector is being transformed with the help of the spirit of entrepreneurship, which is one of the fundamental elements of *NPM*. The following paragraphs will address principles such as Government Ready for Change, State Working for Communities, Mission More Important Than Rules, Customer Orientation, Decentralized State, Incentivize Rather than Control, summed up in D. Osborne and Gaebler's book "Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit Transforms the Public Sector" and what was done in the selected case about it [5].

The Government of Uzbekistan has acknowledged the challenges in road safety and has shown that it is ready for change, which means that the government is complying with the Main Principle of *NPM* – "***Steer more than row***", which is to change the approach to public administration, by providing greater opportunities to the private sector in providing services to the public [6]. As mentioned earlier, the state transferred its functions to the placement of high-speed cameras, conducting mandatory technical inspection, passing theoretical and practical tests for rights and other functions to the private sector.

Community-Owned Government. Decentralization and Subsidiarity is one of the main principles of the state at this stage, because in order to economize and increase efficiency, the implementation of state programs is carried out with the help of local communities, entrepreneurs and others [7].

Competition. Another important innovation that comes with NPM is competition. As mentioned earlier, several functions were transferred to the private sector, which at times increased their quality, but given the fact that today relatively few companies provide such services as passing tests for a driver's license prices are expensive, but in the future, when new private companies will appear, it is likely that the price will decrease and the quality will increase due to competition and citizens (customers) will have a choice of which service provider to use.

Customer-driven Government. It is worth noting that at this stage the reform concerned not only the transfer of some functions to private firms, but the quality of services provided in the state institution itself has greatly improved. Car registration authorities were completely reformed according to the business model, waiting rooms, electronic queues and much more were created for the comfort of citizens (customers).

To stimulate, not to control. It is proved that excessive state intervention in the economy can do much harm, while the creation of incentives for business can be more effective and beneficial [8]. As mentioned earlier, the state transferring its functions to the private sector not only eliminates problems, but also raises the quality of services provided, the standard of living, the quality of infrastructure. In other words, this is a winning situation for all parties, for the state, society and entrepreneurs.

Conclusion

Taking into consideration of all these factors mentioned above one can reach the conclusion that implementation of NPM in government of Uzbekistan in terms of maintaining road safety can be considered as successful. One of the main and undeniable reason is that this issue has been extraordinarily vital and painful for the nation and radical changes were extremely required at that period of time. Moreover, implementation of NPM and attraction of private finances to the socially important initiatives assisted in solving the problems that were not solved for many years.

By uniting the efforts in maintaining road safety both government and private sector were able to tackle not just the outcomes of the problem, but also the roots of the issue, which are poor infrastructure, uneducated drivers, lack of proper technical inspections of the vehicles and etc. It should be admitted that implementing NPM made the completion of strategic goals and tasks much easier in comparison with the case if the nation would tackle problems without assistance by private sector. Furthermore, with implementation of NPM government can effectively use its finances for other priorities as well, including education, healthcare, reduction of poverty and unemployment. Therefore, undertaken measures can't provide great immediate results, however, it is believed that in the near future people, government and entrepreneurs of Uzbekistan will benefit from implementation of NPM.

Reference

1. Gazeta.uz (2021). *The road to school is considered unsafe by 60% of respondents in Tashkent.* [Online]. 2021. Gazeta.uz. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2021/06/05/schools/>. [Accessed: 17 April 2022].

2. Podrobno.uz (2021). Roads that kill. Experts proposed a number of measures to reduce the number of accidents and victims on the roads of Uzbekistan. [Online]. 2021. Podrobno.uz. Available at: <https://podrobno.uz/cat/obchestvo/dorogi-kotorye->

ubivayut-eksperty-predlozhili-ryad-mer-chtoby-snizit-chislo-dtp-i-zhertv-na-trassakh-/. [Accessed: 16 April 2022].

3. Country reports (n.d.). Uzbekistan Traffic Safety while traveling. - CountryReports. [Online]. Countryreports.org. Available at: <https://www.countryreports.org/country/Uzbekistan/traffic.htm>. [Accessed: 18 April 2022].

4. Kun.uz (2021). *The driver's license system is becoming transparent. What does it give?*. [Online]. 2021. Kun.uz. Available at: <https://kun.uz/ru/news/2021/12/04/sistema-polucheniya-voditelskix-prav-stanovitsya-prozrachnoy-cto-eto-dayet>. [Accessed: 18 April 2022].

5. Higherstudy (2021). *New Public Management (NPM): Best 10 Principles & 7 Features*. [Online]. 2021. HigherStudy.org. Available at: <https://higherstudy.org/new-public-management-npm-principles/>. [Accessed: 20 April 2022].

6. Osborne, D. and Gaebler, T. (1997). *Reinventing government*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.

7. Haque, S. (2007). *Revisiting the New Public Management*. [Online]. 2007. Jstor. Available at: https://www.jstor.org/stable/pdf/4624553.pdf?casa_token=K3IV73g9I4AAAAAA:2tRKB6E5uQZu0htjOAZIk8cMMA-LJ1P3LbET-mGzwZ-eKY3j9tkWBW-mi3LOZvfBnxKG5k9hBR4VQx4oI_JRPIG-Xqvm8fyWqEMOWkbDcKnhVbX4Kas

8. Osborne, S., McLaughlin, K., and Ferlie, E. (2001). *New Public Management Current Trends and Future Prospects*. 1st edn. [Online]. London: Routledge. Available at: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203996362-6/new-public-management-context-stephen-osborne-kate-mclaughlin>. [Accessed: 19 April 2022].

ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY IN THE YEAR "ATTENTION TO PEOPLE AND QUALITY EDUCATION" SOCIAL ISSUES

Khushnazarova Makhzuna Gulamdjanovna
Tashkent state university of economics
assistant department "Tourism and service"
[*mahzunahonim22@gmail.com*](mailto:mahzunahonim22@gmail.com)

Abstract. Social issues are closely linked to a country's economic development. "Attention to the people" and "quality education" are important social issues that can directly impact a country's economy. Quality education can lead to an increase in human capital, which is essential for economic growth. It can also lead to the development of new technologies and industries that can create new job opportunities.

Key words: quality education, attention to people, economic development, social safety, organizations, student, the quality standards, individuals

Knowledge management is the dissemination and search for people's experience and relevant information among related people or groups of people. Here the most important thing is the knowledge of people and the interaction between people: the exchange of ideas, solutions and relevant information when trying to create new solutions. [1]

Focusing on “attention to people and quality education” can have significant positive effects on a country's economic development. Investing in high-quality education can lead to the development of a skilled workforce that is more innovative, productive, and adaptable to the changing demands of the modern economy. Education also helps reduce poverty and social inequality, which in turn leads to increased economic growth and development.

Moreover, paying attention to social issues such as healthcare, gender equality, and social safety nets can also have a positive impact on a country's economic development. Ensuring access to quality healthcare and education, promoting gender equality, and providing social safety nets create a healthier and more productive workforce that can contribute significantly to a country's economic development.

Social issues have a significant impact on the development of a country's economy. When social issues like poverty, income inequality, and lack of access to education and healthcare are prevalent in a country, it can lead to a less educated and less healthy workforce, which can have negative implications for economic growth and productivity.

Quality education applies to all areas, and its development is the most important aspect of the state's economy. Even, the development of the tourism industry depends, first of all, on the effective establishment of cooperation in the field of tourism and the quality of training.[3]

Additionally, social issues like discrimination and social exclusion can create social unrest and political instability, which can deter foreign investment and negatively affect the economy.

On the other hand, addressing social issues can have positive impacts on the economy. For example, investing in education and healthcare can lead to a better-educated and healthier workforce, leading to higher productivity and economic growth. Addressing income inequality can also promote social cohesion and stability, making the country a more attractive destination for investment.

There are several problems in the development of quality education, some of which include:

- ✚ Lack of funding: Most educational institutions, especially those in developing countries, suffer from inadequate funding, which makes it difficult to provide relevant learning materials and maintain necessary technological infrastructure.

- ✚ Inadequate teacher training and certification: Teachers are critical to the process of quality education, and lack of training and certification can affect the quality of the education provided.

- ✚ Inconsistent quality standards: Across different countries, there are variations in the quality standards that educational institutions are required to adhere to. This can lead to inconsistency in the quality of education provided.

✚ Insufficient access to education: Unequal access to education can limit the opportunities available to students, especially those from low-income families. This can affect their ability to access quality education.

✚ Limited use of technology: In today's digital age, the use of technology can enhance the learning experience by making it more interactive, but many educational institutions do not have adequate access to technology or do not use it properly.

✚ Cultural and social constraints: In some cultures, girls are not encouraged or allowed to attend school, and this limits their educational opportunities. Also, discrimination based on race or social status can limit educational opportunities.

✚ Income inequality: When a small percentage of the population controls the majority of the country's wealth, it can lead to social unrest and negatively impact economic growth.

✚ Lack of education: A poorly educated workforce can limit the country's potential for growth and innovation.

✚ Gender inequality: Gender inequality can limit women's participation in the workforce and limit the country's potential for growth.

✚ Poverty: Widespread poverty can limit economic mobility, limit access to quality education and healthcare, and limit the potential for growth.

✚ Corruption: Corrupt practices can negatively impact economic growth and create barriers to business development and investment.

✚ Health issues: Health issues such as the prevalence of diseases can limit productivity and increase healthcare costs, which can limit economic growth.

Developing quality education requires a multi-faceted approach and collaboration from various stakeholders such as educators, policymakers, parents, and the wider community. Here are some actions that can be taken:

1. Investment in education: Governments, individuals, and organizations need to invest in education to provide the necessary resources, infrastructure, and technologies to support quality education.

2. Professional development for educators: Continuous professional development for teachers and educators can improve their teaching abilities and ensure that they are delivering quality education.

3. Curriculum development: The curriculum should be designed to meet the learning needs of students and cover all relevant topics to ensure that students receive a holistic education.

4. Student-centered approach: Education should be designed to be student-centric, where learners are approached as individuals with different skills and interests.

5. Parental involvement: Parents and caregivers should be involved in their children's education to provide support and encouragement.

6. Education policymaking: Policymakers need to make policies that encourage and support high-quality education.

7. Use of technology: Effective use of technology in education can help improve access to quality education and create a more inclusive learning environment.

These actions can help to develop quality education and ensure that learners receive the best possible education.

Combined, prioritizing "attention to people and quality education" and addressing social issues can create a virtuous cycle of economic growth, social progress, and human development, leading to sustainable development.

In summary, social issues are a crucial factor that must be considered in the development of a country's economy.

References

1. Хушназарова, М. Г. “УПРАВЛЕНИЯ ЗНАНИЯМИ” В ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА”. *Экономика и социум* 12-2 (79) (2020): 390-394.

2. Khushnazarova, MAKHZUNA GULAMJANOVNA. "The role of improving the tourism brand in increasing the attractiveness of the national tourism product." *Молодой специалист* 1 (2022): 29.

3. Khushnazarova, Makhzuna Gulamdzhannovna. "FOREIGN STANDARDS IN THE TRAINING OF QUALIFIED SPECIALISTS IN THE FIELD OF TOURISM." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 9.11 (2021): 313-316.

4. Egamnazarov, Khusniddin The Role of the Cities of the Great Silk Road of Uzbekistan in the Tourism of Uzbekistan. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630).

ECONOMIC AND SOCIAL ISSUES OF THE COUNTRY'S DEVELOPMENT IN THE YEAR "ATTENTION TO PEOPLE AND QUALITY EDUCATION"

Egamberganov Jakhongir Kadamboevich

Student of Tashkent State University of Economics

bot439989@gmail.com

Bekmurodova Gavhar Adkham kizi

Tashkent State University of Economics, PhD.

GavkharBekmurodova@gmail.com

Abstract

In this article, in the year of quality education in our country, attention will be paid not only to people, but also to economic and social issues that led to the development and modernization of our country. Mainly ways to improve the quality of education modern approaches are described.

Keywords. modernization, pedagogical technologies, quality of education, professional knowledge.

During the past period, within the framework of the Action Strategy on the five priority directions of the development of our country in 2017-2021, about 300 laws and more than 4,000 decisions of the President of the Republic of Uzbekistan aimed at the fundamental reform of all spheres of state and social life were adopted. Also, systematic work was carried out to ensure human rights, strengthen the accountability and openness of state bodies, and increase the role of civil society institutions, mass media, and the political activity of population and public associations. By the Decree of the President of February 28, 2023, the state program for the implementation of the

development strategy of New Uzbekistan for the period of 2022-2026 in the "Year of human attention and quality education" was approved.

The aim is to improve the standard of living for the population, align education with international standards, promote economic stability and growth, and reduce poverty. This is in line with the objectives set out in the New Uzbekistan Development Strategy for 2022-2026 and the President's Address to the Oliy Majlis and the People of Uzbekistan. The goal is to take the ongoing reforms to the next level.

The state program for the implementation of the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026 in the "year of attention to people and quality education" (hereinafter — State program) should be approved in accordance with the appendix.

The Cabinet of Ministers, the Council of Ministers of the Republic of Karakalpakstan, the governors of the regions and the city of Tashkent should organize the implementation of the State program on the basis of effective and strict discipline and determine practical measures in each district, city and neighborhood within 10 days, and the general public and regularly listen to the reports of the responsible persons in the presence of mass media.

Chambers of the Oliy Majlis and local councils should be advised to study the implementation of the State program in districts, cities and neighborhoods, and to listen to the reports of the heads of the responsible state bodies.

In order to improve the quality of education and reform the industry based on advanced foreign experience:

- From September 1, 2023, the practice of teaching students two foreign languages and one profession in one general secondary educational institution of each district (city) will be gradually launched;

- Starting from the 2023/2024 academic year, the following will be put into practice:

- teaching students in the 1st-4th grades of general secondary educational institutions according to the textbooks developed on the basis of advanced foreign experience;

- to provide students with basic knowledge of general education subjects in grades 5-9;

- Providing knowledge based on specialized programs that match the interests and abilities of 10-11th grade students.

Starting from the 2023/2024 academic year, primary school students will be provided with free meals in all regions of the republic and in the city of Tashkent.

Starting from the 2023/2024 academic year, state grants will be allocated to colleges and technical schools for dual education.

From April 1, 2023:

- the basic tariff rates of pedagogues of professional educational institutions correspond to the basic tariff rates of pedagogues of general secondary educational institutions;

- teacher of the first and second qualification category of a general secondary educational institution according to the basic tariff rates of the professional educational institution with the first and second qualification category, higher education without qualification category and industrial education masters without

higher education, is equal to the basic tariff rates of a teacher with a higher education and a teacher with a secondary special education.

The economic and social issues in Uzbekistan's development that are being addressed through the focus on "Attention to people and quality education" may include factors such as poverty reduction, improving the standard of living for the population, aligning education with international standards, promoting economic stability and growth, and addressing other social issues such as healthcare, infrastructure, and employment opportunities. Several factors may have influenced the decision to focus on "Attention to people and quality education" in Uzbekistan to address economic and social issues in the country's development. These factors may include:

1. Demographic changes: Uzbekistan has a young population, and investing in quality education can help to prepare the younger generation for the future workforce and improve their economic prospects.

2. Economic challenges: Uzbekistan has faced economic challenges in recent years, including high unemployment rates and low economic growth. Improving the quality of education can help to address these challenges by providing the workforce with the skills and knowledge needed to drive economic growth.

3. Globalization: As the world becomes more interconnected, it is increasingly important for Uzbekistan to align its education system with international standards to remain competitive in the global economy.

4. Social issues: Uzbekistan faces several social issues, including poverty, healthcare, and infrastructure. Improving the quality of education can help to address these issues by providing individuals with the skills and knowledge needed to improve their economic prospects and contribute to society.

5. The need to improve the quality of education in Uzbekistan to meet international standards and prepare the workforce for the demands of a modern economy.

6. The desire to reduce poverty and improve the standard of living for the population by promoting economic growth and stability.

7. The recognition that investing in education and human capital is essential for long-term economic development.

8. The need to address social issues such as inequality, unemployment, and access to healthcare.

9. The desire to promote social cohesion and national unity by providing equal opportunities for all citizens to access quality education and participate in the country's development.

References

1. Khalilova, N. I. (2023). THE INFLUENCE OF INTELLECTUAL ACTIVITY ON THE DEVELOPMENT OF REFLECTIVENESS IN A PERSON. *International Journal of Pedagogics*, 3(02), 10-13.

2. Халилова, Н. И. (2023). ЗАМОНАВИЙ ПСИХОЛОГИЯДА РЕФЛЕКСИЯ БОРАСИДАГИ НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР. *Евразийский журнал академических исследований*, 3(2 Part 2), 78-83.

3. Khalilova, N. I. (2023). APPEARANCE OF REFLECTION AT DIFFERENT PERIODS OF PERSONAL DEVELOPMENT. *Development and innovations in science*, 2(2), 41-45.

4. https://www.norma.uz/oz/konunchilikda_yangi/insonga_etibor_va_sifatli_tali_m_yilida_nimalar_belgilangan website

5. Халилова, Н. И. (2021). Значимость рефлексивных процессов в формировании нравственности личности, в высказываниях великих восточных мыслителей, с точки зрения современной психологической науки. Рекомендовано к печати Ученым советом

ESKPORT BILAN SHUG'ULLANUVCHI TADBIRKORLAR UCHUN BERILAYOTGAN IMTIYOZLAR

Ilmiy rahbar: U.A.Yuldasheva

TMI magistranti: Aminov Asror Fozil ogli

Hammamizga ma'lumki tadbirkor uchun o'z rejasini tuzishda aynan qaysi bozorni tanlash, qancha miqdorda sarmoya kiritish va unga beriladigan qo'shimcha erkinliklar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa eksport bilan shug'ullanuvchilar bozorida o'z mavqeiga ega bo'lish murakkab va riski katta jarayon. Bizning mamlakatda esa bunday tavakkal qilish ko'pchilik tadbirkorlarni juda o'ylantirib qo'yishi tabiiy. Shuni inobatga olgan holda O'zbekistonda aynan eksportni oshirish maqsadida bir nechta dasturlar qabul qilingan. Bulardan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son farmoniga ko'ra, tashqi savdoni tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish, mahalliy tadbirkorlik subyektlarining eksport faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish choralari yanada kuchaytirish orqali yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar eksportini kengaytirishni maqsad qilingan.

Bu qarorga asosan, mahalliy korxonalar (ularning vakolatli vakillari) ga Yevropa Ittifoqi davlatlariga yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarni eksport qilishda tashish xarajatlarini 70 foizgacha miqdorda kompensatsiya qilishga subsidiyalar, qo'shni davlatlarga eksport qilingan yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlarni eksport qilishda tashish xarajatlarini 50 foizgacha miqdorda kompensatsiya qilishga subsidiyalar berilishni ta'kidlashimiz mumkin. Qolaversa, Eksportni rag'batlantirish agentligi tomonidan qo'plab beriladigan akkreditatsiyadan o'tkazish bilan bog'liq xarajatlar muvofiqlikni baholash organlarini xalqaro ILAC/IAF (International Laboratory Accreditation Cooperation) tashkilotlari a'zosi hisoblangan akkreditatsiya idorasiga to'lab beriladi.

Yana bir e'tiborli jihati shundaki, tadbirkorlik sub'yektlari tomonidan tovarlar (maxsus turdagi tovarlardan tashqari), ishlar va xizmatlar eksportini shartnoma tuzmasdan hisobvara-q-fakturalar (invoyslar) asosida amalga oshirishda talab etiladigan oldindan to'lov miqdori 100 foizdan 50 foizga kamaytirildi. Va Eksport qilishda tashish xarajatlarini kompensatsiya qilishga subsidiyalar taqdim etiladigan yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ro'yxatini tasdiqlandi va uning Eksport

qiluvchilarni qo'llab-quvvatlashning yagona portali (www.exportportali.uz) e'lon qilib borilishini ta'minlanadigan bo'ldi.

Bilamizki, eksportni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi mablag'larining maqsadli va samarali sarflash muhim ahamiyat kasb etgani tufayli unig ustidan doimiy nazorat kuchaytirildi. Respublika budjetidan ajratiladigan mablag'lar Moliya vazirligi Eksportni rag'batlantirish agentligining buyurtmanomalariga binoan eksportni qo'llab-quvvatlash choralari amalga oshirish uchun beriladi.

Hukumat komissiyasiga mahalliy eksportchi korxonalarining murojaatlariga asosan eksportoldi va eksport bilan bog'liq savdo operatsiyalarini moliyalashtirish uchun Eksportni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi mablag'lari hisobidan ajratilgan kreditlarni qaytarish muddatini yana olti oygacha uzaytirishga imkoniyat yaratildi.

Bunda, ushbu kreditlarni qaytarish muddatining o'zgartirilishi Markaziy bank tomonidan kredit shartlari qayta ko'rib chiqilgan aktivlar sifatida hisoblanmasligi belgilandi.

"Bojxona ombori" rejimida olti oydan ko'p bo'lgan tovarlarning bojxona rasmiylashtiruvida bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlarni qo'llashni taqiqlovchi tartib bekor qilinsin. Ya'ni ilgari agar olti oydan oshib ketadigan bo'lsa bojxona to'lovlariga beriladigan imtiyozdan mahrum qilingan.

Yoshlar tadbirkorligini yanada qo'llab-quvvatlash, shu jumladan innovatsion texnologiyalarga asoslangan eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish faoliyatini rag'batlantirish maqsadida Hukumat komissiyasining qaroriga asosan Yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi mablag'lari hisobidan ularga be'malol 500 ming AQSh dollarigacha kredit beriladi.

Hukumat komissiyasi xulosasi asosida O'zbekiston Respublikasi tashqi savdo operatsiyalarini tartibga solishning vaqtinchalik mexanizmlarini joriy qilish vakolati Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligiga berildi.

Bunga ko'ra, tayyor mahsulotlar eksportini rag'batlantirish, shuningdek, import shartnomalari qiymatlarini sun'iy ravishda oshirish, ichki bozorga sifatsiz mahsulotlar kirib kelishi va kontrabanda holatlarining oldini olish choralari ustidan nazorat kuchaytirildi.

Hozirgi kunda, "O'ztreyd" va "O'zsanoateksport" aksiyadorlik jamiyatlariga tashqi savdo kompaniyalarini aylanma mablag'lar bilan ta'minlash maqsadida Eksportni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi hisobidan 10 million AQSh dollar mablag' berildi.

O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi huzuridagi Eksportni rag'batlantirish agentligi "O'ztreyd" va "O'zsanoateksport" aksiyadorlik jamiyatlarining ustav kapitallaridagi (jamg'armalaridagi) davlat aksiyalari (ulushlari) paketlari bo'yicha aksiyador huquqini amalga oshirish imkoniyati berildi.

Respublikamizning eksport salohiyatini oshirish, eksportchi korxonalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, milliy mahsulotlarning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini mustahkamlash va valyuta tushumlarini ko'paytirish, shuningdek, tadbirkorlarning muammo va takliflarini bevosita o'rganish hamda tadbirkorlikni kelgusida rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab olish bo'yicha 2021-yil 20-avgust kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining

tadbirkorlar bilan ochiq muloqoti doirasida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 21-oktabrdagi "Eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6091-son Farmoni va 2021-yil 13-iyuldagi "Eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish to'g'risida"gi PQ-5184-son qaroriga asosan eksport bilan bog'liq savdo operatsiyalari va eksportoldi moliyalashtirish kreditlari uchun Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasidan Eksportni rag'batlantirish agentligi huzuridagi Eksportni qo'llab-quvvatlash jamg'armasiga 200 million AQSh dollari miqdorida berildi.

2. Eksportni rag'batlantirish agentligi tomonidan yillik eksport hajmi (shu jumladan "reeksport" bojxona rejimida olib chiqilgan qayta ishlash mahsulotlari) hajmi 20 million AQSh dollaridan oshgan korxonalariga eksport (shu jumladan qayta ishlash mahsulotlari reeksporti) bilan bog'liq savdo operatsiyalari va eksportoldi moliyalashtirish kreditlari uchun tijorat banklari orqali bir martalik moliyaviy resurslar 5 million AQSh dollarigacha miqdorda hamda bir yilgacha muddatga uzaytirildi;

Oxirgi o'n ikki oy davomida 1 million AQSh dollaridan ortiq tayyor to'qimachilik mahsulotlarini eksport qilgan korxonalariga asosiy va yordamchi ishlab chiqarishi uchun butlovchi buyumlar, xomashyo va materiallar olib kirishda bojxona to'lovlarini to'lash bo'yicha foiz hisoblanmagan hamda ularning to'lanishini ta'minlash talab etilmagan holda 120 kunga to'lovni kechiktirish (bo'lib-bo'lib to'lash) imkoniyatini ko'rib chiqildi va amalda joriy qilindi.

Vazirlar Mahkamasi bir oy muddatda tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni import qilishda qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar uchun qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash muddatini uzaytirish tartibi to'g'risidagi nizomga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar ham kiritildi.

Bunga ko'ra:

tashqi savdo operatsiyalari bo'yicha muddati o'tgan debitor qarzdorlik uchun xo'jalik yurituvchi subyektlarga nisbatan jarimalar solinadi;

yuqori sifat va nazorat tizimiga ega mamlakatlardan sertifikatlangan va deklaratsiyalangan asbob-uskuna, butlovchi qismlar, xomashyo, o'lchov vositalari, kimyoviy reagentlar, ko'tarish moslamalari va transport vositalari importida milliy sertifikat olish talabi bekor qilindi;

tashqi savdo, investitsiyalar, mahalliy sanoatni rivojlantirish va texnik jihatdan tartibga solish masalalari bo'yicha Hukumat komissiyasiga Eksportni rag'batlantirish agentligi tomonidan korxonalariga eksport bilan bog'liq savdo operatsiyalari va eksportoldi moliyalashtirish kreditlari uchun tijorat banklari orqali bir martalik moliyaviy resurslar taqdim etish tartibini tasdiqlash va o'zgartirish kiritish huquqi berildi.

Yevropa mamlakatlariga qo'shilgan qiymati yuqori bo'lgan mahsulotlarni eksport qilishda hamda "reeksport" bojxona rejimida qayta ishlash mahsulotlarini olib chiqishda transport xarajatlarining 50 foizini kompensatsiya qilish tizimini bir yil muddatga jo'zildi.

Sertifikatlangan va deklaratsiyalangan asbob-uskuna, butlovchi qismlar, xomashyolar, o'lchov vositalari, kimyoviy reagentlar, ko'tarish moslamalari va

transport vositalari importida milliy sertifikat olish talab qilinmaydigan yuqori sifat va nazorat tizimiga ega davlatlar ro'yxatini tasdiqlandi.

Tarif (TIF TN kodlari 1008 21 000 0, 1008 29 000 0), quritilgan dukkakli ekinlardan olingan un va kukun (TIF TN kodi 1106 10 000 0), meva va yong'oqlardan olingan un va kukun (TIF TN kodi 1106 30 900 0) eksporti uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti yoki Vazirlar Mahkamasi ruxsati talab qilinmaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. www.my.gov.uz.
2. www.gazeta.uz.
3. www.exportportali.uz.
4. www.lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60, PF-6091sonli farmonlari.

GOVERNMENT POLICY OF THE REPUBLIC OF SINGAPORE IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY

Ibrokhimzoda Nilufar Bakhromjon qizi,

Master student of University of World Economy and Diplomacy

bakhromovna@mail.ru

Abstract

The main purpose of the article is to analyze the approach of the Republic of Singapore in the regulation the field of intellectual property, being one of the world leaders in the protection of IP rights. The methodology of the study is based on the review of the system of government regulation in scientific, financial, legal and informational dimensions. The article draws attention to the importance of stimulating the activity of the IP market through the implementation of state programs in the field of shared financing of patent expenses, consistent information provision and advisory support to the intellectual product owners at the stages of creation and commercialization of IP objects. In the article, the author notes the steps to the development of an innovative ecosystem and an established system of control over the protection of intellectual property rights as a favorable climate for the activities of high-tech business. The main results of the author's research are as follows: studying the experience of Singapore, as a country with considerable achievements in the field of supporting intellectual property, can become an example for developing a new strategy to improve the state regulation system of this field in Uzbekistan.

Keywords: Intellectual property, Singapore, economy, government regulation, IP rights, protection, stimulation, business.

According to the Global Competitiveness Report-2022, Singapore ranked second in the world in terms of the quality of intellectual property protection, giving the championship to Finland.⁵² Such amazing results of the "Asian tiger" in the

⁵² *World Competitiveness Ranking IMD business school for management and leadership courses.*

Available at: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/>

development of intellectual property are associated with a comprehensive approach to its regulation, the study of which can optimize the modern processes of transformation of the state policy of Uzbekistan in the field of intellectual property regulation.

Back in 1984, U.S. Senator Patrick J. Liachim described Singapore as "the world capital of piracy." The experience of a country that has overcome the path "from the third world to the first" is a particularly illustrative example of the fact that in the modern world, the availability of natural resources or, conversely, their actual absence, does not necessarily imply a strict correlation with the level of country development and the well-being of the population. Lee Kuan Yew, Prime Minister of Singapore in 1959-1990, in his speech noted that "talented people are a valuable asset of the country. And for a small, resource-poor Singapore, it was just a determining factor."⁵³ It was the correct use of existing and the formation of new intellectual capital that were the key points in creating a favorable investment climate, which led to growth of Singapore's economy.

Singapore's system of state regulation in the field of intellectual property is based on the cooperation of four institutions. The Ministry of Law⁵⁴ is responsible for the legislative framework, the development of intellectual property policy and strategy, and takes a leading role in coordinating the work of IP-related structures.

The management of the intellectual property operation system falls under the jurisdiction of the Intellectual Property Office of Singapore (IPOS)⁵⁵, which operates under the Ministry of Law. In addition, it promotes the use of IP for business development, conducts educational programs, and also ensures the development of Singapore's IP ecosystem. IPOS works closely with two agencies — the Singapore Police and Singapore Customs. A division of the Intellectual Property Rights Branch (IPRB)⁵⁶ created within the Singapore Police is responsible for the application of IP rights and investigation of cases of their violations. IPRB conducts raids, both on the basis of information from IP owners, and from anonymous sources, reports from other departments, and also actively monitors and prevents violations in the field of IP.

The Minister of Trade and Industry of Singapore, in his report at a seminar devoted to the analysis of the state of affairs in the field of intellectual property protection, among the measures that led the country to one of the first places in the world in terms of copyright protection, noted, in particular, the following:

- tax benefits under the "Credit for Productivity and Innovation" scheme;
- support for scientific research and for the introduction of new technological solutions by private business in the amount of 12.7 billion US dollars for the period 2015-2019.;
- implementation of the intellectual property program for small and medium-sized enterprises;

⁵³ Lee, K.Y. (2000) *From third world to First: The Singapore story: 1965-2000*. New York: HarperCollins Publishers.

⁵⁴ *What we do* (2020) Ministry of Law. Available at: <https://www.mlaw.gov.sg/about-us/what-we-do/>

⁵⁵ *Introduction IPOS*. Available at: <https://www.ipos.gov.sg/who-we-are/introduction>

⁵⁶ *Singapore customs*. Available at: <https://www.customs.gov.sg/news-and-media/publications/2015-07-01-Issue37.pdf>

- development of a program for the internationalization of intellectual property, which helps to promote and protect national intellectual potential and its commercialization all over the world; preferential treatment for financing enterprises expenses on NDK (up to 60% of the costs are compensated from the budget).⁵⁷

So, in addition to a clear system of registration and protection of intellectual property, Singapore promotes the creation of new IP products — provides support in scientific, financial, legal, and informational dimensions.

In the field of science, the Singapore government still practices attracting talented young people from Malaysia, China, India, Vietnam, Cambodia, for example, paying them significant scholarships to study at leading universities in the world, in particular Harvard, Cambridge and Stanford. In addition, realizing the importance of developing its own intellectual product, Singapore is actively engaged in expanding the scientific base of the innovation infrastructure, like the Biopolis Research Center⁵⁸, the Singapore Science Park⁵⁹ and the Tuas Biomedical Park⁶⁰ and others were created.

In order to encourage individuals and businesses to create and commercialize IP, the Government also uses a system of financial levers, both tax and credit. If the company plans to introduce new products to the market or use advanced technologies for the production of already known goods, it is assigned the status of a pioneer company. Such companies are completely exempt from income tax for a period of 5 to 10 years of operation, depending on the industry. After this period, companies have the right to pay tax at a rate twice lower than the total for the next 5 years.⁶¹

On April 8, 2014, the Singapore government launched a financing program aimed at supporting the high—tech sector - the Intellectual Property Financing Scheme⁶², under which companies could obtain a bank loan using intellectual property as collateral. The government provided a guarantee in the amount of a part of the value of patents, trademarks and other intellectual property, which acted as collateral so that companies could get a development loan from one of the three banks participating in the program: DBS, OCBC and UOB. Credit risks were distributed between the government and banks.

⁵⁷ Государственная политика Республики Сингапур в сфере интеллектуальной собственности | Международный правовой курьер. Available at: <http://inter-legal.ru/gosudarstvennaya-politika-respubliki-singapur-v-sfere-intellektualnoj-sobstvennosti>

⁵⁸ *Biopolis World Scientific*. Available at: <https://www.worldscientific.com/page/biopolis>

⁵⁹ *Sciencepark*. Available at: <https://www.sciencepark.com.sg/en.html>

⁶⁰ *Tuas Biomedical Park JTC*. Available at: <https://www.jtc.gov.sg/find-land/land-for-long-term-development/tuas-biomedical-park>

⁶¹ *Unlocking IP-backed financing: Country Perspectives - Wipo*. Available at: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-rn2021-15-en-unlocking-ip-backed-financing-country-perspectives-singapore-s-journey.pdf>

⁶² *IP-based financing, Singapore-style IAM*. Available at: <https://www.iam-media.com/article/ip-based-financing-singapore-style>

An important place in the institutional system of IP regulation is occupied by the Patent Application Fund Plus⁶³ (PAF Plus), aimed at helping to cover official fees and patenting services, that is, paying part of patent costs. The Fund's activities are primarily aimed at supporting small and medium-sized businesses or private projects that are registered in Singapore (among the requirements for applicants, in particular, it is noted that the share of Singapore capital must be at least 30%, etc.).

Among the stimulating measures in the legal sphere, it should be noted that since April 2014, a simplified mechanism for resolving patent disputes has been in operation in Singapore. Disputes about the authorship of an invention, the right to intellectual property and the cancellation of patents can now be resolved by an expert in the relevant field chosen by the parties. Previously, such disputes were resolved only by the Registrar of Patents. The development of a new mechanism that will reduce the cost of the procedure for the parties and reduce the time spent on dispute resolution was carried out by the Singapore Intellectual Property Office in cooperation with the Center for Arbitration and Mediation of the IPOS.

In the information sphere, the functioning of the intellectual property portal should be noted, an open IPOS that allows IP owners, potential buyers and sellers, as well as licensees to combine their efforts to commercialize IP products. The IP portal site also includes the possibility of obtaining comprehensive information about IP, thanks to connection to a number of patent databases around the world, including the US Patent and Trademark Office, the World Intellectual Property Organization and the European Patent Office.

In 2003, the Intellectual Property Office of Singapore established the Intellectual Property Academy⁶⁴ (IP Academy), "a center for advanced training of existing specialists in the field of IP, with an emphasis on the development of knowledge and capabilities in the field of protection, use and management of intellectual property". In addition, information regulatory support for the owners of an intellectual product is provided with the help of the developed IPOS program SCOPE IP, which helps companies assess the strengths and weaknesses of their intellectual property management system.

In general, the article, using the example of Singapore, examines the regulatory impact of the state in several dimensions: scientific, financial, legal and informational. Optimizing the sphere of intellectual property in Uzbekistan in these dimensions in local and international level can be done through utilizing the approach of Singapore. We can optimize the state management structure in IP responsible for protecting, regulating, stimulating, informing and leading IP owners through correct strategy, governmental programs, and, of course, through laws and regulations so that to open new doors for the country's development in scientific, innovational, technological, entrepreneurial and economic perspectives.

⁶³ *Patent application fund plus(pdf plus)-Singapore (2008) Money on the Table*. Available at: <https://governmentgrantschina.wordpress.com/2008/04/22/patent-application-fund-pluspdf-plus-singapore/>

⁶⁴ *About our academy - IPOS International*. Available at: <https://iposinternational.com/en/academy/overview>

References

1. *World Competitiveness Ranking IMD business school for management and leadership courses.* Available at: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/>
2. *IP-based financing, Singapore-style IAM.*
Available at: <https://www.iam-media.com/article/ip-based-financing-singapore-style>
3. *Государственная политика Республики Сингапур в сфере интеллектуальной собственности | Международный правовой курьер.*
Available at: <http://inter-legal.ru/gosudarstvennaya-politika-respubliki-singapur-v-sfere-intellektualnoj-sobstvennosti>

ICHKI ISTE'MOL BOZORINI OZIQ-OVQAT TOVARLARI BILAN TO'LDIRISHNING ILMIIY-NAZARIY MASALALARI

Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
katta o'qituvchi
muniraazlarova75@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisda iste'mol bozorini sifatli oziq-ovqat tovarlari bilan to'ldirish, aholisini etarli darajadagi oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, xususan oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning nazariy-uslubiy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: iste'mol tovarlari, oziq-ovqat tovarlari, bozor, strategiya, talab va taklif, mahsulot sifati, mahsulot narxi, nazorat, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar.

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi sharoitida dunyoning ko'pgina mamlakatlarida rivojlanish darajasi keskinlashganda oziq-ovqat mahsulotlari ta'minoti va oziq-ovqat xavfsizligi muammolari yaqqol namoyon bo'lmoqda. "Jahonda pandemiyaga qadar 820 million kishi, ya'ni sayyoramizning har to'qqizinchi kishisi to'yib ovqatlanmaydi, shulardan 113 millionining hayoti ochlik tufayli qiyin ahvolda edi, koronavirus pandemiyasi oqibatida, qariyb 1,6 milliard kishi ochlikka muhtalo bo'lishi va 500 million kishi qashshoqlar safidan joy olishi mumkin." [1] 2020 yilda COVID-19 pandemiyasi tufayli ochlikdan aziyat chekayotganlar soni ortdi. 2014 yildan 2019 yilgacha deyarli o'zgarmagan holda to'yib ovqatlanmaslikning tarqalishi bir yil avvalgi 8,4 foizdan 2020 yildan 9,4 foizga ko'tarildi. BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkilotining ma'lumotlarga ko'ra, 2020 yilda 811 millionga yaqin odam to'yib ovqatlanmaslik va ochlik muammosiga duch keldi. [2] Dunyoning ko'plab mamlakatlarida iqtisodiy rivojlanishning turg'unligi va intensiv demografik o'sish tufayli 2030 yilga kelib 660 milliondan ortiq odam ochlik muammosiga duch kelishi mumkin.

Amalga oshirilayotgan tadqiqotlarda aholini xavfsiz, to'yimli va yetarli darajadagi oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, oqilona iste'molni tashkil etish, ovqatlanish madaniyatini oshirish bo'yicha ilmiy izlanishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, iste'mol bozorini oziq-ovqat tovarlari bilan to'ldirish, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatini marketing strategiyalari asosida rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar, jumladan iste'mol bozorini rivojlantirish, aholining oziq-ovqat tovarlariga bo'lgan ehtiyoj va talablarini to'laroq qondirilishini tadqiq etishda marketing tadqiqotlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda marketing omillaridan foydalanish, oziq-ovqat tovarlari bozorini rivojlantirishning marketing strategiyalarini ishlab chiqish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha ustuvor yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab ichki iste'mol bozorini tartibga solish va iste'moldagi oziq-ovqat mahsulotlarining ma'lum bir turlari iste'molini muayyan darajada saqlab turish orqali, aholini ijtimoiy himoyalash hamda oziq-ovqat xavfsizligi masalalari O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida iqtisodiy islohotlarini amalga oshirishdagi ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblandi.

A.Soliev "Iste'mol tovarlari – aholining kundalik hayot kechirishi uchun zarur bo'lgan va uy-joyini jihozlashga ishlatiladigan (oziq-ovqat, dori-darmon va nooziq-ovqat) tovarlaridir." [4]

U.G'ofurov "Bozor ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar, sotuvchilar va xaridorlar o'rtasida pul orqali ayirboshlash (oldi-sotdi) jarayonida bo'ladigan iqtisodiy

A.O'lmasov, M.Sharifxo'jaev, bozor iste'molchilar va sotuvchilar, shuningdek, savdo vositachilari o'rtasidagi pul va tovarlar harakati bo'yicha iqtisodiy munosabatlar va aloqalar yig'indisini kiritadi [6].

T.V. Gommelko oziq-ovqat bozorini ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonida mustaqil tizim sifatida qarash mumkin. Uning doirasida tovar ayirboshlash, xom ashyoni ishlab chiqarish va qayta ishlash, vositachilar va ular tomonidan yuzaga keladigan taqsimot o'rtasida operativ vositachi bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, oziq ovqat bozori agrosanoat majmuasining bir qismi bo'lib, oziq-ovqat mahsulotlarini individual istemol qilish bilan ham tavsiflanadi. [7]

Filipp Kotler "Bozor bu mavjud va potensial iste'molchilarning mahsulot xarid etish majmuidir." [8]

A.Gary, K.Philip, T.Valerie, L.A.Buchwitz, D.Gaudet iste'mol bozorlari shaxsiy iste'mol uchun tovarlar va xizmatlar sotib oladigan jismoniy shaxslar va uy xo'jaliklaridir. [9]

A.Xosking bozor odamlar tovar va xizmatlarni sotish yoki sotib olish maqsadida bevosita yoki o'z vositachilari orqali mavjud bo'ladi; bu jismoniy shaxslar yoki uy xo'jaliklari tomonidan shaxsiy iste'mol uchun sotib olingan yoki ijaraga olingan tovarlar va xizmatlar bozorini ifodalaydi. Bu erda iste'molchi hatti-harakatlarida iqtisodiy omillar bilan bir qatorda ijtimoiy-iqtisodiy jihatlar ham mavjud. [10]

P.T.Burdukov esa oziq-ovqat tovarlari bozoriga kompleks yondoshib uni "Mamlakatda qishloq xo'jaligi ozuqa, xom-ashyo va tayyor oziq-ovqatni o'tkazish bo'yicha amalga oshirilayotgan bitimlar, eksport-import operatsiyalari hamda shu bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar majmui" [11] sifatida ifodalaydi.

Globalashuv sharoitida iste'mol tovarlarini ishlab chiqarish hamda bozorni mamlakatimizda ishlab chiqarilgan sifatli mahsulotlar bilan to'ldirish, jamiyat hayoti

uchun zarur mahsulotlarga bo'lgan talabni qondirish har qanday davlat uchun muhim masala va aholi farovonligining asosi hisoblanadi.

Shuni ham alohida ta'kidlash kerakki, aholining iste'mol tovarlariga bo'lgan ehtiyojini qondirilish darajasi aholi turmush farovonligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Fikrimizcha, iste'mol tovarlari bozorining holati, bir tomondan, iqtisodiyot barqarorligining ko'rsatkichi sifatida ifodalansa, ikkinchi tomondan, muayyan darajada davlat ijtimoiy siyosatining oqibatlarini ko'rsatadi. SHunday ekan, iste'mol tovarlari bozorini tahlil qilish va uning rivojlanishini belgilash milliy iqtisodiyotning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi.

Mamlakatimizda ichki istemol bozorini oziq-ovqat tovarlari bilan to'ldirish bo'yicha bir qator islohotlar amalga oshirilgan bo'lib, bu borada qabul qilingan qonun, farmon va qarorlar jumlasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvar PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi, 2018 yil 16 yanvardagi PF-5303-son "Mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini yanada ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2020 yil 9 sentyabr PQ-4821-son "Respublika oziq-ovqat sanoatini jadal rivojlantirish hamda aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'laqonli ta'minlashga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2021 yil 15 martdagi PQ-135 son "Ichki iste'mol bozorini asosiy turdagi oziq-ovqat mahsulotlari bilan kafolatli ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarorlari hamda boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarni misol qilib keltirishimiz mumkin.

Bugungi kunda iste'mol bozorini sifatli iste'mol tovarlari bilan to'ldirish, aholining iste'mol tovarlariga, xususan oziq-ovqat tovarlariga bo'lgan talabining shakllanishi va unga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish hamda savdoni shu asosda tashkil etib, iste'molchilarning talablarini to'laroq qondirilishini tadqiq etish va ta'minlash hamda oziq-ovqat sanoatini samarali rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. "Meva-sabzavot, go'sht, sut va boshqa qishloq xo'jaligi oziq-ovqat mahsulotlarini xalqaro sifat standartlari asosida qayta ishlash hajmlarini oshirish, ichki hamda tashqi bozorlarda raqobatbardosh bo'lgan mahalliy oziq-ovqat mahsulotlari turlarini ishlab chiqarishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini joriy etish hamda aholini sifatli va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashni yanada yaxshilash" [12] vazifasi belgilangan.

Zamonaviy oziq-ovqat bozorlarida, oziq-ovqat qiymat zanjiri mavjud bo'lib, bunda kuchli ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik ta'sirga ega bo'lgan butun dunyo bo'ylab ishchi kuchi, moliyaviy va tabiiy resurslarni talab qiluvchi operatsiyalarni murakkab ketma-ketligidan iborat.

Oziq ovqat ishlab chiqaruvchi ko'plab mamlakatlar milliy iqtisodiyoti nisbatan zaif va narxlar o'zgaruvchan bo'lgan inson va mehnat huquqlari bilan bog'liq jiddiy muammolarga duch kelishadi. Globallushuv kuchayib borayotgan sharoitda korporativ ijtimoiy ma'suliyat muhim rol o'ynashi mumkin. Morgan, Widmar, Wilcox va Croney [13], 2001 yilda rasmiy ta'rif mavjud bo'lmasada, korporativ ijtimoiy masuliyat "kompaniyalar o'zlarining biznes operatsiyalarida va manfaatdor tomonlar ijtimoiy ekologik muammolarni birlashtiradigan tushuncha" sifatida tavsiflashgan. 2011 yilda Yevropa Komissiyasi yangi tarifni taklif qildi, unda korporativ ijtimoiy masuliyat "jamiyatga ta'siri uchun korxonaning javobgarligi va oziq-ovqat sanoatida

manfaatdor tomonlarning oziq-ovqat ishlab chiqarishga qiziqishi va uning atrof-muhit va jamiyatga ta'siri tufayli tobora muhim ahamiyatli" ekanligi aytib o'tilgan. Aslida, ko'plab korporativ ijtimoiy ma'suliyat tadqiqotlari ekologik faollik, qayta ishlangan materiallar va qadoqlashdan foydalanish, oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishning ta'siri kabi ekologik muammolarga qaratilgan. Shu bilan birga, iste'molchilar xarid qilish qarorlarining ijtimoiy barqarorlik nuqtai nazaridan oqibatlarini haqida ko'proq xabardor bo'lishadi.

Rivojlanayotgan davlatlar oziq-ovqat bozorida taklifni talabning xususiyatlariga moslashtirish uchun ishlab chiqaruvchilar marketing siyosati va marketing miks bo'yicha aniq bilimlarga ega bo'lishlari kerak. Marketing miks optimallashtirish jumladan, mahsulot xususiyatlarini, narx darajasini, tarqatish kanali strategiyasini va iste'molchilarning xohishlariga ko'ra reklama qilishni o'z ichiga oladi. Shu ma'noda, rivojlanayotgan oziq-ovqat bozorida talabni kuchaytiradigan taklifni optimallashtirishga marketing miks orqali erishish mumkin.

Nazariy jihatdan mahsulot, narx, tarqatish kanallari va reklama har qanday bozorda marketing miksning asosiy elementlari sifatida qaralishi keng tarqalgan. Iste'molchilar ushbu elementlarga nisbatan qarashlari va munosabati ularning oziq-ovqat mahsulotlarini qabul qilishga, yani sotib olish qaroriga ta'sir qiladi.

Albatta, iste'molchilar taklif etilayotgan mahsulotlar atrof muhitga nojo'ya ta'sir qilmasligi, xavfsizligi va foydali bo'lishini kutishadi. Hozirgi vaqtda iste'molchilar atrof-muhit muammolariga ko'proq e'tibor qaratmoqdalar va o'zlari uchun ekologik barqaror mahsulotlarni sotib olish talablarini o'zgartirishga undashmoqda. Bundan tashqari, iste'molchi va supermarket o'rtasida munosabatlar mavjud bo'lib, iste'molchi ma'lum bir supermarket o'z mahsulotlarini ma'suliyat bilan sotib olishiga ishonadi.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, ichki bozorni oziq-ovqat tovarlari bilan to'ldirish, oziq-ovqat ta'minoti masalasini mamlakat makroiqtisodiy rivojlanishining murakkab, biroq yechilishi shart muammolaridan bo'lib, uning asosiy manbai hisoblangan agrosanoat majmuasi tabaqali tizimga ega ekanligini hisobga olgan holda, hal etish hamda oziq-ovqat tovarlariga bo'lgan talab tarkibidagi o'zgarishlar va tendensiyalarni tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1]. Bekmuradov A.Sh., Mustafakulov Sh.E. Pandemiya va oziq-ovqat xavfsizligi: Sabab va oqibatlar. // Xalq so'zi, 2020 yil aprel.

[2]. <https://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/ru/>

[3]. Soliev A. Marketing, bozorshunoslik. –T.: ART-FLEX, 2008, 221 b.

[4]. Sh.Sh.Shodmonov, U.V.G'afurov. Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik. – T.: 2009, 114-b.

[5]. Shodmonov Sh., G'afurov U. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. - Toshkent, 2006. –357 b.

[6]. Гомелько Т.В. канд. экон. наук, зав. кафедрой товароведения и коммерции, Российский университет кооперации, Смоленский филиал, Центральный рынок формирование и функционирование продовольственного рынка, Российское предпринимательство, 2007, № 10 (1).

[7]. Котлер Ф. Основы маркетинга. – М.: Вильямс, 2017, 9-б.

[8]. Gary Armstrong, Philip Kotler, Valerie Trifts, Lilly Anne Buchwitz, David Gaudet. Marketing: an introduction. Sixth Canadian edition. – Canada.: Pearson, 2017, 123-bet

[9]. Хоскинг. Курс предпринимательства. Практическое пособие. –М.: Международные отношения, 1993. 104-105 бетлар.

[10]. <http://www.duel.ru/publish/burdukov/glob.html> Бурдуков П.Т. Россия в системе глобальной продовольственной безопасности.(Электронный ресурс)

[11]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 9 sentyabrdagi PQ-4821-son «Respublika oziq-ovqat sanoatini jadal rivojlantirish hamda aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan to‘laqonli ta‘minlashga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qarori.

[12]. European Commission. (2001). Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility. Commission of the European Communities. Brussels: GREEN PAPER. [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com\(2001\)366_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com(2001)366_en.pdf).

[13]. European Commission. (2011). A renewed EU strategy 201-14 for Corporate Social Responsibility. Brussels: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. <https://eur-lex.europa.eu/>

[14]. Azlarova M. Iqtisodiyotning globallashtirish sharoitida ichki bozorni oziq-ovqat tovarlari bilan ta‘minlashning nazariy asoslari //Ekonomika i obrazovanie. – 2023. – T. 24. – №. 1. – S. 292-300.

IJTIMOIIY MEHNAT MUNOSABATLARIDA YOSHLARNING ISH BILAN BANDLIGINI TA‘MINLASH

*Xuvaydullayeva Iroda Xusniddin qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi
xuvaydullayevairoda@mail.ru*

Annotatsiya

Aholini ish bilan ta‘minlash inson ijtimoiy rivojlanishining eng muhim jihatlaridan biri bo‘lib, u mehnat masalalari bilan bog‘liq muammolarni hamda mehnatga bo‘lgan taklif va talablarni qondirish yo‘llarini ochib beradi. Shuning uchun bugungi kunda yoshlarni bandligini ta‘minlash maqsadida mamlakatimiz yangi loyihalarni amalga oshirmoqda.

Kalit so‘zlar: yoshlar bandligi, milliy iqtisodiyot, mehnat bozori, ishsizlik, yangi ish o‘rinlari

Iqtisodiy taraqqiyot va inson salohiyatini rivojlantirishda aholini ish bilan bandligi muhim omil hisoblanadi. Aholini ish bilan bandligini ta‘minlash uning takror ishlab chiqarilishi uchun zarur shartdir. Chunki kishilarning turmush darajasi, iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari uchun kadrlar tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ishga joylashtirish, ishsizlarni moddiy va psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash uchun qilinadigan sarflar aholini ish bilan ta‘minlanishiga bog‘liqdir. Shuning uchun aholini ish bilan bandligini ta‘minlashning ijtimoiy-

iqtisodiy va tashkiliy jihatlarini tadqiq etish bugungi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy muammo sifatida alohida ahamiyatga egadir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.01.2022 yildagi PQ-92-sonli qarorida “Yoshlar bilan ishlashning yangicha boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, ular bilan ishlashning vertikal tizimini yaratish, yoshlar muammolarini bevosita mahallalarda hal etish, ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarning samaradorligini yanada oshirish maqsadida:

1. mahallalarda yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy xalq o‘yinlari va sport turlarini yoshlar orasida ommalashtirish, besh muhim tashabbus loyihalari, yoshlar festivallari va boshqa madaniy-ma’rifiy tadbirlarni amalga oshirish;

2. yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, iqtidori, iste’dodi va tashabbuslarini rag‘batlantirish hamda hayotda o‘z o‘rnini topishlariga ko‘maklashish, deb PQ belgilandi.

Yoshlarga Prezidentimiz tomonidan berilayotgan yuksak e’tiborni biz “Vazirlar Mahkamasining 07.06.2022 yildagi “2022-2023 yillarda O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 310-son qarori qabul qilindi. Unda Prezidentning 2021 yil 13 iyuldagi PF-6260-son⁶⁵ Farmoniga muvofiq yoshlar tomonidan ko‘tarilgan taklif va tashabbuslar, muammo hamda masalalar yechimi yuzasidan har yili “Yoshlar kuni” arafasida hukumatning dasturi, shuningdek, Qoraqalpog‘iston Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tuman va shahar hokimliklarining alohida hududiy dasturlari qabul qilinadi. Mazkur dasturlar yoshlarning bilim va kasb-hunar egallashi, ular uchun munosib ish va turmush sharoitini yaratish, bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlardan iborat bo‘ladi” ko‘rishimiz mumkin.

Akademik Q.Abdurahmonov tomonidan “...ish bilan bandlikning eng kam deganda to‘rt ijtimoiy jihatini hisobga olish lozimligini, ish bilan bandlikning insonning Konstitutsiyada belgilab berilgan eng muhim huquqi – mehnat huquqi bilan mustahkam bog‘liqligi, turmush darajasi va munosib hayot kechirish shart-sharoitlarini shakllantirishda ish bilan bandlik hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Aynan ish bilan bandlik mehnat faolligini oshirish, mehnatga qobiliyatli fuqarolar va ular oilalarining turmush darajasini oshirishning eng muhim kafolati, har kimning va umuman, jamiyat farovonligining negizi bo‘lgan yuqori unumli mehnatning yangi omilini shakllantirish, aynan mehnat faoliyati insonni o‘zgartiradi, uning kasbiy imkoniyatlarini ochib beradi va ko‘paytiradi, shaxsning rivojlanishini rag‘batlantiradi”², iqtisodchi olimlardan I.M.Aliev, N.A.Gorelov, L.O.Ilinalar ushbu tushunchaga: “Ish bilan bandlik ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq hamda mehnatdan daromad (ish haqi) keltiruvchi ijtimoiy foydali mehnat sifatida namoyon bo‘lishi mumkin”⁶⁶ deb takidlangan.

Bugungi yoshlar eng bilimli avloddir. Biroq, ular mehnat bozoriga kirish va uni saqlab qolishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Ularning ko‘pchiligi uchun ishga

⁶⁵[https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-](https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siyosatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi)

[2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siyosatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi](https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siyosatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi)

2.Қ.Абдурахмонов. Меҳнат иқтисодиёти: Назария ва амалиёт / Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 3-нашри. Т.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «FAN» нашриёт давлат корхонаси, Т.: 2019. – 257

⁶⁶ Экономика труда: учебник /И.М.Алиев,Н.А.Горелов, Л.О.Ильина-М.:Издательство Юрайт, 2012. с.

o'tish muammoli. Yoshlarning ish bilan ta'minlanishi iqtisodiyotning umumiy ahvoli va mamlakatdagi umumiy bandlik holati bilan bog'liq. Shu bilan birga, ularga yoshlarning ta'lim va ko'nikmalari, bu ko'nikmalarning mehnat bozoriga mosligi, yoshlarga ushbu ko'nikmalarni qo'llash va ulardan foydalanish imkoniyatlari ham ta'sir qiladi. Ushbu omillar o'rtasidagi nomuvofiqlik ishsizlik davrlari yoki past malakali va xavfli ish bilan bog'liq bo'lgan uzoq vaqt ish qidirishga olib kelishi mumkin. Bu esa yoshlarning o'zlariga, shuningdek, o'z mamlakatlari iqtisodiyoti va jamiyatlariga katta muammo bo'ladi.

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish va barqaror rivojlantirish istiqbollarida xususiy sektorlarda asosiy ish o'rinlarini ta'minlovchi sifatida yoshlar uchun yangi va yaxshi ish o'rinlarini topishda muhim rol o'ynaydi. Shu munosabat bilan ko'plab mamlakatlarda alohida kompaniyalar yoki ish beruvchilar uyushmalarining mahalliy va milliy darajadagi tashabbuslari gullab-yashnamoqda. Bu tashabbuslar ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va institutsional kontekstga, yoshlarni ish bilan ta'minlash masalalariga, ma'lum bir mamlakatdagi biznes hamjamiyatining ehtiyojlari va imkoniyatlariga qarab turlicha bo'lishi shart. Biroq, umuman olganda, ular kompaniyalar va ish beruvchilar yoshlar bandligiga e'tiborni kuchaytirayotganidan dalolat beradi.

Ushbu eng yaxshi amaliyot qo'llanma menejerlar va ish beruvchilar uchun mo'ljallangan. Bu yosh ishchilarni yollash va inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi ish muhitini yaratishda istiqbolli yondashuvni qo'llashning afzalliklarini tushuntiradi. Maktabdan ishga o'tish katta qadamdir. Oldinga fikrlaydigan ish beruvchilar yosh ishchilarning ish kuchiga o'tishlari va ishda ijobiy ishtirok etishlariga yordam berish muhimligini tushunishadi. Bu korxonalar biznes va uning xodimlarining ehtiyojlarini qondiradigan amaliy, qo'llab-quvvatlovchi va moslashtirilgan siyosatlarini amalga oshiradilar. Har bir ish joyi yosh ishchilarni yollashda ilg'or yondashuvdan foydalanishi mumkin.

Amalga oshirilgan tadqiqot natijalari asosida mehnat bozorida ijtimoiy mehnat munosabatlarida yoshlarni ish bilan bandligini ta'minlash bo'yicha quyidagi takliflar shakllantirildi:

1. Xalqaro tajribalar asosida mehnat bozorida ehtiyojlari asosida yosh kadrlarni tayyorlash tarkibini takomillashtirishga xizmat qiladigan ko'nikmalarni aniqlash va baholash tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

2. Ta'lim muassasalarida malakali yosh kadrlarni tayyorlash, ilg'or tajriba va zamonaviy texnologiyalar asosida ularning malakasini oshirib boorish lozim.

3. Bilim, malaka va ko'nikmalarning samarali almashinuvini ta'minlaydigan milliy axborot va maslahat xizmatlari tarmog'ini rivojlantirish kerak.

4. Mehnat bozorida ilmiy izlanishlar olib borayotgan, yosh kadrlar tayyorlayotgan barcha turdagi davlat ilmiy-tadqiqot va oliy ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorligini ta'minlash zarur.

5. Mehnat bozori ehtiyoji asosida mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish ishlarini samarali tashkil etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siesatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi
2. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siesatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi
3. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siesatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi
4. <https://learning.itcilo.org/ilo/youthemployment/intro/02.html>

IMPACT OF FINANCIAL TECHNOLOGY (FINTECH) ON TRADITIONAL BANKING: ANALYZING THE ADOPTION AND IMPLICATIONS OF FINTECH INNOVATIONS ON TRADITIONAL BANKING OPERATIONS, CUSTOMER BEHAVIOR, AND REGULATORY FRAMEWORKS

Norboyev Dilkhushbek

student of Tashkent State University of Economics

dilkhushbek_norboyev@gmail.com

Research advisor: Samariddin Makhmudov

Abstract

This comprehensive article examines the impact of fintech on traditional banking, focusing on the adoption and implications of fintech innovations on banking operations, customer behavior, and regulatory frameworks. It discusses the transformation of banking operations through automation, digitalization, and improved risk management practices facilitated by fintech. Additionally, it explores the changing customer expectations and preferences, emphasizing the need for traditional banks to adapt to personalized and convenient banking experiences.

Key words: Financial technology (fintech), Traditional banking, Banking operations, Customer behavior, Transformative effects, Cost reduction, Risk management, Digitalization, Financial services, Peer-to-peer lending, Market share.

Financial technology, commonly known as fintech, has rapidly transformed the traditional banking landscape. With innovative technological advancements, fintech solutions have revolutionized banking operations, altered customer behavior, and necessitated regulatory adaptations. This article examines the adoption and implications of fintech innovations on traditional banking, providing insights into the transformative effects and key considerations for banks, customers, and regulators.

Fintech has emerged as a disruptive force, leveraging technology to offer efficient, convenient, and user-friendly financial services. From mobile banking applications to peer-to-peer lending platforms, fintech innovations have challenged traditional banking models, prompting banks to embrace change or risk becoming obsolete.

Fintech has revolutionized the way banks operate. Automation and digitalization have streamlined processes, enhancing operational efficiency and reducing costs. Fintech solutions enable faster and more accurate transaction processing, improved risk

management practices, and enhanced fraud detection mechanisms. By leveraging technologies such as artificial intelligence, blockchain, and cloud computing, banks can optimize their back-end operations and provide a seamless customer experience.

The rise of fintech has significantly impacted customer behavior in the banking industry. Customers now expect personalized and convenient banking experiences. Fintech solutions have empowered customers with greater control over their finances, offering user-friendly interfaces, real-time access to financial information, and tailored financial products and services. Traditional banks are under pressure to adapt to these changing customer preferences or risk losing market share to fintech startups.

According to Dorfleitner et al. (2017), [1] Figure 1 illustrates the categorization of FinTech into four main sectors. The first sector, financing, involves providing funding to individuals or organizations through crowdfunding, credit, and factoring. Crowdfunding entails raising small amounts of money from a large number of people online or through social media, with a predefined deadline for reaching the target amount. Credit and factoring involve FinTech firms collaborating with banks to automate financing processes and offer quick and affordable financing solutions.

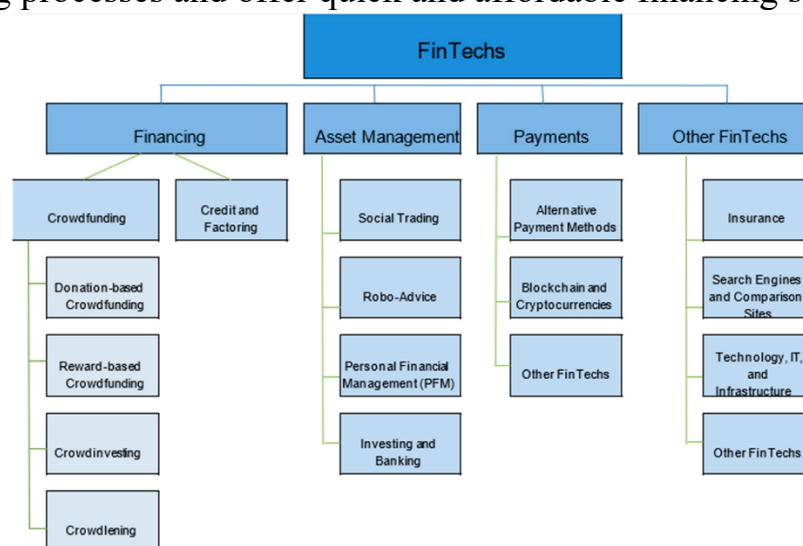

Figure 1. FinTech Segmentations.

Source: Dorfleitner et al. (2017), cited by Al-Ajlouni and Al-Hakim (2018).

The second sector, asset management, encompasses various services such as social trading, Robo-advice, personal financial management (PFM), and investment and banking. These services leverage technology to assist individuals in managing their assets effectively.

The third sector focuses on payment transactions, both domestic and international. It includes virtual payment methods like cryptocurrencies and blockchains, which serve as alternatives to conventional monetary transactions.

Lastly, there are other FinTech companies that do not fall into the traditional banking functions of the first three sectors. These may involve insurance, search engines, comparison sites, and technology-related services, including IT and infrastructure. [2]

In summary, the categorization of FinTech into these sectors provides an overview of the different areas where FinTech innovations are making significant contributions to the financial industry.

The advent of fintech has posed significant challenges to regulatory frameworks. Regulators must strike a balance between fostering innovation and ensuring consumer protection, privacy, and financial stability. Regulators have responded by introducing new regulations, sandboxes, and collaborative approaches to monitor and guide fintech activities. Achieving regulatory harmony that promotes innovation while maintaining a secure financial ecosystem remains an ongoing challenge.

Implications for Traditional Banks, Customers, and Regulators: [3]

a) Traditional Banks: To stay competitive, traditional banks must embrace fintech innovations and transform their operations. Collaboration with fintech startups through partnerships or acquisitions can help banks leverage technological expertise and agility. Embracing open banking practices, where banks share customer data securely with trusted third parties, can also unlock new opportunities.

b) Customers: Fintech offers customers greater financial inclusion, convenience, and tailored services. However, concerns related to data privacy and cybersecurity must be addressed to maintain customer trust. Education and awareness campaigns can help customers navigate the evolving fintech landscape.

c) Regulators: Regulators face the challenge of creating flexible regulatory frameworks that foster innovation while addressing potential risks. Collaboration between regulators, banks, and fintech companies is crucial to establishing guidelines that strike the right balance.

The impact of fintech on traditional banking has been profound. From transforming banking operations to reshaping customer behavior and necessitating regulatory adaptations, fintech innovations continue to shape the financial industry. Traditional banks must embrace these advancements, while customers and regulators navigate the opportunities and challenges presented by fintech. By understanding the implications and proactively adapting, stakeholders can harness the potential of fintech to create a more inclusive, efficient, and secure financial ecosystem.

References

1. Dorfleitner, Gregor, Lars Hornuf, Matthias Schmitt, and Martina Weber. 2017. Definition of FinTech and Description of the FinTech Industry. In *FinTech in Germany*. Berlin: Springer, pp. 5–10.
2. Bradford, Samuel C. 1985. Sources of information on specific subjects. *Journal of Information Science—Lecture Notes in Computer Science* 10: 17–180. First published 1929.
3. Ante, Lennart, Philipp Sandner, and Ingo Fiedler. 2018. Blockchain-Based ICOs: Pure Hype or the Dawn of a New Era of Startup Financing? *Journal of Financial Risk and Management* 11: 80.
4. Gomber, Peter, Robert J. Kauffman, Chris Parker, and Bruce W. Weber. 2018. On the Fintech Revolution: Interpreting the Forces of Innovation, Disruption, and Transformation in Financial Services. *Journal of Management Information Systems* 35: 220–65.

KORXONA BOSHQARUVIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI REKLAMA FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING ASOSIY JIHATLARI

Abdullayev Munis Kurbonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari kafedrasini mudiri, PhD, dotsent

m.abdullayev@tsue.uz

Qobiljonov Bahodir Odiljon o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunda shiddat bilan rivojlanib borayotgan raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonada boshqaruvida raqamli texnologiyalar orqali reklama faoliyatini samarali tashkil etish jarayonlari ko'rib chiqilgan. Reklama faoliyatini sayt yaratishdan boshlab, dastlabki rejalarga sezilarli o'zgarishlar kiritish hamda biznes modellarini qo'llash ko'rib chiqilgan.

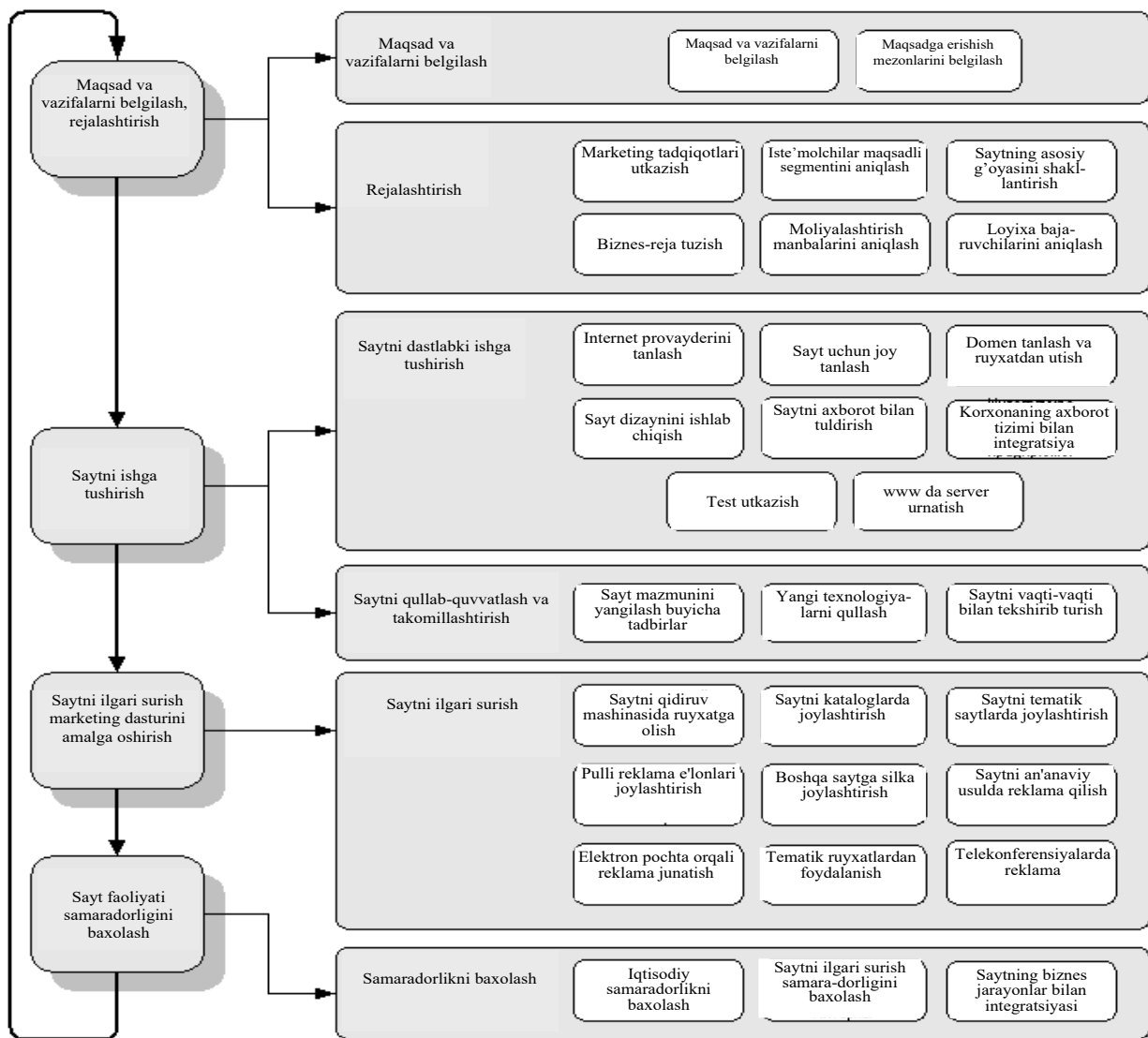
Kalit so'zlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, reklama faoliyati, sun'iy intellekt.

Mamlakatimizda bugungi shiddat bilan rivojlanib borayotgan raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiyotning barcha tarmoq va sohalariga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) keng foydalanish muhim o'rin ahamiyat kasb etmoqda.

Respublikamizda iqtisodiy, ijtimoiy, xalq xo'jaligi va boshqa sohalarda korporativ boshqarishga AKTlari qo'llanilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4996-son [1] qarori qabul qilindi.

«Raqamli O'zbekiston — 2030» Strategiyasiga muvofiq hamda sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo'llash, raqamli ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta'minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida aholi manfaatlari yo'lida davlat xizmatlari ko'rsatish sifatini yaxshilash, shuningdek, ma'lumotlarni qayta ishlashda davlat organlarining samaradorligini oshirish uchun sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan keng foydalanish hamda mahalliy korxonalar va mutaxassislarning SI sohasidagi axborot resurslari va bilimlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash, shuningdek, zarur ta'lim muhitini rivojlantirish kabi vazifalar belgilangan.

Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirish, jumladan, korxonada boshqaruvi uchu SI texnologiyalari orqali reklama faoliyatini samarali tashkil etish bugungi kunning muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

1-rasm. Web-saytni yaratish blok-sxemasi

Reklama nuqtai nazaridan web-sayt, bu maqsadli muloqot doirasining bitta yoki bir nechta segmenti bilan o'zaro aloqa o'rnatish uchun axborot bloklari va vositalari to'plamidir. Unda qanday axborot taqdim etiladi, qaysi vositalardan foydalaniladi, ular o'zaro qanday aloqada bo'ladi — bularning barchasi tanlab olingan biznes modeli, uzoq muddatli va qisqa muddatli vazifalarga, shuningdek, maqsadli muloqot doirasi turiga va u bilan u yoki bu usulda muloqot qilish imkoniyatiga bog'liq bo'ladi.

Birinchi bosqich — maqsadlar va ularga erishish yo'llarini aniqlash, marketing tadqiqotlari o'tkazish, zarur tadbirlar rejasini ishlab chiqish. Bu bosqich asosiy ahamiyatga ega, chunki unda olingan ma'lumotlar va ular asosida qabul qilingan qarorlarga butun tizimni qurish samaradorligi va uning yashovchanligi bog'liq bo'ladi.

Keyingi bosqich web-saytni ishga tushirish hisoblanadi. Bu bosqichda serverni joylashtirish uchun joy tanlash, Internet xizmatlari ta'minotchisini tanlash, server dizayni va strukturasi ishlab chiqish, uni dastlabki axborotlar bilan to'ldirish masalalari hal etilishi, korxonaning mavjud axborot tizimi bilan birlashtirish masalalari ko'rib chiqilishi lozim[2, 3]. Sinov tariqasida tekshirib ko'rilgandan so'ng web-server Internetda joylashtirilishi mumkin.

1-rasmda web-sayt yaratishning umumiy blok-sxemasi keltirilgan bo'lib, u to'rtta asosiy bosqichni qamrab oladi.

Uning menyu qismi quyidagi bo'limlardan tashkil topgan:

- bosh sahifa;
- mahsulotlar;
- guruhlar;
- kompaniya haqida;
- kompaniya haqida fikrlar;
- Manzil va aloqa.

Shundan so'ng saytga foydalanuvchilarni ma'suliyati cheklangan jamiyatning hozirgi va potensial mijozlarini jalb qilish masalasini hal etish talab qilinadi. Shu sababli keyingi bosqich foydalanuvchilarni serverga jalb qilish bo'yicha chora-tadbirlar majmuini o'tkazish hisoblanadi. Mazkur bosqich Internetdagi barcha reklama vositalaridan bannerlarda joylashtirishdan tortib to telekonferensiyalarda qatnashish va jo'natmalar ro'yxatidan foydalanishgacha foydalanishni nazarda tutadi.

Ko'rsatilgan uchta bosqichni yakunlovchi to'rtinchi bosqichda olingan natijalarni oldindan belgilangan ko'rsatkichlar bo'yicha rejalashtirilgan natijalar bilan taqqoslash asosida xulosa chiqariladi.

Internetdan foydalanib biznes yuritishga to'g'ri yondashilgan holatda u takomillashib va rivojlanib boradi [4]. Masalan, birinchi natijalar olingandan so'ng umumiy maqsad va vazifalarga o'zgartirish kiritish mumkin bo'lib, bu marketing dasturining birinchi bosqichi masalalarini qayta ko'rib chiqishga olib kelishi mumkin. Yakuniy foydalanuvchi nuqtai nazaridan sayt dizayni muvaffaqiyatsiz bo'lib chiqishi yoki tashrif buyuruvchilarning soni kamligi natijasida web-server samaradorligi past bo'lgan hollarda mos keluvchi o'zgartirishlar kiritish uchun ikkinchi yoki uchinchi bosqichga qaytish zarur.

Dastlabki rejalariga sezilarli o'zgarishlarni Internet muhitining o'zi ham kiritishi mumkin bo'lib, uning rivojlanish yuqori dinamikasi qo'llanuvchi usul va vositalarni muntazam takomillashtirib borishni talab qiladi. Shunday qilib, web-server asosida marketing dasturini yaratish Internetning rivojlanishi bilan birga harakatlanuvchi integratsion jarayon hisoblanadi.

Biznes modellari har qanday web-saytning faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishi, aniqroq aytadigan bo'lsak, web-saytga asoslangan holda Internetdan tijorat faoliyatida foydalanish ma'lum bir biznes modeliga asoslanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4996-son qarori <https://lex.uz/docs/5297046>

2. Alimov R.X., Xodiyev B.YU., Alimov Q.A. va boshqalar. Milliy iqtisodda axborot tizimlari va texnologiyalari. O'quv qo'llanma. / S.S. Gulomovning umumiy tahriri ostida. – T.: Sharq, 2004. – 320 b.

3. Bagiyev G.L., Tarasevich V.M., Ann X. Marketing. ucheb. - SPb.: Piter, 2008. - 736s. 2 ekz.

4. Begalov B.A., Musaliyev A.A. Informatcionno-kommunikatsionnye

KORXONA BOSHQARUVIDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH JARAYONLARI

Abdullayev Munis Kurbonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari kafedrası mudiri, PhD, dotsent

m.abdullayev@tsue.uz

Ortikov Uchqun Toshbotirovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunda shiddat bilan rivojlanib borayotgan raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonada boshqaruvida raqamli texnologiyalar orqali reklama faoliyatini samarali tashkil etish jarayonlari ko‘rib chiqilgan. Reklama faoliyatini sayt yaratishdan boshlab, dastlabki rejalar sezilarli o‘zgarishlar kiritish hamda biznes modellarini qo‘llash ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, reklama faoliyati, sun‘iy intellekt.

Bugungi kunda foyda har qanday tijorat tashkiloti faoliyatining asosiy maqsadi hisoblanadi. Foyda olish istagi tadbirkorni o‘z biznesini ochishga, yangi ish o‘rinlari, yangi qadriyatlar yaratishga, yangi mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarishga majbur qiladi. Doimiy ravishda tobora murakkab biznes muammolarini hal qilib, tadbirkor rivojlanadi, shaxsiy samaradorligini oshiradi va shaxsiy o‘shish bilan shug‘ullanadi. Shu bilan birga, u doimo oldinga intilishi, o‘z tashkilotining rivojlanishiga sarmoya kiritishi va u yerda hech qachon to‘xtab qolmasligi kerak.

Biznesni rivojlantirish bevosita tashkilotni boshqarish samaradorligiga bog‘liq. Shuning uchun tashkilotni boshqarish jarayonini avtomatlashtirish tashkilot rahbarlari birinchi navbatda hal qilishi kerak bo‘lgan muhim vazifalardan biridir. “Oddiy biznes” biznes-jarayonlarini avtomatlashtirish tizimini joriy etish ushbu muammoni hal qiladi, shuningdek, menejerga tashkilotni boshqarish bo‘yicha o‘z ishida ko‘plab xatolar va muvaffaqiyatsizliklardan qochishga yordam beradi.

Biznes-jarayonlarini avtomatlashtirish xodimlarning jamoaviy ishlashi samaradorligini sezilarli darajada oshiradi, bu borada menejer kelishilgan muddatda yuqori sifatli natijalarga erishadi. Shuningdek, xodimlar yagona axborot makonida hujjatlar bilan ishlash, hamkasblar va mijozlar bilan zamonaviy biznes aloqa vositalaridan foydalangan holda muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. “Oddiy biznes” biznes-jarayonlarini avtomatlashtirish tizimi yordamida tashkilot mavjud mijozlarning sodiqligini oshirish va o‘z foydasini oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Agar menejer o‘z biznesining uzoq muddatli rentabelligini ta‘minlashni istasa va buning uchun uning rivojlanishiga sarmoya kiritrsa, uning foyda olish istagi to‘liq

oqlanadi. Shu sababli ham bugungi kunda tashkilot faoliyatida zamonaviy AKTlardan foydalanish orqali ish jarayonlarini tashkil etish muhim sanaladi [1].

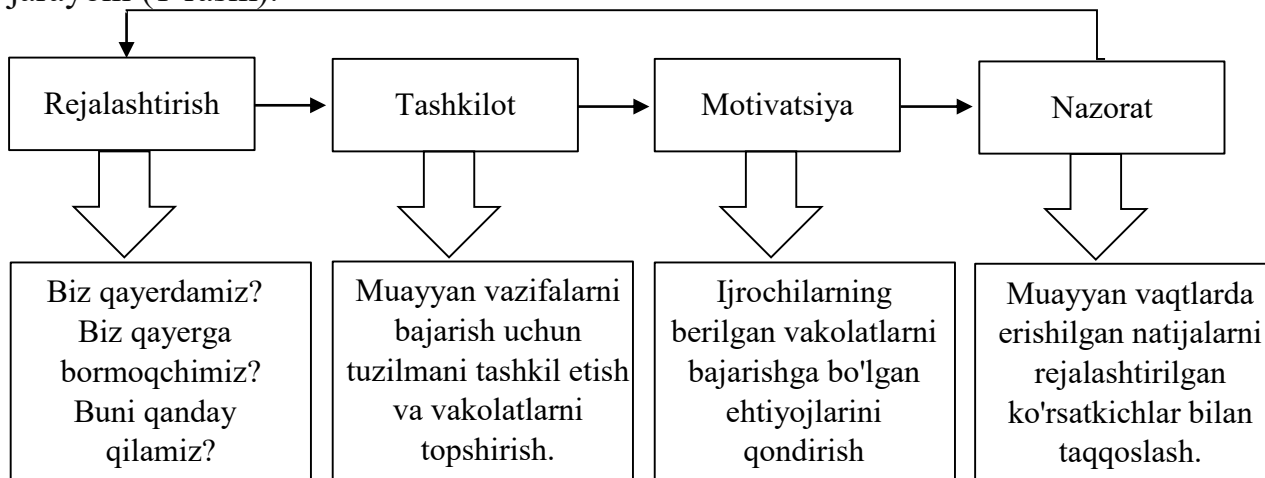
Bugungi kunda raqobatbardosh bozor sharoitida har bir kompaniya doimiy o'zgarib turadigan bozor sharoitlariga, tashqi omillarga, yangi xizmatlar va texnologiyalarga iqtisodiy jihatdan tez moslasha olishi kerak.

Ayni paytda AKTlari turli institutlar va umuman davlatning ish uslubini tubdan o'zgartirishi mumkin. AKTlarining integratsiyalashuvi iqtisodiyotning an'anaviy tarmoqlarini takomillashtirishga, yangi tarmoqlar, xizmatlar va mahsulotlarni o'zlashtirishga, shuningdek, doimiy ravishda paydo bo'ladigan ehtiyojlarni qondirishga olib keladi. Bunday texnologiyalar korxonada ham, umuman bozor iqtisodiyoti darajasida ham yuqori sifatli natijalar beradigan biznesni boshqarishning yangi usullarini yaratish vositasidir.

Har qanday korxonada (yoki tashkilot) mavjudligi uchun korxonada tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar bozorda talabga ega bo'lishi va ushbu mahsulotlarni ishlab chiqarish hamda sotish korxonaning o'zi uchun samarali bo'lishi kerak [2, 3].

Nazorat vazifasi. O'z maqsadlariga erishish uchun tashkilotni boshqarish kerak. Menejmentning vazifasi - tashkilot guruhi a'zolari tomonidan maqsadlarga erishish uchun haqiqiy ishlarni samarali va samarali bajarish.

Menejment - bu tashkilotning maqsadlarini shakllantirish va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan rejalashtirish, tashkil etish, rag'batlantirish va nazorat qilish jarayoni (1-rasm).

1-rasm. Jarayonni doimiy nazorat qilish⁶⁷

Rejalashtirish. Kelajak deyarli har doim noaniq va shuning uchun rejalashtirish doimiy ravishda amalga oshirilishi kerak. Rejalashtirish yordamida menejerlar samaradorlikka erishish uchun tashkilotning barcha a'zolarining harakatlariga yagona yo'nalish beradi. Rejalashtirishning asosi korxonaning hozirgi vaqtda joylashgan pozitsiyasini aniqlashdan iborat, aks holda rejalashtirish haqiqati endi haqiqiy bo'lishi mumkin emas. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bu ko'pincha MDHda korxonalarni boshqarishda muammo bo'lib, uning hozirgi holati bir necha oylar (haftalar, kunlar) keyin ma'lum bo'ladi, bunda hech narsani tuzatish deyarli mumkin emas.

⁶⁷ Tadqiqotlar asosida muallif ishlanmasi

Tashkilot. Bu ularga yuklangan vazifalarni bajarish va ularga tegishli vakolatlar berish maqsadida ayrim tashkiliy tuzilmalarni yaratishdir. Bu alohida mutaxassislar va ular uchun tashkil etilgan ish joylari, shuningdek, butun korxonalar bo‘lishi mumkin. Ushbu kitob nuqtai nazaridan, biz ushbu funksiyani alohida mutaxassislarning ishini tashkil etish va ular bilan ishlashlari kerak bo‘lgan ma’lumotlar oqimi sifatida ko‘rib chiqamiz.

Motivasiya. Bu xodimlarga (bo‘linmalarga) haq evaziga yuklangan vazifalarni samarali bajarish, ularning ehtiyojlarini qondirishga hissa qo‘shishdir. Xodimning o‘ziga ishonib topshirilgan ishni bajarishdan ma’naviy qoniqish olishi muhim omil hisoblanadi.

Boshqaruv. Bu rejalashtirilgan ko‘rsatkichlarni bajarishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan og‘ishlarni tuzatish yoki rejalashtirilgan ko‘rsatkichlarning o‘zini tuzatish uchun ma’lum vaqt davrlarida erishilgan natijani o‘lchashdir [4].

Vladimir Pikuza (2010) tomonidan olib borilgan tadqiqot natijalariga asoslanib, biz individual korxonalar boshqaruv jarayonlarini amalga oshirishni avtomatlashtirishda xarajatlarni minimallashtirish imkoniyatini ko‘rib chiqamiz.

Boshqarishni avtomatlashtirish prinsipi. Korxonalar boshqaruvini avtomatlashtirish faqat bitta maqsadga ega - boshqaruvchi tomonidan to‘g‘ri tashkiliy qarorni o‘z vaqtida qabul qilish, uni amalga oshirish va nazorat qilish, uning asosida keyingi qaror qabul qilinadi. Qaror qabul qilishning muhim omillari quyidagilardir: ishonchli ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish, voqealarni yanada rivojlantirishning muqobil variantlarini tayyorlash, qaror qabul qilishning o‘zi, uni amalga oshirishni tashkil etish, amalga oshirilishini monitoring qilish, natijani tahlil qilish, tuzatish.

Korxonani avtomatlashtirish bosqichlari. Korxonalar o‘z rivojlanishida quyidagi bosqichlardan o‘tishi mumkin:

– yaratish jarayoni, biznesni umumiy boshqarish kalkulyator yordamida amalga oshirilganda. Kompyuterlar faqat ofis mahsulotlari bilan jihozlangan va ofis ishlari uchun ko‘proq kerak bo‘ladi: shartnomalar, xatlar, to‘lov topshiriqlari va boshqalarni chop etish;

– mahalliy buxgalteriya dasturi zarur bo‘lganda korxonalar ma’lum darajaga yetdi, hujjat aylanishi ko‘paydi va qo‘shimcha resurslarni talab qiladi, lekin faoliyatni tahlil qilish va rejalashtirish hali ham eski uslublar yordamida amalga oshiriladi va ko‘proq pul hisob-kitoblarga asoslanadi;

– korxonalar boshqarib bo‘lmaydigan holga keladi, tarmoq buxgalteriya dasturi joriy etilmoqda, xodimlar aylanmasi bilan to‘lib-toshgan, «patchvork» avtomatlashtirish ildiz ota boshlaydi, turli bo‘limlar tomonidan taqdim etilgan hisobotlarning noaniqligi va uzoq vaqt tayyorlanishi tufayli tahlil qilish va rejalashtirish jarayoni qiyinlashadi;

– korxonalar boshqaruvi (MDH) uchun qimmat korporativ axborot tizimini joriy etish. Doimiy o‘zgaruvchan ichki va tashqi muhit tufayli MDHni amalga oshirish (modernizatsiya qilish) jarayoni o‘nlab yillar davom etishi mumkin.

Inson omili. Korxonaning ushbu bosqichlarning barchasini bosib o‘tishi inson omili bilan bog‘liq bo‘lib, u rahbar yoki ijrochi bo‘lishidan qat’i nazar, ma’lum bir shaxsning o‘zidan o‘tadigan axborot oqimlarini idrok etish va qayta ishlash qobiliyati bilan bog‘liq.

Masalan, menejer AKT bo‘limi oldiga KATda ma’lum bir joriy vaziyatni tahlil qilish uchun zarur bo‘lgan moliyaviy hisobotlar tizimini yaratish vazifasini qo‘yadi. Biroz vaqt o‘tgach, vazifa bajarildi, ma’lum bo‘ldiki, muhit allaqachon o‘zgargan (yoki menejer vazifani noto‘g‘ri qo‘ygan), hisobotlar eskirgan, dastlabki qaror noto‘g‘ri bo‘lib chiqqan va KATning navbatdagi modernizatsiyasi talab qilinadi. Bu qimmat va cheksiz davom etishi mumkin.

Agar menejer zarur operativ hisobotlarni va moliya bo‘limiga parallel ravishda tayyorlash vazifasini topshirgan bo‘lsa, unda asosiy dasturiy ta’minot yordamida ularni shakllantirish jarayonida yuklangan vazifada xatolar topilishi mumkin va bu hisobotlar ta’sir qiladi hamda davriy hisobotlarni yaratish uchun KATni yangilash xarajatlari samarasiz bo‘lib chiqishi mumkin.

Shunday qilib, biz nostandart hisobotlarni tayyorlash jarayonini tashkil qilishda nafaqat KATni, balki ishni tez va samarali bajarishga yordam beradigan turli xil axborot vositalaridan foydalanish mumkin degan xulosaga kelishimiz mumkin. Muhim omil - bu qanchalik tez va samarali? Bu allaqachon aniq mutaxassislariga, ularning axborot texnologiyalari va ularni qo‘llash imkoniyatlariga bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axborot texnologiyalari / M. Aripov, B. Begalov, U.Begimqulov, M. Mamarajabov. - T.: Noshir, 2009. – 368 b.

2. G‘ulomov S.S., Begalov B.A. Iqtisodiy informatika. Darslik. – T.: O‘zbekiston, 2010. – 722 b.

3. Abdullayev M.K. Kompaniya boshqaruvida axborot tizimlaridan samarali foydalanish yo‘llari. “Iqtisodiyot va ta’lim” jurnali, № 3 son, 2016 yil, 10-14-betlar.

4. Abdullayev M.K. Kompaniyada korporativ axborot tizimlarini samarali tatbiq etish. “O‘zbekiston Respublikasida korporativ boshqaruv va raqobat muhitini rivojlantirishning dolzarb masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislari to‘plami. 2017 yil, 12 may, Toshkent, TDIU, 88-90-betlar.

KORXONALARDA MAHSULOTLARNI SOTISH HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

dots. Bayjanov Sarsengaliy
Qoraqalpoq davlat universiteti.

dots. Abishov Muxammed

Qoraqalpoq davlat universiteti.

magistrant Djumabaeva Nurzada

Qoraqalpoq davlat universiteti,

[*muxammedabishov@gmail.com*](mailto:muxammedabishov@gmail.com)

[*nunaa346@gmail.com*](mailto:nunaa346@gmail.com)

Annotatsiya

Maqolada korxonalarida moliyaviy-xo‘jalik faoliyati samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlarning mahsulotlarni sotish hisobi va tahlilining ayrim dolzarb

jihatlari tadqiq qilish. Korxonada iqtisodiy va moliyaviy potentsiali samaradorligini aniqlash uchun natija ko'rsatkichini iqtisodiy yoki moliyaviy potentsialini aniqlash.

Kalit so'zlar: ko'rsatkichini iqtisodiy yoki moliyaviy potentsiali, samaradorlik ko'rsatkichlari, daromadlar, foyda va ko'rsatkichlar tahlili.

Iqtisodiy taraqqiyotning ikki yirik omili mavjud. Birinchisi ekstensiv, ikkinchisi intensiv omillardir. Bu omillar o'zaro bog'liq omillar hisoblanadi. Shundan kelib chiqib samaradorlik kategoriyasiga alohida to'xtalish maqsadga muvofiqdir, chunki samaradorlik evaziga jamiyatning barcha talablari qondirilishi mumkin. Shunday qilib samaradorlik bu iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omili sifatida namoyon bo'ladi, chunki ushbu ko'rsatkich zamirida taraqqiyotning intensiv omili mujassamlashgan bo'ladi.

Demak, korxonada iqtisodiy va moliyaviy potentsiali samaradorligini aniqlash uchun natija ko'rsatkichini iqtisodiy yoki moliyaviy potentsialning o'rtacha qiymatiga bo'lish yo'li bilan aniqlanadi:

Natija, Samaradorlik = Iqtisodiy yoki moliyaviy potentsial

Amaliyotda iqtisodiy yoki moliyaviy potentsiali samaradorligini aniqlash uchun ko'rsatkichlar sistemasidan foydalanish maqsadga muvofiq, chunki natijani, ta'kidlanganidek bitta ko'rsatkich bilan ifodalash qiyin. Shu tufayli korxonada iqtisodiy yoki moliyaviy potentsiali samaradorligini aniqlash uchun quyidagi ko'rsatkichlar tizimidan foydalanishni tavsiya qilamiz:

1. Ish hajmining iqtisodiy yoki moliyaviy potentsialga nisbati, ya'ni shu potentsiallarning natijaviyligi (samaradorligi);
2. Foydaning iqtisodiy yoki moliyaviy potentsialga nisbati, ya'ni ushbu potentsiallarning rentabelligi;
3. Daromadning iqtisodiy yoki moliyaviy potentsialga nisbati, ya'ni ushbu potentsiallarning daromadliligi.

Iqtisodiy potentsialning ham, moliyaviy potentsialning ham bir qancha qismlardan iboratligini inobatga oladigan bo'lsak ushbu umumlashgan ko'rsatkichlarni yana alohida ko'rsatkichlarga bo'lib ifodalash ham mumkin. Masalan, iqtisodiy potentsial tarkibiga asosiy vositalar, aylanma mablag'lar, nomoddiy faollar va mehnat potentsiali kiradi. Moliyaviy potentsial esa o'z mablag'lari va chetdan jalb qilingan mablag'larni o'z ichiga oladi.

Ushbu ko'rsatkichlarni inobatga oladigan bo'lsak, albatta, samaradorlik ko'rsatkichlarini ifodalash uchun birqancha formulalardan foydalanish mumkin. Bunda natija suratiga yozilsa, maxrajiga shunga mos ravishda potentsiallarning tegishli turlari yoziladi. Masalan, moliyaviy potentsial samaradorligini alohida o'z mablag'lari (U_m) va chetdan jalb qilingan mablag'lar (Ch_{jm}) bo'yicha ham hisoblash mumkin. Bu holda yana quyidagi ikkita formula kelib chiqadi:

$$U_{ms} = \frac{Q}{U_m} \quad Ch_{jjm} = \frac{Q}{Ch_{jm}}$$

Iqtisodiy va moliyaviy potentsial rentabelligi ham potentsillar samaradorligini ifodalovchi eng muhim ko'rsatkichlardan biridir. Ularning miqdori 100 so'm iqtisodiy yoki moliyaviy potentsialga to'g'ri keladigan foyda so'mmasi bilan ifodalanadi. Ushbu ko'rsatkichni (M_{pr}) aniqlash uchun foyda so'mmasini (F) iqtisodiy yoki moliyaviy

potentsialning o'rtacha yillik qiymatiga (I_p , M_p) bo'lish kifoya, ya'ni buning uchun quyidagi formulani tavsiya qilish mumkin:

$$I_{pr} = \frac{F \times 100\%}{I_p} \quad Ch_{jms} = \frac{F \times 100\%}{M_p}$$

Agar moliyaviy potentsialning ikki qismdan iborat ekanligini inobatga oladigan bo'lsak ushbu rentabellik quyidagi ko'rsatkichlar sistemasidan iborat bo'ladi. Masalan moliyaviy potentsial rentabelligini alohida o'z mablag'lari (O_{mr}) va chetdan jalb qilingan mablag'lar (Ch_{jm}) bo'yicha ham aniqlash mumkin. Bu uchun quyidagi formulalardan foydalaniladi:

$$O_{mr} = \frac{F \times 100\%}{O_m} \quad Ch_{jmj} = \frac{F \times 100\%}{Ch_{jm}}$$

Bu borada olimlardan I.T.Abdukarimov, V.V.Kavalev, A.D.Sheremet, R.Sayfulin va M.K.Pardaev, I.O.Volojin, V.V.Ergashboev kabilar ancha tadqiqotlar olib borganlar. Shu tufayli ushbu mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan ko'rsatkichlar tizimidan foydalanishni va uni takomillashtirishni maqsadga muvofiq deb hisobladik, chunki bu ko'rsatkichlar O'zbekiston iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda yoritilgan bo'lishi lozim. Bu esa o'z navbatida ba'zi aniqliklarni kiritishni taqoza qiladi.

Iqtisodiy potentsial samaradorligini tahlil qilish uchun eng avvalo uni ifodalovchi ko'rsatkichlarni aniqlash lozim. Buni amalga oshirish uchun quyidagi jadvalni tavsiya qilamiz.

1-jadval

«ABC» korxonasi iqtisodiy potentsial samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimining 2021-2022 yillardagi hisob-kitobi

Ko'rsatkichlar	2021 y.	2022 y.	Farqi	
			Summada (+, -)	O'zgarish sur'ati %da
1. Tovar oboroti, ming so'm	58739,4	67114,9	+8375,5	114,3
2. Yalpi daromad, ming so'm	13541,2	19851,3	+6310,1	146,3
3. Foyda, ming so'm	2897,3	4351,3	+1354,0	150,2
4. Iqtisodiy potentsialning o'rtacha yillik qiymati, ming so'm	77876,9	81231,4	+3354,5	104,3
5. 1 so'm iqtisodiy potentsialga to'g'ri keladigan:				
tovar aylanmasi, so'm foyda,	75,43	82,62	+7,19	109,5
so'm yalpi daromad, so'm	3,72	5,37	+1,65	144,4
	17,39	24,44	+7,05	140,5

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, iqtisodiy potentsial samaradorligini barcha ko'rsatkichlari hisobot yilida o'tgan yilga nisbatan oshgan. Eng yuqori ushbu sur'ati uning rentabelligini tashkil qiladi. Ushbu ko'rsatkichning miqdori 144,4 % bo'lgan bir paytda uning natijaviyligi 109,5 %, daromadliligi esa 140,5 %. Bu

ko'rsatkichlar shuni ifodalaydiki umuman olganda samaradorlik oshgan. Bunday tahlilni bitta korxonada miqyosida o'tkazish mumkin.

Biroq amaliyotda har bir korxonada nisbatan mustaqil bo'lgani bilan u ishlab chiqaruvchi yoki savdo jarayonida bir-biri bilan o'zviy aloqada. Bundan tashqari bozor munosabatlari erkin raqobat maydonini vujudga keltiradi. Bu esa o'z navbatida bir-biri bilan bog'liq korxonalarini assotsiatsiya, kontsern, kompaniya kabi uyushmalar birlashib faoliyat ko'rsatishni taqoz qiladi. Bunday sharoitda bitta uyushmaga kirgan korxonalarining iqtisodiy taqdiri ma'lum darajada bir-biriga bog'liq bo'ladi. Shu tufayli ularning faoliyatini muntazam ravishda solishtirib borishga to'g'ri keladi. Bunday sharoitda ko'rsatkichlar sistemasidan foydalanish biroz qiyinchilikni tug'diradi, chunki bir ko'rsatkich bo'yicha ikkinchi korxonada yaxshi natijaga erishgan bo'lsa, ikkinchi ko'rsatkich bo'yicha ikkinchi korxonada yaxshi natijaga erishgan bo'lishi mumkin. Bunday holatda qaysi korxonada ishini yaxshi deb baholash qiyin. Shu tufayli keltirilgan ko'rsatkichlar sistemasidan yagona kompleks ko'rsatkichni aniqlash lozimligini bir qancha olimlar ancha paytdan buyon isbotlab kelmoqdalar. Bular jumlasiga A.D.Sheremet, M.I.Bakanov, I.T.Abdukarimov, D.Q.Qudbiev, M.Q.Pardaev, R.Sayfulin, S.M.Shapigo'zov kabilarni kiritish mumkin.

Savdo foydasi tarkibiga tovarlarni sotishdan tushgan yalpi foyda, asosiy savdo faoliyati foydasi, umumxo'jalik foydasi, tasodifiy foyda, soliq to'langunga qadar foyda, sof foyda, taqsimlangan foyda kabilarni kiritish mumkin. Savdo foydasining ushbu turlari asosida jamiyat, mehnat jamoasi va har bir xodimning iqtisodiy manfaatlarining mushtarakligini qanday qilib taminlash muammolarining echimi ko'rsatilgan.

Foyda olish harqanday mehnat jarayonining natijasi hisoblanadi. Shu bois, jamiyatning, alohida olingan korxonalarining va tadbirkorning foyda olishga bo'lgan manfaatdorligi ob'ektiv zarurat hisoblanadi.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitlarida foydani taqsimlash uning bajaradigan vazifalarini chuqur va har tomonlama tahlil qilishga bog'liq. Shu bois, tadqiqot ishida foydaning bajaradigan vazifalarining ishlash jarayoni amaliy ma'lumotlar asosida tahlil qilingan.

Iqtisodiy tahlilning muhim vazifalaridan biri – moliyaviy natijalarni ifodalovchi ko'rsatkichlarni aniqlash va ularni hisob-kitob qilish usullarini ishlab chiqishdan iborat.

Moliyaviy tahlilga oid iqtisodiy adabiyotlarni o'rganishlar ko'rsatdiki, savdo tashkilotlarining moliyaviy natijalarini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi, aniqlash yo'llari va o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish usullariga bag'ishlangan ilmiy ishlar bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida O'zbekiston amaliyotida qo'llanilayotgan «Harajatlar tarkibi to'g'risida» Nizomga asosan etarli darajada yoritilmagan. Masalan, 2010 yili chop etilgan E.E.Ergeshevning [1] darsligida foyda miqdorining o'zgarishiga ta'sir qiluvchi uchta omilning ta'sirini hisob-kitob qilish usuli quyidagicha ko'rsatilgan:

- tovar aylanmasi hajmining o'zgarishi;
- yalpi daromad darajasining o'zgarishi;
- muomala harajatlari darajasining o'zgarishi.

Xorijiy iqtisodchi olimlarning savdo korxonalarini iqtisodiy tahlil qilishga bag'ishlangan ishlarida moliyaviy natijalarni ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi va ularni aniqlash usullari o'rganilmagan. Chunonchi, iqtisodchi olim M.S.Abryutinaning [2] o'quv qo'llanmasida «yalpi foyda bu – savdo ustamasi, savdo ustamasi esa hali daromad emas, chunki savdo ustamasidan muomala harajatlari ayirilsagina daromad hosil bo'ladi», deyilgan fikriga qo'shilmaymiz. Bu erda muallif ikki mustaqil toifa – foyda bilan daromadni almashtirib yuborgan. Yalpi daromad tovarlarning har ikki sotuv bahosi o'rtasidagi farq sifatida tarkib topadi.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida savdo korxonalarini faoliyatini tahlil qilishga bag'ishlangan V.A.Chernovning [3] darsligida faqat tovarlarni sotishdan tushgan foydaning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili berilgan.

Yuqorida qayd qilingan savdo korxonalarining moliyaviy natijalarini tadqiq etishga bag'ishlangan adabiyotlarda faqat tovarlarni sotishdan kelgan foydaning o'zgarishiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qilish bilan cheklanganlik ko'zatiladi.

«Harajatlarni tarkibi to'g'risida»gi Nizomga asosan foydani turlari bo'yicha tahlil qilish usullari ishlab chiqilmagan. Shu sababli, ushbu ishda umumiy uslubiy taklif va tavsiyalarga yondashilgan holda, ilk bora savdo sohasining o'ziga xos xususiyatlar inobatga olinib, uning moliyaviy natijalarini ifodalovchi ko'rsatkichlarni hisoblash, baholash va tahlil qilish usullari ishlab chiqildi.

Xususan, korxonalarda tovarlarni sotishdan olingan yalpi foydani yalpi daromaddan faqat sotish harajatlarini chegirish orqali, asosiy faoliyatdan ko'rilgan foydani yalpi foydadan ma'muriy harajatlarni, asosiy faoliyatdan ko'rilgan boshqa harajatalarni, kekusida soliqqa tortiladigan bazadan chiqariladigan hisobot davri harajatlarini ayirish va asosiy faoliyatning boshqa daromadlarini qo'shish orqali aniqlashni tavsiya qilamiz. Ushbu tavsiyamizga «Harajatlarni tarkibi to'g'risida»gi Nizomda harajatlarni tasniflashning aniq ko'rsatilmaganligi asos bo'la oladi. Ushbu tasnifga ko'ra, muomala harajatlari davr harajatlari tarkibiga kiritilgan. Bu esa, ularni baholash va hajmini aniqlash imkonini bermagan. Muomala harajatlari va davr harajatlari ikki xil mustaqil iqtisodiy toifa bo'lib, mohiyati jihatdan bir-biridan farq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yergeshev Ye.E. Iqtisodiy va moliyaviy tahlil. – Toshkent, 2010. – 126 b.
2. Abryutina M.S. Ekonomicheskii analiz torgovoy deyatelnosti. – Moskva, 2000. – s. 95.
3. Chernov V.A. Ekonomicheskii analiz: torgovlya, obshestvennoe pitanie, turisticheskii biznes. Moskva, 2017. – s. 444.

MA'LUMOTLAR VIZUALIZATSIYA QILISH VA BOSHQARUV PANELI DIZAYNI

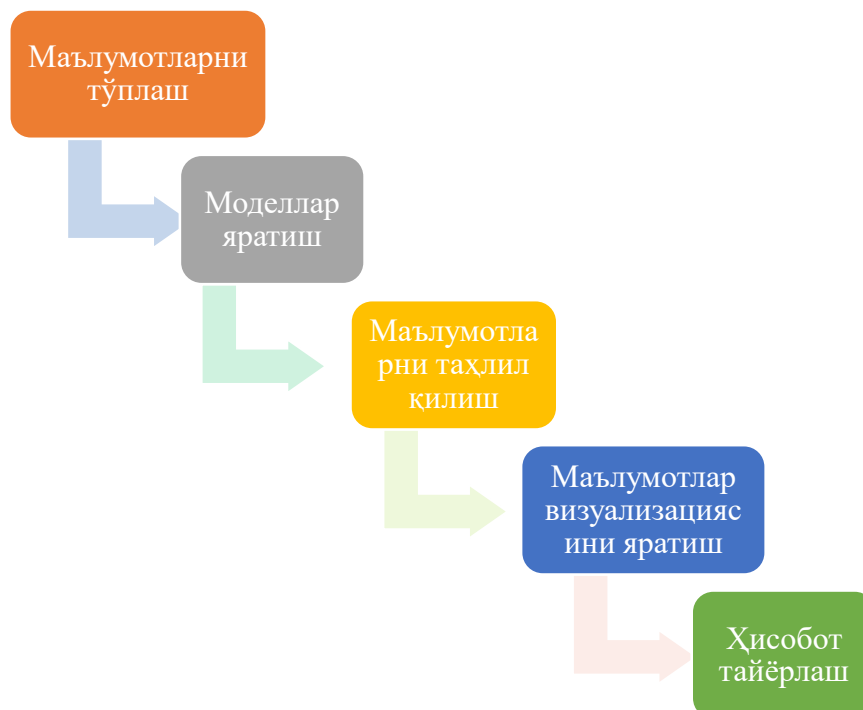
Tursunov Olimboy Panjiboy o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

olimtursunov02@gmail.com

Kalit so'zlar: Boshqaruv paneli dizayni, ma'lumotlar vizualizatsiya qilish va boshqaruv paneli dizayni vizualizatsiya, klaster vizualizatsiya, tahlil, graf, stat, model, diagramma, nat, animatsiya, 3D vizualizatsiya.

Business Intelligence (BI) - bu ma'lumotlarni amaliy tushunchalarga aylantirish amaliyoti bo'lib, yuqorida batafsil bo'xtalib o'tdik. Uning yordamida amalga oshirish mumkin bo'lgan tushunchalar biznes rahbarlariga biznes samaradorligini oshirish uchun aniq choralar ko'rish imkonini beradi.

1-rasm. Ish jarayonlarining tavsifi

Biznes intellekt jarayonlari ma'lumotlarni to'plash, modellar yaratish, so'rovlar bilan ma'lumotlarni tahlil qilish, diagrammalar kabi ma'lumotlar vizualizatsiyasini yaratish va biznes qarorlarini qabul qiluvchilar tomonidan foydalaniladigan hisobotlarni ishlab chiqarishni o'z ichiga oladi (3.1-rasm). BI jarayonlari ham operasion, ham strategik qarorlar uchun qo'llanilishi mumkin.

- **Ma'lumotlarni to'plash.** Ma'lumotlar ombori tarkibini qaror qabul qilishga turtki bo'ladigan ma'lumotlarga aylantirish murakkab jarayon bo'lib, uni to'rtta asosiy bosqichga ajratish mumkin:

- **Ma'lumotlarni tanlash.** Ma'lumotlar ombori turli xil ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, lekin ularning hammasi ham ma'lumotlarni qidirish maqsadiga erishish uchun kerak bo'lmaydi. Ma'lumotni qazib olish jarayonida birinchi qadam foydalaniladigan ma'lumotlar turlarini tanlashdir. Masalan, marketing ma'lumotlar bazalarida mijozlarning xaridlarini tavsiflovchi ma'lumotlar, demografik ma'lumotlar, turmush tarzi ma'lumotlari, aholini ro'yxatga olish va davlat moliyaviy ma'lumotlari va boshqalar mavjud. Mahsulotlarni do'konning javonlariga qanday joylashtirishni aniqlash uchun marketing bo'yicha menejer faqat xaridorlarning xaridlari haqidagi ma'lumotlarni demografik ma'lumotlar bilan birlashtirishi kerak. Tanlangan ma'lumotlar turlari bir nechta jadvallar bo'ylab tartibga solinishi mumkin. Ma'lumotlarni tanlash bosqichining bir qismi sifatida jadvallarni birlashtirish IBMs DataJoiner kabi dasturlar yordamida amalga oshirilishi kerak bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, kerakli ma'lumotlar bazasi jadvallarini tanlagandan keyin ham foydali ma'lumotlarni aniqlash uchun har doim ham butun jadval tarkibidagi axborotni qazib

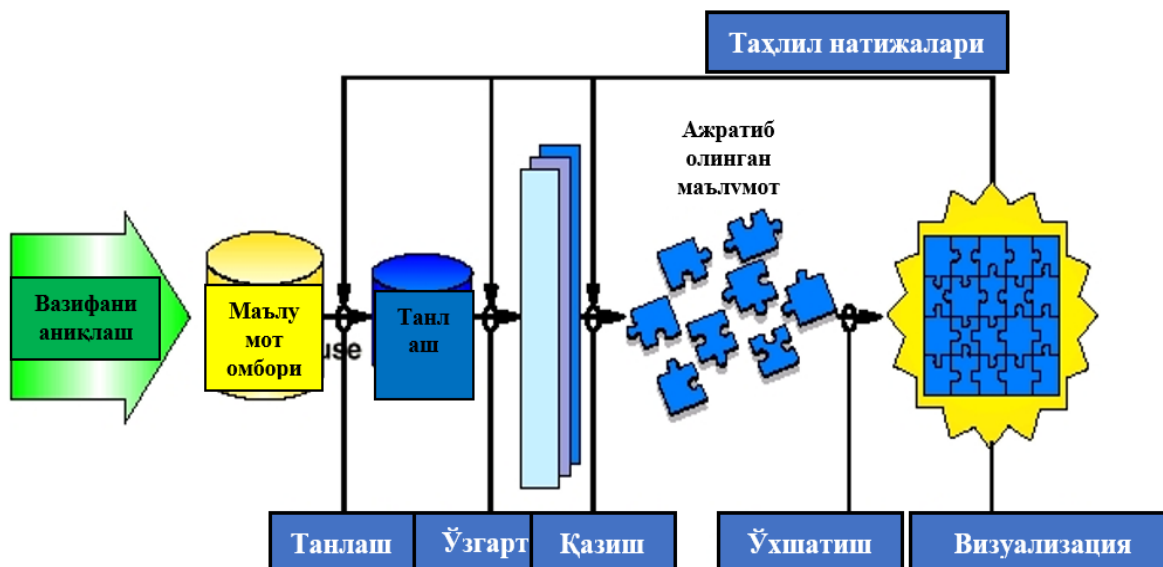
olish kerak emas. Muayyan sharoitlarda va ma'lumotlarni qazib olish operatsiyalarining ayrim turlari uchun, masalan, tasniflash yoki bashorat qilish modelini yaratishda, nisbatan arzonroq usul – avval jadvalni tanlab olish va keyin namunani qazib olish yetarli bo'lishi mumkin.

Ma'lumotlarni o'zgartirish. Ma'lumotlar bazasining kerakli jadvallari tanlab olingandan va qazib olinadigan ma'lumotlar aniqlangandan so'ng, odatda ma'lumotlarga ma'lum transformatsiyalarni amalga oshirish kerak bo'ladi. O'zgartirishlar turi bajarilgan ma'lumotlarni qidirish operatsiyasi turiga va foydalanilgan ma'lumotlarni qazib olish texnikasiga qarab belgilanadi. Transformatsiyalar ma'lumotlarning bir turini boshqasiga o'tkazishdan tortib, masalan, nominal qiymatlarni neyron tarmoq tomonidan qayta ishlanishi uchun raqamli qiymatlarga aylantirish, yangi atributlarni, ya'ni olingan atributlarni aniqlashgacha o'zgaradi. Yangi atributlar bir yoki bir nechta ma'lumotlar bazasi atributlarining qiymatlariga matematik yoki mantiqiy operatorlarni qo'llash orqali aniqlanadi. Masalan, atribut qiymatlarining natural logarifmini olish yoki ikkita atributning nisbatini belgilash. Tanlangan ma'lumotlarni o'zgartirish uchun IBM ning Query Management Facility (QMF) yoki Intelligent Decision Server kabi mahsulotlardan foydalanish mumkin.

Ma'lumotlarni ajratib olish. O'zgartirilgan ma'lumotlar keyinchalik kerakli turdagi ma'lumotni olishga harakat qilish uchun bir yoki bir nechta texnikadan foydalangan holda qazib olinadi. Masalan, jurnal obunachisi o'z obunasini uzaytirish yoki uzaytira olmasligini bashorat qiladigan aniq, ramziy tasniflash modelini ishlab chiqish uchun avval obunachilar ma'lumotlar bazasini segmentlarga bo'lish uchun klasterlashdan foydalanish kerak, so'ngra har bir kerakli klaster uchun tasniflash modelini avtomatik ravishda yaratish uchun qoida induksiyasini qo'llash kerak. Muayyan ma'lumotlar to'plamini qazib olishda, ombordan qo'shimcha ma'lumotlarga kirish va/yoki dastlab tanlangan ma'lumotlarga qo'shimcha o'zgartirishlar kiritish kerak bo'lishi mumkin.

Natija talqini. Keyin olingan ma'lumotlar oxirgi foydalanuvchining qarorlarini qo'llab-quvvatlash maqsadiga qarab tahlil qilinadi va eng yaxshi ma'lumotlar aniqlanadi va qaror qabul qiluvchiga qarorlarni qo'llab-quvvatlash tizimi orqali taqdim etiladi. Shuning uchun natijalarni talqin qilishning maqsadi nafaqat ma'lumotlarni qazib olish operatsiyasining natijasini vizual (grafik yoki mantiqiy) ko'rsatish, balki qaror qabul qiluvchiga qarorlarni qo'llab-quvvatlash tizimi orqali taqdim etiladigan ma'lumotlarni filtrlashdir. Misol uchun, agar ma'lumotlarni qidirish maqsadi tasniflash modelini ishlab chiqish bo'lsa, natijalarni sharhlash bosqichida olingan modelning mustahkamligi o'zaro tekshirish kabi o'rnatilgan test usullaridan biri yordamida tekshiriladi. Agar sharhlangan natijalar qoniqarli bo'lmasa, ma'lumotlarni qidirish bosqichini takrorlash yoki boshqa bosqichlarni takrorlash kerak bo'lishi mumkin. Bu ma'lumotlarni qazib olish orqali olingan ma'lumotlar oxir-oqibat tushunarli bo'lishi kerakligining sabablaridan biridir. Muayyan operatsiyani bajarayotganda, ko'pincha ilgari amalga oshirilgan ma'lumotlarni qidirish operatsiyalarini qayta ko'rib chiqish zarurligini topadi. Misol uchun, transformatsiya natijalarini ko'rsatgandan so'ng, qo'shimcha ma'lumotlarni tanlash kerak bo'lishi mumkin, bu holda ma'lumotlarni tanlash bosqichi takrorlanadi. Turli ma'lumotlarni qazib olish operatsiyalari o'rtasida

tegishli qayta aloqa bosqichlari bilan ma'lumotlarni qazib olish jarayoni 2-rasmda ko'rsatilgan.

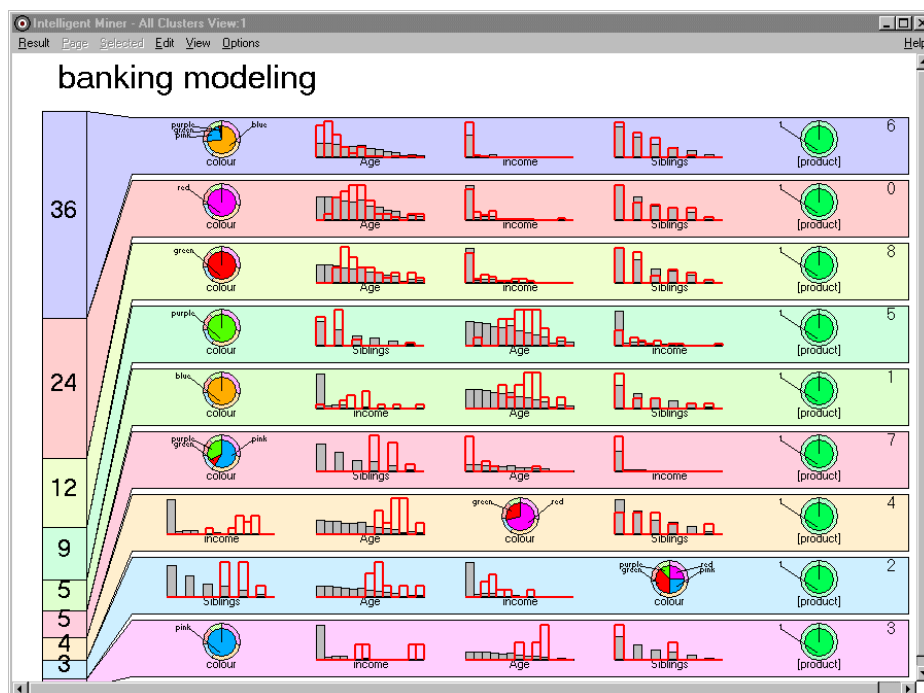
2-rasm. Turli ma'lumotlarni olish operatsiyalari o'rtasida tegishli qayta aloqa bosqichlari bilan ma'lumotlarni tahlil qilib olish jarayoni

1. Modellar yaratish. Bu, birinchi navbatda, avtomatik modellarni ishlab chiqish usullarining ko'payishi tufayli eng ko'p qo'llaniladigan jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayondan maqsad tarixiy ma'lumotlarni, ya'ni o'tmish haqidagi ma'lumotlarni aks ettiruvchi ma'lumotlar bazasi tarkibidan kelajakdagi xatti-harakatlarni bashorat qila oladigan modelni avtomatik ravishda yaratish uchun foydalanishdir. Misol uchun, moliyaviy tahlilchi ma'lum bir aktivning investisiya daromadini bashorat qilishdan manfaatdor bo'lishi mumkin, shunda u uni o'zi yaratayotgan portfelga qo'shish yoki qo'shmaslikni aniqlashi mumkin. Marketing bo'yicha menejer ma'lum bir iste'molchi qiziqtirgan mahsulot brendini o'zgartiradimi yoki yo'qligini bashorat qilishdan manfaatdor bo'lishi mumkin. Model yaratish an'anaviy ravishda statistik usullardan foydalangan holda amalga oshiriladi. Ushbu qadamda ma'lumotlarni qazib olish texnikasining qo'shilgan qiymati ularning tushunarli va tushuntirilishi mumkin bo'lgan modellarni yaratish qobiliyatidadir, chunki ko'plab ma'lumotlarni qazib olish modellashtirish usullari modellarni "If...then..." qoidalari to'plami sifatida ifodalaydi.

2. Ma'lumotlarni tahlil qilish. Modellashtirish operatsiyasining maqsadi ma'lumotlar bazasi tarkibini tavsiflovchi umumlashtirilgan tavsifni yaratish bo'lsa, ma'lumotlarni tahlil qilishning maqsadi ma'lumotlar bazasidagi yozuvlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatishdir. Masalan, chakana savdo menejeri odatda qanday mahsulotlar birgalikda sotilishini aniqlashdan manfaatdor. Ya'ni, masalan erkaklar ko'ylaklari bo'yinbog' va erkaklar atirlari bilan birga sotiladi, shunda u do'konga qanday narsalarni sotib olishni o'zi hal qiladi. U bo'yinbog' va atirlar sotib olishni xohlashi mumkin va u bu narsalarni qanday joylashtirishni hal qilishi kerak bo'ladi. Ya'ni, do'konning erkaklar ko'ylaklari bo'limi yaqinida bo'yinbog' va atirlar

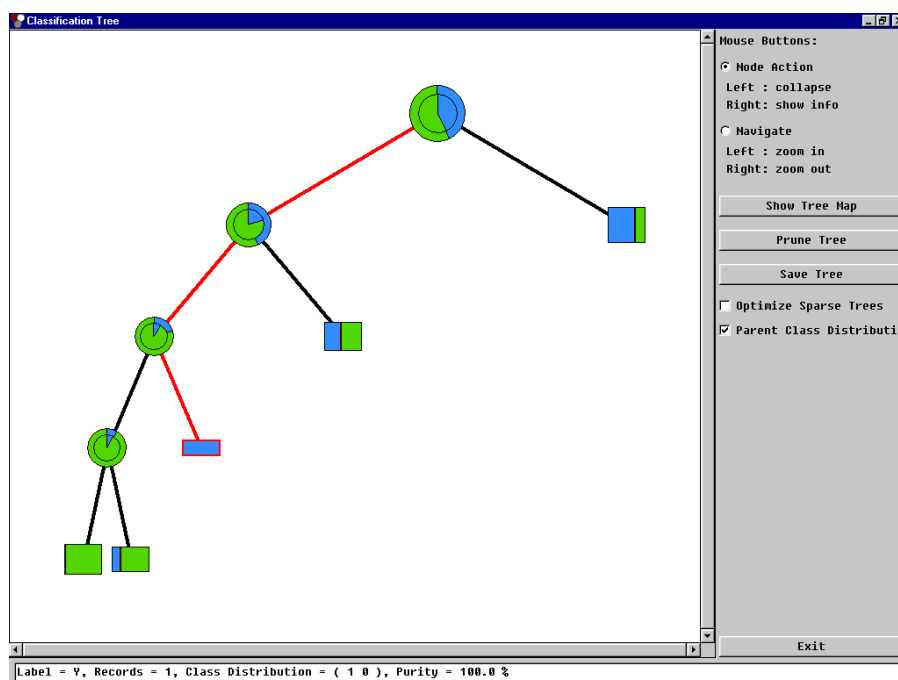
qo'yilishi kerak. Bog'lanishni tahlil qilish nisbatan yangi operatsiya bo'lib, uni keng miqyosda qo'llash va avtomatlashtirish faqat yaqinda ishlab chiqilgan ma'lumotlarni qazib olish texnikasi orqali mumkin bo'ldi.

3. Ma'lumotlar vizualizatsiyasini yaratish. Ma'lumotlarni tahlil qilish usullariga vizualizatsiyaning turli shakllarini qo'shish kerak, ular ma'lumotni avtomatik ravishda chiqarib olmasa ham, foydalanuvchiga ma'lumotlarda yashiringan naqshlarni aniqlashda, shuningdek, boshqa usullar bilan olingan ma'lumotlarni yaxshiroq tushunishda yordam beradi. Vizualizatsiya tahlilchilarga ma'lumotlar bazasidagi ma'lumotlarning vizual xulosalarini taqdim etadi. Bundan tashqari, boshqa ma'lumotlarni qidirish usullari yordamida olingan ma'lumotni tushunish usuli sifatida ham foydalanish mumkin. Ma'lumotlar bazalaridagi raqamlarning satrlari va ustunlarini skanerlash orqali aniqlash qiyin bo'lgan xususiyatlar ko'pincha grafik jihatdan ko'rib chiqilganda aniq bo'ladi. Ma'lumotni qazib olish foydalanuvchiga ko'rsatiladigan ma'lumotlar turini, shuningdek, ishlatiladigan vizualizatsiya usulini tez va oson o'zgartirishga imkon beradigan interaktiv vizualizatsiya usullaridan foydalanishni talab qiladi (masalan, gistogramma displeydan tarqalish diagrammasi yoki Parallelga o'zgartirish). Vizualizatsiya ma'lumotlarning nisbatan kichik to'plamiga tegishli bo'lgan hodisalarni payqash uchun ayniqsa foydalidir va shuning uchun statistik testlardan foydalanilganda qolgan ma'lumotlar tomonidan "g'arq bo'lib ketadi", chunki bu testlar odatda global xususiyatlarni tekshiradi. Vizualizatsiyadan foydalanishning afzalligi shundaki, tahlilchi g'ayrioddiy yoki qiziqarli narsani payqash uchun qanday turdagi hodisani qidirayotganini bilishi shart emas. Misol uchun, statistik testlar bilan tahlilchi juda aniq savollarni berishi kerak, masalan, "ma'lumotlar ushbu shartga mos keladimi?". Ko'pincha, tahlilchi misollar to'plami yoki atribut haqida g'ayrioddiy yoki o'ziga xos narsalarni kashf qilishni xohlaydi. Biroq, u juda chuqur yo'naltirilgan savollarni berishi kerak, masalan, "tarqatish noto'g'rimi?" yoki "bu qiymatlar to'plami Puasson taqsimotiga mos keladimi?". Garchi ma'lumotlarning ma'lum bir tarzda g'ayrioddiylikini aniqlash uchun faqat testlar mavjud bo'lsa-da, hech bir umumiy statistik test "ushbu misollar to'plamida g'ayrioddiy narsa bormi?" dyegan savolga javob bera olmaydi. Vizualizatsiya buni qoplaydi; odamlar vizual tarzda ko'rsatilgan ma'lumotlardagi hodisalarni aniq payqashadi, chunki ular g'ayrioddiy bo'lib ko'rinib turadi. Ma'lumotni qazib olish natijasini tahlil qilishi yoki sharhlashi kerak bo'lgan oxirgi foydalanuvchining mahorat darajasiga qarab, buni hisobga olish uchun yakuniy vizualizatsiya usulini qo'llash kerak. 39-rasmda klasterlash jarayoniga misol keltirilgan. Ko'rinib turibdiki, bunday natija keyingi talqin qilish uchun juda malakali tahlilchiga taqdim etilishi kerak.

3 – rasm. Klaster vizualizasiya

Keyingi rasmda (3.4-rasm) qaror daraxtining natijalari keltirilgan. Klasterlash vizualizasiyasiga nisbatan qaror daraxti tushunishga osonroq, ammo oxirgi foydalanuvchi tomonidan qaror qabul qilish uchun ancha murakkablik qiladi.

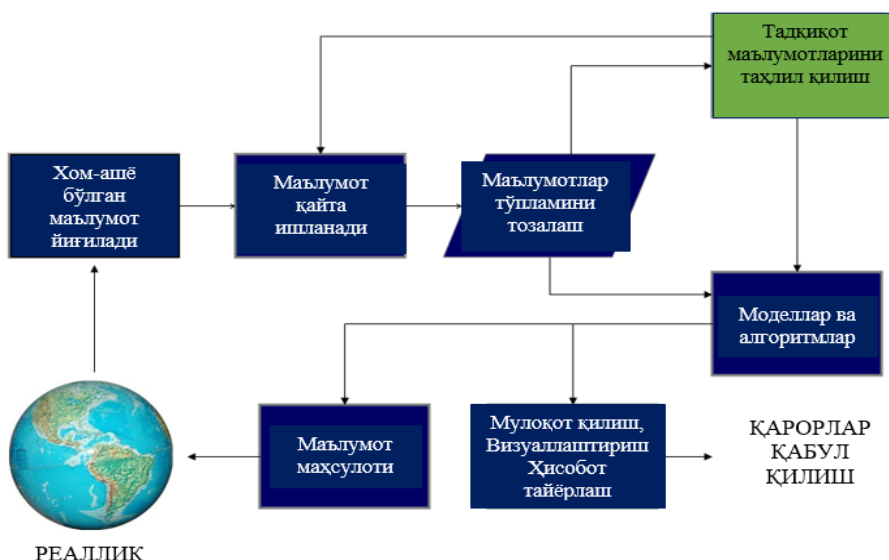
4-rasm. Qaror daraxti

Agar, masalan, ma'lumotlarni qidirish jarayonining natijasi tezkor qarorlar qabul qilish uchun ishlatilsa, boshqa vizualizasiya usullari qo'llanilishi kerak. Muayyan chegaralar asosida qaror qabul qilish uchun svetofordan foydalanish oddiy texnikadir. Yashil svetofor qiymat diapazonda ekanligini ko'rsatish uchun ishlatiladi, sariq qiymatga biroz e'tibor berish kerakligini, qizil esa harakat qilish kerakligini bildiradi.

Ma'lumotlarni vizualizasiya qilish ko'plab fanlar tomonidan vizual aloqaning zamonaviy ekvivalenti sifatida qaraladi. U ma'lumotlarning vizual tasvirini yaratish va

o'rganishni o'z ichiga oladi, ya'ni "ba'zi bir sxematik shaklda mavhumlashtirilgan ma'lumotlar, shu jumladan ma'lumotlar birliklari uchun atributlar yoki o'zgaruvchilar".

Ma'lumotlarni vizualizasiya qilishning asosiy maqsadi statistik grafikalar, syujetlar va axborot grafiklari orqali ma'lumotlarni aniq va samarali tarzda etkazishdir. Raqamli ma'lumotlar miqdoriy xabarni vizual ravishda etkazish uchun nuqtalar, chiziqlar yoki chiziqlar yordamida kodlangan bo'lishi mumkin. Samarali vizualizasiya foydalanuvchilarga ma'lumotlar va dalillarni tahlil qilish va fikr yuritishga yordam beradi. Bu murakkab ma'lumotlarni yanada qulayroq, tushunarli va foydalanishga yaroqli qiladi. Foydalanuvchilar o'ziga xos tahliliy vazifalarga ega bo'lishi mumkin, masalan, taqqoslash yoki sababni tushunish va grafikning dizayn printsiipi (ya'ni, taqqoslashni ko'rsatish yoki sababni ko'rsatish) vazifani bajaradi. Jadvallar odatda foydalanuvchilar ma'lum bir o'lchovni qidiradigan joyda ishlatiladi, har xil turdagi diagrammalar esa bir yoki bir nechta o'zgaruvchilar uchun ma'lumotlardagi naqsh yoki munosabatlarni ko'rsatish uchun ishlatiladi. Ma'lumotlarni vizualizasiya qilish ham san'at, ham fandır. Ba'zilar uni tavsiflovchi statistikaning bir tarmog'i sifatida ko'rishadi, lekin boshqalar tomonidan asosli nazariyani ishlab chiqish vositasi sifatida qaraladi. Ma'lumotni yaratish tezligi oshdi. Internet faoliyati va atrof-muhitdagi sensorlar sonining ko'payishi natijasida yaratilgan ma'lumotlar, masalan, sun'iy yo'ldoshlar "Big Data" (Katta ma'lumotlar) deb nomlanadi. Ushbu ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish va uzatish ma'lumotlarni vizualizasiya qilish uchun turli xil axloqiy va analitik muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammoni hal qilishda yordam berish uchun ma'lumotlar fanlari sohasi va ma'lumotlar olimlari deb nomlangan amaliyotchilar paydo bo'ldi.

5-rasm. Ma'lumotlarni vizualizasiya qilish ma'lumotlarni tahlil qilish va foydalanuvchilarga taqdim etish bosqichlaridan biridir.

Ma'lumotni vizualizasiya qilish - bu ma'lumotlar yoki ma'lumotlarni grafikadagi vizual ob'yektlar (masalan, nuqtalar, chiziqlar yoki chiziqlar) sifatida kodlash orqali uzatish uchun ishlatiladigan usullarni anglatadi. Maqsad foydalanuvchilarga ma'lumotni aniq va samarali etkazishdir. Bu ma'lumotlarni tahlil qilish yoki ma'lumotlar fanidagi qadamlardan biridir. Fridman (2008) fikriga ko'ra,

"ma'lumotni vizualizasiya qilishning asosiy maqsadi - grafik vositalar orqali ma'lumotlarni aniq va samarali tarzda etkazishdir. Bu ma'lumotlarni vizualizasiya qilish funktsional bo'lishi uchun zerikarli ko'rinishi yoki chiroyli ko'rinishi uchun juda murakkab ko'rinishi kerak degani emas. G'oyalarni samarali etkazish uchun estetik shakl va funktsionallik yonma-yon borishi kerak, bu esa juda siyrak va murakkab ma'lumotlar to'plamiga uning asosiy jihatlarini yanada intuitiv tarzda etkazish orqali tushuncha beradi. Biroq, dizaynerlar ko'pincha shakl va funksiya o'rtasidagi muvozanatga erisha olmaydilar, ular asosiy maqsadi - ma'lumotni uzatish uchun xizmat qilmaydigan ajoyib ma'lumotlar vizualizasiyasini yaratadilar.

Axborotni uzatish bilan cheklanib qolmasdan, yaxshi ishlab chiqilgan ma'lumotlarni vizualizasiya qilish ham ma'lumotlarni yaxshiroq tushunishning bir usuli hisoblanadi (ma'lumotlarga asoslangan tadqiqot nuqtai nazaridan), chunki u tendentsiyalarni aniqlashga, tushunchalarni amalga oshirishga, manbalarni o'rganishga va hikoyalar aytib berishga yordam beradi. Ma'lumotlarni vizualizasiya qilish axborot grafikasi, axborotni vizualizasiya qilish, ilmiy vizualizasiya, tadqiqot ma'lumotlarini tahlil qilish va statistik grafika bilan chambarchas bog'liq. Yangi ming yillikda ma'lumotlarni vizuallashtirish tadqiqot, o'qitish va rivojlantirishning faol sohasiga aylandi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ma'lumotlarni vizualizasiya qilish - bu ma'lumotlar va ma'lumotlarning grafik tasviridir. Diagrammalar, grafiklar va xaritalar kabi vizual elementlardan foydalangan holda, ma'lumotlarni vizualizasiya qilish vositalari ma'lumotlardagi tendentsiyalarni, chegaralarni va istiqbollarni ko'rish va tushunishning qulay usulini taqdim etadi.

Katta ma'lumotlar (Big Data) dunyosida ma'lumotlarni vizualizasiya qilish vositalari va texnologiyalari katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun zarurdir.

Ko'zlarimiz ranglar va naqshlarga qaratiladi. Biz tezda qizilni ko'kdan, kvadratni doiradan ajratib olamiz. Bizning madaniyatimiz vizualdir, jumladan, san'at va reklamadan tortib, televizor va filmlargacha. Ma'lumotni vizualizasiya qilish bizning qiziqishimizni o'ziga tortadigan va xabarga e'tibor qaratadigan vizual san'atning yana bir shaklidir. Biz diagrammani ko'rganimizda, biz tezda tendentsiyalar va istiqbollarni ko'ramiz. Agar biror narsani ko'ra olsak, uni tezda o'z fikrimiz va aqlimizga olamiz. Agar katta hajmdagi ma'lumotlar jadvaliga qaragan bo'lsangiz va uni visual ko'rinishdagisi bilan taqqoslasangiz, vizualizasiya qanchalik samaraliroq ekanligini bilasiz.

"Big Data" asri yuqori tezlikda boshlangani sababli, vizualizasiya har kuni ishlab chiqariladigan trillionlab ma'lumotlar qatorini anglash uchun tobora asosiy vosita hisoblanadi. Ma'lumotni vizualizasiya qilish ma'lumotlarni tushunish uchun qulayroq shaklga aylantirish, istiqbollar va istisnolarni ta'kidlash orqali qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Yaxshi vizualizasiya ma'lumotlardan qaror qabul qilishga xalaqit beruvchi shovqinni olib tashlaydigan va foydali ma'lumotlarga urg'u berib ko'rsatadi. Biroq, bu shunchaki grafikani chiroyli qilish uchun bezash yoki infografikaning "ma'lumot" qismiga ta'kid qilish kabi oson emas. Ma'lumotni samarali vizualizasiya qilish - bu shakl va funksiya o'rtasidagi nozik muvozanatlash harakatidir. Eng oddiy grafik har qanday xabarni ushlash uchun juda zerikarli bo'lishi yoki kuchli fikrni aytib

berishi mumkin; eng ajoyib vizualizasiya to'g'ri xabarni yetkazishda mutlaqo muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkin yoki u juda ko'p ma'lumot berib chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Ma'lumotlar va vizual tasvirlar birgalikda tahlil qilinishi kerak.

Bugungi kunda ma'lumotni tushunarli tahlil qilishdan foyda ko'rmaydigan professional sanoat sohasini topish qiyin. Har bir fan, texnologiya, muhandislik va matematika sohalari ma'lumotlarni tushunishdan foyda ko'radi - hukumat, moliya, marketing, tarix, iste'mol tovarlari, xizmat ko'rsatish sohalari, ta'lim, sport va boshqalar. Biz har doim ma'lumotlarni vizualizasiya qilish haqida fikr yurisak, shubhasiz, amaliy, real hayot ilovalari mavjudligini ta'kidlashimiz joiz. Vizualizasiya juda sermahsul bo'lganligi sababli, u rivojlantirish uchun eng foydali professional ko'nikmalardan biridir. O'z fikrlaringizni ma'lumotlarni vizualizasiya qilib beruvchi dasturlarning asboblar panelida yoki slayd panelida vizual tarzda qanchalik yaxshi yetkazsangiz, bu ma'lumotlardan shunchalik yaxshi foydalana olasiz. Ko'nikmalar to'plamlari ma'lumotlarga asoslangan dunyoga moslashish uchun o'zgarib bormoqda. Mutaxassislar uchun qaror qabul qilish maqsadida ma'lumotlardan foydalanish va ma'lumotlar qachon, kim, nima, qachon, qayerda va qanday qilib ma'lumot berishi haqida hikoya qilish uchun vizual vositalardan foydalanishi tobora qimmatlidir. An'anaviy ta'lim odatda ijodiy hikoya qilish va texnik tahlil o'rtasida aniq chiziq tortsa-da, zamonaviy professional dunyo ma'lumotlar vizualizasiyasi tahlil va vizual hikoyaning o'rtasida joylashgan ikkalasini kesib o'ta oladiganlarni ham qadrlaydi.

Amaliyotda O'zbekistondagi "Korzinka" supermarketlar tarmog'ining marketing yutuqlarida aynan ma'lumotlar omborining vizualizasiya qilinishi natijasida istiqbollarni belgilash va qarorlar qabul qilishida juda ko'p misollar keltirsak bo'ladi. Misol uchun eng ko'p sotiladigan mahsulotlar va eng kam sotilayotgan mahsulotlarning visual ko'rinishi supermarket marketing bo'limida quyidagi qarorlarga olib kelgan: grill mahsulotining sotilish hajmi juda katta, ammo pamidor soklarining sotilishi juda past. Bunday vaziyatda pamidor soklarini grill sotib oluvchilarga aksiya sifatida bepul taklif qilib, uning tannarxini grillning odatiy narxini ko'tarib qo'yish orqali chiqarib olish hamda mahsulotning yaroqlilik muddati tugamasidan sotishga erishish orqali maksimal foyda olishni ta'minlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fundamentals of Business Intelligence (Data-Centric Systems and Applications) 2015th Edition by Wilfried Grossmann (Author), Stefanie Rinderle-Ma (Author).

2. "Business Intelligence – Grundlagen und praktische Anwendungen: Eine Einführung in die IT" by Hans-Georg Kemper and Henning Baars.

3. David Loshin Morgan, Kaufman, "Business Intelligence: The Savvy Manager's Guide", Second Edition, 2012

4. Sharda, R., Delen, D. y Turban, E. (2014). Business Intelligence, A Managerial Perspective on Analytics. Boston: Pearson

5. Efraim Turban, Ramesh Sharda, Dursun Delen, "Decision Support and Business Intelligence Systems", 9th Edition, Pearson 2011

6. Bekmuradov A.Sh., Musaliyev A.A., Xashimxodjayev Sh.I. “Axborot biznesi”: O‘quv qo‘llanma. – T.: «IQTISODIYOT», 2019. – 160 b.).

MAMLAKATNING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDA TO‘G‘RIDAN-TO‘G‘RI XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNING AHAMIYATI VA INVESTITSION MUHIT TA‘SIRI

Hayitova Anora Zafarovna

Jahon iqtisodiyoti va Diplomatika universiteti magistri

abcd3463@gmail.com

Annotatsiya

Mamlakat iqtisodiyotining ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati oshib bormoqda. Maqolada iqtisodiyotning tarkibiy o‘zgarishlarini yanada chuqurlashtirish maqsadida yetakchi sohalarga investitsiya, jumladan chet el investitsiyalarini jalb qilish zaruriyati o‘rganilgan bo‘lib, so‘nggi yillardagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish dinamikasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: xorijiy investitsiyalar, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, investitsiya dasturi, kapital, modernizatsiyalash, investor.

Respublikamizda olib borilayotgan keng ko‘lamli investitsion islohotlar natijasi o‘laroq mamlakat investitsiya muhiti yanada yaxshilanmoqda, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash ishlari olib borilmoqda hamda rekonstruksiya qilinmoqda, ortiqcha ishchi kuchi mavjud hududlarimizda yangi ish o‘rinlari tashkil etilmoqda. Bu o‘z navbatida xorijiy investitsiyalar, shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda o‘zining ijobiy samarasini beradi. Chet el kapitalini jalb qilish niyatida ekanmiz, biz avvalo, bozor iqtisodiyoti islohotlarini yanada chuqurlashtirishimiz, investitsion muhitni bundanda yaxshilashimiz, respublikamiz investitsion jozibadorligini oshirishimiz, shuningdek, xorijiy investorlar uchun ishonchli huquqiy himoya va kafolatlarni ta‘minlashga alohida e‘tibor qaratishimiz lozim.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi, uning jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvida va tashqi savdo aylanmasi hajmining o‘shishida, eksport salohiyatining yanada rivojlanishida o‘z ijobiy ta‘sirini ko‘rsatadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyaning o‘zi bu xorijiy kapitalning uzoq muddatli kiritilishi bo‘lib, investor tashkil qilayotgan firma aksiyalari yoki aksioner kapitaliga to‘la ega bo‘lish yoki kamida 10 foizi xo‘jalik faoliyatining ta‘sirchan nazorat qilinishini ta‘minlaydi (1-rasm). [1]

To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar takibiga:

- ishlab chiqarish (asosiy va aylanma) fondlari, ularni kengaytirish, qayta qurish va qayta qurollantirishga qo‘tiladigan iqtisodiy resurslar;
- ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma xarajatlari (bino va inshootlar, uy-joylar);
- pul qiymatiga ega bo‘lgan nomoddiy aktivlar (qimmatli qog‘ozlar, patentlar, texnik va texnologik yangiliklar, loyihalar va boshqa intellektual mulk obyektlari) kiritiladi. [2]

**To`g`ridan-to`g`ri
xorijiy investitsiyalar**

Investorga investitsiya kiritilayotgan obyekt ustidan nazorat qilish huquqini beruvchi ishlab chiqarishga sarflangan uzoq muddatli xorijiy qo`yilmalar

Asosiy xususiyati

Pirovard maqsadi foyda ko`rinishida daromad olishga qaratilgan tadbirkorlik kapitalining ustuvor shakli

Keng tarqalgan shakli

Xususiy kapitalga asoslangan to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalar

Amalga oshirish asoslari

- a) xorijiy investorning investitsiya kiritilayotgan obyekt ustidan to`liq egalik qilishi;
- b) xorijiy investor tomonidan investitsiya kiritilayotgan obyekt ustav kapitalining 10% dan kam bo`lmagan qismi ustidan nazorat o`rnatishi;
- v) xorijiy investorning investitsiya kiritilayotgan obyektini boshqarishda samarali qatnashishi.

1-rasm. To`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalar xususiyatlari

Xalqaro investitsiya bozorida faol ishtirok etayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko`rsatdiki, milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalar boshqa turdagi investitsiyalarga qaraganda qator ustuvor jihatlari bilan ajralib turadi. To`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish orqali iqtisodiyotimiz quyidagi imkoniyatlarga ega bo`ladi:

- ishlab chiqarish miqdorini kengaytirish hamda ishlab chiqarishda eksportga mo`ljallangan mahsulotlar hajmini oshirish;
- ishlab chiqarishga zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etib, eksportga mo`ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantirish;
- texnik bazani modernizatsiya qilish, yuqori texnika va texnologiyalardan hamda ilmiy-texnik salohiyatdan yuqori darjada samarali foydalanish;
- xususiylashtirish imkoniyatlarining kengayishi orqali kichik va o`rta biznesning rivojlanishiga zamin yaratish;
- korxonalarining eskirgan ishlab chiqarish quvvatlarini, moddiy-texnika bazasini yangilash va texnik qayta kurollantirish;

- to'lov balansini yaxshilash, buning natijasida esa milliy valyuta kursi qadrini oshirish;
- tabiiy resurslarni qayta ishlovchi korxonalarni barpo etish;
- xalqaro bozorda o'z o'rniga ega bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rsatish hamda intellektual faoliyatga taalluqli bo'lgan sohalarni kengaytirish va raqobatni kuchaytirish;
- sarmoyalarni qishoq xo'jaligiga yo'naltirish orqali, sohada ishlab chiqarishni oshirish;
- respublikaning ortiqcha ishchi kuchi mavjud hududlarida yangi ish joylarini tashkil etish orqali ishsizlikni kamaytirish;
- va boshqalar

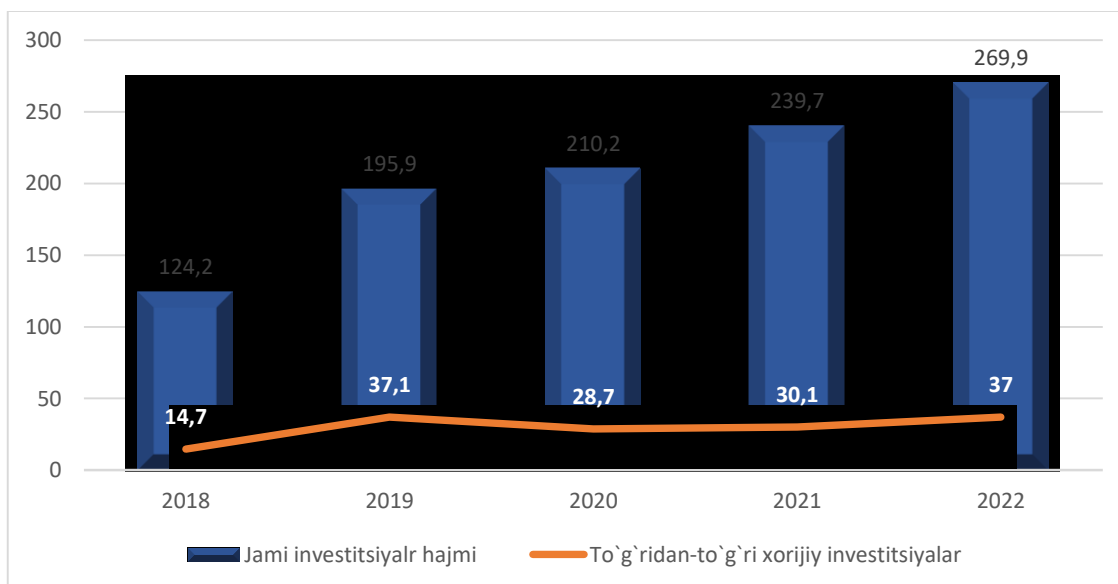
Yuqorida keltirilgan imkoniyatlardan ko'rinib turibdiki investitsiyalar, avvalo, ustuvor tarmoqlarga, ya'ni neft va kimyo sanoati, transport, energetika, qurilish, telekommunikatsiya tarmoqlariga, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishga va ularni keng qayta ishlashga qaratilishi lozim. Shuni ham yodda tutish kerakki, xorijiy investorlar asosan iqtisodiy barqaror, shu bilan birga, investitsiya siyosati yaxshi olib borilayotgan mamlakatlarga o'z e'tiborlarini qaratishadi. Investitsiya siyosati iqtisodiyot samaradorligining oshishi, mahsulot va milliy daromad o'sishining ta'minlanishi bilan bog'liq bo'lgan sarmoya oqimining eng ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi va olib borilayotgan islohotlarning samarali ijrosini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Investitsiya muhitiga salbiy ta'sir etuvchi omillar bo'lib siyosiy noaniqlik, soliqlarning yuqoriligi, makroiqtisodiy beqarorlik, korrupsiya va nomukammal huquqiy tartibga solish kabilar xizmat qiladi. Mamlakat ijobiy investitsiya imidjiga ega bo'lishi uchun o'zining jozibador investitsiya muhiti, real sektorida mavjud investitsion imkoniyatlari, e'tibortalab loyihalari, ko'plab potensial investorlari va shu kabi ko'plab investitsion ko'rsatkichlari to'g'risida xalqaro investitsiya bozori ishtirokchilariga ma'lumot berib borishi lozim.

Shuningdek, o'tgan yillar sarhisobini yurtsak, birgina 2020-yilning o'zida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning 22,1 %i tabiiy gaz ishlab chiqarish sohasidagi loyihalarni amalga oshirishga, 22,5 %i boshqa metall bo'lmagan mineral mahsulotlarni ishlab chiqarish, 9,3 %i qurilish ishlariga yo'naltirilgan. Shu bilan birga, eksport salohiyati yuqori bo'lgan mashinasozlik, elektrotexnika, metallurgiya, kimyo va farmatsevtika tarmoqlarida asosiy kapitalni shakllantirish uchun to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning darajasi pastligicha qolganligi qayd etilgan. Buning sababi esa yuqoridagi sohalarda qulay investitsiya muhitining yaratilmaganligi, xususan, raqobat muhiti, xususiy mulk dahlsizligi, moliya bozorlari, ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasida tizimli muammolarning mavjudligi bilan izohlanadi.

Davlatimiz tomonidan investitsiya siyosatini amalga oshirish maqsadida har yili investitsiya dasturlari qabul qilinadi. Bunda iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishlarini yanada chuqurlashtirish, yetakchi sohalarga investitsiya, jumladan chet el investitsiyalari jalb qilish, korxonalar investitsion faoliyatini rivojlantirish, modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash ishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan investitsiyalarni, eng avvalo, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish ko'zda tutiladi. Shuningdek, investitsiya dasturi jalb

qilingan investitsiya va kreditlardan samarali foydalanish, iqtisodiyotimizning barqaror va bir tekis rivojlanishini ta'minlash, investitsiyaning moliyalashtirish manbalarini aniq belgilab olish kabilarni o'zida aks ettiradi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2023-2025-yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga asosan markazlashgan va markazlamagan investitsiyalarni o'zlashtirishning yig'ma maqsadli ko'rsatkichlari belgilab berilgan. Bunda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlarning kelgusi 3 yillikda 401,5 trln. so'm miqdorda bo'lishi prognoz qilindi. Shundan, 2023-yilda eng ko'p mablag' yangi qurilish (jamiga nisbatan 51,6%) ga yo'naltirish maqsad qilingan bo'lib, modernizatsiya va rekonstruksiya (8,2%) va boshqa yo'nalishlarga (40,2%) jami hisobda 55 436,3 million dollar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar jalb qilingan holda amalga oshiriladigan investitsiya loyihalarining manzilli ro'yxati tasqilangan. [3]

Bugungi iqtisodiy globallashuv, investitsiya resurslarini qo'lga kiritish uchun kurash kechayotgan sharoitda mamlakatimiz yirik chet el investitsiya va kreditlarini keng ko'lamda jalb qilayotgan davlatlar orasida o'z o'rniga ega. Bunga sabab bo'lib mamlakatimizning oqilona investitsiya siyosati hamda samarali investitsiya dasturlarining ishlab chiqilganligi, jozibador investitsiya muhitiga egaligi, investitsiya imidjining yaxshiligi va shu kabilar hisoblanadi. 2018-2022-yillar mobaynida mamlakatimizda olib borilayotgan oqilona investitsiya siyosati natijasida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning, jumladan to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalarining o'sish sur'atlari qayd etilmoqda. Jumladan, oxirgi besh yillikdagi eng yuqori ko'rsatkich 2022-yilga to'g'ri kelib, iqtisodiyotimizga asosiy kapitalga jalb qilingan jami investitsiyalar hajmi 269,9 trln. so'mni, uning tarkibidagi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalari esa 37 trln. so'mni tashkil qilgan (2-rasm). [4]

2-rasm. O'zbekistonda asosiy kapitalga kiritilgan jami investitsiyalar hamda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmining o'zgarish dinamikasi (trln. so'm)

Qo'shimcha kapital jalb qilish, ishlab chiqarish va kapital samaradorligini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, yangi ish o'rinlari tashkil etish va

ishchilar malakasini oshirish, samarali menejmentni tashkil qilish orqali ichki bozorni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning, asosan, to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalarning o`rni beqiyosdir. Demak, to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiya va kreditlarning tahlili orqali quyidagi xulosa va takliflarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- qulay investitsiya muhitini yaratish, investitsiya imidjini yaxshilash maqsadida investorlar uchun, investitsiya faoliyatini olib borish uchun qonun ustuvorligini ta`minlash, ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasida tizimli muammolarni bartaraf etish hamda raqobat muhitini yaxshilash;
- investitsiyalarni keng ko`lamda jalb qilish maqsadida mamlakatimizning kam rivojlangan hududlarida infratuzilmalarini rivojlantirish dasturlari bajarilishi yuzasidan davlat monitoringini o`rnatish. Bunda, ayniqsa, telekommunikatsiya va mehmonxona xo`jaligi sohalarini rivojlantirishga alohida e`tibor berish maqsadga muvofiqdir;
- to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalarning yuqori texnologiyali va inson kapitaliga faol yo`naltirish. Mamlakatda yuqori darajadagi inklyuziv o`shishga erishish va kambag`allik darajasini qisqartirish kabi maqsadlarga erishish uchun ham chet el kapitalini ijtimoiy samara beradigan sohalarga yo`naltirish masalalariga alohida urg`u berish lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, chet el kapitalini jalb etmay turib, mamlakatga investitsiyalar oqimini yo`naltirmay turib rivojlanib bo`lmaydi. Shu nuqtai nazarda, mamlakatimizda chet el investitsiyalarini, jumladan to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish borasida faol investitsion siyosat olib borilmoqda, investitsiya dasturlari ishlab chiqilmoqda, chet el investorlari huquqlari kafolatlanmoqda. Bu esa, o`z navbatida, chet el sarmoyadorlarining e`tiborini tortish bilan birgalikda mamlakatimiz tomon yo`naltirilayotgan xorijiy investitsiyalar hajmining ortishiga, o`zlashtirilayotgan investitsiyalarning tarkibida to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiya va kreditlar ulushi o`shishiga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O`quv qo`llanma. –T.: “Moliya”. 2010-yil, 19-bet.
2. Mamatov B.S., Xujamkulov D.Y., Nubekov O.Sh. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. –T.: “Iqtisod-Moliya”. 2014-yil, 120-bet.
3. <https://www.lex.uz> (O`zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma`lumotlari milliy bazasi)
4. <https://www.stat.uz> (O`zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo`mitasi rasmiy sayti).
5. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-459 sonli “O`zbekiston Respublikasining 2023-2025-yillarga mo`ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi Qarori

MEHNAT BOZORIDA YOSHLARNING ISH BILAN BANDLIGINI TA'MINLASH.

Xuvaydullayeva Iroda Xusniddin qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi
xuvaydullayevairoda@mail.ru

Annotatsiya

Aholini ish bilan ta'minlash inson ijtimoiy rivojlanishining eng muhim jihatlaridan biri bo'lib, u mehnat masalalari bilan bog'liq muammolarni hamda mehnatga bo'lgan taklif va talablarni qondirish yo'llarini ochib beradi. Shuning uchun bugungi kunda yoshlarni bandligini ta'minlash maqsadida mamlakatimiz yangi loyihalarni amalga oshirmoqda.

Kalit so'zlar: yoshlar bandligi, milliy iqtisodiyot, mehnat bozori, ishsizlik, yangi ish o'rinlari.

Iqtisodiy taraqqiyot va inson salohiyatini rivojlantirishda aholini ish bilan bandligi muhim omil hisoblanadi. Aholini ish bilan bandligini ta'minlash uning takror ishlab chiqarilishi uchun zarur shartdir. Chunki kishilarning turmush darajasi, iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari uchun kadrlar tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ishga joylashtirish, ishsizlarni moddiy va psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash uchun qilinadigan sarflar aholini ish bilan ta'minlanishiga bog'liqdir. Shuning uchun aholini ish bilan bandligini ta'minlashning ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy jihatlarini tadqiq etish bugungi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy muammo sifatida alohida ahamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.01.2022 yildagi PQ-92-sonli qarorida "Yoshlar bilan ishlashning yangicha boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, ular bilan ishlashning vertikal tizimini yaratish, yoshlar muammolarini bevosita mahallalarda hal etish, ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarning samaradorligini yanada oshirish maqsadida:⁶⁸

3. mahallalarda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy xalq o'yinlari va sport turlarini yoshlar orasida ommalashtirish, besh muhim tashabbus loyihalari, yoshlar festivallari va boshqa madaniy-ma'rifiy tadbirlarni amalga oshirish;

4. yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, iqtidori, iste'dodi va tashabbuslarini rag'batlantirish hamda hayotda o'z o'rnini topishlariga ko'maklashish, deb PQ belgilandi.

Yoshlarga Prezidentimiz tomonidan berilayotgan yuksak e'tiborni biz "Vazirlar Mahkamasining 07.06.2022 yildagi "2022-2023 yillarda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi 310-son qarori qabul qilindi.⁶⁹ Unda Prezidentning 2021 yil 13 iyuldagi PF-6260-son⁷⁰

⁶⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.01.2022 yildagi PQ-92-sonli qarori.

⁶⁹ Yoshlarga Prezidentimiz tomonidan berilayotgan yuksak e'tiborni biz "Vazirlar Mahkamasining 07.06.2022 yildagi qarori

⁷⁰ https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siyosatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi

Farmoniga muvofiq yoshlar tomonidan ko'tarilgan taklif va tashabbuslar, muammo hamda masalalar yechimi yuzasidan har yili "Yoshlar kuni" arafasida hukumatning dasturi, shuningdek, Qoraqalpog'iston Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tuman va shahar hokimliklarining alohida hududiy dasturlari qabul qilinadi. Mazkur dasturlar yoshlarning bilim va kasb-hunar egallashi, ular uchun munosib ish va turmush sharoitini yaratish, bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlardan iborat bo'ladi" ko'rishimiz mumkin.

Akademik Q.Abdurahmonov tomonidan "...ish bilan bandlikning eng kam deganda to'rt ijtimoiy jihatini hisobga olish lozimligini, ish bilan bandlikning insonning Konstitutsiyada belgilab berilgan eng muhim huquqi – mehnat huquqi bilan mustahkam bog'liqligi, turmush darajasi va munosib hayot kechirish shart-sharoitlarini shakllantirishda ish bilan bandlik hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan ish bilan bandlik mehnat faolligini oshirish, mehnatga qobiliyatli fuqarolar va ular oilalarining turmush darajasini oshirishning eng muhim kafolati, har kimning va umuman, jamiyat farovonligining negizi bo'lgan yuqori unumli mehnatning yangi omilini shakllantirish, aynan mehnat faoliyati insonni o'zgartiradi, uning kasbiy imkoniyatlarini ochib beradi va ko'paytiradi, shaxsning rivojlanishini rag'batlantiradi"⁷¹, iqtisodchi olimlardan I.M.Aliev, N.A.Gorelov, L.O.Ilinalar ushbu tushunchaga: "Ish bilan bandlik ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq hamda mehnatdan daromad (ish haqi) keltiruvchi ijtimoiy foydali mehnat sifatida namoyon bo'lishi mumkin"⁷¹ deb takidlangan.

Bugungi yoshlar eng bilimli avloddir. Biroq, ular mehnat bozoriga kirish va uni saqlab qolishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Ularning ko'pchiligi uchun ishga o'tish muammoli. Yoshlarning ish bilan ta'minlanishi iqtisodiyotning umumiy ahvoli va mamlakatdagi umumiy bandlik holati bilan bog'liq. Shu bilan birga, ularga yoshlarning ta'lim va ko'nikmalari, bu ko'nikmalarning mehnat bozoriga mosligi, yoshlarga ushbu ko'nikmalarni qo'llash va ulardan foydalanish imkoniyatlari ham ta'sir qiladi. Ushbu omillar o'rtasidagi nomuvofiqlik ishsizlik davrlari yoki past malakali va xavfli ish bilan bog'liq bo'lgan uzoq vaqt ish qidirishga olib kelishi mumkin. Bu esa yoshlarning o'zlariga, shuningdek, o'z mamlakatlari iqtisodiyoti va jamiyatlariga katta muammo bo'ladi.

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish va barqaror rivojlantirish istiqbollari xususiy sektorlarda asosiy ish o'rinlarini ta'minlovchi sifatida yoshlar uchun yangi va yaxshi ish o'rinlarini topishda muhim rol o'ynaydi. Shu munosabat bilan ko'plab mamlakatlarda alohida kompaniyalar yoki ish beruvchilar uyushmalarining mahalliy va milliy darajadagi tashabbuslari gullab-yashnamoqda. Bu tashabbuslar ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va institutsional kontekstga, yoshlarni ish bilan ta'minlash masalalariga, ma'lum bir mamlakatdagi biznes hamjamiyatining ehtiyojlari va imkoniyatlariga qarab turlicha bo'lishi shart. Biroq, umuman olganda, ular

2.Қ.Абдурахмонов. Меҳнат иқтисодиёти: Назария ва амалиёт / Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 3-нашри. Т.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «FAN» нашриёт давлат корхонаси, Т.: 2019. – 257

⁷¹ Экономика труда: учебник /И.М.Алиев,Н.А.Горелов, Л.О.Ильина-М.:Издательство Юрайт, 2012. с.

kompaniyalar va ish beruvchilar yoshlar bandligiga e'tiborni kuchaytirayotganidan dalolat beradi.

Ushbu eng yaxshi amaliyot qo'llanma menejerlar va ish beruvchilar uchun mo'ljallangan. Bu yosh ishchilarni yollash va inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi ish muhitini yaratishda istiqbolli yondashuvni qo'llashning afzalliklarini tushuntiradi. Maktabdan ishga o'tish katta qadamdir. Oldinga fikrlaydigan ish beruvchilar yosh ishchilarning ish kuchiga o'tishlari va ishda ijobiy ishtirok etishlariga yordam berish muhimligini tushunishadi. Bu korxonalar biznes va uning xodimlarining ehtiyojlarini qondiradigan amaliy, qo'llab-quvvatlovchi va moslashtirilgan siyosatlarni amalga oshiradilar. Har bir ish joyi yosh ishchilarni yollashda ilg'or yondashuvdan foydalanishi mumkin.

Amalga oshirilgan tadqiqot natijalari asosida mehnat bozorida ijtimoiy mehnat munosabatlarida yoshlarni ish bilan bandligini ta'minlash bo'yicha quyidagi takliflar shakllantirildi:

6. Xalqaro tajribalar asosida mehnat bozorida ehtiyojlari asosida yosh kadrlarni tayyorlash tarkibini takomillashtirishga xizmat qiladigan ko'nikmalarni aniqlash va baholash tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

7. Ta'lim muassasalarida malakali yosh kadrlarni tayyorlash, ilg'or tajriba va zamonaviy texnologiyalar asosida ularning malakasini oshirib boorish lozim.

8. Bilim, malaka va ko'nikmalarning samarali almashinuvini ta'minlaydigan milliy axborot va maslahat xizmatlari tarmog'ini rivojlantirish kerak.

9. Mehnat bozorida ilmiy izlanishlar olib borayotgan, yosh kadrlar tayyorlayotgan barcha turdagi davlat ilmiy-tadqiqot va oliy ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorligini ta'minlash zarur.

10. Mehnat bozori ehtiyoji asosida mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish ishlarini samarali tashkil etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli farmoni. www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholi bandligini ta'minlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar natijadorligi va samaradorligini oshirishda mahalliy ijro hokimiyati va iqtisodiy kompleksning hududiy organlari rahbarlarining shaxsiy mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-2960-sonli Qarori.2019 yil 6 may.www.lex.uz
3. Abdurahmonov Q.X, Zokirova N.Q. Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi.-T.: "FAN VA TEXNOLOGIYA", 2017, 536 b
4. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siesatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi
5. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siesatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi

MODELING BUSINESS PROCESSES IN MODERN BUSINESS INTELLIGENCE

Tursunov Olimboy Panjiboy o'g'li

student of Tashkent state university of economics

[*olimtursunov02@gmail.com*](mailto:olimtursunov02@gmail.com)

Abstract

This article discusses various methods of modeling business processes. Methodologies of modeling business processes, diagrams of information flows in business processes and selection and diagrams of alternatives occurring in the process were created. Types, models and sets of business processes were discussed.

Keywords: Business processes, business intelligence (BI) concept, business intelligence services, Business Intelligence (BI) architecture, data warehouse, business intelligence systems, Integrated information, modeling

Modeling of the company's business processes can be done in different ways. Special attention should be paid to object-oriented and functional approaches. Within the framework of the functional approach, the main structuring element is the function (movement), and the object-oriented approach is the object. At the entrance and exit of each, objects of different origin are indicated: material and information types, as well as used resources, organizational units. As part of the functional modeling methodology, structural diagrams of business processes and information flows are drawn up, a sequence of functions is shown, in which the selection of specific process alternatives is more complicated and there are no object interaction schemes. Functional modeling of business processes has important advantages - visibility and clarity at different levels of abstraction. This is especially important at the stage of introducing the created business processes to the company departments.

In the object-oriented approach, the modeling of business processes is built according to the following scheme: first, classes of objects are distinguished, and then the actions in which the objects must participate are determined. Objects can be active, that is, actions (organizational units, certain performers, information subsystems) and passive, actions are performed on them (we are talking about equipment, documents, materials). Object-oriented modeling of business processes reflects the objects, functions and events through which certain processes are performed. The object-oriented approach has a number of advantages, the main of which is the more precise definition of operations on objects, which leads to a reasonable solution to the problem of the appropriateness of their existence. We will also pay attention to the minus of the method. Specific processes for decision makers are less visible. But thanks to modern software products, it is very easy to present functional diagrams of objects. Complex business process modeling methodologies show the most promise. For example, thanks to ARIS technology, it is possible to choose the most optimal models according to the analysis goals.

Practical methods of modeling business processes

Now we can note the tendency to combine different methods of systems modeling and analysis. This manifests itself when creating integrated tools for

modeling business processes. One of them is a product of the German company IDS Scheer called ARIS - Integrated Information System Architecture. The ARIS system includes a set of tools that allow analysis and modeling of the company's work. The system is based on different modeling methods, which together reflect different views of the studied environment. The same model can be created using several methods. For this, experts with different levels of theoretical knowledge can use it for their own purposes and configure it to interact with systems with specific characteristics. The ARIS system supports 4 types of models that represent various objects of the studied system: To create the above-described types of models, they use their own ARIS modeling methods, as well as various well-known methods and languages - ERM, UML, OMT and they use others. When modeling business processes, first of all, each direction of the company's activity is considered separately. After all the aspects are developed, an integrated model is created that reflects all the relationships of the different parties with each other. In ARIS, models are diagrams consisting of various objects - "functions", "events", "structural units", "documents", etc. All kinds of relationships are established between objects. At the same time, each ob The project has its own attributes that allow you to enter additional information about it. Attribute values can be used in simulation or cost analysis. The main business model of ARIS is eEPC (extended event-driven process chain - event-driven business extended model of the process chain). In fact, it extends the capabilities of IDEF0, IDEF3 and DFD, it has its own advantages and disadvantages. Using a sufficient number of objects connected to each other by various types of links allows you to significantly increase the size of the model and make it makes it less readable. In EEPS, a business process is a flow of sequential activities (functions, procedures, activities) arranged in chronological order. In eEPC, the exact duration of the procedures is not clearly indicated, as a result of which situations may arise when one performer has to solve two tasks at the same time during the development of models. The logical symbols used in the simulation help to show the branching and linking of the process. To find out how long processes take, you need to use other description tools, for example, Gantt charts in the MS Project system.

Views of business intelligence on business processes

Event View: Focuses on events in a business process that are timestamped to start, timestamped to end, and, if necessary, timestamped to resume activity after interruption.

□ State view: in addition to the occurrence of events, the values of attributes measured in connection with events in the state view are called state variables.

□ Cross-sectional view: In this case, we study the history of many processes at a given reference time. Typically, this view considers information about events as well as values of state variables and summarizes information about processes to make decisions.

In the form of the event, the main attention is paid to the rules that determine the partial order of business processes in accordance with production prospects. This ordering of events determines the perspective of the management flow of the business process.

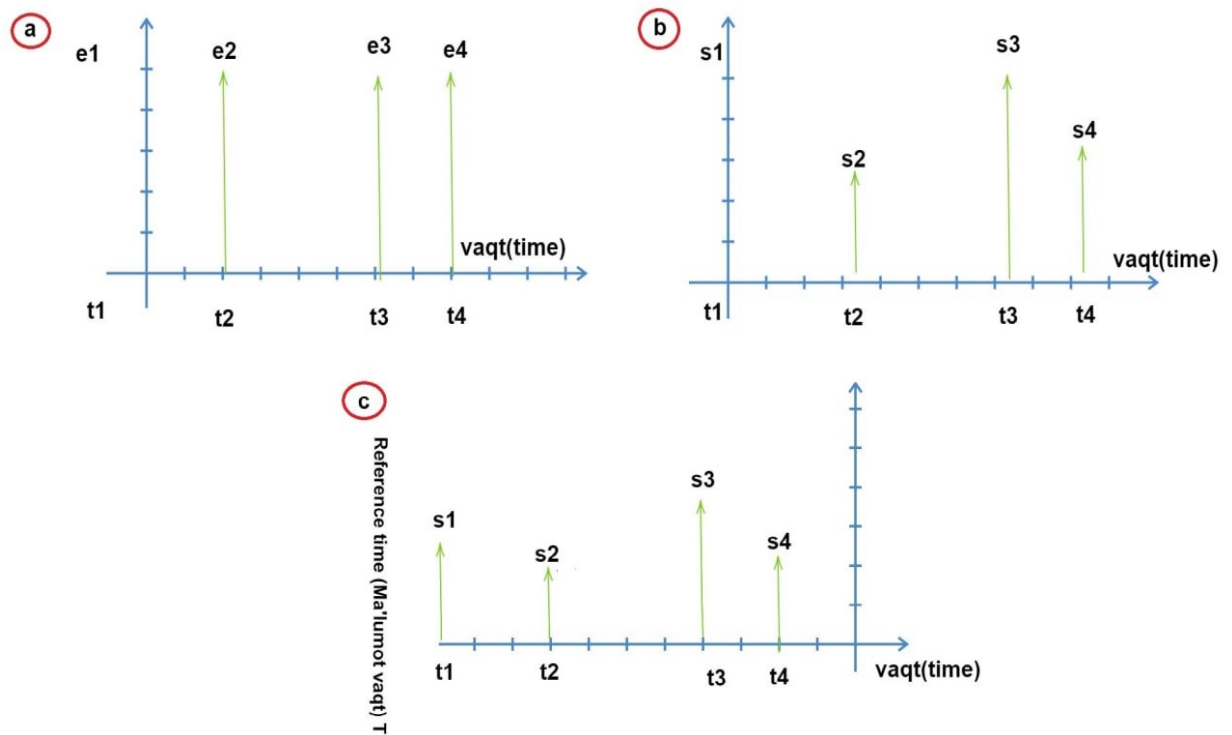

Figure 1. Data time

Figure 1 shows the recording of four events e_1 ... e_4 at the corresponding time stamps t_1 ; ...; t_4 specifies the partial order between these events. Note that in some cases, it is very difficult to accurately record the start and end events for an activity. For example, in medical manuals, it is often difficult to determine the onset of a disease, and we only have information about the time of diagnosis.

The last comment brings us to the second view of the business process, which emphasizes the results of the process activities. These results shift the focus from the business process to the relevant process entities. These entities can be customers, delivered goods or services, or a network of business partners.

Understanding the behavior of the subjects of this process is based on measurements called measurement variables. This concept suggests looking at the business process as a dynamic system. Obviously, the values of state variables change over time, either due to specific business processes or due to inherent variability of process entities. Consider, for example, the state of a person's health as measured by some medical parameter, or the change in the quality of a product due to aging. Understanding business change states as trajectories of such state variables is henceforth referred to as state views of the business process. Figure 1b shows four states of a single state variable, s_1 ; ...; s_4 received by the system at four points in time, i.e. t_1 ; ...; t_4 . Different bar heights represent different values of state variables, for example, if a patient is febrile, the height of the corresponding bar represents the temperature at a given time. The state view is sometimes blurred with the event view, because usually we need a business process to record or change the values of variables. For example, business applications need a customer account verification activity to retrieve the customer's financial status.

Event view and state view result in a data structure for observed instances, often referred to as transient data or timed data. A third perspective begins with the

observation that in most applications our primary interest lies in the sum of business process instances at a given point in time. Such meetings can be obtained from the event view or from the state view. About event views, we can consider the different activity instances that occurred during a given observation period, the total running time of those activities, or the resources consumed by those instances. From a state perspective, an assemblage can refer to the average state value for each instance over a period of observation or to the actual state of states. We call this view the business process view. The idea behind business process visualization is illustrated in Figure 1c. Note that looking at the states is taken at some time of T.

References

1. Fundamentals of Business Intelligence (Data-Centric Systems and Applications) 2015th Edition by Wilfried Grossmann (Author), Stefanie Rinderle-Ma (Author).
2. "Business Intelligence - Grundlagen und praktische Anwendungen: Eine Einführung in die IT" by Hans-Georg Kemper and Henning Baars.
3. David Loshin Morgan, Kaufman, "Business Intelligence: The Savvy Manager's Guide", Second Edition, 2012
4. Sharda, R., Delen, D. and Turban, E. (2014). Business Intelligence, A Managerial Perspective on Analytics. Boston: Pearson
5. fraim Turban, Ramesh Sharda, Dursun Delen, "Decision Support and Business Intelligence Systems", 9th Edition, Pearson 2011
6. Bekmuradov A.Sh., Musaliyev A.A., Khashimkhodzhayev Sh.I. "Information business": Study guide. - T.: "ECONOMY", 2019. - 160 p.).

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA “YASHIL IQTISODIYOT”NI JORIY ETISHNIG IJOBIY TA’SIRI VA AHAMIYATI

Xidirova Marg‘uba Rustamovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Korporativ boshqaruv kafedrasida katta o‘qituvchisi, PhD

m.xidirova@tsue.uz

Quybaqova Mohiniso Zokirjon qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistri

mkuybakova@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu maqolada so‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotining baqqraror rivojlanishi uchun turli bo‘limlar, tarmoqlari va sohalari o‘rtasida o‘zaro mutanosiblikni taminlashda “Yashil iqtisodiyot”ning o‘rni va roli hamda bu borada mamlakatimizda bugungi kunda olib borilayotgan ishlar to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan. Ekologiya va iqtisodiyotning o‘zaro ta‘siri, iqtisodiy ta‘sir, atrof-muhit va tadqiqot natijalari bo‘yicha faoliyat muhokama qilinadi. Ekologik xavflarni sezilarli darajada kamaytirish uchun iqtisodiyotda davlat ishtiroki yomonlashishi va mamlakatda ishlab chiqarishdan keladigan zararlarning oldini olish hamda “yashil iqtisodiyot”ning afzalliklari ta‘kidlangan.

Kalit sozlar: “Yashil” iqtisodiyot, muqobil energiya, “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi, atrof-muhit, iqtisodiy o‘shish.

Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘shish sur‘atlarini ta‘minlash uchun barcha sohalarida “yashil” iqtisodiyot texnologiyalarini faol joriy etish 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi vazifalari doirasidagi maqsadlardan biri[1]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, O‘zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o‘tish Strategiyasini amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlari etib iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida energiya samaradorligini oshirish, energiya resurslari iste‘molini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish, iqlim o‘zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tabiiy ekotizimlarni asrash, "yashil" iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqishlar belgilangan.

Avvalambor “yashil iqtisodiyot” tushunchasiga to‘xtalib o‘tsak, ilmiy tadqiqotlarda “Yashil iqtisodiyot” tushunchasi ilk marotaba 1989-yilda[2] qo‘llanilganligiga qaramasdan uning mohiyati hozirga qadar turlicha talqin etiladi. Ayrim manbalarda

“Yashil iqtisodiyot” mamlakat tabiatini yaxshilashga ko‘maklashuvchi iqtisodiyotning yangi tarmoqlari sifatida tadqiq qilinsa, ba’zi tadqiqotlarda “Yashil iqtisodiyot” tabiatga yordam beruvchi va foyda keltiruvchi yangi texnologiyalar, ekotizimlarsifatida o‘rganiladi, uchinchi guruh tadqiqotlarda esa “Yashil iqtisodiyot” – bu ekologik toza mahsulotlar yaratishga yo‘naltirilgan rivojlanishning yangi bosqichiga o‘tish, uning asosini sof yoki “Yashil” texnologiyalar tashkil etadi deyiladi. “Yashil iqtisodiyot” tushunchasining keng tarqalgan, nisbatan to‘liq ta‘rifi BMTning Atrof-muhiti muhofaza qilish dasturi (UNEP) tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, “Yashil iqtisodiyot” – bu “odamlar varovonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik risklar va ekologik taqchilliklarni sezilarli darajada kamaytirish”ga olib keluvchi iqtisodiyotdir[3]. Mazkur tushunchaning mohiyatini yoritib berishda umumqabul qilingan yondashuvlar mavjud emasligi “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi hali shakllanish bosqichida ekanligidan dalolat beradi.

Ushbu konsepsiya iqtisodiyot tarmoqlari, “Yashil iqtisodiyot” nazaryasi, tamoyillari yoki “yashil iqtisodiyot” siyosatiga nisbatan ham qo‘llanilishi mumkin. “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasining asosiy maqsadi barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash va investitsiyalarni oshirish bilan bir vaqtda atrof muhit muhofazasi va ijtimoiy integratsiya sifatini yaxshilash hisoblanadi[4]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mazkur maqsadga erishish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni barqaror rivojlanishning ekologik va ijtimoiy omillarga keng miqyosda yo‘naltirish zarur bo‘ladi. “Yashil iqtisodiyot”ning maqsadi tabiiy resurslardan oqilona foydalangan salbiy ekologik ta‘sirlarni nisbatan kamaytirgan holda barqaror iqtisodiy o‘shishga erishishdir. “Yashil iqtisodiyot” haqida so‘z borar ekan, uni atrof-muhit bilan uzviy bog‘liq ekanligini unutmasligimiz lozim, aynan ekologiyaning tobora yomonlashib borishi butun insoniyatni ushbu global muammoning yechimini topishga undaydi. “Agar biz atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda, “Yashil iqtisodiyot” o‘shishiga o‘z hissamizni qo‘shsak, dunyo bo‘ylab quyosh energiyasiga yo‘naltirilgan

investitsiyalarning ajoyib o'zgarishlari qanchalik ko'p narsalarga erishishimiz mumkinligini ko'rsatib bermoqda", deydi BMTning Atrof-muhit bo'yicha rahbari Erik Zolhaym.

Xalqaro hamjamiyatda "yashil iqtisodiyot" Strategiyasiga insoniyat rivojlanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatuvchi ekologik, energetik, oziq-ovqat va iqtisodiy muammolarni hal etishga qaratilgan asosiy yechim sifatida qaralmoqda.

O'zbekistonning iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij bitimiga qo'shilishi munosabati bilan issiqxona gazlarini qisqartirish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish bilan bog'liq bo'lgan majburiyatlarni zimmasiga oldi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi doirasida 2019 yil uchun qabul qilingan davlat dasturining 250-bandida mazkur Strategiya ishlab chiqish ko'zda tutilgan[5].

"Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi tarafdorlari amaldagi iqtisodiy tizim aholi turmush darajasining yaxshilanishida muayyan ijobiy natijalarga olib kelganligiga qaramasdan takomil emas, deya hisoblashadi. Ekologiyaning buzilishi (iqlim, o'zgarishi, cho'llanish, bio xilma-xillikning yo'qotilishi), tabiiy kapitalning tugab borayotganligi, kambag'allik miqyosining ortib borishi, chuchuk suv oziq-ovqat, energiyaning yetishmasligi, odamlar va mamlakatlar o'rtasida tengsizlik kabi muammolar amaldagi iqtisodiy tizimning mukammal emasligi sabablidir.

Zamonaviy ekologiyaning bosh maqsadlaridan biri bo'lgan qayta tiklanish xususiyatiga ega manbalar va atrof-muhitga zararli bo'lgan chiqindilardan oqilona foydalangan holda olinadigan biogazlardan mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida keng foydalanishdir. Qayta tiklanuvchi energiya – bu atrof-muhit energiya oqimidan olinadigan energiya manbaidir. Bularga quyosh, shamol, suv, resurslari, geotermal manbalar, sanoat va munitsipal, qishloq xo'jalik chiqindilaridan olingan biogaz kiradi. Muqobil energiya manbalari shaharlarda birlamchi uglevodorodlar resurslarni tejash, mamlakat energetika xavfsizligini ta'minlashda katta rol o'ynaydi.

Sanoatda va binolarda energiya tejamkor texnologiyalardan foydalanish, transport tizimini rivojlantirish "Yashil iqtisodiyot" shakllanishida muhim o'ringa ega. Ushbu choralar nafaqat energiya sarfini kamaytirish orqali atrof muhitga zararli chiqindilar chiqarilishini kamaytiradi va energiyaga sarflanayotgan xarajatlar qisqarishiga olib keladi. Atmosferaga uglerod chiqarishda sanoatdan keyingi o'rinda turuvchi transport tizimida elektromobillar ishlab chiqarish (ularga xizmat ko'rsatuvchi infratuzilmani rivojlantirish), jamoat transportini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chiqindilarni qayta ishlash ularning ekologiyaga salbiy ta'sirini kamaytiradi, resurslarni tejash, mahsulot tannarxini kamaytirish, ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, chuqur qayta o'ylab chiqilgan takliflar quyidagilardan iborat:

- 1) investitsiyaviy loyihalarning jozibadorligini oshirgan holda ishlab chiqish;
- 2) mamlakatimizga kiritilayotgan sarmoyalar tarkibida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning salmog'ini oshirish;
- 3) xususiy mulkchilik va tadbirkorlikni yanada rivojlantirish;
- 4) eksportga mo'ljallangan, chuqur qayta ishlangan tovar va mahsulotlarni ishlab chiqarishni rag'batlantirish;

5) soliq, bank-moliya tizimini chuqur qayta isloh qilish, samarasiz kredit va subsidiyalardan voz kechish;

6) mavjud resurslardan oqilonava samarali foydalanishni yo'lga qo'yish;

7) "yashil" energiyadan keng foydalanish bo'yicha hukumat va hududiy hokimliklar qarorlarini qabul qilish;

8) aholi va davlat energiya iste'molida energiya tezamor texnologiyalarni qo'llash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;

9) "yashil" uy va binolar qurish bo'yicha amaliy taklif va ishlanmalar ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, kelajakda iqtisodiyot taraqqiyotini innovatsion texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu yo'nalishda esa muqobil energiya manbalaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Demak, davlatimiz rahbarining yangi qarori asosida bu borada boshlangan ishlar miqyoslari yanada kengayadi, samaradorligi esa ortaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1]__Prezidentning 02.12.2022 yildagi «2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida»gi [PQ-436-son qarori](https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/uzbekiston_qanday_qilib_yashil_iqtisodiyotga_utadi)
https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/uzbekiston_qanday_qilib_yashil_iqtisodiyotga_utadi

[2] Blueprint for a green economy: David Pearce, Anil Markandya and Edward B. Barbier. Earthscan, London, Great Britain, 1989. 192 pp

[3] Навстречу «зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности / Штайнер А., Айрис Р., Бэсса С. И др: ЮНЕП/ГридАрендаль,2011. С. 17

[4] Навстречу «зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности / Штайнер А., Айрис Р., Бэсса С. И др: ЮНЕП/ГридАрендаль,2011. С. 20

[5] <https://lex.uz/docs/-4168749?ONDATE=18.01.2019%2000>

O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING RIVOJLANISHI

To'xtasheva Hilola Amrillo qizi,
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti
hilolatukhtasheva@gmail.com

Ilmiy rahbar: Zakirova Sayora Alimovna
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
o'qituvchisi, iqtisodiy fanlar nomzodi, Dotsent
Sayora.6262@mail.ru

Annotatsiya

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Yalpi ichki mahsulotda tarmoq ulushini oshirish masalalari, soha rivojidadagi to'siq va cheklovlar, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmi, xorijiy mamlakatlar tajribasi o'rganildi. Bu borada kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini va rolini

oshirish, import o'rnini bosuvchi mahsulotlar turini kengaytirish, tez moslashuvchi, tez o'zgarib borayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish zanjirini yaratish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Biznes, tadbirkor, mahalliyashtirish dasturlari, harakatlar strategiyasi, YaIM, innovatsiyalar, hamkorlik aloqalari, axborot platformasi, yangi texnika va texnologiyalar, integratsiya, diversifikatsiya.

Mamlakatlar iqtisodiyotidagi ijobiy o'zgarishlarning asosi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning jadal rivojlanish darajasiga bog'liq. "Mamlakatimiz iqtisodiyotida xususiy mulkning roli va o'rnini tubdan oshirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish yo'lidagi to'siq va cheklovlarni bartaraf etish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish, yalpi ichki mahsulotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushini oshirish maqsadida, eksportga yo'naltirilgan tayyor mahsulot ishlab chiqarish hajmini yanada oshirishga qaratilgan keng iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi har yili ko'proq talab qilinadi. Davlat tomonidan kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish uchun bir qator qo'shimcha imkoniyatlar yaratilgan. Bunda, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishni ta'minlash maqsadida, oliy ta'lim muassasalarida "Biznes va tadbirkorlik" yo'nalishlari ochilgan. Bu yo'nalishlar orqali talabalarga biznesni boshqarish, moliyaviy hisob-kitob, marketing, korxonaning tashkiliy tuzilishi, xodimlarni tanlash va boshqarish, mahsulotni sotish va boshqa ko'plab mavzular o'qitiladi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bilan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadida bir nechta qo'shimcha imkoniyatlar yaratilgan. Bundan tashqari quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilsa, mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlanishiga imkon yaratilgan bo'lar edi:

Birinchi navbatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining huquq va manfaatlarini himoya qilish, ushbu soha rivoji uchun yanada keng yo'l ochib berish maqsadida mavjud normativ-huquqiy bazani tanqidiy nuqtai nazardan qayta ko'rib chiqish, yangi qonun hujjatlarini qabul qilish lozim.

Ikkinchi ustuvor yo'nalish - kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati uchun yanada qulay muhit yaratishdan iborat. Ma'lumki, so'ngi yillarda tadbirkorlik sohasida o'z ishini ochish uchun ruxsat olish, soliq, moliya va statistika organlariga hisobot topshirish masalalarini tartibga solish bo'yicha ancha ishlar qilindi va qilinmoqda. Ayni paytda kichik biznes subyektlarining energiya, gaz, suv va kanalizasiya, issiqlik ta'minoti va boshqa shu kabi muhandislik-kommunikasiya tarmoqlariga ulanishi yoki ularni qurishda ishtirok etishi uchun ruxsat olish tartib-qoidalarini soddalashtirish masalasi bo'yicha ham qo'shimcha chora-tadbirlar belgilanishi zarur.

Uchinchi muhim masala kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi uchun soliq va boshqa to'lovlar borasida qulaylik va yengilliklar yaratish bilan bog'liqdir.

To'rtinchidan, kichik biznes subyektlariga ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va texnologik yangilash uchun o'rta va uzoq muddatga mo'ljallangan kreditlar berish tizimini yanada takomillashtirish, mavjud muammolarning yechimi bo'yicha amaliy chora-tadbirlar ishlab chiqish zarur.

Beshinchidan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining tashqi iqtisodiy faoliyat sohasida ishtirok etishi, ularning eksport salohiyatini oshirish, mintaq va jahon bozorlariga chiqishini kengaytirish muammosini hal etishga jiddiy ahamiyat qaratish lozim.

Oltinchidan, yuqori texnologiyalarni talab etadigan iqtisodiyot tarmoqlarida innovatsion texnologiyalarga asoslangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga keng yo'l ochib berish zarur. Ushbu soha nafaqat milliy iqtisodiyotning o'sish sur'atlarini jadallashtirish, balki bugungi kun uchun dolzarb hisoblangan aholini ish bilan ta'minlash va turmush darajasini oshirish masalalarini hal etishda ham yetakchi o'rin tutmoqda. Lekin shu bilan birga, bu borada ayrim muammolarga ham duch kelinmoqdaki, buning asosiy sababi kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan shaxslarning ishini nimadan boshlamoq kerakligi, uni qanday tashkil etish zarurligi va boshqarish sirlari haqida to'la tasavvurga ega emasligidadir. Mamlakatimizning strategik yo'nalishi jamiyat va fan oldidan ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini, xo'jalik boshqaruvini tubdan o'zgartirishni, xo'jalik yuritishning yangi usullarini izlash va uni kundalik hayotga tatbiq etishni ta'minlaydigan yangi iqtisodiy munosabatlar va g'oyalarni rivojlantirishni taqozo etmoqda. Buning uchun:

- moddiy ishlab chiqarish sohasiga tadbirkor va bilimli kishilarni ko'proq jalb etish va menejerlar, marketing, tadbirkorlik va bozor iqtisodiyoti bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlarni amalga oshirish, turli mutaxassislariga har tomonlama bilim berish;

- hozirgi bozor iqtisodiyoti va raqobat muhitida raqobatbardosh ishlab chiqarish jarayonlarini shakllantirish muammolarini hal qiladigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash;

- mulkning ko'pchiligini rad etish; mulkchilikning turli shakllarini joriy etish va mahsulotlarni joylarda qayta ishlovchi kichik korxonalar tashkil etishni jadallashtirish;

- xususiy mulkdan kengroq foydalanish, xususiy yordamchi xo'jalikni rivojlantirish va qo'shma korxonalar qurishga o'tish;

- Xorijiy davlatlar bilan aloqalarni mustahkamlash va moliya-kredit, soliq va bank faoliyatini takomillashtirish va h.k. orqali bozor iqtisodiyoti sohasida davlat siyosatini boshqarish va ularning kapitalidan samarali foydalanish usullarini takomillashtirish.

Keyingi yillarda., zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida ko'pgina mamlakatlarda yirik korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar nisbatan ixcham bo'lib, kichik korxonalar to'liq ishlab chiqarishga erishdi. Keyingi yillarda yirik korxonalar soni qisqardi, kichik korxonalar soni keskin o'sdi. Binobarin, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish bozor iqtisodiyoti talablariga tez moslashib, innovatsiyalarga tez moslashib, bozor dinamikasi va bozor o'zgarishlariga moslashib, uning rivojlanishining asosi bo'lmoqda. Biznes - bu inglizcha so'z bo'lib tadbirkorlik faoliyati bo'lib, tadbirkorlik faoliyatiga erishish yoki boshqacha aytganda, odamlarga foyda keltirishni maqsad qiladi. "Tadbirkorlik" tushunchasi XVIII asrda shakllangan bo'lsa-da, uning rivojlanishi bizning davrimizda ham davom etmoqda. Tadbirkorlik faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va rivojlanishi A.Smit, A.Turgo, P.Samuelsan, R.Xizrix, I.Shumpeterlar asarlarida atroflicha o'rganilgan.

Tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy muammolari MDH mamlakatlari olimlari A.I.Arhipov, E.Forisov, A.V.Busigin, Yu.M.Osipova, M.A.Sajina va boshqalar tomonidan o'rganilgan. Wollening "Biznes entsiklopediyasi" kitobida u shunday deydi: "Tadbirkor - bu yangi ish, uni amalga oshirish va qandaydir ajoyib ishlarni qilish usuli". R.Xeyzrix va M.Piters: "Tadbirkor, ishbilarmon deganda biznes yuritishga qodir, buyuk ishlarga qodir, dadil, aldab, shunday qiladiki, odam tushuniladi". O'zbekistonda kichik korxonalar tashkil etish orqali mustaqil tadbirkorlar shakllandi. Kichik biznes sub'ektlari bozor iqtisodiyotining turli makroiqtisodiy sharoitlari va talablariga moslasha olganligi sababli ular ustuvor ahamiyatga ega. Iqtisodiyotning turli tarmoqlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashning muhim makroiqtisodiy omillaridan biridir. So'nggi yillarda kichik biznesning o'sishini ularning mamlakat yalpi ichki mahsulotiga qo'shayotgan hissasi ortib borayotgani bilan izohlash mumkin. Mamlakatimizda rivojlangan davlatlar tajribasi asosida kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu qonun erkin raqobat uchun raqobatni kuchaytirish, turli mulkchilik shakllarini jahon andozalari darajasida qaror toptirishda muhim ahamiyatga ega. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatini yanada oshirish, jumladan, ishlab chiqarish hajmi va jahon bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash, tashqi bozorlarni o'rganish, xorijiy hamkorlar topishi zarur. Iqtisodiy islohot jarayonini kichik biznes sub'ektlarining keng doirasi bilan qiyoslab, iste'molning hozirgi xilma-xilligi, chakana savdo shoxobchalari keng turdagi iste'mol tovarlari bilan to'ldirilganligini taqqoslab, kichik tadbirkorlik sub'ektlarining keng qamrovliligini ko'rsatadi. O'shandan buyon milliy iqtisodiyotda, xususan, yalpi ichki mahsulotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi ortib bormoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik har yili mamlakatimiz iqtisodiyotida mustahkam o'rin tutayotgani buning dalilidir. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan viloyatda mahalliy ehtiyojlarni to'liq qondirish va ishlab chiqargan mahsulotlarni eksport qilish bo'yicha alohida tarmoqni rivojlantirish bo'yicha strategiya va "yo'l xaritalari" ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etilmoqda. Bu jarayonlarning barchasi iqtisodiyotni jadal rivojlantirish uchun mustahkam poydevor bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 20-oktabrdagi "2030-yilgacha barqaror rivojlanish sohasida Milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 841-son qarori.

2. N.T. Po'latov. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 2, 2017 yil

3. A.Boboev. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning hozirgi holati. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 2, 2017 yil

4. Sh.N.Oxunova. Mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o'rni. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali № 4, 2017 yil.

O'ZBEKISTONDA TA'LIM MUASSASALARIGA BERILAYOTGAN E'TIBOR VA TALABALARNI ILMIY FAOLIYATGA YO'NALTIRISH

Ataxanova Dilnura

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Xidirova Marg'uba Rustamovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Korporativ boshqaruv kafedrasida katta o'qituvchisi, PhD

m.xidirova@tsue.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunda yangi O'zbekistonda ta'lim berilayotgan e'tibor hamda talabalarning ilmiy faoliyatini tashkillashtirish uslublari tashkil etishda ilmiy ishlarning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Talabalarni ilmiy faoliyatga yo'naltirish usuli sifatida ilmiy jamoatchilikka o'zini ko'rsatishga, ilmiy muhokamada, davra suhbatlarida tajriba orttirishga yordam berishi ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: *Ilmiy tadqiqot, ijodiy faoliyat, pedagogik texnologiya, Ilmiy ishlar, ilmiy yondashuv, metodik usul.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida ta'limga alohida to'xtalib ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir deb takidlagani ta'limga davlat tomonidan alohida e'tibor qaralishini ko'ramiz. Yusuf Xos Hojib bobomiz aytganlaridek:

“Zakovat bor joyda ulug'lik bo'ladi,

Bilim bor joyda buyuklik bo'ladi”.

Shuning uchun ushbu sohada boshlagan islohotlarimizni davom ettirishimiz, ta'lim dargohlariga borib, o'qituvchi va murabbiylar bilan ko'proq muloqot qilib, o'quv-tarbiya ishlari sifatini oshirish bo'yicha ular qo'ygan masalalarni birgalikda hal etishimiz kerak. 2023 yilga yurtimizda “Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili”, deb nom berishni taklif qilaman deb ta'kidladi. Prezident parlamentga murojaatnomasida ta'lim masalasiga alohida urg'u qaratdi. Bu albatta o'sib kelayotgan yoshlarda ilmga bo'lgan qiziqishlarga keng yo'l ochildi desak mubolag'a bo'lmaydi.

«Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir! Ushbu sohada boshlagan islohotlarimizni davom ettirishimiz, ta'lim dargohlariga borib, o'qituvchi va murabbiylar bilan ko'proq muloqot qilib, sifatni oshirish bo'yicha ular qo'ygan masalalarni birgalikda hal qilishimiz kerak deb ta'kidlab o'tkanlari bejiz emas bu bilan O'zbekistonning kelajagini ta'lim bilan qurishimizga yaqol misol bo'la oladi deb o'ylaymiz. Shu yurtda yashayotgan har bir insonning tinch va baxtli hayot kechirishi, uning sog'ligi joyida bo'lishi, yaxshi ta'lim olishi, oilasini tebratishi uchun qanday sharoit kerak bo'lsa, hammasini yaratib berishga harakat qilyapmiz va bu yo'ldan aslo to'xtamaymiz. Biz Yangi O'zbekistonni “ijtimoiy davlat” tamoyili asosida qurishni maqsad qilyapmiz. Buni Konstitutsiyada mustahkamlashimiz kerak.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari talabalarini yangicha tafakkurga ega, ijodiy fikrlovchi, yuksak ma'naviyatli qilib tarbiyalash o'quv muassasalarimiz oldida turgan eng dolzarb muammolar sirasiga kiradi. Bunday muammolarni hal etish ko'p jihatdan ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan samarali usullar, vositalar va ularni shakllantirish yo'llariga ham bog'liq. Demak, ta'lim muassasalarida yoshlarni mustaqil ishlash faolligini boshqarishda professor-pedagog tomonidan ta'lim-tarbiya jarayonini uzluksiz ravishda barcha bosqichlarda amalga oshirishlariga bog'liq, deyish mumkin. Buning uchun ta'lim dargohlarida mustaqil ishlashga o'rganish tarbiyasini shakllantirishni dolzarb vazifa qilib qo'yimoq lozim. Pedagogik ta'limtarbiya tizimida har bir fan talaba-yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda ma'lum maqsadlar uchun o'z ta'sirini o'tkazadi. Talabalarni axloq qoidalari, fanlar bo'yicha bilimlarni baholash mezonlari, ichki tartib-qoidalari va nizomlari bilan belgilanadi. O'zbekistonda davlatning bu sohadagi siyosati va Ta'limni isloh qilish Konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 1997 yil 29 avgustda qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi yangi tahrirdagi Qonun hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturida o'z aksini topdi. Ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lgan ilmiy tadqiqot inson dunyoqarashini o'zgartirish, nazariy g'oyalarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, jamiyat taraqqiyotini ilgarilashiga ta'sir qiluvchi omildir. Talabalarning ijodiy kuchlari va qobiliyatlarini yuzaga chiqaruvchi ilmiy faoliyat jarayonini takomillashtirish ularni yetuk mutaxassis sifatida shakllanishiga yordam beradi. Bu esa ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil qilish usullarini tahlil etish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Talabalarning ilmiy tadqiqotini tashkil qilish masalalarini o'rganishda tarixiylik va mantiqiylik, analiz va sintez, umumlashtirish, taqqoslash kabi mantiqiy usullardan foydalanilgan.

O'zbekistonda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri qabul qilinishi, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mutanosibligini ta'minlash mexanizmlaridan samarali foydalanishga e'tiborni kuchayib borayotganligi, mutlaqo yangicha mazmun va shakldagi Prezident maktablari, Ijod maktablari, yangi oliy o'quv yurtlari, nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari, yetakchi xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda qo'shma ta'lim dasturi bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Oliy ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasida bo'lajak mutaxassislarning o'z yo'nalishlarida tadqiqotchilik ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi oliy ta'limni rivojlantirishning strategik vazifalari qatorida keltirilgan. V.V.Krayevskiy ilmiy tadqiqotlarni "tizimli, maqsadga muvofiq" hodisa sifatida ta'kidlaydi. Ijodning maxsus shakli bo'lgan ilmiy tadqiqot jarayoni o'ziga xos metodologik xarakterga ega. U subektning borliq hodisalarini qay darajada bilishida namoyon bo'ladi. Ilmiytadqiqot jarayonida subekt obektga faol, izchil ta'sir ko'rsatadi, yangilikni yaratadi yoki kashf etadi. Talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlariga yo'naltirish ikki yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin: birinchisi, bevosita dars jarayonida: seminar, amaliy mashg'ulot darslarida muammoli darslarni tashkil etish, muammoli vazifalarni qo'yib, ularni yechishga undash, talabalarning mutaxassisligi yoki biror fan doirasida o'quv loyiha larini yaratishga erishish; – ikkinchisi, darsning mantiqiy davomi bo'lib, darsdan tashqari vaqtda o'quv-tadqiqot faoliyatini amalga oshirish: mustaqil ish, referat, kurs ishi, ilmiy, o'quv-tadqiqot ish larini bajarish, olimpiada va ko'rgazmalarda o'z chiqishlari va konferensiyalarda ilmiy maqolalari bilan ishtirok etish kerak. Qolaversa

konferensiyalar talabalarni ilmiy tadqiqot ishiga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy ishlar - (inglizchada academic conference) bu ilmiy faoliyatni tashkil etish shakli bo'lib, unda olimlar, tadqiqotchilar, talabalar o'z ishlarini taqdim etadilar va muhokama qiladilar. Konferensiyalar va boshqa ilmiy forumlarda qatnashish tadqiqotchi, talabalarga tadqiqotchiga ilmiy jamoatchilikka o'zini ko'rsatishga, ilmiy muhokamada, bahslarda tajriba orttirishga, nutqini charxlashga, ilmiy seminar va dissertatsiya himoyalari jarayonida nutq so'zlash va savollarga javob berishga tayyorgarlik ko'rishga yordam beradi. Shuningdek o'z ilmiy izlanishlarini ommalashtirish imkonini beradi. Yodda tutish kerakki, konferensiyalar va boshqa ilmiy forumlar, bu ma'lum bir fan sohasidagi masalalarni muhokama qilish, muammoni hal qilish yo'llarini birgalikda izlashdan iborat bo'lgan tadbiridir. Konferensiyalar turli shakllarda o'tkazilishi mumkin: jamoat hisobotlarni tinglash va ularni muhokama qilish uchun ma'lum bir joyda va ma'lum bir vaqtda yig'ilishadi; talabalar o'z ishlarini portalga joylashtiradilar, munozara masofadan turib ham amalga oshirilishini ko'rishimiz mumkin. Ilmiy ishlarga tayyorgarlik ko'rish talabalar uchun foydalidir, chunki talaba tadqiqot mavzusiga chuqurroq kirib boradi, yangi bilimlarni oladi. Turli shahar va ta'lim muassasalarida talabalar uchun ilmiy-amaliy konferensiya dasturi farq qilishi mumkin, ammo tadbirni tashkil etishning ma'lum tartibi mavjud, ular quyidagilardan iborat: kirish qismi, tadbirni ochish; konferensiya ishtirokchilarini tabriklash; ilmiy dokladlar; munozaralarning seksiya ya'ni bo'limlarga bo'lingan holda o'tkazilishi va shu asosda umumiy xulosa va takliflar beriladi. Har bir ma'ruzachiga uning ma'ruzasi uchun yarim soatgacha vaqt beriladi. Oxirgi ishtirokchining nutqidan so'ng, bo'limda munozara o'tkaziladi.

Barcha bo'limlarning ish natijalariga ko'ra umumiy natija sarhisob qilinadi. Ko'pincha ilmiy ishlarlar dasturlarida ekskursiyalar ham mavjud bo'ladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, Ilmiy ishlarda qatnashish talabalarga ko'p imkoniyatlar beradi. Birinchidan, katta auditoriya, olimlar oldida ma'ruza qilish va o'z nuqtai nazarini himoya qilish tajribasiga ega bo'lishadi, ikkinchidan, muntazam nutqlar jarayonida talaba notiqlik qobiliyatlarni rivojlantira oladi, uchinchidan, xatolarni tuzatish, to'rtinchidan, savol-javoblar jarayonida noaniqliklar yoki shubhali fikrlarni ko'rsatiladi, beshinchidan, talaba tadqiqotda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash va tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi, oltinchidan, ommaviy tadbirlarda hamfikrlar orasida yangi do'stlar orttirishi mumkin, yettinchidan, kelajakda foydali bo'ladigan foydali hamkorlik va aloqalarga ega bo'lishi, shuningdek, tijoriy shartnomalar tuzish ham mumkin.

Ilmiy-amaliy konferensiyalar Ilmiy ishlardan farqli ravishda amaliy vazifalarni muhokama qilishga qaratilgan. Bunday anjumanlar talabalarga nazariyani amalda qo'llashni o'rganishga yordam beradi. Yosh tadqiqotchilarning ilmiy anjumanlarda ishtirok etishi ularning ishlari kengroq auditoriyaga yetib borishga erishiladi. Bu talabalarni nutqini yanada puxta ishlashga, ularning notiqlik qobiliyatlari charxlanishga olib keladi. Anjuman davomida talaba o'z ishini umumiy ilmiy jihatdan ko'ra oladi va o'zi uchun tegishli xulosalar chiqaradi. Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan an'anaviy talabalar konferensiyalari g'oyat muhim ahamiyatga ega. Shu orqali talabalarning ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi, layoqati aniqlanadi, talabalarning ilmga bo'lgan ishtiyoqi ortadi. "Ilmiy-tadqiqot faoliyati insonga o'z-o'zini anglash,

o‘z-o‘zini baholashga amaliy yordam beradi, ya’ni agar inson haqiqiy olim bo‘lishni istasa, o‘zining ehtiros va intilishlarini boshqarishi, oqilona, samarali va optimal qarorlar qabul qilishi, ezgulikka xizmat qiladigan evristik faoliyat bilan mashg‘ul bo‘lishi lozim. Bunday faoliyatning natijasi kashf qilish, yaratuvchanlik sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, oliy ta’lim sohasida davlat siyosatini amalga oshirish uchun bizning fikrimizcha, birinchidan, fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish ta’lim sohasidagi innovatsiyalar va davlatning yoshlar masalasida faol siyosati hamda unga tayangan holda amalga oshirilgan islohotlar sezilarli natijalarni bermoqda; ikkinchidan, mamlakatimiz oliy ta’lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini yanada rivojlantirish, bunda oliy o‘quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta’lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta’lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e’tirofga erishish hamda boshqa ko‘plab aniq yo‘nalishlarni xorijiy tajribalar asosida qayta ko‘rib chiqish lozim. Uchinchidan, ayniqsa, ta’lim tizimidagi mavjud imkoniyatlarni saqlab qolgan holda, milliy ta’lim-tarbiya tizimiga asos solinib ta’lim sohasida yangilanish jarayoni boshlab yuborildi. Bu esa mamlakatimizda yuqori malakali milliy kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilayotganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni Ta’lim to‘g‘risida. qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son)
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947-son farmoni.// O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida (qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 30.10.2020 y., 06/20/6097/1431-son).
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida (qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y., 07/20/4884/1484-son)
5. Бассейн Е.Ю. Творчество и эмпатий. // М. 1987, 2, с.54-66.
6. Байлюк В.В. Научная деятельность студентов: системный анализ. Издатель: ИНФРА-МВид издания: монографии. 2020.С.236

OBLIGATSIYALARNING YANGI O'ZBEKISTONDAGI ISTIQBOLLARI

Eshtemirov To'lqin Jovli o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

iamtulkinjovliyevic@gmail.com

Annatotsiya

Obligatsiyalarning turlari, baxolash va ularning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqildi. Mamlakatda obligatsiya chiqargan kompaniyalar tilga olindi. Qimmatli qog'ozlarga oid qonunchiligimizdagi hujjatlar ustida fikr olib borildi.

Kalit so'zlar: Obligatsiya, davlat, iqtisodiyot, investor, emissiya, qimmatli qog'ozlar, savdo maydonlari

Ma'lumki, mamlakatimiz o'zining o'sish su'ratlarini jadal davom ettirmoqda, birgina iqtisodiyot tarmog'iga e'tibor qaratadigan bo'lsak, qator iqtisodiy indekslarda sezilarli natija, samaradorlikni ko'rishimiz mumkin.

Erishilgan yutuqlarimiz zamirida esa oldimizga belgilab olgan oliy maqsadlarimiz yotadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" farmonida "milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash" deb belgilangan vazifalar bajarilishi ta'minlanayotganligini bilishimiz mumkin. Milliy bozor shakllantirishda ham bu vazifa bajarilishi ta'minlanishi kerak nazarimda. Mamlakatimizni rivojlantirishning Taraqqiyot strategiyasida eng ko'p urg'u berilgan jihatlardan biri bu "inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish" albatta davlatimizning iqtisodiy salohiyati qudratli darajaga yetsa inson manfaatlariga xizmat qiladi shubhasiz.

Mamlakatimizda iqtisodiyot, moliya va bank tarmoqlari doirasida qator o'zgarishlar yangi qonun loyihalari, yangiliklar amalga oshirilmoqda, lekin iqtisodiyotimizning eng og'riqli nuqtalaridan biri hisoblanadigan fond bozori, uning savdo maydonchali bo'lib hisoblanadigan aksiya, obligatsiyalar ommabop ko'rinishga kelib ulgurgani yo'q. Aslida fond bozori kabi tushunchalar yuqorida sanaganlarimiz iqtisodiyot, moliya va banklar bir qatorda tilga olinishi kerak.

Mamlakatimizda fond bozori faoliyatini, savdo maydonlarini to'g'ri tashkil etishda samarali chora tadbirlar, qonun loyihalari imzolanib amaliyotga joriy etilayotganligi jumladan bildirgan fikrimizni isbotlovchi O'zbekiston Respublikasining "“Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida” qonuni misol sifatida keltirib o'tishimiz mumkin. Unga ko'ra korporativ va infratuzilma obligatsiyalarini chiqarish “emitentning bunday obligatsiyalar chiqarish to'g'risida qaror qabul qilingan sanadagi o'z kapitali miqdori doirasida. Agar korporativ obligatsiyalar summasi emitentning o'z kapitali miqdoridan oshsa, emitent oshgan summa uchun ta'minot berishi shart” kabi shartlarga amal qilishi kerak. Korporativ obligatsiyalar chiqaruvchi emitent yuqoridagi shartga qo'shimcha tarzda “investorlarga tegishli mablag'larning emitentlar tomonidan to'lanishi bo'yicha to'lov

agentlari vazifasini bajaruvchi tijorat banklari ishtirokida chiqariladi” bo’ysunishi lozim.

Amaliyotga tatbiq etilgan qonun va hujjatlardan yana bir misol keltiradigan bo’lsak, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Emissiyaviy qimmatli qog’ozlar chiqarilishini davlat ro’yxatidan o’tkazish, avval davlat ro’yxatidan o’tkazilgan qimmatli qog’ozlar chiqarilishiga o’zgartirishlar va (yoki) qo’shimchalar kiritish, avval davlat ro’yxatidan o’tkazilgan qimmatli qog’ozlar chiqarilishini bekor qilish bo’yicha davlat xizmatlarini ko’rsatishning ma’muriy reglamentini tasdiqlash to’g’risida” qarori ham qimmatli qog’ozlar, fond bozoriga bag’ishlangan normativ hujjat hisoblanadi. Uning maqsadi “Mazkur Ma’muriy reglament O’zbekiston Respublikasi hududida emissiyaviy qimmatli qog’ozlar chiqarilishini davlat ro’yxatidan o’tkazish, avval davlat ro’yxatidan o’tkazilgan qimmatli qog’ozlar chiqarilishiga o’zgartirishlar va (yoki) qo’shimchalar kiritish hamda avval davlat ro’yxatidan o’tkazilgan qimmatli qog’ozlar chiqarilishini bekor qilish bo’yicha davlat xizmatlarini (keyingi o’rinlarda — davlat xizmatlari) ko’rsatish tartibini belgilaydi” hamda “Ushbu Ma’muriy reglament talablari davlat qimmatli qog’ozlariga nisbatan tatbiq qilinmaydi” quyidagichadir.

Mavzu yuzasidan xalqaro adabiyotlar ustidan tahlil amalga oshirildi, natijada xorij Artur J. Keoun, Jon D. Martin, J. Uilliyam Petty professor-olimlari ham muallifligida chop etilgan “Moliya asoslari-Moliyaviy menejment mantiqi va amaliyoti” kitobida yuqorida tilga olingan olimlar obligatsiyalarni turlarga bo’lishgan va ajratilgan barcha turlarini izohlar orqali yoritilgan ushbu qo’llanmada, binobarin, subordinatsiya qilingan qarzlar, ipoteka obligatsiyalari, yevroobligatsiyalar va konvertatsiya qilingan obligatsiyalar kabilarga ajratilgan. Unda yuritilgan “subordinatsiyalangan obligatsiya talablari faqat da’volardan kiyin qanoatlantiriladi”, “Ipoteka obligatsiyasi - ko’chmas mulk garovi bilan ta’minlangan obligatsiya”, “Yevroobligatsiyalar boshqa turdagi qimmatli qog’ozlar emas. Bu oddiy qimmatli qog’ozlar, obligatsiya valyutasi denominatsiya qilingan. Bir mamlakatdan boshqa bir mamlakatda chiqarilgan obligatsiyalardir. Masalan, AQSh kompaniyasi tomonidan Yevropa yoki Osiyoda chiqarilgan obligatsiya hisoblanadi. Kreditorga asosiy qismi va foizlar AQSh dollarida to’lanadigan bo’lsa yevroobligatsiya hisoblanadi.”, “Konvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar - bu oldindan belgilangan narxda firmaning aksiyalariga aylantirilishi mumkin bo’lgan qarz qimmatli qog’ozlari.” ushbu kitob mualliflari shu tarzda fikr yuritishadi.

Iqtisodiyotimiz rivojlanishi jadalligini ta’minlash, davlatimizning asosiy vazifasi sifatida qaraladi. Iqtisodiyot mamlakatning yuragi, banklar esa, uning qon tomiridir qabilada fikr yuritishadi. Agar shunday tasavurda fikr yuritsak, qimmatli qog’ozlar bozori, aksiya va obligatsiya savdo maydonlari haqida ham huddi shu kabi mulohaza yuritilishi kerak. Iqtisodiyotimizda muhim pozitsiyaga ega bo’lishi kerak. Hozirgi kunda buni amalga oshirish uchun sohada juda ko’p yangiliklar amalga oshirildi. Jumladan, Respublika Fond bozori raisligiga sobiq Gruzuya Markaziy qimmatli qog’ozlar depozitariysi Kuzatuv Kengashining raisi Georgi Otarovich Paresishvilini tayinlashdi. Ko’zlangan maqsad milliy bozorimizning chet tajribasi bilan uyg’unlashuvi, kadrlar malakasini oshirish kabilarga xizmat qiladi. Undan tashqari Respublika Fond Birjasining egalik ulushining 25 foizi Koreyaga tegishli ekanligiga

e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2012 yil qabul qilingan ushbu qaror milliy fond birjamiz uchun zomonaviy texnik jihozlar bilan ta'minlanishiga xizmat qilgan.

Mamlakatimizda "Ma'suliyati Cheklangan Jamiyat" shaklida faoliyat yurituvchi subyektlar ham obligatsiya joylashtirish imkoniyatiga ega. Qonunchiligimiz bunga monelik qilmaydi. Hozirgi kunda Respublika fond birjasida obligatsiyalar joylashtirgan kompaniyalar mavjud ulardan "artel" va "biznes finans mikromoliya tashkiloti" M.CH.J lardir.

Qonunchiligimizda imzolangan normativ hujjatlar obligatsiya savdo maydonlari, umuman emitentlar uchun tor doirada erkinlarga ega ekanliklari. Ushbu tarmoq iqtisodiyotda eng muhim ro'l o'ynashi faol pozitsiyaga ega bo'lish davri yetib kelganligini anglatmoqda. Qonunlar orqali imkon qadar erkinlik berilsa, ushbu tarmoq aytish mumkin bo'lsa "gullashiga guvoh bo'lamiz. Obligatsiya kompaniyaning foaliyati uchun ayniqsa, inqiroz yoqasiga kelib qolgan kompaniyalar faoliyati uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'zini inqirozdan qutqaradi, sodda qilib aytadigan bo'lsak faoliyat yurituvchi sohasi qamrovini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" farmonida "milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi, PF-60-son.

2. "“Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida” O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 03.06.2015 yildagi, O'RQ-378-son.

3. "Emissiyaviy qimmatli qog'ozlar chiqarilishini davlat ro'yxatidan o'tkazish, avval davlat ro'yxatidan o'tkazilgan qimmatli qog'ozlar chiqarilishiga o'zgartirishlar va (yoki) qo'shimchalar kiritish, avval davlat ro'yxatidan o'tkazilgan qimmatli qog'ozlar chiqarilishini bekor qilish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 06.10.2022 yildagi 572-son.

4. "Moliya asoslari-Moliyaviy menejment mantiqi va amaliyoti" kitobi, Artur J. Keoun, Jon D. Martin, J. Uilliyam Petty.

OLIY TA'LIM TIZIMI SIFATINI OSHIRISHDA MENEJMENT FUNKSIYALARINING O'RNI

Alimova Ruxsora Xamzayevna
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti
"Menejment" kafedrasida o'qituvchi-stajor
[*ruxsora_alimova@mail.ru*](mailto:ruxsora_alimova@mail.ru)

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimi sifatini oshirishda menejment funksiyalaridan foydalanish holati o'rganilgan, tahlil qilingan va oliy ta'lim tizimi sifatini oshirish yo'llari takliflari keltirilgan.

Kalit soʻzlar: Oliy taʼlim tizimi, sifatli taʼlim, menejment funksiyalari, sifat menejmenti, oliy taʼlim tizimini innovatsion boshqarish

Yangi Oʻzbekistonni qurishda oliy taʼlimni tizimli isloh qilishning ustuvor yoʻnalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak maʼnaviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtarish, oliy taʼlim tizimi samaradorligini oshirish, oliy taʼlimni modernizatsiya qilish, ilgʻor taʼlim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish dolzarb masala qatorida oʻz aksini topmoqda.

Taʼlim va tarbiya eng noyob kapital sifatida qadrlanayotgan bugungi sharoitda taʼlim natijalarini baholash samaradorligini oshirish va usullarini takomillashtirish mexanizmlarini joriy etish orqali barcha insonlar uchun sifatli taʼlim olish imkoniyatlari yaratilmoqda. Mamlakatimizda taʼlim-tarbiya sohasiga davlat siyosati darajasida alohida eʼtibor qaratilib kelinmoqda. Bu esa oʻz navbatida kadrlar tayyorlash sohasi oldiga taʼlim muassasalari faoliyati samaradorligini zamonaviy talablar asosida oshirish vazifasini qoʻymoqda.

Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha «Harakatlar strategiyasi»da «Oliy taʼlim muassasalari faoliyatining sifatini oshirish, ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni ragʻbatlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarni amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish»⁷² boʻyicha ustuvor vazifalar belgilangan. Bu esa, oliy taʼlim tizimi samaradorligini oshirishda menejment funksiyalaridan samarali foydalanishni taqozo etadi.

Taʼlim sifati taʼlim tizimi va taʼlim muassasasi faoliyatining shaxsiy, ijtimoiy va meʼyoriy talablarining real erishish mumkin boʻlgan natijalari bilan tavsiflanadi. Taʼlim muassasasida sifat menejmentini tashkil etish murakkab jarayonlardan biri hisoblanib, oliy taʼlim muassasasida oʻtilayotgan fanlarning nazariy yoki amaliy xususiyatga ega boʻlishidan qatʼiy nazar, doimo oʻzgarish va yangilanishda boʻladi.

Taʼlim sifatining eng muhim tavsiflari quyidagilardan iborat:

- Bilimlar hajmi kasbiy faoliyatni amalga oshirishga muvofiq kelishi lozim. Bunda bilimlar miqdori olingan axborot miqdori emasligini tushunish kerak.
- Bilimlar tuzilishi turli tipdagi bilimlar bilan fan va faoliyatning turli sohalariga mansublik nisbatini ifodalaydi. Bilimlarning unumdorligi va amaliy qimmatlari ularning uygʻunligiga bogʻliq boʻladi.
- Professional fikrlash uslubi bilimlarni boshqarish qobiliyatini aks ettiradi. Koʻpincha talabalar oʻz olgan bilimlarini amaliy faoliyat vazifalari bilan bogʻlay olmaydilar. Bu yerda fikrlash uslubi oʻz taʼsirini koʻrsatadi.

Sifat nazoratining mashhur usullaridan biri **Isikava** usulidir. Isikava diagrammasi 5M ga asoslanadi. 5M quyidagicha tavsiflanadi:

- 1. Man (inson) – inson omili bilan bogʻliq omillar.
- 2. Machines (jihazlar) – mashina va jihozlar bilan bogʻliq omillar.
- 3. Materials (materiallar) – materiallar bilan bogʻliq omillar.
- 4. Methods (usullar) – jarayonlarni tashkil qilish usullari.

⁷² Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida»gi PF-4947-son Farmoni // Oʻzbekiston Respublikasi Qonun hujjatlar toʻplami. – T., 2017. –37 b.

➤ 5. Measurements (o'lchovlar) – o'lchov bilan bog'liq omillar.

Yuqoridagi 5 ta omil Isikava chizmasining asosi bo'lib, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatiga ta'sir qilayotgan omillar chizmasini Isikava usulida ko'rsatish mumkin:

Isikava sxemasidan ko'rinadiki, 5 ta sabab bo'yicha ta'lim sifatiga eng ko'p ta'sir etuvchi omillardan biri inson omili bo'lib, u ta'lim sifatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Qolgan omillar inson omili vositasida ta'lim jarayonlari sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qolgan omillar ichida usullar ham ta'lim sifatiga tashkillashtirish jihatidan sezilarli darajada ta'sir etadi.

Ta'lim sifatiga salbiy ta'sir etayotgan ushbu muammolarni bartaraf etish aniq mexanizmga asoslangan bo'lishi lozim. Xususan, Oliy ta'lim tizimi sifatini oshirishda menejment funksiyalarining o'rni bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Ta'lim sifatini boshqarish, ta'lim tizimi boshqaruv faoliyatini tashkil etish hamda ta'lim tizimi samaradorligini oshirish ko'pgina mutaxassislar tomonidan talqin etilgan. Ta'lim tizimi samaradorligini oshirishda menejment funksiyalarini mohiyatini va ta'lim tizimida ulardan foydalanish maqsadga muvofiq.

2. Ta'lim tizimi sifati, eng avvalo, yuksak malakali rahbar kadrlar faoliyati bilan belgilanadi. Aynan oliy ta'lim tizimi samaradorligini oshirishda rahbarlarning samarali boshqaruv faoliyati va funksiyalarini o'rganish lozim. Bugungi kunda ta'lim tarbiyaning samarasi va ta'sirchanligi boshqaruv tizimida faoliyat yuritayotgan rahbarlarning ma'suliyatliligiga, qobiliyatliligiga, ishonchliligiga, pedagogik mahorati, kompetentligiga, pedagogik muloqati, samimiyligi, adolatparvarligi ta'lim tizimiga qay tarzda yondashishiga bog'liqdir.

3. Oliy ta'lim muassasasini samarali boshqarish ta'lim tizimi sifatini oshirishga xizmat qiladi, bu esa o'z navbatida menejment funksiyalaridan samarali foydalanishga bevosita bog'liqdir. Ta'lim tashkilotini boshqarish ta'lim tashkilotining maqsadlarini aniqlash va ularga erishish uchun bir-biriga bog'langan jarayonlarga asoslangan o'zaro bog'liq boshqaruv funksiyalarini amalga oshirishning yagona uzluksiz jarayoni sifatida

qaralishi kerak. Bu funksiyalardan birortasining qoniqarsiz ishlashi muqarrar ravishda butun boshqaruv tizimining noto‘g‘ri ishlashiga olib keladi.

4. Oliy ta‘lim tizimi strukturasi ta‘lim tashkilotining o‘ziga xos xususiyatlari, ko‘rsatiladigan ta‘lim xizmatlari, talabalar soni, oliy ta‘lim muassasasining xalqaro ta‘lim loyihalarida qatnashish darajasi va o‘zining ilmiy-tadqiqot faoliyati hajmi hamda boshqalar asosida shakllanadi.

5. Oliy ta‘lim tizimi boshqaruv strukturasi tahlil qilish orqali oliy ta‘lim muassasasida har bir bo‘lim va xodimning boshqaruv funksiyalari aniqlab olinadi. Boshqaruv funksiyalari xodimning egallab turgan lavozimi vakolatlari doirasida belgilab beriladi va amalga oshiriladi. Oliy ta‘lim muassasasining davlat ta‘lim standartini mutaxassislik yo‘nalishlari bo‘yicha bajarilishini, kadrlar tayyorlash sifati davlat tomonidan tayinlangan organ oliy ta‘lim boshqarmasi tomonidan nazorat qilinadi.

Yangi bilimga asoslangan iqtisodiyot sharoitida oliy ta‘lim tizimini innovatsion boshqarish konsepsiyasi orqali ta‘lim tizimi sifatini oshirish imkoniyati yanada kengayadi. Bu esa, bugungi shiddatli o‘zgarishlar davrida eng dolzarb muammolardan biridir. O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim tizimi sifatini oshirishda innovatsion faoliyat rivojlanishi va innovatsiyalarni boshqarish muammolarining metodologik asoslarini zamonaviy talablarga asoslangan holda ishlab chiqish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947-son Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlar to‘plami. – T., 2017. – 37 b.

2. Aziza HAMIDOVA, Oliy ta‘lim tizimida ta‘lim jarayoni sifatini boshqarish samaradorligini oshirish// “Biznes daily media” jurnali, - T.: 2015, 7-son

3. Ahlidinov R.Sh. Ta‘limni boshqarish. – Toshkent: Sharq, 2003.

4. <http://www.pedagog.uz>

OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH KORXONALARI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH

*Ortiqov Ulug‘bek Akrombek o‘g‘li
O‘qituvchi, Toshkent moliya instituti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada mamlakatimizdagi oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini klaster tizimi asosida iqtisodiy samaradorligini oshirish hamda takomillashtirish masalalari muhokama qilingan. Shuningdek, qishloq xo‘jaligini rivojlantirish bo‘yicha iqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: klaster, oziq-ovqat mahsulotlari, iqtisodiy samardorlik, qayta ishlash, innovatsiya, texnologiya, takomillashtirish.

Mamlakatimizda pandemiya oqibatlaridan so‘ng, aholi tomonidan kundan-kunga oziq-ovqat mahsulotlarini iste‘mol qilishga bo‘lgan talab keskin darajada ortib

bormoqda. Bugungi kunda dunyo miqyosida aholining kundalik xaridlarini eng asosiy qismini iste'mol uchun mo'ljallangan birlamchi mahsulot sifatida oziq-ovqat mahsulotlari egallaydi. Shuning, uchun ham mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashga mo'ljallangan korxonalarini qayta ishlash

imkoniyatlarini yanada takomillashtirish hamda ularni iqtisodiy samaradorligini oshirish zamon talabi hisoblanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish bevosita zamonaviy klaster tizimini rivojlantirishga bog'liqdir. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini yanada takomillashtirish borasida mamlakatimizda Muhtaram, Prezidentimiz tomonidan yangi islohotlar amalga oshirib kelinmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-son Farmoni qabul qilindi.

Farmonga ko'ra, oziq-ovqat mahsulotlarini ko'paytirish va qayta ishlashga qaratilgan bir qator ustuvor vazifalar belgilab berilgan:

oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligini ta'minlash va iste'mol ratsionini yaxshilash, talab etiladigan miqdordagi oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirishni nazarda tutuvchi oziq-ovqat xavfsizligi davlat siyosatini ishlab chiqish va joriy etish;

qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tarmog'ini modernizatsiyalash, diversifikatsiya qilish va barqaror o'sishini qo'llab-quvvatlash uchun xususiy investitsiya kapitali oqimini ko'paytirishni nazarda tutuvchi sohada davlat ishtirokini kamaytirish va investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish mexanizmlarini joriy qilish [1] kabi muhim bo'lgan vazifalar keltirib o'tilgan.

Qolaversa, bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotining jadal taraqqiyotini ta'minlash uchun tarkibiy islohotlarni amalga oshirish, yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aks holda nafaqat iqtisodiyotimiz rivojini, balki milliy taraqqiyotning yuksak sur'atlarini ham ta'minlab bo'lmaydi.[2]

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, klaster tizimi asosida oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish masalasi bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror darajada rivojlantirishdagi ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining hozirgi holati, zamonaviy klaster tizimi asosida yangi innovatsion o'zgarishlarni amalga oshirish sur'atlarini yanada jadalashtirishni talab etmoqda. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, samarali klaster tizimi asosida innovatsion yondoshuvlarni amalga oshirish mamlakatimizdagi oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini yuqori darajada oshirishni ta'minlaydi.

Iqtisodiyotning innovatsion shakllanishi korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondoshuvlar hisobiga yuz beradi, bu yesa o'z navbatida mamlakat iqtisodiyotini o'sishiga, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashni rivojlantirishga, xarajatlarni tejalishiga hamda aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan

to'liq ta'minlashga sabab bo'ladi.

Bundan ko'rinadiki, mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish hamda klaster tizimidan samarali foydalanish korxonalariga yangi imkoniyatlarni yaratib beradi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda mamlakatimizdagi oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida ham bir qator kamchiliklar mavjud, jumladan:

oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida klaster tizimidan samarali foydalanish bo'yicha aniq tizim shakllanmagan. Masalan, Germaniya davlatida oziq-ovqat sanoatining zamonaviy innovatsion klaster tizimi mavjud bo'lib, yuqori darajadagi ko'rsatkichlarga ega, bizda esa oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida klaster tizimi innovatsion jihatdan yuqori darajada rivojlanish ko'rsatkichiga ega emas;

mahsulotni saralash, qadoqlash, qayta ishlash va eksport qilish bo'yicha agrologistika markazlari tashkil etilishiga qaramasdan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida klaster tizimini rivijlanmayotganligi, faqatgina bir

tomonlama qayta ishlash ikmoniyati bilan cheklanib qolinayotganligi iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini yuqori darajada emasligini ko'rsatadi;

oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash va klaster tizimida rivojlantirish bo'yicha kichik korxonalarni tashkil etilmayotganligi, faqatgina yirik korxonalar faoliyati bilan cheklanib qolinganligi natijasida tizimli hamkorlik yo'lga qo'yilmaganligi hamda tarmog'ni monopollashuviga olib kelmoqda;

oziq-ovqat mahsulotlari bo'yicha klaster tizimida mahsulot yetishtiruvchilar, qayta ishlovchilar va boshqa yirik korxonalar o'rtasidagi o'zaro tashkiliy-iqtisodiy va huquqiy munosabatlarning yetarli darajada mukammal emasligi va uni takomillashtirish zarurligi hal qilinishi lozim bo'lgan eng muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Xususan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiya orqali rivojlantirish quyidagi jadvalda ko'rsatib o'tilgan iqtisodiy ko'rsatkichlarga erishishini ta'minlaydi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Qishloq xo'jaligida 117,3 trln so'mlik (14 mlrd AQSh doll.) qo'shilgan qiymat yaratilgan bo'lsa, uni yillik o'sishi 2021 yilda 3 foizga, 2025, 2030 yillarda esa 5 foizdan kam bo'lmagan holatda o'stirish ko'zda tutilgan.

2018 yilda qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining eksporti hajmi 2,3 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2021 yilda uni 3,5 mlrd. AQSh dollari, 2025 yilda 10 mlrd. AQSh dollari, 2030 yilda esa 20 mlrd. AQSh dollariga yetkazish rejalashtirilgan.

O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo‘ljallangan strategiyasini amalga oshirish natijasida erishiladigan asosiy ko‘rsatkichlar va indikatorlar

T/r	Ko‘rsatkichlar nomi	Asos (2018 y.)	2021 yilga maqsad	2025 yilga maqsad	2030 yilga maqsad
1.	Qishloq xo‘jaligida qo‘shilgan qiymatning yillik o‘sishi	117,3 trln so‘m (14 mlrd AQSh doll.)	3 foiz	5 foiz	5 foiz
2.	Qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat tarmog‘ida ish o‘rinlari sonining o‘sishi: Qishloq xo‘jaligi, Oziq-ovqat sanoati, To‘qimachilik sanoati	3 671 300 91 420 140 200	2 foiz 3 foiz 3 foiz	1 foiz 4 foiz 4 foiz	1 foiz 5 foiz 5 foiz
3.	Qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining eksporti hajmining oshishi	2,3 mlrd AQSh doll.	3,5 mlrd AQSh doll.	10 mlrd AQSh doll.	20 mlrd AQSh doll.
4.	Aholi o‘rtasida to‘yib ovqatlanmaydiganlar ulushi	6,3 foiz	5 foiz	3 foiz	0
5.	Qishloq xo‘jaligida mehnat unumdorligini oshirish (bir nafar ishchiga bir yilda dollarda)	3 960 AQSh doll.	4 300 AQSh doll.	5 200 AQSh doll.	6 500 AQSh doll.
6.	Qishloq xo‘jaligidagi issiqhona gaz chiqindilarini kamaytirish	15 740 gigagramm (2016 yil)	10 foiz	30 foiz	50 foiz

Bundan tashqari, 2030 yilgacha bo‘lgan oraliqda aholi o‘rtasida to‘yib ovqatlanmaydiganlar ulushi 2018 yilgi 6,3 foizdan, 2030 yilda 0 foizga pasaytirish, qishloq xo‘jaligida mehnat unumdorligini oshirish natijasida 2018 yilgi bir nafar ishchiga bir yilda to‘g‘ri keladigan 3 960 AQSh dollarni, 2030 yilda 6 500 AQSh dollariga yetkazish belgilab qo‘yilgan.

Yuqorida keltirib o‘tilgan jadvalda, qishloq xo‘jaligi strategiyasini 2020- 2030 yillarda rivojlantirish orqali ko‘plab iqtisodiy tarmoqlarni rivojlantirish nazarda tutilgan. Jumladan, strategiyani rivojlanishi qishloq xo‘jaligi va qayta ishlash

⁷³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5853-sonli [Farmoni](#). 2019 yil 23 oktyabr.

sohalarida klaster tizimini rivojlanishiga, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini esa yuqori darajada iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari quyidagi bir qator omillarga bog'liqdir.

Birinchi, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida zamonaviy klaster tizimini joriy etish;

Ikkinchi, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda innovatsion yondoshuvlar va rivojlangan davlatlarning zamonaviy tajribalardan samarali foydalanish;

Uchinchi, xarajatlarni minimallashtirish hamda resurs-tejamkor texnologiyalarni tatbiq etish;

To'rtinchi, iqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilishda zamonaviy KPI baholash dasturlaridan oqilona foydalanish;

Beshinchi, qayta ishlash imkoniyatlarini oshirish hamda korxonalar o'rtasida o'zaro hamkorlikni ta'minlash;

Oltinchi, zamonaviy kadrlar siyosatini yuritish va mahsulot sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni tatbiq etish muhim omillar sanaladi.

Qolaversa, 2020-2030 yillarga mo'ljallangan qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyada ham oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan ko'plab aniq vazifalar ko'rsatib o'tilgan bo'lib, ulardan samarali foydalanish va amaliyotga tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirishda quyidagi tamoyillar muhim hisoblanadi. Jumladan:

oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirishda zamonaviy klaster tizimini amaliyotga tatbiq etish orqali xarajatlarni minimallashtirish;

xorijiy davlatlar tajribasidagi innovatsion yangiliklarni keng joriy qilish orqali oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy barqarorligini ta'minlash;

oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini o'rtasida tashkiliy- iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirishda barcha ishlab chiqarish, qayta ishlash

va sotish bosqichlarda teng adolatli o'zaro foydalilik tamoyillariga asoslangan yaxlit hamkorlik tizimini joriy etish;

oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalariga imtiyozli dasturlarni keng joriy etish bo'yicha asoslangan takliflarni qonun hujjatlariga kiritishdan iboratdir.

Yuqorida keltirilgan tavsiyalarni amaliyotga joriy etilishi natijasida, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan yangi imkoniyatlarni joriy etilishi va yuqori darajada iqtisodiy o'sishiga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-sonli [Farmoni](#). 2019 yil 23 oktyab.

2. Mirziyoev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – T.: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. - 464 b.

3. Иванова Екатерина Викторовна “Формирование и развитие агропродовольственных кластеров в условиях политики импортозамещения” Диссертация, Мичуринск-2018.

4. Карпичев Евгений Владимирович “Механизмы управления инновационной кооперацией субъектов промышленных кластеров” Диссертация, Санкт-Петербург-2019.

5. И.С. Очилов, Б.К. Абдумунинов. Кластер тизимида инновацион самарадорлик масалалари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. №2, март-апрель, 2019.

PARRANDACHILIK TARMOG'INI MOLIYAVIY QO'LLAB- QUVVATLASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Erkinxojiyev.I.I

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Iqtisodiyot” kafedراسи assistenti

Annotatsiya

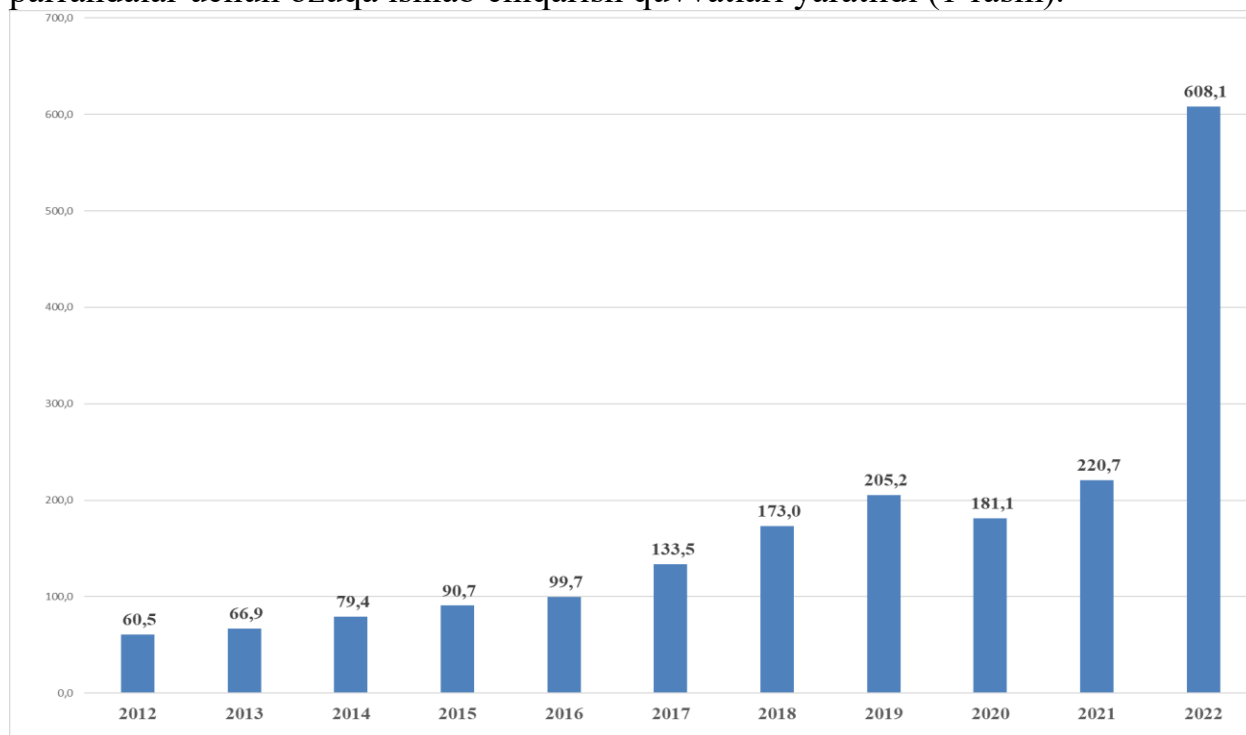
Agrar sohada muhim tarmog'laridan biri bu parrandachilikdir. Ushbu yo'nalishdan ham jadal ishlar amalga oshirilmoqda. Oziq-ovqat xavfsizligini barqaror ta'minlashda parrandachilikni rivojlantirish alohida ahamiyatga egadir.

Mamlakatimizda parrandachilik sohasini rivojlantirish va eksportga mo'ljallangan tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish va turlarini kengaytirish, shuningdek aholini mahalliy ishlab chiqarilgan sifatli va arzon parrandachilik mahsulotlari bilan ta'minlash bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Parrandachilik chorvachilikning tez daromad beradigan sohalaridan biri bo'lib, aholini parhez go'sht va tuxum mahsulotlari bilan ta'minlash imkonini beradi. Mamlakatimizning barcha tuman va viloyatlarida parrandachilik xo'jaliklari harakati rivojlanmoqda. Shu sababli, yetishtirilayotgan yalpi parranda mahsulotlarining 75-80 foizi shu xo'jaliklar hissasiga to'g'ri kelmoqda.

Respublikada jami yetishtirilgan chorvachilik va parrandachilik mahsulotlari tarkibida eng katta ulush Samarqand (11,7 %), Toshkent (11,4 %), Qashqadaryo (11,3 %) va Buxoro (9,4 %) viloyatlariga to'g'ri kelmoqda. Yetishtirilgan chorvachilik va parrandachilik mahsulotlari o'sish sur'atini hududlar kesimida tahlil qilganimizda yuqori o'sish sur'atlari Andijon viloyatida (103,6 %), Qoraqalpog'iston Respublikasida (103,3 %) va Jizzax viloyatida (103,1 %) qayd etildi. Parrandalar bosh sonini xo'jalik toifalari bo'yicha tahlil qilar ekanmiz, eng katta hajmi 50 935,0 ming bosh dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklarida qayd etilganligini ta'kidlash lozim. 2022-yilning 1-iyul holatiga parrandalar bosh soni 2021-yilning mos davri bilan solishtirganda 104,4 % ni tashkil etdi. 2021-yilning mos davri bilan solishtirganda fermer xo'jaliklarida 29,5 %, dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklarida 0,6 % va qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda 2,3 % o'sish qayd etildi. 2022-yil 1-iyul holatiga parrandalar bosh soni to'g'risidagi ma'lumotlarni xo'jalik toifalari bo'yicha tahlil qilar ekanmiz, parrandalar bosh sonining 14,1 % i fermer xo'jaliklari hissasiga, 58,4 % dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklariga, 27,5 %

qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarga to'g'ri kelishini qayd etib o'tish lozim [1].

Bugungi kunda "Mikrokreditbank" ATB tomonidan parrandachilik xo'jaliklari uchun kreditlar ajratilib kelinmoqda. Xususan, parrandachilik sohasini rivojlantirish maqsadida Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi va bankning o'z mablag'lari hisobidan 213 ta parrandachilik xo'jaliklari va ozuqa-yem mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi korxonalariga 523,4 mlrd. so'm miqdorida kredit mablag'lari ajratildi. Natijada, yiliga 1,4 mlrd. dona tuxum, 46,9 ming tonna parranda go'shti va 179,0 ming tonna parrandalar uchun ozuqa ishlab chiqarish quvvatlari yaratildi (1-rasm).

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi 2012-2022 yillarda parrandachilik xo'jaliklarida yetishtirilgan tirik vazndagi parranda go'sht mahsulotlari to'g'risida ma'lumot, ming tonnada.

O'tgan davr mobaynida ushbu talab asosida jami 179 ta loyihaga 438,6 mlrd. so'm kreditlar ajratib berildi. Shuningdek, parrandalar uchun ozuqa-yem ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash maqsadida, yillik quvvati 181 ming tonna tayyor ozuqa ishlab chiqarishni tashkil yetish uchun 5 ta loyihaga jami 80,3 mlrd. so'm kreditlar berildi.

Mazkur loyihalar to'liq amalga oshirilishi evaziga yiliga 1,3 mlrd. dona tuxum va 74 ming tonna parranda go'shti yetishtirish hamda 180,5 ming tonna tayyor ozuqa ishlab chiqarish quvvatlari yaratiladi. Parrandachilik yo'nalishda loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha bank tomonidan ishlar davom ettirilmoqda. 2022-yilning yanvar-dekabr oylarida barcha toifadagi xo'jaliklar tomonidan 8 129,3 mln. dona tuxum yetishtirildi. Ushbu ko'rsatkich 2021-yilning mos davriga nisbatan 104,4 % ni tashkil etdi. Natijada, aholi jon boshiga tuxum ishlab chiqarish 226 donani (108%) tashkil etadi (me'yor 208 dona). Xo'jalik toifalari bo'yicha tahlil qilinganda, yetishtirilgan tuxum umumiy hajmining 61,9 % – dehqon va tomorqa xo'jaliklariga, 14,8 % – fermer xo'jaliklariga, 23,3 % – qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarga to'g'ri kelganligini ko'rsatmoqda. Parranda go'shti yetishtirish (tirik

vaznda) 608,1 ming tonna (o'sish 129 % yoki 135 ming tonnaga ko'p) ishlab chiqarildi. Aholi jon boshiga go'sht ishlab chiqarish 12,2 kilogrammga (82 %) yetkazildi (me'yor 14,8 kg). 2021-yilda aholi jon boshiga go'sht ishlab chiqarish 10,1 kilogrammni tashkil etgan [2,4].

Quyidagi ustuvor vazifalar parrandachilik sohasini rivojlantirishda muhim hisoblanadi:

- raqobatbardosh parranda mahsulotlari ishlab chiqarish orqali aholini yetarli miqdorda parranda mahsulotlari bilan barqaror va maqbul narxlarda ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish;
- ilg'or xorijiy davlatlar tajribasidan foydalangan holda parrandachilik klasterlarini tashkil qilish, bunda innovatsion texnologiyalarni keng tatbiq etish;
- sohaga faol investitsiya jalb etish orqali parranda mahsulotlarini yuqori qo'shilgan qiymatli parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish;
- ilmiy-dagnostika laboratoriyalar tashkil qilish orqali parrandalar orasida kasalliklarni barvaqt aniqlash va oldini olish choralarini ko'rish;
- ozuqa bazasini kengaytirish, import o'rnini bosuvchi ozuqa va vitaminlarni ishlab chiqarish;
- parrandachilik tarmog'iga imtiyozli va uzoq muddatli kreditlar berish va davlat byudjet va jamg'arma mablag'lari hisobidan kredit foiz stavkasining asosiy stavkadan oshgan qismi uchun kompensasiya qilish amaliyotini joriy etish;
- parrandachilik sohasida yuqori malakali mutaxassislarga bo'lgan joriy va istiqboldagi ehtiyojlarni hisobga olgan holda kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni ta'minlash [3].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Mikrokreditbank" aksiyadorlik-tijorat banki sayti www.mkbank.uz
2. "Parrandasanoat" uyushmasi sayti www.poultry.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-noyabrdagi PQ-4015-sonli "Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori.

4. Эркинхожиев.И.И. Экономические основы аграрного сектора Республики Узбекистан //Агропромышленный комплекс: проблемы и перспективы развития: материалы всероссийской научно-практической конференции (21 апреля 2021 года).-Благовещенск: Изд-во: Дальневосточный ГАУ, 2021. - С. 304-309. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46591797>

SANOAT ISHLAB CHIQRISHDA RAQAMLI EGIZAKNING QO‘LLANILISHI

Abdullayev Munis Kurbonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

*Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari kafedrasini mudiri, i.f.f.d. (PhD),
dotsent*

m.abdullayev@tsue.uz

Abduraxmonova Barno Xamidullayevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistri

Annotatsiya

To‘rtinchi sanoat inqilobi (Sanoat 4.0) tobora kuchayib bormoqda, mahsulotlarning virtual nusxalari mavzuning dolzarbligini oshirmoqda. Raqamli egizak boshqa texnologiyalar bilan integratsiyalashgan va sanoat ishlab chiqarishda aqlli zavod kabi ko‘plab sohalarda qo‘llaniladi. Ushbu maqolada korxonalarining raqamli transformatsiyasining omillaridan biri bo‘lgan raqamli egizak texnologiyasining hozirgi rivojlanish holati va istiqbollari hamda ushbu mavzu doirasida olimlarning olib borgan tadqiqotlari tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: raqamli egizak, Sanoat 4.0, aqlli zavod

Raqamli egizak obyekt va jarayonning haqiqatda mavjud bo‘lgan interaktiv analogi bo‘lib, uni samarali boshqarish imkonini beradi.

Raqamli egizak konsepsiyasi ilk bora 1970-yillarda NASA tomonidan AQShning Apollon 13ni loyihalashda ishlatilgan. Kosmik kemandi nuxsasi uni sinovdan o‘tkazish va maxsus sharoitlarda harakatini bashorat qilish uchun yaratilgan.

Raqamli egizak tushunchasi birinchi marta 2002 yilda Michigan universiteti professori Maykl Grivs tomonidan tasvirlangan. U o‘zining “Raqamli egizaklarning kelib chiqishi” kitobida ularni uchta asosiy qismga ajratdi:

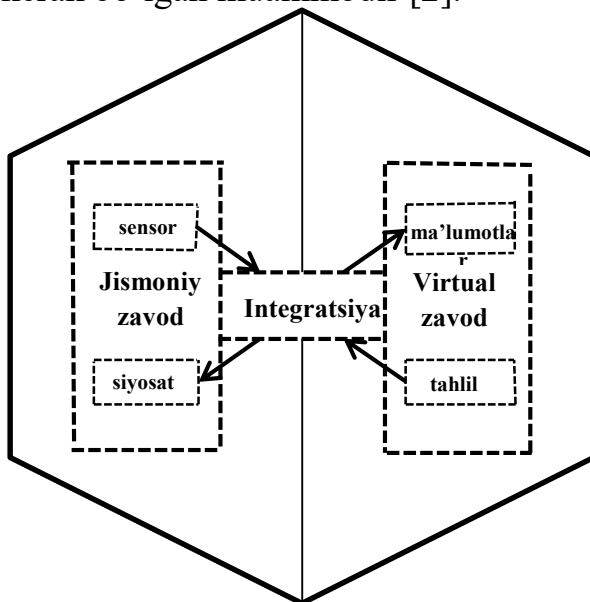
1. Haqiqiy kosmosda jismoniy mahsulot.
2. Virtual makonda virtual mahsulot.
3. Virtual va jismoniy mahsulotni bog'laydigan ma'lumotlar.

Grivsnining so‘zlariga ko‘ra, "Ideal sharoitlarda mahsulotdan olinishi mumkin bo‘lgan barcha ma'lumotlarni uning raqamli egizakidan olish mumkin."

Zamonaviy sanoat har tomonlama raqamlashtirishning rivojlanish jarayoniga kirib ulgurdi. Mahsulot mahsuldorligi, va sifatini oshirishga qaratilgan ishlab chiqarish tizimlarida bugungi sanoat raqamli dizayn va ishlab chiqarish jarayonlariga tobora bog'lanib bormoqda. Sanoat 4.0 ga o‘tish jarayonida hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolardan biri jismoniy dunyo va raqamli dunyo o‘rtasida aloqa kanalini qurishdir. Bu o‘z o‘rnida raqamli egizakning rolidir [1].

Raqamli texnologiyalar nafaqat sanoat ishlab chiqarishida ilg‘or innovatsiyalar uchun imkoniyat yaratadi, balki sanoat tizimining an'anaviy modelini sezilarli darajada o‘zgartiradi va an'anaviy ishlab chiqarish tizimiga yangi turtki beradi. Bugungi kunda sanoat Internetning muvofiqlashtirish ostida sanoat razvedkasi asta-sekin shakllanmoqda va raqamli egizak yetakchi sanoat razvedkasining kaliti bo‘lib xizmat qilmoqda. Hozirgi vaqtda ushbu texnologiya asosan raketa ishlab chiqarish, neft va gaz

qazib olish tizimlari kabi "yuqori qiymatli" sohalarda qo'llaniladi. Gartnerning texnologiya tendentsiyalari tahliliga ko'ra, raqamli egizak texnologiyasi yaqin 5-8 yil ichida yetuklashadi. 5G va sanoat IoT platformalarining mashhurligi bilan global raqamli egizak keng miqyosda qo'llanilishi kerak. Sanoat endilikda sanoat 4.0 davriga o'tmoqda, va raqamli egizak texnologiyasi sanoat 3.0 dan sanoat 4.0 ga o'tishda juda muhim rol o'ynaydi. Sanoat 4.0 da raqamli egizak texnologiyasini qo'llash dolzarb mavzu va hal qilinishi kerak bo'lgan muammodir [2].

1- rasm. Raqamli egizakning aqlli zavodlarda qo'llanilishi

Urban August, Siemensning katta vitse-prezidenti, raqamli egizak an'anaviy korxonalaridan raqamli korxonalariga o'tish uchun muhim texnologiya ekanligini aytgan [3] (1- rasm).

Raqamli egizakga asoslangan aqlli zavod mahsulot ishlab chiqarishning hayot siklining har bir bo'g'inida muhim rol o'ynaydi:

1. Mahsulot dizaynerlari uchun ular mahsulot ishonchliligini simulyatsiya qilish va tahlil qilish uchun raqamli egizakga tayanishi, so'ngra dizaynni takomillashtirish va mahsulotdan foydalanishni yaxshilashi mumkin.

2. Ishlab chiqaruvchilar, tasdiqlovchilar uchun ishonchli baholash raqamli egizak va mahsulotlarni naturada birlashtirish yordamida amalga oshirilishi mumkin.

3. Ta'minotchiga kelsak, raqamli egizak mahsulot xavfsizligini tahlil qilish, profilaktik xizmat ko'rsatish va boshqa ishlarga tayanishi mumkin. Mahsulot bekor qilinganda, u har bir mahsulot tizimining qolgan xizmat muddatini tahlil qilish va qayta ishlab chiqarishni baholash uchun raqamli egizakga tayanishi mumkin, bu keyingi avlod mahsulotlarini ishlab chiqishda yordam beradi.

4. Foydalanuvchilar uchun raqamli egizaklar mahsulot mavjudligini bashorat qilish va mahsulot haqida kengroq tushunchaga ega bo'lish uchun ishlatilishi mumkin. Shu bilan birga, tizimdan foydalanishda qulayroq foydalanish mumkin.

Raqamli egizakni sanoatda qo'llash bo'yicha ko'plab olimlar ham tegishli tadqiqotlarni amalga oshirganlar. Tomas [2] Sanoat 4.0 da raqamli egizak ma'lumotlarni yig'ish va ma'lumotlarni qayta ishlashni avtomatlashtirishi va ko'p rejali ma'lumotlarni yig'ish usulini joriy etishini taklif qiladi. Shvedenk [4] raqamli egizak proyeksiyalari orqali hosil bo'lgan ma'lumotlar oqimlaridan birgalikda foydalanishni

ta'minlash uchun umumiy chiziqli strukturadan foydalangan holda, jismoniy tizim obyektlarining parchalanishiga asoslangan raqamli dual proyeksiyali o'zaro ta'sir qilish usulini taklif qiladi. Chaiwat Assawaarayakulp [5] Sanoat 4.0 ni rivojlantirishning yana bir usulini taklif qiladi, u o'z-o'zidan ishlab chiqilishi va qurilishi mumkin bo'lgan, avtomatlashtirish zavodi piramidalari tuzilishi bilan birlashtirilgan raqamli egizakni taklif qiladi. Raqamli egizakni piramida qatlamlari bilan aloqa qilish kanali sifatida ishlatish zavod strukturasi o'zgartirmasdan zavodni avtomatlashtirish imkonini beradi. Siemens o'z zavodlarida uskunalarni sozlash uchun raqamli egizakdan foydalanadi va virtual bo'shliqlarda murakkab uskunalarni sozlash yuqori samaraga ega [6]. Raqamli egizak bilan murakkab tizimlarni simulyatsiya qilish imkon qadar ko'proq asosiy xodimlarga loyihani ishlab chiqish va joylashtirishda ishtirok etish imkonini beradi, shuningdek, qurilmalarni sozlash va moslashtirishni osonlashtiradi, joylashtirishning moslashuvchanligini oshiradi.

Schuler o'zining ishlab chiqarish jarayoniga raqamli egizakni tadbiq qila boshladi [7]. Schuler vitse-prezidenti Saymon Sherenbaxer dastlabki natijalar bilan Shulerda raqamli egizak zavodini joylashtirish bo'yicha yechim taklif qildi. Smart Press Shop yordamida mumkin bo'lgan ishlamay qolish vaqtlarini aniq prognoz qilish va ishlamay qolishning oldini olish, zavod ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilash imkon mavjud. 2016 yildan beri Schuler press ishlab chiqarish liniyasidagi mashinalar dastgoh asboblaridan ma'lumotlarni yig'ish uchun sensorlar bilan jihozlangan. Bu shuni anglatadiki, ular tizim holati va ishlash jarayonini batafsil kuzatib borishga muvaffaq bo'lishdi. Bundan tashqari, mashinali o'rganish algoritmi tomonidan amalga oshirilgan aqlli tashxis funktsiyasi ishlab chiqarish liniyasi ishlamay qolganda nosozlik sababini aniqlash uchun retrospektiv tahlilni o'tkazishi mumkin.

Ushbu tadqiqotlardan ko'rinib turibdiki, kelajakda raqamli egizak kelajakdagi aqlli zavodlarning asosiy texnologiyasi bo'ladi. Raqamli egizak texnologiyasi qo'llanilgandan keyin asl modelni optimallashtirishi mumkin va iste'molchilarning raqamli egizak ma'lumotlar resurslariga bo'lgan ehtiyojlarini to'liq qondirish uchun mahsulotga xizmat ko'rsatish modelini yangilashi mumkin. Shunga qaramay, turli mamlakatlarda raqamli egizakning rivojlanish darajasida ham sezilarli bo'shliq mavjud [8]. Raqamli egizakning jahon sanoatida mashhurlik qozonishiga hali uzoq vaqt bor. Bundan tashqari, sanoat Internet yuqori darajadagi tarmoq ishonchliligini va real vaqt rejimida ishlashini talab qiladi [1]. Biroq, hozirda raqamli modelning ishonchliligini ta'minlash bo'yicha juda kam narsa taklif etiladi. Bu yerda blokcheynni raqamli egizakga qo'llash rejasi taklif qilinadi. Raqamli egizak dasturining ma'lumotlarning o'zgarmasligini ta'minlash uchun blokcheynning kriptografik xususiyatlaridan foydalanish mumkin.

Shunday qilib, sanoat ishlab chiqarish sohasida raqamli egizak ishlab chiqarish, namunaviy qurilish, zavodni boshqarishda katta afzalliklarga ega. Xususan, raqamli egizak uskunalariga texnik xizmat ko'rsatishda tabiiy afzalliklarga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pokhrel A, Katta V, Colomo-Palacios R (2020) Digital Twins for cybersecurity incident prediction.

2. Uhlemann TH-J, Steinhilper CLR (2017) The Digital Twins: realizing the cyber-physical production system for industry 4.0. *Procedia CIRP* 61:335–340, ISSN2212–8271.
3. August U (2019) Digital Twins Technology for More Efficiency. *ATZ Prod Worldw* 6:54.
4. Shvedenko VN, Volkov AA (2019) A method for digital twin's generation based on the aggregation of information objects. *Autom Doc Math Linguist* 53(3):122–126
5. Assawaarayakul C, Srisawat W, Ayuthaya SDN, Wattanasirichaigoon S (2019) Integrate Digital Twins to exist production system for industry 4.0. 2019 4th Technology Innovation Management and Engineering Science International Conference (TIMES-iCON)
6. Tao F va et al (2018) Digital Twins in industry: State-of-the-art. *IEEE Trans Industr Inf* 15(4):2405–2415
7. Scherrenbacher S (2019) No Smart Factories without a Digital Twins. *ATZ-Prod Worldw* 6.4:36–39
8. Wang KJ, Lee TL, Hsu Y (2020) Revolution on Digital Twins technology—a patent research approach. *Int J Adv Manuf Technol* 107:4687–4704.

SIFATLI TA'LIM- ADOLATLI, TINCH VA BAG'RIKENG JAMIYAT QURISH GAROVI

Raximova Dilnoza Davronovna
Buxoro davlat universiteti, o`qituvchi
Raximovadilnoza19832017@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada adolatli va tinch, bagrikeng jamiyatni qurishda sifatli ta'limning o`rni va ahamiyati yoritilgan. BMTning barqaror rivojlanish maqsadlari va bu maqsadlarga erishish yo`nalishlari ochib berilgan.

***Kalit so`zlar:** Ta'lim, sifatli ta'lim, barqaror rivojlanish maqsadlari, bitiruvchilarning ilmiy salohiyati, oliy ta'lim muassasalari*

Education, quality education, goals of sustainable development, scientific potential of graduates, higher education institutions

Insoniyat asrlar davomida erishgan barcha yutuqlari ta'lim jarayonining kundankunga rivojlanib, turli kashfiyotlar, ixtirolar va yangiliklarni jamiyat hayotiga kirib borishi tufaylidir. Jamiyatning tamal toshi sifatida ta'lim islohotlar olib boradi, rivojlanishga yordam beradi va innovatsiyalarga yo'l ochadi. Jamiyatda sifatli ta'limning zarurligini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi, shuning uchun buyuk ajdodlarimiz uning ahamiyati va mamlakat taraqqiyotidagi o`rni haqida ko'p ta'kidlab o`tganlar. Aynan ta'lim orqali odamlar koinotning cheksizligini va uning atomlardagi mavjudligi sirini o'rganishga muvaffaq bo'ldilar. Agar bizning salohiyatimizni oshiradigan ta'lim bo'lmasa tabiiy, texnikaviy, ijtimoiy fanlarda kashf qilingan qonuniyatlar, millionlab yangiliklar, innovatsiyalar mavjud bo'lmaydi.

Belgiyada joylashgan Education International (EI) tashkiloti sifatli ta'limni jinsi, irqi, etnik kelib chiqishi, ijtimoiy-iqtisodiy holati va geografik joylashuvidan qat'i nazar, har bir o'quvchining ijtimoiy, hissiy, aqliy, jismoniy va kognitiv rivojlanishiga qaratilgan ta'lim sifatida belgilaydi.[1] U bolani sinovlarga emas, balki hayotga tayyorlaydi. Fikrimizcha, ta'lim insonning hayoti davomida, insoniyatning yanada yaxshi, sog'lom turmush kechiriga, tarixda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklardan ibrat olishga, jamiyatga zarar keltirmaydigan faoliyat ko'rsatishga o'rgatishi lozim. 2012-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (SDG) birinchi marta "Sifatli ta'lim" tushunchasini kiritdi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti farovon kelajak uchun ta'limning ustunligini konsepsiyasini yoqlab, nafaqat ta'lim, balki sifatli ta'lim hamma uchun asosiy maqsad bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti o'zining Barqaror rivojlanish konsepsiyasida 4 maqsad- Inklyuziv va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash va barcha uchun umrbod ta'lim imkoniyatlarini rivojlantirishni asosiy maqsad sifatida belgiladi.[2] Inklyuzivlik va tenglik savodxonlik emas, balki sifatli ta'limning asosidir. Bu ta'limni tushunish va uni dunyoni o'zgartirish vositasiga aylantirish uchun inqilobiy yondashuv hisoblanadi. Dunyo bo'ylab sifatli ta'limni ta'minlashda har bir kishi o'ziga xos tarzda ishtirok etishi mumkin. Ushbu maqsad yuzasidan BMT 2030 yilgacha quyidagi maqsadlarni belgiladi:

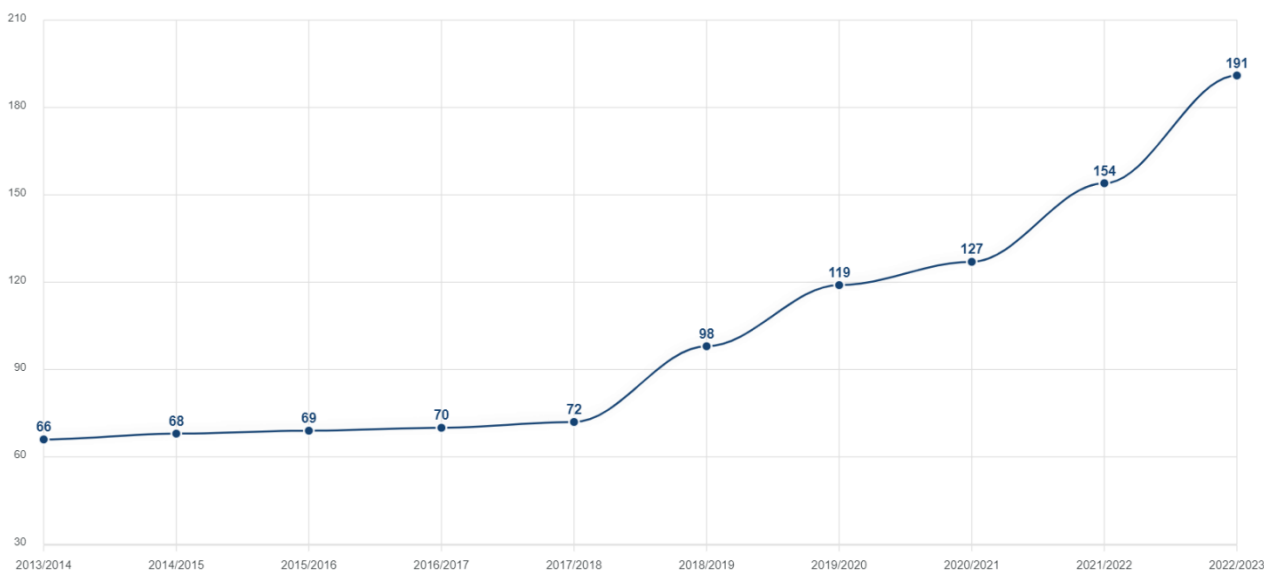
- 2030 yilga borib barcha qizlar va o'g'il bolalar bepul, teng va sifatli boshlang'ich va o'rta ta'lim olishlarini ta'minlash, bu esa 4-maqsadning tegishli va samarali maqsadlariga erishish imkonini beradi.
- 2030 yilga kelib barcha qizlar va o'g'il bolalarning boshlang'ich ta'limga tayyor bo'lishlari uchun sifatli erta bolalik rivojlanishi, parvarishi va erta ta'limdan foydalanish imkoniyatini ta'minlash.
- 2030 yilga kelib barcha ayollar va erkaklarning arzon va sifatli texnik, kasb-hunar va oliy ta'lim, shu jumladan universitetda ta'lim olishlari uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash.
- 2030 yilga kelib bandlikni ta'minlash, munosib mehnat va tadbirkorlik uchun tegishli ko'nikmalarga, jumladan, texnik va kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lgan yoshlar va kattalar sonini sezilarli darajada oshirish.
- 2030 yilga borib ta'limdagi gender tafovutlarini bartaraf etish va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan nogironlar, mahalliy xalqlar va himoyasiz vaziyatga tushib qolgan bolalar uchun ta'lim va o'qitishning barcha darajalaridan teng foydalanishni ta'minlash.
- 2030 yilga kelib, barcha yoshlar va kattalarning katta qismi, ham erkaklar, ham ayollar savodli va ko'p sonli bo'lishini ta'minlash
- 2030 yilga kelib, barcha o'quvchilarning barqaror rivojlanishga ko'maklashish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlash, jumladan, ta'lim barqaror rivojlanish va barqaror turmush tarzi, inson huquqlari, gender tengligi, tinchlik va zo'ravonlikdan voz kechish madaniyatini targ'ib qilish, global fuqarolik va madaniyatni e'tirof etish.
- Bolalar, nogironlik va genderga sezgir bo'lgan hamda barcha uchun xavfsiz, zo'ravonliksiz, inklyuziv va samarali ta'lim muhitini ta'minlovchi ta'lim muassasalarini qurish va modernizatsiya qilish.

➤ 2030 yilga kelib malakali o‘qituvchilar bilan ta’minlashni, shu jumladan rivojlanayotgan mamlakatlarda, ayniqsa kam rivojlangan mamlakatlarda va rivojlanayotgan kichik orol davlatlarida o‘qituvchilar malakasini oshirish bo‘yicha xalqaro hamkorlik orqali sezilarli darajada oshirish.[2]

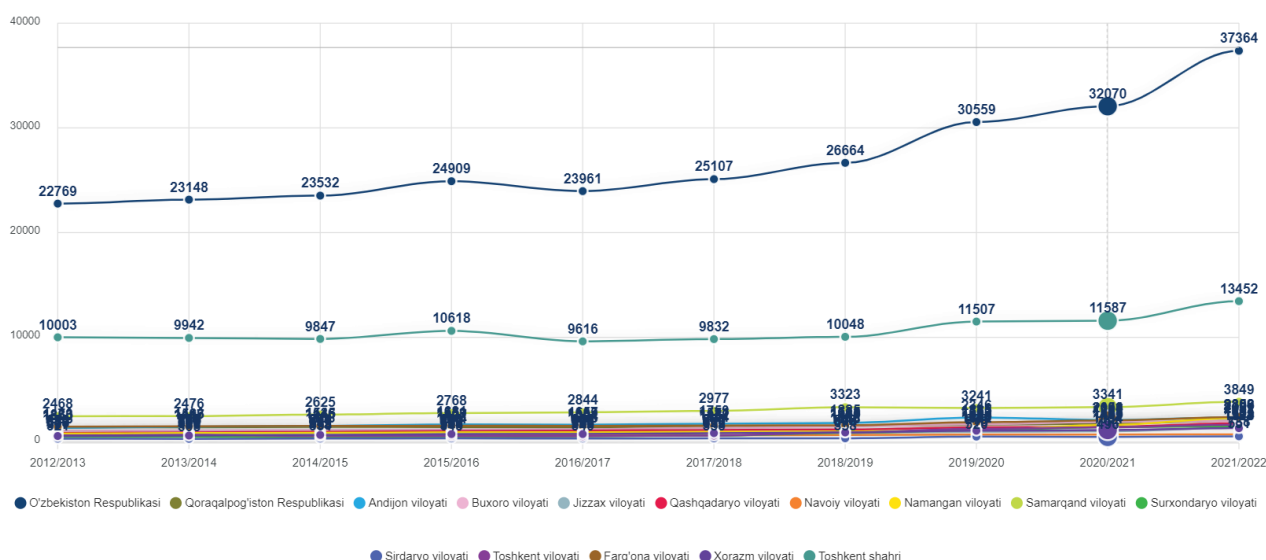
2030-yilgacha bo‘lgan davrda BMTning Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018-yil 20-oktabrda 2030-yilgacha bo‘lgan davr uchun 16ta Barqaror rivojlanish milliy maqsadlari hamda ular bilan bog‘liq bo‘lgan 125ta vazifalar tasdiqlandi.

Mamlakatimizda ta’lim sifatini oshirish, savodxonlik darajasini ko‘tarish, ilmiy va salohiyatli kadrlarlarni yetishtirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Oliy ta’lim tashkilotlari soni 2013-2014 o‘quv yiliga nisbatan 3 barobarga oshgan[3], 2021-yilda mamlakatimiz oliy ta’lim muassasalariga qariyb 571,5 ming talaba qabul qilingan, bu 2001-yildagi 183 ming talabadan ikki baravar ko‘pdir.[4] 2020 yilda oliy ta’lim muassasalarida yalpi o‘qishga kirish darajasi (GER) 16 foizni (ayollar o‘rtasida 14,9 foiz va erkaklar orasida 16,9 foiz) 2011-2012 yillardagi 8 foizdan oshdi. Mamlakatda oliy ta’limga talab ortib bormoqda, chunki so‘nggi yigirma yil ichida bakalavrlar uchun kirish imtihonlariga da’vogarlar soni to‘rt baravar, o‘qishga kirganlar soni to‘rt baravar ko‘paygan.

Oliy ta’lim tashkilotlari soni (jami)

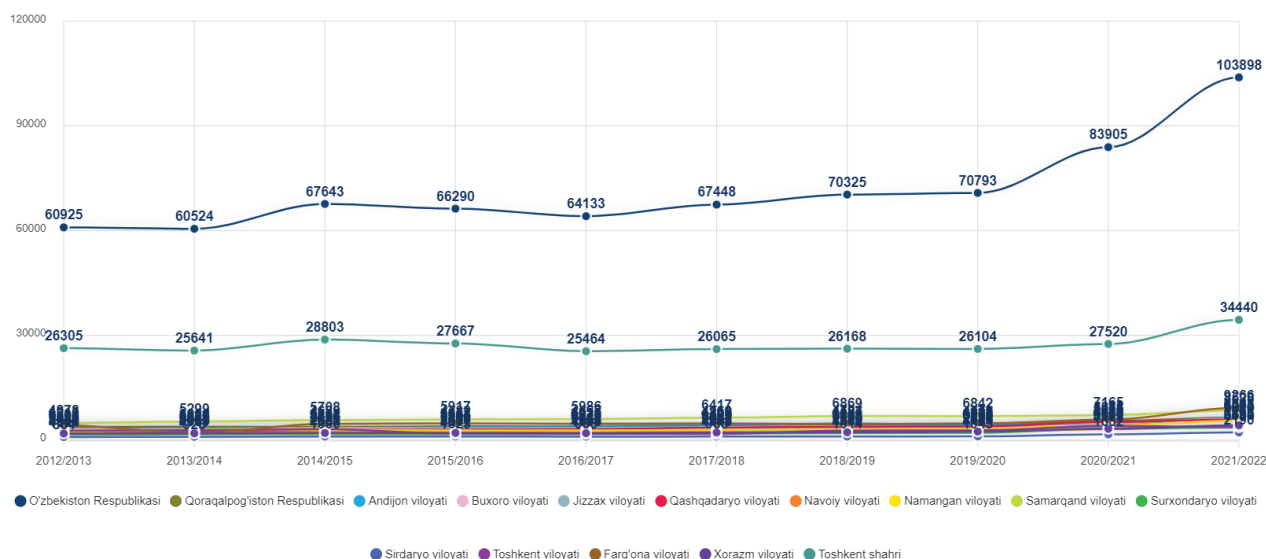

Oliy ta'lim tashkilotlarida o'qituvchilar soni

So'nggi yillarda mamlakatimizda oliy ta'lim muassasalarining faoliyat samaradorligi ijobiy tendensiyaga egaligini ko'rishimiz mumkin. Lekin ta'lim sifati va bitiruvchilarning ishga joylashish ko'rsatkichlari haliyam past natijalarni ko'rsatmoqda.

Oliy ta'lim tashkilotlarini bitiruvchi talabalar soni (jami)

Ta'lim tizimida bitiruvchi talabalarning ilmiy salohiyatini oshirish maqsadida O'zbekistonda quyidagi yo'nalishlarga e'tabor qaratish lozim:

- STEM fanlari bo'yicha mavjud kurslarni yaxshilash
- Kirish imtihonlarini bilimga asoslangandan ko'ra ko'proq kompetentsiyaga asoslanish
- O'quv dasturlarini jahon reytingida yuqori o'rinda turuvchi OTMLar dasturlariga mos ravishda qayta ko'rib chiqish.

- Tegishli mavzular bo'yicha Ommaviy Ochiq Onlayn Kurslar ta'minotini yaxshilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://leverageedu.com/blog/quality-education/>
2. <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/quality-education>
3. <https://siat.stat.uz/reports-filed/700/line-data>
4. <https://stat.uz/en/official-statistics/social-protection>
5. Davronovna R. D., Hamzayevna A. R. BIZNESDA ESG TAMOYILLARINI QOLLASH-INNOVATSION IQTISODIYOTNING MUHIM YO'NALISHLARIDAN BIRI SIFATIDA.
<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&hl=ru&cluster=10282004269601585143>
6. Azimov B. F., Rakhimova D. D. The role of research and innovations in the modernization of the regional economy //Conferencea. – 2022. – C. 43-47.

THE GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX

F.A.Djalilov

Tashkent state university of economics

Abstract

This article examined the global Competitiveness Index and its main indicators, and examined the level of competitiveness of the country's economy, the level of development of the economy and similar factors

Keywords: competition, competitiveness, Ranking of countries, global competitiveness index, competitiveness rating, state competitiveness index.

The Global Competitiveness Index (GCI) is an annual report published by the World Economic Forum (WEF). It measures the competitiveness of countries and economies based on a comprehensive set of factors and indicators. The GCI assesses the ability of a nation to achieve sustained economic growth, productivity, and prosperity in a globalized world.

To compile the GCI, the World Economic Forum gathers data from various sources, including surveys of business leaders, executive opinions, statistical data, and reports from international organizations. The data is then analyzed and weighted to create a comprehensive ranking of countries based on their competitiveness.

The GCI takes into account both macroeconomic factors and microeconomic fundamentals that contribute to a country's competitiveness. It evaluates a wide range of factors, including institutions, infrastructure, macroeconomic environment, health and primary education, higher education and training, goods market efficiency, labor market efficiency, financial market development, technological readiness, market size, business sophistication, and innovation.

Including the Global Competitiveness Index (GCI) can bring several benefits to a country. Here are some potential advantages:

Economic Growth: The GCI helps identify a country's strengths and weaknesses in various areas of competitiveness, such as institutions, infrastructure, market efficiency, technological readiness, and innovation. By addressing these areas of improvement, a country can enhance its overall competitiveness, attract investment, foster entrepreneurship, and stimulate economic growth.

Investment Attraction: The GCI provides valuable insights for investors and businesses looking to expand or establish operations in a particular country. A high ranking in the GCI can enhance a country's image as an attractive investment destination, leading to increased foreign direct investment (FDI) and capital inflows. This influx of investment can create jobs, stimulate local industries, and drive economic development.

Increased Trade: A strong GCI ranking signifies a country's competitiveness in global markets. It implies that the country's goods and services are of high quality, efficient, and technologically advanced, making them more appealing to international buyers. This can result in increased exports and improved terms of trade, boosting the country's trade balance and overall economic performance.

Enhanced Productivity: The GCI analysis helps identify areas where a country can improve its productivity and efficiency. By implementing necessary reforms and policies, such as investing in infrastructure, improving education and skills development, and fostering innovation, a country can enhance its productivity levels. Higher productivity leads to improved competitiveness, increased output, and higher standards of living for its citizens.

Policy Guidance: The GCI provides policymakers with valuable data and benchmarks to evaluate the effectiveness of their policies and identify areas requiring attention. It serves as a tool for policy formulation and helps governments prioritize their efforts towards improving competitiveness in areas such as education, technology, business environment, and governance.

Human Capital Development: The GCI emphasizes the importance of human capital and its role in driving competitiveness. A focus on education, skills development, and healthcare, as indicated by the GCI, can lead to a more knowledgeable and productive workforce. This, in turn, attracts investment, promotes innovation, and supports long-term economic growth.

International Collaboration: The GCI facilitates international collaboration and learning between countries. By comparing their performance with other nations, countries can identify best practices, learn from successful models, and adapt policies that have proven effective elsewhere. This exchange of knowledge and experiences can lead to improvements in various aspects of competitiveness and overall economic development.

One of the main indicator of GCI is goods market efficiency. World Economic Forum Competitiveness Index include 7 pillars of Product market analysis. The Product Market pillar assesses the efficiency, openness, and competitiveness of a country's product markets. It evaluates factors such as market concentration, trade openness, intensity of competition, barriers to entry, and efficiency of the domestic market. The assessment of the Product Market pillar provides insights into the

effectiveness of a country's regulations and policies related to product markets, which can significantly impact its overall competitiveness.

A). Domestic market competition:

- distortive effect of taxes and subsidies on competition (based on survey which illustrates the response to the survey question “In your country, to what extent do fiscal measures (subsidies, tax breaks, etc.) distort competition?” [1 = distort competition to a great extent; 7 = do not distort competition at all] based on survey which illustrates the response to the survey question “In your country, to what extent do fiscal measures (subsidies, tax breaks, etc.) distort competition?” [1 = distort competition to a great extent; 7 = do not distort competition at all]).

There is no specific formula that universally demonstrates the distortive effect of taxes and subsidies on competition, as the impact can vary depending on the specific market conditions and policy design. However, there are some economic concepts and models that can be used to analyze and quantify these effects. Here are a few commonly used approaches:

1. Deadweight loss analysis: Deadweight loss, also known as excess burden, measures the efficiency loss caused by market distortions. A deadweight loss is a cost to society created by market inefficiency, which occurs when supply and demand are out of equilibrium. Mainly used in economics, deadweight loss can be applied to any deficiency caused by an inefficient allocation of resources.

It can be calculated by comparing the equilibrium quantity and price in the absence of taxes or subsidies with the equilibrium under the policy. The larger the deadweight loss, the greater the distortion caused by taxes or subsidies.

$$\text{Deadweight Loss Formula} = \frac{1}{2} \times (Q1 - Q2) \times (P1 - P3)$$

In other words:

$$\frac{1}{2} \times \text{Change in quantity} \times \text{Change in Price}$$

This then calculates the area for the deadweight consumer surplus in the first instance, and the deadweight producer surplus in the second instance. If we then add them together, we get the total deadweight loss.

In this case, the deadweight consumer surplus would equal:

$$\frac{1}{2} \times (7 - 5) \times (200 - 100) = 100$$

The deadweight producer surplus would equal

$$\frac{1}{2} \times (5 - 3) \times (200 - 100) = 100$$

So in total, the deadweight loss to society is \$200 for this example.

2. Price elasticity analysis: Price elasticity of demand and supply measures the responsiveness of quantity demanded and supplied to changes in price. By analyzing the price elasticities, you can determine how taxes and subsidies affect prices and

market outcomes. Higher elasticities indicate a greater potential for distortions in response to policy interventions.

3. Comparative statics analysis: Comparative statics involves comparing market equilibrium outcomes before and after the introduction of taxes or subsidies. This analysis examines changes in key variables such as prices, quantities, profits, and consumer welfare to assess the distortive effects on competition.

On June 14 2021, the President of Uzbekistan signed a resolution "On additional measures aimed at developing poultry farming and strengthening the fodder base of the industry."

Poultry meat production in Uzbekistan

Poultry meat production	2016	2017	2018	2019	2020	2021
poultry meat production, 1000 tonnes	99,7	133,5	173,0	205,2	181,1	220,7
comparison with the previous year, in %	110	134	130	119	88	122
Price per kg				23878	25621	30500
Price changes in percentage					107,30	1,19

According to the document, starting from June 1, 2021 poultry farms paying value added tax will receive subsidies from the republican budget in the amount of 50 sums for each sold egg and 1,000 sums for each kilogram of poultry meat sold produced on the farms.

The allocation of a subsidy had a good effect on increasing production after a decrease during the quarantine measures of the pandemic in 2020. The effect of subsidies across sectors remains heterogeneous. If in agriculture 1 soum of benefits gives 33 sums of added value, then in education - only 20 sums, and in the IT sector 16 sums.

The effectiveness of the use of incentives has been significantly realized in the field of poultry farming and fisheries. In particular, the volume of production in the poultry industry increased from 133,503 tons in 2017 to 205,243 tons in 2019.

On other hand this effect does not show very good results in terms of stabilizing or lowering prices. At the same time deadweight loss from this subsidy equal to

$$\frac{1}{2} (220.7-181.1) * (30500-29500)= 19.8 \text{ bln. sum.}$$

It means that the inefficiency in the market has resulted in a loss of economic welfare amounting to 19.8 bln. sum. This represents the value of the foregone consumer and producer surplus that could have been attained if the market operated at its socially optimal level.

The magnitude of deadweight loss provides an estimate of the economic inefficiency caused by market distortions or deviations from the optimal allocation of resources. In this case, the 19.8 bln. sum indicates the size of the welfare loss resulting from the misallocation of resources.

It's important to note that the calculation of deadweight loss is typically an estimation and involves assumptions and modeling based on economic theory and data. The actual value of deadweight loss can vary depending on the specific circumstances,

such as the size of the market, the nature of the distortions, and the elasticities of supply and demand.

That's why the President emphasized that it is necessary to take stock of tax and customs benefits, cancel inefficient ones, and unify benefits for foreign and domestic investors⁷⁴.

4. Game theory analysis: In oligopolistic markets, game theory can be used to analyze the strategic interactions between firms and the impact of taxes or subsidies on their behavior. Models like the Cournot or Bertrand competition can be applied to study the effects of policy interventions on market outcomes.

- extent of market dominance (Response to the poll question "How do you characterize corporate activity in your country?" [1 = dominated by a few business groups; 7 = spread among many firms]);

Most concentration and dominance measures like CR (Concentration Ratio) and Herfindahl–Hirschman Index (HHI) are calculated by using the number of companies and their shares in a market and regulatory bodies employ them for determining the level of competition or dominance.

- Competition in services (demonstrates the average of the scores of the three components of the following Executive Opinion Survey question: "In your country, how competitive is the provision of the following services: professional services (legal services, accounting, engineering, etc.); retail services; and network sector (telecommunications, utilities, postal, transport, etc.)?" In each case, the answer ranges from 1 (not at all competitive) to 7 (extremely competitive).

B) Trade openness:

- Prevalence of non-tariff barriers (Response to the survey question "In your country, to what extent do non-tariff barriers (e.g. health and product standards, technical and labelling requirements, etc.) limit the ability of imported goods to compete in the domestic market?" [1 = strongly limit; 7 = do not limit at all] | 2018–2019 weighted average or most recent period available);

Calculating the prevalence of non-tariff barriers (NTBs) can be a challenging task due to their diverse nature and the lack of standardized data. However, here are some steps you can follow to get an estimate of the prevalence of NTBs:

1. Define the scope: Determine the specific types of NTBs you want to analyze. NTBs can include various measures such as quotas, licenses, technical standards, sanitary and phytosanitary regulations, customs procedures, subsidies, and more. Focusing on specific categories will help narrow down the analysis.

2. Identify data sources: Look for available data sources that provide information on NTBs. These may include government reports, trade databases, industry surveys, academic research, and international organizations' publications like the World Trade Organization (WTO), World Bank, or regional economic organizations.

3. Collect relevant data: Gather data on the specific NTBs you are interested in studying. This may involve extracting information from trade databases, reviewing policy documents, or utilizing survey results. Data can include the number of NTBs in place, their duration, affected sectors, or estimated trade impact.

⁷⁴ <https://www.gazeta.uz/ru/2022/11/01/preferences/>

4. Quantify prevalence: Analyze the collected data to quantify the prevalence of NTBs. This could involve calculating the number of NTBs per country, sector, or product category. You can also examine the duration of NTBs or estimate the trade impact caused by specific barriers.

- Trade tariffs (The weighted mean applied tariff is the average of effectively applied rates weighted by the product import shares corresponding to each partner country. Applied tariffs are considered to be the tariff rates applied by a customs administration on imported goods. They are the rates published by national customs authorities for duty administration purposes);

- Complexity of tariffs (Measures the complexity of a country's tariff regime. The score ranges from 1 (very complex) to 7 (not complex) | 2018 or most recent period available. Tariff complexity is assessed on four criteria: tariff dispersion, the prevalence of tariff peaks, the prevalence of specific tariffs and the number of distinct tariffs. This index is calculated as the simple average of the normalized score of these four criteria);

The complexity of tariffs refers to the level of intricacy and difficulty involved in understanding, implementing, and navigating the tariff systems of countries. It encompasses various factors that can make tariffs challenging to comprehend and work with. Here are some elements that contribute to the complexity of tariffs:

1. Tariff structures: Tariffs can have different structures, such as ad valorem tariffs (based on the value of the goods), specific tariffs (a fixed amount per unit), or a combination of both. Some countries may also have complex tariff schedules with multiple levels, exemptions, or preferential rates based on factors like the country of origin or trade agreements.

2. Tariff classifications: The Harmonized System (HS) is used globally to classify traded goods for customs and tariff purposes. However, determining the correct HS code for a specific product can be challenging, as it requires detailed knowledge of the product's composition, characteristics, and intended use. Misclassification can lead to incorrect tariff assessments or delays in customs clearance.

3. Tariff rates: Tariff rates can vary widely across countries and products. Different goods may have specific tariff rates, and these rates can change frequently due to government policies or trade negotiations. Keeping up with the latest tariff rates can be demanding, especially for businesses involved in international trade.

4. Exemptions and exceptions: Tariff systems often include exemptions, exceptions, or preferential rates for specific products, industries, countries, or trade programs. Identifying and understanding these provisions can be complex, as they may involve complex rules of origin, regional trade agreements, or industry-specific regulations.

5. Trade agreements: Countries engage in numerous bilateral, regional, and multilateral trade agreements, which can lead to varying tariff obligations and preferences. Navigating the rules and regulations within these agreements, understanding their implications, and ensuring compliance can be intricate and time-consuming.

- Border clearance efficiency (Assesses the effectiveness and efficiency of the clearance process by customs and other border control agencies in the eight major

trading partners of each country. The scale ranges from 1 (worst) to 5 (best). <https://lpi.worldbank.org/about>).

Determining border clearance efficiency involves assessing the effectiveness and speed of customs and border procedures for goods entering or leaving a country. Here are some key steps to evaluate border clearance efficiency:

1. Define relevant indicators: Identify the indicators that measure border clearance efficiency. Common indicators include clearance time, paperwork requirements, inspection procedures, transparency of regulations, and overall trade facilitation measures. Determine which indicators are most relevant to your analysis.

2. Collect data: Obtain data related to border clearance processes. This can be done through various sources, such as customs authorities, trade associations, international organizations (e.g., World Bank, World Trade Organization), and surveys of businesses engaged in cross-border trade. Data should cover aspects like processing times, documentation requirements, physical inspections, and any associated costs.

3. Analyze clearance time: Calculate the average time it takes for goods to clear customs and cross the border. This typically includes the time from arrival at the border to the release of the goods for further transport. Analyze the data by country, border crossing point, or trade route to identify variations and trends.

4. Assess documentation requirements: Evaluate the paperwork and documentation needed for border clearance. Consider the number of documents required, complexity, and the ease of electronic submission. Examine if there are standardized formats or systems in place to simplify the process. Higher efficiency is associated with streamlined and simplified documentation requirements.

5. Evaluate automation and digitalization: Consider the level of automation and digitalization in border clearance procedures. Assess the availability and utilization of electronic systems for submitting documents, online payment of fees, and communication with customs authorities. Automation reduces manual processes, paperwork, and associated delays.

Improving the goods market efficiency index in the Global Competitiveness Index (GCI) can bring several benefits to a country. Here are some potential advantages:

1. Enhanced Competitiveness: A high goods market efficiency index indicates that a country has a well-functioning and efficient market for goods and services. It suggests that there are minimal barriers to entry, effective competition, and efficient allocation of resources in the market. By improving goods market efficiency, a country can enhance its competitiveness, attracting more businesses and investment.

2. Increased Productivity: A more efficient goods market allows for increased productivity. When goods can flow easily in the market, businesses can access inputs, raw materials, and resources in a timely manner, facilitating smooth production processes. Reduced bottlenecks and streamlined supply chains contribute to improved productivity levels, leading to higher output and economic growth.

3. Consumer Benefits: An efficient goods market benefits consumers by providing them with a wider range of choices, competitive prices, and improved product quality. When markets are efficient, businesses are incentivized to offer innovative and high-quality products at competitive prices. This leads to greater consumer satisfaction, increased purchasing power, and improved living standards.

4. **Increased Trade:** A country with a well-functioning goods market is likely to experience increased trade. When goods can be easily produced, distributed, and traded, both domestically and internationally, it facilitates export growth. Improved goods market efficiency reduces trade barriers and transaction costs, making it easier for businesses to engage in international trade, expand their market reach, and capture export opportunities.

5. **Business Environment:** A high goods market efficiency index indicates a favorable business environment. When markets are efficient, businesses can operate with reduced bureaucratic hurdles, streamlined regulations, and improved access to financing. This encourages entrepreneurship, stimulates business creation, and attracts investment. A conducive business environment can foster economic dynamism, job creation, and overall economic development.

6. **Innovation and Technological Advancement:** Efficient goods markets promote innovation and technological advancement. When businesses can easily bring new products to market and compete based on innovation, it incentivizes research and development efforts. A competitive goods market encourages businesses to invest in new technologies, improve processes, and drive overall economic progress.

7. **Attraction of Foreign Direct Investment (FDI):** An efficient goods market is an attractive factor for foreign investors. When markets are efficient, it signals a favorable business environment and reduces the risks associated with investing in a particular country. Improved goods market efficiency can lead to increased foreign direct investment (FDI), bringing in capital, technology, and expertise, which can further stimulate economic growth.

8. It's important to note that improving goods market efficiency requires addressing various factors, such as reducing trade barriers, improving logistics and infrastructure, streamlining regulations, promoting competition, and enhancing market transparency. Additionally, the benefits of improving goods market efficiency may vary depending on a country's specific context and the overall competitiveness of its economy.

References

1. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/11439/102067084I_en.pdf?sequence=1
2. https://www.google.com/search?sxsrf=APwXEdf2pD0812koo9VSwwpNOwv-C8MY6A:1685034636067&q=Global+Competitiveness+Report+2023&sa=X&ved=2ahUKEwjF2KqX-5D_AhUPPnAKHTI-B84Q1QJ6BAgrEAE
3. Stevans LK, Neelankavil JP, Mendoza R, Shankar S. Economic Competitiveness of Countries: A Principal Factors Approach. *International Journal of Economics and Finance*. 2012; 4(12): p. 76–90.
4. Young JA. Global competition: the new reality. *California Management Review*. 1985; 27: p. 11–25.

THE IMPORTANCE OF SCIENCE PARKS IN THE INFRASTRUCTURE OF GLOBAL KNOWLEDGE ECONOMY

Sanjar M. Mirzaliev

Tashkent state university of economics

Head of Research and Innovations department

s.mirzaliev@tsue.uz

Abstract

This provides a comprehensive overview of science parks and their importance in the global knowledge economy. Science parks are specialized environments that provide a range of resources and services to support innovation and business growth. They offer physical infrastructure such as office space, laboratories, conference rooms, and technical facilities that can be leased by start-ups or established companies who require a space to conduct their research and development activities.

Keywords: science parks, innovation, creativity, productivity, global economy, physical infrastructure, office spaces, laboratories, technical facilities, specialized environment, business development support, legal advice, funding opportunities, venture capital, knowledge transfer, commercial applications, job creation, highly skilled professionals, foreign direct investment (FDI), innovative businesses, cutting-edge technologies, high-growth markets, investment in development.

Science parks provide access to specialized support services that help companies develop their businesses. This includes business development support, legal advice, funding opportunities, access to venture capital firms or angel investors, marketing assistance, and networking opportunities.

The article highlights the collaborative environment created by science parks for researchers from academia to work with industry professionals on innovative projects. This partnership encourages the transfer of knowledge from academic research to commercial applications while allowing researchers to gain an understanding of commercial value creation.

Furthermore, the article emphasizes the significant contribution of science parks towards job creation in regions where they are established. They attract highly skilled professionals who work in these facilities as well as in surrounding areas thereby creating a multiplier effect on regional economic growth.

The article concludes by highlighting the critical role of science parks in attracting foreign direct investment by providing an enabling environment that supports the growth of innovative businesses. They have become magnets for international companies looking for cutting-edge technologies or high-growth markets that can help them stay ahead of their competitors.

Overall, this article provides valuable insights into the importance of science parks in driving innovation and growth in the knowledge economy. It emphasizes the need for continued investment in the development of science parks globally to foster entrepreneurship and collaboration between academia and industry professionals while contributing significantly towards regional economic growth.

In today's fast-paced world, science parks have become a crucial aspect of the global economy. These parks are designed to promote innovation, creativity, and productivity by providing a supportive environment for research and development. They serve as a hub for technology-based companies, providing them with access to state-of-the-art facilities and resources, as well as networking opportunities with other businesses and academic institutions.

Science parks are a powerful tool for economic growth and development. They foster collaboration between industry and academia, which can lead to the development of new products, services, and technologies that have the potential to transform entire industries. Furthermore, science parks often attract highly skilled workers who are essential for driving innovation forward.

Innovation, creativity, and productivity are critical for businesses to remain competitive in the global economy. Companies that invest in research and development are better able to adapt to changing market conditions and customer demands. This gives them an edge over their competitors who may be slow to change or innovate.

Science parks play a vital role in the global economy by promoting innovation, creativity, and productivity. They provide a supportive environment where businesses can thrive and develop new ideas that have the potential to transform entire industries. As such, they are an essential tool for any country looking to build a strong knowledge-based economy.

Science parks are specialized environments that bring together researchers, entrepreneurs, and businesses to foster innovation and collaboration. These parks provide a physical infrastructure that includes office spaces, laboratories, conference rooms, and technical facilities. This infrastructure is designed to meet the unique needs of science-based companies and research organizations.

Office Spaces: Science parks offer office spaces that are designed with the specific needs of science-based companies in mind. These spaces are equipped with high-speed internet connections, advanced communication systems, and other technologies necessary for scientific research and development.

Laboratories: Science parks provide laboratory facilities that are equipped with state-of-the-art equipment and technologies. These laboratories are designed to meet the specific needs of researchers and scientists working on cutting-edge projects.

Conference Rooms: Science parks offer conference rooms that can accommodate large groups for meetings, seminars, and workshops. These rooms are equipped with audio-visual equipment and other technologies necessary for effective communication.

Technical Facilities: Science parks also provide technical facilities such as clean rooms, prototyping labs, testing labs, and other specialized facilities necessary for scientific research and development.

Leasing Options: Science parks typically offer leasing options for start-ups or established companies. These leasing options can be customized to meet the specific needs of each tenant.

Advantages of having a specialized environment: The specialized environment provided by science parks offers several advantages to businesses and research organizations. These advantages include access to specialized equipment and facilities,

collaboration opportunities with other businesses and researchers in the park, access to funding opportunities, networking opportunities with investors and industry leaders, access to business support services such as legal advice, marketing support, etc., a supportive community of like-minded individuals who share similar goals and interests.

Specialized Support Services refer to the specific assistance and resources that businesses can access to help them grow and succeed. These services are often provided by organizations or agencies that specialize in supporting entrepreneurship and business development.

One of the key specialized support services that businesses can access is business development support. This includes resources such as mentorship, training programs, and business planning assistance. By working with experienced professionals, entrepreneurs can gain valuable insights and guidance on how to develop their business strategies, build their teams, and identify new growth opportunities.

Another important area of specialized support services is legal advice and funding opportunities. Entrepreneurs often need legal advice to navigate complex legal issues related to intellectual property protection, contract negotiations, and regulatory compliance. Funding opportunities such as grants, loans, and equity investments can also help businesses secure the capital they need to launch new products or expand their operations.

Access to venture capital firms or angel investors is another key area of specialized support services for entrepreneurs. These investors provide early-stage funding to startups in exchange for equity in the company. Working with venture capital firms or angel investors can help entrepreneurs secure the funding they need to accelerate growth and scale their businesses.

Finally, marketing assistance and networking opportunities are also important areas of specialized support services for entrepreneurs. By connecting with other professionals in their industry, entrepreneurs can gain valuable insights into market trends and best practices for marketing their products or services effectively.

Specialized support services play a critical role in helping entrepreneurs overcome the challenges they face as they build and grow their businesses. Whether it's through mentorship programs, legal advice, funding opportunities or networking events, these resources provide invaluable support that can help businesses succeed in today's competitive marketplace.

A collaborative environment refers to a working environment where individuals from different backgrounds and expertise come together to work towards a common goal. In the context of academia and industry, it refers to a partnership where academic researchers collaborate with industry professionals to develop new products or services.

This partnership promotes the transfer of knowledge from academic research to commercial applications. It allows for the integration of theoretical concepts with practical applications, leading to innovative solutions that address real-world problems. By working together, academics and industry professionals can leverage each other's strengths and expertise, leading to more effective and efficient problem-solving.

One of the key benefits of this partnership is the understanding of commercial value creation. Academic researchers often focus on developing new knowledge and understanding, while industry professionals are focused on creating value for their customers. By working together, they can bridge this gap and create solutions that not only advance knowledge but also have practical applications in the market.

collaboration between academia and industry professionals is essential for driving innovation and economic growth. It allows for the development of new technologies that can solve complex problems, create new markets, and drive economic prosperity.

Science parks are a key driver of job creation and economic growth. They provide an environment where businesses can collaborate, innovate, and develop new technologies. This has a direct impact on job creation, as companies within science parks require highly skilled professionals to work on their projects.

By attracting these skilled professionals to work within science parks, the local economy benefits from the expertise and knowledge they bring with them. This helps to create a multiplier effect on regional economic growth, as the skills and expertise of these professionals are shared with other businesses in the area.

Moreover, science parks also act as a hub for research and development activities. This provides opportunities for collaboration between academia and industry, leading to new innovations that can drive economic growth in the region.

In addition to this, science parks also attract investment from venture capitalists and angel investors, who are looking for promising technology startups to invest in. This creates a positive cycle of investment and innovation that contributes towards the overall growth of the economy.

science parks play an important role in driving job creation and economic growth. By providing an environment where businesses can collaborate and innovate, they create opportunities for highly skilled professionals to work in cutting-edge industries. This helps to attract investment and drive further innovation, leading to sustained economic growth over time.

Foreign Direct Investment (FDI) is an important source of capital for many countries. It refers to investment made by a company or individual from one country into a company in another country. FDI can have significant benefits for both the host country and the investing company.

One of the main reasons that countries are attracted to FDI is that it can help create an enabling environment that supports the growth of innovative businesses. This can lead to increased economic growth, job creation, and improved living standards for citizens. By attracting foreign investment, countries can access new technologies, skills, and knowledge that can help them develop their own industries and compete more effectively in global markets.

Additionally, FDI can be a magnet for international companies looking for cutting-edge technologies or high-growth markets. By establishing a presence in a foreign market, companies can gain access to new customers and markets, as well as benefit from lower production costs and other advantages.

Finally, staying ahead of competitors is another reason why countries may be attracted to FDI. By encouraging foreign investment in key sectors such as technology

or manufacturing, countries can position themselves as leaders in these areas and gain a competitive advantage over other nations.

Overall, there are many reasons why countries may seek to attract foreign direct investment. Whether it is to promote innovation and economic growth, gain access to new markets, or stay ahead of competitors, FDI can have significant benefits for both host countries and investing companies

Science parks play a significant role in driving innovation and growth in the knowledge economy. These parks are typically designed to foster collaboration between academic institutions, research organizations, and businesses that are working to advance scientific and technological knowledge. They provide a supportive environment for start-ups, entrepreneurs, and established companies to work together on innovative ideas, share resources, and access cutting-edge technology.

One of the key benefits of science parks is their ability to attract and retain top talent. By providing access to state-of-the-art facilities and equipment, science parks create an environment that encourages collaboration and innovation. This attracts highly skilled workers who are looking for opportunities to work on cutting-edge projects with other like-minded professionals.

Science parks also help drive economic growth by creating new jobs and stimulating local economies. As companies grow and expand within science parks, they often require additional resources such as office space, transportation infrastructure, and support services. This creates a multiplier effect that drives economic growth in the surrounding areas.

Furthermore, science parks play a critical role in knowledge transfer between academia and industry. They provide a platform for researchers to share their findings with companies that can turn them into marketable products or services. This is particularly important in fields such as biotechnology or nanotechnology where research discoveries can have significant commercial applications.

Given the importance of science parks in driving innovation and economic growth, continued investment in their development globally is crucial. Governments around the world should prioritize funding for these initiatives as they have a proven track record of success in promoting innovation-led growth.

In conclusion, science parks are an essential component of the knowledge economy. They provide an environment that fosters collaboration between academia and industry while also creating new jobs and driving economic growth. Continued investment in their development globally is necessary to ensure that they continue to contribute positively to society by promoting innovation-led growth.

References

1. <https://www.boardeffect.com/en-gb/blog/the-importance-of-good-governance-in-higher-education/>
2. <https://www.advance-he.ac.uk/governance/what-good-governance-higher-education>
3. https://www.researchgate.net/publication/365597134_The_Relation_between_Good_

Governance_and_Improving_Performance_in_the_Higher_Education_-HE-
_Institutions

4.

https://www.researchgate.net/publication/365597134_The_Relation_between_Good_Governance_and_Improving_Performance_in_the_Higher_Education_-HE-_Institutions

5. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405883116000022>

6. https://www.chieflearningofficer.com/2018/05/03/future-corporate-university/C_Tansley - Industrial and commercial training, 2011 - emerald.com

7. <https://www.wyb.ac.lk/wp-content/uploads/2020/11/7-TB-final.pdf>

8. <https://www.shrm.org/hr-today/news/hr-magazine/pages/0412tyler2.aspx><https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1090951610000684>

9. <https://www.igi-global.com/dictionary/learning-industry/5979><https://doc1.bibliothek.li/aap/FLMF016020.pdf>

10. <https://www.iseazy.com/blog/corporate-university-lms/><https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1090951610000684>

THE ROLE OF GDP IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN

*Abdullayeva Hilola Nutfilloyevna,
teacher of the Economics Department
Bukhara State University*

*Ravshanov Manuchekhr Abdisolom ugli,
student of Bukhara State University*

Annotatsiya

Ushbu maqolada iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulot statistik ko'rsatkichlari qanday omillarga bog'liqligi, hozirgi kunda ular qanday holatdaligi yoritib berilgan.

Key words: GDP, market value, global situation, growth rate, trend, budget, foreign investments.

Gross domestic product is a contraction of total acceptance and a macroeconomic indicator that directly reflects the market value of goods and services at the end of each year (that is, intended for direct consumption). Also, GDP is a report produced during the year for consumption in all sectors of the economy of the country, and savings of fixed exports using factors of production of national equipment. This concept was first proposed by Simon Kuznets in 1934. GDP is an annual report on the consistency of production of existing and established countries, which world economists divide into parts. GDP determines the growth of prices in the current year based on current prices (without ratio) in world markets.

The GDP (inflation-adjusted) determines the rate of price growth relative to the previous year or any other reference point. The GDP always takes into account the existing goods and measures the price changes based on the extent of production growth in countries. The GDP serves as a tool to effectively control the purchasing

power of the economy in line with the inflation rate. The year 2022 was a period of serious tests for the economy of Uzbekistan. The Center for Economic Reforms and Research analyzed the country's development process during this period. Factors such as the uncertainty of the post-pandemic global conjuncture, economic difficulties in countries with major trading partners, fluctuations in global market prices, disruptions in transportation and logistics chains, and overall volatility had an impact. However, the economy demonstrated resilience to external challenges. According to the State Statistics Committee, Uzbekistan's gross domestic product (GDP) increased by 5.7% in 2022, but the growth rate decreased compared to 2021 (7.4%). Despite unfavorable external conditions, the situation varied in different countries with major trading partners. In Kyrgyzstan, the GDP increased by 7% in 2022, while the growth rate was 3.6% at the end of 2021. In Kazakhstan, the growth rate decreased from 4.3% in 2021 to 3.1% in 2022.

According to experts, the growth rate of China's GDP slowed down towards the end of the past year and is estimated to be around 3%. The Russian economy experienced a decline due to internal processes and sanctions. As a result, from January to November, the Russian economy decreased by 2.1% compared to the same period in 2021. In 2022, inflation in Uzbekistan accelerated from 10% in 2021 to 12.3%. This is mainly attributed to the increase in global prices and the rise in the cost of goods imported into Uzbekistan. For instance, in Russia, one of the major suppliers to Uzbekistan with approximately 20% of imports, inflation increased from 8.4% in 2021 to 11.9% in 2022. Similarly, in Kazakhstan (which accounts for about 11% of Uzbekistan's imports), inflation rose from 8.4% to 20.3%. In Uzbekistan, the prices of food products increased by 15.6% (compared to 13% in 2021), and non-food products increased by 10.7% (compared to 7.8%). The increase in the prices of paid services remained at an average level of 8.4% (7.7%). At the end of the year, investments in fixed capital decreased by 0.5%. In addition, the declining trend in concentrated investments continues, with their volume decreasing by 23%. Government-guaranteed foreign investments, loans, and credit attraction faced regulatory constraints, resulting in a 33% decrease. Moreover, budget allocations for investments decreased by more than 15%. At the same time, there is an increase of 4.9% in the volume of non-concentrated investments.

In particular, direct foreign investments and credits, which constitute the majority of non-concentrated investments, increased by 1.3% and amounted to \$8.5 billion. Investments directed from corporate accounts increased by 8.9%, population funds increased by 3.2%, and credits from commercial banks and other debts increased by 7.8%. Overall, the share of non-concentrated investments in the total volume of investments increased from 80.8% to 85.1%, while the share of concentrated investments decreased from 19.2% to 14.9%. According to the year-end results, there is an observed increase in production volume across all sectors of the economy.

According to statistical data, the transportation and IT sectors were the most active, experiencing a simultaneous growth of 14.7%. The slowest growth rates were observed in agriculture, mining, and fishery sectors (3.6%).

When calculated at the average exchange rate of the US dollar, the nominal GDP amounted to \$80.384 billion for the GDP, increasing to \$11.18 billion compared to the

previous year and significantly surpassing \$9.3 billion in 2020, reaching \$69.235 billion.

During the period of January to March in 2022, the per capita GDP, based on current prices, amounted to 4,604.6 thousand Uzbekistani soms (equivalent to 420 US dollars), showing a growth of 3.7% compared to the corresponding period of 2021.

In order to continue the implementation of ongoing reforms in all sectors, the "Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" and its corresponding "roadmap" were presented for public discussion. As a result of extensive public discussions, the state program "Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" (hereinafter referred to as the "Development Strategy") and its approval for implementation in the "Year of Enhancing Human Dignity and Active Community" were confirmed, based on the following seven priority directions derived from the concept of "Moving from the Strategy of Actions to the Strategy of Development":

- Upholding human dignity and further developing a society of free citizens to achieve the prosperity of the state.

- Elevating justice and the rule of law as the fundamental and essential condition for development in our country.

- Accelerating the rapid development of the national economy and ensuring high growth rates.

- Implementing a just social policy and developing human capital.

- Ensuring spiritual progress and advancing the field to a new stage.

- Addressing common social issues based on national interests.

- Enhancing the security and defense capabilities of our country, pursuing an open, pragmatic, and active foreign policy.

What needs to be done to develop the economy of Uzbekistan - Recommendations from World Bank experts:

Emphasizing the importance, the growth rates of GDP in Uzbekistan should be significantly higher than the current level in order to join the ranks of countries with higher income levels by 2030.

The World Bank has announced a new study analyzing the main challenges and opportunities for Uzbekistan's socio-economic development. It provides recommendations for addressing sector-specific obstacles, limiting the government's involvement in the economy, developing human capital, and transitioning to a green economy.

"In light of official goals, preparations are underway for the next phase of reforms. Specifically, reducing poverty by twice the current rate among the population by 2026 and aiming to join the ranks of countries with higher income levels by 2030 are being considered. To achieve this, it is necessary for the growth rates of GDP to be significantly higher than the current level. The report also emphasizes the need to create more job opportunities aligned with these goals and to enhance the participation of citizens, particularly youth, women, and vulnerable individuals, in economic processes."

In order to achieve the above-mentioned goals in Uzbekistan, development can be supported in the following four directions:

1) Promoting the growth of the private sector and creating sustainable employment opportunities:

- Improving mechanisms for the allocation of land, labor, and financial resources.

- Enhancing the regulatory and legal framework focused on promoting competition in the private sector.

- Implementing external trade and investment policies that facilitate the integration of the private sector into the global economy.

- Developing effective services to support private sector enterprises.

- Streamlining agricultural market reforms, ensuring their alignment with the activities of the state.

2) Reforming the role of the state to develop a market economy in the country:

- Transforming the functions of the state from being the primary producer of goods and services to promoting market development.

- Reducing the involvement of state-owned enterprises in the economy and increasing their efficiency.

- Developing necessary socio-economic infrastructure.

- Combating corruption and enhancing the governance activities of various authorities.

- Continuing the decentralization of state functions.

- Increasing the accountability of state institutions to citizens.

3) Enhancing human capital development in the country:

- Improving the quality of education system and addressing existing shortcomings.

- Enhancing access to primary and higher education institutions.

- Improving the effectiveness of the healthcare system and expanding access for citizens.

- Expanding access to water supply and sanitation services throughout the country.

- Strengthening the measurement system for poverty and improving state programs and their effectiveness in combating poverty.

- Developing a state policy that encourages the increased participation of vulnerable populations in the labor market.

- Improving the effectiveness of the social protection system and ensuring the coverage of needy individuals.

4) Promoting ecologically sustainable development:

- Managing natural resources, including water and land resources, more efficiently.

- Reducing emissions of greenhouse gases into the atmosphere, increasing energy efficiency, and modernizing various sectors of the economy, including the energy sector.

- Enhancing the management system for natural disasters.

Note: Please note that this translation has been provided to the best of my ability, but it may not capture the exact nuances and terminology of the original text.

"I would like to express my gratitude for the valuable information provided to our partners and stakeholders in the government to foster closer collaboration and facilitate the preparation of the National Development Strategy. The report serves as a foundation for identifying key priorities to be implemented within the next five years. It outlines the financial and analytical support that we offer to the authorities in order to effectively carry out significant reforms. The program will be presented for approval to the Board of Executive Directors of the World Bank at the end of this month," stated Marko Mantovanelli, the Country Manager of the World Bank's Uzbekistan office.

References

1. "Taraqqiyot strategiyasi 2022–2026" (Development Strategy 2022-2026) by "Yangi O‘zbekiston" (New Uzbekistan).
2. Dolgova V.N., T.Yu. Medvedeva, T.V. Khomutinnikova. "Makroekonomicheskaya statistika. Praktikum." (Macroeconomic Statistics. Workshop.) Moscow: Financial University, 2015. 149 pages.
3. Zolotachuk V.V. "Makroekonomika." (Macroeconomics.) Textbook. Moscow: Infra-M, 2014. 107 pages.
4. Mambetjanov Q.Q. "Yalpi ichki mahsulotni xarajatlar bo‘yicha hisoblash usulini takomillashtirish yo‘llari" (Ways to Improve the Calculation Method of Total Internal Product Costs). Journal "Iqtisod va moliya" (Economy and Finance), 2017, pp. 9-12.
5. Matkarimova I.A. "Yalpi ichki maxsulot xajmini baxolash usullari (milliy hisoblar tizimi asosida)" (Methods for Calculating the Total Internal Product Value Added (Based on National Accounting System)). Journal "Molodoy uchenyy" (Young Scientist), 2017, No.16.2, pp. 16-19. URL: <https://moluch.ru/archive/150/42520/>.
6. Rustamov N.I. "Yalpi ichki mahsulot ko‘rsatkichi to‘g‘risidagi ilmiy nazariyalar va uning hisoblanishiga doir mulohazalar." (Scientific Theories on the Calculation of the Total Internal Product Indicator and Related Conclusions). Scientific electronic journal "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" (Economics and Innovative Technologies), No. 3, May-June, 2016.
7. G‘oyibnazarov B.K. "O‘zbekiston Respublikasida milliy hisoblar tizimini ishlab chiqishning ilmiy-metodologik asoslari" (Scientific and Methodological Foundations for Developing a National Accounting System in the Republic of Uzbekistan) - PhD dissertation abstract. Tashkent: TDIU, 2006. 32 pages.
8. Official website of the State Statistics Committee of Uzbekistan: <https://stat.uz/uz/>

ZAMONAVIY MEHMONXONA BIZNESINI BOSHQARISH VOSITALARI

Kabilova Nigina Shuxratovna

Buxoro Davlat Universiteti

Turizm va mehmonxona xo'jaligi kafedrasi o'qituvchisi

niginakab@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada mehmonxona biznesida innovatsion boshqaruv vositalaridan foydalanishning jahon tajribasi o'rganilgan. Jumladan, PMS, Kanal menejeri, Bronlashtirish moduli, Internet-ekvayring, Veb-sayt, Chatbot kabi ilg'or mehmonxona boshqaruv vositalari tahlil qilindi. Korporativ mehmonxonalar boshqaruvini zamonaviy vositalar yordamida olib borish orqali yuqori natijadorlikka erishish mumkinligi nazariy jihatdan asoslandi.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, mehmonxona, PMS, Internet, innovatsion texnologiya

Bugungi kunda mehmonxona biznesidagi innovatsion texnologiyalar va zamonaviy boshqaruv vositalari shunchaki "modani yangilash" emas, balki mehmonxonaning yanada rivojlanishini, ba'zi hollarda hatto bozorda yashab qolishi va undagi ulushini saqlab qolishni belgilaydigan haqiqiy ehtiyojdir. Mehmonxona bozoridagi raqobatning haqiqiy darajasini tushunadigan ko'plab mehmonxona egalari mehmonxonani rivojlantirishga harakat qilmoqdalar, hatto mehmonxona atrofidagi suv va tuproqni o'rganish kabi nostandart usullarga murojaat qilishmoqda. Mehmonxonalaridagi innovatsiyalar, ayniqsa, zamonaviy avtomatlashtirish bu masalani hal qilishning aniq yechimi bo'lib qolmoqda. Mehmonxona biznesida xizmatlarni ishlab chiqarish uchun yangi texnologiyalar va marketing kommunikatsiya vositalarini maqsadli auditoriya va brendni ilgari surish bilan birlashtirish zamonaviy korporativ mehmonxona boshqaruv tizimlari mehmonxona saytidan to'g'ridan-to'g'ri sotuvni yo'lga qo'yish orqali oylar kesimida tashriflar va sotuvlar sonini maksimalashtirish imkonini beradi.

Olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyati zamonaviy mehmonxona boshqaruvi san'ati va ilmining bir yoki bir nechta jihatlari bilan bog'liq [1; 2]. Boshqa ko'plab korxonalar singari, mehmonxonalarga ham mamlakatning turmush tarzi o'zgarishi ta'sir ko'rsatadi. Texnologiyalar va axborotga asoslangan kompaniyalarning yuzaga chiqishi rivojlangan mamlakatlarda ishchi kuchiga urg'u berdi. Shuni ta'kidlash joizki, ish o'rinlari va iqtisodiy faollik yuqori bo'lgan joyda mehmonxonalar paydo bo'ladi. Mehmonxona dizayni, qurilishi, marketingi va ekspluatatsiyasi boshqa joriy va davom etayotgan ta'sir qiluvchi omillar sirasiga kiradi.

Mehmondo'stlik sanoatidagi zamonaviy Internet texnologiyalari amalda barcha cheklovlarni olib tashlab, hozirgi joylashuvidan qat'iy nazar, Butunjahon Internet tarmog'iga kirish imkoniga ega bo'lgan har bir sayyoh uchun xonalar soni va mehmonxona xizmatlarini bron qilish imkoniyatini beradi. Bunday vositalar, shuningdek, mehmonxona biznesining turli jarayonlarini tashkil qilishda yordam berib, uning bo'limlari orasida tezkor aloqani hamda zarur ma'lumotlarni qidirish manbai bo'lishini ta'minlaydi. Mehmonxona biznesida yangi texnologiyalar bilan

ta'minlangan bunday jarayonlarni avtomatlashtirish xodimlar va rahbariyatni keraksiz yuklardan qutqaradi va vaziyatni baholashda yoki buxgalteriya hisobini yuritishda xatolar ehtimolini bartaraf qiladi.

Mehmonxona biznesini boshqarish uchun quyidagi avtomatlashtirish va raqamlashtirish vositalari farqlanadi.

Mehmonxona *mulkini boshqarish tizimlari* (PMS - property management systems) mehmonxona biznesi faoliyatining barcha jihatlarini, shu jumladan, mehmonlarga yuqori darajadagi taassurotlarni yetkazib berishni boshqaradi. Professional mulkni boshqarish tizimi ko'plab mehmonxona biznes jarayonlarini avtomatlashtirishga imkon beradi [3]:

- mehmonlarni ro'yxatga olish va xona tanlash jarayonini, uning afzalliklari va yashash tarixini hisobga olgan holda soddalashtiradi;
- mehmonxona yuklanishini nazorat qilish va rejalashtirish;
- narxlarni belgilash;
- ish natijalarini tahlil va analiz qilish;
- statistik hisobotlarni olish imkonini beradi.

PMS shuningdek, xonalar sonini o'z vaqtida boshqarish, yuklanishni nazorat qilish va joylarni bron qilish (shu jumladan to'g'ridan-to'g'ri mijoz bilan va onlayn bron qilish) imkonini beradi.

Kanal menejeri - bu ko'plab onlayn savdo kanallarini bitta boshqaruv panelida birlashtirgan va shu tariqa ushbu kanallarni bir vaqtning o'zida boshqarish va sinxronlashtirish imkonini beruvchi tizimdir [4]. Mazkur boshqaruv vositasi asosan zanjir va franshiza mehmonxonalarini faoliyatini muvofiqlashtirishda samarali ta'sir ko'rsatadi.

Bronlashtirish moduli - bron qilish tizimi yoki onlayn bron qilish mexanizmi sifatida ham tanilgan, bu korporativ mehmonxona boshqaruvida mehmonlarga yashash kunlarini rejalashtirish, bron qilish vaqtida xonalarni tanlash va ulardan to'lov olish imkonini beruvchi vositadir.

Hilton
FOR THE STAY

Locations Offers Meetings & Events Credit Cards

Join Sign In

Where to? (Required)
City, state, location, or airport

When? (Optional)
Check-in Add Dates Check-out Add Dates

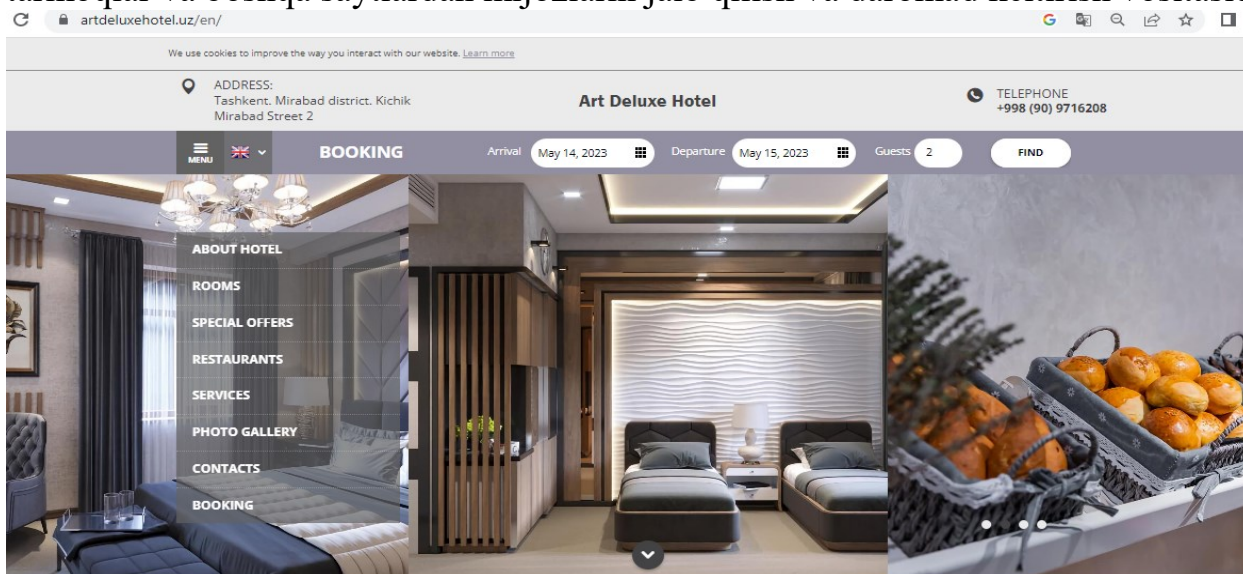
1 Room, 1 Guest Special Rates Find a Hotel

1-chizma. Hilton mehmonxonasi saytidan bron qilish

Internet-ekvayring - mehmonxona veb-saytidan yoki ijtimoiy tarmoqlar orqali kredit karta orqali to'lovni qabul qilish imkonini beradi. Zamonaviy biznesda aksariyat mijozlar xizmatlarga, shu jumladan turar joy xizmati uchun ham onlayn tarzda hisob-kitobni amalga oshirmoqdalar. Mehmonxona mehmonlari turar joy uchun oldindan to'lovni bankka bormasdan amalga oshirishlari mumkin, mehmonxona esa to'lov bilan tasdiqlangan kafolatlangan bronni oladi, bu mehmonlar kelmaganida yo'qotishlarni sezilarli darajada kamaytiradi.

Veb-sayt. Bron qilish so'rovlarini olishni osonlashtiradigan ko'plab xizmatlar mavjud bo'lsa ham, mehmonxona o'z veb-saytiga ega bo'lishi kerak. Bir tomondan, ba'zi onlayn bronlash xizmatidan mijoz olish arzonroq va qulayroq bo'lishi mumkin, ammo mehmonxona veb-sayti kompaniyaning yuzi va xonalar, xizmatlar, to'lov

usullari va o'zaro aloqa haqida qo'shimcha ma'lumotlarni topishingiz mumkin bo'lgan platformadir. Uning mavjudligi foydalanuvchilarning ishonchini va ularning nazarida mehmonxona maqomini oshiradi. Mehmonxonaning individual veb-sayti ham ijtimoiy tarmoqlar va boshqa saytlardan mijozlarni jalb qilish va daromad keltirish vositasidir.

2-chizma. Art Deluxe mehmonxonasi veb-sayti

Chatbotlar - mehmonxona sanoati va turizm sanoatida mashhur bo'lib bormoqda. Ular arzon narxlarda ilg'or funksiyalarga ega variantlarni taklif qila boshlaydilar va ko'plab muhim funksiyalarni bajarishda afzalliklarga ega.

- mijozlar ehtiyojini qondirish darajasini oshirish;
- daromadni oshirish;
- mijozlarni jalb qilish va brendga sodiqlikni yaxshilash;
- bron qilish jarayonini soddalashtirish;
- mehmonlarning tezkor fikrlari;
- avtomatlashtirish orqali narxlarni pasaytirish.

Chatbot mehmonlarning so'rovlarini xodimlar ishtirokisiz bir necha tillarda bir nechta ssenariylarda hal etishi mumkin. Chat orqali siz mehmonxonadan tashqari xizmatlar (taksi, oziq-ovqat yetkazib berish, ekskursiyalar)ga buyurtma ham berishingiz mumkin. Chatbot tashrif buyuruvchilar va mehmonxona xodimlari uchun so'rovni yozib olish va ariza holatini kuzatish imkonini beradi. Qayd etilgan natijalar statistikani shakllantiradi va mehmonxonalarga xizmat ko'rsatish va sotuv jarayonini yaxshilash imkonini beradi.

Chatbotning yana bir muhim afzalligi bu mehmonlarning taassurotlarini olishdir. Mehmonlar odatda elektron pochta orqali fikr-mulohaza qoldirish so'rovlarini e'tiborsiz qoldiradilar. Ammo amaliyot shuni ko'rsatadiki, mijozlar messenjerlarga ko'proq javob berishadi, bu esa ijobiy sharhlar sonini oshiradi.

Daromadlarni boshqarish - foydani maksimallashtirish vositasidir. Bu usul real vaqtda narxlash sifatida ham tanilgan va mehmonxona xizmatlariga bo'lgan talabni prognoz qilishga asoslangan optimallashtirish modelidir.

Daromadlarni boshqarishning eng klassik ta'rifi marketingning asosiy konsepsiyasi bilan kesishadi, ya'ni bu to'g'ri xonani to'g'ri vaqtda to'g'ri narxda to'g'ri mijozga sotish degani. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, daromadlarni

boshqarish - bu talab xatti-harakatini aniqlash asosida har bir daqiqada daromadni maksimal darajada oshirish uchun eng yaxshi savdo siyosatini aniqlashga qaratilgan usuldir.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda mehmonxona korporatsiyalariga turli davlatlar mulkdorlarining qo'shma kapitali asosida tashkil etilgan qo'shma mehmonxona korxonalarini kiradi. Bunday birlashmalar qo'shma faoliyat natijasida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mehmondo'stlik xizmatlari uchun yangi imkoniyatlarga ega bo'lish, marketingning ahamiyatini oshirish va moslashuvchan narx siyosatini yaratish, yangi bozorlarni o'zlashtirish, yangi ishlab chiqarish obyektlarini yaratishda xavflarni kamaytirish, ishlab chiqarish xarajatlarining oldini olish maqsadida amalga oshiriladi, faoliyatni yuritishda mavsumiylikning oldini oladi.

Mehmondo'stlik ko'plab sohalar uchun umumiy atamadir. Oziq-ovqat va ichimliklardan tortib sayohat va turizmga, mehmondo'stlik sohasidagi har qanday rol mijozlarga xizmat ko'rsatishni talab qiladi. Mehmondo'stlik sanoatida operatsiyalarni boshqarish keng atamadir. Mijozlarga xizmat ko'rsatish juda muhim bo'lsa-da, samaradorlikni oshirish uchun sohaning har bir tarmog'i o'ziga xos tarzda ishlashi kerak. Fikrimizcha har bir mehmonxonada korporativ boshqaruv asosida innovatsion boshqarish vositalarini amaliyotga joriy etish korxonada faoliyati samaradorligini oshirishda muhim rol aks etadi.

1-jadval

Zamonaviy mehmonxona biznesini boshqarish vositalarining vazifalari va afzalliklari[5]

Vosita	Xususiyatlari va afzalliklari
PSMni avtomatlashtirishning vazifasi	<ul style="list-style-type: none"> - qabulxona xodimi; - hisobot berish; - mehmonlar haqida ma'lumotlarni saqlash; - tariflarni boshqarish; - xona fondini boshqarish.
Kanal menejeri Online savdoni avtomatlashtirish	<ul style="list-style-type: none"> - sotuv hajmini oshiradi; - narxlarni avtomatik tarzda yangilaydi; - barcha mavjud xonalar doimo sotuvda bo'ladi; - ortiqcha bron qilishga ruxsat bermaydi; - savdo kanallari bilan sinxronlashni ta'minlaydi.
Veb sayt va ijtimoiy tarmoqlar uchun vidjet bronlash moduli	<ul style="list-style-type: none"> - mehmonxona veb-saytidan to'g'ridan-to'g'ri sotishni oshiradi; - har qanday sayt uchun mos; - bron qilish saytlari bilan o'zaro ishlaydi; - kredit karta orqali to'lovni qabul qilish imkonini beradi; - komission to'lov talab qilmaydi.
Online sotib olish xizmatining afzalliklari	<ul style="list-style-type: none"> - daromadni oshiradi; - eng jozibador narxlar; - sayt va ijtimoiy tarmoqlar bilan bepul integratsiya; - mehmonga komissiyasiz pulni qaytarish; - to'lov darhol tizimda ko'rsatiladi.

Veb-sayt xususiyatlari	<ul style="list-style-type: none"> - xonalarni sotish; - axborot va media kontent; - interaktiv onlayn bron qilish tizimi; - mijozlarning fikr-mulohazalari.
Chatbotlar	<ul style="list-style-type: none"> - mijozlar qoniqishini hosil qilish; - daromadni oshirish; - mijozlarni jalb qilish va brendga sodiqligini kuchaytirish; - avtomatlashtirish orqali narxlarni pasaytirish; - bron qilish jarayonini soddalashtirish; - chatda izchil bron qilishni ta'minlash; - mehmonlardan fikr-mulohazalarni tezda olish; - inson omili vositasida suhbatlarni kuzatish; - tezkor xabar almashish xizmatidan foydalangan holda mehmonlarning kutishlarini boshqarish chatbotlar orqali ularning ehtiyojlariga tezkor yechimni topish.
Daromadlarni boshqarish	Daromad boshqaruvi bajaradigan asosiy funksiya bu sizga kerak bo'lgan mahsulotni to'g'ri mijozga to'g'ri vaqtda, to'g'ri narxda sotishdir.

Tadqiqotlarga ko'ra, mehmonxonalar birlashtirilganda, bir xonaning rentabelligi mustaqil mehmonxonalarga qaraganda 7 barobar yuqori bo'ladi. Mehmonxonalar tarmoq shaklida faoliyat ko'rsatganda mahsulot sifatining izchilligi, turli korxonalarda xizmatlarning o'ziga xosligi, narxning arzon ekanligi uchun raqobat sharoitida muvaffaqiyat qozonadi.

Zamonaviy boshqaruv vositalari va avtomatlashtirish tizimidan foydalanish mehmonxona biznesining rivojlanishiga, shuningdek, nufuzini oshirishga va ijobiy imidj yaratishga yordam beradi.

Mehmonxona biznesida tarmoq kompaniyalarining jadal rivojlanishi va muvaffaqiyatini ta'minlaydigan mehmonxona tarmoqlari quyidagi afzalliklari ega bo'ladi:

- mehmonxonalar tarmog'idagi barcha kompaniyalar uchun yagona bron qilish tizimi;

- mehmonxona xizmatlari sifati kafolati shaklida yangi tarmoq brendini ishlab chiqish va ilgari surish uchun katta xarajatlardan qochadi va mijozlarni jalb qilish va ushlab turish uchun ko'p harakat qilmasdan yagona brend ostida rivojlanadi;

- mehmonxona mahsulotini standartlashtirish, bu boshqaruv tizimlari va kadrlar tayyorlashni birlashtirish orqali yaxshi ish kuchini ta'minlaydi, qo'shimcha xizmatlar turlarini ko'paytiradi, tarmoq a'zolarining samaradorligi va rentabelligini oshiradi;

- materiallarni sotib olish, muhandislik, dekorativ xizmatlar, marketing tadqiqotlari va mehmonxona xizmatlarini reklama qilish uchun mustaqil mehmonxonalarga nisbatan xarajatlar tejaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sainaghi, R. (2010). Hotel performance: state of the art. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(7), 920-952.
2. Vine, P. A. L. (1981). Hotel classification—art or science?. *International Journal of Tourism Management*, 2(1), 18-29.
3. <https://nscpolteksby.ac.id/ebook/files/Ebook/Hospitality/Hotel%20Front%20Office%20Management%202007/5.%20Chapter%204%20-%20Property%20Management%20Systems.pdf>
4. Avan, A., Baytok, A., Zorlu, Ö., & Toker, M. (2015). Management of on-line sales channels at hotels: Channel manager system.
5. Dyshkantiuk, O., Salamatina, S., Polishchuk, L., Komarnytskyi, I., Tserklevych, V., & Nedobiichuk, T. (2020). Modern hotel business management tools. *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology*, 11(6). ma'lumotlari asosida tayyorlandi.
6. Murphy, J., Forrest, E. J., Wotring, C. E., & Brymer, R. A. (1996). Hotel management and marketing on the Internet: An analysis of sites and features. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 37(3), 7-82.

ГЛОБАЛ ПАНДЕМИЯ ИНҚИРОЗИ ШАРОИТИДА ИННОВАЦИОН ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ХАЛҚАРО ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Бегматова Шахноза Адхамовна

Халқаро Нордик университети

“Иқтисодиёт ва бизнесни бошқариш” кафедраси катта ўқитувчиси

tdiu87@gmail.com

Аннотация

Ушбу мақолада глобал пандемия инқирози шароитида тадбиркорлик фаолиятини инновацион ривожлантиришнинг халқаро тенденциялари таҳлили ёритилган ҳамда мамлакатимизда инновацион тадбиркорликни ривожлантиришга доир тизимли ислохотлар самарадорлиги қиёсий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: инқироз, инновацион тадбиркорлик, инновацион фаолият, инновацион ривожланиш, интенсив иқтисодий ўсиш.

Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) мутахассислари томонидан ўтказилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, Covid-19 инқирозининг таъсири натижасида юзага келган салбий оқибатлар Ўзбекистон иқтисодиётида 4 йўналишда сезиларли намоён бўлади: [1]

Биринчи фазада - бевосита иқтисодиётга таъсир кўрсатади, бу ўз навбатида 28 турдаги энг заиф хизмат кўрсатиш саноатининг ёпилишига олиб келади;

Иккинчи фазада - компания ва корхоналарнинг молиявий ва товар захираларини қисқариши кузатилади (иқтисодиётнинг 78 тармоғи);

Учинчи фазада - барча соҳаларда экспортнинг қисқариши туфайли салбий тенденциялар вужудга келади (қишлоқ хўжалиги ва рангли металллардан ташқари);

Тўртинчи фазада - давлат бюджети мувозанати бузилади (даромадларни камайтириш ва таълим соҳасини молиялаштиришни қисқартириш, давлат бошқаруви, ижтимоий таъминот).

Хозирги шарт-шароитларда иқтисодий ривожланишдаги асосий ролни ишлаб чиқаришнинг техник ва технилогик базасини узлуксиз равишда янгилаш имконини берадиган, маҳсулот таннархини камайтирадиган, янги рақобатбардош маҳсулотларни ўзлаштириш ва ишлаб чиқаришга ва маҳсулот ҳамда хизматлар жаҳон бозорига суқулиб киришга имкон берадиган инновацион тадбиркорлик ўйнайди. Зеро, назарий жиҳатдан иқтисодиётни инқироздан чиқаришнинг асосий йўлларида бири бу-инновацион тадбиркорликни ривожлантиришга доир тизимли ислохотлар самарадорлиги оширишдир. Чунки тарихан ҳар бир инқирознинг ечими сифатида жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг янги йўналишлари вужудга келган, уларнинг аксарият қисмига инновациялар туртки берган. Шу боис, жаҳонда тадбиркорликнинг инновацион салоҳиятидан тўла ва самарали фойдаланиш йўналишидаги илмий тадқиқотларга катта эътибор қаратилмоқда.

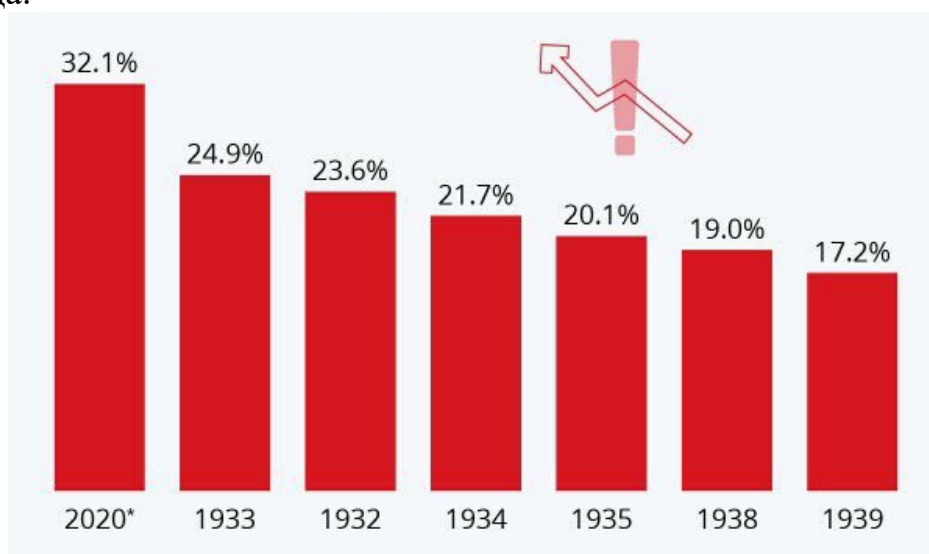
Жаҳон иқтисодиётининг ривожланиш йўналиши шуни кўрсатадики, тўлақонли бозор иқтисодиёти сари йўл олган барча мамлакатлардан фақатгина 10% зигина ривожланган давлатлар мақомига кўтарила оладилар. Булар жумласига мамлакатдаги иқтисодий, маданий ва маънавий сиёсатни энг тўғри йўлга қўйганлар киради. Улардан эса фақат 7-8 тасинигина юқори даражада ривожланган давлатлар сирасига киритиш мумкин, чунки уларгина 50 та макротехнология бўйича биринчиликни эгаллаб туриб, жаҳон миқёсидаги илмий-инновацион тоифадаги маҳсулотларнинг ишлаб чиқарадилар.

Глобал пандемия инқироzi ҳам дунёдаги бача мамлакатларни иқтисодиётни инновацион йўлдан ривожлантиришга мажбур қилмоқда ва янги воқелик шундан иборатки, биз микроблар дунёсида яшаймиз, вирус кетмайди. Унинг зичлиги кейинги мутация ва эпидемиягача камаяди холос. Тадбиркорликда ҳам олдиндан кутилмаган, аналитик прогноз қилиб бўлмайдиган инқирозлар ва муаммолар ҳар доим мавжуд. Тадбиркорликда ўзгаришлар масштаби ва тезлиги қанча катта бўлса, муаммолар ҳам шунча мураккаб бўлади. Муаммолар фақат ўзгаришлар бўлмагандагина йўқ бўлади. Ўзгаришлар эса фақат ўлган бизнесда бўлмайди. Бу ўз навбатида, бизнес келажакда ҳам бундай хавф-хатарларга тайёр бўлиши кераклигини кўрсатади. Инқирозга қарши тайёргарлик-бу инқирозгача бўлган 80% меҳнат ва инқироз давридаги 20% фаолиятдир. Инқирозларга тайёр бизнес – барқарор ва кучли бизнес ҳисобланади. Инқироз хавфларига тўғри баҳо бериш санъати тадбиркорнинг асосий маҳоратларидан бири ҳисобланади. Аммо аксарият тадбиркорлар ўзгаришларга тайёр эмас ва инқирознинг ўтиб кетишини кутишмоқда холос. Бу вазиятни парашют билан сакраб, унинг очилиши учун керакли лаҳзани кутиш билан солиштирса бўлади. Инқироз кутганимиздан узокроқ давом этиши эҳтимоли анча катта ва парашют ерга жуда яқин қолганда очилиши мумкин. Шу боис, доимо тадбиркорларда қўшимча режа бўлиши

лозим. Тадбиркорликни бошқаришда инқирозлар бизнес моделга мунтазам киритилиши керак. Бунда Crisis-ready стратегиялар яратиш долзарб аҳамият касб этади.

McKinsey тадқиқотига кўра, агар software компания йилига камида 20% ўсмаса, банкротлик хавфи 92% гача ошади. Фикримизча, бу барча бизнес турига оиддир. Инқироз шароитида энг кучли ёки энг ақлли тадбиркор эмас, балки тез мослашувчан тадбиркор ғалаба қозонади. Дарвиннинг таъбири билан айтганда, «Survival of the fittest», яъни “Мосланувчан тирик қолади”. Тадбиркорликда ёки хаётда ғалаба қозониш учун энг кучли бўлиш шарт эмас. Ташқи ўзгаришларга энг мосланувчан бўлиш кифоядир. Тадбиркорлар янги ўзгаришларга, ғояни тадбиқ этишга, агар у ғоя ишламаса, бошқа ғоя билан тажриба ўтказишга тайёр бўлиши керак. Демак доимий ўзгариш ва инновация - бу тадбиркорликнинг ДНК даражасига сингдирилиши керак.

Тарихда энг оғир инқирозлардан бири, Буюк депрессия, АҚШда 1929-1933 йиллари рўй берган. Ишсизлик даражаси деярли 25% ташкил этган. 2020 йил пандемия инқироzi шароитида эса бу кўрсаткич 32%га чиқиши прогноз қилинган эди. Бу тенденция иккинчи Жаҳон урушидан бери энг юқори кўрсаткич эканлиги билан тавсифланади. Ривожланган иқтисодиётларда иқтисодий фаоллик 7 фоизга, ривожланаётган мамлакатларда 2,5 фоизга пасайиши кутилмоқда.

1 – расм. Турли инқирозлар шароитида АҚШ да ишсизлик даражасининг ўзгариш тенденциялари. [2]

Жорий йил давомида иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишлари рўйхатига ўзгартиришлар киритилиши Covid - 19 коронавируси пандемиясининг салбий таъсири билан боғлиқ. Мажбурий чеклашларнинг киритилиши кўплаб тадбиркорлик субъектлари фаолиятининг тўхтатилишига сабаб бўлди, бу эса ЯИМ ўсиш суръатларининг пасайишига олиб келди, ишсизликнинг ўсишига ва уй хўжаликлари даромадларининг пасайишига таъсир кўрсатди. Ҳозиргача кўплаб тадбиркорлар ўз фаолиятини тўлиқ тиклай олишмади, бу эса ишсизлик даражасининг ўсишига сабаб бўлмоқда. Шу боис, ишсизликнинг юқори даражаси ва қашшоқликнинг ошиши туфайли мамлакат иқтисодий

ривожланишининг иккинчи муҳим йўналиши ҳозирги кунда "Қашшоқликни камайтириш ва бандликни кенгайтириш"га айланмоқда. Ушбу муаммони бартараф этиш учун бозорни рағбатлантириш кўламини босқичма-босқич кенгайтириш, коронавирус пандемияси ва бошқа таҳдидларнинг тарқалишига қарши курашиш шароитида янги, мослашувчан, самарали иқтисодий бошқарув тизимини яратиш ва уни ҳаракатга мослаштириш зарур.

Жаҳон банкининг ҳисоб-китобларига кўра, 2030-йилга қадар ўсиб бораётган ишчи кучини бандлигини таъминлаш учун 600 миллион иш ўрни керак бўлади [3]. Бу эса ўз навбатида ҳар бир мамлакатда тадбиркорлик ривожини устувор вазифага айлантиришни тақозо этади. Қолаверса, жаҳон бозорларида рақобат кучайган шароитда замонавий илм-фан ва инновацияларни кенг жорий этиш иқтисодий ривожланишининг устувор йўналиши ҳисобланади.

Ҳар қандай инқироз - бу бизнесни кейинги даражага олиб чиқиш учун имкониятдир. Кўплаб буюк компанияларнинг тарихи инқироздан бошланган. Қўйида бир неча мисоллар келтирилган:

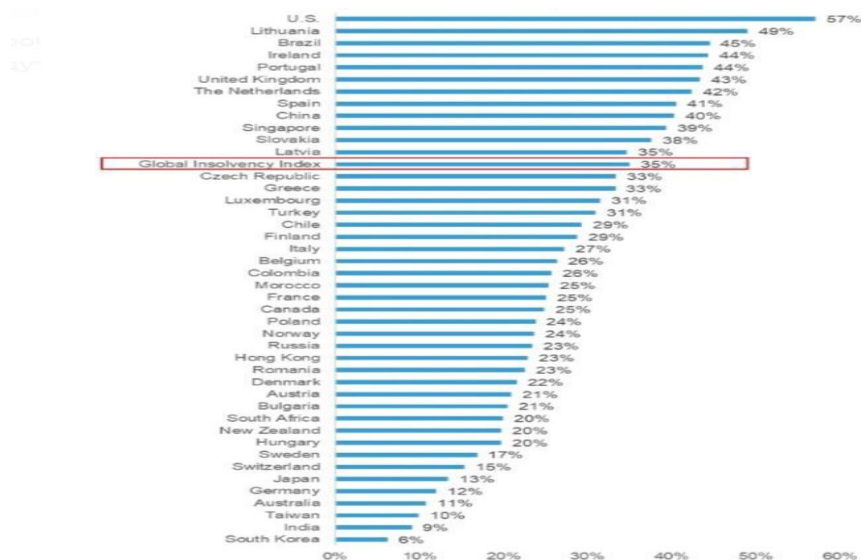
- Disney - 1929 йили ташкил топган. Биламизки Буюк депрессия айнан шу йили бошланган.

- Microsoft - 16 ой давом этган нефть инқирози даврида, 1975 йили ўз фаолиятини бошлаган.

- General Motors - 1908 йили 13-ойлик инқироз вақтида бошқа автомобил ишлаб чиқарувчиларни сотиб олган.

Ҳар бир инсон Google, Amazon, Facebook ва Apple - "Катта GAFA тўртлиги" ҳақида эшитган. Хитойда, бу Baidu, Alibaba ва Tencent - "Катта ВАТ учлиги"дир. Бу компанияларни нима ўзаро бирлаштиради? Улар барча мижозлар хатти-ҳаракатини кузатиб боришади ва уларга кейин нима таклиф этишни рақамларда тушунишади. Ҳозирги даврда В2МЕ деган йўналиш (маъноси - айнан керак бўлган вақтда (just-in-time) индивидуал таклиф берувчи бизнес-модел) тез ривожланмоқда. Яъни шахсан мен учун индивидуал ёндашув, индивидуал таклиф беришдир. Ҳиссиёт - мижознинг содиқлигининг энг муҳим омилдир. Бугунги кунда нафақат креатив, инновацион маҳсулотни яратиш, балки мижознинг эртага нима исташини олдиндан билиш ва уни бозорда биринчи бўлиб таклиф қилиш муҳим аҳамиятга эга. Норози мижозлар (тадқиқотлар бор йўғи 8% мижоз хизматни кутилган даражада олишини исботлаган) - энг зўр маълумот манбаи бўлиб, бизнесни уларни кўзи билан ўрганиш муҳимдир.

2021 йили 2019 йилга нисбатан банкрот корхоналар сони ўртача 35% ошиши кузатилди. Қўйидаги расмда ушбу кўрсаткични мамлакатлар кесимида кўриш мумкин.

3 - расм. 2019 - 2021 йилларда банкрот корхоналар сонининг ўзгариш динамикаси. (таққослама кўрсаткичлар, % ларда) [4].

Гарвард ва Стэнфорд университети олимлари тадбиркорлик сўзини таърифлашда анча баҳслашишган. Натижада қўйидаги таърифни икки университет тадқиқотчилари бир овоздан маъқуллашган: - Тадбиркорлик - бу ўзингизда ЕТАРЛИ РЕСУРС БЎЛМАГАН ҳолда имкониятлар сари интилишдир. Агар ғояни амалга ошириш учун ресурс етарли бўлса - бу Lego холос. Бизнес муваффақиятли бўлиши учун доимо изланиш муҳитини яратиш керак, экспериментлар ўтказиш (масалан, Twitter кунига 600-та эксперимент ўтказди), фокус, доимий ўлчаш (ўлчанмайдиган жараённи назорат қилиш қийин) каби тамойилларга асосланиши керак. Тадбиркорлик - бу фақат бизнес эмас. Бу аввалам бор фикрлашдир. Тадбиркорона фикрлашнинг асосий ўлчовларидан бири-ўйин қодаларини бузишни хоҳлаш ҳисобланади. “Агар миллиард топмоқчи бўлсангиз - ихтиро қилинг; миллион топиш учун - яхшиланг [5]-деб бежиз айтилмаган. Муваффақиятли ва муваффақиятсиз бизнеслар биринчи навбатда бизнес эгасининг ғояни севиб қолиши, унга ишқибоз бўлишида ўзаро фарқланади.

Юртимизда мутахассислар тайёрлаш муаммосини ҳал қилмасдан туриб иқтисодиётнинг юқори суръатлар билан ривожланишига умид қилиб бўлмайди. Чунки ҳозирги даврда инновацион тадбиркорликнинг ривожланиши юқори малакали мутахассисларнинг етишмовчилиги ҳолатига дуч келмоқда. Бу етишмовчилик юқорида айтилганлардан ташқари, мамлакатимиз таълим тизимидаги яна бир қанча салбий факторларга боғлиқ. Таълим тизимини иқтисодиёмизнинг реал сектори билан чамбарчас боғлиқ ҳолатда ривожлангирсак мақсадга мувофиқ бўлар эди. Ҳозирги таълим тизими ёш авлоднинг муваффақиятли келажаги учун зарур бўлган юмшоқ маҳоратларни (soft skill) ўргатишни ўз ичига қамраб олиши керак. Ривожланган soft skill ларсиз муваффақиятли CEO ва тадбиркорлар бўлмайди. Бундай лавозимларда hard skill ларнинг ўзи етарли эмас. Ўзбекистонда таълим тизимида юмшоқ кўникмаларни (soft skill) киритиш бўйича баъзи тавсиялар қуйида келтирилган:

—хатарларни (рискларни) ўз зиммасига олиш ва муваффақиятсизликлардан ўрганиш: муваффақиятсизликлардан қочиб қутулиш ва ҳар доим ҳаётда муваффақиятли бўлиш мумкин эмас. Шу сабабли ёш авлод учун ҳар бир муваффақиятсизликдан сабоқ олиш ва ҳаётда давом этиш жуда муҳимдир. Улар таваккал қилишдан қўрқмасликлари керак ва муаммоларга дуч келган ҳолатда тегишли сабоқларни олишни ўрганишлари лозим. Хато қилмайдиганлар ҳаётда ўсмайдилар. Расмий таълим тизими шундай йўлга қўйилиши керакки, бу ўқувчиларни таваккал қилишга ундайдиган, уларни хато ва камчиликлари учун жазоламайдиган бўлиши лозим. Инсоннинг ақл-идроқи ўсиши ва ҳаётдаги юксалиши орттирган тажрибалари орқали бўлади;

—ҳақиқий бизнеслар билан алоқа ўрнатиш: бизга маълумки, мактаб ва университет ўқитувчиларининг аксарияти корпоратив ва бизнес тажрибасига эга эмас. Шунинг учун улар ўқитишлари мумкин бўлган нарсалар бу расмий таълим ва китоблардан олган назарий билимларидир. Бироқ корпоратив иш мактабларда ўргатиладиган билимлардан тубдан фарқ қилади. Шунинг учун мактаблар ва университетларни ҳақиқий бизнес дунёси билан боғлаш тавсия этилади. Бу ерда ҳақиқий иш тажрибасига эга бўлган одамлар талабаларга реал ҳаётий мисоллар билан маърузалар ўқишлари мумкин. Агар расмий таълим яхши тажрибага эга бўлган ишбилармон тадбиркорлар билан талабалар учун мураббийлик ва менторлик дастурлари ўрнатилса, бу ёшларда лидерлик, инноваторлик ва тадбиркорлик қобилиятини ривожлантиришга тубдан ёрдам беради;

—онгни тўғри дастурлаш: муваффақият учун ёшларнинг онгини ривожлантириш ва дастурлаш жуда муҳимдир. Ҳаётий мисоллар шунини кўрсатадики, хавфдан қочиш учун дастурлаштирилган одамлар “Мен буни қила олмайман” ёки “Мен бунга қодир эмасман”, дейишади. Аммо “Мен буни қандай қила оламан?” ёки “Нима қилсам бунинг уддасидан чиқаман?” деган саволлар билан ёшлар онгини тўғри йўлга солишлари мумкин. Чунки баёнот онгни ёпади, савол эса онгни ўйлашга ва ҳаракат қилишга очиб беради. Тадбиркорларимизнинг онгини ошириш лозим. Мошина турганда югириб тезроқ борамиз деб ўйлаш нотўғри. Кўп ёшлар пул топиш учунгина тадбиркорлик билан шуғулланадилар. Катта компанияларнинг асосчилари тез пул топиш эмас, балки дунёни ўзгартиришни хоҳлаганлари учун пайдо бўлишади;

—гуруҳларда ишлашни ўрганиш: бизнинг ҳозирги таълим тизимимиз ёшларга фақатгина ўзига таяниб ишлашни ўргатади. Ҳатто баҳолаш тестлари ҳам ўқувчи ва талабаларнинг ўз билимларини баҳолашга қаратилган ва бундай тизим ўзига қарамликни келтириб чиқаради. Аммо реал ҳаётда барчамиз бир-биримизга тобемиз ва бир киши ўз кучи билан кўп нарсага эриша олмайди. Шунинг учун таълим тизими ёшларда бошқалар билан ишлаш ва мулоқот қилиш қобилиятини ривожлантириш учун индивидуал эмас, балки гуруҳда ишлаш тизимларини жорий қилиши лозим. Бу жамоавий руҳни ошириш ва ҳаётда муҳим бўлган бир-бирига боғлиқлик ҳиссини ривожлантиришга ёрдам беради;

—молиявий саводхонлик: бугунги дунёда молиявий саводхонлик шахсий, оилавий ва бизнес бюджети ва молиясини бошқаришдаги энг муҳим маҳоратлардан биридир. Таълим тизимида ёшлар ўзларининг шахсий маблағларини тежаш, сарфлаш ва инвестиция қилиш нуқтаи назаридан самарали

бошқариш усулларини ўрганишлари керак. Қарз ва солиқ саводхонлиги ёшларнинг келажакда ўз бизнесларини очишда ва бошқаришда муҳим рол ўйнайди. Ёш авлодга табиий ва ижтимоий фанларни ўргатиш муҳим бўлса-да, уларга бугунги кунда бизнес, давлат ва корпоратив ишларнинг муҳим талаби бўлган юмшоқ маҳоратларни ва қобилиятларни ўргатиш ҳам жуда муҳимдир.

Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги замонавий илмий маълумотлар талаб қиладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш улуши жуда ҳам паст даражада. Шунинг учун энг биринчи навбатда жаҳон бозорида рақобатбардош маҳсулотлар яратиш ва ишлаб чиқаришга йўналтириган инновацион фаолият турларига молиявий ва ташкилий ёрдам берилиши лозим. Назаримизда, бу ёрдам сиёсий бўлиши керак. Тадбиркор учун, халқ учун кимнингдир ҳақлиги муҳим эмас, тадбиркорлар ҳозирги шартли комфорт ҳолатидан ноқулай, ёқимсиз муҳитга ўтаётганини ҳукумат теран ҳис қилиши керак.

Ушбу жуда ҳам долзарб муаммоларни ҳал қилиш борасида ислохотлар вақтинчалик эмас, балки узоқ муддатли эканлигини англаб, тиришқоқлик ва сабр-чидам билан узлуксиз олиб борилиши зарур. Ўзбекистон сингари ривожланаётган мамлакатлар дунёвий технологик янгиликларни қабул қилувчи сифатида ҳаракат қилишлари лозим. Бу эса республикамизнинг инновацион ривожланиш йўли ривожланган давлатлардаги энг янги технологияларни ўзлаштириб, ички шароитларни ҳисобга олган ҳолда республикага трансфер қилиш эканлигини англади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. <https://www.gazeta.uz/ru/2020/08/20/survey/> (20.08.2020.)
2. CNBC, The Balance. Statista.
3. <https://www.worldbank.org/en/topic/sme/finance>
4. <https://www.visualcapitalist.com/top-100-most-valuable-brands-in-2021/>
5. Олег Тиньков. «Как стать бизнесменом» (2012).

ДАВЛАТ ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК АСОСИДА СПОРТ СОҲАСИДА БОШҚАРУВ МЕХАНИЗМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Юлдошев Улғубек Асқар ўғли

*Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт
университети таянч докторанти
u.yuldoshevtsue@gmail.com*

Аннотация

Ушбу мақолада спорт соҳасида давлат ва хусусий сектор ўртасида давлат-хусусий шериклик асосида бошқарув механизмини шакллантириш, соҳани молиялаштириш ҳамда соҳада ҳамкорликнинг истиқболи сифатида давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини амалга оширишдаги қаратилган таклиф ва тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: бошқарув, давлат-хусусий шериклик, давлат-хусусий шериклик лойиҳалари, жисмоний тарбия ва спорт, молиялаштириш.

Бугунги кунда давлат-хусусий шериклик давлат тизимининг бир қисми сифатида, яъни ҳамкорлик орқали шерикларнинг афзалликларини максимал даражада ошириш орқали эишилган иқтисодий ривожланиш воситаси сифатида кўриб чиқилмоқда. Бунда давлат тараққиёти жараёни давлат-хусусий шериклик лойиҳалари доирасида инновацион ишланмаларни илгари суриш орқали амалга ошириладиган кенг кўламли ишларнинг натижаларини ижтимоий йўналишларнинг ижтимоий фойдалилиги муҳим рол ўйнайди. Давлат-хусусий шериклик янги мақсадларни, фаолиятни шакллантириш, шериклар ўртасида тармоқ тажрибасини алмашиш, иштирокчиларнинг технологик ва бошқарув ўзгаришларига тезроқ мослашиш реакциясини шакллантиришнинг мослашувчан механизмларини ўз ичига олади.

Спорт соҳасида замонавий бошқарув тизимини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларидан бири унинг самарадорлигини оширишга қаратилган. Самарадорликни оширишнинг ҳақиқий имконияти бошқарув тизимида содир бўлаётган жараёнларни таҳлил қилиш ва баҳолашда жуда муҳимдир. Спорт соҳасида бошқарув жараёнининг субъективлиги туфайли максимал самарадорликка эришиш жуда қийин, аммо уни яхшилашда давлат-хусусий шерикликдан яъни давлат ва бизнес ўртасидаги муҳим стратегик ҳамкорлик шакли сифатида фойдаланиш ижобий фойда беради. Шунини ҳам айтиш жоизки, бугунги кунда давлат-хусусий шериклик лойиҳалари асосан ижтимоий-иқтисодий ривожланиш инфратузилмасини (энергетика, сув хўжалиги, йўллар, таълим, тиббиёт муассасалари ва бошқа) соҳаларда жадаллик билан ривожланиб бормоқда. Мамлакатимизда спорт соҳасидаги давлат-хусусий шериклик лойиҳаларининг салоҳиятидан анча кам фойдаланилади, буни ижтимоий-иқтисодий тизимнинг инфратузилма тармоқларига ҳам киритиш мумкин.

Спорт соҳасида давлат-хусусий шерикликни ҳуқуқий асоси сифатида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 01 мартдаги “Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 184-сонли Қарорлари қабул қилинганлиги давлат билан хусусий шериклар ўртасидаги ҳар қандай муносабатларни ривожлантириш ҳамда ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни жойларда бартараф этишда хусусий сектор билан давлат секторини ижтимоий – иқтисодий ҳамкорлигида янги лойиҳаларни амалга оширишга ёрдам беради.

Ушбу қарорга асосан, спорт соҳасида давлат-хусусий шериклик лойиҳаси - давлат, ижтимоий, иқтисодий ва илмий-техник аҳамиятга эга бўлган жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги муҳим инвестициявий, инновацион, инфратузилмавий ва бошқа тадбирлар мажмуи деб таърифланган [1].

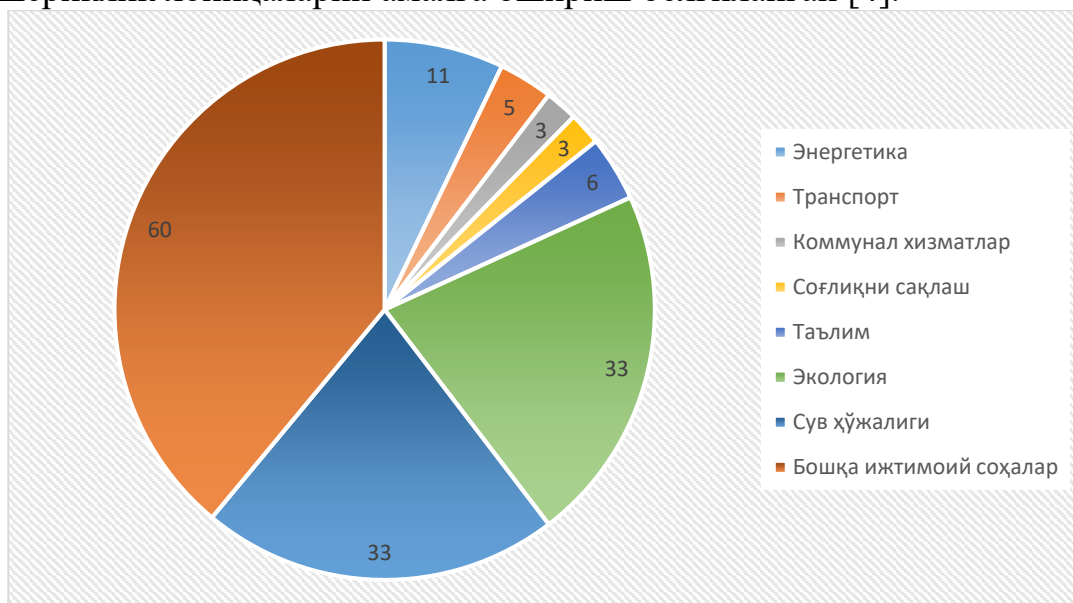
Спорт соҳасини давлат томонидан молиялаштириш эҳтиёжларини тўлиқ қопламайди. Шунинг учун хусусий сектор томонидан инвестициялар талаб қилинади. Бундан келиб чиқиб, жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат-хусусий шерикликнинг тегишли механизмини амалга ошириш долзарб ҳисобланади. Давлат-хусусий шериклиги - бу илмий-тадқиқот ишларидан тортиб то хизматларгача бўлган соҳаларда ижтимоий аҳамиятга эга бўлган лойиҳалар ва дастурларни амалга ошириш учун давлат ва хусусий бизнес ўртасидаги институционал ва ташкилий иттифоқдир. Дунё мамлакатларида

мавжуд давлат ва хусусий шериклик муносабатларининг мазмун-моҳияти, хусусиятлари, тамойиллари, ривожланиш тарихи, ҳуқуқий асосларини ўрганиш ва уни мамлакатимизда ривожлантириш олдимизга қўйилган вазифалардан биридир. Давлат-хусусий шериклик муносабатларининг мамлакатимизда кундан кунга тараққий этиб бораётганлиги бу соҳада қилинаётган илмий тадқиқотларнинг долзарблигини ифодалайди.

Россиялик олим А. Цепелеванинг докторлик илмий ишида 2012 йил Лондонда бўлиб ўтган Олимпия ўйинларида “Спорт соҳасидаги давлат-хусусий шерикликнинг энг ёрқин намуналаридан” бири сифатида эътироф этади [2].

Е. Галиева ва А. Магденко томонидан берилган таърифда, Давлат-хусусий шерикликни янада ривожлантириш ва унинг турли шаклларини қўллаш учун жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятларини қонун ҳужжатларида акс эттириш зарур [3].

Мамлакатимиз Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ-60-сон Фармони 2-илоvasи билан тасдиқланган Давлат дастурининг 105-бандига мувофиқ, давлат-хусусий шериклик асосида энергетика, транспорт, соғлиқни сақлаш, таълим, экология, коммунал хизматлар, сув хўжалиги ва бошқа соҳаларга қиймати қарийб 14 млрд.доллардан иборат бўлган 154 та давлат-хусусий шериклик лойиҳаларни амалга ошириш белгиланган [4].

1-расм. Давлат-хусусий шериклик лойиҳалари сони

Расм маълумотларидан кўришимиз мумкинки, жорий йилда мамлакатимизда давлат-хусусий шериклик асосида амалга ошириладиган лойиҳаларда экология ва сув хўжалиги соҳаларининг улуши кўплигини кўришимиз мумкин. Бошқа соҳалар жумладан, автомобил йўллари, логистика, спорт, авиация, туризм, маданият, чиқиндиларни қайта ишлаш, қишлоқ хўжалиги, ахборот технологиялари ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳаларида амалга ошириш назарда тутилган.

Давлат-хусусий шериклик лойиҳалар туфайли соҳаларга хорижий тажриба ва технологиялар ҳам кириб келмоқда. Давлат-хусусий шерикликни

ривожлантириш мақсадида, ривожланган мамлакатларнинг иш тажрибаси, муваффақиятли ишбилармонлик муҳити, ижтимоий-иқтисодий лойиҳаларни амалга оширишда давлат-хусусий шерикликнинг ўрни ва аҳамиятли жуда муҳимлигини инобатга олиб, уни ҳуқуқий асосини янада мустаҳкамлашимиз керак.

Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида мавжуд бўлган бўш ер майдонларида давлат-хусусий шериклик шарти асосида куриладиган ва фойдаланиладиган хизмат турлари:

- ❖ Спорт майдончалари ва иншоотлари;
- ❖ Спорт кийимлари ва жиҳозлари дўконлар;
- ❖ Фитнес марказлари;
- ❖ Меҳмонхона бинолари;
- ❖ Хизмат кўрсатиш шаҳобчалари;
- ❖ Бошқа хизматлар.

Давлат-хусусий шериклик механизми – давлат ва муниципал ҳокимиятларнинг лойиҳаларни молиялаштиришдаги чекланган имкониятларини енгиб ўтиш, баъзи рискларни хусусий секторга топшириш, тақдим этилаётган ижтимоий хизматларнинг сифатини ошириш ва давлат инфратузилмаси объектларини бошқариш самарадорлигини ошириш учун хусусий секторнинг бошқарув кўникмалари ва тажрибасидан фойдаланиш имконини беради.

Давлат-хусусий шериклик механизми ВОТ (куриш, ишлатиш, узатиш) имтиёзларда асосий молиялаштириш усули сифатида ишлатилади. Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини концессия асосида амалга ошириш доирасида спорт мажмуаси хусусий шерикга топширилиши мумкин. Бундай ҳолда, лойиҳанинг рентабеллигини ҳисоблаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади.

$$R = \frac{Pr_{com} + Pr_{soc}}{I}$$

бу ерда: **R** - рентабеллик, **Pr_{com}**, **Pr_{soc}** - тижорат ва ижтимоий ташрифлардан олинган фойда; **I** - лойиҳага инвестициялар.

Давлат-хусусий шериклик соҳасидаги шартноманинг мақбул шаклларида бири ҳаёт цикли шартномаси (LCC) ҳисобланади. Бунда биринчи хусусий шерик ўз маблағлари ҳисобидан объектни лойиҳалаштирадиган ва яратадиган, сўнгра белгиланган параметрларга мувофиқ объектни сақлаш учун давлатдан тўловларни оладиган шартнома. Инвестиция босқичи бўйича ҳамкор харажатлар “капитал grant” томонидан бартараф этилиши мумкин. Давлат-хусусий шериклик соҳасида DBFM (лойиҳалаш, куриш, молиялаштириш, сақлаш) ва DBFO (лойиҳалаш, куриш, молиялаштириш, бошқариш) каби давлат-хусусий шериклик моделлари ҳаёт цикли шартномасини (LCC) молиялаштириш моделига мос келади. Бунда ушбу схемани қўллаган ҳолда, лойиҳанинг рентабеллиги қуйидагича ҳисобланади [5].

$$R = \frac{D * n}{I}$$

бу ерда: **R** - рентабеллик, **D** - ижара тўлови кўринишидаги даромад; **n** - лойиҳани амалга ошириш; **I** - лойиҳага инвестициялар.

Давлат-хусусий шерикликда консессия ва ҳаёт цикли шартномасининг қиёсий таҳлили шуни кўрсатадики, бунда шартноманинг иккинчиси афзаллиги очиб беради. Давлат-хусусий шериклик соҳасидаги шартномаларининг афзалликлардан бири шундаки, жисмоний тарбия ва спорт иншоотларини тўғри сақлаш шартларига кўра, хусусий шерикнинг инвестиция даромадлари ҳосил бўлган трафикка боғлиқ эмас ва фойда этишмаслиги давлат томонидан хизмат тўловлари туфайли қопланади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, биринчидан, спорт соҳасида ҳамкорлик учун давлат-хусусий шериклик асосида бошқарув механизмидан шакллантириш илмий тадқиқотлар нуқтаи назаридан ҳам амалий нуқтаи назаридан ҳам жуда долзарб вазифа деб ҳисоблаймиз; иккинчидан, жисмоний тарбия ва спорт фаолиятининг ҳозирги ҳолати, жисмоний тарбия ва спорт ва бизнес ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг барча шакллари табиати, роли, ўрни шу жумладан давлат-хусусий шериклик шаклида белгилашда муҳим аҳамиятга эга; учинчидан, давлат-хусусий шерикликнинг ривожланиши барқарор ўсиш учун шарт-шароитларни таъминлаш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишда давлат ва бизнеснинг умумий манфаатларининг сабаби ва натижаси, жамиятда аҳоли саломатлигини яхшилаш кафолати ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлари

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 01 мартдаги “Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 184-сонли қарори. www.lex.uz

2. Цепелева А.Д. Совершенствование механизма государственно-частного партнерства в сфере услуг физической культуры и спорта: дис. ... канд. экон. наук. СПб., 2015. С. 70.

3. Галиева Е.Б, Магденко А.Д. Правовое регулирование государственно-частного партнерства в сфере спорта на региональном уровне / Журнал Спорт: экономика, право, управление. 2019. № 2. С. 17-19.

4. Давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш агентлиги www.pppd.uz сайти маълумотлари. <https://www.pppda.uz/10897>

5. Schepalina A.N. (2015). The profitability of PPP projects in the sphere of physical culture and sports. Siberian financial school, №6 (113), 41-43.

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЁЖИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Жамалова Гулнора Гуломовна

Ташкентский государственный экономический университет

jamalova.gulnora64@gmail.com

Айматова Фаридо Хуразовна

Ташкентский государственный экономический университет

faridochca@mail.ru

Аннотация

В данной статье рассмотрены вопросы воспитания совершенной личности в демократическом государстве, дальнейшей демократизации и

либерализации страны, воспитания нравственно зрелой молодежи в социально-экономической сфере.

Изучена роль непрерывного образования в обеспечении духовной зрелости молодежи нашей страны и повышении правовой культуры, вопросы воспитания нравственно зрелых, всесторонне развитых людей в социально-экономической сфере, также рассмотрены вопросы повышения правовой культуры и расширения мировоззрения.

Ключевые слова: *правовое демократическое государство, демократизации и либерализации страны, нравственно-устойчивая молодёжь, экономические реформы, политическая и правовая культура.*

Конечная цель реформ, осуществляемых сегодня в нашей стране - построение правового демократического государства, гражданского общества, воспитание совершенной личности. Как отметил глава нашего государства, успех реформ напрямую зависит от скорости наших усилий по дальнейшей демократизации и либерализации страны, общественно-политической активности наших граждан, высокого уровня их политической и правовой культуры.

Зрелая профессиональная молодежь, способная взять на себя ответственность за завтрашний день и развитие нашей страны, является мощной силой, прилагающей усилия для развития нашей страны. Повышение политической и правовой культуры играет важную роль в воспитании молодежи в духе патриотизма и гуманизма. Формирование правовой культуры молодежи означает заботу об ее культурном, духовном, физическом и умственном развитии.

В нашей стране с первых лет независимости особое внимание уделяется воспитанию молодежи. Тот факт, что защита прав молодежи поднялась до уровня государственной политики, является ярким тому подтверждением. Конституция Республики Узбекистан, принятые законы «Об образовании», «Об основах государственной политики в отношении молодежи в Республике Узбекистан», «Национальная программа подготовки кадров», «О гарантиях прав ребенка», «О защите инвалидов в Республике Узбекистан», «Школа ряда мероприятий по повышению политической и правовой культуры молодежи в государственных программах развития образования», «Комплексная программа совершенствования правового воспитания молодежи», «Год молодежи», «Год крепкой семьи», **«Год поддержки активного предпринимательства, инновационных идей и технологий»**, «Год поддержки молодежи и укрепления здоровья населения» и другие нормативно-правовые документы.

Главной целью политики нашего государства является создание достойных условий жизни для всех проживающих в нашей стране, укрепление нашей мирной жизни.

Благодаря независимости идея формирования духовности гражданского общества, которая помогает демократическим ценностям глубоко укорениться в мышлении и политическом поведении членов нашего общества, служит

прекрасной основой для повышения политической и правовой культуры нашего народа. Сегодня в нашей стране создаются все условия для тех, кто признает свои права, самостоятельно реагирует на происходящие вокруг события, формирует свои личные интересы в гармонии с интересами страны. Повышение правосознания и правовой культуры в обществе является одним из важных условий обеспечения верховенства закона и укрепления законности.

За последние годы в стране проведена значимая работа по коренному реформированию национальной системы права, формированию в обществе правовой культуры и подготовке квалифицированных юридических кадров.

Вместе с тем сохраняется ряд проблем и недостатков, препятствующих формированию уважительного отношения к правам и свободам человека, повышению правосознания и правовой культуры населения, уровня правовой грамотности граждан в обществе.

В частности, осуществляется системная и взаимосвязанная работа по повышению нравственной культуры, прежде всего в сфере образования и воспитания. Долгие годы данный вопрос воспринимался как задача только правоохранительных и других отдельных государственных органов, при этом не обеспечивалось должное участие семьи, махали и других институтов гражданского общества. Высокая правовая культура является основой демократического общества и показателем зрелости правовой системы» показывает, насколько актуален этот вопрос на сегодняшний день.

В построении развитого правового демократического государства и гражданского общества важно, чтобы молодежь обладала широкими знаниями и кругозором. Для формирования у молодежи высокой духовности и нравственности необходимо с детства прививать уважение к традициям и обычаям нашего народа, воспитывать ее в духе гармоничного сочетания национальных и общечеловеческих ценностей, повышать интеллектуальный потенциал.

В настоящее время особенно важно оказывать юношам и девушкам всемерную и постоянную помощь в получении более полной и достоверной информации о происходящих в нашей стране демократических реформах и преобразованиях посредством разъяснения сути действующих законодательных актов. По данным социологов, сегодня примерно более 60 процента населения Узбекистана составляют молодые люди в возрасте до 30 лет. И потому воспитание полноценной, всесторонне развитой и свободно мыслящей личности является одной из актуальнейших задач. В целях повышения политической грамотности молодежи, осознания ею сути демократических реформ, общественно-политических и экономических процессов нижней палатой парламента в девяти областях республики в рамках молодежного фестиваля «Мы - сыны великой Родины!» реализован проект «Депутат и молодежь». В ходе этих мероприятий молодежь была ознакомлена с сутью и значением Концепции дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране, в которой обоснована верность модели поэтапного развития нашей страны и необходимость дальнейшего следования по этому пути.

В повышении политической и правовой культуры молодежи проведение семинаров, круглых столов и других политико-культурных и просветительских мероприятий по различным темам общественно-политических процессов, проблем и угроз в мире играет важную роль в расширении их мировоззрения и повышении их политическое мышление.

Поскольку развитие нашей страны находится в руках молодежи, на что следует обратить больше внимания, чтобы обеспечить всестороннюю и нравственную зрелость молодежи, повысить ее правовую культуру?

- обеспечение системности на всех этапах непрерывного образования;
- воспитать молодежь нравственно зрелыми людьми, устойчивыми в социальных и экономических сферах;
- воспитание мировоззрения молодежи в духе современных требований за счет повышения качества и эффективности образования.

Правовая культура является одной из составляющих общечеловеческой культуры. Ее рост происходит через совершенствование и знание законодательства, имеющее непосредственное отношение к жизни и деятельности людей. По мере роста политического самосознания, правовой культуры и политической активности людей необходимо постепенно передавать государственные задачи негосударственным организациям и органам самоуправления граждан. Это напрямую направлено на решение задач углубления демократических реформ, реализуемых в нашей стране, формирования основ гражданского общества. В нашей стране действуют такие национальные правозащитные институты, как Уполномоченный по правам человека, Национальный центр по правам человека, Общественный центр «Общественное мнение», Институт мониторинга действующего законодательства и ряд других организаций.

Повышение правовой культуры членов нашего общества, повышение их политической активности будет происходить за счет достижения желаемых результатов политических реформ, реализуемых сегодня в обществе, и той степени, в которой эти реформы поддерживаются гражданами общества. Гарантией развития служит уникальное социальное сотрудничество государства и общества.

Одним из актуальных вопросов являются экономические реформы, направленные на развитие предпринимательства и укрепление его нормативно-правовой базы в условиях экономической либерализации. Не будет преувеличением сказать, что управление бизнесом, который требует небольших инвестиций, может быть быстро модернизирован и может хорошо адаптироваться к изменяющимся требованиям рынка, стало потребностью часа. Малый бизнес является важнейшим сектором, наполняющим рынок необходимыми товарами и услугами и определяющим структурную основу экономики.

В нашей стране предпринимательство издавна свойственно нашему народу и имеет высокий статус в обществе. В частности, Амир Темур очень ценил в своем царстве предпринимателей и мужественных людей: «Я видел, что один человек с твердой решимостью, предприниматель, трезвый, воин, смелый,

честолюбивый человек лучше тысячи беспечных, беспечных людей. «Один человек с большим опытом может дать работу тысячам людей».

С этой точки зрения, сегодня проводится большая работа, чтобы сделать день более предпринимательским, особенно для того, чтобы всячески помочь молодежи реализовать свои бизнес-идеи. В Узбекистане сформирована прочная законодательная и правовая база для развития предпринимательства, которая регулярно совершенствуется. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по коренному совершенствованию системы государственной защиты законных интересов бизнеса и дальнейшему развитию предпринимательской деятельности» предусматривает развитие предпринимательской деятельности и защиту законных интересов бизнеса, а также как коренное улучшение деятельности Торгово-промышленной палаты Республики Узбекистан. В указе определены важнейшие задачи Торгово-промышленной палаты, такие как защита прав предпринимателей, улучшение деловой и инвестиционной среды, поддержка предпринимательской деятельности, взаимное сотрудничество с государственными органами, образование и обучение субъектов предпринимательства, привлечение внешнеэкономической деятельности и инвестиций.

На основании решений от 7 июня 2018 г. о реализации программы «Каждая семья – предприниматель» № ПП-3777 и от 14 июля 2018 г. «О мерах по совершенствованию и повышению эффективности работы по обеспечению занятости населению» № УП-3856 льготные кредиты предоставляются населению и субъектам хозяйствования, изъявившим желание заниматься определенной трудовой деятельностью, направленной на получение дохода и расширение своей деятельности, по ставке 8 процентов годовых, с льготным периодом от 3 до 6 месяцев на срок не более 3 лет. В связи с этим с 1 января 2020 года создана возможность выдачи кредитов по ставке рефинансирования Центрального банка Республики Узбекистан через АТ Халк Банк, Микрокредит банк и Агробанк.

Молодежь также является большой силой в развитии экономики страны. В нашей республике работает около 230 тысяч молодых предпринимателей, фермеров, квалифицированных мастеров. Государство создает необходимые условия для их дальнейшего расширения. Только в рамках программы «Молодежь – наше будущее» было выделено более 1 трлн 630 млрд сумов льготных кредитов около 8 тыс. бизнес-проектов представителей молодого поколения, в результате чего создано около 40 тыс. новых рабочих мест. созданный. «Молодые предприниматели» и «Молодые работники» приобретают все большее значение в поддержке предпринимательства нового поколения. Молодые люди, получившие предпринимательские навыки, начинают свою самостоятельную деятельность. В сельской местности в результате реализации проекта «Каждой молодежи по гектару» около 65 тысяч молодых фермеров было выделено более 54 тысяч гектаров земли.

Кроме того, принято постановление президента в целях привлечения молодежи и женщин к предпринимательской деятельности и развития предпринимательства. Основные направления поддержки населения, особенно

молодежи и женщин, а также представителей бизнес-сектора в реализации задач, указанных в постановлении Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по совершенствованию системы привлечения населения к предпринимательству и развитию предпринимательства» от 13 октября 2020 года № ПП - 4862 служит. В частности, решение предусматривает широкое вовлечение населения, особенно молодежи и женщин, в предпринимательство, совершенствование системы микрофинансирования, внедрение системы государственной поддержки предпринимательства, координацию со стороны единой государственной организации.

Положительный результат всех реформ, проводимых в Узбекистане по сей день, основан на том, что отношения между государством и обществом подняты на уровень гражданского общества, а правовые знания наших граждан основывается на том, что повышается уровень политической культуры, и что такая деятельность основана на уважении Конституции и других правовых норм, связанных с такими аспектами, как всегда чувство ответственности за стабильность общества.

И так, известно, что правовая культура, как и правовое образование, является важным комплексным компонентом механизма правовой социализации личности - процесса усвоения, принятия и реализации субъектами правовых ценностей общества, идей, переживаний, чувств и эмоций людей, правовых оценок, норм и моделей поведения.

Сложность, многогранность и комплексность проблемы правового образования являются причиной того, что некоторые его аспекты разработаны не в достаточной мере. Сегодня существуют различные подходы к формированию правовой культуры через образование, разнообразные концепции правового и патриотического воспитания, системы демократического гражданского образования и т.д. [3, с. 4-5].

Эффективность формирования гражданского общества зависит от уровня и качества правовой образованности молодежи и учащихся при помощи правовых дисциплин, что, в свою очередь, утверждает предположение о том, что среди многообразия внешних и внутренних условий для формирования правообразованной личности необходимы:

- опора на различные виды и организационные формы правообразовательной деятельности, что позволит молодежи овладеть высокой правовой культурой и занять достойное положение субъекта социальной действительности в обществе;

- разработка и систематические обновления учебных методик и программ по правовому образованию для достижения высокого уровня правовой культуры и формирования гражданского общества;

- создание в школьных и студенческих сообществах демократического микроклимата, который способствовал бы повышению уровня правового образования подрастающего поколения;

- широкое использование региональных традиций и компонентов правового образования граждан.

Использованная литература

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О коренном совершенствовании системы повышения правосознания и правовой культуры в обществе», от 09.01.2019 г. № УП -5618
2. О.Усаров. Правовая культура молодежи - основа демократического общества. Народное слово, 25 октября 2012 года.
3. Я.В. Зубова. Правовое образование в развитии правовой культуры формирующегося гражданского общества в современной России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора социологических наук. Майкоп 2010.

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШ ШАРОИТИДА ДАВЛАТНИНГ УЙ ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ ЎРНИ

Бердиев Ж.К.

Қарши муҳандислик иқтисодиёт институти, катта ўқитувчиси

Шермухамедов А.К.

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, катта ўқитувчиси

a.shermuxamedov@tsue.uz

Аннотация

Мақолада инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида давлатнинг уй хўжалиги, уни ошириш йўллари, уй хўжаликлари томонидан бажариладиган асосий функцияларни хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари тўғрисида манбалар келтирилган.

Калит сўзлар: иқтисодиёт, уй хўжалиги, инновацион, функция.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат қатор масалаларни ечишга тўғри келади, шулардан энг асосийларидан бири уй хўжаликларида тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ҳисобланади. Оила иқтисодий нуқтаи назардан ишлаб чиқариш ва товар ва хизматларни тақсимлашда бош омил ҳисобланади. Уй хўжаликларида тадбиркорлик юритиш кичик бизнеснинг норасмий шакли бўлиб, улар бозор иқтисодиёти шароитида барқарорлик элементи бўлиб ҳисобланади ва ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда катализатор вазифасини бажаради. Оила ишчи кучини қайта тиклаш, оилавий бизнес юритиш, уй хўжалигини бошқариш каби турли муаммоларни ечишга ёрдам беради. Уй хўжаликларида тадбиркорлик фаолиятини кенгайтириш далаатнинг ижтимоий вазифаларидан четлашиб, унинг маблағларни кўпроқ инвестицион фаолиятга йўналтиришни назарда тутди. 2023 йилда энг йирик 10 та компаниялар ва тижорат банклари акциялари аҳоли учун очиқ ва шаффоф савдога чиқарилади. Унинг хабарида Олий Мажлис, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев “Бугун кўнглимдаги битта ниятимни сизларга очиқ айтмоқчиман.

Менинг катта ниятим – юртдошларимиз орасида юз минглаб мулкдорлар, акциядорлар пайдо бўлсин. Одамларимиз ўз омонатларини инвестиция қилиб, юқори даромадларга эга бўлсин.

Бу чинакам Халқ “Ай-Пи-О” (IPO) си бўлишига ишонаман”, дейди давлат раҳбари ".^[75]

Ҳозиргача фаолият қилиб келаётган энг қадимий компаниялар ҳам айнан оилавий компаниялар ҳисобланади. Масалан, “Конго Гуми” Япония қурилиш фирмаси, мехмонхона бизнесида 1000 йилдан ортиқ хизмат қилиб келаётган япониялик Хоши оиласи, Францияда узумчилик билан шуғулланиб келаётган Де Гулэн оиласи ва бошқаларни мисол қилишимиз мумкин. Оилавий тадбиркорлик туфайли кичик савдо расталари, магазинлар, устахоналардан бутун дунёга машхур фирмалар шаклланган, мисол учун Oral-B, Siemens, Adidas, Samsung Electronics ва бошқалар.

Ҳар бир мамлакат бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат аҳолисининг моддий фаровонлигини оширишни бош мақсад қилиб кўяр экан, буни амалга ошириш учун турли йўллар ва усуллар воситасида амалга оширади. Бунинг натижасида синалган йўллар ва усуллар ҳам баъзан сезиларли натижа бермай қолиши мумкин. Ҳозирги инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида иқтисодиёт ҳар бир мамлакат фуқаросини тинимсиз ҳаракат ва изланишда бўлишини талаб қилади. Шунинг учун Республикаимизнинг кўпчилиги аҳолиси томорқа хўжалигига эга бўла туриб, ундан на натурал хўжалик учун ва на товар хўжалиги учун фойдаланмоқда. Инновацион иқтисодиётда ҳар бир инсон ўз моддий фаровонлигини ошириш учун ўзи курашмоғи лозим. Бу масаланинг иккинчи ижтимоий аҳамияти ҳам бор бўлиб, унда аҳолининг жисмоний ҳаракат қилиши туфайли соғлиги яхшиланиши, қон айланиши тезлашиши, атроф-муҳитнинг яхшиланиши, тозалик ва озодаликка урганиш, қилган ишидан роҳатланиш, келажак авлодга ўрнак бўлиш каби масалалар ҳам ётади. Лекин аҳоли айрим табақа вакилларининг лоқайд ва эътиборсизлиги туфайли имкониятларимизни тўлақонли амалга ошириш имкони бўлмайдди. Ҳар бир инсон инновацион иқтисодиёт ўтиш шароитида тушуниши лозим бўлган асосий амаллар бор. Булар: моддий фаровонликни ошириш учун барча имкониятлардан самарали ва максимал фойдаланши лозим, бир фаолият билан чекланмай бир неча фаолият орқали оила даромадини ошириш керак, хўжаликнинг ҳар бир аъзоси ўз имкониятлари чегарасини билиши, уни ишлатиш, фойдалаш доирасини ва ундан келадиган даромад миқдори, уни кўпайтириш омиллари англаши лозим.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи йўналишида иқтисодиётни янада ривожлантириш ҳамда либераллаштиришга оид белгиланган чора-тадбирларнинг ҳаётга татбиқ этилиши, энг аввало, мамлакатимиз иқтисодий барқарорлигини таъминлаш, пировардида аҳоли фаровонлигини юксалтиришга хизмат қилиши билан

⁷⁵ <https://sputniknews-uz.com/20221220/shavkat-mirziyoev-30885939.html>

аҳамиятлидир. Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 9 октябрдаги “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони ҳам мазмун-моҳиятига кўра, ер ресурсларини самарали бошқаришга қаратилгани билан ғоят аҳамиятлидир. **Республикамиз бўйича аҳоли ихтиёрида экин экса бўладиган 445 минг гектар ер мавжуд бўлиб. 2017 йил ушбу майдонларда томорқа эгалари томонидан 4 миллион 684 минг тоннадан зиёдроқ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирилиб, 8 триллион 467 миллиард сўм даромад кўрилган. Бу йил эса ўтган йилгига нисбатан 2 миллион тонна кўп, яъни 6 миллион 691 минг тонна ҳосил олиш кутилаяпти. Аммо ўтказилган таҳлилларга қараганда, ҳозирги кунда мамлакатимизда 4,5 миллиондан ортиқ хонадонлар бўлса, уларнинг 124 минг 474 таси томорқасидан самарасиз фойдаланмоқда. Аҳолининг томорқаларидан унумли фойдаланишларини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 291-моддасига асосан якка тартибда уй-жой куриш ва уй-жойни ободонлаштириш учун берилган ер участкаларининг томорқа қисмига қишлоқ хўжалиги экинлари экилмаган ёки уни ободонлаштирилмаган ҳолларда 3 баробар миқдорда ер солиғи тўланишини белгилловчи қўшимчалар киритилди.**

Уй хўжалиги миллий ҳисоб тизимининг муҳим иқтисодий категорияси қаторига киради. У ишчи кучига бўлган тақлифни, моддий бойликлар ва хизматларга бўлган талабни шакллантиради. Инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида уй хўжаликларининг иқтисодий фаолиятини хусусий тадбиркорлик фаолияти шакли сифатида баҳолаш мумкин. Шунга кўра бугунги кунда миллий иқтисодиётда уй хўжаликлари томонидан бажариладиган асосий функцияларни хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари сифатида қуйидагича ифодалаш мумкин:

1. Маиший – хўжалик функцияси: анъанавий уй юмушлари: овқат тайёрлаш, хоналарни йиғиштириш, болаларга қараш, кир ювиш, оёқ кийими, уй-рўзғор буюмлари, мебель, уйни таъмирлаш каби ишлар миллий ҳисоблар тизимига кўра ёлланма ходимлар ёки ихтисослашган ташкилотлар томонидан пуллик хизматлар кўринишида бажарилиши мумкин;

2. Истеъмол функцияси (товарлар ва хизматларнинг яқуний истеъмоли);

3. Жамғариш функцияси (жамғармаларни шакллантириш); 4. Ишлаб чиқариш функцияси (оилавий бизнес билан шуғулланиш). Буларга:

- якка тартибдаги меҳнат фаолияти, яъни уй шароитида тикувчилик, мебель ва бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқариш, турли хил маиший хизматларни кўрсатиш;

- индивидуал – оилавий савдо, яъни ишлаб чиқарилган товарларни сотиш ва савдо-сотиқ билан шуғулланиш;

- аграр фаолият, яъни уй хўжалигига тегишли ер майдонида қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш.

Уй хўжаликларининг ушбу фаолият турлари бозор иқтисодиёти шароитида хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари сифатида қараш мумкин.

Бу турдаги хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари ривожлантириш миллий иқтисодиётда товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайиши, унинг потенциални кенгайтиши, аҳоли турмуш даражаси ва фаровонлигини ўсишини ифода этади.

Уй хўжаликлари жамғармалари иқтисодиётни ривожланишига сезиларли даражада таъсир этиши мумкин. Хўжаликлар ўзларига юклатилган меҳнат ресурсларини такрор ишлаб чиқариш, инсон капиталини жамғариш ва жамғармаларни реал иқтисодий секторга инвестициялаш каби функцияларни қанчалик даражада самарали бажарса, шунга мос равишда энг минимал йўқотишлар билан иқтисодий инқироздан чиқишга, унинг барқарорлигига ва иқтисодий ўсиш имкониятларига эга бўлади.

Уй хўжаликларининг иқтисодий функцияси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- ялпи ишлаб чиқаришда иштирок этиш;
- уй хўжалигини бошқариш (юритиш);
- оила бюджетини шакллантириш;
- истеъмол фаолиятини шакллантириш (тартибга солиш);
- оила мулкни жамғариш ва меърос қолдириш;
- болаларни жисмоний ва иқтисодий меҳнат қилишга тарбиялаш.

Ҳозирги замон бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжалиги янги иқтисодий муносабатлар негизида кам ривожланмоқда. Унинг имкониятларидан кам фойдаланилмоқда ва уй хўжаликларининг талабларига мос келмаяпти. Бунинг олдини олиш ва уй хўжаликларида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун мотивни уйғотиш ҳозирги куннинг долзарб масаласи бўлиб ҳисобланади.

Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорлик фаолиятини самарали ташкил этиш, унда янги фаолият шакллари ташкил этиш ва уларни ривожлантиришда қатор молиявий, маъмурий ва ташкилий муаммолар сақланиб қолмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 февралдаги “Тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2750-сонли Қарорига асосан тадбиркорлик субъектлари бўлган уй хўжаликларида давлат хизматлари кўрсатиш механизмлари янада такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этади. Бу Республикада уй хўжаликларида хусусий тадбиркорлик фаоллигини оширишни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштиришни талаб этмоқда. Шунингдек, уй хўжаликларида хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятларга эгаллиги бу соҳада махсус илмий тадқиқотларни олиб боришни тақозо этмоқда.

Республикада уй хўжаликлари фаоллигини ошириш мақсадида қуйидаги ишларни амалга оширишни мақсадга мувофиқдир:

- инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида уй хўжаликлари билан давлат ўртасидаги мавжуд ташкилий-иқтисодий ва молиявий механизмларни тадқиқ этиш. Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича жаҳон тажрибалари ва унда мавжуд илмий назарияларни ўрганиш.

Улардаги мавжуд илғор тажрибалар, илмий назарий ёндашувлар, усуллар ва хўжалик механизмларни танлаб олиш;

- уй хўжаликлари билан давлат ўртасидаги ташкилий-иқтисодий ва молиявий муносабатларни модернизациялаш, илмий-техник, технологик ва ижтимоий-иқтисодий, молиявий характердаги инновацияларни ривожлантириш ва уларни амалиётга тадбиқ этишнинг институционал ва бозор механизмлари ишлаб чиқиш шарт;

- уй хўжалиklarининг хаёт фаолиятини ва иқтисодий хулқини ўзгариб бораётган ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларга мослашиш даврида уй хўжалиklarини трансформациялашуви омилларини таҳлил этиш. Уй хўжаликлари билан давлат ўртасидаги ташкилий-иқтисодий ва молиявий характердаги инновацияларни жорий этиш ҳисобига унда хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари ва йўналишларини ривожлантириш. Уй хўжалиklarида товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш унинг самарадорлигини ошириш, харажатларни камайтириш, тежамкорликни оширишнинг янги ташкилий-иқтисодий хўжалик механизмларини шакллантириш стратегиясини ишлаб чиқиш керак.

- уй хўжалиklarида давлат томонидан хусусий тадбиркорлик шакллари ва йўналишларини ривожлантириш бўйича мавжуд ташкилий-иқтисодий ва молиявий муносабатларни такомиллаштириш ҳисобига улар ўртасида янги ташкилий-иқтисодий ва молиявий хўжалик механизмини шакллантириш. Ушбу ташкилий-иқтисодий ва молиявий механизмни назарий ва амалий жиҳатдан асослаш ва уни амалиётга тадбиқ этиш тамойиллари ишлаб чиқиш. Ўзбекистон Республикасида инновацион иқтисодиётни шакллантириш шароитида уй хўжалиklarида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобига миллий иқтисодиётда товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга ва аҳоли турмуш фаровонлигини ўсишига олиб келувчи янги ташкилий-иқтисодий ва молиявий хўжалик механизмини шакллантириш стратегиясини ишлаб чиқиш. Ўзбекистон Республикасини инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида уй хўжалиklarида хусусий тадбиркорлик фаоллигини оширишнинг 2018-2030 йилларга мўлжалланган дастур лойиҳаси ишлаб чиқиш. Дастурни амалиётга жорий этишнинг илмий назарий ва амалий асослари яратиш ва амалиётга жорий этиш тамойиллари ва тажрибалари ўрганиш. Дастурни амалиётга жорий этишнинг илмий-назарий, амалий асослари, тамойиллари яратиш, институционал ва бозор механизмлари ишлаб чиқиш. Дастурни амалиётга жорий этиш тамойиллари ва тажрибалари умумлаштириш зарур;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 февралдаги “Тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2750-сонли Қарорига асосан тадбиркорлик субъектларига давлат хизматлари кўрсатиш механизмлари янада такомиллаштириш;

Юқорида қайд этиб ўтилган ишлар амалга оширилса, уй хўжалиklarида илмий-техник, ижтимоий-иқтисодий ва ташкилий-молиявий характердаги инновацияларни жорий этиш ҳисобига уй хўжалиklarида хусусий тадбиркорлик

шакллари ва йўналишлари ривожланади. Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорликни ривожланишини давлат томонидан кўллаб қувватловчи янги инновацион ташкилий-иқтисодий ва молиявий механизмлар ишлаб чиқилади. Бу стратегияни амалиётга жорий этиш натижасида меҳнат ва истеъмол маҳсулотлари бозорини ривожланиши, ялпи талабни шаклланишида ва миллий иқтисодиётга жалб этилаётган ялпи инвестицияларни ўсишида ўз ифодасини топади.

Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорлик шакллари ва йўналишларини ривожлантириш натижасида аҳолининг турмуш фаровонлиги уни озиқ-овқат ва истеъмол маҳсулотлари билан таъминлаш даражаси ва сифати яхшиланади. Иқтисодиётда бандлик муаммосини ҳал этади. Бу миллий иқтисодиётда тўла аҳоли бандлигини таъминлаш, товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини 15-18% га ошириш имкониятлари яратилади. Бу миллий иқтисодиёт бўйича қўшимча 17-18,5 млрд сўм қўшимча товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш демакдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Шермухамедов А.К. Введение в корпоративное управление: Учебное пособие. - "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi" 2022. – 366 с.
2. Бурков В.Н., Дорохин В.В., Тихомиров Е.Ф. Финансовый менеджмент: Управление финансами предприятия. Учебное пособие. М.: Academia, 2013
3. Темиров А. А. Дивидендлар ва дивиденд сиёсати: Учебное пособие. – ТОШКЕНТ. ТГЭУ 2021. –160 с.
4. Shermuxamedov A. Необходимость цифровой оценки акций компании в пандемическом состоянии //Архив научных исследований. – 2020. – Т. 35.
5. Muxtorxon Tashxodjayev, Muyassar Umarxodjayeva, Akmal Shermuxamedov, Kayumova Mekhribonu. Корпортив маданият: Учебное пособие. - "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi" 2022. – 221 с.
6. Shermuxamedov, Akmal. "МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ КЛАСТЕРАМИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ." Архив научных исследований (2021).
7. З.А. Ашуров. Современное корпоративное управление (Зарубежный опыт) Учебное пособие. – "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi", Ташкент. 2021. –161 с.
8. Д.Н.Хусанов, А.Ж.Хўжамурадов, Б.Н.Уринов. Биржалар ва стратегиялар: Учебное пособие. – ТОШКЕНТ. ТГЭУ 2021. –232 с.
9. Ф.А.Джалилов. Хулқ атвор иқтисодиёти: Учебное пособие.- "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi", 2022. – 124 с.
10. Shermukhamedov A. K. Factors Affecting the Cluster Management Mechanism Agriculture //Экономика и финансы (УКРАИНА). – 2018. – №. 9. – С. 132-136.
11. <https://sputniknews-uz.com/20221220/shavkat-mirziyoev-30885939.html>

“ИНСОНГА ЭЪТИБОР ВА СИФАТЛИ ТАЪЛИМ” ЙИЛИДА МАМЛАКАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Файзиева Дилафруз Шухратовна
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Корпоратив бошқарув кафедраси катта ўқитувчиси, PhD.

Аннотация

Ушбу мақолада ҳозирги кундаги иқтисодий ўсиш тушунчасининг моҳияти ишлаб чиқариш ҳажмининг кенгайиши, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиши ва миллий даромаднинг кўпайиши изоҳланган. Ҳамда бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодий ўсиш ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ва функционаллаштириш кўрсатилган.

Калит сўзлар: Иқтисодий таҳлил, аҳолининг турмуш даражаси, меҳнатга лаёқатли ёш, иқтисодий ўсиш, ижтимоий-демографик хусусиятлар.

Бозор иқтисодиётида, жамият талабини тўла тўқис кондира оладиган ва ишлаб чиқариш кучлари юқори даражада ривожланган, билимлар асосида иқтисодиётни бошқариш натижасида иқтисодий ўсишга эришиш талаб қилинади. Иқтисодиётни таҳлил қилиш ва прогнозлаш назарий ва амалий жиҳатдан 2 хил бўлади: моддий, омилли ва нархли; миллий даромадни истеъмолга ва жамғаришга тақсимланиш нуқтаи назардан[1]. Ишлаб чиқаришни бундай ташкил этилиши иқтисодий ўсишга олиб келади, у мамлакат иқтисодиёти даражасида миллий даромадлар кўринишида ёки якуний ялпи маҳсулот кўринишида кўриб чиқиш қулай бўлиб ҳисобланади.

Аҳолининг турмуш сифатини яхшилашда, ҳам иқтисодий ўсишда доимий иш билан бандликни таъминлаш, янги иш ўринларини яратиш каби масалалар устувор аҳамият касб этмоқда. “Ҳудудларда аҳолининг турмуш даражаси ва сифатини яхшилаш, хусусан камбағалликни қисқартириш вазифалари кўп жиҳатдан иқтисодиётнинг барча тармоқ ва соҳаларининг рақобатбардошлигини ошириш ҳамда тадбиркорликни ривожлантириш учун фундаментал шароитларни яратиб бериш ҳисобига янги ва барқарор иш ўринларини ташкил этиш билан бевосита боғлиқдир” [2]. Бу вазифаларни ҳал этишда: меҳнатга лаёқатли ёшгача бўлган меҳнат қилаётган шахсни ижтимоий эҳтиёжманд қатлам вакиллари таркибига киритиш, иқтисодиёт тармоқлари, соҳалари ва ижтимоий-демографик хусусиятлари, бандлик жараёни давомийлигини ошириш, аҳолини иш билан бандлик даражасининг ошиб бориш шароитида демографик жараёнларни прогнозлашнинг аниқлик даражасини ошириш каби йўналишларда тадқиқот ишларини чуқур-лаштириш мақсадга мувофиқдир.

Бугунги кундаги глобал пандемия шароитида мамлакатларнинг олдида турган энг муҳим устувор вазифаларидан бири иқтисодиётда фаол ижтимоий-иқтисодий сиёсатни самарали амалга ошириш бўлиб ҳисобланади [3]. Бу эса аҳолининг иш билан бандлиги даражасини янада ошириш асосида аҳолининг ишсиз қатламини иш билан таъминлаш, аҳоли даромадларини пандемиядан

олдинги меъёрларда сақлаб қолиш, ўз иш ўринларини йўқотаётган аҳоли қатламларини иш билан бандлик даражасини янада ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Иқтисодиётнинг норасмий секторидаги аҳолининг иш билан бандлигини ҳисобга олишда белгиланган муддатдаги даромад миқдори ва қонуний жиҳатдан тақиқланмаган фаолият тури сифатида киритилиши лозим. Чунки белгиланган давр мобайнида норасмий секторда иш билан банд бўлган шахсларнинг оладиган даромади энг кам ойлик иш ҳақидан ёки истеъмол савотчаси миқдоридан кам бўлганда ушбу шахсга нисбатан банд бўлиш атамасини қўллаш ноўринлигини айтиш мумкин. Бугунги пандемия шароитида иқтисодиётнинг норасмий секторида банд[4]. бўлган шахслар меҳнат фаолиятини ва уларнинг даромадларини қонунийлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Мазкур секторда меҳнат фаолиятини олиб бораётган ва даромад топаётган шахслар учун бошланғич давр учун имтиёзли дарвлар ташкил этиш ва кейинги муддатда босқичма-босқич ушбу сектор вакиллари манфаатларини ҳисобга олинган ҳолда расмий секторга ўтказиш чора-тадбирларини амалда жорий этиш лозим[5]. Айрим ҳудудларнинг демографик ривожланиш динамикасини моделлаштиришда иқтисодий ўсиш ва аҳоли географияси доирасида тўпланган ёндашувлари ва тажрибасидан фойдаланиш алоҳида аҳамиятга эга.

Иқтисодий ўсиш турлари фуқароларга ўзининг ишлаб чиқаришга ва ижодий меҳнатга доир қобилиятларидан фойдаланиш иқтисодий ўсиш турлари келтирилган шу жумладан, ҳақ тўланадиган ишни бажариш билан боғлиқ бўлган ҳар қандай фаолиятни амалга ошириш бўйича таъриф келтирилган. Иқтисодий ўсишга эришиш кўп жиҳатдан ялпи ички маҳсулот ўсишини таъминловчи омиллардан самарали фойдаланиш, унинг тармоқ тузилишини такомиллаштириш, ялпи ички маҳсулот таркибий компонентларининг оптимал нисбатини таъминлаш, иқтисодий ўсиш моделларидан энг мақбулларини танлаш каби муҳим масалаларни ечиш билан боғлиқ бўлиб, ушбу жараёнларни макроиқтисодий таҳлил қилиш ва методологик жиҳатдан такомиллаштириш, бу бўйича амалий тадбирларнинг амалга оширилиши мамлакат иқтисодиётининг ўсишини тезлаштиради. Иқтисодий ўсиш жами таклифнинг ўсишини ёки бошқача айтганимизда, ҳақиқий ва потенциал ЯИМ ҳажмининг ошишини билдиради. Иқтисодий ўсиш бу гуруҳга қуйидаги омиллари киритилади: табиий ресурслар сони ва сифати; меҳнат ресурслари сони ва сифати; асосий капитал ҳажми; технологиялар ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш; жамиятда тадбиркорлик малакаларининг ривожланиши даражасидир. Иқтисодий ўсишнинг талаб ва тақсимот омиллари бозорнинг монополлашуви даражасини пасайиши; иқтисодиётдаги солиқ муҳити; кредит-банк тизими самарадорлиги; истеъмол, инвестиция ва давлат харажатларининг ўсиши; экспорт ҳажмининг ўсиши; иқтисодиётда ишлаб чиқариш ресурсларини қайта тақсимлаш имкониятлари; даромадларни тақсимлашнинг шаклланган тизими[6].

Фуқароларга ўзининг ишлаб чиқаришга ва ижодий меҳнатга доир қобилиятларидан фойдаланиш ҳамда қонунчиликда тақиқланмаган, шу жумладан ҳақ тўланадиган ишни бажариш билан боғлиқ бўлмаган ҳар қандай фаолиятни амалга ошириш бўйича мутлақ ҳуқуқ тегишлидир. Ушбу

жараёнларнинг натижаси ҳудуд иқтисодиётида янги иш ўринлари яратилишини ва мавжуд иш ўринларининг сақланишини рағбатлантиришдан иборат бўлиб, бу аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифатини оширишга олиб келади[7].

Маълумки, демографик ва иқтисодий ўсишнинг турли хил вариантлари ва унинг вақт ўтиши билан ўзгариши иқтисодий ривожланишнинг энг муҳим омилдир. Иқтисодий ўсиш демографик ўсишнинг биринчи ва охирги босқичларида, яъни энг ёш ва кекса аҳоли гуруҳлари сони максимал қийматига етганда секинлашади. "Демографик дивидендлар" фақат ўрта босқичда ва фақат бир марта пайдо бўлади. Узок муддатли истиқболда туғилишнинг паст даражаси қариялар сонининг нисбатан кўпайишига олиб келади, бу эса қарамлик коэффициенти оширади (пенсия ёшидагиларнинг меҳнатга лаёқатли ёшдаги шахслар умумий сонидаги улуши), "Демографик дивидендлар"ни иқтисодиёт ва жамият томонидан бир хил тарзда қўлга киритаолишмайди[8]. Иқтисодий фаол аҳолининг юқори маҳсулдорлигини таъминлаш учун самарали сиёсат, яъни меҳнат бозорида мослашувчанликни жорий этиш, жамғарма ва инвестициялар миқдори, шунингдек, таълим ҳамда соғлиқни сақлаш тизими учун имтиёзлар бериш бениҳоя муҳим ҳисобланади[9].

Меҳнат ресурсларининг иқтисодий аҳволи бу демографик ривожланиш ва аҳолини иш билан бандлигини тартибга солишда меҳнат ресурслари турли гуруҳларининг иқтисодий аҳволини эътиборга олиш керак. Ўз навбатида, объектив сабабларга кўра ҳар доим ҳам имкони бўлмайдиган иш ҳақини оширишдан ташқари ходимларнинг иқтисодий аҳволини оптималлаштириш механизмлари сифатида ходимнинг профессионал ривожланишига, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий ва техник-ташкилий меҳнат шароитларини яхшилашга қаратилган чора-тадбирлардан фойдаланиш зарур. Таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот каби тармоқларда пенсияга чиқиш ёшини узайтириш асосида иш билан бандлик давомийлигини таъминлаш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. <https://studfile.net/preview/16404678/page:22/>
2. Безработица в Европе: кто заплатит за карантин. ru.euronews.com
3. Халқаро Меҳнат Ташкилотининг маълумотлари. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/-dcomm/-publ/documents/publication/wcms_734455.pdf
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги "Иқтисодиётни ривожлантириш ва камбағалликни қисқартиришга оид давлат сиёсатини тубдан янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5975-сонли Фармони // <https://lex.uz/docs/4776669>.
5. Неустойчивая занятость в Российской Федерации: теория и методология выявления, оценивание и вектор сокращения: научная монография / коллектив авторов; гл. науч. ред. В.Н. Бобков; редкол.: И.В. Новикова.
6. Экономика труда. В 2 ч. Часть 1 : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / И. М. Алиев, Н. А. Горелов, Л. О. Ильина. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 74 с.
7. http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/13_Kholbekova.pdf

8. Қ.Абдурахмонов. Меҳнат иқтисодиёти: Назария ва амалиёт / Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 3-нашри. Т.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «FAN» нашриёт давлат корхонаси, Т.: 2019. – 262-264 б.

9. 2020 йил 20 октябрдаги ЎРҚ-642-сонли қарори.

“ИНСОНГА ЭЪТИБОР ВА СИФАТЛИ ТАЪЛИМ” ЙИЛИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Яхшибоева Лайло Абдусатторовна

Тошкент давлат иқтисодиёт унверситети

Молия ва бизнес таҳлил кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация

Ушбу тезисда мамлакатимизда хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, улар учун муносиб меҳнат ва турмуш шароитини яратиш бериш, қобилият ва салоҳиятини рўёбга чиқариш, кучли фуқаролик жамиятини шакллантириш, қонун устуворлигини таъминлаш, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: сиёсий ва ижтимоий, турмуш қуриш, зўравонликни тугатиш, гендер тенглик, сифатли таълим, иқтисодий фаоллик.

Мамлакат иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётининг барча жабҳаларида хотин-қизларнинг фаоллигини ошириш, уларнинг таълим ва касбий кўникмалар олиши ҳамда бандлигини таъминлашга ҳар томонлама кўмаклашиш, тадбиркорлик ташаббусларини янада қўллаб-қувватлаш, эҳтиёжлари ва қизиқишларини тизимли ўрганиш, таҳлил қилиш ва ҳал этиш борасидаги ишларни сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқиш мақсадида кўламли ишлар олиб бориляпти.

Ҳозирги кундаги асосий мақсадлардан бири қизларнинг ўзини ўзи қадрлаш, ўз ҳуқуқларини талаб қилиш ва қарор қабул қилишда ҳисса қўшишдир.

Бунда эрта турмуш қуриш, оиладаги зўравонликни тугатиш ва таълим, иш имконияти ва маошларда гендер тенглигини талаб қилиш билан боғлиқдир. Шунингдек биз оилаларга ҳомийлик қилишнинг асосий манбаи бўлган кўплаб ваколатли аёлларни кўришимиз мумкин. Уларга ёрдам бериш ва оилалари учун қилаётган ишларини давом эттиришга ундаш учун барча эътиборни қаратиш керак.

Таъкидлаш жоизки, **“Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг жамият ҳаётидаги фаол иштирокини таъминлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги [1] Президентимизнинг қарорида хотин-қизлар ва оилани қўллаб-қувватлаш давлат мақсадли жамғармасини ташкил этиш вазифаси белгиланган. Унга кўра, оғир ижтимоий вазиятга тушиб қолган хотин-қизларга, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахслар, ногиронлиги бўлган фарзандларини тарбиялаётган, кам таъминланган, фарзандларини тўлиқсиз оилада тарбиялаётган ва уй-жой шароитини яхшилашга

мухтож хотин-қизларга уй-жойларнинг бошланғич бадалини тўлаб бериш, хотин-қизларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш вазифалари аниқ кўрсатилган.

Мамлакатда соғлом оилани шакллантириш, оилада юксак даражадаги маънавий-ахлоқий муҳитни қарор топтириш учун зарур шарт-шароитлар яратиш, ёшларни оила қуришга тайёрлаш, оила мустаҳкамлигини таъминлаш ва унинг манфаатларини ҳимоя қилиш, соғлом бола туғилиши ва уни тарбиялаш масалалари давлат сиёсати даражасига кўтарилган.

Бу борадаги ислоҳотлар республикамизнинг чекка ҳудудларига етиб бориши ва хотин-қизлар давлатнинг қўллаб-қувватлаши ва ҳимоясида эканини билиши зарур[2].

Шу билан бирга, Ўзбекистон Барқарор ривожланишнинг Бешинчи мақсадини амалга ошириш доирасида “Гендер тенгликни таъминлаш ҳамда барча хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш”га оид вазифалар ишлаб чиқилди.

Бу борада қабул қилинган норматив-меъёрий ҳужжатлар ва амалий чоратадбирлар Ўзбекистоннинг гендер сиёсати соҳасидаги муҳим қадамидир ва у қонунчилик ҳамда амалиётнинг халқаро меъёр ва стандартларига тўлиқ мос келади, шу билан бирга, уларнинг бир қисми[3] БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича идоралари тавсияларига асосланган.

Айниқса, “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши муҳим аҳамият касб этди. Ушбу қонун кўп йиллик муҳокамалардан сўнг қабул қилинди. Ушбу қонун оиладаги зўравонлик қурбонларига ёрдам бериш, уларга бошпаналар ажратиш, ишонч телефонлари ва нафақат жисмоний зўравонлик, балки психологик босим ёки иқтисодий жиноятлар бўйича мажбурий [4] жавобгарликка тортиш орқали аёлларни ҳимоя қилиш учун асосдир. Бундай чоралар, хусусан, БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича идоралари томонидан узоқ вақт давомида тавсия қилиб келинган.

Хулоса қилиб айтганда хотин-қизларнинг ҳуқуқи ва манфаатларини таъминлашда қуйидаги асосий босқичлар:

1. Ҳар бир аёл ўз ҳақ ҳуқуқларини билиши.
2. Иқтисодий фаоллиги.
3. Соғлом турмуш тарзига эга бўлиши.
4. Жамият ва давлат тарафидан қўллаб қувватланиши
5. Сифатли таълимга эга бўлиши

Мамлакатимизда хотин-қизларнинг ҳуқуқи ва манфаатларини таъминлаш жамият ривожидида муҳим бўлган ижтимоий ҳамда иқтисодий муносабатларда долзарб аҳамиятга эга эканлиги бугунги кунда янада яққол намоён бўлмоқда. Бугун оилада, жамиятда, айниқса, хотин-қизларнинг ижтимоий ҳаётдаги фаоллигини оширишга алоҳида эътибор қаратилаётгани натижасида қонунчиликда ҳам катта ўзгаришлар амалга оширилаётганини айтиш жоиз..

Адабиётлар рўйхати

1. <https://lex.uz/docs/5899498>
2. Сатиб-Алдиев К.А Ҳарбий педагогика. 2014. Ўқув қўлланма 179.

3. <https://lex.uz/docs/4872355?ONDATE2=21.04.2022&action=compare>

4. Г.Н. Ахунова, Л.В. Голиш, Д.М. Файзуллаева. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. Ўқув услубий қўлланма/ Замонавий таълим технология серияси. – Т.: 2009. 155 б.

КЎЧМАС МУЛК СОҲАСИДА БАҲОЛАШ ФАОЛИЯТИ

Караев Мансур Юлдашевич

Хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш муаммоларини тадқиқ этиш маркази катта илмий ходими

Аннотация

Кўчмас мулк замонавий дунёда ҳар бир инсон ҳаётининг ажралмас қисми ҳисобланади ва унинг юқори аҳамиятини ортиқча баҳолаш мумкин эмас: бу ҳам аҳоли учун уй-жой мавжудлиги, корпорациялар ва корхоналар учун энг қулай шароитларда самарали фаолият юритиш имконияти. Мақолада жамиятимиз ривожланишининг ҳозирги босқичида кўчмас мулкни баҳолаш усуллари ва ёндашувлари, шунингдек баҳолаш фаолиятини амалга оширишда кузатиладиган тамойиллар тавсифланган.

Калит сўзлар: кўчмас мулк, баҳолаш, қиймат, усуллар, тадқиқот, иштирокчилар, бозор.

Ўзбекистонда бозор ислохотларининг ривожланиши кўчмас ва кўчар мулкнинг ва уларга нисбатан ҳуқуқлар қийматини баҳолаш бўйича янги фаолият турининг шаклланишига олиб келди. Баҳолаш фаолияти иқтисодиётни ислох қилиш ва ҳуқуқий давлат қуришнинг ажралмас қисмига айланди. Кўчмас мулк қийматини баҳолашнинг мақсад ва вазифаларини, усуллари мулк турларини баҳолашнинг ўзига хос хусусиятларини батафсил ўрганиш баҳолаш фаолиятини нафақат бозор инфратузилмасининг амалий тармоғи сифатида, балки амалий иқтисод фанининг илмий-услубий йўналиши сифатида тушуниш имконини беради.

Республикада кўчмас мулкни баҳолаш хизматларига бўлган талаб бозор иқтисодиётига ўтишнинг дастлабки кунлариданоқ пайдо бўлди. Давлат кўчмас мулкни хусусийлаштиришнинг кенгайиши, корхоналар устав сармоясига киритиладиган кўчмас мулкнинг кўпайиши, кўчмас мулкни гарови остида кредитлашнинг ривожланиши ва биринчи навбатда мулкдорлар синфини шакллантириш ҳамда ривожлантиришга йўналтирилган кўчмас мулк билан бажариладиган бошқа фуқаролик-ҳуқуқий операциялар баҳолаш тузулмаларининг мажбурий тарзда иштироки билан амалга оширилади [1].

Асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланадиган кўчмас мулкни ҳар доим олди-сотди, ўзлаштириш, фойдаланиш, эгалик қилиш ва тасарруф этиш объектлари тоифасига киритиш мумкин бўлган. Албатта, кўчмас мулк объектини мулкка ўтказиш билан боғлиқ қарорни қабул қилишдан олдин, одатда, уни баҳолаш амалга оширилади.

Халқаро стандартларга мувофиқ, баҳолаш фаолияти дейилганда кўплаб

объектларни муайян санадаги ягона усул ва мезонлардан фойдаланган ҳолда баҳолаш, шунингдек олинган натижаларни статистик тадқиқ этиш ва таҳлил қилиш амалиёти тушунилади. Бундан кўзланган мақсад энг тўғри бозор нархини аниқлаш учун кўчмас мулк объектларининг ўртача статистик қийматини билиб олишдан иборат [2].

Ҳар бир давлат кўчмас мулкни баҳолаш жараёнини назорат қилади. Бунинг учун алоҳида тизим яратилиб, уни шакллантиришда ва механизмларини ишлаб чиқишда баҳоловчилар ҳам, ўзаро боғлиқ соҳалар мутахассислари ҳам иштирок этади.

Баҳолашнинг учта асосий ёндашуви мавжуд: харажатли, қийсий ва даромадли.

Усулларнинг аксарияти айнан қийсий ёндашув тамойилларига асосланади, яъни бунда бошланғич маълумот сифатида баҳоланаётган объектларга ўхшаш кўчмас мулк объектлари бўйича сотиш, талаб ёки таклиф нархларидан фойдаланилади [3].

Ҳозирги вақтда баҳолаш фаолиятида фойдаланиладиган асосий тушунчалар:

1) нарх – бу баҳоланаётган объектга ўхшаш хусусиятларга эга бўлган объектларни сотиб олиш учун қилиниши мумкин бўлган пул харажатлари миқдори;

2) харажатлар – баҳоланаётган объектни яратиш жараёнида юзага келадиган чиқимлар;

3) қиймат – харидор томонидан ушбу объектга бўлган эгалик ҳуқуқининг унга ўтиши учун компенсация сифатида тўланадиган пул маблағлари миқдори.

Қиймат икки шаклда ифодаланиши мумкин:

- истеъмол қиймати (баҳоланган объектнинг хусусиятлари тўпламини унинг истеъмолчи учун фойдалилиги, муҳимлиги нуқтаи назаридан тавсифлайди);

- алмаштириш қиймати (объектнинг бошқа маҳсулотлар, хизматлар учун алмашадиган бўла олишини тавсифлайди).

Баҳолаш фаолиятини амалга оширишда қўлланиладиган асосий принципларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

Фойдалилик принципи, унга кўра энг катта қиймат билан кўрсаткичлари кўчмас мулк объекти харидорининг эҳтиёжларига максимал даражада мос келадиган объектлар тавсифланади.

Алмаштириш принципи, унга кўра, агар бозорда бир нечта ўхшаш вариантлар мавжуд бўлса, харидорни кўпроқ энг паст нархли таклиф қизиқтиради.

Кутиш принципи, унга кўра харидор кўрадиган фойдани, шунингдек кўчмас мулкнинг харидор учун қулайлигини ва у оладиган даромадни ҳисобга олиш назарда тутилади.

Шунингдек, мувозанатлилик ва ҳисса принципларига ҳам тўхталиб ўтамиз.

Мувозанатлилик принципи шуни назарда тутадик, кўчмас мулк объекти учун истеъмол талаби нуқтаи назаридан муваффақиятга фақат объект истеъмолчиларнинг барча баҳолаш мезонлари бўйича минимал талабларини

қондирган тақдирдагина эришиш мумкин.

Ҳисса принципи кўчмас мулк объектининг фойдалилиги (ва ўз навбатида унинг қиймати) ҳар бири ўз аҳамиятлилик коэффицентига эга бўлган омиллар тўплами билан аниқланишини назарда тутди.

Бундан ташқари бўлиш принципи ҳам мавжуд. Унинг моҳияти қуйидагича: кўчмас мулкнинг таркибий қисмлари, шунингдек унга бўлган ҳуқуқлар манфаатдор томонлар учун максимал фойда келтирадиган тарзда бўлиниши мумкин. Бўлиш қуйидаги жиҳатларда ўзини намоён бўлиши мумкин:

- мулк ҳуқуқлари бўйича;
- эгаллик қилиш ҳуқуқлари бўйича [4].

Бозор иқтисодиётининг бошқа барча тармоқларида бўлгани каби, кўчмас мулк объектининг нархи ҳам объектга бўлган истеъмол бозоридаги мавжуд талаб кўрсаткичларига бевосита боғлиқ. Аммо бу кўчмас мулкнинг қийматига таъсир қилувчи ягона омил эмас: бу ерда рақобат ҳам алоҳида аҳамиятга эга, айнан унинг натижасида сотувчилар потенциал харидорларнинг манфаатдорлигини таъминлаш учун тўғри нарх сиёсатини олиб боришга мажбур.

Ўтган йилларда амалга оширилган кўчмас мулк объектларини баҳолаш фаолияти уни республика иқтисодиётини ислоҳ қилиш моделининг ўзига хос хусусиятлари ва хорижий мамлакатларда баҳолаш ишларининг кўп йиллик тажрибасини инобатга олувчи мустақам услубий асосда ривожлантириш зарурлигини тақазо этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алимов Р.Х., Беркинов Б.Б., Кравченко А.Н., Ходиев Б.Ю. Кўчмас мулкни баҳолаш: ўқув қўлланма/ С.С.Ғуломов таҳрири остида. –Т: «Фан», 2005. -165 б.

2. Асаул А.Н. Оценка объектов недвижимости [Текст]: учебник / В.Н.Старинский, М.А.Асаул, Е.В.Грахова/ Под ред. А.Н.Асаула. - М.: Проспект. 2018. - 384 с.

3.Иванова Е.И. Оценка стоимости недвижимости [Текст]: учебник / Е.И.Иванова. - М.: Кнорус, 2021.-344 с.

4. Оценка недвижимости [Текст]: Учебник / Под ред. А.Г.Грязновой. М.А.Федотовой. - М.: Финансы и статистика, 2019. - 528 с.

МАКТАБ ТАЪЛИМИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ЎҚИТИШ ВА ЎРГАТИШНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ

Шахобиннова Малоҳат Зайнилобиддин қизи
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
dildorau411@gmail.com

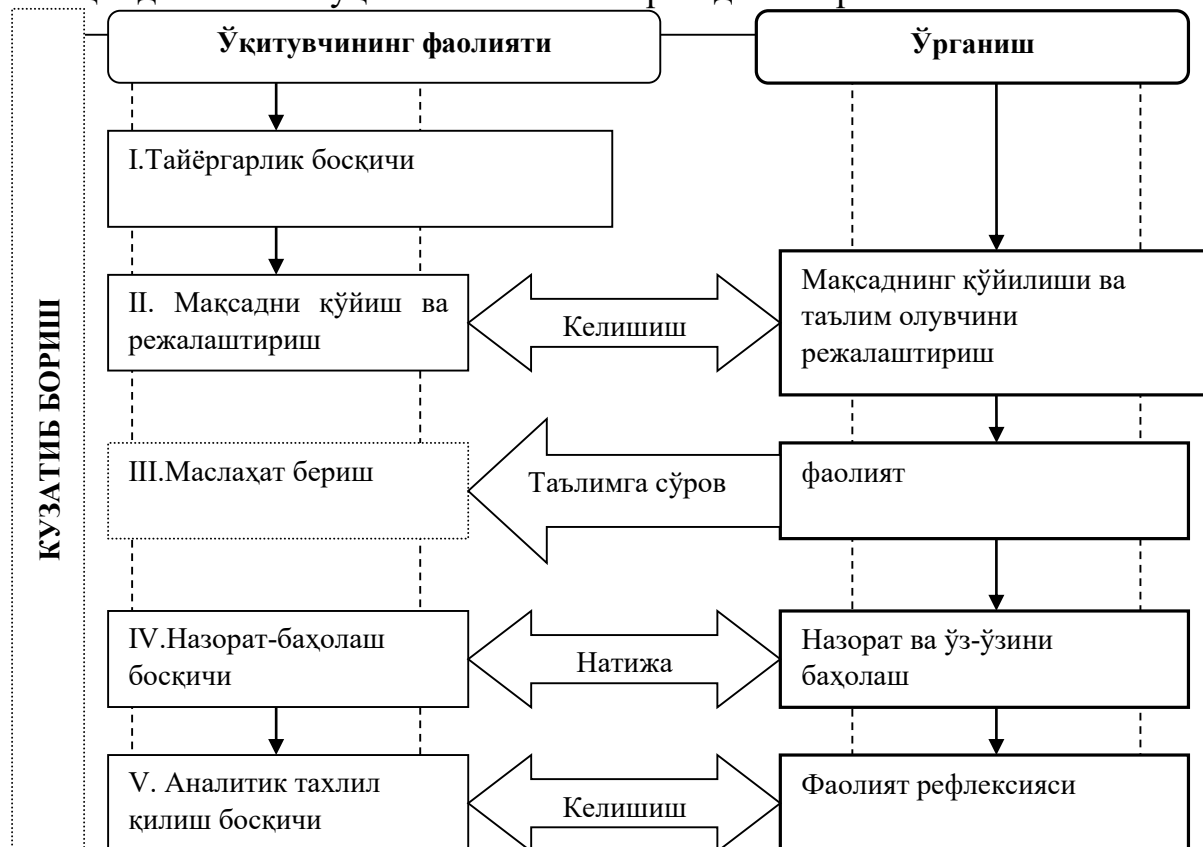
Аннотация

Мақолада мактаб таълимини ташкил қилишда ўқитиш ва ўргатишнинг ўзаро боғлиқлиги масаласи тадқиқ этилган. Ўқувчиларнинг мустақил ишини ташкил этиш ва олиб борилиши бошқичлари асосланган. Ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил қилишнинг асосий шартлари келтирилган.

Калим сўзлар: ўқитиш, ўргатиш, мустақил иш, маслаҳат, назорат, баҳолаш, натижа, таҳлил, рефлексив, лойиҳа, тадқиқот, топшириқ.

Янги таҳрирдаги Конституциямизнинг биринчи моддасида Ўзбекистон ижтимоий давлат экани белгилаб қўйилган бўлиб, бу борадаги энг катта соҳалардан бири таълимдир. Таълим сифатини оширишда мактаб таълимини ташкил қилишда ўқитиш ва ўргатишнинг ўзаро боғлиқлигини таъминлаш, ўқувчиларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этишнинг ўрни катта.

Ўқитувчининг асосий вазифаси ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини ташкил этиш ҳамда таълим муҳитини шакллантиришдан иборат.

1-Расм. Ўқувчиларнинг мустақил фаолиятини ташкил қилишда ўқитиш ва ўргатишнинг ўзаро боғлиқлиги

Ўқитиш фаолияти ва ўқувчининг ўзаро боғлиқлик фаолияти, қуйидаги расмда келтирилганидек, ўқитувчи томонидан ўқувчининг фаолиятини кузатиб боришини тақазо қилади(1-расм).

Мазкур чизма ўқувчиларнинг мустақил ишини ташкил этиш ва олиб борилиши босқичларини ўзида акс эттиради.

Жумладан, тайёргарлик босқичи ўқитувчи томонидан қуйидагиларни ўз ичига олади:

1-қадам. Янги бўлимлар киритиш ҳисобига, ўқув дастурларига ўзгартиришлар киритиш: мустақил иш мавзулари, мустақил ишни назорат қилиш, мустақил иш учун топшириқлар намуналари.

2-қадам. Ўқувчиларнинг умумий ва касбий кўникмаларини ривожлантиришнинг асосий мақсадларига мос келадиган, ўқув ишлари турларини ажратиб олиш.

3-қадам. Мустақил иш учун топшириқларни ишлаб чиқиш.

4-қадам. Мустақил ишни бажариш давомида таълим олувчилар тўплаши лозим бўлган балларнинг йиғиндиси ва соатлар миқдорини ҳисоблаб чиқиш.

5-қадам. Ўқувчиларга танлаш имконини бериш учун ўқитишнинг шакли, усуллари ва воситалари кўрсатилган технологик картани ишлаб чиқиш.

6-қадам. Фан бўйича ўқув услубий мажмуани ишлаб чиқиш ва таълим муҳитини лойиҳалаштириш.

Мақсадни қўйиш ва режалаштириш босқичи ўқитувчи ва ўқувчиларнинг режаларини мувофиқлаштириб олиш бўйича ишларни амалга оширишни ўз ичига олади. Ўқитувчи ўз фаолиятини режалаштириш мақсадида ўқувчиларга фан бўйича мустақил ишнинг технологик харитасини беради. Ўқувчи ўқув ишларининг турларини танлайди, фанга нисбатан қўйиладиган талаблар билан, жумладан мустақил ишни бажаришга нисбатан қўйиладиган талаблар билан танишади.

Маслаҳат бериш босқичи ўқувчиларнинг мустақил ишининг боришини кузатишда жуда муҳим ҳисобланади. Бунда ўқитувчи маслаҳатчи, эксперт, тьютор ва модератор вазифасини бажаради. Айнан, мана шу босқичда ўқувчини педагогик қўллаб-қувватлаш ишлари амалга оширилади. Тажриба шуни кўрсатадики, маслаҳат бериш ўқувчининг информацион, технологик , психологик ва бошқа тушунчалари бўйича сўровлари асосида бўлиши керак.

Кўпинча, ўқитувчи эксперт сифатида ёки лойиҳалаш бўйича маслаҳат беради. Аммо, ҳар доим ҳам маслаҳат кутилган натижани беравермайди, бунда ўқитувчи томонидан ҳал этилиши лозим бўлган махсус муаммолар ва ўқитувчи бажарадиган айрим функциялари ҳам талаб қилинади. Айрим ўқувчиларга ёрдам керак бўлади, бу эса ўқитувчидан тьюторлик функциясини бажаришини талаб қилади, айрим ўқувчилар эса ўз фаолиятини, гуруҳда ишлаш фаолиятини ташкил этиш кўникмаларига эга бўлмайдилар, бундай ҳолатларда ўқитувчи модераторлик функциясини бажаради[1].

Назорат-баҳолаш босқичи, ўз ичига нафақат ўқитувчи томонидан ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини баҳолашни, балки ўзаро баҳолаш ва ўқувчининг ўзи томонидан баҳолашни ҳам ўз ичига олади. Ўқувчилар фаолиятини баҳолаш турли миқёсда ўтказилиши мумкин: технологик харита асосида топшириқларнинг бажарилишини комплекс баҳолаш, рефлексив кундалик юритиш, лойиҳа ва тадқиқот ишларини ҳимоя қилиш ва ҳ.к.

Назорат-баҳолаш босқичи рефлексив босқич билан ҳам бирга келиб қолиши мумкин. Ўқитувчи шуни ёдидан чиқармаслиги лозим-ки, ҳар қандай турдаги мустақил ишни бажариш, таълим олувчилар томонидан куйидаги босқичларни босиб ўтишларини талаб қилади:

1-қадам. Мустақил ишнинг мақсадини аниқлаб олиш.

2-қадам. Англаш лозим бўлган (муаммоли ёки амалий) вазифани аниқлаштириб олиш.

3-қадам. Қўйилган ёки танланган вазифани бажариш бўйича мустақил ишни бажаришга тайёрлик даражасига ўқувчининг ўзи томонидан баҳо бериш.

4-қадам. Масалани ечишга имкон берадиган (уни ечиш йўллари ва воситаларини танлаш) фаолиятнинг адекват усуллари танлаш.

5-қадам. Муаммони ечиш бўйича мустақил ишни режалаштириш (мустақил равишда ёки ўқитувчи ёрдамида).

6-қадам. Мустақил ишни бажариш дастурини амалга ошириш.

7-қадам. Мустақил ишнинг бажарилганлиги бўйича ўз-ўзини назорат қилиш, эришилган натижаларни баҳолаш.

8-қадам. Шахсий ўқув фаолияти рефлексияси.

Мазкур босқичларнинг ҳар бирида фаолият рефлексияси зарур, бу эса ўқувчиларнинг ҳар томонлама билишини ривожлантиради ва уларни ўқитиш субъекти ўрнига қўяди.

Тахлил қилиш босқичи, ўқувчи ва ўқитувчи тизимли рефлексия фаолиятини олиб боришганида, яқунловчи босқич ҳисобланади. Ўқувчи қуйидаги саволларга жавоб берар экан, рефлексияни амалга оширади:

1. Ўқув фаолиятини амалга оширишда нима олинди ва нимага эришиб бўлмади. Нима учун, нима ҳалақит қилди?

2. Қандай умумий ва касбий кўникмаларни ривожлантиришга эришилди? Менинг лаёқатсизлигим нималарда кўринади? Буни тузатиш мумкинми?

3. Мазкур фанга қандай ўқув ва шахсий муваффақиятлар қўшилган?

4. Ўз салоҳиятини мустақил ошириш бўйича яна нималар қилиш зарур? Ўзининг шахсий ва касбий даражасини қандай қилиб ошириш мумкин? Мустақил таълим бўйича қандай фаолият турлари мазкур фан бўйича менинг шахсий ва касбий даражамни оширишга имкон беради?

Ўқитувчи олинган натижаларни тахлил қилади, хулосалар чиқаради, ўқув топшириқларига тузатишлар киритади, ўқувчининг касбий кўникмаларини оширишга нима қаратилмаган бўлса, олиб ташлайди.

Шундай қилиб, ўқитувчи ўз ичига қуйидаги йўналишларни қамраб олувчи, ўқувчиларнинг мустақил ишини кузатишга киришади:

зарурий ресурсларни ўзига қамрав олувчи таълим муҳитини режалаштириш, тузиб чиқиш;

ўқувчиларнинг мустақил иш режаларини келишиш, тасдиқлаш (топшириқларнинг турлари ва мавзулари, натижаларни тақдим этиш муддатлари, топшириқларни бажариш мезонлари, технологик харитани ишлаб чиқиш);

ўқувчиларнинг таълим бўйича сўровларига маслаҳатлар бериш;

ўқувчиларнинг мустақил ишини баҳолаш ва рефлексиялаш учун педагогик шарт-шароитларни яратиш;

ўқувчиларнинг мустақил ишини шахсий педагогик қўллаб-қувватлашни амалга ошириш.

Фикримизча, мазкур ҳолат бўйича маълумотлар асосида ўқувчиларнинг мустақил ишини ташкил этишни модель кўринишида тавсифлаш мумкин.

Маълумки, таълим жараёнига мазкур моделнинг жорий этилиши ўқитувчиларга ўқувчининг фаолиятини янада тизимлироқ ташкил этиш имконини беради, ўқувчини эса касбий кўникмаларни ҳосил қилишга ва узлуксиз таълимга ундайди[2].

Фикримизча, ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил қилишда қуйидаги шартларга риоя қилиниши керак:

ўқувчи томонидан шахсий-йўналтирилган таълим жараёнини амалга ошириш, шунингдек шахсий ҳаракатланиш йўналишларини танлаш имкониятининг мавжуд бўлиши;

ўқувчиларнинг мустақил ишларини баҳолашнинг жамғарма тизимини ўз ичига олувчи кредит-синов тизимидан фойланиш;

ўқувчиларнинг ўқув ва шахсий муваффақиятларини баҳолашни тизимли ташкил этиш;

технологиянинг зарурий босқичи сифатида ўқувчиларнинг мустақил ишини қўйиш ва ҳамкорликда режалаштириш;

ўқувчиларнинг мустақил ишининг ахборот-услубий таъминоти.

Ўқувчиларнинг мустақил ишини қўйидаги шаклларда ташкил этиш мумкин:

ўқувчиларнинг мустақил ишига ажратилган соатларга асосланиб, уларнинг мустақил иши шахсий режаларини келишиб олиш;

режани ишлаб чиқишда ёки топшириқ дастурини бажаришда ёрдам кўрсатиш бўйича маслаҳатлар (шахсий ёки гуруҳли) бериш;

топшириқнинг мазмуни ва уни бажариш бўйича йўриқнома бериш;

топшириқ бажарилиши боришининг оралиқ назорати ўтказиш;

таълим жараёнида ўқувчини кузатиб борилиши (топшириқни ўқитувчи ёрдамида бажариш);

уйга берилган топшириқларни бажариш, жумладан, маъруза ва амалий машғулотларга тайёргарлик кўриш;

топшириқни бажарилиш натижаларини баҳолаш (синф соатлари чегарасида).

Ўқитувчи мустақил ишнинг мазмунини аниқлайди, тегишли ўқув-услубий таъминотни яратади, ўқувчиларни бажарилган топшириқлар рефлексиясига киритади, топшириқларнинг бажарилиш натижаларини баҳолайди.

Фикримизча, ўқувчиларнинг мустақил иши ўқитувчининг тақвимий режасида ўз аксини топган бўлиши, ҳамда мавзулар бўйича тақвимий режада ўқитувчи томонидан ўқув дастуридаги ўқувчи мустақил ўзлаштириши лозим бўлган мавзулар, топшириқларнинг турлари, топшириқларни бажариш муддатлари ҳамда мустақил ишни баҳолаш мезонлари акс эттирилиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ergashev B, Ismailova Z, D. Khimmataliev, M. Khashimova, M. Baybaeva. Integrative approach to designing the content of secondary specialized vocational education // Revista de Ciencias Humanas y Sociales ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385. Orción, Año 36, Regular No.91 (2020): Pp. 25-41

2. Шуткина Ж.А. Организационно-педагогические условия формирования конкурентоспособности выпускников негосударственного вуза: Автореф. дис. к. пед. Наук. – Нижний Новгород, 2008. – 22 С.

МАМЛАКАТДА АЁЛЛАР ТАДБИРКОРЛИГИ РИВОЖИНИ ҲУДУДИЙ БАҲОЛАШ

Жумаева Мухлиса Абдугани қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети таянч докторанти

muxlisa.rahmatova.88@mail.ru

Аннотация

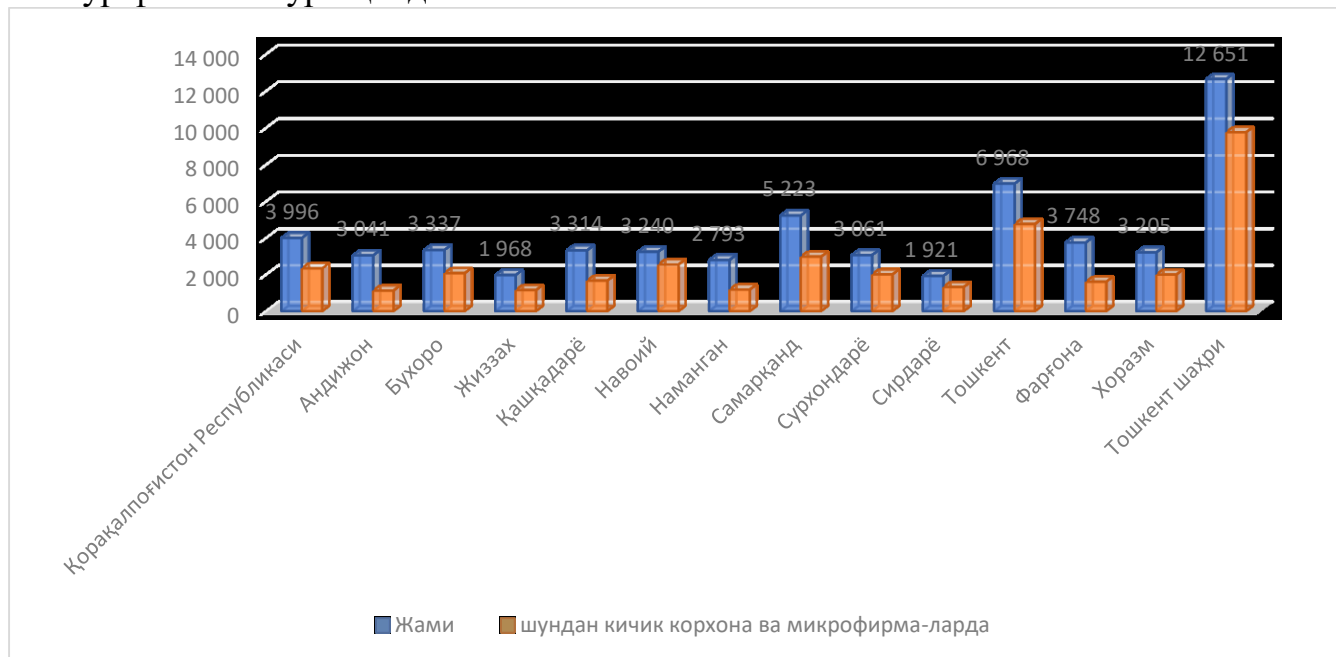
Мамлакатимизда сўнгги йилларда аёллар тадбиркорлигига эътибор кескин кучайганига қарамай мазкур мавзуга доир илмий асосланган таҳлиллар бироз суст ривожланмоқда. Ушбу мақолада Ўзбекистонда мавжуд аёллар тадбиркорлиги кўрсаткичлари маъмурий-худудий бирликлар кесимида статистик маълумотлар асосида баҳоланди ва гуруҳларга бўлинди.

Калит сўзлар: тадбиркорлик, Кичик тадбиркорлик, аёллар тадбиркорлиги, баҳолаш, гуруҳлаш

Мамлакатда хотин-қизлар тадбиркорлиги учун яратилган қўллаб-қувватлаш имконият ва имтиёзларга қарамай, 2020 йилда аёлларнинг тадбиркорлик фаоллиги индекси (WBL) бўйича жаҳонда 139 ўринни эгаллади[1]. Ваҳоланки, тадбиркор хотин-қизлар бутун дунё бўйича фаол ўсаётган тадбиркорларнинг учдан бирини ташкил этади. Ҳозирда Ўзбекистон Республикасининг “2022–2026 йилларга мўлжалланган Тараққиёт стратегияси”[2]да “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг жамият ҳаётидаги фаол иштирокини таъминлаш” номли 69-мақсад таркибида “Хотин-қизларнинг тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш....” вазифаси белгилаб берилди. Бу йўналишдаги чора-тадбирлар аҳолининг турмуши яхшиланишига, гендер тенглиги таъминланишига ва албатта, тараққиётнинг жадаллашишига улкан хисса қўшади. Аёллар тадбиркорлигини ривожлантиришда минтақалар ўзига хослигини ҳисобга олиш чора-тадбирларнинг самарадорлиги ошишига хизмат қилади. Шу муносабат билан мазкур тадқиқотда Ўзбекистонда мавжуд аёллар тадбиркорлиги кўрсаткичларини маъмурий-худудий бирликлар кесимида статистик маълумотлар асосида баҳолашни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйдик.

2021 йилда аёллар раҳбарлигидаги кичик корхона ва микрофирмалар сони 2017 йилга нисбатан Ўзбекистон бўйича 81,8 фоизга ошган бўлсада, бу кўрсаткич вилоятлар бўйича бир-биридан тубдан фарқ қилади. Масалан, Навоий вилояти 2,5 баробардан зиёд ўсиш қайд этди, Андижон ва Тошкент шаҳрида эса аёллар раҳбарлигидаги кичик корхона ва микрофирмалар сони 5 йил ичида мос равишда 37 % ва 47,2 %га ошган. Шунингдек, 2021 йилда Сурхондарё, Самарқанд, Бухоро, Хоразм ва Қашқадарё вилоятларида 2017 йилдагига нисбатан камида 2 карра кўп аёллар раҳбарлигидаги кичик корхона ва микрофирмалар фаолият юритмоқда экан. Миқдор жиҳатдан эса Тошкент шаҳри 9 минг 764 та, Тошкент вилояти 4 минг 760 та ва Самарқанд 2 минг 974 нафар аёллар раҳбарлигидаги кичик корхона ва микрофирмалар фаолият юритиши билан республикада етакчилик қилади. Ҳудудлардаги аёллар эгаллик қилаётган юридик шахслар сонидан ҳам шу учлик олдинги сафларда турибди (1-расм).

2021 йил ҳолатида аёллар раҳбарлигидаги юридик шахсларнинг умумий сонига нисбатан аёллар бошчилигидаги юридик шахслар ҳамда кичик корхона ва микрофирмалар сонига энг катта тафовут Андижон, Наманган, Фарғона ва Қашқадарё вилоятларида кузатилган. Бундан юридик шахсларнинг энг кам миқдори Жиззах ва Сирдарё вилоятларида бўлиб, ҳар бирида қарийб 2мингтадан мазкур фаолият тури қайд этилган.

1-расм. 2021 йилда аёллар раҳбарлигидаги юридик шахслар сони, вилоятлар кесимида

Ўзбекистонда 2021 йил якуни бўйича кичик тадбиркорликнинг ЯИМдаги улуши %, аёллар эгалик қилаётган фирмалар улушининг умумий фирмалар сонига улуши эса %ни ташкил этган. Маълумки, Ўзбекистон 14 та маъмурий-ҳудудий бирликлардан иборат. Эндиликда ушбу ҳудудлар бўйича тадбиркорлик ЯХМда қандай ўринга эга ва бунда илмий тадқиқот объектимиз бўлган аёллар тадбиркорлиги қанчалик муҳим роль ўйнаётганини таҳлил қиламиз.

1-жадвал. 2021 йил якуни бўйича вилоятлар кўрсаткичлари

Вилоятлар	Кичик тадбиркорликнинг ҳудудлар бўйича ЯХМдаги улуши, % да	Аёллар эгалик қилаётган фирмалар улуши, %
Қорақалпоғистон Рес.	56,4	43,8
Андижон	71,8	30,5
Бухоро	75,4	34,5
Жиззах	81,2	55,2
Қашқадарё	69	33,7
Навоий	27,1	46,9
Наманган	73,5	55,6
Самарқанд	73,4	47,5
Сурхондарё	77,3	55,8

Сирдарё	69,2	24,4
Тошкент	46,8	43,5
Фарғона	69,9	14,2
Хоразм	73,9	42,7
Тошкент ш.	48,1	28,4

Юқоридаги тасвирларда мамлакатдаги ҳар бир ҳудуднинг аёллар томонидан юритиладиган тадбиркорлик салоҳиятини кўриб чиқиш учун мавжуд омиллар ичида иккитаси танлаб олинган. Бунда “Кичик тадбиркорликнинг ҳудудлар бўйича ЯХМдаги улуши” ҳудудда кичик бизнес қанчалик вазнга эгаллигини ифодаласа ва “Аёллар эгалик қилаётган фирмалар улуши” эса бу вазнда аёлларнинг ўрни қандайлигини ифодалайди. Маълумот учун, 2021 йил якунида аёллар эгалик қилаётган фирмалар улуши республика миқёсида 38,0%ни қайд этган.

Натижалар асосида вилоятларни 4та тегишли ривожланганлик даражасига бўлди. Маълум бўлдики, иқтисодиётдаги тадбиркор аёлларнинг ўрни бўйича Жиззах, Наманган ва Сурхондарё энг илғор вилоятлар учлигини ташкил қилди. Бу ерларда кичик тадбиркорликнинг ЯХМдаги улуши 73%+ ва аёлларнинг фирма эгаллигидаги хиссаси 55%+ ни ташкил қилди. Самарқанд, Хоразм, Бухоро ва Қашқадарё ҳам умумий маънода ижобий натижа кўрсатиб ушбу категориядан жой олган. Яъни ушбу ҳудудларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ЯХМдаги улуши 69%дан ортиқ, Аёллар эгалик қилаётган фирмалар улуши эса мос равишда 47,5%, 42,7%, 33,7% ҳамда 34,5%ни ташкил қилди.

Кичик тадбиркорликнинг ЯХМдаги улуши бўйича илғор бўлмасда, аёллар эгалик қилаётган фирмалар улушида ўртачадан юқори натижа кўрсатган ҳудудлар Қорақалпоғистон Республикаси, Навоий ва Тошкент вилоятлари бўлиб, уларда аёл тадбиркорлар фаоллиги ёмон эмас, яъни 43%дан ортиқ тадбиркорлар аёллардир. Аммо ҳудуд иқтисодида йирик саноат ривожланиб бораётгани боис, кичик тадбиркорлик улуши жиҳатдан бошқа вилоятлардан ортда турибди. Андижон, Сирдарё ва Фарғона вилоятлари эса аксинча натижа кўрсатган бўлиб, бу ерларда КБХТ иқтисодиётдаги ўрни 69фоиздан баланд бўлсада, аёл жинс вакиллари тадбиркорликда 1/3 қисмидан кам улушга эгалик қилишмоқда. Ҳаттоки, Фарғона вилоятида аёллар эгалик қилаётган фирмаларнинг барча фирмалар сонидagi улуши 14,2%ни ташкил қилиши билан ажралиб турибди.

Тошкент шаҳри эса таҳлилда икки тарафлама кам хиссалар билан энг салбий натижа кўрсатди. Пойтахтда тадбиркор аёллар бошчилигидаги фирмалар улуши водий кўрсаткичидан юқори бўлган бўлсада, аксарият вилоятлардан паст – 28,4%. Шунингдек ЯХМдаги кичик бизнеснинг улуши ҳам 48,1 % бўлиб, вилоятлар ичида фақат Навоий кўрсаткичидан юқори. Тошкент шаҳри кичик тадбиркорлик субъектлари сони жиҳатидан йиллар давомида илғор ҳудуд бўлиб келган бўлсада, мазкур таҳлилда кўрсатган натижаси тадқиқотчилар учун янгилик бўлди дея оламиз. Демак, Тошкент шаҳри тадбиркор аёлларининг иқтисодиётдаги ўрни биз ўйлагандек етакчи ўринларда эмаслиги келгусида ҳудуд ўзига хосликларидан келиб чиқиб чора кўриш заруратини исботламоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон// <https://lex.uz/docs/5841063>
2. World Bank. 2020. Women, Business and the Law 2020. Washington, DC: World Bank. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32639> License: CC BY 3.0 IGO.
3. Thébaud S. Passing up the job: the role of gendered organizations and families in the entrepreneurial career process // Entrepreneurship Theory and Practice. – 2016. – № 2. – p. 269-287.
4. Семенова Ю.А. О социальном механизме оптимизации женского предпринимательства // известия саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политология. 2013. N 13(1). С 33-35
5. www.stat.uz сайти маълумотлари

МАМЛАКАТИМИЗДА РЕАЛ СЕКТОР КОРХОНАЛАРИНИ ИСЛОХ ҚИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Жураева Фарангиз

Тошкент давлат иқтисодиёт университети магистри

Аннотация

Ушбу мақолада реал секторда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини тижорат банклари орқали молиялаштиришда имтиёзларнинг белгиланиши ёритилган. Ҳамда мамлакатимиз бозор иқтисодиёти шароитида давлат иштирокидаги реал сектори корхоналари фаолиятини мувофиқлаштириш орқали, тактик режалаштиришни амалга ошириш бир йилдан беш йилгача муддатни ўз ичига олиб, бунда асосий эътибор жорий даврда маълум бир стратегик вазифани бажаришга қаратилган.

Калит сўзи: реал сектор, бозор иқтисодиёти, стратегик вазифа, молия бозорлари, пул ресурслари, молиявий ресурслар, хусусий тадбиркорлик.

Давлат иштирокидаги реал сектори корхоналарни молиявий ресурсларини бошқариш стратегик режалаштиришни қўллаб-қувватлашга хизмат қилади. Иқтисодиётимизнинг юқори суръатлар билан барқарор ўсиб бораётгани ва мамлакатимизда рўй бераётган улкан ижобий ўзгаришлардан далолат беради. Барча соҳаларда бўлгани каби молия бозорида, шу жумладан, банк секторида ўтказилаётган ислохотларда унда сезиларли силжишлар ва ўзгаришлар амалга оширилмоқда[1]. Бу ўзгаришлар мустақиллик йилларида жаҳон андозаларига мос келадиган банк тизимини босқичма босқич барпо этиш билан ҳамоҳанг тарзда давом эттирилмоқда.

Халқаро миқёсда молия бозорларини пул ресурслари билан зўр бериб тўлдириш давом этаётгани фонд ва хомашё бозорларида сунъий равишда ошириб борилган спекулятив нархларнинг янада кўтарилиб кетишига, таъбир

жоиз бўлса, молиявий кўпикларнинг баттар авж олишига, инфляциянинг жиловлаб бўлмас даражада ўсиш хавфининг кучайишига олиб келмоқда[2].

Реал секторда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини тижорат банклари орқали молиялаштиришда имтиёзларнинг белгиланиши мазкур соҳа вакиллари томонидан кредитга бўлган талабнинг ва айти пайтда уларга берилаётган кредит ҳажмининг йилдан-йилга ошиб боришига олиб келмоқда. Шу ўринда, тижорат банклари кредитлари тўғрисида сўз борганда уларнинг мақсад йўналишлари жиҳатидан таркиби ҳам такомиллашиб бораётганлигини таъкидлаш лозим.

Реал секторда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини тижорат банклари орқали молиялаштириш банк тизимининг хусусиятлари қуйидагиларга доимий амал қилиш орқали юқори натижага эришиш мумкин:

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини узлуксиз давом этишига замин яратади;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиявий томондан қўллаб-қувватлайди;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиялаштиришдан олдин уларни ўрганиш ва фаолиятини баҳолаш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиялаштиришда уларнинг бизнес-режасини ўрганиш ва таҳлил қилиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажми ўсишини таҳлил қилиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг молиявий ҳисоботларини таҳлил қилиш ва тўловга лаёқатлигини баҳолаш.

“Қўйилган мақсадга кичик ва ўрта бизнес фаолиятини легаллаштириш борасида чора-тадбирларни амалга ошириш ҳисобидан уларнинг даромадларини энг аввало саноат ва хизматлар соҳаларида ошириш орқали эришилади, бу эса, ўз навбатида, мазкур соҳаларда меҳнат унумдорлиги ошишига олиб келди. 2017 йил мобайнида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш, хусусан солиққа тортиш механизми, йирик бизнес билан ҳамкорлик ва кооперацион алоқаларни ривожлантириш бўйича қатор чоралар амалга оширилди[3].

Шунингдек бугунги кунда ҳар қандай давлатнинг иқтисодий жиҳатдан барқарор ривожланишига ички ва ташқи инвестицияларни мамлакат иқтисодиётига жалб қилиш орқали эришиш мумкин. Республикамиз иқтисодиётининг жадал суръатлар билан ривожланиши ҳукумат томонидан олиб борилаётган оқилона инвестиция сиёсатида кўп жиҳатдан боғлиқдир. Иқтисодиётнинг реал секторидаги инвестицияларни молиялаштириш манбаи тарзида банк кредитининг роли, асосан, жамғармаларнинг ўсиш суръатлари, пул, валюта ҳамда капитал бозорларининг ҳолати билан аниқланади ва белгиланади. Молиявий воситачиликда рақобат муҳитининг мавжудлиги ва умуман Марказий банкнинг пул-кредит, фоиз сиёсати ва банк институтлари стратегияси аниқловчи омиллар сифатида қаралади. Молиявий бозорларнинг асосий роли турли жамғармалар ҳосил қилиб, инвестицияларни ишлаб чиқаришга йўналтиришдир[4].

Молиявий бозорсиз корхоналар ўз-ўзини молиялаштиришга ўтиши зарур бўлади ва бу ҳолат уларнинг ривожланиш имкониятларини чегаралаб қўяди. Молиявий бозорда муҳим ресурслардан бири банк кредитидир[5]. Бунда қарз олувчи учун ссуда капиталига бўлган талаб ва таклифга қараб аниқланувчи фоиз ставкасининг даражаси, депозит бўйича фоиз ставкалари миқдори, мамлакатдаги инфляция даражаси кабилар муҳим саналади. Миллий иқтисодиётни ривожлантириш ҳамда янги ишлаб чиқаришни ташкил этишда кредит ресурсларини жалб қилиш долзарб масаладир, чунки буларни ҳаммасини амалга ошириш йирик молиявий имкониятларни талаб этади. Мазкур молиялаштириш масаласининг ечими корхоналарга инвестицион кредитлар бериш билан изоҳланади.

Инвестицион кредитлаш – ишлаб чиқариш қувватларини реконструкция қилиш ёки модернизациялаш, қурилиш ва янги ишлаб чиқаришни ташкил этишга йўналтиришдир. Мазкур кредит турини беришнинг асоси корхонада мавжуд бўлган маҳсулотни ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатишнинг янада самарали босқичига ўтишга мўлжалланган инвестиция дастури ҳисобланади. Инвестицион кредитларнинг мақсадли ишлатилиши юзасидан улар бўйича манфаатдор бўлган кредит ташкилотлари кузатув олиб боришади. Молиявий муассасалар инвестицион кредитларни ўз вақтида сўндириш мақсадида ўз мижозларига молиявий ҳисоб-китобларни юритишда амалий ёрдам беради ҳамда кредитларнинг ишлатилиши устидан назорат қилиб корхоналарнинг инвестицион дастурларида иштирок этади.

Оддий кредитдан асосий фарқи инвестицион кредитлаш фақат мақсадли берилади. Кейинги фарқи шундаки, инвестицион кредитлар узоқ муддатли бўлади. Бу каби кредитларни 3 йилдан 15 йилгача бўлган муддатга олиш мумкин. Бу инвестиция дастурини амалга ошириш ва қўзланган натижага эришиш учун етарли муддат ҳисобланади. Инвестицион кредитлашда маблағларни қайтариш манбаси бу лойиҳани амалга оширишдан олинган даромад ҳисобланади. Маълумки, инвестицион кредитлаш оддий кредитлашга нисбатан рисклилик даражаси юқори бўлганлиги сабабли унга қўйилган талаб ҳам юқори бўлади.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки мамлакатимизда, хусусан, реал сектор тармоқларида инвестиция фаолиятини ривожлантириш давлатнинг устувор сиёсатига айлантирилган бўлиб, унинг таъминотига эришиш мақсадида соҳага инвестицияларни, шу жумладан, хорижий инвестицияларни жалб этишга катта эътибор қаратилмоқда.

Давлат улушидаги реал сектор корхоналарида молиявий бошқарув негизида ўлароқ, асосий масштабга эга давлат корхоналарини трансформация қилишни жадаллаштириш, хусусийлаштириш, шунингдек иқтисодиётда давлат иштирокини қисқартириш, таркибий тузилмаларни қайта ташкил этишнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Иқтисодиётнинг таркибий қисмлари ўртасидаги мутаносиблик ва мувозанатни таъминлашнинг назарий асослари. Республика илмий-амалий анжумани маърузалар тезислари. – Т.: ТДИУ, 2018 йил 6 июнь.

2. Иқтисодий ресурслардан самарали фойдаланиш мамлакат экспорт салоҳияти ва рақобатбардошлигини оширишнинг муҳим омилидир. Республика илмий-амалий анжумани маърузалар тезислари. – Т.: ТДИУ, 2018 йил 28 декабрь.

3 Иқтисодиётни модернизациялаш ва ислоҳ этиш – барқарор ўсишни таъминлашнинг бош йўли. Республика илмий-амалий анжумани маърузалар тезислари. – Т.: ТДИУ, 2017 йил 16 апрель.

4. <https://lex.uz/docs/4106617?ONDATE=25.06.2021>

5. <http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/Khonkeldiyeva.pdf>

МАМЛАКАТНИНГ ТУРИЗМ ЛОЙИХАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА ТИЖОРАТ БАНК КРЕДИТЛАРИНИНГ РОЛИ

*Маткабулова Дилором Халилulloева
Тошкент давлат иқтисодиёт университети, PhD.*

Туризм соҳаси субъектларининг инвестицион лойиҳаларни кредитлаш амалиётига таъсир этаётган омиллар бўйича ўтказилган таҳлилларга кўра республикамизда туризм соҳасидаги инвестицияларни кредитлаш амалиётини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган бир қатор долзарб муаммоларнинг мавжудлигини кўрсатди. Бу борадаги ана шундай долзарб муаммолардан бири бўлиб, молиялаштириш манбаларининг етишмаслиги ҳисобланади. Корпоратив молияда капиталнинг реал баҳоси маблағларни жалб қилиш учун сарф қилинадиган вақт ва риск омилларини ҳам ўз ичига олади [1].

Туризм соҳасидаги инвестиция лойиҳалари кредитлаш амалиётини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган долзарб муаммолардан яна бири – бу инвестиция лойиҳалари билан боғлиқ бўлган рискларни бошқариш амалиётини такомиллашмаганлигидир.

Инвестиция лойиҳалари тўла қувватда ишламаслиги уларнинг техник-иқтисодий асосномасида кўрсатилган кўрсаткичлар билан ҳақиқатдаги кўрсаткичлар ўртасида жиддий фарқланишларни юзага келишига олиб келади. Бундай ҳолатнинг юзага келишининг асосий сабаб бўлиб, маркетинг тадқиқотларини сифатли олиб борилмаганлиги ҳисобланади.

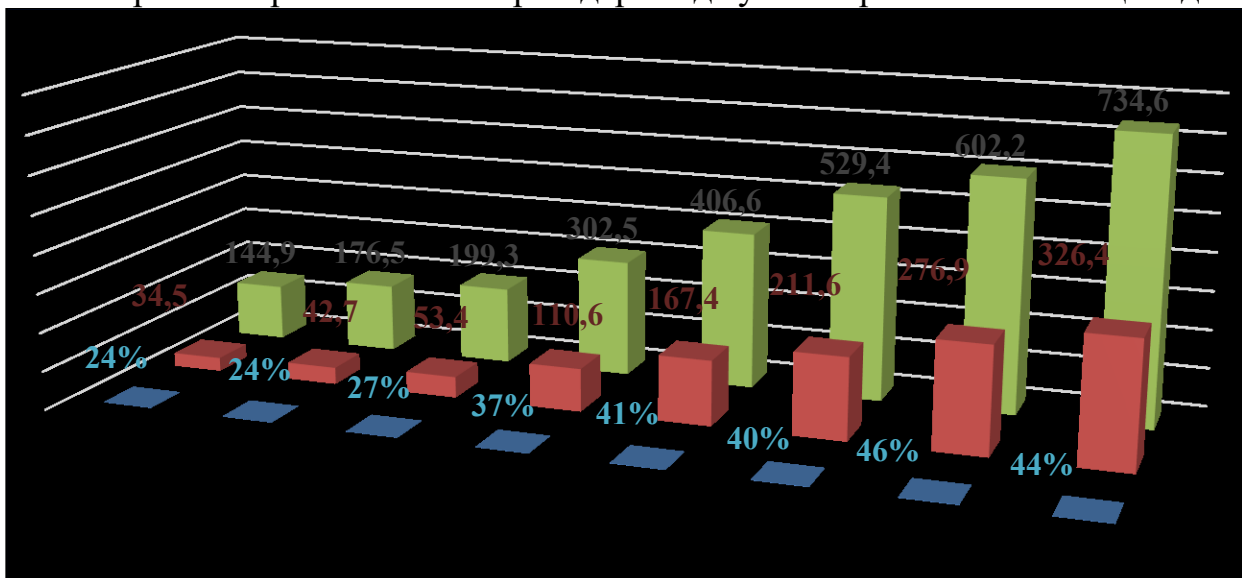
Дунё туризм индустриясида рўй бераётган ўзгариш ва ривожланишларга ҳамоҳанг равишда ҳамда мавжуд имконият ва салоҳиятлар асосида Ўзбекистонда экспорт ҳажмини оширишда туризм индустриясининг иштирокини оширишга доир чора-табирларни таҳлил қилиш натижалари қуйидаги имкониятларни тақдим этди:

- UNWTOнинг таъкидлашича, саёҳат чекловлари, айниқса, оғир бўлган Осиё-Тинч океани минтақасида пандемия туризмга энг катта зарар етказди. Бу ерга келганлар сони 2020 йилда 300 млн.га ёки 84 фоизга камайди. Яқин Шарқ ва Африкада пасайиш 74 фоиз, Европада 70 фоизга камайди. Шу билан бирга, саёҳатлар сонининг 2019 йил билан таққослаганда энг катта пасайиши Европа қитъасида қайд этилган – 500 млн.киши. Америкада чет эллик сайёҳлар келишининг камайиши 69%ни ташкил этди [2];

- Ўзбекистонда 2021 йилда экспорт ҳажми 15,1 млрд. АҚШ долларини

ташкил этиб, ўтган йилга нисбатан 2,4 млрд. АҚШ долларига камайди. 2022 йилда эса экспорт ҳажми 7,1 млрд. АҚШ долларига тенг бўлиб, ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 0,8 млрд. АҚШ долларига ошди. Бироқ, шу даврда туризм хизматлари экспорти 44,7 млн. АҚШ долларига камайиб, 158,5 млн. АҚШ долларини ташкил этди [4];

- Ўзбекистонда коронавирус пандемияси бошланган даврдан буён барча соҳалар каби туризм соҳасини ҳам тиклаш ва ривожлантириш борасида муҳим чора-тадбирлар амалга оширилиб келинмоқда. Бунинг амалий натижалари соҳага оид ҳуқуқий асосларнинг такомиллаштирилиши, тадбиркорлик субъектлари фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришга доир кўплаб имтиёз ва преференцияларнинг тақдим этилаётганлиги, қулай инфратузилма яратиш ва инвестицияларни жалб этиш бўйича мақсадли дастурларнинг амалга оширилаётганлиги, хусусан, “2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш Концепцияси”нинг қабул қилиниб, самарали ижроси устидан қатъий назорат таъминланганлиги яқин истиқболда туризм индустриясининг янада янги қирралар билан ривож топиши ҳамда туризм хизматлари экспортининг сезиларли даражада ўсиб боришига хизмат қилади.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
■ Фоиш ҳисобида	24%	24%	27%	37%	41%	40%	46%	44%
■ Кредит қўйилмалари	34,5	42,7	53,4	110,6	167,4	211,6	276,9	326,4
■ ЯИМ	144,9	176,5	199,3	302,5	406,6	529,4	602,2	734,6

1-расм. Ўзбекистон Республикасида ялпи ички маҳсулот (ЯИМ), тижорат банклари кредитлари миқдори ва даражаси [8], трлн.сўм

2021 йилда Ўзбекистон ялпи ички маҳсулоти 734,6 трлн. сўмни ташкил қилди ва 2020 йил билан қиёслаганда 21,9 фоиз ўсишга эришган [4]. ЯИМ киши бошига 20,9 млн. сўмни ташкил қилди. 2014-2021 йилларда, Ўзбекистон Республикасининг ялпи ички маҳсулоти ва тижорат банклари кредитларининг ҳажми ўсиш тенденциясига эга бўлган. Иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган кредит қўйилмалари ҳажми ўтган йилга нисбатан жорий йилда

17 фоизга ошиб, 2021 йил ҳолатига 326,4 трлн. сўмга етди, кредитларнинг ЯИМ нисбатан даражаси 44 фоизни ташкил этди. Халқаро тажрибани кузатилса, мамлакат ЯИМга нисбатан Австралияда 190 фоиздан, Нидерландияда 279 фоиздан, Буюк Британияда 170 фоиздан ва АҚШда 150 фоиздан ортиқ қисмини ташкил этган. Бундан қуйидаги хулосаларни қилиш мумкин, мамлакатимизда ажратилаётган кредитлар ҳақиқатан кенг қулоч ёйиб, пулга талаб ошмоқда аммо халқаро тажрибалар таҳлиliga кўра, бугунги кунда кредит билан таъминланиш даражаси етарли даражада эмаслигидан далолат беради (1-расм).

Тараққий этган мамлакатларнинг тижорат банклари депозитларининг етарлилиги таъминланган бўлиб, талаб қилиб олинадиган депозитларнинг брутто депозитлар ҳажмидаги салмоғи, одатда, 30 фоиздан ошмайди. Бунинг устига, мазкур банкларнинг жорий ликвидлилиги, асосан Ҳукуматнинг қимматли қоғозларига қилинган инвестициялар ҳисобидан таъминланади. Масалан, 2021 йилнинг 1 январь ҳолатига, Бэнк оф Америка активларининг умумий ҳажмида ҳукуматнинг қимматли қоғозларига қилинган инвестицияларнинг салмоғи 11,1 фоизни ташкил этди [6].

Туризм соҳасидаги инвестицияларни молиялаштириш амалиётини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган қуйидаги долзарб муаммолар аниқланди:

- туризм соҳасида фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектларнинг пул оқимини заифлиги;

- инвестиция лойиҳалари билан боғлиқ бўлган рискларни бошқариш амалиётини такомиллашмаганлиги;

- туризм соҳасида фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектларнинг инновацион фаолиятини ривожланмаганлиги.

Туризм соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини кредитлаш амалиётини такомиллаштиришга қаратилган қуйидаги таклифлар ва тавсияларни ишлаб чиқдик:

1. Туризм соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини кредитлаш жараёнидаги асосий рискларни (молиявий рисклар, лойиҳа ташаббускорлари билан боғлиқ рисклар ва лойиҳани амалга ошириш рисклари) бошқаришни такомиллаштириш ва туризм хизматлари экспортининг инфратузилмасини яхшилаш йўли билан туризмни экспортдаги улушини ошириш лозим.

2. Туризм соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш жараёнини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш амалиётининг самарадорлигини ошириш мақсадида инновацион технологияларни жорий қилиш бўйича мақсадли дастурларни молиялаштириш, инновацион инвестиция лойиҳаларини амалга ошираётган субъектларга молиявий имтиёзлар бериш, туризмни ривожлантиришга қаратилган фундаментал ва амалий тадқиқотларни молиялаштириш мақсадида бериладиган давлат грантлари миқдорини кўпайтириш лозим.

3. Туризм соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини кредитлаш ҳажмини ошириш мақсадида кредитлашнинг мавжуд шаклларида (кредит линияси очиш йўли билан кредитлаш, синдицияли кредитлаш, алоҳида ссуда ҳисобрақамидан бир маротабали кредитлаш) комплекс фойдаланишни йўлга қўйиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Modigliani F., Miller M. The Cost of Capital, Corporate Finance, and the Theory of Investment // American Economic Review, v. 48. (1958).
2. chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/viewer.html?pd
3. <https://www.tohology.com/hospitality/industry/economic-impact-of-travel-tourism/>
4. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитасининг расмий маълумотлари. // www.stat.uz
5. <https://www.fdiintelligence.com/article/80019?>
6. World Bank Group. <https://data.worldbank.org/indicator/fb.ast.nper.zs>
7. Bank of America. Annual Report. 2021. www.bankofamerica.com
8. www.cbu.uz (Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг расмий веб-сайти) маълумотлари асосида тайёрланди.

ПРАВИЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОЦЕССОВ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА - ПУТЬ К УЛУЧШЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Юсупова Дилдора Тураджановна

*доцент Ташкентского государственного экономического университета
dildorayusupova58@mail.ru*

Аннотация

В статье исследуются вопросы корректного измерения процессов системы менеджмента качества. Рассмотрены процедуры построения процесса на предприятии и пути улучшения экономических показателей предприятий.

Ключевые слова: ИСО, система, менеджмент, качество, методы, мониторинг, измерения, процессы, лабораторный, измерительный, регистрационный, социологический, экспертный

Правительством страны было принято стратегическое решение о необходимости внедрения систем управления качеством по стандарту серии ИСО 9001. В целях повышения конкурентоспособности отечественной продукции и услуг на внешних и внутренних рынках, увеличения экспортного потенциала страны Кабинетом Министров Республики Узбекистан принято постановление «О дополнительных мерах по внедрению на предприятиях систем управления качеством, соответствующих международным стандартам». В соответствии с постановлением предусмотрено обязательное внедрение систем менеджмента качества на определенных предприятиях, в основном экспортоориентированных».

При внедрении системы менеджмента качества в соответствии с требованиями международного стандарта серии ИСО 9001 многие организации сталкиваются с трудностями при выборе подходящих методов мониторинга и измерения процессов системы менеджмента качества. Мониторинг и измерение процессов необходим для того, чтобы продемонстрировать способность процессов достигать запланированных результатов и обеспечить соответствие системы

менеджмента качества требованиям международного стандарта серии ИСО 9001.

Управление процессами, положенное в основу стандартов серии ИСО 9001:2015 требует подробного рассмотрения процедуры построения процесса на предприятии.

Для реализации процессного подхода организационной системе необходимо переориентироваться с функционального управления на управление результатами, совокупность которых должна обеспечить повышение эффективности и конкурентоспособности предприятия.

Процесс системы менеджмента качества может быть оценен по следующим группам характеристик: результативность процесса: степень достижение запланированного (на определенный срок) результата процесса и вероятность достижения поставленной цели; эффективность процесса: стоимость (затраты, связанные с выполнением процесса) и время, затраченное на процесс; дополнительные характеристики процесса: воздействие на окружающую среду, потенциальные риски для персонала и др.

Существует много методов мониторинга и измерения процессов системы менеджмента качества. Наиболее распространенные методы измерения процессов представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Методы мониторинга (измерения) процесса

Инструментальный (лабораторный, измерительный)	С помощью контрольного или измерительного оборудования
Регистрационный	Наблюдение и подсчет чисел определенных событий, случаев, предметов или затрат.
Социологический	Сбор и анализ мнений: анкетирование, устный опрос
Экспертный	Оценки специалистов - экспертов
Расчетный (статистический)	Математическая обработка массивов данных или выборок с использованием теории вероятности и математической статистики.

Самым объективным и точным является инструментальный метод. Но он обычно применяется только для основных производственных процессов, в результате которых производится материальная продукция. Достоинством этого метода является получение легко воспроизводимые числовые значения показателей качества, которые выражаются в конкретных единицах: граммах, литрах, ньютонах. Недостатки: сложность и длительность некоторых измерений, необходимость специальной подготовки персонала, приобретение сложного, часто дорогостоящего оборудования.

Регистрационным методом определяют, например, количество отказов за определенный период эксплуатации, количество дефектных изделий в партии. Недостаток: трудоемкость и в ряде случаев длительность проведения наблюдений.

Социологический метод позволяет получить информацию о ключевых показателях результата процесса от его потребителей. Данный метод удобно использовать для вспомогательных процессов, потребителями которых являются сотрудники этой же организации.

При отсутствии возможности (или экономической целесообразности) использования двух вышеуказанных методов применяют метод оценки результатов процесса экспертами.

Расчетный метод применяется для представления обобщенных результатов измерений предыдущими методами на всех уровнях измерения процесса.

Комплексный метод оценки уровня качества продукции основан на использовании обобщенного показателя ее качества.

В настоящее время руководителей организаций, где внедрено или внедряется система менеджмента качества, интересует вопрос о достижении результативности процессов и системы в целом. На наш взгляд, для получения обоснованных данных, подтверждающих результативности процессов системы менеджмента качества нужно применить наиболее подходящий метод мониторинга и измерений на основе анализа группы характеристик процесса. Ведь правильная оценка даст правильный результат, который необходим для принятия управленческих решений, направленных на улучшение экономических показателей и увеличение объемов реализации, затрат на обнаружение и исправление дефектов, внешние и внутренние потери, повышение конкурентоспособность продукции и услуг.

Использованная литература

1. Tashpulatov M.M., Sharipov K.A. Quality philosophy in product quality management (Tutorial). - Т.: FTRMQ - ТТПУ - "Science and Technology Center", 2013, - 437 p. (This book is available in PDF version at the university IRC).
2. Yoldoshev N.Q., Yusupova D.T. Quality management. Study guide.-Т.: TDIU, 2019. -270 p. (This book is available in PDF version at the university IRC).
3. R.O. Ismatov. Quality management system in the enterprise. Study guide.- Namangan: Namangan Engineering Construction Institute, 2020. - 264b. (This book is available in PDF version at the university IRC).

«ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ ҲАРАКАТИ ТЎҒРИСИДАГИ ҲИСОБОТ»НИ ТАҚДИМ ЭТИШ ТАРТИБИ⁷⁶

Фаниев Уткир Фуломиддинович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети магистри
Илмий раҳбар: доц. О.Кулжанов

Ташкилотнинг пул оқимлари тўғрисидаги маълумот молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига ташкилотнинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини ҳосил қилиш имконияти ҳамда ташкилотнинг ушбу пул

⁷⁶ БҲХСҚ томонидан 2007 йил сентябрда 7-сон БҲХСнинг номи “Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот”дан “Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот”га ўзгартирилди.

оқимларидан фойдаланиш заруриятини баҳолаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Фойдаланувчилар томонидан қабул қилинадиган иқтисодий қарорлар ташкилотнинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини ҳосил қилиш имкониятини ҳамда уларни ҳосил қилиш муддати ва аниқлигини баҳолашни талаб этади.

Ушбу ҳисобот шаклининг мақсади ташкилотнинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларидаги ўтган давр ўзгаришлари тўғрисидаги маълумотни давр мобайнидаги пул оқимларини операция, инвестиция ва молиявий фаолиятлар билан таснифлайдиган пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этилишини талаб қилишдан иборатдир.

Молиявий ҳисобот фойдаланувчилари ташкилот пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини қандай ҳосил қилиши ва фойдаланишини билишдан манфаатдор. Бундай маълумот ташкилот фаолиятининг характеридан, масалан, молиявий институтлардаги каби пул маблағларини ташкилот фаолиятининг маҳсулоти деб ҳисоблаш мумкинлигидан қатъи назар талаб этилади. Ташкилотлар уларнинг даромад келтирувчи фаолият турлари фарқли бўлишига қарамай пул маблағларига, асосан, бир хил сабабларга кўра эҳтиёж сезади. Уларга пул маблағлари операцияларини амалга ошириш, мажбуриятлари бўйича тўловларни амалга ошириш ҳамда инвесторларга даромадларини тўлаш учун зарурдир. Шунинг учун мазкур стандарт томонидан пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботни барча ташкилотлар тақдим этишини талаб қилади.

Пул оқимлари тўғрисидаги маълумотнинг *афзалликлари* сифатида қуйидагиларни келтиришимиз мумкин:

Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот бошқа молиявий ҳисобот шакллари билан бирга қўлланганда, фойдаланувчиларга ташкилотнинг соф активларидаги, молиявий структурасидаги (ликвидлиги ва тўлов қобилияти) ва ўзгарувчан имкониятлар ҳамда шароитларга мослашиш мақсадида ўзининг пул оқимлари суммаси ва муддатларига таъсир кўрсата олиш қобилиятидаги ўзгаришларни баҳолаш имконини берадиган маълумот билан таъминлайди. Пул оқимлари тўғрисидаги маълумот ташкилотнинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини ҳосил қилиш имкониятларини баҳолашда фойдали бўлиб, фойдаланувчиларга турли ташкилотларга тегишли келгуси пул оқимларининг жорий (дисконтланган) қийматини баҳолаш ва қиёслаш моделларини ишлаб чиқиш имконини беради. Шунингдек, бундай маълумот бир хил операция ва ҳодисаларнинг турлича ҳисобга олиш тартибларини қўллаш имконини бермаслиги боис, турли ташкилотларнинг операция фаолияти натижалари тўғрисидаги ҳисоботларининг қиёсланувчанлигини оширади.

Одатда ўтган давр пул оқимлари тўғрисидаги маълумотдан келгуси пул оқимларининг суммаси, муддати ва аниқлигининг кўрсаткичи сифатида фойдаланилади. У, шунингдек, келгуси пул оқимлари бўйича олдинги баҳолашлар тўғрилигини текширишда ҳамда фойдалилик ва соф пул оқимлари ўртасидаги боғлиқликни, шунингдек, ўзгарувчан нархларнинг таъсирини ўрганишда самаралидир.

Пул маблағларининг эквивалентлари инвестиция ёки бошқа мақсадлар учун эмас, балки қисқа муддатли пул мажбуриятларини бажариш учун

мўлжалланган. Инвестицияни пул маблағларининг эквиваленти деб таснифлаш учун у белгиланган суммадаги пул маблағига осон айлантириладиган ва қийматидаги ўзгаришлар rischi аҳамиятсиз даражада бўлиши лозим. Шу сабабли инвестиция одатда сўндириш муддати қисқа бўлганда, яъни харид қилинган санадан бошлаб тахминан уч ой ёки ундан кам бўлса, пул маблағларининг эквиваленти ҳисобланади. Хусусий капиталга инвестициялар, масалан, сўндириш муддатидан биров олдин харид қилинган ва белгиланган қайта сотиб олиш санасига эга имтиёзли акциялар каби моҳиятан пул маблағларининг эквиваленти бўлмаса, пул маблағларининг эквиваленти ҳисобланмайди.

Банк кредитлари одатда молиявий фаолиятга тегишли деб қаралади. Лекин, айрим давлатларда талаб қилинганда тўланадиган банк овердрафтлари ташкилот пул маблағларини бошқариш жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланади. Бундай ҳолларда банк овердрафтлари пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари таркибига киритилади. Банк билан тузилган бундай келишувларнинг ўзига хос хусусияти банкдаги ҳисобварақ қолдиғининг кўпинча мусбатдан манфийга ўзгариб туришидир.

Пул оқимлари пул маблағлари ёки пул маблағлари эквивалентларининг моддалари ўртасидаги ҳаракатни ўз ичига олмайди, чунки ушбу компонентлар ташкилотнинг операцион, инвестиция ёки молиявий фаолиятининг эмас, балки пул маблағларини бошқаришнинг бир қисмидир. Пул маблағларини бошқариш ортиқча пул маблағларини уларнинг эквивалентларига инвестиция қилишни ўз ичига олади.

Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботни тақдим этиш

Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботда давр учун пул оқимлари операцион, инвестиция ва молиявий фаолият бўйича таснифланган ҳолда тақдим этилиши лозим.

Ташкилот операцион, инвестиция ва молиявий фаолияти бўйича пул оқимларини бизнес фаолиятига мос тарзда тақдим этади. Фаолият тури бўйича таснифлаш фойдаланувчиларга ушбу фаолиятларнинг ташкилот молиявий ҳолатига ва унинг пул маблағлари ҳамда пул маблағлари эквивалентларининг суммасига таъсирини баҳолаш имкон берадиган маълумот билан таъминлайди. Бу маълумотдан ушбу фаолиятлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни баҳолаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

Айни бир хил операция турли хил таснифланадиган пул оқимларини ўз ичига олиши мумкин. Масалан, қарз бўйича пул маблағларини тўлаш ўз ичига асосий сумма ва фоизларни олганда, фоиз қисми операцион фаолият тарзида таснифланиши мумкин, асосий сумма қисми эса молиявий фаолият тарзида таснифланади.

Операцион фаолият

Операцион фаолият – ташкилотнинг асосий даромад келтирувчи фаолияти ҳамда инвестиция ва молиявий фаолиятдан ташқари бошқа фаолият турлари.

Операцион фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларининг суммаси - ташкилотнинг қарзларини тўлаш, операцион имкониятларини сақлаб қолиш, дивидендларни тўлаш ва молиялаштиришнинг ташқи манбаларига мурожаат қилмасдан, янги инвестициялар қилиш учун етарли бўлган пул оқимларини қай

даражада ҳосил қилганлигини акс эттирувчи асосий кўрсаткичдир. Ўтган даврларда операцион фаолиятдан келиб чиққан пул оқимларининг алоҳида таркибий қисмлари тўғрисидаги маълумот бошқа маълумотлар билан биргаликда операцион фаолият бўйича келгуси пул оқимларини прогноз қилишда фойдалидир.

Операцион фаолият бўйича пул оқимлари биринчи навбатда ташкилотнинг асосий даромад келтирувчи фаолиятдан келиб чиқади. Шунинг учун улар одатда фойда ёки зарарни аниқлашда ҳисобга олинadиган операциялар ёки бошқа ҳодисалар натижаси ҳисобланади. Операцион фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларига қуйидагилар мисол бўлади:

(а) товарларни сотиш ва хизматларни кўрсатишдан пул маблағларининг келиб тушиши;

(б) роялти, хизмат ҳақлари, воситачилик ҳақлари ва бошқа тушум кўринишидаги пул маблағларининг келиб тушиши;

(в) етказиб берувчиларга товарлар ва хизматлар учун пул маблағлари тўлови;

(г) ходимларга ва ходимлар номидан пул маблағлари тўлови;

(д) суғурта ташкилотининг мукофотлар ва даъволар, аннуитетлар ҳамда суғурта полиси билан боғлиқ бошқа тўловлар бўйича пул маблағлари келиб тушиши ва пул маблағлари тўлови;

(е) молиявий ёки инвестиция фаолиятига аниқ тегишли бўлмаган фойда солиғи бўйича пул маблағлари тўлови ёки уларнинг қайтарилиши;

(ё) дилинг ёки савдо мақсадларида тузилган шартномалар бўйича пул маблағлари келиб тушиши ва пул маблағлари тўлови.

Ускунани сотиш каби айрим операциялар фойда ёки зарар таркибида тан олинadиган фойда ёки зарарни келтириб чиқариши мумкин. Бундай операцияларга боғлиқ пул оқимлари инвестиция фаолиятдан пул оқимлари тарзида таснифланади. Аммо, 16-сон БҲХС “Асосий воситалар” нинг 68А бандида таъкидланганидек, ижарага бериш ва кейинчалик сотиш учун мўлжалланган активларни ишлаб чиқариш ёки харид қилиш учун амалга ошириладиган пул маблағлари тўлови операцион фаолиятдан пул оқимлари ҳисобланади. Бундай активларни ижарага бериш ва кейинчалик сотишдан пул маблағлари келиб тушиши ҳам операцион фаолиятдан пул оқимлари саналади.

Ташкилот қимматли қоғозлар ва қарзларни дилинг ёки савдо мақсадида ушлаб туриши мумкин ва бунда улар қайта сотиш учун харид қилинадиган захираларга ўхшайди. Шунинг учун дилинг ёки савдо учун мўлжалланган қимматли қоғозларнинг сотиб олиниши ва сотилишидан келиб чиқадиган пул оқимлари операцион фаолият тарзида таснифланади. Худди шундай, молиявий институтлар томонидан бериладиган аванс пул маблағлари ва қарзлар, одатда, молиявий ташкилотнинг асосий даромад келтирувчи фаолиятига тегишли бўлганлиги сабабли операцион фаолият тарзида таснифланади.

Инвестиция фаолияти

Инвестиция фаолияти – узоқ муддатли активларнинг ва пул маблағлари эквивалентларига кирмайдиган бошқа инвестицияларнинг харид қилиниши ва ҳисобдан чиқарилиши.

Инвестиция фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларини алоҳида ёритиш муҳим аҳамият касб этади, чунки бундай пул оқимлари келгуси даромад ва пул оқимларини ҳосил қилиш учун мўлжалланган ресурсларга қанча сарфлар амалга оширилганини кўрсатади. Фақат молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда актив тан олиншига олиб келадиган сарфларгина инвестиция фаолияти тарзида таснифланиши мумкин. Инвестиция фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларига қуйидагилар мисол бўлади:

(а) асосий воситалар, номоддий активлар ва бошқа узоқ муддатли активларни харид қилиш учун амалга оширилган пул маблағлари тўлови. Ушбу тўловлар капиталлаштириладиган тажриба-конструкторлик сарфлари бўйича ва ташкилотнинг ўзида яратилган асосий воситалар бўйича тўловларни ўз ичига олади;

(б) асосий воситалар, номоддий активлар ва бошқа узоқ муддатли активларни сотишдан пул маблағлари келиб тушиши;

(в) бошқа ташкилотларнинг улушли ёки қарз инструментларини ва қўшма корхоналардаги улушларни харид қилиш учун амалга оширилган пул маблағлари тўлови (дилинг ва савдо учун мўлжалланган инструментлар ёки пул маблағлари эквивалентлари бўлиб ҳисобланадиган инструментлар учун қилинган тўловлар бундан мустасно);

(г) бошқа ташкилотларнинг улушли ёки қарз инструментларини ва қўшма корхоналардаги улушларни сотишдан пул маблағлари келиб тушиши (дилинг ва савдо учун мўлжалланган инструментлар ёки пул маблағлари эквивалентлари бўлиб ҳисобланадиган инструментлар бўйича пул маблағларининг келиб тушиши бундан мустасно);

(д) бошқа томонларга берилган аванс пул маблағлари ва қарзлар (молиявий институтлар томонидан берилган аванс пул маблағлари ва қарзлар бундан мустасно);

(е) бошқа томонларга берилган аванс пул маблағлари ва қарзларнинг қайтарилишидан пул маблағлари келиб тушиши (молиявий институтларнинг аванс пул маблағлари ва қарзлари бундан мустасно);

(ё) фьючерс шартномалари, форвард шартномалари, опцион шартномалари ва своп шартномалари бўйича пул маблағлари тўлови, ушбу шартномалар дилинг ёки савдо учун мўлжалланган ҳолатлар ёки тўловларни молиявий фаолият сифатида таснифланадиган ҳолатлар бундан мустасно; ва

(ж) фьючерс шартномалари, форвард шартномалари, опцион шартномалари ва своп шартномалари бўйича пул маблағлари келиб тушиши, ушбу шартномалар дилинг ёки савдо учун мўлжалланган ҳолатлар ёки пул маблағлари келиб тушиши молиявий фаолият сифатида таснифланадиган ҳолатлар бундан мустасно.

Шартнома муайян позицияни хежлаш тарзида ҳисобга олинганда, шартнома бўйича пул оқимлари хежланган позиция бўйича пул оқимлари билан бир хил тарзда таснифланади.

Молиявий фаолият

Молиявий фаолият – ташкилот киритган капитали ва қарз маблағларининг миқдори ва таркибидаги ўзгаришларга олиб келадиган фаолият.

Молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларини алоҳида ёритиб бериш муҳим аҳамият касбэтади, чунки бу маълумот ташкилотни капитал билан таъминловчилар томонидан келгуси пул оқимларига бўлган талабларини прогноз қилиш учун фойдалидир. Молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларига қуйидагилар мисол бўлади:

(а) акциялар ёки бошқа улушли инструментларни муомалага чиқаришдан пул маблағлари келиб тушиши;

(б) ташкилот акцияларини харид қилиш ёки муомаладан чиқариш учун мулкдорларга пул маблағлари тўлови;

(в) қарз мажбуриятларини чиқариш, қарзлар бериш, векселлар, облигациялар, гаров ва бошқа қисқа муддатли ёки узоқ муддатли қарз мажбуриятларини чиқаришдан пул маблағлари келиб тушиши;

г) қарзлар бўйича қайтарилган пул маблағлари тўлови; ва

(д) ижарачи томонидан ижара бўйича сўндирилмаган мажбуриятни камайтириш учун амалга оширилган пул маблағлари тўлови.

Демак, муқобил равишда операцион фаолият бўйича соф пул оқимларини умумлашган даромадлар тўғрисидаги ҳисоботда ёритилган тушумлар ва харажатларни акс эттириш ҳамда давр мобайнида захиралардаги ва операцион дебиторлик ва кредиторлик қарзларидаги ўзгаришларни акс эттириш орқали билвосита усулда тақдим этиш мумкин.

ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИДА СОЛИҚ НАЗОРАТИНИ ҚЎЛЛАНИЛИШИНИНГ АҲАМИЯТИ

*Кулимова Хуснида Махсуд қизи
Тошкент молия институти
“Молия” кафедраси доценти, PhD
husnida2016@mail.ru*

Аннотация

Ушбу мақолада тадбиркорлик субъектларининг ташқи савдо алоқаларини бошқаришда солиқ назоратининг аҳамияти келтирилган, шу билан биргаликда солиқ органларининг назорат фаолияти, ташқи иқтисодий муносабатларни тартибга солиш усуллари, божхона таъриф усуллари билан боғлиқ бўлмаган ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш усуллари ўрганилган. Шунингдек, тадбиркорлик субъектларининг ташқи савдо алоқаларини бошқаришда солиқ назоратининг аҳамиятини ўрганишга доир илмий мунозаралар юритилган ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: экспорт, импорт, савдо операцияси, молиявий имтиёзлар, солиқ тўловчи, божхона божи, божхона маъмуриятчилиги, солиққа тортиш, божхона, солиқ, солиқ назорати.

Маълумки, экспортёр корхоналарни давлат томонидан молиявий қўллаб-қувватлашнинг мақсадлилигини оширишда, импорт операцияларида ҳужжат билан тасдиқланган маҳсулотларнинг тўлиқ истеъмолчиларга етказилишига эришишда солиқ назоратидан фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистонда иқтисодий солиқлар воситасида тартибга солиш, тадбиркорлик субъектларини фаолиятини солиқлар воситасида қўшимча рағбатлантириш бўйича тизимли амалий ишлар амалга оширилмоқда. «Солиқ назоратининг шакл ва механизмларини, шу жумладан солиқ солиш объектлари ҳамда солиқ тўловчиларни янада тўлиқ қамраб олиш ва ҳисобини таъминлайдиган замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш ҳисобига такомиллаштириш, трансфер нархларни шакллантириш билан боғлиқ операцияларга солиқ солиш тартибини жорий этиш»[1] вазифаси белгиланган. Мазкур вазифа ижросини таъминлашда экспорт фаолиятини янада ривожлантириш, тадбиркорлар ўртасида рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кенгайтиришда молиявий имтиёزلарни қўллаш тартибини такомиллаштириш, ташқи савдода солиқ назоратига таъсир қилувчи омилларни ўрганиш бўйича таклиф ва илмий тавсияларни асослаш, халқаро бозорда импорт операцияларида солиқ назоратининг аҳамияти долзарбдир.

З.Қурбановнинг фикрига кўра, “мамлакатимиз валюта захирасини мустақамлашда товар ва ишлар, хизматларни хорижга экспорт қилиш иқтисодий аҳамиятидан келиб чиқиб, экспорт операциялари солиқ аудити методологиясини такомиллаштириш зарур”.[2]

Тошмурадованинг илмий ишларида солиқлардан самарали фойдаланиш йўллари тадқиқ этилган. [3]

Исламкулов ўз изланишларида бюджет даромадларида солиқлар тушуми барқарорлигини таъминлашга доир масалалар тадқиқ этилган. [4]

Ш.Д.Эргашходжаева томонидан олиб борилган тадқиқот натижалари экспорт фаолиятини рағбатлантириш жаҳон бозорининг таркиби ва ривожланиш хусусиятларига боғлиқлигини кўрсатади.[5]

Л.Гончаренконинг қайд этишича, “солиқ муносабати қатнашчиларининг ўзаро боғлиқлигининг замонавий даражаси солиқ маъмуриятчилигини ташкил қиладиган назоратнинг икки элементидан иборат, шу жумладан, солиқ тўловчиларнинг солиқ қонунчилигига риоя қилишининг назорати; солиқ органларининг қонунлар ижросини таъминлашининг назорати”.[6]

А.Адвокатова солиқ назоратига қуйидагича таъриф берган: “Солиқ назорати, солиқ маъмуриятчилиги тизимининг ажралмас қисми сифатида, жамиятнинг барча жабҳаларида давлат олдида турган муаммоларни ҳал этишни таъминлайдиган, давлатнинг молиявий ресурсларини энг самарали шакллантириш, тақсимлаш ва улардан фойдаланишнинг ҳуқуқий механизмини такомиллаштириш учун йўналишлар ва йўللарни таъминлайдиган давлатнинг молиявий сиёсатини амалга ошириш”.[7]

Ушбу мақолада тадбиркорлик субъектларининг ташқи савдо алоқаларини бошқаришда солиқ назоратининг аҳамияти кўрсатиб берилган илмий анализ ва гуруҳлаш каби методларидан фойдаланилган.

Халқаро иқтисодий алоқаларнинг ўсиши, мамлакатимизда хорижий компаниялар фаолиятининг кенгайиши сабабли “Назорат қилинадиган хорижий компания” ва Ўзбекистон Республикаси резиденти бўлган назорат қилинадиган хорижий юридик шахсни назорат қилиш тартиби жорий этилди.

Ўзбекистон резиденти бўлган назорат қилинадиган хорижий юридик шахсни назорат қилиш тартиби жорий этилган. Ушбу тартиб Буюк Британия, Австралия, Франция, Германия, Литва, Норвегия, Испания, Туркия каби мамлакатларда кенг қўлланилади.

Солиққа оид фаолиятга мувофиқ, назорат қилинадиган хорижий компанияларнинг фойдаси солиқ базасида кўрсатилмаганлиги солиқни тўламаслик ҳолатини юзага келтиради. Натижада эса, назорат қилинадиган хорижий компаниялар резидент шахс компания фойдасини улуши солиқ базасида акс эттирилмаганлигига солиқ тўламаган деб юритилади. Шу билан биргаликда, назорат қилинувчи хориж компанияси даромади улуши солиқ базасида акс эттирилиши керак бўлган фойдасига нисбатан мос равишда фойда ёки даромад солиғини тўламаган солиқнинг мутаносиб ҳолда 20% миқдорида лекин минимал

Қуйидаги жадвал маълумотларида солиқ органларининг назорат фаолиятига оид текширувларининг амалдаги ҳолати бўйича баъзиларини келтириб ўтишни лозим деб топдик. Жумладан, мавзули экспресс ўрганишлар, хужжатли текширувлар, хронометраж кўздан кечириш, камерал назорат кабиларни ўз ичига олади.

1-жадвал

Солиқ органларининг назорат фаолияти [8]

№	Солиқ органларининг назорат фаолияти	Фаолият турига таъриф
1.	Мавзули экспресс-ўрганишлар	Тадбиркорлик субъектлари берган маълумотларнинг ҳаққонийлигини тасдиқлаш учун жойларга ташрифлар
2.	Хужжатли текширувлар	Жиноий ишлар ва юридик шахсларнинг тугатилиши муносабати билан олиб бориладиган текширувлар
3.	Хронометраж кўздан кечириш	Товарларни (хизматларни) ҳақиқий сотиш ҳажмини аниқлаш мақсадида солиқ тўловчиларга ташриф
4.	Камерал назорат	Тадбиркорлик субъектларининг пул билан боғлиқ ёки солиқ ҳисоботини ўрганиш ва таҳлил қилиш

Корхоналарнинг ташқи иқтисодий фаолиятини тартибга солиш усуллари ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солишнинг ялпи миллий усуллари мажмуи бўлиб ҳисобланади.

1-расм. Ташқи иқтисодий фаолият билан боғлиқ муносабатлар [8]

Тадқиқотларга кўра, ташқи иқтисодий алоқаларни тартибга солишнинг бир неча усуллар мужассамлаштирилган. Яъни улар халқаро савдо шартномалари, ташқи савдони тарифли тартибга солиш, экспорт ҳамда импорт операцияларини бошқаришнинг тартиби, экспортчи коҳоналарга имтиёзлар тақдим этиш, экспорт салоҳиятини ошириш чора тадбирларидан иборат.

1.Халқаро савдо шартномалари. Улар давлатлар ўртасидаги иқтисодий муносабатларни ривожлантиришнинг умумий йўлларини белгилайди, ўзаро ҳамкорликнинг савдо-иқтисодий, сиёсий режимини ўрнатади, ўзаро ҳисобкитоблар учун шарт-шароитларни, ҳамкорлик шартларини ва бошқаларни таъминлайди. Ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш учун энг яхши шароитлар таъминланади. Давлатлар бир-бирларига энг қулай давлат режимини тақдим этадилар. Ушбу режимда келишилган томонларнинг хўжалик юритувчи субъектлари ҳамкор мамлакатда божхона, солиқ ва бошқа имтиёзлардан фойдаланадилар.

2.Тарифларни тартибга солиш. Божхона тарифлари, божхона йиғимлари, солиқлар яъни кўшилган қиймат солиғи, аксизлар, божхона божидан фойдаланишга асосланган тариф усуллари ташқи иқтисодий фаолиятни иқтисодий тартибга солишнинг асосидир.

Экспорт ишлаб чиқаришни рағбатлантириш экспорт салоҳиятини кенгайтиришнинг иқтисодий усуллари.

4.Ташқи савдони тартибга солишнинг тарифсиз усуллари - ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги жараёнларга таъсир кўрсатишга қаратилган, лекин давлат томонидан тартибга солишнинг божхона - тариф усуллари билан боғлиқ бўлмаган ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш усуллари ҳам мавжуд. Буларга қуйидагилар киради:

2-расм.Божхона таъриф усуллари билан боғлиқ бўлмаган ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш усуллари [8]

2-расмдан кўринадики, божхона таъриф усуллари билан боғлиқ бўлмаган ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш усуллари нархларни назорат қилиш чоралари, молиявий чора-тадбирлар, миқдорий назорат усуллари, автоматик лицензиялаш, монополистик чоралар, техник тўсиқларни ўз ичига олган. Нархларни назорат қилиш чоралари - мамлакатга импорт товарлар нархини сунъий пасайтиришга қарши чоралар ва хорижий ҳукуматлар томонидан маҳаллий экспорт қилувчи фирмаларга бериладиган экспорт субсидияларига қарши қаратилган чоралардир.

Импорт операцияларини бошқаришда баъзи мамлакатлар ҳукумати нархлар бўйича имтиёزلарни тақдим этишда импорт қилувчининг товарлари ва хизматлари нархлари миллий ишлаб чиқарувчилар нархларидан паст бўлиши керак бўлган нархлардаги минимал чегарани қонуний ўрнатади.

Молиявий усуллар экспорт-импорт операциялари жараёнида валюта операциялари билан боғлиқ фаолиятнинг молиявий-солиқ имтиёзлардан фойдаланишни белгилайди.

Миқдорий назорат усуллари мамлакатлар томонидан маълум бир маҳсулот ёки товарни мамлакатга олиб кириш ва мамлакатдан олиб чиқишда тегишли миқдорий чеклашлар яъни квота ўрнатиш билан боғлиқ бўлади.

Алоҳида товар ва хизматлар мамлакат ва мамлакат гуруҳларининг маълум бир вақтда амалга ошириладиган экспорт-импортга миқдорий ёки харажатлар чекловлари экспорт-импорт квоталари бўлиб ҳисобланади. Экспорт-импорт квоталари асосан лицензиялар бериш режими орқали қўлланилади ва лицензиялар бўйича экспорт-импорт ҳажми белгиланган квота ҳажмидан кўп бўлмаслиги керак.

Экспорт-импорт квоталарининг қуйидаги турлари мавжуд:

1) алоҳида импорт ёки экспортни аниқ бир мамлакатга чекловчи;

2) алоҳида гуруҳ давлатларга импорт ёки экспорт ҳажмини белгиловчи гуруҳ;

3) дунё миқёсидаги импорт ёки экспорт чеклов қўлланиладиган мамлакатларни кўрсатмасдан чекланганда.

Маълум товарларни мамлакатга импорт ёки экспорт қилиш тегишли маълумотни яъни лицензияни олиш автоматик лицензиялашни ташкил қилади. Ушбу лицензиялашни қўлланилиши товарлар савдоси назоратини қўлланилишига имкон беради.

Мамлакатимизда ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш, экспорт салоҳиятини кучайтириш, инвестицияларни жалб қилиш ва унинг жозибдорлигини янада ошириш ва божхона фаолиятини янада такомиллаштириш юзасидан чора-тадбирлар қўлланилиб келинмоқда.

Фикримизча, мазкур чора-тадбирларнинг амалиётга жорий этилиши қуйидаги натижаларга олиб келади:

1. Солиқ ва божхона имтиёзлари орқали қўллаб қувватлаш, шу жумладан яқка тартибдаги ҳолатлар, ушбу тақдим этилаётган имтиёзларнинг самарадорлигини мониторинг ва назорат қилишнинг самарали тизимини яратиш соғлом рақобатни таъминлашга хизмат қилади.

2. Ишлаб чиқарувчилар ва экспортчилар учун экспорт етказиб беришни қайта ишлашнинг оптималлаштирилган схемасидан фойдаланиш таклиф этилади. Бу эса ўз навбатида, солиқ органига экспорт қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришга юборилган ҳар бир товар ёки хизмат етказиб берувчиси тўғрисидаги маълумотларни тақдим этиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги ПФ-5468-сон «Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида»ги фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари базаси, 30.06.2018 й., 06/18/5468/1420-сон; 19.03.2020 й., 06/20/5968/0331-сон.

2. Қурбанов З.Н. (2011) Солиқ ҳисоби ва аудитининг назарий ва методологик асослари. И.ф.д. илм. дар. ол. уч. тақд. эт. дисс. автореф. – Тошкент, Б. 26

3. Тошмуродова Б.Э. Иқтисодий тараққиётга эришишда солиқлардан самарали фойдаланиш. Иқт. фан. док. дисс. автореф. – Тошкент, 44 б.2007.

4. Исламқулов А.Х. (2012) Бюджет даромадларида бевосита солиқлар тушуми барқарорлигини таъминлаш йўллари: и.ф.н. илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2012. - 21 б.

Ш.Д.Эргашходжаева. Халқаро рақобат. Ўқув қўлланма.- Т.: ТДИУ, 2013.-328 б.

Гончаренко Л.И. (2012) Методология налогообложения и налогового администрирования коммерческих банков: монография / Л.И. Гончаренко. – 2-е изд. М: Финансовый университет, 332 с. (190-191 с.).

Адвокатова А.С. (2013) Налоговый контроль в условиях модификации отношений налоговых органов и налогоплательщиков. Автореферат диссертация

на соискание ученой степени кандидата экономических наук Москва. 26 с.

8. Тадқиқот натижасида муаллиф томонидан тайёрланди

ТАРГЕТИРОВАНИЕ ИНФЛЯЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Тоғжиев Раҳматилла Раҳмонович

Ташкентский государственный экономический университет

доцент кафедры «Банковское дело и инвестиции» к.э.н.

abdulaziz38@mail.ru

Аннотация

В тезисе описаны принимаемые меры по внедрению нового режима по реализации денежно-кредитной политики в Узбекистане и достигнутые экономические результаты. Даны конкретные и адекватные научные предложения, и рекомендации по дальнейшему внедрению инфляционного таргетирования (ИТ).

Ключевые слова: инфляция, регулирование, инфляционное таргетирование, базовая инфляция, предотвращение инфляции, центральный банк, денежно-кредитная политика, цена, уровень инфляции, коммерческие банки, экономический рост.

Суть инфляционного таргетирования лежит в снижении уровня инфляции и удерживании его в определенном коридоре значений, посредством которого центральные банки добиваются экономической стабильности. Режим инфляционного таргетирования позволяет достичь нескольких макроэкономических целей, такие как: предотвращение резкого роста цен и высокой инфляции, формирование денежного рынка, устранение причин сегментации денежного рынка, поддержка платежеспособности населения и предпринимателей с учетом внутренних и внешних факторов, обеспечение устойчивости финансового сектора.

Инфляционное таргетирование имеет несколько важных преимуществ. Оно отличается от валютного таргетирования, но подобно денежному таргетированию, инфляционное таргетирование позволяет денежно-кредитной политике фокусироваться на внутренние условия и реагировать на шоки внутренней экономики. Инфляционное таргетирование также имеет преимущество того, что скорость возникновения шоков неуместны, так как стратегия денежно-кредитной политики больше не зависит от устойчивой взаимосвязи деньги-инфляция.

Страны, которые успешно использовали таргетирование инфляции, включают Новую Зеландию, Канаду, Великобританию, Финляндию, Швецию, Австралию и Испанию. В Австралии, Финляндии и Швеции центральный банк объявил целевые показатели инфляции без согласия правительства на их поддержку. В Канаде и Новой Зеландии для достижения цели установлен 18-месячный период. В конце этого периода устанавливается новый 12-месячный период в Новой Зеландии и 18-месячный период в Канаде с целью постепенного снижения инфляции. По истечении новых сроков обеим странам удалось достичь

цели по инфляции, и обе страны установили цель по инфляции еще на пятилетний период. В Австралии, Финляндии за точный уровень принимается целевой уровень инфляции. В Канаде, Новой Зеландии, Швеции и Соединенном Королевстве целевой показатель инфляции установлен в виде коридора.

Новый закон Республики Узбекистан «О Центральном Банке» четко определил стабильность цен в качестве основной цели денежно-кредитной политики, и ЦБ начал переход к режиму инфляционного таргетирования (ИТ). В результате денежно-кредитной политики, проводимой в соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан «О совершенствовании денежно-кредитной политики путем поэтапного перехода к таргетированию инфляции», в 2021 году инфляция сформировалась на промежуточном целевом уровне – 10%, однако в течение 2022 года отмечен рост цен по широкому набору потребительских товаров, что отразилось в ускорении общего уровня годовой инфляции до 12,3% [3].

Высокие темпы роста базовой инфляции, наблюдаемые в последнее время, требуют поддержания умеренно жестких денежно-кредитных условий. В связи с этим, несмотря на то что была поставлена цель достичь целевого уровня инфляции в 5% к 2023 году, регулятору пришлось изменить прогнозные сценарии развития экономики.

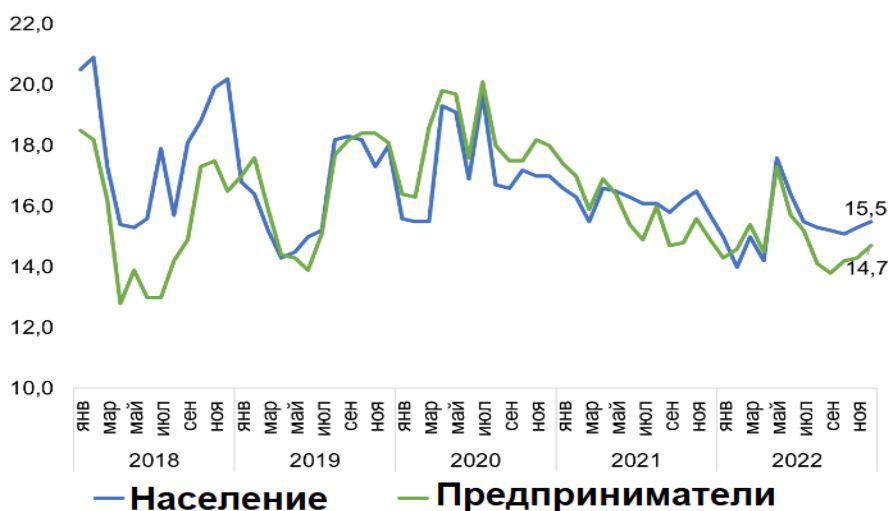

Рис.1. Инфляционные ожидания на следующие 12 месяцев (в процентах)*

**Отчетные данные ЦБ Республики Узбекистан*

Соответственно данным сценариям, дальнейшие меры, принимаемые Центральным банком совместно с Правительством, направлены на снижение уровня инфляции до прогнозного уровня к концу 2023 года и достижение 5% целевого показателя в 2024 году [5].

В Республике Узбекистан в 2022 году сохранилось влияние мер фискального стимулирования, реализованных в предыдущие годы, на экономическую активность и инвестиционные процессы. Дефицит консолидированного бюджета на конец прошлого года составил около 4% по отношению к ВВП. Ожидается, что влияние фискальных стимулов на экономические показатели сохранится и в первой половине текущего года, а его дальнейшая динамика будет зависеть от исполнения бюджета в 2023 году. Также

за данный период объем совокупного спроса в экономике оставался на высоком уровне, и по итогам года реальный рост валового внутреннего продукта составил 5,7%. В качестве основных факторов высокого экономического роста выделяются значительный рост расходов на потребление населения и государства. Значительный рост объемов денежных переводов, поступающих в нашу страну в 2022 году (в 2,1 раза по отношению к 2021 году) был одним из важных факторов, поддерживающих спрос населения. Это, в свою очередь, отразилось в значительном увеличении выручки от торговли и платных услуг, а также росте производства потребительских товаров [3].

Центральный банк Республики Узбекистан обновил свои прогнозы на основе итогов 2022 года, исходя из ситуации, сложившейся во внутренней и внешней экономической конъюнктуре, статистических показателей, будущих рисков и их возможного влияния на нашу экономику. Основными допущениями при разработке этих прогнозов являются ожидаемое снижение темпов роста мировой экономики, возможная рецессия, сбалансирование инфляционных процессов, сохранение напряженной геополитической ситуации и продолжение текущих тенденций показателей внешней активности.

С учетом того, что в экономике в 2023 году сохранится инфляционное давление различного характера, а также с учетом эффекта переноса внешней конъюнктуры, денежно-кредитные условия останутся на «умеренно жестком» уровне. Согласно базовому сценарию макроэкономического развития, в первом квартале текущего года ожидается замедление реального роста ВВП и к концу года он составит около 4,5-5%. В свою очередь, возрастает вероятность снижения темпов роста мировой экономики и начала рецессии в некоторых странах. Исходя из этого, для формирования высоких темпов экономического роста в текущем году важно увеличить объем, а также эффективность частных и иностранных инвестиций, расширить производственный потенциал и обеспечить экономику необходимыми ресурсами [4].

В 2023-2024 годы важное значение будет иметь завершение трансформации предприятий и банков с государственной долей в основных секторах экономики, привлечение капитала через IPO и SPO, переход к формированию цен на электроэнергию и сетевой газ в рыночных условиях на основе спроса и предложения. Результаты этих реформ с 2024 года начнут отражаться в макроэкономических показателях и послужат повышению качества показателей экономического роста.

С учетом снижения в 2023 году инерционных эффектов, реализованных в предыдущие годы фискальных стимулов, ограничения государственных ресурсов и начала бюджетной консолидации, стимулирование инвестиционных возможностей частного сектора является важнейшим критерием обеспечения реального роста экономики. В целом, согласно обновленным прогнозам, разрыв ВВП (разница между фактическим и потенциальным объемом ВВП) в этом году увеличится в отрицательную сторону и сократится в ближайшие годы. Этот отрицательный разрыв может оказывать снижающее влияние на инфляцию, при этом важную роль играют условия совокупного спроса и предложения в экономике [4].

Однако значительные фискальные стимулы, наблюдавшиеся в предыдущие годы, способствуют тому, что повышательное давление на инфляцию сохранится в текущем году за счет поддержки внутреннего потребления.

В условиях основного сценария реальный рост расходов на конечное потребление прогнозируется на уровне около 5-6% в 2023 году и около 7-9% в 2024-2025 годах, что послужит положительному формированию совокупного спроса в экономике. Еще одним важным компонентом совокупного спроса является объем инвестиций в основной капитал, который, по прогнозам, вырастет на 9-10% в 2023 году, 12-13% в 2024 году и 10-11% в 2025 году [4].

Исходя из вышеизложенного, ожидается, что уровень инфляции на конец 2023 года составит около 8,5-9,5%. Текущая динамика инфляции и прогноз на ближайший период требуют сохранения умеренно жестких денежно-кредитных условий в экономике. При этом, путем принятия необходимых решений по основной ставке в течение года на денежном рынке будут обеспечены положительные реальные процентные ставки не менее 2-3%. Кроме того, укрепление реального эффективного обменного курса, происходящее при текущей тенденции валютных потоков в страну, также будет оказывать понижающее влияние на инфляцию.

С учетом вышеизложенного анализа и соображений можно дать следующие рекомендации. Для реализации режима инфляционного таргетирования, прежде всего, необходимо выполнение следующих условий:

- установление постоянного целевого показателя инфляции и доведение его до широкой общественности (регулярное информирование населения об инфляции, ее факторах и предполагаемом целевом уровне инфляции);

- необходимо обеспечить проведение структурных трансформаций и развитие финансового рынка, что является само собой достаточно сложным и долгим процессом;

- для эффективного осуществления каких-либо мер денежно-кредитной политики и перехода на режим ИТ нужно усилить действие трансмиссионного механизма, а точнее, функционирование каналов валютного курса и процентной ставки;

- широкое использование инструментов денежно-кредитной политики (аукционы РЕПО и валютный своп, депозитные аукционы, аукционы по облигациям ЦБ) для управления инфляцией и регулирования процентных ставок на денежном рынке;

- детальный макроэкономический анализ для принятия объективных решений в области денежно-кредитной политики (анализ состояния субъектов хозяйствования: домашних хозяйств, предпринимательства, государственного управления и внешнего мира) и прогнозирования на основе открытых данных, доступных на внутреннем и внешнем рынках;

- совершенствование коммуникационной политики для донесения до широкой общественности целей денежно-кредитной политики (ценовая стабильность, популярность кредита, низкая инфляция, повышение доверия

населения к национальной валюте и т. д.), возможности прогнозирования макроэкономической ситуации и укрепления доверия рынка.

Использованная литература

1. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 13.09.2017 г. № ПП-3272 «О мерах по дальнейшему совершенствованию денежно-кредитной политики» // <https://lex.uz/docs/3339552>

2. Указ Президента Республики Узбекистан, от 18.11.2019 г. № УП-5877 «О совершенствовании денежно-кредитной политики с поэтапным переходом на режим инфляционного таргетирования» // <https://lex.uz/docs/4600826>

3. International Monetary Fund. 2021. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions: Overview 2021. Washington, DC: IMF., p.10.

4. Муайяд аль Расаси и Эзекиль Кабесон, 2022. "Переход Узбекистана на режим инфляционного таргетирования," Рабочий документ МВФ 2022/229, Международный Валютный Фонд. Стр.4.

5. <https://cbu.uz/ru/monetary-policy/reviews/>

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШДА ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ИШИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ЯНГИ ФУНКЦИЯЛАРИ

Долиев Аслиддин Тўлқинжон ўғли

*Бош илмий методик марказ таянч докторанти
dildorau411@gmail.com*

Аннотация

Мақолада таълим сифатини таъминлашда талабалар мустақил ишини амалга оширишдаги янги функциялари тадқиқ этилган. Тьюторлик фаолиятининг асосий тамойиллари асосланган. Олий таълим муассасаларида тьютерларнинг асосий вазифалари белгилаб берилган.

***Калит сўзлар:** тьютор, маслаҳатчи, модератор, маслаҳат, қайта алоқа, фасилитация, эксперт, лойиҳа, жараёни, мунозара.*

Мустақил иш аҳамиятининг ортиши таълим жараёнида ўқитувчи ва талабанинг тутган ўрнини ўзгариши билан боғлиқ.

Ўқитувчининг таълим жараёнида тутган ўрнининг ўзгариши ундан янги функцияларни, жумладан тьютор, маслаҳатчи, ҳамда таълим жараёнида модераторлик вазифаларини бажаришини тақозо қилади.

Тьюторлик фаолияти деганда, талабаларнинг аудиториядан ташқари мустақил ишларига умумий раҳбарлик қилиш, шунингдек тарбиявий ишларни олиб бориш шакли тушунилади.

Тьюторлик фаолияти қуйидаги тамойилларга асосланади:

талабага нисбатан шахсий ёндошув;

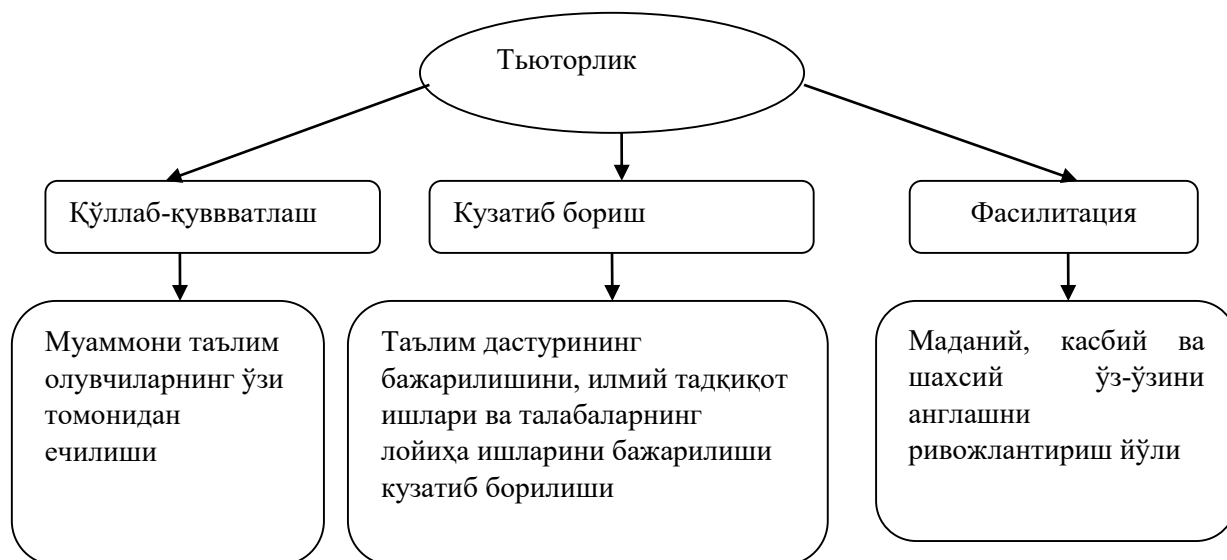
ўқув жараёнини ташкил этишга ёрдамлашиш.

Тьюторлик фаолиятини замонавий тушуниш:

тьюторлик қўллаб-қувватлаш сифатида (таълимда субъектлик муаммосини ечиш йўли). Қўллаб-қувватлаш деганда, муаммони ечишда субъектнинг дахлсиз ва автономлигини ривожлантиришга қаратилган ўзига хос ёрдам бериш тури тушунилади;

тьюторлик кузатиб бориш сифатида (таълим дастурининг бажарилишини, илмий тадқиқот ишлари ва талабаларнинг лойиҳа ишларини бажарилиши кузатиб борилиши);

тьюторлик фасилитация сифатида (маданий, касбий ва шахсий ўз-ўзини англашни ривожлантириш йўли)(1-расм).

1- расм. «Тьюторлик йўналишлари»

Тьютор-ўқитувчи таълим олувчилар фаолиятини педагогик кузатиб боради. У гуруҳлар учун топшириқлар ишлаб чиқади, қандайдир муаммонинг гуруҳли муҳокама қилинишини ташкил қилади. Тьюторнинг фаолияти маслаҳатчи сифатида, маълумотларни қайта ишлашга эмас, балки таълим олувчиларнинг субъектлик тажрибалар билан ишлашга қаратилган бўлади. Ўқитувчи ҳар бир талабанинг билишга қизиқишларини, мўлжалини, эҳтиёжини, шахсий интилишларини таҳлил қилади.

Тьюторнинг вазифалари: таълим олувчиларга максимал даражада ўрганишларига ёрдамлашиш, талабанинг ўқув фаолиятини кузатиб бориш, бажарилган топшириқлар бўйича қайта алоқа ўрнатиш, талабаларга маслаҳат бериш ва қўллаб-қувватлаш, таълим олишга бўлган қизиқишни қўллаб-қувватлаш, талабалар билан зарур бўлганда, шахсий алоқа ўрнатиш орқали, электрон почта орқали ёки компьютер конференциялари орқали алоқа ўрнатишга имконият яратишдан иборат[1].

Маслаҳат бериш - ўқитувчи-маслаҳатчи ва таълим олувчи ўртасида махсус тарзда ташкил этилган, талаба фаолиятидаги ўзгаришлар ва муаммоларни ҳал этишга қаратилган фаолиятдир.

Таклиф этилаётган моделнинг моҳияти шундан иборатки, бунда ўқитувчи томонидан анъанавий равишда ўқув материалларни баён этиш ўрнига маслаҳат бериш, оддий тартибда, шунингдек масофавий тартибда амалга оширилади.

Маслаҳат бериш аниқ бир муаммони ечишга қаратилган бўлади. Бунда ўқитувчида масаланинг ечими бўлиши ва уни маслаҳат олувчига ёзиб бериши мумкин, ёки бўлмаса масалани ечиш йўллари кўрсатиб бера олиши мумкин. Бундай усулда ўқитувчининг асосий мақсади – талабани қандай ўзлаштиришга ўргатишдан иборат(2-расм).

2-расм. “Маслаҳат” бериш моделлари

Маслаҳат бериш назарияси ва амалиётида маслаҳат бериш фаолиятининг бир неча моделларини келтирдик. Бажарилаётган вазифанинг ўзига хос хусусиятига кўра, эксперт, лойиҳавий ва жараёнли масҳат беришни бир-биридан фарқлаш мумкин. Лойиҳавий маслаҳат беришнинг ўзига хос жиҳати талабаларнинг ўқув-тадқиқот, илмий-тадқиқот ва лойиҳа ишларининг бажарилиши билан биргаликда олиб борилишидир.

Модераторлик – таълим олувчиларнинг потенциал имкониятлари ва қобилиятларини очиб беришга қаратилган фаолиятдир. Модераторлик асосида эркин коммуникация жараёнини ташкил этишга, фикрлар билан алмашишга ҳамда таълим олувчиларга ўзининг ички имкониятларини ишга солиш ҳисобига қарорлар қабул қилишга ёрдам берадиган махсус технологиялардан фойдаланиш ётади.

Модераторлик таълим олувчиларнинг ички салоҳиятини ишга солишга қаратилган бўлиб, уларнинг ишга солинмаган ички имкониятларидан фойдаланишга ёрдам беради. Модераторнинг асосий усуллари бўлиб, таълим олувчиларни фаолиятга ундайдиган ва уларнинг фаолиятини аоллаштирадиган, уларни қизиқтираётган муаммоларни аниқлашга ёрдам берадиган, мунозараларда иштирок этишини ташкил этадиган, таълим олувчилар ўртасида ҳамкорлик муҳитини юзага келтиришга имкон берадиган усуллар ҳисобланади[2].

Юқорида кўриб ўтилган усуллардан ташқари, талабалар билан фаннинг маълум бир бўлимини, ёки фанни тўлиқлигича мустақил ўрганиш бўйича ўқув шартномалари тузилиши мумкин.

Ўқув шартномаси шахсий ўқув режасини(таълим дастурини) яратитиш ва амалга ошириш технологиясини тавсифлайди.

Фикримизча, қуйидагилар ўқув шартномасининг асосий унсурлари бўлиб ҳисобланади:

талаба томонидан фанни мустақил ўзлаштириш стратегияси;

ўқитувчилар ва талабаларнинг ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятида ўқув шартномасини қўллаш усули;

ўқув шартномасини ишлаб чиқиш ва бажаришнинг асосий ресурси сифатида қаралаётган шахсий таълим тажрибаси;

шартномада ёзилган меъёрлар асосида таълим олувчиларга бериладиган шахсий маслаҳатлар тизими.

Фикримизча, талабаларнинг мустақил ишини ташкил қилганда, таълим дастурининг ўқитувчилари гуруҳи билан уни ташкил этишга бўлган ёндошувларни келишиш керак. Таълим дастури ўқитувчилари гуруҳи:

кўникмага эга бўлиш ёндошуви асосида мустақил ишнинг мақсадини белгилайди;

модуллар бўйича таълим дастури асосида талабаларнинг мустақил ишини режалаштиради;

ҳар хил ўқув курслари чегарасида мустақил иш турларини келишиб оладилар;

оралиқ назарий курслар, назарий билимлар билан амалий кўникмалар билан ўрганилаётган материаллар ўртасида алоқа ўрнатилади;

ўқув материали ва топшириқнинг бир-бирини такрорлаши йўқотилади;

мустақил ишни бажариш технологик харитаси ишлаб чиқилади;

таълим олувчилар учун мустақил ишни бажариш бўйича услубий кўрсатмалар тузилади;

талабалар ва ўқитувчиларга мустақил иш графиги ҳақида маълумот берилади.

Ўқитувчининг талабалар мустақил ишини амалга оширишдаги янги функциялари уларнинг ўқишга бўлган муносабатларини тубдан ўзгартириб, таълим сифатини яхшилаш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Федотова В.В. Направление организации исследовательской деятельности студентов // Высшее образование в России. - 2018. – №3. – С. 128 - 133.

2. Khimmataliev D.O, Olmov K.T, Abdullaeva R.M, Ergashev B.B, Chulponova K.T. Mechanisms of professional competence development in future teachers based on pedagogical and technical knowledge // PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(1): Pp. 2838 - 2844 ISSN: 00333077.

ЎЗБЕКИСТОНДА ШЎЪБА ХЎЖАЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Акмал Валижонов

иқтисод фанлари номзоди

Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги

Тадқиқотлар маркази, бўлим мудури

Аннотация

Ушбу ишда шўъба хўжалик жамиятлари тушунчасининг мазмун ва моҳияти тадқиқ этилган. Шўъба хўжалик жамиятларини бошқариш ва тартибга солиш бўйича хориж тажрибаси ўрганилган ва ундан Ўзбекистонда фойдаланиш имкониятлари аниқланган. Мақолада Ўзбекистонда шўъба хўжалик жамиятларини тартибга солишни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: корпоратив бошқарув, шўъба жамият, хўжалик жамияти, тартибга солиш, устав.

Замонавий корпоратив бошқарувни яратишда йирик хўжалик жамиятлари томонидан ташкил этиладиган шўъба хўжалик жамиятлари фаолиятини тартибга солишнинг самарали тизмини ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига мувофиқ (67-модда) агар бир (асосий) хўжалик жамияти ёки ширкати иккинчи хўжалик жамиятининг устав фондида ундан устунлик мавқеига эга бўлган ҳолда иштирок этиши туфайли ёхуд улар ўртасида тузилган шартномага мувофиқ ё бўлмаса бошқача тарзда иккинчи хўжалик жамияти томонидан қабул қилинадиган қарорларни белгилаб бериш имконига эга бўлса, ушбу иккинчи хўжалик жамияти шўъба хўжалик жамияти ҳисобланади [1].

Қонунчилик асосий жамият акциялари ёки улушларига шўъба жамият эгалик қилиши бўйича чекловлар белгилаган. Жумладан, шўъба хўжалик жамияти ўз мулкида ўзининг асосий жамияти (ширкати) устав фондидаги (устав капиталидаги) улушга эга бўлишга ҳақли эмас.

Шўъба хўжалик жамияти ўзининг асосий жамияти (ширкати)нинг қарзлари бўйича жавоб бермайди.

Қонунда хўжалик жамиятининг иштирокчилари унинг мажбуриятлари бўйича жавобгар бўлмасликлари ва жамият фаолияти билан боғлиқ зарар учун ўзлари қўшган ҳиссалар қиймати доирасида жавобгар бўлишлари белгиланган. Шу билан бирга, шўъба хўжалик жамиятлари таъсисчиси учун жавобгарлик белгиланган. Масалан, Фуқаролик кодексига мувофиқ асосий жамият (ширкат) айби билан шўъба хўжалик жамияти ночор (банкрот) бўлиб қолган тақдирда, асосий жамият (ширкат) унинг қарзлари бўйича субсидиар жавобгар бўлади.

Шўъба хўжалик жамияти иштирокчилари (акциядорлари) асосий жамиятдан (ширкатдан) унинг айби билан шўъба жамиятга етказилган зарарни тўлашни, агар қонунда бошқача тартиб белгиланган бўлмаса, талаб қилишга ҳақли.

Ҳорижий давлатларда йирик компаниялар томонидан шўъба тузилмаларни ташкил этиш амалиёти кенг тарқалган. Бир қатор хорижий давлатларнинг (Англия, АҚШ, Франция, Италия ва бошқалар) шўъба компанияларни ташкил этиш бўйича тажрибаларини ўрганиш натижасида қуйидаги хулосалар ва таклифлар олинди:

хорижий давлатларда асосий компания шўъба компаниянинг бошқарув органларини шакллантириш ва устав фондида устун мавқеда иштирок этиш ёки томонлар ўртасида тузилган шартномага мувофиқ шўъба компания фаолиятини назорат қилиш имконига эга бўлса, бундай компания шўъба компания ҳисобланади. Бази бир давлатларда 10% акция пакетига эга бўлишлик ҳам устун мавқе ҳисобланади (АҚШ, Япония) [2];

шўъба компанияларни очиш орқали солиқ ва молия соҳасида асосий компания манипуляцияларни амалга оширмаслиги учун хорижий давлатларда асосий компания томонидан консолидациялашган молиявий ҳисобот топширилиши назарда тутилган. Ушбу амалиётдан Ўзбекистонда ҳам фойдаланиш имкониятини ўрганиб чиқиш мақсадга мувофиқ;

айрим хорижий давлатларда асосий компания ва шўъба компания ўртасидаги муносабатларни ушбу компаниялар устави ва бошқа ички ҳужжатлари билан тартибга солиш мажбурлиги қонун орқали белгиланган. Ушбу амалиётдан Ўзбекистонда ҳам фойдаланиш мақсадга мувофиқ;

хорижий давлатларнинг кўпчилик қисмида шўъба компания иқтисодий ночор (банкрот) бўлиб қолган пайтда ва бунда асосий компания айбдор бўлса, асосий компания шўъба жамият мажбуриятлари бўйича жавобгар ҳисобланади;

асосий компания шартнома асосида ҳам шўъба компанияга эга бўлиши мумкин. Корхоналар ўртасида интеграция жараёнларини ривожлантириш, айниқса йирик ва кичик корхоналар ўртасида ҳамкорликни кучайтириш, бунда кичик корхоналарни банкротлик ҳолатидан асосий компания орқали химоя қилишни ташкил этиш мақсадида ушбу амалиётдан Ўзбекистонда ҳам фойдаланиш имкониятини ўрганиб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Умуман олганда, шўъба компанияларни асосий компаниялар томонидан тартибга солиниши маълум бир тамойиллар асосида амалга оширилиши керак. Шу маънода Халқаро молия корпорацияси томонидан банк холдингларининг шўъба компанияларини бошқаришга бағишланган 2010 йилда ўтказилган тадқиқоти эътиборга молик. Ушбу тадқиқотда компаниялар гуруҳида корпоратив бошқарувнинг қуйидаги тамойиллари белгиланган[3]:

асосий компания холдинг компаниясининг барча даражаларида корпоратив бошқарув сифатини назорат қилиши;

асосий компания таркибида шўъба компанияларни бошқаришга ихтисослаштирилган тузилма ташкил қилиниши (трансмиллий компанияларда бу стандарт ҳолат ҳисобланади);

асосий компания томонидан шўъба жамиятларни бошқаришнинг ягона сиёсатини ишлаб чиқиш ва бу сиёсат холдингда қабул қилинган корпоратив бошқарув стандартларига мос келиши;

асосий ва шўъба компания ўртасида манфаатлар тўқнашуви вужудга келиши мумкин. Шунинг учун асосий компания шўъба компаниянинг

мустақиллик даражасини камайтирмаган ҳолда манфаатлар балансини таъминлаши;

асосий компания директорлар кенгаши компаниялар гуруҳининг ривожланиш стратегиясини белгилаши ва уни ижросини назорат қилиши;

хавф-хатарларни таҳлил ва назорат қилиш фақат асосий компания томонидан эмас, балки шўъба компаниялар директорлар кенгаши томонидан ҳам амалга оширилиши;

шўъба компаниялар директорлар кенгаши таркибига асосий компаниянинг раҳбар ходимларини киритиб бориш;

директорлар кенгаши фаолиятини мунтазам баҳолаб бориш корпоратив бошқарувнинг яхши амалиёти ҳисобланади. Корпоратив бошқарувни такомиллаштириш учун асосий ва шўъба компаниялар директорлар кенгаши фаолиятини баҳолаш;

асосий компания корпоратив бошқарувнинг умумий таомилларини ишлаб чиқиши (устав, ички ҳужжатлар, директорлар кенгаши иш фаолиятининг регламенти ва бошқалар);

назоратчи идоралар томонидан холдингларни бошқаришни тартибга солишга қаратилган қонун ҳужжатларини ишлаб чиқилиши, корпоратив бошқарув билан боғлиқ бўлган мажбурий ва ихтиёрий қоидаларнинг балансини таъминлаш.

Ушбу тамойиллардан Ўзбекистонда шўъба ташкилотларни бошқариш тизимини такомиллаштириш билан боғлиқ чора-тадбирлар, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, хўжалик жамиятларини ички ҳужжатларини ишлаб чиқишда фойдаланиш шўъба ташкилотларни бошқариш самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Шўъба хўжалик жамиятлари фаолиятини тартибга солишни такомиллаштириш учун куйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

-“Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги 75-моддасидаги “жамиятнинг шўъба ва тобе хўжалик жамиятларини ташкил этиш” сўзларини “жамиятнинг шўъба ва тобе хўжалик жамиятларини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш” сўзлари билан алмаштириш мақсадга мувофиқ. Масъулияти чекланган ва қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги қонуннинг 30-моддасидаги “бошқа юридик шахсларни, ваколатхоналар ва филиалларни тузиш тўғрисида қарор қабул қилиш” сўзларини “бошқа юридик шахсларни, ваколатхоналар ва филиалларни тузиш, қайта этиш ташкил ва тугатиш тўғрисида қарор қабул қилиш” сўзлари билан алмаштириш лозим;

-асосий жамиятларнинг шўъба хўжалик жамиятлари бошқарув органларидаги вакиллари фаолиятини ташкил этиш;

-давлат иштирокидаги хўжалик жамиятларининг шўъба жамиятлари фаолиятини баҳолаш мезонларини белгилаш;

-асосий жамият ва унинг шўъба жамиятларининг консолидациялашган молиявий ҳисоботларини тузишни ташкил этиш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси (1-қисм).
<https://lex.uz/docs/111189>.
2. И.К. Елеусизова. Правовое регулирование дочерних организаций. Право и государство, №3 (72),2016.
3. Frederick W. R. Focus 13 Challenges in Group Governance: The Governance of Cross-Border Bank Subsidiaries / foreword E. Wymeersch. Washington : The international Finance corporation, 2014.

УПРАВЛЕНИЕ ОБОРОТНЫМИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫМИ ФОНДАМИ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ОПЕРАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ

Джурабаев Отабек Джурабаевич

Ташкентский государственный экономический университет, PhD.

dloong1507@mail.ru

Аннотация

Эффективная управленческая деятельность в любом бизнес субъекте во многом зависит от правильно выбранной стратегии. Производственная деятельность невозможно представить без материальных затрат. Именно вопросы касательно оптимизации производственных процессов и затрат служит основным фактором конкурентного преимущество субъектов предпринимательство. В данной статье приведены основные аспекты управления оборотными производственными фондами как основополагающего элемента операционной стратегии.

Ключевые слова. Операционная стратегия, фонды обращения, оборотные средства, оборотные производственные фонды, материальные затраты.

Производственная деятельность промышленного предприятия связана с производством продукции на основании использования финансовых, материальных, информационных, человеческих. Наибольший удельный вес в операционных расходах, чаще всего имеют материальные ресурсы предприятия.

Материальные затраты (сырье и материалы, расходы на топливо и электричество) являются элементами оборотных средств предприятия, то есть результат операционной деятельности предприятия находится в прямой зависимости от эффективности использования оборотных средств предприятия. Поэтому стратегия операционной деятельности предприятия должна основываться на грамотном и обоснованном управлении его оборотными средствами. Важная роль оборотных средств предприятия в управлении объясняется их ролью в экономике предприятия в виде ресурса, необходимого для производства продукции предприятия.

Проблемы, возникающие с оборотными средствами в процессе функционирования предприятия и методов их оптимизации, рассматривались учеными в следующих аспектах:

- как способы моделирования оптимального размера партий поставок сырья, материалов и запасов готовой продукции (модель Харриса-Уилсона и производные от нее);

- в виде моделей оптимизации размера денежных средств предприятия и их наиболее ликвидных эквивалентов.

Оборотные средства в научной литературе классифицируются следующим образом (рис.1).

Рисунок 1. Структура оборотных средств промышленного предприятия

Функции управления оборотными средствами предприятия осуществляются чаще всего планированием определенного размера денежных средств, которые расходуются на сырье и материалы, хранение запасов, рационализацию производственного процесса и логистических схем сбыта продукции.

Говоря об управлении оборотными средствами, Ю.Н. Кулакова отмечает, что «поскольку управление является целенаправленным процессом, важнейшим является вопрос целеполагания в системе управления оборотными средствами. Цели, которые хозяйствующий субъект ставит перед собой, могут различаться на разных этапах его жизненного цикла, в разных условиях функционирования, созданных внешней средой» [1]. В этом случае главными целями можно считать максимизацию чистой прибыли и рентабельности, максимальное увеличение реализации готовой продукции, увеличение доли продукции предприятия на рынке, устойчивость финансового состояния.

Оборотные средства являются наиболее подвижной, мобильной и ликвидной частью активов, поскольку они находятся в непрерывном движении, переходя из одной вещественной формы в другую на различных стадиях производственного процесса (рис.2.).

Рисунок 2. Кругооборот оборотных средств производственного предприятия

В последнее время в научной литературе приобрела популярность теория о том, что главной целью управления является достижение максимальной стоимости бизнеса, что выражается в максимально высокой рыночной цене его акций, то есть принимаемые управленческие решения имеют цель постоянное повышение стоимости чистых активов. Однако, без роста прибыли и наличия нормальной платежеспособности, максимальное повышение стоимости активов невозможно.

Необходимо достижение оптимального соотношения между финансовыми результатами, стоимостью чистых активов и объемом ресурсов, необходимых для производственной деятельности предприятия.

Общая схема управления оборотными средствами предприятия приведена на рис. 3

Рассматривая разные цели для достижения управления оборотными средствами, можно выделить два преобладающих направления:

- достижение максимально эффективной производственной деятельности предприятия;
- достижение минимального финансового риска.

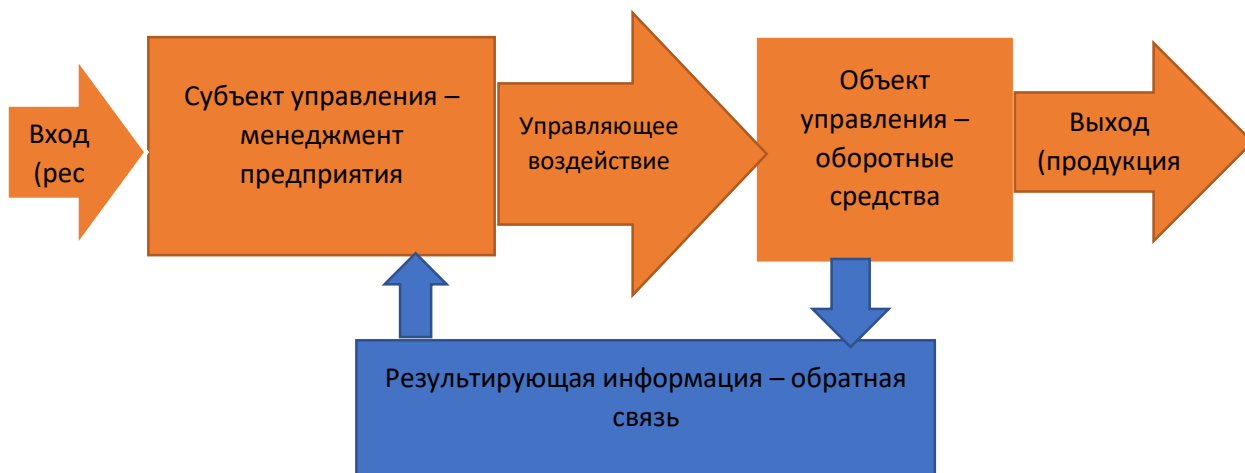

Рисунок 3. Общая схема управления оборотными средствами предприятия

Очевидно, что достичь максимально высоких значений одновременно по обеим направлениям невозможно. Достижение высокой оборачиваемости активов достигается за счет высоко рискованных финансовых инструментов, что приводит к снижению показателей надежности (финансовой устойчивости, платежеспособности).

Руководители предприятия при выработке операционной стратегии всегда стоят перед выбором максимальной эффективности, минимального финансового риска или компромиссного сочетания приемлемого уровня обоих факторов [2,3].

Следовательно, тенденция роста коэффициента оборачиваемости свидетельствует о повышении эффективности использования оборотных средств. О том же свидетельствует сокращение длительности оборота оборотных средств: чем больше оборотов сделает оборотный капитал в течение года, тем более эффективна деятельность предприятия.

Таблица 1

Методика расчета оборачиваемости оборотных средств

Показатель	Методика расчета
Оборачиваемость оборотных средств	$K_o = \frac{B}{Об_{ср}}$ Где B- выручка предприятия за отчетный период; Об _{ср} – средняя стоимость оборотных средств К _о - коэффициент оборачиваемости
Длительность оборота оборотных средств	$T = \frac{1}{K_o} = \frac{Об_{ср}}{B}$ Где T- длительность оборота оборотных средств К _о - коэффициент оборачиваемости

Продолжительность оборота в днях	$ОД = 360/К_о$ <p>Где ОД - продолжительность оборота оборотных средств в днях $K_о$ - коэффициент оборачиваемости</p>
Высвобождение оборотных средств из оборота	$\Delta CO = CO_0 - CO_1 * K$ <p>Где CO_0 - величина оборотного капитала за предыдущий период CO_1 – величина оборотного капитала за расчетный период, K – коэффициент роста продукции</p>
Рентабельность оборотных средств	$Р_{об} = П_{пр}/Обср * 100\%$ <p>Где $Р_{об}$ – рентабельность оборотного капитала $Обср$ - средняя стоимость оборотных средств</p>

Управление оборотными средствами зависит не только от показателей оборачиваемости, а также от мощности производственного оборудования, наличия или отсутствия брака, развитости логистической системы, своевременности выполнения своих обязательств перед поставщиками. Поэтому для полноценного анализа эффективности их использования необходимо все эти факторы.

Особенность стратегии операционной деятельности заключается в установлении прямой связи между главной и операционной стратегиями предприятия, путем конкретизации и детализации тех инструментов, методов и алгоритмов управления, которые применяет менеджмент предприятия для выполнения целей, намеченных главной стратегией.

Выделяют следующие подходы при формировании операционной стратегии управления запасами (рис.4).

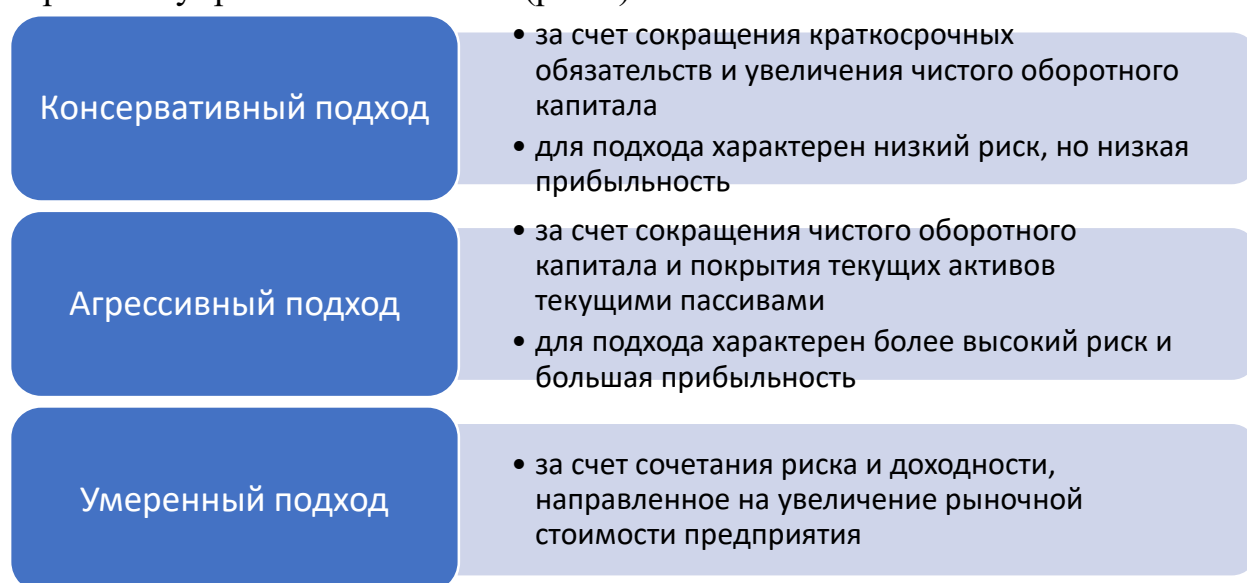

Рисунок 4. Подходы при формировании операционной стратегии управления запасами

Размер оборотного капитала, в соответствии с рассмотренными выше подходами, определяется с учетом оптимального сочетания эффективности использования оборотного капитала и финансовыми рисками в виде потери платежеспособности. Данные подходы основаны на компромиссе между рисками банкротства и максимально возможной прибыльностью предприятия, при условии обязательного учета сроков и издержек по привлечению тех или иных источников. Для того чтобы обеспечить функционирование предприятия, требуется грамотное управление оборотным капиталом. Модель управления оборотным капиталом определяет эффективность деятельности всего предприятия.

Важным элементом модели управления оборотным капиталом является управление запасами. В управлении запасами наиболее часто используются следующие методики [4].

Процесс управления оборотными средствами при формировании операционной стратегии включает в себя также управление дебиторской задолженностью предприятия. Управленческое воздействие на дебиторскую задолженность связано с необходимостью поддержания ее оптимального размера. Управление дебиторской задолженностью осуществляется как контролем своевременности оплаты контрагентами, мониторинг их финансового состояния во избежание отгрузки продукции неплатежеспособным предприятиям, создание оптимальных условий для оплаты долгов дебиторами.

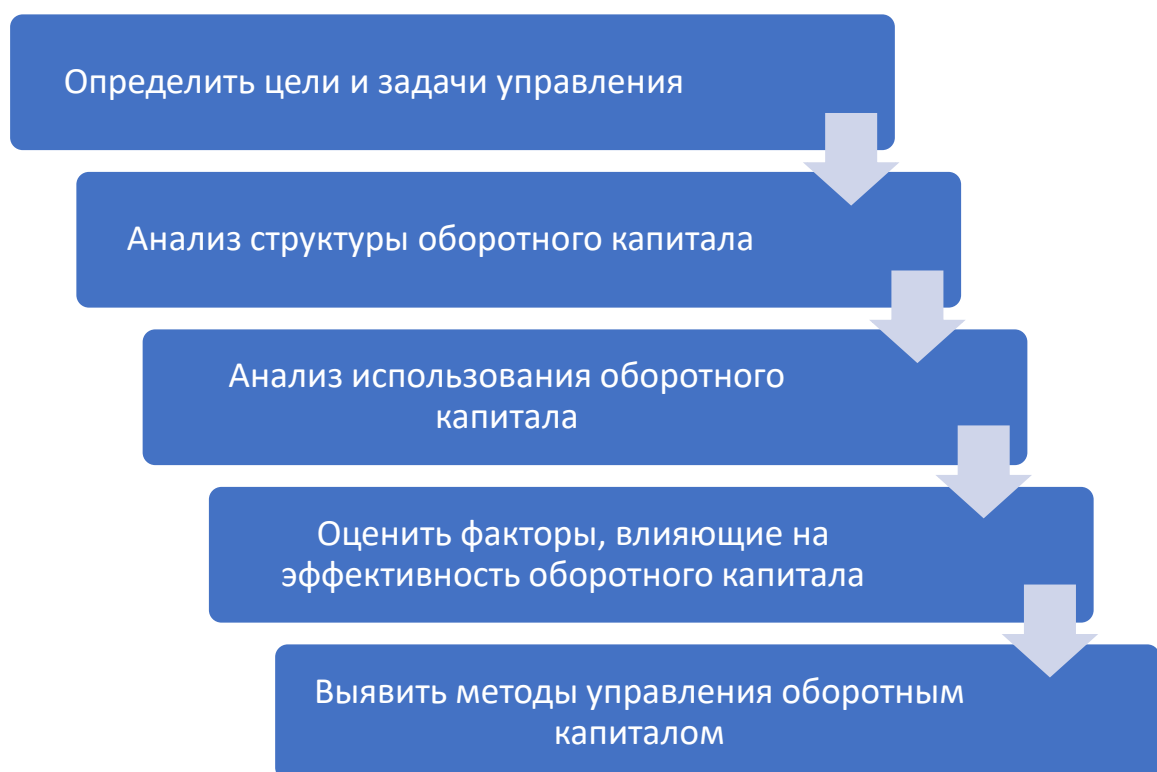

Рисунок 5. Методика управления оборотным капиталом

Рост величины дебиторской задолженности способствует некоторому увеличению ликвидности активов предприятия, но отрицательно влияет на

получение финансового результата. Поэтому цель управления – нахождение оптимальной величины дебиторской задолженности, которая обеспечит компромисс между прибыльностью предприятия и риском утраты платежеспособности.

В стадии зрелости, когда предприятие достигает устойчивого положения, руководство предприятия переходит к жесткой кредитной политике, не допускающей отсрочки платежей, что приводит к сокращению дебиторской задолженности. На стадии разрушения дебиторская задолженность вновь растет и предприятие использует стратегию ее продажи [5].

Использование теории жизненного цикла предприятия дает возможность своевременного изменения политики управления дебиторской задолженностью, не допуская потери платежеспособности и банкротства.

Разница между авторским и традиционными показателями, которые рассчитываются исходя из величины оборачиваемости по стоимости материалов, является существенной, причем такое отклонение может помешать принятию правильного управленческого решения в области управления запасами.

Таким образом, операционная стратегия деятельности предприятия в значительной степени зависит от методов управления оборотными средствами предприятия, поскольку именно правильность стратегии использования основных средств призвана уравновесить риски потери прибыльности и потери платежеспособности.

Модель управления дебиторской задолженностью в зависимости от жизненного цикла предприятия приведена на рис. 6.

Рисунок 6. Модель управления дебиторской задолженностью в зависимости от жизненного цикла предприятия

При управлении оборотными средствами предприятия имеет место следующее противоречие: максимальная эффективность управления оборотными активами достигается при максимальном уровне риска и минимизации показателей надежности деятельности (платежеспособности).

В связи с необходимостью нахождения компромисса между эффективностью и надежностью в управлении оборотными средствами, автором рассмотрено несколько методик управления запасами и управления дебиторской задолженностью, каждый из которых имеет свои преимущества и недостатки. Выбор методики должен производиться в зависимости от особенностей производственной деятельности предприятия, его маркетинговой и сбытовой политики.

Выбор методики управления дебиторской задолженностью зависит от особенностей производственной деятельности предприятия, емкости рынка, рентабельности продаж, стратегии дальнейшего развития предприятия.

В связи с важностью расчета оборотных средств автор предлагает методику расчета средней длительности пребывания оборотных средств в разных формах, которая учитывает большее количество факторов, и вследствие этого является более точной, чем традиционные методики.

Использованная литература

1. Кулакова Ю.Н. Формирование и реализация стратегии операционной деятельности промышленного предприятия: теория и методология: дисс. на соискание уч. степени доктора экономич. наук Челябинск, 2019, с.51
2. Коршунова, Е.Д. Адаптация операционной деятельности промышленного предприятия в условиях выхода из кризиса: применение инструментов процессного управления / Е.Д. Коршунова, О.В. Попова // Вестник МГТУ «Станкин». - 2011. - № 2 (14). - с. 102
3. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. — М.: Олимп-Бизнес, 2008, с.117
4. Аллаярова, М. К. Необходимость развития инновационного маркетинга в экономике Узбекистана / М. К. Аллаярова, М. О. Бозоров. // Вопросы экономики и управления. — 2018. — № 2 (13). — с. 15
5. Крылов Э.И., Власова В.М., Варфоломеева В.А. Роль цифровой среды в разработке, производстве и реализации инноваций // Развитие методологии современной экономической науки, менеджмента и образования в условиях информационно-цифровых трендов: материалы III Междисциплин. всерос. науч. конф. 2019. с. 152

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕНОВОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В СТРАТЕГИИ МАРКЕТИНГА

Юсунов Улугбек Шукруллаевич

Старший преподаватель, PhD

Ташкентский государственный экономический университет

dildorayusupova58@mail.ru

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы формирования ценовой конкурентоспособности продукции легкой промышленности в маркетинговой стратегии. Рассмотрены вопросы разработки тактики ценовой политики. Рекомендуется метод поэтапного анализа ценообразования продукции.

Ключевые слова: конкурентоспособность, текстиль, промышленность, продукция, стратегия, маркетинг.

Важной задачей легкой промышленности является производство товаров, которые по качеству и естественно в количественном отношении удовлетворяли бы потребность населения нашей Республики. Реализация этой задачи в конечном итоге должно быть направлена на достижение устойчивого производства в условиях жесткой конкуренции, что объясняется экспансией товаров зарубежного производства на наш внутренний рынок, который сегодня не в полной мере может противостоять этому натиску.

Главным выигрышным моментом в этой конкурентной борьбе зарубежных производителей товаров легкой промышленности, на наш взгляд является, ценовая доступность и достаточно широкий ассортимент ряда этих товаров.

Совершенствуя процесс производства, действующие швейные предприятия страны должны выживать в конкурентной борьбе за рынки сбыта. Конкуренция неизбежно ставит их в такое положение, когда они вынуждены менять тактику и стратегию производства, повышать качество своей продукции, осваивать ее новые виды, использовать совершенные и гибкие методы ценовой стратегии предприятия.

Ценовая политика предприятия может быть определена как скоординированная стратегия менеджмента предприятия по установлению, поддержанию и установления цен на производимую продукцию. Стратегические аспекты ценовой политики содержат в себе целевые задачи, направленные на оптимизацию всей производственной и сбытовой деятельности предприятий, фирм, а также поддержания уровня продаж в соответствии с изменяющимися условиями рынка.

То есть, тактика ценовой политики должна устранять сбои, возникающие в следствии непредвиденных изменений рынка, поведения конкурентов, а также просчетов, возникающих в следствии ошибок персонала (маркетинга, производства и т.д.). Правильный выбор ценовой стратегии и тактики ее применения влияет на уровень продаж и

соответственно прибыли. Задача выбора стратегии ценообразования в принципе не сложна, так как в практике деятельности предприятий рыночная экономика определила и предлагает различные стратегии установления цен, ценовые стратегии маркетинга и ряд других мер. Наиболее распространенными такими стратегиями, на наш взгляд являются следующие:

Повышение прибыли и доходности, благодаря этой стратегии предприятие реализует меры по увеличению прибыли, которая должна опираться на комплекс мер по реализации этой стратегии. Естественно, что решение этой задачи опирается как на текущую, так и на перспективную стратегию ценообразования.

Завоевание и лидерство на рынке в части установления и диктата цен, наиболее используемая стратегия предприятий, имеющих значительные доли рынка в части производимой продукции, т.е. это крупные предприятия и фирмы. Эти предприятия являются наиболее активными при установлении общих ценовых уровней на свою продукцию и отличаются от аналогичной продукции конкурентов.

Сегодня, одним из важных моментов выживания предприятий швейной отрасли, при прочих равных условиях, является более широкое применение в деятельности предприятий ценового маркетинга, который обеспечивает ценовую конкурентоспособность продукции, использует возможности для проведения гибкой ценовой политики и обеспечит успешную конкуренцию импортной продукции на внутреннем рынке. Известно, что одним из важных путей в стратегии ценообразования и производства продукции является метод установления цены на основе безубыточности и обеспечения целевой прибыли. Важным элементом ценообразования в маркетинговой стратегии является фактор жизненного цикла товара.

Предприятия швейно-трикотажной промышленности, производящие достаточно широкий ассортимент продукции, должны придерживаться, этапного проникновения на рынок именно с учетом жизненного цикла каждого вида изделия. Минимальный уровень цены зависит от уровня себестоимости и затрат на реализацию продукции, а максимальный - уровнем качества товара, новизной, имиджем предприятия (брендом) и естественно уровнем спроса, который на наш взгляд необходимо в определенных случаях не только формировать, развивать но и стимулировать.

На основе зависимости изменения затрат, изменения цены и объемов продаж в соответствии со спросом, предприятия легкой промышленности должны придерживаться определенной ценовой и маркетинговой стратегии выбранной в соответствии с конкретной ситуацией на рынке товаров легкой промышленности. Одной из таких стратегий ценообразования и маркетинга на наш взгляд может послужить этапный анализ ценообразования продукции.

изучение сегментов рынка и цен на аналогичную продукцию;
структуры и объемы продаж продукции;
расчет цены продукции (максимальной, средней и минимальной);

расчет объемов продаж при различных ценах;
установление допустимых цен с учетом жизненного цикла товара;
определение влияния цен на объем продаж и доходность;
анализ и определение наилучшего варианта по установлению цены
объемов производства продукции в ассортименте.

Проведенный анализ деятельности предприятий позволил сделать вывод и разработать вышеизложенные предложения по оформлению ценовой конкурентоспособности предприятий легкой промышленности, что позволило бы отечественным производителям выдержать жесткую конкуренцию и расширить ассортимент вырабатываемой продукции.

Использованная литература

1. Юсупов У.Ш. Роль инновационных стратегий в развитии предприятий легкой промышленности Узбекистана. «Образование и воспитание молодежи – фундамент благополучия и процветания жизни» Международная научно-практическая конференция. Филиал МГУ им.М.В. Ломоносова в г.Ташкенте. 16-17 апреля 2013г.

2. Юсупов У.Ш. Ўзбекистон энгил саноатининг ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш имкониятлари. “Фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграциялашуви шароитида инновацион технологияларнинг долзарб муаммолари” ТТЕСИ. Республика илмий-амалий конференцияси, 2014й. 20-21 ноябрь.

3. «Ўзтўқимачиликсаноат» уюшмасининг йиллик ҳисоботлари.

ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИ ВА МАМЛАКАТИМИЗ ХУДУДЛАРИДА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

*Собиржоновна Камола Аброржон қизи
Тошкент давлат иқтисодиёт университети магистри*

Аннотация

Мазкур мақолада хизматлар соҳасида рақобат муҳитини шакллантириши ва унинг моҳиятини такомиллаштириши, хизматлар соҳасида рақобат муҳитини ривожлантириши йўллари бўйича муаллифлар томонидан фикр-мулоҳазалар келтирилган. Қолаверса, хизматлар соҳасида рақобат муҳитини шакллантириши ва такомиллаштириши бўйича илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: *хизмат, хизматлар соҳаси, рақобат, рақобат муҳити.*

Мамлакатимизда иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш жараёнида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришга кенг эътибор қаратилмоқда. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида хизматлар соҳасини ривожлантириш борасида бир қанча вазифалар белгилаб берилди. Жумладан, ҳудудларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантириш орқали кейинги 5 йилда хизмат кўрсатиш ҳажмини 3 бараварга

ошириш ҳамда ушбу йўналишда жами 3,5 миллион янги иш ўринларини яратиш, шаҳар ва туманлар марказларида аҳолининг кундалик эҳтиёжи юқори бўлган маиший ва коммунал хизматларни ривожлантириш бўйича пуллик сантехника, электрик, уй жиҳозларини таъмирлаш, кейтеринг каби хизматларни кўрсатиш пунктларини ривожлантириш, республика ҳудудларида савдо ва йўлбўйи хизматларини ривожлантириш орқали 130 та замонавий бозорлар ва савдо комплекслари, йўлбўйи инфратузилмасини ривожлантириш бўйича 65 та йирик ҳамда 5000 та кичик хизмат кўрсатиш объектларини ташкил этиш, сервис соҳасида яширин иқтисодиёт улушини 3 бараварга қисқартириш, хизматлар соҳасининг жозибадорлигини ошириш мақсадида соҳадаги тадбиркорлик субъектларига қўшимча имтиёзлар тақдим этиш⁷⁷ каби кейинги беш йилда бажариладиган тадбирлар белгилаб олинди.

Ўзбекистонда мустақилликка эришилган дастлабки йиллардан бошлаб хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантиришга ҳудудларнинг иқтисодий салоҳиятини юксалтирувчи муҳим соҳалардан бири сифатида алоҳида эътибор қаратилиб келинмоқда. Чунки бозор иқтисодиётини таркибий ўзгартириш шароитида энг асосий масалалардан бири – хизматлар соҳасини ривожлантириш, шунингдек, соҳада аҳолининг иш билан бандлик даражасининг кенгайиб бориши ҳисобланади. Ҳозирда бирор мамлакатни ривожланган мамлакатлар қаторига қўшиш учун хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг мамлакатда яратилаётган ЯИМ даги улуши 65 фоиздан юқори бўлиши асосий мезон бўлиб қолмоқда. АҚШ иқтисодиётида яратилган ЯИМ таркибида хизмат кўрсатиш соҳаси улуши 78, Японияда 62 фоизни ташкил этади. Шу сабабли мамлакатимизда мазкур соҳани жадал ривожлантиришга алоҳида эътибор бериб келинмоқда.

Хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг илмий-назарий асосларига эътибор қаратсак, иқтисодчи олимлар томонидан чоп этилган кўплаб иқтисодий адабиётларда “хизмат кўрсатиш” тушунчасининг иқтисодий моҳиятини очиб беришга ҳаракат қилинган. АҚШлик иқтисодчилар Кэмпелл Р.Макконнелл ва Стэнли Л.Брюлар “хизмат – бу сезиб бўлмайдиган (кўзга кўринмайдиган) ва унинг ўрнига қийматга эга бўлган қандайдир нарсани истеъмолчи, фирма ёки ҳукумат томонидан тақдим этилишидир”⁷⁸, деб таъриф беришган. Ф. Котлер “Хизматлар - бир томон иккинчи томонга таклиф этиши мумкин бўлган ҳар қандай фаолият ёки неъмат, бирон нарсага эгалик қилиш имконини бермайдиган фойдали ҳаракат”⁷⁹ деб таъкидлаган.

Мамлакатимиздаги иқтисодчи олимлардан И.С.Очилов “Хизмат деганда инсоннинг, хўжалик юритувчи субъектларнинг, давлатнинг ва жамиятнинг маълум эҳтиёжини қондиришга йўналтирилган кишиларнинг наф келтирадиган

⁷⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.

⁷⁸ Макконнелл К.Р, Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика.2 Т.:Пер.С англ. Т.2.– Таллин, 1993, стр.398.

⁷⁹ Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент // Экспресс-курс. 2-е изд. / Перевод с англ. Под ред. Божук С.Г. Спб.: Питер. 2005. С-301

хизмат жараёни билан боғлиқ онгли фаолияти тушунилади” деб таъкидлаган⁸⁰. М.М.Муҳаммедов хизмат кўрсатиш соҳасини инсон нуқтаи- назаридан қараб, аҳолининг соғлиғига, кайфиятига, меҳнатга муносабатига, ишчи ходимларнинг меҳнат унумдорлиғига, ўз ҳаётдан розилик даражаси ва хурсандчилиғига, умуман ишлаб чиқариш кучларининг ҳаёти ва тараққиётига бевосита ва сезиларли даражада таъсир кўрсатадиган соҳа”⁸¹ деб таърифлаган, Ж.М.Қурбонов хизмат кўрсатиш “бу инсонларнинг яхшилик, эзгулик, манфаат келтириш йўлидаги ҳаракати билан фаолият олиб бориши тушунилади”⁸² деб таъриф берган. Қ.Ж. Мирзаев хизмат кўрсатиш соҳасини корхоналарнинг даромад олиш нуқтаи назаридан қараб, “хизмат кўрсатиш - инсонларнинг ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш субъектларида юзага келадиган, ўз истеъмол эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган ва даромад олишга қаратилган ҳаракатлар мажмуини ифодаловчи фаолият”⁸³ деб айтган.

Мамлакатимизда 2020 йил якунларига кўра хизматлар ҳажми 219 978,5 млрд. сўмликни ташкил этди. Бу борада энг юқори кўрсаткичларни Тошкент шаҳри (79 879,3 млрд. сўм), Тошкент вилояти (16 438,3 млрд. сўм), Самарқанд вилояти (14 086,1 млрд. сўм) ва Фарғона вилояти (13694,4 млрд. сўм) ташкил этди. Хизмат кўрсатиш соҳасининг ҳудудлар ЯҲМлари таркибидаги улуши ортиб бориши билан бир қаторда хизматлар соҳасининг ўсиш суръатлари ҳам ортиб бормоқда. Мамлакатимизда қабул қилинган Давлат дастурларини амалга ошириш натижасида кейинги йилларида хизматлар соҳасининг иқтисодий тармоқ ва соҳаларида нисбатан юқорироқ ўсиш суръати кузатилган. Бу даврда яратилган хизматлар ҳажми ўсиши саноат ва қишлоқ хўжалигидаги ўсишдан сезиларлича илгарилаб, 3 баробарга ошди.

Хизмат кўрсатиш соҳасида сифат кўрсаткичлари қатъий равишда ошиб, унга бўлган талабнинг ўсиб бориши соғлиқни сақлаш, савдо, умумий овқатланиш хизматларининг янада ривожланишига, шунингдек, илгари мавжуд бўлмаган юқори технологияли хизматларнинг шаклланишига ва юзага чиқишига сабаб бўлди. Юқори сифатли турли-туман хизматларнинг мавжудлиги аҳолининг соғлиғига ва инсонлар кайфиятига ижобий таъсир кўрсатади, ишчиларнинг иш унумини, истеъмол харажатларини оширади, бўш вақтни кўпайишига ва аҳолининг дам олишига имконият беради. Инсон фаолиятида жуда қулай, хўжалик ишлаб чиқариш жараёнига ижобий таъсир кўрсатаётган янги хизмат кўрсатиш тармоғи, яъни бугунги кунда зудликда маълумотлар билан таъмин этувчи интернет, мобиль (уяли) телефонлар ва бошқа фан-техника ютуқларини қўллайдиган хизмат турлари ривожланиб бормоқда. Мазкур хизмат турларининг ривожланиши мамлакатимизнинг нафақат иқтисодий қудрати юксалишига, унинг интеллектуал салоҳияти ошишига ҳам хизмат қилади.

Умуман, мамлакатимиз ҳудудларида хизмат кўрсатиш соҳасини

⁸⁰Очилов И.С. Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм соҳаларини ривожлантириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари. Монография. “Иқтисод молия”, 2008. 37 б.

⁸¹ Муҳаммедов М.М. —Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш - устувор масала // – «SERVIS». Илмий-оммабоп журнал. 2009 йил, 1–сон. 53 б.

⁸² Қурбонов Ж.М.Хизмат, хизмат кўрсатиш, сервис //«SERVIS».Илмий-оммабоп журнал.2009 йил, 1–сон. 58 б.

⁸³ Мирзаев Қ.Ж. Агросервис хизматлари самарадорлигини оширишнинг методологик асослари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. 2012 й. 49 бет.

такомиллаштириш учун қуйидаги асосий йўналишларга эътибор қаратиш зарур деб ҳисоблаймиз:

- ҳудудларда хизматларни янги замонавий турларини ривожлантиришга кенг эътибор қаратиш, хизматлар турларини янада кенгайтириш керак;

- ялпи ҳудудий маҳсулотни ҳисоблашда ҳудудларидаги баъзи хизмат турларнинг ҳисобга олинишини такомиллаштириш зарур, бу ялпи ҳудудий маҳсулот таркибида хизматлар соҳасининг улуши ошишига олиб келади;

- ҳудудларда хизматлар соҳаси бўйича малакали мутахассислар тайёрлашга эътиборни кучайтириш лозим;

- хизматлар соҳасини ривожлантириш орқали ҳудудларда янги иш ўринларни яратишни жадаллаштириш керак;

- ҳудудларда хизматлар соҳасига янги инновацион технологияларни кенг жалб этиш зарур;

- ҳозирги кундаги замонавий хизмат турлари ҳисобланадиган алоқа ва ахборотлаштириш, компьютерда дастурлаш хизматларининг жами ҳудудий хизматлар таркибида улушини оширишга эътибор қаратиш лозим ва бошқалар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги Фармони // lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрда “Рақамли Ўзбекистон- 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // lex.uz.

3. Сафаров Б.Ш. “Миллий туризм хизматлар бозорини инновацион ривожлантиришнинг методологик асослари” // Монография. - Тошкент: «Фан ва технология» нашриёти, 2016. - 184 б.

4. 2017-2020 йилларда “Иқтисодий фаолият турлари бўйича хизматлар ишлаб чиқариш” бўйича статистик тўпламлар. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси.

ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТНИ РАҚОБАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ

*Яхшиева Мақсуда Хаитмуратовна
Тошкент Давлат итисодиёт университети магистранти
Илмий раҳбар и.ф.н., доц. М. Умархожаева*

Аннотация

Ушбу мақолада электрон тижоратни рақобатни ривожлантиришдаги ўрни, шунингдек, унинг таҳлили ёритилган.

Калит сўзлар: электрон тижорат, электрон ҳукумат, Рақамли Ўзбекистон, блокчейн, рақобат.

Жаҳонда ахборот технологияларининг ривожланиши хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги муносабатлар мазмуни ва бизнес юритиш

механизмларини жиддий ўзгартирди. Халқаро ҳисоботларга кўра, 2021 йил бошида электрон тижорат дунёдаги чакана савдо умумий ҳажмининг 17,5 фоизини ташкил қилган бўлса, электрон тижорат(ЭТ) айланмаси 4 триллион АҚШ долларига етди⁸⁴. Бундан ташқари, пандемия ҳолати электрон бозорнинг йилига 32%гача кенгайишига олиб келди⁸⁵. Электрон савдо улушининг ўсиши муносабати билан унинг монополияга қарши курашни такомиллаштириш зарурияти янада ортди. Бу жараёнларда самарали иқтисодий ечимлар тадбиркорлик субъектлари ва истеъмолчиларнинг товарларни электрон шаклда харид қилиш амалиётида мослашувчанликни таъминлашга хизмат қилмоқда.

Дунёда пандемия даврида электрон тижоратнинг ривожланиши, ушбу институтнинг бир қатор сегментлари учун янги савдо каналларини молиявий қўллаб-қувватлаш, электрон тўловларни амалга оширишни иқтисодий таъминлаш хусусиятлари, смарт контрактлар, крипто-валюталар, NFT, иқтисодий фаолиятда сунъий интеллектнинг иштироки каби электрон тижоратнинг янги институтлари иқтисодий режимини яратиш масалалари кенг ўрганилмоқда. Хусусан, электрон иқтисодий муносабатлар иштирокчиларининг асосий «рақамли» ҳуқуқларини назарий ва қонуний жиҳатдан таъминлаш, электрон савдо майдончаларининг турли кўринишлари фаолиятини тартибга солиш, виртуал активлар айланиши, интеллектуал мулк объектларини ҳимоя қилиш, электрон молия бозорларида пул ювиш ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашишнинг замонавий талабларини жорий этиш, шахсий маълумотларнинг махфийлигини ва ҳимоясини таъминлаш масалалари тобора долзарб аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистонда қонунчилик ва иқтисодий назария АКТ, халқаро электрон айланманинг жадал суръатларда ривожланишидан ортда қолмоқда. молиявий тузилмаларнинг мураккаблиги ва янгилиги иқтисодни қўллаш амалиётида ягона ёндашув йўқлигига олиб келди, бу эса бир қатор иқтисодий бўшлиқлар ва коллизияларни келтириб чиқарди. Электрон тижорат жараёнида шартномалар тузиш янги, номланмаган шартномалардан фойдаланишни талаб қилади. Ушбу муносабатларнинг кўшимча мураккаблиги уларнинг «хорижий элемент» иштироки билан боғлиқлиги ҳисобланиб, кўпинча тижорат битимлари иштирокчилари турли юрисдикцияларга тегишли бўлади. Шу сабабли, рақамли иқтисодиётга фаол ўтиш келгуси беш йил ичида энг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланди. Бу эса, ўз навбатида, рақамли иқтисодиётни асосий «драйвер» соҳага айлантириб, унинг ҳажмини камида 2,5 баравар оширишга қаратилган ишларни олиб бориш Янги Ўзбекистоннинг 2022–2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегияси мақсадларидан бири сифатида (25-мақсад) белгиланишига хизмат қилди.

Ўзбекистонда сўнги йилларда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар ва «Электрон тижорат тўғрисида»ги (2015), «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида»ги (2004), «Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида»ги (2019) қонунлари, Ўзбекистон Республикаси

⁸⁴ <https://activate.com/outlook/2020>

⁸⁵ <https://s.wsj.net/public/resources/documents/Activate%20Outlook%202021%20presentation.pdf>

Президентининг «Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2018), «Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2020) қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Рақамли Ўзбекистон – 2030» стратегияси тўғрисида»ги (2020) Фармони ва ушбу соҳадаги бошқа қонунчилик ҳужжатларида назарда тутилган вазифаларни амалга оширишга муайян даражада хизмат қилади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»(14.05.2018)ги, «Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»(28.04.2020) ги, «Шартномавий муносабатларини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»(14.09.2021)ги, «Электрон тижорат маъмурчилигини такомиллаштириш ва уни янада ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш тўғрисида»(17.11.2021)ги фармонлари ва қарорлари, шунингдек «Рақамли Ўзбекистон-2030» стратегияси (ПФ-6079-05.10.2020) каби муҳим ҳужжатларнинг қабул қилинганлиги муҳим аҳамиятга эга.

Бироқ глобал даражада, шу жумладан, ICT Development Index, E-Government Development Index, CyberSecurity Global Index каби рейтингларда, сўнгги беш йил ичида сезиларли ютуқларга эришилганига қарамасдан, мамлакатимиз ҳали ҳам нисбатан юқори бўлмаган ўринларни эгаллаб, электрон тижорат жиҳатидан ривожланган мамлакатлардан анча орқада эканлиги, ўрганилаётган иқтисодий муносабатларни тартибга солиш зарурлигини кўрсатмоқда.

XXI аср бошларидан эътиборан АТнинг жадал ривожланиши, махсус ахборот муҳити—Интернетда ривожланаётган янги ижтимоий муносабатларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Мамлакатимизда «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясига мувофиқ иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларини рақамлаштириш, давлат ахборот тизимлари ва электрон хизматларни жорий этиш, шунингдек, рақамли технологиялардан кенг фойдаланишни таъминлаш бўйича халқ таълими, давлат хизматлари, суд, молия ва банк тизимида комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Экспертларнинг фикрича, 2020 йилдан бошлаб йирик банкларнинг қарийб 30 фоизидан ортиғи ўзларининг иш фаолиятида блокчейн технологиясидан фойдаланишни бошлаб юборишди. Бунга блокчейн технологиясининг нисбатан эндигина яратилганига қарамасдан, унинг мавжуд бизнес жараёнлардаги инқилобий ўзгаришларни қамраб олгани молия бозорлари иштирокчилари орасида улкан қизиқиш уйғотганини сабаб қилиб кўрсатиш мумкин.

Шу билан бирга, рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматнинг ривожланиш ҳолатини самарали рейтинг баҳолаш тизими ҳамда уни амалга оширишнинг идоралараро механизмининг йўқлиги иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларни рақамли трансформацияси ҳозирги ҳолатини чуқур таҳлил қилишга тўсқинлик қилмоқда. Бугунги кунда Ўзбекистонда умуман Интернетда иқтисодий муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик, шунингдек ЭТдаги рақобат муҳитини тартибга солиш бўйича ҳам махсус қонунчилик тармоғи мавжуд эмас.

Ушбу соҳадаги турли нуқтаи назарларни таҳлил қилиш ўрганилаётган муносабатларни тартибга солиш бўйича диаметрал ёндашувлар мавжудлигини кўрсатади. Бунда норматив ҳужжатлар даражасида Интернет тармоғидаги барча муносабатларни тўлиқ тартибга солишдан бошлаб барча иштирокчиларнинг ҳаракатларининг тўлиқ эркинлигигача («қонундан ташқари муҳит») назарда тутилмоқда.

Интернет-иқтисодий муносабатларни иқтисодий тартибга солишнинг тубдан янги тамойилларини ишлаб чиқишга зарурат йўқлигини таъкидлаб ўтиш лозим. Уларни ривожланаётган институтларни мослаштириш ва мавжуд фуқаролик-молиявий парадигмага «локализация қилиш» муҳимдир. ЭТ электрон ахборот алмашинуви орқали фуқаролик-молиявий битимлар ва ташкилий битимларни мунтазам равишда тузиладиган товарларни сотиш бўйича тадбиркорлик фаолияти амалга ошириладиган ижтимоий муносабатлар соҳаси бўлиб хизмат қилади.

Мазкур ёндашув амалдаги қонунчиликда акс эттирилиши керак, хусусан, Ўзбекистон Республикаси «Электрон тижорат тўғрисида»ги Қонунининг 3-моддасига қуйидаги таҳрирда баён этиш зарур: «электрон тижорат деганда, ахборот тизимларидан фойдаланган ҳолда масофадан тузиладиган ҳамда нотариал ва давлат рўйхатидан ўтказишни талаб қилмайдиган битимлар тузиш ва ижро этишга йўналтирилган фаолият, шу жумладан касбий фаолият тушунилади». Шартномаларни тузиш ва ижро этишнинг махсус шакли сифатида ЭТни тан олган ҳолда, ушбу ҳаракатлар АТ орқали амалга оширилади, деган хулосага келиш мумкин. Бироқ бу муносабатларнинг турига (сотиб олиш ва сотиш, етказиб бериш, ишларни бажариш, хизмат кўрсатиш) қараб, тегишли қоидалар билан тартибга солинадиган битимларнинг иқтисодий табиати ўзгармайди. Мунтазам равишда тузиладиган бундай битимлар ЭТда асосий ўринни эгаллайди. Бундан ташқари, электрон тижорат айланмасини ташкил қилиш ва асосий битимларнинг бажарилишини таъминлайдиган қуйидаги ташкилий битимлар талаб этилади: ахборот-коммуникация тармоғига кириш хизматларини кўрсатиш; товар бозорининг турли шакллари ташкил этиш; ЭТ маблағларини шакллантириш бўйича хизматлар кўрсатиш (масалан, ЭРИ дан фойдаланиш); электрон ҳисобкитобларни амалга ошириш; дастурий таъминотни ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланиш; турли хил алоқа шакллари қўллаш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПК-6079-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 августдаги “Ўзбекистон Республикаси миллий статистика тизимини янада такомиллаштириш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПК-4796-сонли қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 июлдаги Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисидаги ПҚ-3832-сонли қарори.

Фойдаланилган интернет сайтлари:

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.antimongov.uz

ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ И ПРАКТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ РАЗВИТИЯ КЛАСТЕРОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Худайбердиева Ойша Курбоновна

*Бухарский Инженерно-Технологический институт
ассистент кафедры "Менеджмент"*

Асраева Эзола Даврон кизи

Студент Бухарского Инженерно-Технологического института

Аннотация

В данной статье представлены аналитические данные о целесообразности и практической значимости развития агокластеров в условиях цифровой экономики на примере Бухарской области.

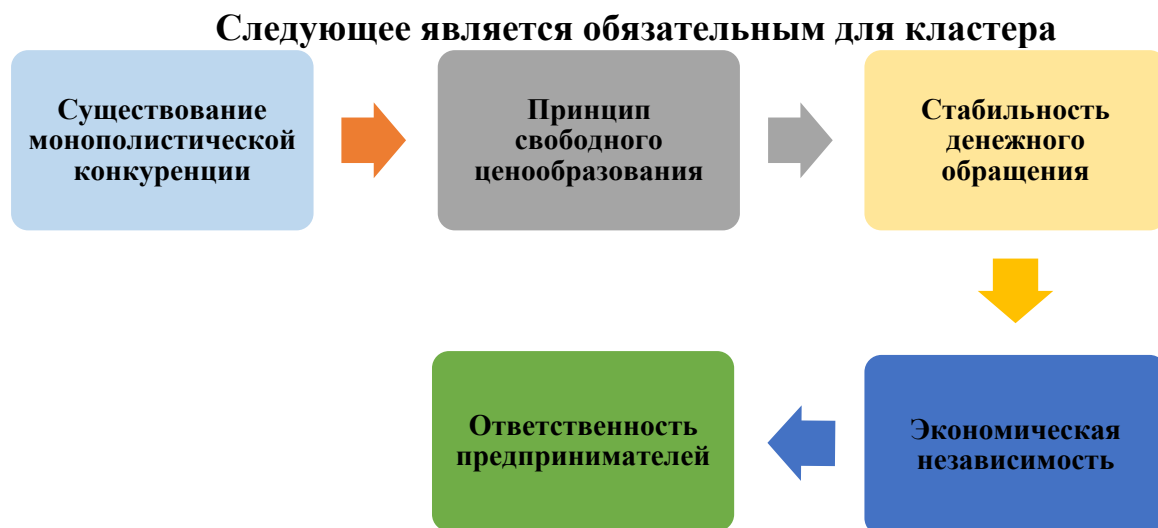
Ключевые слова: концепция Индустрия 4.0, цифровые технологии, в АПК, кластер, агрокластер, агропродовольственный кластер, животноводческий кластер.

Начало 21 века связано с активным внедрением процессов цифровизации в современную экономику, основанных на информационной и промышленной революциях, а также процессах экономической глобализации и кластеризации.

На данный момент в экономике продолжают формироваться инновационные кластеры, появляются новые задачи в связи с внедрением глобально конкурентоспособных цифровых технологий и, соответственно, переходом экономики в цифровой формат. Цифровизация в инновационных кластерах промышленности реализуется на основе концепции Индустрии 4.0, которая подразумевает сквозную цифровизацию всех процессов и их интеграцию в интеллектуальную технологическую платформу. Это подчеркивает несомненную актуальность и практическую значимость развития инновационных кластеров, формирования имиджа цифровых систем, развития инфраструктуры цифровой экономики в условиях цифровой трансформации.

В глобальном информационном пространстве меняются экономические отношения, устоявшиеся методы и формы управления, социальное и трудовое взаимодействие, глобальный инклюзивный экономический рост, свобода слова. Человеческий капитал не является исключением. Страны, которые смогут быстро и эффективно использовать открывшиеся возможности, получат значительное конкурентное преимущество. Уже сейчас цифровизация экономики разных стран существенно отличается.

На сегодняшний день одним из направлений работы по совершенствованию управления и повышению эффективности сельскохозяйственного производства в агропромышленном комплексе (АПК) может стать создание регионального агропродовольственного кластера. В то же время это может быть сделано за счет реализации поставленной задачи и широкого внедрения кластеризации агропромышленного производства.⁸⁶

В экономической литературе кластер описывается как экономический комплекс, который формируется на основе региональной концентрации специализированных сетей поставщиков, основных производителей и потребителей, связанных технологической цепочкой.

Действуя как интеграционный механизм, он позволяет фирмам повышать свою конкурентоспособность.

Она заключается в разработке рекомендаций по внедрению эффективных форм реализации сельскохозяйственного потенциала Бухарской области путем кластеризации агропромышленного производства в сельском хозяйстве. Предприятия пищевой промышленности играют ключевую роль в формировании агропродовольственных кластеров.

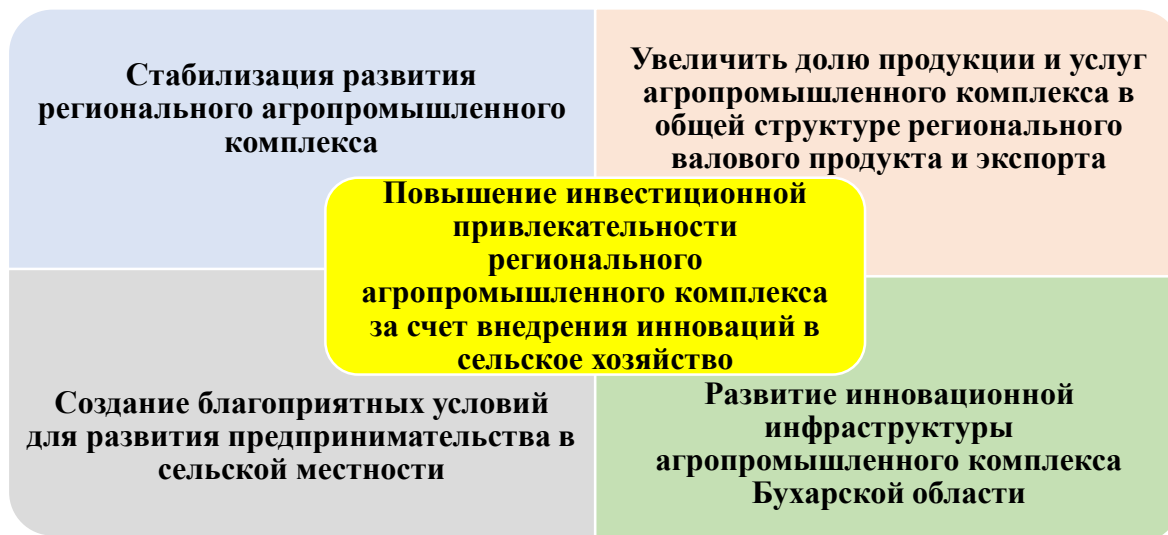
Основной задачей аграрных кластеров станет постепенное формирование научно-технического потенциала региона и превращение его в реальный фактор, обеспечивающий переход агропромышленного комплекса на путь инновационного развития.

При формировании агрокластеров рекомендуется ориентироваться на создание многоотраслевых кластеров путем объединения организаций различных форм собственности, включая крестьянские (фермерские) хозяйства и личные подсобные хозяйства населения, которые реализуют аграрный потенциал региона, предполагают рациональное распределение сельскохозяйственной продукции и углубление специализации.

⁸⁶https://www.researchgate.net/publication/342527413_Generation_and_development_of_the_region_cluster_environment_in_the_agro-industrial_complex_economy_of_the_Rostov_region

В качестве примера давайте подробно рассмотрим создание животноводческого кластера на принципах совместного финансирования, с использованием государственно-частного партнерства, иностранных капиталовложений и региональных бюджетов.

Основные задачи перспективных сельскохозяйственных кластеров

Производство животноводства позволяет Бухарской области быть полностью самодостаточной, а также иметь доступ к внешним рынкам, что положительно сказывается на валовом региональном продукте за счет продукции с добавленной стоимостью (переработка и реализация готовой продукции).

Создание благоприятных социально-экономических условий для деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей, развитие рынка продовольствия и продукции животноводства является приоритетной задачей региональных государственных учреждений.

Реализация программы расширения рынков сбыта с учетом иностранных потребителей также требует поддержки региональных и городских властей в установлении отношений сотрудничества с соседними регионами на основе долгосрочных контрактов.

Объем сельскохозяйственной продукции, произведенной в Бухарской области в январе-сентябре 2022 года, составляет 22897,7 миллиардов долларов, или увеличение на 103,5% по сравнению с соответствующим периодом 2021 года.

Анализируя состав всей сельскохозяйственной продукции, производимой в Бухарской области, по видам продукции, видно, что наибольшая доля приходится на мясо (32,3%), овощи (12,1%), молоко (11,2%), а также соответствующие фрукты и ягоды (9,2%).

Ниже приведен расчет фактического и прогнозируемого объема сельскохозяйственного производства на период до 2028 года для всех категорий фермерских хозяйств в районах Бухарской области.⁸⁷

⁸⁷ file:///C:/Users/user/Downloads/Qishloq,%20o%60rmon%20va%20baliqchilik%20xo%60jaligi.pdf

Производство основных видов животноводческой продукции по категориям продукции в хозяйствах Бухарской области.⁸⁸

Сельскохозяйственная продукция	2010	2014	2016	2018	2020	2022	2024	2026	2028
Мясо в живом весе, тонн	1 250	4 256	10 988	41 001	47 561	48 884	52 104	58 900	64 780
Молоко, тонн	15 201	35 602	80 957	175 124	192 846	196 717	220 004	265 224	380 442
Яйца, тысяча штук	3 523	7 330	13 431	77 230	83 332	77 797	81 115	86 502	91 005
Шерсть, тонн	-	-	5	10	109	115	150	187	210
Черная кожа	41 889	65 005	93 008	94 861	145 791	146 022	156 897	168 202	179 307

Из таблицы видно, что к 2022 году по сравнению с 2010 годом производство мясной продукции (в живом весе) увеличится на 47 634 тонны, молочной продукции - на 1194,1 тыс. тонн.

Созданию региональных сельскохозяйственных кластеров служит интеграция производства, хранение, переработка и реализация конечной продукции на внутреннем и внешнем рынках, в результате чего аграрный потенциал региона реализуется более полно.

В представленной концепции, независимо от формы собственности, любое предприятие, занимающееся переработкой сельскохозяйственной продукции и производством продуктов питания, сможет получить государственную поддержку. Это могут быть сельскохозяйственные предприятия, индивидуальные предприниматели, кооперативы или общества с ограниченной ответственностью.

Формирование сельскохозяйственных кластеров повышает инвестиционную привлекательность, что, в свою очередь, вносит значительный вклад в экономический рост региона и служит устойчивому развитию сел.

Развитию кластеров способствует совершенствование законодательной базы районными и городскими властями, устранение препятствий для местной конкуренции, концентрация усилий по привлечению инвесторов, расширение рынков сбыта, создание программ подготовки и переподготовки специализированных кадров, научные исследования и разработки оказывают положительное влияние на развитие кластеров. Также необходимо учитывать возможность возникновения макроэкономических рисков, влияние которых невозможно предотвратить или уменьшить на региональном уровне.

Сельскохозяйственные и перерабатывающие предприятия, крестьянские (фермерские) хозяйства и личные подсобные хозяйства населения - это не отдельные звенья, а единое целое, и только их кооперация и интеграция является залогом успешного функционирования всего агропромышленного комплекса.

необходимость этого должна гарантировать полноценное питание населения региона и продовольственную безопасность государства.

Использованная литература

1. Babetskaia-Kukharchuk, O., & Maurel, M. (2004). Russia's accession to the WTO: the potential for trade increase. *Journal of Comparative Economics*, 32, 680-699.
2. Epshtein, D., Hahlbrock, K., & Wandel, J. (2013). Why are agroholdings so pervasive in Russia's Belgorod oblast? Evidence from case studies and farm-level data. *Post-Communist Economies*, 25(1), 59-81.
3. Ochilov S. B., Tagaev A. N., Khudayberdieva O. K. Other ways to build correlation models //International Journal of Human Computing Studies. – 1935. – Т. 3. – №. 4. – С. 1-5.
4. Ochilov S. B., Khasanova G. D., Khudayberdieva O. K. Method for constructing correlation dependences for functions of many variables used finite differences //The American Journal of Management and Economics Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 46-52.
5. Худайбердиева О. К. ТЕНДЕНЦИИ СТРЕМИТЕЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ //ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПОТЕНЦИАЛ НАУКИ, БИЗНЕСА, ОБРАЗОВАНИЯ. – 2021. – С. 102-113.
6. Худайбердиева О. К. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ//АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ. – 2021. – С. 216-220.
7. Federal Act *On agricultural cooperation* dated December 8, 1995 No. 193-FZ (as amended on August 3, 2018).
8. Federal Act *On peasant (farming) enterprises* dated June 11, 2003 No. 74-FZ (as amended on June 23, 2014).
9. Fritz, S., See, L., You, L., Justice, C., Becker-Reshef, I., Bydekerke, L., Cumani, R., Defourny, P., Erb, K., Foley, J., Gilliams, S., Herrero, M., McCallum, I., Obersteiner, M., Ramankutty, N. & van der Velde, M. (2013). The need for improved maps of global cropland. *Eos, Transactions American Geophysical Union*, 94(3), 31-32. <https://doi.org/10.1002/2013EO030006>
10. Gerasimova, I.A., Nesterenko, N.A., & Tkachenko, I.Yu. (2015). Import substitution potential in the agro-industrial sector of the Rostov Region. In *Mechanisms and Tools for the Economic Growth of the Regional Economy: Status, Policy and Forecast, Materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 86-88). Rostov on Don: RSEU (RINH), Rostov Regional Branch of the Free Economic Society of Russia, All-Russian Research Institute of Economics and Standards.

MUNDARIJA

KIRISH SO‘ZI

4

YALPI YIG‘ILISH

1.	APPRAISING CSR REPORTING PRACTICES AS AN INDICATOR OF CORPORATE HEALTH WITH REFERENCE TO UZBEKISTAN	<i>Dr Shobhit Goel</i>	6
2.	IMPROVING THE EFFICIENCY OF CORPORATE GOVERNANCE IN STATE-OWNED COMPANIES	<i>Sachdev Ramakrishna</i>	15
3.	THE ROLE OF THE STATE IN CREATING A COMPETITIVE ECONOMY	<i>Eshov Mansur Pulatovich Urinov Bobur Nasilloevich</i>	28
4.	ISSUES OF APPLICATION OF FOREIGN PRACTICE OF CORPORATE CULTURE IN ORGANIZATIONS	<i>Tashkhodjaev Mukhtorkhon Makhsudovich Urinov Bobur Nasilloevich</i>	31
5.	RELATION BETWEEN THE INTERNAL QUALITY ASSURANCE & STRATEGY DEVELOPMENT	<i>Aqim Emurli</i>	36
6.	КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В РОССИЙСКИХ КОМПАНИЯХ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ	<i>Харчилава Хвича Патаевич</i>	39
7.	КОРХОНАЛАРДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ УСУЛИНИ САМАРАЛИ ОШИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ	<i>Абдурахманова Гульнора Каландаровна Файзиева Дилафруз Шухратовна</i>	43
8.	МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МИЛЛИЙ ШИОРЛАР ШАКЛЛАНИШИ: ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ ВА ЎЗБЕКИСТОН	<i>Шухрат Ғойибназаров</i>	45
9.	НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ АДАПТАЦИИ РОССИЙСКОЙ МОДЕЛИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ К СОВРЕМЕННЫМ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИМ ВЫЗОВАМ	<i>Ткаченко Ирина Николаевна</i>	47
10.	РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ ИНДУСТРИЙ КАК ФАКТОР РОСТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ОБЗОР ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	<i>Божко Л.М.</i>	52

I-SHU'BA.

MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

11.	XXI ASRDAGI KORPORATIV BOSHQARUV ISLOHOTLARI	<i>Kenjayeva Umriya Faxritdinovna</i>	57
12.	AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TAKOMILLASHTIRISH	<i>Elyorbek Baxtiyor o'g'li Egamberdiyev Ilmiy rahbar: i.f.n., dot. A.A. Temirov</i>	62

13.	AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMI MEKANIZMINI SHAKLLANTIRISH IQTISODIYOTNING ASOSIY MEZONIDIR	<i>Gavhar Yo'ldashova Xusnitdinovna</i>	64
14.	AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUV FAOLIYATINI TAHLIL QILISH USULLARI	<i>Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich Maxmutaliyev Sunnatilla Muhammadali o'gli</i>	67
15.	AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH	<i>Mo'minov Shohjahon Suyun o'g'li</i>	71
16.	ASSESSMENT OF RISK CLASSIFICATIONS IN THE NATIONAL CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM	<i>Sadriiddinova Nigora Xusniddin qizi</i>	76
17.	АКЦИЈАДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИДА ДИВИДЕНД СИЁСАТИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ	<i>Акмал Шермухамедов</i>	79
18.	THE ROLE OF CORPORATE GAMES AND IN DEVELOPMENT OF CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM	<i>Khujamqulov Murodulla Salohiddin o'g'li</i>	87
19.	DEVELOPMENT OF CORPORATE GOVERNANCE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	<i>Valieva Vazira Renatovna Ismailova Nilufar Sabitdjanovna</i>	89
20.	DEVELOPMENT OF THE NATIONAL CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM BASED ON BEST PRACTICE OF INTERNATIONAL COMPANY (Hermes Investment Management)	<i>Utbasarov Oybek</i>	93
21.	DEVELOPMENT OF THE NATIONAL CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM BASED ON INTERNATIONAL STANDARDS	<i>Abdullayev Mag'rurbek Nodirbek o'g'li</i>	96
22.	DIVIDEND SIYOSATI: TO'LASH TURLARI VA TO'LAY OLMAGANDAGI QILINADIGAN ISHLAR KETMA KETLIGI	<i>O'tkirov Shahzodbek Ilmiy rahbar: Mo'minov Shohjaxon</i>	98
23.	GLOBALLASHUV JARAYONIDA KORPORATIV BOSHQARUV TAMOIILLARI	<i>Sodikov Zokir Rustamovich</i>	102
24.	ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL ETISH VA UNING SAMARADORLIGINI BAHOLASH	<i>Egamberdiyev Elyorbek Baxtiyor o'g'li Ilmiy rahbar: i.f.n., dot. A.A. Temirov</i>	106
25.	IMPROVING CORPORATE GOVERNANCE STRATEGIES IN LOCAL ORGANIZATIONS IN CASE OF AMAZON?	<i>Bakhtiyorov Akhmadbek Feruz-og'li</i>	109
26.	KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMI VA UNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	<i>Ruziboyev Azizbek Abdurahmon o'g'li</i>	111

27.	KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA ICHKI AUDIT XUSUSIYATLARI	<i>Ilxamov Shavkat Islamovich</i>	115
28.	KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA SHVETSARIYA TAJRIBASI	<i>i.f.n. Djalilov F.A. Saidqulov A.B.</i>	120
29.	KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI	<i>Yuldasheva Saida Ne'matovna, Musayeva Jamila Karomatovna</i>	124
30.	KORPORATIV BOSHQARUVNING ZAMONAVIY MEXANIZIMLARI, JORIY TENDENSIYALARI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO`LLARI	<i>Axmedjonov Furkat, Yo`ldoshev Dilshodbek</i>	128
31.	KORPORATIV MADANIYAT TAMOYILLARI	<i>Shamuratov Ibrohim Azamat o'g'li</i>	132
32.	KORPORATIV MADANIYAT VA UNING KORXONA IMIDJINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	<i>M.G. Umarxodjaeva</i>	138
33.	KORPORATIV TUZILMALAR FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHDA KORPORATIV BOSHQARUVNING O'RNI	<i>Kenjayeva Umriya Faxritdinovna Kuchkarov Nodirbek Jasur o'g'li</i>	141
34.	KORPORATIV BOSHQARUV MUAMMOLARINI HAL ETISH- RIVOJLANISH MEZONODIR	<i>Maxamatova Nargiza Shuhrat qizi Ilmiy rahbar: R.Mamarayimova</i>	144
35.	LISTING KOMPANIYALARDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH	<i>Asqarov Davron Ilmiy rahbar: R.Mamarayimova</i>	147
36.	MAMLAKATIMIZDA KICHIK VA OILAVIY KORXONALAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KORPORATIV BOSHQARUV AMALIYOTINI JORIY QILISH	<i>Karimova Sumaya Abdurasul qizi Ilmiy rahbar: Kenjayeva U.F.</i>	150
37.	MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATLARDA KORPORATIV BOSHQARUV	<i>Jumayeva Go'zal</i>	154
38.	MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH	<i>Zoxidov Muhammadsulton Shavkatbek o'g'li</i>	158
39.	MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH	<i>Dadamuxamedova Mushtariy Maxmudjon qizi</i>	161

40.	THE IMPACT OF CORPORATE GOVERNANCE ON ECONOMIC AND FINANCIAL PERFORMANCE IN EGYPT: A LITERATURE REVIEW	<i>Muhammad Eid BALBAA</i>	164
41.	THE ROLE OF FINANCIAL STRATEGY IN ENHANCING CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM	<i>Kholikova Rukhsora Sanjarovna, Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli</i>	168
42.	YEVROPA ITTIFOQIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING ILG'OR AMALIYOTI VA UNI O'ZBEKISTONGA JORIY ETISH IMKONIYATLARI	<i>Kenjayeva Umriya Faxritdinovna Avazov Shahzod Baxriddin o'g'li</i>	171
43.	КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИЧКИ АУДИТНИНГ АҲАМИЯТИ	<i>Тошпулатов Фаррух Бахтиёрлович</i>	174
44.	КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ НА ПРИМЕРЕ ЮЖНОЙ КОРЕИ	<i>Н.А.Алиева М.Д.Глеумуратова</i>	177
45.	НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ KORΠOPATИBHOЙ KУЛЬTУPЫ B AKЦИОНEPНЫХ OБЩECTBAX	<i>Акрамова Назокат Исраиловна</i>	180
46.	ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ АСОСИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ ТИЗИМИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	<i>Ашуров Зуфар Абдуллоевич</i>	190
II-SHU'BA.			
DAVLAT ISHTIROKIDAGI KORXONALARDA KORΠOPATИBHOЙ BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH			
47.	DAVLAT ISHTIRIDIGI KORXONALAR AKTIVLARINI XUSUSIY SEKTORGА O'TKAZISH VA BU BORADA OLIB BORILAYOTGAN ISHLAR	<i>B.A. Tojiyev</i>	196
48.	DAVLAT ISHTIROKIDAGI KOMPANIYALARDA KORΠOPATИBHOЙ BOSHQARUVNING OCHIQLIGI VA SAMARADORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	<i>Xoliqov Nozir Nozim o'g'li Ilmiy rahbar: Kenjayeva U.F.</i>	198
49.	IMPROVING THE EFFICIENCY OF CORPORATE GOVERNANCE IN STATE OWNED ENTERPRISES	<i>Fayziyev Zohir Faxriddin o'g'li</i>	201
50.	MILLIY KORΠOPATИBHOЙ BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH VA DAVLAT ISHTIROKIDAGI KORXONALARDA KORΠOPATИBHOЙ BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH	<i>Tursunboyev Ziyodbek Xolmurod o'g'li</i>	205

51.	MODERN APPROACHES OF CORPORATE GOVERNANCE IN STATE-OWNED ENTERPRISES (SOEs): PROBLEMS AND SOLUTIONS <i>Fayzullayev Fayoz Hikmatulla o'g'li</i> <i>Supervisor: PhD., Associate professor Urinov B.N.</i>	207
52.	QURILISH SANOATI KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV <i>Mirzayev Sarvarbek Avazbekovich</i>	211
53.	DAVLAT KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH STRATEGIYALARI <i>Alimova Dilafruz</i> <i>Shavkatov Abdusalim</i>	213
54.	THE IMPORTANCE OF GOOD GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION <i>Sanjar M. Mirzaliev</i>	216
55.	TRANSPORT TARMOG'I KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI <i>Shermuhammedov Akmal Komiljonovich</i> <i>Rahmatullayev Kamronbek Baxtiyor o'g'li</i>	221
56.	БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА АСОСАН РИВОЖЛАНТИРИШ <i>Раупова Сарвиноз Файрат-қизи</i>	224
57.	ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ФАОЛИЯТИ ДАВОМИЙЛИГИНИ (BUSINESS CONTINUITY) ТАЪМИНЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ <i>Хайдаров Бахтиёр Халимович</i>	229
58.	ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИТОРЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ ЖАРАЁНИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ ТУТГАН РОЛИ <i>Маматов Бахромжон Шавкат ўғли</i>	233
59.	ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИТОРЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ <i>Маматов Бахромжон Шавкат ўғли</i>	235
60.	ДАВЛАТ УЛУШИ МАВЖУД АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЁТДАГИ РОЛИ <i>Хайдаров Бахтиёр Халимович</i>	239
61.	ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ АКТИВАМИ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ <i>Нуралиев Рустам Тургунович</i>	244
62.	ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ <i>Атажанов Акмалжан Музаффар угли</i>	249
63.	СТРУКТУРА АГЕНТСТВА ПО УПРАВЛЕНИЮ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ АКТИВАМИ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ <i>Каюмов Равшан Исмаилович, Галкин Вадим Юрьевич</i>	251

III-SHU'BA.

MOLIYA SEKTORI TASHKILOTLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI XALQARO TAMOYILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

64. BANKLARDA KORPORATIV BOSHQARUVNING ZAMONAVIY
TENDENSIYALARI SAMARASINI OSHIRISH YO'LLARI
Xo`janafasov Lazizbek Shuxratjon o`g`li
Ilmiy raxbar: Mamarayimova R. **255**
65. CORPORATE GOVERNANCE IN COMMERCIAL BANKS OF
UZBEKISTAN
Temirov Abdulaziz Alimjanovich **257**
66. XALQARO STANDARTLAR ORQALI MOLIYA
MUASSASALARINING KORPORATIV BOSHQARUVINI
KUCHAYTIRISH
Shavkatov Abdusalim, Khalilov Abdugani, Zaylobiddinov Shukurillo **262**
67. ENHANCING THE WAY FINANCIAL SECTOR ORGANIZATIONS
ARE GOVERNED BY IMPLEMENTING GLOBAL PRINCIPLES
Ismoilova Shaxzoda Alisherovna **265**
68. IMPROVEMENT OF CORPORATE MANAGEMENT IN FINANCIAL
SECTOR ORGANIZATIONS BASED ON INTERNATIONAL
PRINCIPLES
Nurseitov Mirzabek **266**
69. IMPROVING DIVIDEND STRATEGY IN THE CORPORATE
GOVERNANCE SYSTEM OF COMPANIES
Jumadullayeva Durdona Shukhrat qizi
Supervisor: PhD., Associate professor Urinov B.N. **270**
70. IMPROVING THE CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM IN
COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN USING DIGITAL
TECHNOLOGIES BASED ON INTERNATIONAL PRINCIPLES
Mirpulatova Luiza Mansurovna **273**
71. KORXONALARNI KAPITAL BOZORIDAGI ISHTIROKINI OSHIRISH
Mo`minov Shohjahon Suyun o`g`li **279**
72. MAMLAKATIMIZDA INVESTITSION LOYIHALARNI
MOLIYALASHTIRISHDA XALQARO MOLIYA INSTITUTLARINING
O'RNI
M.Siddiqov **284**
73. MECHANISMS OF INCREASING THE ROLE OF INSTITUTIONAL
BASIS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF COMMERCIAL BANKS
Mirhaydarova Mahira Mirakbar qizi **286**
74. MOLIYA SEKTORI TASHKILOTLARIDA KORPORATIV
BOSHQARUVNI XALQARO TAMOYILLAR ASOSIDA
TAKOMILLASHTIRISH
Kenjayeva Umriya Faxritdinovna
Xoliqov Nozir Nozim o`g`li **289**
75. MOLIYA SEKTORIDA KORPORATIV BOSHQARUV
Nazirova Maftuna Salimovna **293**
76. PUL MABLAG'LARI HISOBOTLARINI TUZISHDA BIZNES
QIYMATNI YARATISH
Yusupov Xasan Bektoshevich **298**

77.	QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORINING HOZIRGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI	<i>Jomurodov Hasan Dilmurod o'g'li</i> <i>Ilmiy rahbar: dots. Shomansurova Z.A</i>	301
78.	THE IMPORTANCE OF CORPORATE FINANCE IN EFFECTIVE CASH FLOW MANAGEMENT	<i>Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldikhuja ugli</i>	307
79.	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIJORAT BANKLARI AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR	<i>Nigmatova Munisa Saidali qizi</i>	313
80.	АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ МОЛИЯВИЙ-ХЎЖАЛИК ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ	<i>Мўминов Шерали Шавкатович</i> <i>Илмий раҳбар: и.ф.н. доц. Ш.С.Егамбердиев</i>	315
81.	АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИНИ КАПИТАЛ БОЗОРИДАГИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ	<i>Норбоев Дилхушбек Нуриддин ўгли</i> <i>Хамзаев Азизбек Нематович</i>	320
82.	ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДАГИ РИСКЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	<i>Норов Акмал Рузимамаатович</i>	327
83.	ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ МОЛИЯВИЙ БОШҚАРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	<i>Норов Акмал Рузимамаатович</i> <i>Бердиев Акрам Ўктамович</i> <i>Норов Акбар Рузимамаатович</i>	330
84.	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	<i>Отабоев Нодирбек Ойбек углы</i>	333
85.	СУВЕРЕН ФОНДЛАР ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ	<i>Садикова Нозимахон Омонуллохоновна</i>	336
86.	ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ	<i>Хасанова Хуснорахон Фахриддиновна</i>	340
87.	ФОНД БОЗОРИ МЕХАНИЗМИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ТИЗИМДАГИ РОЛИ ВА УНИ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ	<i>Хўжамуродов Асқаржон Жалолович</i>	344
IV-SHU'BA.			
O'ZBEKISTON KORXONALARIDA CSR (KORPORATIV IJTIMOIIY MAS'ULIYAT), ESG (EKOLOGIK, IJTIMOIIY VA KORPORATIV BOSHQARUV MEZONLARI) VA SDG (BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI) TAMOYILLARINI JORIY QILISH			
88.	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN TOURISM: A COMPREHENSIVE EXPLORATION OF MOTIVATIONS, STRATEGIES, CHALLENGES, AND IMPACTS	<i>Nurmukhammad Oppokkhonov</i>	351

89.	ESG-ТРАНСФОРМАЦИЯ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ	
	<i>Назарбаев Рамазан Азатович</i>	
	<i>Научный руководитель: Батирбекова Аида Маккамовна</i>	354
90.	IMPLEMENTATION AND DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS (SDGS) IN UZBEKISTAN	
	<i>Qarshiboyeva Dilnozaxon Erkinboy's daughter</i>	358
91.	IMPLEMENTING SDGS (SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS) IN SMALL BUSINESS ENTITIES	
	<i>Gafurov Ubaydullo, Ismoilov Narimonjon</i>	362
92.	INTRODUCTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRINCIPLES IN UZBEK ENTERPRISES	
	<i>Murodov Asrorbek Shonazarovich</i>	368
93.	KORPORATIV IJTIMOYIY MA'SULIYATNING KOMPANIYA MUVAFFAQIYATIDAGI O'RNI	
	<i>Muxtorova Yoqutxon Ma'ruffjon qizi</i>	371
94.	IMPROVEMENT OF PERSONAL CAREER GROWTH STAGES OF EMPLOYEES OF ENTERPRISES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS (SDG)	
	<i>Rakhimkoriyeva Nilufar Abdukhakhor kizi</i>	374
95.	LEADING THE WAY: HOW UZBEK ENTERPRISES ARE EMBRACING CSR, ESG, AND SDGS	
	<i>Umaraliyeva Maftuna Qobil qizi</i>	
	<i>Scientific leader: Khashimova Dilyora Pakhritdinovna</i>	379
96.	O'ZBEKISTONDAGI KORPORATIV TUZILMALARDA IJTIMOYIY DASTURLARNI AMALGA OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI	
	<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna</i>	383
97.	O'ZBEKISTON KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIGA ESG-TAMOYILLARINI JORIY ETISH MASALALARI	
	<i>Tashmatov Rustam Xusanovich</i>	388
98.	THE ROLE OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN UZBEKISTAN	
	<i>Khamraeva Farangiz Shukhratovna</i>	392
99.	PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND QUALITY MANAGEMENT IN TOURISM	
	<i>Khusniddin Egamnazarov</i>	394
100.	PROMOTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INTEGRATING CSR, ESG, AND SDG PRINCIPLES IN UZBEK ENTERPRISES	
	<i>Muhammadjonov Azizbek Davronjon o'g'li</i>	397
101.	SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE (SME) ADVANCEMENT THROUGH ESG-LINKED LOANS: THE ROLE OF BANKS AND MICROCREDIT ORGANIZATIONS	
	<i>Azimova Irodakhon Mo'minjon qizi</i>	400
102.	YEVROPADA KORPORATIV IJTIMOYIY MAS'ULIYAT MEXANIZMLARI VA ULARNI O'ZBEKISTONGA JORIY ETISH IMKONIYATLARI	
	<i>Avazov Shahzod Baxriddin o'g'li</i>	
	<i>Ilmiy rahbar: Kenjayeva U.F.</i>	403

103.	ВНЕДРЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ESG НА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	
		<i>Сайфуллаева Мадина Исмаиловна</i> 407
104.	КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК ОПОРА РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНЫХ СТРУКТУР В УСЛОВИЯХ ТРЕТЬЕГО РЕНЕССАНСА	
		<i>Рахмедова Мадинахон Нусрат кизи</i> 412
V-SHU'BA.		
“INSONGA E'TIBOR VA SIFATLI TA'LIM” YILIDA MAMLAKATNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY – IJTIMOYIY MASALALARI		
105.	“INSONGA E'TIBOR VA SIFATLI TA'LIM” YILIDA MAMLAKAT TARAQQIYOTINING IQTISODIY VA IJTIMOYIY MASALALARI	415
		<i>To'raboyev Islomjon Ilhomjon o'g'li, Zokirov Farrux Furqatjon o'g'li</i>
106.	“INSONGA E'TIBOR VA SIFATLI TA'LIM” YILIDA INVESTITSIYALARNI JALB ETISH JOZIBADORLIGI	418
		<i>Bauyetdinov Majit Janizaqovich Djumaniyazov Ubbiniyaz Ismayl uli</i>
107.	“YASHIL IQTISODIYOT”NI JORIY ETISH O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA’SIRI, O‘RNI VA ROLI	421
		<i>Quybaqova Mohiniso Zokirjon qizi</i>
108.	AGROSANOAT KORXONALARIDA TOK KO‘CHATLARNI INTENSIV YETISHTIRISH USULLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI	424
		<i>Xidirova Rushana Rustam qizi</i>
109.	CORPORATE UNIVERSITY MODEL IN THE CONTEXT OF ECONOMIC TRANSFORMATION	429
		<i>Nasriddinov Xasan Baxtiyor o'g'li</i>
110.	HOW UZBEKISTAN USED NPM TO ENSURE ROAD SAFETY AND WHY IT IS SUCCESSFUL?	432
		<i>Diyor Umarov</i>
111.	ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY IN THE YEAR "ATTENTION TO PEOPLE AND QUALITY EDUCATION" SOCIAL ISSUES	435
		<i>Khushnazarova Makhzuna Gulamdjanovna</i>
112.	ECONOMIC AND SOCIAL ISSUES OF THE COUNTRY'S DEVELOPMENT IN THE YEAR "ATTENTION TO PEOPLE AND QUALITY EDUCATION"	438
		<i>Egamberganov Jakhongir Kadamboevich Bekmurodova Gavhar Adkham kizi</i>
113.	ESKPORT BILAN SHUG'ULLANUVCHI TADBIRKORLAR UCHUN BERILAYOTGAN IMTIYOZLAR	441
		<i>U.A.Yuldasheva Aminov Asror Fozil ogli</i>
114.	GOVERNMENT POLICY OF THE REPUBLIC OF SINGAPORE IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY	444
		<i>Ibrokhimzoda Nilufar Bakhromjon qizi</i>

115.	ICHKI ISTE'MOL BOZORINI OZIQ-OVQAT TOVARLARI BILAN TO'LDIRISHNING ILMIY-NAZARIY MASALALARI	448
	<i>Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi</i>	
116.	IJTIMOY MEHNAT MUNOSABATLARIDA YOSHLARNING ISH BILAN BANDLIGINI TA'MINLASH	452
	<i>Xuvaydullayeva Iroda Xusniddin qizi</i>	
117.	IMPACT OF FINANCIAL TECHNOLOGY (FINTECH) ON TRADITIONAL BANKING: ANALYZING THE ADOPTION AND IMPLICATIONS OF FINTECH INNOVATIONS ON TRADITIONAL BANKING OPERATIONS, CUSTOMER BEHAVIOR, AND REGULATORY FRAMEWORKS	455
	<i>Norboyev Dilkhushbek</i>	
	<i>Research advisor: Samariddin Makhmudov</i>	
118.	KORXONA BOSHQARUVIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI REKLAMA FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING ASOSIY JIHATLARI	458
	<i>Abdullayev Munis Kurbonovich</i>	
	<i>Qobiljonov Bahodir Odiljon o'g'li</i>	
119.	KORXONA BOSHQARUVIDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH JARAYONLARI	461
	<i>Abdullayev Munis Kurbonovich</i>	
	<i>Ortikov Uchqun Toshbotirovich</i>	
120.	KORXONALARDA MAHSULOTLARNI SOTISH HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	464
	<i>Bayjanov Sarsengaliy, Abishov Muxammed, Djumabaeva Nurzada</i>	
121.	MA'LUMOTLAR VIZUALIZATSIYA QILISH VA BOSHQARUV PANELI DIZAYNI	468
	<i>Tursunov Olimboy Panjiboy o'g'li</i>	
122.	MAMLAKATNING IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDA TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNING AHAMIYATI VA INVESTITSION MUHIT TA'SIRI	477
	<i>Hayitova Anora Zafarovna</i>	
123.	MEHNAT BOZORIDA YOSHLARNING ISH BILAN BANDLIGINI TA'MINLASH	482
	<i>Xuvaydullayeva Iroda Xusniddin qizi</i>	
124.	MODELING BUSINESS PROCESSES IN MODERN BUSINESS INTELLIGENCE	485
	<i>Tursunov Olimboy Panjiboy o'g'li</i>	
125.	O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA "YASHIL IQTISODIYOT"NI JORIY ETISHNIG IJOBIY TA'SIRI VA AHAMIYATI	488
	<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna</i>	
	<i>Quybaqova Mohiniso Zokirjon qizi</i>	
126.	O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING RIVOJLANISHI	491
	<i>To'xtasheva Hilola Amrillo qizi,</i>	
	<i>Ilmiy rahbar: Zakirova Sayora Alimovna</i>	

127.	O'ZBEKISTONDA TA'LIM MUASSASALARIGA BERILAYOTGAN E'TIBOR VA TALABALARNI ILMIY FAOLIYATGA YO'NALTIRISH	495
	<i>Ataxanova Dilnura Xidirova Marg'uba Rustamovna</i>	
128.	OBLIGATSIYALARNING YANGI O'ZBEKISTONDAGI ISTIQBOLLARI	499
	<i>Eshtemirov To'lqin Jovli o'g'li</i>	
129.	OLIIY TA'LIM TIZIMI SIFATINI OSHIRISHDA MENEJMENT FUNKSIYALARINING O'RNI	501
	<i>Alimova Ruxsora Xamzayevna</i>	
130.	OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH KORXONALARI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH	504
	<i>Ortiqov Ulug'bek Akrombek o'g'li</i>	
131.	PARRANDACHILIK TARMOG'INI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	509
	<i>Erkinxojiyev.I.I.</i>	
132.	SANOAT ISHLAB CHIQUARISHDA RAQAMLI EGIZAKNING QO'LLANILISHI	512
	<i>Abdullayev Munis Kurbonovich Abduraxmonova Barno Xamidullayevna</i>	
133.	SIFATLI TA'LIM- ADOLATLI, TINCH VA BAG'RIKENG JAMIYAT QURISH GAROVI	515
	<i>Raximova Dilnoza Davronovna</i>	
134.	THE GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX	519
	<i>F.A.Djalilov</i>	
135.	THE IMPORTANCE OF SCIENCE PARKS IN THE INFRASTRUCTURE OF GLOBAL KNOWLEDGE ECONOMY	527
	<i>Sanjar M. Mirzaliev</i>	
136.	THE ROLE OF GDP IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN	532
	<i>Abdullayeva Hilola Nutfilloyevna, Ravshanov Manuchekhr Abdisolom ugli</i>	
137.	ZAMONAVIY MEHMONXONA BIZNESINI BOSHQARISH VOSITALARI	537
	<i>Kabilova Nigina Shuxratovna</i>	
138.	ГЛОБАЛ ПАНДЕМИЯ ИНҚИРОЗИ ШАРОИТИДА ИННОВАЦИОН ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ХАЛҚАРО ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ	542
	<i>Бегматова Шахноза Адхамовна</i>	
139.	ДАВЛАТ ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК АСОСИДА СПОРТ СОҲАСИДА БОШҚАРУВ МЕХАНИЗМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ	548
	<i>Юлдошев Улугбек Асқар ўғли</i>	
140.	ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЁЖИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	552
	<i>Жамалова Гулнора Гуломовна Айматова Фарида Хуразовна</i>	

141.	ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШ ШАРОИТИДА ДАВЛАТНИНГ УЙ ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ ЎРНИ	558
	<i>Бердиев Ж.Қ. Шермухамедов А.К.</i>	
142.	“ИНСОНГА ЭЪТИБОР ВА СИФАТЛИ ТАЪЛИМ” ЙИЛИДА МАМЛАКАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ЖАРАЁНЛАРИ	564
	<i>Файзиева Дилафруз Шухратовна</i>	
143.	“ИНСОНГА ЭЪТИБОР ВА СИФАТЛИ ТАЪЛИМ” ЙИЛИДА ХОТИН- ҚИЗЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ	567
	<i>Яхшибоева Лайло Абдисатторовна</i>	
144.	КЎЧМАС МУЛК СОҲАСИДА БАҲОЛАШ ФАОЛИЯТИ	569
	<i>Кареев Мансур Юлдашевич</i>	
145.	МАКТАБ ТАЪЛИМИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ЎҚИТИШ ВА ЎРГАТИШНИНГ ЎЗARO БОҒЛИҚЛИГИ	571
	<i>Шахобиннова Малоҳат Зайнилобиддин қизи</i>	
146.	МАМЛАКАТДА АЁЛЛАР ТАДБИРКОРЛИГИ РИВОЖИНИ ҲУДУДИЙ БАҲОЛАШ	576
	<i>Жумаева Мухлиса Абдугани қизи</i>	
147.	МАМЛАКАТИМИЗДА РЕАЛ СЕКТОР КОРХОНАЛАРИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИ	579
	<i>Жураева Фарангиз</i>	
148.	МАМЛАКАТНИНГ ТУРИЗМ ЛОЙИҲАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА ТИЖОРAT БАНК КРЕДИТЛАРИНИНГ РОЛИ	582
	<i>Маткабулова Дилором Халилulloаевна</i>	
149.	ПРАВИЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОЦЕССОВ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА - ПУТЬ К УЛУЧШЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ	585
	<i>Юсупова Дилдора Тураджановна</i>	
150.	«ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ ҲАРАКАТИ ТЎҒРИСИДАГИ ҲИСОБОТ»НИ ТАҚДИМ ЭТИШ ТАРТИБИ	587
	<i>Фаниев Уткир Фуломиддинович Илмий раҳбар: доц. О.Кулжанов</i>	
151.	ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИДА СОЛИҚ НАЗОРАТИНИ ҚЎЛЛАНИЛИШИНИНГ АҲАМИЯТИ	592
	<i>Кулимова Хуснида Махсуд қизи</i>	
152.	ТАРГЕТИРОВАНИЕ ИНФЛЯЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ	598
	<i>Тожиёв Рахматилла Рахмонович</i>	
153.	ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШДА ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ИШИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ЯНГИ ФУНКЦИЯЛАРИ	602
	<i>Дошев Аслиддин Тўлқинжон ўғли</i>	
154.	ЎЗБЕКИСТОНДА ШЎЪБА ХЎЖАЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	606
	<i>Акмал Валижонов</i>	

155.	УПРАВЛЕНИЕ ОБОРОТНЫМИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫМИ ФОНДАМИ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ОПЕРАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ	609
	<i>Джурабаев Отабек Джурабаевич</i>	
156.	ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕНОВОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В СТРАТЕГИИ МАРКЕТИНГА	617
	<i>Юсунов Улугбек Шукруллаевич</i>	
157.	ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИ ВА МАМЛАКАТИМИЗ ҲУДУДЛАРИДА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	619
	<i>Собиржонова Камола Абдоржон қизи</i>	
158.	ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТНИ РАҚОБАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ	622
	<i>Яхшиева Мақсуда Хаитмуратовна Илмий рахбар и.ф.н., доц. М.Умархожаева</i>	
159.	ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ И ПРАКТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ РАЗВИТИЯ КЛАСТЕРОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	626
	<i>Худайбердиева Ойша Курбоновна Асраева Эзола Даврон кизи</i>	

Milliy korporativ boshqaruv tizimini xalqaro standartlar va
zamonaviy ilg‘or amaliyot asosida innovatsion
rivojlantirish istiqbollari

XALQARO ILMIIY-AMALIIY ANJUMAN
TEZISLAR TO‘PLAMI

2023 YIL 30 MAY

Bosishga ruxsat etildi 30.05.2023

Qog‘oz o‘lchami 30x42 1/16

Bosma tabog‘i 40.25